VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

15. KÖTET
1860–1864

BUDAPEST 1968

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

15. KÖTET
1860–1864

BUDAPEST 1968

Marx és Engels Műveinek magyar kiadása
az MSZMP Központi Bizottságának
határozata alapján jelenik meg

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Előszó a tizenötödik kötethez

Marx és Engels műveinek tizenötödik kötete az 1860 januárja és 1864 szeptembere között írott munkákat foglalja magában.

Ebben az időben feléledtek a polgári demokratikus mozgalmak és új erőre kaptak a nemzeti felszabadító harcok. Az 1848–49-es forradalom veresége nyomán Európára súlyosodó politikai reakció szakasza a végéhez közeledett. Már a 60-as évek elején újabb forradalmi fellendülés jelei mutatkoztak Európa egyes országaiban és Amerikában. Németországban és Itáliában, ahol a polgári demokratikus forradalom feladatait még mindig nem oldották meg, ismét kibontakozott a nemzeti egységért küzdő mozgalom; Oroszországban és az Egyesült Államokban forradalmi helyzet volt kialakulóban; a bonapartista Franciaországban növekedett a forradalmi nyugtalanság.

A politikai megélénkülés mindenütt együtt járt a munkásosztály politikai öntudatának növekedésével. A proletár mozgalom szakított a polgári demokratikus mozgalommal és az önálló harc útjára lépett. Az 1857–58-as gazdasági válság, a kapitalizmus történetének első világméretű gazdasági válsága, s a nyomában járó sztrájkharcok leplezetlenül feltárták a proletariátus és a burzsoázia érdekeinek kibékíthetetlenségét. A proletariátus, mivel az 1848–49-es forradalom tapasztalataiból meggyőződött a liberális burzsoázia árulásáról és a kispolgárságnak a forradalmi mozgalom vezetésére való képtelenségéről, egyre inkább függetlenedett a polgári pártok befolyásától.

Az angol munkásosztály fokozódó politikai aktivitásáról, nemzetközi szolidaritásáról tanúskodtak az olasz nemzeti felszabadító mozgalom érdekében, valamint Garibaldi védelmében tartott munkásgyűlések és az a számos tiltakozó gyűlés, mellyel a munkások nyomást gyakoroltak az angol és francia uralkodó osztályokra, nehogy kormányaik az amerikai polgárháborúba a rabszolgatartók javára beavatkozzanak. A francia proletariátus politikai harcra tömörült. A német munkások haladó része, amely a liberális polgárság befolyásától függetlenedni igyekezett, 1863-ban megalapította az Általános Német Munkásegyletet. A tudományos szocializmus megalapítói rendszeresen közreműködtek a haladó sajtóban, s fáradhatatlan tevékenységet fejtettek ki a forradalmi tudományos világnézet terjesztése érdekében, ami két-

ségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy a proletariátusban tudatosodtak osztályérdekei s a nemzetközi szolidaritás jelentősége. A proletariátus nemzetközi kapcsolatainak kiterjesztése és megszilárdítása végül 1864-ben a Nemzetközi Munkásszövetség (az I. Internacionálé) megalapítására vezetett.

Az 1860–64 közötti időszakban Marx és Engels mindenekelőtt a nemzeti felszabadító harcok problémáira, valamint a munkásmozgalom és a demokratikus mozgalmak feladataira fordították figyelmüket. E kötetben megjelenő írásaik tetemes részében ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak. Nagy helyet foglalnak el az amerikai polgárháborúval, ezzel a sajátos polgári demokratikus forradalommal foglalkozó cikkek. Marx és Engels ebben az időszakban azt a taktikai irányvonalat képviselik, hogy a polgári demokratikus átalakulást kell végigvinni Európa országaiban és Amerikában, s így megteremteni a feltételeket a munkásmozgalom és a demokratikus mozgalom továbbfejlődése számára. A demokratikus reformok következetes megvalósításában látják a proletár forradalom győzelméhez szükséges előfeltételt. Ezért szállnak síkra Németország, valamint Itália forradalmi egyesítéséért, az Északnak az amerikai polgárháborúban követendő forradalmi módszereiért és a lengyelországi nemzeti szabadságharc erőteljes támogatásáért. Mivel ebben az időszakban Európában a két legzsarnokibb kormányrendszer a franciaországi bonapartizmus és az orosz cárizmus, s ez a két hatalom az európai népek szabadságmozgalmának két legerősebb gátja, ezért Marx és Engels különösen nagy jelentőséget tulajdonítanak a franciaországi és oroszországi szabadságmozgalmaknak.

A munkásmozgalom újabb fellendülése s a Franciaországban, Németországban és Itáliában érlelődő forradalmi válság halaszthatatlan követelménynyé tette a proletariátus önálló szervezeteinek megteremtését. Marx és Engels ebben az időben kibővítik és megszilárdítják számos ország forradalmáraihoz fűződő kapcsolataikat, s hathatós gyakorlati segítséget is nyújtanak az angol, francia és német munkásmozgalomnak. A haladó sajtóban határozottan fellépnek az amerikai Északot fenyegető intervenció ellen, mert a déli négerrabszolgaság elleni küzdelmet az európai és amerikai munkásosztály legsajátabb ügyének tekintik.

A proletár forradalmárok pozícióinak erősítése érdekében szoros kapcsolatot létesítenek a londoni Német Munkás Művelődési Egylettel, 1861-ben nagy kampányt szerveznek a francia forradalmár, Louis Blanqui kiszabadításáért, 1863-ban különféle lépéseket tesznek a lengyel felkelés gyakorlati támogatására, s egyúttal széleskörű tiltakozó mozgalmat indítanak az ellen, hogy az európai nagyhatalmak az orosz cárizmusnak a lengyel felkelés leverésénél segítséget nyújtsanak.

Ami a németországi munkásmozgalom fejlődésének kérdését illeti, ellenzik Lassalle opportunista programját és taktikáját, amely arra irányult, hogy a munkásosztály bizonyos engedmények reményében támogassa Bismarck kormányát és a burzsoázia ellen fellépő feudális junker földbirtokos osztályt. Ezzel szemben Marx és Engels a feudális reakció elleni forradalmi harc taktikáját hirdetik, de egyúttal bírálják a német burzsoázia határozatlan, gyáva politikáját is.

A jövendő osztályharcokra való felkészülés érdekében folytatják a proletár párt elméleti alapjainak kidolgozását. 1859-ben megjelenik „A politikai gazdaságtan bírálatához", s ezután Marx tovább dolgozik tervbe vett nagy közgazdaságtani művén, amelyben a kapitalista termelési mód problémáinak összességét és ennek kapcsán a polgári közgazdaságtant akarja kritikai vizsgálat alá venni. 1861-ben kezdi írni a politikai gazdaságtan bírálatának terjedelmes kéziratát; ez az eredetileg tervezett közgazdaságtani mű egyik változata, s végső megfogalmazását a „Tőké"-ben nyeri el, amelynek első kötete 1867-ben jelenik meg.

Engels az 1860–64-es években tovább folytatja a hadtudományi problémák beható tanulmányozását, s kivált a különféle fegyverfajták keletkezésével és fejlődésével foglalkozik. Ezek a hadtudományi vizsgálatok nagyban elősegítették a nemzetközi konfliktusok osztályjellegének és céljainak meghatározását, valamint a fegyveres harc törvényszerűségeinek felismerését.

A 60-as évek elején feléledő demokratikus mozgalomra való tekintettel Marx és Engels minden lehetőséget megragadnak, tehát a polgári sajtót is felhasználják nézeteik terjesztésére, hogy a közvéleményt a proletariátus érdekében befolyásolják. Marx amellett, hogy továbbra is közreműködik a haladó szellemű amerikai lapban, a „New York Daily Tribune"-ban, 1861 októberétől tudósításokat ír a bécsi polgári liberális „Pressé"-ben is, amely akkoriban egyik legnépszerűbb újság volt a német nyelven megjelenő lapok közül. Engels rendszeresen ír katonai tárgyú cikkeket a „Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire" c. angol folyóirat és a német „Allgemeine Militärzeitung" részére.

A kötet jelentős részét azok a cikkek alkotják, amelyeket Marx és Engels az európai problémáknak szenteltek. Németország, valamint Olaszország nemzeti egyesítése kérdésében azt az álláspontot képviselik, hogy csak a feudális önkényuralom megdöntése teremthet kedvező feltételeket Németország és Olaszország termelőerőinek fejlődéséhez és a proletariátus szabadságmozgalmához. Németország „csak akkor tud szembeszállni külső túlkapásokkal és tud egységet és szabadságot megvalósítani odahaza", írja Marx, „ha saját házát megszabadítja dinasztikus uraitól" (v. ö. 167. old.),

Több cikkében Marx Poroszország korhadt, reakciós rendszerének, antidemokratikus berendezésének, a junkerok és militaristák uralkodó szerepének leleplezésével foglalkozik. A legnagyobb figyelemmel kíséri a németországi politikai életet és a demokratikus erők egyre határozottabb fellépését. Az 1860 elején írott „Közhangulat Berlinben" c. cikkében kiemeli a forradalmi hangulat jelentős fokozódását Poroszországban. Marx és Engels, amikor minden alkalommal Németország forradalmi úton való egyesítése mellett foglalnak állást, élesen bírálják a „felülről" való egyesítésnek a junkerok által hirdetett tervét, de egyszersmind a porosz liberálisok politikai programját is, amely ugyancsak Németország egyesítését tűzi ki célul, de a porosz monarchia vezetése alatt. Marx kigúnyolja azokat az illúziókat, amelyeket a német burzsoázia Vilmos herceg régensségével kapcsolatban egy „új éra" beköszöntéséről táplált, s rámutat arra, hogy a junkeroknak és a monarchista kamarillának behódoló német burzsoázia áruló, gyáva politikája a reakciós erők hadállásait erősítette.

Németország egyesítése elé a legnagyobb akadályokat a cári Oroszország, Anglia és a bonapartista Franciaország gördítették. Marx feltárja azokat a demagóg mesterkedéseket, amelyekkel a második császárság a Rajna balpartját Franciaországhoz igyekezett csatolni olymódon, hogy cserében felajánlotta támogatását az észak-németországi államoknak Németország porosz hegemónia alatt történő egyesítéséhez. Helyzetelemzésükből Marx és Engels arra következtettek, hogy Poroszországnak és más német államoknak Franciaország elleni háborúja meggyorsítaná Németországban és másutt is a forradalom kibontakozását.

Néhány cikkben foglalkoznak a belső ellentétektől marcangolt osztrák császárság hanyatlásának tüneteivel s az osztrák elnyomás alatt szenvedő népek nemzeti szabadságharcának erjedésével. Rávilágítanak arra, hogy az osztrák kormány a magyar mozgalomnak tett némely engedménnyel próbálja megszilárdítani a Habsburg-monarchiát. „Az osztrák monarchia, hogy létezhessen" – jegyzi meg Marx –, „kénytelen különböző nemzetiségű alattvalóit felváltva szembeállítani egymással" (217. old.). A „Háborús készülődés Poroszországban" c. cikkben Marx az 1860 október 20-án kibocsátott úgynevezett „októberi diploma" lényegére tapintott rá, amikor – néhány nappal ennek közzététele után – kiemelte a pátens szemfényvesztő szándékát, a tényleges változtatások alóli kibúvást. Voltaképpen arról volt szó, hogy ami az 1850-es években, a Bach-rendszer formájában, a korlátlan germanizálás és centralizálás kormányzati formái között csődöt mondott, azt igyekeztek tovább folytatni bizonyos engedményekkel, az osztrák birodalomhoz tartozó egyes tartományok önkormányzati jogainak bővítésével, a

Központi Birodalmi Tanács működtetésével, az abszolutizmus lényeges funkcióinak további változatlan fenntartásával. De – írja Marx – az októberi diploma, noha „az osztrák uralkodóház ügyes fogásának tekintendő", minthogy „a bécsi államférfiak ebben az esetben, úgy látszik, ügyesen visszaéltek a nemzetiségi elvvel és azt a saját hasznukra fordították", egyszersmind értékes eszközt nyújt az elnyomott népeknek „ahhoz, hogy saját sorsukat alakítsák és a forradalmak korszakát újból megnyissák" (178. old.), azaz még a minimális engedmények is nyújtottak bizonyos lehetőséget az adott történelmi helyzetben a központi hatalom önkényeskedéseivel szembeni ellenállásra. Figyelembe véve az 1860 őszén kialakult európai helyzetet – az olasz eseményeket, Garibaldi sikeres expedícióját, az osztrák birodalom súlyos bel- és külpolitikai válságát, pénzügyi szorultságát, az oroszországi parasztfelkeléseket, a lengyel nemzeti mozgalom erősödését –, indokolt Marxnak az a feltételezése, hogy az októberi diploma kifejezésre juttatta nemcsak Ausztria kritikus állapotát, hanem általában a demokratikus mozgalmak fellendülését is. Amikor Engels „A forradalom fejlődése Ausztriában" c. cikkét megírta, már kiderült, hogy az októberi diplomát, különösen Magyarországon, általános visszautasítás fogadta, többek közt azért, mert a magyar konzervatív arisztokraták, akiknek közreműködésére az osztrák császári udvar a számításait építette, nem rendelkeznek Magyarországon a feltételezett befolyással. Ezért Bécs bizonyos osztrák–német liberális csoportok segítségével próbált gátat vetni a magyar mozgalomnak. Schmerling bevonása a kormányba ezeket a politikai manővereket szolgálta, s a kormányzati politikában az októberi diploma kudarca után bekövetkezett változás alapelve és iránya kifejezésre is jutott az 1861-es februári pátensben.

A tudományos szocializmus megalapítói egész sor cikket szentelnek Itália bel- és külpolitikai eseményeinek. Itália forradalmi egyesítését tartják a proletariátus álláspontjáról az egész olasz nép érdekében az egyetlen helyes útnak, mert csak így jöhet létre egy valóban független, egységes, demokratikus Olaszország. Több cikkben ismertetik az olasz nemzeti hősnek, Garibaldinak az akcióit, méltatják a garibaldisták hősies küzdelmét („Garibaldi Szicíliában", „Garibaldi előnyomulása", „Garibaldi Calabriában" stb.), értékelik Garibaldi forradalmi taktikáját, harci szellemét, csapatainak áldozatkészségét és bátorságát; tehetséges, merész és a néppel összeforrott hadvezérként mutatják be írásaikban. „Porosz ügyek – Poroszország, Franciaország és Olaszország" c. cikkében Marx Türr Istvánról, akit személyesen alkalma volt megismerni és aki ebben az időben parancsnokként szolgált Garibaldi seregében, mély emberismeretről tanúskodó jellemzést ad.

De nemcsak ezt az oldalát ábrázolják az olaszországi eseményeknek, hanem több cikkben feltárják a belső és külső ellenségek intrikáit és aknamunkáját is. Megbélyegzik a népellenes politikát folytató Cavourt, aki Garibaldi háta mögött III. Napóleonnal tárgyalt. Rámutatnak arra, hogy ha Cavour terve szerint a Szavojai-ház vezetése alatt egyesítik Itáliát, az ismét csak az olasz nép leigázásához, a bonapartista francia uralomhoz vezetne.

Marx és Engels figyelemmel kísérik az oroszországi politikai helyzetet is. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a jobbágyság eltörléséért folytatott orosz paraszti mozgalomnak, s ebben az európai forradalom hatalmas tartalékát látják. Kimutatják, hogy a 60-as évek reformjai előtt az osztályellentétek Oroszországban kiéleződtek, s elemzik, hogy a különböző osztályok milyen álláspontra helyezkednek a küszöbönálló jobbágyfelszabadítás kérdésében; ezzel kapcsolatban kifejtik, hogyan próbál a cári rezsim a parasztok terhére megegyezni a földbirtokosokkal.

Publicisztikai írásaikban Marx és Engels a nemzetközi helyzetet az európai államok gazdasági életének beható tanulmányozása alapján taglalják. A franciaországi gazdasági helyzettel foglalkozó cikkeiben Marx kimutatja, hogy a bonapartista kormányzat – a gazdasági helyzet megjavítására tett demagóg ígéretei ellenére – az ország mezőgazdaságát és iparát a hanyatlás útjára vitte, a pénzügyek terén pedig zavarokat hozott.

Az angol ipar és az angol munkásosztály helyzetének elemzése során Marx megrendítően vázolja a tőkés kizsákmányolás kegyetlenségét, az embertelen munkakörülményeket. A munkafeltételek még elviselhetetlenebbek azokban az iparágakban, amelyek a gépek és a gőz uralma idején még mindig teljességgel a kézi munkán alapulnak.

Marx és Engels mély együttérzéssel kísérik a lengyel nép szabadságharcát. A lengyel kérdés forradalmi megoldásában a cárizmus bukásának előfeltételét látják, s mivel az orosz cárizmus, az európai reakció akkori legerősebb bástyája, Németország demokratikus egyesítésének is egyik nagy akadálya, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet proklamációja, melyet az 1863–64-es lengyel felkelés alkalmával Marx fogalmazott, felhívja a német munkásosztály figyelmét arra, hogy Németország sorsa szorosan összefügg a lengyel kérdéssel, s ezért a német munkásság kötelessége Lengyelország helyreállítását zászlajára írni.

E kötet legnagyobb része az 1861–65-ös amerikai polgárháborúval foglalkozik. Marx és Engels voltak az elsők, akik tudományos elemzést adtak a polgárháborúval összefüggő problémákról, s rámutattak e háború világtörténeti jelentőségére. Forrásmunkák és idevágó irodalom alapján, óriási tényanyagra támaszkodva vizsgálja Marx a polgárháború keletkezésének

okait, jellegét, mozgatóerőit, s e munka során a történelmi materializmus fontos tételeit fejlesztette tovább és alkalmazta konkrét eseményekre. Elemzéséből azt a következtetést vonja le, hogy a polgárháború szükségszerűen robbant ki a két antagonisztikus erő, az iparosodó Észak és a rabszolgatartó Dél közötti folytonos súrlódásokból. Ez a „feszültség volt fél évszázadon át az Észak történelmének rugója", emeli ki Marx (288. old.). Ebben a háborúban tulajdonképpen két társadalmi rendszer állt szemben egymással: az északi államokban megszilárduló tőkés rendszer, mely a bérmunkán alapult és a Délen uralkodó rabszolgaság, mely az egész ország kapitalista fejlődését gátolta. Az északi államok finánctburzsoáziája és ipari burzsoáziájának egy része a gyapotkereskedelemből és a rabszolgamunka egyéb termékeiből hasznot húzott ugyan, s ezáltal maga is érdekelve volt a rabszolgaság fenntartásában, másrészt azonban az északi államok kapitalista fejlődését egyre kevésbé lehetett összeegyeztetni a rabszolgaság fenntartásával. A rabszolgaság kérdése az amerikai polgárháború sarkpontja, hangsúlyozza Marx. „Az egész mozgalom, amint látható, a *rabszolgakérdésen* alapult és alapul. Nem abban az értelemben, hogy a rabszolgákat a fennálló rabszolgatartó államokon belül közvetlenül felszabadítsák-e vagy sem, hanem abban az értelemben, hogy Észak 20 millió szabad embere továbbra is alárendelje-e magát a 300 000 rabszolgatartó oligarchiájának; hogy a köztársaság mérhetetlen területriumai a szabad államok vagy a rabszolgaság melegágyaivá legyenek-e; végül, hogy az Unió nemzeti politikája jelszavává tegye-e a rabszolgaság fegyveres propagandáját Mexikóban, valamint Közép- és Dél-Amerikában" (318. old.).

Marx és Engels úgy vélték, hogy a rabszolgaság elleni küzdelem az Egyesült Államokban a munkásosztály felemelkedésének útját is megnyitja, akárcsak az amerikai függetlenségi háború a XVIII. sz. végén a burzsoázia felemelkedését. Az amerikai forradalmi háború ilymódon hozzájárulhat az európai forradalmi mozgalom erősödéséhez és egy jövendő proletár forradalom előfutára lehet. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban Marx továbbfejleszti a proletár párt egyik legfontosabb elvének, a nemzetköziségnek a nagy eszméit. A rabszolgafelszabadítás a dolgozó osztályok saját ügye, hiszen ameddig a rabszolgaság a déli államokban fennáll, az amerikai munkásmozgalom sem fejlődhet. Nem lehet szabad a fehér ember munkája sem, ha a feketéé a rabság szégyenbélyegét viseli, hiszen így az amerikai burzsoázia a dolgozókat egymás ellen fordíthatja s minden önálló munkásmozgalmat az Egyesült Államokban megbéníthat. Marx ezzel kapcsolatban megjegyzi: „A rabszolgatartó párt politikai szóvivői, jogászai, moralistái és teológusai már 1856 és 1860 között nem annyira azt igyekeztek bebizonyítani, hogy a néger-

rabszolgaság jogosult, mint inkább azt, hogy a szín e dologban közömbös és a dolgozó osztály mindenütt rabszolgaságra van teremtve" (324. old.).

A rabszolgaság problémájával kapcsolatban Marx és Engels felvetik az Egyesült Államok nyugati és délnyugati részén elterülő földek szabad betelepítésének kérdését is. Az agrárkérdés forradalmi demokratikus megoldása nemcsak az ország további kapitalista fejlődése és a farmerek legszélesebb rétegei számára volt fontos, hanem megfelelt az amerikai munkásmozgalom érdekeinek is.

Marx és Engels a rabszolgaság eltörlésében érdekelt haladó erők összefogásában látják az amerikai munkásosztály fő feladatát. A „New York Daily Tribune"-ban és a bécsi „Pressé"-ben megjelenő cikkeikkel támogatják az Észak forradalmi demokratikus erőinek küzdelmét. Marx hangsúlyozza, hogy ebben a harcban az északiak haladóbb társadalmi rendje fog győzni. De egyszersmind leleplezi, hogy az észak-amerikai burzsoázia, amely a rabszolgaság-ellenes koalíció élén állt, hosszú ideig nem merte az abolicionista programot meghirdetni. Az északi kormány félt a háborúnak következetes és valóban forradalmi jelleget adni. Engelshez írt 1862 szeptember 10-i levelében Marx megjegyzi: „Nem is várható más egy *polgári* köztársaságtól, ahol a szédelgés oly hosszú ideig korlátlanul trónolt". Cikkeiben ismételten kimutatja, hogy a kezdeti katonai balsikerek oka az volt, hogy a burzsoázia a rabszolgatartókkal való megegyezésre törekedve viselte a háborút, holott csak a hadviselés forradalmi módszerei biztosíthatják az északi államok győzelmét. Hangsúlyozza, hogy a harcban döntő szerepük van a néptömegeknek, az északi és északnyugati munkásoknak és farmereknek, akik a rabszolgaság leghajthatatlanabb ellenzői voltak. A katonai téren beállt fordulat éppen azzal függ össze – írja Marx –, hogy „a hadsereg zömét szolgáltató Új Anglia és Északnyugat eltökélt szándéka, hogy a kormányt a háború forradalmi vezetésére kényszerítik és a csillagos zászlóra a »rabszolgaság megszüntetése« harci jelszót iratják" (498. old.). A rabságban sínylődő néger tömegek az Észak természetes szövetségesei, s így az Unió kormánya súlyos hibát követett el, amikor hosszú ideig nem engedte meg a négereknek, hogy a fehérek mellett harcoljanak az északi hadseregben.

„Az észak-amerikai eseményekhez" c. cikkében Marx örömmel üdvözli Lincoln proklamációját a lázadásban részt vevő ültetvényesek néger rabszolgáinak felszabadításáról. Ez az okmány, mely „a régi amerikai alkotmány széttépése", a háború fordulópontját, a forradalmi háborúra történt áttérést jelezte. Marx értékeli Lincoln érdemeit, frázismentes, póztalan, egyenes jellemét és plebejusi mivoltát, de látja egyes rendeleteinek polgári

korlátait is, és bírálja ingadozó és gyakran határozatlan viselkedését. Mégis felismeri történelmi szerepének nagyságát, s ezt írja: „Lincoln az Egyesült Államoknak és az emberiségnek a történetében közvetlenül Washington után fog helyet kapni" (526. old.).

Marx, bár szenvedélyesen síkraszáll az északi államok győzelméért, már a háború folyamán hangsúlyozza, hogy az amerikai pénzügyi és kereskedelmi burzsoázia érdekelt a rabszolgaság bizonyos maradványainak fenntartásában. Nem véletlenül írja a „Választási eredmények az északi államokban" c. cikkében, hogy éppen New York városa — az amerikai pénzpiac szíve, a déli ültetvények jelzáloghitelezőinek egyik gócpontja, amely az utolsó percekig részt vett a rabszolgakereskedelemben — fő támasza volt a polgárháború idején a rabszolgatartókkal kompromisszumra törekvő Demokrata Pártnak. Ez az utalás rendkívül fontos a későbbi amerikai események szempontjából, fényt vet arra, miért maradt fenn továbbra is a faji megkülönböztetés, a nemzeti és társadalmi elnyomás az Egyesült Államokban, noha a rabszolgaságot eltörölték és az északi államok győztek.

Engels számos cikket írt az amerikai polgárháború katonai eseményeiről, részleteiben is bírálta az egyes hadmozdulatokat, mint pl. az ún. Anakonda-tervet, amely katonai szempontból hibás volt és nem felelt meg a forradalmi háború jellegének sem. Marx és Engels ezzel a tervvel szembeállítják saját stratégiai tervüket, mely politikai és társadalmi adottságok számbavételére épült, s melynek lényege az volt, hogy Észak összevont haderőkkel döntő csapást mérjen az ellenfél létfontosságú támaszpontjaira, s elsősorban szállja meg Georgia államot, hogy a Konföderáció területét így két részre vágja szét (lásd 466–468. old.). Fontos momentumnak tartották a hadsereg megtisztítását a déliekkel rokonszenvező reakciós tisztektől. A háború további lefolyása mindenben igazolta elgondolásaikat. A polgárháború második szakaszának forradalmi intézkedései, amelyeknek szükségességére Marx és Engels már 1861-ben és 1862-ben felhívták a figyelmet, biztosították a hadműveletek sikerét és az északiak végső győzelmét.

Több cikk elemzi az amerikai polgárháború hatását az európai és amerikai országok nemzetközi kapcsolataira és belpolitikai helyzetére. Marx és Engels fontos feladatuknak tekintették, hogy leleplezzék a polgári diplomácia titkos intrikáit és fondorlatait, az uralkodó osztályoknak a demokratikus és nemzeti felszabadító mozgalmak ellen irányuló reakciós szándékait. Amikor egy amerikai hadihajó elkobozta a „Trent" nevű angol postagőzöst, s emiatt fegyveres konfliktus veszélye merült fel, Marx több cikket adott közre, amelyekben kimutatta, hogy Anglia a kinyilatkoztatott semlegesség ellenére titokban támogatja a déli lázadókat és fegyveres intervenciót készít elő a

rabszolgatartók javára. A „Trent"-üggyel kapcsolatos cikkek arra tanították a proletariátust, hogy nemzetközi konfliktusok esetén saját forradalmi irányvonalát képviselje.

Az intervenció veszélye ellen rendezett angol munkástüntetésekkel és tiltakozó gyűlésekkel kapcsolatban Marx kiemeli az angol munkások önzetlen magatartását, hiszen az amerikai polgárháború miatti gyapothiány az angol textilmunkások tömegeit dobta az utcára. Hősies internacionalista kitartásukat Marx többek közt e szavakkal méltatja: „Az angol munkásosztály halhatatlan történelmi becsületet szerzett, amikor az uralkodó osztályoknak azt az ismételt próbálkozását, hogy az amerikai rabszolgatartók érdekében interveniáljanak, lelkes tömeggyűlésekkel elfojtotta, jóllehet az amerikai polgárháború folytatódása egymillió angol munkásra a legborzalmasabb szenvedéseket és nélkülözéseket méri" (549. old.).

Erre az időszakra esik az Anglia, Franciaország és Spanyolország részéről Juárez haladó kormányának megdöntésére indított mexikói expedíció; az intervencióval összefüggő kérdéseket, s ezzel kapcsolatban az európai nagyhatalmak gyarmatosító politikáját – kivált a Palmerston-kormánynak Kína, India, Perzsia és Afganisztán ellen viselt rablóháborúit, valamint Szíria francia megszállását – Marx több cikkben sokoldalúan és forradalmi szenvedélyességgel elemzi.

Engelsnek e kötetben szereplő katonai cikkei részben kiegészítik az új amerikai enciklopédia részére 1857–1860-ban írt fejtegetéseit (lásd sorozatunk 14. kötetében).

A kötetben szereplő cikkek zöme aláírás nélkül jelent meg; hogy Marx és Engels tollából származnak, azt Marx és Engels levélváltása, a cikkeket közlő újságok szerkesztőségeinek jegyzetei, valamint egyéb források igazolják.

A napi eseményekkel foglalkozó cikkeik adatanyagát Marx és Engels főképpen a „Times"-ból, a „Moniteur universel"-ből és az „Economist"-ból merítették; ezek az adatok olykor tévesek vagy pontatlanok voltak.

[Karl Marx]

Franciaországi ügyek[1]

Párizs, 1860 január 17.

Louis-Napoléon a szabadkereskedelem hívévé szegődött és egy új békekorszakot készül megnyitni. Bizonyára sikerül majd neki felvétetnie magát a Barátok Társaságába[2] és az 1860-as esztendő a millennium[3] első éveként fog bekerülni Európa évkönyveibe. Ez a szokatlan hír, amely most bejárja a londoni sajtót, Louis Bonaparte-nak Fould államminiszterhez intézett és a „Moniteur"[4] 1860 január 15-i számában megjelent leveléből származik. A levél első következménye az volt, hogy az állampapírok Párizsban estek és Londonban emelkedtek.

Most mindenekelőtt közelebbről meg kell vizsgálnunk a corpus delictit*, vagyis a császári levelet, amelyre az új korszak egész építménye épülne. Louis Bonaparte közli Fould úrral, hogy „elérkezett az a pillanat, amikor keresni kell olyan eszközöket, amelyek a nemzeti gazdagság különböző ágainak további fejlődését elősegítik". Majdnem ugyanilyen szövegű bejelentés látott napvilágot a „Moniteur" 1852 januári számában, amikor a coup d'état[5] bevezette a Crédit mobilier, a Crédit foncier és más Crédits ambulants[6] korszakát. S ez még nem minden. Eme eseményekben gazdag korszak óta minden pénzügyi jelentés, amelyet a francia önkényuralkodó égisze alatt évenként közzétettek, nyomatékosan kiemelte és a hivatalos számadatok óriási tömegével igazolta, hogy a császárság megtartotta szavát és hogy gondoskodó vezetése mellett a nemzeti ipar minden ága *valóban* hatalmas mértékben fejlődött.

Így az ember nem tudja, mit gondoljon. Vagy túlságosan korán érkezett a coup d' état proklamációja, és a coup d' état után kiadott pénzügyi jelentések hamisak voltak, vagy pedig a jelenlegi nyilatkozat merő csalás.

Mindenesetre vitathatatlannak látszik, hogy — amint ezt az új császári

* – bűntárgyat; bűnjelet – *Szerk.*

manifesztum maga is bizonyítja — azok a gazdasági előnyök, amelyeket a francia társadalom a bonapartizmus feléledése folytán állítólag elér, nem a múltra, hanem a jövőre vonatkoznak. Nézzük meg tehát, miféle új találmánnyal akarják létrehozni a szerencsés gazdasági változást.

Először is azt közli Bonaparte Fould úrral — akit bizonyára kissé meglepett urának jelentős felfedezése —, hogy „külkereskedelmünket a termékek cseréje útján kell fejleszteni"; ez valóban csodás közhely. Mivel a külkereskedelem nem egyéb, mint nemzeti termékeknek külföldi termékekért való kicserélése, nem tagadható, hogy a francia külkereskedelem fejlesztése szükségessé teszi a francia termékek cseréjének fejlesztését. A fő eredmény, amelyet Louis Bonaparte a francia külkereskedelem általa elindítandó új fejlődésétől remél, „a jólét terjesztése a dolgozó osztályok körében"; ezeknek a helyzete az utóbbi tíz évben észrevehetően romlott, amit a coup d' état embere ilymódon hallgatólagosan elismert és amire modern francia írók rámutattak (gondoljunk például az elhalt Colins úr munkáira). Sajnos, a legfelületesebb megfigyelőnek is feltűnik egy jelentős tény. A francia külkereskedelem már 1848-tól 1860-ig óriási mértékben *növekedett*. 1848-ban körülbelül 875 millió frankot forgalmazott, 1859-ben ennek az összegnek több mint a kétszeresét érte el. A kereskedelemnek rövid tíz év alatt történt több mint 100 százalékos emelkedése csaknem példa nélkül áll. Az okok, amelyek ezt az emelkedést előidézték, Kaliforniában, Ausztráliában, az Egyesült Államokban stb. találhatók, de semmi esetre sem a Tuileriák[7] archívumaiban. Kiderül azonban, hogy a francia külkereskedelemnek az elmúlt tíz év alatti hatalmas növekedése ellenére — amely növekedés a világpiacon végbement forradalmi változásokra, tehát a francia rendőrség kicsinyes ellenőrzésén teljesen kívül álló változásokra vezethető vissza — a francia nép tömegeinek a helyzete nem javult. Ennélfogva olyan erőknek kellett hatniok, amelyek a kereskedelmi haladás természetes eredményeit meghiúsították. Ha a francia külkereskedelem fejlődése megmagyarázza, miért hódolhatott a második császárság olyan szemmel látható könnyedséggel költséges hóbortjainak, akkor a nemzet elszegényedése, amely az export megkétszereződése ellenére következett be, elárulja, kinek a költségén vásárolták meg ezt a császári könnyedséget. Ha a császárság nem állhatott volna fenn a francia külkereskedelem fejlődése *nélkül*, akkor ez a kereskedelmi haladás éppen a császárság *miatt* nem hozhatta meg törvényszerű gyümölcseit.

Miután az osztrák császár* egy ukázzal megszüntette országainak deficit-

* I. Ferenc József. – *Szerk.*

jét, miért ne rendelhetné el Louis Bonaparte is egy ukáz útján a francia külkereskedelem emelkedését? Mégis attól tart, hogy útján akadályba ütközik. „Mindenekelőtt", mondja a császár, „meg kell javítanunk mezőgazdaságunkat és meg kell szabadítani iparunkat mindazoktól a belső akadályoktól, amelyek alacsony fokon tartják." Az, hogy a francia mezőgazdaság sürgős megjavításra szorul, a francia közgazdászok állandó témája; de hogyan akarja ezt Louis Bonaparte végbevinni? Először is kölcsönt fog nyújtani a mezőgazdaságnak „mérsékelt kamatra". Köztudomású, hogy a francia mezőgazdaságban a francia nemzetnek több mint kétharmada érdekelt. Vajon Louis Bonaparte a fennmaradó egyharmadra adót fog kivetni, hogy a nemzet többségének „mérsékelt kamatlábra" kölcsönt nyújtson? Ez a gondolat valóban annyira képtelen, hogy szóra sem érdemes. Másrészt földhitelbankjainak bevallott célja az volt, hogy kölcsöntőkét juttassanak a falunak. Az egyetlen dolog, amelyet eredményesen elvégeztek, nem a mezőgazdaság megjavítása, hanem a kisparasztok tönkretétele és a földbirtok koncentrációjának meggyorsítása volt. Lényegében véve megint a régi kiszolgált csodaszerrel van dolgunk — a hitelintézményekkel. Senki sem fogja vitatni, hogy a második császárság korszakot alkot a francia hitel történetében, de azt sem, hogy túllőtt a célon és hogy a saját hitelével hitelösztönző befolyása is kútba esett. Miután a félhivatalos hitelgépezetet a végsőkig feszítették és működtették, az egyetlen újdonság, úgy látszik, Louis Bonaparte-nak az az álma, hogy magát a kormányt változtassák közvetlenül hitelirodává. Minthogy minden efféle kísérlet igen veszélyes, ez az álom éppúgy kudarchoz vezetne, mint a kísérlet a gabonaraktárakkal, amelyeknek az volt a rendeltetésük, hogy felverjék a gabonaárakat. Az öntözés és a lecsapolás, akárcsak a talajjavítás, önmagukban igen helyes rendszabályok, de egyetlen lehetséges eredményük a mezőgazdasági termékek szaporítása. Ezek segítségével nem lehet emelni a termékek árát, nem is ez a céljuk. Még ha Louis Bonaparte valamiféle csodálatos módszerekkel meg is találná az útját-módját annak, hogy az ilyen javításokat országos méretekben keresztülvigyék, hogyan szüntethetik meg ezek az intézkedések a mezőgazdasági termékeknek azt az értékcsökkenését, amelyet a francia paraszt ez alatt az öt év alatt kénytelen volt elszenvedni? Louis-Napoléon továbbá a közlekedési eszközök fokozatos megjavítására törekszik. Az a hidegvér, amellyel ezt a javaslatot előadja, még a bonapartista arcátlanságot is felülmúlja. Nézzük csak, hogyan fejlődött a francia vasút 1850 óta. Az évi kiadások, amelyeket ezekre a „közlekedési eszközökre" fordítottak, 1845-től 1847-ig körülbelül 175 millió frankot tettek ki; 1848-tól 1851-ig körülbelül 125 millió frankot; 1852-től 1854-ig csaknem 250 milliót (az 1848 és 1851

közötti kiadások kétszeresét); 1854-től 1856-ig majdnem 550 milliót, és 1857-től 1859-ig mintegy 500 milliót. Amikor 1857-ben a kereskedelmi életben általános válság tört ki, a francia kormány megdöbbenve látta, milyen óriási összegekre van még szükség az épülőben levő és a már engedélyezett vasutakhoz. A vasúttársaságoknak megtiltotta, hogy részvények, kötelezvények stb. kibocsátása útján évenként 212 500 000 franknál többet hajtsanak fel, megtiltotta új társaságok alapítását és az évi munkálatok mértékét szigorú határok közé szorította. Louis Bonaparte ennek ellenére úgy beszél, mintha a vasutakat és csatornákat stb. még csak most kellene feltalálni! A csatornahasználati illetékek kényszerű leszállítása, amelyre céloz, természetesen állami szerződések megszegését foglalja magában, a szóban forgó vállalkozásban fekvő tőkét visszariasztja és bizonyára nem alkalmas arra, hogy új tőkét irányítson erre a területre. Végül, hogy a mezőgazdasági termékek számára piacot találjanak, serkenteni kell a gyáripart. Ámde a gyáripar, mint már megállapítottuk, a második császárság alatt óriási léptekkel haladt előre, mégis — az export eddig soha nem tapasztalt megnövekedése, a vasút és más közlekedési eszközök hatalmas fejlődése és egy eddig Franciaországban ismeretlen hitelrendszernek a végsőkig való feszítése ellenére — a mezőgazdaság pang és a francia parasztok tönkremennek. Hogyan magyarázzuk meg ezt a rendkívüli jelenséget? Az a tény, hogy a konszolidált államadósság évenként 255 millió frankkal növekszik, nem is szólva a hadsereg és a tengerészet követelte véradóról, ezt a kérdést eléggé megmagyarázza. Hiszen a császárság a nagy lidércnyomás, amelynek súlya gyorsabban nő, mint a francia nemzet termelőerői.

Louis Bonaparte receptje a francia ipar számára, ha mindazt levonjuk, ami puszta frázis, vagy még a távoli jövőben dereng, egyszerűen a következő: a gyapjúra és a gyapotra kirótt vám megszüntetése, s a cukor- és a kávévám fokozatos csökkentése. Nos, mindez nagyon jó, de az angol szabadkereskedők minden hiszékenysége kell ahhoz, hogy az ilyen rendszabályokat szabadkereskedelemnek nevezzék. Aki jártas a politikai gazdaságtanban, nagyon jól tudja, hogy a mezőgazdasági nyersanyagokra kivetett vámok eltörlése a XVIII. századi merkantilista iskola tanításainak egyik fő tétele. Ezek a „belső akadályok", amelyek a franciaországi termelésre nehezednek, mit sem jelentenek az octroikhoz* képest, amelyek Franciaországot annyi önálló körzetre osztják, ahány város van, bénítják a termékek belső cseréjét, és a fogyasztás csorbítása által gátolják a jómód létrejöttét. Ezek az octroik azonban a császári rendszer alatt nőttek és továbbra is nőni fognak. A gyap-

* — fogyasztási cikkekre kivetett városi vámokhoz — *Szerk.*

júra és a gyapotra kivetett vámok csökkentését a törlesztési alap megszüntetésével akarják kiegyenlíteni, úgyhogy ezáltal az államadósságok növekedésének utolsó, bár merőben névleges korlátozása is el fog tűnni.

Másrészt, erdőket kell irtani, talajt egyengetni, mocsarakat lecsapolni — mindezt abból a 160 millió frankból, amely, mint mondják, a legutóbbi hadikölcsön rendelkezésre álló maradéka. Ezt az összeget háromévi részletben használták fel, ami évi átlagban még 54 millió frankot sem tesz ki. De csupán a Loire gátak közé szorítása, amit a császári Cagliostro mintegy öt évvel ezelőtt olyan fellengzősen meghirdetett, és amire aztán többé nem gondoltak, alig három hónap alatt elnyelné az egész összeget. Mi marad tehát a nyilatkozatból? „Egy békekorszak megnyitása", mintha ezt a korszakot nem hirdették volna meg már régen Bordeaux-ban. „L'Empire c'est la paix."[8]

Affairs in France

A megírás ideje: 1860 január 17.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 február 7. (5862.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Angol politika

London, 1860 január 27.

A legérdekesebb témák, amelyeket a parlamenti felirati vitákban érintettek, a harmadik kínai háború, a Franciaországgal kötött kereskedelmi szerződés és az olaszországi bonyodalom volt.[9] A kínai kérdés — ezzel tisztában kell lennünk — nemcsak nemzetközi kérdést, hanem nagy fontosságú alkotmányos kérdést is foglal magában. A második kínai háború[10], amelyet Lord Palmerston önhatalmú rendelkezésére indítottak el, először a Palmerston-kabinet elleni bizalmatlansági szavazatra, majd az Alsóház erőszakos feloszlatására vezetett. Az új Házat, noha Palmerston védnöksége alatt választották meg, soha sem szólították fel arra, hogy az előző Ház ítéletét megsemmisítse. Palmerston második kínai háborújára tehát ez ideig érvényben van egy elítélő parlamenti határozat. De ez még nem minden.

1859 szeptember 16-án Angliába jelentés érkezett a Pejho melletti vereségről. Lord Palmerston, ahelyett hogy összehívta volna a parlamentet, Louis Bonaparte-hoz fordult és az önkényuralkodóval egy Kína elleni új angol—francia expedícióról tárgyalt. „A brit kikötők és fegyvertárak", mondja Lord Grey, „három hónapon át visszhangoztak az előkészületek zajától, és intézkedések történtek arra, hogy tüzérséget, hadianyagot és ágyúnaszádokat indítsanak el Kínába és a tengeri haderőhöz még pótlólag legalább 10 000 főnyi szárazföldi haderőt küldjenek." Miután az ország ilymódon jócskán belekeveredett egy új háborúba, egyrészt Franciaországgal kötött szerződése folytán, másrészt a parlament előzetes értesítése nélkül folyamatba tett óriási kiadások révén, most a parlamentet összeülésekor hidegvérűen felszólítják, „mondjon köszönetet Őfelségének, amiért tájékoztatta a történtekről és a kínai expedíció folyamatban levő előkészületeiről". Vajon fordulhatott-e volna maga Louis-Napoléon a saját corps législatifjához*, vagy Sándor cár a szenátusához ennél sértőbb stílusban?

* — törvényhozó testületéhez — *Szerk.*

Az Alsóház 1857. évi felirati vitájában Gladstone úr, a mostani kincstári kancellár, a perzsa háborúval kapcsolatban méltatlankodva így kiáltott fel: „ellentmondástól való félelem nélkül meg akarom mondani, hogy a parlament előzetes megkérdezése nélkül háborút indítani, ez a gyakorlat szöges ellentétben áll az országban *meghonosodott gyakorlattal, veszélyes az alkotmányra nézve és feltétlenül megköveteli e Ház beavatkozását*, hogy teljesen lehetetlenné tegye az *ilyen veszélyes eljárás* megismétlődését". Lord Palmerston nemcsak megismételte „az alkotmányra nézve oly veszélyes" eljárást; nemcsak megismételte ezúttal az álszent Gladstone úr közreműködésével, hanem — mintha csak ki akarta volna próbálni a miniszteri felelőtlenség erejét, érvényesítve a parlament jogait a Koronával szemben, a Korona előjogait a parlamenttel szemben és mindkettőnek a kiváltságait a néppel szemben — még olyan vakmerő is volt, hogy a veszélyes eljárást ugyanabban a hatáskörben ismételje meg. Habár az első kínai háborúját a parlament elítélte, a parlament ellenére újabb kínai háborúra vállalkozik. Mindamellett a két Házban csak egyetlen embernek volt elég bátorsága ahhoz, hogy a miniszteri jogbitorlással szemben fellépjen; és ez az egyetlen ember, különös módon, az országgyűlésnek nem a demokratikus, hanem az arisztokratikus szárnyához tartozik. Ez az ember Lord Grey. Azt indítványozta, egészítsék ki a királynő beszédére adott válaszfeliratot olyan értelemben, hogy az expedíciót nem lett volna szabad elindítani, amíg ki nem kérik a parlament mindkét Házának a véleményét.

A mód, ahogyan Lord Grey módosító indítványát mindkét részről, a kormánypárt szószólója és Őfelsége ellenzékének vezére részéről fogadták, rendkívül jellemző arra a politikai válságra, amelyhez Anglia képviseleti intézményei rohamosan közelednek. Lord Grey elismerte, hogy formailag a Koronának megvan az az előjoga, hogy háborút indítson, de minthogy a miniszterek semmiféle vállalkozásra sem költhetnek egyetlen fillért sem a parlament előzetes hozzájárulása nélkül, ezért alkotmányos törvény és gyakorlat, hogy a Korona felelős képviselői soha sem bocsátkozhatnak háborús expedíciókba, amíg a parlamentet nem tudósítják és nem szólítják fel, hogy gondoskodjék a felmerülő költségek fedezéséről. Ha tehát a nemzet tanácskozó testülete helyénvalónak tartja, már az elején megakadályozhat minden igazságtalan vagy értelmetlen háborút, amelyet a miniszterek terveznek. Őlordsága azután néhány példát hozott fel annak bizonyítására, milyen szigorúan betartották azelőtt ezeket a szabályokat. Amikor 1790-ben a spanyolok Amerika északnyugati partjain elfogtak néhány brit hajót, Pitt mindkét Ház elé terjesztette a Korona üzenetét, amely a feltehető kiadások fedezésére hitel megszavazását kérte. Majd 1826 decemberében, amikor

Dom Pedro leánya* Angliától kért segítséget VII. Ferdinánd spanyol király ellen, aki Dom Miguel érdekében meg akarta támadni Portugáliát, Canning hasonló üzenetet terjesztett elő, amely az ügyet és az előrelátható kiadások összegét ismertette a parlament előtt. Végül Lord Grey nyíltan a parlament értésére adta, hogy a kormány adókat mert kivetni az országra a parlament hozzájárulása nélkül, mivel a már felmerült nagy költségeket ilyen vagy olyan módon fedezni kellett; és nem lehetett volna őket fedezni, ha nem vesznek igénybe jogtalanul olyan már megszavazott pénzt, amelyet egészen más célra irányoztak elő.

Nos, milyen választ csalt ki Lord Grey a kabinettől? Newcastle hercege, aki elsőnek vonta kétségbe Lord Palmerston második kínai háborújának törvényességét, azt válaszolta, hogy először is a legutóbbi években „az az igen egészséges gyakorlat" alakult ki, hogy „a felirathoz soha nem terjesztenek elő módosító javaslatot, hacsak nem valami nagy *pártcél* eléréséről van szó". Következésképp, mivel Lord Greyt nem pártos indítékok hajtják és nem törekszik arra, hogy minisztereket megbuktasson és saját magát állítsa helyükre, Newcastle hercege el sem tudja képzelni, miért sérti meg Lord Grey „a legutóbbi évek igen egészséges gyakorlatát"? Olyan fantaszta-e, hogy azt képzelte, lándzsát fognak törni nagy pártcélokon kívül valami másért? Másodszor, nem volt-e köztudomású, hogy Lord Palmerston ismételten eltért az alkotmányos gyakorlattól, amelyhez Pitt és Canning olyan kínosan ragaszkodott? Vajon nem vezetett-e a nemes viscount 1831-ben Portugáliában, 1850-ben Görögországban, és — miként Newcastle hercege hozzáfűzhette volna — Perzsiában, Afganisztánban és sok más országban saját szakállára háborút?[11] Ha a parlament megengedte Lord Palmerstonnak, hogy harminc éven át bitorolja a háború és a béke felett való döntés és az adókivetés jogát, akkor miért próbálnának egyszerre szakítani régi szervilis hagyományukkal? Lehet, hogy az alkotmányos jog Lord Grey oldalán van, a szokásjog azonban kétségtelenül Lord Palmerston oldalán van. Miért akarják éppen most a nemes viscountot felelősségre vonni, amikor ezelőtt soha nem büntették meg hasonló „egészséges" újításokért? Valójában Newcastle hercege, úgy látszik, még elnéző is volt, amikor nem vádolta lázadással Lord Greyt, amiért meg akarta törni Lord Palmerstonnak azt a szokás által szentesített előjogát, hogy tetszése szerint sajátjaként rendelkezzék Anglia haderejével és pénzével.

Éppily eredeti volt az a mód, ahogyan Newcastle hercege a pejhoi expedíció törvényességét igyekezett bebizonyítani. Van egy 1843-ban kötött

* II. Mária da Gloria. – *Szerk.*

angol—kínai szerződés, amelynek értelmében Anglia élvezi mindazokat a jogokat, amelyeket a Mennyei Birodalom a legkiváltságosabb nemzeteknek adott.[12] Oroszország most a Kínával kötött legújabb szerződésében kikötötte a Pejhón való hajózás jogát. Következésképpen az 1843-as szerződés szerint az angoloknak is joguk van ilyen hajózáshoz. Ezt ő követelheti — mondta Newcastle hercege — „minden különösebb érvelés nélkül". Valóban követelheti? Egyfelől itt van az a bosszantó körülmény, hogy az orosz szerződést most ratifikálták, ennélfogva csak a pejhoi katasztrófát követő időszakban lépett életbe. Ez persze csak egy jelentéktelen hüszteron-próteron*. Másrészről köztudomású, hogy a hadiállapot minden létező szerződés érvényét felfüggeszti. Ha az angolok a pejhoi expedíció idején hadiállapotban voltak a kínaiakkal, akkor természetesen nem hivatkozhattak sem az 1843-as, sem egyéb szerződésre. Ha nem voltak hadiállapotban, akkor Palmerston kabinetje új háború kezdeményezését vállalta a parlament jóváhagyása nélkül? Hogy kitérjen a dilemma utóbbi alternatívája elől, a szegény Newcastle azt állítja, hogy a kantoni bombázás[13] óta eltelt utóbbi két évben „Anglia és Kína között *soha* nem volt *béke*". Eszerint a kormány csak folytatta, nem pedig kezdte az ellenségeskedéseket, ezért minden különös érvelés nélkül hivatkozhat olyan szerződésekre, amelyek csak béke idején érvényesek. S hogy fokozza e furcsa dialektika szépségét, Lord Palmerston, a kabinet elnöke, ugyanakkor azt állítja az Alsóházban, hogy Anglia az egész idő alatt „*soha sem volt hadiállapotban Kínával*". Most sincs. Volt ugyan kantoni bombázás, volt pejhoi katasztrófa, és voltak angol—francia expedíciók, de háború nem volt, mivel soha sem *üzentek* hadat, és mivel Kína császára** mind a mai napig megengedte, hogy a kereskedelmi ügyletek Sanghajban a szokásos módon tovább folyjanak. Palmerston azt a tényt, hogy a kínaiakkal szemben a hadviselés minden törvényes nemzetközi formáját megszegte, annak igazolására használja fel, hogy a brit parlamenttel szemben sem tartotta be az alkotmányos formákat, ugyanakkor szóvivője a Lordok Házában, Earl Granville, „Kínával kapcsolatban" megvetően kijelenti, miszerint az, hogy „*a kormány a parlament véleményét kikéri, pusztán technikai kérdés*". Hogy a kormány a parlament véleményét kikéri, az pusztán technikai kérdés! Mi a különbség akkor a brit parlament és a francia corps législatif között? Franciaországban legalább egy nemzeti hős állítólagos örököse az, aki a nemzet helyébe meri állítani magát és egyszersmind nyíltan szembenéz az ilyen bitorlás minden veszélyével.

* — a tényleges sorrend megfordítása (a későbbi jelenség a megelőző elé téve) — *Szerk.*

** Szan Fin. — *Szerk.*

Angliában azonban egy alárendelt szóvivő, lecsúszott állásvadász, egy úgynevezett kabinet névtelen senkije — ezek azok, akik bízva a parlamenti szellem korlátoltságában és egy névtelen sajtó félrevezető szóáradatában, zaj nélkül, kockázat nélkül titokban lopakodnak felelősség nélküli hatalmi pozícióba. Nézzük egyrészt azokat a felfordulásokat, amelyeket Sulla[14] előidézett és nézzük másrészt egy részvénybank igazgatójának, egy jótékonysági egyesület titkárának, vagy egy egyházközségi hivatalnoknak csalárd, üzletszerű manővereit, és meg fogjuk érteni a különbséget a franciaországi császári jogbitorlás és az angliai miniszteri jogbitorlás között! Lord Derby, aki jól tudta, hogy mindkét pártnak egyaránt érdeke a miniszteri tehetetlenség és felelőtlenség fenntartása, természetesen „nem csatlakozhatott a nemes Lord Greynek a kormány *mulasztásaira* vonatkozó szigorú nézeteihez". Csak részben tudott egyetérteni Lord Greynek azzal a panaszával, hogy „a kormánynak össze kellett volna hívnia a parlamentet és ki kellett volna kérnie véleményét a kínai kérdésről"; de ő „biztosan nem támogatná a Lordot szavazatával, amennyiben ragaszkodnék a módosító indítvány fölötti szavazáshoz".

Ilymódon a módosító indítvány nem került szavazásra, és a kínai háborúra vonatkozó egész vita mindkét Házban groteszk bókokba torkollott, amelyekkel Hope tengernagyot mindkét párt elárasztotta, amiért az angol haderőt oly dicsőségesen a mocsárba fullasztotta.

English Politics

A megírás ideje: 1860 január 27.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 február 14. (5868.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az új angol—francia szerződés

London, 1860 január 28.

A Franciaországgal kötött kereskedelmi szerződést nem terjesztik február 6-a előtt az Alsóház elé. De azok után, ami a felirati vita során elhangzott, ami a francia lapok célzásaiban olvasható és amiről Londonban és Párizsban fecsegnek, Gladstone úr ünnepélyes intelmei ellenére már megkockáztathatjuk, hogy általános értékelést adjunk erről a „szép váltott gyermekről"[15]. Hétfőn, január 23-án, a szerződést annak rendje és módja szerint aláírták Párizsban. Rouher kereskedelmi miniszter és Baroche ad interim* külügyminiszter voltak a francia keresztapák; Anglia részéről Lord Cowley és Cobden úr töltötték be ezt a szerepet. Azt a hírt, hogy Michel Chevalier úrnak, az egykori saint-simonistának volt a keze a dologban — és hogy egész Franciaországban általános a sajnálkozás, amiért Louis-Napoléonban nem volt annyi tapintat, hogy e kiemelkedő személyiségnek (azaz Chevalier úrnak) megengedje, hogy nevét angol confrère-jének** a neve mellé beírja a szerződésbe — ez olyan hír, amelyet maga ez a „kiemelkedő személyiség" méltóztatott Londonba küldeni és elhelyezni a különféle szabadkereskedelmi sajtóorgánumokban. De az újságok nem tudják, hogy az ügy főszereplője francia részről a saint-simonizmus egykori főpapja, Père Enfantin*** volt. Nem bámulatos-e valóban, hogy ezek a saint-simonisták, Père Enfantintől kezdve Isaac Péreire-ig és Michel Chevalier-ig, a második császárság gazdasági oszlopai lettek? De térjünk vissza Chevalier úr „angol confrère-jéhez", az egykori lancashire-i gyároshoz, akinek természetesen nem kevéssé hízelgett az a megtiszteltetés, hogy saját kezűleg írhatta a nevét egy nemzetközi szerződés alá. Ha arra gondolunk, hogy a kölcsönösségen alapuló szerző-

* — ideiglenes — *Szerk.*

** — hivatali kollégájának — *Szerk.*

*** — Enfantin atya — *Szerk.*

déseket és általában a kereskedelmi szerződéseket — kivéve azokat, amelyeket barbárokkal kötnek — a szabadkereskedelem angol hívei, Cobden úrral az élükön, mindig nagy hangon a védővámrendszer legrosszabb és legálnokabb formájaként bélyegezték meg, és ha továbbá arra gondolunk, hogy a mostani szerződés, még a kölcsönösség álláspontjáról ítélve is, meglehetősen nevetséges megállapodásnak tűnik; végül, ha kellően mérlegeljük a politikai célokat és szándékokat, amelyeket a szerződés álcázni hivatott, akkor esetleg hajlunk arra, hogy sajnáljuk Richard Cobden urat mint a palmerstoni mesterkedések ártatlan áldozatát. De van az éremnek egy másik oldala is. Közismert, hogy Cobden úr annak idején, cserébe a gabonatörvények ügyében elért sikeréért[16], mintegy 60 000 £-et kapott a hálás gyáripari érdekeltségtől. Cobden úr ennek az összegnek legnagyobb részét amerikai részvényekbe fektette, és az 1857-es válság következtében úgyszólván mindent elveszített. Reményei, amelyeket az Egyesült Államokba tett utazásakor még táplált, nem váltak valóra. Cobden úr tönkrement emberként tért vissza Angliába. Egy nemzeti gyűjtési akcióhoz valamilyen nemzeti ürügyre volt szükség, valamiféle tranzakcióra, amelynek nagy hírverést lehet csinálni, és amely Cobden urat ismét az Egyesült Királyság őrangyalának tünteti fel, „aki az egyszerű családok millióinak jólétét és nyugalmat biztosít". Nos, az angol—francia szerződés *megfelelt* erre a célra, és, amint a vidéki lapokból látható, egy újabb 40 000 £ összegű gyűjtés, amelynek rendeltetése, hogy a szabadkereskedelem nagy apostolát kárpótolja amerikai veszteségeiért, máris folyamatban van és nagy „rokonszenvre" talál. Nem kétséges, hogy ha például Disraeli ilyen szerződést terjesztett volna az Alsóház elé, Cobden úr a szabadkereskedelem híveinek élén felállt volna, hogy bizalmatlansági indítványt nyújtson be az olyan kabinet ellen, amely a törvényhozást a felvilágosulatlan múlt legsötétebb tévútjaira próbálja visszavezetni.

A következő táblázatból látható, milyen védővámokat rótt ki Anglia 1858-ban francia árucikkekre:

Cikkek	£
Kosár	2 061
Vaj	7 159
Porcelán	1 671
Óra	3 928
Kávé	4 311
Tojás	19 934
Kézimunka	5 572

Cikkek	£
Művirág	20 412
Gyümölcs	7 347
Csipke	1 858
Csizma, cipő és egyéb bőráruk	8 883
Kesztyű	48 839
Hangszer	4 659
Olaj (vegyi)	2 369
Papírtapéta	6 713
Szalmafonat kalapokhoz stb.	11 622
Selyem	215 455
Pálinka és egyéb szeszes italok	824 960
Cukor	275 702
Tea	14 358
Dohány	52 696
Zsebóra	14 940
Bor	164 855

Az ilymódon kirótt vámok zöme védővám volt, mint például a kosarak, órák, csipke, csizmák, kesztyűk, selymek stb. esetében. Mások, mint például a pálinka stb. vámjai, magasabbak voltak a brit szeszes italokra kivetett fogyasztási adónál, és ennyiben védővámoknak számíthatók. A szabadkereskedelem következetes híve még a szokásos pénzügyi vámokat is, például a borra kirótt vámot is, védővámnak tekintheti, mert úgyszólván lehetetlen külföldi árucikkre vámot kiróni anélkül, hogy ezzel ne védenék a belföldi piac hasonló, ha ugyan nem azonos áruját. Így például a külföldi borra kivetett pénzügyi vám a belföldi sör védővámjának tekinthető stb. A most megkötött szerződés értelmében minden francia iparcikkre kivetett brit vám azonnal megszűnik, a pálinkára, a borra és egyéb árukra kirótt vámokat pedig az angol fogyasztási adókhoz vagy azokhoz a vámokhoz teszik hasonlóvá, amelyeket jelenleg a brit gyarmatokról behozott árukra (például borra) rónak ki. Másrészt a francia vámtarifa-módosításokat 1861 októbere előtt nem fogják teljesen végrehajtani, amint ez egy francia kormánylapból átvett alábbi kimutatásból látható:

1860 július 1. — A gyapotra és a gyapjúra kirótt behozatali vám megszüntetése.

1860 július 1. — A belga vámtarifa alkalmazása az angol szénre és kokszra.

1860 október 1. — 7 frankos vám 100 kg vasra a jelenlegi vámok helyett.

1860 december 31. — A gépekre kirótt behozatali vámok csökkentése.

1861 június 1. — A kenderfonalra és kenderkészítményekre vonatkozó behozatali tilalom megszüntetése és 30 százalékot meg nem haladó vámok megállapítása.

1861 október 1. — Minden egyéb behozatali tilalom megszüntetése, helyettük öt éven át ad valorem* védővámok lépnek életbe, amelyek nem haladhatják meg a 25%-ot.

Azon kívül, hogy az angol szénre kirótt vámot ugyanolyan összegre szállította le, mint amilyen most a belga szenet terheli, Franciaország látszólagos engedményei nagyon kétértelműek. Így például az első osztályú (walesi) nyersvas ára jelenleg tonnánként 3 £ 10 sh., a vasra kirótt francia vám azonban további majdnem 3 £-re rúg majd. Azt, hogy a jelenleg behozatali tilalom alá eső áruk 30%-os ad valorem vámja valójában védővám lesz, a londoni „Economist"[17] beismeri. Mindaddig, amíg az angol árukra vonatkozó vámcsökkentéseket, legyenek azok valóságosak vagy látszólagosak, későbbi időre tolják ki, addig az angol kormány ebben a szóban forgó időszakban Louis-Napoléon uralma érdekében tulajdonképpen egy biztosító intézet szerepét játssza. A kereskedelmi szerződés igazi titkát — vagyis azt, hogy *„az egyáltalában nem kereskedelmi szerződés"*, hanem merő szemfényvesztés, melynek célja, hogy John Bull[18] kereskedői észjárását megzavarja és egy ravaszul kiagyalt politikai cselszövést álcázzon — Disraeli úr a felirati vita során mesteri módon leleplezte.

Leleplezésének lényegét alább idézzük:

„Néhány évvel ezelőtt a francia császár** egy közleményben, mely hasonló a belügyminiszterhez intézett múltkori leveléhez, a védővámrendszer teljes eltörlését és olyan rendszabályok bevezetését javasolta, amelyek hasonlók a legutóbbi manifesztumban foglaltakhoz. 1856-ban ilyen értelmű törvényjavaslatot terjesztettek a corps législatif*** elé, de mielőtt elfogadták volna, bemutatták Franciaország 86 megyei tanácsának. Ezek 6 kivételével mind elfogadták a javaslatot azzal a feltétellel, hogy az új rendszer csak bizonyos idő elteltével léphet életbe. Ezután a császár,

* — érték szerinti — *Szerk.*

** III. Napóleon. — *Szerk.*

*** — törvényhozó testület — *Szerk.*

aki egyetértett ezzel a javaslattal, nyilvános dokumentumban fejezte ki azt az elhatározását, hogy életbe lépteti ezt a rendszert és 1861 júliusát tűzte ki az életbelépés időpontjául. Ilyenformán mindaz, amit Franciaország a szerződés értelmében 1861 júliusában meg akar tenni, törvényhozásában már elő volt irányozva."

The New Treaty between France and England

A megírás ideje: 1860 január 28.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 február 14. (5868.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Katonai reform Németországban

Az 1859-es itáliai háború a krími háborúnál[19] is világosabban megmutatta, hogy a francia katonai szervezet a legjobb Európában. Az összes európai hadseregek közül — a franciát kivéve — kétségtelenül az osztrák hadsereg állt a legmagasabb fokon, s ennek ellenére a hadsereg egésze az 1859-es rövid hadjáratban egyetlen csatát sem tudott megnyerni, bár katonái dicsőséget szereztek maguknak. Ha figyelembe vesszük is a rossz hadvezetést, a parancsnoklás egységének hiányát és a császár* illetéktelen beavatkozásait, az osztrák ezredtisztek és katonák mégis egyöntetűen azt a benyomást keltették, hogy sikertelenségük részben a katonai szervezetnek tulajdonítható, amely kevésbé alkalmas valóságos háború viselésére, mint ellenfeleiké. S ha az osztrák hadsereg — amelyet alig néhány évvel ezelőtt teljesen átszervezték — ki nem elégítőnek bizonyult, mit várjunk más hadseregektől, amelyek szervezete még régibb?

Nem csoda tehát, hogy a franciák ebben a tekintetben fölényben voltak. Ha egy nemzetnek csak valamicske katonai hajlama van, nem viselhet huszonöt éven át óriási arányokban az algériaihoz hasonló kisháborút[20] úgy, hogy ez jelentősen ne fejlessze csapatainak képességeit. Míg Anglia és Oroszország indiai és kaukázusi háborúit főleg erre a célra kiképzett csapatokkal folytatta, a francia hadsereg nagy része kijárta az algériai iskolát. Franciaország valóban sokat tanult ebben az iskolában, amely sok emberbe és pénzbe került, de igen hasznos és értékes katonai tapasztalatokat nyújtott. Ezt követte a krími háború, egy másik nagy iskola, amely erősítette a katonák önbizalmát, bebizonyítva, hogy az, amit nomád törzsek és irreguláris alakulatok ellen folytatott hadjáratokban tanultak, ugyanolyan hasznos és alkalmazható a reguláris csapatokkal vívott harcban is.

Bár természetes, hogy egy nemzet, amelynek különös tehetsége van a katonai hivatáshoz, ilyen körülmények között szomszédainak minden ered-

* III. Napóleon. – *Szerk.*

ményét túlszárnyaló tökélyre vitte katonai szervezetét — amint ez Magentánál és Solferinónál[21] vitathatatlanul bebizonyosodott —, ez mégis csodálatot keltett, különösen Németországban. Ennek az országnak katonai iskolamesterei annyira bizonyosak voltak az állhatatlan, megbízhatatlan, fegyelmezetlen, erkölcstelen franciák feletti vélt fölényükben, hogy a csapás megdöbbentette őket. Másfelől az osztrák és más német hadseregek fiatalabb és intelligensebb elemei, akik mindig szemben álltak a vaskalapossággal, most nyomban hallatták a szavukat. Az osztrák tisztek Magenta friss benyomása alatt elsőnek mondták ki — s ez teljesen igaz is —, hogy a franciák nem cipelnek borjút a csatában, hogy nincs nyakkendőjük, kemény gallérjuk, feszes kabátjuk, illetve nadrágjuk. Öltözetük bő nadrág és ugyancsak bő, hosszú köpeny lehajtott gallérral, amely nyakukat és mellüket teljesen szabadon hagyja, fejükön könnyű sapkát viselnek és a tölteényt a nadrágzsebükben hordják. Ahová az osztrák katonák fáradtan és kifulladva érkeznek, oda a franciák frissen és énekelve jutnak el, minden fizikai erőfeszítésre készen. Ezt közölték leveleikben az osztrák tisztek a csatatér friss benyomása alatt, s véleményükhöz a porosz, bajor és más tisztek hamarosan csatlakoztak. Rettenetes dolog történt. A katonák csakugyan mertek úgy szembeszállni az ellenséggel, hogy ne cipeljék magukkal azt az egész kényelmetlen felszerelést, amely szinte kizárólag a háború pompáját szolgálta és egészében véve felért egy kényszerzubbonnyal; és e kényszerzubbonyt nélkülözve mégis minden csatatéren győzedelmeskedtek. Ez olyan komoly tény volt, hogy még a német kormányok sem mehettek el mellette csukott szemmel.

Ilymódon a katonai reform aktuális jelszóvá lett Németországban, minden vaskalapos legnagyobb rémületére. Katonai kérdésekben büntetlenül elő lehetett terjeszteni a legforradalmibb elméleteket, sőt a kormányok ezeket fontolóra is vették. Első helyen természetesen a katona felszerelése állt, mert a csatatéren ebben mutatkozott a legkirívóbb különbség a két hadsereg között, s erről a javaslatról éppolyan végtelen viták folytak, mint amilyen sokféléknek mutatkoztak az ízlések. Roppant sok időt pazaroltak az egyenruha problémáira. Sapkákon, sisakokon, csákókon, kalapokon, köpenyeken, zubbonyokon, kabátokon, gallérokon, hajtókákon, nadrágokon, lábszárvédőkön és csizmákon olyan élénken és bőbeszédűen vitatkoztak, mintha csakis ilyesmiken múlt volna a solferinoi csata sorsa. Az osztrákok katonai divatja volt a legextravagánsabb. A francia modell csaknem pontos lemásolásától kezdve (a színt kivéve) végigpróbálták az összes közbeeső formákat egészen a zubbonyig és a széles karimájú puha kalapig. Képzeljük csak el a merev, konzervatív, megfontolt császári és királyi osztrák katonát a francia vadászok kacér öltözékében vagy ami még rosszabb, az 1848-as

forradalmi német szabadcsapat zubbonyában és nemez kalapjában. Nagyobb csúfság már nem is érhette volna az osztrák katonai rendszert, mint ha e végletek valamelyikét komolyan fontolóra veszi. A vita szokás szerint kifulladt, mielőtt megoldást hozott volna. A katonai vaskalaposság visszahódította elvesztett pozícióinak egy részét, s így, legalábbis Ausztriában, az egyenruha körüli változtatások egészében véve jelentéktelenek lesznek, de a többi német hadseregben is alig látszik valószínűnek bármilyen változás, legfeljebb annyi, hogy a porosz sisak, a romantikus IV. Frigyes Vilmos e dédelgetett találmánya a jelek szerint arra van kárhoztatva, hogy még feltalálója előtt sírba szálljon.

A következő nagy kérdés: a borjú. Hogy a franciák borjú nélkül mentek csatába, az olyan meggondolatlanság volt, amely legfeljebb szerencséjükkel és az évszak meleg hőmérsékletével igazolható. De ha szokássá válna, nagyon megkeserülnék ezt, mihelyt az időjárás hűvösebbre vagy esősre fordulna. E szokás általános elterjedése gyakorlatilag annyit jelentene, hogy minden csatában a megvert hadsereg nemcsak tüzérséget, zászlait és tartalékait vesztené el, hanem gyalogságának egész személyes málháját is. Ilymódon néhány napi táborozás esős időben teljesen felőrölné a gyalogságot, hiszen a katonának nem lenne egyebe a rajta levő ruhánál. A kérdés lényege itt nyilvánvalóan az, hogyan lehet a katona személyi málháját minimálisra csökkenteni, s ezt a fontos kérdést könnyű kielégítően megoldani, ha a málha tartozékait pusztán abból a szempontból vizsgálnák, hogy csatában mi a valódi hasznuk. Ám a németországi vita ezt a kérdést nem oldotta meg.

A ruhakérdés és a borjúkérdés mellett sokat vitatott téma a hadsereg különböző alegységeinek szervezete is. Hány katona legyen egy században, hány ezred egy dandárban, hány dandár egy hadosztályban és így tovább. Ez is olyan kérdés, amelyben a legkomolyabb és legfontoskodóbb ábrázattal rengeteg szamárságot lehet összehordani. Az elemi taktika rendszere minden hadseregben bizonyos korlátok közé szorítja a századok és zászlóaljak létszámát és mennyiségét. A dandárok és hadosztályok létszámának minimumát és maximumát a szomszédos hadseregekben elfogadott létszám szabja meg, nehogy konfliktus esetén a nagyobb taktikai egységek között túlságosan nagy legyen az aránytalanság. Aki az ilyen kérdéseket nem a körülményekből adódó valóságos feltételek alapján, hanem alapelvekből kiindulva próbálja megoldani, mérhetetlen ostobaságot követ el, amely esetleg illik német filozófusokhoz, de nem méltó gyakorlati emberekhez. Hogy az osztrák sorkatonaság gyalogezredeinek számát 63-ról 80-ra növelték a zászlóaljak számának csökkentésével, ez — akárcsak nadrágjuk bővítése

és gallérjuk lehajtása — korántsem biztosíték arra, hogy „legközelebb több szerencséjük lesz".

Miközben minden figyelem a katonai divatra és a dandárok normál létszámáról és összetételéről folytatott homályos elmélkedésekre összpontosult, a német katonai rendszer nagy fogyatékosságaira és bajaira ügyet sem vetettek. Mit is gondoljunk olyan tisztekről, akik a leghevesebben vitatkoznak a nadrág vagy a gallér szabásán, de nyugodtan beletörődnek abba, hogy a Német Szövetség[22] hadseregében a tábori tüzérségnek több mint húszféle, a kézifegyvereknek pedig szinte megszámlálhatatlanul sok kalibere használatos? A vontcsövű puska bevezetése kitűnő alkalmat nyújtott arra, hogy a kalibereket egész Németországban egységesítsék, de ezt szégyenletes módon elmulasztották, sőt ezáltal még csak romlott a helyzet. Érdemes egy pillantást vetnünk a kalibereknek erre a dzsungelére. Ausztriában, Bajorországban, Württembergben, Badenban, és Hessen-Darmstadtban egy kaliber használatos: 0,53 hüvelyk. A délnémetek azzal a gyakorlati józan ésszel, amely sok kérdésben megmutatkozott, végrehajtották ezt az igen fontos reformot, s így egységes kalibert hoztak létre a szövetségi hadsereg öt hadteste számára. Poroszországban két kaliber ismeretes: az úgynevezett Zündnadelgewehr, a gyútűs puska, körülbelül 0,60 hüvelykkel és a régi simacsövű muskéta, amelyet nemrég huzagoltattak Minié elve szerint, körülbelül 0,68 hüvelykkel. Ez utóbbit azonban az előbbi hamarosan ki fogja szorítani. A kilencedik hadtestben három különböző vontcsövű és két vagy három különböző simacsövű kaliber használatos; a tizedikben legalább tízféle, a tartalékhadosztályban pedig majdnem annyiféle a kaliber, mint ahány zászlóalj van. Képzeljünk csak el egy ilyen tarka hadsereget aktív hadművelet idején. Hogyan oldható meg az, hogy az egyes kontingensekhez tartozó lőszer szükség esetén mindig kéznél legyen? Mert ha nincs kéznél, ez a kontingens tehetetlen és használhatatlan. Ausztriát, a délnémeteket és Poroszországot kivéve egyetlen kontingensnek sem lehet — már csak ennél a körülménynél fogva sem — semmiféle reális haszna elhúzódó harcban. Ugyanez érvényes a tüzérségre is. Ahelyett, hogy azonnal megállapodtak volna egy közös kaliberben, amely legalább a régi hatfontosnak megfelelne, és ilymódon idővel a huzagolt csövű tábori ágyúk egységes kaliberévé vált volna, a poroszok, az osztrákok, a bajorok most egymástól teljesen függetlenül öntenek huzagolt csövű lövegeket, ami csak fokozhatja a kaliberek már meglevő sokféleségét. Egy hadsereg, amelyben ilyen lényeges fogyatékosságok vannak, fontosabbra is fordíthatná idejét, mint gallérokon és nadrágokon, a dandárok és zászlóaljak normál létszámán való civódásra.

Németországban nem lehetséges semmiféle katonai fejlődés mindaddig, amíg felsőbb helyen az a felfogás uralkodik, hogy a hadseregeket parádéra, nem pedig csatára hozták létre. Ez a vaskalaposság — amelyet Austerlitz, Wagram és Jéna,[23] valamint 1813—15 népi lelkesedése egy időre háttérbe szorított — hamarosan újra felütötte fejét és 1848-ig korlátlanul uralkodott, s legalábbis Poroszországban, úgy látszik az utóbbi tíz évben érte el tetőpontját. Ha Poroszország annak idején belekeveredik az itáliai háborúba, Pélissier valószínűleg újabb Jénát rendezett volna a porosz hadseregnek és a hadsereget csakis a rajnai erődök menthették volna meg. Ilyen helyzetbe jutott az a hadsereg, amely katonáit tekintve nem marad el a világ egyetlen hadserege mögött sem. A franciák és a németek egy eljövendő konfliktusában tehát joggal számíthatunk arra, hogy Magenta és Solferino nagy vonásokban újra megismétlődik.

Military Reform in Germany

A megírás ideje: 1860 január vége–február eleje

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 február 20. (5873.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az angol költségvetés

London, 1860 február 11.

A tegnapi este nagy volt a szó parlamenti értelmében. Gladstone úr óriási beszédben egyszerre fedte fel költségvetésének és a kereskedelmi szerződésnek a titkait, miközben a kettőt gondosan összekapcsolta, és az egyiknek a gyengeségét alátámasztotta a másiknak a merészségével. Ami a szerződést illeti, amely most minden részletével feltárul a világ előtt, az olvasók látni fogják, hogy a rövid jellemzés, amelyet néhány héttel ezelőtt adtam róla*, egészen helyes volt, és valóban, mit sem tudok hozzátenni az annak idején megkísérelt általános bírálathoz. Ezért Gladstone úr költségvetését egyszerű angol pénzügyi műveletnek fogom tekinteni; a kérdés ilyen jellegű tárgyalása annál is inkább helyénvaló, mert a küszöbönálló parlamenti viták előbb-utóbb bizonyára megvilágítják majd Gladstone úr ténybeli adatainak és számainak diplomáciai hátterét.

Nos, bármilyen következetlenségek találhatók is a költségvetés részleteiben és bármilyen politikai ellenvetések merülnek is fel azzal az okos ötlettel szemben, hogy az összbevételek több mint 14 százalékos deficitjére és a kiadások nagyarányú megnövekedésére a költségvetés sok olyan vám teljes elsöprésével válaszoljon, amelyek egy része az emberek zömét alig érintette: mindamellett az egyszerű igazságérzet arra kötelez, hogy kijelentsem, Gladstone úr költségvetése nagy és merész pénzügyi mestermű, s amennyiben a brit szabadkereskedelem doktrínáit elfogadjuk — eltekintve néhány kirívó visszásságtól, amely a Franciaországgal kötött szerződésből folyik, valamint abból a tapintatosságból, melyet minden brit kincstári kancellár az 50 000 legnagyobb földesúr haszonbére iránt mindenkor tanúsítani fog — szép költségvetés. Gladstone úr helyzete a maga teremtette nehézségekkel volt terhes. Ő volt az, aki 1853-ban úgynevezett standard költség-

* *V. ö. 11–15. old. – Szerk.*

vetésében, amelyet hétéves időtartamra tervezett, arra kötelezte magát, hogy 1860–61-ben végleg megszünteti a jövedelemadót. Majd egy pótköltségvetésben, amelyet az orosz háború hívott életre, megígérte, hogy a közeljövőben megszünteti a teára és a cukorra kirótt hadiadót. Most, hogy saját váltói esedékessé váltak, ugyanez az ember olyan tervvel lép elő, amely ezt a hadiadót fenntartja, a jövedelemadót pedig fontonként 9-ről 10 pennyre, vagyis $11^1/_9$ százalékkal emeli. Talán emlékeznek arra, hogy Gladstone 1853. évi költségvetésére vonatkozó kritikai megjegyzéseimben bizonyítottam, hogy ha a szabadkereskedelem pénzügyi törvényhozása egyáltalán jelent valamit, akkor a közvetlen adózás helyett közvetett adó bevezetését jelenti.[24] Kifejtettem annak idején, hogy Gladstone úr ígérete, amely szerint folyamatosan megszünteti a vámokat és a fogyasztási adókat, nem fér össze azzal az egyidejű ígéretével, hogy a jövedelemadót teljesen törli az adószedő listájáról. A jövedelemadó, eltekintve attól, hogy egyoldalúan, igazságtalanul, sőt értelmetlenül vetették ki, az angol pénzügyi törvény legjobb szakasza. Hogy Gladstone úr, ahelyett hogy komolyan megadóztatná a földbirtokot, fenntartja a hadiadót olyan létszükségleti cikkekre, mint a tea és a cukor, gyávaságra vall, amely sokkal inkább a parlament arisztokratikus összetételének, mint Gladstone úr szűklátókörűségének tulajdonítható. Ha hozzá mert volna nyúlni a haszonbérhez, akkor a kabinet, amelynek a kilátásai eléggé bizonytalanok, azonnal megbukott volna. Egy szállóige azt mondja, a pénznek nincs szaga, de nem kevésbé igaz az is, hogy a haszonbérnek nincs lelkiismerete.

Mielőtt röviden vázolnám Gladstone úr tervezett módosításait, először felhívom az olvasó figyelmét a beszéde folyamán elhangzott néhány közbevetett megjegyzésére. Először is a kincstári kancellár elismerte, hogy az az általános vélemény, amely szerint az angol pénzügyi rendszerben a szabadkereskedelem testet ölt, puszta szólam. Másodszor elismerte, hogy Anglia nem folytat említésre méltó kereskedelmet Franciaországgal, Franciaország viszont igen kiterjedt és növekvő üzleti forgalmat bonyolít le Angliával. Harmadszor kénytelen volt bevallani, hogy a palmerstoni politika, amely a parlament háta mögött „baráti expedíciók"-ra vállalkozott, lebillentette a mérleg serpenyőjét és elnyelte azt a többletjövedelmet, mely a brit kereskedelem és ipar kiterjesztése nyomán a kincstárba befolyt. Végül pedig, noha a keserű pirulát édes mázzal vonta be és olyan tetszetős formában tálalta, ahogyan a francia patikusok a legundorítóbb gyógyszerkészítményt kínálni szokták, mégis el kellett ismernie, hogy ugyanaz a kedves szövetséges, amelynek Nagy-Britannia közel kétmilliót készül feláldozni a maga jövedelméből, a fő oka annak, hogy a brit katonai és tengerészeti

kiadások az 1860–61-es évre az elképesztően magas 30 milliós összegre emelkedtek. Ne feledjük, hogy 18 millió volt az a maximális háborús kiadás, amelyet huszonnégy évvel ezelőtt a Vasherceg* a józan angolokkal lenyeletni mert. E bevezető észrevételek után rátérek a Gladstone úr által ajánlott módosításokra. Ezek két kategóriába sorolhatók. Az egyik a Franciaországgal kötött szerződésből ered, a másik olyan kiegészítő módosításokat tartalmaz, amelyeket Gladstone úr azért volt kénytelen bevezetni, hogy megóvja költségvetését attól a szemrehányástól, miszerint az nem más, mint egy idegen zsarnoki hatalom által kicsikart engedmény, és hogy azt előnyösebb színben, a fennálló vámtarifa általános reformjának tüntesse fel.

A Franciaországgal kötött kereskedelmi szerződés következtében bevezetett módosítások a következők: Az ipari készítményeket azonnal, feltétlenül és teljesen mentesítik a brit vámilleték megfizetése alól. Csak három cikk képez korlátozott időre kivételt: a parafadugó, a kesztyű és egy másik jelentéktelen cikk. A pálinka után fizetendő vám, amely gallononként 15 sh. volt, 8 sh.-re, vagyis a gyarmati árukra kirótt vám összegére csökken. Az összes külföldi borokra kirótt vámot gallononként 5 sh. 10 d.-ről azonnal 3 sh.-re csökkentik. Anglia kötelezi magát továbbá, hogy 1861 április 1-től kezdődően a vámot a bor alkoholtartalmával arányos mértékben csökkenti. Minden olyan külföldi árura kirótt vámot, amelyet Angliában is előállítanak és amely után itt fogyasztási adót kell fizetni, a belföldi fogyasztási adó szintjére szállítanak le. Ez a lényege a bevezetendő módosítások első csoportjának.

Azok a módosítások, amelyek arra szolgálnak, hogy a mostani költségvetést a Franciaországgal kötött szerződéstől függetlenül a brit pénzügyi törvényhozás általános reformjának tüntessék fel, a következők:

Haladéktalanul és teljesen eltörlik a vámot a vaj, faggyú, sajt, narancs, citrom, tojás, szerecsendió, bors, édesgyökér és különböző más cikkek behozatalára; ez évenként összesen mintegy 382 000 £-et tesz ki. Csökkentik a mostani vámot épületfa behozatalára, mégpedig 7 sh.-ről és 7 sh. 6 d.-ről az 1 sh.-es és az 1 sh. 6 d.-s gyarmati tarifára. A ribizke vámját 15 sh. 9 d.-ről 7 sh.-re; a mazsoláét és a fügéét 10 sh.-ről 7 sh.-re; a komlóét 45 sh.-ről 15 sh.-re szállítják le. Végül, eltörlik a papírra kirótt fogyasztási adót.

Az 1860-as költségvetési év mérlege tehát a következőképpen áll:

* Wellington. – *Szerk.*

Kiadások	£
Konszolidált és nem konszolidált államadósság	26 200 000
A konszolidált alap terhei	2 000 000
Szárazföldi hadsereg és milícia	15 800 000
Haditengerészet és postahajó szolgálat	13 900 000
Különfélék és közigazgatás	7 500 000
Pénzügyigazgatás	4 700 000
Összesen:	70 100 000

Bevételek	£
Vám	22 700 000
Fogyasztási adó	19 170 000
Bélyegilleték	8 000 000
Egyenesadó	3 250 000
Jövedelemadó	2 400 000
Posta	3 400 000
Koronabirtokok	280 000
Különféle bevételek	1 500 000
Összesen:	60 700 000

Ha most összehasonlítjuk a kiadásokat a bevételekkel, azt látjuk, hogy közel 10 000 000 £ összegű deficitet vallanak be, amelyet Gladstone úr, mint említettük, a jövedelemadónak 9 d.-ről 10 d.-re való emelésével és a teára, valamint a cukorra kirótt hadiadó fenntartásával akar kiegyenlíteni. A kisebb módosításokat, amelyek révén itt-ott egy-egy pennyt szándékozik nyerni, az 1860–61-es brit költségvetésnek ennél az általános áttekintésénél figyelmen kívül hagyhatjuk.

The English Budget

A megírás ideje: 1860 február 11.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 február 25. (5878.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A huzagolt csövű ágyúról

I

Az első olyan kísérletek, hogy a löveg lőtávolságát és lőszabatosságát a cső huzagolásával és így a lövedéknek a hossztengelye körüli forgatásával növeljék, a XVII. századból származnak. Münchenben van egy kis huzagolt csövű löveg, amelyet 1694-ben Nürnbergben készítettek; a csöve nyolcbarázdás és mintegy két hüvelyk átmérőjű. Az egész XVIII. század folyamán mind Németországban, mind Angliában kísérleteket végeztek huzagolt csövű ágyúkkal, s ezek közül némelyeknek a töltése már hátulról történt. Bár a kaliberek kicsinyek voltak, igen kielégítő eredményeket értek el. Az angol kétfontosok 1776-ban 1300 yard lőtávolságra mindössze két láb oldaleltérést mutattak — s ez olyan pontosság, amelyet abban a korban semmiféle más ágyú még csak meg sem közelített. Ugyanabban az évben, ennél a huzagolt csövű ágyúnál első ízben használtak hosszúkás lövedéket.

Ezek a kísérletek azonban hosszú ideig nem jártak gyakorlati eredménnyel. Az akkori katonai felfogás mereven elzárkózott a huzagolt fegyverek elől. A vontcsövű puska is igen esetlen szerszám volt akkoriban; töltése hosszadalmas és fárasztó művelet volt, különös ügyességet igényelt. Ez a fegyver az általános hadviselés szempontjából alkalmatlannak bizonyult olyan időben, amikor a gyors tüzelés — mind a felfejlődött vonalaknál, mind az oszlopok élén vagy a csatároknál — az egyik fő harci követelmény volt. Napóleon nem tűrt meg vontcsövű puskát hadseregében; Angliában és Németországban csak néhány zászlóaljat szereltek fel velük; csupán Amerikában és Svájcban maradt a vontcsövű puska nemzeti fegyver.

Az algériai háború[20] szolgált alkalmul arra, hogy ismét felfigyeljenek a vontcsövű puskára és tökéletesítsék konstrukcióját, s ezek a tökéletesítések csupán a kezdetét jelentették a lőfegyverek egész rendszerében végbemenő óriási forradalomnak, amely még ma is messze van befejezésétől. A franciák simacsövű muskétái nem vehették fel a versenyt az arabok hosszú puskáival,

mert ezek nagyobb hossza és jobb nyersanyaga súlyosabb lövedék alkalmazását tette lehetővé, és így a kabilok és beduinok olyan távolságra tüzelhettek a franciákra, amelyen a rendszeresített muskéta teljesen tehetetlen volt. Az orléans-i herceg*, miután látta és megcsodálta a porosz és az osztrák vadászokat, azok mintájára szervezte meg a francia vadászokat, akik fegyverzetüket, felszerelésüket és taktikájukat tekintve csakhamar a világ legjobb vadászcsapatai lettek. A fegyverükül szolgáló vontcsövű puska sokkal jobb volt a régi vontcsövűnél, és ezt hamarosan tovább módosították, míg végül Európa egész gyalogságánál vontcsövű puskákat rendszeresítettek.

Minthogy a gyalogsági fegyverek lőtávolsága ilymódon 300 yardról 800, sőt 1000 yardra növekedett, felmerült a kérdés, vajon a tábori tüzérség, amely eddig a 300-tól 1500 yardig terjedő távolságon uralkodott, megállhatja-e még a helyét az új kézifegyverekkel szemben. A rendes tábori ágyúk legeredményesebb tűzhatása csakugyan éppen azon a lőtávolságon belül volt, amelyet most a vontcsövű puska is elért; a kartács 600—700 yardon túl nemigen volt hatásos; a 6 vagy 9 fontos ágyú gömbölyű lövedékeinek hatása 1000 yardon felül nem volt kielégítő. Ahhoz pedig, hogy a srapnel (gömbölyű kartács) elég félelmetes legyen, olyan hidegvér és pontos távolságbecslés szükséges, amilyen a csatatéren, amikor az ellenség előrenyomul, elég ritka dolog; a régi tarackoknak a csapatok ellen alkalmazott gránáttüze ugyancsak nem volt kielégítő. A legjobb helyzetben még azok a hadseregek voltak, amelyeknél a 9 fontos volt a legkisebb kaliber, mint például az angol hadseregnél; a francia 8 fontos és méginkább a német 6 fontos szinte használhatatlanná vált. A franciák úgy próbáltak segíteni magukon, hogy a krími háború kezdete táján bevezették Louis-Napoléon úgynevezett találmányát, a könnyű 12 fontos ágyút, a canon obusier-t, amelyből éppúgy lehet tüzelni tömör lövedékkel – a lövedéksúly egyharmada helyett a súly egynegyedének megfelelő töltettel —, mint gránáttal. Ez az ágyú merő utánzata volt az angol könnyű 12 fontosnak, amellyel az angolok addigra már szakítottak is. Németországban régi szokás volt, hogy hosszú csövű ágyúkból gránátokkal tüzeljenek, így hát ebben az állítólagos tökéletesítésben az égvilágon semmi új nem volt. Mindamellett az egész francia tüzérségnek 12 fontosokkal való felszerelése — még ha kisebb is a lőtávolságuk — határozott fölényt biztosított volna neki a régi 6 és 8 fontosokkal szemben. Ennek ellensúlyozására a porosz kormány 1859-ben elhatározta, hogy valamennyi gyalogsági ütegét nehéz 12 fontosokkal látja el. Ez volt az utolsó

* Ferdinand, duc d'Orléans. – *Szerk.*

lépés a simacsövű ágyú érdekében, s ezzel az egész ügy le is zárult, a simacsövű ágyú védelmezői pedig ad absurdum jutottak. Csakugyan alig képzelhető el nagyobb képtelenség, mint egy hadsereg egész tüzérségének a nehézkes, esetlen porosz 12 fontosokkal való felszerelése olyan időben, amikor a manőverek könnyedsége és gyorsasága a legfőbb követelmény. Minthogy a francia könnyű 12 fontosnak csak más tüzérséggel szemben van bizonyos fölénye, de semmiképpen sem az új kézifegyverekkel szemben, a porosz nehéz 12 fontos pedig nyilvánvaló képtelenség, nem maradt más választás, mint vagy teljesen elvetni a tábori tüzérséget, vagy bevezetni a huzagolt csövű ágyút.

Időközben más országokban is szüntelenül folytatták a kísérleteket a huzagolt csövű ágyúval. Németországban Reichenbach bajor alezredes már 1816-ban kísérletezett egy kisebb méretű huzagolt csövű ágyúval és hengeres-kúpos lövedékkel. Az eredmények mind a lőtávolságot, mind a pontosságot illetően igen kielégítőek voltak, de a töltés körülményessége és külső akadályok útját állták a kísérlet folytatásának. 1846-ban Cavalli piemonti őrnagy nagy feltűnést keltő hátultöltő huzagolt csövű ágyút szerkesztett. Első lövege egy 30 fontos ágyú volt, s ezt 64 font súlyú hengeres-kúpos üreges lövedékkel és 5 font lőporral töltötte; $14\,^3/_4$ fokos emelkedésnél 3050 méteres, vagyis 3400 yardos lőtávolságot ért el (az első becsapódás). Kísérleteinek (amelyeket a legutóbbi időkig részben Svédországban, részben Piemontban tovább folytatott) egyik figyelemreméltó eredménye az a felfedezés volt, hogy a huzagolt csövű lövegből kilőtt mindenfajta lövedék szabályos oldalelhajlást mutat, amelyet a csavarzatszög okoz és amely mindig a huzagok menetirányában történik. Mihelyt ezt sikerült megállapítani, Cavalli felfedezte az elhajlás kijavításának úgynevezett laterális vagy horizontális tangens-skáláját. Kísérleteinek eredményei igen kielégítőek voltak. Torinóban 1854-ben 30 fontos ágyúja 8 fontos töltettel és 64 fontos lövedékkel a következő eredményeket érte el:

Emelkedés	Lőtávolság	Szabálytalan oldalhajlás
10°	2806 m	2,81 m
15°	3785 m	3,21 m
20°	4511 m	3,72 m
25°	5103 m	4,77 m

Vagyis 25 fokos szögnél több mint három mérföld a lőtávolság, és kevesebb mint 16 láb a célvonaltól való oldalelhajlás (a horizontális tangens-skálával

való korrekció után). A legnagyobb francia tábori tarack 2400 méter, azaz 2650 yard lőtávolságnál átlagosan 47 méter, azaz 155 láb oldalelhajlást mutat, tehát tízszer annyit, mint a huzagolt csövű ágyú kétszer akkora távolságon.

A huzagolt lövegek egy másik rendszere, amelyre nem sokkal Cavalli első kísérletei után figyeltek fel, Wahrendorff svéd bárótól származik. Ágyúja szintén hátultöltő volt, lövedéke pedig hengeres-kúpos. Míg Cavalli lövedéke kemény fémből készült, és a huzagokba illeszkedő nyúlványai voltak, Wahrendorffét vékony ólomréteg fedte, s átmérője valamivel nagyobb volt, mint az ágyú huzagolt részének űrmérete. Miután a lövedéket belehelyezték a töltőűrbe, amely elég nagy volt befogadására, a robbanás a lövedéket a huzagolt csőbe préselte, s a huzagokba belenyomódó ólom megszüntetett minden kotyogást és megakadályozta, hogy a robbanáskor keletkezett gázok legcsekélyebb része is elillanjon. Az ilyen ágyúkkal Svédországban és másutt elért eredmények teljesen kielégítőek voltak. És míg Cavalli ágyúit Genova fegyverzetében rendszeresítették, Wahrendorff ágyúi a svédországi Waxholm, az angliai Portsmouth kazamatáiban és néhány porosz erődben kaptak szerepet. A huzagolt csövű lövegeket tehát most már a gyakorlatban is alkalmazták, bár egyelőre csak erődökben. Már csupán egyetlen lépés volt hátra: a tábori tüzérségnél való bevezetésük, s ezt a lépést Franciaországban már megtették és most valamennyi európai tüzérségnél megteszik. Azokkal a különféle rendszerekkel, amelyek szerint most sikeresen készítenek vagy készíthetnek huzagolt csövű tábori ágyúkat, egy további cikkünkben foglalkozunk majd.

II

Előző cikkünkben már megállapítottuk, hogy a franciák vezették be először a huzagolt csövű ágyút a hadviselés gyakorlatában. Öt-hat év óta két tiszt, Tamisier ezredes és Treuille de Beaulieu alezredes (most ezredes) a kormány megbízásából kísérleteket végzett ezen a téren, és az elért eredményeket kielégítőknek találták ahhoz, hogy a francia tüzérséget ennek alapján közvetlenül a legutóbbi olaszországi háború kitörése előtt újjászervezzék. A kísérletek történetének leírását mellőzve, nyomban rátérünk a francia tüzérségben most bevezetett rendszer ismertetésére.

A franciákra oly jellemző egységesítő törekvéssel összhangban csupán egy kalibert fogadtak el a tábori tüzérség számára (a régi francia 4 fontost, amelynek furata $85\,^1/_2$ milliméter, azaz csaknem $3\,^1/_2$ hüvelyk) és egyet az

ostromtüzérség számára (a régi 12 fontost, amelynek furata 120 milliméter, azaz $4\,^3/_4$ hüvelyk). A mozsarakat kivéve minden más löveget kiszuperálnak. Anyagul általában a szokásos ágyúfémet használják, de némely esetben öntöttacélt is. Az ágyúk elöltöltők, minthogy a hátultöltőkkel folytatott francia kíséletek nem jártak megfelelő eredménnyel. Minden ágyúnak 6 darab 5 milliméter mély és 16 milliméter széles huzaga van; a csavarzatszög úgy látszik alacsony, de részleteket erre vonatkozólag nem ismerünk. A kotyogás a lövedék törzsénél mintegy $^1/_2$—1 milliméter; a huzagokba illeszkedő ailette-eknél vagy kiugrásoknál valamivel kevesebb, mint 1 milliméter. A lövedék hengeres-csúcsíves és üreges, megtöltve 12 fontot nyom; összesen hat ailette-je van, minden huzaghoz egy, három a csúcs közelében, három pedig a lövedék talpához közel; ezek igen rövidek — körülbelül 15 milliméteresek. A gyújtónyílás a csúcstól lefelé húzódik és gyújtócső vagy kúp zárja le, amely lőporral töltött lövedéknél gyújtófejjel, ha pedig a lövedéknek nem kell robbannia, vascsavarral van ellátva. Az utóbbi esetben a lövedéket fűrészpor és homok keverékével töltik meg, hogy ugyanolyan súlya legyen, mint a lőporral töltött lövedéknek. Az ágyú csövének hossza 1385 mm, vagyis kaliberének 16 szorosa; a rézágyú súlya mindössze 237 kilogramm (518 font). Hogy szabályozni lehessen a lövedéknek a céltól való eltérését (oldalelhajlását) — amely a huzagolt csőből kilőtt lövedékek általános tulajdonsága —, a jobboldali pajzscsapon úgynevezett horizontális tangens-skála található. Az ágyú és az ágyútalp is a hír szerint remek munka, s kis mérete és gondos kidolgozása folytán inkább modellnek látszik, mintsem valódi hadiszerszámnak.

Ezzel az ágyúval felszerelve indult a francia tüzérség az olaszországi hadjáratba, s ott valóban meghökkentette az osztrákokat nagy lőtávolságával, de bizonyára nem tüzelésének pontosságával. Az ágyúk igen gyakran, sőt általában túllőttek a célon és sokkal veszedelmesebbek voltak a tartalékra, mint az első vonalakra nézve — vagyis ott, ahol messzebbre vittek, mint a rendes ágyúk, olyanokat találtak el, akikre nem is céloztak. Ez nyilván elég kétséges előny, mert tíz eset közül kilencben nem azokat a célokat találták el, amelyekre az ágyúkat irányították. Ugyanakkor az osztrák tüzérség, amelynek anyaga ugyanolyan nehézkes, mint bármely másik európai tüzérségé, a franciákkal szembekerülve igen jó benyomást keltett: szorosan (vagyis 500—900 yardnyira) megközelítette e félelmetes ellenfelet és annak leghatékonyabb tüzével dacolva mozdonyozott le. Kétségtelen, hogy az új francia ágyúk, bármilyen nagy is a fölényük régi simacsövű társaikkal szemben, korántsem vitték véghez azt, amit elvártak tőlük. A legnagyobb lőtávolságuk gyakorlatilag 4000 méter (4400 yard) volt, és kétségtelenül csak

arcátlan bonapartista túlzás az az állítás, hogy 3300 yard távolságból könnyűszerrel eltalálnak egy magányos lovast.

Hogy egy valóságos háborúban ennyire nem kielégítően szerepeltek ezek az ágyúk, ennek nagyon egyszerű okai vannak. Konstrukciójuk igen tökéletlen, és ha a franciák ragaszkodnak hozzá, két-három év múlva az ő tüzérségi anyaguk lesz a legrosszabb Európában. A huzagolt csövű fegyvereknél a legfőbb szabály, hogy *ne legyen kotyogás*, mert különben a csőben és a huzagokban lötyögő lövedék nem a saját hossztengelye körül forog majd, hanem röppályáján spirálisan halad egy képzelt vonal körül, amelynek irányát a lövedéknek a csőtorkolat elhagyásakor felvett véletlen helyzete határozza meg, s emellett a spirális körök átmérője a távolsággal együtt *nő*. Márpedig a francia ágyúknál jelentős kotyogás van, s ez nem is lehet másképp, amíg a töltet felrobbanásától függ a gránát gyutacsának meggyulladása. Ez tehát az egyik körülmény, amely a lőszabatosság hiányát magyarázza. A második a hajtóerő egyenetlensége, amely azzal függ össze, hogy a töltet felrobbanásakor a kotyogás révén több vagy kevesebb gáz illan el. A harmadik, hogy ez a kotyogás azonos töltet mellett nagyobb csőemelkedést kíván; nyilvánvaló, hogy ott, ahol a lövedék és a cső között semmi gáz nem illanhat el, ugyanaz a töltet nagyobb hajtóerőt fejt ki, mint ott, ahol a gáz egy része elillan. A francia tüzérségnek úgy látszik nemcsak igen nagy töltetre van szüksége a huzagolt csövű ágyúknál (a lövedék súlyának egyötödére), hanem elég nagy emelkedésre is. A simacsövű ágyúkkal szemben a huzagolt csövű ágyúknál még kisebb töltettel is főleg azért érhetnek el nagyobb lőtávolságot, mert kiküszöbölik a kotyogást és így bizonyosak lehetnek abban, hogy a töltet egész robbanóereje a lövedék kilökését szolgálja. A franciák a kotyogás folytán feláldozzák a hajtóerő egy részét, és ezt egy meghatározott fokig megnövelt töltettel, ezen túl pedig nagyobb emelkedéssel kell pótolniok. Márpedig bármely távolságnál semmi sem árt annyira a pontosságnak, mint a nagy emelkedés. Amíg a lövedék röppályájának legmagasabb pontja nem sokkal haladja meg a célpont magasságát, a távolság becslésében elkövetett hibának csekély a jelentősége. Nagy lőtávolságon azonban magas a röppálya, és a lövedék olyan szögben ereszkedik le, amely átlagban a kétszerese annak, amellyel repülését megkezdte (ez természetesen csak legfeljebb 15 fokig terjedő emelkedésre vonatkozik). Minél nagyobb tehát az emelkedés, annál inkább megközelíti a lövedék becsapódása a függőlegest, s a távolság becslésében elkövetett alig 10—20 yardnyi hiba teljesen lehetetlenné teheti a célba találást. 400—500 yardon felüli távolságoknál ilyen tévedések elkerülhetetlenek, s ennek következtében a gyakorlótéren bemért távolságokon elért kitűnő lövések megdöbbentően eltérnek a csatatér szá-

nalmas gyakorlatától, ahol a távolságok ismeretlenek, a célpontok mozognak és igen kevés idő van gondolkodásra. Az új vontcsövű puskáknál is az a helyzet, hogy 300 yardon túl a csatatéren igen csekély a célba találás esélye, 300 yardon alul viszont a lövedék alacsony röppályája folytán igen nagy. Ezért, mihelyt a támadó alakulat elérte ezt a távolságot, a szuronyroham az ellenség megfutamításának leghatékonyabb eszköze. Tegyük fel, hogy egy hadseregnek olyan vontcsövű puskái vannak, amelyeknek röppályája 400 yardon nem magasabb, mint ellenfeleik vontcsövű puskáinak röppályája 300 yardon; így az előbbieknek az az előnyük lesz, hogy 100 yarddal nagyobb távolságról kezdhetnek hatásos tüzet, és minthogy rohamban 400 yard lefutásához mindössze három-négy perc szükséges, ez az előny a csata döntő pillanatában nem csekélység. Hasonló a helyzet az ágyúval is. Sir Howard Douglas tíz évvel ezelőtt kijelentette, hogy mindenképpen az az ágyú a legjobb, amely a legkisebb emelkedéssel a legnagyobb lőtávolságot biztosítja. A huzagolt csövű ágyúnál ennek a jelentősége még nagyobb, minthogy a távolságbecslésben a hibalehetőség a lőtávolsággal növekszik, és mivel csak gömb alakú lövedékeknél lehet a visszapattanásokra számítani. Ez a huzagolt csövű ágyúk egyik hátránya. Ahhoz tehát, hogy egyáltalán célba találjanak, az első becsapódásra kell találniok, míg a gömb alakú lövedék, ha túl közelre csapódik be, visszapattan és az eredetihez igen közel álló irányban folytatja útját. Huzagolt csövű ágyúnál tehát rendkívül fontos az alacsony röppálya, mivel minden további emelkedési fok növekvő arányban csökkenti az első becsapódásra való találat esélyét; és ezért a francia ágyúk egyik legsúlyosabb hibája a magas röppálya.

Ám ezeknek az ágyúknak valamennyi fogyatékosságát túlszárnyalja és betetőzi egy olyan hiba, amely az egész rendszert jellemezheti. Ezeket az ágyúkat ugyanazokkal a gépi berendezésekkel és módszerekkel gyártják, mint azelőtt a régi simacsövű ágyúkat. A régi ágyúknál az előállítás matematikai pontossága az igen nagy kotyogás, valamint a lövedék változó súlya és átmérője miatt csak másodrendű szerepet játszott. A tűzfegyverek gyártása egészen a legutóbbi évekig a modern ipar legelmaradottabb ágát alkotta. Túl sok volt itt a kézi munka és túl kevés a gépi berendezés. A régi simacsövű fegyvereknél ez esetleg nem számított, de amikor olyan fegyvereket kellett gyártani, amelyektől nagy távolságra is nagy pontosságot várnak, ez a rendszer használhatatlanná vált. Annak érdekében, hogy minden puska 600, 800, 1000 yardra és minden ágyú 2000, 4000, 6000 yardra tökéletesen egyformán tüzeljen, követelmény lett, hogy minden művelet legkisebb részét a legtökéletesebb önműködő gépi berendezésekkel végezzék, s így mindegyik fegyver matematikailag pontos mása legyen a többinek. A mate-

matikai pontosságtól való eltérés, amelynek a régi rendszerben nem volt jelentősége, most az egész fegyvert használhatatlanná tevő hibává vált. A franciák nem tökéletesítették számba vehető mértékben régi gépi berendezésüket, és innen ered tüzelésük egyenetlensége. Hogyan is lehetne elérni azt, hogy az ágyúk azonos emelkedés és minden egyéb körülmény azonossága mellett azonos lőtávolságot produkáljanak, ha nem minden részletükben tökéletesen azonosak? Az olyan gyártási egyenetlenségek, amelyek 800 yardon egy yard eltérést okoznak, 4000 yard lőtávolságnál 100 yard eltéréssel is járnak. Hogyan várható tehát, hogy ilyen ágyúk nagy lőtávolságnál megbízhatók legyenek?

Összefoglalva az elmondottakat: a francia huzagolt csövű ágyúk azért rosszak, mert elkerülhetetlen a kotyogásuk, mert viszonylag nagy emelkedésre van szükségük és mert kivitelük korántsem felel meg a nagy lőtávolságú huzagolt csövű ágyúk követelményeinek. Ezeket minél előbb ki kell cserélni más konstrukciójú ágyúkkal, vagy pedig a francia tüzérség a legrosszabb lesz Európában.

Szándékosan vettük valamivel közelebbről szemügyre ezeket az ágyúkat, *mert így alkalmunk nyílt arra, hogy kifejtsük a huzagolt csövű lövegek legfontosabb alapelveit.* Egy befejező cikkben megvizsgáljuk majd azt a két javasolt rendszert, amelyek most Angliában az elsőbbségért küzdenek és egyaránt a hátultöltésen, a kotyogás kiküszöbölésén és a tökéletes kivitelen alapulnak: az Armstrong-féle és a Whitworth-féle rendszert.

III

Most rátérünk a hátultöltő huzagolt csövű ágyúk ama két rendszerének leírására, amelyek Angliában ma az elsőbbségért küzdenek, és amelyek – mindkettőt civil találta fel – bizonnyal felülmúlnak hatékonyságban mindent, amit hivatásos tüzérek eddig felmutathattak. Az Armstrong-ágyúról és a Whitworth-ágyúról lesz szó.

Sir William Armstrong ágyújának megvan az az előnye, hogy előbb született meg, és hogy Anglia egész sajtója és hivatalos társadalma dicsőítette. Kétségtelenül igen hatásos hadigép és messze felülmúlja a francia huzagolt csövű ágyút; de hogy túlszárnyalja-e Whitworth ágyúját, az erősen vitatható.

Sir William Armstrong úgy konstruálta meg ágyúját, hogy egy öntöttacél csövet spirálszerűen két réteg rúdvassal vont be, mégpedig a felső réteget az alsóval ellenkező menetirányban, azzal a módszerrel, ahogy drótrétegekből készítenek ágyúcsöveket. Ezzel az eljárással igen erős és szívós cső készít-

hető, bár igen drágán. A csövet számos, szorosan egymás mellett fekvő keskeny barázdával huzagolták, amelyek egy fordulatot írnak le a cső egész hosszában. A hosszúkás hengeres-csúcsíves lövedék öntöttvasból készül, de ólomköpeny burkolja, amelynél fogva átmérője kissé nagyobb a cső űrméreténél. A lövedéket a töltettel együtt a zárnál helyezik be a befogadásához eléggé tág kamrába. A robbanás a lövedéket a szűk csőbe nyomja, itt a lágy ólom belesajtolódik a huzagokba és ilymódon lehetetlenné válik mindenféle kotyogás; így a lövedék megkapja a huzagok csavarzatszöge által megszabott hossztengely körüli spirálszerű forgást. A lövedéknek a huzagokba sajtolására alkalmazott ilyen módszer és az ehhez szükséges, lágy anyagból készített köpeny, az Armstrong-rendszer jellemző vonása, s ha az olvasó újra fellapozza előző cikkeinket, amelyekben kifejtettük a huzagolt csövű löveg alapelveit, belátja majd, hogy Armstrong elvben feltétlenül a helyes úton jár. Minthogy a lövedék átmérője nagyobb a cső űrméreténél, az ágyú szükségképpen hátultöltő, amit minden huzagolt csövű löveg szükségszerű vonásának tartunk. Maga a hátultöltő szerkezet azonban nem tartozik szervesen egyvalamely huzagolási elvhez, hanem átvihető az egyik rendszerről a másikra — ezért teljesen figyelmen kívül is hagyjuk.

Az e fegyverrel elért lőtávolság és pontosság valóban bámulatos. Az ágyú a lövedéket mintegy 8500 yardra, vagyis csaknem öt mérföldre hajította, és az a biztosság, amellyel a célpontot 2000 vagy 3000 yard távolságban eltalálta, jóval túlszárnyalta mindazt, amit a régi simacsövű ágyúk harmadekkora távolságon felmutathattak. Ám az angol sajtó minden hírverése ellenére e kísérletek tudományos szempontból érdekes részleteit mégis gondosan eltitkolták. Soha nem közölték, milyen emelkedéssel és milyen töltettel érték el ezeket a lőtávolságokat; soha nem ismertették részletesebben a lövedéknek és magának az ágyúnak a súlyát, a pontos oldal- és hosszanti eltérést stb. S most, amikor megjelent a Whitworth-ágyú, végre értesülünk egy kísérletsorozat néhány részletéről. Sidney Herbert úr, a hadügyminiszter, közölte a parlamentben, hogy egy 8 cwt. súlyú tizenkétfontos löveg 1 font 8 uncia lőportöltettel 7 fok emelkedésnél 2460 yard lőtávolságot ért el, s maximális oldalelhajlása 3 yard, maximális hosszanti eltérése pedig 65 yard volt. Nyolc fokos emelkedésnél a lőtávolság 2797 yard, kilenc foknál több mint 3000 yard, az eltérések pedig csaknem ugyanazok maradtak. Márpedig hét-kilenc fokos emelkedés a simacsövű tábori ágyúk gyakorlatában ismeretlen valami. A hivatalos táblázatokban például maximálisan négy fokos emelkedés szerepel, s ennél a tizenkét- és kilencfontos ágyúk 1400 yard lőtávolságot érnek el. Minden ennél nagyobb emelke-

dés tábori ágyúknál értéktelen lenne, mert a túl magas röppálya erősen csökkentené a találat esélyét. Mindazonáltal ismerünk néhány olyan kísérletet, amelyet simacsövű nehéz hajóágyúkkal nagyobb emelkedés mellett hajtottak végre (Sir Howard Douglas említi ezeket „Naval Gunnery" című könyvében). Az angol harminckétfontos hosszú ágyú Dealnél 1839-ben hét fok emelkedésnél 2231–2318 yard közötti lőtávolságot ért el, kilenc foknál pedig 2498–2682 yardot. A francia harminchatfontos 1846-ban és 1847-ben hét foknál 2270, kilenc foknál 2636 yard távolságra hordott. Ez azt mutatja, hogy egyenlő emelkedés mellett a huzagolt csövű lövegek lőtávolsága nem sokkal nagyobb a simacsövűekénél.

A Whitworth-ágyú csaknem minden tekintetben ellentéte az Armstrong-ágyúnak. Furata nem kör alakú, hanem hatszögű; csavarzatszöge csaknem kétszer akkora, mint az Armstrong-ágyúé; a lövedék igen kemény anyagból készült, ólomköpeny nélkül. Hogy az ágyú hátultöltő, az Whitworthnál nem szükségszerű, hanem inkább kényelem és divat dolga. Ez az ágyú egy nemrég szabadalmazott anyagból, úgynevezett „homogén vasból" készült, amely igen erős, rugalmas és szívós. A lövedék matematikailag pontosan illeszkedik a csőbe, és ezért csak kenéssel helyezhető be. A kenés viasz- és kenőolajkeverékkel történik, amelyet a töltet és a lövedék közé helyeznek és amely egyszersmind csökkent minden esetleg még fennmaradt kotyogást. Az ágyú anyaga olyan szívós, hogy könnyen kibír 3000 lövést is a cső megrongálódása nélkül.

A Whitworth-ágyút tavaly februárban mutatták be a nagyközönségnek, amikor Southportban, a lancashire-i partvidéken kísérletsorozatot végeztek vele. Három ágyút állítottak fel: egy háromfontosat, egy tizenkétfontosat és egy nyolcvanfontosat; a hosszú jelentésből illusztrálásképpen a tizenkétfontosat választottuk ki. Ez az ágyú hét láb kilenc hüvelyk hosszú, súlya 8 cwt. A rendes tizenkétfontos ágyú gömb alakú lövedéknél 6 láb 6 hüvelyk hosszú, súlya pedig 18 cwt. A Whitworth-ágyúval elért lőtávolságok a következők: két fok emelkedésnél (itt a régi tizenkétfontos 1000 yardot ér el) $1^1/_2$ fontos töltettel a lőtávolság 1208 és 1281 yard között váltakozott. Öt foknál (itt a régi harminckétfontos ágyú 1940 yardot ért el) 2298 és 2342 yard között volt a lőtávolság. Tíz foknál (a régi harminckétfontos lőtávolsága 2800 yard) 4000 yardos átlagot ért el. Nagyobb emelkedésekhez egy háromfontos ágyút használtak, 8 uncia töltettel; ez húsz foknál 6300–6800 yardot ért el, harminchárom és harmincöt foknál 9400–9700 yardot. A régi simacsövű 56 fontos húsz foknál 4381 yardot ér el, harminckét foknál 5680 yardot. A Whitworth-ágyú lőszabatossága igen kielégítő és az oldal-

eltérés legalább olyan jó, mint az Armstrong-ágyúé; a hosszanti eltérésről a kísérletek nem tesznek lehetővé kielégítő következtetést.

On Rifled Cannon

A megírás ideje: 1860 március–április

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 április 7., 21., május 5. (5914., 5926., 5938.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A közhangulat Berlinben

Berlin, 1860 április 10.

Ha egy intelligens külföldi, aki Berlint csak két hónappal ezelőtt látogatta meg és hagyta el, most visszatérne a „szellemnek ebbe a metropolisába", elkerülhetetlenül azonnal feltűnne neki a „kedves berlinieimnek" („meiner lieben Berliner")[25] arculatában, hangjában és hangulatában bekövetkezett gyökeres változás. Még néhány hónappal ezelőtt a metropolis társadalmának minden rétegében homályos hírek keringtek. Az emberek tompított hangon gratuláltak egymásnak ahhoz, hogy a tízéves reakció lidérce nem fogja többé gúzsba kötni szellemüket, hogy a legrosszabbon túljutottak. Ez az ostoba téma felhangzott minden hangnemben, annak az elkerülhetetlen utógondolatnak a kíséretében, hogy a változást nem a porosz alattvalók erőteljes, egészséges erőfeszítése idézte elő, hanem inkább a porosz király* elméjének beteges hajlama; eszerint a változás a természet műve volt, nem pedig emberi cselekedeté. Ez a kellemetlen utógondolat megzavarta annak az új korszaknak már az első örömeit, amelynek eljövetelét a berlini sajtó tompa eszű tollforgatói diadalittasan hirdették. Akkora volt az általános kishitűség, hogy a második kamara általános választásainál – nehogy a régensherceget** felriasszák újkeletű liberalizmusából – a jelölteket egytől egyig annak az együgyű vizsgának vetették alá, hogy bizalommal viseltetnek-e a régensherceg által beiktatott Hohenzollern-kormány iránt? Nem káros-e a nevük az új kormány enyhe liberalizmusa számára? Olyan férfiak helyett, akik magukévá teszik az ország panaszait, lakájok kellettek, akik a kormány szája íze szerint szavaznak. Hogy az új kormány az elődei által kovácsolt bürokratikus és rendőri bilincseket valójában érintetlenül hagyta, saját program-

* IV. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

** I. Vilmos porosz herceg. – *Szerk.*

nyilatkozatait pedig tétova kétkulacsosság, félénk óvatosság és kétértelmű tartózkodás jellemezte – e tények előtt szemet hunytak, sőt szemhunyásukat hazafias kötelességnek nyilvánították. Valamennyi ellenzéki újság, akár alkotmányosnak, akár demokratának nevezte magát, nyíltan kormánylappá változott. A villafrancai béke után, amikor von Schleinitz úr, a porosz külügyminiszter az itáliai háborúról „Kékkönyvet" tett közzé,[26] amikor jelentései, a gyöngeelméjű szószátyárság e valóságos mintaképei megmutatták, hogy méltó utóda azoknak, akik a múlt században a bázeli békét megkötötték és ebben a században a jénai katasztrófát előkészítették;[27] amikor láttuk, hogy ez a miniszter az alkotmányosságból alázatosan leckét vesz a Kis Johnnytól*, a brit minden lében kanáltól, hogy a porban csúszik Gorcsakov herceg előtt, hogy billet doux-kat** vált december hősével[5], s fölényes rosszallással tekint osztrák kollégájára, míg végül valamennyi üzletbarátja megvetően ellene fordult – a porosz sajtó és a mi berlini liberálisaink még akkor is viharos lelkesedéssel ünnepelték a porosz kormány emberfeletti bölcsességét, jóllehet ez a kormány nem érte be önnön tétlenségével, hanem még Németországot is sikeresen megakadályozta minden tevékenységben.

Nem sokkal azután Boroszlóban a cár és Gorcsakov találkozott a régensherceggel és miniszteri csatlósaival.[28] Újabb okiratot írtak alá annak rendje és módja szerint, amely Poroszországot vazallusi függőségbe hozta moszkovita szomszédjával szemben — ez volt a villafrancai béke első, de szükségszerű következménye. Ilyen esemény még 1844-ben is viharos ellenállást váltott volna ki az egész országban. Most az előrelátó állambölcsesség bizonyítékát magasztalták benne. A régensherceg külpolitikájának nihilizmusát, párosulva a továbbra is fennálló régi reakciós feudális-bürokratikus rendszerrel, amelyet csak *névleg* adtak fel, barátaink, a berlini liberálisok és a legkülönfélébb árnyalatú porosz sajtó – a régi kamarilla speciális sajtóorgánumai kivételével — elégséges oknak vélték ahhoz, hogy Kis-Németország (vagyis Németország mínusz Német-Ausztria) császári koronáját követeljék a porosz dinasztia képviselője számára. Nehéz volna a történelem évkönyveiben ehhez hasonló elvakultságot találni, de emlékeztetünk arra, hogy az austerlitzi csata[23] után néhány napig Poroszország is úgy kukorékolt a saját szemétdombján, quasi re bene gesta***. Az itáliai háború befejezése után éppoly szánalmas, mint visszataszító színjáték volt hallani a porosz sajtót, élén a berlini lapokkal. Ahelyett hogy a saját uralkodóik ostoba diplomáciája

* John Russell. – *Szerk.*

** – szerelmeslevélkéket – *Szerk.*

*** – mintha minden jól ment volna – *Szerk.*

felett a legcsekélyebb bírálatot megkockáztatták volna; ahelyett, hogy a „liberális" kormánytól bátran követelték volna, végre hidalja át a belügyekben a széles szakadékot a névleges és a valóságos között; ahelyett hogy leleplezték volna a polgári szabadságjogok elleni csendes, de megátalkodott sérelmeket, amelyeket Manteuffel hivatalnokainak serege követett el, azok, akik még kényelmesen terpeszkedtek régi erődeikben — ehelyett dicshimnuszokat zengtek a helyreállított Poroszország fényéről, tompa nyilaikat a megalázott Ausztriára lőtték, erőtlen kezüket kinyújtották a német császári korona felé, és egész Európa legnagyobb csodálkozására úgy viselkedtek, mint őrültek a bolondok paradicsomában. Egészben véve úgy tűnt, mintha az a nagy nemzetközi dráma, amely most Európa színpadán lejátszódik, berlini barátainkat csak mint nézőket érintené, akiknek nincs más dolguk, mint hogy a színház karzatáról vagy földszintjéről tapsoljanak vagy fütyüljenek, de szerepelniök nem kell.

Most mindez mintegy varázsütésre megváltozott. Berlin e pillanatban, talán Palermo és Bécs kivételével, Európa legforradalmibb városa. Az erjedés minden réteget áthat és erőteljesebbnek látszik, mint az 1848-as márciusi napokban. Mi idézte elő ezt a jelenséget és méghozzá ilyen hirtelen? Az események összjátéka, s ezeknek az eseményeknek a sorában első helyen állnak egyfelől Louis Bonaparte legújabb hőstettei, másfelől a liberális kormány által javasolt új katonai reformok. Azután persze még az is, hogy a bizalom és a szándékos önámítás állapota nem tarthatott örökké. Továbbá a közbejött események, amelyek arra kényszerítették a kormányt, hogy elbocsássa Stieber rendőrfőnököt, az aljas bűnözőt, aki 1852 óta főnökével, az elhalt Hinckeldeyjel együtt Poroszországban a legfőbb hatalmat gyakorolta, és végül, de nem utolsósorban, Humboldt és Varnhagen von Ense levelezésének közzététele[29] megtették a többit. A síron túlról jött fuvallat hatására eltűnt a bolondok paradicsoma.

Public Feeling in Berlin
A megírás ideje: 1860 április 10.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 április 28. (5932.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Szicília és a szicíliaiak

Az emberiség történetében egyetlen ország és egyetlen nép sem szenvedett olyan sokat a rabszolgaság, idegen hódítás és elnyomás miatt, és egyik sem küzdött olyan állhatatosan a szabadságáért, mint Szicília és a szicíliaiak. Szinte attól az időtől kezdve, amikor Polüphémosz az Etna körül sétálgatott vagy Ceres a siculokat földművelésre tanította,[30] egészen napjainkig, Szicília szakadatlan inváziók, háborúk és rendületlen ellenállás színhelye volt. A szicíliai lakosság csaknem valamennyi déli és északi népfaj keveréke; először az őslakó sicanok keveredtek itt föníciaiakkal, karthágóiakkal, görögökkel és a világ minden tájáról való rabszolgákkal, akiket a kereskedelem vagy a háború vetett e szigetre; később arabok, normannok és olaszok keveredtek a lakossággal. E változások és átalakulások folyamán a szicíliaiak mindig küzdöttek szabadságukért és küzdenek még ma is.

Több mint három évezreddel ezelőtt Szicília őslakói minden erejükkel ellenállást tanúsítottak a karthágói és a görög betolakodók magasabb rendű fegyverzetével és katonai jártasságával szemben. Fizették a rájuk rótt adót, de sem az egyik, sem a másik hódító nem tudta őket soha egészen leigázni. Szicília hosszú időn át a görögök és a karthágóiak harcmezeje volt; lakossága tönkrement és részben rabszolgasorba jutott. Városaik, ahol karthágóiak és görögök laktak, alkották azokat a gócpontokat, ahonnan az elnyomás és a rabszolgaság átterjedt a sziget belsejébe. Ezek a régi szicíliaiak azonban sohasem mulasztottak el egyetlen alkalmat sem, hogy a szabadságért küzdjenek, vagy legalábbis tőlük telhetően bosszút álljanak karthágói uraikon vagy Szürakuszán. Végül a rómaiak leigázták a karthágóiakat és a szürakuszaiakat, és amennyit csak lehetett, eladtak közülük rabszolgának. Egy alkalommal így adták el Panormus, a mai Palermo 30 000 lakosát. A rómaiak Szicíliát a rabszolgák seregeivel műveltették meg, hogy szicíliai búzával élelmezzék az örök város szegény proletárjait. E célból nemcsak a sziget lakóit tették rabszolgákká, hanem az összes többi domíniumukról is hoztak ide rabszolgákat. A római prokonzulok, prétorok és prefektusok szörnyű

kegyetlenkedései ismeretesek mindazok előtt, akik csak valamennyire is járatosak Róma történetében, vagy olvasták Cicero szónoklatait. Talán sehol másutt nem tobzódott ennyire a római kegyetlenség. Ha a szegény polgárok és a szabad kisbirtokosok nem tudták megfizetni a tőlük követelt nyomasztó adót, az adóbeszedők irgalmatlanul eladták őket vagy gyermekeiket rabszolgáknak.

De mind a szürakuszai Dionüsziosz, mind a rómaiak uralma alatt szörnyű rabszolgalázadások törtek ki Szicíliában, s ezekben a bennszülött lakosság és az importált rabszolgák gyakran együttműködtek. A római birodalom felbomlása idején különböző hódítók hatoltak be Szicíliába. Egy ideig a mórok tartották megszállva; de a szicíliaiak és mindenekelőtt a bennszülött lakosság a sziget belsejében, több-kevesebb sikerrel, mindig ellenállt és megtartott vagy lépésről lépésre megszerzett különféle kisebb szabadságjogokat. Még alig kezdte eloszlatni a pirkadás a középkor sötétségét, amikor a szicíliaiak már kitűntek azzal, hogy nemcsak különféle helyi szabadságjogokat élveztek, hanem az alkotmányos kormányzás olyan elemeivel is rendelkeztek, amelyek abban az időben sehol másutt nem léteztek. A szicíliaiak minden más európai nemzetet megelőzve szavazás útján szabályozták kormányaik és uralkodóik jövedelmét. Így Szicília földje mindig halált hozott az elnyomóknak és betolakodóknak, és a szicíliai vecsernye[31] emléke halhatatlanná lett a történelemben. Amikor az Aragon-dinasztia függő helyzetbe hozta a szicíliaiakat Spanyolországgal szemben, a szicíliaiak többé-kevésbé sértetlenül meg tudták őrizni politikai szabadságjogaikat, és ez sikerült nekik a Habsburgok és Bourbonok uralma alatt is. Amikor a francia forradalom és Napóleon elkergette Nápolyból a zsarnoki uralkodó családot, a szicíliaiak – akiket az angolok ígéretekkel és biztosítékokkal felbújtottak és félrevezettek – befogadták a menekülőket és a Napóleon ellen folytatott harcaikban javaikkal és vérükkel védték őket. Közismert a Bourbonok későbbi árulása és ismeretesek azok a ravasz kibúvók és arcátlan tagadások is, amelyekkel Anglia igyekezett és igyekszik ma is szépíteni azt, hogy a szicíliaiakat és szabadságjogaikat hitszegően kiszolgáltatta a Bourbonok kénye-kedvének.

Jelenleg politikai, adminisztratív elnyomás és adóprés nehezedik a nép minden rétegére és így ezek a panaszok állnak most előtérben. De még csaknem az egész föld viszonylag kevés nagybirtokos vagy báró kezében van. Szicíliában még a középkori hűbéri birtoklás van érvényben, csak a paraszt nem jobbágy már; nem az körülbelül a XI. század óta, amikor szabad bérlő lett. Bérletének feltételei azonban általában annyira nyomasztóak, hogy a földművesek óriási többsége kizárólag az adóbeszedő és a báró hasz-

nára dolgozik, alig termel többet, mint amennyit az adó és a bérleti díj felemészt, és ők maguk vagy nyomorban vagy legalábbis viszonylagos szegénységben tengődnek. Ők termesztik a híres szicíliai búzát és a remek gyümölcsöket, de nekik csak silány táplálékra telik, s egész éven át babon élnek.

Szicília most újra vérzik, s Anglia nyugodtan szemléli, milyen újabb szaturnáliákat[32] visz véghez a gyalázatos Bourbon* és nem kevésbé gyalázatos kegyencei, világiak vagy egyháziak, jezsuiták vagy gárdatisztek.[33] A brit parlament nagyhangú szónokai üres szavakat csépelnek Szavojáról és a Svájcot fenyegető veszélyekről, de a szicíliai városokban folyó mészárlásokról egy szavuk sincs. Egész Európában a felháborodás egyetlen hangja sem hallatszik. Egyetlen uralkodó és egyetlen parlament sem közösíti ki a vérszomjas nápolyi idiótát*. Egyedül Louis-Napoléon az, aki ilyen vagy olyan szándékkal – természetesen nem szabadságszeretetből, hanem családja hatalmának, vagy a francia befolyásnak a fokozása végett – talán megállásra kényszeríti a hóhért gyilkos tobzódásában. Anglia hitszegésről fog üvöltözni, tüzet és lángot fog okádni a napóleoni árulásra és becsvágyra; a nápolyiaknak és a szicíliaiaknak azonban még egy Murat vagy bármely más új uralkodó is csak nyereség lehet. Bármely változás csak javulást hozhat.

Sicily and the Sicilians
A megírás ideje: 1860 április vége–május eleje
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 május 17. (5948.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

* II. Ferenc. – *Szerk.*

[Karl Marx]

Napóleon jövendő rajnai háborújának előkészületei

Berlin, 1860 május 1.

Itt a társadalom minden osztályában az a vélemény uralkodik, hogy Louis Bonaparte napirendre akarja tűzni a német kérdést. Sőt, a mai „National-zeitung"-ban az egyik tudósító azt állítja, hogy igen megbízható forrásokból tudja, miszerint Badinguet (ahogyan Louis Bonaparte-ot Párizsban bizalmasan nevezik)[34] végleg elszánta magát egy rajnai hadjáratra, és hogy Lord John Russell éppen értesült erről a tervről, amikor néhány héttel ezelőtt szólásra emelkedett, hogy az Alsóházat megriassza a francia császár elleni heves kirohanásokkal és azzal a váratlan bejelentéssel, hogy Anglia most új szövetségeseket keres. A félhivatalos francia lapok hangja és hangulata korántsem alkalmas arra, hogy ezeket az aggodalmakat eloszlassa. Olvassuk el például a következő kivonatot a „Bullier's Correspondence"[35] című párizsi kiadványból, amelyből Franciaországban a legtöbb vidéki újságíró az ihletét meríti:

„Egy barátom, aki szereti a tréfás jövendöléseket, a minap ezt mondta nekem: »Meg fogja látni, a császár elmegy a Rajnához, hogy némi határkiigazítással egyetemben felajánlja szövetségét Poroszország királyának*.« Én a »L' Empereur Napoléon III et l'Italie« című pamfletből vett idézettel válaszoltam: »Jobb egy területi változtatást barátságos úton rendezni, mint kényszerűségből egy győzelem másnapján.«"

Nem sokkal a francia–angol kereskedelmi szerződés megkötése után a francia kormány értésére adta a párizsi porosz követnek, hogy szívesen venné, ha azzal a kérelemmel fordulnának hozzá, hogy Franciaország és a Zollverein[36] kössenek hasonló szerződést; de amikor a porosz kormány azt válaszolta, hogy a Zollverein egyáltalában nem óhajt ilyen szerződést kötni,

* IV. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

meglepetését és nemtetszését a francia kormány nem éppen udvarias formában fejezte ki. Tetejében a porosz kormány annak idején tökéletesen tájékozva volt azokról a tárgyalásokról, amelyeket Louis Bonaparte megbízottai nemrég kezdtek a bajor udvarral, hogy az utóbbit rávegyék, adja át Franciaországnak Landau erődjét, amelyet állításuk szerint az 1814. évi szerződés engedett át Franciaországnak és az 1815. évi szerződés igazságtalanul elvett tőle.[37] Tehát a Franciaországgal küszöbönálló szakításról keringő népi híreszteléseket a hivatalos gyanakvás alátámasztja.

Poroszország helyzete jelenleg bizonyos tekintetben nagyon hasonlít ahhoz, amelyben Ausztria volt a keleti háború[19] befejezése után. Akkor úgy látszott, hogy az összes hatalmak közt Ausztria járt a legjobban. Tetszelgett magának abban, hogy veszélyes szomszédját, Oroszországot, megalázta anélkül, hogy haderőinek mozgósításán túl egyéb kellemetlensége támadt volna. Minthogy a felfegyverzett közvetítő szerepét játszotta, miközben a háború nehezét a nyugati hatalmaknak kellett viselniök, a béke bejelentése után úgy érezhette, hogy a nyugati szövetség fegyvereivel megtörte azt a fölényt, amelyet Oroszország az 1849-es magyarországi események óta vívott ki magának Ausztriával szemben; és valóban, abban az időben sok dicsérettel halmozták el a bécsi kormány ügyes diplomáciai taktikáját. De valójában az a kétértelmű magatartás, amelyet Ausztria a keleti háború idején tanúsított, megfosztotta őt minden szövetségesétől, Louis Bonaparte számára pedig lehetővé tette az itáliai háború[19] *lokalizálását*. Poroszország viszont nem nyúlt erőforrásaihoz az olasz háború folyamán. Készenlétben tartotta fegyvereit, de nem használta őket, és beérte azzal, hogy katonáinak vére helyett politikai álbölcseinek türelmes tintáját pazarolja. A villafrancai béke[26] után úgy látszott, hogy Poroszország a francia győzelmek révén meggyöngítette a riválisHabsburg-házat és a maga számára szabaddá tette az utat a németországi hegemónia felé. De éppen azok az ürügyek, amelyekkel a villafrancai békét bejelentették, oszlathatták volna el Poroszország ábrándjait. Louis Bonaparte azt állította, hogy Poroszország felfegyverkezése és esetleges közbelépésre vonatkozó fenyegetőzései megfosztották élétől Franciaország kardját, Ausztria pedig kijelentette, hogy saját ellenálló erejét Poroszország félremagyarázható semlegessége megtörte. Poroszország az egész háború folyamán olyan elbizakodottságot mutatott, amelynek nevetségesen ellentmondtak tettei. Ausztriával és a kisebb német államokkal szemben mint európai nagyhatalom hivatkozott kötelességeire; Angliával és Oroszországgal szemben mint a legfőbb német hatalom utalt kötelezettségeire; és követeléseit e kettős igényre alapítva azt kívánta Franciaországtól, hogy ismerje el őt Európa felfegyverzett közvetítőjének. Annak az igé-

nyének megfelelően, hogy ő a par excellence* német hatalom, Poroszország hagyta, hogy Oroszország egy példátlanul arcátlan körirattal megfélemlítse a kisebb német fejedelmeket[38], és von Schleinitz úr személyében félénken hallgatta Lord John Russellnak az „alkotmányos" nemzetközi jogról tartott szószátyár előadásait.

Európai nagyhatalmi igényeit olymódon érvényesítette, hogy lecsillapította a kisebb német fejedelmek harcias buzgalmát, és megkísérelte Ausztria katonai vereségeit megannyi jogcímmé változtatni, hogy bitorolhassa azt a helyet, amelyet régebben versenytársa foglalt el a Német Szövetség[22] testületeiben. Amikor végül a francia fegyverek eredményei nyomán Poroszország kénytelen volt némileg harcias magatartást tanúsítani, rideg ellenállással találkozott a kis német államok részéről, amelyek alig tartották érdemesnek palástolni, mennyire bizalmatlanok a porosz udvar végső szándékaival szemben. A villafrancai béke idején Poroszország teljesen el volt szigetelve nemcsak Európában, hanem Németországban is, Franciaország exponált határa pedig Szavoja későbbi annexiója révén jelentősen megrövidült és ez lényegesen megjavította Franciaország számára egy győzelmes rajnai hadjárat kilátásait.

E körülmények között az a politikai vonal, amelyet Poroszország most követ, mind belső, mind külső vonatkozásaiban egyaránt hibásnak látszik. A porosz újságok és a képviseleti testületek minden kérkedő szónoklatai ellenére az ország belső ügyeiben mi sem változott – kivéve hivatalnokainak frazeológiáját. A hadsereg megreformálására vonatkozó javaslatok, amelyek a küszöbönálló válságos helyzet esetére katonai erejét egyáltalán nem fokozzák, a máris túlságosan nagy állandó hadsereg folytonos növelését, a máris túlzottan igénybe vett pénzügyi erőforrások túlterhelését célozzák, és megsemmisítenék az ország egyetlen demokratikus intézményét, a Landwehrt[39]. Az összes reakciós törvényeket, amelyek a sajtóra, a gyülekezési jogra, a községi igazgatásra, a földesurak és a parasztok közötti kapcsolatokra, a bürokratikus gyámkodásra és a rendőrség túltengésére vonatkoztak, gondosan fenntartották. Még azokat a gyalázatos rendelkezéseket sem hatálytalanították, amelyek a nemesek és az egyszerű származásúak közötti házasságkötést szabályozzák. Fantasztikus álomnak csúfolják még a gon dolatát is annak, hogy visszaállítsák az alkotmányt, amelyet egy coup d'état** elsöpört.

Csak egy példát hozok fel arra, milyen polgári szabadságot élvez most egy porosz alattvaló. A reakció legsötétebb időszakában egy rajnai porosz szár-

* – sajátképpeni; kiváltképpeni – *Szerk.*

** – államcsíny – *Szerk.*

mazású egyént* valamely, akkor politikai vétségnek minősített cselekedet miatt a részrehajló esküdtszék hétévi börtönbüntetésre ítélt, melyet egy porosz erődben kellett letöltenie. Miután letelt a büntetés ideje, amelyet a liberális kormány nem rövidített meg, az illető visszatért Kölnbe, de onnan a rendőrség kiutasította. Ekkor útnak indult szülővárosa felé, de – bármily különös is – a hatóságok tudtára adták, hogy mivel hét évig távol volt a helységtől, elvesztette honosságát és más tartózkodási hely után kell néznie. Hiába erősítette, hogy távolmaradása nem volt önkéntes. Berlinből, ahová ezután ment, ugyancsak kiutasították, azzal a kifogással, hogy munkaerején és tudásán kívül nincs más megélhetési forrása; hiszen a fogsága alatt minden vagyonát elvesztette. Végül Boroszlóba ment. Ott egy régi ismerőse alkalmazta, de egy reggel behívták a rendőrségre, és közölték vele, hogy tartózkodási engedélyét csak néhány hétre hosszabbíthatják meg, hacsak nem szerez közben boroszlói honpolgárságot. Amikor a boroszlói városi hatósághoz fordult kérelmével, sok apró-cseprő nehézséget állítottak útjába, s miután azokat buzgó barátok közbelépése elhárította, honpolgársági kérelmét végre jóváhagyták, de a jóváhagyással együtt nagy számlát nyújtottak be, amelyen egész sor illeték volt feltüntetve; ezeket kell minden boldog halandónak megfizetnie, aki a boroszlói polgárok sorába akar lépni. Ha barátai nem találták volna meg a módját, hogy gyűjtés útján előteremtsék a követelt összeget, ez a porosz alattvaló, akárcsak a bolygó zsidó, dicső hazájában nem talált volna helyet, ahol lehajthatja fejét.

Berlin, 1860 május 2.

A villafrancai békekötés után úgy látszott, hogy a porosz kormány, amely hónapokon keresztül abban a hiú reményben ringatta magát, hogy elismerik Európa felfegyverzett közvetítőjének és a Habsburg-monarchia romjain felépítheti a hohenzollerni nagyság épületét, ráeszmélt a jövőben fenyegető roppant veszélyekre. Határozatlan, ingadozó és hitszegő politikája megfosztotta szövetségeseitől, és még von Schleinitz is, akinek terjengős jelentésein a diplomáciai életben nem győztek gúnyolódni, aligha titkolhatta el maga elől azt az igazságot, hogy mihelyt Franciaország belső helyzete december hősét[5] ismét Franciaország határainak átlépésére készteti, Poroszország újabb helyi háború célpontja lesz.

Hiszen Louis-Napoléon egy látszólag őszinte pillanatában néhány szót

* Peter Nothjung. – *Szerk.*

ejtett el arról, hogy ő tudja, mire van Németországnak szüksége – egységre, s hogy ő az az ember, aki ezt megvalósíthatná és a rajnai provinciák nem jelentenének túlságosan nagy árat ilyen értékes árucikk megszerzéséért. Poroszország múltbeli hagyományához híven a régenshercegnek* és csatlósainak első gondolata az volt, hogy Oroszország kegyére bízzák magukat. Hiszen I. Frigyes Vilmos is úgy szerezte meg Pomerániát, hogy Nagy Péterrel felosztási szerződést kötött XII. Károly svéd király ellen.[40] Hiszen II. Frigyes is azért győzött a hétéves háborúban és annektálhatta Sziléziát, mert Oroszország cserbenhagyta osztrák szövetségesét.[41] Hiszen Lengyelország többszöri felosztása, amelyet a berlini és a pétervári udvar tervelt ki, duzzasztotta fel a porosz monarchia kicsinyke méreteit.[42] Hiszen 1814-ben, amikor Anglia, Ausztria és Franciaország a tiltakozás és ellenállás jeleit mutatta, de III. Frigyes Vilmos velük szemben I. Sándort támogatta, határtalan behódolását a bécsi kongresszus azzal jutalmazta, hogy Poroszországhoz csatolták Szászországot és a rajnai tartományokat.[43] Szóval Poroszország németországi beavatkozásai során, mindig élvezte Oroszország védelmét és támogatását, természetesen azzal a kimondott feltétellel, hogy segíti nevezett nagyhatalmat a Poroszországgal határos országok leigázásában, és az alázatos vazallus szerepét játssza Európa színpadán. 1859 októberében a régensherceg és II. Sándor, diplomatáktól, tábornokoktól és udvaroncoktól körülvéve, találkoztak Boroszlóban, hogy ott szerződést kössenek. E szerződés cikkelyei mindmáig megfejthetetlen rejtélyek maradtak, persze nem Louis Bonaparte vagy Lord Palmerston, hanem a porosz alattvalók számára, akiknek liberális képviselői természetesen sokkal udvariasabbak voltak, semhogy ilyen kényes ügyben kérdést intézzenek von Schleinitz külügyminiszter úrhoz. Annyi azonban bizonyos, hogy a bonapartista sajtó nem ijedt meg a boroszlói konferenciától; hogy azóta a kapcsolatok Oroszország és Franciaország közt hivalkodóbban bizalmassá váltak s hogy ez a konferencia nem akadályozta meg Louis Bonaparte-ot abban, hogy Szavoját megkaparintsa, sem abban, hogy Svájcot fenyegesse és célzásokat tegyen a „rajnai határok" elkerülhetetlen „kiigazítására". Végül az is bizonyos, hogy maga Poroszország, a megnyugtató kilátás ellenére, hogy ismét Oroszország előhada lehet, az utóbbi időben mohón kapott az Angliával való szövetség csalétke után, amelyet Londonban csak azért dobtak eléje, hogy a brit Alsóházat egy-két hétig szórakoztassák.

Ámde az, hogy Lord John Russell egy Kékkönyvben indiszkréten kifecsegte[44], miképpen kacérkodott von Schleinitz úr a legutóbbi itáliai

* I. Vilmos porosz herceg. – *Szerk.*

háború alatt a Tuileriákkal[7], megadta a halálos döfést az angol–porosz szövetségnek, amelyet a porosz kormány egy percig reálisan mérlegelt tervnek tekintett, de amelyről Londonban tudták, hogy nem egyéb egy parlamenti trükköt leplező szólamnál. Mindezek után most Poroszország – annak ellenére, hogy II. Sándorral tárgyalt Boroszlóban és hogy Lord John Russell „új szövetségeseket keres" – éppúgy el van szigetelve, akárcsak a villafrancai béke után, és egész egyedül áll a természetes határok francia elméletével szemben.[45]

Hihető-e, hogy ilyen nehéz körülmények közt a porosz kormány nem talál más kiutat, mint hogy felújítja egy Kis-Németország létesítésére vonatkozó tervét, amely ország élén egy Hohenzollern állna, s hogy a legarcátlanabb provokációkkal nemcsak Ausztriát kergeti az ellenséges táborba, hanem egész Dél-Németországot is elidegeníti magától? És mégis, bármilyen hihetetlennek tűnik is – és annál hihetetlenebbnek, mivel ezt a politikai vonalat a bonapartista sajtó buzgón ajánlja –, ez a helyzet. Minél jobban közeledik a veszély, Poroszország láthatóan annál feltűnőbben igyekszik jelezni, milyen módon áhítja Németország újabb felosztását. Azonkívül igen valószínű, hogy az Ausztriára mért csapás után Németországnak szüksége van arra, hogy Poroszországot hasonló csapás sújtsa, s ekképpen megszabaduljon „mindkét Háztól", de semmi esetre sem fogja senki azzal gyanúsítani a régensherceget és von Schleinitz urat, hogy ilyen pesszimista elvek szerint cselekednek. A villafrancai béke óta a régens politikai szándékait a sajtóban folyó kisebb csetepaték és az olasz kérdéssel kapcsolatos rövid, alkalmi viták már elárulták, de április 20-án, amikor a kurhesseni kérdést[46] tárgyalta a porosz Alsóház, végleg kibújt a szög a zsákból.

A kurhesseni kérdést már feltártam olvasóink előtt, s ezért most arra szorítkozom, hogy néhány szóban megvilágítsam a főbb pontokat, amelyek körül a vita forgott. Miután a választófejedelem* 1849–50-ben Ausztria védnöksége alatt semmisnek nyilvánította az 1831-es kurhesseni alkotmányt, Poroszország egy pillanatra vágyat érzett arra, hogy a tiltakozó képviselőház érdekében kardot rántson; de 1850 novemberében, Schwarzenberg herceg és Manteuffel báró olmützi találkozása alkalmával, amikor Poroszország teljesen alávetette magát Ausztriának, beleegyezett a régi német szövetségi gyűlés helyreállításába, elárulta Schleswig-Holsteint és visszavonta minden fennsőbbségi igényét, lemondott arról is, hogy az 1831-es kurhesseni alkotmány mellett kóbor lovagként kiálljon.

A választófejedelem 1852-ben erőszakkal új alkotmányt vezetett be, ame-

* I. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

lyet a német szövetségi gyűlés a kurhesseni lakosság tiltakozása ellenére jóváhagyott. Az olasz háború után, Poroszország titkos ösztönzésére, a kérdést újból megvitatták. A kurhesseni kamarák ismét kimondták az 1831. évi alkotmány érvényességét és annak visszaállításáért újabb petíciókat intéztek a frankfurti szövetségi gyűléshez. Poroszország erre kijelentette, hogy csak az 1831-es alkotmány érvényes, de, mint óvatosan hozzátette, azt a szövetségi gyűlés monarchikus elveihez kell alkalmazni. Ezzel szemben Ausztria kitartott amellett, hogy az 1852. évi alkotmányt törvényes, de liberális szellemben módosítani kell. Így a vita szócsata volt, puszta köntörfalazás, lényegében a hatalomért folytatott harc a Hohenzollernok és Habsburgok között a Német Szövetségben. Végül a szövetségi gyűlés nagy többsége az 1852. évi alkotmány érvényessége mellett döntött, vagyis Ausztria mellett és Poroszország ellen foglalt állást. Az indítóokok, amelyek a kisebb német államok szavazatait befolyásolták, átlátszók voltak. Ezek az államok tudták, hogy Ausztria túlságosan belebonyolódott külső nehézségekbe és túlságosan népszerűtlen ahhoz, hogy bármit is megpróbáljon, ami túlmegy a németországi általános status quo* megőrzésén, Poroszországról viszont gyanították, hogy becsvágyó újítási terveket kovácsol. Ha nem ismerték volna el a szövetségi gyűlés 1851. évi döntésének érvényességét, akkor kockáztatták volna az 1848 óta hozott összes határozatainak érvényességét is. Végül, de nem utolsósorban, nem volt ínyükre a porosz stratégia, az, hogy Poroszország diktál a kisebb német fejedelmeknek és csorbítja szuverenitásukat azzal, hogy a kurhesseni népnek a választófejedelem ellen emelt panaszait felkarolja. Ilyenformán Poroszország javaslata megbukott.

Április 20-án, amikor ez a kérdés Berlinben vitára került a képviselőházban, von Schleinitz úr a porosz kormány nevében kereken kijelentette, hogy Poroszország nem tartja magára nézve kötelezőnek a szövetségi gyűlés döntését; hogy 1850-ben, amikor a porosz alkotmány készült, nem létezett német szövetségi gyűlés, mivel ezt a testületet az 1848. évi földrengés elsöpörte, ebből pedig az következik, hogy a német szövetségi gyűlés minden olyan határozata, amely ellentétes a porosz kormány terveivel, törvénytelen; és végül, hogy a német szövetségi gyűlés valójában holtnak tekintendő, jóllehet a Német Szövetség természetesen továbbra is fennáll. Hát tehetett volna a porosz kormány ennél balgább lépést? Az osztrák kormány a német birodalom régi alkotmányát kimúltnak nyilvánította, miután I. Napóleon ténylegesen eltörölte. A Habsburgok tehát csak egy tényállást fejeztek ki. A Hohenzollernok ezzel szemben most olyan pillanatban nyilvánítják

* – fennálló helyzet – *Szerk.*

Németország szövetségi alkotmányát semmisnek, amikor az országot külső háború fenyegeti, mintha csak törvényes ürügyet akarnának szolgáltatni december hősének ahhoz, hogy külön szövetséget kössön a kisebb német államokkal, amelyeket eddig a szövetségi gyűlés törvényei ilyen akciótól eltiltottak. Ha Poroszország az 1848. évi forradalmat jogosnak, és mindazokat az ellenforradalmi cselekedeteket, amelyeket azóta ő maga, valamint a szövetségi gyűlés elkövetett, semmisnek nyilvánította volna, végül, ha helyreállította volna a forradalmi korszak intézményeit és törvényeit, akkor elnyerte volna egész Németország rokonszenvét, beleértve Német-Ausztriáét is. Ahogy a dolgok most állnak, Poroszország csupán megosztotta a német fejedelmeket, de nem egyesítette a német népet. Valójában kitárta a kaputt, hogy a zuávok* besétálhassanak rajta.

Preparations for Napoleon's Coming War on the Rhine
A megírás ideje: 1860 május 1–2.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 május 19. (5950.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

* – francia gyarmati könnyűgyalogosok – *Szerk.*

[Karl Marx]

[Garibaldi Szicíliában—] Poroszországi ügyek

Berlin, 1860 május 28.

A legfőbb beszédtéma természetesen itt éppúgy, mint mindenütt Európában, Garibaldi szicíliai hőstettei. Nos, Önök tudják, hogy még soha nem használták fel a távírót ennyire arcátlanul, mint most Nápolyban és Genovában vagy Torinóban. Még sohasem árasztották el Európát sáskák olyan tömegben, mint most az elektromos canard-ok*. Érdemes tehát néhány szóban elmondani, milyen nézeteket vallanak itt a legmértékadóbb katonai körökben a szicíliai ügyekről. Először is a felkelés – amint ez köztudomású – Garibaldi megérkezése előtt egy teljes hónapon át tartott, de ha bármilyen kimagasló jelentőségű is ez a tény, esetleg túlbecsülik, ahogy azt a párizsi „Constitutionnel"[47] mutatja. Azok a katonai erők, amelyek felett Nápoly Szicíliában rendelkezett, mielőtt még Lanza tábornokot friss csapatokkal oda átküldték volna, alig tettek ki 20 000 főt, s ezek zömét a palermoi és a messinai erődökben kellett összevonni úgy, hogy a felkelők üldözéséhez rendelkezésre álló gyors csapat, jóllehet több sikeres összecsapással dicsekedhetett, bizonyos pontokon szétszórhatta és különböző irányokban zaklathatta az ellenséget, de a lázadás teljes elfojtásához semmiképpen sem lehetett elegendő. E pillanatban úgy látszik, hogy mintegy 30 000 főnyi nápolyi csapat gyűlt össze Palermóban. Ennek kétharmada megszállva tartja az erődöt, egyharmada a város határán kívül ütött tábort. Állítólag 15 000 nápolyi szállta meg Messinát. A legutóbbi hírek szerint Garibaldi nem nyomult előre Monrealén túl. Igaz, hogy ez a helység olyan dombokon fekszik, amelyek Palermót a szárazföld felől védik, de e helyzet adta lehetőség kihasználásához Garibaldi egyelőre nem rendelkezik a legfontosabb kellékkel, ostromtüzérséggel. Ennélfogva Garibaldi közvetlen esélyei – tekint-

* – (hírlapi) kacsák – *Szerk.*

ve, hogy serege mintegy 12 000 főt számlál – két igen fontos körülménytől függnek majd: attól, hogy milyen gyorsan terjed a felkelés a szigeten, és milyen magatartást tanúsítanak a nápolyi katonák Palermóban. Ha az utóbbiak ingadoznak, és civódásokra kerül sor köztük s a közéjük vegyült idegen zsoldosok között, Lanza védelmi eszközei a saját táborában széthullhatnak. Ha a felkelés nagy életerővel bontakozik ki, Garibaldi serege még félelmetesebb méreteket fog ölteni. Ha Garibaldi bejut Palermóba, mindent elsöpör majd maga előtt, kivéve Messinát, ahol megint kemény dió vár rá. Emlékezetes, hogy 1848–49-ben a nápolyiak Messinát kivéve, amely Szicília és Nápoly közt tête-de-pont-ul* szolgált, mindent elveszítettek; de Messina akkor elég volt ahhoz, hogy visszafoglalják az egész szigetet. Ha Palermo elesik, és a hazafiak Messina kivételével katonailag kézben tartják az egész szigetet, ez most a megváltozott politikai körülmények miatt döntőbb jelentőségűnek fog bizonyulni, mint 1848–49-ben. Ha Garibaldi beveszi Palermót, „Itália királya" őt hivatalosan támogatni fogja. De ha kudarcot vall, akkor betörését egyéni kalandnak fogják bélyegezni. Van valami ironikus pátosz Garibaldi szavaiban, amikor azt mondja a királynak, Viktor Emánuelnak, hogy új tartományt fog számára meghódítani, és reméli, hogy a király nem fogja azt megint elkótyavetyélni, mint Nizzát, Garibaldi szülőhelyét.

A porosz politikával kapcsolatos témák közt az első helyet a közvéleményben természetesen a porosz hercegnek az angol királynő férjéhez intézett magánlevele foglalja el,[48] amelynek egy másolatát de La Tour d'Auvergne herceg, Louis Bonaparte nagykövete a berlini udvarnál, nemcsak arcátlan módon átadta von Schleinitz úrnak, a porosz külügyminiszternek, hanem odáig ment, hogy magyarázatot kért a nagy párizsi saltimbanque** jellemét és terveit bíráló részekre vonatkozóan. Ez az eset egy hasonló incidensre emlékeztet, amely 1833-ban történt, nem sokkal a Hunkjar Szkeleszi-i szerződés[49] ratifikálása előtt. A nagyvezér, miután az Orlov gróf által megszerkesztett titkos szerződés másolatát eljuttatta a konstantinápolyi brit nagykövetségre, nagyon meghökkent, amikor másnap, egyáltalában nem kellemes meglepetésére, Orlov gróf azzal a megvetően gúnyos tanáccsal adta neki vissza ezt a másolatot, hogy máskor jobban válogassa meg bizalmasait. Berlinben mindenki bizonyosra veszi, hogy a régensherceg levelét, amelyet *Ostendén* és nem *Calais-n* át küldtek, felnyitották az angol postahivatalban, ahol köztudomásúan nagyszámú személyzetet alkalmaznak arra

* – hídfőül – *Szerk.*
** – szemfényvesztő – *Szerk.*

a célra, hogy gyanús levelekbe bepillantsanak. Ezt a gyakorlatot odáig viszik, hogy a koalíciós kabinet idején Earl Aberdeen bevallotta, miszerint fővárosi barátaihoz intézett leveleit nem meri a postára bízni. Lord Palmerston, miután ilymódon megszerezte a régensherceg levelének másolatát, a feltevés szerint Albert herceggel szembeni rosszindulatból és az angol–francia–orosz szövetség érdekében, e levélnek egy másolatát a londoni francia nagykövet kezére játszotta. Akárhogy is, a tervezett és sokat emlegetett angol–porosz szövetség útja korántsem sima.

Néhány hónappal ezelőtt, amikor Lord John Russell egy szép reggelen arra ébredt, hogy Angliának új szövetségek után kell néznie, és amikor ezt a hírt Berlin hivatalos köreiben gyermeteg lelkesedéssel fogadták, egyszerre csak nyilvánosságra került, angol parlamenti irat formájában, egy jelentés, amelyet Lord Bloomfield a Downing Streetre[50] a külügyminisztériumnak küldött. Lord Bloomfield leírja azt a magánbeszélgetést, amelyet a legutóbbi itáliai háború alatt[19] von Schleinitz úrral folytatott, és amely szánalmasan kompromittálja a porosz külpolitika jóhiszeműségét. Lord John abban az időben beismerte, hogy hallatlan indiszkréciót követett el, de az első csapás az új szövetségre megtörtént. A második csapás a régensherceg levelével való visszaélés volt.

Bizonyára feltűnt, hogy a herceg trónbeszédében nagyon nyomatékosan beszél szerződéses kötelezettségek szentségéről és az egyesített frontról, amelyre Németország készen áll, ha a közös haza függetlenségét s integritását megsértik. A kellemetlen benyomást, amelyet a nyilvánvaló fenyegetés a párizsi tőzsdén okozott, a „Le Nord" című orosz folyóirat enyhítette, amikor gúnyosan leereszkedő bonhomie* hangján a herceg beszédét megfosztja minden komoly jelentőségétől, felidézi a hercegnek az itáliai háború alatt tett hasonló kijelentéseit és végül az egész passzust a nép hangulatának tett engedményként jellemzi. Ami a herceg beszédének többi részét illeti, az valóban nem egyéb törvényhozói balsikerek összegezésénél. Az egyedüli jelentős tervezetek, amelyeket a két Ház megvitatott – a házasságra és a közigazgatásra vonatkozó törvénytervezetek és a földadó reformja, amely adó alól a nemesség a monarchia legnagyobb részében még mindig mentesül –, mind kudarcba fulladtak. Továbbá panaszkodik a herceg, hogy a hadsereg reformjával kapcsolatos kedvenc rendelkezései még nem nyertek törvényes szentesítést.

Habár a kormány még a mostani, nagy többségében kormánypártiakból álló képviselőházzal sem tudta elfogadtatni javasolt hadseregügyi reformját,

* – kedélyesség; jóhiszeműség; hiszékenység – *Szerk.*

végül is megszavaztak kilenc és fél millió talléros pótelőirányzatot katonai kiadások fedezésére; egyidejűleg, amint a vidékről érkezett tudósításokból értesültem, a hadseregszervezésben a tervezett változtatásokat hallgatólagosan bevezetik a gyakorlatban, úgyhogy a két Háznak, ha újra összeül, nem marad más lehetősége, mint szentesíteni azt, ami akkor már fait accompli* lesz. A tervezett hadseregreform lényegére rámutat a „Baltische Monatsschrift"[51] című orosz–német havi folyóirat, amely Rigában jelenik meg Livónia, Esztónia és Kurland orosz főkormányzójának engedélyével.

„A porosz hadseregreform", írja a lap, „amelyet közvetlenül a villafrancai béke után vezettek be, aligha szolgálhat más célt, mint a kormány mentesítését attól, hogy kénytelen legyen közvetlenül az egész néphez fordulni, ami a régi katonai rendszerben elkerülhetetlen volt, valahányszor a kormány szükségesnek tartotta, hogy politikáját háborús demonstrációkkal támassza alá. Európa jelenlegi politikai csoportosulásai mellett olyan állam, mint Poroszország, amelynek még mindig küzdenie kell nagyhatalomként való teljes elismertetéséért, egyrészt nem függesztheti fel egész békés életét minden olyan esetben, amelyben szükségesnek látja katonai erejének felhasználását, másrészt nem szavatolhatja a nemzetnek, hogy ha fegyverbe hívta, valóban háborúra kerül a sor. A Landwehr-rendszerben[39] bizonyos demokratikus ellentét rejlik a monarchikus elvvel szemben. Úgy látszik, hogy az 1850-es és az 1859-es mozgósítások, amelyeket viszonylag rövid időköz választott el egymástól és amelyeket nem követett háborús akció, csupán leszerelés, a porosz nép széles rétegeinél még külpolitikai vonatkozásban is aláásták az állam tekintélyét. Éppen a két mozgósítást kísérő körülményekből a közvélemény láthatóan azt a következtetést vonta le, hogy a kormánynak általános felfegyverzés esetében mindig el kell nyernie a közvélemény jóváhagyását. Még Poroszország hivatalos nyilatkozatai is, amelyekben arról van szó, milyen magatartást tanúsított az ország az itáliai konfliktus idején, bevallják, hogy a Landwehr mozgósítása *váratlan nehézségekbe* ütközött."

Ezért az orosz–német lap azt a következtetést vonja le, hogy Poroszországnak meg kellene szabadulnia a Landwehr-rendszer jelenlegi formájától, de ugyanakkor bizonyos ironikus hangsúllyal arra is céloz, hogy „az egyik legnépszerűbb intézménynek ilyen jellegű megváltoztatása éppen abban a pillanatban, amikor Poroszország a liberalizmus talaján állónak mutatkozik", igen kényes művelet. Hadd jegyezzem itt meg, hogy ez a „Baltische

* – befejezett tény; kész helyzet – *Szerk.*

Monatsschrift", amely cári védnökség alatt jelenik meg Rigában, bizonyos mértékben a bonapartista támogatással Strasbourg-ban megjelenő „Strassburger Korrespondent" megfelelője. Mind a kettő a német határokon csatározik, az egyik keletről, a másik nyugatról. Az egyiknek a tudósítói irodalmi kozákoknak, a másikéi irodalmi zuávoknak tekinthetők. Mindkét lap féltő gondoskodást mutat Németország irányában, és bölcs tanácsokkal árasztja el az országot, amelynek nyelvét még nagykegyesen használja. Mindkettő közeli nagy változásokra igyekszik előkészíteni a hazát, és mindkettőn érződik az entente cordiale*, amely éppen most a párizsi cezárizmust a pétervári cárizmussal köti össze. De itt véget ér a hasonlóság. A strasbourg-i lap, jóllehet a második francia császárság bohém-irodalmára jellemző hamis melodrámai méltóság sajátos illatát árasztja, azt a keresetlen stílust használja, amely Dél-Németország sajátja. A józan észhez szól, és kétségtelenül nem tart igényt irodalmi rangra. A rigai folyóirat ezzel szemben oktató hangú méltóságteljességgel és metafizikai mélységgel szónokol, és ezzel a königsbergi egyetem hagyományait tükrözi. Mindezek ellenére a gyerekes hozzá nem értés dőre megnyilvánulásainak tartom azokat a hazafias dühkitöréseket, amelyekkel a német sajtó a „Monatsschrift"-et és a „Korrespondent"-et egyaránt, de főképpen az utóbbit támadja.

Affairs in Prussia
A megírás ideje: 1860 május 28.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 június 14. (5972.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

* – szívélyes egyetértés; jó baráti viszony – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Garibaldi Szicíliában

A legellentmondóbb értesülések sokasága után végre, úgy látszik, valamivel megbízhatóbb hírek érkeznek arról a csodálatos menetelésről, amellyel Garibaldi Marsalából Palermóba jutott. Ez valóban a század egyik legbámulatosabb katonai tette és szinte megmagyarázhatatlan volna, ha a forradalmi tábornok diadalmas menetét nem előzte volna meg tekintélyének híre. Garibaldi sikere azt bizonyítja, hogy a nápolyi királyi csapatokat még mindig rettegésben tartja az a férfiú, aki magasra emelte az olasz forradalom zászlaját a francia, nápolyi és osztrák zászlóaljak előtt, és hogy Szicília népe továbbra is hisz benne, illetve a nemzeti ügyben.

Május 6-án két gőzös hagyta el Genova partját, fedélzetén mintegy 1400 fegyveressel, s ezeket hét századba szervezték, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy minden egyes század a felkelők közül toborzandó egy-egy zászlóalj magja legyen. 8-án kikötöttek a toszkánai partokon, Talamonénál, s az ottani erőd parancsnokát valamiképpen rávették arra, hogy lássa el őket szénnel, lőszerrel és négy tábori ágyúval. 10-én befutottak a Szicília legnyugatibb pontján fekvő marsalai kikötőbe, és minden felszerelésükkel partra szálltak, noha két nápolyi hadihajó is odaérkezett, de képtelen volt a kellő pillanatban megakadályozni a partraszállást. Az a mendemonda, hogy brit beavatkozás támogatta a partraszállókat, teljesen alaptalannak bizonyult, s most már maguk a nápolyiak is elejtették. 12-én a kis csapat Salemiba érkezett, 18 mérföldnyi távolságra a parttól a Palermo felé vezető úton. Itt úgy látszik a forradalmi párt vezetői találkoztak Garibaldival, tanácskoztak vele és erősítésül mintegy 4000 főnyi felkelőt gyűjtöttek össze; ezek megszervezése közben a néhány héttel előbb elnyomott, de el nem fojtott felkelés Nyugat-Szicília egész hegyvidékén újból fellángolt, s mint 16-án bebizonyosodott, nem eredmény nélkül. 15-én Garibaldi 1400 szervezett önkéntesével és 4000 felfegyverzett paraszttal északnak nyomult a hegyeken át Calatafimi felé, ahol a Marsalából vezető út eléri a Trapaniból Palermóba vezető országutat. A hágókat, amelyek a Monte di Pianto Romanónak neve-

zett fenséges Monte Cerrara egyik nyúlványán át Calatafimi felé vezetnek, a királyi csapatoknak Landi tábornok vezénylete alatt álló, lovassággal és tüzérséggel rendelkező három zászlóalja védelmezte. Garibaldi azonnal megtámadta az állást, a királyiak először makacsul védekeztek, és jóllehet a 3000 vagy 3500 nápolyival szemben Garibaldi csak önkénteseit és a szicíliai felkelők egy igen kis részét vethette be, a királyi csapatok mégis kénytelenek voltak egymás után feladni öt erős állásukat, s közben elvesztettek egy hegyi ágyút, és sok halottjuk, sebesültjük volt. A garibaldisták veszteségei saját adataik szerint 18 halottra és 128 sebesültre rúgtak. A nápolyiak azt állítják, hogy ebben a csatában zsákmányul ejtették Garibaldi egyik zászlaját, de mivel a Marsalában elhagyott gőzösök egyikének a fedélzetén találtak egy ottfelejtett zászlót, könnyen lehet, hogy ugyanezt a zászlót mutogatták Nápolyban állítólagos győzelmük bizonyítékaként. Calatafimiban szenvedett vereségük mindamellett nem kényszerítette rá őket arra, hogy még aznap este feladják a várost. Csak másnap reggel hagyták el, s ezután úgy látszik Palermóig nem is fejtettek ki további ellenállást Garibaldival szemben. Palermót elérték ugyan, de a bomlás és dezorganizáltság szörnyű állapotában. Az a bizonyosság, hogy alulmaradtak holmi „kalózokkal és felfegyverzett csőcselékkel" szemben, egyszerre eszükbe juttatta annak a Garibaldinak a félelmetes képét, aki a franciák ellen védelmezve Rómát, közben arra is talált időt, hogy Velletribe vonuljon és megfutamítsa az egész nápolyi hadsereg élcsapatát, és aki később az Alpok lejtőin a nápolyiaknál sokkal különb harcosokat is legyőzött.[52] A rohamos visszavonulás, amely alatt még csak nem is színlelték a további ellenállást, nyilván még növelte a már amúgy is mutatkozó csüggedést és a dezertálásra való hajlamot; és amikor egyszerre azt tapasztalták, hogy körülveszi és szüntelenül zaklatja őket az a felkelés, amelyet a forradalmi párt a salemi találkozón készített elő, soraik végképp megbomlottak. Landi dandárjából csak igen megfogyatkozott létszámú, rendezetlen és csüggedt csőcselék érkezett vissza Palermóba kis, egymást követő csapatokban.

Garibaldi ugyanazon a napon vonult be Calatafimiba, amelyen Landi elhagyta, vagyis 16-án; 17-én Alcamóba vonult (10 mérföld), 18-án Partinicóba (10 mérföld), majd innen Palermo felé. 19-én az eső szüntelen zuhogása akadályozta a csapatok továbbhaladását.

Időközben Garibaldi megtudta, hogy a nápolyiak árkokat ásnak Palermo körül és megerősítik a város régi, omladozó sáncait a partinicoi út felé eső oldalon. A nápolyiak még mindig legalább 22 000-en voltak, s így óriási fölényben azokkal az erőkkel szemben, amelyeket Garibaldi ellenük vihetett. Csakhogy ezek a nápolyiak már elcsüggedtek; fegyelmük meglazult; sokan

közülük azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy átállnak a felkelőkhöz; tábornokaikról pedig mind saját katonáik, mind ellenségeik tudták, hogy agyalágyultak. Csak a két külföldi zászlóalj volt megbízható közöttük. Ebben a helyzetben Garibaldi nem kockáztathatott meg közvetlen frontális támadást a város ellen. A nápolyiak viszont nem vállalkozhattak semmiféle döntő akcióra, még ha csapataik alkalmasak lettek volna is rá, mivel mindig erős helyőrséget kellett hagyniok a városban és sohasem mozdulhattak el túl messzire tőle. Ha Garibaldi helyében egy átlagos képességű hadvezér áll, a dolgoknak ez az állása egy sor kapkodó és nem döntő ütközetre készteti, amelyekben újoncainak egy része talán harcedzetté válik, de ugyanakkor a királyi csapatok is csakhamar visszanyerik elvesztett önbizalmuk és fegyelmük jó részét, mivel e vállalkozások közül néhányban elkerülhetetlenül sikerük lett volna. Az effajta hadviselés azonban semmiképpen sem illene egy felkeléshez, de kivált Garibaldihoz. Forradalomban a merész támadás az egyetlen alkalmazható taktikai módszer; a Palermo felszabadításához hasonló átütő siker szükségszerűséggé vált, mihelyt a felkelők előtt feltűnt a város.

De hogyan érjék ezt el? Garibaldi ragyogóan bebizonyította, hogy olyan hadvezér, aki nemcsak kis partizán hadviselésre alkalmas, hanem jelentős hadműveleteknek is mestere.

20-án és a rákövetkező napokon Garibaldi megtámadta a Monreale és Parco szomszédságában, a Trapaniból és Corleonéból Palermóba vezető utakon elhelyezett nápolyi előőrsöket és állásokat, s ilymódon elhitette az ellenséggel, hogy támadása főleg a város délnyugati oldala ellen irányul és hogy fő erőit itt összpontosította. A támadások és színlelt visszavonulások ügyes kombinálásával a nápolyi hadvezért arra késztette, hogy a városból egyre több csapatot küldjön ki ebbe az irányba, s így 24-én már mintegy 10 000 nápolyi jelent meg a városon kívül, a Parco felé vezető úton. Éppen ezt akarta Garibaldi. Erőinek egy részével nyomban lekötötte, majd lassan hátrálva egyre messzebb csalogatta őket a várostól, és amikor a fő hegyvonulaton át, amely átszeli Szicíliát és itt elválasztja a Conca d'Orót (az Arany Kagylót, a palermoi völgyet) a corleonei völgytől, eljutott Pianáig, derékhadát ugyanennek a hegyhátnak egy másik szakaszán nyomban átdobta a misilmeri völgybe, amely Palermo közelében kiér a tengerre. 25-én Misilmeriben, a fővárostól 8 mérföldnyire ütötte fel főhadiszállását. Hogy mit tett azután azzal a 10 000 emberrel, akik a rossz hegyi út adta egyetlen vonalon rekedtek, arról nincsenek értesüléseink, de bizonyosra vehető, hogy újabb látszatgyőzelmeket nyújtva jól lekötötte őket, nehogy túlságosan hamar visszatérjenek Palermóba. Miután a város védőinek számát ily-

módon csaknem a felére csökkentette és támadási vonalát a trapani útról a cataniai útra helyezte át, megindíthatta a nagy támadást. Hogy a városban a felkelés Garibaldi rohama előtt robbant-e ki, vagy éppen azért, mert már a kapukat döngette, ez az ellentmondó táviratokból nem állapítható meg; annyi bizonyos, hogy 27-én reggel egész Palermo fegyvert ragadott és Garibaldi megrohamozta a Porta Terminit a város délkeleti oldalán, ahol egyetlen nápolyi sem számított rá. A többi már ismeretes: a város fokozatos megtisztítása a csapatoktól, az ütegeket, a fellegvárat és a királyi palotát kivéve; ezután pedig ágyúzás, fegyverszünet, majd kapituláció. Hiteles részletek még nem állnak rendelkezésünkre ezekről az eseményekről, de a legfontosabb tények eléggé bizonyosra vehetők.

Csak úgy mellékesen meg kell jegyeznünk, hogy Garibaldi a palermoi támadást előkészítő manővereivel egyik napról a másikra a legjobb hadvezérek közé emelkedett. Eddig csak mint igen ügyes és igen szerencsés gerillaparancsnokot ismertük; még Róma ostrománál is az a módszere, ahogy a várost állandó kirohanásokkal védelmezte, alig adott neki alkalmat arra, hogy e színvonal fölé emelkedjék. Itt azonban igazi stratégiai feladatot kellett megoldania, s e művészet mestereként állta ki a próbát. Az a módszere, amellyel a nápolyi parancsnokot ama baklövésre csábította, hogy csapatainak felét nagy távolságra elküldje, váratlan oldalmenete és újbóli megjelenése Palermo előtt azon az oldalon, ahol a legkevésbé várták, valamint a meggyengült helyőrség elleni energikus támadása – ezek olyan műveletek, amelyek a katonai zseni bélyegét sokkal inkább magukon viselik, mint bármi, ami az 1859-es olaszországi háborúban történt. A szicíliai felkelés elsőrangú katonai vezetőre talált, reméljük, hogy a politikus Garibaldi, akinek hamarosan meg kell jelennie a színen, nem mocskolja be a hadvezér Garibaldi dicsőségét.

Garibaldi in Sicily

A megírás ideje: 1860 június 7 körül

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 június 22. (5979.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Érdekes hírek Poroszországból

Berlin, 1860 június 13.

Ma este a régensherceg Baden-Badenba utazik, ahol e hónap 16-án és 17-én Louis-Napoléon és a német koronás fők tanácsa közt valamiféle kongresszus fog lezajlani.[53] A régensherceg kíséretének tagjai: von Manteuffel tábornok, a katonai iroda vezetője; Alvensleben tábornok, Schimmelmann alezredes, von Loë lovassági őrnagy, gróf Pückler udvarnagy, von Illaire titkos tanácsos; Borkmann úr, a régens titkára és Hohenzollern-Sigmaringen herceg, kormányfő, a királyi család tagja. Bizonyára emlékeznek rá, hogy annak a magánlevélnek a kapcsán, amelyet a régensherceg az angol királynő férjéhez intézett és amelyet Londonban elfogtak, majd Louis-Napoléonnak továbbítottak,* az utóbbi mindenképpen személyes megbeszélést akart folytatni a régensherceggel, mert úgy vélte, ez a legjobb eszköz a Franciaország és Poroszország közt láthatóan felmerült félreértés tisztázására. Nem sokkal ezután, amikor a régensherceg a Franciaország határán fekvő Saarbrücken és Trier városokat meglátogatta, Louis-Napoléon ismét kifejezte azt az óhaját, hogy ezt az alkalmat szeretné felhasználni a régensherceggel való találkozásra. Ezt a javaslatot azonban elutasították. Amikor időközben elterjedt a híre annak, hogy a régensherceg egy hónapot Baden-Badenban szándékozik tölteni, Miksa bajor király a fejébe vette, hogy javasolni fogja a régensnek, tartson e fürdőhelyen konferenciát Dél-Németország fejedelmeivel, akik barátságos megegyezésre akartak jutni Poroszországgal, és éppen e találkozással egységes frontot kívántak mutatni Franciaországgal szemben. Amikor a régensherceg tüstént elfogadta ezt a tervet, amelyet a badeni nagyherceg**, a württembergi király*** és a hessen-

* *V. ö. 51–52. old. – Szerk.*

** I. Frigyes. – *Szerk.*

*** I. Vilmos. – *Szerk.*

darmstadti nagyherceg* szintén magáévá tett, egy szép napon a berlini francia nagykövet** hivatalosan közölte von Schleinitz úrral, a porosz külügyminiszterrel, hogy a császár őfelsége mind Franciaország, mind Németország szempontjából igen áldásosnak tartana egy Baden-Badenban lefolytatható barátságos megbeszélést a porosz állam jelenlegi fejével, hogy eloszlassák azt a bizalmatlanságot, amelynek, úgy látszik, Franciaország ártatlan áldozata. A porosz miniszternek arra a válaszára, hogy Poroszország is szenved alaptalan gyanúk súlya alatt, amelyeket az ilyen megbeszélés valószínűleg nem oszlatna el, s hogy különben is Baden-Badenban már a német fejedelmek bizalmas konferenciáját hívták össze, a francia nagykövet Párizsból kapott további tájékoztatás alapján fönti ajánlatához hozzáfűzte, hogy Louis-Napoléon örülne, ha a német fejedelmeket a lehető legnagyobb számban együtt találná, s hogy azonkívül a császárnak fontos személyes közlendője van, amely nem tűr további halasztást. E pontnál megtört a Hohenzollern ellenállás ereje. Egy bécsi távirat azonnal közölte Berlinnel, hogy Ausztria nem helyesli a tervezett találkozást, a többi német udvart azonban többé-kevésbé megnyugtatta a porosz külügyminiszter körjegyzéke. E körjegyzékre Hannover királya*** ma reggel váratlanul Berlinbe érkezett és önként vállalta, hogy készségesen elkíséri Baden-Badenba a régensherceget, aki ekkor táviratilag Szászország királyát° is meghívta a konferenciára. Aligha szükséges megemlíteni, hogy a koburg-gothai és a nassaui°° herceg nyomon fogják követni.

Ilyenformán a német fejedelmek találkozójából, amelynek eredeti célja demonstráció volt Franciaország ellen, amolyan lever°°° lett, amelyet Louis Bonaparte német földön tartott s amelyen királyok, nagyhercegek és a Német Szövetség[22] más kisebb hatalmasságai tolongtak. A régensherceg részéről e találkozó a bűnbánat jelének tűnik, amiért gyanakvását fejezte ki a francia bitorló agresszív terveit illetően, a kisebb fejedelmi ivadékok részéről pedig óvatossági intézkedésnek, amelyet azért tettek, nehogy hatalmasabb confrère-jük+ eladja őket a közös ellenségnek. A francia forradalom Quasimodója++ előtt megalázkodó koronás fők sorát köztudomásúan

* III. Lajos. – *Szerk.*
** La Tour d'Auvergne-Lauraguais. – *Szerk.*
*** V. György. – *Szerk.*
° János. – *Szerk.*
°° II. Ernő és Adolf. – *Szerk.*
°°° – felkelés; az uralkodónál tartott reggeli fogadás – *Szerk.*
\+ – szövetséges társuk – *Szerk.*
++ III. Napóleon. – *Szerk.*

Viktória királynő és Szardínia királya nyitotta meg.[54] A cár személyes megbeszélése december hősével 1857-ben Stuttgartban[55], senkit sem lephetett meg a kávéházi politikusokon kívül, akiket megtévesztett a pétervári udvar hivalkodó kacérkodása a legitimitás elveivel. A Habsburg találkozása legyőzőjével a solferinoi csata[21] után Villafrancában[26] – üzleti ügy volt, nem pedig udvariassági kérdés. A régenshercegnek a körülötte keringő mellékbolygókkal együtt nem kell sem szövetségről tárgyalnia, mint Viktóriának és Viktor Emánuelnak, sem összeesküvésről, mint II. Sándor cárnak, sem vereségről, mint Ferenc Józsefnek; hanem minden indítékot mellőzve hivatkozhat arra az általános precedensre, amelyet a nálánál nagyobb urak teremtettek. Mindenesetre a herceg azáltal, hogy elfogadta Louis Bonaparte javaslatát, komolyan ártott a maga mesterkélt népszerűségének, annál inkább, mert Louis Bonaparte alig néhány héttel ezelőtt volt olyan arcátlan, hogy külügyminisztere, de Thouvenel úr üzenete útján a hessen-darmstadti és a badeni nagyhercegnek értésére adta, hogy a jövőben a francia császárhoz intézett leveleiket úgy kell aláírniok: „Votre frère et serviteur"*. Valóban így szólt I. Napóleon formulája a német fejedelmek számára, akik a Rajnai Szövetség részét alkották.[56] E Szövetséghez, melynek ő volt a védnöke, hozzátartozott Baden és Hessen-Darmstadt, valamint Württemberg, Bajorország és több más német fejedelemség. A régensherceg és koronás társai, nehogy Bonaparte bevezesse de Thouvenelt Baden és Hessen-Darmstadt vérig sértett uralkodóinak színe elé, egyhangúlag lemondtak saját külügyminisztereik kíséretéről; de hát valóban azt képzelik ezek az urak, hogy a sérelem a szolga, nem pedig a szolga gazdája részéről érte őket?

Ami azt a „fontos közlendőt" illeti, amelyet a társadalom holland megváltója[57] Németország koronás főinek tudomására akar hozni, okkal feltételezhető, hogy Louis Bonaparte, utánozva Metternichnek az egymást követő bécsi, aacheni, troppaui, laibachi és veronai kongresszuson alkalmazott módszereit,[58] mindenképpen igyekszik majd meggyőzni a régensherceget arról, hogy a forradalmárok nagyszabású összeesküvést szőnek és erőnek erejével összeütközést próbálnak szítani Franciaország és Németország között avégből, hogy Párizsban Vörös Köztársaságot, Németországban pedig egy Központi Köztársaságot hozzanak létre. Két hét óta Svájc, Belgium és Németország minden bonapartista sajtószervében hemzsegnek az efféle sötét célzásokkal teletűzdelt cikkek; és egy genfi titkos bonapartista ügynök – egy közismert német természetbúvár** – már diadalmasan jelen-

* – „Testvére és alázatos szolgája" – *Szerk.*

** Karl Vogt. – *Szerk.*

tette, hogy az illetékes hatóságok hamarosan véget fognak vetni a német sajtó Bonaparte-ellenes kirohanásainak.

Míg a régensherceget és a mellette álló német dii minorum gentium* csoportját ilymódon arról akarják meggyőzni, hogy a társadalom fő megváltója körül kell csoportosulniok, addig a porosz népet éppen ellenkező értelemben igyekeznek befolyásolni About úr „III. Napóleon és Poroszország" című új pamfletjével.[59] Habár e pamfletet mostanáig visszatartották, néhány példány már megtalálta útját Berlinbe, s egy másik cikkemben már megismertettem Önöket a Tuileriák[7] e legújabb manifesztumának érdekesebb passzusaival.[60] A porosz népnek, mondja a szajnai orákulum, választania kell Ausztria feudalizmusa és a francia császárság demokratikus elve között. A német nép csak az utóbbi segítségével remélheti – természetesen amennyiben hajlandó hatalmas szomszédjának valamilyen kézzelfogható biztosítékot nyújtani – az annyira óhajtott egység megvalósítását. A pamflet szerzője, miután igen felületes módon vázolta a jelenlegi porosz kormány gyenge pontjait, rátér arra, hogy megismertesse a poroszokat a második francia császársággra annyira jellemző „demokratikus elv" igazi természetével. Ez az elv röviden szólva abban áll, hogy a modern Galliában az államfőt az úgynevezett „általános választójog" útján választják meg. Igaz, hogy About úr aligha meri tagadni, hogy Franciaországban mindenfajta szabadságot a holland kalandor javára sajátítottak ki, de hát ez a kisajátítás az általános választójog alapján történt. Ilyen módon kellene Németországban, Franciaország segítségével, és ugyanazon demokratikus alapon, a Hohenzollern uralma alatt egy teuton birodalmat alapítani. Az eljárás igen egyszerű. Poroszország engedje át „törvényes" birtokai egy részét Franciaországnak és ugyanakkor az általános választójoghoz folyamodva tegye rá kezét a kisebb fejedelmek birtokaira s máris átalakul feudális államból demokratikus állammá. El kell ismerni, hogy ez a Louis Bonaparte és talpnyalói által felfedezett „demokratikus elv" nem újdonság, sőt ellenkezőleg, két évszázad óta virágzik a szent Oroszországban. A Romanov-családot általános választójog útján ültették a trónra. Azóta demokrácia uralkodik a Nyementől az Amurig. Az új „demokratikus elv" prófétái erre talán közbevetik, hogy a Romanovokat szabadon választották meg; hogy a néphez való folyamodást semmiféle coup d'état[5] nem előzte meg, s trónra lépésük idején nem volt általános ostromállapot, hogy a választási urnákat a demokratikus elv kellő határai közé szorítsa. Mindenesetre, mivel Louis Bonaparte nem válhatik „törvényes" fejedelemmé, nem marad más hátra, mint hogy itáliai

* – alsóbb rendbeli istenek; *itt*: másodrangú fejedelmek – *Szerk.*

és németországi testvérfejedelmeit a kis-császárság mintájára „demokratikus" fejedelmekké avassa. A római császárok természetesen nem voltak igazi „demokratikus" uralkodók. A modern haladás ugyanis megköveteli, hogy az öröklődő monarchia elvét az „általános választójog" elvére oltsák rá, úgyhogy, ha valakinek sikerül akármilyen áron valamely trónt bitorolnia és bitorlását az általános választás komédiájával elkendőznie, akkor dinasztiáját egyszer s mindenkorra az általános népakarat élő megtestesülésének kell tartani. (Rousseau „volonté générale-ja".[61])

Következő tudósításomban azoknak a schleswig-holsteini bonyodalmaknak az állásáról szándékozom áttekintést adni, amelyek a baden-badeni konferenciának időszerű jelentőséget kölcsönöznek. Most csak azt akarom megemlíteni, hogy június 10-én Svédország és Dánia királya* a kronborgi kastélyban megbeszélést folytattak. Két héttel e találkozó előtt a svéd külügyminiszter jegyzéket küldött a dán külügyminiszterhez azzal a megjegyzéssel, hogy igen kívánatos volna, ha a dán király kíséretében nem lennének olyan személyek, akikkel a svéd király őfenségének kínos lenne a találkozás. Más szóval Dánia királyát felszólították, hogy társaságától maradjon távol felesége, Danner grófné, ci-devant** Mademoiselle Rasmussen. Ennek megfelelően Dánia királya illendőnek vélte nejét otthon hagyni.

Interesting from Prussia

A megírás ideje: 1860 június 13.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 június 30. (5986.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

* XV. Károly és VII. Frigyes. – *Szerk.*

** – azelőtt – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

A brit önkéntes csapatok

Az önkéntesek néhány héttel ezelőtt Londonban megrendezett nagy szemléje Nagy-Britannia polgárőreire terelte a figyelmet. Az önkénteseket nem szabad összetéveszteni a milíciával, amely Őfelsége a királynő szolgálatában álló különleges csapat. A kormány statisztikája szerint a milícia létszáma április 1-én 50 000 fő volt. Ebből 23 735 fő teljesített tényleges szolgálatot, éspedig Anglia 13 580, Írország 7471 és Skócia 2684 főt állított. A milíciát az alsóbb osztályokból toborozzák, az önkéntes csapatokat a polgárságból. A londoni „Times"[62] azzal az állítással, hogy a 22-i szemlén a csapatok soraiban megtalálhattuk „minden osztály képviselőit", csupán népi színezetet kívánt adni a dolognak. Még három hónapja sincs, hogy egy tekintélyes szakmunkásküldöttség felfegyverkezési kérelemmel kereste fel a hatóságokat, hogy invázió esetén „megvédjék hazájukat". Kérelmüket elutasították. A munkások közül csak azokat veszik fel az önkéntes csapatokba, akiknek felszerelését és költségeit munkáltatóik vállalják és akik feltehetően mindenkor munkáltatóik rendelkezésére állnak majd.

A brit önkéntes csapatok teljes létszáma – bár a legutóbbi időkben több statisztikai jelentés magasabb számadatokat közölt – alig 90 000 fő. Igaz, hogy McMurdo ezredes a Szent György lövészcsapat tiszteletére nemrégiben rendezett banketten kijelentette, hogy 124 000 önkéntest tartanak nyilván; de amikor részletes adatokat kértek tőle, kiderült, hogy becslésébe beleszámította a fél milíciát. Az újságok szerint minden ezred névleges létszáma 800–1000 fő, holott a valóságban egy-egy díszfelvonulás alkalmával csak kevés ezred sorakoztat fel többet 500–600 főnél. Sidney Herbert úr, aki a Horse Guardsnál[63] betöltött pozíciójánál fogva tekintélynek számít ebben a kérdésben, egy-két nappal a nagy londoni felvonulás előtt megállapította a parlamentben, hogy „papíron a haderő tekintélyes létszámú, de erre nem lehet építeni, mert gyülekező alkalmával soha sincs meg a létszám".

Az a beszéd, amelyben ez a passzus található, a „Times"-nak ugyanabban a számában jelent meg, amelyik a nemzeti önkéntes parádé „ragyogó

sikeréről" ad hírt. Sőt maga a Hyde Park-i parádé is kitűnően szemlélteti, hogy a londoni sajtó mennyire eltúlozza ezeket a dolgokat. A „Times" 20-i száma előre jelezte, hogy „legalább 35 000 ember jelenik majd meg Őfelsége a királynő előtt". Tom Taylor, aki 21-én írt Londonból a „Manchester Guardian"[64]-nak, közli, hogy több mint 46 000 önkéntes van a fővárosban. Ezzel szemben a királynő előtt felvonult katonák összlétszáma McMurdo ezredes szerint, akit aligha lehet e szám kisebbítésével gyanúsítani, 18 300 volt. Ez pedig nyilván nem olyan jelentős hadsereg, hogy érdemes ennyire rajongani érte. 1803 októberében csaknem 13 000 született londoni vonult fel szemlére önkéntesi egyenruhában; s az akkori katonai erőnek a maival való összehasonlítása végett rövid áttekintést nyújtunk az 1804 januárjában nyilvántartott önkéntes csapatok létszámáról:

A legénység tényleges összlétszáma	341 687
Törzstisztek	1 246
Századosok	4 472
Alantas tisztek	9 918
Vezérkari tisztek	1 100
Tiszthelyettesek	14 787
Dobosok	6 733
Összesen:	379 943

E kimutatás mellett még az a 124 000 főnyi létszám sem lenne éppen dícséretes, amelyet Anglia most önkéntes hadseregében elérni szándékszik. Ha Nagy-Britannia katonai szolgálatra alkalmas mai férfilakosságából csak minden tizedik embert vennénk, ez 500 000 főt jelentene. E tények a londoni lapok minden ellenkező állítása dacára nem arra engednek következtetni, hogy az angolok ma inkább készek hazájuk védelmére fegyvert ragadni, mint azelőtt. Az „Army and Navy Gazette"[65] egyik szerzője gondosan összeállított statisztikájából az tűnik ki, hogy Anglia egész milíciája és önkéntes hadereje 50 160 főnyi milicistából és 88 400 önkéntesből, tehát összesen 138 560 főből áll. Ebből a „Gazette" megállapítása szerint legalább 20 000 fő különböző okból szükség esetén nem állna rendelkezésre, tehát Anglia milicistáinak és önkénteseinek létszáma összesen 118 560 fő.

The British Volunteer Force

A megírás ideje: 1860 június 25.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 július 11. (5994.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A brit kereskedelem

A kereskedelmi minisztériumnak az 1860 május 31-ével végződő öt hónapról Londonban most közzétett jelentései a brit export alakulásában az 1859. év első öthavi kiviteléhez képest csak jelentéktelen változást mutatnak.

A brit kivitel az 1859. évi 52 337 268 £-ről 1860-ban 52 783 535 £-re emelkedett, és ez a kis többlet teljes egészében az ez év májusában bekövetkezett növekedésre vezethető vissza.

Ha 1860 és 1859 első öt hónapjának a kivitelét összehasonlítjuk, elsősorban a brit Kelet-Indiába irányuló brit export jelentékeny csökkenése tűnik fel, mint a következő kimutatásból látható:

A május 31-ével végződő öt hónap alatt Kelet-Indiába exportált főbb brit cikkek

Cikk	Mennyiség		Érték	
	1859	1860	1859	1860
			(£-ben)	
Sörféleségek, barrelben ...	168 355	166 461	507 308	491 609
Pamut, yardban	396 022 733	311 163 765	4 884 982	3 977 289
Pamutfonal, fontban	17 411 542	15 044 812	1 002 439	903 516
Vas (buga, csavar, rúdvas), tonnában	16 851	12 194	127 678	90 954
Vas (öntöttvas), tonnában	12 138	4 108	132 946	42 912
Vas (kovácsoltvas), tonnában	11 823	10 554	188 126	195 659
Vaslemezek és sínek	31 582	79 117	169 072	437 170
Agyagáru és porcelán	—	—	34 530	24 039
Rövidáru és divatáru	—	—	83 832	42 126
Bőr-, nyergesáru és lószerszám	—	—	16 780	15 600
Gépek és gőzgépek	—	—	73 087	100 846
Egyéb gépek	—	—	165 899	196 928
Önlemezek	—	—	19 127	6 441
		Összesen:	7 405 806	6 525 089
		A kivitel csökkenése:		880 717

A táblázatból kiderül, hogy a főbb exportcikkek Kelet-Indiába irányuló kivitelében a csökkenés összesen megközelíti az egymillió £-et és hogy ez a csökkenés a legfőbb cikkekben (pamut és pamutfonal) a legnagyobb, s hogy csakis azok az áruk képeznek kivételt, amelyek a vasútépítéssel vannak közvetlen összefüggésben. Ezenfelül azt is figyelembe kellene venni, hogy a tengerentúli postával érkezett legfrissebb kereskedelmi hírek nagyon kedvezőtlenek és a piac túlzsúfoltságára mutatnak; így tehát az export értéke – legalábbis az Angliában deklarált érték, mely az átlagot messze meghaladó árskála szerint történt becslésen alapszik – semmiképpen sem lesz realizálható Indiában. Most már nem kétséges, hogy az indiai kereskedelmet túlméretezték. A mesterséges kereslet, amelyet a kormány az indiai felkelés[66] idején előidézett; az ösztönzés, amelyet a forradalmi zavargások megszűnése adott a kereskedelmi tevékenységnek, továbbá a világ egyéb piacai zömének összezsugorodása, ami az 1857–58-as általános válság nyomán következett be – mindezek a körülmények odavezettek, hogy az indiai kereskedelmet természetes felvevőképességén túl felduzzasztották. Ennek ellenére, minden régebbi tapasztalat szerint, a piac újkeletű prosperitása még néhány évig kibírta volna a pamutáruval való lombázást, ha nem kerül sor a brit kormány bölcs beavatkozására. Úgy látszik, Wilson urat kizárólag azért küldték Kalkuttába, hogy otromba belső pénzügyi rendszabályokkal, valamint a külföldi importárukra kivetett súlyos vámokkal megrendítse az angol–indiai kereskedelmet. Láttunk-e valaha ilyen színjátékot a kereskedelem egész történetében, mint amilyent az Egyesült Királyság nyújt, amikor megengedi, hogy legfontosabb gyarmati piacát saját kormánya önkényes intézkedésekkel megbénítsa, miközben a francia császár* előtt hajbókol és a francia vámilletékek látszólagos mérséklésének ürügyén eltűri politikai beavatkozásait?

Az ausztráliai piac felé irányított kivitel, jóllehet pamutárukban bizonyos csökkenés mutatkozik, egészben véve mind mennyiség, mind érték tekintetében növekedett. De hogy helyesen értékelhessük az ausztráliai gyarmatok piacának jelenlegi állását, a kereskedelmi minisztérium statisztikai jelentései helyett a legújabb kereskedelmi híreket kell megnéznünk. Az Adelaide-ből jövő április 26-ig befutott jelentések arról panaszkodnak, hogy Angliából továbbra is túlméretezett szállítmányok érkeznek, és általános lett a spekuláció, a csalás és a túlkínálat. Azt mondják, a fizetésképtelen cégek nagyarányú felszámolása vált szükségessé. Sidney-ben, New South Walesben, már több csődöt jelentettek be, köztük kilenc kereskedelmi

* III. Napóleon. – *Szerk.*

cégét, melyeknek passzívája összesen 400 000 £. Ennek az összegnek háromnegyed részét végleges hiánynak tekintik; a veszteség a bankokat és az angol hitelezőket terheli. Egy éppen most érkezett jegyzékből, amely a legutóbbi 17 év ausztráliai fizetésképtelenségeit összegezi, kiderül, hogy számuk 1858-ban háromszor akkora volt, mint 1857-ben, s hogy 1859-ben további 50%-os emelkedés következett be, ez év április közepéig pedig ismét mintegy 7%-os emelkedés volt tapasztalható. Az 1822-től 1859-ig fizetésképtelenné vált cégek passzívái összesen 5 981 026 £-et, a mérlegekben kimutatott aktívák pedig 3 735 613 £-et tettek ki; az utóbbi összegből azonban még 50% sem realizálódott.

Az Egyesült Államokba exportált brit áruk értékében és legtöbb esetben a mennyiségében is bekövetkezett jelentős csökkenést az alábbi összeállítás szemlélteti:

A május 31-ével záruló öt hónap alatt az Egyesült Államokba exportált főbb árucikkek

Cikk	Mennyiség 1859	Mennyiség 1860	Érték (£-ben) 1859	Érték (£-ben) 1860
Szén, tonnában	68 020	106 925	67 785	66 196
Pamut, yardban	88 441 112	84 208 598	1 562 918	1491 721
Vászon, yardban	25 476 444	20 974 699	776 780	643 676
Nyersvas, tonnában	37 510	21 497	106 476	62 919
Buga, csavar, rúdvas, tonnában	48 063	37 824	394 426	293 294
Kovácsoltvas, tonnában	16 024	16 488	200 576	189 854
Vaslemezek és sínek, tonnában	12 107	4 622	61 721	24 559
Növényi olaj, gallonban	795 808	511 602	95 154	57 230
Selyemáru, fontban	119 719	58 836	128 133	68 866
Gyapjú- és kevert anyagú szövet, yardban	22 697 619	18 250 639	892 026	733 000
Agyagáru és porcelán	—	—	234 492	281 532
Rövidáru és divatáru	—	—	719 754	637 035
Ónlemezek	—	—	524 615	464 630

Természetesen Franciaország volt az az ország, amely a Kelet-Indiában, az ausztráliai gyarmatokon és az Egyesült Államokban fekvő piacok szűküléséért kárpótlást nyújthatott. De ha alaposabban megvizsgáljuk a dolgot, azt látjuk, hogy a Franciaországba irányuló angol export megtartotta hagyományosan szűk méreteit. Ami a gyapotot és a pamutfonalat illeti, úgy látszik, Milner-Gibson kereskedelmi miniszter szégyellte, hogy olyan szomorú szerepet játszik, ezért helyénvalónak tartotta, ha teljesen törli ezeket a cikkeket a jelentésekből. Ugyanez áll a lenre, a lenfonalra és a selyemárukra is. Az 1859. és 1860. év megfelelő időszakaiban lebonyolított export azt

mutatja, hogy a folyó évben a sodrott selyem értéke 130 260 £-ről 88 441 £-re, a selyemcérna és fonal 50 520 £-ről 29 643 £-re, a gépeké 98 551 £-ről 64 107 £-re, a széné pedig 253 008 £-ről 206 317 £-re csökkent. Ugyanakkor a vas, a vörösréz, a gyapjú, valamint a gyapjú- és fésűsfonalak kivitele kissé növekedett.

A francia bor behozatala nőtt, de nem nagyobb mértékben, mint az összes többi borfajtáé. Befejezésül megállapíthatjuk, hogy a főbb piacok szűkülésének a tünetei – ha hozzávesszük az aggasztó terméskilátásokat, a pénzpiac erős igénybevételét az angol kormány és más kormányok részéről, valamint Európa bizonytalan politikai állapotát – 1860 őszére, úgy látszik, nem jósolnak szerencsés időszakot.

British Commerce

A megírás ideje: 1860 június vége–július eleje

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 július 16. (5998.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A brit gyáripar helyzete [I.]

London, 1860 július 10.

A gyárfelügyelők most kiadott jelentései[67] csak három jelentést tartalmaznak. Az a körzet, amelytől Leonard Horner úr nemrég búcsút vett, miután azt részben Sir John Kincaid körzetével (Skócia), részben Redgrave úr körzetével egyesítették, most 3075 gyárat és nyomóműhelyt foglal magában; míg Robert Baker úr körzete (Írország és Anglia egyes részei) megmaradt régi határai között. Az alábbi általános összeállítás (lásd köv. old.) azoknak a baleseteknek a számát mutatja, amelyeket a három gyárfelügyelőnek az 1860 április 30-ával végződő hat hónap alatt jelentettek:

A jelentések egyhangúlag az e félévi üzleti élet rendkívüli aktivitásáról tanúskodnak. Olyan nagy volt a munkaerő iránti kereslet, hogy egyes iparágakban elégtelen volt a munkaerő-kínálat. Ez a nehézség kevésbé nyomasztotta a gyapjúipari üzemeket, ahol a tökéletesebb gépek lehetővé tették, hogy a gyáros a hiányzó kézi munkaerő nélkül boldoguljon; erősebben sújtotta a pamut- és fésűsfonal-gyárakat, ezért itt munkaerő, különösen fiatalabb munkaerő híján, sok gép állt. A múltban az ilyen átmeneti munkaerő-hiányt bűnös módszerek segítségével oldották meg. A gyári rendszer hajnalán a gyárosok, ha munkaerőben hiány mutatkozott, közvetlenül a távoli egyházközségek szegénygondozóihoz fordultak, akik bizonyos számú tanoncot küldtek, zsengekorú gyermekeket, és ezek kötelesek voltak évekig dolgozni a gyárosnak. A gyermekek elszegődtetése után a szegénytörvényhatóság tisztviselői szerencsekívánataikat fejezték ki az illető egyházközségeknek, hogy megszabadultak a haszontalan kenyérpusztítóktól, a gyáros pedig arra törekedett, hogy az üzletből mentől nagyobb hasznot húzzon; a gyermekeket a legfukarabban tartotta és kipréselt belőlük minden munkát, amire csak képesek voltak. Ezért a gyári törvények sorában az első – 1802-ben, III. György uralkodásának 42. évében hozott törvény (73. fej.) – ezt a címet viseli: „An Act for the Preservation of the Health and

Gépek által okozott balesetek

A sérülés jellege	Felnőttek		Fiatalkorúak		Gyerekek		Összesen		Együttvéve
	férfi	nő	fiú	leány	fiú	leány	férfi	nő	
Halálos balesetek	14	3	7	2	2	2	23	7	30
A jobb kéz vagy a jobb kar amputációja	5	6	3	1	1	—	9	7	16
A bal kéz vagy a bal kar amputációja	4	1	7	3	1	—	12	4	16
A jobb kéz egy részének amputációja	23	24	29	22	15	7	67	53	120
A bal kéz egy részének amputációja	16	17	21	18	8	7	45	42	87
A lábszár vagy a lábfej egy részének amputációja	5	—	1	—	—	—	6	—	6
A törzshöz tartozó csontok törése	30	11	43	11	11	4	84	26	110
Kéz- vagy lábtörés	39	43	30	37	20	15	89	95	184
Fej- és arcsérülések	20	17	23	19	11	4	54	40	94
Repedések, zúzódások és a fentiekben fel nem sorolt egyéb sérülések ..	268	255	315	352	128	66	711	673	1384
Összesen:	424	377	479	465	197	105	1100	947	2047

Nem gépek által okozott balesetek

Összesen:	83	30	59	26	21	10	163	66	229

Morals of Apprentices and others, employed in Cotton and other Mills, and Cotton and other Factories",[68] és csupán a tanoncrendszer bűneinek mérséklése volt a célja. De a gépek tökéletesítésével már másfajta munkaerőben mutatkozott hiány, amikor az ipar fellendült és a környék lakossága nem tudta kellő mennyiségű munkaerővel ellátni a gyárakat. Ekkor a gyárosok Írországba küldték megbízottaikat és ír családokat hoztak át; ámde Írország már nem az a piac, ahonnan Anglia munkaerő szükséglete fedezhető, ezért a gyárosoknak most Anglia és Wales déli és nyugati grófságaiban kell körülnézniök és olyan családokat keresniök, amelyek az északi grófságok jelenlegi munkabéreivel rávehetők, hogy új életet kezdjenek az iparban. Ügynökök járják be az országot, hogy megmagyarázzák, milyen előnyökhöz jutnak a családok, ha áttelepülnek a gyári körzetekbe, és ezek az ügynökök fel vannak hatalmazva az áttelepülés lebonyolítására. Úgy hírlik, már sok családot útnak indítottak. De ha férj és feleség családjukkal átköltöznek egy gyárvárosba, ennek az a sajátos hátránya, hogy a család fiatalabb tagjai iránt, mivel gyorsan betaníthatók és szolgálatuk viszonylag rövid idő alatt hasznossá válik, nagy a kereslet, nincs azonban kelendősége a gyári munká-

ban járatlan idősebb férfi és felesége munkaerejének. Ez arra indított egyes gyárosokat, hogy bizonyos mértékig visszatérjenek a régi tanoncrendszerhez és a szegényügyi bizottságokkal megegyezve bizonyos időre vállalják közsegélyre utalt szegény gyermekek munkába állítását. Ezekben az esetekben a gyáros szállást, ruhát és élelmet ad a gyermekeknek, de nem fizet nekik tényleges bért. Úgy látszik, hogy e rendszer visszatérésével együtt feléledtek a rendszerrel való visszaélés miatti panaszok is. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ezt a fajta munkaerőt csak akkor keresik, ha más nem kapható, mert ez nagyon drága munkaerő. Egy 13 éves fiú szokásos bére körülbelül heti 4 sh.; de 50–100 ilyen fiút elszállásolni, ruházni és élelmezni, orvosi ellátásukról, megfelelő felügyeletükről gondoskodni és bizonyos jutalmat tartalékolni számukra, ez nem futja fejenként heti 4 sh.-ből.

Ha összehasonlítjuk a gyári munkások 1839. évi és 1859. évi bérét, kiderül az a fölöttébb érdekes tény, hogy a bérek, legalábbis névlegesen, emelkedtek, mégpedig azokban a gyárakban, ahol a munkaórák száma heti 60-ra volt korlátozva, viszont a nyomó-, fehérítőműhelyekben és festödékben, ahol a gyermekek, fiatalkorúak és asszonyok munkaideje korlátlan és ahol időnként napi 14 és 15 órát kell dolgozniok, a valóságban kevés kivétellel csökkentek. A következő táblázatok Manchester és környékének pamutgyáraira vonatkoznak:

Heti bérek

	1839	1859
Heti munkaórák	69	60
A munka neme	sh. d.	sh.
Gőzgépkezelők	24	30
Raktári munkások (fiúk)	7	8
Raktári munkások (felnőttek)	18	22
Kártoló részleg – tilolók (fiatal nők és leányok)	7	8
Kifutók (fiatal férfiak)	11	14
Felvigyázók	25	28
Kártolók (14–18 éves fiúk)	6	7
Nyújtógép-munkásnők (fiatal nők)	6 6	8
Fonoda – önműködő fonógépen dolgozó munkások	16–18	20–22
Csomózók (nők és fiatal férfiak)	8	10
Felvigyázók	20	20
Cérnázó részleg – cérnázók (nők)	7	9
Orsózók (leányok)	4	5
Felvigyázók	24	28
Segédmunkások (fiatal férfiak)	10	13

A csévélő, perzselő és a gépi szövő részlegekben is kissé növekedtek a bérek. Így azoknak a jövendölései, akik figyelmeztették a gyári munkásokat,

hogy munkaidejük megrövidítését erősen meg fogják sínyleni, egyáltalában nem váltak valóra. Hasonlítsuk össze másrészt a bérek alakulását azokban az iparágakban, amelyekben a napi munkaidőt a törvény nem korlátozza:

Kartonnyomás, festés, fehérítés, heti 60 óra

	Heti bérek sh.-ben 1839	1859
Színkeverő	35	32
Gépnyomó	40	38
Előmunkás	40	40
Mintavágó	35	25
Mintanyomó	40	28
Festő	18	16
Mosó- és segédmunkás	16 ill. 15	16 ill. 15

Pamutbársony-festés, heti 61 óra

	Heti bérek sh.-ben 1839	1859
Érezőmunkások	18	22
Fehérítők	21	18
Festők	21	16
Kikészítők	21	22

Alexander Redgrave úr és Sir John Kincaid jelentéseinek legérdekesebb része a szövetkezetek fejlődésére és kiterjesztésére vonatkozik. Ezek a szövetkezetek, amelyek azért alakultak, hogy Lancashire-ben és kisebb mértékben Yorkshire-ben fonodákat létesítsenek és üzemeltessenek, a „Limited Liabilities Act"[69] elfogadása óta megszaporodtak, általában munkásokból tevődnek össze. Minden szövetkezetnek 10 000 £ vagy ennél nagyobb összegű tőkéje van, amely 5 és 10 £-es részvényekre van felosztva. A szövetkezetnek joga van a jegyzett tőkével bizonyos arányban kölcsönt felvenni; a kölcsönzött összeg munkások és ugyanehhez az osztályhoz tartozó személyek kisebb betéteiből származik. Buryben például több mint 300 000 £-re lesz szükség ahhoz, hogy az ott épült vagy épülő szövetkezeti fonodákat üzemképessé tegyék. A pamutfonodákban a fonómunkások és más ott alkalmazott személyek gyakran ugyanannak a fonodának részvényesei, bérért dolgoznak és kamatot kapnak részvényeik után. A pamutszövődékben a társtagok gyakran bérelnek szövőszékeket és azon dolgoznak. Ez csábító lehetőség a munkások számára, mert így nincs szükség nagyobb tőkére saját vállalkozásuk beindításához. Készen veszik meg a fonalat a szövőszékhez, megszövik a szövetet és ezzel befejeződik a gyártási művelet; meglehet, hogy a fonalat valamelyik gyárostól kapják, aki üzleti kapcsolatban

van velük, és akinek azután a megszövött anyagot átadják. Ez a szövetkezeti rendszer azonban nem korlátozódik pamut fonására és szövésére, hanem kiterjed liszttel, fűszeráruval, posztóval és más fogyasztási cikkekkel való kereskedésre is.

Sir John Kincaid egyik felügyelőhelyettesének, Patrick úrnak itt következő jelentése néhány értékes tájékoztatást ad ennek az új gyárbirtoklási rendszernek a kifejlődéséről, amely rendszer – attól tartok – a következő ipari válság idején súlyos próbának lesz kitéve.

„1860 május 16.

Rochdale-ben New Bacup and Wardle Commercial Company néven mintegy 12 év óta fennáll egy szövetkezet, amely a »Joint Stock Companies Act«[70] alapján van bejegyezve és korlátlan felelősségű társaság. Működését a Rochdale melletti Wardle helység Clough House Mill nevezetű gyárában kezdte meg, feljogosítva arra, hogy 12 £ 10 sh. összegű részvények kibocsátásával 100 000 £ tőkét hozzon össze, amelyre 20 000 £ összegű befizetés történt. Ezt az összeget azután 30 000 £-re növelte és mintegy öt évvel ezelőtt Clough House Mill bővítésére Stackstead közelében egy nagy gyárat épített, a 100 lóerős kapacitású Far Holme Millt, a múlt évi október hónappal végződött félévben pedig a befizetett tőkére 44% osztalékot fizetett." (Patrick úr június 11-i jelentése szerint ugyanakkor a New Bacup and Wardle Commercial Company, „Far Holme Mill, Bacup" név alatt, a befizetett tőke után további 48% osztalék fizetésére tett bejelentést.) „Most felemelte tőkéjét 60 000 £-re, és a Stackstead melletti Far Holme Millt nagy mértékben kibővítette. Ehhez további két, egyenként 40 lóerős gépre van szükség, és ezeket rövidesen felállítják. A részvényesek nagy többsége munkás, aki ebben a gyárban dolgozik, de mint munkás kap bért és az üzletvitellel nincs más dolga, mint hogy az ügyvezető bizottság évi megválasztása alkalmával leadja szavazatát. Ma reggel meglátogattam a Far Holme Millt és jelenthetem, hogy ami a gyári törvényt illeti, a gyár vezetése éppen olyan, mint bármelyik más gyáré a körzetemben. Bár nem kérdeztem tőlük, azt hiszem, 5%-os kamatra kölcsönt vettek fel.

Bacup közelében mintegy 6 esztendeig fennállt egy másik szövetkezet is, amely »Rossendale Industrial Association« néven működött.

A társaság gyárat épített; de úgy hallom, nem jutott előbbre, mert nem volt elegendő pénze. Ez a cég szintén a szövetkezeti rendszeren alapult. Nevét most »The Rossendale Industrial Company«-re változtatta és

a »Limited Liabilities Act« alapján jegyeztette be magát, 200 000 £ összegű törzstőkére való joggal. 40 000 £ összegű részvényt bocsátott ki egyenként 10 £ értékben és körülbelül 4000 £ összegű kölcsönt vett fel. Ezt a 4000 £-et kis tőkésektől vette fel, 10 £-től 150 £-ig terjedő összegekben, anélkül hogy bármiféle biztosítékot adott volna. Amikor ez a szövetkezeti társaság megkezdte működését, minden részvényese munkás volt. A Wear Mill nevezetű gyáron kívül, amelyet állítólag a Rossendale Association építtetett, most megvette Bacupban B. & T. Mum uraktól az Irwell Millst, és most mind a két gyárat üzemelteti.

Úgy látszik, hogy a New Bacup and Wardle Commercial Company prosperitása és sikere hívta életre azokat az új társaságokat, amelyeket most itt a közelben alapítottak és amelyek üzletvitelük céljából nagy gyárakat létesítenek. Az egyik a »New Church Cotton Spinning and Weaving Company«; ez a »Limited Liabilities Act« alapján van bejegyezve, és 10 £-es részvények kibocsátásával 100 000 £ összegű törzstőkére van joga. Eddig 40 000 £ összegű befizetés történt, 5000 £ erejéig pedig a társaság 5%-os jelzálogkölcsönt vett fel. Működését már elkezdte, átvett egy használaton kívüli 40 lóerős kapacitású gyárat, a Vale Millt New Churchben, és felépíti a »Victoria«-műveket, amelynek egy 100 lóerős gőzgépre lesz szüksége. Úgy számítják, hogy mire elkészül a gyár – erre úgy vélik, jövő februárban kerül sor –, 450 embert tudnak foglalkoztatni.

Egy másik társaság az ugyancsak korlátolt felelősségű »Rawtenstall Cotton Manufacturing Company«. Névleges tőkéje, 5 £-es részvényekben, 50 000 £, és 10 000 £ összegű kölcsön felvételére jogosult. Mintegy 20 000 £ már be van fizetve, és a társaság Hareholme-ban gyárat építtet, amelynek 70 lóerős gőzgépre lesz szüksége. Értesülésem szerint mindkét társaságban a részvényesek kilenctized része a munkásosztályból való.

Van egy újabb szövetkezeti társaság is, mely a legutóbbi hat hónapban alakult. Ez az »Old Clough Cotton Company«, amely B. &. T. Mum uraktól megvásárolt két régi gyárat (Irwell Springs), és ugyanazon elven alapszik, mint a többi; de mivel ma nem tudtam oda elmenni, részletesebb adatokat még nem adhatok. A gépi erő nagyságát 13 lóerőnek és a foglalkoztatott munkások számát 76-nak mondták, s azt hiszem, hogy a részvények mind a munkásosztályhoz tartozó egyének birtokában vannak.

Előfordulnak olyan esetek is, hogy valaki egy gyár valamelyik részét, egy vagy két helyiséget, sőt néha valamelyik helyiségnek csak egy részét veszi bérbe, de akkor ő az úr ebben a részben, jóllehet saját munkásaival együtt dolgozik, és ugyanúgy, mint azok. Mint bármely más gyáros, fel-

vesz munkásokat, bért fizet nekik, de az alkalmazott munkások nem érdekeltek az ő vállalkozásában. Annak idején sokkal több ilyen bérlő volt Bacupban, mint most. Némelyek feladták a vállalkozást, mások jól boldogultak, és vagy maguk építettek gyárat maguknak vagy nagy helyiségeket béreltek. Az ilyenfajta vállalatokból Rochdale-ben több van, mint bárhol másutt az én körzetemben."

The State of British Manufacturing Industry

A megírás ideje: 1860 július 10.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 augusztus 6. (6016.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A brit gyáripar helyzete [II.]

London, 1860 július 14.

Miután legutóbbi tudósításomban összefoglaltam Sir John Kincaid és Redgrave úr gyári jelentéseit, még foglalkoznom kell Robert Baker gyárfelügyelő úr jelentésével. Baker úr körzetében, mely Írországra, valamint részben Cheshire, Lancashire, Gloucestershire, Yorkshire, Staffordshire, Leicestershire, Herefordshire, Shropshire, Worcestershire és Warwickshire gyáraira terjed ki, összesen 601 baleset fordult elő. Ebből kerek 9% gyermekeket, 33% pedig 18 éven fölüli munkásokat sújtott. Az alaposabb elemzésből először is kiderül, hogy a balesetek aránya a foglalkoztatottak számához viszonyítva azokban az iparágakban a legnagyobb, ahol a felhasznált gépi berendezés nincs alávetve törvényes ellenőrzésnek, másodszor pedig, hogy a textilgyárakban, ahol hasonló gépeket használnak, a balesetek zöme a nagy fonodákban fordul elő. Baker úr a maga körzetéhez tartozó 198 565 munkás foglalkoztatásáról a legutóbbi félévre vonatkozóan a következő kimutatást adja:

	Foglalkoztatott munkások	Gépek okozta balesetek
Pamutfonodákban	107 106	1 : 261
Gyapjúfonodákban	14 982	1 : 348
Lenfonodákban	33 918	1 : 389
Selyemfonodákban	33 874	1 : 2251
Fésűsfonodákban	2 896	1 : 424
Más gyárakban	5 789	—

Mindezekben a textilgyárakban a gépek védőberendezéssel, vagyis olyan, a munkások épségét biztosító berendezéssel vannak ellátva, amelyeknek alkalmazását a gyári törvény védelmi cikkelyei előírják. Ha most például Nottinghamet vesszük szemügyre, ahol sok ember, és különösen sok gyermek dolgozik olyan gépeken, amelyek *nincsenek* a törvény megszabta védő-

berendezéssel ellátva, akkor azt látjuk, hogy ott 1859-ben a közkórház naplójába 1500, a beteggondozó naplójába pedig 794 balesetet jegyeztek be; ez együttvéve 2294, holott a foglalkoztatottak száma becslés szerint nem haladja meg a 62 583 főt. A nottinghami választókerületben tehát a balesetek aránya 1 : 27, amihez viszonyítva a védőberendezéssel ellátott textilgyárakban előforduló balesetek száma szinte jelentéktelennek tűnik. Birminghamben viszont, ahol mindenféle munkahelyekkel találkozunk, gépi erővel és anélkül dolgozó üzemekkel egyaránt, ahol mindössze két kis textilgyár van és ahol azoknál a gépeknél, amelyek mellett fiatal munkások dolgoznak, védőberendezés alkalmazása általában nem kötelező, a balesetek aránya a foglalkoztatottak számához viszonyítva 1 : 34 volt. Hogy milyen nagy előny származik a gyári törvények egészségvédelmi záradékaiból és a rájuk vonatkozó általánosabb végrehajtási utasításokból, az kiderül akkor is, ha az 1845 október 31-ével és 1846 április 30-ával végződő félévről jelentett összes balesetek számát összehasonlítjuk az 1858 és 1859 októberével, illetve áprilisával végződő félévről jelentett összes balesetek számával. Ez utóbbi időszakban a balesetek 29%-kal csökkentek, jóllehet a munkások száma a legszerényebb becslés szerint is 20%-kal emelkedett.

Ami a baleseteknek a nagyobb és kisebb gyárakra való eloszlását illeti, azt hiszem, a Baker úr által kimutatott következő adatok döntők: az elmúlt félévben a körzetéhez tartozó 758 pamutgyár közül, amelyekben 107 000 személyt foglalkoztatnak, az összes megtörtént balesetek 167 – mintegy 40 000 személyt foglalkoztató – gyárban fordultak elő; úgyhogy 591 – összesen 67 000 személyt dolgoztató – gyárban egyáltalában nem történt baleset. Hasonlóképpen a 387 kisebb fonoda esetében valamennyi baleset 28 üzemben történt; a 153 lenfonoda közül 45-ben, a 774 selyemgyár közül 14-ben. Eszerint egy-egy iparág nagyobb részében egyáltalában nem történt gép okozta baleset, és a balesetek zöme minden iparágban a legnagyobb üzemekben fordult elő. Az utóbbi jelenséget Baker úr két okra próbálja visszavezetni; az egyik ok az, hogy a legnagyobb gyárakban viszonylag a leghosszadalmasabb és legfokozatosabb az áttérés a régi, védőberendezések nélküli gépekről az új gépekre; a második ok az, hogy amilyen gyors ütemben növekszik ezekben a nagyobb üzemekben a munkaerő összpontosítása, olyan mértékben csökken a felelős ellenőrzés e vállalatok felett.

„E két ok hatása", mondja Baker úr, „igen világos a balesetek előidézésében. Az előbbi ok esetében a még létező régi gépek, amelyeknek soha sem volt védőberendezésük, és amelyekben még sok védőrács nélküli kerék maradt meg, éppen azért okoznak még több bajt, mert a biztonságos

új gépek használata közben a munkások elfelejtik a megmaradt régiek veszélyességét; ami a másik okot illeti, a minden egyes percért folyó állandó küzdelem, miközben a gépet változatlan, talán az 1000 lóerős teljesítőképességet is elérő mechanikai erő hajtja, szükségszerűen veszélyeket idéz elő. Az ilyen gyárakban a pillanatok a profit elemei: mindenkitől minden perc figyelmet követel. Itt, Liebig egyik mondását átvéve, állandó küzdelem látható az élet és a szervetlen erők között, amikor a szellemi erőknek irányítaniok, az animális erőknek mozogniok kell és alkalmazkodniok az orsók forgásához. Nem szabad lankadniok, bármekkora megerőltetést ró is rájuk a rendkívüli feszültség vagy a hőség; s ha a környező különféle mozzanatok figyelmüket elvonják, akkor sem szabad egy pillanatra sem szünetelniök, mert minden késlekedés veszteséget jelent. Így történik, hogy a munkások ujjukat ráhelyezik olyan kerekekre, amelyeket akár helyzetük, akár mozgásuk lassúsága miatt veszélytelennek hisznek, miközben nem arra figyelnek, amire kellene. Így történik, hogy a munkások, akik sietnek meghatározott idő alatt bizonyos mennyiségű fonalat termelni, megfeledkeznek arról, hogy a gép alá nézzenek és kis »csomókötözőikre« ügyeljenek. Így sok baleset származik abból, amit a munkások saját elővigyázatlanságának szoktak nevezni."

A legutóbbi félévben Írországban csakúgy, mint Baker úr angol körzeteiben, az összes textilgyárak, a selyemgyárak kivételével igen jövedelmezők voltak. Az egyetlen akadály, amely úgy látszik, korlátok közt tartotta az egyes iparágakat, a növekvő nyersanyag-hiány volt. A pamutiparban az új fonodák létesítése, az új bővítési rendszerek kialakítása és a munkaerő iránti kereslet minden eddigit felülmúlt. A legszembetűnőbbek a nyersanyag felkutatására tett új lépések. Így a lancashire-i gyapotbeszerzési egyesület mintájára megalakították a belfasti lenbeszerzési egyesületet. Az 1853. évvel végződő öt évben az átlagos lenbehozatal, hozzávéve az írországi lentermést, évenként 113 409 tonnát ért el, ezzel szemben az 1858. évvel végződő legutóbbi öt évben mindössze 101 672 tonnát hoztak be; évi 12 000 tonna csökkenés mutatkozik tehát, miközben az évi kivitel értéke 1 000 000 £-re növekedett. A gyapjú ára, amely már abban az időszakban is, amelyikre a legutóbbi gyári jelentések vonatkoznak, az átlag felett volt, azóta is folyvást emelkedik. A gyapjúfeldolgozó gyárak gyors terjeszkedése, valamint az ürühús iránt Nagy-Britanniában és a gyarmatokon egyaránt mutatkozó megnövekedett kereslet a gyapjúárakban tapasztalt emelkedés állandó okának tekinthető. Esetleges oknak, mely a szokásos gyapjúellátás csökkenésével fenyegeti az országot, a mostani idény sajátos vonása tekintendő; az

elmúlt télen sok birka pusztult el rossz, vagy nem megfelelő táplálék következtében, és sok bárány hullott el tavasszal a hideg, a táplálékhiány és olyan betegség miatt, amely néhány óra alatt végzett velük.

Az egyetlen iparág, amelyben a legutóbbi hat hónap alatt az angol–francia kereskedelmi szerződés megkötése* és a külföldi verseny hatásával kapcsolatos aggodalmak következtében fennakadás mutatkozott, a selyemgyártás volt. Ez a nyomás fokozatosan erősödött, úgyhogy e pillanatban, amikor tudósításomat írom, csupán Coventryben több mint 13 000 szövőmunkás van munka nélkül, minthogy a szövőszékek mind állnak. A selyemipari válság annál sajnálatosabb, mert – mint az 1859. évi gyári jelentésekről szóló tudósításomban megjegyeztem – Coventryben egy sereg cottage-selyemgyár nőtt ki a földből, amelyekben a munkások saját családjukat foglalkoztatták, és hébe-hóba egy-egy bérmunkást alkalmaztak. Ezek a cottage-gyárak 1860 eleje óta jelentékenyen megszaporodtak. Valójában a régi háziiparosok feléledése ez, csupán annyi a különbség, hogy most gőzerőt használnak; a lancashire-i és a yorkshire-i új szövetkezeti rendszertől azonban teljesen eltérnek. Ezekben a cottage-gyárakban a ház ura a mester és a szövő, s egyben a gőzerő bérlője, olykor más munkásoknak és a saját családjának munkáltatója. Két szövőszékét vagy megvásárolta és egészen kifizette, vagy hitelre vette és bizonyos összeget fizet értük hetenként; vagy pedig bérelte őket, valószínűleg a telek tulajdonosától, aki építési vállalkozó és spekuláns. Ezen felül bérli a szükséges gőzerőt. Azt mondják, ma a szövő szövőszékén és a vállalkozó szövőszékén végzett munka között olyan nagy a különbség, mint a francia és az angol selyemszalag közt. Félő azonban – és Robert Baker úr a jelentéseiben, úgy látszik, osztja ezt az aggodalmat –, hogy a gépi erő alkalmazásával kombinált házi munka nem fogja kibírni a kereskedelmi élet megrázkódtatásait. Az angol gyáros, hogy francia vetélytársával felvehesse a versenyt, valószínűleg kénytelen lesz nagy tőkebefektetésekhez folyamodni, s ez menthetetlenül tönkrejuttatja a cottage-selyemgyárakat, amelyek saját ajtaja előtt támasztanak neki konkurrenciát.

The State of British Manufacturing Industry
A megírás ideje: 1860 július 14.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 augusztus 24. (6032.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

---

* *V. ö. 11–15. old. – Szerk.*

[Karl Marx]

Érdekes hírek Szicíliából — Garibaldi viszálya La Farinával — Garibaldi levele

London, 1860 július 23.

Egy ma érkezett palermoi távirat szerint Medici ezredes Milazzo ellen tervezett támadása arra indította Nápoly királyát*, hogy a nápolyi hadsereget teljes egészében kivonja Szicíliából és a kontinensen levő domíniumaira rendelje. Bár ez a távirat megerősítésre szorul, kétségtelennek látszik, hogy Garibaldi ügye halad, a csapatait sújtó betegség és a kormányát zaklató diplomáciai fondorlatok ellenére is.

Garibaldi nyílt szakítása Cavour pártjával, illetve a hírhedt intrikus, La Farina, valamint a korzikai származású Gricelli és Totti urak, e hivatásos bonapartista rendőrügynökök Szicíliából történt kiutasítása az európai sajtóban igen ellentmondó magyarázatokra adott okot. Garibaldinak egyik londoni barátjához intézett magánlevele,[71] amelyet azzal az engedéllyel adtak át nekem, hogy tartalmának lényegét közölhetem a „Tribune"-ban, a valódi tényállást illetően nem fog kétséget hagyni. Garibaldi levele korábbi keletű, mint e hó 7-i rendelkezése, melynek értelmében a három említett összeesküvőt rövid úton kiutasították a szigetről, de teljesen megmagyarázza a tábornok és a miniszter — a népi diktátor és a dinasztikus nagyvezér —, egyszóval a Garibaldi és Cavour közti vitás kérdéseket. Cavour — titkos egyetértésben Louis Bonaparte-tal, akit Garibaldi megbélyegzően így nevez: „cet homme faux" (e hamis ember), s úgy látja, hogy „egy szép napon össze kell majd mérnie vele kardját" — darabonként be akarja kebelezni az olasz területnek azokat a részeit, amelyeket Garibaldi kardja kihasít belőle, vagy amelyeket a népi fölkelések megszabadítanak régi függőségüktől. Ezt a folyamatot, a Piemonthoz való darabonkénti annexiót a második császárság „kártalanításának" egyidejű folyamata kísérné. Ahogy Lombar-

* II. Ferenc. – *Szerk.*

diáért és a hercegségekért Szavojával és Nizzával kellett fizetni, úgy kell maid fizetni Szicíliáért Szardíniával és Genovával; eszerint minden újabb külön annektálás újabb külön diplomáciai tranzakciót igényelne Piemont protektorával.* Egy Franciaország javára történő második feldarabolás, teljesen eltekintve attól a sérelemtől, mely ezáltal Olaszország integritását és függetlenségét érné, nyomban elfojtaná Nápolyban és Rómában a hazafias mozgalmakat. Annak a nézetnek a terjedése, amely szerint Olaszországnak mind kisebbnek kell lennie ahhoz, hogy Piemont uralma alatt egyesüljön, lehetővé tette volna, hogy Bonaparte Nápolyban és Rómában külön kormányzatot tartson fenn, amely névleg független, de gyakorlatilag Franciaország vazallusa. Ezért Garibaldi legfőbb feladatának tekintette, hogy kiküszöböljön minden olyan ürügyet, amely a franciáknak alkalmat adhat diplomáciai beavatkozásra, de úgy vélte, ezt csak akkor érheti el, ha megőrzi a mozgalom tisztán népi jellegét és megfosztja minden olyan látszattól, mintha az csupán dinasztikus terjeszkedési célokkal volna kapcsolatban. Mihelyt Szicília, Nápoly és Róma felszabadult, elérkeznék az a pillanat, hogy beolvasszák Viktor Emánuel királyságába, ha a király vállalná, hogy megvédi őket nemcsak Ausztriától, a szemben álló ellenségtől, hanem Franciaországtól, a hátuk mögött álló ellenségtől is. Garibaldi, aki talán túlságosan épít az angol kormány jóindulatára és Louis Bonaparte szorult helyzetére, feltételezi, hogy amíg ő nem csatol Piemonthoz területet, és Itália felszabadítása céljából csak olasz fegyverekre támaszkodik, Louis Bonaparte nem mer majd beavatkozni, nehogy nyíltan megsértse azokat az elveket, amelyekre hivatkozva az itáliai keresztes hadjáratot megindította. Bárhogy áll is a dolog, annyi bizonyos, hogy Garibaldi terve, akár sikerül, akár nem, az egyetlen, amelynek megvalósításával a jelenlegi körülmények közt Itália megszabadítható nemcsak a régi zsarnokoktól és a megosztottságtól, hanem az új francia protektorátus karmai közül is. E terv meghiúsítása volt az a különleges megbízás, amellyel Cavour La Farinát és a támogatására mellérendelt két korzikai ügynököt Szicíliába küldte.

La Farina Szicíliában született, ahol 1848-ban a forradalmárok közt inkább a köztársasági párttal szembeni gyűlöletével és a piemonti doktrinérekkel együtt szőtt fondorlataival tűnt ki, semmint tényleges energiával és emlékezetre méltó hőstettekkel. A szicíliai forradalom meghiúsulása után, torinoi tartózkodása idején terjedelmes könyvet adott ki Itália történetéről, s abban minden tőle telhetőt megtett, hogy a szavojai uralkodóházat dicsőítse és Mazzinit rágalmazza. Szívvel-lélekkel lekötelezte magát Cavournak,

* III. Napóleon. – *Szerk.*

s így az olasz egységért küzdő Nemzeti Szövetséget[72] bonapartista szellemmel töltötte meg; s miután a Szövetség elnöke lett, ezt eszközül használta fel arra, hogy minden független nemzeti akcióra irányuló kísérletet támogatás helyett megakadályozzon. Amikor először terjedt el a hír, hogy Garibaldi expedíciót szándékozik indítani Szicíliába, La Farina – előző tevékenységével teljes összhangban – gúnyolta és ócsárolta az ilyen expedíciónak még a puszta gondolatát is. Amikor ennek ellenére a merész vállalkozás előkészítése során közvetlen intézkedések történtek, La Farina az expedíció meghiúsítása végett mozgásba hozta a Nemzeti Szövetség minden erőforrását. Miután ellenállásával nem sikerült a tábornokot és embereit megtántorítania, s az expedíció végül elhajózott, La Farina cinikus, csúfondáros megjegyzésekkel a legbaljóslatúbb jövendöléseket terjesztette, s arcátlanul a vállalkozás azonnali és teljes kudarcát jósolta. De mihelyt Garibaldi elfoglalta Palermót és diktátorrá kiáltatta ki magát, La Farina sietve csatlakozott hozzá, Viktor Emánuelnak, vagyis inkább Cavournak azzal a felhatalmazásával, hogy közvetlenül az annexió megszavazása után a király nevében vegye kezébe a sziget parancsnokságát. La Farina, akit saját beismerése szerint – baljós tevékenysége ellenére – Garibaldi először a lehető legudvariasabban fogadott, tüstént parancsolgatni kezdett, ármánykodott Crispi kormánya ellen, fondorlatokat szőtt a francia rendőrügynökökkel, s maga köré gyűjtötte az arisztokrata liberálisokat, akik égtek a vágytól, hogy a különannexió megszavazásával véget vessenek a forradalomnak. Ahelyett, hogy megtette volna a szükséges lépéseket a nápolyiaknak Szicíliából való elűzésére, azt javasolta, hogy távolítsák el a közigazgatásból Mazzini híveit és más olyan férfiakat, akikben ura, Cavour nem bízott.

Crispi, akinek kormánya La Farina sorozatos fondorlatainak első céltáblája volt, hosszú ideig számkivetésben élt Londonban; itt Mazzini barátai közé számított, és minden erőfeszítését Szicília felszabadítására összpontosította. 1859 tavaszán, nagy személyes kockázatot vállalva, román néven és román személyi dokumentumokkal Szicíliába ment, ott minden nagyobb várost felkeresve október havára felkelést tervezett. Az őszi események[73] késleltették a felkelést, előbb novemberig, majd a mostani esztendőig. Közben Crispi Garibaldihoz fordult, aki, bár nem volt haljandó felkelést kirobbantani, megígérte, hogy ha kitör a felkelés és annyira megszilárdul, hogy bebizonyosodik a szicíliaiak valódi elszántsága, segítséget fog nyújtani. Crispi – feleségével, az expedíció egyetlen női résztvevőjével együtt – elkísérte Garibaldit, harcolt minden akcióban, felesége pedig felügyelt a betegek és sebesültek ápolására. Ezt a férfiút akarta La Farina úr elsőnek elsöpörni az útból, természetesen abban a titkos reményben, hogy

utána megdönti a diktátort. Garibaldi, Viktor Emánuelra való tekintettel és az arisztokrata liberálisok nyomása alatt, jóllehet tiltakozva, de beleegyezett egy új kormány megalakításába és Crispi menesztésébe, továbbra is megtartotta azonban Crispit személyes tanácsadójának és barátjának. Ámde Garibaldi alighogy ezt az áldozatot meghozta, máris rájött, hogy Crispi kormányának feloszlatását csak azért követelték tőle, mert olyan kormányt akartak rátukmálni, amely a nevétől eltekintve – nem az ő kormánya, hanem La Farináé, illetve Cavouré, s hogy ez a La Farina jelenlétével megerősített és Cavour támogatását élvező kormány igen rövid idő alatt keresztezni fogja az ő egész felszabadítási tervét és országszerte egész befolyását latba fogja vetni a nizzai betolakodó ellen, ahogyan Garibaldit máris csúfolták. Ekkor történt, hogy Garibaldi kiutasította La Farinát és a két korzikai ügynököt, hogy elfogadta a La Farina által kijelölt kormány lemondását és egy hazafias kormányt nevezett ki, melynek tagjai közt Signor Mario nevét említhetjük. Ezzel megmentette nemcsak saját ügyét, hanem Szicíliáét és Itáliáét is.

Interesting from Sicily

A megírás ideje: 1860 július 23.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 augusztus 8. (6018.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A brit védelem

Anglia nemzeti védelmének terve szerint, amelyet éppen most terjesztettek a parlament elé,[74] minden kiadást kizárólag olyan célokra kell fordítani, mint a hajógyárak megerődítése, beleértve több kisebb védőművet is, amelyek az ország legnagyobb kikötőit kis ellenséges hajórajok megrohanásai ellen is alig képesek megvédeni, továbbá erős, nagy erődök építése Doverben és Portlandban, hogy védett horgonyzóhelyet biztosítsanak a flottáknak és egyes hajóknak. Az egész pénzt az ország peremére, az ellenséges flotta számára hozzáférhető partvonalra akarják költeni; és mivel lehetetlen a partot egész hosszában védelmezni, kiválasztottak néhány fontos pontot, különösen a haditengerészeti szertárakat és hajógyárakat. Az ország belsejét teljesen a saját erőforrásaira akarják bízni.

Mivel Anglia már bevallja, hogy fából ácsolt falai – a hajói nem védelmezhetik többé, és hogy a nemzeti védelem eszközeként erődítéshez kell folyamodnia, ésszerű, hogy elsősorban haditengerészeti szertárait, flottájának bölcsőit oltalmazza. Senki nem vonja kétségbe, hogy Portsmouthot, Plymouthot, Pembroke-ot, Sheernesst és Woolwichot (vagy bármely más tetszés szerinti kikötőt) olyan erőssé kell tenni, hogy vissza tudjon verni minden tengeri támadást és bizonyos ideig helyt állhasson egy szárazföldi szabályos ostrommal szemben. De teljesen nevetséges e veszély elhárításáról való ilyen gondoskodást a nemzeti védelem rendszerének nevezni. Hogy a tervet valóban erre a rangra emeljék, nézetünk szerint sokkal szerteágazóbbá és költségesebbé kell tenni, mint ahogy ezt pusztán a hajógyárak védelme megkívánja.

Az olyan ország, mint Franciaország vagy Spanyolország, amely éppúgy ki van téve inváziónak szárazföldi határán, mint tengeri támadásoknak és partraszállásoknak a tenger partján – kénytelen haditengerészeti raktárait elsőrendű erődökké kiépíteni. Toulon, Cartagena, Genova, sőt Cherbourg is ki lehet téve olyan kombinált támadásnak, amilyen elpusztította Szevasztopol szertárait és hajógyárait.[75] Ezért igen erős szárazföldi arcvonalra van

szükségük különálló erődökkel, hogy a hajógyárakat a bombázás lőtávolságán kívül tartsák. De Angliára ez nem érvényes. Még ha feltételezzük is, hogy egy tengeri vereség átmenetileg kétségessé teszi Anglia tengeri fölényét, a brit földön partra szálló inváziós hadsereg még akkor sem bízhatna összeköttetéseinek háborítatlanságában, s ezért gyorsan és döntően kellene cselekednie. Az ilyen inváziós hadsereg nem vállalkozhatna szabályos ostromra; de ha ezt meg is tehetné, senkinek eszébe sem jutna arra számítani, hogy a behatolók Portsmouthhoz vonulnak, ott nyugodtan letelepednek és hosszan tartó ostromban fecsérlik el erőforrásaikat, ahelyett, hogy egyenesen London felé menetelnének és azonnal a fő vonalon kényszerítenének ki döntést, amíg erkölcsi és anyagi fölényük a tetőponton van. Ha úgy alakulna a helyzet, hogy elegendő csapatot és hadianyagot lehetne biztonságosan partra szállítani Angliában, hogy megtámadják Londont és ugyanakkor ostromolják Portsmouthot, akkor Anglia a pusztulás szélén állna és semmiféle Portsmouth körüli szárazföldi erődök nem menthetnék meg. S ami érvényes Portsmouthra, érvényes a többi haditengerészeti szertárra is. Tegyék a tengerparti arcvonalat olyan erőssé, amilyenné csak lehet, de a szárazföldi arcvonalon felesleges minden, ami túlmegy azon, hogy a hajógyárakat bombázástól megóvják és biztosítsák kétheti szabályos ostrommal szemben. Ám a becslésekből és azokból a tervekből ítélve, melyek a javasolt portsmouthi védőművekre vonatkozólag a londoni „Times"-ban megjelentek, itt nagy pocsékolásra készülnek téglával és habarccsal, árokkal és mellvéddel, pénzzel és háború esetén emberrel is. Úgy látszik, a hadmérnöki kar szinte tobzódik ebben a szertelen erődítménytervezésben, amely eddig tiltott játék volt számára. Angliát az a veszély fenyegeti, hogy erődök és ütegek árasztják el, amelyek oly gyorsan nőnek ki a földből, mint a gomba, és oly buján, mint az őserdők kúszónövényei. A kormány, úgy látszik, ragaszkodik ahhoz, hogy valami látszata is legyen a pénzkidobásnak, de ennél több haszna nem is származik ezekből a pompás építményekből.

Ameddig a hajógyárak nincsenek biztosítva coup de main* ellen, addig inváziókat azzal az egyetlen céllal hajthatnak végre, hogy valamely hajógyárat leromboljanak és utána visszavonuljanak. Ilymódon a hajógyárak úgyszólván biztonsági szelepül szolgálnak Londonnak. De mihelyt biztosítva vannak a főerő támadása, sőt egy szabályos támadás ellen is kétheti időre – s ez nyilvánvalóan szükséges –, az invázió számára nem marad más cél, mint London. Minden másodrendű célpont védve van: helyi lerohanásoknak nincs többé értelme; az inváziónak arra a lehetőségre kell felkészül-

* – rajtaütés – *Szerk.*

nie, hogy vagy megsemmisíti Angliát vagy maga semmisül meg. Ezért a hajógyárak megerődítésének puszta ténye is gyengíti Londont. Arra kényszeríti az inváziós hatalmat, hogy egész erejét azonnal a London elleni támadásra összpontosítsa. Londont, mint Lord Palmerston mondja, szárazföldi csatában kell megvédeni. Tegyük fel, hogy így van; minél erősebb hát a hadsereg, annál nagyobb biztonságban lesz London. De honnan vegyék ezt az erős hadsereget, ha Portsmouthot, Plymouthot, Chathamot és Sheernesst, sőt talán Pembroke-ot is olyan méretű elsőrangú erődökké változtatják, mint Cherbourg, Genova, Koblenz vagy Köln, s ezek védelmére 15–20 000 főnyi helyőrség szükséges? Minél jobban megerősítik tehát a hajógyárakat, annál gyengébb lesz London és az ország. És ezt nevezik nemzeti védelemnek.

Mindenesetre egyetlen elvesztett csata eldöntené London sorsát; s mivel az ország kereskedelme hatalmas mértékben centralizált és mivel London elfoglalása holtpontra juttatná Anglia egész ipari és kereskedelmi gépezetét, nem lehet kétséges, hogy egyetlen csata az egész királyság sorsát eldöntené. Így tehát – miközben tizenkétmilliót szándékoznak költeni a hajógyárak biztonságára – az ország szíve védtelen marad és esetleg egyetlen csata kimenetelétől függ!

A dolog szépítgetése mit sem használ. Erődítsék csak meg a hajógyárakat minden eshetőségre, de ésszerű módon, erre pedig nem egészen a fele is elegendő annak a pénznek, amit most erre akarnak pazarolni; de ha nemzeti védelmet akarnak, lássanak hozzá azonnal London megerősítéséhez. Mit sem ér, ha Palmerstonnal együtt azt mondják, hogy ez lehetetlen. Ugyanilyen mendemondák szálltak akkor is, amikor Párizst kellett megerődíteni. A Párizst körülvevő összefüggő sánccal felölelt terület nem sokkal kisebb, mint amelyet London foglal el; a Párizst körülvevő erődvonal 27 mérföld hosszúságú, a Charing Crosstól[76] hat mérföldnyire Londont átfogó körnek pedig 37 mérföld volna a kerülete. Ez a kör igen jól kifejezhetné az erődöknek a központtól való átlagos távolságát, s tíz mérfölddel több nem tenné a vonalat túl hosszúvá, ha sugár- és körív pályájú vasúti összeköttetés megkönnyítené a tartalékok gyors mozgását. London természetesen nem védhető csak úgy hevenyészve, ahogy a „Cornhill Magazine"[77] javasolja, amely szerint hat nagy erőd ehhez teljesen elegendő; az erődök számának legalább húsznak kell lennie. Másrészt viszont Londont nem kell olyan pedáns módon megerődíteni, mint Párizst, mert ostromtól nem kell tartania. Csupán coup de main ellen kell védeni, olyan erők ellen, amilyeneket egy inváziós hadsereg a partraszállást követő két héten belül bevethet ellene. Az összefüggő zárófal elengedhető; ennek szerepét a környék falvai és ház-

csoportjai teljes sikerrel betölthetik, ha a védelem tervét előre gondosan kidolgozták.

Ha Londont így megerősítik, a hajógyárakat pedig megerődítik a tengerparti vonalon és megvédik a szárazföldi arcvonalon egy erőteljes irreguláris támadással, sőt egy könnyű ostrommal szemben is, akkor Anglia dacolhat minden invázióval, s mindez körülbelül tizenötmillió font sterlingből megoldható. A hajógyárak együttvéve nem szívnak fel többet, mint 70 000 reguláris katonát és 15 000 önkéntest, míg a sorkatonaság, a milícia és az önkéntesek fennmaradó része – mondjuk 80 000 sorkatona és milicista, valamint 100 000 önkéntes – a London körüli megerősített tábort védelmezné, vagy csatába bocsátkoznék a város előtt, a Londontól északra levő egész országrésznek pedig teljes lehetősége maradna új önkéntes egységek szervezésére és raktárak felállítására a sorkatonaság és a milícia számára. Az ellenség mindenesetre kénytelen lenne cselekedni; mégha akarná sem vonhatná ki magát a londoni nagy megerősített tábor vonzása alól, és nem maradna más választása, mint támadni és vereséget szenvedni, vagy pedig várni és ezáltal napról napra nehezebb helyzetbe kerülni.

Ehelyett a kormány nemzetvédelmi terve azt eredményezné, hogy – Anglia erőit 90 000 sorkatonának és milicistának, valamint 115 000 önkéntesnek véve – a helyőrségek legalább 25 000 reguláris katonát és 35 000 önkéntest szívnának fel, London szárazföldi védelmére pedig 65 000 reguláris katona és 80 000 önkéntes maradna, míg 35 000 ember, akire a csata napján égetően szükség volna, nyugodtan és háborítatlanul ülne olyan kőfalak mögött, melyeknek megtámadására senki sem gondol. Ám ez nemcsak hogy 35 000 emberrel gyengítené a hadsereget, hanem megfosztaná egy olyan megerődített állástól is, amelyből legfeljebb szabályos ostrommal lehetne őt kiűzni; nyílt mezőn kellene bevetnie tisztekkel rosszul ellátott 80 000 tapasztalatlan önkéntesét és ilymódon sokkal kedvezőtlenebb körülmények között kellene küzdenie, mint a fentebb vázolt módon elhelyezett hadseregnek.

British Defenses

A megírás ideje: 1860 július 24 körül

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 augusztus 10. (6020.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

[Zavargások Szíriában — Az angol parlamenti ülésszak — A brit kereskedelem helyzete]

London, 1860 július 28.

Mivel a szíriai zavargásokról szóló Kékkönyv[78] csak a napokban jelent meg, s Lord Stratford de Redcliffe a jövő keddre jelentette be interpellációját a szíriai ügyekre vonatkozóan, egyelőre nem foglalkozom behatóan e fontos kérdéssel, csak szeretném megóvni az olvasókat attól, hogy a decembrista[5] sajtó érzelgős szónoklása, a vad törzsek rémtetteinek ecsetelésével keltett borzadály és a szenvedők iránt érzett természetes rokonszenv megtévessze őket. De van néhány kérdés, amelyet állandóan szem előtt kellene tartani. Először is az orosz birodalom a belső megrázkódtatások következtében, amelyeket a jobbágyfelszabadító mozgalom és a zilált pénzügyi helyzet idézett elő, kátyúba került, s ebből a jelenlegi kormány nem lát más kivezető utat, mint egy nagyarányú háború kirobbantását. Úgy véli, hogy csak a háború segítségével háríthatják el a fenyegető forradalmat, amelyet Dolgorukov herceg „La vérité sur la Russie" című művében olyan magabiztosan megjövendölt. Ezért Gorcsakov herceg körülbelül három hónappal ezelőtt megpróbálta újból felvetni a keleti kérdést: köriratot bocsátott ki a Törökországban élő keresztények sérelmeiről, felhívása azonban, amelyre csupán a Tuileriákból[7] felelt egy árva visszhang, Európában süket fülekre talált. Éppen ettől az időtől kezdve fáradoztak orosz és francia ügynökök azon, hogy politikai-vallási viszályt szítsanak — az előbbiek a dalmát, az utóbbiak a szíriai tengerparton —, miközben a két mozgalom egymást támogatta, mivel a montenegrói és a hercegovinai zavargások arra kényszerítették a Portát, hogy a Szíriában állomásozó török hadsereget majdnem teljes egészében visszavonja és így átengedje a terepet a libanoni barbár törzsek közötti

kiélezett ellenségeskedésnek. A franciák császára*, akárcsak az ortodox cár**, kénytelen volt új és izgalmas keresztes hadjárat után nézni, hogy birodalmát ismét a háborús hallucinációk Léthé[79] vizébe taszítsa. Az olasz mozgalmat, amely kicsúszott gyeplői közül, és egséz más irányban halad, mint amilyenbe ő terelni kívánta, a „Constitutionnel" finom célzása szerint a párizsi közvélemény már tehertételnek tekinti. A császár kísérletei, hogy Poroszország régenshercegét*** rávegye Németország erőszakos „egyesítésére", amelyért Franciaországnak a rajnai tartományok formájában „erkölcsi kártérítést" kellett volna kapnia, teljes kudarcot vallottak, sőt nevetséges színben tüntették fel az entrepreneurt°, aki a nemzetiségek emancipációjának csalafintaságát kezdeményezte. A konfliktus, amelybe Louis-Napoléon a pápával keveredett,[80] kikezdte a parasztok fölötti hatalmának támaszát – Franciaország katolikus papságát. A császári államkincstár egy időre kimerült, s ez az állapot azóta is tart; hasztalanul próbálták egy emprunt de la paix (békekölcsön) időszerűségére való célozgatással orvosolni. Ez a terv még a decembrista Franciaországnak is sok volt. A háború ürügyén kibocsátott kölcsönt a béke ürügyén kibocsátott újabb kölcsönnel kipótolni, ezt még a párizsi tőzsdések is elriasztó szemtelenségnek tartják. A kiherélt párizsi sajtóban egy halk hang utalni mert arra, hogy a második birodalom áldásai éppoly nagyok, mint amilyen költségesek, mivel a nemzet az államadósság 50%-os növekedésével fizetett értük. Az 500 millió frankos békekölcsön tervét ennélfogva elvetették, s ez a visszakozás Favre urat csak felbátorította arra, hogy a corps législatifban°° a fenyegető „pénzügyi összeomlásról" hosszasan szónokoljon és darabokra szaggassa a virágos fátylat, amelyet a császári költségvetés kufárai az államkincstárra borítottak. Azok a bíráló megjegyzések, amelyeket Favre úr és Ollivier úr a corps législatifban az álképviselet „chien savant-jai" (tudós kutyái) közt a decembrista kormányzat jellegzetes vonásairól megkockáztatott, valamint a párizsi hivatalos, félhivatalos és nem-hivatalos sajtónak a „régi pártok"[81] cselszövései ellen nap nap után intézett dühödt támadásai egybehangzóan arról a könyörtelen tényről tanúskodnak, hogy Gallia lázadó szelleme a salakból ismét lángra gyúl, s hogy a bitorló uralmának fennmaradása megint egy nagy háborús színjáték megrendezésétől függ, akárcsak két évvel a coup d'état[5] után és ugyancsak két évvel a krími epizód[19] befejezése után. Nyilvánvaló, hogy

* III. Napóleon. – *Szerk.*
** II. Sándor. – *Szerk.*
*** I. Vilmos porosz herceg. – *Szerk.*
° – vállalkozót – *Szerk.*
°° – törvényhozó testületben – *Szerk.*

Franciaország egyeduralkodója és Oroszország egyeduralkodója, akik ugyanannak a kényszerítő szükségességnek a hatása alatt igyekeznek megfújni a harci riadót, egymással összhangban cselekszenek. Mialatt félhivatalos bonapartista pamfletek Poroszország régenshercegének a Franciaország „erkölcsi kártalanítására" épített „német uniót" ajánlották, Sándor cár – mint nemrég a Német Nemzeti Egylet[82] közleményei nyilvánosan állították, anélkül, hogy a berlini kormánysajtó cáfolta volna – nyíltan javasolta nagybátyjának a tengerig terjedően egész Észak-Németország annexióját Poroszországhoz, azzal a feltétellel, hogy Franciaország megkapja a rajnai tartományokat, és Oroszországnak szabad keze lesz a dunai előnyomulásra. Ez a tény – a két egyeduralkodó egyidejűleg felvetett terve – késztette Ausztria császárát és a régensherceget a teplitzi találkozóra.[83] A pétervári és a párizsi összeesküvők azonban arra az esetre, ha Poroszország megkísértése nem sikerül, a szíriai mészárlások izgalmas közjátékát tartották tartalékban, amelyet egy francia intervenciónak kellene követnie, az pedig – ha nem sikerül a főkapun belépni – megnyitná a hátsó kaput egy általános európai háború előtt. Angliát illetően csak azt szeretném megjegyezni, hogy Lord Palmerston látta el 1841-ben a drúzokat azokkal a fegyverekkel, amelyeket azóta is őriznek, s ő kötött 1846-ban Miklós cárral olyan megegyezést, amely valójában megsemmisítő csapást mért a Libanon vad törzseit féken tartó török uralomra és helyébe látszatfüggetlenséget engedélyezett,[84] amely az idők folyamán, és a külföldi bujtogatók megfelelő vezetése alatt, csak véres aratást hozhatott.

A jelenlegi parlamenti ülésszak – mint Önök is tudják – a kormány kudarcainak elképesztő sorozatával példa nélkül áll. Eltekintve Gladstone úr elhibázott védővámjaitól, egyetlen fontos intézkedést sem sikerült keresztülvinni. De miközben a kormány az egyik törvényjavaslatot a másik után vonta vissza, egy árva kis cikkelyből álló rövid határozati javaslatot akart a második olvasásban átcsempészni. Ez a javaslat, mely megszavazása esetén olyan változást idézett volna elő az alkotmányban, amelynél nagyobbat Anglia 1689 óta nem látott,[85] egyszerűen azt indítványozta, hogy szüntessék meg Indiában a helyi angol hadsereget, olvasszák be a brit hadseregbe, és következésképpen ruházzák a főparancsnoki tisztséget a kalkuttai főkormányzóról a londoni Horse Guardsra,[63] vagyis Cambridge hercegére. Eltekintve a többi súlyos következménytől, amely ebből adódnék, a hadsereg nagy részét kivonná a parlament ellenőrzése alól és a legnagyobb mértékben növelné a királyi patronátust. Úgy látszik, az India-ügyi tanács egyes tagjai, akik egyhangúlag ellenezték a kormány tervét, de az 1858. évi India Bill[86] értelmében nem foglalhatnak helyet az Alsóházban, tiltakozásukat titokban

néhány képviselőházi tag fülébe súgták, és így történt, hogy amikor a kormány úgy vélte, cselfogása sikerült, fondorlatát hirtelen egy parlamenti lázadás Horsman úr vezetésével a kellő pillanatban meghiúsította. Valóban nevetséges látványt nyújt a váratlanul rajtacsípett kabinetnek ez a zavara, és az a megrökönyödés, melyet az Alsóház a saját mélységes tudatlanságának állított csapdán bosszankodva tanúsít.

A múlt havi exportszállítmányok deklarált értéke a brit kereskedelem további hanyatlását mutatja. Egyik előző tudósításomban kimutattam,* hogy 1860 júniusában a kivitel az 1859 júniusi kivitelhez képest, majdnem másfélmillió font sterlinggel volt kisebb.

A legutóbbi három év júniusára vonatkozó adatok a következők:

1858	1859	1860
10 241 433 £	10 665 891 £	9 236 454 £

A június 30-án záruló félévben a kivitel deklarált értéke egymillióval kevesebb, mint a megelőző év azonos hat hónapjában:

1858	1859	1860
53 467 804 £	63 003 159 £	62 019 989 £

A múlt havi visszaesés megoszlik a pamut-, a pamutfonal-, a vászon-, fém- és késesáru, a vas- és a fésűsfonál-kereskedelem közt. Még a gyapjúáruk kivitele is, ahol eddig állandóan növekvő fellendülés mutatkozott, ebben a hónapban csökkent – kivéve a „gyapjú és fésűsfonal" tételét. A pamutáruk Brit-Indiába irányuló kivitele hat hónap alatt az 1859 első felében elért 6 094 430 £-ről 1860 első felében 4 738 440 £-re esett vissza, vagyis közel 1 360 000 £ összegű áruértékkel csökkent.

Ami a behozatalt illeti, ennek legfeltűnőbb vonása a beérkező gyapot óriási mennyisége. 1860 júniusában 2 102 048 cwt. jött be az országba, a múlt év júniusi 1 665 306 cwt. és az 1858 júniusi 1 339 108 cwt.-tel szemben. Hat hónap alatt a növekedés közel hárommillió cwt.; így a félévi behozatal több, mint 60 %-kal nőtt. Az 1860 májusában behozott gyapot értéke 1 800 000 £-gel haladta meg az 1859 májusában behozott gyapotét. 1860 első öt hónapjában kerek hat és fél millió £-gel többet költöttek nyersgyapotra, mint az előző év azonos időszakában.

---

* *V. ö. 66–69. old. – Szerk.*

Ha a pamutáru és fonal kivitelének rohamos csökkenését összehasonlítjuk a gyapotbehozatal még határozottabb növekedésével, megértjük, hogy gyapotválság közeledik, annál is inkább, mert a nyersanyag minden újabb szállítmánya rendkívül teli gyapotraktárakba kerül.

A megírás ideje: 1860 július 28.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 augusztus 11. (6021.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Lehetséges-e, hogy a franciák ostrommal bevegyék Londont?

A Brit Nemzetvédelmi Bizottság Londonban nemrég közzétett jelentése* megállapítja, hogy ha a franciák császára** ellenséges sereget szándékozna Anglia ellen küldeni, „a Királyi Flotta valamennyi rendelkezésre álló hajójával" sem tudná megakadályozni, hogy e sereg partra szálljon valahol Anglia és Wales 2147 mérföld hosszú partvonalán, Írország partjairól már nem is beszélve. Mivel de Joinville híres pamfletjének megjelenése előtt és azóta is többször beismerték, hogy 100 000 vagy ennél is több francia katona ügyes vezetéssel partra szállhatna a brit szigeteken, az egyetlen fontos és megfontolandó kérdés, hogy Nagy-Britannia milyen erőkkel rendelkezik az ilyen támadás visszaveréséhez.

Az Alsóház megbízásából ez év májusában jelentés készült a brit szárazföldi erők nagyságáról. Ebből a következők derülnek ki: a katonai egységek összlétszáma 144 148 fő; a tényleges létszám május 1-én összesen 133 952 fő; a milíciához bevonultatottak száma 19 333 fő. Mihelyt közzétették ezt a jelentést, a három királyság minden részében szinte általános felhördülést keltett a hadsereg kiadásaira megszavazott 75 000 000 dollár felhasználásának módja, mivel a rendelkezésre álló sorkatonaságként megadott 144 148 főnyi létszám elemzése „feltárta azt a megdöbbentő tényt, hogy valamilyen meghatározott helyen, támadó vagy védelmi célokra, alig 30 000 gyalogos katonát lehet összeszedni".

Sidney Herbert úr és a Horse Guardshoz[63] tartozó társai azonnal tanácskozásra ültek össze, és a londoni „Times" próbálta eloszlatni a lakosság aggályait. Ezt írta: „Megragadtuk az alkalmat, hogy megvizsgáljuk azokat a számokat, amelyeken ezek az állítások alapszanak, és a részletekre is kiterjedve tisztáztuk a jelenlegi helyzetet."

* *V. ö. 85–88. old. – Szerk.*

** III. Napóleon. – *Szerk.*

A lap igyekszik „bebizonyítani, hogy ha a »csapatok« kifejezéssel csak a sorkatonaságot akarták jelölni, meglehetősen pontosan jellemezték a helyzetet; csakhogy a valóságban a belföldi haderőhöz más fegyvernemek erős hadosztályai is tartoznak, úgyhogy az összlétszám korántsem olyan kicsi, mint gondolná az ember".

A lakosság ideges nyugtalanságának, valamint a Horse Guards tanácskozásának eredményeképpen egy teljesen új statisztikai kimutatás született, amely szerint Nagy-Britannia hazai fegyveres erőinek létszáma 323 259 fő, vagyis 179 111 fővel több, mint a két hónappal azelőtti jelentés szerint. Hogy mi az oka ennek az eltérésnek, az nem is szorul különösebb magyarázatra. Az előbbi adatok közzétételével azt akarták megmutatni, hogy kedvező körülmények közt és az értesítés megfelelő megszervezésével hány ember állhat készen azonnali bevetésre; az utóbbiakkal azt, hogy mennyi az összlétszáma azoknak a férfiaknak és ifjaknak, akik a zsoldlistákban szerepelnek, és így részesülnek a 75 000 000 dollárból, nem számítva a 227 179 önkéntest és milicistát, akik közül kerek 200 000 mint katona nem létezik. Emellett említést tesznek még 33 302 főről, akik a „pótkerethez" tartoznak. Nehogy elfogultsággal vádolhassanak bennünket e „pótkeret" szerepének kérdésében, tekintélyként a londoni „Times"-t idézzük:

„A pótkeretben szereplő csapatok tulajdonképpen nem a hazai, hanem a külföldi állományhoz tartoznak. Az ország határain kívül szolgáló zászlóaljak részei, s így nem is csoda, ha hazai szolgálatra viszonylag alkalmatlanok."

Egyszóval, ezek egyszerűen alkalmatlan csapatok, mivel részben legfeljebb háromhavi szolgálati idővel rendelkező újoncokból állnak, akiket negyedévenként vagy még sűrűbben, felesketés után, a tengerentúli csapatokhoz küldenek, – részben pedig öreg rokkantakból, akiket mint szolgálatra alkalmatlanokat otthon hagytak, s „így ezek a kiszolgált vagy kiképzésben még nem részesült katonákból álló csapatok sincsenek olyan állapotban, mint a reguláris zászlóaljak".

Ennyit a pótkeretről. Most pedig térjünk át az önkéntesekre és a milíciára. Újra csak azt kell mondanunk, hogy jelenleg legalább 200 000 fő papíron létezik csupán. Maguire úr legutóbb a parlamentben bebizonyította, hogy majdnem minden milicista ezrednél 200–300 fővel több szerepel a Horse Guards listáin, mint amennyit díszszemlén valaha is össze tudnának hozni. Sidney Herbert úr is hasonló beismerésre fanyalodott. Az ír milicista ezredek közül – amelyeknek tagjai elnyomatásukra és a szegénységükre való tekintettel kénytelenek pontosabban jelentkezni, mint angol szomszédaik –

sok ezred csupán 400 főt számlál, holott létszámát jelenleg 800 főre becsülik, mint például a Waterford-ezred esetében. Az a becslés, amely szerint Anglia milíciájának és önkénteseinek létszáma 138 560 főre tehető, nagyjából megfelelhet annak, amit pártatlan statisztikus meg tud állapítani.

A hazai reguláris hadsereg létszáma a hadügyminisztérium legutóbbi jelentése szerint 68 778 fő. Ebbe beleszámít a királyi lovasság (1317), a királyi hadmérnöki szolgálat (2089), a kiszuperált rokkantakból álló katonai egészségügyi szolgálat, a trén és több más, részben bevetésre alkalmatlan alakulat. Nehogy itt holmi vitának adjunk tápot, inkább feltételezzük, hogy mind a 68 000 fő rendelkezésre áll. Ez azt jelenti, hogy ha az egész milíciát és az összes önkénteseket behívnák és felfegyvereznék, 206 560 fő lenne a teljes létszám. A listához hozzáadjuk még az ír rendőrök számát is, és ezzel körülbelül 237 000-re emelkedik a létszám. A reguláris hadsereg és a mozgósított milícia névleges létszámát most 100 000 főben adják meg; ez körülbelül 16 000-rel több a ténylegesnél; de vegyük a megadott számokat. Tegyük fel, hogy a franciák partraszállása után három napon belül meghatározott helyen 15 000 önkéntest tudnának összevonni, így Angliának még mindig 115 000 főnyi sereg állna rendelkezésére. Nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek közül kerek 25 000 fő újonc a fegyverforgatásban. Nos, valamennyi haditengerészeti dokk, szertár és országos jelentőségű objektum külön helyőrséget igényelne, mivel a kikötőkben soha sincs 8000-nél több tengerészgyalogos. Írországban is szükség lesz egy hadseregre, még ha nem is tulajdonítunk különösebb jelentőséget a „nemzeti petíció"-nak abból a szempontból, hogy hatására az írek barátságos magatartást tanúsítanának-e Mac-Mahon katonái iránt. Ha harcra van kilátás, valamennyi önkéntes és az egész milícia sem lenne elég ahhoz, hogy fenntartsa a rendet a Zöld Szigeten.* Őfelsége a királynő hatóságainak legalább 10 000 reguláris katonát és 25 000 irregulárist kellene ebbe az országba vezényelnie a rendőrségen kívül. Ez összesen mintegy 55 000 fő lenne és azt jelentené, hogy csak 80 000 katona marad Anglia és Wales számára a szertárak, fegyvertárak és haditengerészeti dokkok őrzésére. Könnyelműség volna abban bízni, hogy nem egészen 20 000, szolgálatra alkalmas katona elég e fontos feladat elvégzésére, még azzal a feltevéssel is, hogy a pótkerethez tartozó kiszolgált vagy tapasztalatlan katonák megállnák a helyüket. Így Napóleon 100 000 franciájával, zuávjával** stb. 60 000 vörös zubbonyos szállna szembe, akik közül alig több mint 45 000 tartozna a sorkatonasághoz. Aligha

* Írország. – *Szerk.*

** – francia gyarmati könnyűgyalogos – *Szerk.*

kétséges, mi lenne az így szembenálló haderők összecsapásának valószínű kimenetele.

Erre nyilván az lesz az ellenérv, hogy Franciaország képtelen 100 000 embert úgy felszerelni és a Csatornán átküldeni, hogy ennek híre ne menjen. Lehetséges; de Anglia nem tudná, hol sújt le a csapás és természetesen aggódna földközi-tengeri birtokainak biztonságáért, tehát igyekezne megerősíteni ottani helyőrségeit arra az esetre, ha a London elleni támadás fenyegetése csak a Máltával és Gibraltárral kapcsolatos későbbi tervek leplezésére szolgálna. A Csatornán szolgálatot teljesítő flottájának néhány hajóján 20 000 vagy 30 000 katonát küldene ezekre a helyekre, s e katonák nem lennének „önkéntesek"; tehát hazai földön az önkéntesek feladata maradna az ellenséggel szembeni ellenállás. Néhány kitűnő író szerint még London megostromlása sem lenne olyan hátrányos Anglia szempontjából, mint elűzése Máltáról vagy Gibraltárból.

Erre azzal érvelnek majd, hogy a nemzeti veszély puszta bejelentésére is az országban a Cheviot hegységtől Cornwallig minden brit talpra állna, hogy a betolakodókat a tengerbe szorítsa. Ez valószínűnek látszik. Ám a tapasztalatok azt mutatják, hogy akármilyen erős is a tömegek hazafiassága, veszélyes helyzetben erősen csökkenti harcképességüket az a tény, hogy általában nincs fegyverük, de ha lenne is, nem tudnának bánni vele. A furkósbot és a vasvilla Seven Dialsben[87] vagy London környékén rendkívül veszedelmes fegyver lehet emberek élete szempontjából, de ostobaság volna feltételezni, hogy ez legyőzhetetlen fegyver lehet, amikor zuávokat kell visszaverni. Az is nagyon kétséges, hogy a polgári osztályok, amelyek szinte egyedül adják az önkéntes csapatokat, ugyanolyan készségesen tesznek majd eleget a toborzási felhívásnak, amikor szigeti szülőföldjükön franciák állnának, mint amikor Őfelsége a királynő jókívánságainak fogadására vonultatják fel őket. Mindenesetre semmivel sem képtelenebb az a feltevés, hogy egy inváziós hadsereg 150 000 emberrel indulhat támadásba, mint az, hogy sikerül majd 120 000 önkéntest toborozni, amikor a Buckingham-palota[88] szívélyes felhívására tizenkét havi toborzással sem sikerült 18 300 embernél többet összehozni.

Minthogy némi kételyek hangzottak el a Hyde Parkban felvonultatott csapatok tényleges erejét illetően, a „Manchester Guardian" tudósításából idézünk egy részt a második napi díszszemléről. Az említett „saját tudósító", Tom Taylor úr, McMurdo ezredes közeli és bizalmas barátja:

„Saját tudósítónk, amint erre olvasóink bizonyára emlékeznek, McMurdo ezredes hivatalos nyilatkozata alapján 18 300-ban jelölte meg

a létszámot, s ez valamivel kevesebb, mint amennyire Sir John Burgoyne becsülte. Az önkéntesek úgy látszik harcias viselkedésükkel tényleges létszámuknál nagyobb erő benyomását tették Sir Johnra."

A betolakodók ellen valószínűleg bevethető erők felbecsülésénél szándékosan igen nagyvonalú számítást végeztünk Nagy-Britannia javára. A reguláris hadseregre vonatkozó adataink alkalmasnak veszik mindazokat, akiknek a neve a lajstromokban szerepel, nem törődve azzal, hogy egészségesek-e vagy betegek. A milíciát és az önkénteseket 115 000 főre becsültük, amit e téren jól értesült emberek talán túlzottnak tartanak. Eltekintettünk a francia törzstisztek elismert rátermettségétől, a francia katona kitűnő fegyelmétől, a francia taktika általános fölényétől, s a másik oldalon az angol hadsereg sok igen magas rangú tisztjének közismert bárgyúságától, a regulárisok és az önkéntesek hanyag ellátásától (a milícia egyik mozgósított ezredében öt héttel a behívás után ez év májusában 135 ember még mindig mezítláb volt), sőt az egész brit hadra kelt seregnek a francia hadra kelt sereggel szembeni vitathatatlan alsóbbrendűségétől – mindettől eltekintettünk, bár ezek igen fontos tényezők a tárgy szempontjából.

E tények alapján bizonyosra vehető, hogy ha Napóleon holnap Anglia egyik jól kiválasztott kikötőjében 150 000 vagy akár csak 100 000 emberrel is partra száll, „ostrommal beveheti Londont" és elkerülheti azt a „pusztulást", amely egy londoni újság szerint elkerülhetetlen sorsa lenne, ha „lábát ellenséges szándékkal angolszász földre" tenné.

Could the French Sack London?
A megírás ideje: 1860 július vége
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 augusztus 11. (6021.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az orosz–francia szövetség

London, 1860 augusztus 3.

Azok az észrevételek, amelyeket legutóbbi tudósításomban* a szíriai vérfürdő és az orosz–francia szövetség közti titkos összefüggésről tettem, váratlan megerősítést nyertek a Csatorna túlsó oldaláról, mégpedig pamflet formájában. Az írás a múlt kedden jelent meg Dentu úr kiadásában „La Syrie et l'alliance Russe" címen, állítólag Edmond About úr tollából. Dentu úr köztudomásúan a francia kormány kiadója: ő adta ki mindazokat a félhivatalos pamfleteket, amelyek Európát a Tuileriákban[7] egyik-másik időpontban dívó „tanulmányokba" időről időre beavatták. Az említett pamfletet különösen érdekessé teszi az a körülmény, hogy közvetlenül december hősének Persignyhez intézett szerelmeslevele[89] után jelent meg. E levélről, melynek az volt a rendeltetése, hogy John Bullt[18] megigézze, Lord John Russell ugyanakkor, amikor megtagadta bemutatását a parlamentben, egy másolatot küldött a londoni „Times"-nak. Az itt következő kivonatok a „La Syrie et l'alliance Russe" lényegét tartalmazzák:

„A keresztény Európát, akárcsak a keresztes hadjáratok idején, borzalmas gaztettek rendítik meg, amelyeket mostanában követtek el Szíriában. 700 000 keresztény ki van szolgáltatva kétmillió muzulmán könyörtelen fanatizmusának, és a török kormány érthetetlen tétlenségével, úgy látszik, az utóbbiak cinkostársának vallja magát. Franciaország kétségtelenül megtagadta volna minden hagyományát, ha tüstént nem tartja becsületbeli kötelességének, hogy megvédje azoknak az életét és javait, akik a régmúlt időkben Remete Péter** és Fülöp Ágost katonái voltak . . . Ezért legfőbb ideje, hogy kiutat találjunk ebből a helyzetből, amely ha

* *V. ö. 89–91. old. – Szerk.*

** Pierre d'Amiens. – *Szerk.*

tovább tart, nagy szerencsétlenséghez, a Porta keresztény alattvalóinak teljes kiirtásához fog vezetni. Az expedíció, amelyről a török kormány olyan sokat beszél, egyáltalában nem elég ahhoz, hogy a rendet helyreállítsa. Azoknak a hatalmaknak, amelyeknek hittestvéreik vannak Szíriában és amelyek joggal aggódnak azok biztonsága miatt, készen kell lenniök az erőszakos beavatkozásra. Ha késlekednének, nem lenne többé idő az áldozatok megvédésére; akkor már egyetlen kötelességük lenne, hogy bosszút álljanak a vértanúkért.

Két nemzet kiváltképpen érdekelt abban, hogy megvédje a keresztet e távoli partokon: Franciaország és Oroszország. Milyen valószínű következménnyel járna, ha haderőiket egyesítenék, és milyen hatással lenne ez Európa későbbi tagozódására? Ezt akarjuk megvizsgálni.

A történelem egyes időszakaiban azt tapasztaljuk, hogy a népek a vonzás és tömörülés bizonyos törvényeinek hatására olyan politikai egyesüléseket alkotnak, amelyek a múltban ismeretlenek voltak. Az emberiség életében ilyen kritikus pillanatnak vagyunk most »tanúi«. A szíriai kérdés csak egyik csomópontja egy igen bonyolult helyzetnek. Egész Európa a várakozás és aggodalom állapotában van, átfogó megoldást remél, amely mind Európában, mind Keleten lerakhatja a tartós béke alapját. Nos, ez a cél csak akkor érhető el, ha kontinensünk szervezete összhangban lesz azoknak a nemzetiségeknek a vágyaival és szükségleteivel, amelyek most iga alatt sínylődnek. Ellenséges vallási irányzatok, összeférhetetlen vérmérsékletek, teljesen eltérő nyelvek bizonyos európai államokban nyugtalanságot tartanak fenn, s ez gátolja a bizalom helyreállítását és akadályozza a civilizáció haladását. A béke, valamennyi kormány törekvésének legfőbb célja, csak akkor biztosítható tartósan, ha a nyugtalanság állandó okai, amelyekre az imént utaltunk, eltűnnek. Ezért kettős eredményt szeretnénk elérni:

1. Mindenütt, ahol ez lehetséges, támogatni kell a homogén és nemzeti állam megalakítását, amely államnak az a rendeltetése, hogy hatalmas egységbe olvassza és tömörítse a közös eszméket valló, illetve közös célokra törekvő népcsoportokat.

2. Igyekezni kell ezt az elvet fegyverek alkalmazása nélkül valóra váltani.

Első pillantásra úgy tűnik, hogy Franciaország és Oroszország megvalósította a monarchiák eszményét. Jóllehet 400 league választja el őket egymástól, e két hatalom egészen különböző utakon eljutott ahhoz az egységhez, amely egyedül tud tartós birodalmakat teremteni, nem rövid életű határokat, amelyeket a hadiszerencse bármikor megváltoztathat . . .

A cárok, akik az elmúlt 135 esztendőn át elmélkedtek Nagy Péter végrendeletén,[90] szüntelenül sóvárgó tekintetet vetettek az európai Törökországra ... Kell-e Franciaországnak továbbra is tiltakoznia a szultán hanyatló birodalmára támasztott cári igények ellen? Úgy véljük, nem kell. *Ha Oroszország együttműködne velünk a rajnai határ visszaszerzésében, akkor, úgy véljük, egy királyság nem lenne túl magas ár a szövetségéért. E szövetség segítségével Franciaország visszanyerhetné azokat a valóságos határait, amelyeket Sztrabón geográfus 18 évszázaddal ezelőtt leírt.*"

(Ezután következik egy idézet Sztrabóntól, aki felsorolja Galliának mint egy hatalmas birodalom székhelyének előnyeit.)

„Könnyen érthető, hogy Franciaország szeretné helyreállítani Istennek ezt a művét" (gondolom Gallia határait), „amit az emberi fondorlat olyan sok évszázadon át meghiúsított, és ez olyannyira benne rejlik a dolgok természetében, hogy amikor mi nem is gondoltunk terjeszkedésre, Németországot időnként akkor is nyugtalanság fogta el, és ellenséges indulata jeléül Becker hazafias dalát vágta hozzánk ... Tudjuk, nemcsak nekünk vannak terjeszkedési terveink. Nos, ha Oroszország ugyanúgy tekint Konstantinápolyra, mint ahogy mi nézünk a Rajnára, nem lehetne-e ezeket a hasonló igényeket kihasználni és Európával olyan társulást elfogadtatni, amely Törökországot Oroszországnak juttatja, Franciaországnak meg azt a Rajna-határt, amelyet I. Napóleon 1814-ben uralkodói léte sine qua non* feltételének tartott?

Európában csak kétmillió török él, ellenben tizenhárom millió görög, akiknek hitbeli feje a cár ... A görög felkelés, amely kilenc évig tartott,[331] csupán előjátéka volt annak a mozgalomnak, amelynek kitörésére a szíriai mészárlás jelt adhat. A görög keresztények csak parancsot várnak szentpétervári egyházfőjüktől vagy konstantinápolyi pátriárkájuktól, hogy felkeljenek a hitetlenek ellen; és majd minden előrelátó politikus úgy ítéli meg a keleti kérdést, hogy az Oroszország számára előnyösen fog megoldódni, s nem is a távoli jövőben. Ezért érthető, ha az oroszok felkészültek arra, hogy hitsorsosaik hívására és Sztalezanov jóslatain felbátorodva az első percben átkeljenek a Pruton.

Ha egy pillantást vetünk határainkra, akkor látjuk, hogy azok a meggondolások, amelyek törekvéseinket indokolják, ugyanolyan fontosak, mint azok, amelyek Oroszországot sarkallják. Félretéve minden történeti visszaemlékezést és minden földrajzi indítékot, vegyük sorra a Rajna

* – elengedhetetlen – *Szerk.*

által bezárt tartományokat, és vizsgáljuk meg, milyen okok szólnak annektálásuk mellett.

Az első a sorban Belgium. Igazán nehéz kétségbe vonni a feltűnő hasonlóságot, amely egyes történészeket arra indított, hogy a belgákat az Észak franciáinak nevezzék. Ebben az országban a művelt osztályok valójában csak a francia nyelvet használják, és a flamand nyelvjárást csupán a lakosság alsóbb rétegei értik néhány helységben. Továbbá, Belgium teljes egészében a katolicizmus híve, és függetlenségét Franciaországnak köszönheti, melynek eredeténél, nyelvénél és vallásánál fogva testvére. Nem akarjuk felidézni azt a tényt, hogy Belgium, miután seregeink 1795-ben elfoglalták, 1814-ig kilenc francia département-t* alkotott. De úgy látszik, hogy ez a mi igánk nem volt nagyon nehéz; 1831-ben ugyanis Belgium, amikor nem sikerült megkapnia a nagyhatalmaktól az engedélyt ahhoz, hogy Franciaországhoz csatolják, a két kamara döntése alapján a belga koronát Nemours hercegének, a francia király fiának ajánlotta fel. Amikor utóbbi az ajánlatot visszautasította, a belgák a szászkoburgi hercegnek, a mostani I. Lipótnak ajánlották fel a koronát; de az eset, amelyre hivatkozunk, a mi szemünkben nagyon fontos, és ahhoz a feltevéshez vezet, hogy Belgium, ha megkérdeznék, nem lenne kevésbé nagylelkű, mint Szavoja, és ismét bebizonyítaná a presztízsnek azt a vonzerejét, amelyet Franciaország nagysága gyakorol rá. A felső rétegek csekély számú tagjának ellenállását igen gyorsan elfojtaná a nép helyeslése.

Mielőtt a Rajna a tengerbe ömlik, három ágra szakad: kettő közülük meglehetősen északi irányban halad – az egyik az Yssel, amely a Zuiderzeeba ömlik, a másik a Waal, a Meuse mellékfolyója. Ha Franciaországnak mégegyszer meg kellene vonnia határait, nem követhetné-e a tulajdonképpeni Rajna-vonalat, amelyet helyesen így is neveznek, a Waal vagy az Yssel vonala helyett, olymódon, hogy a lehető legkevesebbet vágjon le Dél-Hollandiából? Bizonyára ezt tenné. Azonkívül nem feltétlenül szükséges, hogy Hollandiánál igazítsuk ki határainkat, ha a Rajna vonalát vesszük alapul. Jelenlegi határaival Belgium elég lenne annak a terjeszkedési szükségletnek kielégítésére, amelyet a közvélemény az utóbbi időben olyan hangosan követelt. Amellett a Schelde vonala volt az a határ, amelyet az 1801-ben kötött lunéville-i békeszerződés[91] Franciaországnak megállapított."

Ezután rövid szakasz következik, amely hasonló érvekkel bizonyítja,

* – megyét – *Szerk.*

hogy annektálni kell a luxemburgi nagyhercegséget, „amely a császárság idején a Département de Forêts volt". A pamflet szerzője azután a Porosz Rajna-tartomány annektálásának szükségességét bizonyítja:

„Ha Belgium és Luxemburg már hatalmunkban van, feladatunk még nem ért véget... Hogy teljessé tegyük határainkat, el kell foglalnunk a Porosz Rajna-tartomány kétharmadát, Bajorország egész Rajna-tartományát és a hesseni nagyhercegségnek körülbelül egyharmadát. Ezek a területek a császárság alatt a Ruhr–Rajna, Moselle–Saare, Mont Tonnerre* département-okat és a bergi nagyhercegséget alkották. 1815-ben felosztották őket több birtokos közt, hogy megnehezítsék számunkra visszaszerzésüket. Figyelemreméltó tény, hogy a francia monarchiához csatolt e tartományok csak pár évig voltak velünk közvetlen kapcsolatban, átmeneti ott-tartózkodásunk mégis a legmaradandóbb nyomokat hagyta hátra. Hogy ezeken a területeken milyen rokonszenvet tanúsítanak a francia utas iránt, annak megítélését szívesen bízzuk azokra, akik ott jártak. Az elmúlt 45 évben egyetlen francia katona sem állomásozott e Rajna menti városokban, ennek ellenére, csodálkozva láttuk, milyen megható fogadtatásban részesül ott a mi egyenruhánk. Hozzánk hasonlóan katolikusok – hozzánk hasonlóan franciák. *Vajon a mi császárunk, Nagy Károly nem Aix-la-Chapelle-ban tartotta-e udvarát?* ... A Rajna-tartományok, amelyek Franciaországgal határosak, Franciaország természetes tartozékai, s ugyanígy politikai tartozékaivá is kell, hogy váljanak."

A szerző azután újból rátér Oroszországra, és miután kifejti, hogy a krími háború[19] nem akadálya a Franciaország és Oroszország közti szövetségnek, *mivel akkor még nem jutottak megegyezésre*, a következőképpen indokolja meg, hogy többek közt milyen alapon tarthat Franciaország igényt Oroszország hálájára:

„Nem szabad elfelejteni, hogy Franciaország nem járult hozzá Anglia baltikumi terveihez. Nem tudjuk, vajon egy Kronstadt elleni támadás adott esetben sikerült volna-e; nem kísérelték meg, s ez, joggal hisszük, Franciaország tiltakozásának köszönhető."

Majd az író, miután röviden kitér az itáliai hadjáratra,[19] nem kétli, hogy Poroszország végül csatlakozni fog a francia–orosz szövetséghez:

„De ahhoz, hogy a berlini kormányt politikánknak megnyerjük, ki kell őt vonnunk Anglia befolyása alól. Hogyan valósítható ez meg? El kell

* Donnersberg. – *Szerk.*

érnünk, hogy Poroszország ne legyen többé szomszédunk a Rajna mellett, és meg kell ígérnünk, hogy támogatjuk jogos törekvését a németországi főhatalomra. E Rajna-tartományok átengedése Bajorországot és Poroszországot arra indítja, hogy Ausztriában kárpótolják magukat. Az angol szövetség Poroszországnak csak a status quót* biztosíthatja – a Franciaországgal kötött szövetség határtalan távlatot nyit meg előtte.

Ha Franciaország, Oroszország és Poroszország lojális szövetséget köt egymással – amit joggal remélünk –, akkor az ebből folyó következmények egészen természetszerűek . . . Föntebb kimutattuk, amit Sztrabón 1800 évvel ezelőtt mint vitathatatlan tényt feljegyzett –, hogy a Rajna Észak-Franciaország természetes határa. A területi növekedést most Poroszország sínyli meg leginkább. Az elmúlt 45 esztendőben a Rajna volt a sárkány, amely a Heszperidák kertjét őrizte.[92] Szűnjön meg az ellenségeskedésnek ez az oka Franciaország és Poroszország közt; legyen a Rajna balpartja ismét francia; Poroszország jószolgálatai fejében kárpótlást találna Ausztriában – ez a hatalom pedig elnyerné büntetését rosszhiszeműségéért és otrombaságáért. Tegyünk meg mindent a tartós békéért.

Kérdezzük meg a lakosságot, nehogy erőszakos annexiók történjenek. Ha Oroszország Konstantinápolyban és Franciaország a Rajnánál van, ha Ausztria kisebb lesz és Poroszország uralkodó szerephez jut Németországban, hol lehet akkor Európában ok nyugtalanságra vagy forradalomra? Merészelne-e akkor Anglia egymagában harcolni Oroszország, Poroszország és Franciaország ellen? Ezt nem hihetjük. De ha mégis megtörténnék, ha Nagy-Britannia ilyen meggondolatlanságot követne el, kemény leckét kaphat. Gibraltár, Málta, az Ión-szigetek a biztosíték arra, hogy nyugton marad; ezek az ő páncélzatának sebezhető pontjai. De noha csak terméketlen mozgolódásra szorítkozhat a maga szigetén, és arra kényszerül, hogy passzív szemlélője legyen annak, ami a kontinensen történik, az a puszta lehetősége megmarad, hogy véleményét nyilvánítsa az öt-hatezer ember fejében, akiket Szíriába küldeni fog.

Elérkezett az a pillanat, amikor világosan meg kell határoznunk politikánkat. Szíriában kell Franciaországnak békésen meghódítania a Rajna-határt az Oroszországgal való szövetség megszilárdítása útján. De vigyáznunk kell, nehogy Oroszországnak korlátlan terjeszkedést engedjünk. A Boszporusztól északra fekvő tartományokkal becsvágyának be kell érnie. Kisázsia okvetlenül maradjon semleges terület. Ha valóban lehet-

* – fennálló helyzetet – *Szerk.*

séges volna egy gyakorlati kérdést költői és gyakorlati megvilágításban nézni, akkor azt mondanánk, választottunk: olyan ember lépett a színre, aki, úgy látszik, a megtestesülése annak a gondolatnak, amelyet szeretnénk Szíriában képviselve látni – ez az ember Abd el Kader. Mint muzulmán elég ortodox ahhoz, hogy lecsendesítse a muzulmán lakosságot, eléggé civilizált, hogy egyformán igazságot osszon mindenkinek; Franciaországhoz a hála szálai fűzik; ő megvédené a kereszténységet és engedelmességre kényszerítené a lázadó törzseket, amelyek mindig készek Kisázsia nyugalmának megzavarására. Ha Abd el Kadert Szíria emírjévé tennénk, ez nemes jutalom lenne foglyunk szolgálataiért."

The Russo-French Alliance

A megírás ideje: 1860 augusztus 3.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 augusztus 16. (6025.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A papíradó — A császár levele

London, 1860 augusztus 7·

A nagy frakcióharc, amely a tegnap esti ülésen a telt Alsóházban zajlott le, rendezési szempontból balsikernek bizonyult, jóllehet a kormány szempontjából diadal volt. Gladstone úr határozati javaslatait, hogy a papír vámilletékeit a fogyasztási adó szintjére csökkentsék – emellett a vámilletékekhez csekély pótlék járulna a fogyasztási adó esetleges hátrányainak kiegyenlítése végett –, 33 szavazattöbbséggel elfogadták. Az Alsóházban minden a szokott módon történt. Ott volt az aréna, ott voltak a gladiátorok, mögöttük a csatlósaik, de nem volt említésre méltó hallgatóság. Mielőtt a csata megkezdődött, kimenetele már ismeretes volt és a vonatkozó jelentést már közzétették. Ezért nem érdekelte a közönséget a dolog. A koalíciós pártok, amelyek az úgynevezett „Nagy Liberális Pártot"[93] alkotják, közismerten parlamenti többséggel rendelkeznek, úgyhogy a kabinet veresége csak akkor következhetett volna be, ha a többségi párt soraiban szakadás áll be. Ezt a kérdést azonban már elintézték Lord Palmerston hivatali székhelyén, ahová Palmerston a minden rendű és rangú liberálisokat meghívta.

Maga a javaslat a kormány manchesteri frakciójától indult ki, és Gladstone és Milner-Gibson urak támogatását Lord Palmerston csak úgy tudta elnyerni, hogy megígérte, miszerint Gladstone úr javaslatát kormánykérdés rangjára emeli. A papíradó eltörléséről szóló törvényjavaslattal kapcsolatban ugyanis szószegően viselkedett. Ezúttal kötelezték bizonyos vonalvezetésre. A tulajdonképpeni whigek csoportja volt a többségi párt egyetlen frakciója, amelyről gyanították, hogy áruló szándékokat forral; de uruk kemény hangja és a fenyegető veszély, hogy újból feloszlatják a parlamentet, elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy visszaterelje őket a fegyelem szigorú parancsainak berkeibe. Tehát órákkal a színjáték kezdete előtt már egész London megismerte a pártharc pontos kimenetelét, és az idegenek karzatának rendszeres vendégeit kivéve senki sem kívánta a látszatküzdelmet a St. Stephen'sben[94] végignézni. Valóban unalmas ügy volt, amelyet csak Gladstone úr gyors sodrású szónoklata és Sir Hugh Cairns kiváló érvelése élénkített. Gladstone

úr megpróbálta törvényjavaslatának ellenzését úgy feltüntetni, mint a védővámrendszernek a szabadkereskedelem ellen irányuló végső, elkeseredett lépését. Amikor leült, a zárószavait elfojtó éljenzés úgy ünnepelte, mintha ő volna a Liberális Párt igazi feje, nem pedig e párt korántsem kedvelt kényura, Lord Palmerston. A konzervatívok részéről Sir Hugh Cairns alapos érveléssel és nagy elemzőképességgel bebizonyította, hogy a papír vámilletékeinek a fogyasztási adó szintjére való csökkentése egyáltalán nem indokolható a Franciaországgal kötött kereskedelmi szerződéssel. Ellenfele, Sir Richard Bethell, a whig koronaügyész, ízléstelen ingerültséget árult el riválisának sikere miatt, gúnyolta Sir Hugh „törvényszéki ékesszólását" és ezzel a toryk közbeszólásainak szabályos sortüzét vonta saját hithű fejére.

Most, hogy az ülés nagy frakcióharca véget ért, bizonyára a képviselők seregestül fognak kereket oldani a Házból, s így Lord Palmerston a puszta kimerülés révén el tud majd fogadtatni bármely kis törvényjavaslatot, amely a szívén fekszik – vagyis el tudja fogadtatni a gyalázatos India Billt, amely elrendeli a helyi európai hadseregnek a brit hadsereggel való egybeolvasztását.[95] Ha újabb bizonyítékra volna szükség ahhoz, hogy lássuk, milyen mélyre süllyedt Angliában a parlamentarizmus, úgy ez az India Bill és az a mód, ahogyan az Alsóházban kezelték, erre csattanós bizonyítékot szolgáltatna. A Házban mindenki, akinek tekintélye és tapasztalata van indiai ügyekben, ellenezte a törvényjavaslatot. Maga a többségi párt nemcsak teljes tájékozatlanságát vallotta be, hanem azt is elárulta, hogy sötét gyanút táplál a törvényjavaslat alkotóinak további szándékait illetően. Kénytelen volt bevallani, hogy a javaslatot csalárd fondorlattal csempészték be a Házba; hogy az eset helyes megítéléséhez elengedhetetlen legfontosabb dokumentumokat csalárd módon visszatartották; hogy az India-ügyi miniszter* az India-ügyi Tanács egyhangú tiltakozása ellenére terjesztette elő a törvényjavaslatot, s ezt a tiltakozást, India 1858-ban kapott új alkotmányának[86] nyílt megszegésével, nem hozta a Ház tudomására; és végül, hogy a kabinet még csak meg sem próbálta indokolni, miért hajszoltak keresztül a képviselőházban egy törvényjavaslatot – az ülés vége felé, és minden fontos kérdés visszavonása után, olyan nem illő sietséggel –, amely valójában gyökeresen megváltoztatta a brit alkotmányt azáltal, hogy rendkívül megnövelte a Korona patronátusát és olyan hadsereget teremtett, amely minden gyakorlati vonatkozásban független lesz a költségelőirányzat megszavazásától. Most mégis megtörténhet, hogy ezt a törvényjavaslatot elfogadtatják, mivel a két frakció vezetői, úgy látszik, titokban megegyeztek az udvarral.

* Sir Charles Wood. – *Szerk.*

Louis-Napoléon levele, melyet szeretett Persignyjének írt,[89] még mindig a fő beszédtéma itt is meg a Csatornán túl is. Úgy látszik, a Porta tiltakozása a szíriai expedíció ellen, ahogy azt eredetileg Franciaország és Oroszország maguk közt tervezték,[96] elsősorban Ausztria és Poroszország részéről talált erős támogatásra, Lord Palmerston viszont, aki az erődítményekről folytatott viták során éppen Louis-Napoléont szemelte ki a brit gyanakvás fő célpontjának, kénytelen volt Törökország és a német hatalmak érdekében súlyát latba vetni. Úgy látszik továbbá, hogy december hőse[5] kissé meg van ijedve, nemcsak a diktatórikus hang miatt, amelyet Oroszország megenged magának, hanem még inkább az „anciens partis"[81] szalonjaiban keringő gúnyos megjegyzések és a halk suttogás miatt is, amely a faubourg-okban* az „alliance cosaque-kal"** kapcsolatban hallható.

Hogy ezt a szövetséget Párizs számára elfogadhatóvá tegyék, sokkal bonyolultabb helyzetnek kell bekövetkeznie. Louis-Napoléon e lehangoló körülmények közt és nyilvánvalóan nyugtalan lelkiállapotban fogalmazta meg levelét, amelyből több helyütt erősen árad a nevetségesség illata.

Egy angol alkalmasint jót nevet azon a szólamon, amelyet Louis-Napoléon Lord Palmerstonhoz intézett – „Értsük meg egymást jóhiszeműen, *becsületes emberek* módjára, és nem *mint tolvajok*, akik egymást be akarják csapni" –, de a páratlan ízléstelenséget az eredeti franciában rejlő nevetségességgel keverve – „entendons nous loyalement comme d'honnêtes gens que nous sommes, et non comme des larrons qui veulent se duper mutuellement" – csak francia fül tudja értékelni. Egyetlen francia sem olvashatja ezt a passzust anélkül, hogy ne jutna eszébe egy hasonló mondat, amely a „Robert Macaire"[97] című híres színdarabban fordul elő.

Alábbiakban közlök néhány adatot a francia és az angol államháztartás összehasonlítása végett. Az ideiglenes és előrelátható költségvetés szerint Franciaország 1860. évi egész jövedelmét 1825 millió frankra, azaz 73 000 000 £-re becsülik, s az a következő forrásokból ered:

	£
I. Egyenesadók, föld, ház, személyi jogosítványok	18 800 000
II. Regisztrálás (bélyegek és domíniumok)	14 300 000
III. Erdőségek, vadászterületek és halgazdaságok	1 500 000
IV. Vám és sóadó	9 100 000
V. Közvetett adók (fogyasztási adó stb.)	19 500 000
VI. Posta	2 300 000
VII. Különfélék	7 500 000

* – (párizsi) városnegyedekben (volt külvárosok) – *Szerk.*

** – „kozák szövetséggel" – *Szerk.*

Az angol jövedelem 1859-ben (az 1860-ra vonatkozó pénzügyi jelentéseket még nem tették közzé) a következőképpen alakult (itt is, mint föntebb, csak kerek számokban megadva):

	£
I. Adók (beleértve a jövedelemadót)	10 000 000
II. Bélyegek	8 250 000
III. Koronauradalmak	420 000
IV. Vám	24 380 000
V. Fogyasztási adó	18 500 000
VI. Posta	3 200 000
VII. Különfélék	2 100 000

A két ország állami kiadásainak összehasonlítása az alábbi képet adja:

	Franciaország £	Anglia £
Kamatok államadósságok után	22 400 000	28 500 000
Hadsereg és haditengerészet	18 600 000	22 500 000
Civillista	1 000 000	400 000
Az adóbehajtás költsége	8 000 000	4 500 000
Egyéb kiadások	23 000 000	9 000 000
Összesen:	73 000 000	65 000 000

A legutóbbi táblázatos kimutatásból látható, hogy az államadósság után fizetett kamat a bonapartista Franciaországban rohamosan a brit szintre emelkedik; hogy a kontinensen a központosítás alacsonyabb szinten tartja a hadsereg és a haditengerészet fenntartási költségeit, mint a szigetországban az oligarchia; hogy egy Louis-Napoléonnak személyi kiadásai fedezésére két és félszer annyi pénzre van szüksége, mint egy brit uralkodónak; és végül, hogy az olyan bürokratikus országban, mint Franciaország, az adóbehajtás költsége magához a bevételhez viszonyítva aránytalanul nagy mértékben növekszik.

The Paper Tax – The Emperor's Letter

A megírás ideje: 1860 augusztus 7.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 augusztus 22. (6030.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Garibaldi hadmozdulatai

London, 1860 augusztus 8.

Dél-Itáliában válságosra fordult a helyzet. Ha hihetünk a francia és a szardíniai lapoknak, 1500 garibaldista partra szállt Calabriában és minden órában várják Garibaldit. De még ha ezek a hírek elhamarkodottak is, nem kétséges, hogy Garibaldi legkésőbb augusztus derekáig átteszi hadszínterét az olasz szárazföldre.

Hogy megértsük a nápolyiak hadmozdulatait, figyelembe kell vennünk, hogy hadseregükben két ellentétes áramlat működik: a mérsékelt liberális párt, amely hivatalosan hatalmon van, s amelyet a kormány képvisel, és az abszolutista kamarilla, amelyhez a hadsereg legtöbb vezetője tartozik. A kormány rendeleteit keresztülhúzzák az udvar titkos parancsai és a tábornokok intrikái. Ebből adódnak az ellentmondó hadmozdulatok és ellentmondó jelentések. Ma azt halljuk, hogy az összes királyi csapatoknak el kell hagyniok Szicíliát, holnap azt látjuk, hogy új hadműveleti bázist készítenek elő Milazzónál. Ez a helyzet minden felemás forradalom velejárója; az 1848-as esztendő Európa-szerte sok példát szolgáltatott erre.

Miközben a nápolyi kormány elhatározta, hogy kiüríti a szigetet, Bosco, aki az egyetlen eltökélt férfiúnak látszik a nápolyi tábornoki vállpántot viselő vénasszonyok gyülekezetében, nyugodtan hozzálátott ahhoz, hogy a sziget északkeleti sarkát olyan erődítménnyé változtassa, amelyből meg lehet próbálni a sziget visszahódítását. E célból a Messinában rendelkezésre álló legjobb katonákból összeválogatott sereggel Milazzóba vonult. Itt véletlenül beleütközött a garibaldisták Medici parancsnoksága alatt álló dandárjába, de nem mert komoly támadást indítani ellenük. Azok közben értesítették erről magát Garibaldit, s az némi erősítést hozott nekik. Most aztán a felkelők vezére támadta meg a királyiakat és mintegy 12 órás heves harc után teljesen szétverte őket. A két fél körülbelül egyenlő erőket vetett harcba, de a nápolyiak állásai igen erősek voltak. Ám sem az állások, sem a

katonák nem tudták feltartóztatni a felkelők rohamát, s a nápolyiakat végigkergették a városon, egyenesen a fellegvárba. Itt nem maradt más választásuk, mint a kapituláció, s Garibaldi megengedte nekik, hogy fegyver nélkül hajóra szálljanak. E győzelem után Garibaldi nyomban Messina ellen vonult, ahol a nápolyi tábornok beleegyezett a város külső erődítményeinek feladásába azzal a feltétellel, hogy a fellegvárban nem háborgatják. Minthogy az a fellegvár legfeljebb néhány ezer katona befogadására alkalmas és így sohasem lesz komoly akadálya Garibaldi bármely támadó hadműveletének, ezért igen helyesen tette, hogy megkímélte a várost a bombázástól, amely roham esetén elkerülhetetlen lett volna. Palermo, Milazzo és Messina sorozatos kapitulációja mindenesetre jobban megrendítette a királyi csapatok önbizalmát és vezéreikbe vetett hitét, mint kétszer annyi győzelem. Magától értetődő dologgá vált, hogy a nápolyiak Garibaldi előtt mindig kapitulálnak.

Ettől a perctől kezdve gondolhatott a szicíliai diktátor a kontinensen való partraszállásra. Gőzhajóinak flottája úgy látszik még nem elég nagy ahhoz, hogy lehetővé tegye számára a partraszállást valahol északabbra, 6–8 napi járásra Nápolytól, mondjuk a Policastroi-öbölben. Ezért nyilván úgy határozott, hogy ott kel át a tengerszoroson, ahol az a legkeskenyebb, vagyis a sziget legészakkeletibb pontjánál, Messinától északra. Ezen a ponton állítólag mintegy 1000 hajót összpontosított – legtöbbjük valószínűleg halászhajó és felukka, amilyenek e partok mentén mindenütt találhatók –, és ha 1500 ember Sacchi vezetésével csakugyan partra szállt, ezek nyilván Garibaldi élcsapatát alkotják. A hely nem a legkedvezőbb a Nápoly elleni támadáshoz, mivel ez a fővárostól a legtávolabb eső része a szárazföldnek. De ha gőzhajói nem szállíthatnak egyszerre körülbelül 10 000 embert, nem maradt más választása, s ennek egyúttal megvan legalább az az előnye, hogy a calabriaiak nyomban csatlakoznak hozzá. Ha azonban gőzösei fedélzetén össze tud zsúfolni körülbelül 10 000 embert és bízni mer a királyi tengerészet semlegességében (ez úgy látszik elhatározta, hogy nem harcol olaszok ellen), akkor még megteheti, hogy félrevezetés céljából egy kisebb egységet partra szállít Calabriában, maga pedig a fősereggel a Policastroi-öbölbe vagy éppen a Salernoi-öbölbe megy.

A haderő, amely most Garibaldi rendelkezésére áll, a következő: öt dandár reguláris gyalogság, egyenként négy zászlóaljjal; tíz zászlóalj cacciatori dell' Etna*; két zászlóalj cacciatori delle Alpi**, hadseregének

* – etnai vadászok – *Szerk.*
** – alpesi vadászok – *Szerk.*

elitje; egy külföldi (most olasz) zászlóalj Dunne ezredesnek, egy angolnak a parancsnoksága alatt; egy műszaki zászlóalj; egy ezred és egy század lovasság, és négy zászlóalj tábori tüzérség – összesen 34 zászlóalj, négy lovasszázad és 32 ágyú, vagyis körülbelül 25 000 ember, akiknek valamivel több mint a fele észak-olaszországi, a többi Olaszország más részeiről való. Ezt a haderőt csaknem teljes egészében fel lehet használni a Nápoly elleni invázióra, mivel a most szerveződő új alakulatok hamarosan elegendők lesznek a messinai fellegvár figyelemmel tartására és Palermónak meg a többi városnak rajtaütések elleni védelmére. Mégis igen kicsinek látszik ez a haderő ahhoz képest, amellyel a nápolyi kormányzat papíron rendelkezik.

A nápolyi hadsereg összetétele a következő: három gárdaezred, tizenöt ezred sorkatonaság, négy külföldi ezred, egyenként két zászlóaljjal, vagyis összesen 44 zászlóalj, továbbá 13 zászlóalj vadász, 9 ezred lovasság és 2 ezred tüzérség – összesen 57 békeállományú zászlóalj és 45 ugyancsak békeállományú lovasszázad. Hozzászámítva a 9000 csendőrt, akik szintén katonai szervezetet alkotnak, e hadsereg békeállománya 90 000 fő. Az utóbbi két év alatt azonban ezt a hadsereget csaknem teljesen hadi létszámra emelték; megszervezték az ezredek harmadik zászlóalját, a tartalékos lovasszázadokat tényleges szolgálatba állították és a helyőrségi csapatokat kiegészítették; így ez a hadsereg most, papíron, több mint 150 000 főből áll.

De micsoda hadsereg ez! Úgy külsőre, vaskalapos katona szemében nagyszerű, de nincs benne élet, lelkesedés, hazafiasság, hűség. Nincsenek nemzeti katonai hagyományai. Amikor a nápolyiak mint olyanok harcoltak, mindig vereséget szenvedtek. Csak Napóleon vezetése alatt szegődött hozzájuk néha a győzelem. Ez nem nemzeti, hanem tisztán királyi sereg. Azzal a kizárólagos céllal állították fel és szervezték meg, hogy elnyomja a népet. És még erre is alkalmatlannak mutatkozik; igen sok antiroyalista elem akad soraiban, s ezek most mindenütt kitörnek. Az őrmesterek és káplárok szinte kivétel nélkül liberálisak. Egész ezredek kiáltják: „Viva Garibaldi!"* Soha egyetlen hadsereg sem vallott olyan szégyent, mint ez Calatafimitól Palermóig; s ha a külföldi csapatok és egyes nápolyiak Milazzónál jól harcoltak is, nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a válogatott katonák csak elenyésző kisebbséget alkotnak a hadseregben.

Ennélfogva majdnem bizonyosra vehető, hogy ha Garibaldi akkora haderővel száll partra, amely képes néhány győzelmet aratni a kontinensen, a nápolyi tömegek semmiféle összpontosítása nem szállhat szembe vele; és

* – „Éljen Garibaldi!" – *Szerk.*

legközelebb arra a hírre számíthatunk, hogy Garibaldi folytatja diadalmenetét, 15 000 emberrel tízszeres túlerő ellen, Scillától Nápoly felé.

Garibaldi's Movements

A megírás ideje: 1860 augusztus 8.

A megjelenés helye: New York Daily Tribune,
1860 augusztus 23. (6031.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

[Az új szardíniai kölcsön – A küszöbönálló francia és az indiai kölcsön]

London, 1860 augusztus 14.

A 6 000 000 £ összegű új szardíniai kölcsön lezárult, és állítólag háromszorosan túljegyezték a kívánt összeget. Tehát úgy látszik, hogy az új olasz királyság államadóssági kötvényei emelkednek a piacon ugyanakkor, amikor Ausztria hiába küszködik egy olyan adóssággal, amelynek nagyságát nem az ország erőforrásaival, hanem kormányának gyengeségével kellene mérni, és mialatt Oroszország, a hatalmas Oroszország, az európai kölcsönpiacról kitessékelve, kénytelen volt ismét saját papírpénz-gépezetéhez folyamodni. Mindamellett az új kölcsön, még Szardíniával kapcsolatban is, eszünkbe juttatja azt a rút tényt, hogy a modern időkben valamely nép szabadságharcában vagy függetlenségi harcában szinte már az első felvonás, mintegy szörnyű végzet folytán, úgy látszik, újabb szolgaság vállalásából áll. Hát nem olyan jelzálog-e minden államadósság, amely az egész nép szorgos munkáját terheli és megnyirbálja szabadságát? Nem teremti-e meg az állami hitelezők néven ismert, láthatatlan zsarnokok új körét? Bárhogyan is áll a dolog, ha a franciák nem egészen egy évtized alatt majdnem megduplázták államadósságukat azért, hogy rabszolgák maradjanak, az olaszok is vállalhatnak ugyanilyen kötelezettségeket azért, hogy szabad emberekké legyenek. A tulajdonképpeni Piemont, az újabban hozzácsatolt tartományok nélkül,[98] 1847-ben 3 813 452 £ adót fizetett, ezzel szemben a folyó évben 6 829 000 £ lesz az adója. Angol lapok, például az „Economist", megállapítják, hogy Piemont kereskedelme a vámtarifájában eszközölt liberális változtatások nyomán szintén erősen megnövekedett, és e föllendülés szemléltetésére a következő számokat közlik:

1854-ben a behozatal csak	12 497 160 £ volt
1857-ben	19 123 040 £-re emelkedett

1854-ben a kivitel 8 595 280 £ volt
1857-ben 19 050 040 £-re emelkedett.

Szeretném megjegyezni, hogy ez az emelkedés inkább látszólagos, mint valódi. Szardínia kivitelében a fő cikkek: selyem, selyemáruk, cérna, szeszes ital és olaj; de köztudomású, hogy e cikkek ára 1857 első három negyedében nagyon felszökött, és ez erősen felduzzasztotta a szardíniai kereskedelmi jelentések végösszegét. A királyság hivatalos statisztikai adatai azonkívül az exportált és importált cikkeknek csak az értékét közlik, a mennyiségét nem, úgyhogy az 1857-re vonatkozó számadatok talán egészen kivételesek. Mivel az 1858–60-as évek adatait még nem hozták nyilvánosságra, még csak ezután fog kiderülni, vajon az 1858. évi kereskedelmi válság és az 1859-es itáliai háború[19] gátolta-e az ország ipari fejlődését vagy sem. A következő táblázat adatai, amelyek a szorosan vett Szardínia folyó évi (1860) bevételének és kiadásának hivatalos becslését mutatják, arról tanúskodnak, hogy az új kölcsön egy részét a költségvetési hiány fedezésére, másik részét újabb háborús előkészületekre fogják fordítani:

Szardínia bevételei 1860-ban

	£
Vám	2 411 824
Telek- és házadó, bélyeg stb.	2 940 284
Vasút és távirat	699 400
Posta	242 000
A külügyminisztérium által beszedett illetékek	12 400
A belügyminisztérium által beszedett illetékek	21 136
A közoktatás egyes ágaiból származó jövedelem	580
Pénzverés	6 876
Különfélék	193 798
Rendkívüli források	301 440
Összesen:	6 829 738

Szardínia kiadásai 1860-ban

	£
Pénzügyminisztérium	4 331 676
Igazságszolgáltatás	243 816
Külügy	70 028
Közoktatás	117 744
Belügyminisztérium	407 152
Közmunkák	854 080
Katonai kiadások	2 229 464
Tengerészeti kiadások	310 360
Rendkívüli kiadások	1 453 268
Összesen:	10 017 588

Ha összehasonlítjuk a 10 017 588 £ összegű kiadást a 6 829 738 £ összegű bevétellel, 3 187 850 £ összegű hiány mutatkozik. Másrészt a becslések sze-

rint az újonnan szerzett tartományok évente 3 435 552 £-et jövedelmeznek, és évente 1 855 984 £-be kerülnek, úgyhogy tisztán fennmarad kerek összegben 1 600 000 £. E számítás szerint az egész Szárd Királyság deficitje, az újonnan szerzett tartományokat belevéve, pontosan 1 608 282 £-re csökken. Igazságos lenne, ha Lombardia és a hercegségek megfizetnék azoknak a kiadásoknak egy részét, amelyek az itáliai háborúban Piemontra hárultak; de az idők folyamán nagyon veszélyes kísérletnek bizonyulhat, ha csupán a régi tartományok kincstárának megsegítése végett olyan adót vetnek ki az új tartományokra, amely csaknem kétszerese annak, amit közigazgatási költségeik követelnek.

Akik ismerik a párizsi pénzpiac rejtett áramlatait, továbbra is azt állítják, hogy újabb francia kölcsön fenyegető veszélye közeledik. Csupán jó alkalom kell, hogy megindulhasson a hajsza. Az emprunt de la paix*, mint tudják, balul ütött ki. A „Partant pour la Syrie"-t[99] eddig túl kicsiny mértékben gyakorolták ahhoz, hogy indokolt lenne ezen a címen újból a grande nation** lelkesedésére apellálni. Ezért feltesszük, hogy – ha semmi új nem jön közbe és a gabonaárak tovább emelkednek – kölcsönt fognak kibocsátani azzal az ürüggyel, hogy intézkedéseket kell tenni egy esetleges éhínség csapásának elhárítására. A francia pénzügyekkel kapcsolatban mint érdekes tényt említhetjük meg, hogy Jules Favre urat, aki a corps législatifban*** jósolni merészelte a császári állampénztár összeomlását, a párizsi ügyvédi kar bâtonnierjévé° választották. A francia ügyvédek tudvalevőleg a régi monarchia idejéből átmentették régi feudális alkotmányuk néhány foszlányát. Még mindig valamiféle hivatásrendi testületet alkotnak, az úgynevezett barreau-t, s annak évenként megválasztott feje, a bâtonnier, képviseli a kart a bíróságokkal és a kormánnyal való kapcsolatában, s egyszersmind őrködik a karon belüli fegyelem fölött. A restauráció korában, majd ezt követően a polgárkirály°° rendszere alatt a párizsi bâtonnier megválasztását mindig nagy politikai aktusnak tartották, amely együtt járt a mindenkori kormány melletti vagy elleni tüntetéssel. Jules Favre úr megválasztását, azt hiszem, az első bonapartista-ellenes tüntetésnek kell tekintenünk, amelyre a párizsi ügyvédi kar vállalkozott, ezért megérdemli, hogy a nap eseményei közt tartsuk számon.

---

* – békekölcsön (*v. ö. 90. old.*) – *Szerk.*
** – nagy nemzet – *Szerk.*
*** – törvényhozó testületben – *Szerk.*
° – botvivőjévé – *Szerk.*
°° Lajos Fülöp. – *Szerk.*

Az Alsóház tegnapi ülésén, amelyen a jelenlevő képviselőházi tagok száma még a quorumhoz* is alig volt elegendő, Sir Charles Wood – az igazi whig[93] állásvadász valóságos mintapéldánya – határozati javaslatot terjesztett elő, amely felhatalmazná, hogy az indiai kincstár részére 3 000 000 £ összegű újabb kölcsönt vegyen fel. Állítása szerint az indiai deficit 1858–59-ben (a pénzügyi év mindig áprilisban kezdődik és végződik) 14 187 000 £, 1859–60-ban 9 981 000 £ volt, az 1860–61. évit pedig 7 400 000 £-re becsülik. Wood azt ígérte, hogy a deficit egy részét a Wilson úr által nemrég érvénybe léptetett adókból fogják fedezni – mindenesetre nagyon kétes lehetőség –, a másik részét a hárommilliós új kölcsönből. Az államadósság, amely 1856–57-ben, a zendülés[66] előtti esztendőben 59 442 000 £-re rúgott, most 97 851 000 £-re emelkedett. Még gyorsabban növekedett az adósság után esedékes kamat. 1856–57-ben még 2 525 000 £ volt, 1859–60-ban már elérte a 4 461 000 £-et. Noha a bevételt új adók kivetésével erőszakosan növelték, a bevétel mégsem tudott lépést tartani a kiadásokkal, amelyek még Charles Wood úr saját állítása szerint is – a közmunkákra fordított összegek kivételével – minden vonatkozásban emelkedtek. Hogy előteremtsék a megerősített kaszárnyák építéséhez szükséges hárommilliót, ebben az évben „majdnem teljesen leállították a polgári jellegű közmunkákat és középítkezéseket", és ezt teszik majd a következő évben is. Sir Charles úgy beszélt, mintha ez a „teljes leállás" volna éppen a szép a rendszerben. A 40 000 európai katona helyett, akit 1856–57-ben tartottak Indiában, most 80 000 van ott; az alig 200 000 főnyi bennszülött hadsereg létszámát pedig több mint 300 000 főre növelték.

A megírás ideje: 1860 augusztus 14.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 augusztus 28. (6035.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

* *V. ö. 494. old. – Szerk.*

[Friedrich Engels]

A beteg Ausztria

Ferenc József, Ausztria császára, mintha csak azért élne, hogy bebizonyítsa annak a régi latin szállóigének az igazságát, hogy akit az istenek el akarnak pusztítani, annak előbb elveszik az eszét. 1859 elejétől kezdve egyebet sem tett, mint szándékosan lábbal tiport minden kínálkozó alkalmat, amely lehetőséget nyújtott arra, hogy magát és az osztrák birodalmat megmentse. Piemont váratlan megtámadása haderejének csupán egy részével; Hess marsallnak a császár és klikkje által elrendelt fölmentése főparancsnoki tisztsége alól; a solferinoi csatához[21] vezető határozatlanság; a hirtelen békekötés éppen abban a pillanatban, amikor legerősebb hadállásaihoz érkeztek a franciák; a birodalom belső szervezete terén minden engedmény konok megtagadása, míg csak késő nem lett – mindez az ostoba melléfogások olyan sorozata, amely párját ritkítja, ha meggondoljuk, hogy egy ember követte el őket ilyen rövid idő alatt.

De a szerencse úgy akarta, hogy Ferenc Józsefnek volt még egy esélye. Louis-Napoléon arcátlan kétszínűsége szükségessé tette Poroszország és Ausztria között azt a szövetséget, amelyet Ausztria előző megaláztatásai, naponta növekvő belföldi nehézségei tettek lehetővé. A badeni[53] és a teplitzi[83] tárgyalások megpecsételték ezt a szövetséget. Poroszország, amely először szerepelt Németország többi részének képviselőjeként, megígérte támogatását arra az esetre, ha Ausztriát támadás érné, nemcsak Itália, hanem Franciaország részéről is; Ausztria viszont megígérte, hogy engedményeket tesz a közvéleménynek és megváltoztatja belpolitikáját. Itt valóban remény nyílt Ferenc József előtt. Nem kellett félnie, hogy egyedül lesz kénytelen felvenni a harcot Itáliával, még magyarországi bajok esetén sem, mert új politikája a nyugalom legjobb biztosítékát nyújthatta ebben a térségben. Magyarország megelégedett volna egy külön alkotmánnyal, amely az 1849-ben eltörölt alkotmányon alapszik; az egész birodalomra kiterjedő liberális alkotmány pedig teljesítette volna a monarchia német törzsének jelenlegi kívánságait és nagy mértékben ellensúlyozta volna a szláv tarto-

mányok önálló törekvéseit. Ha egyszer a pénzügy a nép ellenőrzése alatt van, akkor az állami hitel helyreállt volna, s ugyanaz az Ausztria, amely most gyenge, szegény, letört, kimerült, és belviszályok prédája, csakhamar visszanyerte volna erejét a 700 000 szurony oltalma alatt, amelyet Németország készenlétben tartana védelmére. Ezeknek az előnyöknek a biztosításához csak két dolgot kellett tennie Ausztriának: odahaza valóban liberális politikát folytatnia, őszintén és fenntartás nélkül s Velencében defenzívában maradnia, sorsára bízva Itália többi részét.

De úgy látszik, Ferenc József sem az egyiket, sem a másikat nem tudja, vagy nem akarja megtenni. Nem tud lemondani abszolutisztikus uralkodóként élvezett hatalmáról, amely napról napra mindinkább szertefoszlik, és nem tudja elfelejteni a kis itáliai zsarnokok pártfogójaként betöltött pozícióját sem, amelyet máris elveszített. Mivel őszintétlen, gyenge és ugyanakkor makacs, úgy látszik, belső nehézségek elől támadó külháborúba menekül, és ahelyett hogy megszilárdítaná birodalmát egy olyan hatalom feláldozásával, amely amúgy is kicsúszik a kezéből, ismét személyes kebelbarátainak karjaiba veti magát és Itália megtámadására készül, ami az osztrák monarchia felbomlásával végződhet.

Lehet, hogy küldtek jegyzéket vagy más értesítést Bécsből Torinóba Garibaldi calabriai partraszállásáról, lehet, hogy nem; de minden valószínűség szerint Ferenc József elhatározta, hogy ezt a partraszállást ürügynek tekinti a nápolyi király* érdekében történő beavatkozásra. Vajon így áll-e a dolog, az nemsokára eldől. De mi lehet az oka az osztrák politika e hirtelen megváltozásának? Talán megszédítette Ferenc Józsefet az újdonsült barátkozás Poroszországgal és Bajorországgal? Nem valószínű; hiszen a teplitzi barátkozás végül is reá nézve megalázó volt, és csak Poroszországnak hozott diadalt. Talán Ferenc József a zászlaja alá akarja gyűjteni a pápa** és a nápolyi király seregeit, még mielőtt Garibaldi atomokra zúzza őket és olasz elemeiket egyesíti saját csapataival? Ez korántsem lenne elégséges indíték. Ezek a csapatok semmilyen hadjáratban sem nélkülöznek majd semmit, Ausztria viszont abban a helyzetben, amelybe ezzel az esztelen agresszióval juttatja magát, mindent nélkülözni fog. Az ok nem lehet más, mint az osztrák belpolitika helyzete. S itt nem kell soká keresgélnünk. A Birodalmi Tanács, amelyet feltöltöttek a különböző tartományok néhány legkonzervatívabb és legarisztokratikusabb személyével, és amelynek feladatköréhez *békeidőben* az ország pénzügyeinek ellenőrzése tartozott, tárgyalni készül a

* II. Ferenc. – *Szerk.*
** IX. Pius. – *Szerk.*

népképviselet kérdéséről, valamint a birodalom és a hozzá tartozó egyes tartományok alkotmányáról. A magyar tagok erre vonatkozó indítványai a bizottságban túlnyomó többséget szereztek, és a Tanács a kormánnyal dacolva ugyanilyen diadalmasan jóvá fogja őket hagyni. Egyszóval, *a második osztrák forradalom, úgy látszik, elérkezett.* A Birodalmi Tanács – a francia Notables[100] gyenge utánzata – úgy, mint a franciák tették, illetéktelennek nyilvánítja magát és a birodalmi rendi gyűlés összehívását követeli. A kormány – amely ugyanolyan pénzügyi nehézségekkel küzd, mint XVI. Lajos, és a birodalom különböző nemzetiségeinek eltérő törekvései miatt még gyengébb – nincs abban a helyzetben, hogy ellenálljon. A kormánytól kicsikart engedményeket bizonyára ráadások és kívánságok fogják követni. A birodalmi rendi gyűlés csakhamar nemzetgyűléssé alakul. Ferenc József úgy érzi, lába alatt remeg a föld, s hogy megmeneküljön a fenyegető földrengéstől, talán háborúba fog menekülni.

Vajon mi lesz a vége, ha Ferenc József beváltja fenyegetését és keresztes hadjáratot indít a nápolyi trón és az Egyházi Állam érdekében? Európában nincs olyan hatalom vagy állam, amelynek a legcsekélyebb érdeke fűződnék a Bourbonok uralmának fenntartásához, s ha Ferenc József beavatkozik a javukra, viselnie kell majd a következményeket. Louis-Napoléon a benemavatkozási elv védelmében biztosan át fog kelni az Alpokon; Ausztria pedig – az egész európai közvélemény ellenségességének terhével, megromlott pénzügyi helyzetével, a magyarországi felkeléssel, és bátor de számszerűen sokkal gyengébb hadseregével – szörnyű vereséget fog szenvedni. Talán halálos ütés éri. Hogy Németország a segítségére siessen, az szóba sem jöhet. A németek a leghatározottabban meg fogják tagadni, hogy akár a nápolyi királyért, akár a pápáért harcoljanak. Gondoskodni fognak arról, hogy a Szövetség[22] területét mindegyik fél tiszteletben tartsa (amit mind a franciák, mind az olaszok nagyon szívesen vállalnak majd), és ha Magyarország felkel, ezt ugyanolyan hűvösen fogják nézni. Sőt, az osztrák birodalom német tartományai igen valószínűen támogatni fogják a magyarok követeléseit, ahogy azt 1848-ban tették, és alkotmányt követelnek maguknak. Az osztrák sajtó, bármennyire korlátozza is a kormány, félreérthetetlen jeleit mutatja annak, hogy még Ausztriában is széles körben rokonszenveznek Garibaldival. A közvélemény áramlata más irányt követ, mint az elmúlt esztendőben; Velencét most nagyon előnytelen birtoknak tekintik, az olaszok függetlenségi harcát pedig, mivel francia segítség nélkül folyik, a bécsi közönség kedvező színben látja. Ferenc Józsefnek rendkívül nagy nehézségébe fog kerülni, hogy akár a saját német alattvalóit is rávegye a nápolyi Bourbonok, a pápa és az emiliai kis hercegek ügyének felkarolására.

Az a nép, amely éppen forradalomra készül az abszolutizmus ellen, aligha fog kiállni uralkodója dinasztikus érdekeiért. A bécsiek ezt már azelőtt is bebizonyították, és könnyen lehetséges, hogy az osztrák csapatok átkelése a Pón jeladás lesz, mely a bécsi és a magyarországi haladó elemeket erőszakosabb eszközök alkalmazására fogja serkenteni.

The Sick Man of Austria

A megírás ideje: 1860 augusztus 16.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 szeptember 1. (6039.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az európai termés

London, 1860 augusztus 21.

Minél jobban előrehalad az évszak, annál sötétebbek lesznek a terméskilátások, és annál halványabb lesz a remény, amely még mindig a jó idő esetleges visszatérésén alapszik. Ezen a nyáron az időjárás szokatlanul kedvezőtlen volt, nemcsak az Egyesült Királyság minden részében, hanem egész Észak-Európában is, beleértve Észak-Franciaországot, Belgiumot és a rajnai tartományokat. Angliára nézve helyesen jellemzi az évszakot a következő leírás:

„A hideg, megkésett tavasz után a június olyan rendkívül nedves volt, hogy sok körzetben nem tudtak répát vetni, takarmányrépát kapálni, és nem tudták elvégezni az évszak egyéb szokásos munkáit sem. Aztán, körülbelül tíznapi szép idő után, annyira változékony lett az idő, hogy szinte meglepő volt, ha két nap eső nélkül telt el. De a túl sok csapadékon kívül a mostani, mondhatjuk már elmúlt nyár rendellenes volt annyiban is, mert elmaradt a napsütés és nagyon alacsony hőmérséklet uralkodott, még akkor is, amikor nem esett az eső."

Ebben az évben az átlagos csapadékmennyiség mintegy 20 hüvelyk volt, és mivel május és június hónapban a csapadék elérte a 11,17 hüvelyket, ebben a két hónapban, úgy látszik, az évi vízmennyiségnek több mint a fele esett le. Az elmúlt héten, amelynek elején úgy látszott, hogy kedvező változás várható, az időjárás még változékonyabbnak és viharosabbnak bizonyult, mint valaha; e hó 16-án és 18-án valóságos felhőszakadás volt, amelyet a délnyugati szél hozta viharok és zivatarok kísértek. Ennek következtében tegnap a búza ára a Mark Lane-en[101] quarterenként mintegy két shillinggel emelkedett a hétfői piaci ár fölé.

A szénakaszálást máris komolyan veszélyezteti és késlelteti a szüntelen szél, eső és hideg. Mivel a fű a földön fekszik és állandóan vizes, félő, hogy

tápértékének nagy része kioldódott, úgyhogy a fű nagy része nem lesz takarmány céljára alkalmas, hanem alomszalmaként kell majd használni, ez pedig igen számottevő veszteséget jelent és nagy mértékben megnöveli majd a tavaszi gabona fogyasztását. Nagy részének a begyűjtése még hátra van, és nagy része pótolhatatlanul veszendőbe ment.

„Aligha kétséges" írja a „Gardeners' Chronicle"[102] szombati száma, „hogy a búzatermés általában tetemes kárt szenvedett. 140 jelentés közül, amely Anglia és Skócia ugyanennyi tudósítójától érkezett, nem kevesebb, mint 91 az átlagosnál rosszabbra becsüli a termést, és ha a fő búzatermő vidékeket nézzük, azt tapasztaljuk, hogy a kedvezőtlen jelentések aránya ugyanilyen nagy. Például Lincolnshire-ből hat jelentés közül öt, a norfolki és suffolki öt jelentés közül három és Oxford, Gloucestershire, Wilts, Hants és Kent grófságokból valamennyi jelentés kedvezőtlen." A búza nagy része a gyökerénél megrothadt, még mielőtt a szemek megértek volna, sok vidéken pedig lisztharmat és rozsda tette tönkre. Mialatt a búzát sok vidéken nagy mértékben betegség támadta meg, a burgonyabetegség, amely 1845-ben bukkant fel és a következő négy évben vészesen pusztított, majd 1850 óta fokozatosan mérséklődött, most nemcsak Írországban, hanem Anglia és az északi kontinens számos kerületében is súlyosabb formában újra megjelent.

A „Freeman's Journal"[103] így foglalja össze Írország általános terméskilátásait: „A zabtermést általában csaknem elveszettnek tekintik. Kivéve néhány jelentéktelen területet, a zab még nem érett, még egészen zöld és a heves viharok következtében megdőlt. A búzát előreláthatóan ugyanolyan csapás fogja sújtani, mint amilyen általában a gabonatermést fenyegeti. Még keveset arattak le belőle, és ez a termés, amelynek állapota csupán néhány héttel ezelőtt a legvérmesebb reményeket keltette, most a legsúlyosabb gondot okozza a mezőgazdáknak. A burgonyatermésről az az általános vélemény, hogy, ha a mostani időjárás még egy hónapig tart, menthetetlenül tönkremegy." A wexfordi „Independent"[104] szerint „a burgonyabetegség terjed, és több helyen a termés teljes egyharmadát érinti, függetlenül a nagyságától és a fajtájától, valamint az ültetési idejétől".

Ezért biztosra vehető, hogy az aratás általában a szokásos időponton túl jelentősen ki fog tolódni, s így a meglevő készletek elégtelenek lesznek. A széna részleges kiesése, a burgonyabetegséggel párosulva, rendkívüli mértékben rá fogja szorítani az embereket a gabonaneműekre, tetejében valamennyi gabonafajta hozama, különösen a búzáé, jóval az átlagos alatt lesz. Mostanáig a külföldi behozatal, ahelyett hogy felülmúlná az 1858. és 1859. évi importot, éppen ellenkezőleg, jelentős csökkenést mutat. Másrészt a gabonaárakat, jóllehet átlagban 26 százalékkal magasab-

bak, mint a múlt évnek ugyanebben az időszakában voltak, mostanáig alacsony szinten tartotta az a hír, hogy Amerikában és Dél-Oroszországban bőséges lesz a termés, valamint az a remény, hogy az időjárás kedvezőre fordul és az a rendkívüli óvatosság, amelyet a bőrpiacon bekövetkezett legutóbbi árzuhanás kényszerített *minden* pénzügyletre. Ha a jelenlegi árakat összehasonlítom az 1815 óta eltelt hasonló időszakok áraival, arra a következtetésre jutok, hogy a búza átlagára, amelynek quarterje most 58–59 sh.-re tehető, legalábbis Angliában okvetlenül 65–70 sh.-re fog emelkedni. A gabonaneműek ilyen mérvű áremelkedésének hatását jelentősen súlyosbítani fogja az a körülmény, hogy egybeesik az ország exportkereskedelmének fokozatos csökkenésével. A brit kivitel az 1859 június 30-ával végződő hat hónap alatt realizált 63 003 159 £-ről 1860 megfelelő időszakában 62 019 989 £-re esett vissza, s mint ahogy azt egy előző tudósításomban kimutattam*, a csökkenés főleg a pamutáruk és pamutfonalak eladásában mutatkozó visszaesésnek tulajdonítható, ami az ázsiai és az ausztráliai piacok telítettsége miatt következett be. Mialatt a kivitel ilyenformán csökkent, a behozatal, 1859 megfelelő időszakával összehasonlítva, jelentősen emelkedett. Valóban azt látjuk, hogy az 1859 május 31-ével végződő öt hónap alatt a behozatal 44 968 863 £ volt; 1860-ban pedig 57 097 638 £.

A behozatalnak ez a túlsúlya a kivitellel szemben szükségképpen fokozza majd az arany kiszivárgását, és ezt követően súlyosbítja a pénzpiac bizonytalan helyzetét, ami jellemző minden olyan időszakra, amikor gyenge a termés és rendkívüli mennyiségben vásárolnak külföldi gabonát. Angliában a fenyegető pénzügyi nyomás hatása a gazdasági élet határait valószínűleg nemigen fogja túllépni, de egészen más a helyzet a kontinensen, ahol szinte elkerülhetetlenek a komoly politikai nyugtalanságok, valahányszor egy-egy pénzügyi válság rossz terméssel és nagyarányú adóemeléssel esik egybe. Máris a legkomolyabb aggodalom mutatkozik Párizsban, ahol a városi hatóságok mostanában serényen felvásárolják a régi házak egész sorát, hogy leromboltassák őket és így szerezzenek munkát az „ouvrier-k"** számára. Pillanatnyilag a legjobb minőségű búza ára Párizsban olyan magas, ha ugyan nem valamivel magasabb, mint Londonban, vagyis 60 sh. 6 d.-től 61 sh.-ig terjed. Miután a legutóbbi fogások, amelyekkel Louis Bonaparte a közvélemény figyelmét elterelni próbálta – a szíriai expedíció, Spanyolország előléptetése „nagyhatalommá"[105], a tranzakciók Poroszországgal, valamint a Garibaldi előrenyomulásának megakadályozására irányuló kísérletek –,

* *V. ö. 66–69. old. – Szerk.*

** – „munkások" – *Szerk.*

sorra csődöt mondtak, Louis Bonaparte éppen akkor kénytelen szembenézni a rossz idény, a pénzszűke és a kongó állampénztár veszélyeivel, amikor politikai „presztízse" a jelek szerint erősen csökken. Ha egyáltalán szükség van az utóbbi állítás bizonyítására, nem elég-e a „kedves Persigny"-hez intézett levele?[89]

The Crops in Europe

A megírás ideje: 1860 augusztus 21.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 szeptember 6. (6043.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Az angol önkéntes lövészek szemléje[106]

Akárcsak Németország, Anglia is a bonapartista támadási vágyak elhárítására fegyverkezik; az angol Volunteer Riflemen* megjelenésének ugyanaz az oka, mint annak, hogy a német sorzászlóaljak száma megduplázódott. Ezért a német katonai körök nyilván szívesen hallanak majd részleteket az új angol önkéntes hadsereg mostani állapotáról és harcképességéről, mert ez a hadsereg egész eredetét és alapgondolatát tekintve a bonapartizmus ellensége, Németország szövetségese.

Néhány zászlóalj kivételével ez az önkéntes hadsereg a múlt év második felében alakult; még egy éve sincs, hogy a zöme egyenruhát öltött és kiképzésben részesül. Ereje most papíron 120 000 fő; ám, ha az egyes kerületekben tapasztalható helyzetből próbálunk az egészre következtetni, azt látjuk, hogy alig 80 000 valóban kiképzett emberre lehet számítani; a többit nem érdekli a dolog, s legjobb volna, ha törölnék a lajstromokból.

A szervezet igen egyszerű. Ahol egy helységben összegyűl 60–100 önkéntes (a tüzérségnél 50–80), a grófság lord-lieutenantjének** engedélyével századot alakíthatnak. Tisztjelölteket választanak (1 századost, 1 hadnagyot, 1 zászlóst, illetve alhadnagyot), akiket a grófság lord-lieutenantje rendszerint a megfelelő rangban ki is nevez, bár előfordult, hogy egy-egy jelöltet elvetettek. Több század zászlóaljjá alakulhat, melyhez aztán a lord-lieutenant többnyire a tisztikar kívánsága szerint vagy a századosok rangidőssége alapján kinevezi az őrnagyot és az alezredest (aki Angliában a zászlóalj tényleges parancsnoka). Ilymódon egy–nyolc századból álló alakulatok vannak, amelyeket minden grófságban keletkezésük sorrendjében számoznak; de csak a nyolc századból álló teljes zászlóalj élére kerül alezredes. Valamennyi tiszt az önkéntesek köréből nevezhető ki, és vizsgát nem kell tenniök. Egyedül a segédtisztnek[107] kell katonaviselt csapat- vagy

* – önkéntes lövészek – *Szerk.*

** – (főként katonai ügyeket intéző) kormányzójának – *Szerk.*

milíciatisztnek lennie és egyedül ő kap állandó zsoldot.* Az önkéntesek maguk gondoskodnak ruházatukról, de puskát és közönséges szuronyt a kormány kívánságra kölcsönad. Az egyenruha és a szíjazat színét, szabását stb. minden alakulat maga választja meg a kormánynak, azaz a grófság lord-lieutenantjének a jóváhagyásával. Gyakorló- és lőterekről, lőszerről, oktatóról és zenekarról az alakulatoknak szintén általában maguknak kell gondoskodniok.

A különböző gyalogos-, illetve lövészalakulatok egyenruhái többnyire sötétzöldek, világos- vagy sötétszürkék, vagy pedig szürkésbarnák; szabásuk átmenet a francia és az angol egyenruha között; fejükön túlnyomórészt a francia kepit, a francia vagy angol tisztisapkát viselik. A tüzérség egyenruhája az előírásszerűen sötétkék, és a tetszetősség kedvéért átvették az angol lovastüzérség célszerűtlen prémsapkáját. Az egyébként pusztán luxusnak tekinthető kevés lovasvadász egyenruhája azonos az angol lovasságéval.

Amikor megindult az agitáció e lövészalakulatok létesítéséért és megalakultak az első századok, a dolognak igen erős nemzetőrség illetve polgárőrség színezete volt; igen sok volt benne a katonásdi; sokszor derültséget keltett a klikkezés a tisztválasztásoknál, az új tisztek komikus magatartása és tanácstalansága szolgálat közben. A választás, érthető módon, korántsem mindig a legtehetségesebbekre, vagy akár csak azokra esett, akikben a legtöbb ügyszeretet volt. Fennállásuk első hat hónapjában szinte az összes századok és zászlóaljak a mi boldogult 1848-as polgárőrségünkre emlékeztettek.[108]

Ez volt az az anyag, amelyet az altiszti oktatóknak átadtak, hogy használható tábori csapatokat faragjanak belőle. Rendszerint este 7 és 9 óra között gyakorlatoztak csoportonként, zárt helyiségekben és lámpa mellett, két- vagy háromszor hetenként, szombat délutánonként pedig lehetőleg egy kis menetgyakorlatot végeztek és századonként gyakorlatoztak. Az oktatók altisztek voltak a sorkatonaságtól, a milíciától vagy a nyugdíjaztatott rokkantak közül (pensioners). A vasárnap felhasználását szokás és törvény tiltotta. A katonanyúzás mestereire hárult a tisztek kiképzése is. Az angol altiszt a maga nemében egészen kiváló. Az angol hadseregben kevesebbet káromkodnak és szitkozódnak szolgálat közben, sokkal nyugodtabban beszélnek, mint bármely más hadseregben, viszont annál inkább büntetnek. Az altiszt

* A kormány által jóváhagyott 180 font sterling zsoldhozzájárulást a legtöbb zászlóalj még jelentősen megtetézi; ismerek segédtiszteket — sorkatonaságbeli hadnagyokat—, akik 300 font sterling, illetve 2000 tallér, sőt még ennél is nagyobb gázsit húznak.

utánozza a tisztet és olyan a modora, amely magasan fölötte áll német altisztjeink szokásos modorának. Emellett nem a polgári életbe való későbbi jobb beleilleszkedés kedvéért szolgál; önként szerződött el 12 esztendőre és őrmesterré való előléptetéséig is minden új fokozattal jobb és jobb helyzetbe került; minden zászlóaljnál egy-két tiszti beosztásban (segédtiszt, gazdászati tiszt) többnyire öreg altiszteket találunk; a háborúban az altiszt harci érdemekkel megszerezheti gallérjára az aranycsillagot. Az ilyen altisztekből kikerült oktatók az önkéntes lövészeknél a rendelkezésükre álló időben valóban megtettek minden tőlük telhetőt, és nagyjából nemcsak a századok teljes alaki kiképzését biztosították, hanem a tisztekkel is elsajátíttatták a legszükségesebb ismereteket.

Közben, legalábbis a nagyobb városokban, az egyes századok zászlóaljakat alakítottak és segédtiszteket kaptak a reguláris csapatoktól. Az angol alantas tisztnek, akárcsak az osztráknak, jóval kevesebb az elméleti képzettsége, mint az északnémeté; de ha kedveli mesterségét, az osztrákhoz hasonlóan egészen jól láthatja el a szolgálatot. Az önkéntes zászlóaljakhoz áthelyezett segédtisztek között akadnak olyanok, akiknél jobb oktatókat kívánni sem lehetne; zászlóaljaikkal nagyon rövid idő alatt valóban csodálatos eredményeket értek el. Csakhogy eddig igen kevés önkéntes tömörült zászlóaljba, az önállóan létező egyes századok viszont messze elmaradnak a zászlóaljak mögött.

Augusztus 11-én Lancashire és Cheshire önkéntesei szemlét rendeztek Newtonban, amely a félúton fekszik Manchester és Liverpool között; a kerület vezénylő altábornagya, Sir George Wetherall vette át a főparancsnokságot. A Manchester környéki gyárkerületek önkéntesei adtak itt találkát egymásnak; mind Liverpoolból, mind a szomszédos cheshire-i mezőgazdasági kerületekből ugyanis csak kevesen jöttek el. Tehát a német újoncozási tapasztalatok alapján ítélve, ezeket az alakulatokat testi rátermettség tekintetében az átlag alatt állóknak kell tartanunk; ám nem szabad elfelejteni, hogy a munkásosztály az önkéntesek között elenyésző kisebbségben van.

A newtoni ügetőpálya amúgy is laza talaja a tartós esőzéstől erősen felázott, nagyon egyenetlen és sáros volt; az egyik oldalán patak húzódott, amelyet helyenként sűrű bozót takart. Fiatal önkéntesek parádéjához tehát éppen megfelelő volt a terep; többnyire bokáig érő vízben és sárban álltak, a tisztek lovai pedig lábszárig süppedtek a fellazult agyagba.

A megjelent 57 alakulatot 4 dandárba osztották be, s ezekből az első 4, a többi 3–3 zászlóaljra, mindegyik zászlóalj pedig 8–8 századra oszlott; tényleges alezredesek vezették a dandárokat, önkéntes tisztek a zászlóalja-

kat. Az első dandár 3 zászlóalját szétbontakoztatta, a negyediket a közép mögött oszlopban állította fel. A második vonalban állt a többi 3 dandár, 9 zászlóaljoszlopban egymás mellett. Valamennyi oszlop századarcvonalban állt fel negyed távközzel az egyes századok között, és jobbra zárkózva.

Miután a csapatok fogadták a tábornokot, balra arcvonalváltoztatást kellett végrehajtaniok; az első vonal mögött oszlopban álló zászlóaljnak nyílt rendbe kellett fejlődnie, hogy ezt a mozdulatot fedezze. Ennek megfelelően keresztülhaladt azon az átjárón, amelyet az előtte álló zászlóalj két középső százada jobbra és balra való elkanyarodással képzett, és ezután oszlopban balra kanyarodott, majd 4 százada a patak mentén nyílt rendbe fejlődött, másik 4 százada pedig segédcsapatot alkotott. A nedves föld és a bozót miatt persze helyes terepkihasználásra gondolni sem lehetett; egyébként is a legtöbb önkéntes hadosztály még a lövészet és a tábori szolgálat ábécéjével foglalkozik, ezért nem lenne méltányos itt szigorú mércét alkalmazni. Időközben a szétbontakoztatott vonal elkanyarodott a középső zászlóalj centruma mint sarkpont köré; e zászlóalj két középső százada negyed körrel elkanyarodott, az egyik előre, a másik hátra, mire a többi század az új felállási irányhoz igazodott. A két szárnyzászlóalj negyed távközös oszlopba fejlődött fel (ez volt az angolok legzártabb oszlopa), elvonult a felállási irányba és ott szétbontakozott. Érthető, mennyi időt vett igénybe ez a nehézkes manőver. Ezzel egyidejűleg a második, illetve oszlopvonal jobbszárny-zászlóalja egyenesen előre menetelt, míg az első vonal új jobbszárnya mögé nem ért; a többi zászlóalj jobbra fordulva (négysoros oszlopokban) követte (kettős szakaszokban) addig a helyig, ahol a jobbszárny-zászlóalj állt, majd odaérkezve mindegyik zászlóalj arcvonalba fordult és követte az előtte haladó zászlóaljakat. Mihelyt az utolsó zászlóaljoszlop ilymódon megérkezett az új felállási vonalba, mindegyik zászlóalj külön-külön balra kanyarodott, és ezáltal újra helyreállította az oszlopvonal arcvonalát.

Most az oszlopvonal centrumából elindult a harmadik dandár; kétszáz lépésnyire az első szétbontakoztatott vonal mögé érkezve, a három zászlóaljoszlop felvette a szétbontakoztatáshoz szükséges térközt és maga is szétbontakozott. Mivel közben a csatárlánc jelentős terepet nyert, így a két szétbontakoztatott vonal néhány száz lépést előrement, majd az első vonalat felváltotta a második. Ez úgy történik, hogy a két vonal jobbra fordulva négysoros oszlopokba fejlődik, az első vonalban mindegyik század éle jobbra, a másodikban mindegyik század éle balra kanyarodik, és ilymódon a két vonal keresztezi egymást, majd arcvonalba fordulnak és megint vonalba kanyarodnak. Ez egyike azoknak a gyakorlótéri manővereknek, amelyek ott, ahol végrehajthatók, fölöslegesek, ott pedig, ahol szükségesek,

sajnos nem hajthatók végre. Ezután a négy dandárt ehhez hasonló és a vonaltaktikának megfelelő módon ismét egy nagy oszloppá vonták össze és a csapatok századarcvonalban (25–35 sorban) és nyitott oszlopban elvonultak a tábornok előtt.

Az effajta elemi taktikára, amelyet olvasóink bizonyára eléggé ósdinak találnak, nem is érdemes több szót vesztegetni; nyilvánvaló, hogy az ilyen szabályzat, bármennyire értékes vagy értéktelen is tizenkét évig szolgáló sorcsapatoknál, a pusztán szabad óráikban gyakorlatozó önkénteseknél mindenképpen a lehető legalkalmatlanabb. Ami bennünket itt érdekel, az csakis az a mód, ahogy az önkéntesek ezeket a mozdulatokat végrehajtották; és itt meg kell mondanunk, hogy ha itt-ott voltak is zökkenők, egészében véve az összes alakzatváltoztatásokat mégis nyugodtan és zavarmentesen hajtották végre. A legnagyobb hiányosságok az oszlopokba való kanyarodás és szétbontakozás terén mutatkoztak, s ez utóbbi többnyire nagyon lassan ment; mindkét mozdulatnál érezhető volt a tisztek kiképzésének és biztonságának a hiánya. Ezzel szemben a felfejlődött vonalak arcvonalmenetelése, az angol taktika e főmanővere, minden várakozáson felül jó volt; olyan mozdulat ez, amelyhez az angoloknak általában kivételes adottságuk van, s amelyet, úgy látszik, meglepően gyorsan tanulnak meg. Az elvonulás – amelyre mulatságos módon zuhogó esőben került sor – egészében véve szintén elég jól ment, ha itt-ott vétettek is a meglehetősen bonyolult angol katonai szabályzat ellen. Rendes távközökről viszont, a tisztek hibájából, megint szó sem lehetett.

Eltekintve a Londonban néhány vérmes önkéntes parancsnok által szervezett bemutatóharctól, amely meglehetősen szertelenül ment végbe, most fordult elő első ízben, hogy önkéntesek nagyobb tömegben olyan alakzatváltoztatásokat végeztek, amelyek nemcsak a parádézás céljait szolgálták. Ha meggondoljuk, hogy a megjelent csapatok zöme olyan alakulatokból állt, amelyek csak egy-két vagy legfeljebb három századot számlálnak és semmiféle zászlóaljkötelékben nem állanak, amelyeknek katonaviselt tisztjeik nincsenek, amelyek kiképzését kizárólag katonaviselt altisztek végezték és amelyeknek csak ritkán van alkalmuk zászlóaljakba tömörülni, el kell ismernünk, hogy a lehető legtöbbet nyújtottak, s hogy az angol önkéntesek nem állnak már a polgárőrségek fokán. Egyébként magától értetődik, hogy azok az alakulatok, amelyek egész zászlóaljakat alkotnak és katonaviselt segédtisztek alatt állnak (hiszen voltaképpen ők most a zászlóaljparancsnokok), a szemlén is sokkal jobban manővereztek, mint a többiek.

Egészében jó látványt nyújtottak ezek az emberek. Néhány század a franciához hasonló alacsony növésű emberekből állt ugyan, mások viszont

termetre felülmúlták a mostani angol sorkatonaság átlagát. Többnyire azonban nagyon vegyes volt a testmagasság és a mellbőség. Kellemetlenül nemharcias benyomást kelt a többség városias sápadtsága, de ez nyolcnapi tábori élet után már el is tűnne. Az egyenruhák, bár itt-ott túl sok volt a sallang, egészében véve nagyon jó hatást keltettek.

Az első év után az önkéntesek a kiképzés ábécéje terén most már eljutottak odáig, hogy áttérhetnek a csatározásra és a lőgyakorlatokra. Mindkettőben jóval rátermettebbnek bizonyulnak majd, mint az angol sorkatonaság, úgyhogy a jövő nyáron igen használható sereget alkothatnak már, kiváltképpen ha a tisztek is jobbak volnának.

S ebben rejlik az egész intézmény gyengesége. Tiszteket nem lehet ugyanannyi idő alatt és ugyanazokkal az eszközökkel kiképezni, mint közkatonákat. Eddig bebizonyosodott, hogy a tömeg buzgalmára építve mindenkit a célnak megfelelő kiképzésben lehet részesíteni. De a tiszteknél ez nem elég. A tisztek kiképzése, mint látjuk, még arra sem elegendő, hogy rendesen el tudják végeztetni a zászlóaljban folyó egyszerű alakzatváltoztatásokat, az oszlopban való kanyarodást, a szétbontakozást, a távköztartást (pedig az angol vonaltaktikában ez igen fontos). Vajon mi lesz majd a tábori szolgálatban és csatározásban, ahol minden a terep megítélésén múlik, ahol sokkal nagyobb nehézségek merülnek fel? Hogy lehet ilyen emberek kezébe adni a biztonsági szolgálatot? A kormány minden önkéntes tisztet kötelezett, hogy legalább három hétre Hythe-ba menjen lövésziskolára. Ez mindenesetre jó, de ezzel még nem tanul meg járőrt vezetni, sem tábori őrcsapatot vezényelni. Pedig az önkénteseket mégiscsak elsősorban a könnyű szolgálatra kell felhasználni, tehát arra, amelyhez a legügyesebb és a legbiztosabb tisztekre van szükségük!

Itt az államnak kell közbelépnie ahhoz, hogy legyen is valami a dologból. A századokat, amelyek egyelőre saját szakállukra egyenként vagy kettesével és hármasával létezgetnek, kényszeríteni kellene arra, hogy zászlóaljakba tömörüljenek és katonaviselt segédtiszteket vegyenek fel; ezeknek a segédtiszteknek valamennyi tiszt számára rendszeres előadásokat kellene tartaniok elemi taktikáról, tábori szolgálatról és a zászlóaljon belüli szolgálatról; a lövésziskolán kívül arra kellene kötelezni a tiszteket, hogy legalább háromheti tábori szolgálatot teljesítsenek valamely sorezrednél; és mindezek után egy vizsgának kellene alávetni őket, amelyen bebizonyítják, hogy legalább a legszükségesebbet megtanulták. Ha ilymódon levizsgáztatnák a tiszteket, majd orvosilag felülvizsgálnák az embereket, hogy eltávolítsák az elég szép számmal beszivárgott alkalmatlanokat és évente felülvizsgálnák a lajstromokat, hogy eltávolítsák azokat, akik nem vesznek részt a szolgálatban, csak

katonásdit játszanak és semmit sem tanulnak, akkor az a 120 000 fő, amely most papíron megvan, hamarosan jelentősen megcsappanna, de olyan csapat állna rendelkezésre, amely háromszor annyit érne, mint az, amely most papíron létezik.

Ehelyett, úgy hírlik, a hadügyminisztérium azzal a fontos kérdéssel foglalkozik, hogy ne öltöztessék-e be az első adandó alkalommal az összes önkénteseket a sorkatonaság oly praktikus téglavörös egyenruhájába.

Eine Musterung englischer freiwilliger Jäger

A megírás ideje: 1860 augusztus 24 körül

A megjelenés helye: „Allgemeine Militärzeitung", 1860 szeptember 8. (36.) sz.

Eredeti nyelve: német

Jelzés: F. E.

[Karl Marx]

[A gabonaárak — Az európai pénzügyi helyzet és a háborús előkészületek — A keleti kérdés]

London, 1860 augusztus 25.

Mivel az időjárás a hét folyamán nem javult, tegnap a Mark Lane-en[101] zsákonként 6 sh.-gel emelkedett a városi őrlésű liszt ára, és a külföldi kikötőknek azonnal megbízásokat adtak majdnem 1 000 000 quarter gabona felvásárlására. Az importőrök eléggé általánosan osztják azt a véleményt, amelyet egyik legutóbbi levelemben említettem*, hogy a gabonapiacon elkerülhetetlen az árfolyam további emelkedése. Franciaországnak a gabonakereskedelemmel kapcsolatos újabb intézkedései ezt az országot a brit gabonakereskedő egyenes vetélytársává teszik. Mint nyilván tudomásuk van róla, hogy Franciaországban létezik egy mozgó skála, amely szabályozza a behozatali és kiviteli gabonavámokat, és ez a mozgó skála változik a nyolc különböző körzet szerint, amelyre az ország a gabonakereskedelem szempontjából fel van osztva. Nos, ezt a mozgó skálát a „Moniteur" e hó 23-i számában közölt rendelettel egészben véve felfüggesztették. A rendelet kimondja, hogy a szárazon vagy vízen, francia vagy külföldi hajón importált gabona, illetve liszt után, bárhonnan érkezik is, 1861 szeptember 30-ig csak azt a minimális vámot kell fizetni, amelyet az 1832 április 15-i törvény megállapított; továbbá, a gabonával és liszttel megrakott hajók mentesülnek a kikötőilleték megfizetése alól, és végül, hogy az így megrakott hajók, ha bármikor 1861 szeptember 30-a előtt bármely idegen kikötőből kifutnak, csak az említett minimumot fizetik és nem fizetnek kikötőilletéket. A szóban forgó minimum 25 cent hektoliterenként (körülbelül 2 $^{3}/_{4}$ bushel). Tehát Franciaország, amely 1858-ban és 1859-ben több búzát (2 014 923 quartert) és több lisztet (4 326 435 cwt.-et) küldött Ang-

* *V. ö. 122–125. old. – Szerk.*

liába, mint bármely más ország, most a gabonavásárlásban komoly versenytársa lesz Angliának a külföldi piacokon, minthogy a francia mozgó skála időleges felfüggesztése a kívánt könnyítést nyújtja az ilyen versenyhez.

A két fő exportpiac, amelyre mind Anglia, mind Franciaország kizárólag rá van utalva, az Egyesült Államok és Dél-Oroszország. Ami Oroszországot illeti, a termés állására vonatkozó hírek fölöttébb ellentmondók. Egyrészt azt állítják, hogy a termés rendkívül gazdag, másrészt azt, hogy nagy esők és áradások a birodalom minden részében kárt okoztak a termésben. A déli tartományokban az utak és gabonaföldek nagy részén sáskahad pusztított. Ez a csapás először Besszarábiában jelentkezett, és romboló hatását 20 000 főnyi katonaság által vont kordon ellenére sem sikerült körülhatárolt területre szorítani. A szerencsétlenség végső kihatását természetesen még nem lehet felmérni, de mindenesetre meg fogja gyorsítani az élelmiszerárak emelkedését. Néhány londoni lap úgy véli, hogy a nagyarányú és váratlan gabonabehozataltól elválaszthatatlan aranykiáramlást, illetve ennek a pénzpiacra gyakorolt szokásos hatását ellensúlyozhatják az Ausztráliából érkező aranyszállítmányok. Nincs ennél oktalanabb feltevés. Az 1857. évi válság idején az aranytartalék nagyobb apadását tapasztaltuk, mint bármely hasonló válságos időszakban az ausztráliai és kaliforniai leletek előtt. Régebben több ízben vitathatatlan tényekkel és számadatokkal bebizonyítottam, hogy az 1851 óta Angliába behozott rendkívüli nagy aranymennyiséget a rendkívüli aranykivitel messze kiegyenlítette. Fennáll továbbá az a tény, hogy az Angol Bank aranytartaléka 1857 óta nem haladta meg az átlagmennyiséget, sőt még folyvást csökkent is. 1858 augusztusában még 17 654 506 £-et tett ki, 1859 augusztusáig 16 877 255 £-re, 1860 augusztusáig pedig 15 680 840 £-re apadt. Mivel az arany kiáramlása még nem indult meg, ez a jelenség azzal a körülménnyel magyarázható, hogy a rossz termés eshetősége csak kezd hatni, míg a kamatláb eddig magasabb volt Londonban, mint a kontinens többi jelentős tőzsdéin, azaz Amszterdamban, Frankfurtban, Hamburgban és Párizsban.

Az európai kontinens pillanatnyilag nagyon különös látványt nyújt. Franciaország közismerten súlyos pénzügyi nehézségekkel küzd, de olyan hatalmas mértékben és olyan fáradhatatlan energiával fegyverkezik, mintha Aladdin csodalámpája állna az asztalán. Ausztria a csőd szélén tántorog, de így vagy amúgy mégis talál pénzt arra, hogy egy óriási hadsereget élelmezzen és a várnégyszöget* huzagolt lövegekkel zsúfolja tele. Oroszország pedig, ahol a kormány pénzügyi műveletei sorra balul ütöttek ki és az államcsőd

* Mantova, Peschiera, Verona és Legnago. – *Szerk.*

valószínűségéről esik szó, ahol a hadsereg zúgolódik elmaradt zsoldja miatt, sőt a cári gárda hűségét is erősen próbára teszi az a körülmény, hogy a legutóbbi öt hónapban nem kapott zsoldot – Oroszország mindazonáltal tömegesen küldi csapatait a Fekete-tengerhez, és Nyikolajevnál 200 hajót tart készenlétben, hogy a katonákat Törökországba szállítsa. Mivel az orosz kormány a jobbágykérdéssel, a pénzkérdéssel és az újból feléledő lengyel kérdéssel nem tud megbirkózni, ezért, úgy látszik, elhatározta, hogy a nemzet elaltatásának végső eszközével, a háborúval próbálkozik. Következésképpen a birodalom minden részéből és az orosz társadalom valamennyi rétegéből jövő panaszokat a kormány parancsára belefojtják abba a fanatikus kiáltásba, hogy bosszút kell állni Törökország szegény, elnyomott keresztényeiért. Az orosz sajtóban nap nap után illusztrációk és példák tömegével bizonyítják a törökországi intervenció szükségességét. Az „Invalid"[109] egyik cikkének alábbi részlete jellemző példának tekinthető:

„A keleti kérdés olyan szakaszhoz érkezett, amely bizonyára hosszú ideig foglalkoztatja majd a nagyhatalmakat, s mivel ez a kérdés most egész Európa figyelmét magára vonja, helyesnek véljük, hogy lapunk hasábjain is helyet kapjon. Csak azok mehetnek el közömbösen e kérdés mellett, akiket nem érdekel az emberiség sorsa. Mi azonban kötelességünknek tartjuk, hogy ne csak elmondjuk a keleti események részleteit, hanem utaljunk a jövőbeli eshetőségekre is, annál is inkább, mert feladatunk, hogy a nyilvánosság elé tárjuk, milyen intézkedésekkel kellene véget vetni e természetellenes állapotnak, amely századunk és civilizációnk szégyene.

Látva, micsoda barbár cselekedeteket követhetnek el a törökök, a valóság és az igazság kedvéért le kell szögeznünk, hogy Európa felelős a muzulmán fanatizmus okaiért és következményeiért. Habozás nélkül őszintén fogunk beszélni. Miféle indítékok késztették Európát arra, hogy 1853–54-ben igazságtalan háborút viseljen Oroszország ellen? A krími hadjárat[19] indokolására maga Európa két célt jelölt meg: az egyik az volt, hogy gátat kell vetni Oroszország hatalmának és becsvágyának; a másik az, hogy meg kell védeni a keresztényeket a török elnyomástól. Európa tehát elismerte, hogy van ilyen elnyomás, de azt akarta, hogy miután ezt együttes közvetítés útján sikerül megszüntetnie, fennmaradjon Törökország integritása, mert ez a hatalmi egyensúly szükséges feltétele. Amikor a háború véget ért, a diplomácia e kettős cél elérésének módozataival kezdett foglalkozni. Az első dolga volt, hogy befogadja Törökországot az európai hatalmak családjába és megóvja bármelyik hatalom jogtalan beavatkozásától. Ezt könnyen meg lehetett valósítani, s így a két cél közül

az egyiket elérte. De hogy áll a másik? Van-e biztosíték a keresztények védelmére minden öldöklléssel és kegyetlenkedéssel szemben? Sajnos nincs! Ebben a tekintetben Európa szavakban, papírokban és dokumentumokban bízott, anélkül hogy az ígéretek megtartására szilárd biztosítékot követelt volna. Már 1854 augusztus 8-án, amikor az ellenségeskedések megszüntetésére kezdtek gondolni, felszólították a Portát, hogy egyenlő vallásgyakorlási jogokat adjon keresztény és muzulmán alattvalóinak. Ugyanezt a követelést támasztotta a pétervári kormány 1854 december 28-án kelt emlékiratában; és végül, az előzetes békefeltételekhez, amelyeket 1856 február 1-én fogalmaztak meg Bécsben és később a párizsi kongresszus első ülésének jegyzőkönyvébe beiktattak, a következő szavakat fűzték hozzá: »A ráják[110] jogai védelemben fognak részesülni, de anélkül, hogy ez érintené a szultán függetlenségét és szuverén méltóságát. Ausztria, Franciaország, Nagy-Britannia és a Porta egyetértenek abban, hogy a törökországi keresztények politikai és vallási jogait tiszteletben kell tartani, és a békeokirat e pontjához kérni fogják Oroszország hozzájárulását.«

Ugyanez a kérdés különböző más üléseken is foglalkoztatta a kongresszust, amint ez a február 28-i, a március 24-i és 25-i jegyzőkönyvekből kitűnik. Mindig két egymásnak ellentmondó célt akartak összeegyeztetni – megőrizni a szultán szuverén jogait és egyszersmind Európa védnöksége alá helyezni keresztény alattvalóinak jogait. A kongresszus teljesen elfelejtette, hogy a kereszténveknek éppen azokat a jogait, amelyeket helyre akart állítani, a Porta az Európával kötött előző szerződéseiben mindig újra meg újra elismerte – ezek a szerződések egyébként már régen megsemmisítették annak az uralkodónak a szuverenitását, akiről Európa most azt állítja, hogy támogatni kellene hatalma megőrzésében. Hogy e két egymásnak ellentmondó pontot valamelyest összhangba hozzák, a szultánt* rávették a híres hátt-i-humájun[111] kibocsátására, de ezt úgy tüntették fel, mintha saját szabad akaratából és szuverén hajlandóságból tette volna. A szultánnak meg kellett ígérnie, hogy tiszteletben tartja és kiterjeszti keresztény alattvalóinak jogait, és ezt az ígéretet lényeges pontként beiktatták a békeszerződésbe, hogy ekképpen biztosítsák teljesítését. E feltételek mellett a kongresszus a szerződés 9. cikkelyében Törökország belső ügyeibe való minden további beavatkozásról lemondott.

De valóban kapott-e a kongresszus biztosítékot a hátt-i-humájun végrehajtására? Vállalt-e a szultán tényleges kötelezettségeket? Ilyen irányú

* Abdul Medzsid. – *Szerk.*

kikötések nem szerepeltek. Noha a hátt-i-humájun bölcsességét a szerződésben nagyon dicsérik, ez a dokumentum, ahogy azt egész Európa megjósolta, holt betű maradt. De ami még rosszabb – Európának az új szerződés értelmében nincs joga legális beavatkozásra, akkor sem, ha a hátt-i-humájunt sohasem hajtják végre és a legszörnyűbb kegyetlenségeket követik el mindössze négy évvel kibocsátása után. Oroszország a minap figyelmeztette az összes európai kormányokat, hogy a törökök fanatizmusa sem buzgóságát, sem hevességét tekintve nem csökkent, hogy nemsokára új kitörések várhatók, jóllehet valójában időközben sem állt be enyhülés. De Európa még ekkor is beérte a Porta ígéreteivel és abban a reményben ringatta magát, hogy a bűnösöket majd megbüntetik és gyorsan helyreállítják a törvényt és a rendet. A barbárok részéről nagyarányú mészárlásra volt szükség ahhoz, hogy Európa megváltoztassa véleményét. Akkor Európa végre elhatározta, hogy beavatkozik, de ezt annyi halogatással és olyan körülményesen tette, hogy azt a benyomást keltette, mintha futni akarná hagyni a bűnösöket. Mindenben az 1856 március 30-án kötött szerződés betűjéhez ragaszkodott, és akárcsak az elmúlt évben Itália esetében, a nép szenvedése mit sem nyomott a latban egy diplomáciai okirat szövegével szemben.

Ám a mi véleményünk erről teljesen eltérő. A mi szemünkben Európának Törökországgal kötött szerződése szavatolja az emberiesség, a vallás és a civilizáció elveinek érvényesülését. Ha Törökország megsérti ezeket az elveket, saját magának köszönheti Európa beavatkozását.

1856-ig az európai hatalmaknak a Portával kötött több szerződés értelmében joguk volt tiltakozni a keresztény ráják helyzete miatt. Ma azonban feltehető a kérdés, vajon megszűnt-e ez a jog az 1856 március 30-i szerződéssel vagy sem. Lemondott-e Európa arról a jogáról, hogy megvédje hittestvéreit? Igen, lemondott, ha valaha is számított a február 18-i hátt-i-humájun végrehajtására; ha valaha is elhitte, hogy megígért reformok és végrehajtott reformok egy és ugyanaz; ha valaha is remélte, hogy a muzulmánok szokásai, szenvedélyei és törvényei megváltozhatnak. De Európa, természetesen, sohasem volt, nem is lehetett ezen a véleményen. Abban a hitben, hogy az oszmán birodalom integritása a hatalmi egyensúly sine qua nonja*, megengedte a szultánnak, hogy belépjen az európai államok családjába. De ehhez csak azzal a feltétellel járult hozzá, hogy Törökország intézményeiben európaivá válik; szakít azokkal a muzulmán hagyományokkal, melyek szerint a kard az egyetlen törvényhozó a Korán

* = elengedhetetlen feltétele – *Szerk.*

és a neki alávetett népek között; hogy a legyőzött a győztesek rabszolgája, vagyis tulajdona, akinek az élete, vagyona és családja az úr akaratától függ. Európát 1856-ban voltaképpen ez a gondolat vezérelte. Akármilyen haragot táplált is Oroszországgal szemben, egy véres és igazságtalan háború következményeként, Európa nem mentette fel a Portát előző kötelezettségei alól; éppen ellenkezőleg, a keresztények helyzetének fokozatos javulását követelte. Ennek a javulásnak a biztosítása volt az egyetlen cél, amelynek érdekében Európa közös védnökséget vállalt a Porta fölött, és csak ezen az áron szavatolta Európa a szultán területeinek sértetlenségét. Enélkül sem a háború, sem a béke nem lett volna indokolható. Enélkül sohasem fogadták volna be Törökországot a hatalmak családjába és nem védték volna birtokainak integritását. A két feltétel olyan szorosan összefügg, hogy nem választhatók el egymástól; ezt mindenki láthatja, aki egyáltalában látni akar.

Igaz, a feltétel formájának vannak fogyatékosságai. A szerződést betű szerint véve, Európa a 9. cikkely értelmében formálisan lemondott arról a jogáról, hogy Törökország belügyeibe beavatkozzék; de még ebben a cikkelyben is szó van a február 18-i hátt-i-humájunról, amelynek alapján a kereszténveket egyenjogúvá kell tenni a muzulmánokkal. A józan logikából adódik tehát az a következtetés, hogy a hátt-i-humájun be nem tartása esetén a 9. cikkely érvényét veszti.

Hiába próbál most Törökország olyan hévvel fellépni a Szíriában történt beavatkozás ellen. Ez a beavatkozás elkerülhetetlen volt, ha meggondoljuk, hogy a keresztények helyzete nem javult, hanem ellenkezőleg, még rosszabbodott. Anglia hiába igyekszik ezt a beavatkozást megakadályozni; lehet, hogy a saját politikáját követi, s olyan politikai meg kereskedelmi indítékok vezetik, melyeknek jogos voltát és fontosságát mi nem mérlegeljük, de tiltakozásait nem alapozhatja a párizsi szerződés 9. cikkelyére. Európa hiába próbálja beavatkozásának tényét ama kifogás mögé rejteni, hogy ez a szultán kívánságára történt. Mi azt mondjuk, mindez hiábavaló; noha Trója nem hitt Kasszandra jóslatainak,[112] legalább megvan az az elégtételünk, hogy tudjuk: Trója elpusztult."

A megírás ideje: 1860 augusztus 25.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 szeptember 10. (6046.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Garibaldi előnyomulása

A fejleményekkel egyre világosabb képet kapunk arról a tervről, amelyet Garibaldi Dél-Olaszország felszabadítására kidolgozott, s minél többet tudunk meg róla, annál inkább csodálatba ejt nagyszerűsége. Ilyen tervet kigondolni vagy végrehajtását megkísérelni csakis Itáliában lehetett, ahol a nemzeti párt oly kitűnően van megszervezve és annyira annak az egy embernek a vezetése alatt áll, aki ragyogó sikerrel rántott kardot Itália egységének és függetlenségének ügyéért.

Ez a terv nem szorítkozott csupán a Nápolyi Királyság felszabadítására; ezzel egyidejűleg meg akarták támadni az Egyházi Államot, hogy Lamoricière hadseregét és a Rómában állomásozó franciákat[113] is éppúgy foglalkoztassák, mint Bombalino* csapatait. A terv szerint augusztus 15-e körül azt a 6000 önkéntest, akiket fokozatosan Genovából a Szardínia szigetének északkeleti partján levő Golfo degli Aranciba juttattak, átszállítják az Egyházi Állam partjaira, miközben a nápolyi szárazföld különböző tartományaiban felkelések robbannak ki, Garibaldi pedig a Messinai-szoroson át Calabriában partra száll. Néhány tudósítás Garibaldi olyan kijelentéseiről, amelyekben a nápolyiakat gyáváknak bélyegezte, valamint a legutóbbi gőzössel érkezett hír, amely szerint bevonult Nápolyba és ott nagy lelkesedéssel fogadták, arra enged következtetni, hogy talán a tervhez tartozott egy utcai felkelés ebben a városban, de ez a király szökése folytán feleslegessé vált.

Az Egyházi Államban való partraszállásra, mint már ismeretes, részben azért nem került sor, mert Viktor Emánuel ellenezte, de főképpen azért, mert Garibaldi meggyőződött róla, hogy emberei nem alkalmasak önálló hadjárat folytatására. Garibaldi ezért Szicíliába vitte őket, egy részüket Palermóban hagyta, a többieket pedig két gőzösön a szigetet körülhajózva Taorminába küldte, s ott hamarosan ismét találkozunk velük. Közben a Nápolyi Királyság tartományi városaiban, ahogy ebben előre megállapod-

* II. Ferenc. – *Szerk.*

tak, megmozdulásokra került sor, mégpedig olyan formában, hogy világosan megmutatkozott, mennyire szervezett a forradalmi párt és mennyire megérett az ország a felkelésre. Augusztus 17-én felkelt az apuliai Foggia. A város helyőrségéhez tartozó dragonyosok csatlakoztak a néphez. Flores tábornok, a körzet parancsnoka, a 13. ezred két századát küldte ellenük, de odaérkezve, ezek is a dragonyosok példáját követték. Erre Flores tábornok maga vonult törzse kíséretében Foggiába, de dolgavégezetlenül kénytelen volt visszatérni. Flores eljárása világosan mutatja, hogy nem kívánt komolyabb ellenállást kifejteni a forradalmi párttal szemben. Ha komolyan akart volna fellépni, két század helyett két zászlóaljat küld, és a rendelkezésre álló maximális haderő élén megy oda, nem pedig néhány adjutáns és ordonánc kíséretében. Már maga az a körülmény is, hogy a felkelők kiengedték a városból, elegendő bizonyíték arra, hogy legalábbis valamilyen hallgatólagos megállapodás állt fenn közöttük. Egy másik megmozdulás Basilicata tartományban robbant ki. Itt a felkelők a Lagni folyó partján, Corleto Perticarában gyűjtötték össze erőiket (nyilván ez a falu szerepel a táviratokban Corleto néven).

Erről a félreeső hegyvidékről Potenza, a tartomány székhelye felé meneteltek és 17-én 6000 emberrel be is vonultak a városba. Csupán mintegy 400 csendőr ellenállásába ütköztek, de rövid harc után ezek is szétszóródtak, majd egymás után megadták magukat. Garibaldi nevében tartományi kormány alakult és prodiktátort neveztek ki. Hírek szerint a királyi intendáns (a tartomány kormányzója) vállalta ezt a hivatalt – egy újabb jele annak, mennyire reménytelennek tartják a Bourbonok ügyét még a saját képviselőik is. A 6. sorezred négy századát Salernóból kivezényelték a felkelés letörésére; ezek azonban, amikor elérték Aulettát – mintegy 23 mérföldnyire Potenzától –, „Viva Garibaldi!" kiáltásokkal megtagadták a továbbmenetelést. Csak ezekről a megmozdulásokról ismerünk részleteket. Ám ezenkívül vannak értesüléseink arról is, hogy más helységek szintén csatlakoztak a felkeléshez, például Avellino, ez a Nápolytól alig 30 mérföldnyire levő város, a Molise (Adria menti) tartományban fekvő Campobasso és az apuliai Celenza; nyilván ez utóbbi város szerepel a táviratokban Cilenta néven; körülbelül félúton van Campobasso és Foggia között. Most pedig Nápoly egészíti ki a sort. Míg a nápolyi tartományi városok legalább a munka rájuk kiszabott részét elvégezték, Garibaldi nem unatkozhatott. Szardíniai útjáról visszatérve nyomban megtette utolsó előkészületeit a szárazföldre való átkeléshez. Hadserege most három hadosztályból állott, Türr, Cosenz és Medici parancsnoksága alatt. A két utóbbi hadosztály, amelyet Messina és Faro környékén vontak össze, azt az utasítást kapta,

hogy vonuljon Szicília északi partjára Milazzo és a Faro között, látszólag azzal a feladattal, hogy ott hajózzon be és a tengerszorostól északra, valahol Palmi vagy Nicotera környékén szálljon partra Calabriában. Türr hadosztályából Éber dandára Messina közelében táborozott, Bixio dandárát pedig a sziget belsejébe, Brontébe küldték kisebb zavargások elfojtására. Mindkettőt azonnal Taorminába rendelték, s ott augusztus 18-án Bixio dandárát a Szardíniából odahozott emberekkel együtt behajózták két gőzösre, a „Torinó"-ra és a „Franklin"-ra, valamint néhány szállítóhajóra, melyeket vontatókötélre vettek.

Vagy tíz nappal előbb Missori őrnagy 300 emberrel átkelt a tengerszoroson és a nápolyiak állásain keresztüljutva szerencsésen elérte Aspromonte magas és átszeldelt vidékét. Itt csatlakoztak hozzá a tengerszoroson fokozatosan átjuttatott más kisebb egységek, valamint calabriai felkelők, úgyhogy az említett időpontban már mintegy 2000 főt számláló alakulat parancsnoka volt. Kis csapatának partraszállása után a nápolyiak nyomban körülbelül 1800 embert küldtek ellene, de ennek az 1800 hősnek sikerült úgy működnie, hogy sohasem ütköztek össze a garibaldistákkal.

19-én hajnalban Garibaldi expedíciója (ő *maga* is a fedélzeten volt) partra szállt Melito és a Spartivento fok között, Calabria legdélibb csücskén.

Semmiféle ellenállásba nem ütközött. A nápolyiakat a szorostól északra partraszállással fenyegető csapatmozdulatok annyira megtévesztették, hogy a délebbre eső területről teljesen elterelődött a figyelmük. Így 9000 embert sikerült a szoroson átdobni, a Missori által összeszedett 2000-en felül.

Ez utóbbiakkal egyesülve Garibaldi azonnal Reggio felé vonult, amelyet négy sorszázad és négy lövészszázad tartott megszállva. Ez a helyőrség azonban minden bizonnyal némi erősítést is kapott, mivel a hírek szerint Reggióban vagy Reggio előtt 21-én igen heves harcokra került sor. Miután Garibaldi rohammal elfoglalt néhány külső erődítést, a reggioi erőd tüzérsége megtagadta a további tüzelést, és Viale tábornok kapitulált. Ebben az ütközetben elesett de Flotte ezredes (aki 1851-ben Párizs republikánus képviselője volt a francia törvényhozó nemzetgyűlésben).

A tengerszorosban álló nápolyi flottilla a tétlenségével tűnt ki. Garibaldi partraszállása után az egyik tengerészparancsnok azt táviratozta Reggióba, hogy a hajók képtelenek bármiféle ellenállást kifejteni, mivel Garibaldi nyolc nagy hadihajóval és hét szállítóhajóval rendelkezik! Ez a flottilla akkor sem fejtett ki több ellenállást, amikor Cosenz tábornok hadosztálya, minden bizonnyal 20-án vagy 21-én, a tengerszoros legkeskenyebb részén, Scilla és Villa San Giovanni között kelt át, vagyis éppen ott, ahol a nápolyiak a legtöbb hajót és csapatot vonták össze. Cosenz partraszállása fényes siker volt.

Melendez és Briganti két dandára (a nápolyiak dandár helyett zászlóaljat mondanak) és a Pezzo erőd (nem Pizzo, mint egyes táviratokban szerepel, mert ez sokkal északabbra fekszik, Monteleonén túl) úgy látszik egyetlen lövés nélkül megadta magát. Azt mondják, ez 21-én történt, azon a napon, amelyen rövid ütközet után Villa San Giovannit is elfoglalták.

Garibaldi így három nap alatt a tengerszoros egész partjának urává lett, néhány megerődített pontot is beleértve; a nápolyiak számára pedig a még megszállva tartott néhány erőd ezzel hasznavehetetlenné vált.

A következő két napot úgy látszik a többi csapat és hadianyag átszállításával töltötték, – további harcokról ugyanis semmi hír egészen 24-ig, amikor a hírek szerint heves ütközetre került sor egy helynél, amely a táviratokban Piale néven szerepel, de a térképeken nem található. Lehet, hogy ez valamilyen hegyi patak, amelynek szakadéka a nápolyiaknak védelmi állásul szolgált. Az ütközet a hírek szerint döntetlenül végződött. Egy idő múlva a garibaldisták fegyverszünetet ajánlottak fel, s a nápolyiak parancsnoka az ajánlatot továbbította vezérlő tábornokának Monteleonéba. Mielőtt azonban megérkezhetett volna a válasz, a nápolyi katonák úgy látszik arra a következtetésre jutottak, hogy éppen eleget tettek már királyukért, és otthagyva az ütegeket szétszéledtek.

A nápolyiak főerői, Bosco parancsnoksága alatt, egész idő alatt nyugodtan ott maradtak a szorostól mintegy harminc mérföldnyire fekvő Monteleonéban. Nyilván nem túlságosan égtek a vágytól, hogy harcoljanak a behatolókkal, s ezért Bosco tábornok Nápolyba ment, hogy onnan hat zászlóaljnyi lövészt hozzon, akik a gárdisták és a külföldi csapatok után a hadsereg legmegbízhatóbb részét alkották. Hogy nem fertőzte-e meg ezt a hat zászlóaljat is a csüggedésnek és demoralizáltságnak a nápolyi hadseregben uralkodó szelleme, azt még nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy sem ezeknek, sem bármilyen más csapatnak nem sikerült meggátolniok Garibaldit abban, hogy győzelmesen és valószínűleg minden akadály nélkül vonuljon Nápoly felé, ahol kiderült, hogy a királyi család elmenekült és a város kapui nyitva állnak diadalmas bevonulásához.

Garibaldi's Progress

A megírás ideje: 1860 szeptember 1 körül

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 szeptember 21. (6056.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Garibaldi Calabriában

Már vannak részletes értesüléseink arról, hogyan hódította meg Garibaldi Alsó-Calabriát, és hogyan szórta szét teljesen az ennek védelmével megbízott nápolyi csapatokat. Diadalmas pályafutásának ebben a szakaszában Garibaldi nemcsak bátor vezetőnek és ügyes stratégának, hanem képzett hadvezérnek is bizonyult. A parti erődök láncának a főerőkkel való megtámadása olyan vállalkozás, amely nemcsak katonai tehetséget, hanem katonai tudást is igényel, és örvendetes, hogy hősünk, aki életében sohasem tett le semmiféle katonai vizsgát és aligha szolgált valaha is reguláris hadseregben, ezen a hadszíntéren is éppoly otthonosan mozgott, mint bármely máson.

Az olasz csizma orrát az Aspromonte hegylánca alkotja, amelyet a mintegy 4300 láb magas Montalto csúcs koronáz. Erről a csúcsról számos mély szakadékon ömlik le a víz a tengertpart felé, s a szakadékok a Montaltótól mint középponttól a partvonal alkotta félkör sugaraiként futnak szét. Ezeket a szakadékokat az ebben az évszakban kiszáradó hegyi patakok medreivel fiumarénak nevezik, s mindegyikük egy-egy állásul szolgálhat visszavonuló hadseregnek. A Montaltón át ezek megkerülhetők ugyan, kiváltképpen mivel minden hegynyúlvány gerincén és az Aspromonte főláncán öszvérutak és gyalogösvények vezetnek végig, de mivel a magas hegyekben itt nyáron semmi víz sincs, nagy haderővel az ilyen manőver elég körülményes volna. A hegynyúlványok a partig érnek és ott meredek, szabálytalanul töredezett szirtekként ereszkednek a tengerbe. A tengerszorost Reggio és Scilla között védő erődök részben a parton épültek, de leginkább a part közelében levő alacsony, előreugró sziklákon. Ennek folytán a közelben fekvő magasabb sziklákról mind uralhatók és megfigyelhetők, s jóllehet ezek az uralgó pontok tüzérség számára hozzáférhetetlenek és többnyire az öreg Brown Bess[114] lőtávolságán is túl vannak, úgyhogy az erődök építésénél nem is ügyeltek rájuk, a modern vontcsövű puska bevezetése óta mégis döntő jelentőségre tettek szert; többségük a puska lőtávolságán belül van, s így e sziklák ma

valóban uralkodnak az erődök fölött. Ilyen körülmények között teljesen indokolt volt ezeknek az erődöknek erőteljes megtámadása a rendes ostrom szabályainak mellőzésével. Garibaldinak nyilván csak azt kellett tennie, hogy egy oszloppal az erődök tüzének kitett part menti országúton színlelt frontális támadást indítson a nápolyi csapatok ellen, egy másik oszloppal pedig a fiumarék mentén felhúzódjon a dombokra olyan magasságig, amilyet a terep jellege, illetve a nápolyi védelmi állás frontjának kiterjedése megkövetel, s így megkerülje a csapatokat és erődöket, minden ütközetben biztosítva magának az uralkodó helyzet előnyét.

Ennek megfelelően Garibaldi augusztus 21-én csapatainak egy részével Bixiót a part mentén Reggio felé küldte, míg ő egy kisebb különítménnyel és Missori ismét hozzá csatlakozó csapataival a magasabban fekvő terepen indult el. A nápolyiak nyolc századdal, vagyis mintegy 1200 fővel Reggio közvetlen közelében megszálltak egy fiumarét. Bixio, akinek elsőként kellett támadnia, egy oszlopot a szélső balszárnyra küldött a homokos parton, ő pedig az országúton nyomult előre. A nápolyiak igen hamar meghátráltak, de balszárnyuk a hegyekben Garibaldi kis létszámú előőrsével szemben tartotta magát, amíg fel nem zárkóztak Missori emberei és meg nem futamították őket. Ezután a város központjában levő erődbe és egy kis parti ütegállásba húzódtak vissza. Ez utóbbit Bixio három százada foglalta el igen bátor rohammal, a fal résén behatolva. A nagy erődöt Bixio az ütegben talált két nápolyi nehézlöveggel ágyúzta; ez azonban nem kényszerítette volna még megadásra a nápolyiakat, ha Garibaldi mesterlövészei nem foglalják el az uralkodó magaslatokat, amelyekről figyelemmel kísérhették és célba vehették az ütegek tüzéreit. Ez hatott. A tüzérek otthagyták a lövegállásokat és a kazamatákba menekültek, az erőd megadta magát, a katonák egy része Garibaldihoz csatlakozott, de többségük szétszéledt. Mialatt Reggióban ezek az események történtek, és a nápolyi gőzösök figyelmét lekötötte ez a harc, valamint a zátonyra futott „Torino" gőzös pusztulása és Medici katonáinak messinai színlelt behajózása, Cosenznek sikerült 60 naszádon 1500 embert kihoznia a Faro Lagoréből és az északnyugati parton Scilla és Bagnara között partra szállni velük.

23-án kisebb ütközet zajott le Salice közelében, valamivel Reggio felett. Ötven garibaldista – angolok és franciák – de Flotte ezredes parancsnoksága alatt vereséget mért négyszer annyi nápolyira. Ebben az ütközetben esett el de Flotte. Ugyanazon a napon Briganti tábornok, aki Viale parancsnoksága alatt Alsó-Calabriában egy dandárt vezényelt, tárgyalásokat folytatott Garibaldival az olasz táborba való átállásának feltételeiről. Ezek a tárgyalások azonban legfeljebb annyi eredménnyel jártak, hogy rávilágítottak a

nápolyiak teljes demoralizáltságára. Ettől a pillanattól már nem számíthattak győzelemre, csak megadásról lehetett szó. Briganti és Melendez, a második alsó-calabriai gyorsdandár parancsnoka, Villa San Giovanni és Scilla között közvetlenül a parton foglalt állást, amelynek balszárnya a Fiumara di Murónál levő dombokig ért. Együttes erejük mintegy 3600 főre becsülhető.

Garibaldi megteremtette az összeköttetést Cosenzcel, aki ennek az egységnek a hátában szállt partra, teljesen körülzárta a nápolyiakat és nyugodtan várta megadásukat, amely 24-én estefelé be is következett. Lefegyverezte a csapatokat és engedélyt adott a katonáknak, hogy hazamenjenek, ha akarnak, s legtöbbjük haza is ment. A Punta di Pezzo erőd is megadta magát, s példáját követte Allafiumare, Torre del Cavallo és Scilla helyőrsége, amelyet elbátortalanított mind az uralgó magaslatokról lezúduló puskatűz, mind pedig a többi erőd és a tábori csapatok általános elpártolása. Ilymódon sikerült nemcsak a tengerszoros mindkét oldalán a teljes uralmat biztosítani, hanem egész Alsó-Calabriát is meghódítani, a védelemre kivezényelt csapatokat alig öt nap alatt foglyul ejteni és szélnek ereszteni.

Ez a vereségsorozat minden további ellenállásra képtelenné tette a nápolyi hadsereget. Viale megmaradt zászlóaljainak tisztjei Monteleonéban úgy döntöttek, hogy a látszat kedvéért egy órán át védik állásaikat, aztán leteszik a fegyvert. A többi tartományban rohamosan terjedt a felkelés; egész ezredek tagadták meg a felkelők elleni harcot, s még Nápoly védői között is akadtak egységek, amelyek testületileg dezertáltak. Így Itália hőse előtt végre nyitva állt az út Nápoly felé.

Garibaldi in Calabria

A megírás ideje: 1860 september eleje

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 szeptember 24. (6058.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A brit kereskedelem

London, 1860 szeptember 8.

A „Tribune" volt az első lap, amely felhívta a figyelmet a Kelet-Indiával folytatott brit exportkereskedelem számottevő hanyatlására; ez a hanyatlás a fő árucikkekben, a pamutárukban és a pamutfonalban a legszembetűnőbb. Visszahatása éppen akkor kezd érezhetővé válni Lancashire-ben és Yorkshire-ben, amikor a hazai piac összeszűkül annak következtében, hogy az aratás a tavalyihoz képest teljes öt héttel késik, és a termés a csütörtök (augusztus 30) óta javuló kilátások ellenére sem fogja az átlagos hozamot elérni. Ezért a brit kereskedelmi kamara riadót fújt, és tiltakozásaival árasztotta el a központi kormányt az új indiai vámtörvény miatt, melynek értelmében a Nagy-Britanniából behozott főbb árucikkek vámját 5 %-ról 10-re, vagyis 100 %-kal emelték. Az angol sajtó, amely addig óvatosan tartózkodott e kérdés érintésétől, végül kénytelen volt megtörni hallgatását. A londoni „Economist" az indiai kereskedelemről és e kereskedelem depressziójának okáról szóló cikkekkel jelentkezik. Eltekintve attól, hogy ilyen jellegű kérdésekben az „Economist" a legfőbb angol tekintélynek számít, Indiával foglalkozó cikkeinek sajátos érdekességet kölcsönöz az a kapcsolat, melyben Wilson úrnak, a jelenlegi India-ügyi kincstári kancellárnak az íróasztalával állanak. A cikk első része szerint a legutóbbi indiai vámtörvény egyáltalán nem oka az indiai piac jelenlegi összeszűkülésének; erre csattanós választ ad az a tény, hogy Kalkutta főkormányzója kénytelen volt a kalkuttai, a bombayi és a madrasi pénzügyigazgatóság, illetve kereskedelmi kamara képviselőiből Kalkuttában bizottságot alakítani és azt megbízni a nemrég bevezetett vámtarifa felülvizsgálásával és módosításával. Ez a tarifa – mint már akkor leszögeztem, amikor először ismertettem ezt a kérdést olvasóikkal* – nem idézte elő az indiai kereskedelmi válságot, de váratlan bevezetése

* *V. ö. 66–69. old. – Szerk.*

olyan időpontban, amikor az indiai kereskedelem már természetes kapacitásán túl fel volt duzzasztva, meggyorsította e válság kitörését. Az „Economist" beismeri, hogy az indiai piac brit árukkal, az angol piac pedig indiai árukkal túl van telítve. Majd ezt írja:

„Úgy véljük, mindenütt elismerik, hogy az indiai kereskedelemben a múlt év egy szakaszában elért óriási profitok egyrészt a piaci szállítmányok hirtelen és nagyarányú növekedéséhez vezettek, nagyobbhoz, mint amekkorát a fogyasztás igényelt, már ami ezt az országot illeti; másrészt az indiai tőkéseket arra ösztönözték, hogy a tengeri kikötőkből az ország belsejében levő piacokra irányuló áruszállításokkal kapcsolatban kiterjedt spekulációs kereskedelmi tevékenységet folytassanak. A Brit-Indiába kivitt pamutáruk értéke például 1859-ben 12 043 000 £-re emelkedett, míg 1858-ban csak 9 299 000 £-et, 1857-ben pedig 5 714 000 £-et tett ki; a fonal exportja 1859-ben 2 546 000 £-re nőtt, míg 1858-ban csupán 1 969 000, 1857-ben pedig 1 147 000 £ volt. Hosszú ideig az áruk nyomban elkeltek, mihelyt beérkeztek, és amíg az árak emelkedtek, nem volt hiány spekuláns mahádzsanákban*, akik megvásárolták és elvitték az árut a belső piacokra. A beszerezhető legjobb értesülések alapján nem kétséges előttünk, hogy *északnyugaton valamennyi piacon hatalmas árukészletek halmozódtak fel.* Ebben a tekintetben a Mirzapur, Allahabad, Lakhnau, Agra, Delhi, Amritsar és Lahore piacaira vonatkozó jelentések mind egybehangzók."

Az „Economist" azután felsorolt néhány körülményt, amelyek hozzájárultak az indiai piacok telítettségének bizonyos mértékű állandósításához. A fő okot – az Angliából folyamatosan érkező hatalmas szállítmányokat – még csak nem is említi. Először is azt hozza fel, hogy az 1859. évi őszi termés az általánosan uralkodó aszály következtében egész Észak-Indiában jóval az átlagos alá süllyedt, és mind minőség, mind mennyiség tekintetében kárt szenvedett. Ezért az élelmiszerárak télen és tavasszal magasak voltak, majd az év későbbi szakában az éhínség eshetősége miatt még jobban emelkedtek. Tetejében az ínség és a magas árak mellett még járvány is dühöngött.

„Az ország északnyugati részén valamennyi sűrűn lakott városban olyan ijesztő mértékben pusztított a kolera, hogy sok esetben megszakadt a mindennapi élet menete, és a lakosság fejvesztetten menekült, mintha ellenség tört volna rá."

* – uzsorásokban – *Szerk.*

De még ennél rosszabb is történt:

„Felső-Indiát a legutóbbi posta indulása előtt egy hónapon, illetve hat héten át döbbenetes csapás sújtotta. Az eső, amelytől az őszi termés sorsa függ, rendszerint június közepén, vagy legkésőbb a végén áll be. Ebben az évben július közepéig egy csepp eső sem esett. Az északnyugati határtól le egészen Alsó-Bengáliáig, a Khaiber-szorostól Benareszig, beleértve a Szatlédzs, a Dzsamná és a Gangesz közti nagy területeket, nem lehetett mást látni, mint egybefüggő aszott, kemény és megmozgathatatlan felületű kiszáradt földet. Csak néhány kivételes helyen, amelyeket a rajtuk áthaladó folyók vagy a nagy öntözőművek, a Dzsamná és a Gangesz-csatornák ágai öntöztek, volt lehetséges a földművelés. Az az eshetőség, hogy az 1837. és 1838. évihez hasonló éhínség lesz, mindenütt a legnagyobb aggodalmat keltette. Az árak tovább emelkedtek. Az állatállomány tömegesen pusztult, vagy a hegyekbe hajtották, ahelyett hogy a földművelésnél hasznosították volna, az emberek pedig – úgy hírlik – az éhhalál küszöbén vannak."

A július 27-i legutóbbi posta indulása előtti nyolc nap alatt azonban olyan távirati jelentések érkeztek Kalkuttába, amelyek szerint a legsötétebb félelmek elültek. Végre bőségesen esett az eső, és kellő időben ahhoz, hogy – ha jó termést nem is biztosítana – legalább az éhínséget elhárítsa.

Az „Economist"-ban közölt adatok eléggé bizonyítják, hogy a közeljövőben a legcsekélyebb kilátás sincs javulásra az indiai kereskedelemben, amely 1860 első félévében, 1859 első félévéhez viszonyítva, már körülbelül 2 000 000 £-gel esett vissza. Az ausztráliai piacok is az összeszűkülés minden jelét mutatják, ami a túlméretezett kereskedelem következménye. A Franciaországgal folytatott kereskedelem, amelynek a kereskedelmi szerződés nyomán egyszerre óriási méreteket kellett volna öltenie, éppen ellenkezőleg több mint 1 000 000 £-gel visszaesett, amint az a következő kimutatásból látható:

A június 30-áig terjedő hat hónap

	1859	1860
Behozatal Franciaországból	9 615 065 £	8 523 983 £
Kivitel Franciaországba	2 358 912 „	2 324 665 „
Összesen:	11 973 977 £	10 848 648 £

A franciaországi brit import erős visszaesése azzal magyarázható, hogy ebben az évben Franciaországban magasak voltak az élelmiszerárak, márpedig 1859-ben a gabona és a liszt volt a legfőbb cikk az Angliába irányuló

francia exportban. Nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy az Egyesült Államok, mely jelenleg nagy mennyiségű élelmiszert exportál az Egyesült Királyságba, cserében feltehetően növekvő mértékben vásárol majd angol iparcikkeket. Jóllehet mindig lesz bizonyos arány egy ország exportja és importja között, a fenti következtetés némileg elhamarkodottnak látszik, ha az angol–amerikai kereskedelem 1859 és 1860 első félévi alakulása alapján ítélünk. Ennek adatai a következők:

	1859	1860
Brit kivitel az Egyesült Államokba	11 625 920 £	9 366 647 £
Brit behozatal az Egyesült Államokból	17 301 790 "	25 618 472 "

Tehát ugyanakkor, amikor a brit behozatal az Egyesült Államokból több mint 8 000 000 £-gel emelkedett, az Egyesült Államokba irányuló brit kivitel több mint 2 000 000 £-gel csökkent. A nemzetközi brit kereskedelem ágai közül csak az angol–török, az angol–kínai és az angol–német kereskedelem bővült. Törökországot pillanatnyilag az orosz és a francia beavatkozás rázkódtatja meg, Kínát maguk az angolok, Németország pedig, miközben az ország sok részében a rossz termést sínyli, belföldön súlyos politikai megrázkódtatás és külföldön komoly összeütközések küszöbén áll. Ami az angol–kínai kereskedelmet illeti, még azt is megjegyzem, hogy növekedésének egy része kétségtelenül a háborús keresletnek tulajdonítható; hogy a Kínába irányuló megnövekedett kivitel egy részét az indiai piacról elvont és kísérletképpen a kínai piacra dobott áru képezte, és végül hogy a behozatal Kínából változatlanul sokkal jelentősebb, mint a Kínába irányuló kivitel. Ez látható az alábbi számokból:

A június 30-áig terjedő hat hónap

	1859	1860
Behozatal Kínából,		
Hongkongot beleértve	5 070 691 £	5 526 054 £
Kivitel Kínába,		
Hongkongot nem számítva	1 001 709 "	1 622 525 "
Kivitel Hongkongba	976 703 "	1 236 262 "
Összesen:	7 049 103 £	8 384 841 £

Közben a legtöbb üzletágban előforduló váratlan csődök továbbra is általános bizalmatlanságot keltenek. Az alábbi összegezés, amely a bőrszakmában bekövetkezett legutóbbi csődök eddig megállapított passzíváit és aktíváit tünteti fel, azt mutatja, hogy az aktívák £-enként átlag 5 sh.

6 d.-re becsülhetők, minélfogva a csődbe ment cégek váltóinak birtokosai 1 471 589 £ veszteséget könyvelhetnek el.

Passzívák

Cégek		
Csődbe ment	9	1 530 991 £
Felszámol vagy kiegyezik	15	499 806 „
Adatok nem ismeretesek	10	—
Összesen:	34	2 030 797 £

Aktívák

Cégek		Összegek	£-enként	Hiány
Csődbe ment	9	342 652 £	4 sh. 6 d.	1 188 339 £
Felszámol vagy kiegyezik	15	216 556 „	8 „ 8 „	283 250 „
Adatok nem ismeretesek	10	—	—	—
Összesen:	34	559 208 £	5 sh. 6 d.	1 471 589 £

British Commerce

A megírás ideje: 1860 szeptember 8.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 szeptember 29. (6063.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A francia könnyűgyalogság

Ha önkénteseink valaha is golyóváltásba kerülnek ellenséggel, ez az ellenség – mint mindenki tudja –, a francia gyalogság lesz, a francia gyalogos katona legjobb típusa, beau ideálja* pedig a könnyűgyalogság katonája, kiváltképpen a chasseur**.

A francia chasseur nemcsak a saját hadserege számára mintakép; a könnyűgyalogsági szolgálatot illetően bizonyos fokig a franciák az irányadók valamennyi európai hadsereg számára. A chasseur tehát bizonyos értelemben az egész európai könnyűgyalogság eszményképe.

Mindkét minőségében – mint esetleges ellenfél és mint a könnyűgyalogság katonájának eddigi legtökéletesebb példánya – a francia chasseur igen érdekes a brit önkéntes számára. Minél hamarabb megismerkednek vele önkénteseink, annál jobb.

I

Egészen 1838-ig a francia hadseregben nem használtak vontcsövű puskát. A régi vontcsövű puska a szorosan illeszkedő golyóval, amelyet le kellett nyomni a csőben és amely a töltést nehézkes és lassú műveletté tette, nem volt megfelelő fegyver a franciák számára. Amikor Napóleon egyszer megvizsgálta egy német lövészzászlóalj kovás puskáját, felkiáltott: „Ez kétségtelenül a legnyomorúságosabb fegyver, amelyet katona kezébe lehet adni." A régi vontcsövű puska csakugyan alkalmatlan volt a gyalogság nagy tömege számára. Németországban és Svájcban néhány válogatott zászlóaljat mindig ezzel szereltek fel. Ezeket a zászlóaljakat azonban kizárólag mint mesterlövészeket vetették be, hogy tiszteket lőjenek ki vagy hidat építő utászokra tüzeljenek stb., és ügyeltek rá, hogy ezeket a csapattesteket erdészek fiaiból vagy más olyan fiatalemberekből alakítsák meg, akik már

* – eszményképe – *Szerk.*

** – **vadász,** lövész – *Szerk.*

jóval a hadseregbe lépés előtt megtanulták a vontcsövű puska kezelését. Az Alpok zergevadászai, a nagyvadban gazdag észak-németországi erdőségek erdészei kitűnő anyagot nyújtottak e zászlóaljak számára, s ezek voltak az angol sorkatonaság lövészeinek mintaképei is.

Azok a csapatok, amelyeket a franciák régebben könnyűgyalogságnak neveztek, ugyanúgy voltak felszerelve és kiképezve, mint a sorezredek. Ezért 1854-ben Louis-Napoléon egy rendelete ezt a 25 ezredet megfosztotta a könnyűgyalogság elnevezéstől és a sorkatonaság közé sorolta be, ahol jelenleg a 76–100. ezredként szerepelnek.

Valójában minden gyalogoszászlóaljban volt egy voltigeur* század, amelyet a legjobb és legértelmesebb alacsony termetű katonákból alakítottak, míg a magasabb növésűek elitjéből a gránátosszázad rekrutálódott. A voltigeurök bontakoztak szét először, amikor csatárokra volt szükség, de egyébként ugyanúgy fegyverezték fel és képezték ki őket, mint a zászlóalj többi katonáit.

Amikor 1830-ban a franciák hozzáfogtak Algéria meghódításához,[20] olyan ellenséggel kerültek szembe, amely a legtöbb keleti népnél elterjedt hosszú muskétával volt felszerelve. A franciák simacsövű muskétáinak lőtávolsága elmaradt ezeké mögött. A francia hadoszlopokat menetelés közben a síkságon lovas beduinok, a hegyekben pedig kabil lövészek vették körül. Az ellenség a golyóival már akkor elérte a hadoszlopokat, amikor maga még a francia puskák lőtávolságán kívül volt. A francia lövészek a síkságokon nem távolodhattak el túlságosan oszlopaiktól, attól tartva, hogy a gyors arab lovasok rajtuk ütnek és lemészárolják őket.

Az angol hadsereg akkor ismerkedett meg ezekkel a hosszú muskétákkal, amikor Afganisztánba került. Az afgánok lövései – bár csak kanócos puskákat használtak – félelmetes hatást értek el az angolok soraiban mind a kabuli táborban, mind a hegyeken át való visszavonuláskor, olyan távolságokon, amelyek a szegény, öreg Brown Bess[114] számára teljesen elérhetetlenek voltak. Ez kemény lecke volt; a háborút újra kellett kezdeni. Számítani lehetett arra, hogy a Brit-India északnyugati határán élő törzsekkel a konfliktus elhúzódik, mégsem történt semmi annak érdekében, hogy az e határra küldött angol katonák olyan fegyverhez jussanak, amely lőtávolságban felveheti a versenyt a Keleten szokásos kanócos puskával.

Nem ez volt a helyzet a franciáknál. Mihelyt felismerték a fogyatékosságot, nyomban lépéseket tettek a megszüntetésére. Az orléans-i herceg**, Lajos

* – könnyűgyalogos – *Szerk.*

** Ferdinand, duc d'Orléans. – *Szerk.*

Fülöp fia, 1837-ben Németországban tett nászútján alkalmat talált arra, hogy tanulmányozza a porosz gárda két lövészzászlóaljának szervezetét. Nyomban felismerte, hogy ebből kiindulva létre tudja majd hozni az Algéria számára szükséges csapatfajtát. Azonnal belemerült a kérdésbe. A vontcsövű puskával szemben táplált régi francia előítélet azonban sok akadályt gördített útjába. Szerencsére Delvigne és Poncharra hazai felfedezései segítségére siettek. Olyan puskát konstruáltak, amelyet csaknem olyan gyorsan és kényelmesen lehetett tölteni, mint a simacsövű muskétát, lőtávolság és pontosság tekintetében viszont messze felülmúlta azt. 1838-ban a herceg engedélyt kapott arra, hogy saját tervei szerint alakítson meg egy századot, majd ugyanabban az évben ez a század egész zászlóaljjá nőtt. 1840-ben a zászlóaljat Algériába küldték, hogy megvizsgálják, mire képes valódi háborúban. Ott olyan jól kiállta a próbát, hogy ugyanabban az évben kilenc további chasseur-zászlóaljat alakítottak. 1853-ban végül tíz további zászlóaljat szerveztek, úgyhogy a francia hadsereg összes chasseur-csapatai most húsz zászlóaljból állnak.

A beduinok és kabilok sajátos katonai tulajdonságaik révén kétségkívül a könnyűlovasok és a gyalogos lövészek mintaképei voltak. Ez a franciákat igen hamar arra indította, hogy próbáljanak bennszülötteket toborozni a hadseregbe, és Algériát úgy meghódítani, hogy arabokat vessenek be arabok ellen. Többek között ez a gondolat vezetett a *zuáv**-csapatok megalakításához. Ezek a csapatok még 1830-ban alakultak, nagyrészt bennszülöttekből, és főleg arab csapatok maradtak 1839-ig, amikor tagjaik tömegével átszöktek Abd el Kaderhoz, aki éppen akkor tűzte ki a szent háború zászlaját.[115] Ekkor minden századból csak a keret és a 12 francia katona maradt meg, továbbá az a két, kizárólag franciákból álló század, amelyet minden zászlóaljhoz csatoltak. A hiányokat franciákkal pótolták, és azóta a zuávok kizárólag francia csapatokként szerepeltek, rendeltetésük pedig az volt, hogy Afrikában állandó helyőrségi szolgálatot teljesítsenek. Ám a régi francia zuávok eredeti törzse annyi bennszülött jellegzetességet vett fel, hogy ezek a csapatok azóta egész szellemük és szokásaik alapján speciális algériai csapatokat alkotnak, amelyeknek saját nemzeti vonásaik vannak és teljesen eltérnek a francia hadsereg többi alakulatától. Többnyire helyettesekből[116] rekrutálódtak, és így zömüket egész életükre elszegődött hivatásos katonák alkották. A zuávok lényegében a hadsereg könnyűgyalogságához tartoznak és ezért már régóta vontcsövű puskákkal vannak felszerelve. Afrikában jelenleg három ezred

* – *francia gyarmati könnyűgyalogos* – *Szerk.*

vagyis kilenc zászlóalj zuáv, valamint egy ezred (két zászlóalj) gárdista zuáv állomásozik.

1841-től kezdve újabb kísérletek történtek, hogy bennszülött algériaiakat toborozzanak a helyi hadseregbe. Három zászlóaljat alakítottak, de 1852-ig ezek gyengék és nem teljes létszámúak voltak. Ettől kezdve a bennszülöttek toborzását erősebben támogatták, s ez olyan sikerrel járt, hogy 1855-ben három ezredet vagyis, kilenc zászlóaljat lehetett alakítani. Ezek a turcók vagy tirailleur indigène-ek*, akikről a krími háborúban és az itáliai háborúban[19] oly sokat hallottunk.

Velük együtt a francia hadseregnek – nem számítva az idegenlégiót (amelyet most feloszlattak, de minden jel szerint újra meg fognak alakítani) és a három büntetőzászlóaljat – 38 olyan zászlóalja van, amelyeket külön könnyűgyalogsági szolgálatra alakítottak és képeztek ki. Közülük a chasseurök, a zuávok és a turcók mindig jellegzetes vonásokkal rendelkeztek. A két utóbb említett csapatnem túlságosan erős helyi jelleget öltött, semhogy valaha is nagyobb befolyást gyakorolhatna a francia hadsereg zömére. De szilaj támadásuk – amelynek során, mint Itáliában megmutatkozott, mégis teljesen kézben lehet tartani őket és sajátos katonai érzéküknél fogva szinte elébe vágnak feljebbvalójuk parancsainak – mindig ragyogó példakép lesz a többi csapatok számára. Tény az is, hogy a franciák a csatárláncban való harc részleteiben és a terepviszonyok kihasználására való képességükben sokat vettek át az araboktól. Ám a könnyűgyalogságnak az a része, amely lényegét tekintve francia maradt, és amely, mint fentebb már mondottuk, a hadsereg mintaképe: a chasseur. Erre a csapatnemre következő számunkban térünk majd ki részletesebben.

II

Az 1831-es francia gyakorlati szabályzatnak már az első oldalán kitűnik, milyen alacsony termetű emberekből áll a francia hadsereg.

Lassú lépés: egy lépés 65 cm (25 hüvelyk) és 76 lépés percenként.
Gyors lépés: azonos lépéshosszúság, 100 lépés percenként.
Rohamlépés (pas de charge): azonos lépéshosszúság, 130 lépés percenként.

A 25 hüvelykes lépés kétségtelenül a legrövidebb és a percenként 100

* – bennszülött lövészek – *Szerk.*

lépés sebesség a leglassúbb, amelyet hadsereg tábori hadmozdulatoknál valaha is alkalmazott. Míg a francia zászlóalj 208 láb távolságot tesz meg egy perc alatt, az angol, porosz vagy osztrák zászlóalj 270 lábnyit, vagyis harminc százalékkal többet. A mi 30 hüvelyk hosszú lépésünk túl nagy lenne a franciák rövid lábának. Ugyanez a helyzet a rohamnál. A franciák percenként 271 lábnyit nyomulnak előre, vagyis annyit, amennyit az angolok egyszerű menetlépéssel; az angolok viszont a 36 hüvelykes futólépésükkel, 150-et lépve percenként, 450 lábnyit, vagyis 60 százalékkal többet hagynak maguk mögött. Már ez a tény is mutatja, hogy ha a katonák átlagos magassága nem ér el bizonyos határt, ez óhatatlanul kihat a hadsereg hatékonyságára és mozgékonyságára.

Ilyen rövid lábakkal, rövid lépésekkel és ilyen lassú menetidővel nem lehet könnyűgyalogságot alakítani. Amikor hozzáfogtak chasseurök szervezéséhez, kezdettől fogva ügyeltek arra, hogy az ország legjobb gyalogsági anyagát válogassák ki; mind megtermett, széles vállú, mozgékony férfiak voltak, 5 láb 4 hüvelyktől 5 láb 8 hüvelyk magasságig, és többnyire az ország hegyes vidékeiről valók. A chasseurök 1845-ben közzétett gyakorlati és alaki szabályzata a gyors menet lépésének hosszát megtartotta, de a lépések számát percenként 110-re növelte; a futólépést (pas gymnastique) lépésenként 33 hüvelykben (83 cm-ben) és percenként 165 lépésben szabályozták; de felfejlődésnél, négyszögképzésnél vagy más sürgős alkalmakkor az ütemet percenként 180 lépésre emelték. Még ezzel az utóbbi lépéssel is a chasseur csak 45 lábbal hosszabb távolságot tud megtenni percenként, mint az angol katona a maga futólépésével. De nem annyira a mozgás rendkívüli sebességével érnek el a chasseurök nagyszerű eredményeket, mint inkább azzal, hogy hosszú időn át tudják tartani ezt a fokozott sebességet, azonkívül nagy sietség esetén, gyülekezésnél stb. azt a parancsot kapják, hogy fussanak, amilyen gyorsan csak tudnak.

A futólépés az, amire a chasseur-zászlóaljakban a legnagyobb gondot fordítják. A katonákat először arra oktatják, hogy percenként 165–180 lépéssel helyben fussanak, közben „egy, kettő"-t vagy „jobb, bal"-t kell kiáltaniok, ami állítólag a tüdő tevékenységét szabályozza és megakadályozza a tüdőgyulladást. Azután ugyanebben az ütemben meneteltetik őket és a távolságot egyre növelik, amíg a 4000 méternek megfelelő francia mérföldet ($2\frac{1}{2}$ angol mérföld) 27 perc alatt meg nem teszik. Ha néhány újoncnál úgy találják, hogy tüdejük és lábuk túl gyenge ilyen gyakorlatokhoz, visszaküldik őket a sorgyalogsághoz. A következő fok az ugró- és futógyakorlat; s ez utóbbinál rövid távolságokon a lehető legnagyobb sebességet kell elérni. Mindkettőt, mind a pas gymnastique-ot, mind a futást először sima gya-

korlótéren vagy országúton gyakorolják, később pedig toronyiránt, árkonbokron át ugorva. Csak ilyen előkészítés után kapják meg a katonák fegyverüket, és most még egyszer átmennek a futólépés, ugrás és futás egész tanfolyamán fegyverrel a kezükben és teljes menetfelszerelésben, borjúval és tölténytáskával ugyanúgy megrakva, mint a harctéren. Ezt addig gyakorolják, míg egy teljes órán át nem bírják a pas gymnastique-ot, s ezalatt legalább 5 mérföldet nem tesznek meg. Egy civil öltözetben levő külföldi tiszt egyszer kísérletet tett arra, hogy lépést tartson egy zászlóalj teljes felszerelésben menetelő chasseurrel, de gyakorlatlan lévén alig egy óráig bírta az iramot. A chasseurök tovább meneteltek, a gyors lépést és a pas gymnastique-ot váltogatva, és ezen a napon 22 mérföldet tettek meg.

Valamennyi tábori mozdulatot és alakzatváltoztatást – vonalban való előrenyomulást, oszlop- és négyszögképzést, kanyarodást, felfejlődést stb. – futólépésben úgy kell végrehajtani, hogy a katonák eközben éppúgy megtartsák helyüket, mint a szokásos gyors lépésnél. Az ütem minden alakzatváltoztatásnál 165 lépés percenként, csak a felfejlődésnél és kanyarodásnál gyorsul 180-ra.

Egy porosz törzstisztnek a következő a véleménye a chasseurökről.

„A Mars-mezőn láttam néhány század chasseurt, akik egy sorezred mellett gyakorlatoztak. Mennyire elütöttek mozgékonyságukban, egész mozgásstílusukban attól az ezredtől! Első pillantásra látni lehetett, hogy ez válogatott legénység, amelyet az erdős és hegyes vidékek legjobb embereiből választottak ki; valamennyien jó felépítésűek, zömökek, erősek és mégis bámulatosan ügyesek. Csodálatosan gyors mozgásukon érződik vállalkozó szellemük, vakmerőségük, gyors felfogásuk, fáradhatatlan kitartásuk, s egyúttal természetesen mérhetetlen elbizakodottságuk és francia hiúságuk is. Bárhol látja is őket az ember, Strasbourgban, Párizsban vagy akármelyik másik helyőrségben, mindenütt ugyanazt a benyomást keltik, úgy festenek, mintha egy formából öntötték volna őket. Élükön alig láttam mást, mint fiatal tiszteket, csak néhány százados lehetett vagy harmincöt éves, legtöbbjük fiatalabb volt, sőt még a törzstisztek sem idősebbek. Gyors mozgásuk nem árul el sem kényszerűséget, sem megerőltetést; úgy tűnik, mintha az állandó gyakorlás második természetükké vált volna, annyira könnyedén és fesztelenül hajtják végre mozdulataikat. Vérük nyugodtabban csörgedezik, lélegzésük kevésbé heves, mint másoké. Egy-egy küldönc az utcán rövid idő alatt utolérne minden előtte haladó személyt, s ugyanezzel a gyors lépéssel vonulnak egész zászlóaljak a jelzőkürt vidám hangjaira végig az utakon. Bárhol

látja is őket az ember, a gyakorlótéren, kivonulás közben vagy hazatérőben, sohasem tűnnek fáradtaknak. Itt nyilván a becsvágy a megszokással párosul.

Ha a mozgás gyorsasága és a célzási biztosság összeegyeztethetetlennek látszik is, a chasseurök nyilván megoldották ezt a látszólagos ellentmondást. Magam nem láttam őket soha céllövés közben, de tapasztalt tisztek megítélése szerint teljesítményeik e tekintetben igen figyelemreméltóak. Ha célzási biztosságukat egyáltalában zavarja bármi is, ezt legfeljebb olyan fokban teszi, amely harctéri ügyességüket igen kevéssé befolyásolja. Afrikában, ahol egy-egy ütközetet sokszor előztek meg ilyen futólépésben végrehajtott menetelések, mindig el tudták találni ellenfeleiket; s ez azt bizonyítja, hogy az a sajátos kiképzési rendszer, amelyen átmennek, segíti a testi erő kifejlesztését és nem befolyásolja a célzási biztosságot. Olyan csapatokkal, amelyeket nem képeztek ki így, természetesen egészen más lenne a helyzet.

E kiképzési rendszer nagy előnyei nyilvánvalóak. Háborúban gyakran döntő jelentőségű lehet, hogy gyalogságunk gyorsabb helyváltoztatásra legyen képes, mint jelenleg, például ahhoz, hogy az ellenséget egy fontos állás megszállásában megelőzzük, egy uralkodó pontot gyorsan elérjünk, egy túlerő által megtámadott csapatot támogassunk vagy meglepjük az ellenséget azáltal, hogy egy különítmény hirtelen megjelenik olyan irányból, ahonnan egyáltalán nem várták."

Az algériai háború minden kétséget kizárva megmutatta a francia katonai hatóságoknak, milyen óriási fölényben van az a gyalogság, amely gyakorlott az ilyen kitartó futásban. 1853 óta vitatkoznak arról, vajon nem kellene-e ezt a rendszert az egész hadseregben alkalmazni? De Lourmel tábornok (1854 november 5-én elesett Szevasztopol alatt) külön felhívta erre Louis-Napoléon figyelmét. A krími háború után hamarosan az összes francia gyalogsági ezredeknél bevezették a pas gymnastique-ot. Az ütem persze lassúbb és valószínűleg a lépés is rövidebb, mint a chasseuröknél, azonkívül a chasseurök kitartó futását is jóval rövidebbre fogták a sorkatonaságnál. Ez szükségszerű volt, hiszen a sorkatonák nem egyenlő testi ereje és magassága a gyengébb és alacsonyabb katonák képességeit tette az egész alakulat teljesítményének mércéjévé. Ám így szükség esetén mégis le lehet küzdeni a régi nehézkes menetelési módot; időnként lehet körülbelül egy mérföldnyit futni, és éppen a katonáknak az a képessége, hogy futólépésben tudják végrehajtani a mozdulataikat, teszi lehetővé többek között a futásban való támadást 600–800 yard távolságból. Így sikerült a franciáknak tavaly néhány

pillanat alatt megtenni éppen azt a távolságot, amelyen belül a kitűnő osztrák vontcsövű puskák a legveszélyesebbek. A pas gymnastique nagyban hozzájárult a palestroi,[117] a magentai és a solferinoi[21] győzelmekhez. Maga a futás erős erkölcsi impulzust ad a katonáknak. Lehet, hogy egy támadó zászlóalj habozik, ha gyors lépésben menetel, de ugyanez a zászlóalj, miután úgy képezték ki, hogy ne fulladjon ki, a legtöbb esetben félelem nélkül nyomul előre, viszonylag sértetlenül érkezik meg, és minden bizonnyal sokkal nagyobb erkölcsi hatással van az álló ellenségre, ha futásban támad.

A chasseurnek a futásban elért rendkívüli tökéletessége célszerű lehet egy olyan különleges csapatnál, mint az övé, de megvalósíthatatlan és haszontalan lenne a sorgyalogság zöménél. Mindamellett az angol sorgyalogság jobb emberanyagával könnyen elérhetné, hogy e tekintetben messze felülmúlja a francia sorkatonaságot, és ez, mint minden egészséges gyakorlás, fizikailag és erkölcsileg egyaránt rendkívül jó hatást tenne a katonákra. Az a gyalogság, amely nem tud néhány órán át felváltva egy-egy mérföldet futni és egy-egy mérföldet lépésben menni, hamarosan lassúnak bizonyul. Ami az önkénteseket illeti, a soraikban fennálló nagy korbeli és testi erőbeli különbségek folytán nehéz lenne ezeket az eredményeket elérni, de nem kétséges, hogy a futólépés fokozatos gyakorlása fél és egy mérföld közötti távolságokon nem ártana senki egészségének se és bámulatosan megjavítaná harcképességüket.

III

Franciaországban mindent megtettek valamennyi újonc és különösen minden egyes chasseur fizikai, szellemi és erkölcsi erőinek kifejlesztésére, hogy a lehető legtökéletesebb katonákká képezzék ki őket. Figyelembe vesznek mindent, ami a katonát erőssé, mozgékonnyá és ügyessé teszi, ami arra képesítheti, hogy röpke pillantással felismerje a terep előnyeit vagy gyorsan döntsön nehéz helyzetekben; mindent, ami fokozhatja önmagába, bajtársaiba, fegyverébe vetett bizalmát. Ezért az alaki kiképzés Franciaországban csak kis része a katonai kiképzésnek, és nézetünk szerint a francia zászlóaljak a gyakorlótéren hallatlanul hanyagul hajtják végre a menetelést, a kanyarodást és a fegyverfogásokat. De ez úgy látszik a nemzeti adottságokból fakad és eddig nem járt káros következményekkel. Az angol vagy a német csapatok alkalmasint előnyben részesítik a feszesebb alaki kiképzést; gyorsabban engedelmeskednek a parancsnak és bizonyos ideig folytatott gyakorlatozás után mindenkor több pontosságot mutatnak minden mozdulatukban, mint amennyit a franciák valaha is el fognak érni. Egyébként a

gyakorlótéri taktikai mozdulatok rendszere Franciaországban csaknem ugyanaz, mint Angliában, bár a csatatéren egészen más.

A francia katona egyik fő foglalatossága a testgyakorlás. Párizsban egy központi katonai testnevelési iskola működik, s ez képez ki oktatókat az egész hadsereg számára. Tizenöt-húsz tiszt van itt különböző ezredekből, és ezenkívül egy-egy őrmester minden sorezredből vagy chasseur-zászlóaljból; hat hónapot töltenek ott, s utána mások váltják fel őket. Az elvégzendő gyakorlatsorozat nem nagyon különbözik a más országokban szokásostól; úgy látszik, csak egy új gyakorlat van: falak megmászása, amelynél kézzel-lábbal kihasználják az ágyúgolyók ütötte réseket, s vagy a falnak támasztott rúdon, vagy pedig horoggal a falra hajított kötél segítségével kapaszkodnak fel. Az effajta gyakorlatnak kétségtelenül nagy a jelentősége, s ez hozzájárul ahhoz, hogy a katonák megtanulják kezük és lábuk használatát. A szuronnyal való gyakorlatozást szintén tanítják ebben az iskolában, de ez a különböző támadó- és védőállások gyakorlására szorítkozik, az egymás elleni vagy a lovasság elleni védekezésre azonban tulajdonképpen nem tanítják a katonákat.

Franciaországban minden helyőrségben rendelkezésre áll a szükséges felszerelés a gimnasztikai gyakorlatokhoz. Először is van egy külön terület, felszerelve mindennel, ami a szokásos tornagyakorlatok elvégzéséhez szükséges; felváltva valamennyi katona odavonul és szabályos tanfolyamot kell elvégeznie szolgálati ideje alatt. A gyakorlatok e fajtájának bevezetése még nem nagyon régi; ezzel a chasseurök példáját követik, akiknek elsőkként kellett gimnasztikát végezniök; miután e rendszer náluk jól bevált, az egész hadseregre kiterjesztették.

Ezenkívül minden laktanyának van vívóterme és táncterme. Az előbbiben tőrvívást és kardvívást tanítanak, az utóbbiban táncot és egyfajta mérkőzést, amelyet a franciák la boxe-nak* neveznek. Minden katona választhat, melyiket kívánja tanulni, de valamelyiket mindenképpen tanulnia kell. Általában a táncot és a tőrvívást részesítik előnyben. Itt-ott botvívást is tanítanak.

Mindezeket a gyakorlatokat, éppúgy, mint a szó szoros értelmében vett tornát, nem azért tanítják, mert önmagukban szükségesnek tekintik őket, hanem mert általuk fejlesztik a katonák testi erejét, mozgékonyságát és önbizalmát. A vívó- és tánctermek korántsem olyan helyek, ahol fárasztó szolgálatot kell végezni – ellenkezőleg, arra valók, hogy a katonákat szabad óráikban is a laktanyában tartsák. A katona azért megy oda, hogy szóra-

* – ökölvívásnak – *Szerk.*

kozzék. Ha a sorban csupán gép volt, itt, tőrrel a kezében, független ember, aki egyéni ügyességét próbálja ki bajtársaival szemben, és ha ezáltal növekszik önbizalma gyorsaságát és mozgékonyságát illetően, az mindig nagy előny, amikor előőrs- vagy csatárfeladatot teljesít, ahol szintén többékevésbé a saját erejére van utalva.

A csatározás új rendszerét, amelyet a chasseurök fejlesztettek ki, azóta nemcsak az egész francia hadsereg vette át, hanem sok európai hadsereg számára is mintaképül szolgált, többek között a brit hadseregben is a krími háború alatt és után. Ezért csak néhány fő vonását fogjuk felsorolni, annál is inkább, mert a franciák az ütközetben igen gyakran egészen másképp járnak el; részben az általános parancsoknak megfelelően (mint 1859-ben Olaszországban), részben mivel a tiszteknek szabad kezet hagynak ahhoz, hogy teljesen a körülmények szerint cselekedjenek, és részben mert a csatában minden gyakorlati szabályzat szükségképpen jelentős változáson megy át. A csatárok négyes csoportokban tevékenykednek, minden csoport katonái egyetlen vonallá fejlődnek fel, embereik közt öt lépésnyi térközzel. A csoportok közötti térköz legalább öt lépés (ezáltal összefüggő vonal jön létre, minden öt lépésen egy katona) és legfeljebb negyven lépés. Az altisztek tíz lépéssel szakaszuk mögött helyezkednek el; a tisztek, akik közül mindegyiket négy katonából és egy kürtösből álló őrség kísér, húsz-harminc lépéssel hátrább vannak. Ha csak a század egy része fejlődik fel, a százados a csatárok és a tartalék között félúton foglal helyet. A legfontosabb, amire ügyelni kell: a fedezés előnyeinek kihasználása; mind a vonal igazodását, mind a térközök pontosságát ennek kell alárendelni. A csatárok vonalát csupán kürttel vezénylik; huszonkétféle kürtjelet használnak és ezenkívül minden chasseur-zászlóaljnak és minden századnak megkülönböztető kürtjele van, amely a parancsot adó kürtjel előtt hangzik el. A tisztek jelzősípot hordanak maguknál, de ezt csak végső esetben használhatják. Öt sípjelzést rendszeresítettek: Vigyázz! Előre! Állj! Visszakozás! Gyülekezés! – Ez a síp szolgált mintául ahhoz a síphoz, amelyet egyes önkéntes lövészezredeknél minden egyes katona egyéni felszerelésében rendszeresítettek, s így a tiszteknek nem volt szükségük arra, hogy használják a sípot. Csatározó lovasság támadása esetén a csatárok négyes csoportokban, szakaszokban és alosztályokban, irreguláris kompakt tömegekben gyülekeznek, vagy a támogató csapathoz csatlakoznak, ahol egyfajta századnégyszöget alkotnak, vagy a zászlóaljhoz, ha a zászlóalj vonalban akar tevékenykedni, vagy négyszöget akar alkotni. A gyülekezés e különböző formáit igen sokat gyakorolják, és a franciák kitűnnek bennük. A formák változatossága nem idéz elő semmi zavart, mert a katonákat arra képezték ki, hogy közvetlen veszély esetén

gülekezzenek, ahogy tudnak, és azután a legalkalmasabb mozdulatok felhasználásával csatlakozzanak ahhoz a nagyobb csapattesthez, amelyhez a kürtjel szólította őket. A négyszögek olykor két, olykor négy fő mélyek.

A régi divatú rendszerrel összehasonlítva, amely a chasseurök megszervezése előtt csaknem minden hadseregben szokásos volt, ez az új módszer óriási fölényben van. De ne felejtsük el, hogy ez végtére is csak gyakorlótéri szabályok sorozata. Jelenlegi formájukban nem hagynak teret az egyes katona intelligenciájának; és ha sík terepen kell végrehajtani őket, olyan nagyfokú pedantériával járhatnak együtt, amely a legmerevebb szabálytisztelőt is kielégíti. A vonalakat szabályos térközökkel alkotják meg, ugyanúgy nyomulnak előre, vonulnak vissza, változtatnak arcvonalat és irányt, mint bármelyik sorzászlóalj, és a katonák úgy mozognak a kürtszóra, mint megannyi dróton rángatott bábu. Ezért a csatárok igazi gyakorlótere az ellenség előtt van, s e tekintetben a francia könnyűgyalogság számára kitűnő iskola volt Algéria rettenetesen átszeldelt terepe, amelyet a kabilok védelmeztek, a legbátrabb, legszívósabb és legkörültekintőbb csatárok, akiket valaha is látott a világ. Itt fejlesztették a franciák a legmagasabb fokra a szétbontakoztatott rendben való harcolásnak és minden fedezék kihasználásának azt az ösztönét, amelyről 1792 óta minden háborúban tanúságot tettek. A zuávok használták fel különösen előnyösen a bennszülöttek adta leckét és példaképül szolgáltak az egész hadsereg számára. Csatárlánccal szemben általában az a követelmény, hogy a lánc felfejlődött vonalban nyomuljon előre, jó fedezéket nyújtó pontokon esetleg tömörüljön, de ha nyílt terepen kell áthaladnia, szétszóródjon; hogy lekösse az ellenség előtte álló csatárait, csak hébe-hóba használva ki egy-egy sövény vagy hasonló tárgy előnyeit arra, hogy kis oldaltüzet nyisson; s nem várják el tőle, hogy akár csak meg is kíséreljen többet tenni ellenfelei lekötésénél. Nem ez a helyzet a zuávoknál. Náluk a szétszórt harcrend közös célra törekvő kis csoportok önálló akcióját jelenti; igyekeznek kihasználni minden kínálkozó előnyt, minden olyan lehetőséget, hogy az ellenség zömének közelébe férkőzzenek, jól irányzott tűzzel megzavarják és kis ütközetekben esetleg döntést érjenek el, anélkül, hogy a csapatok zömét egyáltalában bevonnák. Náluk a meglepetés és a csel a csatárlánc voltaképpeni lényege. Ők nemcsak arra használják fel a fedezékeket, hogy viszonylag védett állásból nyissanak tüzet, hanem főleg arra, hogy észrevétlenül szorosan az ellenség csatáraihoz kússzanak, hirtelen felugorjanak és teljes zűrzavarban tovaűzzék őket. Arra használják fel a fedezéket, hogy az ellenség oldalába kerüljenek és ott váratlanul sűrű rajban felbukkanjanak, vonalának részeit elvágják, vagy kelepcét állítsanak, amelybe az ellenséges csatárokat becsalogatják, ha ezek túlságosan

gyorsan követik színlelt visszavonulásukat. Döntő harcokban e fogásokat a nagy összecsapások közti szünetekben lehet alkalmazni a döntés meggyorsítása végett; kisháborúban pedig, a különítmények és előőrsök közti harcban, az ellenségre vonatkozó értesülések szerzésénél vagy a saját hadsereg többi részének védelménél a zuávoknak ezek a képességei fölöttébb nagy jelentőségűek. Hogy milyenek is a zuávok, ezt egy példa mutathatja. Az előőrsszolgálatban minden hadseregnél az a szabály, különösen éjjel, hogy az őrszemeknek nem szabad leülniök, még kevésbé lefeküdniök, s mihelyt az ellenség közeledik, tüzelniök kell, hogy riadóztassák a tábori őrséget. Olvassuk csak el Aumale hercegének leírását egy zuáv-táborról („Revue des deux Mondes",[118] 1855 március 15.).

„Éjszaka még azt az egy zuávot is visszavonták, aki a domb ormán volt elhelyezve és betekinthette a túlnani síkságot. Sehol nem látni őrszemeket. De várjunk csak, míg a tiszt elindul körútjára, és azt látjuk, hogy megszólít egy zuávot, aki a földhöz lapulva fekszik pontosan a csúcs mögött és mindent megfigyel. Amott egy bokorcsoport, és egyáltalán nem lepne meg, ha közelebbről megvizsgálva néhány zuávot találnék ott elrejtőzve. Ha egy beduin e bokrok közé kúszna, hogy kikémlelje mi történik a táborban, a zuávok nem lőnének, hanem szuronnyal küldenék csendben a másvilágra, nehogy felfedjék a csapdát."

Mit érnek az olyan katonák, akik csak békés helyőrségekben tanulták meg az előőrsszolgálatot és akiknek ébren maradásában csak akkor lehet bízni, ha állnak vagy fel-alá járnak, – mit érnek olyan emberekhez képest, akik beduinok és kabilok ellen vívott, ravaszsággal és csellel teli háborúban szereztek gyakorlatot? És az előírt szabályzattól való mindezen eltérések ellenére a zuávokat csak egyszer lepték meg ravasz ellenfeleik.

Angliának India északnyugati határán van egy olyan területe, amely katonai sajátságait tekintve igen hasonlít Algériára. Az éghajlat csaknem ugyanaz, éppúgy a terep formája és a határvidék lakossága is. Gyakoriak ott a rabló betörések és ellenséges összecsapások, s ez a vidék adta a brit hadseregnek egyik-másik legjobb katonáját. Kétségtelenül furcsa, hogy ezek a hosszan tartó és igen tanulságos összecsapások az angol hadseregben semmi maradandó befolyást nem gyakoroltak a könnyűgyalogsági szolgálat különböző fajtáinak ellátására; s így az afgánokkal és beludzsokkal folytatott harc több mint húsz esztendeje után a csapatoknak ez a része még mindig olyan fogyatékosságokat árul el, hogy francia példákat kell sebtében utánozni a gyalogság ilyen irányú képességeinek kialakítása végett.

A francia chasseurök vezették be a francia hadseregbe: 1) a ruházat és

a felszerelés új rendszerét, a zubbonyt, a könnyű csákót, a vállöv helyett a kardszíjat; 2) a vontcsövű puskát és alkalmazásának tudományos ismereteit, a lövészet modern iskoláját; 3) a futólépésnek nagyobb távolságokra való alkalmazását és alakzatváltoztatásoknál való használatát; 4) a szuronygyakorlatokat; 5) a tornát és 6) a zuávokkal együtt a csatárlánc modern rendszerét. És ha őszinték akarunk lenni, amennyi ebből a brit hadseregben megvan, nagyrészt nem a franciáknak köszönhető-e?

Még sok lehetőség van a tökéletesítésre. Miért ne venné ki ebből a részét a brit hadsereg? Miért ne formálhatná India északnyugati határa éppen most az ott bevetett csapatokat olyan csapatnemmé, amely véghez tudja vinni az angol hadseregben azt, amit a franciák a chasseuröknek és a zuávoknak köszönhetnek.

The French Light Infantry

A megírás ideje: 1860 szeptember közepe–október közepe

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1860 szeptember 21., október 5., 20. (3., 5., 7.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Oroszország felhasználja Ausztriát — A varsói találkozás

Berlin, 1860 szeptember 17.

Európa valamennyi országa közül jelenleg Németország nyújtja a legkülönösebb, a legzavarosabb és a legsiralmasabb látványt. A német ügyek valóságos helyzetét akkor értjük meg a legjobban, ha egyszerűen szembeállítunk két tényt: az egyik a Német Nemzeti Egylet[62] nemrég történt koburgi gyűlése, a másik a legjelentősebb német fejedelmek küszöbönálló varsói összejövetele.[119] Az előbbi a haza egyesítésére törekszik, Német-Ausztriát feladva és Poroszországra támaszkodva, Poroszország régense* viszont a francia agresszióval szemben tervezett ellenállását a Szent Szövetségnek[58] orosz égisz alatti feltámasztására építi. Az orosz külpolitika köztudomásúan egy fikarcnyit sem törődik elvekkel, e szót mindennapi értelmében véve. Nem legitimista és nem forradalmi, de egyforma ügyességgel ragad meg minden alkalmat az ország területének növelésére, akár felkelő népek, akár viszálykodó fejedelmek mellé állva érheti el ezt a célt. Németország irányában Oroszország állandósította azt a politikát, hogy váltogatja pártállását. Először Franciaországgal szövetkezik, hogy a keleti terveivel szemben tanúsított ausztriai ellenállást letörje, majd Németországot támogatja, hogy gyengítse Franciaországot és a németek hálájára váltót intézvényezzen, amelyet a Visztulánál vagy a Dunánál kíván leszámítolni. Egy európai bonyodalom folyamán mindig szívesebben lép majd szövetségre a német fejedelmekkel, mint a francia felkapaszkodottakkal, egyszerűen azért, mert igazi ereje diplomáciai fölényében, nem pedig anyagi hatalmában rejlik. Ha Franciaországgal kötne szövetséget és ebből kifolyólag háborúba bonyolódna Németországgal, közvetlen szomszédjával, ez a háború feltárná

* I. Vilmos poroszherceg. – *Szerk.*

az északi kolosszus igazi erőtlenségét, míg egy Franciaország elleni háborúban Oroszországnak földrajzi helyzeténél fogva mindig a tartalékot kell alkotnia, Németországot kényszerítve a háború valódi terhének viselésére, és magának fenntartva a győzelem gyümölcseit. Szövetséges hatalmak e tekintetben egy hadsereg különböző hadtesteihez hasonlítanak. Az előhadnak és a középhadnak kell állnia a döntő csapást, de a tartalék dönti el a csatát és aratja le a győzelmet. Német álmodozók talán azzal a hiú reménnyel áltatják magukat, hogy Oroszország az emancipációs mozgalomban, a belső társadalmi harc nagy nyomása alatt, ezúttal meg fogja cáfolni Karamzinnak, az orosz történésznek azt a tételét, hogy az orosz külpolitika sohasem változik.

Feltételezték, hogy egy hatalmas birodalom, amelyet osztályharc háborgat és pénzügyi válság sújt, Európát szíves-örömest magárahagyja; de akkor nem értették meg az oroszországi belső mozgalom igazi jellegét. Egy jóindulatú cár, bárminők is a valódi szándékai, éppoly kevéssé tudja összeegyeztetni a jobbágyság eltörlését saját önkényuralmának fenntartásával, mint 1848-ban egy jóindulatú pápa* az itáliai egységet a pápaság létfeltételeivel. Akármilyen egyszerűen hangzik is az oroszországi jobbágyok felszabadítására vonatkozó szólam, egészen különböző szándékok és rendkívül ellentmondásos törekvések rejlenek mögötte. A fátylat, amelyet a mozgalom kezdetén valamiféle általános lelkesedés borított az egymással ellentétes törekvésekre, szükségképpen szét kell szakítani, mihelyt a szóról a tettre térnek át. A cár elgondolása szerint a jobbágyfelszabadítás azt jelenti, hogy ledőlnek az utolsó gátak, amelyek a cári egyeduralmat korlátozzák. Egyrészt megszűnne a nemesek viszonylagos függetlensége, amely az orosz nép zöme fölötti korlátlan hatalmukon alapszik; másrészt a „kommunista" elv felszámolását célzó kormányterv megszüntetné a jobbágyok faluközösségeinek önigazgatását, amely a szolgaföldön élvezett kommunális tulajdonukon alapszik. Így értelmezte a központi kormány a jobbágyemancipációt. A nemesek viszont – vagyis az orosz arisztokráciának az a befolyásos része, amely már nem remélte a régi rend fenntartását – elhatározták, hogy két feltétellel járulnak hozzá a jobbágyok felszabadításához. Az egyik a pénzügyi kártalanítás, ami által a parasztok jobbágyaikból adósaikká válnának, úgyhogy az anyagi érdekeket illetően, legalább két vagy három nemzedéken át, csak a szolgaság formája változna meg – patriarchális formája helyébe civilizált formája lépne. E kártalanításon kívül, amelyet a jobbágyoknak kellene fizetniök, a nemesek azt kívánták, hogy az állam is fizessen nekik

* IX. Pius. – *Szerk.*

kártérítést. A jobbágyaik fölött gyakorolt helyi hatalmukért, amelyet készek voltak átengedni, kárpótlásul politikai hatalmat követeltek, hogy a központi kormány kezéből kiragadott politikai hatalom lényegében alkotmányos részvételt biztosítson nekik a birodalom egész vezetésében.

Végül, maguk a jobbágyok az emancipáció kérdésének legegyszerűbb megoldását kívánták. Ezen azt értették, hogy fennmarad a régi állapot régi földesuraik nélkül. Ebben a kölcsönös harcban a kormány, fenyegetések és hízelgés ellenére, hajótörést szenvedett a nemesek és a parasztok ellenállásán; az arisztokrácia a kormánynak és a saját igavonóinak az ellenállásán; a parasztság a központi uralkodójának és helyi urainak együttes ellenállásán. A megegyezés, ahogy az ilyen ügyletek esetében szokásos, a szemben álló hatalmak között az elnyomott osztály kárára jött létre. A kormány és az arisztokrácia megállapodott abban, hogy a felszabadítás kérdését egyelőre félreteszik, és ismét külföldi kalandokkal próbálkoznak. Ezért került sor 1859-ben a Louis Bonaparte-tal kötött titkos szerződésre,[120] és kerül sor 1860-ban a német fejedelmekkel való találkozásra a hivatalos varsói kongresszuson. Az itáliai háború[19] eléggé megtörte Ausztria önbizalmát ahhoz, hogy az országot az orosz külpolitikai tervek akadályából azok eszközévé változtassa. Poroszország pedig, amely a háború folyamán nevetségessé tette magát azzal, hogy a becsvágyó hitszegés jeleit a teljes tétlenséggel párosította, most, amikor rajnai határain Franciaország fenyegeti, valóban nem tehet mást, mint hogy Ausztria nyomdokába lép. A gothai párt[121] egyik nagy tévedése volt az az elképzelés, hogy Ausztria a Franciaország részéről várható csapások hatására részeire fog bomlani, s akkor Ausztria német törzse, miután az Itáliához, Lengyelországhoz és Magyarországhoz fűződő szálai elszakadtak, könnyen csatlakozik majd egy nagy német birodalomalakulathoz. Régi történeti tapasztalat tanúsítja, hogy Ausztriának Franciaország vagy Oroszország ellen vívott semmilyen háborúja sem szabadítja meg Németországot Ausztria nyomásától, hanem éppen alárendeli Franciaország vagy Oroszország terveinek. Ezek a hatalmak, ha lenne erejük ahhoz, hogy Ausztriát egy hatalmas csapással alkotó részeire bontsák, s ezt meg is tennék, rossz politikát követnének; de meggyöngíteni Ausztriát, hogy megmaradó befolyását saját javukra fordítsák, mindig fő célja volt és lesz diplomáciai és katonai műveleteiknek. Csak olyan német forradalom, melynek egyik központja Bécs, a másik Berlin volna, tudná szétzúzni a Habsburg birodalmat anélkül, hogy veszélyeztetné Németország integritását, és anélkül, hogy Németország nem-német területeit francia vagy orosz ellenőrzés alá helyezné.

A küszöbönálló varsói kongresszus Louis Bonaparte helyzetét Francia-

országban roppantul erősítené, ha nem rontaná el esélyeit az Itáliában várható összeütközés a valóban nemzeti párt és a francia párt között. Mindenesetre remélni kell, hogy a varsói kongresszus felnyitja Németország szemét és megtanítja arra, hogy csak akkor tud szembeszállni külső túlkapásokkal és tud egységet és szabadságot megvalósítani odahaza, ha saját házát megszabadítja dinasztikus uraitól.

Russia Using Austria – The Meeting at Warsaw

A megírás ideje: 1860 szeptember 17.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 október 10. (6072.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Porosz ügyek — [Poroszország, Franciaország és Olaszország]

Berlin, 1860 szeptember 27.

A régensherceg*, akiről olvasóiknak már elmondtam, hogy a legfőbb hatalom elnyerése óta — a liberalizmus cifra jelvényei ellenére, amelyekkel a balgák porosz paradicsomának hivatalos orákulumai felékesítették — szíve mélyén konok és megátalkodott legitimista, a minap alkalmat talált arra, hogy nyilvánosan szabad folyást engedjen régóta elfojtott érzelmeinek. Különös tény, de mégis tény, hogy Poroszország régenshercege ezúttal kirekesztette a garibaldistákat a messinai erődből és e fontos katonai támaszpontot szeretett kollégája, Bombalino nápolyi király** részére tartotta fenn. A nápolyi porosz követ, Perponcher gróf, aki ugyanolyan hírhedt rendíthetetlen legitizmusáról, mint Canitz báró, a római porosz követ, legtöbb kollégájához hasonlóan követte Bombalino királyt Gaetába, ahol a német alattvalók megvédésére kirendelt „Loreley" nevű porosz korvett horgonyzott. Nos, szeptember 15-én a messinai citadella kapitulálni készült. A tisztek Viktor Emánuel mellett foglaltak állást és küldöttséget menesztettek Gaetába, hogy közöljék a királlyal, miszerint az erőd tovább nem tartható. Másnap a „Loreley" korvett visszavitte a küldöttséget Messinába, fedélzetén egy porosz hadbiztossal, aki a hajó megérkezésekor azonnal a citadellába sietett, s ott hosszan tárgyalt a nápolyi parancsnokkal. A porosz megbízott saját személyes ékesszólásán kívül egy csomó írást hozott a királytól, aki ellenállásra buzdította a tábornokot és erélyesen kikelt minden megadásra szólító javaslat ellen, még ha az a legkedvezőbb feltételeket kínálja is, mivel az erődök még több hónapra kellően el vannak látva. A porosz biztos ott-tartózkodása alatt ilyen kiáltások hallatszottak a citadellából: „Evviva il

* I. Vilmos porosz herceg. – *Szerk.*

** II. Ferenc. – *Szerk.*

Re!"*, majd távozása után a kapituláció feltételeinek megállapítása végett folytatott tárgyalások azonnal megszakadtak. E hír hallatára Cavour gróf sietve panaszt emelt Berlinben „a porosz zászlóval való visszaélés" és annak az ígéretnek a megszegése miatt, hogy Poroszország Itália forradalmi háborújában teljes semlegességet tanúsít. Noha a panasz jogos volt, azt Cavour grófnak mindenki másnál kevésbé illett előterjeszteni. Von Schleinitz úr – az az államférfi, akinek a jelentései az 1859. évi háború[19] alatt elég hírhedtté váltak talpnyaló stílusuk, ingadozó okoskodásuk és ama páratlan ügyesség folytán, amellyel frázisaik gombolyagát szebben bontogatták, mint okfejtésük érveit – mohón megragadta az alkalmat, hogy behízelegje magát a régenshercegnél, és alázatos sotto voce** helyett, ezúttal a fennhéjázás éles hangján szólaljon meg. Ellentmondást nem tűrő eréllyel rendreutasította Cavour grófot, kereken megmondta neki, hogy Szicília még nem Szardínia tartománya, hogy a torinoi udvar naponta megtagadja szerződésbeli kötelezettségeit, s ha Cavour tiltakozni óhajt az itáliai ügyekbe való idegen beavatkozás ellen, akkor jobban tenné, ha tiltakozásával a Tuileriákban[7] hozakodna elő.

A torinoi francia követ visszahívását itt átlátszó sakkhúzásnak tekintik, mert köztudomású, hogy miután Louis Bonaparte Chambéryben találkozott Farini és Cialdini urakkal, az utóbbi megbízást kapott az Egyházi Állam ellen irányuló piemonti támadás vezetésére. Chambéryben ezt a támadást azzal a szándékkal tervezték, hogy kivegyék a játszmát Garibaldi kezéből és Cavournak, a francia császár leghajlékonyabb szolgájának kezébe tegyék. Tudvalevően a dél-itáliai forradalmi háborút a Tuileriákban nem egy elgurult kő által véletlenül megindult lavinának, hanem a független olasz pártmegfontolt cselekedetének tekintik. Ez a párt, amióta csak Louis-Napoléon a via sacrára[122] lépett, mindig azt hirdette, hogy a dél felkelése az egyetlen eszköz a francia védnökség lidércnyomásának elűzésére. Valóban, Mazzini az olasz néphez intézett, 1859 május 16-án kelt kiáltványában világosan kijelentette:

„Az észak népe, kellő fenntartással, felsorakozhat Viktor Emánuel zászlaja köré, mindenütt, ahol az osztrákok táboroznak vagy a közelben tartózkodnak; a dél felkelésének más és függetlenebb úton kell haladnia. Felkelés, egyesült felkelés, ideiglenes kormány alakítása, fegyverkezés,

* – „Éljen a király!" – *Szerk.*
** – tompított hangon – *Szerk.*

olyan stratégiai pont kiválasztása, ahol megvetheti lábát és ahová az észak, Nápoly és Szicília önkénteseit vonzhatja, ez még megmentheti Itália ügyét és helyreállíthatja hatalmát, amelyet egy nemzeti tábor képvisel. E tábor és az északi önkéntesek jóvoltából Itália a háború végén még ura lehet saját sorsának, függetlenül e háború kezdeményezőinek szándékától . . . A népakaratnak ez a megnyilvánulása kizárná Itália minden újabb felosztását, új dinasztiák behozatalát, minden adigei vagy mincioi békét, az itáliai föld bármely részének bármiféle feladását. És Róma neve elválaszthatatlan Itália nevétől. Ott, a szent városban van nemzeti egységünk palládiuma*. Róma kötelessége, hogy ne növelje a szardíniai sereget egy rakás önkéntessel, hanem bebizonyítsa a császári Franciaországnak, hogy a pápai despotizmus római támaszát sohasem fogja az itáliai függetlenség fegyverhordozójának elismerni . . . Ha Róma megfeledkezik kötelességéről, nekünk kell a rómaiak helyett cselekednünk. Róma képviseli a haza egységét. Szicília, Nápoly és az észak önkénteseinek kell a seregét alkotniok."

Ezek voltak Mazzini szavai 1859 májusában, ezeket a szavakat ismételte Garibaldi, amikor a Szicíliában és Nápolyban felállított népi hadsereg élén megígérte, hogy a Quirinal tetejéről fogja bejelenteni Itália egységét.[123]

Bizonyára emlékeznek arra, hogy Cavour kezdettől fogva minden tőle telhetőt elkövetett Garibaldi hadjáratának megnehezítésére; hogy a népi hős első győzelme után La Farinát két bonapartista ügynök társaságában elküldte Palermóba, hogy a hódítót megfossza diktátori szerepétől; hogy később Cavour Garibaldi minden katonai hadmozdulatára először diplomáciai és végül katonai ellenmozdulattal válaszolt. Miután Palermo elesett és Garibaldi előrenyomult Messina felé, népszerűsége olyan toronymagasra nőtt Párizs népe és hadserege körében, hogy Louis-Napoléon tanácsosnak tartotta a szép szavak módszerével próbálkozni. Amikor Türr tábornok, akit abban az időben bocsátottak el az aktív szolgálatból,[124] Párizsba érkezett, egészen elárasztották a császári hízelgések. Nemcsak a Palais Royalban[125] volt megbecsült vendég, hanem még a Tuileriákba is beengedték, ahol megtudta, hogy a császár milyen határtalan lelkesedést tanúsít „annektált" alattvalója, a nizzai hős iránt, és ahol elhalmozták a jóindulat jeleivel, huzagolt ágyúkkal és hasonlókkal. Ugyanakkor Türrnek az volt a benyomása,

* – védőbástyája; jelképe; védőszentje – *Szerk.*

hogy a császár véleménye szerint Garibaldi, miután biztosította magának Nápolyt és a nápolyi flottát, a legjobban tenné, ha a magyar menekültekkel együtt partra szállna Fiumében és ott kibontaná egy magyar forradalom zászlaját. Louis-Napoléon azonban teljesen hibás feltevésből indult ki, amikor azt hitte, hogy Türr az az ember, vagy akár csak képzeli is magát annak, aki a legcsekélyebb mértékben is befolyásolni tudja Garibaldi tevékenységét. Türr, akit személyesen ismerek, bátor katona és értelmes tiszt, de a katonai tevékenység területén kívül nulla, a közönséges halandók átlagos szintje alatt van, hiányzik belőle nemcsak a gondolkodás pallérozottsága és a kiművelt értelem, hanem az a természetes okosság és ösztön is, amely pótolhat műveltséget, tudást és tapasztalatot. Egyszóval Türr könnyen kezelhető kedves, derék fickó, rendkívüli hiszékenységgel megáldva, de semmi esetre sem az a férfiú, aki alkalmas arra, hogy politikailag bárkit is irányítson, a legkevésbé Garibaldit, akiben a lélek tüze még annak a kifinomult olasz géniusznak a nyomait mutatja, amely Dantéban éppúgy megtalálható, mint Machiavelliben. Türr tehát rossz számításnak bizonyult; legalábbis így beszélnek róla a Tuileriák köreiben. Kossuthtal próbálkoztak, és elküldték Garibaldihoz, hogy megnyerje őt a császár nézeteinek és letérítse igaz útjáról, mely Róma felé mutat. Garibaldi eszközül használta fel Kossuthot a forradalmi lelkesedés fokozására, ezért gondoskodott arról, hogy a nép ovációval fogadja, de bölcsen különbséget tudott tenni Kossuth neve – amely egy nép ügyét képviselte – és küldetése közt, amely bonapartista csapdát rejtett. Kossuth egészen leforrázva tért vissza Párizsba;[126] de hogy tanújelét adja a császári érdekek melletti kitartásának, levelet intézett Garibaldihoz, mint az „Opinion nationale"[127], Plon-Plon „Moniteurje" jelentette, s abban felszólította, egyezzen meg Cavourral, tartózkodjék minden Róma elleni támadástól, nehogy elidegenítse Franciaországot, az elnyomott nemzetek igazi reményét, sőt, Magyarországot hagyja ki a játékból, mivel ez az ország még nem érett meg a felkelésre.

Nem kell mondanom, hogy itt Berlinben a miniszteriális liberalizmus részvényei a küszöbönálló varsói kongresszus[119] miatt erősen zuhantak. Ezen a kongresszuson nemcsak az Isten kegyelméből való uralkodók fognak egymással kezet szorítani, hanem külügyminisztereik is: Gorcsakov herceg, Rechberg gróf és a mi von Schleinitz urunk találkoznak majd egy aranyozott előszoba meghitt sarkában, hogy ott az emberiség jövendő történetének ortodox fordulatot adjanak.

Poroszország és Ausztria tárgyalásai a Zollverein[36] és az Ausztria közti új kereskedelmi szerződésről, melyet az 1853 február 19-i szerződés előre jelzett,[128] most már lezártnak tekinthetők; a porosz kormány ugyanis hatá-

rozottan kijelentette, hogy szó sem lehet a tarifák azonosításáról, vagy akárcsak megközelítő egyenlősítéséről.

Affairs in Prussia

A megírás ideje: 1860 szeptember 27.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 október 15. (6076.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Az önkéntes tüzérség

Az önkéntes tüzérség kérdésének nagy a jelentősége, ezért részletesen kellene vele foglalkozni, annál is inkább, mert tudomásunk szerint eddig még nem határozták meg világosan, milyen szerepet szánnak az önkéntes tüzérségnek az ország védelmében.

Nyilvánvaló, hogy a tisztázásra váró kérdések közül a legelső az önkéntes tüzérség tulajdonképpeni működési köre. Amíg ez nem tisztázódik, sohasem lesz egységes kiképzési rendszer a különböző alakulatoknál; és minthogy a tüzérségi tudomány a legkülönbözőbb területeket öleli fel, és az önkéntes tiszteket és katonákat nehéz volna az egészre elméletileg és gyakorlatilag egyaránt megtanítani, azért a különböző alakulatok, amikor a harcban szükség volna rájuk, nagyon eltérő felkészültséggel látnának hozzá a rájuk bízott feladatok végrehajtásához, sok század pedig, amikor különleges feladatot kapna, nem bizonyulna eléggé felkészültnek e feladat végrehajtásához.

Alábbi fejtegetéseinkben korántsem szándékszunk meghatározni, milyennek kellene vagy nem kellene lennie az önkéntes tüzérségnek; csupán néhány olyan feltételre kívánunk rámutatni, amelyek az önkéntes vagy bármely más tüzérség megteremtéséhez szükségesek, hogy ezzel alapot nyújtsunk a további vitához, s e vita eredményeképpen végül is tisztázódjon, mi az önkéntes tüzérségi alakulatok tulajdonképpeni működési köre.

Az egész tüzérség egyrészt tábori tüzérségből áll, amely a harctéren a gyalogság és a lovasság mellett működik és lóvontatású lövegekkel van felszerelve, másrészt ostrom- vagy vártüzérségből, amelynél helyhez kötött vagy fedett ütegekben nehézlövegeket használnak megerődített helyek megtámadására vagy védelmére. A reguláris hadseregben a katonák hosszú szolgálati ideje és a tisztek speciális tudományos képzése lehetővé teszi, hogy az egész állományt a tüzérség mindkét ágában legalább annyira kiképezzék, hogy szükség esetén bármelyik század bármelyik feladatra felhasználható, az önkénteseknél viszont ez végképp lehetetlen, mivel mind a tisztek, mind a katonák idejüknek csak egy részét szentelhetik katonai kötelezettségeiknek.

Franciaországban, Ausztriában és Poroszországban a tábori tüzérséget teljesen különválasztják a vár- vagy ostromtüzérségtől. Ha reguláris állandó hadseregekben is ehhez folyamodnak, ennek bizonyára olyan okai vannak, amelyek önkéntes hadseregben még sokkal erősebben hatnak.

A tábori ágyú puszta kezelése nem különbözik ugyan annyira az ütegben alkalmazott nehézlöveg kezelésétől, hogy egy önkéntes század közkatonái ne tanulhatnák meg könnyen mindkettőt. A tisztek feladatai viszont a két esetben jellegüket tekintve annyira különbözők, hogy csak szakszerű kiképzéssel és hosszú gyakorlattal képesíthetők arra, hogy mindkettőt egyformán jól végezzék. A tábori tüzérség tisztjének legfontosabb tulajdonságai: a harci helyzet gyors áttekintése, a terep és a távolságok alapos felmérése, a lövegek hatásának tökéletes ismerete, amely képessé teszi a tisztet arra, hogy támadással szemben az utolsó percig kitartson, nem veszítve el egyetlen löveget sem; gazdag tapasztalatok arra nézve, hogy a lovak mire képesek és hogyan kell bánni velük az ütközetben; és végül jó adag bátorság kellő körültekintéssel párosulva. A vár- vagy ostromtüzérség tisztjével szemben viszont követelmény a tudományos képzettség, az elméleti felkészültség a tüzérség minden ágában, az erődítésben, a matematikában és a mechanikában, e tudás felhasználására való képesség, a földsáncok építése és javítása, valamint az összpontosított tűz hatása fölötti türelmes és szigorú felügyelet, s a bátorságban inkább szívósság, mint rámenősség. Ha egy bástya parancsnokságát valamelyik 9 fontos üteg kapitányára bízzák, a legalkalmasabb embernek is nagy gyakorlatra van még szüksége ahhoz, hogy feladatát el tudja látni; ha egy tisztet, aki évekig csak ostromágyúknál teljesített szolgálatot, lovastüzérségi üteg élére állítanak, hosszú időbe telik, amíg leveti módszeres lassúságát és visszanyeri azt a cselekvési gyorsaságot, amelyet új fegyvere követel. Altisztek esetében, mivel nem rendelkeznek feljebbvalóik tudományos képzettségével, a nehézség még nagyobb lesz.

A kettő közül talán a vártüzér kiképzése könnyebb. Civil mérnökök rendelkeznek az itt szükséges tudományos felkészültséggel és igen gyorsan megtanulják az általuk jól ismert tudományos elvek tüzérségi alkalmazását. Könnyen megtanulják a neghézlövegek mozgatásánál használt különféle gépek kezelését, az ütegek felépítését és az erődítés szabályait. Ezért főleg ebből a rétegből kell kiválasztani az önkéntes tüzérség tisztjeit, és ezek különösen vártüzérségi szolgálatra lesznek alkalmasak. Ugyanez vonatkozik a tiszthelyettesekre és az ágyúkezelőkre. A legalkalmasabb anyagot azok nyújtják majd, akiknek sok dolguk volt gépekkel, a mérnökök, ipari munkások, kovácsok, s ezért a nagy gyáripari központoknak kellene a legjobb alakulatokat képezniök. Megtörténhet, hogy az ország belsejében nehézlövegek-

kel nem lehet lőgyakorlatokat végezni, de a tenger sincs annyira távol az ország belsejében fekvő lancashire-i és yorkshire-i városainktól, hogy ne lehetne e célból alkalmanként utazásokat szervezni a tengerhez; emellett nehéztüzérségi ütegben, ahol minden lövedék első becsapódása látható, és a katonák maguk korrigálni tudják lövéseiket, a tulajdonképpeni lőgyakorlatnak nincs túlságosan nagy jelentősége.

Még egy érv szól azellen, hogy önkéntes tábori tüzérség felállítását megkíséreljék: az ágyúk és lóval való ellátásuk költsége. Néhány század együttesen talán fedezni tudná azokat a költségeket, amelyekkel néhány ágyúnak lóval való felszerelése a nyári hónapokban jár, és akkor felváltva gyakorlatozhatnának, de ilymódon sem katonák, sem tisztek nem képezhetők ki rátermett tábori tüzérekké. Egy hat ágyúból álló tábori üteg felszerelése hozzávetőleges számítás szerint körülbelül annyiba kerülne, mint egy egész gyalogoszászlóalj felállítása; egyetlen önkéntes tüzérségi század sem győzne ilyen kiadást. Ha meggondoljuk, milyen szégyennek számít egy ágyúnak a csatatéren való elvesztése, joggal kételkedhetünk abban, hogy egy kormány valaha is hajlandó lesz invázió esetén az önkéntes tüzérséget tábori ágyúkkal, lovakkal és hajtókkal is ugyanúgy felszerelni, mint ahogyan azt az önkéntes lövészek esetében kézifegyverekkel teszi.

Ilyen és más okok miatt arra a következtetésre jutunk, hogy az önkéntes tüzérség tulajdonképpeni területe a nehézlövegek kiszolgálása helyhez kötött tengerparti ütegekben. A belterületi városokban talán elkerülhetetlen a tábori tüzérséggel való próbálkozás a mozgalom iránti érdeklődés fenntartása szempontjából, és bizonyára nem fog ártani sem a tiszteknek, sem a katonáknak, ha a lehetőségekhez képest megismerkednek könnyű lóvontatású ágyúk kezelésével; ám meg kell vallanunk, hogy e fegyvernemnél szerzett személyes tapasztalataink alapján nem tartjuk valószínűnek, hogy végül is beválnak majd a tábori szolgálatban. Mindamellett sok olyasmit tanulhatnak, ami a nehézlövegek kezelésében is hasznukra lehet és így hamarosan megállnák majd a helyüket, ha oda osztanák be őket.

Még egy másik kérdésre is szeretnénk kitérni. A tüzérség, sokkal inkább, mint a gyalogság vagy a lovasság, lényegében tudományos fegyvernem, ezért hatékonysága elsősorban a tisztek elméleti és gyakorlati felkészültségétől függ. Nem kételkedünk abban, hogy Griffiths őrnagy „Artillerist's Manual" című könyve most már ott lesz az önkéntes tüzérség minden tisztjének kezében. E könyv tartalma megmutatja, milyen sokféle anyagot kell a tüzérségi tisztnek, sőt tiszthelyettesnek is megismernie, amíg azt állíthatja, hogy tud fegyverével bánni; mindamellett ez a könyv csak rövid kivonata annak, amit a jó tüzérnek tudnia kell. A szabályos alaki század- és zászlóaljkiképzésen

kívül, amely a gyalogságnál és a tüzérségnél egyforma, ismernie kell a lövegek sokfajta kaliberét, az ágyútalpat, az ágyúk töltetét és lőtávolságát és a különböző lövedékeket; tisztában kell lennie továbbá az ütegépítéssel és az erődök ostromlásának a tudományával, állandó erődök építésével és tábori erődítésekkel, a lőszer és robbanóanyag gyártásával, és végül a lőelmélettel, amely a jelen pillanatban a huzagolt lövegek bevezetése révén olyan nagyszerű új eredményekkel gazdagodott. Mindezt elméletileg és gyakorlatilag meg kell tanulni, és mindez egyformán fontos; mert ha az önkéntes tüzéreket aktív szolgálatra hívják be, csődöt mondanak, ha nem foglalkoztak mindezekkel az ágakkal. Ezért a tisztek rátermettsége valamennyi önkéntes alakulat közül a tüzérségben a legfontosabb, s reméljük és bízunk abban, hogy minden lehető módon igyekeznek majd elsajátítani azt a gyakorlati tapasztalatot és elméleti tudást, amely nélkül a próbatétel napján felkészületleneknek bizonyulnának.

Volunteer Artillery

A megírás ideje: 1860 október első fele

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1860 október 13. (6.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Háborús készülődés Poroszországban

Berlin, 1860 október 23.

Az a bosszúság és félelem, amelyet liberálisaink a régenshercegnek* a varsói kongresszuson való részvétele miatt éreznek[119] – mint mindig, amikor a vérbeli porosz liberálisokat valami bántja –, Ausztria és az újkeletű ausztriai alkotmányán[129] elkeseredett szidalmazásában tör utat. Mindenekelőtt sohasem fogják megbocsátani Ferenc Józsefnek, hogy megfosztotta őket legnagyobb vigaszuktól és bőbeszédű önelégültségük állandó tárgyától, azaz az „alkotmányos" Poroszország és az „abszolutisztikus" Ausztria közötti ellentéttől. Az osztrák pátens, természetesen, nemcsak gáncsoskodást vált ki, hanem mindenfajta komoly balsejtelmet is. A körülmények, amelyek közt Ausztria az ajándékot adta, és a kéz, amely nyújtotta, inkább a kibúvó, mint az őszinte engedmény jellegét nyomják rá. 1849 március 4-én Ferenc József egyszer már bejelentett egy alkotmánytervezetet, de csak azért, hogy a következő évben, miután a hadiszerencse feléje fordult, nyomban visszavonja.[130] De nincs is példa a történelem évkönyveiben arra, hogy fejedelmek valaha is megnyirbálták volna saját kiváltságaikat és engedtek volna a nép követeléseinek, hacsak nem erős külső nyomás hatására; és nincs példa arra sem, hogy valaha is megtartották szavukat, ha büntetlenül megszeghették esküjüket és ígéretüket. A régi magyar alkotmányt a császár nem állította vissza teljes épségében; a pesti országgyűlés két legfontosabb jogkörét, a pénzügyek és a katonaság fölötti döntés jogát a bécsi központi Birodalmi Tanácsra ruházta, amely az egész birodalom képviselőtestületévé, birodalmi gyűléssé alakult át, s olyan attributumokra tett szert, amelyek közte és a különböző nemzeti vagy tartományi országgyűlések között folytonos viszályok forrásává válhatnak. A német és a szláv tartományok alkotmányaiba, minthogy a legáltalánosabb és legelmosódot-

* I. Vilmos porosz herceg. – *Szerk.*

tabb körvonalakra szorítkoznak, belefér minden vagy semmi. A magyarok szemében a pátens legnagyobb hibája, hogy Magyarországtól különválasztja Horvátországot, Szerbiát és Erdélyt, s e tartományoknak külön országgyűlést engedélyez. Ha felidézzük az 1848–49-es eseményeket, joggal kételkedhetünk abban, hogy a horvátok, szlavónok, szerbek és havasalföldiek hajlandók lesznek csatlakozni a magyarok e panaszához, és azt támogatásukkal erősíteni. A bécsi államférfiak ebben az esetben, úgy látszik, ügyesen visszaéltek a nemzetiségi elvvel és azt a saját hasznukra fordították.

De vajon az egész birodalom közös országgyűlése, amely Birodalmi Tanács néven Bécsben működik és Galícia, Magyarország, Erdély, Horvátország, Szerbia, Velence továbbá a Német Szövetség[22] kötelékén kívül álló német tartományok országgyűléseinek megbízott küldötteiből áll, nem fogja-e szétszakítani a kapcsolatokat, melyek Német-Ausztria és a Német Szövetség közt eddig fennálltak? Ezen a nagy kérdésen lovagol most a hivatalos porosz liberalizmus, amely mindig fog érveket találni kedvenc elgondolása, Német-Ausztriának a Német Szövetségből való kizárása érdekében. De az egész okoskodás hibás feltevésből indul ki, amikor Ferenc József pátensét szó szerint fogja fel. Ez a pátens, mely az osztrák uralkodóház ügyes fogásának tekintendő, a Habsburgok uralma alatt sínylődő népeknek értékes eszközt nyújt ahhoz, hogy saját sorsukat alakítsák és a forradalmak korszakát újból megnyissák. Egyelőre az osztrák alkotmány nagyban hozzájárul ahhoz, hogy megtörje a porosz ál-liberálisok farizeus büszkeségét és megfossza a Hohenzollern-uralkodóházat az egyetlen előnytől, amellyel vetélytársával szemben dicsekedhetett, hogy tudniillik ő a bürokraták és a katonák régi konszernjét az alkotmányosság tiszteletreméltóbb formájában tartja fenn. Hogy betekintést nyújtsak Önöknek e sokat magasztalt „újjászületett" Poroszország valóságos állapotába, vissza kell majd térni azokra a változásokra, amelyek nemrég a porosz hadsereg szervezetében végbementek. Nyilván emlékeznek arra, hogy a porosz képviselőház – mivel egyrészt nem volt bátorsága ahhoz, hogy a hadsereg újjászervezésére vonatkozó kormányjavaslat nyílt szentesítése által szembeszálljon a közvéleménnyel, másrészt ahhoz sem volt bátorsága, hogy határozott ellenállást tanúsítson a régensherceg embernyúzó hajlandóságaival szemben – a gyengék szokásos eszközéhez, a középúthoz folyamodott, amely se hús, se hal. Megtagadta a hadsereg újjászervezésére vonatkozó kormányterv jóváhagyását, de megszavazott 9 500 000 tallért arra a célra, hogy a hadsereget alkalmassá tegyék a várható külső veszéllyel szembeni helytállásra. Más szóval, a porosz képviselők megszavazták a kormányterv végrehajtásához szükséges anyagi eszközöket, de megtévesztő ürügyekkel szavazták meg. Alighogy a porosz

országgyűlést elnapolták, a kormány, nyíltan megszegve a feltételeket, amelyek alapján a jóváhagyást elnyerte, a hadsereg szervezetében minden további nélkül kezdte bevezetni azokat a változtatásokat, amelyeket a régensherceg kívánt és az úgynevezett népképviselők elvetettek. A parlamenti szünet időszakában az állandó hadsereget *kétszeresére*, 40 ezredről 72 sorezredre és 9 gárdaezredre növelte. Ilymódon, a régensherceg legfelsőbb akaratából és nyíltan mellőzve nemcsak a nép akaratát, hanem álképviselőinek szavazatát is, 100 százalékkal emelték a katonai költségvetés állandó évi kiadásait. De ne gondoljuk, hogy a Hohenzollern fejedelem vagy bármelyik kollégája abban a veszélyben forog, hogy Strafford sorsára jut.[131] Lesz egy kis csendes morgás, amelyet megtűzdelnek az uralkodóház iránti hűség és a kormányba vetett feltétlen bizalom buzgó hangoztatásával, ennyi lesz az egész. Ha meggondoljuk, hogy még a hadsereg tisztán mezőgazdasági lakosságra épülő régi szervezete is elviselhetetlen teherként nehezedett a nép erőforrásaira és termelőtevékenységére egy olyan időszakban, amelynek folyamán a nép az iparosodás útjára lépett, könnyen megértjük, hogy a számbelileg kétszeresére növelt hadsereg mennyire felőrli a tömegek legjobb energiáit és mennyire kimeríti a nemzeti vagyon forrásait. A porosz hadsereg most azzal dicsekedhet, hogy a lakossághoz és a nemzeti erőforrásokhoz viszonyítva a legnagyobb hadsereg Európában.

Ismeretes, hogy a Hohenzollern uralkodót, akár ő beszél önmagáról, akár kormánya és hivatalnokai beszélnek róla, a „Kriegsherr" vagyis a „hadúr" név illeti meg. Ez persze nem jelenti azt, hogy a porosz királyok és régensek a hadiszerencse urai. Nagy igyekezetük, hogy megőrizzék a békét, és ismert hajlandóságuk, hogy a nyílt csatamezőn elveressék magukat, ezt mindennél jobban mutatja. A Hohenzollern uralkodóknak oly nagyon kedves „hadúr" cím inkább úgy értendő, hogy királyi hatalmuk igazi támasza nem a népben, hanem a nép egy olyan részében keresendő, amely elkülönül a tömegtől, szemben áll vele, kitűnik bizonyos megkülönböztető jelvényeivel, s amelyet passzív engedelmességre nevelnek, arra szoktatnak, hogy az uralkodóház puszta eszköze legyen, az uralkodóház pedig saját tulajdonaként birtokolja és kénye-kedve szerint használja fel. Egy porosz király ezért inkább lemondana, semhogy megengedje hadseregének, hogy felesküdjön az alkotmányra. Ennélfogva egy Hohenzollern uralkodónak, aki csak annyiban királya népének, amennyiben „hadúr", más szóval a hadsereg tulajdonosa, mindenekelőtt vakon szeretnie, dédelgetnie, hízelgéssel megnyernie és a nemzeti vagyon mind nagyobb falataival tömnie kell hadseregét. Ezt a nagy célt az új katonai szervezéssel érték el. A tisztek számát megkétszerezték, és a francia, az osztrák és az orosz hadseregben szokásos gyors elő-

léptetést, amelyre a porosz tisztek sóváran vágyakozó pillantást vetettek, biztosították nekik anélkül, hogy életüket és végtagjaikat a legcsekélyebb veszélynek tették volna ki. Ezért a porosz hadseregben pillanatnyilag óriási lelkesedés uralkodik – nem a közkatonák, hanem a tisztek közt – a régens-herceg és „liberális" miniszterei iránt. Egyidejűleg az arisztokrata rókavadászok[132], akik az új kormányzat liberális frázisai miatt morogtak, teljesen kiengesztelődtek a kínálkozó új alkalom láttán, hogy fiaikat az államkassza nyakába varrhatják. Mindennek még az uralkodóház szempontjából is van egy hátránya. Poroszország most minden rendelkezésére álló erőt egy állandó hadseregbe összpontosított. Ha ezt a sereget megverik, nem lesz tartalék, amelyet igénybe vehet.

Preparations for War in Prussia

A megírás ideje: 1860 október 23.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 november 8. (6097.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A vontcsövű puska története

The History of the Rifle

A megírás ideje: 1860 október vége–1861 január közepe

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1860 november 3., 17., december 8., 15., 29., 1861 január 5., 12., 19. (9., 11., 14., 15., 17., 18., 19., 20.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

I

A vontcsövű (huzagolt) puska német találmány, amely a XV. század végén jelent meg. Az első vontcsövű puskákat feltehetően csupán azzal a céllal készítették, hogy megkönnyítsék a fegyvernek csaknem szorosan illeszkedő golyóval való töltését. E célból a huzagok egyenesek voltak, csavarzat nélkül, és csupán arra szolgáltak, hogy csökkentsék a golyó súrlódását a csőben. Magát a golyót bezsírozott gyapjú vagy len szövetdarab (a flastrom) vette körül és így nagyobb nehézség nélkül be lehetett tolni a csőbe. Ezek a vontcsövű puskák, bármennyire kezdetlegesek voltak is, nyilván sokkal jobb eredményeket értek el, mint e korszak simacsövű kézifegyverei, amelyeknek golyója jóval kisebb átmérőjű volt, mint a cső furata.

Később a fegyver jellegét teljesen megváltoztatta a huzagok csavaros kiképzése, amely a cső furatát egyfajta anyacsavarrá változtatta. A golyónak a szorosan illeszkedő flastrom folytán követnie kellett a huzagokat, átvette a csavarszerű fordulatot és az egész röppályán megtartotta a csavarszerű forgást. Hamarosan kiderült, hogy ez a mód, amellyel a golyót forgásba hozták, erősen növeli a fegyver lőtávolságát és lőszabatosságát, s ennélfogva az egyenes huzagokat igen hamar kiszorították a csavarszerűek.

Ez volt az a vontcsövű puskafajta, amely több mint kétszáz éven át általános használatban maradt. A gyújtószerkezettől és a gondosan kidolgozott irányzéktól eltekintve alig tökéletesítették bármiben is egészen 1828-ig. Pontossága jóval túlszárnyalta a simacsövű muskétáét, de lőtávolsága már nem ennyire; 300–500 yardon túl nem volt már megbízható. Amellett viszonylag nehéz volt a töltése, a golyó leverése igen hosszadalmas folyamat volt; a lőport és a flastrommal körülvett golyót külön-külön kellett a csőbe helyezni és percenként legfeljebb egy lövést lehetett leadni. Ezek a hátrányok alkalmatlanná tették arra, hogy egy hadsereg általánosan használja, különösen olyan korban, mint a XVIII. század, amikor minden csatát a felfejlődött vonalak gyors tüzelése döntött el. Ennél a taktikánál a régi, simacsövű muskéta minden nyilvánvaló tökéletlensége ellenére még mindig sokkal használhatóbb fegyver volt. Azt látjuk tehát, hogy a vontcsövű puska a szarvas- és zergevadászok kedvenc fegyvere maradt, és csak kivéte-

lesen használták harci fegyverként néhány mesterlövész-zászlóaljban olyan hadseregekben, amelyek a lakosság köréből elegendő számú gyakorlott vadászt tudtak újoncozni e zászlóaljak számára.

Az amerikai és a francia forradalmi háborúk nagy változást idéztek elő a taktikában.[133] Ettől fogva minden ütközetben alkalmazták a csatárláncot. A csatároknak vonalakkal vagy oszlopokkal való együttes alkalmazása vált a modern harc lényeges jellegzetességévé. A főerőt a nap nagyobb részén át visszatartották; tartalékban hagyták vagy manőverezésre használták fel, hogy az ellenség gyenge pontja ellen összpontosítsák. Csak a döntő pillanatokban vetették be, de ezalatt a csatárok és közvetlen támogatóik állandóan harcban álltak. A lőszer legnagyobb részét ők használták fel, és a célpontok, amelyekre tüzeltek, ritkán voltak nagyobbak egy század arcvonalánál. A legtöbb esetben fedező tárgyak mögött jól rejtett egyes katonákra kellett tüzelniök. Mindazonáltal tüzelésük hatékonysága igen fontos volt, mert minden támadást ezzel a tüzeléssel készítettek elő és először ezzel fogadtak. A csatároktól elvárták, hogy gyengítsék a tanyák vagy falvak megszálló különítményeinek az ellenállását, és hogy elvegyék az élét a rohamozó vonal támadásának. Márpedig az öreg „Brown Bess"-szel[114] e feladatok egyikét sem lehetett eredményesen megoldani. Aki valaha is simacsövű muskétákkal felfegyverzett csatárok tüzében állt, csak a legnagyobb megvetéssel emlékezhet vissza közepes távolságokban gyakorolt hatásukra. De a vontcsövű puska régi típusa sem volt alkalmas a csatárok zöme számára. A golyó elölről való betöltésének megkönnyítése végett a csőnek rövidnek kellett lennie, olyan rövidnek, hogy csak silány nyélként szolgált a szurony számára; következésképpen vontcsövű puskával harcoló lövészeket csak olyan állásokban lehetett használni, ahol biztonságban voltak szuronyos vagy lovassági támadással szemben.

Ilyen körülmények között sürgős feladattá vált olyan fegyver feltalálása, amely a vontcsövű puska lőtávolságát és pontosságát egyesíti a simacsövű muskéta gyors és könnyű töltésével, valamint csövének hosszúságával – olyan fegyvert tehát, amely egyszerre vontcsövű puska és a közelharc használható fegyvere, s amelyet minden gyalogos katona kezébe lehet adni.

Látjuk tehát, hogy a csatározásnak a modern taktikába való bevezetésével egyszeriben felvetődött egy ilyen tökéletesített hadifegyver megteremtésének szükségessége is. Valahányszor a XIX. században szükség mutatkozik valami iránt, és ezt a szükségességet az ügy körülményei igazolják, biztos, hogy kielégítésre is talál. Ebben az esetben is így történt. Szinte valamennyi tökéletesítés, amelyet kézifegyvereken 1828 óta végeztek, ezt a célt szolgálta.

De mielőtt megkísérelnénk számot adni azokról a tökéletesítésekről, amelyek oly nagy és számos változást idéztek elő a vontcsövű tűzfegyverekben azáltal, hogy kiküszöbölték a golyó beleverésének régi rendszerét, vessünk egy pillantást azokra a kísérletekre, amelyek a régi töltési módszer fenntartásával igyekeztek tökéletesíteni a vontcsövű puskát.

Az Angliában Lancaster-puska néven ismert ovális furatú vontcsövű puskát a kontinensen több mint negyven éven át használták. Egy 1818-ban kiadott német katonai szakkönyvben találunk említést róla. Braunschweigben Berner ezredes tökéletesítette, és 1832-ben e hercegség egész gyalogságát ezzel fegyverezték fel. A cső furata csak enyhén volt ovális és az ovális lövedéket a régi módon, elölről nyomkodták a csőbe. Ezt az ovális lövedéket azonban csak csatározásnál használták. Sortűzhöz a katonákat kis kaliberű gömbölyű lövedékekkel látták el, amelyek éppen olyan könnyen gurultak be a csőbe, mint bármelyik muskétagolyó. Mindamellett e rendszer tökéletlenségei nyilvánvalóak. Csupán azért érdemes foglalkozni vele, mert ez volt az első eset, hogy egy hadsereg egész gyalogságánál vontcsövű puskát rendszeresítettek.

Svájcban Wild úr, kultúrmérnök és lövésztiszt tökéletesítette jelentős mértékben a vontcsövű puskát. Az ő lövedéke a cső űrméretéhez viszonyítva kisebb volt a szokásosnál és úgy készült, hogy csak a flastrom révén vegye át a huzagolást. Egy korong a töltővesszőn megakadályozta, hogy a golyó túl mélyre kerüljön a csőbe és túl szorosan a töltethez nyomódva a lőport szétmorzsolja. A huzagok menetszámát csökkentették és a töltetet növelték. Wild puskája 500 yardon felüli távolságon és igen lapos röppályával nagyon jó eredményeket mutatott; ezenkívül több mint százszor lehetett lőni vele anélkül, hogy a cső elpiszkolódott volna. Ezt a fegyvert rendszeresítették Svájcban, Württembergben és Badenban, de ma már természetesen elavult és túlhaladott.

A legmodernebb és legjobb vontcsövű puska, amelyet a lövedék benyomkodásának elve alapján szerkesztettek, az új svájci rendszeresített mesterlövész-puska. Ez a fegyver az igen kis kaliber amerikai elvét vette át, a cső furata nem több, mint 10,5 milliméter, vagyis 0,42 hüvelyk. Csöve csak 28 hüvelyk hosszú és nyolc lapos huzaga van (34 hüvelykre egy fordulat). A töltővessző a Wild által bevezetett koronggal van ellátva. A lövedék hengeres-csúcsíves és igen hosszú; zsírozott flastrom segítségével verik be a csőbe. A töltet viszonylag erős és igen durva szemcséjű lőporból áll. Ez a fegyver a legbámulatosabb eredményeket mutatta és lőtávolsága, pontossága és lapos röppályája páratlannak bizonyult a holland kormány által különböző fegyverekkel nemrég végzett kísérletek során. Valóban, 600 yardos

lőtávolságon röppályájának legmagasabb pontja mindössze 8 láb 6 hüvelyk, úgyhogy ennél a távolságnál a lövedék az egész röppályán veszélyes a lovasságra, sőt a röppálya utolsó 100 yardja még a gyalogságra nézve is. Más szóval, ha 600 yard lőtávolságnál 100 yardot tévedünk a távolság megítélésében, a lövedék még eltalálhat egy hat láb magas célpontot. Ezzel az eredménnyel messze túlszárnyal minden más vontcsövű fegyvert, melyek közül még a legjobbaknál is a röppálya legmagasabb pontja 600 yardnál 13–20 lábra emelkedik, a veszélyes tér pedig 60–25 yardra csökken. Ez a rendkívül lapos röppálya a fegyver kis űrméretének köszönhető, amely erősen hosszúkás, nyílszerű lövedék és viszonylag erős töltet alkalmazását teszi lehetővé. Kis űrméreténél fogva a puska igen ellenállóképes, de mégsem otromba, a lövedék hosszú, de mégsem nehéz, és viszonylag erős töltet alkalmazható túl erős visszalökés nélkül. Annyi bizonyos, hogy a benyomkodásos töltésnek semmi köze nincsen a puska kiváló lőeredményeihez; valójában ez a benyomkodásos töltés e puska egyetlen hátránya, s megakadályozza, hogy általános gyalogsági fegyverként használják. A svájciak ezért csak mesterlövész-századaikra korlátozták használatát; s ezek kezében kétségtelenül rendkívül jól megfelel majd.

Következő cikkünkben ismertetni fogjuk, miként fejlődött a vontcsövű puska olyan fegyverré, amelyet bármelyik gyalogos katonának a kezébe lehet adni.

II

Delvigne francia tiszt kísérletezett először azzal, hogy a vontcsövű puskát általános gyalogsági használatra alkalmas fegyverré tegye. Felismerte azt, hogy ennek eléréséhez a golyónak ugyanolyan könnyen vagy majdnem olyan könnyen kell becsúsznia a csőbe, mint a simacsövű muskéta golyójának, s alkalmasnak kell lennie arra, hogy alakja megváltoztatásával benyomódjon a huzagokba.

Ezért már 1828-ban olyan vontcsövű puskát szerkesztett, amelynek a farokcsavarjában kamra van; vagyis a csőfurat legvégét, a farokcsavarnál, ahol a puskapor van, jóval kisebb átmérőjűre készítette, mint a cső többi részét. A kamrát a tarackoktól és a mozsaraktól vette át, amelyeket mindig így szerkesztettek. A tüzérségnél a kamra csupán arra szolgált, hogy jól összetartsa a mozsaraknál és a tarackoknál használt kis töltetet, Delvigne puskájában viszont egészen más célja volt. Miután a lőport beleszórták a kamrába, a furatnál kisebb golyót utánagurították; de ez a kamra peremhez

érve nem gurulhatott tovább és megakadt. Néhány erős ütés a töltővesszővel elegendő volt ahhoz, hogy a golyó puha ólma a huzagokba nyomódjon és átmérője úgy megnőjön, hogy szorosan üljön a csőben.

E rendszer legnagyobb hátránya az volt, hogy a golyó elvesztette gömbölyű alakját és kissé meglaposodott, ennek következtében pedig könnyen elvesztette a huzagok adta forgását, s ez erősen befolyásolta pontosságát. A hiba orvoslására Delvigne feltalálta a hosszúkás (hengeres-kúpos) lövedéket, és jóllehet e lövedékfajtával végzett kísérletek Franciaországban eleinte nem sok sikerrel jártak, Belgiumban, Ausztriában és Szardíniában igen eredményesek voltak. Ezekben az országokban – különböző tökéletesítésekkel – Delvigne puskáját adták a lövészzászlóaljaknak a régi vontcsövű puska helyett. Jóllehet ez a fegyver jelenleg már csaknem mindenütt túlhaladott, Delvigne módosításai magukban foglalták azt a két fő elvet, amelyet valamennyi későbbi feltalálónak követnie kellett: először is, az elöltöltő puskáknál a lövedéknek bizonyos kotyogással kellett bírnia, hogy lehetővé tegye a könnyű töltést, és csak azután kellett betömködéssel megváltoztatni alakját, hogy benyomódjon a huzagokba; másodszor, csakis a hosszúkás lövedék felel meg a modern vontcsövű puskáknak. Delvigne ilymódon eleve jól fogta meg a kérdést, és mindenképpen megérdemli, hogy a modern vontcsövű puska atyjának nevezzék.

A hosszúkás lövedéknek a gömbölyűvel szemben számos előnye van, ameddig oldalirányú (hossztengelye körüli) forgása biztosítható; ezt pedig csaknem minden modern vontcsövű puska kielégítően megoldja. A hosszúkás lövedéknél a súlyához viszonyítva sokkal kisebb a levegő ellenállása, mint a gömbölyű golyónál. A csúcsát úgy lehet formálni, hogy ezt az ellenállást a minimumra csökkentse. Akárcsak a lándzsát vagy a nyilat, bizonyos fokig az alatta levő levegő tartja. Következésképpen a levegő ellenállása sokkal kevésbé csökkenti kezdeti sebességét, tehát egy adott távolságot sokkal alacsonyabb röppályán ér el (vagyis olyan röppályán, amely az ellenség számára sokkal veszélyesebb), mint bármelyik ugyanolyan átmérőjű gömbölyű lövedék.

További előnye a hosszúkás lövedéknek, hogy sokkal nagyobb felületen érintkezik a cső falával, mint a gömb alakú lövedék. Ezáltal jobban beilleszkedik a huzagokba és lehetővé válik a csavarzatszögnek, valamint a huzagok mélységének a csökkentése. Mindkét körülmény megkönnyíti a fegyver tisztítását és egyszersmind megengedi a teljes töltetek használatát anélkül, hogy ez fokozná a puska visszaütését.

És végül, minthogy a hosszúkás lövedék súlya jóval nagyobb mint a gömb alakúé, a kalibert, vagyis a puska furatának űrméretét jelentősen

csökkenteni lehet és mégis a régi gömbölyű golyóval egyenlő súlyú lövedéket lehet kilőni. Ha tehát a régi simacsövű muskétának és golyójának súlyát normálsúlynak vesszük, akkor egy ugyanolyan súlyú hosszúkás lövedékű vontcsövű puska olyan arányban tehető erősebbé a régi muskétáknál, amilyenben a furatot csökkentik és még mindig nem haladja meg a régi muskéta súlyát. Mivel a puska erősebb, jobban elbírja a töltetet; kisebb a visszaütése és ennélfogva a kisebb furat viszonylag erősebb töltetet enged meg, s ez nagyobb kezdeti sebességet, következésképpen alacsonyabb röppályát biztosít.

A következő tökéletesítés egy másik francia tiszt, Thouvenin ezredes nevéhez fűződik. Thouvenin világosan felismerte, milyen hátrány származik abból, hogy a lövedéket a huzagokba veréskor egy kerek kidudorodás tartja, amely a lövedék peremét körülveszi. Ezért eltávolította a kamra peremét, s az egész csövet egyenletesen, egységes átmérőjűre fúrta ki, ahogy ezt azelőtt tették. A cső végét lezáró farokcsavar közepébe egy rövid, erős vaspecket, illetve tüskét erősített, amely belenyúlt a csőbe és amely köré a puskapor került. Ennek a tüskének az ellaposított csúcsa tartotta a lövedéket, miközben a töltővessző a huzagokba döngölte. Ennek a rendszernek jelentős előnyei voltak. A lövedéknek a töltővessző ütései okozta tágulása sokkal szabályosabb volt, mint a Delvigne-puskában. A fegyver nagyobb kotyogást engedett meg, ami megkönnyítette a töltést. Az így elért eredmények annyira kielégítőek voltak, hogy a francia chasseur à pied* már 1846 előtt Thouvenin-puskát kapott. Utánuk következtek a zuávok** és a többi könnyű afrikai gyalogság, amikor pedig kiderült, hogy a régi simacsövű muskétákat kevés költséggel Thouvenin-puskákká lehet átalakítani, a francia gyalogos tüzérség összes karabélyait ilyen formán módosították. A porosz lövészeket 1847-ben szerelték fel a Thouvenin-puskákkal, a bajorokat 1848-ban, s csakhamar a legtöbb északnémet kisállam is követte példájukat — sőt egyes esetekben a sorkatonaság egy részét is ezzel a kitűnő fegyverrel látták el. Mindezeknél a puskáknál — a kaliber stb. legkülönbözőbb változatai ellenére — megfigyelhető bizonyos közeledés egy egységes rendszer felé; a huzagok számát csökkentették (többnyire négyre) és a csavarzat általában $^3/_4$–1 fordulat a cső egész hosszában.

Ám a Thouvenin-puskának is megvoltak a hátrányai. A lövedék ólmának ismételt ütésekkel a huzagokba való besajtolása túlságosan nagy erőfeszítést igényelt olyan csőhosszúság mellett, amely a sorgyalogság általános

* — gyalogos vadász — *Szerk.*

** — francia gyarmati könnyűgyalogosok — *Szerk.*

fegyverénél elengedhetetlen ahhoz, hogy a szurony megfelelő nyeléül szolgálhasson. Azonkívül a csatárok igen nehezen fejtettek ki ennyi erőt kúszó vagy térdeplő tartásban. Az az ellenállás, amelyet a közvetlenül a lőpor előtt a huzagokba nyomott lövedék a robbanóerővel szemben kifejt, fokozza a visszaütést és ezért viszonylag kis töltet alkalmazására kényszerít. Végül a tüske mindig a fegyver kellemetlen komplikációja marad: igen nehéz körülötte a tisztogatás és elég könnyen meghibásodik.

Az az elv, hogy a lövedéket a puskavessző ütéseivel összenyomják, a Delvigne-rendszernél az akkori körülmények között igen kielégítő eredményeket hozott, a Thouvenin-rendszernél pedig még jobbakat. Mégis a vontcsövű puska a gyalogság általános fegyvereként nem érvényesíthette fölényét a régi simacsövű muskétával szemben. Ahhoz, hogy minden katona kezébe adható vontcsövű puskát szerkeszthessenek, más elvekhez kellett folyamodni. Erre egyik következő számunkban térünk majd ki.

III

Delvigne, akinek vontcsövű puskáját az előző cikkben írtuk le, tanácsosnak látta hosszúkás lövedékét alul kivájni és súlyát így a régi gömb alakú lövedék súlyához hasonlóra csökkenteni. Bár igen hamar észrevette, hogy ez az üreges lövedék nem egyeztethető össze a mechanikai ütésekkel való lövedéktágítás rendszerével, kísérletei elegendők voltak annak felismeréséhez, hogy a robbanásnál kifejlődő gáz a lövedék üreges részébe kerülve igyekszik kitágítani annak falát, ezáltal pedig a lövedék pontosan beleilleszkedik a csőbe és a huzagokba feszül.

Ezt a felfedezést használta fel 1849-ben Minié, aki akkor még százados volt. Teljesen megszüntette a tüskét vagy a peremet a cső fenekén és visszaadta a vontcsövű puskának azt az egyszerűségét, amellyel Delvigne és Thouvenin előtt rendelkezett. Kizárólag a lőporgázoknak a lövedék üreges részére gyakorolt tágító hatását használta ki. Ez a lövedék hengeres-csúcsíves volt, két kör alakú horonnyal* a hengeres rész körül, és a talpán kúposan kivájva. Az üreges részt csésze alakú vashüvely (culot) zárta be, amelyet a robbanás ereje a lövedékbe nyomott, kitágítva vele az ólmot. A lövedéknek

* Ezeket a hornyokat (cannelures) egy másik francia tiszt, Tamisier találta fel. A lövedék súlyának és a csőben való súrlódásának csökkentésén kívül azért is alkalmazták ezeket, hogy a nyíl tollaihoz hasonlóan egyensúlyozzák a lövedéket a levegőben, és ezáltal laposabbá tegyék a röppályát.

elegendő kotyogása volt ahhoz, hogy könnyen bemenjen a csőbe még akkor is, ha zsírozott papírtöltény vette körül.

Itt tehát végre olyan elvek alapján készített vontcsövű puskát és lövedéket látunk, amely jól használható fegyver minden gyalogos katona kezében. Az új fegyver ugyanolyan könnyen tölthető, mint a simacsövű muskéta, emellett hatása messze felülmúlja a régi vontcsövű puskáét, mert pontosságban egyezik vele, de lőtávolságban jóval túlszárnyalja. Az expanziós lövedékű vontcsövű puska kétségtelenül a legjobb fegyver valamennyi elöltöltő közül mind általános használatra, mind mesterlövészeknek, és ennek a körülménynek köszönheti azt a nagy sikerét, hogy oly sok hadsereg elfogadta, és hogy annyi kísérletet tettek a lövedék alakjának és a puska huzagolásának tökéletesítésére. A Minié-lövedéknek, kivájva lévén, alig kell súlyosabbnak lennie az ugyanolyan kaliberű régi gömb alakú lövedéknél. Minthogy a lövedék lazán fekszik a lőporon, s a csövön végigmenve csak fokozatosan tágul ki, a visszaütés sokkal kisebb, mint akár a régi vontcsövű puskáknál, akár a Delvigne- és Thouvenin-puskáknál, melyeknél a lövedéket feszesre besajtolják a csőbe, úgyhogy csak a robbanás teljes ereje mozdítja ki; ennélfogva a Minié-puskában viszonylag erősebb töltet alkalmazható. A huzagoknak igen laposaknak kell lenniök, ami megkönnyíti a cső tisztítását; a huzagok egy teljes fordulatát adó csavarzathossznak elég nagynak kell lennie, hogy a forgások száma, tehát a levegő súrlódása is (amely minden forgással együtt jár) csökkenjen és így a lövedék jobban megtartja a kezdeti sebességét. A lövedék üreges alsó vége a súlypontot előbbre hozza, s mindezek a körülmények együttvéve viszonylag alacsony röppályát eredményeznek.

A Minié-puska általános elfogadása valójában egy másik körülménynek is köszönhető: annak, hogy igen egyszerű eljárással minden régi simacsövű muskéta átalakítható Minié-lövedékek befogadására alkalmas vontcsövű puskává. Amikor a krími háború[19] kívánatossá tette, hogy Poroszországban az egész gyalogságot azonnal vontcsövű puskákkal fegyverezzék fel és a kellő számú gyútűs puska még nem állt rendelkezésre, alig egy esztendő alatt 300 000 régi muskétát huzagoltak és alkalmassá tettek a Minié-lövedék befogadására.

A francia kormány fegyverzett fel először néhány zászlóaljat Minié-puskákkal. Ám ezeken a huzagok fokozatosak voltak, vagyis a farokcsavarnál mélyebbek, mint a torkolatnál, úgyhogy a farokcsavarnál a huzagokba feszült ólom a csövön való áthaladása közben a huzagok ellaposodása következtében még jobban összenyomódott, de ugyanakkor a lőporgáz tágító ereje is tovább hatott. Így olyan nagy súrlódás keletkezett, hogy a lövedék szilárd csúcsa igen gyakran levált és kirepült a csőből, az üreges alsó vége

viszont benne ragadt a huzagokban. Ez és más hibák arra késztették a kormányt, hogy lemondjon a Minié-puska bevezetésének a további kísérleteiről.

Angliában már 1851-ben 28 000 ilyen puskát készítettek, s ezek hasonlítottak a Franciaországban kipróbáltakhoz. A lövedék enyhén kúpos volt, csúcsíves heggyel, kerek üreges csészével és hornyok nélkül, mivel sajtolni akarták. Az eredmények cseppet sem voltak kielégítőek, főleg a lövedék alakja következtében; 1852-ben aztán újabb kísérleteket végeztek, amelyekből végül megszületett az Enfield-puska és -lövedék, amelyre később még visszatérünk. Az Enfield-puska csupán a Minié-puska egy módosított változata. Ez a fegyver 1854 óta végleg kiszorította az angol hadseregben a régi simacsövű muskétákat.

Belgiumban 1854 óta rendszeresítették kisebb változtatásokkal a Minié-puskát lövészek számára, később pedig a sorkatonaság számára is.

Spanyolországban 1853-ban kapták meg a lövészek a Minié-puskát, s körülbelül ugyanakkor a sorkatonaságot is ezzel látták el.

Poroszországban 1855–56-ban, mint fentebb már említettük, ideiglenesen Minié-puskát adtak a sorkatonaságnak. Azóta ezt teljesen kiszorította a gyútűs puska.

A kisebb német államokban, igen kevés kivétellel, szintén a Minié-puskát vették át.

Svájcban az egész gyalogságot a mesterlövészek kivételével Prélat-puskával szándékoznak felfegyverezni, amely csupán a Minié-puska egy módosított változata.

Végül Oroszországban a kormány éppen most foglalkozik azzal, hogy a régi simacsövű muskétákat igen jó típusú Minié-puskákkal váltsa fel.

Ezen országok csaknem mindegyikében a huzagok száma, mélysége és csavarzatszöge, valamint a lövedék formája számos részleges módosításon ment át. A legfontosabbakat ezek közül következő cikkünkben fogjuk ismertetni.

IV

Még egyszer összefoglaljuk a Minié-rendszer elvét: vontcsövű puska, lapos huzagokkal, hosszúkás lövedékkel, amelynek átmérője annyival kisebb a furatnál, hogy a csőbe könnyen belecsúszik. A lövedék az aljától, vagyis a lőporon nyugvó végétől üreges. Tüzeléskor a robbanással keletkező gáz hirtelen benyomul az üreges részbe, melynek viszonylag vékony falára nyomást gyakorol, miáltal az ólom kitágul, szorosan beleilleszkedik a furatba és

befeszül a huzagokba. A lövedék ezért kényszerűen követi e huzagok menetét és valamennyi vontcsövű puska lövedékére jellemző oldalirányú forgást végez. Ez a közös elve, lényege a kitáguló (expanziós) lövedékekkel töltött valamennyi különböző vontcsövű puskának. De a részletkérdésekben az egyes feltalálók igen sok módosítást eszközöltek.

Maga Minié bevezette a csészét. Ez egy kis darab kerek, kúp alakú vaslemez, amelyet a lövedék üreges részének nyílásába nyomtak. A cél az volt, hogy a lőporgázok belesajtolják az üregbe, segítve és biztosabbá téve a lövedék expanzióját. Ám hamarosan kitűnt, hogy ennek a csésze alakú hüvelynek nagy hátrányai vannak. A csőtorkolat elhagyásakor igen gyakran levált a lövedékről és szabálytalan röppályán néha megsebezte a tüzelő félhez tartozó és kissé előrébb, oldalt elhelyezkedő katonákat. Olykor pedig az ólomba sajtolódva megfordult és szabálytalan expanziót okozott, úgyhogy a lövedék eltért a célvonaltól. Miután bebizonyosodott, hogy a lövedék kitágulása elérhető mindennemű csésze nélkül is, kísérleteket végeztek a csésze nélküli expanziós lövedék legjobb formájának kialakítására. Neindorff porosz százados volt úgy látszik az első, aki ilyen lövedéket javasolt (1852). Ennek a lövedéknek az ürege hengeres, de alapja felé tölcsérszerűen kiszélesedik. A lövedék mind lőtávolság, mind pontosság tekintetében igen jó eredményeket ért el, de csakhamar kitűnt, hogy a csésze az expanzión kívül más célt is szolgált: megóvta az üreges lövedék vékony falát attól, hogy szállítás és durva kezelés közben megsérüljön: Neindorff lövedékei szállítás közben deformálódtak és azután igen rossz eredményeket értek el. Ezért a legtöbb német hadseregben megtartották az üreges vascsészét, de hosszú, hegyes, cukorsüveg formájúra készítették. Így igen jól megfelelt, sohasem fordult el és szinte soha nem vált el az ólomlövedéktől. Az Enfield-puska lövedékének, mint ismeretes, erős faékje van.

Ám egyes államokban tovább kísérleteztek a csésze nélküli lövedékekkel és ilyen lövedékeket vezettek be a hadseregben. Ez történt Belgiumban, Franciaországban, Svájcban és Bajorországban. Mindezeknek a kísérleteknek a fő célja az volt, hogy a lövedék üreges részének olyan alakot találjanak, amely megakadályozza megrongálódását, de lehetővé teszi az expanziót. Ennélfogva az üreget harang formájúra (Timmermans Belgiumban), háromoldalú prizma formájúra (Nessler Franciaországban), kereszt alakú felosztással (Plönnies Darmstadtban) stb. készítették. De úgy látszott, hogy csaknem lehetetlen a csésze nélküli expanziós lövedék bármely változatában egyesíteni a két elemet: a szilárdságot és a tágulóképességet. Az új bajor lövedék (Podewils őrnagy találmánya), amelynek igen erős falú lapos hengeres ürege van, az eddigiek közül a legmegfelelőbbnek látszik.

Azokban az országokban, ahol a régi simacsövű muskétákat huzagolták a Minié-lövedékek számára, a régi muskéta nagy kalibere természetesen elkerülhetetlen volt. De ott, ahol teljesen új puskákat rendszeresítettek a hadseregben, a kalibert jelentősen csökkentették olyan megfontolásokból, amelyekre egyik korábbi cikkünkben utaltunk. Az angol Enfield-puska kalibere 14,68 milliméter, a délnémet puska (amelyet Württembergben, Bajorországban, Badenban és Hessen-Darmstadtban vezettek be) 13,9 mm. Csak a franciák tartották meg a gárdisták puskájánál a simacsövű muskéták kaliberét (17,80 mm).

Az Enfield-puska igen jó példája az expanziós rendszernek. Kalibere elég kicsi ahhoz, hogy lehetővé tegyen az átmérőnél kétszerte hosszabb lövedéket, amely mégsem nehezebb a golyó alakú régi muskétalövedéknél. Kivitele fölötte áll az európai kontinens csapatainál használatos csaknem valamennyi puskának. A lövedéknek igen jók az arányai. A faék ellen ugyan vannak olyan érvek, hogy megdagadhat, növelve ezáltal a lövedék átmérőjét, vagy összezsugorodhat és kieshet a lövedékből; de ezeket az ellenvetéseket alaptalanoknak érezzük. Ha az ék megdagadása hátrányt okozna, ezt már rég észrevették volna, összehúzódása esetén pedig a patron alakja megakadályozza kiesését. Az Enfield-puskával elért eredmények körülbelül megfelelnek a kontinens legjobb expanziós puskáival elért eredményeknek.

Az Enfield-puska mint expanziós lövedékekkel működő puska ellen felhozott kifogások a következők: a kaliber még kisebb lehetne, ami azonos súly mellett hosszabb lövedéket és erősebb csövet tenne lehetővé; a három huzagnál jobbnak bizonyult az öt huzag; a hosszú Enfield-puska csöve, legalábbis a torkolat felé, túl kényes ahhoz, hogy szurony nyelének lehessen használni; a lövedék, minthogy nincsenek gyűrű alakú hornyai, igen erős súrlódásnak van kitéve a csőben és ennélfogva fennáll az a veszély, hogy a szilárd csúcs leválik és a gyűrű alakú üreges rész megakad a huzagokban.

A kaliber megváltoztatása igen fontos kérdés, s enélkül igen nehéz lesz a cső torkolati végének nagyobb szilárdságot adni. Szerintünk ez a legkomolyabb kifogás. Valamennyi többi kifogás lényegtelennek látszik, a huzagok számát és a lövedék alakját minden nehézség nélkül bármikor meg lehet változtatni. Az Enfield-puska még mai formájában is igen használható harci fegyver.

Eddig az Enfield-puskát csak olyan puskákkal hasonlítottuk össze, amelyek expanziós lövedékkel működnek. A más elveken alapuló puskákkal való összehasonlítást más alkalomra kell halasztanunk, de előbb meg kell majd vizsgálnunk a különböző most használatos egyéb konstrukciókat.

V

1852-ben egy angol ágyúkészítő, Wilkinson úr és egy osztrák tüzértiszt, Lorenz százados egyidejűleg, de egymástól függetlenül új módszert találtak fel egy olyan, lazán illeszkedő hosszúkás lövedék készítésére, amelynek átmérője a robbanás ereje folytán úgy megnő, hogy szorosan beleillik a csőbe és követi a huzagok menetét. A módszer lényege az, hogy a robbanás hosszirányban *összenyomja* a lövedéket, ahelyett, hogy kitágítaná.

Vegyünk egy puha, illetve rugalmas labdát, tegyük az asztalra és kezünk könnyed ütésével repítsük fel. Az ütés első hatása, még mielőtt elindítja a labdát, a labda alakjának megváltozása lesz. Bármilyen könnyű is a labda, súlya elég ellenállást fejt ki ahhoz, hogy belapuljon azon az oldalon, ahol az ütést kapja; összenyomódva az egyik irányban, méretének növekednie kell egy másik irányban, éppúgy, mint amikor teljesen belapítjuk. Ahogy az ütés hat a rugalmas labdára, úgy kell a lőpor robbanásának hatnia Lorenz és Wilkinson *kompressziós* lövedékére. A lövedék súlyát, *vis inertiae-jét** tették azzá az eszközzé, amely a lőporgázok erejének ellenállva hosszirányban összenyomja a lövedéket és oldalvást megnagyobbítja. Amikor a lövedék kikerül a csőből, rövidebb és vastagabb, mint amikor beletették.

Tömör ólomból készült hosszúkás lövedéknek, hogy elegendő ellenállást fejtsen ki és ezáltal eléggé összenyomódjon a huzagok követéséhez — igen súlyosnak kellene lennie, más szóval igen hosszúnak a vastagságához képest. Az ilyen lövedék még kis kaliber esetén is túl nehéz hadicélokra, mivel a katonák túl lennének terhelve lőszerrel, ha a szokásos számú lövedéket vinnék magukkal. Hogy ezen segítsenek, két igen mély gyűrű alakú hornyot vágtak a lövedék hengeres részébe. Vegyünk egy Enfield-lövedéket, távolítsuk el az éket, töltsük meg az üreget olvasztott ólommal, s amikor kihűl, vágjuk be a két hornyot szorosan egymás mellett és közel a lövedék lapos végéhez a hengeres részbe, úgyhogy a lövedék három részét továbbra is összeköti egy tömör ólomból való közös tengely. A lövedék így két igen lapos, előre néző csonka kúpból, valamint a nehéz tömör csúcsból áll, s valamennyi rész szilárdan össze van kötve egymással. Ez a lövedék megfelel a kompressziós lövedék céljainak. A robbanással szembeni ellenállást a lövedék súlyos előrésze, illetve csúcsa fejti ki, a hátsó kúp felső részét a lőpor ereje az elülső kúp talpába nyomja, annak felső részét viszont a csúcs hátsó végébe, s ilymódon a hossza irányában megrövidült és összenyomódott lövedék annyira megvastagodik, hogy minden oldalon szorosan tapad a csőhöz és benyomul a huzagokba.

* — *tehetetlenségi erejét — Szerk.*

Ebből nyilvánvaló, hogy a kompressziós lövedék fő része a szilárd csúcs. Minél hosszabb és súlyosabb ez, annál nagyobb ellenállást fejt ki és ennélfogva annál biztosabb lesz a robbanás kompressziós hatása. Amíg a puska kalibere kicsi, helyesebben szólva kisebb, mint az Enfield-puskáé, addig lehet olyan kompressziós lövedékeket készíteni, amelyek fémtartalma nem súlyosabb, mint az expanziós lövedékeké. Ám a kaliberrel együtt nő a lövedék talpának felülete, más szóval a lőpor közvetlen hatásának kitett felület, és ez az oka annak, hogy nagy kalibernél a kompressziós lövedékek mindig túl nehezek lennének ahhoz, hogy egyáltalán használhatók legyenek, mert ellenkező esetben a lőporgázok ereje, leküzdve a lövedék ellenállását, kilökné azt a csőből, mielőtt még megfelelően összenyomódna. A nagy kaliberű simacsövű muskétákat ezért át lehet alakítani expanziós lövedékű vontcsövű puskákká, de kompressziós lövedékkel működő puskákká soha.

Kis kaliberrel és lapos huzagokkal a kompressziós rendszer kiváló eredményeket ér el. Az, hogy a súlypont elöl van, igen kedvező az alacsony röppálya szempontjából. A kompressziós lövedék az expanziós rendszer valamennyi előnyével rendelkezik, ami a könnyű és gyors töltést és a csekély visszaütést illeti. A lövedék tömör, elég jól bírja a szállítást és durva kezelést; alakja lehetővé teszi, hogy öntés helyett sajtolják. Egyetlen hátránya, hogy igen kis kotyogást tűr meg, nem többet, mint 0,01 hüvelyknyit, s nagy szabályosságot követ mind a cső, mind a lövedék méretében, mert a kompressziós hatás nyilvánvalóan korántsem növeli meg annyira a lövedék felületét, mint az expanziós hatás, következésképpen nagyobb kotyogás vagy régi cső esetén igen kétséges, hogy a lövedék eléggé összenyomódik és belesajtolódik a huzagokba. De ez a kis kotyogás nem nagy hátrány, hiszen sok expanziós lövedékkel működő puskának sincs nagy kotyogása (az Enfieldnek például szintén csak 0,01 hüvelyk), és ma már nem ütközik nehézségbe az igen pontos és szabályos méretű csövek és lövedékek előállítása.

Az osztrák hadsereg az egész gyalogság számára bevezette a kompressziós lövedéket. A kaliber kicsi, 13,9 milliméter, vagyis 0,546 hüvelyk (0,031-del kevesebb, mint az Enfieldé); a csőnek négy igen lapos huzagja van (bár az expanziós puskáknál határozottan elvetették a páros számú huzagokat, a kompressziós puskáknál megfelelőbbnek találták a páratlan számúakat), a csavarzathossz pedig mintegy hat láb hat hüvelyk (csaknem ugyanannyi, mint az Enfieldénél). A lövedék súlya körülbelül 480 grain (50 grainnel kevesebb, mint az Enfieldé), a töltet pedig $^1/_6$-a a lövedék súlyának (az Enfieldénél körülbelül $^1/_8$). Ez a fegyver az 1859-es olaszországi hadjáratban kiállta a próbát, és az általa megsebesített francia katonák és különösen tisztek nagy száma bizonyítja kiválóságát. Jóval alacsonyabb a röppálya,

mint az Enfieldé, s ez viszonylag erősebb töltetének, hosszabb lövedéket lehetővé tevő kisebb kaliberének és talán a két gyűrű alakú horony hatásának köszönhető.

Szászország, Hannover és egy-két kisebb német állam szintén bevezette könnyűgyalogságánál azokat a vontcsövű puskákat, amelyek Lorenz elve alapján készített kompressziós lövedékekkel működnek.

Svájcban a fentebb említett mesterlövész-puska mellett bevezettek egy ugyanolyan kaliberű kompressziós puskát (10,51 milliméter, vagyis 0,413 hüvelyk, 0,164-del kisebb, mint az Enfieldé). Ezt a puskát a gyalogsági zászlóaljak könnyűszázadai használják. A lövedék Lorenz-típusú, és az ezzel a puskával elért eredmények az alacsony röppályát, a lőtávolságot és lőszabatosságot tekintve csak a fentebb említett svájci mesterlövész-puska mögött maradnak el, amelynek a régi módon csőbe nyomkodott lövedéke a leglaposabb röppályájú minden ismert puska közül. Az előbbi puskából kilőtt svájci kompressziós lövedék 500 yard távolságnál 130 yard veszélyes térséget ad!* Mindeddig, a kompressziós rendszer kétségtelenül jobb eredményekkel járt, mint az expanziós rendszer, mivel eddig vitathatatlanul a legalacsonyabb röppályát produkálta. Éppúgy kétségtelen az is, hogy ez nem magának a rendszernek köszönhető, hanem más okoknak, amelyek között a kis kaliber a legfontosabb. Egyenlő kis kaliberrel az expanziós lövedék szükségképpen ugyanolyan alacsony röppályát ér el, mint eddig sikeresebb versenytársa. Ez csakhamar ki fog derülni. A négy délnyugat-németországi állam (Bajorország stb.) puskáinak kalibere ugyanolyan, mint az osztrákoké, úgyhogy szükség esetén osztrák lőszert is használhatnak, és vice versa.** Ám az azonos kaliber bevezetésével ezek az államok az expanziós lövedéket is átvették, s ilymódon a két lövedékfajta lőtáblázatai lehetővé teszik mindenkori előnyeik elég megbízható vizsgálatát. Ha az expanziós lövedék, feltevéseinknek megfelelően, ugyanolyan jó eredményeket ér el, mint vetélytársa, akkor őt illeti meg az elsőbbség, mert először is, minden körülmények között biztosabban veszi át a huzagolást, másodszor, azonos kaliber esetén könnyebb, mint a kompressziós lövedék, és harmadszor, kevésbé befolyásolja a cső kitágulása, amely tartósabb használat után minden puskacsőnél bekövetkezik.

---

* Veszélyes térségen a lövedék röppályájának azt a részét értjük, amely nem magasabb egy ember magasságánál – mondjuk hat lábnál. Ebben az esetben ugyanis a hat láb magas és 500 yard távolságban levő célpont aljára irányított lövedék eltalál minden hat láb magas tárgyat, amely a tüzelő katonától 370 és 500 yard közötti távolságban a célvonalba esik. Más szóval 500 yardnyi távolságnál 130 yardot lehet tévedni a távolság becslésénél, s mégis eltaláljuk a célt, ha az irány helyes.

** – megfordítva – *Szerk.*

VI

Az eddig leírt vontcsövű puskák mind elöltöltők. Régebben azonban igen sokfajta olyan tűzfegyver volt, amelyeket hátul töltöttek. Az ágyúknál a hátultöltés megelőzte az elöltöltést, és a legtöbb régi fegyvertárban láthatók két-háromszáz éves vontcsövű puskák és pisztolyok mozgatható zárral, amelyekbe a töltet úgy helyezhető be, hogy nem kell töltővesszővel átnyomni a csövön. A nagy nehézség mindig az volt, hogyan csatolják a mozgatható zárat a csőhöz úgy, hogy könnyen le lehessen venni és újra visszatenni, és hogy a rögzítés elég erős legyen a robbanás elviselésére. Azon idők tökéletlen mechanikai szerkezetei miatt nem csoda, hogy ezt a két követelményt nem lehetett egyszerre kielégíteni. Vagy a zárnak a rögzítő részei nem voltak eléggé erősek és tartósak, vagy a ki- és bekapcsolás folyamata volt szörnyen lassú. Nem csoda hát, hogy ezeket a fegyvereket sutba dobták, hogy az elöltöltő gyorsabban működött és hogy a töltővessző korlátlanul uralkodott.

Amikor újabb időkben a katonai szakemberek és fegyverkészítők olyan tűzfegyver megszerkesztésére törekedtek, amely egyesítené a régi muskéta gyors és könnyű töltését a vontcsövű puska lőtávolságával és pontosságával, természetesen ismét ráirányult a figyelem a hátultöltésre. A zár rögzítésének megfelelő rendszerével minden nehézség leküzdhető: a cső űrméreténél kissé nagyobb átmérőjű lövedéket a töltettel együtt be lehet helyezni a cső hátsó részébe, és amikor a robbanás előrehajtja, belenyomódik a csőbe, ólomfölöslegével kitölti a huzagokat és átveszi a huzagolást, kizárva a kotyogás minden lehetőségét. Az egyetlen nehézség a zár rögzítésének módja. De ami a XVI. és XVII. században lehetetlen volt, azt ma már nem kell reménytelennek tekinteni.

E nehézségek leküzdése után nyomban megmutatkoznak a hátultöltés nagy előnyei. A töltésre szükséges idő jelentősen megrövidül. Nem kell kihúzni, megfordítani és visszatenni a töltővesszőt. Egy mozdulattal ki lehet nyitni a zárat, egy másikkal a helyére lehet tenni a töltényt, egy harmadikkal ismét be lehet csukni a zárat. A csatárok gyors tüzelése vagy a sortüzek sebes egymásutánja, amely annyira fontos sok döntő helyzetben, ilymódon olyan mértékben van biztosítva, amilyet soha semmiféle elöltöltő nem érhet el.

Valamennyi elöltöltőnél a töltés módja nehézzé válik, mihelyt a katona csatározás közben valamely fedező tárgy mögött térdel vagy fekszik. Ha fedezéke mögött marad, nem tarthatja puskáját függőlegesen, és a lőportöltet nagy része a cső oldalához tapad; ha egyenesen felfelé tartja puskáját, fel kell fednie magát. Hátultöltővel bármilyen helyzetben tölthet, s nem is kell levennie szemét az ellenségről, mert tölthet anélkül, hogy ránézne puskájára.

Vonalalakzatban előrenyomulás közben tölthet; sortüzet sortűz után adhat le, és mégis mindig töltött puskával érkezik az ellenséghez. A lövedék a legegyszerűbb felépítéssel, teljesen tömören készülhet és soha sincs kitéve azoknak a véletleneknek, amelyeknél fogva akár a kompressziós, akár az expanziós lövedék esetleg nem sajtolódik be a huzagokba, vagy más kellemetlen balesetek történnek. A puska tisztítása így rendkívül könnyű. A kamra, vagyis az a hely, ahol a lőpor és a lövedék fekszik – a szennyeződésnek leginkább kitett rész –, itt teljesen nyitott, és a cső vagy a furat is, minthogy mindkét vége nyitott, könnyen megvizsgálható és tökéletesen megtisztítható. Mivel a zár körüli alkatrészek szükségképpen igen nehezek, hiszen másképpen nem bírnák ki a lőporgázok nyomását, a puska súlypontja közelebb kerül a vállhoz, és ez megkönnyíti a biztos célzást.

Láttuk, hogy az egyetlen nehézség a zár megfelelő rögzítése. Kétségtelen, hogy ezt a nehézséget ma már teljesen leküzdötték. Az utóbbi húsz esztendő alatt bámulatos számú hátultöltő puskát szerkesztettek, és ezek közül legalábbis néhány minden ésszerű várakozást kielégít mind a hátultöltő szerkezet hatékonyságát és szilárdságát, mind a zár könnyű és gyors becsukását és kinyitását illetően. De hadifegyverként jelenleg csak három különböző rendszer van használatban.

Az első az a fegyver, amelyet most a svéd és a norvég gyalogság használ. A hátultöltő szerkezet elég könnyen kezelhetőnek és erősnek látszik. A lőportöltetet csappantyúval gyújtják meg, mind a kakas, mind az ütőszeg a kamra alsó részén van. Az ezzel a puskával szerzett tapasztalatokról nem sikerült részleteket megtudnunk.

A második a revolver. A revolver, akárcsak a vontcsövű puska, igen régi német találmány. Századokkal ezelőtt készítettek már több csövű pisztolyokat olyan forgó szerkezettel, amely minden lövés után egy újabb csövet fordított a zár elé. Az amerikai Colt ezredes feleleventette ezt a gondolatot. A kamrákat elválasztotta a csövektől, úgyhogy egy cső elegendő volt valamennyi forgó kamrához, s ezzel a fegyvert hátultöltővé tette. Miután legtöbb olvasónknak már nyilván volt kezében ilyen Colt-pisztoly, szükségtelen leírnunk azt; egyébként a mechanizmus bonyolult volta lehetetlenné is tenné a részletes leírást ábrák nélkül. Ezt a fegyvert csappantyúval sütik el; a cső furatánál valamivel nagyobb gömbölyű golyó a csövön átsajtolva huzagolttá válik. Amióta Colt találmánya népszerűvé vált, számos forgódobos kisfegyvert találtak fel, de csak Deane-nek és Adamsnek sikerült azt annyira leegyszerűsíteni és tökéletesíteni, hogy valóban hadifegyverré válhatott. Ez az egész rendszer mégis rendkívül bonyolult, és hadicélokra csak pisztolyoknál alkalmazható. Néhány tökéletesítéssel azonban ez a revolver

nélkülözhetetlenné válik minden lovasság, valamint megcsáklyázás esetén a tengerészek számára is, a tüzérségnél pedig sokkal használhatóbb, mint bármely karabély. Hatása közelharcban jelenlegi állapotában is félelmetes, és nemcsak az amerikai lovasságot látták el vele, hanem bevezették az angol, az amerikai, a francia, az orosz és más tengeri haderőknél is.

A svéd puskát, akárcsak a revolvert, kívülről sütik el a szokásos csappantyús gyújtással. A hátultöltők harmadik fajtája, a sokat emlegetett porosz gyútűs puska, teljesen eltér ettől a kettőtől; a töltetet itt belülről sütik el.

A gyútűs puskát civil ember, a poroszországi Sömmerdából származó Dreyse úr találta fel. Először felfedezte azt a módszert, hogy a puskát a töltényben elhelyezett robbanóanyagba hirtelen behatoló tűvel süsse el, s már 1835-ben betetőzte találmányát olyan hátultöltő megszerkesztésével, amelyet ezzel a gyútűs szerkezettel látott el. A porosz kormány nyomban megvásárolta a titkot, és 1848-ig sikerült is azt megőriznie, de akkor köztudomásúvá vált; már előbb elhatározta, hogy háború esetén ezzel a fegyverrel szereli fel egész gyalogságát, és megkezdte a gyútűs puskák gyártását. Jelenleg az egész sorgyalogság és a Landwehr[39] nagyobbik része ezzel van felszerelve, az egész könnyűlovasság pedig éppen most kap hátultöltő gyútűs karabélyt.

A hátultöltő mechanizmusról csak azt mondhatjuk, hogy valamennyi eddig javasolt szerkezet közül a legegyszerűbbnek, legkönnyebben kezelhetőnek és legtartósabbnak látszik. Több éves kísérletezés után most már elmondhatjuk: az egyetlen megállapítható hibája az, hogy nem tart olyan sokáig és nem bír ki annyi lövést, mint az elöltöltő puska szilárd farokcsavarja. De ez olyan hiba, amely valamennyi hátultöltőnél, úgy látszik, elkerülhetetlen, és ha a zár néhány alkatrészét valamivel hamarább kell is felújítani, mint a régi fegyvereknél, ez semmit sem von le e puska nagy előnyeiből.

A töltény magában foglalja a lövedéket, a lőport és a robbanókeveréket, s *egyesítve* helyezik a töltőűrbe, amely valamivel tágabb, mint a huzagolt cső. Egyszerű kézmozdulat csukja be a zárat és egyszersmind felhúzza a kakast. Ez azonban nem külső kakas. A töltet mögött, üreges vashengerben erős, kihegyezett acéltűt helyeztek el, amelyet spirális rugó mozgat. A puska felhúzása csupán abból áll, hogy ezt a rugót visszahúzzuk, összenyomjuk és rögzítjük. Amikor a ravaszt meghúzzuk, ez kiengedi a rugót, amely villámgyorsan belenyomja a tűt a tölténybe, átlyukasztja, tüstént felrobbantja a robbanókeveréket és ezáltal meggyújtja a töltetet. Ilymódon a töltés és a tüzelés ennél a puskánál mindössze öt mozdulatból áll: kinyitni a zárat, bele-

helyezni a töltényt, becsukni a zárat, célozni és lőni. Nem csoda, hogy ilyen puskával öt jól célzott lövést lehet leadni egy perc alatt.

A gyútűs puskánál eredetileg használt lövedékek igen kedvezőtlen alakúak voltak és ezért igen magas röppályán haladtak. Ezt a fogyatékosságot nemrég sikeresen orvosolták. A lövedék most sokkal hosszabb és formája tokjáról leválasztott makkra emlékeztet. Jóval kisebb átmérőjű a cső furatánál, hátsó vége egy lágy anyagból készített csészefélébe van beágyazva, hogy megkapja a szükséges átmérőt. Ez a csésze, mely a csőben levő lövedékre tapad, huzagolttá válik és ezzel megadja a lövedéknek az oldalirányú forgást. Ugyanakkor jelentősen csökkenti a súrlódást a csőben, és mégis megszüntet minden kotyogást. Ennek a puskának az eredményei így annyira megjavultak, hogy ugyanaz az irányzék, amely korábban 600 lépésre (500 yardra) szolgált, most 900-ra (750 yardra) alkalmas; ezáltal jóval alacsonyabbá válik a röppálya.

Mi sem áll távolabb az igazságtól, mint az, hogy a gyútűs puska igen bonyolult szerkezet. A hátultöltő mechanizmus és a gyútűs zár nemcsak hogy sokkal kevesebb alkatrészből áll, hanem alkatrészei erősebbek is, mint a közönséges csappantyús záré, pedig azt senki sem tartotta túl bonyolultnak háborús használatra és durva kezelésre. Sőt, míg a közönséges csappantyús zár darabokra szedése meglehetős időt és különböző szerszámokat igénylő művelet, a gyútűs zárat hihetetlenül rövid idő alatt lehet szétszedni és újra összeállítani, s nem kell hozzá más szerszám, mint a katona tíz ujja. Az egyetlen törékeny alkatrész maga a tű. De minden katonánál van egy tartalék tű, amelyet a zár szétszedése nélkül nyomban beszerelhet, még harc közben is. Értesüléseink szerint Dreyse úr azóta biztosította a tűt törés ellen a zár olyan tökéletesítésével, hogy a tű visszatér védett helyzetébe, mihelyt elvégezte dolgát, vagyis meggyújtotta a töltetet.

A mostani porosz gyútűs puska röppályája körülbelül azonos az Enfield-puskáéval; kalibere valamivel nagyobb, mint az Enfieldé. Ha a kalibert az osztrák puskáéra, vagy ami még jobb, a svájci mesterlövész-puskáéra csökkentenék, nem kétséges, hogy lőtávolság, lőszabatosság és alacsony röppálya tekintetében egyenlő lenne e puskák bármelyikével, egyéb előnyei pedig megmaradnának. A hátultöltő berendezés a mostaninál is erősebbé tehető, és így a puska súlypontja még közelebb kerülne a célzó katona vállához.

Egy ilyen gyorstüzelésre alkalmas fegyvernek a hadseregnél való bevezetése szükségképpen sok töprengésre ad alkalmat arra vonatkozóan, hogy ez milyen változásokat idéz majd elő a taktikában; különösen olyan embereknek, akik annyira szeretnek töprengeni, mint az északnémetek. Se vége, se hossza a vitáknak a gyútűs puskától várható taktikai forradalomról. Porosz

katonai körökben a többség végül is arra a következtetésre jutott, hogy olyan zászlóalj ellen, amely gyútűs puskából sortüzeket ad le gyors egymásutánban, nem lehet rohamot indítani, és így a szuronynak befellegzett. Ha ez a nevetséges felfogás győzedelmeskedik, a gyútűs puska a poroszok sok súlyos vereségének okozója lett volna. Szerencsére az olaszországi háború bebizonyította mindenkinek, akinek van szeme, hogy a modern vontcsövű puskák tüzelése harci kedvvel rohamozó zászlóaljnak nem jelent szükségképpen olyan mérhetetlen veszélyt, s Frigyes Károly porosz herceg, megragadva ezt az alkalmat, újra emlékeztette bajtársait arra, hogy a passzív védekezés, bármilyen jó fegyverekkel történik is, mindig biztos vereséget jelent. A katonai vélemények iránya megfordult. Újra kezdik felismerni, hogy az embereknek, nem pedig a puskáknak kell megnyerniök a csatákat. És ha az új puska valóban változást idéz majd elő a taktikában, az az lesz, hogy visszatérnek a felfejlődött vonalak nagyobb mérvű alkalmazásához (ahol a terep ezt megengedi), sőt ahhoz a vonalban való rohamozáshoz is, amely – jóllehet Nagy Frigyes a legtöbb csatáját megnyerte vele – a porosz gyalogságnál szinte feledésbe merült.

VII

Azoknak a különböző rendszereknek az áttekintése után, amelyek alapján az európai hadseregeknél most használatban levő különböző vontcsövű puskákat szerkesztették, a téma lezárása előtt néhány szóval ki kell még térnünk arra a puskára, amelyet egyetlen hadseregnél sem vezettek be ugyan, de megérdemelt népszerűségnek örvend nagy távolságon elért bámulatos pontossága miatt. Természetesen a Whitworth-puskára gondolunk.

Whitworth úr, ha nem tévedünk, tűzfegyvere két szerkezeti elvét tekintheti saját felfedezésének: a hatszögű furatot, és a lövedéknek a furatba való mechanikai beleillesztését. A furat végig nem kör, hanem hatszögű metszetű, igen nagy csavarzatszöggel, vagyis erős fordulattal, amint ezt a hatszögű lövedék felülete mutatja. A kemény fémből készült lövedék maximális pontossággal beleillik a furatba, és nem kell a lőporgázok nyomására megváltoztatnia alakját, mivel hat szöge révén csalhatatlan biztonsággal követi a huzagok fordulatát. A kotyogás megakadályozása és a furat kenése végett zsíros anyagból való lepényt vagy aljzatot iktatnak a lőpor és a töltet közé; a zsiradék a robbanás hevétől a lövedék mögött a torkolat felé tartva megolvad.

Bár Whitworth úr puskája tagadhatatlanul kiváló eredményeket ért el,

nézeteink szerint ez az elv mégis mögötte marad mind az expanziós, mind a kompressziós elvnek, mind pedig a cső furatánál nagyobb átmérőjű lövedékkel való hátultöltés elvének. Vagyis úgy gondoljuk, hogy akár az expanziós vagy kompressziós lövedékkel működő, akár a porosz gyútűs rendszer szerint készített puska túlszárnyalná a Whitworth-puskát, azonos minőségű kivitele, ugyanolyan kis kaliber és valamennyi többi körülmény egyezése esetén. Bármilyen pontos is Whitworth úrnál a mechanikai illeszkedés, mégsem lehet olyan szoros, mint a robbanás pillanatában vagy utána alakját megváltoztató lövedék esetében. Kemény lövedékkel működő puskájánál mindig megmarad az, amit a vontcsövű puskánál feltétlenül el akarnak kerülni, nevezetesen a kotyogás és ennek következtében a gáz elillanása, még a megolvadó zsiradék sem szüntetheti meg ezt teljesen, különösen olyan puskánál, amelynek űrmérete a tartós használattól parányit megnagyobbodott. Minden effajta mechanikai illeszkedésnek van egy bizonyos határa, nevezetesen: az illeszkedésnek elég lazának kell lenni ahhoz, hogy a lövedék még néhány tucatnyi lövés után is könnyen és gyorsan becsússzon. Ennélfogva e hatszögű lövedékek csak lazán illenek bele a csőbe, és ha a kotyogás mértékét nem is ismerjük pontosan, abból ítélve, hogy zsírozás nélkül és egy darab papírral körülgöngyölve igen könnyen belecsúsznak, feltehető, hogy a kotyogás nem sokkal kisebb (ha egyáltalán kisebb), mint az Enfield-lövedéknél, amelynél egyszázad hüvelyknyinek felel meg. Whitworth úr e puska feltalálásakor, úgy látszik, főleg két feladatot tartott szem előtt: először, megszüntetni minden lehetőségét annak, hogy a huzagok ólommal eltömődjenek; másodszor, kiküszöbölni mindazokat a véletleneket, amelyek a hengeres lövedéket megakadályozhatják a huzagokba való beilleszkedésben – megakadályozva az expanziót, illetve a kompressziót – s ezért eleve egymáshoz idomította a furat és a lövedék alakját. A huzagok eltömődése a lövedékről leszakadó ólomrészecskékkel *minden* lágy ólomlövedékkel működő vontcsövű puskánál előfordulhat. A lövedéknek a huzagokba való jó beilleszkedését megakadályozó véletlenek előfordulhatnak mind a kompressziós, mind az expanziós puskáknál, de lehetetlenek a porosz rendszerű hátultöltőknél. Ám e hátrányok egyike sem oly nagy, hogy ne lehetne kiküszöbölni és hogy elkerülése végett fel kellene áldozni a vontcsövű puska készítésének legfőbb elvét, nevezetesen azt, hogy a lövedék kotyogásmentesen beleilleszkedjen a huzagokba.

E megállapításunkban kiváló szaktekintélyre hivatkozhatunk, mégpedig magára Whitworth úrra. Tudomásunk szerint Whitworth úr vontcsövű puskájánál feladta a mechanikai illeszkedés elvét, és annyi bizonyos, hogy ma a legtöbben nem kemény, tömör, hatszögű lövedéket használnak a

Whitworth-puskához, hanem lágy, hengeres ólomlövedéket. Ez a lövedék a talpánál üreges, mint az Enfield-lövedék, de nincs ékje; emellett igen hosszú (az egyik 480 grain súllyal háromszor olyan hosszú, mint az átmérője, a másik 530 grain súllyal három és félszer olyan hosszú) és a *robbanásnál támadó nyomás következtében illeszkedik a huzagokba.* Azt látjuk tehát, hogy Whitworth úr *mechanikai illeszkedési elvét* teljesen feladták az *expanziós elv* kedvéért, és a Whitworth-puska így szintén a Minié-rendszer egyik alárendelt fajtájává változik, ahogy az Enfield-puska mindig is az volt. Marad tehát a hatszögű furat, s most az a kérdés, mennyire használható ez expanziós puskánál?

A hatszögű furatnak természetesen hat huzaga van, márpedig láttuk, hogy az expanziós lövedékek esetében a huzagok páros számát kevésbé tartják alkalmasnak, mint a páratlant, mert nem kívánatos, hogy két huzag átellenben legyen egymással. Emellett a huzagok a legtöbb expanziós puskánál igen laposak, az Enfield-puskánál például alig láthatók. A hatszögnél a belső kör (ez felel meg körülbelül a furatnak) és a külső kör (a hat sarkon át húzott kör) átmérője közti különbség körülbelül két tizenharmada, azaz valamivel kevesebb mint egyhatoda az előbbi átmérőnek; az ólomnak tehát átmérője csaknem egyhatodával kell kitágulnia, hogy szorosan illeszkedjen a hatszögű furat sarkaiba. Ebből kitűnik, hogy a hatszögű furat rendkívül ügyes megoldásnak tekinthető ugyan a mechanikai illeszkedés rendszere szempontjából, de az expanziós rendszernél a legkevésbé alkalmas.

Ennek ellenére mégis bevált, amint ezt csaknem minden céllövőverseny eredményei bizonyítják. Hogyan lehetséges ez, amikor Whitworth úr feladta elvének leglényegesebb pontját és most olyan elvet alkalmaz, amelyre puskája nincs berendezve?

Ez mindenekelőtt a remek kidolgozásnak tulajdonítható. Tudjuk, hogy a legapróbb, sőt mikrometrikus részletek pontosságát illetően Whitworth úrnak nincs vetélytársa. Szerszámgépeihez hasonlóan vontcsövű puskái is tökéletes darabok a részletek kidolgozását tekintve. Nézzük meg puskáinak torkolatát és hasonlítsuk össze bármelyik más kivitelezéssel! Nem lehet egy napon említeni őket, s 1000 yard távolságra hordó vontcsövű puskáknál ez óriási előny.

Másodszor, s ez a legfőbb: a Whitworth-puska kalibere 0,451 hüvelyk minimális űrméretű (ezt neveztük mi belső körnek). Az Enfieldé 0,577, a svájci mesterlövész-puskáé, amelyről már többször elmondottuk, hogy az ismert puskák közül a legalacsonyabb a röppályája, 0,413. Vegyük most szemügyre a lövedék alakjában mutatkozó különbséget. Az 530 graines expanziós Whitworth-lövedék körülbelül $^3/_8$ hüvelykkel hosszabb, mint az

ugyanolyan súlyú Enfield-lövedék; emellett az előbbinek a hossza körülbelül három és félszerese átmérőjének, az utóbbi alig kétszer olyan hosszú, mint saját átmérője. Nyilvánvaló, hogy ugyanolyan súlyú lövedék ugyanazzal a töltettel jobban hasítja a levegőt, vagyis alacsonyabb röppályán halad, ha vékony és hosszú, mint ha rövid és vastag. Továbbá, az Enfield-puska töltete 68 grain lőpor, a Whitworth-puskához pedig 60, 70 és 80 graines tölteteket használnak, de jó lövőktől, akik ezt a puskát szokták használni, azt hallottuk, hogy 80 grain szükséges a lövedék jó kitágulásához és jó eredmények eléréséhez nagy távolságon. Azt látjuk tehát, hogy a Whitworth-puska töltete teljes egyhatoddal erősebb az Enfieldénél, és ez a töltet (még egyenlő súly esetén is) jobb hatást gyakorolhat, mivel szűkebb térben robban és a lövedék sokkal kisebb felületére hat.

Ez tehát újabb bizonyíték arra, hogy milyen óriási előny a kis kaliber, amely hosszú, vékony, nyíl alakú lövedékkel jár együtt. Aki olvasóim közül figyelemmel kísérte mindazt, amit a különböző vontcsövű puskák előnyeiről mondottam, nyilván már régen arra a következtetésre jutott, hogy a lövedék alakja sokkal fontosabb, mint a rendszer, amely szerint akár a lövedéket, akár a puskát konstruálták, és hogy a katonák által a legkönnyebben szállítható lövedékforma kialakításához *kis kaliberre* van szükségünk. Ez az a tanulság, amelyet a Whitworth-puska példájából ismét leszűrhetünk.

Megtanultuk ebből azt is, hogy kis űrméret esetén a lövedék hosszú, súlyos csúcsa elegendő ellenállást fejt ki ahhoz, hogy üreges végződése csésze nélkül is megbízhatóan kitáguljon. A Whitworth-lövedéknek csak kis ürege van a talpánál, csészéje pedig nincs; emellett legalább háromszor annyira kell kitágulnia, mint bármely másik expanziós lövedéknek, és 80 grain lőporral (amelyet a puska nagyobb visszarúgás nélkül kiáll) mégis teljesen kielégítően beilleszkedik a huzagokba.

Mindamellett erősen kételkedünk abban, hogy Whitworth úr puskája valaha is hadifegyverré válik; sőt véleményünk szerint a hatszögű furat hamarosan teljesen eltűnik. Azok az önkéntesek, akik a gyakorlatban meggyőződtek a Whitworth-puskának a mostani Enfield-puskát felülmúló tulajdonságairól és ezért azt javasolták, hogy az előbbivel fegyverezzék fel őket, minden bizonnyal túllőttek a célon. Úgy véljük, nagyon is méltánytalan a két fegyverfajtát összehasonlítani. A Whitworth luxusfegyver, amelynek gyártása legalább kétszer annyiba kerül, mint az Enfield-puskáé. Jelenlegi állapotában túl kényes fegyver ahhoz, hogy bármely katona kezébe adjuk; ha viszont például a kényes célgömböt levesszük a torkolatról és olyannal helyettesítjük, amely durva kezelésre is alkalmas, a nagy lőtávolságnál tapasztalt pontossága jelentősen csökkenne. Ahhoz, hogy a had-

sereget és az önkénteseket egyaránt Whitworth-puskával fegyverezzék fel, két lehetőség között kell választani: vagy megmarad a rendszeresített kézifegyverek régi kalibere, és akkor a mostani Enfield-puska űrméretével készült Whitworth-puska sokkal rosszabb eredményeket érne el, mint jelenlegi formájában, vagy pedig csökkenteni kell a kalibert, mondjuk a mostani Whitworth-puska űrméretére, és akkor valószínű, hogy az ilyen csökkentett űrméretű Enfield-puska, amelynek elkészítésére annyit költenének, mint a Whitworth-félére, ugyanolyan jó vagy még jobb eredményeket érne el.

VIII

Befejezésül röviden összefoglaljuk a most használatban levő vontcsövű puskák különböző rendszereit és azokat az elveket, amelyeket e fegyverekre vonatkozóan helytállóknak tekinthetünk.

A különböző rendszerek a következők:

1. Az erőszakos töltés rendszere, amelynél a szorosan illeszkedő lövedéket és flastromot a töltővessző erős ütéseivel verik be. Ez a legrégibb módszer annak elérésére, hogy a lövedék beleilleszkedjen a huzagokba. Hadifegyverek esetében most már csaknem mindenütt lemondtak erről; a legfőbb és igen figyelemreméltó kivétel ez alól az új svájci mesterlövész-puska, amelynek igen kicsi a kalibere és hosszú, nyíl alakú a lövedéke, s amelynek a most használatban levő valamennyi puska közül a legalacsonyabb a röppályája. Nem a gyalogság zömének, hanem csak válogatott egységeknek szánták fegyverül és gondos töltést igényel azokhoz az igen kedvező eredményekhez, amelyekkel kiemelkedik valamennyi többi most ismert vontcsövű puska közül.

2. Az a rendszer, amelynél a lazán illeszkedő lövedéket ellapítják valamilyen, a zár fenekén levő akadályon (akár a keskenyedő kamra peremén — Delvigne —, akár a kamra közepére helyezett tüskén — Thouvenin) és így nyomják a huzagokba. Ezt a módszert, amely egyidőben majdnem mindenütt elterjedt, most egyre inkább kiszorítják a következő rendszerek. Meg kell még jegyeznünk, hogy ez a rendszer elég nagy kalibert igényel, mert különben a kamra túl szűk volna.

3. Az expanziós rendszer, amelynél a lazán illeszkedő hosszúkás lövedék a talpánál üreges, a robbanáskor keletkező gáz behatol az üregbe és úgyszólván felfújja a lövedéket akkorára, hogy kitöltse a furatot és beleilleszkedjen a huzagokba. Ez a rendszer most általánosan elterjedt és még jelentős tökéle-

tesítésen mehet át, amint ezt legutóbb az expanziós elv átvétele óta a Whitworth-puskával elért kitűnő eredmények is mutatták.

4. A kompressziós rendszer, amelynél ugyanezt az eredményt a lövedéken körben futó mély hornyokkal érik el. Itt a robbanás ereje folytán a lövedék, súlyos előrészével ellenállást kifejtve, hosszában összenyomódik és a kívánt méretre növeli átmérőjét. Ez a módszer, bár nyilvánvalóan kevésbé megbízható, mint az expanziós elv, kis kalibereknél kitűnő eredményekkel járt, amint ez Ausztriában és Svájcban bebizonyosodott. Mindamellett a már említett svájci mesterlövész-puskából kilőtt kompressziós lövedék nem hozott olyan jó eredményeket, mint az ugyanezen fegyverből kilőtt szorosan illeszkedő flastromos lövedék.

5. A hátultöltő rendszer, amelynek minden más vontcsövű puskarendszerrel szemben különösen nagy előnyei vannak, a töltés és a tüzelés módját tekintve, s amely egyúttal a legjobban biztosítja a lövedék vezetését, mivel a kamra és a lövedék valamivel nagyobb lehet a furat többi részénél, s ilymódon a lövedék nem juthat el a torkolathoz úgy, hogy bele ne sajtolódjon a huzagokba. Úgy látszik ez a rendszer valóban arra hivatott, hogy fokozatosan kiszorítsa az összes többi rendszereket.

Mellőzzük Whitworth úr mechanikai illeszkedési rendszerét, mivel ezt már elvetették, legalábbis a kézifegyvereket illetően; márpedig itt csak ezekkel foglalkozunk.

Ha a különböző rendszereket tényleges előnyeik szerint csoportosítjuk, azt kell mondanunk, hogy a hátultöltő gyútűs puska áll az első helyen, ezt követi előbb az expanziós rendszer, majd a kompressziós rendszer. Az első két rendszer túlhaladottnak tekinthető, még akkor is, ha az erőszakos töltés Svájcban azonos kalibernél mind a mai napig jobb eredményekkel járt, mint a kompressziós rendszer, hiszen semmiképpen sem szabad ezeket az eredményeket behatóbb vizsgálat nélkül egyszerűen *a rendszernek* tulajdonítanunk. Azonkívül elismert tény, hogy a svájci mesterlövészek flastromos lövedéke a gyalogság zöme számára nem alkalmas.

Egyúttal azt is láttuk, hogy a hosszúkás lövedékek bevezetése óta a nagy lőtávolság, az alacsony röppálya és a repülés pontossága szempontjából csak másodrendű jelentőségű az, hogy a puskát vagy a lövedéket milyen rendszer szerint konstruálták. A gömb alakú lövedéknél a huzagolás rendszere igen lényeges volt, mert valamennyi lövedék csaknem egyenlő körülmények között ütközött bele a levegő ellenállásába, és a nagyobb csavarzatszögnek, a mélyebb huzagoknak vagy a huzagok nagyobb számának stb. viszonylag sokkal jelentősebb szerepe volt, mint ma. A hosszúkás lövedékkel azonban egy új elem jelent meg. A lövedék elég tág határok között készíthető hosz-

szabbra vagy rövidebbre, és most az a kérdés, hogy melyik lövedékforma a legelőnyösebb. Elméletileg nyilvánvaló, hogy azonos ólommennyiség, azonos kezdősebességgel kilőve, jobban tartja meg ezt a sebességet, ha alakja hosszú és vékony, mint ha rövid és vastag, – feltéve persze, hogy a vontcsövű puska adta oldalirányú forgás megmarad és megakadályozza a bukdácsolást. A levegő ellenállása visszatartó erő; ez fokozatosan csökkenti azt a kezdő sebességet, amelyet a lőpor adott a lövedéknek, és ezáltal az egyre növekvő nehézségi erő – mondhatni – mindinkább hatalmába keríti a lövedéket. A kezdősebesség a töltettől és bizonyos fokig a fegyver konstrukciójától függ, s ezért ezt állandónak vehetjük; a nehézségi erő szintén állandó és adott mennyiség; változó tehát csak a lövedék alakja marad, s ennek kell lehetővé tennie, hogy a lövedék a legkisebb ellenállásba ütközve repüljön át a levegőn; a levegőellenállás leküzdésére pedig, mint mondottuk, a hosszú és vékony lövedék sokkal inkább alkalmas, mint az ugyanolyan súlyú rövid és vastag lövedék.

A katonai célokra használható lövedék maximális súlya szintén adott mennyiség. A katonának fegyverén és felszerelésén kívül legalább 60 lövedéket kell magával vinnie. Ahhoz tehát, hogy ebből az adott súlyú ólomból (mondjuk 530 grainből) a legjobb alakú lövedéket állítsuk elő, növelnünk kell a hosszát és csökkentenünk a vastagságát, más szóval, a puska kaliberét kisebbíteni kell. Bizonyos határokig ez kivétel nélkül mindenütt megoldható. Vegyük csak az 530 graint az Enfield-lövedéknél és ugyanezt a súlyt a Whitworth-lövedéknél. Első pillantásra nyilvánvaló, miért van az utóbbinak annyival alacsonyabb röppályája (azaz miért tartja meg sokkal inkább kezdősebességét) és miért talál el ezért könnyűszerrel 1000 yardnyira levő célpontot, míg az Enfield-puska nem megbízható ekkora távolságon. Márpedig mind a kettő expanziós lövedék, emellett a Whitworth-puska általános konstrukciója igazán nem a legalkalmasabb az expanzióra. Vagy vegyük a svájci mesterlövész-puskát, amelynek kalibere még kisebb, mint a Whitworth-puskáé, és amely még jobb eredményeket, még alacsonyabb röppályát biztosít, akár flastrommal tömködik be a lövedékét, akár lazán engedik le és a robbanás nyomja össze. Vagy gondoljunk a porosz gyútűs puskára; amikor csökkentik a lövedék átmérőjét és növelik a hosszát, s lökőtükörrel vagy fojtással vezetik be a tág furatba, ugyanazzal az irányzékkal, amellyel ezelőtt 600 yardos távolságot jelzett, most 900 yardnyira is célba találhatnak. Ezért nyugodtan leszögezhetjük, hogy a vontcsövű puskák hatékonysága, konstrukciós rendszerükre való tekintet nélkül, általában fordított arányban áll furatuk átmérőjével. Minél kisebb az űrméret, annál jobb a puska, és vice versa.

Ezekkel a megjegyzésekkel le is zárjuk ezt a témát, amelyet sok olvasónk talán elég szároznak talált. Márpedig ez igen fontos kérdés. Minden intelligens katonának ismernie kell azokat az elveket, amelyek szerint puskája készült és működik. Az itt kifejtetteknek az ismeretét a kontinens legtöbb hadseregében a tiszthelyettesektől is elvárják; s nem kétséges, hogy az önkéntesek, „a honi intelligencia" többségének éppúgy ismernie kell tűzfegyvereit, mint amazoknak!

[Karl Marx]

Feszült helyzet a pénzpiacon

London, 1860 november 10.

Egy régen előre jelzett esemény következett be: az ércfedezet kiáramlása és ennek következtében a leszámítolási kamatláb emelkedése. Tegnap az Angol Bank 4 %-ról 4 ½-re emelte a leszámítolási kamatlábat. 1859 megfelelő hónapjában a Bank kamatlába nem haladta meg a 3 %-ot, jóllehet akkor óriási, 13 234 305 £ összegű ezüstszállítmányt küldtek Keletre. A Bank nyilvánvaló célja az volt, hogy megállítsa az ércfedezetnek a páncélteremből való kiáramlását. Az érckészlet szept. 26-án 16 255 951 £-re rúgott, most pedig 13 897 085 £-re csökkent, nem számítva azt a 43 000 £-et, amelyet tegnap vettek ki a Bankból. A szept. 26-án kezdődő kiáramlás állandóan növekedett, mígnem ezen a héten majdnem elérte a 300 000 £-et. A nagyarányú gabonaimportnak, természetesen, előbb vagy utóbb a nemesfém kiáramlásához kellett vezetnie, de mivel a gabonaváltók kifizetése még nem esedékes, a jelenlegi kiáramlás okát nem tulajdoníthatjuk ennek; azonkívül ez a kiáramlás olyan időpontban történik, amikor a leszámítolási kamatláb Londonban magasabb, mint Párizsban, Amszterdamban, Brüsszelben és Hamburgban, és ugyanakkor az aranyexport mint tőzsdeügylet nem hoz hasznot. Hová megy tehát az arany? A Francia Bank páncéltermeibe. A Francia Bank leszámítolási kamatlába jelenleg csak 3 %, jóllehet ez a konszern augusztus vége óta körülbelül 4 000 000 £-et veszített, augusztusi és szeptemberi leszámítolásai viszont körülbelül 3 000 000 £-gel emelkedtek. Ilyen körülmények közt minden közönséges bank felemelte volna leszámítolási kamatlábát, de Louis Bonaparte, attól tartva, hogy a pénzpiacon *látható* nyugtalanságot okoz, utasítja a Bankot, hogy veszteséggel aranyat vásároljon, és kényszeríteni akarja ennek a kétségtelenül nem üzletszerű műveletnek a folytatására. Másrészt az Angol Bank bebizonyítja, hogy a kamatláb felemelésével a jelenlegi kiáramlást nem tudja megállítani. Például

tegnap a Bank jegykibocsátó osztályából [issue department] nem vettek ki rúdaranyat, a bankosztályból [banking department] viszont jelentős mennyiségű sovereignt vettek ki. Sir Robert Peel 1844. és 1845. évi magasztalt banktörvényeinek[134] egyik szükségszerű következménye, hogy a kereskedői nyilvánosságot állandóan félrevezetik az exportált nemesfém igazi mennyiségét illetően, mivel a bankosztály nem hoz nyilvánosságra adatokat a pénztárából kivett sovereignekről. Az Angol Bank hivatalos leszámítolási kamatlábának emelkedése, különösen, ha folytatódik, természetesen rá fogja kényszeríteni a Francia Bankot ugyanennek az iránynak a követésére, s ilymódon Louis Bonaparte-ot megakadályozza abban, hogy továbbra is elrendelje a bankigazgatóknak, miszerint a pénzpiac látható ziláltságának elpalástolása végett vásároljanak aranyat veszteséggel. Ez az eshetőség azonban nem fogja megállítani az angol nemesfém kiáramlását, mert a gabonaváltók adott időben esedékesek lesznek és készpénzben kell őket fizetni.

A Money Stringency

A megírás ideje: 1860 november 10.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 november 24. (6111.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Az önkéntes műszaki csapatok

Az önkéntes hadsereg már hosszabb ideje nagy létszámú gyalogsággal és tüzérséggel rendelkezik, ezt kiegészíti egy kisebb létszámú lovasság, s most fokozatosan hozzálátnak a katonai szolgálat utolsó ágának, műszaki csapatoknak a szervezéséhez. Az önkéntes műszaki csapatok kérdését ma igen behatóan tárgyalják, és a téma megérdemli a reá fordított figyelmet. A királyi műszaki csapatok már képtelenek ellátni azt a rengeteg feladatot, amely otthon és a gyarmatokon rájuk hárul. Mi lesz, ha háború tör ki és esetleg invázióra kerül sor? Akkor a most épülő számos erődben, amelyek a hajógyárak körül hatalmas megerősített tábort alkotnak, helyőrségi szolgálatra majd sok műszaki tiszt és katona kell; emellett a hadra kelt seregnek is, amelynek létszáma most az önkéntesek bevetésével a kétszeresére vagy háromszorosára nő – ahhoz, hogy az ellenséggel szemben teljesen harcképes legyen –, további műszaki csapatokra lesz szüksége. A királyi műszaki csapatok létszámának jelentős növelése nélkül nem végezhetők el tökéletesen ennek a fegyvernemnek a feladatai, vagy pedig erre előzetesen kiképzett önkéntesekkel kell e feladatokat elvégeztetni.

Amellett a hadra kelt sereg részére szükséges műszaki csapatok létszáma nem túlságosan nagy. Két hadosztályból álló hadtesthez (16–24 gyalogoszászlóalj megfelelő mennyiségű lovassággal és tüzérséggel) teljesen elegendő volna három vagy négy század. 40 000 főnyi sorkatonaságból, 20 000 milicistából és 100 000 önkéntesből, összesen 160 000 főből, vagyis 200 zászlóaljból álló hadra kelt sereg nyolc-tíz hadtestet alkotna, ehhez pedig körülbelül 30 műszaki századra volna szükség. Tegyük fel, hogy tíz századot a királyi műszaki alakulatból állítanának ki, akkor húsz századot kellene még az önkéntesekből alakítani. Körülbelül ugyanennyi további önkéntes műszaki csapat elegendő volna ahhoz, hogy segítse a királyi csapatokat a megerődített hajógyárak védelmében, tehát mintegy negyven századnyi önkéntes műszaki csapattal kellene kiegészíteni az önkéntesek jelenlegi gyalogsági és tüzérségi erőit. Ha az önkéntesek száma olyan gyor-

san nőne, hogy a helyőrségeken kívül 100 000-nél több emberrel vonulhatnának hadba, akkor minden további száz lövészre elegendő volna még egy műszaki katona; így minden 20 000 főnyi hadtestre 200 műszaki katona (vagyis három század) jutna.

Egyelőre tehát 40 század, vagyis körülbelül 3000 ember alkotná azoknak a műszaki csapatoknak maximális erejét, amelyeknek felállítása tanácsosnak látszik. S igen sok energiára lesz szükség ahhoz, hogy ne csak névleges, hanem igazi műszaki katonákká váljanak. Már most azt látjuk, hogy az önkéntes tüzéreknél rengeteg időt fecsérelnek el század- és zászlóaljgyakorlatozásra – fegyverfogásokra –, noha ez az egész foglalkozás kizárólag parádézásra szolgál, a tényleges szolgálatban viszont semmire sem megy vele az ember sem a tábori lövegeknél, sem a vártüzérségnél. S attól tartunk, ugyanez lesz majd a helyzet a műszaki csapatoknál is. Mindenekelőtt gondolni kell arra, hogy kár minden percért, amelyet az önkénteseknek katonai magatartásra, a parancsok haladéktalan teljesítésére és a rendezett menetelésre való oktatásán felül századgyakorlatozásra fordítanak. Nem szabad elfelejteni, hogy egészen más dolgokat kell megtanulniok, s hogy ezektől, nem pedig a folytonos díszmenetektől függ a harcképességük. Meg kell ismerkedniök – közkatonáknak és tiszteknek egyaránt – a tábori és állandó erődítés alapelveivel. Olyan feladatok várnak rájuk, mint lövészárkok ásása, ütegek berendezése, utak építése és javítása. Ha akadnak megfelelő eszközök, katonai hidakat kell építeniök, sőt aknarakással is kell foglalkozniok. Félő, hogy ezek közül a teendők közül néhányat csak elméletben lehet majd oktatni, mivel Angliában kevés az erőd és kevés a pontonhíd is; nem várható el minden önkéntestől, hogy Portsmouthba vagy Chathambe menjen erődítést tanulni vagy pontonhíd-építésnél segédkezni. Ám vannak más feladatok is, amelyeket minden század végre tud hajtani. Ha itt Manchesterben volna egy műszaki század, bőven találhatna olyan rossz állapotban levő utcákat, amilyeneken a hadoszlopoknak háború idején át kell vonulniok, s az illetékesek bizonyára nem vennék rossznéven, ha itt kedvük szerint gyakorolnák az útépítést. Nem lenne túlságosan nehéz olyan darabka földet találniok, ahol néhány földsáncot építhetnének, lövészárkokat áshatnának és ütegeket rendezhetnének be; ez már csak azért is jó volna, mert itt mind a tüzérség, mind a gyalogság önkénteseinek alkalma nyílna arra, hogy gyakorolják kiképzésüknek azokat a részeit, amelyeknek a megtanulására különben nem lenne módjuk. Sőt, találnának olyan helyeket is, ahol alkalmilag kis cölöphidakat verhetnének a környék valamelyik meredek partú folyóján, mert ezek a folyók ott, ahol szilárd az altalaj, igen alkalmasak ilyen hidak építésére. Ilyen és sok más effajta dolog legyen a legfőbb gyakorlat. Először

gyorsan végig kell menni a századgyakorlatokon, és ezeknek csak akkor kell újból nekilátni, amikor az alakulat már szépen haladt a tulajdonképpeni műszaki kiképzésben; a második télen aztán az esték előnyösen felhasználhatók gyakorlatozásra. Ha ellenben a műszaki csapatok kezdettől fogva versenyre akarnak kelni a gyalogsággal a díszmenetben és zászlóalj-alakzatváltoztatásban, speciális kiképzésük rovására, ha a tisztek figyelme inkább a gyalogsági tiszt kötelességeire irányul, mint a szakkiképzésre, akkor az önkéntes műszaki katonák bizonyosak lehetnek abban, hogy háború esetén sokkal gyakrabban fogják őket gyalogoscsapatoknak, mint műszakiaknak felhasználni.

Nem lesz nehéz rátermett tiszteket találni, ha a feladat végrehajtására egyedül alkalmas rétegből, a kultúrmérnökök soraiból választják ki őket. Néhány hónapig tartó elméleti oktatás, majd alkalomadtán egy Chathambe, Portsmouthba vagy Aldershotba tett utazás hamar megismerteti majd őket a hadmérnökség legtöbb ágával, századuk katonai kiképzése pedig további segítséget nyújt majd nekik. Tanítva fognak tanulni. Már foglalkozásuknál fogva ismerik a hadmérnökség összes alapelveit, és nyilván – intelligens és jól képzett emberek lévén – különösebb nehézség nélkül fogják ezeket az alapelveket katonai területen alkalmazni.

Az „Army and Navy Gazette"-ben jelentést olvastunk egy óriási műszaki, katonai szervezetről, amelynek fel kellene ölelni az ország összes vasútvonalait, és amelytől invázió esetén nagyszerű eredményeket remélnek. E terv alapelveit a „Volunteer Journal" múlt heti száma ismertette. Csakhogy az egész tervet igen homályos formában tárták a nyilvánosság elé. Eddig még nem látjuk állítólagos óriási előnyeit, inkább az az érzésünk, hogy itt összekevertek két különböző dolgot. Kétségtelenül igen fontos megvizsgálni a királyság minden egyes vasútvonalának, valamint az egész vasúthálózatnak a stratégiai jelentőségét. Ez annyira fontos, hogy súlyos mulasztásnak tartanánk, ha nem történt volna meg már régen, és ha nem lennének a Horse Guards[63] és a különböző körzeti parancsnokok archívumaiban igen terjedelmes iratok, amelyek e vizsgálatok eredményeit tartalmazzák. Csakhogy ez a vezérkarra tartozik, nem pedig a műszaki csapatokra. Ha minden vasútvonal mozdonyvezetőit, fűtőit, pályamunkásait és kubikosait egyetlen műszaki csapattestté alakítják, ez szerintünk nem jelent különösebb előnyt. Ezeknek az embereknek tulajdonképpen van már egy katonai szervezetük, és szigorúbb fegyelem alatt állnak, mint bármely önkéntes csapattest az országban. Amit tőlük mint önkéntes műszaki katonáktól várnak, azt már jelenlegi minőségükben is végre tudják hajtani. És mivel háború esetén a jelenlegi beosztásukban még sokkal nélkülözhetetlenebbek

lennének, mint ma, semmi értelme sincs annak, hogy a katonai műszaki szolgálat különleges ágaiban kiképezzék őket.

E megjegyzések a tervnek csak arra a részére vonatkoznak, amelyet nyilvánosságra hoztak. Ha ellenben kiderülne, hogy más főbb pontjai is vannak, természetesen fenntartjuk magunknak azt a jogot, hogy ezekre vonatkozólag kifejtsük még véleményünket.

Hadd utaljunk még egy olyan területre, amelyen országunk nagyszámú mérnöke felhasználható. A legtöbb hadseregnek azokon a tiszteken kívül, akik alá az árkászok és az aknászok tartoznak, van sok olyan műszaki tisztje, aki nem tartozik egyetlen századhoz sem és különleges feladatokat lát el. Miért ne adnák meg Anglia mérnökeinek is azt a lehetőséget, hogy e szolgálatra felkészüljenek? A mérnökképző iskolákat jól fel lehetne erre a célra használni. Néhány előadássorozat a katonai műszaki szolgálatról és egy rövid gyakorlati tanfolyam a műszaki csapatok valamelyik századánál elegendő is lenne. Ebben az esetben egy szigorúan katonai tárgyakra szorítkozó, elengedhetetlen vizsga alapján el lehetne dönteni, kit vesznek fel a semmilyen századkötelékbe nem tartozó önkéntes műszaki tisztek állományába. A kormánynak természetesen módot kellene adni a nem megfelelő jelöltek elutasítására. Az így bevált tisztek nagyon hasznosak lennének, mert ebben az esetben minden a tisztek képességétől függ; és szükség esetén néhány önkéntes lövész vagy tüzér e tisztek parancsnoksága alatt nagyobb eredménnyel hajtana végre műszaki feladatokat, mint a reguláris műszaki tisztek egy vagy két osztag sorgyalogossal, akiket erre a feladatra osztottak be hozzájuk.

Volunteer Engineers

A megírás ideje: 1860 november vége

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1860 november 24. (12.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A forradalom fejlődése Ausztriában

London, 1860 december 24.

Ausztriában a forradalom rohamléptekkel halad előre. Mindössze két hónappal ezelőtt Ferenc József, október 20-i *diplomájával*[129], beismerte, hogy birodalma forradalmi állapotban van. Ezen Magyarország megvesztegetésével próbált segíteni, azzal az ígérettel, hogy régi alkotmányát valamiféle megnyirbált formában helyreállítja. A diploma, noha a forradalmi mozgalomnak tett engedmény volt, elgondolásában egyik mesteri sakkhúzása annak az áruló politikának, amely az osztrák diplomáciának olyannyira kiemelkedő részét alkotja. Magyarországot látszólag igen nagy engedményekkel akarták megvásárolni, és ezeket még nagyobbaknak tüntették fel azáltal, hogy szembeállították velük a német és a szláv tartományoknak tett csekély engedményeket, valamint a császári látszatparlamentet, amelynek megteremtését a diploma javasolta. Az okmány részleteiben azonban eléggé kilátszott az álnokság lólába ahhoz, hogy a mesteri sakkhúzásnak szánt lépést példátlan badarsággá változtassa és feltárja a forradalmi mozgalom előtt a kormány tehetetlen gyöngeségét. Az egész ügy őszintétlenségét tüstént bizonyította az a tény, hogy a magyar parlamenttől meg akarták tagadni a pénzügyek és katonai ügyek fölötti döntés jogát, mely a központi parlamentre, sőt részben csupán a császárra szállna át, – mintha az a kormány, amely az elmúlt tíz évben folytatott politikájának főztjét most kénytelen megenni, még mindig elég erős volna ahhoz, hogy e jogokat megtagadja éppen azoktól, akik kivívták –, de bizonyítja az őszintétlenséget a birodalom többi részére és a központi képviseletre átruházott jogok csekély és határozatlan volta is, ha ezeket szembeállítjuk az előbbiekkel. Amikor nyilvánosságra hozták Stájerország, Karintia, Salzburg és Tirol tartományi alkotmányait, amelyek a parlamenti képviselet oroszlánrészét a nemességnek meg a papságnak juttatják és fenntartják a régi rendi megkülönböztetést, s amikor világossá vált, hogy a régi kormány hivatalban marad, a szándék nem lehe-

tett többé kétséges. Az volt a cél, hogy Magyarországot lecsillapítsák, azután felhasználják arra, hogy az abszolutisztikus Ausztriának kikaparja a forró gesztenyét a tűzből; és Magyarország nagyon jól tudta tapasztalatból, mi lenne a sorsa, ha az abszolutisztikus Ausztria ismét megerősödik. Még az a tény is, hogy Magyarországon korlátozás és megkülönböztetés nélkül a magyar nyelvet tették az egyetlen hivatalos nyelvvé, azt a célt szolgálta, hogy a magyarországi szlávokat, románokat és németeket a magyar nép ellen ingereljék. A magyarországi régi konzervatívok (vulgo* arisztokraták), akik ezt az üzletet a császárral megkötötték, emiatt otthon elvesztették minden tekintélyüket; áruba próbálták bocsátani az országgyűlés két legfontosabb jogát. A császári diploma valójában senkit sem tévesztett meg. Míg a német tartományokban a közvélemény azonnal arra kényszerítette a régi községtanácsokat (amelyeknek tagjait a császár a forradalom után nevezte ki), hogy adják át a helyüket az új embereknek, akiket most a nép választ meg, – a magyarok kezdték visszahelyezni régi megyei tisztviselőiket és feltámasztani megyegyűléseiket, amelyek 1849 előtt az ország minden helyi hatóságát alkották. Mindkét esetben jó jel, hogy az ellenzék azonnal megszerezte magának a helyi és a községi hatalmat, ahelyett, hogy csupán mulandó kormányváltozás követelésére szorítkozva elmulasztotta volna a szerényebb hatáskörökben elérhető fontos pozíciók megszerzését. Magyarországon a régi helyi közigazgatási rendszer, 1848-ban újjászervezett formájában, minden polgári hatalmat azonnal a nép kezébe adott, s így a bécsi kormánynak csak két lehetősége maradt; vagy enged, vagy azonnal katonai erőszakhoz folyamodik. Itt tehát a mozgalom most természetesen nagyon gyorsan haladt előre. Az ország egyik végétől a másikig felzúgott a követelés, hogy maradéktalanul állítsák helyre az alkotmányt, az 1848-as módosításokkal és mindazokkal a törvényekkel, amelyekben az országgyűlés és a király abban az évben megegyezett. Ezen túlmenően követelték az 1848 óta törvénytelenül bevezetett dohánymonopóliumnak és az országgyűlés jóváhagyása nélkül rájuk kényszerített minden más törvénynek a haladéktalan visszavonását. Nyíltan törvénytelennek nyilvánították az adó kivetését, amíg az országgyűlés meg nem szavazza; az esedékes adóknak egyharmadát sem fizették meg; a katonai szolgálatra behívott fiatal férfiakat felszólították, hogy a behívásnak ne tegyenek eleget, vagy szökjenek meg; a császári sasokat leverték, s mindennek tetejébe a kormánynak ebben az átmeneti állapotban nem volt módja ezeket a megmozdulásokat letörni. Ahol egybehívták a megyegyűléseket, ott ezek egyhangúlag a követelések

* – közönségesen; köznyelven – *Szerk.*

mellett foglaltak állást; s a magyar nemesek Esztergomban tartott konferenciája, amely a magyar hercegprímás elnökletével azért ült össze, hogy javaslatot tegyen az országgyűlési választás alapelveire vonatkozóan, szinte vita nélkül és egyhangúlag az 1848-as demokratikus választási törvény érvényessége mellett nyilatkozott.[135]

Ez több volt, mint amire a régi konzervatívok számítottak, amikor kompromisszumot kötöttek a császárral. Teljesen „débordé-k"* voltak. A forradalmi hullámok elnyeléssel fenyegették őket. A kormány maga is látta, hogy valamit tenni kell. De mit tehetett a bécsi kabinet?

Az a kísérlet, hogy Magyarországot megvesztegesse, szinte teljesen megbukott. Mi lenne, ha a kormány most a németeket próbálná megvesztegetni? Ők sohasem élveztek olyan jogokat, mint a magyarok, talán kevesebbel is beérnék. Az osztrák monarchia, hogy létezhessen, kénytelen különböző nemzetiségű alattvalóit felváltva szembeállítani egymással. A szlávokat csak a legvégső esetben lehetett felhasználni; a pánszláv törekvések révén túlságosan össze voltak kapcsolva Oroszországgal; jöjjenek tehát a németek. A kormány feláldozta Goluchowski grófot, a gyűlölt lengyel arisztokratát (a renegátot, aki cserbenhagyta a lengyel ügyet, hogy Ausztria szolgálatába álljon), és lovag Schmerlinget nevezte ki belügyminiszterré. Schmerling 1848-ban a rövid életű német birodalmi kormánynak és később Ausztriának a minisztere volt; ezt a posztot otthagyta, amikor az 1849-es alkotmányt végleg eltörölték. Alkotmánypártiként tartották számon. De amíg végleges kinevezésére sor került, ezúttal is olyan nagy volt a huzavona és a határozatlanság, hogy a hatás megintcsak elmaradt. Az emberek azt kérdezték, mit használ Schmerling, ha a többi miniszter mind marad. Az összes remények lelohadtak, még mielőtt Schmerlinget végleg kinevezték, és kinevezése inkább a gyengeség újabb bizonyítékának tűnt, mint őszinte engedménynek. De miközben a német tartományokban az ellenzék beérte azzal, hogy a helyi hatalmat biztosítsa magának, és a kormány minden lépését leplezetlen bizalmatlansággal és elégedetlenséggel fogadja, Magyarországon folytatódott a mozgalom. Schmerlinget még ki sem nevezték, amikor a miniszteri posztokra jelölt régi konzervatív magyarok, élükön Szécsen és Vay, már elismerték, hogy pozíciójuk nem tartható tovább; a császári kormánynak el kellett viselnie azt a megaláztatást, hogy két 1848-as magyar minisztert, akik 1848 őszéig Batthyánynak (akit később kivégeztek) és Kossuthnak meg Szemerének a kollégái voltak – Deák és Eötvös urakat – volt kénytelen felkérni, hogy lépjenek be annak az embernek a kormányába, aki a magyarokat

* – „fejvesztettek"; „magukon kívül"; *szószerint*: „átcsapott rajtuk az ár" – *Szerk.*

Oroszország segítségével letiporta. Kinevezésük még nem történt meg; a habozás és ingadozás, a kicsinyes alkudozás rendszere még teljes diadalát üli; de ha a miniszterjelöltek elfogadják a megbízást, végül biztosan kinevezik őket.

Ferenc József tehát kénytelen egyik engedményt a másik után tenni, és ha a két országgyűlés januárban összeül, az egyik Pesten Magyarország és csatolt részei képviseletében, a másik Bécsben a birodalom többi tartományát képviselve, akkor újabb engedményeket fognak kicsikarni tőle. De ahelyett, hogy alattvalóit kibékítené, minden újabb engedménnyel elkeseríti majd őket a leplezetlen hamisság miatt, amellyel ezeket az engedményeket adja. És ha ehhez még hozzátesszük a múlt emlékeit meg a Louis-Napoléon zsoldjában álló magyar emigránsok mesterkedéseit, s azt a tényt, hogy liberális Ausztria nem létezhet, mert Ausztria külpolitikája szükségképpen mindig reakciós lesz és ezért nyomban összeütközéseket fog előidézni a Korona *és a parlament közt; végül pedig azt, hogy Louis-Napoléon erre a tényre* épít –, eléggé valószínű, hogy 1861-ben az osztrák birodalom felbomlik alkotó részeire.

Austria – Progress of the Revolution

A megírás ideje: 1860 december 24.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1861 január 12. (6152.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Mozgolódás Németországban

Az 1861-es esztendő, úgy látszik, még nem hozott elég nyugtalanságot. Itt van a szecesszionista[136] forradalom Amerikában; a kínai felkelés;[137] Oroszország előnyomulása Kelet- és Közép-Ázsiában; a keleti kérdés s fejleményei: Szíria és a Szuezi-csatorna francia megszállása; Ausztria bomlása, majdnem nyílt felkelés Magyarországon; Gaeta ostroma és Garibaldi ígérete, hogy március elsején felszabadítja Velencét; és utoljára, de nem utolsósorban az a kísérlet, hogy Írországban Mac-Mahon marsallt ősi trónjára ültessék.[138] De ez még mind nem elég. Most még egy negyedik schleswig-holsteini hadjárat várható.

Dánia királya* 1851-ben Schleswig tekintetében önként bizonyos kötelezettségeket vállalt Poroszországgal és Ausztriával szemben. Megígérte, hogy a hercegséget nem fogják Dániához csatolni; hogy képviselőháza önálló marad Dánia képviselőházával szemben; s hogy Schleswigben a német és a dán nemzetiség egyenlő védelemben fog részesülni. Továbbá, ami Holsteint illeti, külön kezeskedett Holstein tartományi gyűlésének jogaiért. E feltételek mellett kivonták a Holsteint megszálló szövetségi csapatokat.

A dán kormány nagyon is köntörfalazó módon tett eleget ígéreteinek. Schleswig déli része kizárólag német; északi részében valamennyi város német, a vidéki lakosság viszont elrontott dán nyelvjárást beszél, de az írott nyelv emberemlékezet óta majdnem mindenütt német. Ezen a területen, a lakosság hozzájárulásával, évszázadok óta németesítési folyamat megy végbe; olyannyira, hogy a legészakibb határvidékek kivételével még a parasztságnak az a része is, amely dán nyelvjárást beszél (ez azonban az írott dán nyelvtől nagyon távol van, viszont a déli terület német lakói számára könnyen érthető), jobban megérti az írott felnémetet, mint a dán írott nyelvet. 1851 után a kormány egy dán, egy német és egy vegyes körzetre osztotta az országot. A német körzetben a német, a dán körzetben a dán lett a kormány,

* VII. Frigyes. – *Szerk.*

a törvényszék, a szószék és az iskola egyedüli hivatalos nyelve. A vegyes körzetben mindkét nyelv használata egyformán megengedett volt. Ez eléggé méltányosnak látszik, de a valóság az, hogy a dán körzet megalakításakor a dán írott nyelvet kényszerítették rá olyan lakosságra, melynek nagy többsége nem is értette ezt a nyelvet és azt kívánta, hogy a kormányzat, az igazságszolgáltatás, a tanítás, a keresztelés és az esketés német nyelven történjék. Ám a kormány ekkor szabályos keresztes hadjáratot indított, hogy a körzetben kiirtsák a németség minden nyomát. Még azt is megtiltotta, hogy az otthoni magánoktatás a dán nyelven kívül bármely más nyelven történjék; és egyszersmind igyekezett közvetett módon a vegyes körzetekben is túlsúlyra juttatni a dán nyelvet. Az ellenállás, amelyet ezek a rendszabályok kiváltottak, igen heves volt, s azt egy sereg kicsinyes zsarnoki intézkedéssel próbálták elfojtani. Például az Eckernförde nevű kis városra egyszer 4000 tallér bírságot róttak ki, amiért engedély nélkül petícióval fordult a képviselőházhoz; és a megbírságolt feleket, mint *elítélteket*, megfosztották szavazati joguktól. A lakosság és a képviselőház mégis folytatta és most is folytatja ellenállását.

Holsteinban a dán kormány egyáltalán nem tudott adót megszavaztatni a képviselőházban, hacsak nem tett politikai és nemzeti vonatkozásban engedményeket. Erre nem volt hajlandó; viszont a hercegségből származó jövedelemről sem akart lemondani. Ezért, hogy törvényes alapot gyártson az adókivetésre, királysági tanácsot hívott egybe. E gyűlésnek nem volt semmiféle képviseleti jellege, de állítólag képviselte magát Dániát, Schleswig-Holsteint és Lauenburgot. Jóllehet a holsteiniak megtagadták a részvételt, ez a testület megszavazta az adót az egész monarchia részére, és ennek a döntésnek az alapján vetette ki a kormány a Holsteinban fizetendő adót. Így Holsteint, amelynek független és különálló hercegségnek kellett volna lennie, megfosztották minden politikai függetlenségétől és alárendelték egy túlnyomóan dán országgyűlésnek.

Ezek azok az okok, amelyek miatt a német sajtó az elmúlt öt-hat évben felszólította a német kormányokat, hogy alkalmazzanak megtorló intézkedéseket Dániával szemben. Az okok önmagukban véve kétségtelenül helytállóak. De a német sajtó – már mint az a sajtó, amely az 1849 utáni reakciós időszakban létezhetett – Schleswig-Holsteint csupán népszerűsége növelésére használta fel. Valóban igen olcsó dolog volt szörnyen felháborodva szónokolni a dánok ellen, amikor ezt megengedték Németország kormányai – azok a kormányok, amelyek odahaza igyekeztek a kicsinyes zsarnokságban versenyre kelni Dániával. Háborút Dánia ellen, volt a jelszó, amikor kitört a krími háború[19]. Háborút Dánia ellen, hangzott újból, amikor Louis-

Napoléon betört az osztrák Itáliába. Most aztán minden az akaratuk szerint lesz. Poroszországban az „új éra"[139], amely eddig olyan tartózkodó volt, ha a liberális sajtó hozzá intézte a szót, most egyetért vele. Poroszország új királya tudtára adja a világnak, hogy ezt a régi panaszt rendezni kell; a kivénhedt frankfurti országgyűlés a német nemzetiség megmentéséért egész nehézkes gépezetét mozgásba hozza, és a liberális sajtó – talán diadalt ül? Szó sincs róla. A liberális sajtó, most egyszerre próbára téve, visszakozik, és azt kiáltja, „vigyázat!" Felfedezi, hogy Németországnak nincs flottája, amellyel harcoljon egy tengeri hatalom hajói ellen, és, kivált Poroszországban, ez a sajtó a gyávaság minden jelét mutatja. Ami néhány hónappal ezelőtt még sürgető hazafias kötelesség volt, az most egyszeriben osztrák fondorlat, amelytől Poroszországnak ajánlatos óvakodnia.

Hogy a német kormánynak Schleswig-Holstein ügye iránt tanúsított hirtelen lelkesedése a legkevésbé sem őszinte, az természetesen nem is kérdés. Mint ahogy a dán „Dagbladet"[140] írja: „Mindnyájan tudjuk, hogy a német kormányoknak egyik régi trükkje, hogy azonnal előveszik a schleswig-holsteini kérdést, mihelyt úgy érzik, szükségük van egy kis népszerűségre, és saját különféle bűneiket szeretnék leplezni azzal, hogy váltót intézvényeznek a Dániával szembeni fanatizmusra. Határozottan ez volt az eset Szászországban és bizonyos mértékben ez az eset most Poroszországban. De Poroszországban e kérdés hirtelen felvetése nyilvánvalóan egy Ausztriával kötött szövetséget is jelent. A porosz kormány látja, hogy Ausztria belülről darabjaira hullik szét, kívülről pedig itáliai háború fenyegeti. Persze a porosz kormánynak nem érdeke Ausztria megsemmisülése. Ugyanakkor az itáliai háború, amelynek Louis-Napoléon nem maradna sokáig pártatlan szemlélője, aligha zajlana le a Német Szövetség[22] területének érintése nélkül, és ebben az esetben Poroszország kénytelen lenne beavatkozni. Azután az a háború, amelyet a Rajna mellett Franciaország ellen vívna, bizonyára kapcsolódna egy másikkal, amely a dánok ellen folyna az Eider mellett; s ha a porosz kormány nem engedheti meg, hogy Ausztria összeomoljon, miért várná be, amíg Ausztriát ismét megverik? Miért ne avatkoznék be a Schleswig-Holsteinnal kapcsolatos viszályba, s tenné ilymódon érdekeltté a háborúban egész Észak-Németországot, amely Velence védelméért nem harcolna? Ha a porosz kormány így okoskodik, úgy ez nagyon logikus, de ugyanilyen logikus volt 1859-ben, mielőtt Ausztriát a magentai és a solferinoi csata[21], s belső megrázkódtatásai meggyöngítették. Miért nem jártak el akkor ilyeténképpen?

Egyáltalán nem biztos, hogy ez a nagy háború a jövő tavasszal kirobban. De ha kitör, jóllehet egyik fél sem érdemel rokonszenvet, szükségképpen

forradalom lesz az eredménye, bármelyikük szenved is vereséget kezdetben. Ha Louis-Napoléon szenved vereséget, trónja biztosan összeomlik; ha pedig Poroszország királya és Ausztria császára marad alul, meg kell hátrálniok egy német forradalommal szemben.

German Movements

A megírás ideje: 1861 január vége

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1861 február 12. (6178.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A francia haderő

A „Gothai Almanach"[141] szerint, amely nagy tekintély a kérdéses területen, a francia hadsereg hadi létszámát 1860–61-re vonatkozóan a következőképpen állapították meg:

1. *Gyalogság: gárda* – 12 gránátos-, 16 voltigeur-*, 2 zuáv-**, 1 vadászzászlóalj; összesen 31 zászlóalj. *Sorkatonaság* – 103 ezred egyenként 4 zászlóaljjal, összesen 412 zászlóalj; 3 ezred *zuáv*, 2 ezred *idegenlégiós*, 3 ezred *turco* (bennszülött algériai lövészek), mindegyik 3 zászlóaljjal – 24 zászlóalj; *vadászok* – 20 zászlóalj; *zefirek*, vagyis könnyű afrikai (büntető) zászlóaljak – 3 zászlóalj; párizsi *pompier*-k (tűzoltók) – 1 zászlóalj.	
Összesen 491 zászlóalj; vagyis háború idején	515 037 fő
2. *Lovasság: gárda* – 6 ezred, vagyis 37 lovasszázad; *sorkatonaság* – 58 ezred, vagyis 358 lovasszázad, összesen 395 lovasszázad	100 221 fő
3. *Tüzérség:* 22 ezred – 227 üteg (ebből 146 üteg 6 löveges – 876 lövegből áll a tábori tüzérség)	66 007 fő
4. *Műszaki csapatok*	15 443 fő
5. *Hadtápszolgálat:* egészségügyi csapatok, hadbiztosság	24 561 fő
6. *Csendőrség*	24 172 fő
7. Törzsek, rokkantak, katonai iskolák stb.	17 324 fő
Összesen:	762 765 fő

* – könnyűgyalogos – *Szerk.*

** – francia gyarmati könnyűgyalogos – *Szerk.*

Ez a hadi létszám. A békelétszám a következő:

Gyalogság	255 248 fő
Lovasság	61 023 fő
Tüzérség	39 023 fő
Műszaki csapatok	7 467 fő
Hadtápszolgálat stb.	11 489 fő
Csendőrség, rokkantak stb.	41 496 fő
Összesen:	415 746 fő

1859 januárjában, nem sokkal az itáliai háború[19] kitörése előtt, a „Constitutionnel" hivatalos jelentést közölt a francia hadseregről, s ez a hadi létszámot 568 000 főben, a békelétszámot 433 000 főben adta meg. Hogyan tudták a hadi létszámot két év alatt 200 000 fővel növelni, amikor a békelétszám ténylegesen csökkent?

Továbbá a hadsereg rendelkezésére álló alkalmas fiatal férfiak évi kontingense körülbelül 160 000. Ebből Lajos Fülöp alatt 40 000–60 000 főt soroztak be ténylegesen, s ezt elegendőnek tartották ahhoz, hogy az Algériában elszenvedett veszteségek ellenére fenntartsák a hadsereg régi állományát. Később 80 000, sőt 100 000 főt és még ennél is többet soroztak be. A „béke" császársága[8] kétszer annyi ágyútölteléket fogyasztott el, mint az alkotmányos monarchia vagy a köztársaság. A szolgálati idő hét év; de még akkor is, ha feltesszük, hogy az utóbbi időben 100 000 embert soroztak be évente (ami az átlag fölött van), ez hét év alatt csak 700 000 fő lenne; s ha ebből levonjuk a hadjáratok idején és más okokból elszenvedett veszteségeket, alig 600 000 ember marad. Honnan vették akkor a további 163 000 embert?

Erre a két kérdésre a francia császár* legutóbbi rendelkezései adják meg a választ. Az itáliai háború előtt az ezredeket, amelyeknek addig három, egyenként nyolc századból álló zászlóaljuk volt, úgy szervezték át, hogy négy, egyenként hat századra oszló zászlóaljból tevődtek össze; így csupán azáltal, hogy megváltoztatták az ezred 24 századának megoszlását, három zászlóalj helyett négyet kaptak. A zászlóalj nagyságának van felső határa; 1000 főt meghaladó létszámmal már túlságosan nagy ahhoz, hogy egyetlen ember élőszóval vezényelje, és túlságosan nehézkes a gyors manőverekhez. A század nagysága már sokkal inkább változtatható; hogy 100 vagy 250 emberből áll-e, ez csak elhatározás kérdése, s itt nem szól bele semmiféle

* III. Napóleon. – *Szerk.*

szükségszerűség. Amikor az említett módon ugyanannyi tiszttel és tiszthelyettessel megalakították a negyedik zászlóaljakat, az ezrednek lehetősége nyílt arra, hogy ha van elegendő ember, 3000 helyett 4000 főt sorozzon be. A háború alatt az ezredek három harcoló zászlóaljjal álltak ki, a negyedik alkotta a pótkeretet. Így a 100 sorezred negyedik zászlóaljaival módot találtak arra, hogy 100 000-rel több embert mozgósítsanak, mint amennyit a régi keretek be tudtak fogadni. A háború után a negyedik zászlóaljakat feloszlatták, de nemrég ismét felállították őket. Három további gyalogosezredet alakítottak (a 101., 102., 103. ezredet), s ezzel még 17 000 embernek biztosítottak helyet. Ezek az új alakulatok 112 000 főnyi többletet jelentenek, a még így is fennmaradó 51 000 főnyi különbözet nyilván abból adódik, hogy 1859 januárjában a korábbi veszteségek folytán a hadsereg létszáma ennyivel volt alacsonyabb a teljes hadi létszámnál. Ezek szerint a francia gyalogságban egymagában is elegendő keretek állnak rendelkezésre a fent említett óriási számú katona megszervezéséhez, anélkül, hogy újabb alakulatokat kellene létrehozni. De honnan veszik majd a katonákat e keretek feltöltéséhez?

Az utóbbi hét év rendszeres sorozásai alkalmával talán 550 000–600 000 ember került állományba. Az évenként rendelkezésre álló kontingens mintegy 160 000 fő. Az évente besorozottak száma legrosszabb esetben is 50 000 fővel kisebb; de szükség esetén ott vannak azok a fiatal férfiak, akik az elmúlt hat év alatt teljesen mentesültek a szolgálat alól, mert a konskripciónál kedvező sorsot húztak.[142] Közülük legalább 300 000 főt kellene igénybe venni, de mivel az ilyen emberek a hosszú idő alatt már teljesen beleélték magukat abba, hogy örökre mentesültek a katonai szolgálat alól, és részben megházasodtak, részben az országban szétszóródtak, s így nehezen megtalálhatók, bevonultatásuk népszerűtlen és nehezen megoldható intézkedés lenne.

Hogyan fogja tehát Louis-Napoléon pótolni a hiányt? Úgy, hogy módosított formában bevezeti a porosz tartalékos rendszert. Az évente rendelkezésre álló 160 000 embernek egy részét, mondjuk a felét, az állandó hadsereg feltöltésére használják fel. A többit tartalékba helyezik; ezeket az embereket az első évben két hónapra, a másodikban és a harmadikban egy-egy hónapra behívják kiképzésre. Hét éven át ugyanúgy bevonultathatók, mint a sorkatonák. Joggal feltételezhető, hogy ha a katonaorvosok nem túlságosan szigorúak a vizsgálatnál – márpedig háborúban gyakran igen nagyvonalúak –, az évi 160 000 alkalmas katonából álló kontingens egyszeriben 200 000-re növekedhetne, de ettől most inkább eltekintünk. Ha évente 160 000 embert soroznak be, ez hét év alatt 1 112 000 főnyi hadsereget ad,

és ha a veszteségekre levonunk egy tekintélyes számot, még mindig kerek *egymillió katona* marad. Azt látjuk tehát, hogy a nemrég bevezetett új tartalékos rendszer révén Louis-Napoléon csapatai néhány év alatt túlnőnek az eddigi szervezeti kereteken. Ám erre az eshetőségre is gondoltak. A jövőben az ezrednek *mind* a négy zászlóalja harcoló zászlóalj lesz; s egy ötödik zászlóaljat alakítanak, kiképző zászlóalj elnevezéssel a tartalékállományba helyezett emberek kiképzése ürügyén. Ez az új szervezési mód további 103 000 embernek biztosít helyet, és a meglevő alakulatok vagy keretek által eredményesen bevonható katonák számát 863 000 főre emeli.

A francia kormányt ez sem elégíti még ki, s egy további gárdaezred és 17 gyalogos sorezred felállítását javasolja. Ez a 18 ezred további 90 zászlóaljat, vagyis 90 000 embert jelent.

Tehát a francia hadsereget még az év vége előtt, ezt eddigi értesüléseink alapján bizonyosra vehetjük, úgy szervezik meg, hogy zászlóaljaiban, lovasszázadaiban és ütegeiben nyugodtan legalább 953 000 embert helyezhetnek el. Ami pedig az alakulatok feltöltéséhez szükséges embereket illeti, láttuk, hogy már ebben az évben is 700 000 embert találhatnak, anélkül hogy az előző években felmentettekhez kellene nyúlni. De ha már egyszer bevezetik az általános hadkötelezettséget, amelynek vagy a sorkatonaságnál vagy tartalékállományban eleget kell tenni, igazán nem nehéz ugyanezt az elvet az utóbbi hat évben felmentettekre is kiterjeszteni (Napóleon annak idején többször is megtette ezt), s akkor nem kétséges, hogy mind a 953 000 ember hamarosan együtt lesz.

Azt látjuk tehát, hogy ez az ember, aki akaratlanul is elindította az önkéntes mozgalmat, most azzal válaszol erre, hogy higgadtan és nesztelenül egymilliós hadsereget szervez és egyúttal húsz páncélos fregattot bocsát vízre, talán azért, hogy e hadseregnek egy részét átvigye a Csatornán.

French Armaments

A megírás ideje: 1861 január vége

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 február 2. (22.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Bugeaud marsall a harc erkölcsi tényezőjéről

Az alábbiakban fordításban közöljük azokat az instrukciókat, amelyeket az akkor ezredesi rangban levő Bugeaud, az 56. francia ezred parancsnoka írt le tisztjei számára. Kétségtelenül ez a legjobb mindabból, amit a marsall valaha is írt. A világ katonai irodalmában párját ritkító férfias energiával és csak hosszú éves háborús tapasztalatoknak betudható szabatossággal fekteti le a gyalogsági harcnak azokat az alapelveit, amelyeket a franciák változatlanul ma is követnek, és amelyekre támaszkodva le tudtak győzni olyan seregeket, melyek a tartós béke szokásainak hódolva, úgy látszik, jobban bíztak a tudományos taktikában, mint a katonák minden erkölcsi erejének latba vetésében. Nem új elvek ezek, és korántsem sajátosan franciák; de mindamellett ez a munka ügyes összefoglalásban és szép, erőteljes stílusban fejti ki őket. Semmiképpen sem pótolják a harcászat tudományát, de nagyon fontos kiegészítői annak, s ráadásul a legtöbbjük annyira nyilvánvaló, s megértésük olyan kevés katonai tudást igényel, hogy az önkéntesek zöme könnyen megérti majd őket.

Uraim, a csapattestek bevetésének a művészete óriási befolyással van a harc kimenetelére; segítségével a helyes diszpozíciókat siker koronázza, hibás utasítások esetében pedig elkerülhetők a legsúlyosabb következmények. Magas erkölcsi színvonalon álló, erélyesen vezetett, és reális harci elveket követő csapatok ugyanúgy különböznek a legtöbb európai csapat mintájára szervezett és kiképzett csapatoktól, mint a felnőtt a gyermektől. Húsz ütközetben győződtem meg erről az igazságról. Remélem, ezt hozzám hasonlóan Önök is fel fogják ismerni, és minden erejükből segítségemre lesznek abban, hogy az 56. ezredet erkölcsiség és kiképzés dolgában olyan magas szintre emeljük, hogy a világ egyetlen császári vagy királyi gárdája se tudjon egyformán kedvező körülmények között, akárcsak öt percig is ellenállni nekünk.

Uraim, a legtöbben Önök közül láttak olyan gyalogsági ütközetet,

amely nem volt más, mint vontatott golyóváltás egymással párhuzamosan, igen nagy lőtávolságban felállított csapatok között.

Ilyenkor úgy tűnt, mintha mindegyik fél a véletlentől, a golyóival az ellenfélben keltett félelemtől várná a győzelmet. Milliószámra lőtték ki a töltényeket, csupán annyi eredménnyel, hogy mindkét oldalon sok volt a halott és a sebesült, s ez így ment mindaddig, míg valamilyen, a harcoló csapatoktól többnyire független körülmény a két vonal valamelyikét visszavonulásra nem bírta. Olyan emberek, akik így kimerítették tűzerejüket és megtizedelve látják soraikat, nehezen kaphatók újabb erőfeszítésekre, és jobb elvek szerint cselekvő friss csapatok könnyen megfutamítják őket.

Gondosan kiképzett gyalogság nem így harcol. Megpróbáljuk lefektetni azokat az alapelveket, amelyek feltétlenül óriási fölényt biztosítanak nekünk Európa valamennyi gyalogságával szemben.

Ezek az elvek, uraim, nem holmi könyvmoly meddő spekulációi; az 1808-ban kitört spanyol háború óta tettem magamévá ezeket az elveket, mindig sikert arattam velük a spanyolok, az angolok* és az osztrákok elleni harcban. Remélem, Önök is alkalmazni fogják ezeket az elveket, mert összhangban vannak azzal, amit nyilván Önök is megfigyeltek azokban az ütközetekben, amelyekben részt vettek; kövessenek el mindent, hogy alárendeltjeikbe beoltsák ezeket az elveket, s ha ezek mélyen meggyökeresedtek a dobostól az ezredesig az egész ezredben, akkor az 56. ezred legyőzhetetlennek tarthatja magát; több, egyidejűleg támadó fegyvernem egyesült erővel legyőzheti ugyan, de gyalogság egymagában soha nem győzheti le, még ha számszerűleg jóval erősebb is.

A harcnak megvan az erkölcsi és a fizikai oldala. Szerintem az előbbi a legfontosabb, de vegyük szemügyre először az utóbbit.

A nagy távolságból való tüzelés a rossz gyalogságra jellemző; a jó gyalogság takarékoskodik a tűzzel. Mivel a gyalogságnak ez a tűz a legnagyobb ereje, nem szabad ezt eltékozolnia; meg kell tanítani arra, hogy a legnagyobb pontossággal célozzon. Amíg nem érkezett el a tüzelés ideje, maradjanak lőtávolságon kívül vagy fedezékben. Mihelyt eljött az ideje, nyomuljanak előre, és támadják meg az ellenséget azzal az energiával és hidegvérrel, amellyel bármit végre tudnak hajtani. Ha az ellenség, ami cseppet sem valószínű, szilárdan tartaná magát és tüzelés nélkül egészen

* Bugeaud marsall mint őrnagy, illetve alezredes Katalóniában Suchet marsall hadseregében egy ezred parancsnoka volt. Ismeretes, hogy a francia csapatoknak ez a része harcolt a legsikeresebben Spanyolországban és tartotta a legtovább pozícióját valamennyi közül.

közel engedné Önöket, adják le Önök az első sortüzet, és jól ügyeljenek arra, hogy embereik minden lövéshez két golyót töltsenek. Én nemegyszer a két golyó használatának köszönhettem a győzelmet. A harc hevében esetleg elfelejtem ezt megparancsolni, de Önök majd gondolnak rá; én nagy fontosságot tulajdonítok ennek. E hidegvérű elszántsággal és lövésenként két golyónak a kilövésével ritkán mutatkozik szükség második sortűzre, akár egy állás megtámadásáról, akár egy támadó csapattest visszaveréséről van szó.

Aki csak egy kicsit is ért a háborúhoz, tudja, hogy ez nem is lehet másképp. Hogyan tudna az ellenség ellenállni, amikor Önök töltött fegyverrel egészen közel mennek hozzá és ő már kimerítette lőszerkészletét? Erkölcsi erejét megbénítja a félelem egy egészen közelről leadott sortűztől, amely mindenképpen szörnyű, és ezért meg fog hátrálni. Most adják le a sortüzüket, hatoljanak be az ellenség soraiba és *ejtsenek foglyokat*, mert az jobb, mint ölni; *amíg egy embert szuronnyal megölnek, hat foglyot ejthetnek*. E harcok nem okoznak nagy veszteséget a győztesnek; előnyomulás közben elvesztenek majd néhány embert, de mihelyt megközelítették az ellenséget és megfutamították, már nem lesz veszteségük. Ez a taktika, uraim, biztosítja Önöknek a győzelmet, és ha az egész hadsereg magáévá teszi, győzni fog, bármilyen rosszak is az általános diszpozíciók. Ezek nem tartoznak a mi hatáskörünkbe; de ha megmondják, hol kell harcolnunk, úgy kell harcolnunk, hogy leverünk bárkit, akivel szembe kerülünk. Ez volt Duguay-Trouin taktikája, és ezzel a harcmóddal sokkal inkább alapozta meg ragyogó hírnevét, mint bármely egyéb képességével. Ágyúi mind meg voltak töltve, legénysége pedig a fedélzeten feküdt, miközben az ellenséges hajó közelébe férkőzött; mihelyt érintkezésbe jutott az ellenséggel, emberei felpattantak és fölényes tűzzel végigsöpörtek az ellenséges fedélzeten, s ezután már nem volt különösen nehéz feladat a megcsáklyázás.

Az említetteken kívül más eszközökhöz is kell folyamodnunk, ha minél több előnyt akarunk biztosítani magunknak. A csatárok helyes alkalmazása óriási segítséget jelent; tevékenységükkel támadásnál és védelemben egyaránt mindig meg kell előzniök a zöm tevékenységét. Támadásnál a csatárok olyan terepegyenetlenségeket találnak maguknak, amelyek messziről nem vehetők észre; golyózáport zúdítanak majd az ellenség soraira, megzavarva ezzel az ellenséget és megakadályozva őt abban, hogy pontosan célozzon a tüzelés nélkül előre nyomuló vonalra. A csatárokat lehető-

leg olyan pontokra kell irányítani, ahol *nem* lesz a döntő összecsapás. De ha a támadó vonal előtt kell harcolniok, végül kitérnek a szárnyak felé, hogy ne akadályozzák a vonal tevékenységét, aztán próbálják megtámadni az ellenség szárnyait, hogy demoralizálják és foglyokat ejtsenek, vagy a zászlóaljak közti térközökben visszavonulnak, vagy pedig lefekszenek, hogy átengedjék a gyalogság vonalát.

A csatárok tüzét éppoly kevéssé szabad tékozolni, mint a vonalét. Nem pusztán a golyóváltás itt a lényeg; a golyóknak elő kell segíteniök a győzelmet. Ezért a csatároknak közvetlenül a vonal támadásba indulása előtt megmutatják azokat az állásokat, amelyeket el kell foglalniok, mielőtt megkezdik a tüzelést; mihelyt aztán tüzet nyitnak, a vonal is megindul. Önök bizonyára tisztában vannak azzal, hogy ha a csatárokat az ellenséges erők közvetlen közelében hosszabb ideig magukra hagyják, az ellenség könnyen visszaverheti őket, s így Önök nem érnék el céljukat; ez esetben erősítést igényelnének, hogy visszaverhessék az őket szorongató ellenséges csatárokat, ez pedig komoly nehézségeket támasztana. Ezért igen fontos, hogy a csatárokat csak à propos* vessék be, az alkalmas pillanat pedig csaknem mindig a támadás pillanata. Ha az ellenség e pillanat előtt csatáraival zaklat minket, váratlan, rövid, de heves támadásokkal visszaverjük őket. Bizonyosra vehetik, hogy ez mindenképpen sikerülni is fog, ha egy párhuzamos csatárlánc felállítása helyett az általános szokástól eltérően átkarolják szárnyaikat, vagy ha egy század összpontosított erejével rohamozva áttörik az ellenség vonalát. Olyan erkölcsi ráhatásnak az eredménye ez, amelyet a következőképpen próbálok megmagyarázni:

Csatárokban nem lehet meg az az erkölcsi erő, az összetartozásnak az az érzése, amely a vállvetett harcból és a vezénylés egységéből adódik. Minden csatár bizonyos fokig maga vezényli önmagát és csupán saját erejére hagyatkozik. Látja, hogy nagy tömeg katona rohan feléje; túlságosan gyenge ahhoz, hogy ellenálljon, és ezért meghátrál. Jobb és bal szomszédja ugyanezt teszi, s őket is követik szomszédaik, akik akaratlanul is utánozva társaikat vagy az elszakadástól való félelmükben visszafutnak; hátrább összegyűlnek, hogy újból tüzet nyissanak.

Támadó századunk nem viszonozza ezt a tüzet; vagy ismét visszavonul, vagy fedezéket keres a terep valamely kidomborodása mögött. *Nincs ostobább és károsabb dolog mint a szüntelen csatározás, amely nem jár semmiféle eredménnyel. Önök csak felhasználják embereiket és lőszerüket*

* – kellő pillanatban – *Szerk.*

anélkül, hogy előbbre vinnék az ügyet, és a döntő pillanatban gyakran éppen az ekként eltékozolt eszközök hiányoznak. Ezt azért hangsúlyozom, mert a lőszerpocsékolás a mi gyalogságunk és minden más gyalogság legnagyobb hibája. Sokszor félórai tüzelés után, mielőtt bármi is eldőlt volna, mindenünnen azt kiabálják, hogy fogytán a töltény; több katona elhagyja a sorokat, hogy töltényt hozzon, és gyakran éppen ez az oka a vereségnek. Fejenként hatvan lövés a legnagyobb ütközetben is elég. 1815-ben a 14. sorezred, amelynek akkor Bugeaud ezredes volt a parancsnoka, nyolc óra hosszat tűz alatt volt az Alpokban, és töltényeinek egyharmada mégis megmaradt. Az ellenség a nyolc óra alatt folyvást tüzelt, de a 14. ezred mindig csak egy-egy sortűzzel válaszolt, és csupán akkor, amikor a támadó osztrákok egész közel jutottak az állásaihoz. *A sortüzet mindig azonnal szuronyroham követte*, s ez a támadást minden további csatározás és szórványos lövöldözés nélkül eldöntötte. Mindkét fél visszatért előző állásaiba, amelyek igen közel voltak egymáshoz; az osztrákok folytatták a tüzelést, de a 14. ezred tartózkodott a tüzeléstől mindaddig, amíg újabb támadás nem érte.

Ez a példa arra is jó, hogy megértesse Önökkel, mik a harc helyes alapelvei egy állás védelménél, nevezetesen: hogy az utolsó, döntő pillanatban mindig támadni kell. Ám mind a védelemben, mind a támadásban van még egy másik rendkívül hatásos eszköze is a győzelem kivívásának, és ez az, hogy lehetőleg kerüljük a párhuzamos harcot, mert az bizonyos fokig kiegyenlíti az előnyöket, és csak erkölcsi fölénnyel meg lövésenként két golyóval elért nagyobb tűzhatással fordítható a javunkra. Ezért a döntő pillanatban kíséreljük meg az ellenség szárnyainak átkarolását. Védelemben átszeldelt terepen ez elég könnyen megoldható. Mihelyt az ellenség támadása jól kibontakozott, vezényeljük tartalékaink egy részét oszlopban az állás szárnyaira, s a döntő pillanatban ezek a csapatok beavatkoznak, előrenyomulnak és felfejlődnek, hogy az ellenséget oldalba támadják. Az ellenség háta mögé csatárokat küldünk, és mihelyt valamennyi zászlóalj vagy szárnycsapat vonalba felfejlődött, azonnal támadnak, hogy az ellenségnek ne maradjon ideje a támadás kivédésére. Ha egyidejűleg elölről és oldalról támadják, az ellenség hamar vereséget szenved.

Ugyanezek az eszközök alkalmazhatók, ha mi támadunk. Két kis oszlop előrenyomul a felfejlődött vonal két szárnya mögött, s ha eléggé közel ért az ellenséghez, szintén vonalba fejlődik fel, hogy a vonalat meghosszabbítsa és afféle félholdat alkosson, amely túlnyúlik az ellenség vonalán és átkarolja azt; vagy ha önöknek ehhez nincs elegendő csapatuk, a támadó vonal szárnyzászlóaljai előnyomulás közben nyílt oszlopokat

alakíthatnak, hogy az ellenség szárnyát elérve ismét vonalba fejlődjenek és támadjanak, miközben a réseket a csatárok zárják el. Ez a manőver szerintem nagyon alkalmas a kitűzött cél elérésére és könnyen keresztülvihető, ha a zászlóalj parancsnoka elég jól meg tudja ítélni az ellenségtől való távolságát ahhoz, hogy ne kezdje sem túl korán, sem túl későn. Természetesen, ha a sötétség vagy átszeldelt terep lehetővé teszi, hogy észrevétlenül elérjék az ellenség szárnyait, mindenképpen élni kell ezzel a lehetőséggel.

Különösen fontos a lőszerrel való takarékoskodás visszavonuláskor. Amíg tüzeléssel védekeznek, tért veszítenek és semmivel sem jutnak közelebb rendeltetési helyükhöz. Sokszor esetleg *futniok is kell,* hogy kikerüljenek az ellenség hatóköréből. Gyakran ez az egyetlen mód arra, hogy megmeneküljenek a pusztulástól. Hány csapattest semmisült meg azért, mert lassú és mértékletes visszavonulást hajtott végre, amelyet tévesen módszeresnek neveztek! Az egyetlen értelmes módszer az, hogy mindent megtegyünk a cél elérése érdekében: visszavonulás esetén a cél az, hogy minél hamarább kijussunk az ellenség hatóköréből, mert a körülmények nem teszik lehetővé a további harcot; célunk sohasem lehet az, hogy rosszul értelmezett becsületérzésből olyan harcba keveredjünk, amely csak végzetes lehet és amelyből sokszor már nem tudunk kivergődni. Ilyenkor a menekülés az egyetlen hasznos eljárás. Erre korunk egyik legnagyobb hadvezérének életéből is szolgálhatunk példával.

Amikor Masséna marsall visszavonult Portugáliából, Ney marsall azt a parancsot kapta, hogy az utóvéddel tartóztassa fel az angolokat, míg a trén át nem jut az egyik szoroson. Ezt a feladatot a szokásos energiával hajtotta végre; de mivel az angol hadsereg egyre újabb és újabb erősítéseket kapott, képtelen volt állását tovább tartani. Ahhoz, hogy elhagyhassa, le kellett volna ereszkednie egy szűk völgybe, majd a túloldalon meg kellett volna másznia egy másik hegyoldalt; közben csapatai ellenséges tűz alatt álltak volna, és az ellenség természetesen azonnal elfoglalta volna az elhagyott állást. A marsall úgy látta, hogy a lassú visszavonulás nagy veszteségekkel járna; ezért megparancsolta a zászlóaljak zászlótartóinak, a törzs összekötőinek stb., hogy az állás mögötti dombon jelöljék ki a törzs tisztjei által meghatározandó új vonalat. Mihelyt ez megtörtént, azt a parancsot adta zászlóaljainak, hogy futólépésben vágjanak át a völgyön és foglalják el ezt a vonalat, amely ilymódon szinte varázsütésre újjáalakult. E nagyszerű óvintézkedés nélkül sok embert vesztettünk volna, és az ügy bizonyára megfutamodásunkkal végződött volna. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy ez a manőver nem alkalmazható ott, ahol lovasságtól

kell tartani; ilyenkor minél gyorsabban vissza kell vonulni, mindvégig fenntartva a kellő rendet.

Gyakran hallottam állítólagos taktikusoktól, hogy a visszavonulást lassan kell végrehajtani; ám ezt az elvet mindig hibásnak éreztem. Kétségtelenül vannak esetek, amikor a sereg egy részének fel kell tartóztatnia az ellenséget, hogy a többinek idő jusson az elvonulásra; de akkor nem szabad lassan menetelni, hanem harcolni kell, s nagyon gyakran előrenyomulni és támadni, hogy az emberek visszanyerjék erkölcsi erejüket, az ellenségét pedig gyengítsék. S ha a hadseregnek ez a része elvégezte feladatát, ha a célt elérte, ha az ellenséges had szüntelen erősítése e résznek a további harcot lehetetlenné teszi, minél hamarább vissza kell vonulnia, amilyen gyorsan csak lehet.

Ezért tanuljunk meg felbomlott rendben is módszeresen visszavonulni és sorainkat megint gyorsan rendezni; futólépésben, fordított vagy szokásos rendben, az ellenség valamelyik szárnyán vonalba fejlődni és mindig a legnagyobb pontossággal célozni.

A magam részéről az erkölcsi erőt mindig a fizikai erő fölé helyezem. Önök az erkölcsi erő gyarapításával foglalkoznak, amikor lelkesítik a katonát, felébresztik benne a dicsvágyat, ezredük becsületéért való kiállásra nevelik őket, és főképpen kifejlesztik benne a hazafiság érzését, amelynek csírája ott van minden katona szívében. Az így nevelt katonákkal könnyen nagy dolgokat vihetnek véghez, ha meg tudták nyerni bizalmukat. Ennek eléréséhez az kell, hogy Önök teljesítsék velük szemben kötelességeiket, baráti kapcsolatot teremtsenek velük, gyakran beszéljenek velük háborúról és hadviselésről, és bizonyítsák be nekik, hogy jól értenek vezetésükhöz. Tűzharcban bátorságukkal és hidegvérükkel példát kell mutatniok.

Önöknek fel kell figyelniök minden olyan körülményre, amely alkalmas arra, hogy saját katonáik erkölcsi bátorságát fokozza, az ellenségét pedig csökkentse. Éppen ezért *az 56. ezred sohasem tűrheti, hogy támadják; a döntő pillanatban mindig magához kell ragadnia a harci kezdeményezést és támadásba kell lendülnie.* Védelemben a mögött a vonal mögött áll majd fel, amelyen fel akarja venni a harcot, hogy a döntő pillanatban előretörhessen erre a vonalra. Ilyenkor látszik, milyen ereje van az erkölcsi hatásnak, minden fizikai előny azé a csapaté, amely a természet és emberi kéz alkotta erős állást foglal el. S az így elhelyezett csapatot mégis majdnem mindig kiűzik pozíciójából, ha állóharcra szorítkozik. Erkölcsi

és fizikai szempontból egyaránt elmondhatjuk, hogy *a jó védelmet mindig támadóan kell folytatni.* Az ellenség szárnyán és hátában folytatott támadó manőverek majdnem mindig hatásosak; ha csak maroknyi ember hajtja is végre ezeket, akkor is rendkívül nagymértékben befolyásolják az ellenség *erkölcsi* erejét. Az ilyen tevékenységhez a legalkalmasabb manőver az, ha a támadó vonal szárnyai mögött oszlopot képeznek, majd oszlopból vonalba felfejlődnek és átkarolják az ellenséget, mihelyt egészen közel jutottak hozzá. S mivel ez a manőver annyira hatásos, saját katonáikat óvatosságra kell inteniök, megmagyarázva nekik, hogy őket is érheti ilyen támadás, és megmutatva, hogyan védekezzenek ellene. Arra is figyelmeztetniök kell őket, hogy hátulról esetleg ilyen kiáltásokat hallanak majd: „Be vagyunk kerítve", „El vagyunk vágva" stb., s közölniök kell velük, hogy a felzárkózóknak, valamint válogatott emberekből álló osztagoknak szigorú parancsot adtak arra, hogy szuronnyal felkoncolják vagy agyonlőjék az ellenség minden ügynökét vagy minden olyan saját rossz katonánkat, aki ilyen kiáltásokkal pánikot kelt; hogy tartalékcsapataink hamarosan végeznek minden olyan ellenséges alakulattal, amely merészelne oldalba vagy hátba támadni bennünket, s hogy saját katonáinknak ilyenkor csak azon szabad gondolkodniok, miként zúzzák szét az előttük álló ellenséget.

Katonáik erkölcsi színvonalának emelésére törekedve gondoskodniok kell arról is, hogy soraikat ne ritkítsák egyesek azon a címen, hogy a sebesültekkel foglalkoznak. Ha a harcnak vége van és ott vagyunk a közelben, minden ápolást megadunk a sebesülteknek; de első feladatunk és legfőbb kötelességünk az, hogy győzzünk. A győztes sereg sebesültjei sohasem maradnak magukra, de a megvert sereg sebesültjeire ezernyi kín vár. Ezért az ütközet alatt a sebesültekkel foglalkozni nem más, mint álkönyörületesség és általában csupán a gyávaság leplezése. S a tiszteknek ezen a téren is példát kell mutatniok az ügy iránti odaadásukkal, megsebesülés esetén nem fogadva el segítséget olyan katonáktól, akiknek tulajdonképpen harcolniok kellene.

Az austerlitzi csatában rengeteg olyan sebesült katonát láthattunk, akik bajtársaikat visszaküldték a zászlóaljhoz, amikor a kötözőhelyre akarták vinni őket.

Az egyik legjobb eszköz a katonák erkölcsi bátorságának fenntartására a tisztek példás magatartása az ütközet minden szakaszában. Amikor tüzérségi tűz állítja meg az ezredet, a tiszteknek emelt fővel kell a katonáik előtt fel-alá járniok és vidám beszélgetéssel, buzdító szavakkal ébren tartani harci szellemüket. Amikor rohamra kell indulni az ellenség ellen, a katonákat elő kell készíteniök erre, el kell ismételniök a fegyvereik

használatára vonatkozó, fent említett elveket, és azt kell tanácsolniok, hogy a közelharcban lehetőleg egymás mellett maradjanak és az első jelre azonnal gyülekezzenek.

Van egy jó módszer, amellyel elejét lehet venni annak, hogy a katonák túl korán nyissanak tüzet; ez egyszerűen abban áll, hogy a tisztek lóháton a vonal élére álljanak. „Katonák", mondhatja az ezredes, „csak nem fogtok tisztjeitekre lőni! Addig nem megyek hátra, amíg nincs itt az ideje, hogy tüzet nyissatok." Az így vezetett csapatok mindig bátrak és ritkán szenvednek vereséget, mert nemigen akadnak olyan ellenfélre, amely erkölcsi szilárdságuk és harci elveik tekintetében felveheti velük a versenyt.

Lovasság felbukkanása esetén emlékeztetni kell a katonákat négyszögünk erejére, amely sebezhetetlenné teszi őket. Ami engem illet, kijelenthetem Önöknek, szívből kívánom, hogy már első ütközetünkben lovasság támadjon meg bennünket – annyira biztos vagyok benne, hogy ez az 56. ezrednek csak alkalom dicsőség szerzésére.

A katonák erkölcsi bátorságát semmi sem teszi olyan komolyan próbára, mint a visszavonulás. Gyakran mondták, hogy a franciák nem nagyon alkalmasak erre a harcmódra, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy rossz katonák. Ez képtelenség. Az utóbbi negyven évben számtalan tény bizonyította, hogy a franciák jó vezetés esetén kitűnő visszavonulást tudnak végrehajtani. Gyakran a nemzeti jelleg rovására írták ezt, holott a tábornokokat kellett volna hibáztatni, mert rossz diszpozíciókat adtak vagy alkalmatlanoknak bizonyultak a katonák erkölcsi erejének kifejlesztésére.

Egy régi angol közmondás azt tartja: „Aki birkát csinál magából, azt meg is nyírják." Visszavonuláskor oroszlánt kell csinálniok magukból; és ha három-négy csapást mérnek a nyomukban levő ellenségre, tiszteletet ébresztenek benne. Ha az embernek némi tapasztalata van a hadviselésben, az utóvédharcokban könnyen érhet el bizonyos sikereket, amelyek rendszerint kitűnően fokozzák a visszavonuló sereg erkölcsi erejét, az üldözőket viszont alaposan elbátortalanítják. Visszavonulás esetén mindig Önök választják ki a terepet, amelyen felveszik majd a harcot. Ott gyűjtik össze és csoportosítják erőiket, hogy az ellenséges oszlop élét, amely az üldözés során nyilván nagyon hosszúra nyúlt, könnyen bekeríthessék. Minden egyes katona feladatát előre meg kell határozni, és a harcnak gyorsnak, lendületesnek kell lennie. Itt nincs helye a legcsekélyebb határozatlanságnak, habozásnak sem. Az ellenséges oszlop élét meg kell semmisíteniök, aztán sietve vissza kell vonulniok, nehogy harcba keveredjenek a folyamatosan érkező erősítésekkel.

Uraim, az elmondottak alapján világosan láthatják már, milyen jelentősége van az erkölcsi erőnek. Ez az erkölcsi erő attól függ, hogy a tiszt mennyire tudja megnyerni alárendeltjei bizalmát; ehhez tapintatos, okos és bátor tettekre van szükség. Ügyelniök kell arra, hogy katonáiknak már békeidőben jó véleményük legyen az Önök harci képességeiről. Ezt úgy érhetik el, hogy nem szorítkoznak ellenőrzésekre és szemlékre vagy fárasztó gyakorlatozásra. Ezek a dolgok kétségtelenül mind nagyon hasznosak, de nincsenek befolyással a katonák *erkölcsi* erejére. Vitatkozzanak embereikkel régebbi háborúinkról, beszéljenek nekik hős hadseregünk nagyszerű tetteiről, ébresszék fel bennük azt a vágyat, hogy maguk is ilyen tettekkel büszkélkedhessenek, egyszóval, tegyenek meg mindent a dicsvágyuk fejlesztése érdekében.

On the Moral Element in Fighting by Marshal Bugeaud

A megírás ideje: 1861 február eleje

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 február 9., 16., március 2. (23., 24., 26.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

ESSAYS

ADDRESSED TO VOLUNTEERS.

[Reprinted from the "Volunteer Journal for Lancashire and Cheshire."]

LONDON:
W. H. SMITH AND SON, 186, STRAND.
MANCHESTER: W. H. SMITH AND SON, 12, BROWN STREET.
1851.

Az „Értekezések önkéntesek számára" c. brosúra címlapja

Friedrich Engels

Előszó
[az „Értekezések önkéntesek számára" c. brosúrához[143]]

Az alábbi cikkek eredetileg a „Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire" számára íródtak, és e lap tulajdonosainak kívánságára jelennek most meg újra ebben a formában, mert úgy látszik érdemesnek tartják ezeket szélesebb körben elterjeszteni az önkéntesek között, mint ahogy azt egy többé-kevésbé helyi jellegű folyóirat lehetővé teszi. Hogy mennyire helytálló ez a vélemény, azt az olvasóközönségnek kell majd eldönteni.

Aligha szükséges előrebocsátani, hogy a cikkekben foglalt tények, például a vontcsövű puskára, a francia könnyűgyalogságra stb. vonatkozók, se nem újak, se nem eredetiek; ellenkezőleg, az ilyen cikkek szükségképpen nagyrészt kompilációk különböző forrásokból, amelyek felsorolása mindamellett feleslegesnek látszik. Eredetieknek tekinthető részek csupán a szerző végkövetkeztetései és a nézeteit ismertető fejtegetések.

Manchester, 1861 március 9.

Preface

A megjelenés helye: „Essays addressed to Volunteers", London and Manchester 1861.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: F. E.

[Friedrich Engels]

Az önkéntes tábornokok

Az önkéntesi mozgalomból egyvalami hiányzik: kompetens kívülállóknak az elfogulatlan és okos, nyílt és őszinte kritikája. Az önkéntesek olyannyira kedvencei a nagyközönségnek és a sajtónak, hogy a kritika teljesen lehetetlenné vált; senki sem hallgatna rá, mindenki elfogultnak, barátságtalannak és időszerűtlennek tekintené. Csaknem mindig hallgatással siklottak el afelett, ami az önkéntesek teljesítményeiben nem volt kielégítő, ezzel szemben minden csapatot mindenért, amit némiképpen jól hajtott végre, az egekig magasztaltak. A pártatlanság igényével tett udvarias hangú megjegyzéseket élesen elítélték; ha valakinek bárhol is nyilatkoznia kellett az önkéntesekről, s esetleg nem volt hajlandó lelkesen hízelegni vagy meg nem érdemelt dicséretet zengeni, még örülhetett, ha megúszta azzal, hogy öntelt sznobnak vélték. Milyen gyakran ártott az önkénteseknek az az ostoba hízelgés, hogy a világ bármely hadseregével szemben megállnák a helyüket! Milyen gyakran mondták nekik, hogy a sorkatonaság egyik hadosztálya sem hajthatná végre jobban azt, amit ők a Hyde Parkban, Edinburgh-ban, Newtonban vagy Knowsleyben bemutattak!

Mellőzve tehát az ilyen értelmetlen hajbókolást, amely mindig nevetséges, leszögezhetjük, hogy az önkénteseket próbára kellene állítani, mielőtt igazságos ítéletet akarunk mondani teljesítőképességükről. Ennek azonban rég lejárt az ideje. Ha az önkéntesi mozgalom csaknem kétévi fennállás után még nem bírja el a kritikát, sohasem fogja elbírni. A tavalyi nyár nagy szemléi nézetünk szerint abba a periódusba estek, amelyben a mozgalom gyermekkorából serdülő korába lépett. Ezekkel a szemlékkel maguk az önkéntesek provokálták ki a kritikát, de ezt – egy-két kivételtől eltekintve – mégsem gyakorolták nyilvánosan azok, akik erre hivatottak lettek volna.

A következmények – mind a hiányzó becsületes és őszinte kritikának, mind a túlzott hízelgésnek a következményei – most elég világosan láthatók. A másfél éve fennálló önkéntes csapatok között aligha akad egyetlenegy is,

amely titokban nincs meggyőződve róla, hogy tökéletesebb már nem is lehetne. A katonák, miután átvették a legegyszerűbb zászlóaljmozdulatokat, megtanulták a sík terepen való csatározás rutinmunkáját és részt vettek némi lövészetben, nagyon is hajlamosak feltételezni, hogy mindezeket a dolgokat ugyanolyan jól tudják, mint a sorcsapatok. És hogy a tisztek mint vélekednek önmagukról, azt bebizonyította a szinte minden csapatnál kibontakozó versenyfutás a századosi, őrnagyi és alezredesi előléptetésért. Mindenki tökéletesen alkalmasnak érezte magát bármilyen tiszti rangra, amelyet sikerült megszereznie, pedig a legtöbb esetben minden bizonnyal nem az érdem döntötte el az előléptetést, és nincs mit csodálkoznunk azon, hogy igen gyakran igazán nem megfelelő ember kerül a megfelelő helyre. A tisztek és a legénység annyira elhitték azt, amit a jó szándékú sajtó és közvélemény teljesítményeik tökéletességéről mondott, hogy kezdték a katonáskodást rendkívül könnyű dolognak tartani. Még csoda, hogy újsütetű tökéletességük nem hitette el velük, hogy a hosszú kiképzésen átmenő tisztekből és katonákból álló állandó hadsereg teljesen felesleges egy olyan országban, amelyben sokkal könnyebben faraghatók tökéletes katonák az önkéntesi elv alapján.

Hogy a mozgalomnak mekkora kárt okoztak sajtóbeli hívei, erre az első félreérthetetlen bizonyítékot a tavaly nyáron Londonban rendezett hadgyakorlat nyújtotta. Néhány vállalkozó kedvű önkéntes ezredes elérkezettnek vélte az időt, hogy katonáinak ízelítőt adjon abból, mit is jelent valójában a harc. Persze a reguláris hadsereg mindentudói fejüket csóválták, de ez mit sem számított. Hiszen ezek a regulárisok rossz szemmel nézték az önkéntesi mozgalmat, irigykedtek rá, a Hyde Parkban tartott szemle sikere szinte eszüket vette, attól féltek, hogy a hadgyakorlat túlszárnyalja majd mindazt, amit a sorkatonák e tekintetben valaha is véghezvittek stb. Nem csinálták-e végig az önkéntesek a puskafogásokat, a szakasz- és zászlóaljkiképzést és a csatározási gyakorlatokat? És a tisztjeik, bár nemrég még egyszerű civilek voltak, nem váltak-e rátermett századosokká, őrnagyokká és ezredesekké? Miért ne vezetnének egy dandárt vagy egy hadosztályt éppoly jól, mint egy zászlóaljat? Miért ne játszanának egy kicsit tábornokosdit, amikor az alsóbb rangokban olyan jól megállták a helyüket!

Így hát végrehajtották a hadgyakorlatot és az valamennyi jelentés szerint szégyenletes volt. A dolgot a talajviszonyok teljes semmibevevésével, a tűzhatás bámulatos lebecsülésével és a hadgyakorlatoknál szokásos valószínűtlen feltételezések teljesen nevetséges eltúlzásával vitték végbe. A katonák semmit sem tanultak belőle. A harcolásról a valósággal merőben ellentétes benyomást nyertek, s üres gyomorral és fáradt lábbal tértek haza; az utóbbi

talán az egyetlen, ami kezdő harcosok számára bizonyos mértékben hasznosnak tekinthető.

Az ilyen naivitás a mozgalom gyermekkorában megbocsátható. De mit szóljunk, amikor most is ilyen kísérletekhez folyamodnak? A londoni önkéntesek fáradhatatlan botcsinálta tábornokai ismét munkához láttak. Tavaly nyáron szerzett babéraik nem hagyják őket nyugodni. Egyszerű, szokásos méretű harcgyakorlat már nem elégíti ki becsvágyukat. Ez alkalommal nagy, döntő csatát akarnak megvívni. A terv szerint 20 000 önkéntesből álló hadsereget dobnak át Londonból a déli tengerpartra, hogy ott visszaverjen egy inváziót és még aznap este visszatérjen Londonba, másnap reggel pedig már újra belevessék magukat mindennapi munkájukba. Mindezt a „Times" helyes megjegyzése szerint mindennemű szervezet nélkül, törzs, hadbiztosság, szárazföldi szállítás, ezredvonat nélkül, sőt borjú nélkül és a hadjárathoz szükséges mindazon dolgok nélkül, amelyeket a sorkatona a borjúban magával szokott vinni! Ez azonban csak egyik oldala a kérdésnek, csak egyik jellegzetes vonását mutatja annak a hihetetlen önbizalomnak, amelyre önkéntes tábornokaink feljogosultnak érzik magukat. Hogy miképp szerzik meg a taktikai ismereteket, a csapatok vezetésének képességét, ezt nem kérdezi a „Times". Márpedig ez éppen olyan fontos kérdés. Az önkéntesek csak sima terepen végzik gyakorlatozásukat, a csataterek azonban általában éppenséggel nem simák, hanem átszeldeltek, s éppen az átszeldelt, hullámos terep előnyének kihasználására való képesség az alapja minden alkalmazott taktikának és annak a képességnek, hogy a csapatokat bevetéskor vezetni tudják. De hogyan is érthetnének az önkéntesek tábornokai, ezredesei és századosai ehhez a művészethez, amelyet elméletileg és gyakorlatilag meg kell tanulni? Hol tanították meg őket erre? Az alkalmazott taktikának ezt az alapelvét annyira nem vették figyelembe, hogy egyetlen olyan csapatról sem tudunk, amelyet gyakorlatilag kioktattak volna arra, hogyan kell végrehajtani ütközetet átszeldelt terepen. Mi egyéb sülhet hát ki az ilyen hadgyakorlat-kísérletekből, mint színjáték, amely talán kielégíti a hozzá nem értő nézőket, de a benne résztvevő katonák számára egész biztosan haszontalan és csak arra alkalmas, hogy az önkéntesi mozgalmat az ilyen előadásnál jelenlevő katonai szakértők szemében nevetségessé tegye.

Csodálkozva látjuk, hogy még a gyakorlatias Manchesterben is próbálnak önkéntes tábornokokat faragni. Kétségkívül nem vagyunk annyira fejlettek, mint londoni barátaink; nálunk nem lesz hadgyakorlat, hanem csupán az összes manchesteri önkéntesek tábori gyakorlata – valami olyasmi, mint a newtoni szemle – és ez viszonylag sima terepen fog végbemenni. Ne értsenek félre bennünket, korántsem helytelenítjük ezt, ellenkezőleg, hisszük,

hogy a manchesteri önkénteseknek nem ártana évenként fél tucatnyi ilyen tábori gyakorlat. Hozzáfűznénk még azt is: kívánatos lenne, ha az ilyen tábori gyakorlatokat átszeldelt terepen hajtanák végre, hogy a gyakorló (egy képzelt ellenség ellen folytatott) harcot jobban variálhassák, hogy a tisztek és a legénység fokozatosan hozzászokjanak az átszeldelt terepen való manőverezéshez. Az ilyen manőverek a hadsegédeknek kitűnő alkalmat nyújtanak arra, hogy a későbbi tisztképzésnél néhány gyakorlati következtetést vonjanak le a terep harcban való kihasználásának módszerére vonatkozólag. Ennyiben nemcsak helyeseljük a tervet, hanem éppenséggel azt kívánjuk, hogy bővítsék ki és rendszeresen valósítsák meg. Ám az egyik helyi újság múlt szombati cikkéből arról értesültünk, hogy ez alkalommal az önkéntesek mindent maguk fognak végezni. Vagyis önkéntes főparancsnokuk, önkéntes dandártábornokaik és önkéntes törzsük lesz. Ez pedig kísérlet arra, hogy az önkéntes tábornokok faragásának londoni rendszerét Manchesterben is bevezessék; s ezellen határozottan tiltakozunk. Minden kellő tiszteletet megadva a manchesteri vezénylő tiszteknek, azt mondjuk: még sokat kell tanulniok, amíg – és itt nem teszünk kivételt – teljesen kiképzett zászlóaljparancsnokokká válnak. És ha – még el sem érve a már vállalt felelősségüknek megfelelő képzettséget – arra törekednek, hogy egy-egy napig magasabb rangban tényked hessenek, azt teszik, ami véleményünk szerint az önkéntesi mozgalom legnagyobb átka, tudniillik katonásdit játszanak és ezzel lejáratják a mozgalmat. Zászlóaljaik élén a megfelelő helyen lennének, gondoskodhatnának katonáikról és közben maguk is tanulhatnának valamit. Mint látszattábornokok semmi valóságos hasznot nem hajtanának – sem katonáiknak, sem önmaguknak. Minden elismerésünk manchesteri ezredeink hadsegédeié, mert elsősorban nekik köszönhető, hogy ezredeik azzá lettek, amik, ám helyük mindenkori ezredüknél van, ahol egyelőre még nem nélkülözhetők, és semmi valóságos haszon nem származna abból, ha akár csak egy napig is hadsegédet, tábornokot és dandárőrnagyot játszanának, ami bizonyára egyénileg sem jelentene nekik különösebb elégtételt.

Mivel itt Manchesterben van a hadsereg északi hadosztályának törzsszállása egy nagy létszámú képzett törzzsel, és mivel egy gyalogos- és egy lovasezred a helyőrségünk, nem szükséges, hogy ilyen szokatlan tréfákhoz folyamodjunk. Úgy véljük, jobban megfelelne a katonai függelemnek és az önkéntesek érdekének is, ha csak úgy gyűlnének nagyobb arányú fegyvergyakorlatra, hogy a parancsnokságot felajánlják a körzet tábornokának, s reá bízzák a hadosztály és a dandárok élére állítandó megfelelő törzskari és sorezredekbeli tisztek kiválasztását. Kétségtelen, hogy az önkénteseket így ugyanolyan barátságos légkör venné körül, ahogy az előző alkalmakkor. Így

olyan emberek állnának a hadosztály és a dandárok élén, akik értik a dolgukat és rá tudnak mutatni az előforduló hibákra, s az önkéntesek önálló szervezete is csorbítatlanul megmaradna. Ez kétségtelenül gátat vetne annak, hogy ezredesek tábornokokként, őrnagyok ezredesekként és századosok őrnagyokként tényked jenek, de meglenne az a nagy előnye is, hogy Manchestert megkímélné olyan látszattábornokok faragásától, akikért Londont, ahol ez most egészen nyíltan folyik, igazán nem kell irigyelnünk.

Volunteer Generals

A megírás ideje: 1861 március első fele

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 március 16. (28.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

Brighton és Wimbledon

A londoni és környékbeli önkéntes csapatok húsvéthétfői gyakorlatai, úgy látszik, teljesen igazolták „Az önkéntes tábornokok"-ról* szóló cikkben kifejtett feltevéseinket. Lord Ranelagh ama kísérlete, hogy egyetlen napra saját parancsnoksága alatt összehívja körzetének valamennyi önkéntesét, azonnal szakadást idézett elő a különböző csapatok között. A főparancsnok ellenjelöltjeként Lord Bury lépett fel; a brightoni hadgyakorlattal szemben Wimbledonban szervezett tábori gyakorlatot. A különböző csapatok közt nagy volt a széthúzás, s ennek következtében egyik részük Brightonba ment Lord Ranelagh, egy másik részük Wimbledonba Lord Bury parancsnoksága alá, voltak csapatok, amelyek ugyanerre a helyre mentek, de függetlenül, s voltak, amelyek Richmondban vagy Wansteadben gyülekeztek. Ez a szétforgácsolás önmagában véve még nem lett volna baj. Minden csapat teljesen független a másiktól, és joga van szabad idejét tetszése szerint eltölteni. De feltétlenül igen káros következményekkel járnak, és jártak azok az éles viták, személyi torzsalkodások és ellenségeskedések, amelyek ezt a szakadást megelőzték és bizonyára eltartanak még egy ideig. A vezénylő tisztek vagy az egyik vagy a másik fél mellett foglaltak állást; katonáik ugyancsak állást foglaltak, de nem mindig parancsnokaik mellett, úgyhogy a londoni önkéntesek többsége két nagy részre szakadt: a Ranelagh- és a Bury-csoportra. Brightonban nagy számban jelentek meg a Wimbledonba vezényelt csapatokhoz tartozó katonák fegyver nélkül, de egyenruhában, saját közvetlen feletteseik döntése és parancsa elleni tiltakozásuk jeléül. Lord Ranelagh, akinek módfelett hízelgett a rokonszenvnek ez a megnyilatkozása, még egy ideiglenes zászlóaljat is alakított belőlük; és kifinomult katonai ízléssel, amilyenre eddig egyetlen hadseregben sem volt még példa, megengedte nekik, hogy saját katonáival együtt vonuljanak fel. Legalábbis ezt jelenti a „Daily Telegraph"[144].

* *V. ö. 240–244. old. – Szerk.*

Felvetjük hát a kérdést, vajon milyen jogon jelöli magát akár Lord Ranelagh, akár Lord Bury az önkéntes tábornoki tisztségre, széthúzást idézve elő ezzel az eddig jól együttműködő alakulatok közt. Mindkét tiszt a reguláris csapatoknál szolgált; ha az volt a becsvágyuk, hogy tábornokokká váljanak, nyitva állt előttük a rendes út ahhoz, hogy másokhoz hasonlóan erre a rangra emelkedjenek; és társadalmi állásuknál fogva erre tízszer annyi volt az esélyük, mint legtöbb bajtársuknak. Amikor beléptek az önkéntes csapatokhoz, nagyon jól tudták, hogy itt a lehető legmagasabb katonai rang az alezredesi rang; hogy ha az önkénteseket valaha is mozgósítanák, a sorkatonasággal és a milíciával együtt dandárokba tömörítenék és tényleges dandártábornokok parancsnoksága alá helyeznék őket; hogy már a brit katonai szervezet jellegénél fogva is lehetetlen tábornokká kinevezni olyan tiszteket, akik nem a sorkatonasághoz, hanem a haderő valamely *más részéhez* tartoznak. Amikor időleges önkéntes tábornoki rang elérésére törekednek, olyan pozíciót akarnak betölteni, amelyre sohasem fogják kinevezni őket, de más önkéntes tiszteket sem, s amelynek betöltésére nyilván nem is alkalmasak, mert nincs tapasztalatuk a katonák tömegeinek vezetésében. S ha ennek ellenére azért, hogy egyetlen napig tábornokot játszhassanak, megzavarják körzetük különböző csapatainak összhangját, vállalva, hogy esetleg komoly kárt okoznak a mozgalomnak, még szigorúbb és még egyértelműbb elítélést érdemelnek.

Eddig az önkéntesek minden nagyobb gyülekezésénél az volt a szokás, hogy a főparancsnokságot, valamint a dandár- és hadosztálytábornokok kinevezését a körzet katonai parancsnokának ajánlották fel. Előző cikkünkben* megmondottuk már, hogy ezzel az eljárással teljesen egyetértünk, mert megfelel a katonai szokásnak és függelemnek, s mert rátermett parancsnokokat biztosít. Most látjuk, hogy még más eredményre is vezet. Ha a húsvéti hadgyakorlatok parancsnokságát az illetékes szervekre bízták volna, nem került volna sor szakadásra és ez az egész torzsalkodás elmaradt volna. Ám a londoni parancsnokok, úgy látszik, egészen nevetséges módon rémítgették embereiket a Horse Guardsszal[63]. Jelszavuk: „Az Istenért, csak a Horse Guardsot hagyjuk ki a játékból!". Mi itt északon nem szigetelődünk el ennyire. Mindig kitűnően megvoltunk természetes katonai feletteseinkkel, és ennek hasznát láttuk; reméljük is, hogy a régi rendszer fennmarad, s hogy elkerüljük azokat a nevetséges viszályokat, amelyek a londoni csapatokat most megosztják.

* *V. ö. 240–244. old. – Szerk.*

Hogy a londoniak mennyire bizalmatlanok voltak a Horse Guardsszal szemben, azt az a felháborodás is mutatja, amelyet Brightonban Scarlett tábornok megjelenése keltett, akit a Horse Guards küldött oda, hogy az eseményekről beszámoljon. A különböző csapatok bölcsei merengve a fejüket csóválták. Úgy látták, hogy a tábornok kiküldetésével a Horse Guards nagyon ravasz módon próbálja elérni célját. A legszörnyűbb következményeket jósolták arra az esetre, ha ezt mint magától értetődő dolgot eltűrik. Azt latolgatták, hogy az önkénteseknek tulajdonképpen tiltakozniok kellene: és valóban, olyan értelmű nyilatkozatot javasoltak, hogy Scarlett tábornok nem tart igényt a díszelgés fogadására, mert az csak a grófság kormányzóját illeti meg. Az ügy végül úgy rendeződött, hogy mindketten megjelentek, és együtt fogadták a díszelgést. Ám az a tény, hogy ilyen kérdések egyáltalán felmerültek, megmutatja, milyen tévesen fogják fel egyes önkéntesek pozíciójukat.

Látjuk tehát, hogy ez a húsvéti ügy a csapatok fegyelme, a függelem, vagy akár a felettes tisztek iránti tiszteletadás szempontjából semmit sem használt a londoni önkénteseknek.

Rátérve a különböző tábori gyakorlatokra, előre kell bocsátanunk, hogy csak a londoni sajtó jelentéseire támaszkodhatunk, ezek pedig, katonai vonatkozásaikat tekintve, rendkívül hiányosak és zavarosak. Ha tehát a tényekkel kapcsolatban valamilyen hibát követünk el, ez nem a mi rovásunkra írandó.

Lord Ranelagh öt dandárja a díszfelvonulás után Brightontól keletre állt fel, arccal a város felé. Nagyon kis dandárok voltak ezek; mindegyik három, egyenként átlagban 400-as létszámú zászlóaljból állt. Ezekkel az erőkkel egy dombhátat kellett elfoglalni, amely túlságosan kiterjedt volt ilyen kis létszámhoz viszonyítva. Ilyen esetben, amikor mintegy 7000 ember felveszi a harcot, feltételezik, hogy az ellenség nincs nagy számbeli fölényben, mert különben ezek a dandárok visszavonulnának tartalékaikhoz. Ezért a parancsnok szokás szerint első és második vonalban, valamint tartalékban állítaná fel csapatait, a lehetőségekhez képest biztosítaná szárnyait és az ellenség esetleges átkaroló mozdulatainak elhárítását tartalékaira és a főerőre bízná (feltéve, hogy ez mögötte áll). Ám csaknem valamennyi jelentésből kitűnik, hogy Lord Ranelagh mind a 7000 emberét egyetlen vonalban állította fel! Terve ugyanis háromszor akkora létszámra készült, és amikor 20 000 ember helyett csak 7000 jelent meg, ezekkel a kis erőkkel is elfoglaltatta az egész terepszakaszt, amelyet a nagyobb létszámra számítva jelöltek ki. Ha valóban ez történt, Lord Ranelaghnak egyszer s mindenkorra le kell mondania arról, hogy valaha is tábornokká váljon akár az önkénteseknél, akár másutt. Alig

tudjuk elhinni, hogy Lord Ranelagh ilyen képtelenségre vetemedett, mivel azonban a sajtó majdnem egyöntetű állításaival szemben semmiféle ellenvetésnek a nyomát sem láttuk, el kell hinnünk, hogy csakugyan így történt. A jelentések még azt is állítják, hogy *volt* ugyan egy néhány századból álló kis tartaléka, de ennek kétharmadát is mindjárt az első vonalba vezényelték, úgyhogy második vonalnak vagy tartaléknak szinte nyoma sem volt a gyakorlótéren.

Ezt az első vonalat *feltételezett* második vonalával és *feltételezett* tartalékával megtámadta a *feltételezett* ellenség; a támadót csatárlánc fogadta, majd pedig, ennek visszavetése után, a jobbszárnyon álló századok szakaszössztüze. Hogy miért tanítják az önkénteseket a hadgyakorlatokon szakaszössztűzre, azt igazán nem tudjuk megmondani. Úgy véljük, minden katona, aki valaha csatatéren volt, egyetért velünk abban, hogy a szakaszössztűz, amely annak idején, amikor a sorgyalogság még lassú menetben nyomult előre, talán bizonyos fokig hasznos is volt, azóta teljesen elavult, és az ellenséggel szemben hasznavehetetlen, s hogy a csatártűz és sortűz között nincs semmiféle használható közbülső láncszem.

A képzeletbeli ellenség visszavetette a védelmi vonalat. Hogy miképpen mutatták be a második vonalnak és a tartaléknak a tevékenységét (hiszen ezeket végeredményben az első vonal támogatásaként *feltételezték*), azt elképzelni sem tudjuk. A zászlóaljaknak nemcsak azt kellett feltételezniök, hogy visszavetették, hanem azt is, hogy felváltották őket. Ezután elfoglaltak, majd el is vesztettek egy második, hátrább fekvő dombvonulatot. Egy harmadik terepszakaszon azonban végre fordulat következett be: képzeletbeli erősítések érkeztek, az ellenséget visszaverték, de nem vették komolyan üldözőbe.

A „Times" arról tudósít, hogy a végrehajtott mozdulatok egészen egyszerűek voltak. Az alábbi részlet egy összefoglalás, amelyet a „Telegraph" tudósítója az egyik tiszttől kapott zászlóalja mozdulatainak leírásaképpen.

„Négyes sorokban érkeztünk, majd a sorok az 1. szd. előtt negyed távközös oszlopot alakítottak, az oszlop balra kanyarodott, majd ismét felfejlődött az 1. szd. felé, az 1. szd. által fedezve vonalalakzatban előrenyomult, megállt, felhangzott a jeladás a gyülekezésre, és befutottak a csatárok; tűz a századok jobb szárnya felől; a vonal visszahúzódott, és a századok jobbszárnyának széléről négyes sorokban hátravonult; az arcvonal oszlopba fejlődött, az 1. szd. mögött negyed távközös oszlop alakult; az oszlop szakaszonként a centrumot megkerülve elvonult; szétbontakozott hátulról távközbe való bekanyarodáshoz; balról vonalba kanyarodott

és sortüzet adott le; századoszlopokban hátul jobbról végigvonult; kiigazodott az 1. szd.-hoz; negyed távközös oszlopot alakított az 1. szd. előtt; felfejlődött a 2. szd. felé, ezután az 1. szd. felvonult az arcvonalba, s a többi alakulat előre kanyarodott; negyed távközös oszlopot alakítottak az 1. szd. mögött; négyes sorokban elindultak, s így elhagyták a dombot."

Arról, hogy miképpen hajtották végre ezeket a mozdulatokat, csak annyit tudunk, hogy — amint ez önkénteseknél lenni szokott — nagyon gyakran elvétették a távközt és a századok a vonalba való felállásnál szétváltak.

Wimbledonban Lord Grosvenor korán reggel gyakorlatozott a zászlóaljával, és elvonult, amikor Lord Bury két dandárja (nem egészen 4000 ember) megérkezett. Ezek nagyon egyszerű gyakorlatot végeztek, de az igen alkalmas volt arra, hogy a legénységgel éreztesse, milyen tevékenységre és mozdulatokra kerülhet sor igazi háborúban. McMurdo ezredes olyan jól írja le beszédében az egészet, hogy csak ennyit kell hozzáfűznünk: a csatárok visszavonulása és a sortűz megnyitása közti időt itt is szakaszössztűzzel töltik ki, s ezt mi minden szempontból a leghatározottabban helytelenítjük. Ilyenkor Wellington herceg azt parancsolta embereinek, hogy inkább feküdjenek le, mintsem hogy állva kitegyék magukat a tüzérségi tűznek és azt gyenge, hatástalan és magukra nézve demoralizáló szakaszössztűzzel viszonozzák.

Egyébként teljes egészében egyetértünk McMurdo ezredes kitűnő beszédével, amellyel mai jegyzetünket zárjuk. Reméljük, minden önkéntes figyelembe veszi és megszívleli, amit az ezredes a századgyakorlatozásról mond. Az önkéntesek elemi képzése szükségképpen kevésbé tökéletes, mint a reguláris katonáé, mindamellett a zászlóaljak állhatatossága szempontjából rendkívül fontos. Csak a leggondosabb századgyakorlatozással lehet ellensúlyozni ezt az elkerülhetetlen hiányosságot.

McMurdo ezredes a következőket mondja:

„Önkéntesek! Olyan embereknek, akik valamelyest járatosak már ebben az ügyben, felesleges részletesen megmagyaráznom az Önök által ma végrehajtott mozdulatokat. Szükségesnek tartom viszont felhívni a figyelmüket annak a két állásnak a jellegére, amelyet a végrehajtott tábori gyakorlat folyamán elfoglaltak. Az első állás, amelyet ma elfoglaltak, természetesen nagyon erős volt, annyira erős, hogy az ellenség kétharmad része tétlenségre lett volna ítélve. Lovassága nem tevékenykedhetett volna eredményesen, és tüzérsége sem okozhatott volna Önöknek kárt –

legfeljebb vertikális tűzzel. A feltételezés szerint az ellenség, amely ezt az állást túlságosan erősnek tartotta, megpróbálta elérni ezt a fennsíkot, amelyen most állunk, hogy az egyik ilyen Wimbledon felé vivő hosszú völgyön át megkerülje szárnyunkat. Önöknek ezért fel kellett adniok előző erős állásukat, arcvonalat változtatva bal felé. Az ellenségnek kettős célja volt. Egyenletes, sík területre akart kijutni, ahol mind a tüzérséget, mind a lovasságot és a gyalogságot bevetheti a harcba, emellett az Önök balszárnyát megkerülve el akarta érni a wimbledoni országutat, hogy az Önök állásán keresztül London felé vonulhasson. Szeretném megmagyarázni, mi volt a különbség az Önök két állása között. Más volt a helyzet, amikor átszegdelt dombtetőn álltak, ahol nem érhette el Önöket sem lovasság, sem tüzérség. Ott feltartóztatták az ellenséget, és ilyen helyen bármily létszámú bátor katona feltartóztathatta volna; de itt mintegy biliárdasztalra juttatták Önöket, ahol talán Európa legjobb csapatainak hadműveleteibe ütközhetnek. Megfigyeltem, hogy amikor itt vonalba álltak, egyes zászlóaljak kissé bizonytalanok voltak. Emiatt nem teszek nekik szemrehányást, mert még nincs kellő gyakorlatuk. De tény, *hogy bizonytalanok voltak; és ha ma bizonytalanok voltak a vonalba való* felállásnál, mi lenne, ha ezt a síkságot ellenséges tüzérségi tűz pásztázná végig, ha majd elepednének a szomjúságtól, ha körös-körül hullanának bajtársaik, ha hirtelen, a por- és füstfellegben éreznék, amint az ellenség nehézlovassági támadása még a földet is megremegteti a lábuk alatt? Gondolják meg, hogy fiatal csapatok ilyen körülmények között milyen könnyen veszthetik el biztonságérzetüket! Mi az ellenszere ennek? A fegyelem és csakis fegyelem. Fegyelmen nem a rossz magatartás javítását értem, hanem a szellem és a test szokássá vált összhangját, egy bizonyos célra irányuló egységét; a szellemnek és a testnek azt a kapcsolatát, amely az egészet mozgásba hozza, s amely egy századot, egy zászlóaljat, egy dandárt gép módjára működtet. Ez pedig csak századgyakorlatozással érhető el; csak úgy érhető el, ha nagy figyelmet fordítanak az egyéni gyakorlatozásra. Én ugyanis a századot tekintem a hadsereg egységének, s ha az egyéni kiképzés jó és biztos, akkor biztosan áll a lábán a század, és biztosan áll majd a lábán az egész hadsereg is. Mindazzal, amit lövészetről tanultak, minden buzgalmukkal és hazafiasságukkal az ütközet napján semmire sem mennek, ha nem váltak vérükké a századgyakorlatok. A századgyakorlatozás a döntő, és semmi egyéb, ezért arra kérem Önöket, tartsák szem előtt, hogy az még nem minden, ha kiválóan lőnek, mert ez mit sem ér, ha nem tudnak a tűzben teljesen szilárd vonalba felállni. Uraim, nehéz dolguk volt ma ezen a nedves talajon; ezért nem akarom

Önöket tovább fárasztani, térjenek hát vissza otthonukba, amelyet olyan jól meg tudnak majd védeni."

Brighton and Wimbledon

A megírás ideje: 1861 április 4 körül

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 április 6. (31.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: F. E.

Friedrich Engels

A századgyakorlatozás

Két héttel ezelőtti számunkban nyomatékosan felhívtuk az önkéntesek figyelmét McMurdo ezredesnek a századgyakorlatozással kapcsolatos megjegyzéseire.* Most visszatérünk erre a témára, mert úgy véljük, legfőbb ideje, hogy fontosságát országunk minden lövésze felismerje.

Nemrég alkalmunk volt megszemlélni egy olyan önkéntes alakulat zászlóaljgyakorlatozását, amely harcosainak számarányát, a gyakorlaton való jó szereplését, a tiszteknek a szolgálatban tanúsított kötelességtudatát és következésképpen az alakulat általános teljesítőképességét tekintve egészében véve határozottan fölötte áll a kerületi csapatok átlagának. Nagy meglepetésünkre azt láttuk, hogy csak igen kevés a haladás ahhoz képest, amit ugyanez az alakulat mintegy hat hónappal ezelőtt mutatott. A zászlóaljmozdulatok valamivel jobban mentek, mint a tavalyi évad végén, de a fegyverfogásokat és a szakaszképzést sokkal hanyagabb módon hajtották végre. Még a „fegyvert vállra" végrehajtásánál is úgy tűnt, mintha az emberek nem lennének tudatában annak, hogy a jobbra, balra és mögöttük álló mintegy 400 emberrel összhangban kell cselekedniök. A felkészülésnél és tisztelgésnél úgy látszott, mintha minden puska szinte büszke volna arra, hogy szomszédaitól függetlenül kerül a megfelelő helyzetbe; és általában úgy látszott, hogy hallgatólagosan elhanyagolják az egy-kettőt vagy egy-kettő-hármat, amelynek pedig minden parancsszó végrehajtását jellemeznie kellene.

Annak a kaszárnyaudvarnak egyik sarkában, ahol mindez lejátszódott, egy sorezred egyik szakaszát láttuk gyakorlatra sorakozni őrmestere vezényletével. Feltételezhetően ez a zászlóaljnak egy ügyetlen szakasza volt, amelyet ezért külön gyakorlatozásra rendeltek be. Micsoda különbség! A katonák úgy álltak, mint a szobrok: egyetlen tagjuk sem mozdult, amíg a vezényszó el nem hangzott, s akkor csak azok a tagok mozdultak, amelyeknek végre

* *V. ö. 249–251. old. – Szerk.*

kellett hajtaniok a parancsot – testük többi része teljesen mozdulatlan maradt. Mihelyt a parancs fülükhöz érkezett, a karok egyszerre mozdultak, mindegyik mozdulat, amelyre a parancs végrehajtása tagolódott, teljesen határozott volt, és minden ember ugyanabban a pillanatban végezte el. Az egész szakasz valóban egy emberként mozgott. Azok az urak, akik oly szívesen kérkednek, hogy az önkéntesek ugyanolyan jól teljesítik minden feladatukat, mint a sorkatonaság, jól tennék, ha elmennének és tanulmányoznák egy kicsit a sorkatonaságot; hamarosan észrevennék, hogy a legjobb önkéntesek és a legrosszabbul kiképzett sorezred között még mindig óriási a különbség.

De – mondják majd – mi haszna a gyakorlatozás e tökéletességének az önkéntesek számára? Nem cél, hogy olyan precizitást érjenek el, ezt nem lehet tőlük elvárni és nincs szükségük rá. Kétségtelen, hogy ez teljesen helyes. Már az a kísérlet is, hogy az önkéntesek versenyre keljenek a sorkatonasággal a gyakorlatozás tökéletességében, a mozgalom tönkretételét jelentené. De az önkénteseknek is gyakorlottaknak kell lenniök, annyira gyakorlottaknak, hogy a közös egyidejű cselekvés teljesen mechanikussá váljék, teljesen magától értetődővé; annyira, hogy minden mozgásukat és mozdulatukat egyöntetűen, egyszerre és a katonás tartás bizonyos fokával végezzék valamennyien. Mindezekben a kérdésekben a sorkatonaság marad a mintakép, amelyre fel kell nézniök, s a századgyakorlatozás az egyetlen eszköz, amellyel a kívánt hatásfok elérhető.

Vegyük például a fegyverfogásokat és a szakaszgyakorlatokat. Hogy minden adott parancsszóra a zászlóalj valamennyi puskája egyszerre és az előírt módon mozduljon, az nem csupán a külszín kérdése. Feltehetően minden önkéntes alakulat most már eljutott addig, hogy a katonák ezt a gyakorlatot végre tudják hajtani egymás megsebesítése vagy puskáik összeakadása nélkül. Ám ezen belül is a különböző mozdulatok hanyag végrehajtása kétségtelenül nagy erkölcsi hatással van a gyakorlatozó zászlóaljra. Miért figyelne bárki is különösebben a parancsra, ha tőle jobbra-balra hibákat követnek el és a puskák meg le vagy fel mozognak akkor is, amikor ő már régen végrehajtotta a parancsot? Hogyan bízhat a balszárny valamelyik katonája, amikor szembekerülnek az ellenséggel, a jobbszárnyon álló bajtársaiban, ha nincs meggyőződve arról, hogy azok vele együtt töltenek, készülnek fel és céloznak az adott parancsra, és ugyanolyan gyorsan, mint ő maga, ismét készen állnak az újabb tüzelésre vagy a rohamra? Emellett minden tapasztalt katona megmondhatja, hogy az ilyen egyidejű tevékenység szokása – az a bizonyosság, hogy a tiszt vezényszavára az a két vagy három rövid, határozott hang felel, amelyek jelzik, hogy minden egyes ember bajtársaival egy

időben cselekszik – igen nagy erkölcsi hatást gyakorol a zászlóaljra. Ez érezteti a katonákkal, hogy valóban *egy* testet alkotnak, teljesen a parancsnok kezében vannak és hogy az a legkisebb intésre a legnagyobb hatással használhatja fel erejüket.

Nézzük továbbá a nagy vagy kis csapattestek mozdulatait. Ha nincs minden egyes ember annyira begyakorolva, hogy minden mozdulatot, amelyet végre kell hajtani, csaknem gépiesen végez az adott parancsszóra, akkor a zászlóalj sohasem fog egyöntetűen mozogni. Az a katona, akinek még az emlékezetében kell kutatnia, vagy az agyát kell megerőltetnie, hogy rájöjjön, mit is kíván tőle a kiadott parancs, több kárt okoz, mint hasznot a zászlóaljban. Ez a helyzet azzal a katonával is, aki akár megszokásból, akár valamely más okból hajlamos azt gondolni, hogy bizonyos mozdulatokat szükségképpen bizonyos más mozdulatok követnek; gyakran egészen más parancsot kap, mint amit várt, és akkor igen valószínűen hibázni fog. Az ilyen fogyatékosságok csak állandó századgyakorlatozással küszöbölhetők ki. Itt a vezénylő tiszt a parancsnoksága alatt álló kis egységgel negyedórányi idő alatt annyi különböző mozgást és alakzatváltozást végeztethet, és az egyikből a másikba való átmenet rendjét olyannyira váltogathatja, hogy a katonák sohasem tudva mi következik, hamarosan megtanulják, hogy figyeljenek és teljesen gépiesen cselekedjenek a parancsszóra. Egy zászlóaljban az összes mozdulatok szükségképpen sokkal lassúbbak, s ezért egészben véve kevésbé tanulságosak a katona számára, jóllehet a tisztek számára sok tanulságot nyújtanak. Elismert tény, hogy a századgyakorlatozásban jártas katonák a zászlóaljmozdulatokat jó tisztek vezényletével igen rövid idő alatt tökéletesen megtanulják. Minél többet gyakoroltatja a katonákkal a századmozdulatokat egy hozzáértő, józemű kiképző, annál egyöntetűbbek lesznek később a zászlóaljban. És nem szükséges hangsúlyoznunk, mennyire fontos a tökéletes egyöntetűség a zászlóaljban. A sortűz lehet hatásos, még ha elég szabálytalanul adják is le – de az a zászlóalj, amely négyszögképzés, felfejlődés, oszlopban való kanyarodás stb. közben összezavarodik, mindenkor reménytelenül elveszett, ha aktív és értelmes ellenséggel áll szemben.

És milyen fontos a távköz kérdése! Tagadhatatlan, hogy egyetlen önkéntes tisztnek vagy katonának sincs szeme a távközökhöz. Minden zászlóaljgyakorlatozás során, a nyílt oszlopban vagy negyed távközös oszlopban való menetelésnél megmutatkozik, hogy milyen nehéz a tiszteknek betartani a helyes távközt. Amikor négyszögből újra oszlopot alakítanak, a középső szakaszok katonái csaknem mindig elvétik a távközt, túl nagyot vagy túl kicsit lépnek hátra, következésképpen a kanyarodást igen szabálytalanul hajtják végre. A tisztek csak a zászlóaljban tanulhatják meg a távköz betar-

tását, bár az alegységekben és szakaszokban végzett századmozdulatok javíthatnak ezen. De a katonáknak, hogy megtanulják, miképpen kell négyszögből újra oszlopot alakítani (ez igen nagy fontosságú mozdulat az ellenséggel szemközt), a századokban kell ezt gyakorolniok.

Még egy dolgot kell figyelembe vennünk, s ez az emberek katonás tartása. Nemcsak a fegyverben álló minden egyes ember egyenes, büszke és mégis könnyed tartására gondolunk, hanem arra a gyors egyidejű cselekvésre is a század- és zászlóaljmozdulatoknál, amely éppannyira szükséges egy mozgó alakulatnál, mint a fegyverfogások a zászlóaljnál. Az önkéntesek, úgy látszik, teljesen meg vannak elégedve, ha néhány másodpercnyi késéssel körülbelül az előírt időre sikerül valahogyan a helyükre jutniok. Nem vitás, hogy ez a legfőbb, s az önkéntes alakulat fennállásának első évében bárki teljesen meg is lehetett volna elégedve ezzel. De minden mozdulatnak van bizonyos lerögzített végrehajtási módja, amelyet a szabályzat előír, és feltételezik, hogy ez az a mód, amellyel a kitűzött cél a lehető legrövidebb idő alatt, valamennyi részvevő szempontjából a leghasznosabban és így a legnagyobb rendben érhető el. Ennélfogva az előírt módtól való minden eltérés szükségképpen bizonyos fokú rendetlenséggel és szabálytalansággal jár együtt, amely nemcsak hogy a lomposság benyomását kelti a szemlélőkben, hanem bizonyos időveszteséget is okoz és a katonákat arra a gondolatra viszi, hogy a szabályzat részletes előírása merő badarság. Nézzen meg bárki egy önkéntes alakulatot, amint a középről kettős rendekben vonalba felfejlődik, századonként feláll vagy bármely más alakzatváltoztatást hajt végre, és nyomban látni fogja, milyen hanyag szokásokra tesznek szert. De az ilyen hibák, jóllehet elviselhetők régi sorezredeknél, amelyeknél megvan a kemény kiképzés szilárd alapja és amelyekkel újra elvégezhetik ugyanazt a gyakorlatot és lenyesik hanyagságaikat, önkéntes alakulatnál sokkal veszélyesebbek, mert ott nincs meg a részletgyakorlatozás szilárd alapzata. Hanyag szokásaik, amelyeket eleinte, amikor az embereknek gyorsan át *kellett* menniök minden elemi kiképzésen, kényszerűségből megtűrnek, fokozódni és sokasodni fognak, ha ezt szigorú századgyakorlatozással rendszeresen és szorgalmasan meg nem akadályozzák. E szokások teljes megszüntetése lehetetlen, de mindenesetre meg lehet és meg kell akadályozni, hogy tovább terjedjenek. Ami az emberek egyéni tartását illeti, feltételezzük, hogy ez fokozatosan javulni fog – bár erősen kételkedünk abban, hogy valaha is eltűnik a vonalnak az a furcsa hullámzása, amelyet helybenjáráskor minden önkéntes gyakorlatozáson láthatunk. Arra a bizonyos szokásra gondolunk, hogy helybenjáráskor mozog a test felső része, és úgy látszik, ez közös tulajdonsága valamennyi önkéntesnek, akit eddig láttunk. Mihelyt felemelik a jobb lábukat,

felhúzzák a jobb vállukat és leengedik a balt; a bal lábbal a bal váll is felemelkedik, úgyhogy az egész vonal hullámzik, mint enyhe szellőben az érett búzatábla, s ez nemigen hasonlít kemény katonák csapatára, akik felkészültek rá, hogy szembeszálljanak az ellenséggel.

Azt hisszük, eleget mondottunk ahhoz, hogy felhívjuk a figyelmet e kérdésre. Minden önkéntes, akinek szívügye a mozgalom, egyet fog érteni velünk, hogy rendszeres és szorgalmas századgyakorlatozásra van szükség; mert újra le kell szögeznünk: az önkéntes alakulatok elemi kiképzését rendkívül elhanyagolták, s nagy figyelemre és sok munkára van szükség, hogy ezt a fogyatékosságot valamiképpen helyrehozzuk.

Company Drill

A megírás ideje: 1861 április közepe

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 április 20. (33.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: F. E.

Friedrich Engels

Puskák és puskalövészet — A Lancaster- és az Enfield-puska

A Wallinger hadnagy és a királyi műszaki csapatok őrmesterei közt lezajlott legutóbbi lőverseny, amelyről április 6-i és 13-i számunkban tudósítottunk, a közönség figyelmét ismét azokra az előnyökre terelte, amelyekkel a Lancaster-puska, különösen mint katonai fegyver, rendelkezik. A chathami verseny alkalmával az őrmesterek a királyi műszaki csapatoknál rendszeresített 577-es ovális furatú, Lancaster-puskával lőttek, amelynek ára körülbelül 4 £. Nyilvánvalóan helytelen lenne, ha ezt a fegyvert a tökéletes szerkezetű, mintegy 25 £-be kerülő Whitworth-fegyverrel hasonlítanánk össze. Sokkal helyénvalóbb az összehasonlítás a Lancaster- és a közönséges Enfield-puska között, mivel a két fegyver ára közt a különbség nem számottevő, és a Lancaster-puska ára bizonyára nem is lépné túl az Enfield-puskáét, ha azt is állami gyárakban nagy tömegben készítenék. Kérdés, hogy valóban jobb puska-e. A „London Review"[145] egyik tudósítója, általános elvekre támaszkodva és az eddigi tapasztalatokból ítélve, igennel válaszol e kérdésre. Felhívjuk tehát a figyelmet e témával foglalkozó cikkének alábbi részleteire:

„A fegyverek lőszabatosságát nagyon egyszerű törvényszerűség határozza meg. Csak az szükséges, hogy a lövedék hossza és keresztmetszete között megtaláljuk a megfelelő arányt és a lövedéket hossztengelye körül megfelelő forgó mozgásba hozzuk, s máris kiváló lőszabatosságot érünk el, függetlenül attól, hogy milyen rendszer biztosítja a lövedék rotációját vagyis forgó mozgását. Ez azt jelenti, hogy a puskacső furatának lehet akárhány, tetszés szerinti formájú huzaga vagy akár egyetlenegy huzaga sem, a lőszabatosság minden esetben ugyanaz, feltéve, hogy az említett arány megmaradt és a lövedék forgó mozgást végez. Amikor azt mérlegeljük, hogy melyik fegyver a legmegfelelőbb a katona számára, mindenekelőtt arra kell ügyelni, hogy a fegyver ne lépjen túl bizonyos súlyt és

bizonyos méretet, hogy könnyen tölthető és tisztítható legyen. A könnyű töltéshez viszont az szükséges, hogy a töltés alkalmával a súrlódó felület minél kisebb legyen s hogy a huzagok alakjának megválasztásakor, amennyire csak lehet, kerüljék az éleket. Az ismert huzagalakok közül az ovális csavarvonal felel meg a legjobban ennek a feltételnek, mivel itt a töltéskor csak két súrlódó felület mutatkozik, és egyetlen más alak sem teszi olyan könnyűvé a tisztítást azokkal a szükségképpen gyér eszközökkel, amelyek harchelyzetben a katona rendelkezésére állnak. Ezt a nézetet láthatóan megerősítik az indiai hadjárat tapasztalatai, valamint a Máltán, Gibraltárban és más külföldi állomáshelyeken folytatott kísérletek. Indiában a hadjárat egyes kritikus szakaszaiban az Enfield-puska állítólag teljesen felmondta a szolgálatot. Újságok, magánlevelek és hivatalos jelentések tele voltak panasszal; de ugyanazzal a lőszerrel, ugyanolyan körülmények között, az ovális furatú puskák, amelyekkel a királyi műszaki csapatok voltak felfegyverezve, a tisztek és a legénység megelégedésére mindig pontosan működtek.

Ha az Enfield-puskát kisebb kaliberrel készítik és hosszabb lövedéket használnak, akkor hatása ugyanolyan jó, mint a Whitworth-puskáé; mindamellett az Enfield-hadipuska jelenlegi formájában olyan kísérletnek tekintendő, amellyel teljesíthetetlen követelményeknek akarnak eleget tenni. Az e fegyver megszerkesztésével megbízott tiszteknek nem engedték meg, hogy bizonyos határon túl csökkentsék a fegyver űrméretét. Ezért a szabványnak a 0,577 hüvelykes űrméretet fogadták el. E túlságosan nagy űrméret folytán egy elkerülhetetlen fogyatékosság mutatkozott: tökéletes, pontos, hermetikusan záró illeszkedést nehéz létrehozni a lövedék és a cső belső tere közt, amikor a golyót a felrobbanó lőpor kilöki a csőből. Vizsgáljuk meg, milyen tényleges eredményt ért el az Enfield-puska e tökéletlen körülmények között. A golyó súlyát 530 grainben állapították meg, a puskaportöltetet 70 grainben, az űrméretet, mint az előbb említettük, 0,577 hüvelykben. 70 grain puskapor hatása a lövedék nagy keresztmetszetére való tekintettel nem fejthet és nem fejt ki elegendő nyomást ahhoz, hogy a lövedéket kellőképpen kitágítsa és minden esetben a huzagokba sajtolja. Gondos kísérletek azt mutatják, hogy a lövedékeknek nem egészen 10 százaléka terjed ki minden irányban egyformán és teljes mértékben. A lövedéken néha csak egy, néha két huzagnak a nyomai rajzolódnak ki világosabban és valamennyi kilőtt lövedéknek csak egytizede tágul ki tökéletesen; ebből adódik a 0,577 hüvelyk űrméretű hadipuska ki nem elégítő lőszabatossága.

A *valamilyen formában* huzagolt puskák lőszabatosságának legkedve-

zőbb feltételei a következők: űrméret 0,5 hüvelyk, a lövedék hossza 1,12 hüvelyk, 1 huzagolás, illetve csavarzat 18 hüvelykre, puskaportöltet 90–100 grain (6. sz.), a lövedék súlya változatlan, vagyis 530 grain. Ilyen körülmények között a lövedék keresztmetszetére ható erő elégséges ahhoz, hogy a lövedék feltétlenül és biztosan beleilleszkedjen a furatba, és ez a következőképpen történik: a furat csökkentett átmérője következtében hosszabb a lövedék, és a fém kitágításához nincs szükség arra a fából való feszítőcsészére, amely a hadipuskánál használatos. Ennélfogva a lövedék homogén idom, hosszúsága az átmérőnek mintegy háromszorosa. A robbanás pillanatában a puskapor feszítőereje először a lövedék végére, illetve hátsó részére (a) hat, és a hajtóerő átadása, jóllehet szinte egy pillanat alatt megy végbe, mégis a lövedék fémtömegének vis inertiae-je* formájában mutatkozó ellenállásba ütközik, amely a lövedék egész hosszában hat (a-tól b-ig); s amelyet a puskacsőben levő levegő ellenállásának visszahatása is fokoz.

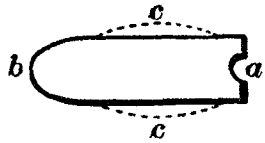

A kis kaliberű puska lövedéke

Első pillantásra is nyilvánvaló, hogy ez az ellenállás a lövedék középső részén jelentkezik, ahol a legnagyobb az ellenállás (c), s így egy egészen természetes kitágulás következtében a lövedék kissé megrövidül, mondjuk egytized hüvelykkel, a középső rész átmérője viszont megnagyobbodik, légmentesen beleilleszkedve a puskacső belsejének formájába, függetlenül annak alakjától.

Ha ezek a tökéletesebb feltételek megvannak, 500 eset közül egyszer sem fordulhat elő hiányos kitágulás, a lövedék mindig fölveszi a furat formáját, s ebből a legkitűnőbb lőeredmények adódnak.

E megjegyzések valamennyi fajta vontcsövű (huzagolt) puskára érvényesek.

Mit nyújtanak a vontcsövű puskának e kedvező feltételek és miért biztosítják a jobb lőszabatosságot? Miután megmutattuk, hogy a lövedék tökéletesen kitölti a cső belsejét, igyekszünk vázolni ennek eredményeit.

* – tehetetlenségi ereje – *Szerk.*

A huzagolt fegyver konstrukciójának egyik fő feladata „lapos röppálya" elérése, vagyis az, hogy a lövedék által röptében leírt görbe minél inkább közelítse meg az egyenes vonalat. Ehhez elengedhetetlen követelmény a nagy sebesség, hogy a gravitáció a lehető legkisebb mértékben térítse le a lövedéket az egyenesről. Az űrméret csökkentése adja az első eredményt, s ha a lövedék kis keresztmetszetéhez nagyobb lőportöltetet alkalmaznak, ez maximális sebességet és lőszabatosságot biztosít.

Ami a huzagolás módszereit illeti, az elmondottakból kitűnik, hogy ha a lövedék a cső elhagyásakor megkapta a kellő forgást, tulajdonképpen nem közömbös, milyen módon jön létre a forgás, hatszögletes furattal, mint a Whitworth-puska esetében, oválissal, mint a Lancaster-puskánál, vagy pedig három huzaggal, mint az Enfield-puskánál. Nincs szükség több huzagra sem, mert ha *egyetlenegy* eléggé fogja a lövedéket ahhoz, hogy megforgassa, már megvan a szükséges feltétel. A huzagolás módszereiben azonban vannak bizonyos fogyatékosságok, amelyek könnyen kimutathatók. Ha a huzagok szögletesek, a kitáguláskor bizonyos erőveszteséget idéz elő a szögletek kitöltése, valamint az ezekben könnyen elillanó gáz-mennyiség. Emellett a puskacsőben minden él hátrányos; s ez a hátrány bármilyen számú huzagnál, mélységük arányában jelentkezik. Ezért jelenleg elméletben a Lancaster-puska ovális csavarmenete a legjobb forma, mert a lövedék ebbe a legcsekélyebb kitágulással is könnyen beleilleszkedik.

Hogy a Lancaster-puskának nyilvánvalóan nagy előnyei vannak, az kitűnik abból, hogy az Enfield-modell elfogadása előtt négy különböző bizottság, egymástól függetlenül, vele szemben a Lancaster-puskát tartotta jobbnak és ezt javasolta. A javaslatot jóváhagyás végett a főparancsnok elé terjesztették, ő pedig végső döntésre Hythe-be küldte. Az ottani gyalogsági lőiskola tisztjeinek első jelentése nagyon kedvező volt, de a második jelentés az Enfield-puska mellett döntött. Azzal indokolták a döntést, hogy a lövedékeknek „szórásuk" volt. Később azonban állítólag a következő tények szivárogtak ki. Az a 10 000 Pritchett-töltény, amellyel az első kísérleteket végezték, szabványos méretű volt. Ezekkel a töltényekkel kiváló lőeredményeket értek el. A második kísérlet alkalmával nem ugyanazt a lőszert használták. Az előbbiek 1853-ban, az utóbbiak 1854-ben készültek; a kísérleteket Hythe-ben végző tiszteknek sejtelmük sem volt arról, hogy különbség van a használt lőszerben, mert nem tájékoztatták őket arról, hogy az 1854-ben előállított töltények átmérője 0,007 hüvelykkel kisebb, mint az 1853-ban gyártottaké.

Erre a tényre csak másfél évvel az Enfield-puska végleges elfogadása

után derült fény, amikor Fitzroy Somerset ezredes (akkoriban százados) a királyi műszaki csapatok ovális furatú karabélyának modelljét vizsgálta. Könnyen belátható, hogy a szabványosnál kisebb átmérőjű Pritchett-töltény, különösen ha keményebb ólomból készült, sok esetben úgy hagyja el a csövet, hogy nem jön forgásba, vagyis nem eléggé tágul ki ahhoz, hogy akár a Lancaster-puskának, akár más puskának a csövét kitöltse.

Aligha vonja kétségbe bárki is, hogy a Whitworth-puska hadseregbeli használatra túlságosan drága és gondosabb kezelést kíván, mint amilyet harchelyzetben kaphat, ezért a kísérleteket a Lancaster- vagy Enfield-puskával, vagy pedig más olyan típusokkal kell végezni, amelyek a háborúban szokásos durva kezelésre alkalmasak. Az ilyen kísérletekre azonban nem alkalmasak a lőversenyek; hanem a lövéseket rögzített állásból, egyenlő lőpormennyiséggel és egyenlő súlyú és öntetű lövedékekkel kell leadni, úgy, hogy valamennyi feltétel azonossága mellett a próba csak maguknak a fegyvereknek az előnyét mutassa."

Az előbbi megjegyzések két különböző kérdést érintenek: 1. Mi a legjobb arány a lövedék átmérője és hossza között, *bármely* fegyvernél alkalmazzák is? 2. Melyek a Lancaster-puska, vagyis az ovális furatú puska előnyei?

Ami az első kérdést illeti, korántsem értünk egyet a szerzővel abban, hogy legjobb töltényének arányai minden mást felülmúlnak. Azok a puskák, amelyek eddig a legjobb eredményeket érték el – a svájci és a Whitworth –, 0,5 hüvelyknél kisebb kaliberűek, és lövedékük viszonylag hosszabb. Itt azonban nem bocsátkozhatunk egy ilyen általános jellegű téma tárgyalásába.

Ami a második kérdést illeti, nem látjuk, hogy a szerző meggyőző módon bizonyítaná a Lancaster-puska *bármiféle* előnyét az Enfield-puskával szemben. Azt, hogy a műszaki csapatok karabélyai kevésbé gyakran mondanak csődöt, mint a gyalogság Enfield-puskái, könnyen azzal is magyarázható, hogy a gyalogosok minden hadseregben százszorta nagyobb számban vannak, mint a műszakiak; s legalább százszor olyan gyakran használják puskájukat, mint amazok karabélyukat, mivel a műszaki csapatoknak más a feladatuk, mint hogy gyalogsági harcot vívjanak.

Hogy hosszú és nehéz, alsó végén kellőképpen kivájt expanziós lövedék úgy készíthető, hogy teljes töltettel a huzagoknak úgyszólván bármely formáját felveszi, azt a Whitworth-puska példája is mutatja; itt a szükséges kitágulás rendkívül nagy, a lövedék az alsó végén mégis felveszi a hatszögű formát. Kétségtelenül készíthető tehát olyan lövedék, amely eléggé kitágul

ahhoz, hogy kitöltsön egy ovális furatot, ha a két átmérő közti különbség nem túlságosan nagy. De hogy miért lenne ezért jobb a műszaki csapatok karabélya, mint az Enfield-puska, azt már nem tudjuk felfogni. Szerzőnk ideális lövedékének semmi köze ehhez a karabélyhoz – nem illene bele. S ha szerzőnk még a kaliber csökkentése esetén is 90–100 grain súlyú lőport tart szükségesnek ahhoz, hogy lövedéke teljesen beleilleszkedjék az ovális furatba, úgy véljük, ez hallgatólagos beismerése annak, hogy a jelenlegi 70 graines töltet nem mindig biztosítja a műszaki csapatok ovális furatú karabélyában a lövedék teljes kitágulását. Szerzőnk nem mondja, mi legyen a megnövelt töltet következtében fellépő nagyobb visszarúgással, tudjuk azonban, hogy a Whitworth-puskánál a 80–90 grain elég kellemetlen visszarúgást okoz, s ez gyors tüzeléskor csökkenti a célzás biztonságát.

A szokatlanul jó eredmények, amelyeket a műszaki csapatok karabélyával a chathami versenyen elértek, valamint néhány rendkívül jó eredmény, amelyet magánszemélyek érnek el Lancaster-puskával, s amelyről időnként a sajtó is beszámol, azt mutatják, hogy kívánatos volna ismét megvizsgálni az ovális furatú expanziós fegyver teljesítőképességét és azt, vajon alkalmas-e hadipuskának. A magunk részéről úgy véljük, hogy itt is fognak hibákat találni és hogy a huzagolás módja valójában nagyon másodlagos kérdés a hadipuska esetében. Ahelyett, hogy az Enfield-puskával kapcsolatban ilyen jelentéktelen dolgokról vitatkoznának, miért nem térnek mindjárt a tárgyra és miért nem mondják meg, hogy e puska legnagyobb és legfontosabb hibája a *nagy kaliber*? Ha ezen változtatnának, nyomban kitűnne, hogy minden más tökéletesítés részletkérdés csupán.

Rifles and Rifle-Shooting – The Lancaster and Enfield Rifles

A megírás ideje: 1861 április vége

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 május 4. (35.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: F. E.

Friedrich Engels

Aldershot és az önkéntesek

Cambridge hercege a londoni lövészdandár díszebédjén mondott beszédében kijelentette, nagyon örülne, ha Aldershotban láthatná az önkénteseket. Az egyetlen nehézség véleménye szerint az, hogy miként jutnak el oda. Bátorkodunk néhány javaslatot tenni e nehézség leküzdésére.

Kétségtelenül nem jöhet szóba, hogy egész önkéntes alakulatokat Aldershotba vagy bármelyik más táborba küldjenek. Összetételük kizárja ennek minden lehetőségét. Nincs olyan század, zászlóaljról nem is beszélve, amelynek tagjai többségükben ugyanabban az időben akárcsak két hetet is szakíthatnának erre a célra.

De ha az önkéntesek egész alakulatokban nem is juthatnak Aldershotba, nem mehetnek-e oda egyenként és nem tanulhatnak-e ott így is igen sokat? Úgy véljük – ezt megtehetik, ha úgy rendezik el a dolgot, hogy az önkéntesek minden könnyítést megkapjanak és ezáltal kihasználhassák ezt az alkalmat.

Véleményünk szerint az önkéntesek nagy többsége olyanokból áll, akik évente két hétre időnként mentesíteni tudják magukat mindennapi teendőik alól. Igen sokan közülük ilyen tartamú vagy még hosszabb rendes szabadságot kapnak. Ezek között bizonyára tekintélyes számmal vannak olyanok, akiknek semmi kifogásuk nem lenne, ellenkezőleg, szívesen töltenék idejüket és költenék pénzüket Aldershotban, ha befogadnák őket oda. Ilymódon májustól szeptember végéig minden nehézség nélkül Aldershotban lehetne tartani változó számú önkéntest, akiknek a létszáma azonban ezen idő alatt mindenkor legalább körülbelül egy zászlóaljnak felelne meg. Ha tehát ez a változó létszám a táborba mehetne, hogyan lehetne ezt felhasználni?

Javasoljuk, hogy állítsanak fel egy sor barakkot vagy sátrat mintegy 600 önkéntes számára, és ennek az önkéntes tábornak a parancsnokságát bízzák a sorkatonaság egy századosára vagy még inkább egy őrnagyára, akit egy segédtiszt[107] és egy őrmester támogatna. A tábort körülbelül májusban kellene megnyitni, mihelyt elegendő számú önkéntes jelentkezett. Ha a tá-

bor megtelt, további jelentkezőket akkor bocsátanának be, amikor hely ürül számukra; ezekből az önkéntesekből egy zászlóaljat alakítanának, és felsőruhájuk felett előírásos szabású és előírásos színű blúzt kellene hordaniok, hogy öltözetüknek egyenruha jellege legyen. Mivel bizonyára túl sok volna a tiszt, csak az lehetne a megoldás, hogy tisztek átmenetileg mint őrmesterek és mint közlegények szolgálnak. Ez korántsem hátrány, hanem inkább előny. Egyetlen önkéntes tiszt egyéni alaki kiképzése sem olyan alapos, hogy a közlegények sorába való átmeneti visszatérés haszontalan lenne számára; idézze emlékezetébe, hogy minden reguláris tisztnek évről évre meghatározott ideig puskát kell a vállára vennie. Az ideiglenes tiszti helyek elosztását a zászlóaljban könnyű lenne szabályozni: a megjelent legidősebb századosok kezdhetnék, s ezután a többiek sorban töltenék be tisztjüket. Esetleg a vezénylő őrnagynak bizonyos hatalmat lehetne adni e helyek betöltésében, hogy élénk versengés támadjon a jelenlevő tisztek között. Ezek azonban részletek, amelyeknek a szabályozása nem sok fáradságba kerülne, ha egyszer magát a gondolatot komolyan fontolóra veszik.

Az ilyen változó összetételű zászlóalj sohasem érne el túl nagy teljesítőképességet és sem a vezénylő őrnagynak, sem segítőtársainak nem lenne könnyű feladatuk. Egy célt azonban elérne: tudniillik azt, hogy általában az önkéntes hadseregben és különösen annak tisztjei és altisztjei között egy mag alakulna ki olyan emberekből, akik valóban katonák voltak, ha csak két hétig is. Ez talán szánalmasan rövid időnek tűnik, de nem kételkedünk abban, hogy Aldershot elhagyásakor mindenki lényegesen másképp érezné magát, mint megérkezésekor. Egészen más, ha valaki hetenként egyszer vagy kétszer gyakorlatozik, miután egész napját üzlettel és más dolgokkal töltötte, vagy, ha egy táborban gyakorlatozik reggel, délben és este, még ha csak két hétig is. E két hét alatt az ottlevő önkénteseknek nem lesz más elfoglaltságuk, mint a katonai kiképzésük; mindenki olyan nagy előrehaladást tesz majd a gyakorlatozásban, amilyet a jelenleg szokásos önkéntes gyakorlatokon akármilyen hosszú idő alatt sem érhet el, s azonkívül sokkal többet lát majd a katonaéletből, mint amennyit a saját alakulatában valaha is láthatna, hacsak az alakulat nem vonul e célból táborba. Minden önkéntes azzal a meggyőződéssel hagyná el Aldershotot, hogy ez alatt a két hét alatt legalább annyit tanult, mint egész megelőző önkéntesi szolgálata alatt. Bizonyos idő múlva azután alig lesz olyan önkéntes század, amelynek egy vagy több tagja ne járt volna Aldershotban; és mindenki látni fogja, hogy a jobban kiképzett erőknek ez a jelenléte mennyire megjavítja a különböző alakulatok szilárdságát és katonáik tartását is.

Abból a feltevésből indultunk ki, hogy a kiképzés minden önkéntes

számára két hétig tart majd, egyszerűen azért, mert ennek a rövid időnek a biztosítására szinte bárki lehetőséget találhat. De semmi akadálya sem lehet annak, hogy az olyan önkéntesek, akik ezt megtehetik, egy egész hónapig a táborban maradhassanak.

Az önkénteseknek természetesen maguknak kell fedezniök táborbeli ellátásukat. A kormánynak sátrakat és tábori felszereléseket kell rendelkezésükre bocsátania, s talán gondoskodhatna arról is, hogy térítés ellenében biztosítsák az önkéntesek élelmiszerellátását. Ilymódon az állam tetemesebb megterhelése nélkül az önkéntesek is olcsón megúsznák a dolgot, és az egész jobban megfelelne a szabályos tábori életnek.

Nem kételkedünk abban, hogy ha a kísérletet egyszer megvalósítják, az önkéntesek kapva kapnak majd rajta. A zászlóalj mindig teljes létszámú lenne, és talán hamarosan szükségesség mutatkozna arra, hogy további hasonló zászlóaljakat alakítsanak más táborokban vagy magában Aldershotban. Ha a tisztekben tetemes többlet lenne, az egyik táborban fel lehetne állítani egy külön „tiszti zászlóaljat", valamivel hosszabb kiképzési idővel, és bizonyosra vehető, hogy egy ilyen zászlóalj, legalábbis egy évadra, beválna.

De van még egy másik formája is annak, hogy a tábort és általában a sorkatonaságot hasznossá tegyék az önkéntes tisztek számára; nevezetesen az, hogy ezeket a tiszteket bizonyos időre beosztják a reguláris hadsereg zászlóaljaiba. Ez megoldható úgy, hogy a tiszteknek ne kelljen túl messzire menniök lakóhelyüktől. Ezen idő (mondjuk egy hónap) alatt az önkéntes tisztek úgy szolgálnának, mintha valóban az ezredhez tartoznának. Kétségtelenül lehetne utat és módot találni rá, hogy egy-egy zászlóaljba legalább egy önkéntes tisztet osszanak be anélkül, hogy ez bármiképpen befolyásolná a reguláris tisztek teendőit és helyzetét, hiszen a reguláris tisztek mindig a lehető legnagyobb jóindulatot tanúsították az önkéntesek iránt. Ha ezt a javaslatot elfogadják, célszerűnek tartanánk, hogy csak olyan önkéntes tiszteket osszanak be a sorkatonasághoz, akik valamilyen módon megmutatták, hogy hasznot tudnak ebből húzni. Az önkéntes tisztet ugyanis nem azért irányítják oda, hogy az alapokat megtanulja, hanem hogy ismereteit megszilárdítsa és tökéletesítse; olyan dolgokat kell tanulnia, amelyeket saját alakulatában nem tanulhat meg.

Mindkét javaslatunk — változó összetételű zászlóaljak alakítása a táborokban és annak engedélyezése, hogy képzett önkéntes tisztek egy hónapon át a sorkatonaságnál szolgálhassanak — főleg a tisztek kiképzését tartja szem előtt. Ismételten le kell szögeznünk, hogy a tisztek alkotják az önkéntes hadsereg gyenge pontját, s ehhez hozzáfűzhetjük azt is, hogy az önkéntesek kiképzé-

sének jelenlegi rendszere, amint ezt ma már mindenkinek látnia kell, *nem hozhat létre megfelelő tisztikart*, és ezért új kiképzési eszközöket kell találnunk, ha azt akarjuk, hogy ez a haderő ne fejlődjék vissza, hanem ellenkezőleg, tovább tökéletesedjék.

Csak azért terjesztjük elő ezeket a javaslatokat, hogy felhívjuk a figyelmet e kérdésre. Nem áll szándékunkban olyan kész tervet tárni a közvélemény elé, amely minden részletében ki van dolgozva, minden lehetőséget figyelembe vesz és megérett az azonnali megvalósításra. Ez mások feladata lenne, ha a dolgot komolyan fontolóra vennék. Ám meg kell mondanunk, hogy az egész önkéntesi mozgalom kísérlet volt, s ha az emberek nem hajlandók arra, hogy kicsit tovább menjenek a kísérletezésben, hogy megtalálják a megfelelő utat az e kísérletből létrejött új hadsereg tökéletesítésére, akkor a mozgalom végül zsákutcába fog jutni.

Aldershot and the Volunteers

A megírás ideje: 1861 május eleje

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 május 11. (36.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: F. E.

Friedrich Engels

A hadügyminisztérium és az önkéntesek

Úgy véljük, egész Nagy-Britanniában az önkéntesek Lancashire-ben, s az ottani városok közül leginkább Manchesterben mutatták a legnagyobb hajlandóságot és készséget arra, hogy a hadügyminisztérium valamennyi parancsának és rendelkezésének eleget tegyenek, hogy megfelelő kapcsolatot alakítsanak ki a reguláris hadsereggel, s hogy a mozgalomban együttműködjenek a hatóságokkal. Amikor rendelet jelent meg fegyverraktárak létesítésére, ezt végrehajtották, jóllehet nagyvárosban ez elkerülhetetlenül jelentős nehézségekbe ütközik. Bármilyen parancsot kaptak, annak azonnal és zúgolódás nélkül engedelmeskedtek. Valahányszor önkénteseink nagy tömegekben összegyűltek, elébe vágva Cambridge hercege kívánságának, felkérték a körzet katonai hatóságait arra, hogy vegyék át a parancsnokságot és szervezzék meg a dandárokat. Lancashire-i önkénteseink tettvágyukban készségesen elébementek a kormány minden beavatkozásának; tudták, hogy egységesítés és szabályozás elsőrendű követelmény, és a hadügyminisztérium minden körlevelét úgy fogták fel, mint egy újabb lépést ezen a téren. A „Volunteer Journal" első számától kezdve mindig azt ajánlotta, hogy készségesen és szívesen engedelmeskedjenek a hadügyminisztérium rendelkezéseinek, és folyvást hangsúlyozta, milyen óriási előnye van annak, ha az önkéntesek és a helyi és központi katonai hatóságok között tökéletes az egyetértés. Míg más helységekben, főleg Londonban, titokzatos hírek keringtek a Horse Guards[63] káros befolyásáról, a hatóságok ama kísérleteiről, hogy ellentéteket támasszanak stb., bennünket soha egyetlen percre sem ingattak meg efféle aggályok. Teljesen megbíztunk a főparancsnok, a hadügyminiszter és valamennyi alárendeltjük őszinteségében, amikor kijelentették, hogy minden lehető módon készek támogatni a mozgalmat.

De nem hunyhatunk szemet ama tény előtt, hogy az utóbbi időben történt egy-két apróság, amely azt a látszatot kelti, mintha illetékes személyek véleménye az önkéntes mozgalomról valóban némileg megváltozott volna, különösen amióta Lord de Grey and Ripon megvált a hadügyminiszter-

helyettesi tisztségtől. Néhány héttel ezelőtt – talán pünkösdhétfőn – Lord Ranelagh szemlét tartott a Regents Parkban a felszólítására megjelent londoni önkéntesek fölött. Már többször élesen elítéltük Lord Ranelaght, amiért tábornokot igyekszik játszani.* Fordulhatott volna McMurdo ezredeshez, az önkéntesek főfelügyelőjéhez, hogy emberei fölött szemlét tartson vagy ajánljon más képzett tisztet erre a célra. Ám akár helyesen járt el, akár nem, embereivel a Parkba ment; a dolgot nyilvánosan bejelentették, s így annyira elterjedt a híre, hogy rengeteg néző verődött össze. Köztük voltak olyanok, akik szégyenletesen viselkedtek: az önkéntesek körül tolongtak, áttörték soraikat, lehetetlenné tették az alakzatváltoztatásokat, köveket dobáltak, sőt, mint megállapították, egyesek hegyes szerszámmal próbálták a tisztek lovait megsebesíteni. Amikor ez kezdetét vette, a vezető tisztek természetesen rendőrt kerestek, de Sir Richard Mayne 6000 főnyi seregéből, értesüléseink szerint, *egy sem volt található*! Ennek következtében Lord Ranelagh szemléje a tömeg beavatkozása miatt teljes kudarcba fulladt. Lehet, hogy kudarccal végződött volna akkor is, ha simán zajlik le, hiszen Lord Ranelagh előző kísérletei is mind kudarccal jártak. Így azonban Lord Ranelagh mártírrá vált, megnyerve valamennyi önkéntes mély rokonszenvét.

Nem kétséges, hogy a rendőrségnek a nyilvánosan bejelentett szemlétől való teljes távolmaradása nem volt egészen véletlen. A sajtó arról cikkezett, hogy a rendőrség nyilván utasításra tartotta távol magát, és tudomásunk szerint Londonban az önkéntesek soraiban általánosan elterjedt az a vélemény, hogy a Horse Guardsnak köze van az ügyhöz és hogy minden lehető módon le akarja járatni az önkéntes mozgalmat. Londonban ez nagy felháborodást keltett, és meg kell vallanunk, hogy a tények – amelyeket tudomásunk szerint nem is próbáltak menteni vagy kimagyarázni – igen alkalmasak ilyen érzelmek keltésére.

Ezen a héten be kell számolnunk egy másik olyan esetről is, amely igazán nem vall arra, hogy a hatóságok ígéreteiknek megfelelően minden tőlük telhetőt el akarnak követni az önkéntesek támogatására. Nemrégiben bejelentették, hogy egyik manchesteri ezredünk rövid időre táborozásra készül. Úgy véljük, e bejelentésre csak akkor került sor, amikor már biztosnak látszott, hogy a dolog végrehajtható. Mindenfelől arról értesülünk, hogy szóbelileg sátrakat stb. igényeltek a hatóságoktól, és kérésük meghallgatásra talált, sőt meg is állapodtak a kérés teljesítésének feltételeiben. Ez bizonyára legfeljebb két-három héttel ezelőtt történt. Ennek alapján további megállapodásokat kötöttek a táborozási helyre, a kantinra, a tiszti étkezdékre és

* *V. ö. 240—244., 245—246. old. – Szerk.*

egyebekre vonatkozólag is; s amikor már minden rendben van és a sátrakra benyújtják a hivatalos igénylést, a kormány hirtelen visszakozik és kijelenti, hogy egyáltalában nem tud sátrakat szállítani!

Természetesen ez az egész tervet felborítja, és az ezredek minden költsége és fáradsága hiábavaló volt; márpedig mindnyájan tudjuk, hogy az önkéntes ezredeknek minden okuk megvan arra, hogy kis bankbetétjükkel – ahol egyáltalában van ilyen – óvatosan bánjanak. Állítólag olyan sok önkéntes ezred kért sátrat, hogy a kormány nem tud valamennyiök részére sátrat előteremteni, ezért egyetlen alakulatnak sem adott. Akár igaz ez, akár nem, a kormánynak tudnia kellene, hogy a szerződés az szerződés, és későbbi események nem menthetik fel vállalt kötelezettségeinek teljesítése alól. De egy kósza hír szerint, amely Londonhoz hasonlóan most Manchesterben is egyre terjed, ez csak üres kifogás, és a kormány egyáltalában nem óhajtja az önkéntesek táborozását; s még ha a szóban forgó alakulatok saját költségükön, független forrásból állítanának is fel sátrakat és barakkokat, felsőbb körökben a táborozást akkor sem néznék jó szemmel.

Az ilyen esetek kétségtelenül nem alkalmasak arra, hogy a hatóságok és az önkéntesek közt azt a szívélyes viszonyt előmozdítsák, amely a mozgalom további eredményessége szempontjából annyira fontos. A mozgalom sokkal erősebb, semhogy egy kormány elfojthassa; de ha az önkéntesekben nincs meg a bizalom a hatóságok iránt, és a hatóságok leplezett ellenállást tanúsítanak, úgy ez csakhamar jelentős zavart okozhat, és egy bizonyos időre gátolhatja a mozgalom fejlődését. Ezt nem volna szabad megtűrni. A parlamentben igen sok önkéntes tiszt van. Éljenek e megbízatásuk adta lehetőséggel és gondoskodjanak arról, hogy a kormány olyan magyarázatot adjon, amely azonnal rendezi a dolgot és az önkénteseknek megmutatja, hogy rejtett ellenségeskedés helyett szíves támogatásra számíthatnak.

The War Office and the Volunteers
A megírás ideje: 1861 június eleje
A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 június 8. (40.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Jelzés: F. E.

Friedrich Engels

Waldersee a francia hadseregről

Nemrégiben Berlinben megjelent egy könyv „A francia hadsereg a gyakorlótéren és a harctéren" címmel. A könyv nagy feltűnést keltett és rövid idő alatt több kiadást ért meg. Noha a szerző csak „egy öreg tisztnek" nevezi magát, nem titok, hogy a könyvet gróf Waldersee tábornok, Poroszország volt hadügyminisztere írta. Olyan ember ez, aki igen nagy tekintélynek örvend a porosz hadseregben és különösen azzal tűnt ki, hogy forradalmasította a csatározás, a járőr- és az előőrsszolgálat és általában a könnyűgyalogsági szolgálat tanításának régi vaskalapos rendszerét. Új módszerét, amelyre más alkalommal még visszatérünk, azóta bevezették a porosz hadseregben. Ezt a módszert az jellemzi, hogy mellőz minden alaki merevséget és kizárólag a katona szellemi képességeire támaszkodik, amikor olyan szolgálat teljesítéséről van szó, amely csak több ember értelmes és harmonikus együttműködése révén végezhető el. Mi sem természetesebb, mint hogy egy tiszt, aki minden egyes katona intellektuális képzésére ilyen nagy súlyt helyez, mindenkor nagy érdeklődést tanúsított a francia hadsereg iránt, amely embereinek egyéni katonai intelligenciájával a leginkább kitűnt. Nem meglepő tehát, hogy a szerző ezt a hadsereget tette tanulmánya specifikus tárgyává, s hogy e hadsereg soraiban sok a barátja és ismerőse, akiktől értékes információkat szerezhet. Amióta a franciák az 1859-es itáliai hadjáratban[19] az egyik legjobb és legbátrabb európai hadsereg ellen harcolva nagy sikereket értek el, európai jelentőségű kérdéssé vált az, hogy milyen körülményeknek tulajdoníthatók e rendkívüli és állandó győzelmek. A fent említett publikációban Waldersee tábornok éppen azt fejtegeti, hogy miben látja e tény magyarázatát.

A következő passzus áttekintést nyújt a francia hadsereg általános helyzetéről[146]:

„A francia jellem minden jó tulajdonsága, de minden hibája, gyöngéje is érződik e hadseregen. Igazi harci szellem fűti, harci kedv, tettvágy és

dicsvágy tölti el, bátor és merész, ahogy azt mindenkor, és újabban is az algériai, a krími és az itáliai csatatereken bebizonyította. Mindenütt voltak alkalmak, amikor tisztek és közkatonák egyaránt – különösen az elitcsapatokban – csodálatos hőstetteket vittek véghez, mint ahogy a francia katonák teljesítményei ezekben a hadjáratokban általában a legnagyobb tiszteletet érdemlik.

A francia katona rendkívül nagy testi és szellemi mozgékonysága folytán – amely elég gyakran tartós nyugtalansággá fokozódik – fáradhatatlan és kitartó a harcban és mindenfajta erőfeszítésben.

Rendkívül magabiztos, telve van becsvággyal és hiúsággal, és mindegyikükben egyetlen vágy él: hogy az ellenség ellen vonulhasson. Nem ismer nehézséget; egy régi francia közmondást tart szem előtt: »Ami lehetséges, jóformán meg is van; ami lehetetlen, valahogy csak meglesz«. Nem sokat töprengve – sőt elég gyakran nagyon is megfontolatlanul –, nekilát a dolognak, abban a meggyőződésben, hogy számára nincs leküzdhetetlen nehézség. Így a nemzetére jellemző lendülettel és hevességgel indul támadásba, s főleg ebben rejlik ereje. Emellett a francia katona körültekintő, ügyes, különösen alkalmas a párviadalra, s megszokta, hogy saját felelősségére cselekedjék. Találékony és szorult helyzetben leleményes; különösen jól ért ahhoz, hogy a táborban kényelmesen berendezkedjék, ellenséges tűzben hidat verjen stb., hogy a legrövidebb idő alatt házakat és falvakat rendezzen be védelemre és azokat a legnagyobb szívóssággal védje.

A háború minden hadsereg életeleme. A francia kormány a háborút igen bölcsen a csapatok természetes állapotának tekinti, ezért mindig és minden körülmények közt ugyanolyan pontosságot és szigort követel meg, mint hadjárat idején. Az ezredeket, amilyen gyakran csak lehet, táborba viszik, emellett állandóan cserélik a helyőrségeket, nehogy béke idején dívó szokások rabjaivá váljanak. A katonák kiképzését ugyanebben a szellemben kizárólag a háború céljaihoz szabják, teljesen elhanyagolva minden parádézást. Soha egyetlen alakulatot sem ítélnek meg díszfelvonulás alapján, ezért külföldi tisztek eléggé furcsának találják, amikor azt látják, hogy a francia zászlóaljak – még a császár előtt is – hanyag tartással, hullámzó sorokban, lépést nem tartva, jobb vállra vetett fegyverrel vonulnak el.

Ennek megvan a maga jó és rossz oldala. Az a sok jó katonai tulajdonság, amely a francia katonát lendületes támadásba viszi, *csak addig* érezteti nagyszerű hatását, *amíg előrenyomulhat*. A sentiment individuelnek*,

* – individuális (egyéni) érzésnek; individualitásnak – *Szerk.*

amely a francia katona minden támadóképességének alapja, nagy hátrányai is vannak. A katona, aki főleg magával van elfoglalva, addig megy együtt a tömeggel, amíg az diadalmasan halad előre; de ha ezt a tömeget erőszakkal és esetleg váratlanul visszavonulásra kényszerítik, megszűnik az összetartás, csakhamar megszakad az egyén kapcsolata bajtársaival, annál is inkább, mert ilyen esetben a csapatok hanyag harcászati kiképzése – amelyre később még bővebben kitérünk – lehetetlenné tesz minden állhatatosságot, s zűrzavart, teljes felbomlást idéz elő.

Ehhez hozzájárul még az is, hogy a franciák természetüknél fogva irigyek és a nemzetükre jellemző minden könnyedség ellenére válságos pillanatokban hajlanak a gyanakvásra. A francia katona szívesen és készségesen követi tisztjeit a harcban, de csak addig, amíg a tisztek előtte vannak és a szó szoros értelmében magukkal ragadják. A katonák ragaszkodnak ehhez, s amikor tűz alatt előrenyomulnak, »Vállrojtok előre!« kiáltásokkal fejezik ki ezt. A törzstiszteknek és a tábornokoknak tehát rendszerint csapataik élén kell csatába indulniok – tábornoknak kétségtelenül ott is a helye –, s ez a magyarázata annak, hogy a franciák mindig olyan sok tisztet vesztettek. De amikor a visszavonulás elkerülhetetlenné válik, hamarosan eltűnik a tisztekbe vetett bizalom, és szélsőséges esetben nyílt engedetlenség lép a helyébe. Mindezeknél az okoknál fogva a nagy erővel kikényszerített visszavonulás mindig rendkívül veszélyes volt a francia hadseregre nézve, és az is lesz."

Waldersee tábornok még sokkal többet is mondhatott volna arról, hogy kedvezőtlen körülmények között milyen könnyen rendül meg a francia katonának tisztjeibe vetett bizalma. Hogy a katonák mennyire bíznak közvetlen feletteseikben még ismétlődő kudarcok esetén is, ez a fegyelem legjobb fokmérője. Ebből a szempontból a franciák nem sokkal jobbak, mint a teljesen fegyelmezetlen újoncok. Magától értetődőnek veszik, hogy őket sohasem lehet legyőzni, legfeljebb „árulás" következtében; és valahányszor csatát vesztettek és néhány száz yardnyinál messzebbre vissza kellett vonulniok, valahányszor az ellenség nem várt mozdulattal meglepte őket, rendszerint ezt kiáltották: „Árulás!" Annyira hozzátartozik ez a nemzeti jellemhez, hogy Napóleon emlékirataiban (amelyeket jóval az események után Szent Ilona szigetén írt) célzás formájában a legtöbb tábornokának valamilyen áruló cselekedetet rótt fel, és a francia történetírók – hadtörténészek és általános történészek egyaránt – ezeket a célzásokat a legcsodálatosabb mesékké tudták kikerekíteni. Ahogy a nemzet gondolkodik tábornokairól, úgy gondolkodik a katona is ezrede és százada tisztjeiről. Néhány súlyosabb

vereség, és vége minden fegyelemnek. Ezért van az, hogy valamennyi hadsereg közül a francia hajtotta végre a legszerencsétlenebb visszavonulásokat.

A közkatonák és a tisztek toborzásának módjáról Waldersee a következőket írja:

„A francia katonát úgy toborozzák, hogy az ország fiatal férfiai között sorsot húznak; de mindenkinek joga van a kormány által meghatározott összeg befizetésével helyettest állítani. Ez az összeg a kormány kezelésében levő pénztárba folyik be, ahonnan a helyettesnek a besorozáskor egy kis előleget adnak, a többit pedig szolgálati idejének leteltekor kapja meg; a kamatokat szolgálati ideje alatt folyósítják neki. A javára írt összeget azonban bűncselekmény vagy rossz viselkedés esetén részben vagy egészben meg is vonhatják tőle. Így a kormány teljesen kézben tartja a helyettesek kiválasztását, és lehetőleg olyanokat soroz be, akik már hét évig szolgáltak, megbízhatóknak bizonyultak és jó magaviseletet tanúsítottak. Ilymódon a hadsereg nagyszámú régi katonához jut, és közülük választják ki a tisztesek legnagyobb részét. A szolgálati idő hét év; ebből az időből azonban a katonák többsége csak négy vagy öt évet tölt ténylegesen a hadseregnél, a többi időre szabadságolják.

A tiszteseket különösen nagy gonddal választják ki és a tisztek alapos vizsgának vetik alá őket. Többnyire nemcsak kifogástalan magatartás és kötelességük tökéletes, részletes ismerete jellemzi őket, hanem intelligencia, önállóság, nemes katonás tartás és bizonyos méltóság is, különösen a közkatonákkal szemben, akik fölött meg tudják őrizni azt a nagy tekintélyt, amellyel a szabályzat felruházza őket. Mivel minden tisztes előléptethető tisztté, a közkatonákkal szigorúan tartják a distanciát, ugyanakkor mindent elkövetnek, hogy kitüntessék magukat és jó példát mutassanak alárendeltjeiknek.

Jelenleg a tisztesek legnagyobb része helyettesekből áll. Csak kevés katonát léptetnek elő első szolgálati ideje alatt káplárrá és őrmesterré, köztük főleg azokat a fiatalembereket, akik jó nevelésben részesültek, de a pályázók nagy tömege miatt kiszorultak a katonai iskolákból, s önként jelentkeztek a hadseregbe, hogy ott megpróbáljanak tiszti rangot szerezni. Ezek a fiatalemberek nagyon gyorsan lépnek elő tisztesekké, és az alhadnagyi rang elnyeréséhez szükséges tisztesi vizsga letétele után igen gyakran már 2–4 évi szolgálat után tiszti rangba jutnak.

A közlegényi sorból előléptetett tisztek többsége 9–12 év és gyakran csak 15–20 év után kap tiszti kinevezést. Találomra kiragadott 170 ilyen tiszt közül tizenhatan 2–4 évi szolgálat után, hatvanketten 5–8 év után,

hatvanketten 9–12 év után és harmincan 12–20 évi szolgálat után kapták tiszti kinevezésüket. Az első 16 a tanult fiatalemberek osztályához tartozott; azt a 62 katonát, aki 5–8 év után kapott tiszti rangot, azért léptették elő, mert kitüntették magukat az ellenséggel szemben. A közlegényi sorból való előléptetés tehát békeidőben még Franciaországban is lassan megy.

A tisztek, mint már mondottuk, részben a közkatonák soraiból kerülnek ki, részben (békeidőben elsősorban) a katonai iskolákból, ahol a növendékek két évig tanulnak és a szigorú vizsga letétele után azonnal tiszti rangot kapnak. A tiszteknek ez a két kategóriája tartja a distanciát; a katonai iskolák növendékei és a közlegénység soraiból 2–4 év után előléptetett művelt emberek lenézik az idős alhadnagyokat és hadnagyokat, akik hosszú szolgálattal szerezték meg a vállrojtot. A tisztek, még az egyes zászlóaljakon belül is, korántsem alkotnak olyan összeforrott testületet, mint majdnem minden más hadseregben. Mindamellett azok a tisztek, akik a legénység viszonylag kevésbé művelt részéből kerülnek ki (s akik most, a Krím félszigeten és Itáliában elszenvedett súlyos veszteségek után az alantas tisztek nagyobb részét alkotják), a maguk módján nagyon hasznosak. Noha igen gyakran határozottan tudatlanok és néha olykor még nyersek is, jellem és viselkedés dolgában pedig ritkán haladják meg az őrmester színvonalát, saját hatáskörükben általában ügyesek, tökéletesen ismerik feladatukat, lelkiismeretesek, szigorúak és pontosak; kitűnően tudják, hogyan kell bánni a katonával, hogyan kell gondoskodni róla, hogyan kell őt mind a helyőrségi életben, mind a harcban példamutatással ösztönözni. Azonkívül a legtöbben közülük nagy tapasztalattal rendelkeznek a tábori életben, a menetelésben és a harcban.

A francia tiszt általában intelligens és harcias. Tudja, mit akar, különösen a harcban, ahol saját felelősségére cselekszik és tudja, hogyan kell a katonának bátorsággal példát mutatni. S ha ehhez még hozzátesszük, hogy a legtöbben közülük háborúban és harcban nagy tapasztalatra tettek szert, akkor azt kell mondanunk, hogy olyan tulajdonságokkal rendelkeznek, amelyek foglalkozásukra nagyon alkalmassá teszik őket.

Az előléptetés vagy szolgálati idő alapján vagy kiválasztás útján történik. Békeidőben két szolgálati idő szerinti előléptetés jut egy válogatás útján történőre, háborúban fordított az arány. A kiválasztás azonban rendszerint a művelt tisztek kategóriájára korlátozódik, a legénység soraiból kiemelkedettek tömegét viszont csak szolgálati idő alapján léptetik elő, s így ezek eléggé előrehaladott korban szerzik meg a századosi rangot. Körülbelül ez a legmagasabb fok, amelyet elérhetnek, és általában nagyon meg vannak elégedve, ha századosi nyugdíjjal vonulhatnak vissza.

Ezek szerint a francia hadseregben az alantas tisztek között sok a 30–40 éves, sok százados pedig 50 felé jár; ezzel szemben a törzstisztek és a tábornokok soraiban nagy számban vannak viszonylag fiatal emberek. Ez kétségtelenül nagy előny, és a sorozatos afrikai, krími és itáliai háborúk, meggyorsítva az előléptetést, még több fiatal embert juttattak magasabb parancsnoki tisztségbe.

A tisztek két kategóriájának előléptetési arányai szempontjából érdeklődésre tarthat számot a következő kimutatás azokról a tisztekről, akik Itáliában elestek, megsebesültek vagy magasabb parancsnoki poszton működtek: katonai iskolákból – 34 tábornok, 25 ezredparancsnok, 28 más törzstiszt, 24 százados, 33 hadnagy és alhadnagy; legénységi állományból – 3 tábornok, egyetlen vezénylő ezredes sem, 8 törzstiszt, 66 százados, 95 alantas tiszt.

A tábornokok nem annyira a vezérkarból, nem a tudományos vagy elitcsapatból kerülnek ki, mint inkább a törzstisztek soraiból. Ezért a legtöbbjük híján van a magasabb fokú katonai képzésnek, és csak kevésben van meg a vues larges*. Mivel a hadászatban eléggé járatlanok és nagy csapattestek vezetésében meglehetősen tehetetlenek, rászorulnak a felsőbb irányításra, illetve szakmai segítségre, úgyhogy a harctéren, akárcsak a gyakorlótéren, igen gyakran szabályszerű programban írják elő nekik az egy-egy akció során végrehajtandó mozdulatokat. Ugyanakkor van természetes eszük és nagyon jól feltalálják magukat; ismerik a szolgálat gyakorlati oldalait, buzgók, megfontoltak és odaadók a katonai szolgálatban. Az a körülmény, hogy megszokták az önálló cselekvést, kellő energiát kölcsönöz nekik a harcban. Nem ismernek nehézséget, veszélyes helyzetben azonnal cselekszenek, nem várva parancsot és nem is kérdezgetnek sokat, mert nem félnek a felelősségtől, és mivel bátrak, mint minden francia, mindig személyesen vezetik csapataikat.

A legtöbben közülük harcoltak Algériában, a Krím félszigeten és Itáliában, ennélfogva értékes harci tapasztalatokkal rendelkeznek. 1859-ben az Olaszországban harcoló tábornokok között 28 régi afrikai volt, s ezek közül 18 a krími harcokban is részt vett. Csak egy tábornoknak (Partouneaux-nak) volt az itáliai az első hadjárata.

Ebben a folytonos harcban a francia hadsereg fiatalabb tábornoki karra tett szert, mint amilyennel bármely más hadsereg dicsekedhet. Hogy ezt az állapotot békeidőben is fenntartsák, az altábornagyokat fél

* – széles látókör – *Szerk.*

fizetéssel 65 éves korukban, a vezérőrnagyokat 60 éves korukban nyugdíjazzák.

Röviden, a francia tábornokok úgy jellemezhetők, hogy viszonylag fiatalok és mozgékonyak, intelligensek, háborúban tapasztaltak és rátermettek, jóllehet eddig csak kevesen mutatkoztak különösen tehetségesnek, olyanoknak, akik jól értenek nagy csapattestek vezetéséhez, és jóllehet sem a krími, sem az itáliai háborúban nem fejlődtek ki rendkívüli katonai zsenik."

Szerzőnk ekkor *rátér* a franciák gyakorlatozására és ezt mondja:

„Az újonc, aki bárdolatlan és esetlen, amikor az ezredébe lép, igen gyakran már 14 napon belül – amikor esetleg még a teljes felszerelését sem kapta meg – egy régi katona méltóságával és komolyságával teljesít őrszolgálatot, és a gondos *egyéni képzés* révén, amelynek alávetik, nagyon gyorsan átformálódik. Bár a század- és zászlóaljkiképzésnek sok a fogyatékossága, minden egyes katona alapos kiképzést kap tornában, szuronygyakorlatokban, tőrvívásban, futólépésben való tartós menetelésben.

A gyakorlótéren a gyalogság általában nem feszes, hanem laza tartású, de azért eléggé nehézkes; a menetelésnél azonban annál fürgébb; hosszú menetelésekre képes és mérföldeket tesz meg futólépésben, aminek ütközetekben elég nagy hasznát veszi. S éppen az ilyen teljesítmények alapján ítélik meg Franciaországban a csapatok értékét, nem pedig a gyakorlatokon elért eredmények, s még kevésbé a díszfelvonulások alapján. Tény, hogy a franciák nem is tudnak rendezetten felvonulni, mert e téren nem kapták meg a kellő alapos kiképzést, amelyre végeredményben minden jó csapatnak szüksége van."

A gyakorlatozásról szólva szerzőnk a következő anekdotát mondja el I. Napóleonról:

„Napóleon jól tudta, milyen hátrányok rejlenek ebben a laza gyakorlatozási rendszerben, és mindent megtett, hogy ezen változtasson. Az ő vaskeze alatt a franciáktól telhető maximális pontossággal végezték a gyakorlatokat, bár ő maga nem volt jó kiképző. 1809-ben, Schönbrunnban egy nap az az ötlete támadt, hogy gárdájának egyik zászlóalját kivont karddal maga gyakorlatoztassa, vagyis kivonultassa faire la théorie*, ahogy a franciák mondják. Néhány vezényszó után a zászlóaljat már annyira összekuszálta, hogy kardját visszadugva hüvelyébe odakiáltott az

* – elméleti foglalkozásra – *Szerk.*

egyik tábornoknak: »Az ördög vigye a maguk átk .... elméletét! Hozzák rendbe ezt a disznóságot!« (Que le diable emporte votre f... théorie! Redressez cette conchonnerie!)"

A „turcókról", ezekről a bennszülött algériai csapatokról a következő figyelemreméltó megjegyzés olvasható:

„A francia tisztektől kapott jelentések szerint a turcók főleg az osztrák vadászokkal való harctól idegenkedtek. Amikor szembekerültek velük, nemcsak hogy megtagadták az előrenyomulást, hanem levetették magukat a földre és mint a sivatagi tevék, sem fenyegetéssel, sem veréssel nem voltak rávehetők arra, hogy felkeljenek és támadásba induljanak."

Az egyik gyalogsági ezred gyakorlóteréről:

„Az alaki kiképzés minden szigorúság ellenére mégis felületes. Az egyes emberek tartására kevés figyelmet fordítanak, s így a szolgálati előírásokat (a század- és zászlóaljkiképzésben) valóban hanyagul hajtják végre. Nem ügyelnek eléggé a sorban való vigyázzállásra, a pontos igazodásra, a kellő térközzel való felállásra és menetelésre, a ruházat rendezettségére, de még a lépéstartásra sem. Elég már az is, ha az emberek *ott* vannak és valamiképpen egyszerre érkeznek. Az olyan hadseregben, amely az efféle laza gyakorlatozási rendszert megszokta, ennek hátrányai nemigen mutatkoznak mindaddig, amíg a sereg előrenyomul. A harc folyamán azonban ez a rendszer feltétlenül nagyon rossz hatással van a fegyelemre és a rendre, és komoly következményekkel járhat, amikor tűzben vissza kell vonulni. Ez az oka annak, hogy olyan gyakran bizonyult veszélyesnek a franciákra nézve a rendezett visszavonulásra tett kísérlet és mindig végzetes lesz számukra, ha egy erős, jól képzett hadsereg kényszeríti visszavonulásra őket."

A gyakorlatozás kérdésének lezárása után Waldersee tábornok áttekintést nyújt Bugeaud marsall harci elveiről (ugyanazokról, amelyeknek nagy részét fordításban a „Volunteer Journal" előző számaiban „A harc erkölcsi tényezőjéről" címmel közöltük).* Ezekkel az elvekkel Waldersee teljesen egyetért, s ugyanakkor igyekszik – nem minden eredmény nélkül – bebizonyítani, hogy a legnagyobb részük régi gyakorlati szabály, amelyek már Nagy Frigyes utasításaiban is megtalálhatók. Ezt a részt kihagyjuk, úgyszintén kihagyjuk az 1859. évi hadjárat hosszabb stratégiai bírálatát is

* *V. ö. 227–236. old. – Szerk.*

(amelyben Gyulai tábornok nem kevesebb, mint tizennyolc jelentős baklövésére mutat rá), s rátérünk azokra az észrevételekre, amelyeket a franciáknak ebben a hadjáratban alkalmazott harci módszeréhez fűz.

„E módszer leglényegesebb elvei a következők:

1. Lehetőleg mindenkor támadóan kell fellépni.

2. Mellőzve a tartósabb tűzharcot, mihelyt lehet, futólépésben, szuronyrohamot kell indítani.

Amikor ez ismeretessé vált, szinte általánosan azt a következtetést vonták le, hogy a franciák mindig és mindenütt, sutba vágva minden harcászati formát, nyomban nekirontottak az osztrákoknak és mindenkor teketória nélkül letiporták vagy előzték őket.

Márpedig a hadjárat története azt bizonyítja, hogy korántsem ez történt. Éppen ellenkezőleg, a következőket mutatja:

1. Hogy a franciák kétségtelenül a legtöbb esetben, de nem mindig, hevesen megrohamozták ellenségeiket, de szinte sohasem győzték le első csapásra. Általában nemcsak hogy eredménnyel nem jártak ezek a rohamaik, hanem a legtöbbször veszteségeket okozva visszaverték ismételt támadásaikat, úgyhogy a harc folyamán majdnem ugyanannyiszor vonultak vissza, mint ahányszor előrenyomultak.

2. Hogy elég gyakran tüzelés nélkül támadtak, de miután visszaszorították őket, kénytelenek voltak felvenni a tűzharcot, s ez gyakran hosszabb ideig is tartott, bár a tüzelést újabb meg újabb szuronyrohamok szakították meg. Magentánál és Solferinónál[21] az ilyen tűzharcok több óra hosszat tartottak."

A szerző ezután francia és osztrák tisztek beszámolói alapján leírja, milyen taktikai alakzatokat alkalmaztak a franciák az itáliai hadjárat alatt. E leírásból vett kivonatokkal zárjuk ezt a cikket.

A francia hadsereg általános jellegének és harci alapelveinek ismertetése után szerzőnk áttekintést ad azokról a taktikai alakzatokról, amelyeket a franciák az 1859-es itáliai hadjárat során alkalmaztak.

„Egy francia hadosztály két dandárból áll, amelyek közül az egyiknek van egy vadászzászlóalja és két gyalogosezrede (egyenként három zászlóaljjal), a másiknak pedig csak két gyalogosezrede (vagyis hat zászlóalja). Minden zászlóaljhoz hat század tartozik.

A harcrendben az első dandár alkotja az első vonalat, s itt a zászlóaljak fél távközös oszlopokban állnak fel, egymás között teljes térközzel a fel-

fejlődéshez, csatárlánc által fedezve. A második dandár a második vonalban áll, 250 yarddal hátrább, s a zászlóaljak itt is fél távközös oszlopokban állnak fel, de egymás között csak fél térközzel a felfejlődéshez; általában az első vonal valamelyik *szárnya* mögé helyezik őket.

Azt az oszlopalakzatot, amelyet az itáliai háborúban általában alkalmaztak, a franciák osztályoszlopnak nevezik. Két századot neveznek egy osztálynak. A hat századot úgy rendezik el, hogy kettő áll elöl, kettő fél távközre mögöttük, majd ismét kettő fél távközre a második századpár mögött. Ez az oszlop vagy a két középső századhoz vagy valamelyik szárny két szélső századához igazodva alakítható. A gárdánál, amely csupa válogatott emberből áll, az oszlopot mindig a két középső századhoz igazodva alakították, és ezáltal (akárcsak a két középső alegységhez igazodva alakított angol kettős oszlopnál) az oszlopalakítás és a felfejlődés idejét a felére csökkentették; a sorgyalogságnál azonban rendszerint a két jobb századhoz igazodva alakították az oszlopot. Ennek az a magyarázata, hogy ilymódon a »gránátos«-század (1. sz.) az oszlop élére, a könnyű- vagy »voltigeur«-század (6. sz.) hátulra került. Így a két, válogatott katonákból álló század mintegy keretet alkotott, amely körülfogta a négy kevésbé megbízható »középső századot«. Azonkívül, ha a két hátulsó század parancsot kapott csatárláncba való szétbontakozásra, a könnyűszázad volt köztük az egyik, míg a gránátos század az arcvonalban együttmaradt, ha csak nem bontakozott szét az egész zászlóalj.

Olyan hadseregnél, amely elsősorban nem vonalban, hanem csatároknak és oszlopoknak egy kombinációjával harcol, ez az alakzat nagyon előnyös. A katonák egyharmada (a két elülső század) mindig abban a helyzetben van, hogy használhatja lőfegyverét, ugyanakkor a felfejlődés könnyű és igen gyorsan végrehajtható. A nagy távolság az oszlop alkotó részei között (fél századtávköz, vagyis körülbelül 40 yard) nagyon alkalmas arra, hogy csökkentse a pusztítást, amelyet a tüzérség a zártabb oszlopokban okoz, s ha figyelembe vesszük, hogy rendszerint két század bontakozik szét láncba, úgyhogy az egész oszlop két elülső és két, 40 yarddal hátrább álló századból áll, nyilvánvaló, hogy ez az alakzat maximálisan megközelíti a vonalalakzatot. A két hátsó század inkább tartalékként vagy a két elülső század második vonalaként működik, mintsem közvetlen támogatásként, ahogy ezt a kontinensen a támadó oszlopban az elülső vonal mögött álló emberek általában teszik. Emellett az itáliai hadjáratban olykor előfordult ugyan vonalba való felfejlődés, jóllehet Lombardiában olyan a terep, hogy vonalalakzatban harcolni teljesen lehetetlen. Ezeken a sövényekkel, árkokkal és kőfalakkal átszeldelt kis

síkságokon, amelyeket a gabonán kívül szőlővel összekötött szederfák borítanak; olyan országban, ahol a magas falakkal szegélyezett utak olyan keskenyek, hogy két szekér is alig fér el egymás mellett – ilyen országban gyakran megszűnik minden szabályos alakzat, mihelyt a csapatok megközelítik az ellenséget. Az egyetlen, amire itt szükség van, az, hogy sok csatár legyen elöl és zárt tömegekkel támadhassák a legfontosabb pontokat. Ilyen célra viszont nem lehetne alkalmasabb alakzat, mint az, amelyet a franciák választottak. A zászlóalj egyharmadát csatárok alkotják; támogató csoport nincs, hiszen a 100 yardnyira hátrább álló oszlop elegendő támogatást nyújt; az egész zászlóalj gyors ütemben előrenyomul; mihelyt elég közel jutott az ellenséghez, a csatárok a szárnyak felé elvonulva szabaddá teszik a zászlóalj arcvonalát; az első vonal sortüzet ad le és támad; a második, 40 yarddal hátrább, tartalékként követi, a terep adta lehetőségekhez képest rendezett sorokban. El kell ismernünk, hogy ez a módszer ilyen terepen támadásra mindenkor igen alkalmasnak látszik, és hogy a katonák így amennyire lehet együtt maradnak és nem kerülnek ki tisztjeik ellenőrzése alól.

Ahol a terep eléggé nyílt volt szabályszerű hadmozdulatok végrehajtásához, a támadás a következőképpen történt: a csatárok lekötötték az ellenséget, amíg a hadoszlop parancsot nem kapott az előrenyomulásra; a tartalék – ha volt ilyen – a csatárlánc szárnyaira vonult fel és felfejlődött az ellenség szárnyaival szemben, hogy átkarolja és keresztűz alá vegye az előrenyomuló ellenséget. Mihelyt az oszlop elérte a csatárok vonalát, a csatárok kitöltötték a zászlóaljak térközeit és az oszlop élével egy vonalban nyomultak előre; az ellenségtől húsz yardnyira az oszlop éle sortüzet adott le és rohamra indult. Erősen átszeldelt terepen egy-egy zászlóalj három vagy négy százada is szétbontakozott csatárláncba, sőt tudunk esetekről (a turcók Magentánál), amikor mint egész zászlóaljak csatárláncban harcoltak.

Az osztrák szuronytámadásokkal szemben néha olyanféle módszert alkalmaztak, mint amilyet a brit szabályzat (Zászlóaljgyakorlatozás, 62. szakasz) utcai harcok esetére ír elő. Az oszlop vezető századai sortüzet adtak le, kifelé fordultak és hátra vonultak, majd ott újra felálltak; az utánuk következő századok is ugyanezt tették, és miután a hátsó századok is leadták sortüzüket és szabaddá tették az arcvonalat, az egész zászlóalj megrohamozta az ellenséget.

Döntő pillanatokban a katonáknak azt a parancsot adták, hogy tegyék le borjújukat, de vegyék magukhoz az egész benne levő lőszert, valamint némi kenyeret, s mindezt dugják el, ahogy tudják. Ez az eredete annak

a mesének, »hogy a zuávok rendszerint nadrágzsebükben hordták töltényeiket«.

Magentánál a zuávok és az első gárda-gránátosezred vonalba fejlődött, és egy ideig szakaszössztűzzel harcolt; Solferinónál a gárda voltigeurhadosztály (12 zászlóalj) ugyancsak egyetlen vonalba fejlődött, mielőtt harcba indult; de amikor már folyt a harc, úgy látszik, a szokásos oszlopban állt. Minthogy mindkét vonalba-felfejlődést Louis-Napoléon közvetlen parancsnoksága alatt és jelenlétében hajtották végre, aligha lehet kétséges, hogy a császár az angol gyalogsági manőverekre emlékezve adott parancsot végrehajtásukra; de mindkét esetben, mihelyt komolyra fordult a helyzet, mégis a francia tiszteknek saját nemzeti harci módjuk iránti előszeretete és a terep jellegéhez való alkalmazkodás kerekedett felül.

Amikor falu megtámadására került sor, több oszlopot vetettek be, amelyek előtt erős csatárláncok haladtak; a gyengébb oszlopot, amely azt a feladatot kapta, hogy magát a helységet frontálisan támadja meg, az utolsó pillanatig visszatartották, amíg az erősebb oszlopok átkarolták a falu szárnyait. A helységet elfoglaló csapatok ezt azonnal megszállták és megerősítették, *a tartalékok* pedig üldözőbe vették az ellenséget. A falu védelmét a franciák inkább a falu mögött vagy a falu mellett álló tartalékokra bízták, semmint a házakban elhelyezett erős helyőrségre."

Miután kivonatosan ismertettük a francia hadsereg által 1859-ben Itáliában alkalmazott taktikai alakzatokat, végezhetünk is Waldersee gróf művével. Bár Angliában a terep kevésbé átszeldelt, mint Lombardiában, a sok sövény, árok, facsoport és cserjés, valamint a táj dombos jellege és a mély erdő borította szakadékok folytán Anglia mégis sokkal átszeldeltebb csatatereket nyújt, mint Észak-Franciaország, Belgium és Németország hatalmas síkságai. Ha a francia hadsereg valaha is megkísérelne angol földön partra szállni, aligha lehet kétséges, hogy gyalogsági alakzatai nagyon hasonlók lennének azokhoz, amelyeket Itáliában alkalmazott. Ezért úgy véljük, hogy ezek az alakzatok nem érdektelenek az angol önkéntesek számára.

Waldersee on the French Army
A megírás ideje: 1861 június
A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 június 22., július 6., 20., november 8. (42., 44., 46., 62.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Jelzés: F. E.

Friedrich Engels

A newtoni szemle katonai bírálata

A múlt évi newtoni szemle nagyon sikeres volt, annál is inkább, mert különböző nehézségekkel kellett megbirkózni. Ez volt az első kísérlet arra, hogy a lancashire-i önkénteseket egy csapattestté egyesítsék. A vasút korántsem tette meg a szükséges előkészületeket; a terep szörnyű állapotban volt, és az időjárás sem kedvezett. A szemle mindezek ellenére szokatlanul jól sikerült, önkénteseink átázva, éhesen és szomjasan tértek haza, de abban a büszke tudatban, hogy mindenkit megleptek feladatuk higgadt, szilárd és katonás elvégzésével.

Vajon mondhatjuk-e ugyanezt az idei szemléről is? Attól tartunk, nem. A vasút nagyszerűen felkészült, a terep nagyszerű állapotban volt, az időjárás kedvezett; az önkéntesek további egyévi kiképzésben részesültek; és mégis meg vagyunk győződve arról, hogy a legtöbben közülük munkájukkal és a nap eredményével kevésbé megelégedetten tértek haza, mint az előző évben. Kinek a hibája volt ez?

Amikor a csapatok a gyakorlótérre érkeztek, az egyes dandárok helyét kijelölő zászlók mind ott álltak, és a zászlóaljak irányjelzőit is rögtön kihelyezték. Ennek ellenére több zászlóaljat, főleg azokat, amelyek elsőknek érkeztek, ide-oda meneteltettek, megállítottak, ismét elindítottak, majd megint hosszabb ideig várakoztattak, míg végre kijelölt helyükre vezették őket. Ennek az volt a következménye, hogy azoknak a csapatoknak, amelyek egy félórával, sőt esetleg egy órával a szemle megkezdése előtt a gyakorlótéren voltak, nem volt idejük arra, hogy gúlába rakják a fegyvereket, s így az embereknek akárcsak néhány percnyi pihenőt is engedélyezzenek. Ez kétségtelenül nem a zászlóaljparancsnok hibája volt.

Az általános tisztelgés után megkezdődtek a manőverek. Bár manőverekről itt aligha lehet szó. Az első dandár felfejlődött és több sortüzet adott le; egy századsortüzet, középről kezdve a szárnyak felé, egy zászlóaljsortüzet, három szakaszössztüzet. Közben felfejlődött a második dandár, és a tüzelés befejeztével leváltotta az első vonalat. Ez úgy történt, hogy mindkét vonal

négyes sorokba állt és a második vonal négyes sorai az első vonal térközein átvonultak. Maga a szabályzat is úgy jellemzi ezt a mozdulatot, hogy csak *díszszemle céljaira* való, bevetésben viszont sohasem alkalmazható (113. old.). Ezután a második dandár ugyanazokat a lőgyakorlatokat végezte, miközben a harmadik dandár felfejlődött, hogy egy második vonalat alkosson, az első dandár pedig oszlopokban hátravonult. Meg kell jegyeznünk, hogy az első dandárnál ez igen hosszú ideig tartott, és a dandár csak akkor vonult el, amikor a második dandár tüzelése már majdnem véget ért. Akkor a harmadik és utána a negyedik dandár lépett előre és nyitott tüzet, majd az egész csapattest zárt oszlopokat alkotott és elvonult.

Nyilvánvaló tehát, hogy manőver helyett csak két pont volt, amelyben a jelenlevő önkéntesek ügyességüket bebizonyíthatták: a tüzelés és a menetelés. Márpedig tiltakozunk azellen, hogy vaktölténnyel való tüzelés alapján alkossanak ítéletet ilyen önkéntes csapattestről, mint amilyen Newtonban összegyűlt. Voltak ezredek, amelyek óriási mennyiségű vaktöltényt lőttek már ki, így régóta jelentős eredményt értek el rövid, egységes sortüzek leadásában. Voltak mások, amelyek ugyanilyen jók voltak, vagy még jobbak a század- és zászlóaljgyakorlatban, valamint a célbalövésben, bár azelőtt alig lőttek vaktölténnyel. És nagy számban vannak kis vidéki, erre az alkalomra zászlóaljakba tömörített csapatok, amelyeknek még sohasem volt lehetőségük arra, hogy zászlóaljsortüzet adjanak le, annál az egészen egyszerű oknál fogva, hogy eddig még nem vehettek részt zászlóaljgyakorlaton. A sortűz, amennyiben azt csak a hang és nem a hatás alapján ítélik meg, igazán a katona legkönnyebb feladatai közé tartozik; egy különben erős zászlóalj igen rövid idő alatt megtanulja, és ha a megjelent zászlóaljak nagy többsége igen rossz sortüzet adott le, csak azt mondhatjuk, hogy ennek jobban örülünk, mint ha fordítva történt volna, mert ez azt mutatja, hogy nem tékozolták el idejüket olyan készség gyakorlására, amelyet bármikor egy hét alatt megtanulhatnak s amely nagyon alkalmas arra, hogy játékká és mutatvánnyá fajuljon.

A program egyetlen előnye az volt, hogy az egész megjelent gyalogságnak akadt valami tennivalója. Minden más vonatkozásban bizony nagyon gyenge volt a szemle. Nem volt csatározás, alig voltak manőverek, és a megállapított teljesítménypróba nemcsak félrevezető volt, hanem a megjelent csapatok zömével szemben nagyon igazságtalan is. Ami a pompás lovassági támadást illeti, amellyel a hadgyakorlat zárult, arról jobb hallgatni. A közönség remekül mulatott rajta.

A felvonulásban ismét tapasztalhattuk az önkéntesek állandó fogyatékosságát — a távközök tökéletes elhanyagolását. Csak egyetlen ezred vonult fel

úgy, hogy többé-kevésbé betartotta a megfelelő távközt; de ez *nem* ugyanaz az ezred volt, amely annyira kitűnt sortüzeivel. Úgy véljük, hogy a kellő távköz betartása az önkéntes képzés jelenlegi állapotára való tekintettel nehezebb és fontosabb, mint a pontos sortűz. Egészben véve a felvonulás az elmúlt évihez képest kisebb haladást mutatott, mint ahogy azt joggal elvárhattuk volna; de meg kell állapítanunk, hogy ebben a vonatkozásban a kisebb vidéki csapatok fejlődtek a legnagyobb mértékben. Ez annál is inkább nyilvános elismerést érdemel, mert e kis csapatoknak a legnagyobb nehézségekkel kell megbirkózniok, többnyire nélkülözniök kell az adjutánsok[107] segítségét, és nem támaszkodhatnak magasabb katonai tekintélyre, mint kiképző őrmesterükre.

Sajnálattal állapítottuk meg a lancashire-i önkénteseknél a skarlátvörös zubbonynak, sőt a medvebőr sapkának az elterjedését, ez feltűnési viszketegségre utal, és nem válhat a mozgalom előnyére. Ez a téma azonban túlságosan messzire vinne minket Newtontól, s ezért más alkalommal térünk vissza rá.

A Military Criticism of the Newton Review

A megírás ideje: 1861 augusztus eleje

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 augusztus 10. (49.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: F. E.

[Karl Marx]

Az amerikai kérdés Angliában

London, 1861 szeptember 18.

Beecher-Stowe asszony levele, amelyet Lord Shaftesburyhez intézett[147] – eltekintve belső értékétől – nagyon sokat használt, amennyiben kényszerítette a londoni sajtó Észak-ellenes lapjait, hogy kimondják és a nyilvánosság elé tárják azokat az állítólagos okokat, amiért az Északkal szemben ellenséges hangot ütnek meg, a Dél irányában pedig rosszul leplezett rokonszenvet tanúsítanak, ami elég különösen hat olyan emberek részéről, akik úgy tesznek, mintha szörnyen iszonyodnának a rabszolgaságtól. Az első és a legfőbb bánatuk, hogy a jelenlegi amerikai háború[148] „nem a rabszolgaság eltörléséért folyik", ennélfogva a fennkölt lelkű angoloktól, akik megszokták, hogy saját háborúikat viselik és más népek háborúi iránt csak „általános emberbaráti elvek" alapján érdeklődnek, senki sem kívánhatja, hogy együtt érezzenek északi rokonaikkal. „Mindenekelőtt", írja az „Economist", „az a feltételezés, hogy az Észak és a Dél közti viszály az egyik oldalon a négerek szabadságáért, a másik oldalon a négerek rabszolgaságáért folyik, szemérmetlen hazugság." „Az Észak", írja a „Saturday Review"[149], „nem hirdet abolíciót, és sohasem állította, hogy a rabszolgaság ellen harcol. Az Észak sohasem tűzte zászlajára a négerek iránti igazságosság szent szimbólumát; cri de guerre-je* nem a feltétlen abolíció." „Ha minket", írja az „Examiner"[150], „e magasztos mozgalom valódi jelentőségét illetően becsaptak, kik felelősek ezért a becsapásért, ha nem maguk a föderalisták?"

Először is el kell ismernünk az első megállapítás helyességét. A háborút nem azzal a szándékkal indították el, hogy megszüntessék a rabszolgaságot, és az Egyesült Államok kormánya maga is a leghatározottabban tiltakozott minden ilyen gondolat ellen. De nem szabad elfelejteni, hogy nem az Észak,

* – csatakiáltása – *Szerk.*

hanem a Dél indította el ezt a háborút; az előbbi csak védekezett. Igaz, hogy az Észak, miután hosszú ideig habozott és az európai történelem krónikáiban példátlan béketűrést tanúsított, végül kirántotta kardját, nem azért, hogy megsemmisítse a rabszolgaságot, hanem azért, hogy megmentse az Uniót, a Dél viszont a maga részéről azzal a harsány nyilatkozattal indította meg a háborút, hogy lázadásának egyetlen és legfőbb célja „a sajátos intézmény". Beismerte, hogy azért a szabadságért harcol, amely lehetővé teszi, hogy más embereket rabszolgasorba taszítson, és amelyet az északiak tiltakozása ellenére szerinte veszélyeztet a Köztársasági Párt[151] győzelme és Lincoln úrnak elnökké való megválasztása. A Konföderáció[152] kongresszusa azzal dicsekedett, hogy újkeletű alkotmánya – Washington, Jefferson és Adams alkotmányától eltérően – először ismerte el a rabszolgaságot önmagában véve jó dolognak, a civilizáció bástyájának, isteni intézménynek. Ha az Észak ki is jelentette, hogy csak az Unióért harcol, a Dél azzal kérkedett, hogy a rabszolgarendszer uralmáért lázadt fel. Ha a rabszolgaság ellenzőit és az idealista Angliát nem vonzotta az Észak állásfoglalása, hogyan lehetséges, hogy a Dél cinikus beismerése nem taszította őket?

A „Saturday Review" ebből a csúnya dilemmából úgy talál kiutat, hogy nem hiszi el a szecesszionisták[136] saját nyilatkozatait. Mélyebbre lát és felfedezi, *„hogy a rabszolgaságnak nagyon kevés köze volt a szecesszióhoz"*, hogy Jeff. Davisnek és társainak ellenkező értelmű kijelentései puszta „formalizmusok", „s nem jelentenek semmivel sem többet a meggyalázott oltárokra és megszentségtelenített családi tűzhelyekre vonatkozó formalizmusoknál, amelyek az ilyen proklamációkban mindig előfordulnak".

Az Észak-ellenes lapok érvei nagyon szűkösek, és valamennyiben hellyelközzel és nagyon csekély variációs vagy kombinációs készséggel majdnem ugyanazok a mondatok térnek vissza, akárcsak egy matematikai sor elemei. „Ugyan", kiált fel az „Economist", „hiszen még csak tegnap történt, hogy amikor Lincoln úr megválasztásának első bejelentésére a szecessziós mozgalom kezdett komoly formát ölteni, az északiak felajánlották, hogy hajlandók minden lehető módon biztosítani a gyűlöletes intézmény gyakorlását és sérthetetlenségét, ha a Dél az Unió keretében marad, s a legünnepélyesebben tagadták mindennemű beavatkozási szándékukat ebben a kérdésben, vezetőik pedig egyik kompromisszumot a másik után javasolták a Kongresszusban, valamennyit annak az engedménynek a hangsúlyozásával, hogy a rabszolgaságot érintetlenül hagyják." „Hogyan lehetséges", írja az „Examiner", „hogy az Észak hajlandó volt olyan egyezséget kötni, melyben a legnagyobb engedményt teszi a Délnek a rabszolgaság kérdésében? Hogyan lehetséges, hogy bizonyos földrajzi határt javasoltak a Kongresszusban,

amelyen belül a rabszolgaságot szükséges intézménynek ismerik el? A déli államok ezzel nem érték be."

Az „Economist"-nak és az „Examiner"-nek nemcsak azt kellett volna kérdeznie, hogy miért *javasolták* a Kongresszusban a Crittenden-féle[153] és egyéb kompromisszumos intézkedéseket, hanem azt is, hogy miért nem *fogadták el* őket. Úgy tüntetik fel, mintha ezeket a kompromisszumos javaslatokat az Észak elfogadta, a Dél meg elutasította volna, holott elfogadásukat tulajdonképpen az Észak pártja hiúsította meg, az a párt, amely keresztülvitte Lincoln megválasztását. Mivel ezek a javaslatok sohasem értek határozatokká, hanem mindig a pia desideria* kezdetleges állapotában maradtak, a Délnek természetesen nem volt alkalma sem arra, hogy elvesse, sem arra, hogy elfogadja őket. Az „Examiner" következő megjegyzése közelebb visz minket a kérdés lényegéhez:

„Stowe asszony kijelenti, hogy »amikor a rabszolgaságpártiak látták, hogy az Uniót már nem használhatják fel saját céljaikra, elhatározták, hogy megsemmisítik«. Ez annak beismerése, hogy a rabszolgaságpártiak addig a saját céljaikra használták fel az Uniót, és jó lett volna, ha Stowe asszony világosan rámutat arra, melyik ponton kezdett az Észak fellépni a rabszolgaság ellen."

Feltételezhetnők, hogy az „Examiner" és az angliai közvélemény más szócsövei sokkal jobban ismerik a jelenkori történelmet, semhogy szükségük lenne ilyen mérhetetlenül fontos kérdésben Stowe asszony tájékoztatására. Az a fokozódó visszaélés, amelyet a rabszolgatartó hatalom az Unióval űz, és amelyet az északi Demokrata Párttal[154] való szövetsége tesz lehetővé, e század kezdete óta úgyszólván az Egyesült Államok történetének általános képlete. Az egymást követő kompromisszumos intézkedések a túlkapások egymást követő fokait jelzik, amelyek következtében az Unió mindinkább a rabszolgatartók rabszolgájává lett. E kompromisszumok közül mindegyik a Dél újabb túlkapását, az Észak újabb engedményét jelzi. Ugyanakkor a Dél sorozatos győzelmei közül egyet sem vívott ki anélkül, hogy heves küzdelmet ne folytatott volna az Észak vele szemben álló erőivel, amelyek különböző pártok neve alatt, különböző jelszavakkal és különböző színekben léptek föl. Noha minden egyes küzdelem tényleges és végső eredménye a Délnek kedvezett, a történelem figyelmes szemlélőjének látnia kellett, hogy a rabszolgatartó hatalmat minden újabb előretörése egy lépéssel közelebb viszi végső vereségéhez. Az egymással szemben álló erők már a

* – jámbor óhaj – *Szerk.*

Missouri-egyezmény[155] idején is olyan egyenlően oszlottak meg, hogy Jefferson, amint az emlékirataiból kitűnik, attól félt, hogy az Uniót e vészes ellentét miatt a széthullás veszélye fenyegeti. Amikor a Kansas–Nebraska Bill[156] az Egyesült Államok történetében először – mint még Douglas úr is elismerte – ledöntött minden törvényes korlátot, amely az Egyesült Államok területén a rabszolgaság terjedését akadályozta; amikor azután egy északamerikai jelölt azzal az ígérettel vásárolta meg elnöki jelölését, hogy az Unió Kubában új uralmi területet hódít meg a rabszolgatartók részére; amikor később a föderális hatalom a Dred Scott-ügyben hozott döntéssel az amerikai alkotmány törvényének nyilvánította a rabszolgaság kiterjesztését,[157] és végül, amikor az afrikai rabszolgakereskedelem újból megindult, mégpedig de facto* sokkal nagyobb arányokban, mint legális fennállása idején, akkor a rabszolgatartó hatalmak túlkapásai elérték tetőpontjukat. De amikor a Délnek az északi Demokrata Párt hallgatólagos támogatásával elkövetett túlkapásai ezt a csúcspontot elérték, egyszersmind félreérthetetlen jelek az Észak ellentétes hatóerőinek olyan megerősödésére mutattak, ami szükségképpen a hatalmi egyensúly mielőbbi megváltozásához vezet. A kansasi háború[158], a Köztársasági Párt megalakulása és az 1856. évi elnökválasztáson Frémont úrra leadott szavazatok nagy száma, mindez kézzelfoghatóan bizonyította, hogy az Észak elég energiát gyűjtött ahhoz, hogy helyreigazítsa az Egyesült Államok történetében a rabszolgatartók nyomása alatt fél évszázadon át elkövetett tévelygéseket, és visszavezesse az országot fejlődésének igazi elveihez. E politikai jelenségeken kívül egy félreérthetetlen statisztikai és gazdasági tény is jelezte, hogy a visszaélés, amelyet a rabszolgatartók az Unióval űztek, olyan ponthoz érkezett, ahonnan nekik kényszer hatására vagy de bonne grâce** már vissza kell vonulniok. Ez a tény az Északnyugat fejlődése volt, az az óriási haladás, amelyet lakossága 1850-től 1860-ig megtett, és az új, felpezsdítő befolyás, amelyet ez a fejlődés az Egyesült Államok sorsára szükségképpen gyakorolt.

Vajon mindez a történelem titkos fejezete volt talán? Vajon csak Beecher-Stowe asszony „*beismerése*" tárhatta fel az „Examiner" és a londoni sajtó más politikai lángelméi előtt azt a gondosan elrejtett igazságot, hogy „a rabszolgaságpártiak mind ez ideig a saját céljaikra használták fel az Uniót"? Vajon az amerikai Észak hibája-e, hogy az angol sajtó embereit meglepetésként érte az antagonisztikus erők heves összecsapása, holott a köztük levő feszültség volt fél évszázadon át az Észak történelmének rugója?

---

* – ténylegesen – *Szerk.*

** – önként – *Szerk.*

Az amerikaiak hibája-e, hogy az angol sajtó tévesen egyetlen nap alatt kiagyalt furcsa ötletnek tartja, ami valójában hosszú évek küzdelmének megérlelődött eredménye? Maga az a tény, hogy a londoni sajtó alig vett tudomást az amerikai Köztársasági Párt megalakulásáról és előrehaladásáról, köteteknél többet mond a rabszolgaság elleni tirádáinak üresség éről. Vegyük például a londoni sajtó két végletén álló ellenlábasokat: a londoni „Times"-t és a „Reynolds's Weekly Newspaper"-t.[159] Az egyik a tekintélyes osztályok nagy lapja, a másik a munkásosztály egyetlen megmaradt szócsöve. A „Times" nem sokkal azelőtt, hogy Buchanan úr pályafutása a végéhez közeledett, gondosan megfogalmazott védőbeszédet tett közzé Buchanan kormányzata mellett és egy rágalmazó förmedvényt a Köztársasági Párt ellen. A „Reynolds", amelyet Buchanan úr, londoni tartózkodása idején, dédelgetett, azóta egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy őt magasztalja, ellenfeleit meg becsmérelje. Hogyan történt, hogy fölülkerekedett Északon a Köztársasági Párt, amely nyíltan ellenezte a rabszolgatartók túlkapásait és az Unióval űzött visszaélésüket, s ilyen értelmű programmal lépett föl? Hogyan történt továbbá, hogy az északi Demokrata Párt nagy többsége — sutba dobva a rabszolgatartók vezetőivel fenntartott régi kapcsolatait, megtagadva fél évszázados hagyományait és feláldozva nagy kereskedelmi érdekeltségeit és még nagyobb politikai előítéleteit — a mostani köztársaságpárti kormányzat segítségére sietett és bőkezűen felajánlotta neki, hogy embereket és pénzt bocsát rendelkezésére?

Az „Economist", ahelyett, hogy ezekre a kérdésekre választ adna, így kiált fel:

„Vajon elfelejthetjük-e, hogy az abolicionistákat Északon és Nyugaton rendszerint ugyanolyan kegyetlenül üldözték és bántalmazták, mint Délen? Tagadhatjuk-e, hogy a washingtoni kormány megátalkodott és lagymatag magatartása, hogy ne mondjuk hamissága, volt éveken át a fő akadály, amely meghiúsította az afrikai parton folyó rabszolgakereskedelem hatékony megszüntetésére tett erőfeszítéseinket, mialatt a rabszolgakereskedést lebonyolító klipperek tetemes része északi tőkével épült, északi kereskedők tulajdonában volt, és északi tengerész legénységgel futott?"

Valóban mesteri logika. A rabszolgaság-ellenes Anglia nem rokonszenvezhet a rabszolgatartók sorvasztó befolyását letörő Északkal, mert nem tudja elfelejteni, hogy az Észak annak idején, amikor még e befolyás alatt állt, támogatta a rabszolgakereskedelmet, üldözte az abolicionistákat, és eltűrte, hogy demokratikus rendjét a rabszolgahajcsárok előítéletei beszennyezzék.

Nem tud rokonszenvezni Lincoln kormányzatával, mert hibáztatnia kell Buchanan kormányzatát. Rosszindulatúan gáncsolnia kell az Észak jelenlegi újjáéledési mozgalmát, bátorítania kell a Köztársasági Párt alapelveiben megbélyegzett rabszolgakereskedelem északi szimpatizánsait, és kacérkodnia kell a különbirodalmat létesítő déli rabszolgatartókkal, mert nem tudja elfelejteni, hogy a tegnapi Észak nem a mai Észak. Az a körülmény, hogy az angol sajtó ilyen Old Bailey-ízű[160] csűrés-csavarással kénytelen igazolni magatartását, mindennél jobban bizonyítja, hogy Észak-ellenes szócsöveit rejtett indítékok ösztönzik, amelyek annyira aljasak és hitványak, hogy el kell őket titkolni.

Mivel az angol sajtó egyik kedvelt sakkhúzása, hogy a jelenlegi köztársaságpárti kormányzatot vádolja rabszolgaságpárti elődeinek ténykedéseiért, erőnek erejével el akarja hitetni az angolokkal, hogy a „New York Herald"[161] tekintendő az északi közvélemény egyetlen hiteles tolmácsolójának. Miután a londoni „Times" megadta a hangot ehhez a dallamhoz, a többi Észak-ellenes lap servum pecusa*, nagy és kis lap egyaránt, ugyanezt a nótát fújja. Az „Economist" ezt írja: „A viszály csúcspontján akadt elég New York-i lap és New York-i politikus, amely és aki arra buzdította a harcoló feleket, hogy most, amikor nagy seregeik vannak a küzdőtéren, ne egymás ellen, hanem Nagy-Britannia ellen vessék be őket; tegyék félre a belső viszályt, beleértve a rabszolgakérdést is, és előzetes bejelentés nélkül túlnyomó erővel támadják meg a brit területet." Az „Economist" nagyon jól tudja, hogy a „New York Herald", amelynek erőfeszítéseit a londoni „Times" élénken támogatta, csak azért igyekezett az Egyesült Államokat egy Anglia elleni háborúba sodorni, hogy biztosítsa a szecesszió sikerét és aláássa az északi megújulási mozgalmat.

Az Észak-ellenes angol sajtó mégis tesz egy engedményt. A sznob „Saturday" kijelenti: „Ami Lincoln megválasztásánál vitás kérdés volt és ami siettette a földindulást, nem egyéb, mint *csupán a rabszolgaság intézményének korlátozása azokra az államokra, amelyekben ez az intézmény már létezik.*" S az „Economist" megjegyzi: „Való igaz, hogy a Köztársasági Pártnak, amely Lincoln urat megválasztotta, az volt a célja, hogy megakadályozza a rabszolgaság átterjedését a még be nem telepített területekre... Talán az is igaz, hogy az Észak sikere, ha teljes és feltétlen, lehetővé tenné a rabszolgaságnak arra a tizenöt államra való korlátozását, ahol ez az intézmény már meghonosodott, s így esetleg annak végleges megszüntetésére vezetne – bár ez inkább valószínű, mint bizonyos."

* – szolgalelkű nyája – *Szerk.*

1859-ben John Brown Harper's Ferry-i akciója[162] alkalmával ugyanez az „Economist" egy sereg cikket közölt, amelyek körülményesen bizonygatták, hogy egy *gazdasági törvény* értelmében az amerikai rabszolgaság fokozatos kimúlásra van ítélve attól a perctől kezdve, amikor terjeszkedési lehetősége elvész. Ezt a „gazdasági törvényt" a rabszolgatartók nagyon jól megértették. „Tizenöt év múlva", mondja Toombs, „ha a rabszolgaság területe nem növekszik meg nagy mértékben, vagy el kell tűrnünk, hogy a rabszolgák megszökjenek a fehérektől, vagy pedig a fehéreknek kell megszökniök a rabszolgák elől." A rabszolgaságnak alkotmányos területre való korlátozása, amelyet a Köztársasági Párt hirdetett, volt az a világos ok, amelynek alapján először vetődött fel – 1859 december 19-én a képviselőházban – a szecesszió fenyegető lehetősége. Singleton úr (Mississippi) azt kérdezte Curtis úrtól (Iowa), „vajon a Köztársasági Párt sohasem fogja-e megengedni, hogy a Dél még egy lábnyi rabszolgaterületet kapjon, amíg az Unióban marad?" Amikor Curtis úr erre igenlően válaszolt, Singleton úr kijelentette, hogy *ez felbontaná az Uniót*. Azt tanácsolta Mississippinek, minél hamarabb lép ki az Unióból, annál jobb. – „Emlékezzenek az urak, hogy Jefferson Davis, aki haderőinket Mexikóban vezette, még él, s esetleg vezetni fogja a Dél hadseregét." Egészen eltekintve attól a *gazdasági törvénytől*, amelynek értelmében a rabszolgaság terjedése létfeltétele annak, hogy a rabszolgaság az alkotmányban meghatározott területen fennmaradjon, a Dél vezetői sohasem tévesztették szem elől, hogy fenn kell tartaniok *politikai* uralmukat az Egyesült Államok fölött. *John Calhoun* a szenátusnak tett javaslatai védelmében 1847 február 19-én világosan leszögezte, „hogy a szenátus az egyetlen hatalmi ellensúly, amely a Dél számára a kormányzatban még megmaradt", és hogy új rabszolgatartó államok létesítése vált szükségessé „e hatalmi egyensúlynak a szenátusban való megőrzéséhez".[163] Sőt mi több, a 300 000 rabszolgatartó oligarchiája még saját területén sem tudja másképp fenntartani hatalmát, mint ha fehér plebejusainak minduntalan leendő hódításokat helyez kilátásba az Egyesült Államok határain belül és kívül. Ha ezért az Észak, az angol sajtó orákulumai szerint, arra a szilárd elhatározásra jutott, hogy a rabszolgaságot jelenlegi határai közé szorítja és így alkotmányos úton felszámolja, nem volt-e ez elég ahhoz, hogy kiérdemelje a rabszolgaság-ellenes Anglia rokonszenvét?

Az angol puritánokat azonban, úgy látszik, valóban csak egy határozott abolicionista háború elégítheti ki. „Mivel", írja az „Economist", „ez a háború nem a néger faj emancipációjáért folyik, milyen más alapon kívánható tőlünk, hogy olyan melegen rokonszenvezzünk a föderalisták ügyével?" „Volt idő", írja az „Examiner", „amikor az Északkal rokonszenvez-

tünk, mert azt gondoltuk, komolyan szembehelyezkedik a rabszolgatartó államok túlkapásaival" és képviseli „az emancipációt mint a fekete faj iránti igazságosság intézkedését."

Ámde ugyanazokban a lapokban, ahol az egyik hasábon azt olvassuk, hogy azért nem lehet rokonszenvezni az Északkal, mert háborúja nem abolicionista háború, a másik hasábon arról értesülünk, hogy „ez a drasztikus megoldás, a négerek emancipációjának kikiáltása és a rabszolgák általános felkelésre való felszólítása", olyasmi, „aminek puszta elképzelése is visszataszító és irtózatos", s hogy „egy kompromisszum sokkal kívánatosabb" lenne, „mint az ilyen áron megvásárolt és *ilyen bűnnel beszennyezett* siker".

Az angolok sóvárgása az abolicionista háború után tehát csak üres szólam. A következő mondatokból kilátszik a lóláb: „Végül is", írja az „Economist", „a Morrill-tarifa[164] jogcím-e hálánkra és rokonszenvünkre, vagy az a bizonyosság, hogy az északiak győzelme esetén ezt a tarifát az egész köztársaságra kiterjesztik, ok-e arra, hogy ilyen fennen áhítozzuk sikerüket?" „Az északi amerikaiak", írja az „Examiner", „semmi mást nem vesznek komolyan, csak az önző védővámot . . . A déli államok megelégelték, hogy az Észak védővámja elrabolja tőlük rabszolgáik munkájának gyümölcsét."

Az „Examiner" és az „Economist" egymást magyarázzák. Az utóbbi végül becsületesen bevallja, hogy szerinte és hívei szerint a rokonszenv csupán vámkérdés, az előbbi lap viszont az Észak és a Dél közti háborút vámháborúvá, a védővám és a szabadkereskedelem közti háborúvá szűkíti le. Az „Examiner" talán nem tudja, hogy még South Carolina is, amikor 1832-ben hatálytalanította a védővámot, ezt — mint Jackson tábornok tanúsítja —, csak ürügyül használta fel a szecesszióra; de azt még az „Examiner"-nek is tudnia kellene, hogy a mostani lázadás nem várt a kitöréssel a Morrill-tarifa elfogadásáig. Tulajdonképpen a déliek „nem elégelhették meg", hogy az Észak védővámja elrabolja tőlük rabszolgáik munkájának gyümölcsét, mivel 1846-tól 1861-ig szabadkereskedelmi tarifa volt hatályban.

A „Spectator"[165] legújabb száma az alábbi meglepő módon jellemzi egyes Észak-ellenes orgánumok titkos gondolatát:

„Mit tartanak hát az Észak-ellenes orgánumok, állításuk szerint, valóban kívánatosnak azon védekezésük alátámasztására, hogy meghajolnak a tények kérlelhetetlen logikája előtt? Azt állítják, hogy a különválás éppen azért kívánatos, mert, mint ahogy mondottuk, ez az egyetlen lehetséges lépés »ennek az ok nélküli és testvérgyilkos viszálynak« a befejezésére; azután kívánatos további okok miatt, amelyeket az ország morális köve-

telményeihez pompásan illő indokolásként találtak ki, amint a vita kimenetele már világossá vált. Ezek az okok, természetesen, csak hátsó gondolatok, szerény mentegetődzés a Gondviselés miatt, »igazolása Isten útjainak az ember vonatkozásában« most, hogy az elkerülhetetlen szükségszerűség nyilvánvaló lett. Kitalálták, hogy nagyon előnyös lesz az Egyesült Államoknak, ha rivális csoportokra szakad. Ezek kölcsönösen fékezni fogják egymás becsvágyát, semlegesítik egymás hatalmát, s ha Anglia eggyel vagy többel közülük viszályba keveredik, az antagonisztikus csoportok féltékenysége a mi malmunkra hajtja majd a vizet. Hangsúlyozzák, hogy ez nagyon egészséges állapot lesz, mert megszabadít minket az aggodalomtól és ösztönözni fogja az Unió államai közt a politikai »versenyt«, a becsületességnek és erkölcsösségnek e nagy biztosítékát.

Így áll a dolog – nagyon komoly nyomatékkal – a Déllel rokonszenvezők népes csoportjánál, amely most alakul ki nálunk. Angolra lefordítva – és fájlaljuk, hogy egy ilyen kérdésben az angol vélemény olyan jellegű, hogy lefordításra szorul – ez azt jelenti, hogy sajnálatosnak találjuk e »testvérgyilkos« háború jelenlegi nagy kilengését, mert ez egy félelmetes rohamban összpontosíthatja később krónikus kisháborúk, indulatok és féltékenységek egész sorát az Unió versengő államainak csoportjai közt. A tulajdonképpeni igazság az – és éppen a nem-angol érzés ismeri fel világosan ezt az igazságot, noha tetszetős szólamokba burkolja –, hogy az amerikai államok versengő csoportjai nem élhetnek együtt békében és harmóniában. Az áldatlan ellenségeskedés, amelyet ugyanazok az okok idéznek elő, mint a jelenlegi viszályt, krónikus állapot lenne. Azt állítják, hogy az Egyesült Államok különböző csoportjainak különböző vámérdekeltségeik vannak. E különböző vámérdekeltségek állandó kisháborúk forrásai lennének, ha az Unió felbomlana, a rabszolgaság pedig, amely az egész viszály gyökere, számtalan ellenségeskedésnek, civódásnak és hadakozásnak lenne a rugója. A rivális államok közt soha többé nem állhatna helyre szilárd egyensúly. Mégis azt állítják, hogy ez a hosszan tartó, szakadatlan viszály a most döntésre váró nagy kérdés szerencsés megoldása. Az egyetlen reális ok, amiért ezt kedvezően ítélik meg, az, hogy a jelenlegi nagyarányú konfliktus egy helyreállított és erősebb politikai egységre vezethet, míg az alternatívának, vagyis a kisebb arányú összetűzések végtelen sorának a következménye egy gyenge és megosztott kontinens lesz, amelytől Angliának nem kell félnie.

Nem tagadjuk, hogy maguk az amerikaiak hintették el ennek az alantas és megvetésre méltó érzületnek a magvát azzal a barátságtalan és hetven-

kedő magatartással, amelyet olyan gyakran tanúsítottak Angliával szemben. De meg kell mondanunk, hogy a részünkről megnyilvánuló érzület alantas és megvetésre méltó. Látjuk, hogy a megoldás elodázása nem nyújt reményt Amerika igazi és tartós nyugalmára, hogy az elodázás az amerikai nemzet hanyatlását jelenti és széthullását egymással civódó nemzetségekre és törzsekre, mégis borzalommal emeljük fel kezünket a jelenlegi »testvérgyilkos« viszály ellen, amely Amerikának reményt nyújt a végleges rendezésre. Azt tanácsoljuk neki, válassza inkább a kis viszálykodások végtelen sorát, amely ugyanolyan testvérgyilkos és valószínűleg sokkal demoralizálóbb, de számunkra kedvezőbb, mert a mi testünkből kihúzza az amerikai konkurrencia tüskéjét."

The American Question in England

A megírás ideje: 1861 szeptember 18.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1861 október 11. (6403.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A brit gyapotkereskedelem

London, 1861 szeptember 21.

A nyersgyapot árának állandó emelkedése most már kezd komolyan visszahatni a pamutfonógyárakra. Gyapotfelhasználásuk most 25%-kal kisebb a szokásos fogyasztásnál. Ez a naponta csökkenő termelés következménye. Sok gyár ugyanis csak heti négy vagy három napot dolgozik, a gépek egy részét leállították azokban az üzemekben is, amelyek áttértek a rövidített munkaidőre, s azokban is, ahol még nem csökkentették a munkaidőt, néhány gyár pedig átmenetileg egészen bezárt. Egyes helyeken, például Blackburnben, a rövidített munkaidő mellett még a munkabéreket is leszállították. A rövidített munkaidő bevezetése azonban még csak kezdeti szakaszában van, és teljes biztonsággal jósolhatjuk, hogy a szóbanforgó termelési ág néhány hét múlva általánosan be fogja vezetni a heti háromnapi munkát, s ezzel párhuzamosan az üzemek zömében le is állítják a gépek nagy részét. Az angol gyárosok és kereskedők általában rendkívül lassan és húzódozva vették tudomásul gyapotellátásuk kedvezőtlen állását. „A múlt évi amerikai termés", mondották, „teljes egészében már régen átkerült Európába. Az új termés szedését épphogy megkezdték. Egyetlen bála gyapottal sem kaphattunk volna többet, mint amennyit kaptunk, még akkor sem, ha háborúról és blokádról mit sem hallottunk volna. A szállítási idény csak november vége felé kezdődik, és a nagy szállítmányokra rendszerint december végén kerül sor. Addig vajmi kevés különbséget jelent, hogy a gyapotot visszatartják-e az ültetvényeken, vagy csomagolás után azonnal a kikötőkbe szállítják. Ha a blokád bármikor *ez év vége előtt* megszűnik, márciusban vagy áprilisban valószínűleg annyi gyapotszállítmányt kapunk, mintha sohasem rendelték volna el a blokádot."

A kalmárlelkek legbensőbb rejtekében az a remény élt, hogy az egész amerikai válság és ennélfogva a blokád is az év vége előtt megszűnik, vagy pedig Lord Palmerston erőszakkal áttöri a blokádot. Az utóbbi gondolatot

azonban teljesen elvetették, mivel Manchester minden egyéb körülményen kívül rájött arra, hogy két hatalmas érdekeltség, a pénzügyi érdekeltség, amely óriási tőkét fektetett Észak-Amerika ipari vállalataiba, és a gabonakereskedelem, amely Észak-Amerikára mint fő szállító forrására támaszkodik, összefognának, hogy megakadályozzák a brit kormány minden indokolatlan támadását. Az a remény, hogy a blokádot, Liverpool vagy Manchester szükségleteinek megfelelően, kellő időben feloldják, illetve hogy az amerikai háborút[148] a szecesszionistákkal[136] kötött kompromisszummal lezárják, háttérbe szorult egy olyan jelenség láttán, amely eddig ismeretlen volt az angol gyapotpiacon. Az amerikaiak ugyanis különböző gyapotügyleteket bonyolítanak le Liverpoolban, részben spekulációs alapon, részben Amerikába való visszaszállítás céljából. Ennek következtében a liverpooli gyapotpiacon az elmúlt két héten lázas izgalom uralkodott, mivel a liverpooli kereskedők spekulációs gyapotbefektetéseit a manchesteri és más gyárosok, akik igyekeznek magukat a télre nyersanyagkészlettel ellátni, spekulációs tőkebefektetésekkel támogatták. E tranzakciók méretét eléggé mutatja az a tény, hogy Manchesterben a tartalék raktárhelyiségek jelentős részét megtöltik ezek a készletek, és hogy a szeptember 15-től szeptember 22-ig terjedő héten az amerikai middling* fajták fontja $^3/_8$ d.-vel, a legjobb fajtáké $^5/_8$ d.-vel emelkedett.

Az amerikai háború kitörése óta a gyapotárak állandóan emelkedtek, de a nyersanyagárak veszedelmes aránytalansága a fonal és a szövet áraihoz képest csak augusztus utolsó heteiben lett nyilvánvaló. Addig a pamutáruk árának minden számottevő csökkenését, amelyre az amerikai kereslet jelentős visszaeséséből előre lehetett volna következtetni, kiegyensúlyozta a raktári készletek első kézben való felhalmozódása, valamint a Kínába és Indiába küldött spekulációs szállítmányok. Ezek az ázsiai piacok azonban csakhamar túltelítődtek. „A raktárkészletek", írja a „Calcutta Price Current"[166] 1861 augusztus 7-i száma, „egyre halmozódnak, legutóbbi számunk óta nem kevesebb, mint 24 000 000 yard sima pamutvászon érkezett. Az angliai tudósítások azt mutatják, hogy a szállítmányok szükségleteinket meghaladó mértékben folytatódnak, és amíg ez a helyzet, addig nem várhatunk javulást... A bombayi piac szintén erősen túltelített." Néhány más körülmény is hozzájárult az indiai piac összeszűküléséhez. Az északnyugati tartományokban kitört legutóbbi éhínséget a kolera pusztítása követte, ugyanakkor Alsó-Bengáliában az óriási esőzések, amelyek vízzel árasztották el ezt a területet, súlyos kárt okoztak a rizstermésben. A múlt héten Angliába

* – közepes – *Szerk.*

érkezett kalkuttai tudósítások szerint 40-es fonal fontonként $9\,^1/_4$ d. nettó árban kelt el, holott ez a fonal Manchesterben nem kapható $11\,^3/_8$ d.-n alul, 40 hüvelyknyi inganyag eladása pedig, a jelenlegi manchesteri árakkal összehasonlítva, darabonként $7\,^1/_2$ d., 9 d. és 12 d. veszteséggel járt. A kínai piacon az importált árukészletek felhalmozódása szintén leszorította az árakat. Ilyen körülmények között, amikor a brit pamutáruk iránt csökken a kereslet, e cikkek ára természetesen nem tarthat lépést a nyersanyagárak folyamatos emelkedésével; sőt ellenkezőleg, az árak a gyapot fonásának, szövésének és nyomásának sok esetben már a termelési költségeit sem fedezik. Példaként nézzük a következő esetet, amelyet az egyik legnagyobb manchesteri gyáros a durvafonásra vonatkozóan közöl:

	fontonként	különbözet	fonási költség fontonként
1860 szeptember 17.			
Gyapotköltség	$6\,^1/_4$ d.	4 d.	3 d.
16-os láncfonal eladási ára	$10\,^1/_4$ d.		
Haszon fontonként	1 d.		
1861 szeptember 17.			
Gyapotköltség	9 d.	2 d.	$3\,^1/_2$ d.
16-os láncfonal eladási ára	11 d.		
Veszteség fontonként	$1\,^1/_2$ d.		

Az indiai gyapot felhasználása rohamosan nő, és ha az árak tovább emelkednek, egyre nagyobb arányokat fog ölteni az indiai szállítás; de akkor is lehetetlen néhány hónap alatt megváltoztatni az összes termelési feltételeket és megfordítani a kereskedelmi áramlatot. Anglia tulajdonképpen most fizet meg azért, hogy a határtalan indiai birodalmat hosszú időn át olyan rosszul igazgatta. A két fő akadály, amellyel most meg kell birkóznia, amikor az amerikai gyapotot indiai gyapottal próbálja helyettesíteni, a közlekedési és szállítási eszközök hiánya egész Indiában és az indiai paraszt nyomorúságos helyzete; emiatt képtelen kedvezőbb körülményeket teremteni. Mindkét nehézséget maguknak köszönhetik az angolok. A modern angol ipar általában két egyaránt szörnyű pilléren nyugodott. Az egyik az, hogy a *burgonya* volt Írországnak és az angol munkásosztály nagy részének egyetlen tápláléka. Ezt a pillért elsodorta a burgonyabetegség és az ezt követő ír katasztrófa.* A dolgozó milliók újratermelésére és fenntartására szélesebb alapot kellett találni. Az angol ipar második pillére az Egyesült Államokban rabszolgamunkával termelt gyapot volt. A jelenlegi amerikai válság arra kény-

* *V. ö. 122–125. old. – Szerk.*

szeríti az angolokat, hogy bővítsék utánpótlási területüket és a gyapotot függetlenítsék a rabszolga-tenyésztő és rabszolga-fogyasztó oligarchiáktól. Amíg az angol pamutipar a rabszolgák termelte gyapottól függ, joggal mondhatjuk, hogy kettős rabszolgaságon alapszik: az angliai fehér ember közvetett rabszolgaságán, és az Atlanti-óceánon túli feketék közvetlen rabszolgaságán.

The British Cotton Trade

A megírás ideje: 1861 szeptember 21.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1861 október 14. (6405.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A londoni „Times" és Lord Palmerston

London, 1861 október 5.

„Az angol nép úgy vesz részt saját országa kormányzásában, hogy olvassa a »Times« nevű újságot." Ez a vélemény, amelyet egy kitűnő angol szerző* az úgynevezett brit önkormányzatról mondott, csak annyiban igaz, amennyiben a Királyság külpolitikájáról van szó. Ami a hazai reformintézkedéseket illeti, ezeket sohasem a „Times" támogatásával vitték keresztül, sőt a „Times" megállás nélkül támadta és ellenezte őket, amíg be nem látta, hogy végrehajtásukat végképp nem képes továbbra is feltartóztatni. Itt van például a katolikusok emancipációja, a Reform Bill, a gabonatörvények eltörlése, a bélyegilleték és a papíradó.[167] Amikor kétségtelenné vált a reformerek győzelme, a „Times" köpönyeget fordított, elhagyta a reakciós tábort, és sikerült a döntő pillanatban a győztes oldalra állnia. Mindezekben az esetekben a „Times" nem adott irányt a közvéleménynek, hanem alávetette magát neki, kényszeredetten, vonakodva, miután a nép előrehaladásának áradó hullámait hosszú ideig hiába kísérelte meg visszaverni. Ilyenformán a közszellemre gyakorolt tényleges befolyása a külpolitika területére korlátozódik. Nincs Európának olyan része, ahol a nép zöme, s kivált a polgárság, annyira nem ismeri saját hazája külpolitikáját, mint Angliában. Ez a tudatlanság két nagy forrásból ered. Egyrészt az 1688. évi dicsőséges forradalom óta[168] Angliában mindig az arisztokrácia monopolizálta a külügy irányítását. Másrészt a munka fokozódó megosztása bizonyos mértékben vérszegénnyé tette a középosztályok tagjainak általános intellektusát, minthogy minden energiájukat és szellemi képességüket kereskedői, ipari és szakmai érdeklődésük szűk területére korlátozta. Így történt, hogy külügyi és nemzetközi ügyeikben az arisztokrácia *cselekedett*, a sajtó pedig *gondolkodott* helyettük, és mind az arisztokrácia, mind a sajtó csakhamar rájöttek,

* Robert Lowe. – *Szerk.*

hogy kölcsönösen érdekükben állna az összefogás. Csak fel kell lapozni a „Cobbett's Political Register"-t,[169] és máris meggyőződhetünk róla, hogy a nagy londoni lapok a század kezdete óta mindig a prókátor szerepét játsszák az angol külpolitika isten kegyelméből való intézői mellett. Mégis néhány közbenső időszaknak kellett lezajlania, mielőtt a jelenlegi állapot létrejött. A külügy irányítását monopolizáló arisztokrácia először egy oligarchiává zsugorodott össze, amelyet titkos konklávé, az úgynevezett kabinet képviselt, s később a kabinet helyére egyetlen ember, Lord Palmerston lépett, aki az elmúlt harminc évben a brit birodalom nemzeti erői fölött abszolút hatalmat bitorolt és a brit külpolitika irányvonalát meghatározta. Ezzel a bitorlással egyidejűleg, a koncentráció törvénye értelmében, amely az újságok vonalán még gyorsabban hatott, mint a pamutfonás területén, a londoni „Times" Anglia nemzeti lapjának rangjára emelkedett, vagyis elérte, hogy ő képviselje idegen nemzetek szemében az angol szellemet. Míg a nemzet külügyei irányításának monopóliuma az arisztokráciáról átszállt egy oligarchikus konklávéra, majd egy oligarchikus konklávéról egyetlen emberre, *az* angol külügyminiszterre, vagyis Lord Palmerstonra, addig a sajtónak az a monopóliuma, hogy a nemzet helyett gondolkodjék és ítélkezzék a nemzet saját külügyi kapcsolatairól, és ebben a vonatkozásban a közvéleményt képviselje, a sajtóról átszállt egyetlen sajtóorgánumra, a „Times"-ra. Lord Palmerstonnak, aki titokban, s a nagyközönség, a parlament, sőt saját kollégái előtt is ismeretlen indítékok alapján irányította a brit birodalom külügyeit, nagyon ostobának kellett volna lennie, ha nem próbálta volna kezébe kaparintani azt az egy lapot, amely kisajátította magának a jogot, hogy a külügyminiszter titkos üzelmeiről az angol nép nevében nyilvánosan ítéletet mondjon. A „Times"-nak, amelynek szókincsében az erény szó soha nem szerepelt, több mint spártai erénnyel kellett volna dicsekednie, ha nem köt szövetséget a birodalom nemzeti hatalmának tényleges abszolút urával. Így a francia coup d'état[5] után, amikor Angliában a pártfrakciós kormányzatot a pártfrakciók koalíciós kormányzata váltotta fel, és ezért Palmerstonnak nem voltak többé vetélytársai, akik bitorlását veszélyeztették volna, a „Times" Palmerston puszta rabszolgája lett. Palmerstonnak gondja volt arra, hogy a lap néhány befolyásos emberét becsempéssze a kabinet alárendeltebb állásaiba, másokat meg azzal kenyerezett le, hogy befogadta őket társasága körébe. Azóta a „Times" egész tevékenysége arra szorítkozik, már ami a brit birodalom külügyeit illeti, hogy olyan közvéleményt alakítson ki, amely összhangban van Lord Palmerston külpolitikájával. Az a dolga, hogy a közvéleményt előkészítse arra, amit Palmerston tenni készül, és rávegye, hogy belenyugodjék abba, amit Palmerston már tett. Hogy milyen rabszolga-

munkát kell e tevékenység kifejtése során végeznie, annak szembeszökő példája a legutóbbi parlamenti ülésszak. Ez az ülésszak a legkevésbé sem volt kedvező Lord Palmerston részére. Az Alsóház egyes független tagjai, liberálisok és konzervatívok, fellázadtak Palmerston bitorolt diktatúrája ellen, és múltbeli rossz lépéseinek leleplezésével igyekeztek a nemzetet annak tudatára ébreszteni, milyen veszélyt rejt magában, ha ez a korlátlan hatalom továbbra is ugyanebben a kézben marad. Dunlop úr, aki a támadást megindította – azzal a javaslattal, hogy egy különbizottság vizsgálja meg az afgán okmányokat, amelyeket Palmerston 1839-ben tett a Ház asztalára –, bebizonyította, hogy ezeket az okmányokat Palmerston voltaképpen meghamisította.[170]

A „Times" kihagyta parlamenti tudósításában Dunlop beszédének azokat a részeit, amelyeket urára nézve különösen hátrányosnak tartott. Később Lord Montagu, amikor azt indítványozta, hozzák nyilvánosságra az 1852. évi dán szerződésre[171] vonatkozó iratokat, azzal vádolta Palmerstont, hogy a fő szerepet játszotta abban a mesterkedésben, amely egy külföldi hatalom érdekében a dán trónöröklés megváltoztatását célozta, és hogy szándékos ferdítésekkel félrevezette az Alsóházat. Palmerston azonban előzőleg megbeszélte Disraelivel, hogy Lord Montagu indítványának meghiúsítása végett határozatképtelenség címén elnapolják a Házat, ami valóban véget vetett az egész eljárásnak. Mégis sikerült Lord Montagunak másfél óra hosszat beszélnie, amikor az elnapolással félbeszakították. Miután a „Times" Palmerstontól megtudta, hogy elnapolásra kerül a sor, szerkesztője, akinek feladata volt a parlamenti jelentések megcsonkítása és elferdítése, egy szabadnapot engedélyezett magának, s így Lord Montagu beszéde rövidítés nélkül jelent meg a „Times" hasábjain. Amikor másnap reggel kiderült a tévedés, a „Times" egy vezércikket gyártott, s ebben John Bullnak[18] azt mondta, hogy a határozatképtelenség miatti elnapolás ügyes intézkedés unalmas szónokok elhallgattatására, hogy Lord Montagu ilyen unalmas fecsegő, s nem lehetne a nemzet ügyeinek intézésével foglalkozni, ha az unalmas parlamenti szónokokat nem állítanák simán félre. A legutóbbi ülésen Palmerstont megint felelősségre vonták; Hennessy úr ugyanis indítványt terjesztett be, s ebben követelte azoknak a táviratoknak a bemutatását, amelyeket a külügyminisztérium az 1831. évi lengyel forradalom idején küldött el. A „Times", akárcsak Dunlop úr indítványa esetében, ezúttal is az elhallgatás egyszerű eljárását alkalmazta. Hennessy úr beszédéről szóló tudósítása egészen olyan, mintha in usum delphini kiadvány volna.[172] Ha az ember meggondolja, milyen nagy fáradságba kerülhet átnézni azt a rengeteg parlamenti jelentést aznap éjjel, amikor az Alsóházból az újság szerkesztő-

ségébe továbbítják, és még aznap éjjel elvégezni a rövidítést, változtatást, hamisítást, hogy semmi se szóljon Palmerston politikai tisztasága ellen, akkor el kell ismernünk, hogy akármilyen előnyt és hasznot húz is a „Times" a nemes viscounttal szembeni alárendeltségéből, feladata korántsem kellemes.

Ha a „Times"-nak módjában áll, hogy hamis adatokkal és elhallgatással ekként félrevezesse a közvéleményt olyan eseményekkel kapcsolatban, amelyek csak tegnap történtek a brit Alsóházban, nyilvánvalóan korlátlanul ferdíthet el és hallgathat el olyan eseményeket, amelyek távoli földön történnek, például az amerikai háború[148] esetében. Amikor az amerikai ügyek tárgyalásánál minden erejét latba vetette, hogy elmérgesítse a britek és az amerikaiak egymás iránti érzéseit, ezt nem a brit pamutkirályok iránti szimpátiából, és nem is a tényleges vagy vélt angol érdekek miatt tette. Egyszerűen végrehajtotta gazdája parancsait. Ezért abból, hogy a londoni „Times" az elmúlt héten megváltoztatta hangnemét, arra következtethetünk, hogy Lord Palmerston fel akar hagyni azzal a szélsőségesen ellenséges magatartással, amelyet eddig az Egyesült Államokkal szemben tanúsított. A „Times", amely hónapokon át a szecessziósok[136] támadó haderejét magasztalta, és egyre azt fejtegette, hogy az Egyesült Államok nem képes megbirkózni velük, egyik mai vezércikkében egészen biztosnak véli az Észak katonai fölényét. Hogy a hangnemnek ezt a változását parancsolójuk diktálta, az nyilvánvalóan kiderül abból a körülményből, hogy más befolyásos lapok, amelyek köztudomásúan kapcsolatban állnak Palmerstonnal, egyidejűleg szintén irányt változtattak. Egyikük, az „Economist", elég világosan figyelmezteti a közvélemény kufárait, hogy ideje „gondosan felülvizsgálni" „az Egyesült Államokkal szemben" mutatott „érzelmeiket". Az „Economist" cikkének szóban forgó passzusát, mint bizonyítékát annak, hogy Palmerston sajtóemberei új utasításokat kaptak, úgy vélem, érdemes teljes egészében idézni:

„Egy tekintetben őszintén bevalljuk, hogy az északiaknak joguk van panaszra, és egy tekintetben óvatosabbnak kell lennünk, mint amennyire talán eddig egyöntetűen voltunk. Vezető lapjaink túlságosan könnyen idéztek és bíráltak egyes újságokat abban a hitben, hogy azok az Egyesült Államok érzéseit testesítik meg és annak álláspontját képviselik, olyan újságokat, amelyeknek tisztességtelen jelleme és gyenge befolyása mindenkor köztudomású volt, most pedig több mint gyanúsak arra, hogy lelkük mélyén szecesszionisták, hogy hamis mezt öltenek és úgy beszélnek, mintha szélsőséges északi nézeteket vallanának, holott a Dél érdeké-

ben és valószínűleg zsoldjában írnak. Például kevés angol ember állíthatja becsületes lélekkel, hogy szerinte a »New York Herald« a Köztársaság északi tagozatának jellemét vagy nézeteit képviseli. Ugyancsak nagyon kell ügyelnünk arra, hogy az Unió hívei ellen irányuló jogos bírálatunk ne fajuljon észrevétlenül és fokozatosan a szecesszionistákat helyeslő és védelmező állásfoglalássá. A *pártosságra* való hajlam általában nagyon erős az emberekben. Ámde bármennyire zokon veszünk is sok mindent az Észak magatartásában és szavaiban, sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a Dél szecessziójét olyan szándékok diktálták és olyan lépések indították meg, amelyeket mi a legőszintébben és a legmélyebben helytelenítünk. Az Unió védővámját, természetesen, mint terhes és sötét intézkedést, el kell ítélnünk. Természetesen megértjük, hogy a Dél alacsony vámokat és szabadkereskedelmet óhajt. Természetesen szeretnénk, ha azoknak az államoknak a virágzása, amelyek olyan sok nyersanyagot termelnek és olyan sok iparcikket szükségelnek, nem szenvedne törést vagy visszaesést. De ugyanakkor nem téveszthetjük szem elől azt a vitathatatlan tényt, hogy a szecesszió igazi célja és végső indítéka *nem* az volt, hogy megvédjék saját területükre vonatkozóan rabszolgatartási jogukat (amelyet az északiak ugyanúgy készek elismerni, mint a déliek követelni), hanem az, hogy kiterjesszék a rabszolgaságot egy hatalmas, meg nem határozott területre, amely eddig mentes volt ettől az átoktól, de ahol az ültetvényesek ezután szerették volna a lábukat megvetni. Ezt a célt mi mindig oktalannak, igazságtalannak és visszataszítónak tekintettük. Az a társadalmi állapot, amelyet a déli államokban a rabszolgaság intézménye hozott létre, az angolok szemében annál gyűlöletesebb és sajnálatosabb, mentől többet tudnak róla. És a déliekkel meg kell értetni, hogy bármily pénzügyi vagy kereskedelmi előny származnék feltehetően Anglia részére az ültetvényes államok szűz földjeinek és az általuk követelt új területeknek kiterjedt megműveléséből, ez soha a legkisebb mértékben sem fogja megváltoztatni nézeteinket ezekben a kérdésekben, sem megakadályozni e nézeteink kifejezését, vagy befolyásolni, illetve meggátolni beavatkozásunkat, ha a beavatkozás kötelező vagy helyénvaló lesz. Elterjedt vélemény, hogy a szecesszionisták még mindig azt a különös felfogást vallják, hogy Franciaország és Anglia *kiéheztetésével* – azokkal a veszteségekkel és szenvedésekkel, amelyeket e két országnak az amerikai szállítások teljes beszüntetése előreláthatóan okozni fog – rákényszerítik majd ezeket a kormányokat arra, hogy az ő érdekükben beavatkozzanak és az Egyesült Államokat a blokád feladására bírják... A legcsekélyebb valószínűsége sincs annak, hogy akár az egyik, akár a másik hatalom egy pillanatig is helyesnek

tartaná, hogy az Egyesült Államokkal szemben ilyen egyértelműen és indokolhatatlanul ellenséges cselekedetre gondoljon... Mi kevésbé függünk a Déltől, mint amennyire a Dél függ tőlünk, és erre nemsokára rá is fognak jönni. Ezért arra kérjük a Délt, higgye el, hogy a rabszolgaság, amíg létezik, szükségképpen többé-kevésbé morális válaszfalat emel közénk, s hogy még a hallgatólagos helyeslés is olyan távol áll a gondolkodásunktól, mint a nyílt beavatkozás arcátlansága; hogy Lancashire nem Anglia; s még ha így is lenne, iparűző lakosságunk becsülete és bátor szelleme jegyében azt is meg kell mondani, hogy még *akkor sem lenne a gyapot az úr.*"

Pillanatnyilag mindezzel csak azt akartam kimutatni, hogy Palmerston, és következésképpen az ő utasításai szerint működő londoni sajtó, feladja ellenséges magatartását az Egyesült Államokkal szemben. Az okokat, amelyek idevezettek ehhez a revirement-hoz* – mint a franciák nevezik – a következő tudósításomban fogom kifejteni. Befejezésül még szeretném megjegyezni, hogy Forster úr, Bradford parlamenti képviselője, múlt kedden a bradfordi kézművesegylet nagytermében „Az amerikai polgárháborúról" előadást tartott, amelyben e háború igazi eredetét és jellegét elemezte, és sikeresen megcáfolta a palmerstoni sajtó valótlan állításait.

The London Times and Lord Palmerston

A megírás ideje: 1861 október 5.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1861 október 21. (6411.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

* – fordulathoz – *Szerk.*

[Karl Marx]

A londoni „Times" az Amerikában tartózkodó orléans-i hercegekről

London, 1861 október 12.

A porosz király* compiègne-i látogatása alkalmából[173] a londoni „Times" néhány éleshangú cikket közölt, amelyek a Csatorna túlsó oldalán nagy felháborodást keltettek. A „Pays, Journal de l'Empire"[174] viszont a maga részéről úgy jellemezte a „Times" munkatársait, hogy gingőzös fejjel és sárba mártott tollal írnak. Az ilyen kölcsönös alkalmi szidalmazásoknak csupán az a céljuk, hogy a Printinghouse Square[175] és a Tuileriák[7] bizalmas kapcsolatait illetően félrevezessék a közvéleményt. December hősének[5] nincs nagyobb talpnyalója a francia határokon túl, mint a londoni „Times", melynek szolgálatai annál felbecsülhetetlenebbek, mentől inkább olyan hangot üt meg és olyan magatartást tanúsít, mint Cato cenzor a maga cézárával szemben. A „Times" hónapokon át a sértések özönét zúdította Poroszországra. Felhasználva a szerencsétlen Macdonald-ügyet[176], értésére adta Poroszországnak, hogy Anglia örömmel látná, ha a rajnai tartományok a Hohenzollernok barbár uralma alól Bonaparte felvilágosodott despotizmusa alá kerülnének. A „Times" ezzel nemcsak a porosz dinasztiát bőszítette fel, hanem a porosz népet is. Ócsárolta egy porosz–francia konfliktus esetére tervezett angol–porosz szövetség eszméjét. Erőnek erejével igyekezett meggyőzni Poroszországot arról, hogy nincs mit remélnie Angliától, s a legjobb, amit tehet, ha megegyezik Franciaországgal. Amikor Poroszország gyenge és ingatag uralkodója végül elhatározta magát a compiègne-i látogatásra, a „Times" büszkén kiálthatott fel: „quorum magna pars fui"[177]; de most elérkezett egy olyan pillanat is, amikor a britek emlékezetéből ki kellett törölni a tényt, hogy a „Times" mutatta meg Poroszország uralkodójának

* I. Vilmos. – *Szerk.*

ezt az utat. Ez az oka a „Times" teatrális dörgésének, s ez az oka a „Pays, Journal de l'Empire" válaszdörgésének.

Így a „Times" megint a bonapartizmus halálos ellenfelének szerepében lép fel, s ennélfogva újból módjában áll segítséget nyújtani december hősének. Csakhamar alkalom is kínálkozott. Louis Bonaparte természetesen mindig nagyon érzékeny, valahányszor a rivális francia trónkövetelők hírnevéről van szó. Aumale hercegének Plon-Plon ellen irányuló pamfletje ügyében nevetségessé tette magát,[178] és eljárásával jobban segítette az orléanisták ügyét, mint az orléanista párthívek együttvéve. Az utóbbi időben a francia nép megint indíttatva volt arra, hogy párhuzamot vonjon Plon-Plon és az orléans-i hercegek közt. Amikor Plon-Plon Amerikába utazott, a Faubourg St. Antoine-on karikatúrák keringtek róla; ezeken Plon-Plon kövér ember képében egy koronát keres, de eközben kijelenti, hogy ő teljesen ártatlan utazó és különös ellenszenvvel viseltetik a puskapor szaga iránt. Míg Plon-Plon csupán annyi babérral tér vissza Franciaországba, amennyit a Krímben és Itáliában aratott, az orléans-i hercegek átkelnek az Atlanti-óceánon, hogy szolgálatot teljesítsenek a nemzeti hadsereg soraiban.[179] Ezért a nagy izgalom a bonapartista táborban. Nem lenne célszerű, ha a megvásárolható párizsi sajtóban szabad folyást engednének a bonapartista haragnak. Csak elárulnák ezzel a császárpártiak félelmeit, felújítanák a pamflet körüli botrányt és gyűlölködő összehasonlítást provokálnának. Az emberek összehasonlítanának a számkivetett hercegeket, akik a köztársasági zászló alatt a dolgozó milliók leigázói ellen harcolnak, azzal a másik számkivetett herceggel, aki felesküdött angol polgárőrnek, hogy osztozzék egy angol munkásmegmozdulás elfojtásának dicsőségében.[180]

Ki ránthatja ki december hősét ebből a dilemmából? Ki más, mint a londoni „Times"? Ha ugyanaz a londoni „Times", amely a compiègne-i látogatásról 1861 október 6-án, 7-én, 8-án és 9-én írt eléggé cinikus bírálatával kiváltotta a „Pays, Journal de l'Empire" dühét, ha ugyanez a lap október 12-én vad kirohanást intézne az orléans-i hercegek ellen, amiért beálltak az Egyesült Államok nemzeti hadseregének soraiba, vajon nem bizonyítja-e be akkor Louis Bonaparte igazát az orléans-i hercegekkel szemben? Vajon nem fordítanák-e le a „Times" cikkét franciára, nem magyaráznák-e a párizsi lapok, nem küldené-e meg a préfet de police* valamennyi megye valamennyi lapjának, nem forogna-e közkézen e cikk egész Franciaországban mint elfogulatlan ítélet, amelyet a londoni „Times", Louis Bonaparte személyes ellensége mondott az orléans-i hercegek legutóbbi

* – rendőrfőnök – *Szerk.*

magatartásáról? Következésképp a mai „Times" fölöttébb ocsmány kirohanást intéz a hercegek ellen.

Louis Bonaparte persze túlságosan üzletember ahhoz, hogy az amerikai háborúval kapcsolatban ossza a közvélemény hivatalos hírverőinek vakságát. Ő tudja, hogy Anglia, Franciaország, Németország, Európa egyszerű emberei az Egyesült Államok ügyét saját ügyüknek, a szabadság ügyének tekintik, s hogy az Egyesült Államok földjére minden megfizetett szofisztika ellenére úgy tekintenek, mint Európa föld nélküli millióinak szabad földjére, az ígéret földjére, amelyet most karddal a kézben kell megvédeni a rabszolgatartók szennyes markától. Louis-Napoléon tudja továbbá, hogy Franciaországban a tömegek az Unió fennmaradásáért vívott harcot összekapcsolják azzal a harccal, amelyet őseik az amerikai függetlenség megalapozásáért folytattak, s hogy az ő szemükben minden francia, aki kardot ránt a nemzeti kormányért, csupán Lafayette végakaratát hajtja végre.[181] Bonaparte tehát tudja, hogy ha valami a franciákat jó véleményre hangolhatja az orléans-i hercegek iránt, akkor ez éppen az Egyesült Államok nemzeti hadseregébe való belépésük. Louis Bonaparte már ennek puszta gondolatára is megborzad. Ennélfogva a londoni „Times", az ő gáncsoskodó talpnyalója, ma közli az orléans-i hercegekkel, hogy „a francia nemzet körében nem növekszik majd népszerűségük, ha nem átallanak ilyen *dicstelen kűzdőtéren* szolgálni". Louis-Napoléon tudja, hogy az ő coup d'état-ja[5] óta ellenséges nemzetek Európában egymással vívott egyetlen háborúja sem volt igazi háború, hanem valamennyi alaptalan, felelőtlen, és hazug ürügyekkel vívott háború volt. Az orosz és az olasz háború, nem is beszélve a Kína és Kokinkína elleni,[182] valamint más rablóhadjáratokról, sohasem keltettek rokonszenvet a francia népben, amely ösztönösen felismerte, hogy mindkét háborút csak abból a célból viselték, hogy megerősítsék a coup d'état-val kovácsolt láncokat. A jelenkori történelem első nagy háborúja az amerikai háború.

Európa népei tudják, hogy a déli rabszolgatartók ezt a háborút azzal a nyilatkozattal kezdték, hogy a rabszolgarendszer fennmaradása nem egyeztethető többé össze az Unió fennmaradásával. Európa népei előtt tehát világos, hogy az Unió fennmaradásáért folytatott harc egyszersmind harc a rabszolgarendszer fennmaradása ellen – hogy ebben a küzdelemben a népi önkormányzat minden eddiginél fejlettebb formája vív csatát az ember leigázásának a történelem krónikáiban eddig ismert legaljasabb és legfelháborítóbb formájával.

Louis Bonaparte természetesen rendkívül sajnálja, hogy az orléans-i hercegek éppen ilyen háborúban vesznek részt, amely hatalmas arányait és céljainak nagyságát tekintve annyira elüt az 1849 óta viselt alaptalan, felelőtlen

és kisszerű európai háborúktól. Ezért a londoni „Times"-nak ki kell jelentenie: „Ha nem látjuk, mekkora különbség van ellenséges nemzetek egymással vívott háborúja és a történelemből ismert e legalaptalanabb, legfelelőtlenebb polgárháború közt, ezzel vétünk a közerkölcsök ellen."

A „Times"-nak persze végig kell vinnie az orléans-i hercegek ellen intézett ama kirohanását, hogy „nem átallanak ilyen dicstelen küzdőtéren szolgálni". Mélyen meghajolva Szevasztopol és Solferino győzője előtt, a londoni „Times" ezt írja: „Nem okos dolog összehasonlítást provokálni egyrészről a springfieldi és manassasi akciók,[227] másrészről a szevasztopoli[75] és solferinoi hőstettek közt."[21] A legközelebbi posta tanúsítani fogja, milyen előre megfontoltan használják fel a császári sajtóorgánumok a „Times" cikkét. A közmondás szerint bajban mutatkozik meg, ki az igazi barát, márpedig a londoni „Times" titkos szövetségese most éppen nagy bajban van.

Gyapothiány, gabonahiánnyal tetézve, kereskedelmi válság és a mezőgazdaság szorult helyzete, s mindez a vámjövedelmek csökkenésével és pénzügyi nehézségekkel párosulva arra kényszerítette a Francia Bankot, hogy 6 százalékra emelje a leszámítolási kamatlábat, hogy tárgyalásokat kezdjen a Rotschildokkal és Baringgel kétmillió font sterling összegű kölcsön felvételére a londoni piacon, hogy elzálogosítsa külföldön a francia kormány értékpapírjait, s emellett a Bank a 40 000 000-t meghaladó kötelezettségekkel szemben csupán 12 000 000-t kitevő tartalékot tud felmutatni. Ez a gazdasági helyzet alkalmat ad a rivális trónkövetelőknek arra, hogy dupla téttel játsszanak. A Faubourg St. Antoine-on már zendülések törtek ki a kenyérhiány miatt, s így most igazán nem engedhető meg, hogy az orléans-i hercegek népszerűségre tegyenek szert. Ez magyarázza meg a londoni „Times" dühödt kirohanását.

The London Times on the Orléans Princes in America
A megírás ideje: 1861 október 12.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1861 november 7. (6426.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az észak-amerikai polgárháború[183]

London, 1861 október 20.

Hónapok óta ismétli a hangadó londoni sajtó – heti- és napilapok egyaránt – ugyanazt a litániát az amerikai polgárháborúról. Miközben Észak szabad államait sértegeti, aggályosan védekezik a Dél rabszolgatartó államai iránti szimpátia gyanúja ellen. Valójában folyvást két cikket ír: egyet, amelyikben Északot támadja és egy másikat, amelyben mentegeti Észak elleni támadásait. Qui s'excuse, s'accuse.*

A szépítgető indokok lényegében így hangzanak: Az Észak és Dél közötti háború tarifaháború. A háború továbbá elvtelen, a rabszolgakérdést nem érinti és valójában csak Észak szuverenitási vágyai körül forog. Végül, még ha a jog Észak oldalán van is, nem hiábavaló kísérlet-e 8 millió angolszász erőszakos leigázására törekedni! A Déltől való elválás nem váltaná-e meg Északot a négerrabszolgasággal való minden kapcsolattól és nem biztosítana-e neki, 20 millió lakosával és roppant nagy területével, magasabb fokú, eddig alig sejtett fejlődést? Nem kellett volna-e ezért Északnak a szecesszziót[136] szerencsés eseményként üdvözölnie ahelyett, hogy egy véres és hiábavaló polgárháborúval akarná leküzdeni?

Pontról pontra meg fogjuk vizsgálni az angol sajtó védekezését.

Az Észak és Dél közötti háború, így hangzik az első mentegetődzés, puszta tarifaháború, a védővámrendszer és a szabadkereskedelmi rendszer közötti háború, és Anglia természetesen a szabadkereskedelem oldalán áll. Élvezze-e a rabszolgatulajdonos a rabszolgamunka gyümölcsét teljes egészében, vagy pedig üssék el annak egy részétől Észak védővámosai? Ez az a kérdés, melyről e háborúban szó van. Ez a ragyogó felfedezés a „Times"-nak volt fenntartva. Az „Economist", az „Examiner", a „Saturday Review"

* – Aki védekezik, vádolja magát. – *Szerk.*

és tutti quanti* továbbfejlesztették a témát. Jellemző erre a felfedezésre, hogy nem Charlestonban, hanem Londonban tették. Amerikában természetesen mindenki tudta, hogy 1846-tól 1861-ig szabadkereskedelmi tarifa volt érvényben, és hogy Morrill képviselő 1861-ben csak akkor vitte keresztül a Kongresszusban a maga védővámtarifáját, miután a lázadás már kitört.[164] A szecesszió tehát nem azért ment végbe, mert a Morrill-tarifát a Kongresszus elfogadta, hanem a legjobb esetben a Morrill-tarifát fogadta el a Kongresszus azért, mert a szecesszió megindult. Amikor South Carolina 1832-ben az első szecesszionista rohamot indította, az 1828-as védővámtarifa kétségtelenül ürügyül szolgált neki, de csakis ürügyül, amint ez Jackson tábornok egyik nyilatkozatából ismeretes.** Ezúttal viszont a régi ürügyet valójában nem ismételték meg. A montgomery szecessziós kongresszuson kerülték a tarifakérdés bárminő érintését, mert Louisianának, az egyik legbefolyásosabb déli államnak a cukortermelése teljesen a védővámon alapszik.

De, folytatja védekező beszédét a londoni sajtó, az Egyesült Államok háborúja nem szolgál egyebet, mint az Unió erőszakos fenntartását. A jenkik nem tudják magukat elhatározni arra, hogy 15 csillagot letöröljenek lobogójukról. Kolosszális szerepet akarnak játszani a világ színpadán. Igen, ha a háborút a rabszolgaság eltörléséért folytatnák, az más volna! A rabszolgaság kérdésének azonban, amint a többi között a „Saturday Review" kategorikusan kijelenti, ehhez a háborúhoz semmi köze sincs.

Mindenekelőtt emlékeztetnünk kell arra, hogy a háború nem az Északtól, hanem a Déltől indult ki. Észak defenzívában van. Hónapokon át nyugodtan nézte, hogy a szecesszionisták az Unió erődjeit, hadszertárait, kikötőüzemeit, vámházait, pénztárait, hajóit, fegyverkészleteit eltulajdonították, zászlaját megsértették, csapatrészeit foglyul ejtették. A szecesszionisták végül elhatározták, hogy egy zajos hadi cselekménnyel rákényszerítik az Unió kormányát, lépjen ki passzív magatartásából és *csakis ebből az okból* folyamodtak a Charleston melletti Sumter-erőd ágyúzásához. Tábornokuk, Beauregard, április 11-én (1861) megtudta a Sumter-erőd parancsnokával, Anderson őrnaggyal történt találkozása alkalmával, hogy az erőd már csak háromnapi élelemmel van ellátva, és ezért e határidő után békésen át kell adni. Hogy ezt a békés átadást megelőzzék, a szecesszionisták másnap (április 12) kora reggel megkezdték az ágyúzást, aminek következtében az erőd néhány óra alatt elesett. Alighogy ezt a hírt Montgomerybe, a szecessziós kongresszus székhelyére megtáviratozták, Walker hadügyminiszter az

* – mindahányan csak vannak – *Szerk.*

** *V. ö. 292. old.* – *Szerk.*

új Konföderáció[152] nevében nyilvánosan kijelentette: „Nincs olyan ember, aki meg tudná mondani, hogy *a ma megindított háború* hol fog végződni."[184] Egyúttal azt jósolta, „hogy a déli Konföderáció zászlaja még május elseje előtt a washingtoni öreg Capitol[185] kupoláján és hamarosan talán a bostoni Faneuil-csarnok[186] tetején is lengeni fog". Csak ekkor következett be az a proklamáció, amelyben Lincoln 75 000 főt hívott be az Unió oltalmára. A Sumter-erőd ágyúzása elvágta az egyetlen lehetséges alkotmányos kiutat, tudniillik az amerikai nép általános törvényhozó gyűléséhez való fellebbezést, amit Lincoln a székfoglaló üzenetében javasolt. Lincolnnak már csak az a választása maradt, hogy Washingtonból meneküljön, Marylandet és Delaware-t kiürítse, Kentuckyt, Missourit és Virginiát kiszolgáltassa, vagy pedig a háborúra háborúval feleljen.

Az amerikai polgárháború elvének kérdésére az a harci jelszó ad választ, amellyel Dél a békét megszegte. Stephens, a déli Konföderáció alelnöke, kijelentette a szecessziós kongresszuson, hogy a Montgomeryben újonnan kitervelt alkotmányt az különbözteti meg lényegesen a Washingtonok és Jeffersonok alkotmányától, hogy most első ízben ismerik el a rabszolgaságot mint önmagában jó intézményt és mint az egész államépület alapzatát, míg a forradalmi atyák, a XVIII. század előítéleteinek a rabjai, a rabszolgaságot Angliából importált és az idők folyamán kiküszöbölendő baj gyanánt kezelték. Dél egy másik matadora, Spratt úr, így kiáltott fel: „Számunkra egy nagy rabszolgaköztársaság (a great slave republic) megalapításáról van szó." – Ha tehát Észak csak az Unió megvédésére rántott is kardot, nem jelentette-e ki Dél máris, hogy a rabszolgaság fennmaradása többé nem fér össze az Unió fennmaradásával? Miként a Sumter-erőd ágyúzása jelt adott a háború megindítására, úgy a szecesszióra Észak *Köztársasági* Pártjának[151] választási győzelme, Lincoln elnökké választása adott jelt. 1860 november 6-án választották meg Lincolnt. 1860 november 8-án ezt táviratozták South Carolinából: „A szecessziót itt elintézett dolognak tekintik"; november 10-én Georgia törvényhozó gyűlése szecessziós tervekkel foglalkozott, november 13-án kitűzték Mississippi törvényhozó gyűlésének rendkívüli ülését azért, hogy a szecessziót megvizsgálják. De Lincoln megválasztása maga is csak a *Demokrata Párt*[154] táborában beállott szakadás eredménye volt. A választási harc közben a Demokrata Párt északi hívei *Douglasra*, déli hívei *Breckinridge-re* egyesítették szavazataikat, és a demokratapárti szavazatok e szétforgácsolódásának köszönhette a Köztársasági Párt a győzelmet. Honnan eredt egyfelől a *Köztársasági* Párt túlsúlya Északon? Honnan eredt másfelől a meghasonlás a *Demokrata* Párton *belül*, amelynek tagjai Délen és Északon több mint fél évszázadon át együttműködtek?

Az Unió feletti bitorló uralom, amelyet Dél a Demokrata Párt északi híveivel való szövetsége révén fokról fokra megszerzett magának, Buchanan elnöksége alatt tetőpontját érte el. Az 1787-es utolsó kontinentális kongresszus és az 1789–90-es első alkotmányozó kongresszus törvényileg kitiltotta a rabszolgaságot a köztársaságnak az Ohiótól északnyugatra fekvő összes területeiből. (Területeknek nevezik tudvalevőleg azokat az Amerikai Egyesült Államokon belül fekvő településeket, amelyek még nem érték el az önálló államalakításhoz alkotmányosan előírt népességszámot.[187]) Az úgynevezett Missouri-egyezmény (1820),[155] amelynek folytán Missouri mint rabszolgatartó állam az Egyesült Államok soraiba lépett, a rabszolgaságot a 36°30′ szélességtől északra és a Missouritól nyugatra fekvő összes többi területből kitiltotta. Ezzel az egyezménnyel a rabszolgaság területe több hosszúsági fokkal előretolódott, míg másfelől, látszólag, egészen határozott földrajzi határvonalat húztak meg jövendő propagandájával szemben. Ezt a földrajzi sorompót viszont 1854-ben ledöntötte az úgynevezett Kansas–Nebraska Bill[156], amelynek szerzője St. A. Douglas, a Demokrata Párt akkori vezetője Északon. Ez a törvény, melyet a Kongresszus mindkét háza elfogadott, a Missouri-egyezményt megszüntette, a rabszolgaságot és a szabadságot azonos szintre helyezte, megparancsolta az Unió kormányának, hogy mindkettőt azonos semlegességgel kezelje és a népszuverenitásnak, azaz a telepesek többségének engedte át a döntést, hogy a rabszolgaság egy-egy területen bevezetendő-e vagy sem. Így, az Egyesült Államok történetében első ízben, kiküszöbölték a rabszolgaság kiterjesztésének minden földrajzi és törvényes korlátját a területeken. Az új törvény életbelépése után New Mexico eddig szabad területe, amely New York államnál ötször nagyobb, rabszolgaterületté alakult át, s a rabszolgaság szférája a mexikói köztársaság határától a 38. északi szélességi fokig meghosszabbodott. 1859-ben New Mexico olyan rabszolgakódexet kapott, amely barbárság tekintetében vetekszik Texas és Alabama törvénykönyveivel. Ennek ellenére, amint az 1860-as népszámlálás bizonyítja, New Mexicóban mintegy 100 000 lakosra nem egészen félszáz rabszolga jut. Délnek elegendő volt tehát az, hogy egy-két kalandort néhány rabszolgával átküldjön a határon, aztán a washingtoni központi kormány, annak hivatalnokai és szállítói segítségével New Mexicóban egy látszatnépképviseletet csődítsen össze, amely a rabszolgaságot és vele a rabszolgatartók uralmát a területre rákényszerítette.

Ámde kiderült, hogy ez a kényelmes módszer más területeken nem alkalmazható. Dél tehát még egy lépéssel tovább ment és a Kongresszustól az Egyesült Államok legfelsőbb bíróságához fellebbezett. Ez a kilenc tagból

álló bíróság, amelynek tagjai közül öten a Délhez tartoznak, már régóta a rabszolgatartók legkészségesebb eszköze volt. 1857-ben, a hírhedt Dred Scott-esetben[157] úgy döntött, hogy minden amerikai polgárnak joga van minden területre az alkotmány által elismert minden tulajdonát magával vinnie. Az alkotmány elismer rabszolgákat tulajdonként és kötelezi az Unió kormányát e tulajdon védelmére. Következésképpen az alkotmány alapján a területeken rabszolgákat munkára kényszeríthetnek tulajdonosaik, és így minden egyes rabszolgatartónak jogában áll, hogy a telepesek többségének akarata ellenére, addig szabad területekbe bevezesse a rabszolgaságot. A territoriális törvényhozó gyűléseket megfosztották a rabszolgaság kitiltásának jogától, s mind a Kongresszusnak, mind az Unió kormányának kötelességévé tették a rabszolgarendszer úttörőinek megvédését.

Tehát az 1820-as Missouri-egyezmény a rabszolgaság földrajzi határvonalát kiterjesztette a területekben, az 1854-es Kansas–Nebraska Bill minden földrajzi határvonalat eltörölt és helyébe politikai korlátot állított: a telepesek többségének akaratát, az Egyesült Államok legfelsőbb bírósága pedig 1857-es döntésével még ezt a politikai korlátot is ledöntötte és a köztársaság összes területeit, jelenlegieket és jövőbelieket, szabad államok melegágyaiból a rabszolgaság melegágyaivá változtatta.

Ezzel egyidejűleg Buchanan kormányzata alatt az északi államokban a szökevény rabszolgák kiszolgáltatására vonatkozó 1850-ben kibocsátott, megszigorított törvényt kíméletlenül végrehajtották.[188] Úgy tűnt, mintha Észak alkotmányos hivatása volna, hogy a rabszolga-fogót játssza a déli rabszolgatartók kedvéért. Másfelől, hogy a területeknek szabad telepesekkel való betelepítését lehetőleg gátolják, a rabszolgatartó párt meghiúsított minden úgynevezett Free Soiler-rendszabályt, vagyis meghiúsította azokat a rendszabályokat, amelyeknek a telepesek számára bizonyos megműveletlen földet kellett volna térítés nélkül biztosítaniok.[189]

Miként az Egyesült Államok belpolitikájában, ugyanúgy külpolitikájában is a rabszolgatartók érdeke szolgált vezércsillagul. Buchanan az elnöki méltóságra valójában az ostendei manifesztum kibocsátásával tett szert, s ez a nemzeti politika nagy feladataként proklamálja Kuba megszerzését, akár megvásárlás, akár fegyveres erőszak útján.[157] Az ő kormányzata alatt Észak-Mexikó már fel volt osztva amerikai földspekulánsok között, akik nyugtalanul várták a jeladást, hogy megrohanják Chihuahuát, Coahuilát és Sonorát. A kalózok szüntelen rablótámadásait a közép-amerikai államok ellen szintén a washingtoni Fehér Házból irányították. Ezzel a külpolitikával, melynek nyilvánvaló célja új terület meghódítása volt a rabszolgaság kiterjesztése és

a rabszolgatartók uralma számára, legbensőbb összefüggésben állt a *rabszolgakereskedelem újrafelvétele*, amelyet az Unió kormánya titokban támogatott.[190] Maga St. A. Douglas jelentette ki 1859 augusztus 20-án az amerikai szenátusban: Az elmúlt évben több négert hoztak be Afrikából, mint előzőleg egy év alatt valaha is, még azt az időt is beleértve, amikor a rabszolgakereskedelem még törvényes volt. Az importált rabszolgák száma az elmúlt évben elérte a 15 000 főt.

A rabszolgaság kifelé irányuló fegyveres propagandája volt a nemzeti politika bevallott célja, és az Unió valójában a Dél fölött uralkodó 300 000 rabszolgatartó rabszolgájává lett. Ehhez az eredményhez egy sereg kompromisszum vezetett, amelyet Dél a Demokrata Párt északi híveivel fennálló szövetségének köszönhetett. Ugyanezen a szövetségen feneklettek meg eddig az 1817 óta időszakosan megismétlődő összes ellenállási kísérletek a rabszolgatartók állandóan fokozódó túlkapásaival szemben. Végre fordulópont következett be.

Ugyanis alighogy elfogadták a Kansas–Nebraska Billt, amely a rabszolgaság földrajzi határvonalát eltörölte, és az új területekbe való bevezetését alárendelte a telepesek többsége akaratának, a rabszolgatartók fegyveres ügynökei, Missouriból és Arkansasból való határmenti csőcselék, bowiekéssel* az egyik kezükben és revolverrel a másikban, megrohanták Kansast és a leghallatlanabb rémtetteket követték el, hogy e területről az eredeti telepeseket kiűzzék. Ezeket a rablóhadjáratokat a washingtoni központi kormány támogatta, ami óriási reakciót váltott ki. Az egész Északon, de kivált Északnyugaton segélyszervezet alakult, hogy Kansast emberekkel, fegyverrel és pénzzel támogassák.[191] Ebből a segélyszervezetből nőtt ki a *Köztársasági Párt*, amely tehát eredetét a Kansasért vívott harcnak köszönheti. Miután az a kísérlet, hogy Kansast fegyveres erővel *rabszolgaterritóriummá* változtassák, meghiúsult, Dél megpróbálta ugyanezt az eredményt politikai intrikákkal elérni. Kiváltképp Buchanan kormánya követett el mindent, hogy Kansast rákényszerített rabszolgarendszerű alkotmánnyal mint *rabszolgatartó államot* bizonyos rendszabályokkal beleszorítsa az Egyesült Államok sorába. Ebből újabb harc eredt, amely ezúttal főként a washingtoni Kongresszusban folyt. Most (1857–58) még St. A. Douglas, az északi Demokrata Párt vezére is a kormánnyal és saját déli szövetségeseivel szemben lépett fel, mivel a rabszolgarendszerű alkotmány oktrojálása ellentmond az 1854-es Kansas–Nebraska Billben érvényre jutott elvnek, a telepesek szuverenitásának. Douglas, Illinois-nak, egy északnyugati

* – tőrszerű amerikai vadászkéssel – *Szerk.*

államnak a szenátora, természetesen minden befolyását elvesztette volna, ha el akarja ismerni, hogy Délnek joga van az Észak által betelepített területeket fegyverrel vagy kongresszusi határozatokkal ellopni. Ahogy tehát a Kansasért vívott harc életre hívta a *Köztársasági Pártot*, egyúttal magában a *Demokrata Pártban* végbement első *szakadásnak* is indítóokává lett.

Első programját a Köztársasági Párt az 1856. évi elnökválasztásra állította fel. Jóllehet jelöltje, John Frémont, nem győzött, a reá eső szavazatok óriási száma mindenesetre bebizonyította a párt gyors növekedését, különösen Északnyugaton. Második országos, elnökjelölő kongresszusán (1860 május 17), csupán egynéhány toldalékkal gazdagítva, a párt megismételte 1856-os programját. Lényege az volt, hogy a továbbiakban egy talpalatnyi új területet sem engedhető át a rabszolgaságnak. A kifelé folytatott kalózpolitikának meg kell szűnnie. A rabszolgakereskedelem újrafelvételét megbélyegzik. Végül, a szabad telepítés előmozdítására, Free Soiler-törvényeket kell kibocsátani.

E program döntően fontos pontja az volt, hogy a rabszolgaságnak egy *talpalatnyi új terep sem engedhető át, sőt, egyszer s mindenkorra azoknak* az államoknak a határai közé kell szorítani, ahol immár törvényesen fennáll. Így a rabszolgaságot valósággal internálták volna; ámde a területek szüntelen bővítése és a rabszolgaság szüntelen terjesztése régi határain túl, ez élettörvénye az Unió rabszolgatartó államainak.

A déli exportcikkeknek, gyapotnak, dohánynak, cukornak stb. rabszolgákkal folytatott termesztése csak addig jövedelmező, amíg nagy rabszolgacsoportokkal, tömegméretekben és kiterjedt térségeken folytatják, olyan talajon, amely természettől fogva termékeny és csak egyszerű munkát kíván meg. Belterjes termelés, amely nem annyira a talaj termékenységétől, mint inkább a tőkebefektetésektől, a munka intelligenciájától és energiájától függ, ellentmond a rabszolgaság mivoltának. Ez az oka, hogy olyan államok, mint Maryland és Virginia, amelyek régebben exportcikkek termelésére használtak fel rabszolgákat, rohamosan rabszolga-tenyésztő államokká alakulnak át, hogy aztán magukat a rabszolgákat exportálják a délebbre fekvő országokba. Még South Carolinában is, ahol a népesség négyhetede rabszolgákból áll, a talaj kimerülése folytán a gyapottermesztés évek óta szinte egy helyben topog. Sőt, South Carolinát a körülmények kényszere részben máris rabszolga-tenyésztő állammá változtatta, amennyiben évente már négymillió dollárért ad el rabszolgákat a legszélső déli és délnyugati államoknak. Amint a fordulópont bekövetkezik, új területek megszerzése válik szükségessé, hogy a rabszolgatartók egy része a rabszolgákkal új termékeny

földeket népesítsen be, és ezzel a visszamaradó résznek új piacot teremtsen a rabszolgatenyésztés, tehát rabszolgák eladása számára. Így például kétség sem fér ahhoz, hogy Louisianának, Missourinak és Arkansasnak az Egyesült Államokhoz való csatolása nélkül Virginiában és Marylandben a rabszolgaság réges-rég megszűnt volna. Dél egyik hangadója, Toombs szenátor csattanósan fogalmazta meg a szecesszionisták montgomeryi kongresszusán azt a gazdasági törvényt, amely a rabszolgaság területének állandó bővítését követeli.

„Ha", mondta Toombs, „a rabszolgaság területe nem növekszik meg nagy mértékben, akkor tizenöt év múlva vagy el kell tűrnünk, hogy a rabszolgák megszökjenek a fehérektől, vagy pedig a fehéreknek kell megszökniök a rabszolgák elől."

Az egyes államok képviselete a Kongresszus képviselőházában tudvalevően népességük lélekszámától függ. Mivel a szabad államok népessége hasonlíthatatlanul gyorsabban növekszik, mint a rabszolgatartó államoké, az északi képviselők száma nagyon gyorsan túlszárnyalta a déliekét. A Dél politikai hatalmának tulajdonképpeni székhelye ezért mindinkább az amerikai szenátusba tevődik át, ahol minden államot, akár kicsi, akár nagy a népessége, két-két szenátor képvisel. A Dél tehát, hogy megtartsa befolyását a szenátusban és a szenátus révén hegemóniáját az Egyesült Államok fölött, folyvást újabb rabszolgatartó államok alakítására szorult rá. De ez csak idegen országok meghódítása árán volt lehetséges, mint Texas esetében, vagy pedig az Egyesült Államokhoz tartozó területeknek előbb rabszolgaterritóriumokká, később rabszolgatartó államokká való változtatása útján, mint Missouri, Arkansas stb. esetében. *John Calhoun*, akit a rabszolgatartók a maguk par excellence* politikusukként csodálnak, már 1847 február 19-én kijelentette a szenátusban, hogy csakis a szenátus adja a hatalom mérlegét Dél kezébe, hogy a rabszolgaterritórium kibővítése szükséges ahhoz, hogy Délnek és Északnak ez az egyensúlya a szenátusban fennmaradjon, s ennélfogva jogosultak Délnek azok a kísérletei, hogy erőszakosan új rabszolgatartó államokat létesítsen.

Végül, az Unió déli részében élő tulajdonképpeni rabszolgatartók száma nem több 300 000-nél, egy szűk oligarchia, mellyel úgynevezett „szegény fehérek" (poor whites) milliói állnak szemben, akiknek tömege a földtulajdon koncentrációja folytán állandóan nőtt, és akiknek a helyzetét csak Róma végső hanyatlása idejének római plebejusaiéval lehet összehasonlítani. Csak új területek megszerzésével és megszerzésük kilátásával, valamint

* – sajátképpeni; kiváltképpeni – *Szerk.*

kalózhadjáratokkal sikerül ezeknek a „szegény fehéreknek" az érdekét a rabszolgatartók érdekével összeegyeztetni, nyugtalan tettvágyuknak veszélytelen irányt adni és őket megfékezni azzal a csalétekkel, hogy egykor maguk is rabszolgatartók lesznek.

Ha tehát a rabszolgaság a régi határai közé szorul, ennek következménye az lehetne, hogy bizonyos gazdasági törvény szerint a rabszolgaság fokozatosan elhal, hogy politikailag megsemmisül a rabszolgatartó államoknak a szenátuson keresztül gyakorolt hegemóniája, végül pedig hogy a rabszolgatartó oligarchia nem tud védekezni a „szegény fehérek" részéről saját államain belül fenyegető veszélyekkel szemben. Azzal az alapelvvel tehát, hogy a rabszolgaterritóriumok minden további kiterjesztése törvényesen megtiltandó, a Köztársasági Párt a rabszolgatartók uralmát gyökerében támadta meg. A köztársaságpártiak választási győzelme ezért szükségképpen nyílt harcra vezetett Észak és Dél között. Ámde magát ezt a választási győzelmet, mint már említettük, a Demokrata Párt táborában beállt szakadás határozta meg.

Már a kansasi harc szakadást idézett elő a rabszolgaságpártiak és a velük szövetséges északi demokratapártiak között. Ugyanez a viszály tört ki újból most, az 1860-as elnökválasztáskor, általánosabb formában. Észak Demokrata Pártja – és jelöltje, Douglas – a rabszolgaság bevezetését a területiumokban a telepesek többségének akaratától tette függővé. A rabszolgatartó párt – és jelöltje, Breckinridge – azt állította, hogy a rabszolgaság az Egyesült Államok alkotmányával törvényesen együtt jár, amint ezt a legfelsőbb bíróság is kijelentette; a rabszolgaság önmagában véve máris minden területiumban törvényes és nem szorul külön honosításra. Míg tehát a köztársaságpártiak a rabszolgaterritóriumok minden növekedését megtiltották, a déli párt a köztársaság összes területiumaira mint törvényileg szavatolt domíniumokra igényt tartott. Amit Kansasszal példa gyanánt megkíséreltek, hogy a rabszolgaságot a központi kormány által, maguknak a telepeseknek akarata ellenére, rákényszerítsék egy területiumra, most törvényként állították az Unió összes területiumai elé. Egy ilyen engedmény kívül esett a *demokrata* vezetők hatalmán és csak indítékul szolgált volna arra, hogy seregük dezertáljon a köztársasági táborba. Másfelől Douglas „telepes-szuverenitásával" a rabszolgatartó párt nem elégedhetett meg. Amit keresztül akart vinni, azt a következő négy évben, az új elnök alatt kellett keresztülvinnie; ez csakis a központi kormány eszközeivel volt keresztülvihető és nem tűrt további haladékot. A rabszolgatartók figyelmét nem kerülte el, hogy egy új hatalom alakult ki, *Északnyugat*, amelynek népessége 1850-től 1860-ig csaknem megkétszereződött, már jóformán

egyenlő nagyságú volt a rabszolgatartó államok fehér lakosságáéval, – olyan hatalom, amelyet sem hagyomány, sem vérmérséklet, sem pedig életmód nem hajlamosított arra, hogy a régi északi államok módjára kompromisszumról kompromisszumra rángattassa magát. Dél számára az Uniónak már csak annyiban volt értéke, amennyiben a föderális hatalmat a rabszolgaságpárti politika véghezvitelének eszközeként átengedi neki. Ha nem, akkor jobb volt most szakítani, mint négy évvel tovább szemlélni a Köztársasági Párt fejlődését és Északnyugat fellendülését, s kedvezőtlenebb körülmények között a harcot megkezdeni. A rabszolgatartó párt tehát va banque-ot játszott*! Amikor az Észak Demokrata Pártja vonakodott a Dél „szegény fehéreinek" szerepét tovább játszani, a déliek a szavazatok szétforgácsolásával megszerezték Lincolnnak a győzelmet, majd ezt a győzelmet ürügyül használták fel arra, hogy a kardot hüvelyéből kirántsák.

Az egész mozgalom, amint látható, a *rabszolgakérdésen* alapult és alapul. Nem abban az értelemben, hogy a rabszolgákat a fennálló rabszolgatartó államokon belül közvetlenül felszabadítsák-e vagy sem, hanem abban az értelemben, hogy Észak 20 millió szabad embere továbbra is alárendelje-e magát a 300 000 rabszolgatartó oligarchiájának; hogy a köztársaság mérhetetlen területriumai a szabad államok vagy a rabszolgaság melegágyaivá legyenek-e; végül, hogy az Unió nemzeti politikája jelszavává tegye-e a rabszolgaság fegyveres propagandáját Mexikóban, valamint Közép- és Dél-Amerikában.

Egy másik cikkben majd megvizsgáljuk a londoni sajtónak azt az állítását, hogy Északnak jóvá kell hagynia a szecessziót mint a viszály legkedvezőbb és egyetlen lehetséges megoldását.

Der nordamerikanische Bürgerkrieg
A megírás ideje: 1861 október 20.
A megjelenés helye: „Die Presse",
1861 október 25. (293.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* – egy lapra tett fel mindent – *Szerk.*

[Karl Marx]

A polgárháború az Egyesült Államokban[148]

„Ó, csak hagyja, hadd fusson, kár csak a szóért, amit veszteget rája!" Ezt a tanácsot, amelyet Leporello adott Don Juan elhagyott szeretőjének[192], kiáltja oda újra meg újra az angol állambölcsesség – múltkoriban még Lord John Russell személy szerint is – az Egyesült Államok Északjának. Ha Észak futni hagyja Délt, akkor megszabadul a rabszolgasággal fennálló egész összefonódásától, eredendő történelmi bűnétől és új, magasabb fokú fejlődés alapját teremti meg.

Valóban, ha Észak és Dél két önálló állam volna, mint, mondjuk, Anglia és Hannover, szétválásuk nem lenne nehezebb, mint Anglia és Hannover szétválása volt.[193] „*A Dél*" azonban nem alkot sem Északtól földrajzilag szilárdan elválasztott területet, sem morális egységet. Egyáltalában nem ország, hanem harci jelszó.

A békés különválás tanácsolása előfeltételezi, hogy a déli Konföderáció[152], jóllehet kezdeményezője volt a polgárháború offenzívájának, de azt legalább defenzív célokból folytatja. Azt hiszik, a rabszolgatartó párt számára csak arról van szó, hogy az eddig uralma alatt álló területeket önálló államcsoporttá egyesítse és az Unió fennhatósága alól kivonja. Mi sem tévesebb ennél. „*Délnek az egész területre szüksége van.* Akarja és kell, hogy az övé legyen." Ezzel a csatakiáltással rohanták meg a szecesszionisták[136] Kentuckyt. „Egész területükön" elsősorban az összes úgynevezett *határállamokat* (border states) értik, Delaware-t, Marylandet, Virginiát, North Carolinát, Kentuckyt, Tennesseet, Missourit és Arkansast. Ezenkívül igényt formálnak a Missouri északnyugati szögletétől a Csendes-óceánig húzódó vonal déli oldalán fekvő egész területre. Amit tehát a rabszolgatartók „Délnek" neveznek, felöleli az Unió eddigi területének több mint háromnegyedét. Az ilyenformán igényelt terület nagy része még az Unió birtokában van, és előbb el kellene tőle hódítani. De az úgynevezett határállamok – azok sem, amelyek a Konföderáció birtokában vannak – nem voltak soha *tulajdonképpeni rabszolgatartó államok*, hanem éppen olyan területét

alkotják az Egyesült Államoknak, ahol a rabszolgaság rendszere és a szabad munka rendszere egymás mellett létezik és az uralomért viaskodik, ahol a tulajdonképpeni csatatér van Dél és Észak között, a rabszolgaság és a szabadság között. A déli Konföderáció háborúja tehát nem védelmi háború, hanem hódító háború, hódító háború a rabszolgaság kiterjesztése és örökössé tétele céljából.

Az a hegylánc, amely Alabamában kezdődik és észak felé a Hudson-folyóig ér – mintegy az Egyesült Államok gerincoszlopa – az úgynevezett Délt három darabra vágja. Az Allegheny-hegység és annak két párhuzamos lánca – nyugaton a Cumberland-fennsík és keleten a Blue Mountains – olyan hegyvidéket alkot, mely ék alakúan választja el az Atlanti-óceán nyugati partjainak alföldjeit a Mississippi déli völgyeiben fekvő alföldektől. A hegyvidék által elválasztott két alföld, roppant rizslápjaival és nagy kiterjedésű gyapotültetvényeivel, a rabszolgaság tulajdonképpeni telephelye. A hegyvidéknek a rabszolgaság szívéig előretolt hosszú ékje – megfelelő szabad légkörével, pezsdítő éghajlatával, és szénben, sóban, mészkőben, vasércben, aranyban, egyszóval a sokoldalú ipari fejlődéshez szükséges valamennyi nyersanyagban gazdag talajával – már most legnagyobbrészt szabad ország. Itt a talajt fizikai alkatánál fogva csak szabad parcellásparasztok művelhetik meg eredményesen. A rabszolgarendszer itt csak szórványosan tengődik és sohasem vert gyökeret. E felvidékek lakosaiból áll az úgynevezett határállamok legnagyobb részében a szabad népesség magva, amely már önfenntartási érdekből is Észak pártjára áll.

Vizsgáljuk meg a vitás területet részleteiben.

Delaware, a határállamok között a legészakkeletibb, ténylegesen és morálisan az Unió birtokában van. A népesség teljes egyetértése a háború kezdetétől fogva meghiúsította a szecesszionistáknak minden kísérletét, hogy akár csak egy olyan pártfrakciót is alakítsanak, amely számukra kedvező lenne. Ennek az államnak a rabszolgaanyaga már régóta kihalóban volt. Mindössze 1850-től 1860-ig a rabszolgák száma a felével csökkent, úgyhogy Delaware 112 218 főnyi népességére most már csak 1798 rabszolga esik. Mindamellett a déli Konföderáció követeli magának Delaware-t, és Észak valóban nem tudná katonailag tartani, mihelyt Marylandet Dél hatalmába kerítette.

A fent említett, felföld és síkföld közötti konfliktus magában *Marylandben* áll fenn. 687 034 főnyi népességre itt 87 188 rabszolga esik. Hogy a nép erősen túlnyomó többsége az Unióval tart, azt a nemrég lezajlott általános választás, a washingtoni Kongresszus tagjainak megválasztása ismét csattanósan bebizonyította. Az Unió-csapatok 30 000 főnyi hadseregének, amely

Marylandet pillanatnyilag megszállva tartja, nemcsak tartalékul kell szolgálnia a Potomac-hadsereg[194] számára, hanem kiváltképpen az ország belsejében is sakkban kell tartania a lázadó rabszolgatulajdonosokat. Itt ugyanis hasonló jelenség mutatkozik, mint más határállamokban, ahol a nép nagy tömege Északhoz, egy számbelileg jelentéktelen rabszolgatartó párt pedig Délhez húz. Ami a rabszolgatartó pártnak számbelileg hiányzik, azt pótolja azokkal a hatalmi eszközökkel, amelyeket az összes állami hivatalok hosszú éveken át tartó birtoklása, a politikai intrikával való örökletes foglalkozás és nagy vagyonoknak kevesek kezében történt összpontosulása biztosított neki.

Virginia most az a nagy állandó tábor, ahol a szecesszionisták főserege és az Unió főserege egymással szemben frontot alkotnak. Virginia északnyugati vidékein a rabszolgák tömege 15 000-re rúg, míg a hússzorta nagyobb szabad népesség többségében független parasztokból áll. Virginia keleti síkföldje viszont majdnem félmillió rabszolgát számlál; fő bevételi forrása a négerek tenyésztése és eladása a déli államokba. Mihelyt a síkföld főkolomposai a szecesszióra vonatkozó rendeletet a richmondi állami törvényhozó gyűlésben intrikákkal elfogadtatták és Virginia kapuit sebbellobbal megnyitották a déli hadseregnek, Északnyugat-Virginia különvált a szecessziótól, új államot alakított, s most az Unió lobogója alatt fegyverrel a kezében védelmezi területét a déli betolakodókkal szemben.

Tennessee, 1 109 847 lakosával, köztük 275 784 rabszolgával, a déli Konföderáció kezében van, amely az egész országot rögtönbíráskodásnak vetette alá és olyan proskripciós* rendszert vezetett be, amely a római triumvirátusok idejére emlékeztet. Amikor a rabszolgatartók 1861 telén általános népi törvényhozó gyűlést javasoltak, amelynek a szecesszióról igennel vagy nemmel kellett volna szavaznia, a többség bármiféle törvényhozó gyűlés egybehívását ellenezte, hogy a szecessziós mozgalom minden ürügyét elvágja. Később, amikor a déli Konföderáció Tennesseet már katonailag lerohanta és terrorrendszernek vetette alá, a választások alkalmával a szavazók több mint egyharmada még mindig az Unió mellett nyilatkozott. A rabszolgatartó párttal szembeni ellenállás tulajdonképpeni központja itt is, mint a legtöbb határállamban, a hegyvidék – *Kelet-Tennessee*. 1861 június 17-én Greenville-ben összeült Kelet-Tennessee általános népi törvényhozó gyűlése, mely az Unió mellett nyilatkozott, egyben az állam egykori kormányzóját, Andrew Johnsont, az Unió egyik legbuzgóbb hívét küldte a washingtoni szenátusba, s közzétett egy „declaration of grievances"-t, egy panasziratot, amely leleplezte a csalásnak, az intrikának és a

* – száműző; kiközösítő; megbélyegző – *Szerk.*

terrornak mindazokat az eszközeit, amelyekkel Tennesseet „kiszavazták" az Unióból. Ettől az időtől Kelet-Tennesseet a szecesszionisták fegyveres erővel tartják sakkban.

Hasonló körülmények, mint Nyugat-Virginiában és Kelet-Tennesseeben, találhatók Alabama északi, Georgia északnyugati és North Carolina északi részén.

Nyugatabbra, *Missouri* határállamban, melynek 1 173 317 lakosa és 114 965 rabszolgája van – utóbbiak leginkább az állam északnyugati területére összezsúfolva –, az 1861 augusztusi népi törvényhozó gyűlés az Unió mellett döntött. Jackson, az állam kormányzója és a rabszolgatartó párt eszköze, fellázadt Missouri törvényhozó testülete ellen, majd szám-űzték és most élére állt a fegyveres hordáknak, amelyek Missourit Texasból, Arkansasból és Tennesseeből megrohanták, hogy a Konföderáció előtt térdre kényszerítsék és az Unióhoz fűződő kötelékét karddal elvágják. Missouri e pillanatban Virginia mellett a polgárháború fő színtere.

New Mexico – nem állam, hanem puszta territórium, ahová Buchanan elnöksége idején 25 rabszolgát importáltak azért, hogy Washingtonból egy rabszolgarendszerű alkotmányt küldhessenek utánuk – nem tartotta kívánatosnak a délieket, mint ezt maga Dél is beismeri. Ámde Dél kívánatosnak tartja New Mexicót, és ennek folytán Texasból egy fegyveres kalandorbandát lövellt át a határon. E felszabadítók ellen New Mexico az Unió kormányának oltalmáért rimánkodott.

Bizonyára észrevette az olvasó, hogy különös nyomatékot helyezünk arra az arányra, mely az egyes határállamokban a rabszolgák és a szabadok létszáma között fennáll. Ez az arány valóban döntő. Ez az a hőmérő, amelylyel a rabszolgarendszer éltető tüzét mérni kell. Az egész szecessziós mozgalom lelke *South Carolina*, ahol 402 541 rabszolga esik 301 271 szabadra. Másodsorban következik *Mississippi*, ez adta a déli Konföderációnak diktátorát, Jefferson Davist. Ott 436 696 rabszolga esik 354 699 szabadra. Harmadsorban jön *Alabama* 435 132 rabszolgával és 529 164 szabaddal.

Az utolsó vitás határállam, amelyről még meg kell emlékeznünk, *Kentucky*. Legújabb történelme különösen jellemző a déli Konföderáció politikájára. Kentucky 1 135 713 lakosára 225 490 rabszolga esik. Három egymásra következő általános népi választáskor – 1861 telén, amikor a határállamok kongresszusának választásai voltak; 1861 júniusában, amikor a washingtoni Kongresszus választásait tartották; végül 1861 augusztusában Kentucky állam törvényhozó testületi választásainak idején – egy folyvást növekvő többség az Unió mellett döntött. Ezzel szemben Magoffin – Kentucky kormányzója – és az állam valamennyi tisztviselője a rabszolgatartó

párt fanatikus híve; ugyanígy Breckinridge is, aki a washingtoni szenátusban Kentucky képviselője, Buchanan alatt az Egyesült Államok alelnöke és az 1860-as választáskor a rabszolgatartó párt elnökjelöltje volt. A rabszolgatartó párt befolyása, mely gyöngének bizonyult ahhoz, hogy Kentuckyt a szecessziónak megnyerje, ahhoz elég erős volt, hogy a háború kitörésekor egy semlegességi nyilatkozat megtételére csábítsa. A Konföderáció elismerte a semlegességet, amíg az céljait szolgálta, amíg azzal volt elfoglalva, hogy Kelet-Tennessee ellenállását letörje. Alig érte el ezt a célt, máris puskatussal kopogtatott be Kentucky kapuin e kiáltással: *„Délnek az egész területre szüksége van.* Akarja és kell, hogy az övé legyen!"

Szabadrablócsapatai délnyugatról és délkeletről egyszerre törtek be a „semleges" államba. Kentucky felébredt a semlegesség álmából, törvényhozó gyűlése nyíltan az Unió pártjára állt, az áruló kormányzó mellé közbiztonsági bizottságot állított, fegyverbe hívta a népet, Breckinridge-et száműzte és megparancsolta a szecesszionistáknak, hogy a megszállt területet azonnal ürítsék ki. Ez volt a jeladás a háborúra. A déli Konföderáció egyik hadserege útban van Louisville felé, miközben Illinois-ból, Indianából és Ohióból özönlenek az önkéntesek, hogy Kentuckyt a rabszolgaság fegyveres misszionáriusaitól megmentsék.

A Konföderáció e kísérletei, például hogy Missourit és Kentuckyt ezeknek az államoknak az akarata ellenére bekebelezze, bizonyítják, mennyire üres volt az a kifogása, hogy az Unió túlkapásaival szemben az egyes államok jogaiért harcol. Azt persze elismeri, hogy az összes államoknak, melyeket a „Délhez" számít, joguk van az Uniótól különválni, de hogy joguk van az Unióban bennmaradni, azt korántsem ismeri el.

De még a tulajdonképpeni rabszolgatartó államok sem mentesek az ellenszegülő elemektől, bármennyire a harmónia látszatát adja is nekik pillanatnyilag a külháború, a belső katonai diktatúra és a mindenütt fennálló rabszolgaság. Csattanós példa erre *Texas*, ahol 601 039 lakosra 180 388 rabszolga esik. Az 1845-ös törvény, amelynek alapján Texas rabszolgatartó államként az Egyesült Államok soraiba lépett, feljogosította arra, hogy területéből nemcsak egy, hanem öt államot is alakíthat. Ezáltal Dél kettő helyett tíz új szavazatot nyert volna az amerikai szenátusban, és szenátusi szavazatszámainak gyarapítása egyik főcélja volt akkori politikájának.* De a rabszolgatartók 1845-től 1860-ig keresztülvihetetlennek tartották, hogy Texast, ahol a német népesség nagy szerepet játszik, akár csak két állammá is szétvágják anélkül, hogy a második államban a szabad

* *V. ö. 316. old. – Szerk.*

munka pártja fölül ne kerekedhessék a rabszolgaság pártján. Ez a legjobb bizonyíték arra, hogy magában Texasban milyen hatalmas az ellenállás a rabszolgatartó oligarchiával szemben.

Georgia a legnagyobb és a legnépesebb a rabszolgatartó államok között. A lakosság 1 057 327 főnyi tömegére 462 230 rabszolga esik, tehát majdnem fele a népességnek. Mindamellett Georgiában a rabszolgatartó pártnak eddig nem sikerült általános népszavazással szentesíttetnie a Délre Montgomeryben rákényszerített alkotmányt.[152]

Louisiana állam törvényhozó gyűlésében, amely 1861 március 21-én ült össze New Orleansban, Roselius, az állam politikai veteránja kijelentette:

„A Montgomery-alkotmány nem alkotmány (Konstitution), hanem összeesküvés (Konspiration). Nem népkormányzatot iktat be, hanem *gyűlölködő és korlátlan oligarchiát*. A népnek nem engedték meg, hogy ebbe a dologba beleszóljon. A montgomeryi kongresszus megásta a politikai szabadság sírját, és most meghívnak bennünket, hogy a temetésen részt vegyünk."

A *300 000* rabszolgatartó oligarchiája ugyanis a montgomeryi kongresszust nemcsak arra használta fel, hogy kihirdesse Dél elszakadását Északtól. Egyúttal arra is felhasználta, hogy módosítsa a rabszolgatartó államok belső alkotmányát, hogy teljesen leigázza a fehér népességnek azt a részét, mely az Unió demokratikus alkotmányának oltalma alatt még valamelyes önállóságot megőrzött. A rabszolgatartó párt politikai szóvivői, jogászai, moralistái és teológusai már 1856 és 1860 között nem annyira azt igyekeztek bebizonyítani, hogy a négerrabszolgaság jogosult, mint inkább azt, hogy a szín e dologban közömbös és a dolgozó osztály mindenütt rabszolgaságra van teremtve.

Látjuk tehát, hogy a déli Konföderáció háborúja a rabszolgaság kiterjesztéséért és örökössé tételéért folytatott hódító háború, a szó tulajdonképpeni értelmében. A határállamok és territóriumok legnagyobb része még az Unió birtokában van, s ezek az Unió pártjára álltak előbb a választási urnánál, aztán fegyveresen. De a Konföderáció a *„Délhez"* számítja őket, és igyekszik az Uniótól ezeket a területeket elhódítani. Azokban a határállamokban, melyeket időlegesen megszállt a Konföderáció, a viszonylag szabad hegyvidéket rögtönbíráskodással tartja féken. Magukban a tulajdonképpeni rabszolgatartó államokban az eddigi demokráciát kiszorítja, s a 300 000 rabszolgatartó korlátlan oligarchiáját lépteti a helyébe.

Hódító terveiről való lemondása esetén a déli Konföderáció az életképességéről és a szecesszió céljáról mondana le. Hiszen a szecesszió csak azért

jött létre, mert úgy látszott, hogy az Unión belül többé nem lehet a határállamokat és területiumokat rabszolgatartó államokká változtatni. Másfelől, ha Észak a vitás területet békésen kiszolgáltatná a déli Konföderációnak, ezzel az Egyesült Államok összterületéből több mint háromnegyed részt engedne át a rabszolgaköztársaságnak. Észak elvesztené az egész Mexikói-öblöt, a Penobscot-öböltől a Delaware-öbölig terjedő keskeny sáv kivételével az Atlanti-óceánt, és még a Csendes-óceántól is elvágná magát. Missouri, Kansas, New Mexico, Arkansas és Texas maguk után vonnák Kaliforniát.[195] A nagy mezőgazdasági államokat a Rocky Mountains és az Allegheny-hegység közötti medencében, a Mississippi, a Missouri és az Ohio völgyeiben, minthogy képtelenek a Mississippi torkolatát az erős, ellenséges déli rabszolgatartó köztársaság kezéből kiragadni, gazdasági érdekeik arra kényszerítenék, hogy Északtól különváljanak és csatlakozzanak a déli Konföderációhoz. Ezek az északnyugati államok viszont minden tőlük keletre fekvő északi államot, talán Új Anglia államai[196] kivételével, magukkal sodornának a szecesszió ugyanezen örvényébe.

Így valójában nem az Unió feloszlása menne végbe, hanem annak *újjászervezése, újjászervezés a rabszolgaság alapzatán*, a rabszolgatartó oligarchia elismert ellenőrzése alatt. Ilyen újjászervezés tervét a Dél főszónokai nyíltan proklamálták a montgomeryi kongresszuson, és ez magyarázza az új alkotmánynak azt a paragrafusát, amely a régi Unió minden állama számára lehetővé teszi az új Konföderációhoz való csatlakozást. A rabszolgarendszer az egész Uniót megfertőzné. Az északi államokban, ahol a négerrabszolgaság gyakorlatilag kivihetetlen, hovatovább a fehér munkásosztályt szorítanák le a helótáki[197] színvonalára. Ez tökéletesen megfelelne annak a fennhangon hirdetett alapelvnek, hogy a szabadságra csak bizonyos fajok rátermettek, és amint a voltaképpeni munka Délen a néger sorsa, éppúgy ez a sorsa Északon a németnek és az írnek vagy közvetlen utódaiknak.

A Dél és Észak közötti jelenlegi harc tehát nem egyéb, mint két társadalmi rendszernek, a rabszolgaság rendszerének és a szabad munka rendszerének harca. Ez a harc, mely azért tört ki, mert a két rendszer többé nem élhet békésen egymás mellett az észak-amerikai kontinensen, csak az egyik vagy a másik rendszer győzelmével végződhet.

Ha a határállamok, azok a vitás területek, ahol a két rendszer eddig az uralomért viaskodott, szálkaként fúródnak a Dél húsába, másfelől nem szabad szem elől téveszteni, hogy a háború eddigi folyamán ezek voltak Észak fő gyengéi. Ezekben a körzetekben a rabszolgatartók egy része a déli összeesküvők utasítására lojalitást színlelt Észak iránt; más részük ténylegesen úgy látta, hogy valódi érdekeinek és hagyományos fogalmainak megfelel,

hogy az Unióval tartson. Mindkettő egyaránt megbénította Északot. A félelem attól, hogy a határállamok „lojális" rabszolgatartóinak kedvét szegi, a rettegés attól, hogy a szecesszió karjába dobja őket, egyszóval gyöngéd tapintat e kétes szövetségesek érdekei, előítéletei és érzékenykedései iránt, a háború kezdetétől fogva gyógyíthatatlan gyöngeséggel verte meg az Unió kormányát, félrendszabályokra késztette, rászorította arra, hogy kendőzze a háború elvét és kímélje az ellenfél legsebezhetőbb pontját, a baj gyökerét – *magát a rabszolgaságot.*

Ha Lincoln még nemrég kishitűen visszavonta Frémont Missouri-proklamációját a lázadók négerjeinek felszabadításáról,[198] ez csak Kentucky „lojális" rabszolgatartóinak hangos tiltakozására való tekintettel történt. Viszont máris fordulópont állt be. Kentuckyval az utolsó határállamot is az Észak és Dél közötti csataterek sorába hajtották. A valóságos háború, amely a határállamokért magukban a határállamokban folyik, ezeknek a megnyerését vagy elvesztését kivonja a diplomáciai és parlamentáris tárgyalások szférájából. A rabszolgatartók egy része le fogja dobni a lojális álarcot, a másik részük megelégszik majd egy olyan pénzbeli kártérítés kilátásával, amilyet Nagy-Britannia a nyugat-indiai ültetvényeseknek adott.[199] Maguk az események szorítanak a döntő jelszó – a *rabszolgafelszabadítás* – meghirdetésére.

Hogy még az Észak legmegrögzöttebb demokratái és diplomatái is menynyire hajlanak ebbe az irányba, arról néhány újabban tett kijelentés tanúskodik. Cass tábornok, Buchanan elnöksége alatt külügyminiszter és eddig a Dél egyik legbuzgóbb szövetségese, a rabszolgafelszabadítást nyílt üzenetben az Unió megmentése conditio sine qua nonjának* nyilvánítja. Dr. Brownson, Észak katolikus pártjának szóvivője, aki saját bevallása szerint 1836–60-ban a felszabadítási mozgalom legerélyesebb ellenfele volt, legutóbbi, októberi „Szemlé"-jében[200] az abolíció *mellett* szóló cikket tesz közzé.

„Ha mi", mondja dr. Brownson a többi között, „küzdöttünk az abolíció ellen, ameddig úgy véltük, hogy veszélyezteti az Uniót, annál határozottabban kell a rabszolgaság fennmaradása ellen fellépnünk most, amióta meggyőződtünk arról, hogy a rabszolgaság további fennállása összeegyeztethetetlen az Uniónak, illetve nemzetünknek szabad köztársaságként való fennmaradásával."

Végül a „World"[201], a washingtoni kabinet diplomatáinak New York-i

* – elengedhetetlen feltételének – *Szerk.*

sajtószerve, az abolicionisták elleni egyik legutóbbi dörgedelmes cikkét ezekkel a szavakkal zárja:

„Azon a napon, amikor majd el kell dőlnie annak, hogy a rabszolgaság pusztuljon-e vagy az Unió, azon a napon kimondják a rabszolgaság halálos ítéletét. Ha Észak nem győzhet a felszabadítás *nélkül*, akkor felszabadítás*sal* fog győzni."

Der Bürgerkrieg in den Vereinigten Staaten

A megírás ideje: 1861 október vége

A megjelenés helye: „Die Presse", 1861 november 7. (306.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az angliai válság

Anglia ma, akárcsak tizenöt évvel ezelőtt, olyan katasztrófával áll szemben, amely egész gazdasági rendszerét gyökerében fenyegeti. Mint ismeretes, a *burgonya* Írország és az angol dolgozó lakosság jelentékeny részének kizárólagos tápláléka volt, amikor 1845-ben és 1846-ban a burgonyabetegség rothadással sújtotta az ír nép éltető gyökerét. E nagy katasztrófa következményei ismeretesek. Írország lakosságának száma kétmillióval csökkent, egy részük éhenhalt, más részük az Atlanti-óceánon túlra menekült. Ugyanakkor ez a borzalmas szerencsétlenség az angol szabadkereskedelmi pártot győzelemre segítette; az angol földbirtokos arisztokráciát egyik legjövedelmezőbb monopóliumának feláldozására kényszerítette, a gabonatörvények eltörlése[16] pedig szélesebb és egészségesebb alapot biztosított a dolgozó milliók újratermelésére és fenntartására.

Amit a *burgonya* jelentett az ír mezőgazdaságnak, azt jelenti Nagy-Britannia uralkodó iparágának a *gyapot*. Feldolgozásától a lakosság akkora tömegének megélhetése függ, amely nagyobb Skócia egész lakosságánál, illetve Írország mai lakosságának kétharmadánál. Az 1861. évi népszámlálás szerint ugyanis Skócia lakosainak száma 3 061 117 fő volt, Írországé már csak 5 764 543, Angliában és Skóciában viszont több, mint négymillió ember közvetlenül vagy közvetve a pamutiparból él. Igaz, a gyapotcserje nem betegedett meg, termelése nem is monopóliuma egyes földsávoknak. Éppen fordítva, egyetlen ruházati anyagot adó növény sem terem Amerikában, Ázsiában és Afrikában olyan nagy kiterjedésű területeken, mint a gyapot. Az amerikai Unió rabszolgatartó államainak gyapotmonopóliuma nem természeti, hanem történelmi eredetű. Az angol pamutipar világpiaci monopóliumával egyidejűleg nőtt és fejlődött. 1793-ban, rövid idővel az angliai nagy mechanikai találmányok kora után Eli Whitney, egy connecticuti kvéker[2] feltalálta a cotton-gint, a gyapotmagtalanítógépet, mely a rostokat elválasztja a gyapotmagoktól. E találmány előtt egy néger a legmegfeszítettebb napi munkával is alig egy font gyapotrostot tudott elválasz-

tani a gyapotmagoktól. A cotton-gin feltalálása után egy idős négerasszony kényelmesen tudott naponta 50 font gyapotrostot termelni, és fokozatos tökéletesítéssel a gép hatásfokát később megkétszerezték. Ezzel lehullottak az Egyesült Államok gyapottermesztésének bilincsei. Az angol pamutiparral együtt gyors ütemben kereskedelmi nagyhatalommá növekedett. A fejlődés folyamán nemegyszer úgy látszott, hogy Anglia az amerikai gyapotmonopóliumtól mint vésztjósoló kísértettől megrémült. Ilyen pillanat volt például, amikor a négerek felszabadítását az angol gyarmatokon 20 000 000 font sterlinggel megváltották. Aggasztónak vélték, hogy Lancashire és Yorkshire ipara a georgiai és az alabamai rabszolgakorbácsok teljhatalmán nyugszik, míg az angol nép akkora áldozatokat vállalt, hogy a rabszolgaságot saját gyarmatain megszüntesse. Ámde az emberbaráti szeretet nem csinál történelmet, kereskedelemtörténelmet pedig még kevésbé. Hasonló aggályok merültek fel, valahányszor az Egyesült Államokban rossz volt a gyapottermés, és ráadásul a rabszolgatartók kihasználták ezt a természeti eseményt arra, hogy különböző kombinációk révén a gyapotárakat még mesterségesen is felhajtsák. Ilyenkor az angol pamutfonók és szövők lázadással fenyegették „királyukat", a gyapotot. Sokféle terv vetődött fel a gyapotnak ázsiai és afrikai forrásokból való beszerzésére nézve. Így például 1850-ben. De az Egyesült Államok következő jó termése győzedelmesen letörte az ilyen függetlenedési vágyakat. Sőt, az amerikai gyapotmonopólium az utóbbi években eddig nem is sejtett méreteket öltött, részben a szabadkereskedelmi törvényhozás következtében, amely a rabszolgák által termesztett gyapotra az eddig érvényben volt különbözeti vámot megszüntette, részben pedig az angol pamutiparnak és az amerikai gyapottermelésnek az utóbbi évtizedben elért egyidejű óriási fejlődése következtében. Anglia gyapotfogyasztása már 1857-ben közel másfél milliárd fontra rúgott.

És íme egyszerre csak az amerikai polgárháború[14] fenyegeti az angol ipar e nagy alappillérét. Mialatt az Unió blokád alá helyezi a déli államok kikötőit, hogy idei gyapottermésük kivitelének megakadályozásával a szecesszionistákat[136] fő bevételi forrásuktól megfossza, ezt a blokádot csak a Konföderációnak[152] az a határozata ruházta fel kényszerítő erővel, amely szerint egyetlen bála gyapotot sem szállít el önként, hanem inkább Angliát kényszeríti arra, hogy saját maga jöjjön a gyapotért a déli kikötőkbe. Angliát arra kell késztetni, hogy erőszakkal törje át a blokádot, majd üzenjen hadat az Uniónak és így a mérleg serpenyőjét a rabszolgatartó államok javára billentse.

Az amerikai polgárháború kezdete óta a gyapot ára Angliában folyton emelkedett, bár jó ideig kisebb mértékben, mint várható volt. Az angol

kereskedővilág egyébként az amerikai válsággal szemben nagyjában közömbösnek látszott. E hidegvérű szemlélet oka félreismerhetetlen volt. A legutóbbi amerikai termés teljes egészében már régen Európában volt. Az új termést sohasem rakják hajóba november vége előtt, jelentékeny arányokat azonban a szállítás december vége előtt ritkán ér el. Addig tehát meglehetősen közömbös volt, hogy az ültetvényeken tartják-e a gyapotbálákat, vagy csomagolás után mindjárt a déli kikötőkbe szállítják. Ha a blokád még az év vége előtt valamikor megszűnik, Anglia biztosra veheti, hogy a szokásos gyapotszállítmányt márciusban vagy áprilisban megkapja, mintha blokád sohasem lett volna. Az angol kereskedővilág, főleg az angol sajtó által félrevezetve, abban a tévhitben volt, hogy mintegy hat hónapig tartó háborúskodás után a Konföderációt az Egyesült Államok el fogja ismerni. Augusztus végén azonban Liverpool piacán észak-amerikaiak jelentek meg, hogy gyapotot vásároljanak, részben európai spekulációs célra, részben pedig Észak-Amerikába való visszaszállításra. Ez a hallatlan esemény kinyitotta az angolok szemét. Kezdték megérteni a helyzet komolyságát. Azóta Liverpool gyapotpiacán lázas izgalom uralkodik; a gyapotárakat hamarosan 100 százalékkal az átlagárak fölé hajtották, a gyapotspekuláció ugyanolyan vad arculatot öltött, mint a vasúti spekuláció 1845-ben. A szövödék és fonodák Lancashire-ben és a brit pamutipar egyéb központjaiban heti három napra korlátozták a munkaidőt, egy részük pedig teljesen leállította a gépeket. A káros visszahatás a többi iparágakra nem maradt el, és e pillanatban egész Anglia a legnagyobb gazdasági katasztrófa közeledésétől remeg, amely valaha is fenyegette.

Az *indiai* gyapot fogyasztása természetesen növekszik, és az emelkedő árak nyomán még jobban meggyorsul majd a behozatal a gyapot őshazájából. Csakhogy lehetetlen a termelési feltételeket és a kereskedelem menetét úgyszólván néhány hónap alatt megváltoztatni. Anglia most valóban lakol India hosszan tartó rossz igazgatásáért. Jelenlegi görcsös kísérletei, hogy az amerikai gyapotot indiaival helyettesítse, két nagy akadályba ütköznek: az egyik a közlekedési és szállítási eszközök hiánya Indiában, a másik az indiai paraszt nyomorúságos helyzete, amely lehetetlenné teszi számára a pillanatnyilag kedvező körülmények kihasználását. De eltekintve ettől és eltekintve a nemesítési folyamattól, amelyen az indiai gyapotnak még át kell esnie, míg az amerikait helyettesítheti, a legkedvezőbb körülmények között is *évekbe* telik, mielőtt India a kívánt mennyiségű gyapotot kivitelre termelni tudja. De *négy hónap* alatt – ez statisztikailag bizonyított – a liverpooli gyapotkészlet elfogy. Addig is csak úgy lesz elég, ha a munkaidőnek heti három napra való korlátozását és a gépek egy részének teljes leállítását a brit

pamutfonodák és szövödék az eddiginél is nagyobb méretekben hajtják végre. Az ilyen eljárás máris nagy szociális szenvedéseket okoz a gyári körzetekben. És ha az amerikai blokád január után is folytatódik! Mi lesz akkor?

Die Krise in England

A megírás ideje: 1861 november 1.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1861 november 6. (305.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A brit kereskedelem

London, 1861 november 2.

Az angol Board of Trade* statisztikai jelentése az 1861 szeptember 30-ig terjedő kilenc hónapra vonatkozóan a kivitel terén nagyarányú csökkenést, a behozatal terén még nagyobb arányú növekedést mutat. Ha összehasonlítjuk az elmúlt három év exportkimutatásait, a következő általános eredményt kapjuk:

A kivitel értéke a szeptember 30-áig terjedő kilenc hónapban

1859	98 037 311 £
1860	101 724 346 £
1861	93 795 332 £

Tehát az idei év kivitele, összehasonlítva 1860 megfelelő időszakával, 7 929 014 £-gel csökkent, és ennek az egész visszaesésnek jóval nagyobbik része, 5 671 730 £, az Amerikával folytatott kereskedelem hirtelen összeszűkülésére vezethető vissza. Hogy az ebből a forrásból eredő általános veszteség milyen mértékben érintette a brit ipar különböző ágait, az az alábbi táblázatból (lásd köv. old.) látható.

Az Amerikával folytatott kereskedelem összeszűkülésének tulajdonítható visszaesésen kívül az általános export további 2 257 284 £ csökkenést mutat. E veszteség legnagyobb része szeptember folyamán következett be, amikor a pamut magas ára, valamint a pamutáruknak és a pamutfonalnak ezt követő áremelkedése már kezdett erősen hatni brit Észak-Amerika**, Kelet-India és Ausztrália piacaira. Az 1861 szeptember végéig terjedő kilenc hónap egész tartama alatt az Egyesült Államok után Törökország és Németország korlá-

* – kereskedelmi minisztérium – *Szerk.*

** Kanada. – *Szerk.*

Az Egyesült Államokba irányuló kivitel értéke a szeptember 30-áig terjedő kilenc hónapban

(£-ben)

Cikkek	1859	1860	1861
Sörféleségek	78 060	78 843	25 642
Szén és antracit	144 556	156 665	200 244
Pamutáru	2 753 782	2 776 472	1 130 973
Agyagáru és porcelán	448 661	518 778	191 606
Rövidáru és divatáru	1 204 085	1 083 438	542 312
Vászon	1 486 276	1 337 778	493 654
Vas- és késáru	865 066	776 772	446 095
Fémek — vas — nyersvas	205 947	165 052	79 086
Buga, csapszeg, rúdvas	642 822	546 493	148 587
Különféle vasúti sínek	744 505	665 619	168 657
Öntöttvas	16 489	17 056	9 239
Különféle kovácsoltvas	357 162	378 842	125 752
Acél, (megmunkálatlan)	372 465	457 490	216 246
Réz, lemezek és szögek	99 422	44 971	10 005
Ólom, (nyers)	53 451	66 015	1 451
Ónlemezek	935 692	833 644	274 488
Olajos magvak	122 570	72 915	1 680
Só	63 876	84 818	59 809
Selyemanyagok, kendők és szalagok	197 605	102 393	88 360
Más selyemcikkek	129 557	93 227	22 984
Szóda	439 584	399 153	142 311
Szeszes italok (brit)	53 173	56 423	12 430
Gyapjúszövetek	586 701	535 130	250 023
Különféle szövetek, flanelltakarók stb.	1 732 224	1 612 284	652 399
Fésűsszövetek	1 052 053	840 507	377 597
Összesen:	14 785 784	13 700 778	5 671 630

tozták leginkább a brit áruk fogyasztását. A Franciaországba irányuló exportkereskedelem nem nőtt említésreméltó mértékben, a növekedés egyetlen szembetűnő példája mezőgazdasági cikkre, azaz juh- és bárány-gyapjúra szorítkozik. 1860 első kilenc hónapjában Anglia 4 735 150 font gyapjút exportált Franciaországba 354 047 £ értékben. Az idei év megfelelő időszakában ez az export 8 716 083 fontra, értékét tekintve 642 468 £-re emelkedett. Az egyetlen másik figyelemreméltó jelenség az exportjelentésekben Olaszországra vonatkozik. Az új Királyságba irányuló brit kivitel láthatóan növekszik és ez a tény nagy mértékben magyarázza, miért rokonszenveznek az angolok Itália szabadságával. Így például a Szardíniába, Toszkánába, Nápolyba és Szicíliába kivitt brit pamutáru értéke az 1860. évi 756 892 £-ről 1861-ben már 1 204 287 £-re emelkedett, a pamutfonalaké az 1860. évi 348 158 £-ről 1861-ig 538 373 £-re, a liszt kivitele 1860-tól 1861-ig 120 867 £-ről 160 912 £-re.

Az importtáblázatok csak a folyó év első *nyolc hónapjára* vonatkoznak. A végeredményt a következő számok mutatják:

A behozatal reális értéke

1859	88 993 762 £
1860	106 894 278 £
1861	114 588 107 £

A behozatalnak ez a növekedése legnagyobb részben annak tulajdonítható, hogy a külföldi búza vásárlása terén nagyarányú emelkedés következett be: 1860 első nyolc hónapjában 6 796 131 £, 1861 megfelelő időszakában pedig 13 431 487 £ volt a búzabehozatal értéke. Ami a nyersgyapotot illeti, a behozott mennyiség az említett időszakban csak kis mértékben esett, de a cikk ára erősen emelkedett, ami az itt közölt számokból látható:

A behozott gyapot mennyisége az első nyolc hónapban

	Mennyiség (Cwt.-ben)	Érték (£-ben)
1859	8 023 082	24 039 197
1860	10 616 347	28 940 676
1861	9 616 087	30 809 279

Pillanatnyilag Angliában nincs általános politika. Mindent és mindenkit teljesen leköt az ipari kérdés és az amerikai válság. Egyik korábbi tudósításomban* felhívtam figyelmüket a liverpooli gyapotpiac izgalmi állapotára. Az elmúlt két hétben ez a piac valóban az 1845. évi vasútláz összes tüneteit mutatta. Kirurgusok, fogászok, orvosok, ügyvédek, szakácsok, munkások, írnokok és lordok, színészek, komédiások és papok, katonák és tengerészek, újságírók és internátusi tanítónők, férfiak és nők mind gyapotban spekuláltak. Sok esetben a megvásárolt, eladott és újra eladott tétel mindössze egy, két, három vagy négy bálára rúgott. Jelentősebb mennyiségek ugyanabban a raktárban maradtak, jóllehet hússzor is gazdát cseréltek. Aki 10 órakor gyapotot vásárolt, 11 órakor eladásra kínálta, és fontonként $^1/_4$ pennyt keresett. Ilyen módon sok tétel 12 óra alatt több kézen fordult meg. E héten azonban bizonyos reakció következett be, ami csakis annak a körülménynek tulajdonítható, hogy az egy shilling kerek szám, 12 pennyből áll, és a legtöbben elhatározták, hogy mindent eladnak, mihelyt egy font gyapot ára eléri az egy shillinget. Ennélfogva a gyapot kínálatában hirtelen erős emelkedés következett be és ez visszahatott a gyapot árára. De ez csak átmeneti lehet.

* *V. ö. 295–298. old. – Szerk.*

Ha a brit elme egyszer megbarátkozik azzal a gondolattal, hogy egy font gyapot 15 pennybe is kerülhet, akkor a spekuláció előtt le fog omlani a korlát, és a spekulációs láz kettőzött erővel fog újból jelentkezni. E fejleményben egy dolog kedvez az Egyesült Államoknak: árt a blokádot áttörő félnek. A spekulánsok máris tiltakozásukat fejezték ki, s ebben nem alaptalanul kijelentik, hogy a brit kormány minden háborús lépése egyenesen jogtalan cselekedet lenne azokkal a kereskedőkkel szemben, akik abban a hitben, hogy a brit kormány kitart elfogadott és nyíltan hirdetett benemavatkozási elve mellett, végezték számításaikat, spekuláltak belföldön, küldték rendeléseiket külföldre és vásároltak gyapotot olyan árbecslés alapján, mely az események természetes, valószínű és előrelátható menetére épült.

A mai „Economist" nagyon ostoba cikket közöl, amelyben az Egyesült Államok lakosságára és területére vonatkozó statisztikai adatokból arra a következtetésre jut, hogy ott elég hely lenne legalább hét hatalmas birodalom létesítésére, tehát az unionisták szívéből ki kellene űzni az „egyetemes birodalomról szőtt álmot". Az egyetlen ésszerű következtetés, amelyet az „Economist" saját statisztikai adataiból levonhatott volna, az, hogy az északiak, ha akarnának, sem tudnának lemondani követeléseikről anélkül, hogy ne szolgáltatnák ki a rabszolgaságnak azokat a hatalmas államokat és területeket, „ahol a rabszolgaság még fennáll, de mint állandó intézmény nem maradhat fenn". Ezt az egyetlen ésszerű következtetést sikerül a lapnak még csak nem is érintenie.

Angliát saját kereskedelmi nehézségein kívül egyszersmind a francia pénzügyi helyzet válságos állapota is nyugtalanítja. A Francia Banknak azok a mesterkedései, hogy az Angliába irányuló nemesfém-kiáramlást a Rotschildoktól és más nagy cégektől kapott szívességi váltókkal megállítsa, amint ez előre látható volt, csak időleges enyhülést hozott szorult helyzetében. A Bank most egymás után segítségért fordult a berlini, a hamburgi és a szentpétervári bankokhoz, de mindezek a próbálkozások, ahelyett hogy segítséget szereztek volna, csak elárulták a kétségbeesést. A francia kormány valóban szorult helyzete kitűnik a két hét leforgása alatt hozott két rendelkezésből. Hogy a kincstári jegyek forgalmát biztosíthassák, a kamatlábat $7\,{}^{1}/_{2}\,{}^{0}/_{0}$-ra kellett felemelni, ugyanakkor Viktor Emánuelt felszólították, hogy az esedékes befizetéseket az új olasz kölcsönre, amelyből a francia tőkések kezében igen nagy összeg van, részben halassza el. Viktor Emánuel természetesen engedett pártfogója kérésének.

A Tuileriákban[7] most két ellentétes befolyás érvényesül: a pénzügyi betegség időleges gyógyítására két ellentétes csodaszert javasolnak. A telivér bonapartisták, Persigny és a Crédit mobilier[6] azt a tervet melengetik, hogy a

Francia Bankot a kormány közvetlen és teljes ellenőrzése alá helyezik, ezáltal a kincstár puszta függvényévé teszik, s az így nyert hatalmat átváltható állami papírpénz korlátlan kibocsátására használják fel. A másik csoport, amelyet Fould és a megelőző kormányok más renegátjai képviselnek, új kölcsönt javasolnak. Ennek nagyságát különböző összegekre becsülik, a legszerényebbek 16 000 000 £-re, a legmerészebbek 30 000 000 £-re.

British Commerce

A megírás ideje: 1861 november 2.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1861 november 23. (6440.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Közgazdasági széljegyzetek

London, 1861 november 3.

Általános politika Angliában e pillanatban nem létezik. Az ország érdeklődése feloldódik a francia pénzügyi, kereskedelmi és mezőgazdasági válságban, a brit ipari válságban, a gyapotínségben és az amerikai kérdésben.

Angol illetékes körök egy pillanatig sem áltatták magukat a tekintetben, hogy a Francia Bank váltószédelgése néhány nagy bankházzal a Csatorna mindkét oldalán a leggyengébb fajtájú csillapítószerek közül való. Mindaz, amit el lehetett érni és el is értek vele, az volt, hogy az arany kiáramlása Angliába *pillanatnyilag* csökkent. A Francia Bank ismételt próbálkozásai, hogy nemesfém-segélycsapatokat toborozzon Pétervárott, Hamburgban és Berlinben, ártanak a hitelének anélkül, hogy pénztárát megtöltenék. A kincstári jegyek kamatlábát felemelik, hogy forgalmukat biztosítsák, s a kormány kénytelen Viktor Emánueltól az új olasz kölcsönre fizetési haladékot kérni* – mindkét körülményt itt a francia pénzügy betegségének aggályos tüneteként fogják fel. Ráadásul köztudomású, hogy a Tuileriákban[7] e pillanatban két terv vetélkedik egymással az elsőbbségért. A telivér bonapartisták, élükön Persignyvel és Péreire-rel (a Crédit mobilier-ből[8]), teljesen alá akarják vetni a Francia Bankot a kormányhatalomnak, le akarják minősíteni a pénzügyminisztérium puszta irodájává és az így átváltozott intézményt papírpénzgyárnak akarják felhasználni.

Ismeretes, hogy a Crédit mobilier szervezésének eredetileg ez az elv szolgált alapul. A kevésbé kalandor párt, amelyet Fould és társai – Lajos Fülöp idejéből való renegátok – képviselnek, *új nemzeti kölcsönt* javasol, amely egyesek szerint 400, mások szerint 700 millió frankra rúgna. A „Times" egy mai vezércikke bizonyára a City nézetét tükrözi, amikor azt mondja, hogy Franciaországot gazdasági válsága teljesen megbénítja, s meg-

* *V. ö. 335. old. – Szerk.*

fosztja európai befolyásától. De téved a „Times" meg a City. Ha a decemberi hatalomnak[5] sikerül a telet nagy belső viharok nélkül átvészelnie, akkor tavasszal megfújja a harci kürtöt. A belső nyomorúságot a háború nem gyógyítaná meg, de elkábítaná.

Egy régebbi levélben utaltam arra, hogy a liverpooli gyapotszédelgés az utóbbi hetekben szerfelett emlékeztet az 1845-ös vasútláz legveszettebb idejére.* Fogászok, kirurgusok, ügyvédek, szakácsnők, özvegyek, munkások, írnokok és lordok, komédiások és lelkészek, katonák és szabók, újságírók és lakásadók, férfiak és nők – mindenki gyapotban spekulált. Egészen csekély mennyiségeket, 1–4 bálát megvettek, eladtak, majd újra eladtak. Számottevő mennyiségek hevertek hónapokig ugyanabban a raktárban, jóllehet hússzor változtatták tulajdonosukat. Aki 10 órakor gyapotot vett, 11 órakor fontonként $^1/_2$ penny felárral *már újra* eladta. Így járt körben ugyanaz a gyapot tíz óra alatt gyakran hatszor is egyik kézből a másikba. Ezen a héten azonban valamiféle helybentopogás következett be, mégpedig semmi más ésszerű okból, csak azért, mert a gyapot fontja (tudniillik középminőségű Orleans-gyapoté) egy shillingre emelkedett, és mert egy shilling 12 pennyből áll, tehát kerek szám. Így mindenki eltökélte, hogy mihelyt a gyapot ezt a maximumot eléri, túlad rajta. Innen a kínálat hirtelen megnövekedése és a rákövetkező reakció. Ám mihelyt az angolok megbarátkoznak a lehetőséggel, hogy egy font gyapot egy shilling *fölé* emelkedhet, a vitustánc még veszettebb formában fog visszatérni.

A Board of Trade-nek** a brit kivitelre és behozatalra vonatkozó legutóbbi hivatalos havi jelentése korántsem derítette fel a borús hangulatot. A *kiviteli táblázat* az 1861 január–szeptemberi kilenchónapos időszakot foglalja magában. Az 1860-as év ugyanezen időszakához viszonyítva körülbelül 8 millió £ kiesés mutatkozik, amelyből csupán az Egyesült Államokba való kivitelre 5 671 730 £ esik, míg a maradék megoszlik brit Észak-Amerika***, Kelet-India, Ausztrália, Törökország és Németország között. Gyarapodás csak Itália viszonylatában mutatkozik. Így például a brit gyapotáruk exportja Szardíniába, Toszkánába, Nápolyba és Szicíliába az 1860. évi 756 892 £-ről az 1861. évben 1 204 287 £-re emelkedett; a brit gyapotfonalak exportja 348 158 £-ről 538 373 £-re; a vasexport 120 867 £-ről 160 912 £-re stb. Ezek a számok nem minden súly nélkül esnek az olasz szabadság iránti brit rokonszenv serpenyőjébe.

* *V. ö. 330. old. – Szerk.*

** – kereskedelmi minisztériumnak – *Szerk.*

*** Kanada. – *Szerk.*

Miközben Nagy-Britannia exportkereskedelme így majdnem 8 millió £-re csökkent, *importkereskedelme* még nagyobb arányban *emelkedett*; olyan körülmény ez, amely semmiképp sem könnyíti a mérleg kiegyenlítését. A behozatal megnövekedése főként a búzaimport gyarapodásából származik. Míg 1860 első *nyolc* hónapjában az importált búza értéke csak 6 796 131 £-et tett ki, ennek az évnek ugyanebben az időszakában 13 431 487 £-re rúg.

A *behozatali táblázat* által feltárt leginkább figyelemre méltó jelenség a *francia import* gyors növekedése, amely most már eléri a közel 18 millió £-et (évente), míg az angol kivitel Franciaországba nem sokkal jelentékenyebb, mint mondjuk Hollandiába. Kontinentális politikusok a modern kereskedelemtörténetnek ezt az egészen új jelenségét eddig nem vették észre. Ez a jelenség azt bizonyítja, hogy Franciaországnak Angliától való gazdasági függősége talán hatszor akkora, mint Anglia gazdasági függősége Franciaországtól, ha ugyanis nemcsak az angol kiviteli és behozatali táblázatok számait vizsgáljuk, hanem a francia kiviteli és behozatali táblázatokkal is összehasonlítjuk őket. Ekkor kiderül, hogy most Anglia lett Franciaország fő exportpiaca, míg Franciaország egészen másodlagos exportpiaca maradt Angliának. Innen van, minden sovinizmus és minden Waterloo-hetvenkedés[202] ellenére, a riadt félelem az „álnok Albionnal" való konfliktustól.

Végül a legutóbbi angol behozatali és kiviteli táblázatokból még egy fontos tény derül ki. Míg az *Egyesült Államokba* irányuló angol export ez év első *kilenc* hónapjában több mint 25 százalékkal csökkent az 1860-as év ugyanezen időszakához hasonlítva, addig egyedül a New York-i kikötő ez év első *nyolc* hónapjában 6 millió £-gel *növelte* kivitelét Angliába. Az amerikai arany kivitele Angliába ezen időszak alatt szinte megszűnt, most viszont fordítva, hetek óta Angliából özönlik arany New Yorkba. Valójában Anglia és Franciaország terméskiesése fedezi az észak-amerikai deficitet, míg a Morrill-tarifa[164] és a polgárháborútól elválaszthatatlan takarékosság ugyanakkor megtizedelte Észak-Amerikában az angol és francia gyártmányok fogyasztását. És most hasonlítsuk össze ezeket a statisztikai tényeket a „Times"-nak Észak-Amerika pénzügyi tönkremeneteléről szóló jeremiádjaival!

Volkswirtschaftliche Glossen

A megírás ideje: 1861 november 3.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1861 november 9. (308.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A mexikói intervenció

London, 1861 november 7.

A „Times" ma az ismert kaleidoszkópszerűen tarka, mesterkélten humoros modorában vezércikket közöl a francia kormánynak a Dappentalba való betöréséről és Svájcnak e területsértés miatti tiltakozásáról.[203] A Printing-house Square-i[175] orákulum visszaemlékszik arra, hogy az angol gyárosok és földbirtokosok közötti leghevesebb harc idején a gyárakban foglalkoztatott gyermekeket rávették arra, hogy tűket dobáljanak a gépi berendezés legfinomabb részeibe és így az egész hatalmas automatának a mozgását megzavarják. A gépi berendezés Európa, a kisgyermek Svájc, és a tű, amelyet Svájc a nyugodtan működő automatába beledob – *Louis Bonaparte* betörése Svájc területére, jobbanmondva Svájc kiáltozása e betörés miatt. Így változik át a tű hirtelen a tűszúrás miatti kiáltássá, a hasonlat pedig bohóckodássá az olvasóval szemben, aki hasonlatot vár. A „Times" felvidul továbbá azon a saját felfedezésén, hogy az egész Dappental egy Cressonnières nevű egyetlen faluból áll. Rövid cikkének befejezése tökéletes ellentmondás az elejéhez képest. Minek ekkora hűhót csapni, kiált fel, ebből a végtelenül kicsi svájci bagatellból, amikor jövő tavasszal Európa mindenfelől lángokban fog állni? Ne feledjük, hogy Európa nemrégiben szabályszerű automata volt. Az egész cikk puszta értelmetlenségnek tűnik, és mégis megvan a maga értelme. Magyarázat arra, hogy Palmerston a Csatorna túloldalán levő szövetségesének carte blanche-t* adott a svájci ügyben. E magyarázat magyarázata megtalálható a „Moniteur"-nek abban a száraz közleményében, hogy Anglia, Franciaország és Spanyolország október 31-én egyezményt írtak alá a közös *mexikói intervencióról.*[204] Amilyen messze fekszik Waadt kanton Veracruztól, olyan közel állanak egymáshoz a „Times" cikke a Dappentalról és a „Moniteur" közleménye Mexikóról.

* – tiszta lapot; szabad kezet – *Szerk.*

Hihető, hogy Louis Bonaparte a mexikói intervenciót ama sok eshetőség közé sorolta, melyeket folyvást készenlétben tart a francia nép szórakoztatására. Bizonyos, hogy Spanyolország, amelynek a Marokkóban és Santo Domingóban elért olcsó sikerei a fejébe szálltak,[205] mexikói restaurációról álmodozik. De biztos, hogy Franciaország terve még nem érett meg, és hogy Franciaország is, Spanyolország is, berzenkedett egy *angol* főparancsnokság alatt álló mexikói keresztes hadjárat ellen.

Szeptember 24-én Palmerston magán-Moniteurje, a „Morning Post"[206] közölte annak a szerződésnek a részleteit, melyben Anglia, Franciaország és Spanyolország állítólag megállapodtak a közös mexikói intervencióra nézve. Egy nappal később a „Patrie"[207] tagadta minden ilyen szerződés létezését. Szeptember 27-én a „Times" megcáfolta a „Patrie"-t, a lap megnevezése nélkül. A „Times" cikke után Lord Russell *közölte* a francia kormánnyal az intervencióra vonatkozó angol határozatot, mire Thouvenel úr azt válaszolta, hogy a francia császár hasonló elhatározásra jutott. Most Spanyolországon volt a sor. A spanyol kormány egy félhivatalos orgánumban kijelentette, hogy célul tűzött ki egy mexikói intervenciót, azonban korántsem Anglia oldalán. Csak úgy záporoztak a cáfolatok. A „Times" kategorikusan kijelentette, hogy „az amerikai Unió elnöke teljes beleegyezését adta a szándékolt expedícióhoz". Alighogy ez a hír az Atlanti-óceán másik oldalára megérkezett, az összes amerikai kormánylapok hazugságnak bélyegezték, mivel Lincoln elnök Mexikó mellett van, nem pedig ellene. Mindebből kiderül, hogy az intervenció terve mostani alakjában a St. James-i kabinettől[208] származik.

Az egyezmény keletkezéséről szóló magyarázatoknál nem kevésbé rejtélyesek és ellentmondásosak voltak a céljairól szóló magyarázatok. Palmerston egyik orgánuma, a „Morning Post" azt hirdette, hogy Mexikó nem szervezett állam, amely fennálló kormánnyal rendelkezik, hanem pusztán haramiafészek. S mint ilyet kell kezelni. Az expedíciónak csak egy célja van – a mexikói állam angliai, franciaországi és spanyolországi hitelezőinek a kielégítése. Evégett szállnák meg a szövetkezett fegyveres erők Mexikó fő kikötőit, szednék be tengerpartján a behozatali és kiviteli vámokat és ragaszkodnának ehhez az „anyagi biztosítékhoz", amíg minden adósságkövetelés nincs kielégítve.

Palmerston másik szócsöve, a „Times" viszont kijelentette, hogy Angliát hosszú tapasztalatai „megedzették a csődbe jutott Mexikó által üzött fosztogatásokkal szemben". Nem a hitelezők magánérdekeiről van szó, hanem „remélhető, hogy az egyesült hajóraj puszta jelenléte a mexikói tengeröbölben és néhány kikötő megszállása elegendő lesz ahhoz, hogy a belső béke

fenntartása érdekében *új* erőfeszítésekre sarkallja a mexikói kormányt, az elégedetleneket pedig alkotmányosabb ellenzékiségre kényszerítse, mint amilyen a brigantizmus".

Eszerint tehát az expedíció Mexikó hivatalos kormányának a támogatását szolgálná. Egyúttal azonban a „Times" azt is pedzi, hogy „a főváros, México City, éghajlata eléggé egészséges, amennyiben ilyen messzire kellene előrenyomulni".

Valamely kormány megszilárdításának legeredetibb eszköze vitathatatlanul a területének elrablása és jövedelmeinek erőszakos lefoglalása. Másrészt a kikötők puszta megszállása és ott a vámok beszedése a mexikói kormányt csupán egy beljebb fekvő vámvonal létesítésére indítaná. Az idegen áruk behozatali vámja, az amerikai áruk kiviteli vámja így megduplázódnék, az intervenció valóban kielégítené az európai hitelezők igényeit az európai–mexikói kereskedelem megsarcolásával. Fizetőképessé a mexikói kormány csak a belső konszolidáció révén lehet, és belföldön csak addig konszolidálódhat, amíg függetlenségét kifelé tiszteletben tartják.

Ha ilyenformán az expedíció állítólagos céljai ellentmondanak egymásnak, még inkább áll ez azokra az állítólagos eszközökre, amelyek az állítólagos célok elérésére szolgálnak. Az angol kormánylapok maguk is bevallják, hogy ha Franciaország vagy Anglia vagy Spanyolország egyoldalú intervenciójával egy és más elérhető is lenne, ezeknek az államoknak a *közös* intervenciója mindent elérhetetlenné tesz.

Emlékezzünk arra, hogy Mexikóban a liberális párt Juáreznek, a köztársaság hivatalos elnökének vezetésével most szinte minden ponton kézben tartja az uralmat; hogy a Marquez tábornok vezette katolikus párt vereséget vereség után szenvedett, és hogy a katolikus párt által megszervezett haramianépség visszaszorult Querétaro sierráiba és Mejía ottani indiánfőnök szövetségére van ráutalva. A katolikus párt utolsó reménysége a *spanyol* intervenció volt.

„Az egyetlen pont", mondja a „Times", „amelyben talán nézeteltérés lehet köztünk és szövetségeseink között, a *köztársaság kormányzatára* vonatkozik. Anglia azt szeretné, ha a kormány a liberális párt kezében maradna, Franciaország és Spanyolország viszont gyaníthatóan a nemrég megdöntött egyházi uralom pártján van. Különös lenne, ha Franciaország az Új- és az Óvilágban egyaránt papok és banditák pártfogójának tolná fel magát. Mint ahogyan Itáliában II. Ferenc párthíveit Rómában felfegyverzik azért, hogy Nápolyt kormányozhatatlanná tegyék, ugyanúgy Mexikóban a hadiutakon, sőt, a főváros útjain olyan haramiák garázdálkodnak, akiket az egyházi párt nyíltan barátainak nyilvánít."

És éppen ezért szilárdítja meg Anglia a liberális kormányzatot; azáltal, hogy Franciaországgal és Spanyolországgal együtt keresztes hadjáratra vállalkozik ellene, igyekszik az anarchiát elfojtani, amennyiben a végvonaglásban levő egyházi pártnak új szövetséges csapatokat szállít Európából!

Mexikó tengerpartjait, ahol a rövid téli hónapok kivételével mindig járványok dúlnak, csak magának az országnak a meghódításával lehet tartani. De egy harmadik angol kormánylap, az „Economist", lehetetlennek nyilvánítja Mexikó meghódítását.

„Ha brit herceget angol hadsereggel rá akarnak kényszeríteni Mexikóra", mondja az „Economist", „ez az Egyesült Államok legvadabb dühét váltja ki. Franciaország féltékenysége egy ilyen hódítást lehetetlenné tenne, s az erre vonatkozó javaslatot az angol parlament szinte egyhangúlag nyomban elvetné, mihelyt elébe terjesztenék. Anglia a maga részéről nem bízhatja rá Mexikó kormányzását Franciaországra. Spanyolországról pedig szó sem lehet."

Az egész expedíció tehát szemfényvesztés, amelynek kulcsát a „Patrie" adja meg ezekkel a szavakkal:

„Az egyezmény elismeri, hogy Mexikóban erős kormányzatra van szükség, amely ott rendet és nyugalmat tud tartani."

Egyszerűen arról van szó, hogy azt az alapelvet, amelynél fogva a Szent Szövetség[58] hivatottnak tartotta magát az európai országok belső kormányzati viszonyaiba való beavatkozásra, egy új Szent Szövetséggel az amerikai államokra alkalmazzák. Az első effajta tervet Spanyolország és Franciaország Bourbonjai számára a restauráció idején Chateaubriand készítette.[209] Ezt meghiúsította *Canning* és meghiúsította *Monroe*, az Egyesült Államok elnöke, aki az amerikai államok belső ügyeibe való minden európai beavatkozást kitiltott. Azóta az amerikai Unió mindenkor nemzetközi törvényként védelmezte a Monroe-elvet.[210] A jelenlegi polgárháború azonban megteremtette a kellő helyzetet, amely lehetőséget nyújt az európai monarchiáknak olyan intervenciós precedens biztosítására, amelyen később tovább lehet építeni. Ez a tulajdonképpeni célja az angol–francia–spanyol intervenciónak. Közvetlen eredménye csak a Mexikóban éppen elhaló anarchia *visszaállítása* lehet és lenne.

Minden általános nemzetközi jogi szemponttól eltekintve, ennek az eseménynek Európa számára az a nagy jelentősége van, hogy Anglia a konti-

nentális politikában tett engedményekkel megvásárolta Louis Bonaparte szolgálatait a mexikói expedícióhoz.

Die Intervention in Mexiko

A megírás ideje: 1861 november 7.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1861 november 12. (311.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A mexikói intervenció

London, 1861 november 8.

Anglia, Franciaország és Spanyolország tervezett mexikói intervenciója véleményem szerint az egyik leggyalázatosabb vállalkozás a nemzetközi történelem krónikáiban. Igazi palmerstoni fondorlat; a be nem avatottat meglepi a cél esztelensége és az alkalmazott eszközök ostobasága, amelyek összeegyeztethetetlennek látszanak a vén cselszövő ismert képességével.

A sok vas közt, amelyet Louis Bonaparte-nak a francia közönség szórakoztatására állandóan a tűzben kell tartania, valószínűleg szerepelt egy mexikói hadjárat. Bizonyos, hogy Spanyolország, amelynek amúgy sem túl okos fejét megzavarták a Marokkóban és Santo Domingóban nemrég elért olcsó sikerek[205], mexikói restaurációról álmodik. Ennek ellenére biztos, hogy a francia terv még korántsem érett meg, s hogy mind Franciaország, mind Spanyolország erősen berzenkedett egy angol vezetés alatt álló közös mexikói hadjárat ellen.

Szeptember 24-én Palmerston magán-Moniteurje, a londoni „Morning Post", először közölte részletesen a közös intervenció tervét, mégpedig, ahogy a lap megjegyzi, az Anglia, Franciaország és Spanyolország közt most létrejött szerződés feltételei alapján. Alighogy ez a bejelentés a Csatornán átkelt, a francia kormány a párizsi „Patrie" hasábjain tüstént meghazudtolta. Szeptember 27-én a londoni „Times", Palmerston országos szócsöve, a tervvel kapcsolatban először törte meg hallgatását egy vezércikkben, amely cáfolta, de nem nevezte meg a „Patrie"-t. Sőt a „Times" arról is beszámolt, hogy Lord Russell közölte a francia kormánnyal Angliának a mexikói intervencióra vonatkozó döntését, mire Thouvenel úr azt válaszolta, hogy Franciaország császára hasonlóképpen határozott. Most Spanyolországon volt a sor. Egy félhivatalos madridi lap megerősítette ugyan, hogy Spanyolországnak szándékában van beavatkozni Mexikó ügyeibe, de ugyanakkor tagadta az Angliával közös intervenció gondolatát. A cáfolatok még nem

merültek ki. A „Times" határozottan állította, hogy „az amerikai Unió elnöke teljes beleegyezését adta a szándékolt expedícióhoz". Mindazok az amerikai lapok, amelyek a „Times" cikkét említik, azóta régen megcáfolták ezt az állítást.

Ezért bizonyos, és ezt még a „Times" is határozottan beismerte, hogy a közös intervenció, jelenlegi formájában, angol – azaz palmerstoni – fondorlat. Spanyolországot Franciaország nyomása indította a csatlakozásra; és Franciaországot az európai politikája terén kapott engedmények nyerték meg. E tekintetben jellemző véletlen, hogy a „Times" november 6-án, ugyanabban a számban, amelyben a mexikói közös intervencióról szóló egyezmény párizsi megkötését jelenti, egyidejűleg olyan szerkesztőségi cikket közöl, melyben lefitymálja és feltűnő gúnnyal kezeli Svájc tiltakozását azellen, hogy francia haderő nemrég behatolt az ország területére, Dappentalba.[203] Louis Bonaparte a mexikói expedícióban való részvételéért carte blanche-t* kapott Svájc és talán az európai kontinens más részei ellen tervezett határsértéseihez. Az Anglia és Franciaország közti tárgyalások ezekről a kérdésekről egész szeptemberben és októberben folytak.

Angliában nincs olyan ember, aki a mexikói intervenciót óhajtaná, kivéve azokat, akiknek a birtokában mexikói államkötvények vannak, de ezek az emberek soha sem dicsekedhettek azzal, hogy egy jottányi befolyásuk is volna a nemzet közvéleményére. Ezért nehéz a palmerstoni tervet a közvélemény elé hozni. A legjobb eszköz volt a brit elefántot megzavarni egymásnak ellentmondó hírekkel, amelyek ugyanabból a vegykonyhából származnak, ugyanazoknak az anyagoknak a vegyülékei, de különböznek a feltálalt adagok tekintetében.

A „Morning Post", szeptember 24-i számában, kijelentette, hogy „Mexikó miatt nem lesz territoriális háború", hogy az egyetlen vitás pont a mexikói kincstárral szembeni pénzügyi követelések kérdése; hogy „lehetetlen lenne a mexikói kormánnyal mint szervezett és szilárd kormánnyal tárgyalni", és hogy ennélfogva „átmenetileg megszállják Mexikó legfontosabb kikötőit és lefoglalják vámbevételeiket".

A „Times" szeptember 27-i száma viszont kijelentette: „Miután hosszú ideig tűrtük a tisztességtelenséget, a fizetés megtagadását, honfitársaink törvényes és helyrehozhatatlan kifosztását egy csődbe jutott államközösség mulasztásából kifolyólag, megedződtünk ezekkel az üzelmekkel szemben", s következésképpen, írja a lap, nem „az angol kötvénytulajdonosok magánkirablása" az intervenció oka, ahogy azt a „Post" állította. A „Times"

* – tiszta lapot; szabad kezet – *Szerk.*

en passant* megjegyzi, hogy „a főváros, México City, éghajlata eléggé egészséges, amennyiben ilyen messzire kellene előrenyomulni", de reméli, hogy „az egyesült hajóraj puszta jelenléte a tengeröbölben és néhány kikötő megszállása elegendő lesz ahhoz, hogy a béke fenntartása érdekében *új* erőfeszítésekre sarkallja a mexikói kormányt, az elégedetleneket pedig alkotmányosabb ellenzékiségre kényszerítse, mint amilyen a brigantizmus". Tehát a „Post" szerint azért indítanák meg az expedíciót, mert „Mexikóban nincs kormány", a „Times" szerint viszont azért, hogy bátorítsák és támogassák a *létező* mexikói kormányt. Valóban! Egy kormány megszilárdításának valaha is kitalált legeredetibb eszköze területének elrablása és jövedelmének lefoglalása.

Miután a „Times" és a „Morning Post" megadta a végszót, John Bullt[18] átadták a kisebb miniszteri kormányorákulumoknak, amelyek négy héten át módszeresen ugyanabban az ellentmondásos stílusban megdolgozták, míg nem a közvélemény végül is eléggé hozzászokott a közös mexikói intervenció gondolatához, habár az intervenció célját és rendeltetését szándékosan elhallgatták előtte. Végül a Franciaországgal folytatott tárgyalások befejezéshez közeledtek; a „Moniteur" jelentette, hogy az egyezmény a három intervenciós hatalom között október 31-én létrejött;[204] s a „Journal des Débats"[211], amelynek egyik társtulajdonosát kinevezték a francia hajóraj egyik hajójának parancsnokává, tudtára adta a világnak, hogy senki sem törekszik állandó területi hódításra; hogy Veracruzt megszállják és elfoglalnak más tengerparti helyeket; hogy megegyeztek abban, miszerint előrenyomulnak a főváros felé, ha a mexikói törvényes hatóságok nem teljesítik az intervenciósok követeléseit, és hogy ezenkívül erős kormányt állítanak a köztársaság élére.

A „Times", amely szeptember 27-én történt első bejelentése óta mintha Mexikó puszta létét is elfelejtette volna, kénytelen volt ismét színre lépni. Aki nem ismeri a lapnak Palmerstonnal fennálló kapcsolatát, és nem tudja, hogy a lap közölte először hasábjain Palmerston tervét, az a „Times" mai vezércikkét az egész kaland legélesebb és legkérlelhetetlenebb szatírájának tartaná. A cikk azzal a megállapítással kezdi, hogy „az expedíció *igen figyelemreméltó*" (később azt mondja, „*különös*"). „Három állam összefog, hogy egy negyediket jó viselkedésre kényszerítsen, *nem annyira háború, mint inkább a rend helyreállítását célzó autoritatív beavatkozás révén.*"

Autoritatív beavatkozás a rend helyreállítása céljából! Ez szó szerint a Szent Szövetség[58] tolvajnyelve, és valóban igen *figyelemreméltóan* hangzik a be nem avatkozás elvét dicsőítő Anglia szájából! És miért helyettesíti

* – mellesleg – *Szerk.*

„a háború és a hadüzenet módszereit és a nemzetközi jog valamennyi többi rendelkezését" „az autoritatív beavatkozás a rend helyreállítása céljából"? Azért, írja a „Times", mert „Mexikóban nincs kormány". És mi az expedíció bevallott célja? „Hogy követeléseket támasszon a törvényes mexikói hatóságokkal szemben."

Az egyedüli sérelmek, amelyeket az intervenciós hatalmak panaszolnak, az egyedüli okok, amelyek talán a legcsekélyebb mértékben indokolhatják ellenséges eljárásukat, könnyen összegezhetők a következőkben: az állami kötvénytulajdonosok pénzkövetelései és egy sereg egyéni kilengés, amelyeket állítólag Anglia, Franciaország és Spanyolország állampolgárai ellen elkövettek. Ezek voltak tehát az intervenció okai, mint a „Morning Post" eredetileg kifejtette, és Lord John Russell a mexikói államkötvények angliai tulajdonosainak néhány képviselőjével folytatott megbeszélése alkalmával nemrég hivatalosan leszögezte. A „Times" mai száma közli: „Anglia, Franciaország és Spanyolország megállapodtak egy expedícióban, hogy Mexikót *meghatározott kötelezettségeinek teljesítésére bírják és védelmet nyújtsanak az illető birodalmak alattvalóinak.*" Cikkében azonban a „Times" a továbbiak során irányt változtat és így kiált fel: „Kétségtelenül legalább *pénzügyi követeléseink elismerését sikerül majd elérnünk*; valójában *ezt az elégtételt egyetlen brit fregatt bármikor megkaphatta volna.* Abban is bízhatunk, hogy az elkövetett botrányosabb sérelmekért gyorsabb és alaposabb büntetéssel fognak lakolni; *de világos, hogy ha csak ennyit akartunk elérni, nem kellett volna ilyen végső eszközökhöz folyamodnunk, mint amilyeneket most javasolnak.*"

A „Times" azután hosszadalmasan beismeri, hogy az okok, amelyekkel eredetileg az expedíciót indokolták, üres kifogások; a sérelmek orvoslásához semmi szükség sem volt a jelenlegi eljárásra; s valójában „a pénzügyi követelések elismerésének és az európai alattvalók védelmének" semmi köze a mostani közös mexikói intervencióhoz. Mi hát akkor az intervenció igazi célja és szándéka?

Mielőtt a „Times" további magyarázatait nyomon követnénk, szeretnénk en passant még néhány „különösséget" megemlíteni, amelyeknek az érintésétől a lap óvatosan tartózkodott. Először is valóban „különös", hogy Spanyolország – minden más ország közül éppen Spanyolország – csap fel keresztes lovagnak a külföldi adósság szentsége érdekében! A múlt vasárnapi „Courrier du Dimanche"[212] már felszólítja a francia kormányt, használja ki a lehetőséget és kényszerítse Spanyolországot „a francia kötvénytulajdonosokkal szemben fennálló régi kötelezettségeinek örökösen halogatott teljesítésére".

A második, még nagyobb „különösség" az, hogy ugyanaz a Palmerston, aki Lord John Russell múltkori kijelentése szerint Mexikó megtámadására készül, hogy annak kormányát az angol kötvénytulajdonosok kielégítésére kényszerítse, önként és a mexikói kormány akarata ellenére *feláldozta* Anglia szerződésbeli jogait és azokat a biztosítékokat, amelyeket angol hitelezőinek Mexikó zálogképpen adott.

Mexikó az 1826-ban Angliával kötött szerződés értelmében kötelezte magát, hogy az akkori birodalomhoz tartozó területen sehol sem engedi meg rabszolgaság bevezetését. Ugyanennek a szerződésnek egy másik cikkelye értelmében Mexikó a brit tőkésektől kapott kölcsön biztosítékául 45 000 000 acre texasi állami földet adott zálogba. Palmerston volt az, aki tíz-tizenkét évvel később Texas érdekében közvetítőként fellépett Mexikóval szemben. Abban a szerződésben, amelyet akkor Texasszal kötött, nemcsak a *rabszolgaellenes cikkelyt* áldozta fel, hanem *az állami földekre kapott jelzálogot* is, s így az angol kötvénytulajdonosokat megfosztotta biztosítékuktól. A mexikói kormány annak idején tiltakozott, de időközben John C. Calhoun miniszter később megengedhette magának azt a tréfát, hogy közölje a St. James-i kabinettel[208], miszerint Angliának az az óhaja, hogy „a rabszolgaság Texasban megszűnjék, úgy lenne a leginkább megvalósítható, ha Texast az Egyesült Államokhoz csatolnák". Az angol kötvénytulajdonosok valóban nem támaszthattak többé semmilyen követelést Mexikóval szemben, miután az 1826-os szerződésben nekik biztosított jelzálogot Palmerston önként feláldozta.

De mivel a londoni „Times", kijelenti, hogy a jelenlegi intervenciónak semmi köze sincs sem pénzügyi követelésekhez, sem személyi sérelmekhez, akkor hát végtére mi ennek az intervenciónak a valódi vagy állítólagos célja? *„Autoritatív beavatkozás a rend helyreállítása céljából!"* Mivel Anglia, Franciaország és Spanyolország új Szent Szövetséget terveznek, és felfegyverzett areiopagosszá[213] alakultak, hogy az egész világon helyreállítsák a rendet, „Mexikót", írja a „Times", *„meg kell menteni az anarchiától,* s az önkormányzat és a béke útjára kell vinni". A támadóknak ott „erős és szilárd kormányt kell létesíteniök", és ezt a kormányt „valamely mexikói párt" tagjaiból kell összeállítani.

Nos, el tudja valaki képzelni, hogy Palmerston és szócsöve, a „Times", a közös intervenciót valóban eszköznek tekinti a hangoztatott cél, vagyis az anarchia elfojtása és egy mexikói erős, szilárd kormány felállítása érdekében? A „Times" korántsem táplál ilyen fantasztikus véleményt, s szeptember 27-i első vezércikkében határozottan kijelenti: „Az egyetlen pont, amelyben talán nézeteltérés lehet köztünk és szövetségeseink között, *a köz-*

társaság kormányzatára vonatkozik. Anglia azt szeretné, ha a kormány *a most hatalmon levő liberális párt* kezében *maradna*, Franciaország és Spanyolország viszont gyaníthatóan a *nemrég megdöntött egyházi uralom* pártján van... Valóban különös lenne, ha Franciaország az Ó- és Újvilágban egyaránt papok és banditák pártfogójának tolná fel magát." Mai szerkesztőségi cikkében a „Times" ugyanebben a hangnemben folytatja érvelését, és kételyeit ebben a mondatban foglalja össze: *„Nehezen feltételezhető*, hogy az intervenciós hatalmak mind egyetértsenek a Mexikóban működő két párt valamelyikének abszolút elsőségében, és *ugyanilyen nehezen képzelhető el*, hogy olyan kompromisszumot találjanak, amely járható út az ilyen elszánt ellenségek közt."

Palmerston és a „Times" tehát pontosan tudják, hogy „Mexikóban létezik egy kormány"; hogy „a liberális párt", amely Anglia látszólagos támogatását élvezi, „van most hatalmon"; hogy „az egyházi uralmat megdöntötték"; hogy a spanyol intervenció a papok és banditák utolsó reménye; és végül, hogy a mexikói anarchia kihalóban van. Tudják tehát, hogy a közös intervenció, melynek egyetlen bevallott célja Mexikó megmentése az anarchiától, az ellenkező hatást fogja kiváltani, gyöngíti az alkotmányos kormányt, a francia és a spanyol szuronyok bevezetésével erősíti az egyházi pártot, újból feléleszti a polgárháború parázsló tüzét, és ahelyett hogy kioltaná, ismét teljes virágjában *visszaállítja* az anarchiát.

A következtetés, amelyet maga a „Times" ezekből az állításokból levon, valóban „figyelemreméltó" és „különös". „Jóllehet", mondja „ezek a megfontolások talán arra indítanak minket, hogy némi aggodalommal tekintsünk az expedíció eredményei elé, nem szólnak *magának az expedíciónak a célszerűsége ellen*".

Tehát nem szól magának az expedíciónak a célszerűsége ellen az, hogy az expedíció a saját egyetlen bevallott célja ellen szól. Nem szól az eszközök ellen az, hogy ezek az expedíció saját bevallott célját keresztülhúzzák.

A legnagyobb „különösséget" azonban, amelyre a „Times" rámutat, a végére tartogattam. „Ha Lincoln elnök", mondja a „Times", „elfogadná az egyezményben előírt felhívást, hogy vegyen részt a küszöbönálló hadműveletekben, akkor *a dolog még különösebb jelleget öltene*".

Valóban rendkívül „különös" lenne, ha az Egyesült Államok, amely Mexikóval barátságban él, szövetkezne az európai rendcsinálókkal, és az akcióban való részvételével szentesítené egy európai fegyveres areiopagosz beavatkozását az amerikai államok belső ügyeibe. Ilyen tervet, hogy a Szent Szövetséget az Atlanti-óceán túlsó oldalára átplántálják, először *Chateaubriand* készített a restauráció idején a francia és a spanyol Bourbonok

részére.[209] A próbálkozást egy angol miniszter, *Canning* úr, és egy amerikai elnök, *Monroe* úr, hiúsította meg. Palmerston az Egyesült Államok jelenlegi megrázkódtatását alkalmas pillanatnak tartotta arra, hogy a régi tervet módosított formában újból elővegye. Mivel az Egyesült Államok pillanatnyilag nem engedheti meg, hogy külföldi bonyodalom akadályozza az Unióért folyó háborúját, nem tehet egyebet, csak *tiltakozhat*. Európai legjobb jóakarói azt remélik, hogy tiltakozni fog és ezzel a világ színe előtt határozottan visszautasít minden részvételt ebben az annyira szégyenletes vállalkozásban.

Palmerstonnak ez a katonai expedíciója, amely két más európai hatalommal szövetségben kerül végrehajtásra, a parlamenti ülésszak elnapolása idején a brit parlament jóváhagyása nélkül és akarata ellenére indul meg. Palmerstonnak a parlament nélkül indított első háborúja az afgán háború[11] volt, amelyet *hamisított iratok* bemutatásával szépített és igazolt. Egy másik ilyen háborúja az 1857–58-as perzsa háború[11] volt. Ezt akkor azon a címen mentegette, hogy „a képviselőház előzetes szentesítésének elve nem vonatkozik az *ázsiai* háborúkra". Úgy látszik, nem vonatkozik az *amerikai* háborúkra sem. A külföldi háborúk fölötti ellenőrzéssel együtt a parlament teljesen el fogja veszíteni az államkincstár fölötti ellenőrzést is, és a parlamentáris kormányzat merő komédiává válik.

The Intervention in Mexico

A megírás ideje: 1861 november 8.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune". 1861 november 23. (6440.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Monsieur Fould

Párizs, 1861 november 16.[214]

A magas politikai komédia területének műértői a legtisztább élvezet forrását találják a francia „Moniteur" november 14-i számában. Mint a régi klasszikus drámában, a Sors láthatatlanul, mindenhatóan körülhálózza a hősöket – a Sors, egymilliárd frank deficit alakjában. Mint a régi drámában, a dialógus csak két személy között folyik, Oidipusz–Bonaparte és Teiresziasz–Fould között. Ám a tragikum azáltal csap át komikumba, hogy Teiresziasz csak azt mondja, amit Oidipusz előzőleg sugalmazott neki.[215]

A bonapartista komédia legsajátságosabb műfogásaihoz tartozik, hogy régi, leszerepelt persona dramatisjait* vadonatúj hősökként újra meg újra színre viszi. Billault lép Persigny helyére, majd Persigny lép Billault helyére! Éppígy a decembrista[5] sajtóban! Grandguillot-t, Cassagnacot, Limayracot ide-oda dobálják a „Constitutionnel", a „Pays" és a „Patrie" között. Véron urat, a „Bourgeois de Paris"-t,[216] a „Constitutionnel" igazgatói székében Cesenával helyettesítik, Cesenát Cuchevallal, Cuchevalt Cassagnackal, Cassagnacot Renéevel, Renéet Grandguillot-val, és hat év után Véron megint a maga régi helyére lép – vadonatúj hősként.

Az alkotmányos rendszer alatt is új lett Thiers, mihelyt Guizot leszerepelt, és új lett Molé, mihelyt Thiers leszerepelt, és aztán megismétlődött a körforgás. De ezek a különféle emberek különböző pártokat és törekvéseket képviseltek. Amikor kiszorították egymást, azért, hogy kövessék egymást, majd követték egymást, azért, hogy újból kiszorítsák egymást, akkor az ő ide-oda hullámzásuk csak a túlsúly ingadozásait mutatta ama pártok között, amelyek egyáltalában a pays légalt[217] alkották Lajos Fülöp alatt. Ámde Billault vagy Persigny, Walewski vagy Thouvenel, Laroquette vagy Fould, Grandguillot vagy Limayrac? Ez az, amit az angolok úgy neveznek, hogy

* – drámai személyeit – *Szerk.*

„distinction without a difference" (megkülönböztetés, különbség nélkül). Ők valamennyien ugyanazt – a coup d'état-t[5] – képviselik, nem pedig a különböző érdekeket és pártokat a népen belül. Csak az imperátor különböző arcvonásait képviselik. Csak különböző álarcok, amelyek mögött ugyanaz a fej rejtőzik.

A „Times", melynek a gyengéje az összehasonlítás, Louis Bonaparte-ot XVI. Lajossal, Fouldot pedig Turgot-val hasonlítja össze. Fould és Turgot! Ez körülbelül olyan, mintha Vaillant urat Carnot-val akarnók összehasonlítani, mert mindketten a hadügyminisztériumban ültek. Turgot a XVIII. század új közgazdasági iskolájának, a fiziokrata iskolának volt a feje.[218] Azok közé az intellektuális hősök közé tartozott, akik a régi rendszert megdöntötték, míg XVI. Lajos ezt a régi rendszert testesítette meg. De kicsoda Fould? Fouldot, a Lajos Fülöp alatti dinasztikus ellenzék[219] tagját, a legtolakodóbb kilincselés ellenére mindannyiszor elvileg félreállították, valahányszor a dinasztikus ellenzék abba a helyzetbe került, hogy pénzügyminisztert nevezzen ki. Fould „financier dangereux-nek"* számít, s e hírnevét különböző balszerencsés pénzügyi műveletei alapozták meg. Ha egy javaslatot védelmezett, ez elegendő volt ahhoz, hogy a kamarák elvessék. Jött az ideiglenes kormány. Alighogy proklamálták, Fould máris tolakodott Ledru-Rollinhoz, pénzügyminiszternek ajánlkozott és – az *államcsődöt* javasolta. A felkínálkozás félresikerült és a visszautasított szerető bosszúból megírta a „Pas d'assignats!" című pamfletet. Végül Louis Bonaparte-ban megtalálta Fould azt a férfiút, aki elég vakmerő ahhoz, hogy a francia államkincstárt Fould úrnak kiszolgáltassa.

Fould szorosan összefonódott azokkal a mesterkedésekkel, amelyek 1848 december 10-én az „unokaöcs" elnökké választását biztosították. Fould nagyon tevékeny barát volt és pénzügyileg előkészítette az államcsínyt. 1851 december másodika nemcsak Louis Bonaparte győzelme volt, hanem Fould győzelme is. Fould mindenható lett. Fould államminiszter lett. Fouldnak szabad volt még a menu plaisirjeit** is államügyekké emelnie. A pénzügyek diktatúrája mellett a színházak diktatúráját is magához ragadta. Mint a haute finance*** más hírhedt férfiai, Fould megosztja szenvedélyét a dollár és a kulisszák hősnői között. Fould a kulisszák szultánja lett. Fould, Péreire-rel együtt, az impériumi pénzügy feltalálója. Ő a mostani deficit kilenctizedének közvetlen előidézője. Végül, 1860-ban a

* – „veszélyes pénzügyi embernek" – *Szerk.*

** – apró kedvteléseit; kisded szórakozásait – *Szerk.*

*** – pénzarisztokrácia – *Szerk.*

nagy Fould visszavonult a magánéletbe, hogy 1861-ben mint „a new man" („vadonatúj ember") újra megjelenjen az imperátori pénzügykomédiában. Fould megjelenik újra mint Turgot, Fould mint Posa márki[220]! Applaudite, amici!*

Monsieur Fould

A megírás ideje: 1861 november 15.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1861 november 19. (318.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

* – Tapsoljatok, barátaim! – *Szerk.*

[Karl Marx]

Franciaország pénzügyi helyzete

A „Times", mely az imperátori coup d'éclat-t* kezdetben mérsékelten dicsérte, aztán égig magasztalta, ma hirtelen pálfordulást tesz a dicshimnusztól a kritikához. Az a mód, ahogyan ezt a hadmozdulatot végrehajtja, jellemző az angol sajtó leviatánjára[221]:

„Ráhagyjuk másokra azt a feladatot, hogy a cézárnak gratuláljanak, amiért beismerte, hogy ő véges és nem csalhatatlan lény, és hogy ő, aki vitathatatlanul csupán a kard ereje által uralkodik, nem hiszi magáról, hogy isteni jog által kormányoz. Nekünk inkább az imperátori uralom egy évtizedének pénzügyi eredményei iránt kell érdeklődnünk. Maguk ezek az eredmények hasonlíthatatlanul fontosabbak, mint azok a szólamok, melyekkel közlik őket . . . A végrehajtó hatalom kénye-kedve szerint cselekedett; a miniszterek egyedül a császárnak voltak felelősek; a pénzügyek állását teljesen eltitkolták a nyilvánosság és a kamarák előtt. Az évente megszavazott költségvetések formája nem sorompó volt, hanem álarc, nem oltalom, hanem csalás. Mit ért el hát a francia nép azzal, hogy szabadságjogait és vagyonát egyetlen ember rendelkezésére bocsátotta? . . . Maga Fould úr bevallja, hogy az 1851 és 1858 között nyújtott rendkívüli hitelek 2 800 000 000 frankra rúgtak, és hogy a mostani év deficitje nem kevesebbet, mint egymilliárd frankot tesz ki.

Nem tudjuk, hogy ezeket az összegeket miként szedték be. Adóztatás útján semmi esetre sem. Bevallottan elköltötték azt a négymilliót, amelyet a Francia Bank a privilégiumainak megújításáért fizetett; $5\,^1/_2$ milliót kölcsönvettek a hadsereg ellátási alapjából és mindenfajta értékpapírt dobtak be a forgalomba. *Ami a dolgok pillanatnyi állását illeti*, párizsi tudósítónk arról biztosít bennünket, *hogy nincs elég pénz az államkincstárban a jövő hónapban esedékes félévi osztalékok kifizetésére.* Ilyen vészes és

* – mestercsínyt; feltűnést keltő szenzációt; huszárvágást – *Szerk.*

lealázó a francia pénzügyek állása egy évtizednyi ragyogó és sikeres imperátori uralom után, és csak most, olyan pillanatban, amikor folyó kötelezettségei teljesítésére képtelen, avatja be némiképp a francia kormányzat a nemzetet bizalmába és mutatja meg neki egy kis darabját annak a valóságnak, amely az oly gyakran bizonygatott pénzügyi virágzás pompázatos fantazmagóriái mögött rejlett. Sőt, e pillanatban a »Revue des deux Mondes« bírósági üldöztetéseknek van kitéve, mert Franciaország pénzügyi helyzetéről néhány olyan felvilágosítást adott, amelyek csak annyiban hibáztathatók, hogy túlontúl rózsásak."

Utána a „Times" ennek az összeomlásnak az okait kérdi. Az imperátori évtized alatt Franciaország kiviteli kereskedelme több mint a kétszeresére növekedett. Az iparral együtt a mezőgazdaság, mindkettővel együtt a vasúti hálózat is fejlődött. A hitelügy, mely 1848 előtt csak a kezdet kezdeténél tartott, minden irányban magasba szökkent. Mindez a fejlődés nem az imperátor hatalmi szavából fakadt, hanem a világpiacnak azokból az átalakulásaiból, amelyek a kaliforniai és az ausztráliai aranyleletek óta bekövetkeztek. Honnan ered hát a katasztrófa?

A „Times" megemlíti a hadseregre és a tengerészetre fordított rendkívüli kiadásokat, a természetes gyümölcsét Louis Bonaparte ama törekvésének, hogy Napóleont játssza Európában. Megemlíti a háborúkat, végül az óriási költségeket, amelyeket középítkezésekre fordítottak azért, hogy a vállalkozókat és a proletariátust foglalkoztassák és jó hangulatban tartsák.

„Azonban", folytatja a „Times", „mindez nem elegendő ennek a szörnyű, a történelem évkönyveiben páratlan deficitnek a megmagyarázására . . . A hadsereg és a flotta agresszív fegyverkezéseihez, az állami építkezésekhez és az alkalmi háborúkhoz a *fosztogatásnak szemérmetlen és általános rendszere* járult. Aranyeső hullott az *empire-ra** és párthíveire. Hirtelen és rejtélyesen szerzett roppant vagyonok botrányt és csodálkozást idéztek elő, amíg a botrány el nem némult és az elcsodálkozás meg nem gyengült a jelenség gyakorisága, sőt általánossága folytán. A modern Franciaország megadta nekünk a kulcsot Juvenalis szatíráinak ama soraihoz, melyek a hirtelen szerzett gazdagságot a nép elleni bűncselekménynek nevezik. Ország-világ szájára veszi azoknak az embereknek fényes lakásait, ragyogó fogatait, roppant pazarlásait, akik a coup d'état[5] előtt cégéres éhenkórászok voltak. Az udvartartás szinte hihetetlen mérvű

* – *impériumra; birodalomra; császárságra – Szerk.*

pazarlásra van berendezve. Új paloták támadtak mintegy varázsütésre, és a pompa felülmúlta az ancien régime* fényét. A különcködés nem ismert határt – az államkincstár és az államhitel nagyságát kivéve. Az előbbi üres, az utóbbi kimerült. *Ez az, amit tízévi imperátori kormányzás Franciaországért tett.*"

A legfontosabb kérdés Európa számára vitathatatlanul az, hogy az impérium pénzügyi rendszerét *át lehet-e változtatni* alkotmányos pénzügyi rendszerré, amint ezt a Louis Bonaparte és Fould közötti levélváltás kilátásba helyezi? Itt nem személyek pillanatnyi szándékairól van szó, hanem a restaurált császárság gazdasági *életfeltételeiről.* A pénzügyi szédelgés-rendszer csak a korrupciónak mint általános kormányzati eszköznek a kiküszöbölésével változhatna át prózai pénzügyi rendszerré; a hadseregnek és a flottának békebeli állományra való csökkentésével és következésképp a mostani rezsim *napóleoni jellegéről való lemondással*; végül pedig annak az eddig követett tervnek a teljes elvetésével, hogy a középosztály és a városi proletariátus egy részét nagy állami építkezések és más közmunkálatok révén a fennálló kormányhoz láncolják. Mindezeknek a feltételeknek a teljesítése nem ezt jelentené-e: „Et propter vitam vivendi perdere causas!"[222] Csakugyan azt hiszik, hogy Lajos Fülöp szerény rendszere visszaállítható napóleoni cégér alatt? Éppoly kevéssé, ahogy a júliusi monarchiát nem lehetett a drapeau blanc[223] kitűzésével megalakítani.

Ezért mi eleve komédiának minősítettük** a november 14-i coup d'éclat-t, és egy pillanatig sem kételkedtünk abban, hogy ennek a komédiának csak két célja van: a pillanatnyi nehézségek orvoslása és – áttelelés. Mindkét célt elérvén, tavasszal felharsanna a harci kürt és megkísérelnék, hogy a háború ezúttal megfizesse a saját költségeit. Ne feledjük, hogy eddig – és ez szükségszerű következménye volt egy csupán *megjátszott* napóleonizmusnak – a decembrista[5] Franciaország az egész dicsőségét maga fizette meg a francia állampénztárból.

Az angol sajtó rövid ingadozások után ugyanerre az eredményre jutott a november 14-i ígéretek *komolyságára* és beváltásuk *lehetőségére* vonatkozóan. Így a mai „Times" az idézett vezércikkben ezt mondja:

„A császár lemond rendkívüli hitelek igénybevételéről. Ez ízig-vérig egy darabja annak az önmegtagadó erénynek, amely egy-egy francia kölcsönt meg szokott előzni, de azt ritkán éli túl."

* – (az 1789-es forradalom előtti) régi rend – *Szerk.*

** *V. ö. 352. old.* – *Szerk.*

És a tőzsdei cikkében ez áll:

„Igen kérdéses, hogy a pénzügyi válság folytán hirtelen bevezetett pénzügyi szentéletűség hosszantartó lesz-e a paroxizmus elmúltával, amikor már az állampénztár ismét telve és az új kölcsön biztosítva lesz?...

Úgy mondják, a közvélemény kényszeríteni fogja a császárt, hogy akarata ellenére hajtsa végre Fould programját. Nem volna-e helyesebb azt mondani, hogy mindenki hajlandó ennek az önámításnak átadni magát, miközben a hadsereg- és flottaszállítók meg a spekulánsok szilárdan bíznak abban, hogy tavasszal, a pillanatnyi veszély áttelelése után a »Moniteur« – akár azon a címen, hogy »Európa helyzete megváltozott«, vagy hogy valamit helyre kell igazítani, akár annak ürügyén, hogy Franciaország becsülete valahol veszélyben forog, akár a katolikus hitre, akár az emberi nem szabadságára és civilizációjára hivatkozva – elegendő okot fog találni ahhoz, hogy visszatérjenek a régi pénzügyi rendszerhez, amelyről katonai diktatúra alatt álló, és általánosan elismert sérthetetlen alkotmányos jog nélküli államban tartósan egyáltalán nem lehet lemondani."

Hasonló értelemben nyilatkozik az „Economist". Fejtegetéseit e szavakkal zárja:

„A dekrétum ellenére mindenkor a *politikai kockázat* lesz a vezérlő szempontja egy olyan férfiúnak, aki nagyon jól tudja, hogy a legcsekélyebb melléfogás gyökerestül tépheti ki dinasztiáját."

Louis Bonaparte Európát eddig csak azért tette ki veszélyeknek, mert ő maga állandóan veszélynek volt kitéve Franciaországban. Netán azt hiszik, hogy veszélyessége Európa számára abban a mértékben fog csökkenni, amelyben saját maga számára nő a veszély Franciaországban? Csak akkor, ha a belső veszélynek ideje lesz a kirobbanáshoz.

Die Finanzlage Frankreichs
A megírás ideje: 1861 november 18.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1861 november 23. (322.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Frémont elmozdítása

Frémontnak Missouri hadtestparancsnokságáról való elmozdítása csomópont az amerikai polgárháború[148] fejlődéstörténetében. Frémontnak két nagy bűnért kell meglakolnia. Ő volt a Köztársasági Párt[151] első jelöltje az elnöki tisztségre (1856), és ő Észak első tábornoka, aki (1861 augusztus 30-án) a rabszolgatartókat megfenyegette a rabszolgafelszabadítással.[198] Vetélytársa marad tehát a jövő elnökjelöltjeinek és akadálya a jelen megalkuvóinak.

Az utóbbi két évtizedben az a különös gyakorlat alakult ki az Egyesült Államokban, hogy nem választottak meg elnökké olyan férfiút, akinek döntő pozíciója volt saját pártjában. E férfiak nevét felhasználták ugyan választási demonstrációkra, mihelyt azonban a döntő pillanat elérkezett, elejtették őket, és csak helyi befolyással rendelkező ismeretlen középszerűségeket állítottak helyükbe. Ilymódon lett elnökké Polk, Pierce, Buchanan stb. Ilymódon A. Lincoln is. Andrew Jackson tábornok ténylegesen az utolsó elnöke volt az Egyesült Államoknak, aki megválasztását személyes jelentőségének köszönhette, míg összes utódai, éppen fordítva, személyes jelentéktelenségükkel nyerték el ezt a tisztet.

Az 1860-as választási évben Frémont és Seward volt a Köztársasági Párt két legkiemelkedőbb neve. Frémont, aki a mexikói háború[224] alatti kalandjai, Kalifornia merész felderítése és 1856-os jelöltsége folytán közismert lett, túlságosan feltűnő alak volt ahhoz, hogy akár csak tekintetbe is jöjjön, mihelyt többé nem a Köztársasági Párt demonstrációjáról, hanem már a párt sikeréről volt szó. Ennélfogva nem lépett fel jelöltként. Nem így Seward, a washingtoni Kongresszus szenátora, New York állam kormányzója és a Köztársasági Párt keletkezése óta annak feltétlenül legjobb szónoka. A bántó vereségek sorozata kellett ahhoz, hogy Seward úr rászánja magát a saját jelöltségéről való lemondásra és az akkor többé vagy kevésbé ismeretlen A. Lincoln orátori gyámolítására. Amikor látta, hogy saját jelöltségének kísérletei zátonyra futottak, köztársaságpárti Richelieuként ráakaszko-

dott arra a férfiúra, akit köztársaságpárti XIII. Lajosnak vélt. Közreműködött abban, hogy Lincolnt elnökké tegyék meg, azzal a feltétellel, hogy Lincoln őt megteszi államtitkárnak – olyan rang ez, amely némiképpen egy angol miniszterelnökéhez hasonlítható. Valóban, alighogy Lincoln megválasztott elnök lett, Sewardnak máris biztosították az államtitkárságot. Azonnal különös változás állt be a Köztársasági Párt Démoszthenészének magatartásában, akit a szabad munka rendszere és a rabszolgaság rendszere közötti „irrepressible conflict" (elfojthatatlan konfliktus) megjövendölése tett híressé.[225] Lincoln, noha 1860 november 6-án választották meg, csak 1861 március 4-én foglalhatta el az elnöki posztot. A közbenső időben, a Kongresszus téli ülésszaka alatt, Seward valamennyi kompromisszumkísérlet középpontjává tette magát; a Dél északi szócsövei – mint például a „New York Herald", melynek szemében Seward addig bête noire* volt – egyszeriben a megbékélés államférfiaként magasztalták, és csakugyan nem rajta múlt, hogy nem jött létre a béke mindenáron. Seward az államtitkárságot nyilvánvalóan puszta lépcsőfoknak tekintette és a jelen „elfojthatatlan konfliktusa" kevésbé foglalkoztatta, mint a jövő elnöksége. Újból bizonyítékot nyújtott arra, hogy a beszéd virtuózai veszedelmesen alkalmatlan államférfiak. Csak el kell olvasni állami jelentéseit. Mily ellenszenves keverékei a frázis nagyságának és a szellem törpeségének, az erő mímelésének és a gyöngeség tetteinek!

Seward számára tehát Frémont volt az a veszélyes rivális, akit tönkre kellett tenni; e vállalkozás annál könnyebbnek látszott, minthogy Lincoln, ügyvédi hagyományának megfelelően, minden zsenialitástól idegenkedvén, kínosan tapad az alkotmány betűjéhez és minden lépéstől visszariad, amely a határállamok „lojális" rabszolgatartóit megzavarhatná. A másik támpontot Frémont jelleme adta. Frémont nyilvánvalóan a pátosz embere, kissé fellengző és fennhéjázó és nem minden melodrámai hajlam nélkül való. A kormány előbb megpróbálta a kicsinyes szekatúrák sorozatával önkéntes lemondásba belelovalni. Amikor ez nem sikerült, megfosztotta a parancsnokságtól abban a pillanatban, midőn a saját maga által megszervezett hadsereg Délkelet-Missouriban éppen szembeszállt az ellenséggel és döntő csata előtt állt.

Frémont az északnyugati államok bálványa, akik őt a „pathfinder" (úttörő)[226] gyanánt ünneplik. Elmozdítását személyes sérelemnek tekintik. Ha az Unió kormánya még megér egynéhány balesetet, olyanokat, mint a Bull Run-i és a Balls Bluff-i,[227] úgy maga adott John Frémontban vezetőt

* – fekete bárány; utálat tárgya – *Szerk.*

az ellenzéknek, amely akkor felzúdul ellene és széttöri a hadviselés eddigi diplomatikus rendszerét. A vádiratra, amelyet a washingtoni hadügyminisztérium az elmozdított tábornok ellen nyilvánosságra hozott, később visszatérünk.

Die Absetzung Frémonts

A megírás ideje: 1861 november 19.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1861 november 26. (325.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

Önkéntes tisztek

„A. B. hadnagyot kirúgták; C. D. másodhadnagyot törölték az állományból; E. F. századost menesztették az Egyesült Államok szolgálatából" – íme ízelítőül néhány a legújabb katonai hírekből, amelyeket tömegével kapunk Amerikából.

Az Egyesült Államoknak az utóbbi nyolc hónapban igen nagy önkéntes serege volt a harcmezőn; fáradságot és költséget nem kímélve igyekeztek hatékonnyá tenni ezt a sereget. Ráadásul ez a sereg abban az előnyös helyzetben volt, hogy majdnem egész idő alatt látótávolságban volt az ellenség előőrseitől, amely sohasem merte őt tömegben megtámadni vagy vereség után üldözőbe venni. Ezeknek a kedvező körülményeknek tulajdonképpen igen nagy mértékben ellensúlyozniok kellene azt, hogy az Egyesült Államokban az önkéntesek megszervezése során annyi nehézséggel kellett megbirkózni, hogy ezek az önkéntesek a magvukat alkotó igen kicsiny reguláris hadseregtől olyan gyér segítséget kaptak, s hogy annyira hiányoztak a gyakorlott segédtisztek és kiképzők. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy Amerikában sokan voltak alkalmasak és hajlandók segítséget nyújtani az önkéntesek megszervezésében – részben német tisztek és közkatonák, akik szabályos kiképzést kaptak és részt vettek az 1848–49. évi hadjáratokban, részben angol katonák, akik az utóbbi tíz évben vándoroltak ki.

S ha ilyen körülmények közt a tisztek soraiban szabályos tisztogatás válik szükségessé, ez valami olyan fogyatékosságnak tudható be, amely nem magában az önkéntes rendszerben rejlik, hanem abban, hogy önkéntes tisztekké olyan férfiakat neveznek ki, akiket a katonák kivétel nélkül a maguk soraiból választanak. Az Egyesült Államok kormánya csak az ellenséggel szemtől szemben vívott nyolc hónapos hadjárat után meri felszólítani az önkéntes tiszteket arra, hogy bizonyos fokig készüljenek fel azoknak a kötelességeknek a teljesítésére, amelyekre vállalkoztak, amikor tiszti kinevezésüket elfogadták; s lám, most milyen sok kényszerű vagy önkéntes lemondás, mennyi többé-kevésbé dicstelen elbocsátás a következménye ennek. Nem

kétséges, hogy ha az Egyesült Államok Potomac-hadserege[194] olyan haderővel állna szemben amelyet kellő arányban hivatásos katonák erősítenek meg és fognak össze, akkor, nagy létszáma és katonáinak vitathatatlan egyéni bátorsága ellenére, már régen vereséget szenvedett volna.

Ezek a tények tanulságul szolgálhatnak az angol önkénteseknek. Amint olvasóink közül néhányan talán még emlékeznek is rá, a „Volunteer Journal" megjelenése óta hangoztatjuk*, hogy a tisztek alkotják az önkéntes rendszer gyenge oldalát, és hogy a tisztek bizonyos idő múlva tegyenek vizsgát és bizonyítsák be: a legjobb úton vannak afelé, hogy alkalmasak legyenek vállalt feladatuk teljesítésére. Azok az urak, akik vállalták a parancsnokságot és a katonák oktatását olyan területen, amelyen akkor ugyanolyan tudatlanok voltak, mint maguk a katonák, többségükben lekicsinyelték ezt az elgondolást. Ez volt az az idő, amikor ugyanígy lekicsinyeltek minden kormánytámogatást és kormánybeavatkozást is. Ám azóta annyira megterhelték ezeknek az uraknak a zsebét, hogy kénytelenek voltak anyagi segítséget kérni a kormánytól, s amint az a kormányok esetében lenni szokott, ezzel egyben felszólították a kormányt a beavatkozásra. Emellett két év tapasztalatai elég világosan feltárták az önkéntes alakulatok tisztekkel való ellátásának jelenlegi rendszerében rejlő hibákat; egy londoni vezénylő tiszttől szerzett értesüléseink szerint, amelyek nyilván illetékes forrásból származnak, az önkéntes tiszteket hamarosan felszólítják majd arra, hogy bizonyítsák be parancsnoki alkalmasságukat egy vizsgabizottság előtt.

Őszintén kívánjuk, hogy így legyen. Tény, hogy az angol önkéntes tisztek körében is bizonyos fokú tisztogatásra volna szükség. Nézzünk meg egy sorezredet gyakorlatozás közben, és hasonlítsuk össze egy önkéntes zászlóaljjal! Amire az önkénteseknek másfél óra kell, azt a sorkatonák fél óránál rövidebb idő alatt végzik el. Az ország néhány legjobb önkéntes ezredénél többször láttunk négyszögalakzatba való felállást, és meg kell mondanunk, gyatra lovasság lenne, amely nem semmisítené meg e négyszögeket, még mielőtt szárnyaik készen állnak a tüzelésre. Ez nem a katonák hibája volt. Úgy látszott, ismerik kötelességüket, amennyire az tőlük elvárható volt, sőt néha olyan gépiesen végezték feladatukat, ahogy azt a sorezredeknél látjuk. De a katonáknak várniok kellett a századtisztekre, akik láthatóan bizonytalanok voltak abban, hogy mikor milyen parancsot kell adniok. Ez határozatlanságot és néha zavart keltett olyan alakzatnál, amely a parancs és a végrehajtás terén egyaránt gyorsaságot igényel, márpedig az ilyen gyorsaság csak hosszú gyakorlatozással szerezhető meg. Nos, ha kétévi gyakorlat után

* *V. ö. 131–132. old. – Szerk.*

ez a helyzet, vajon nem azt bizonyítja-e ez, hogy sok önkéntes tiszt áll olyan felelős poszton, amelynek betöltésére nem alkalmas?

A zászlóaljparancsnokokat nemrég egy fölöttébb illetékes és tekintélyes személyiség ismét nagy dicséretben részesítette. Azt mondta róluk, hogy a jelek szerint megfelelnek feladatuknak, a századtisztekről viszont ez nem mindig állítható. Amint ezt olvasóink már észrevehették, nincs szándékunkban az utóbbi állítást vitatni, de meg kell mondanunk, hogy ha az említett magas tekintély nem díszszemlén, hanem egyszerű zászlóaljgyakorlatnál látta volna az alezredeseket és őrnagyokat, valószínűleg kissé más véleményen lett volna. Nagy szemlénél zászlóaljat vezető törzstiszt sohasem fogja megkísérelni, hogy a saját felelősségére cselekedjék, ha nem tökéletesen jártas szakmájában. Mint súgó ott van a segédtiszt, aki tudja, mit kell tenni; súg neki, ennélfogva a törzstiszt jól végzi dolgát, a szegény századosnak viszont mindennemű súgó nélkül kell boldogulnia. De nézzük meg ugyanazt a törzstisztet zászlóaljkiképzésen! Ott nem figyeli őt a tábornok éber szeme; ott ő a legfőbb parancsnok; ott a segédtisztnek gyakran azt a posztot kell elfoglalnia, amelyet a királynő szolgálati szabályzata kijelölt számára, és tanácsát magában kell tartania mindaddig, amíg nem kérdezik, vagy amíg nem teljes a zűrzavar. Ez az a hely, ahol az önkéntes törzstisztet igaz valójában látjuk. Azért van ott, hogy katonáit zászlóaljkiképzésben részesítse, de mivel maga nem tökéletes e tudományban, ottlétüket önmaga képzésére használja fel. Ahogy a régi mondás tartja: docendo discimus*. De ha az oktató abban a tárgyban, amelyet tanítania kell, nem áll biztosan a lábán, könnyen előfordulhatnak hibák és zavarok, és ezek sajnos, gyakran elő is fordulnak. Nem fogja elősegíteni az önkéntes zászlóalj kiképzésének eredményességét, sem a parancsnok iránti bizalmat, ha a katonák rájönnek, hogy a zászlóaljkiképzés nem jó másra, mint arra, hogy a vezénylő törzstisztnek alkalmat nyújtson a kiképzés megtanulására, miközben őket ide-oda lökdösik és elvárják tőlük, hogy alaposabb tudásukkal helyrehozzák felettes tisztjük baklövéseit.

Nem állítjuk, hogy az önkéntesek vezénylő tisztjei nem igyekeztek megtanulni feladatukat; de azt állítjuk, hogy ha civilekből nem olyan könnyű századtiszteket képezni, mint közkatonákat, akkor törzstiszteket képezni még sokkal nehezebb. Csupán a zászlóaljkiképzésnél szerzett tapasztalatok alapján arra kell következtetnünk, hogy csak hivatásos katonák alkalmasak zászlóaljak vezetésére. S ha meggondoljuk, hogy a kiképzés csak egy része a törzstiszt feladatának, hogy olyan zászlóaljparancsnoknak, akit önálló

* – tanítva tanulunk – *Szerk.*

szolgálattételre rendelhetnek, ahol saját felelősségére kell cselekednie, magasabb taktikai ismeretekre van szüksége, akkor azt kell mondanunk, nagyon sajnálnánk, ha 600 vagy 1000 katona életét olyan civilek vezetésére bíznák, amilyenek most a zászlóaljparancsnokok nagy többségét alkotják.

Ha az angol önkéntesek valamikor szembekerülnek az ellenséggel, az nem fog olyan kedvező körülmények közt történni, mint amilyenek most lehetővé teszik, hogy az amerikai kormány megtisztítsa önkéntes tisztjeinek sorait a legalkalmatlanabb egyénektől. Ha az angol önkénteseket behívják, nem önmagukhoz hasonló önkéntes hadsereg ellen kell majd harcolniok, hanem Európa legfegyelmezettebb és legaktívabb serege ellen. Már az első ütközetek döntők lesznek; és ha bizonytalanság vagy zavar áll elő, akár az ezredesek helytelen parancsai, akár a századosok határozatlansága miatt, ezt azonnal ki fogják használni ellenük. Ha már ott áll az ellenség, nem lesz idő tisztogatásra, ezért reméljük, ezt addig fogják elintézni, amíg még van rá idő.

Volunteer Officers

A megírás ideje: 1861 november közepe

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 november 22. (64.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: F. E.

[Karl Marx]

A „Trent"-eset

London, 1861 november 28.

A „Trent" angol postagőzös konfliktusa a „San Jacinto" észak-amerikai hadihajóval az Old Bahama-csatorna szűk átjárójában a nap kiemelkedő eseménye. November 27-én délután hozta meg az eset hírét a „La Plata" postagőzös Southamptonba, ahonnan az elektromos távíró azonnal villámgyorsan továbbította Nagy-Britannia minden részébe. Még ugyanaznap este a londoni tőzsde hasonló viharos jelenetek színhelye volt, mint az itáliai háború[19] bejelentésekor. Az államkölcsönkötvények árfolyamai $^3/_4$–1 százalékkal estek. Londonban a legvadabb híresztelések keringtek: *Adams* amerikai nagykövet megkapta útleveleit, a Temzén horgonyzó valamennyi amerikai hajóra embargót rendeltek el stb. Egyidejűleg a liverpooli tőzsdén a kereskedők tiltakozó gyűlést tartottak, hogy az angol kormányt felszólítsák, tegyen intézkedéseket a brit zászló becsületén esett sérelem megtorlására. Minden józan angol azzal a meggyőződéssel feküdt le, hogy békeállapotban alszik el, de hadiállapotban fog felébredni.

Mindamellett majdnem kategorikusan állítható, hogy a „Trent" és a „San Jacinto" közötti konfliktusban *nem rejlik háború.* A félhivatalos sajtó, mint a „Times" és a „Morning Post", csillapítgat és a szenvedély tüzét jogi dedukciókkal hűti le. Olyan lapok, mint a „Daily Telegraph", amelyek a leghalkabb mot d'ordre-ra* üvöltöznek a brit oroszlán védelmében, a mérséklet igazi mintaképei. Csak a tory-párti[93] ellenzéki sajtó, a „Morning Herald"[228] és a „Standard"[229] kelnek ki magukból. Ezek a tények minden hozzáértőt arra a végkövetkeztetésre vezetnek, hogy a kormány már olyan határozatot hozott, mely szerint nem csinál casus bellit** ebből az „untoward event-ből" (kellemetlen eseményből).

* – parancsszóra; jelszóra – *Szerk.*

** – háborús okot; ürügyet a hadüzenetre – *Szerk.*

Hozzájárul ehhez, hogy az esemény, ha nem is színrevitelének részleteiben, előrelátható volt. Október 12-én Slidell úr, a Konföderáció[152] franciaországi nagykövete, és Mason úr, a Konföderáció angliai nagykövete, titkáraikkal, Eustis-szel és Mac-Farland-del együtt, a „Theodora" gőzösön áttörték a charlestoni blokádot és Havannába hajóztak, hogy ott alkalmat keressenek az Európába való átkelésre angol lobogó alatt. Megérkezésüket nap nap után várták Angliában. Észak-amerikai hadihajók futottak ki Liverpoolból, hogy az urakat sürgönyeikkel együtt az Atlanti-óceánnak ezen az oldalán elfogják. Az angol kormány már átadta hivatalos jogtanácsosainak véleményezésre a kérdést, hogy az észak-amerikaiak jogosultak-e ilyen lépésre. E jogtanácsosok válasza állítólag igenlő volt.

A jogi kérdés egy szűk körben forog. Észak-Amerika az Egyesült Államok megalapítása óta az *angol* tengeri jogot teljes szigorúságában elfogadta. E tengeri jog egyik fő alapelve az, hogy a hadviselő feleknek jogában áll minden *semleges kereskedelmi hajót átkutatni.*

„Ez a jog", mondta Lord Stowell egy híressé vált ítéletében, „nyújtja az egyetlen biztosítékot arra nézve, hogy nem folytatnak csempészést a semleges hajókon."

A legnagyobb amerikai tekintély, *Kent*, ugyanebben az értelemben kijelenti:

„Az önfenntartás joga adja ezt a jogot a hadviselő nemzeteknek. Az *angol* tengerészeti hadbíróságoknak az ellenőrzési és átkutatási jogra vonatkozó elvét országunk bíróságai teljes terjedelmében elismerték."[230]

Nem az átkutatási jog ellenzése volt az, mint néha tévesen feltételezik, ami az 1812–14-es angol–amerikai háborút kiváltotta.[231] Amerika inkább azért üzent háborút, mert Anglia *törvénytelenül* még az amerikai *hadihajók* átkutatására is igényt formált azzal az ürüggyel, hogy szökevény angol matrózokat akar elkapni.

A *„San Jacintó"*-nak tehát joga volt a *„Trent"*-et átkutatni és az esetleg ott tárolt hadi dugárut elkobozni. Hogy a Mason, Slidell és társai birtokában levő *sürgönyök* a hadi dugáru kategóriájába tartoznak, azt még a „Times", a „Morning Post" stb. is beismerik. Kérdéses marad, hogy Mason, Slidell urak és társaik maguk is csempész dugáruknak tekinthetők-e és ennélfogva jogos volt-e az elkobzásuk! Ez kényes pont és a jog doktorai erről eltérően vélekednek. *Pratt*, a „dugáru" kérdéseiben a legjelentékenyebb angol tekintély, művének *„Quasi-dugáru — sürgönyök, utasok"* című fejezetében főként ezeket említi meg: „Hadviselő kormányok információinak és paran-

csainak közleménye külföldi ügynökei számára, illetve katonai utasok átszállítása."[232] Mason és Slidell urak, ha nem is voltak tisztek, éppoly kevéssé voltak követek, mivel kormányukat sem Anglia, sem Franciaország nem ismerte el. Mik ők tehát? Már *Jefferson* – amikor emlékirataiban igazolja a dugárunak az angol–francia háborúkban Anglia által érvényesített igen tág fogalmait[233] – megjegyzi, hogy a dugáru a dolog természeténél fogva kizár minden lezárt definíciót és szükségképpen nagy játékteret hagy az önkénynek. Mindenesetre látható azonban, hogy ez a *jogi kérdés* az angol jog álláspontjáról tekintve egy Duns Scotus-féle kontroverziává[234] zsugorodik össze, amelynek robbanóereje diplomáciai jegyzékváltásokon túl nem fog hatni.

Az észak-amerikai eljárás *politikai* oldalát egészen helyesen ítéli meg a „Times" e szavakkal:

> „Még Seward úrnak is be kell látnia, hogy a déli megbízottak szava, ha a fogságból hangzik fel, ezerszer hatásosabb Londonban és Párizsban, mintha a St. Jamesben[208] és a Tuileriákban[7] hangzott volna el."

És nincs-e a Konföderáció máris képviselve Londonban Yancey és Mann urak által?

Szerintünk Seward úrnak ez a legutóbbi művelete az erőt színlelő öntelt gyöngeség egyik jellegzetes tapintatlansága. Ha ez a tengeri kaland meggyorsítja Seward eltávolítását a washingtoni kabinetből, az Egyesült Államoknak semmi oka sem lesz arra, hogy ezt „untoward event" gyanánt írja be polgárháborújának[148] évkönyveibe.

Der „Trent"-Fall
A megírás ideje: 1861 november 28.
A megjelenés helye: „Die Presse",
1861 december 2. (331.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az angol—amerikai viszály

London, 1861 november 29.

A Korona ügyészeinek[235] tegnap kellett véleményt adniok a Bahama-csatornán lejátszódott tengeri kalandról.* Periratuk a „*Trent*" fedélzetén visszamaradt angol tisztek írásbeli jelentéseiből álltak és Williams sorhajókapitány szóbeli tanúságából, aki az admiralitás megbízottjaként utazott a „Trent" hajón, de a „La Plata" gőzhajóval november 27-én Southamptonban partra szállt, ahonnan a távíró azonnal Londonba hívta. A koronaügyészek elismerték a „*San Jacinto*" jogát a „Trent" felkeresésére és átkutatására. Mivel Viktória királynőnek az amerikai polgárháború[148] kitörésekor kiadott semlegességi proklamációja[236] a *sürgönyöket* kifejezetten a csempészcikkek közé sorolja, e pontra nézve sem foroghatott fenn kétely. Maradt tehát az a kérdés, hogy Mason, Slidell urak és társaik maguk is csempész dugáruk-e és ennélfogva elkobozhatók-e. A koronaügyészek, úgy látszik, ezen a nézeten vannak, mert a jogi kérdés egész *anyagi* részét elejtették. Véleményezésük, a „Times" beszámolója szerint, csak *eljárási hibával* vádolja a „San Jacinto" parancsnokát. Mason, Slidell urak és társaik helyett magát a „Trent"-et kellett volna zsákmányként a legközelebbi amerikai kikötőbe vontatnia, és ott egy észak-amerikai zsákmánybíróság ítéletének alárendelnie.[237] Vitathatatlan, hogy ez az angol és ennélfogva az észak-amerikai tengeri jognak megfelelő eljárás.

Éppoly vitathatatlan, hogy az angolok ezt a szabályt az antijakobinus háború[238] alatt gyakorta megsértették és a „San Jacinto" sommás modorában jártak el. Bárhogy is legyen, a koronaügyészek e nyilatkozata az egész konfliktust *technikai vétségre* redukálta és ezért minden közvetlen horderőtől megfosztotta. Két körülmény van, amely az Unió kormánya számára e nézet elfogadását, tehát egy formális elégtétel adását megkönnyíti.

* *V. ö. 366–368. old. – Szerk.*

Először is Wilkes kapitány, a „San Jacinto" parancsnoka, nem kaphatott közvetlen utasítást Washingtonból. Afrikából New Yorkba visszahajózva november 2-án kötött ki útközben Havannában, ahonnan november 4-én indult tovább, míg a „Trent"-tel való összeütközése nyílt tengeren november 8-án történt. Wilkes kapitány mindössze kétnapos havannai tartózkodása nem tett lehetővé jegyzékváltást közte és kormánya között. Az Unió konzulja volt az egyetlen amerikai hatóság, amellyel tárgyalhatott. Másodszor pedig nyilvánvalóan elvesztette a fejét, amit bizonyít az, hogy eltekintett a sürgönyök kiszolgáltatásától.

Az esemény fontossága az angol népre gyakorolt morális befolyásában van és abban a politikai tőkében, amelyet könnyűszerrel kovácsolhatnak belőle a szecesszió[136] angol gyapotbarátai. Utóbbi jellemzésére szolgál az általuk rendezett liverpooli tiltakozó gyűlés, amelyről korábban említést tettem.* A gyűlést november 27-én délután 3 órakor tartották a liverpooli tőzsde gyapotárverési csarnokában, egy órával azután, hogy a riasztó távirat Southamptonból befutott.

Miután hiábavaló kísérleteket tettek arra, hogy az elnöklést Cunard úrra, a Liverpool és New York között közlekedő Cunard-gőzösök tulajdonosára és a kereskedelem más főméltóságaira ráerőltessék, egy *Spence* nevű fiatal kereskedő, akit a rabszolgatartó köztársaság melletti pártos írása tett hírhedtté, foglalta el az elnöki széket. Az angol gyűlések szabálya ellenére ő maga, az elnök, tett javaslatot

„a kormány felszólítására, miszerint érvényesítse a brit lobogó méltóságát, s követeljen sürgős elégtételt az elszenvedett méltánytalanságért".

Óriási helyeslés, taps és éljenzések sora! A rabszolgatartó köztársaság szószólójának fő érve abban állt, hogy a rabszolgahajókat az amerikai lobogó eddig megvédte az Anglia által támasztott átkutatási jog elől. A továbbiakban ez az emberbarát dühödt kirohanásokkal fordult a rabszolgakereskedelem ellen! Beismerte, hogy Anglia idézte elő az 1812–14-es háborút az Egyesült Államokkal,[231] mert ragaszkodott ahhoz, hogy az Unió hadihajóin szökevény angol matrózok után kutasson.

„Ámde", folytatta csodálatos dialektikával, „ámde micsoda különbség az átkutatási jogot azért érvényesíteni, hogy az angol tengerészet szökevényeit elkapják és azon jog között, hogy olyan igen tiszteletreméltó férfiakat, mint Mason és Slidell úr, az angol lobogó oltalma ellenére erőszakkal elragadjanak!"

* *V. ö. 366. old. – Szerk.*

A főtromfot azonban e diatribe* végén játszotta ki:

„Nemrégiben", üvöltötte, „az európai kontinensen tartózkodtam. Azok a megjegyzések, amelyeket ott az Egyesült Államok iránti magatartásunkról tesznek, szégyenpírt kergettek arcomba. Mit állít minden intelligens ember a kontinensen? Hogy nincs olyan méltánytalanság, nincs olyan sérelem, melyet mi az Egyesült Államok kormányzata részéről szolgalelkűen el ne tűrnénk. Mivel is felelhettem erre? Pirulással. De addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik. A mi türelmünk elég soká tartott – mindaddig, amíg lehetséges volt azt" (a türelmet!) „fékezni. Most végre tényekhez" (!) „jutottunk, s ez igen bántó és meghökkentő tény" (!), „és minden angolnak kötelessége a kormányt tájékoztatni arról, milyen erős és egyöntetű érzülettel felel ez a nagy ország a lobogója ellen elkövetett méltánytalanságra."

Ezt az értelmetlen szóáradatot tapsorkánnal üdvözölték. Az ellenző hangokat túlkiabálták, lepisszegték és dobogásba fojtották. Campbell úrnak arra a megjegyzésére, hogy az egész gyűlés „szabályellenes", a kérlelhetetlen Spence így válaszolt: „Ám legyen; de a tény, amelyet vizsgálunk, maga is szabályellenes." Turner úrnak arra a javaslatára, hogy a gyűlést halasszák el másnapra, hogy „Liverpool városa is hozzászólhasson és ne a gyapotügynökök egy klikkje bitorolja a város nevét", mindenfelől ez hangzott fel: „Ragadjátok galléron, dobjátok ki!" Turner úr tántoríthatatlanul megismételte javaslatát, melyet azonban, szintén az angol gyűlések minden szabálya ellenére, nem bocsátottak szavazásra. Spence győzött. De valójában semmi se hűtötte le jobban a hangulatot Londonban, mint Spence úr győzelmének híre.

Der englisch-amerikanische Streit
A megírás ideje: 1861 november 29.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1861 december 3. (332.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* – éles bírálat; gyalázkodás; gúnyirat – *Szerk.*

[Karl Marx]

A legújabb hír és hatása Londonban

London, 1861 november 30.

Az Oroszországnak szóló hadüzenet óta nem tapasztaltam, hogy az angol társadalom minden rétegét olyan izgalom fogta volna el, mint amilyet a „Trent"-ügy* híre idézett elő, amelyet a „La Plata" hozott e hó 27-én Southamptonba. Körülbelül 2 órakor délután valamennyi brit tőzsde hírközlő helyiségében elektromos távíró útján jelentették be a „kellemetlen eseményt". A kereskedelmi értékpapírok mind estek, a salétrom ára viszont emelkedett. A konszolidált államkötvények árfolyama $^3/_4$ százalékkal esett, ugyanakkor a Lloydnál a New Yorkból érkező hajókra háborús veszély címén öt guinea pótlékot róttak ki. Késő este a legvadabb hírek keringtek Londonban, hogy az amerikai nagykövet** azonnal megkapta az útleveleit, hogy parancsot adtak az Egyesült Királyság kikötőiben horgonyzó valamennyi amerikai hajó haladéktalan lefoglalására és így tovább. A liverpooli gyapotkereskedők – a szecesszió[136] barátai – felhasználták az alkalmat arra, hogy a tőzsde gyapotárverési csarnokában tíz perc alatt tiltakozó gyűlést hívjanak egybe Spence úrnak, a déli Konföderáció[152] érdekében írt jelentéktelen röpirat szerzőjének az elnökletével. Williams sorhajókapitányt, aki az admiralitás megbízottjaként utazott a „Trent" hajón, és a „La Plata" hajóval megérkezett, azonnal Londonba rendelték.

Másnap, november 28-án, a londoni sajtó általában mértékletes hangot ütött meg. S ez különös ellentétben volt az előző este roppant politikai és kereskedelmi izgalmával. Palmerston lapjai, a „Times", a „Morning Post", a „Daily Telegraph", a „Morning Advertiser"[239] és a „Sun"[240] azt az utasítást kapták, hogy inkább csillapítsák le, semhogy felzaklassák a kedélyeket. A „Daily News"[241] a „San Jacinto" eljárását gáncsolva nyilvánvalóan nem

* *V. ö. 366–368. old. – Szerk.*

** F. Adams. – *Szerk.*

annyira az Unió kormányát akarta bántani, mint inkább önmagát tisztázni a „jenki előítéletek" gyanúja alól, a „Morning Star"[242], John Bright lapja viszont anélkül, hogy ítéletet mondott volna a „cselekedet" ravaszságáról és bölcsességéről, annak törvényességét védte. A londoni sajtó általános hangnemét tekintve csak két kivétel volt. A „Morning Herald" és a „Standard" (valójában egy lap különböző néven) tory[93] firkászai szabad folyást engedtek bősz megelégedésüknek, amiért a „köztársaságpártiakat" végre kelepcébe csalták és kész casus bellit* találtak. Csak egy másik lap támogatta őket, a „Morning Chronicle"[243], amely évek óta úgy igyekszik meghosszabbítani bizonytalan létét, hogy hol a méregkeverő Palmernek**, hol a Tuileriáknak[7] adja el magát. A vezető londoni lapok békülékeny hangja következtében nagy mértékben csökkent az izgalom a tőzsdén. Ugyancsak november 28-án Williams kapitány megjelent az admiralitáson és beszámolt az Old Bahama-csatornában történt eset körülményeiről. Beszámolóját a „Trent" fedélzetén levő tisztek írásbeli jelentéseivel együtt azonnal átadták a koronaügyészeknek, az ő véleményüket pedig késő este hivatalosan közölték Lord Palmerstonnal, Lord Russell-lal és a kormány más tagjaival.

November 29-én a kormánysajtó hangjában némi változás volt észlelhető. Ismeretessé vált, hogy a koronaügyészek[235] technikai okok alapján *törvénytelennek* nyilvánították a „San Jacinto" fregatt eljárását, s hogy később a nap folyamán az általános tanácskozásra összeülő kabinet elhatározta, hogy a következő gőzhajóval olyan utasítást küld Lord Lyonsnak, hogy igazodjék az angol ügyészek véleményéhez. Emiatt kétszeres erővel jelentkezett az izgalom az üzleti élet legfontosabb helyein, a tőzsdén, a Lloyd és a Jerusalem irodáiban, a balti tőzsdén stb., és az izgalmat még jobban erősítette az a hír, hogy az Amerikának szánt salétromszállítmányokat az előző napon leállították, és hogy 29-én a vámhivatal általános utasítást kapott, amely megtiltotta e cikk kivitelét, illetve csak bizonyos szigorú feltételek mellett engedélyezte. Az angol állampapírok árfolyama további $^3/_4$ százalékkal esett, és egyszerre valóságos pánik uralkodott valamennyi tőzsdén, mivel egyes értékpapírok esetében lehetetlen volt bármiféle üzletkötés és valamennyi papír árfolyamában komoly depresszió következett be. Délután különböző hírek nyomán magához tért a tőzsde, de főleg az a hír hatott, hogy Adams úr véleménye szerint a washingtoni kormány el fogja ítélni a „San Jacinto" eljárását.

November 30-án (ma) a londoni lapok, az egy „Morning Star" kivételével,

* – háborús okot; ürügyet a hadüzenetre – *Szerk.*

** *V. ö. 407. old.* – *Szerk.*

a következő alternatívát állították fel: a washingtoni kormány jóvátétele vagy – *háború.*

Miután összefoglaltam a „La Plata" megérkezésétől a mai napig lefolyt események történetét, áttérek a vélemények ismertetésére. Természetesen két dolgot kellett mérlegelni – az angol postahajó fedélzetén utazó déli megbízottak letartóztatásának egyrészt jogi, másrészt politikai oldalát.

Ami az ügy jogi oldalát illeti, az első nehézség, amelyet a tory-sajtó és a „Morning Chronicle" említ, az volt, hogy az Egyesült Államok sohasem ismerte el a déli szecesszionistákat hadviselő félnek, ennélfogva velük szemben nem érvényesíthetett hadviselési jogokat.

Ezt az álokoskodást maga a kormánysajtó azonnal megcáfolta. „Mi", írta a „Times", „ezt a Konföderációt már elismertük hadviselő hatalomnak, s ha itt lesz az ideje, el fogjuk ismerni kormányukat. Ezzel magunkra vállaltuk mindazokat a kötelességeket és kellemetlenségeket, amelyek két hadviselő fél között egy semleges hatalomra hárulnak." Eszerint akár elismeri az Egyesült Államok a Konföderációt hadviselő félnek, akár nem, joga van ragaszkodni ahhoz, hogy Anglia vállalja a tengeri hadviselésben egy semleges hatalom minden kötelességét és kellemetlenségét.

Tehát az említett kivételektől eltekintve az egész londoni sajtó elismeri, hogy a „San Jacintó"-nak joga volt a „Trent"-et megállítani, ellenőrizni és átkutatni annak megállapítása végett, nem szállít-e a hajó a „hadi dugáru" kategóriájába tartozó tárgyakat vagy személyeket. A „Times" komoly nyomaték nélkül célzott arra, hogy az angol döntvényt *„egészen más körülmények közt* hozták, mint amilyenek ma előfordulnak"; hogy „akkor nem léteztek gőzhajók, és ismeretlen volt az olyan postahajó, amely a világ valamennyi nemzetét közvetlenül érdeklő leveleket viszi"; hogy „mi (angolok) *létünkért harcoltunk*, és azokban a napokban azt tettük, *amit* másoknak *nem engednénk meg*". Palmerston magán-Moniteurje, a „Morning Post", ugyanazon a napon kijelentette, hogy a postagőzösök egyszerű kereskedelmi hajók, és a hadihajóktól meg a szállítóhajóktól eltérően nem élveznek mentesülést az átkutatás alól. A „San Jacinto" részéről gyakorolt *átkutatási jogot* a londoni sajtó és a koronaügyészek tulajdonképpen egyaránt elismerték. Az az ellenvetés, hogy a „Trent" nem hadviselő kikötőből ment hadviselő kikötőbe, hanem éppen ellenkezőleg, semleges kikötőből semlegesbe, elesett Lord Stowell döntése folytán, amely szerint az átkutatás joga éppen a hajó rendeltetési helyének megállapítására szolgál.

Másodszor az a kérdés merült fel, hogy amikor a „San Jacinto" egy lövéssorozattal elvágta a „Trent" útját, majd gránátot dobott, amely a hajó közelében robbant, nem sértette-e meg az ellenőrzési és átkutatási jog

gyakorlásához tartozó szokásokat és udvariasságot. A londoni sajtó általában elismerte, hogy mivel az esemény részleteit eddig csak az egyik érdekelt fél nyilatkozatai alapján tudták megállapítani, ilyen mellékes kérdés nem befolyásolhatja a brit kormány döntését.

Miután ilymódon elismerték, hogy a „San Jacintó"-nak joga volt az átkutatáshoz, felvetődik az a kérdés, mit keresett voltaképpen a „San Jacinto"? *Hadi dugárut*, mert feltevése szerint a „Trent" azt szállított. Mi az a hadi dugáru? Vajon egy hadviselő kormány sürgönyei hadi dugáruknak tekinthetők? A *személyek*, akik ezeket a sürgönyöket viszik, hadi dugáruk? S ha mindkét kérdésre igenlő a válasz, vajon ezek a táviratok és vivőik akkor is hadi dugáruk, ha egy kereskedelmi hajón találják őket, amely az egyik semleges kikötőből egy másik semleges kikötő felé tart? A londoni sajtó beismeri, hogy az Atlanti-óceán mindkét oldalán a legmagasabb jogi tekintélyek döntései annyira ellentmondóak, és akár igenlőek, akár tagadóak, annyira igazságosnak látszanak, hogy a „San Jacintó"-ból mindenesetre egy prima facie* ügy kerekedett.

Az angol sajtónak ezzel az általános véleményével összhangban az angol koronaügyészek teljesen elejtették az anyagi jogi kérdést és csak az alaki kérdést vetették fel. Azt állítják, hogy a „San Jacinto" a nemzetközi jogot nem *tartalmilag*, hanem csak *formailag* sértette meg. Arra a következtetésre jutottak, hogy a „San Jacinto" hibázott, amikor saját felelősségére elfogta a déli megbízottakat, ahelyett, hogy elvitte volna a „Trent"-et az Unió egyik kikötőjébe és egy észak-amerikai zsákmánybíróság[237] elé terjesztette volna a kérdést, minthogy a fegyveres cirkálónak nincs joga a tengeren bíráskodni. Ezért az angol koronaügyészek, akiknek a megállapítása véleményem szerint helyes, csupán a „San Jacinto" *eljárásában látnak* hibát. Talán könnyű lenne kiásni olyan eseteket, amelyek azt mutatják, hogy Anglia hasonlóképpen vétett a tengeri jog formaságai ellen; de nem engedhető meg, hogy a törvénysértések helyettesítsék magát a törvényt.

Most felvetődhet a kérdés, indokolható-e a jogsérelemnek az angol kormány által követelt orvoslása — vagyis a déli megbízottak szabadon bocsátása —, ha ezt a jogsérelmet maguk az angolok inkább *alakinak*, mint *anyaginak* tekintik? Ezzel kapcsolatban a Temple[244] egyik ügyvédje a „Times" mai számában megjegyzi:

„Ha az eset nem olyan egyértelműen előnyös számunkra, hogy kétségbe vonhatnánk az amerikai bíróságnak a hajót elmarasztaló döntését,

* — első pillantásra; látszatra; bizonyítás nélkül megítélhető — *Szerk.*

mint amely nyilvánvalóan ellentmond a nemzetközi jognak, az amerikai kapitány szabálytalan eljárása – hogy tovább engedte a „Trent"-et Southamptonba – láthatóan előnyére vált a brit tulajdonosoknak és a brit utasoknak. Ilyen esetben találhatunk-e okot nemzetközi vitára olyan eljárási hibával kapcsolatban, amely végeredményben kedvező lett számunkra?"

Mégis, ha – és szerintem erre sor kerül – az amerikai kormány kénytelen beismerni, hogy Wilkes kapitány megsértette a tengeri jogot, akár az alaki, akár az anyagi jogot, akkor saját jóhíre és érdeke egyaránt azt kívánná, hogy akadékoskodás nélkül fogadja el a sértett félnek adandó elégtétel feltételeit. Az amerikai kormánynak gondolnia kellene arra, hogy a szecesszionisták malmára hajtja a vizet, ha az Egyesült Államokat háborúba bonyolítja Angliával; hogy az ilyen háború Louis Bonaparte-nak jelenlegi nehézségei közepette isteni adomány lenne, s ezért Franciaország, hivatalos tekintélyének egész súlyát latba vetve, támogatná: és végül, hogy az a haderő, amely brit parancsnokság alatt jelenleg észak-amerikai és nyugat-indiai állomásokon tartózkodik, a mexikói expedíció haderőivel együtt, az angol kormánynak óriási erőfölényt biztosít a tengeren.[245]

Ami a Bahama-csatornában történt letartóztatás politikai oldalát illeti, nemcsak az angol, hanem az európai sajtó is egyöntetű megdöbbenését fejezi ki amiatt, hogy az amerikai kormány ilyen különös viselkedést tanúsít, s szörnyű nemzetközi veszélyt idéz elő azért, hogy megszerezze Mason, Slidell urak és társaik testi valóját, miközben Yancey és Mann urak Londonban feszítenek. Kétségtelenül igaza van a „Times"-nak, amikor ezt írja: „Még Seward úrnak is be kell látnia, hogy e déli megbízottak szava, ha a fogságból hangzik fel, ezerszer hatásosabb Londonban és Párizsban, mintha a St. Jamesben[208] és a Tuileriákban[7] hangzott volna el." Az Egyesült Államok népe, amely, hogy megmentse hazáját, nagylelkűen eltűrte saját szabadságjogainak korlátozását, bizonyára épp annyira hajlandó lesz megfordítani az angol közvélemény szelét azzal, hogy nyíltan beismer és gondosan jóvátesz egy nemzetközi baklövést, amelynek védelmezése a lázadók legmerészebb reményeit válthatja valóra.

The News and its Effect in London

A megírás ideje: 1861 november 30.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1861 december 19. (6462.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

Az amerikai háború tanulságai

Amikor néhány héttel ezelőtt felhívtuk a figyelmet az amerikai önkéntes hadseregben szükségessé vált tisztogatási folyamatra*, korántsem tárgyaltuk eléggé behatóan azt az értékes tanulságot, amelyet ez a háború[148] folyamatosan nyújt az Atlanti-óceán innenső oldalán levő önkénteseknek. Ezért bátorkodunk ismét visszatérni ehhez a témához.

Az a fajta hadviselés, amely most Amerikában folyik, valóban példa nélkül áll. A Missouritól a Chesapeake-öbölig egymillió katona, körülbelül egyenlő arányban két ellenséges táborra osztva, mintegy hat hónapja áll szemben egymással anélkül, hogy akár egyetlen nagyobb szabású ütközetbe bocsátkozott volna. Missouriban a két hadsereg váltakozva előrenyomul, visszavonul, csatát vív, előrenyomul és megint visszavonul, minden látható eredmény nélkül. Úgy tűnik, hogy még most is, héthónapi menetelés és visszavonulás után, amely bizonyára szörnyű pusztítást végzett e vidéken, messzebb állnak a döntéstől, mint valaha. Kentuckyban, a látszólagos semlegesség, de valójában hosszabb ideje tartó előkészület időszaka után hasonló helyzet fenyeget; Nyugat-Virginiában állandóan kisebb csaták folynak, minden látható eredmény nélkül; a Potomacnál pedig, ahol mindkét fél a legnagyobb tömegeket összpontosította szinte látótávolságra egymástól, mindegyik fél húzódozik a támadástól, azt bizonygatva, hogy a jelenlegi helyzetben még egy győzelem sem használna semmit. És ha e helyzeten kívül álló körülmények nem okoznak nagyobb változást – ezt a meddő hadviselési módot hónapokig folytathatják.

Mi a magyarázata ennek?

Az amerikaiaknak mindkét oldalon szinte csak önkénteseik vannak. Az Egyesült Államok egykori reguláris hadseregének kicsiny magva vagy felbomlott, vagy túl gyenge ahhoz, hogy befolyást gyakoroljon a hadszín-

* *V. ö. 362–365. old. – Szerk.*

téren összegyűlt kiképzetlen újoncok óriási tömegeire. Ahhoz, hogy ezeket az embereket katonákká formálják, még kiképző őrmester sincs elég. Ennélfogva a kiképzés szükségképpen igen lassan halad és valóban senki sem tudja megmondani meddig tarthat, amíg a Potomac két partján összegyűlt kiváló emberanyag alkalmas lesz arra, hogy nagy tömegekben hadmozdulatokat végezzen és egyesült erővel csatát kínáljon vagy fogadjon el.

De ha ezeket az embereket belátható időn belül ki is lehetne képezni, a vezetésükhöz nincs elegendő tiszt, nem is beszélve századtisztekről, akiket természetesen nem lehet a civilek közül venni, s különösen nincs elegendő tiszt zászlóaljparancsnoknak, még akkor sem, ha a reguláris hadsereg minden hadnagyát és zászlósát ilyen tisztségre nevezik ki. Ezért elengedhetetlenné válik jókora számú civil ezredes kinevezése; és aki ismeri önkénteseinket, igazán nem gondolhatja McClellanról vagy Beauregardról, hogy túl félénkek, ha nem hajlandók támadó akcióba vagy bonyolult stratégiai manőverekbe bocsátkozni, amikor hat hónapja működő civil ezredeseknek kellene végrehajtaniok parancsaikat.

Tegyük fel, hogy ezt a nehézséget egészében véve leküzdötték, és a civil ezredesek egyenruhájukkal együtt megszerezték a szolgálatuk ellátásához szükséges tudást, tapasztalatot és önbizalmat is – legalábbis a gyalogságnál. De mi lesz a lovassággal? Egy lovasezred kiképzése több időt és a kiképző tisztek nagyobb tapasztalatát kívánja meg, mint egy gyalogezred felkészítése. Tegyük fel, hogy az alakulatukhoz bevonuló emberek mind kellőképpen értenek a lovagláshoz, vagyis megülik a lovat, uralkodnak felette, s értenek ápolásához és táplálásához – de ez alig rövidíti meg a kiképzéshez szükséges időt. A katonai lovaglás, az az uralom a ló felett, amelynek alapján el lehet végeztetni a lóval a lovassági alakzatoknál szükséges összes mozdulatokat, egészen másvalami, mint a civilek közönséges lovaglása. Napóleon lovassága, amelyet Sir William Napier („History of the Peninsular War") szinte jobbnak tekintett az akkori angol lovasságnál, mint köztudomású, a legrosszabb lovasokból állt, akik valaha is nyeregbe szálltak; és legjobb akadályugrató lovasaink közül sokan, amikor lovas önkéntes alakulatba léptek, úgy találták, hogy még sokat kell tanulniok. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy az amerikaiak lovassága igen fogyatékos és az a kevés, amijük van, egyfajta kozák, illetve indián irregulárisokból (rangerekből) áll, akik nem alkalmasak zárt alakulatban való rohamozásra.

Ami a tüzérséget illeti, a helyzet nyilván még rosszabb; s ez áll a műszaki alakulatokra is. Mind a kettő nagy mértékben tudományos fegyvernem, amely a tisztek és az altisztek hosszú és gondos kiképzését igényli, és a legénységnek is minden bizonnyal több kiképzésre van itt szüksége, mint a

gyalogságnál. Azonkívül a tüzérség még a lovasságnál is bonyolultabb fegyvernem; szükség van ágyúkra, a vontatás e fajtájához betört lovakra és a kiképzett emberek két kategóriájára – tüzérekre és hajtókra. Ezenfelül követelmény a számos lőszerkocsi, a nagy lőszerüzemek, vasöntödék, műhelyek stb.; mindezeket bonyolult gépi berendezéssel kell ellátni. A föderalistáknak[148] a jelentések szerint összesen 600 ágyújuk van a harctéren, de könnyen elképzelhetjük, hogyan kezelik ezeket, amikor tudjuk, hogy hat hónap alatt teljesen lehetetlen a semmiből száz teljes, jól felszerelt és jó kiszolgálással működő üteget előteremteni.

De tegyük fel megint, hogy mindezeket a nehézségeket leküzdötték, hogy az amerikaiak két egymással ellenségesen szemben álló tábora működőképes állapotban van. Vajon ezek után megindulhatnak-e már? Nyilvánvalóan nem. A hadsereget élelmezni kell, s az olyan viszonylag gyéren lakott vidékeken, mint Virginia, Kentucky és Missouri, egy nagy hadsereget főleg raktárakból kell ellátni. Lőszerkészletük állandó kiegészítésre szorul; fegyverkovácsoknak, nyergeseknek, asztalosoknak és más kézműveseknek kell őket követniök, hogy harci felszerelésüket jó karban tarthassák. Mindezek a szükséges dolgok Amerikában nem voltak meg, szinte a semmiből kellett őket megszervezni, és semmi bizonyítékunk sincs arra, hogy a két hadsereg közül bármelyiknek a hadbiztossága és szállítása már kinőtt volna a gyermekcipőből.

Amerika, sem Észak, sem Dél, sem a föderalisták, sem a konföderáltak[152] úgyszólván semmiféle katonai szervezettel nem rendelkeztek. A sorkatonaság, létszámát tekintve, teljesen alkalmatlannak bizonyult bármely komoly ellenség elleni akcióra, milícia szinte egyáltalán nem létezett. Az Unió korábbi háborúi sohasem tették komolyabban próbára az ország katonai erejét; Angliának 1812 és 1814 között nem sok katona állt rendelkezésére, Mexikó pedig főleg fegyelmezetlen tömegekkel védekezett. Tény az, hogy Amerikának földrajzi helyzeténél fogva nem volt olyan ellensége, amely bárhol 30 000 vagy legrosszabb esetben 40 000 reguláris katonánál többel támadhatta volna meg; ilyen létszámmal szemben pedig az ország óriási kiterjedése hamarosan félelmetesebb akadálynak bizonyult, mint amilyet bármilyen amerikai csapatok állíthattak volna ellenük. Az amerikai hadsereg így elegendő volt arra, hogy magot alkosson mintegy 100 000 önkéntes számára és belátható időn belül kiképezze őket. De amikor a polgárháború több mint egymillió harcost hívott fegyverbe, az egész rendszer összeomlott és mindent elölről kellett kezdeni. Az eredmények előttünk állnak. Két óriási esetlen embertömeg áll szemben egymással; mindegyik retteg a másiktól és csaknem annyira fél a győzelemtől, mint a vereségtől, s meg-

próbál töméntelen költséggel valami reguláris szervezetfélévé szilárdulni. S ez a rengeteg pénzkiadás teljesen elkerülhetetlen, minthogy hiányzik az a szervezett alapzat, amelyre az épületet fel lehetne húzni. Amikor ennyi tudatlanság és tapasztalatlanság mutatkozik minden területen, hogyan is lehetne másképpen? Másfelől a kiadások haszna hatékonyságban és szervezettségben rendkívül csekély; dehát lehet-e másképp?

A brit önkéntesek jó csillagzatuknak köszönhetik, hogy induláskor egy nagy létszámú, jól fegyelmezett és tapasztalt hadsereget találtak, amely szárnyai alá vette őket. Tekintetbe véve a minden szakmával együtt járó előítéleteket, ez a hadsereg jól fogadta és kezelte őket. Reméljük, hogy sem az önkéntesek, sem a közvélemény nem fogja soha azt hinni, hogy ez az új szolgálat valaha is bármilyen mértékben fölöslegessé teheti a régit. Ha akadnának, akik ezt hiszik, csak egy pillantást kell vetniök a két amerikai önkéntes hadsereg állapotára, hogy belássák saját tudatlanságukat és balgaságukat. Olyan hadsereg, amelyet újonnan alakítottak civilekből, nem kerülhet soha harcképes állapotba, ha nem oktatja és támogatja egy viszonylag nagy létszámú reguláris hadsereg kezében levő óriási szellemi és anyagi erő s főleg az a szervezet, amely a regulárisok fő erőssége. Tegyük fel, hogy invázió fenyegetné Angliát, és azt, ami ebben az esetben történne, hasonlítsuk össze azzal, ami Amerikában elkerülhetetlenül történt. Angliában a hadügyminisztérium néhány olyan hivatalnok segítségével, amilyeneket könnyű lenne találni a képzett katonai szakemberek között, el tudná látni mindazt a pótlólagos munkát, amely egy 300 000 főnyi önkéntes hadsereggel együtt jár; elegendő szolgálaton kívüli tiszt van, hogy mindegyikük felügyelete alá vegyen mondjuk három-négy önkéntes zászlóaljat, s némi erőfeszítéssel minden zászlóaljat el lehetne látni egy reguláris tiszttel mint segédtiszttel és eggyel mint ezredessel. Lovasságot természetesen nem lehet csak úgy sebtében összehozni, de a tüzérségi önkéntesek határozott átszervezése – a királyi tüzérségből adott tisztekkel és hajtókkal – elősegíthetné sok tábori üteg legénységgel való ellátását. Az ország civil mérnökei csak alkalomra várnak, hogy foglalkozásuk katonai oldalára vonatkozóan megkapják azt a kiképzést, amely nyomban elsőrangú műszaki tisztekké avatná őket. A hadbiztosság és a szállítószolgálat meg van szervezve és hamarosan éppoly könnyen ki tudná elégíteni 400 000 ember szükségletét, mint 100 000-ét. Sehol sem támadna zűrzavar, felfordulás; mindenütt segítenének és támogatást nyújtanának az önkénteseknek, akiknek sehol sem kellene a sötétben tapogatózniok. És nem számítva azokat a hibákat, amelyeket Anglia nem kerülhet el egy háború kezdetén – semmi okát nem látjuk annak, hogy hat héten belül ne haladjon minden egészen simán.

S ha most Amerika felé tekintünk, megmondhatjuk, mit ér egy reguláris hadsereg az önkéntesek alakulóban levő hadserege számára.

Lessons of the American War

A megírás ideje: 1861 november vége

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1861 december 6. (66.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: F. E.

[Karl Marx]

A „Trent"-dráma* főszereplői

London, 1861 december 4.

Nem érdektelen e pillanatban a „Trent"-dráma főalakjaival némileg megismerkedni. Az egyik oldalon áll az aktív hős, a „San Jacinto" parancsnoka, *Wilkes* kapitány, a másikon a passzív hősök, *J. M. Mason* és *John Slidell*. Charles Wilkes kapitány a III. György trónját egy pillanatra megingatással fenyegető Wilkes híres angol demagóg[246] fivérének közvetlen leszármazottja. Az észak-amerikai gyarmatokkal folyó harc mentette meg akkor a hannoveri dinasztiát egy angol forradalom kitörésétől, amelynek tünetei olyan jelenségekben, mint Wilkes hangoskodása és Junius levelei, egyaránt észrevehetők voltak. Wilkes kapitány, aki 1798-ban született New Yorkban és 43 éve áll az amerikai tengerészet szolgálatában, vezérelte azt a hajóhadat, amely 1838–42-ben a Csendes-óceán északi és déli részét az Unió kormányának megbízásából felderítette. Beszámolóját erről az expedícióról öt kötetben hozta nyilvánosságra. Szerzője továbbá egy Nyugat-Amerikáról szóló írásnak, amely néhány értékes tudósítást tartalmaz Kaliforniáról és Oregon területiumról. Hogy Wilkes a rajtaütést önállóan, Washington utasítása nélkül rögtönözte, immár biztos.

A déli Konföderáció[152] két elfogott megbízottja – *Mason* és *Slidell* urak – minden vonatkozásban ellentétei egymásnak. *Mason*, aki 1798-ban született, Virginia ama régi arisztokrata családjainak egyikéből származik, melyek a royalisták worcesteri veresége után menekültek el Angliából.[247] Hősünk nagyapja** azoknak a férfiaknak a köréhez tartozik, akiket az amerikaiak Washingtonnal, Jeffersonnal stb. együtt „the revolutionary fathers" (a forradalom atyjai) gyanánt emlegetnek. John Slidell nem arisztokraták és nem is rabszolgatartók leszármazottja, mint kollégája, Mason. Szülő-

* *V. ö. 366–368. old. – Szerk.*

** George Mason. – *Szerk.*

városa New York, ahol nagyapja és apja mint becsületes tallow-chandlerek (gyertyamártók) éltek. *Mason*, miután néhány évig a jogtudomány tanulmányozásával foglalkozott, a politikai színpadra lépett. 1826 óta több ízben tagja volt a virginiai képviselőháznak, 1837-ben, egy ülésszakon át, megjelent az amerikai Kongresszus képviselőházában, de személyének fontossága csupán 1847-től datálódik. Ebben az évben Virginia megválasztotta az amerikai szenátusba, amelyben 1861 tavaszáig megtartotta helyét. *Slidell*, aki most 68 éves, házasságtörés és párbaj, vagyis egy botrányhistória miatt kénytelen volt New Yorkot korán elhagyni. New Orleansba ment, ahol előbb szerencsejátékból, később ügyvédeskedésből élt. Előbb Louisiana törvényhozó gyűlésének lett tagja, majd hamarosan utat tört magának a képviselőházba, végül az amerikai Kongresszus szenátusába. Az 1844-es elnökválasztáskor elkövetett csalások irányítójaként, majd később állami földbirtokokkal űzött szédelgés résztvevőjeként, bizonyos fokig megbotránkoztatta még azt a fajta moralitást is, amely Louisianában bevett és szokásos.

Mason örökölte a befolyást, Slidell megszerezte. A két férfiú megtalálta és kiegészítette egymást az amerikai szenátusban, a rabszolgatartó oligarchia védőbástyájában. Az amerikai alkotmánynak megfelelően a szenátus egy különbizottságot választ a külügyek számára, amely körülbelül ugyanazt a szerepet játssza, mint régebben a Titkos Tanács (Privy Council)[248] Angliában, mielőtt az úgynevezett kabinet – az angol alkotmány számára egy elméletileg ismeretlen nagyság – ki nem sajátította a Titkos Tanács funkcióit. Mason hosszú ideig volt e külügyi bizottság elnöke, Slidell pedig egyik kiemelkedő tagja.

Mason, abban a szilárd meggyőződésben, hogy minden virginiai legalább-is félisten, minden jenki viszont plebejus csőcselék, sohasem igyekezett titkolni északi kollégái iránti megvetését. Felfuvalkodott, elbizakodott, arcátlan lévén, mindenkor képes volt homlokát mord Zeusz-ráncokba gyűrni, és valóban átplántálta az ültetvényen honos modort a szenátusba. Mint a rabszolgaság fanatikus dicsőítője, Észak és főként az északi munkásosztályok szemérmetlen rágalmazója és Anglia zsémbeskedő ellenfele, Mason kifárasztotta a szenátust sűrű szóáradatának terjengős fontoskodásával, mely hasztalanul igyekezett teljes ürességét kongó pátosszal elrejteni. Az utóbbi években tüntetően szürke virginiai háziszőttes vászonban járt; de, és ez jellemző erre a férfiúra, a szürke öltöny rikító gombokkal volt díszítve, amelyek mind Új Anglia[196] egyik államából, Connecticutból származtak.

Miközben Mason a színpad előterében a rabszolgatartó oligarchia Jupiter tonansát[249] játszotta, Slidell a színfalak mögött dolgozott. Ritka intrikus

tehetségével, fáradhatatlan kitartásával és lelkiismeretlen kíméletlenségével, de egyúttal óvatosan, rejtekben, sohasem egyenes, hanem mindig tekervényes utakat követve, Slidell a déli összeesküvő-konklávé lelke volt. Ennek az embernek a hírét meg lehet ítélni abból, hogy amikor 1845-ben, röviddel a mexikói háború kitörése előtt, odaküldték követnek, Mexikó megtagadta, hogy ilyen egyénnel tárgyaljon.[250] Slidell intrikái csináltak Polkból elnököt. Slidell volt egyik legkártékonyabb tanácsadója Pierce elnöknek és rossz szelleme Buchanan kormányának. Mindketten, Mason és Slidell, szószólói voltak a szökött rabszolgákra vonatkozó törvénynek;[188] mindketten elősegítették a kansasi vérfürdőt,[158] és mindketten titkos irányítói voltak azoknak az intézkedéseknek, amelyekkel Buchanan kormányzata az elszakadás összes eszközeit a Dél kezére játszotta, miközben Északot védtelenül hagyta.[251]

Mason már 1855-ben kijelentette egy nyilvános gyűlés alkalmával South Carolinában, hogy „a Dél előtt csak egy út áll nyitva – közvetlen, abszolút és örökös különválás". 1861 márciusában a szenátusban kijelentette, hogy „ő nem tartozik az Unió kormányának semminő allegiance-szel (alattvalói hűséggel)", a szenátusban azonban fenntartotta helyét, és szenátori fizetését továbbra is húzta, ameddig személyének biztonsága ezt megengedte; kém ő a nemzet legfelsőbb tanácsában és csalárd élősdije az államkincstárnak.

Mason dédanyja a híres Sir William Temple lánya volt. Távoli rokona tehát Palmerstonnak. Masonban és Slidellben Észak népe nemcsak politikai ellenfelet, hanem *személyes ellenséget* lát. Innen az elfogásuk hírére kitört általános ujjongás, mely az első napokban még az Angliából fenyegető veszedelem intelmét is túlharsogta.

Die Hauptakteure im „Trent"-Drama
A megírás ideje: 1861 december 4.
A megjelenés helye: „Die Presse",
1861 december 8. (337.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Viszály a „Trent"-ügy* körül

London, 1861 december 7

A palmerstoni sajtó – más alkalommal ki fogom mutatni, hogy Palmerston külügyekben éppoly *feltétlenül* ellenőrzi az angol sajtó $^{9}/_{10}$-ét, mint Louis Bonaparte a francia sajtó $^{9}/_{10}$-ét** – a palmerstoni sajtó érzi, hogy „kellemetes akadályok"[252] közepette dolgozik. Egyfelől beismeri, hogy a koronaügyészek[235] az Egyesült Államok elleni vádat *puszta eljárási hibára, technikai vétségre* szűkítették le. Másfelől azzal kérkedik, hogy az Egyesült Államoknak ilyen puszta ügyvédi kötekedés alapján olyan *parancsoló ultimátumot* küldtek, amely csak a jog nagyarányú megsértésével védelmezhető, nem pedig egy elismert jog gyakorlásában elkövetett alaki hibával. A palmerstoni sajtó ennélfogva most ismét az *anyagi* jogi kérdést feszegeti. Az ügy nagy fontossága úgy látszik szükségessé teszi, hogy röviden belebocsátkozzunk az *anyagi* jogi kérdésbe.

Elöljáróban meg kell jegyezni, hogy egyetlenegy angol lap sem mer szemrehányást tenni a „San Jacintó"-nak a „Trent" ellenőrzéséért és átkutatásáért. Ez a pont tehát kívül esik a vitán.

Mindenekelőtt ismét felidézzük Viktória királynő 1861 május 13-i semlegességi proklamációjának[236] idevágó fontos részét. Ez a rész így hangzik:

„*Victoria R.* Mivel az Egyesült Államokkal békés viszonyban vagyunk... Óva intjük összes szeretett alattvalóinkat ... nehogy ellenszegüljenek proklamációnknak ... a törvényesen elismert blokád megszegésével vagy *tisztek* ... *sürgönyök* ... vagy bármi más hadi dugáru *szállításával.* Mindazok a személyek, akik ilyen jogsértést elkövetnek, az angol törvényhatósági jog és a nemzetközi jog által ellenük kiszabott

* *V. ö. 366–368. old. – Szerk.*
** *V. ö. 406–409. old. – Szerk.*

különféle büntetések alá esnek... Az ilyen személyeket semmiképpen sem *védjük meg* magatartásuk következményeitől, hanem ellenkezőleg, viselniök kell neheztelésünk súlyát."

Viktória királynőnek ez a proklamációja tehát csempész dugárunak nyilvánít mindenekelőtt *sürgönyöket*, és azt a hajót, amely efféle csempészetet folytat, a „nemzetközi jog büntetéseinek" veti alá. Melyek e büntetések?

Wheaton, a nemzetközi joggal foglalkozó amerikai szerző, akinek tekintélyét az Atlanti-óceán mindkét partján egyaránt elismerik, azt mondja az „Elements of International Law" (A nemzetközi jog elemei) című művének 565. oldalán:

„Az ellenség sürgönyeinek szállítása az ezeket szállító *semleges* hajót *foglyul ejtésnek* és *elkobzásnak* veti alá. Az ilyenfajta szolgálat következményei beláthatatlanok, messze túlhaladják a közönséges csempész dugáru szállításának hatását ... mint Sir *W. Scott*, az *angol* bíró mondja, a hadianyag szállítása szükségképpen korlátozott jellegű segítség, míg sürgönyök szállításával olyan tettet követhetnek el, amely az ellenfél egész hadjárati tervét meghiúsíthatja... A kártékony cikk elkobzása, ami a csempészet szokásos büntetése, sürgönyökre alkalmazva nevetséges lenne. Sürgönyök nem fizetnek fuvardíjat, így elkobzásuk nem érinti a hajótulajdonost, nem bünteti tehát a hajót, amely őket szállítja. *Elkobozni* tehát a hajót kell, amely őket viszi."

Walker az „Introduction to American Law" (Bevezetés az amerikai jogba) című könyvében ezt mondja:

„Semlegeseknek a hajó és rakománya elkobzásának terhe alatt – nem szabad részt venniök *ellenséges sürgönyök* szállításában."[253]

Kent, aki az angol törvényszéken döntő tekintélynek számít, kijelenti a „Commentaries"-ben (Kommentárokban):

„Ha egy hajó átkutatásakor megállapítják, hogy *ellenséges sürgönyöket* visz, akkor egy zsákmánybíróság[237] ítélete alapján lefoglalás és elkobzás büntetése alá esik."[254]

Dr. Robert Phillimore, „Advocate of Her Majesty in Her Office of Admiralty" (Viktória királynő ügyésze Őfelsége tengerészeti hadbíróságában) a nemzetközi jogról szóló legújabb művében, 370. old., ezt mondja:

„Hivatalnokok" (officials) „hivatalos közleményei egy hadviselő kormány ügyeiről olyan *jelentések*, amelyek hordozóiknak" (carriers) „ellen-

séges jelleget kölcsönöznek. Az ilyen szolgálat ártalmas következményei kiszámíthatatlanok és messze túlhaladják a közönséges csempész dugáru szállításának határát, hiszen világos, hogy ilyen sürgönyök továbbítása által egy hadviselő sereg legfontosabb tervei alátámaszthatók vagy meghiúsíthatók... A büntetés nemcsak a hajónak az elkobzása, mely a sürgönyöket viszi, hanem a rakományáé is."

Két ponthoz tehát nem fér kétség. Viktória királynő 1861 május 13-i proklamációja a Konföderáció[152] sürgönyeit továbbító *angol* hajókat aláveti a nemzetközi jog büntetéseinek. A nemzetközi jog, angol és amerikai magyarázói szerint, *büntetésként* foglyul ejtést és elkobzást szab ki az ilyen hajókra.

Palmerston szócsövei tehát felsőbb megbízásból *hazudtak* – és mi elég naivak voltunk ahhoz, hogy elhiggyük nekik, miszerint a „San Jacinto" kapitánya elmulasztott *sürgönyöket* keresni a „Trent"-en, tehát nem is talált; így a *„Trent"* e mulasztástól sérthetetlen lett. Viszont a november 17-e és 20-a közötti amerikai újságok, melyek az angol hazugságot még nem ismer*hették*, *egyhangúlag* kijelentik, hogy a sürgönyök *kézre kerültek* és már kinyomtatás alatt vannak, hogy a washingtoni Kongresszus elé terjesszék őket. Ez az egész tényállást megváltoztatja. E sürgönyök alapján a „San Jacintó"-nak joga volt a „Trent"-et vontatókötélre venni és minden amerikai zsákmánybíróságnak kötelessége volt a hajót és rakományát elkobozni. A „Trent"-tel együtt utasai is óhatatlanul az amerikai igazságszolgáltatás hatáskörébe kerültek.

Mason, Slidell urak és társaik, ha a „Trent" Monroe-nál kiköt, mint lázadók nyomban az amerikai igazságszolgáltatás alá esnek. Ha tehát a „San Jacinto" kapitánya – ahelyett, hogy magát a „Trent"-et egy amerikai kikötőbe vontassa – megelégedett azzal, hogy a sürgönyöket és hordozóikat fogja el, akkor semmilyen tekintetben sem rontotta Mason, Slidell és társaik helyzetét, míg másfelől az általa elkövetett *eljárási hiba* javára vált a „Trent"-nek, rakományának és utasainak. És csakugyan hallatlan lenne, ha Anglia háborút akarna üzenni az Egyesült Államoknak azért, mert Wilkes kapitány az Egyesült Államoknak káros, de Angliának hasznos *eljárási hibát* követett el.

Az a kérdés, hogy Mason, Slidell és társaik személyükben csempész dugáruk-e, csak azért vetődhet és vetődhetett fel, mert a Palmerston-újságok azt a *hazugságot* terjesztették, hogy Wilkes kapitány nem keresett s nem is kerített kézre sürgönyöket. Ebben az esetben ugyanis Mason, Slidell és társaik csakugyan az egyedüli objektumot képezték volna a „Trent" hajón, amely talán a csempész dugáru kategóriája alá eshetett volna. Ámde tekint-

sünk el ettől egy pillanatra. Viktória királynő nyilatkozata egy hadviselő fél *„officer"-jeit* csempész dugárunak nevezi. Vajon csak a katonatisztek „officer"-ek? Vajon Mason, Slidell és társaik „officer"-jei voltak-e a Konföderációnak? „Officers", mondja *Samuel Johnson* az angol nyelv szótárában, annyi mint „men employed by the public", azaz németül: *öffentliche Beamten**. Ugyanezt az értelmezést adja *Walker*. (Lásd 1861-es kiadású szótárát.)

Az angol szóhasználatnak megfelelően tehát Mason, Slidell és társaik, a Konföderációnak ezek a megbízottai, id est** hivatalnokai, az „officer"-ek kategóriája alá esnek, akiket a királyi proklamáció *csempész dugárunak* nyilvánít. A „Trent" kapitánya *ismerte* őket ebbeli minőségükben, tehát önmagát, hajóját és utasait elkobozhatóvá tette. Ha Phillimore és az összes többi tekintélyek szerint egy hajó ellenséges sürgöny carrierjeként (hordozójaként) elkobozhatóvá lesz, mert megsérti a semlegességet, akkor még nagyobb fokban áll ez arra a *személyre*, aki a sürgönyt viszi. Sőt, *Wheaton* szerint még egy ellenséges *követet* is el lehet fogni, ameddig in transitu*** van. De egyáltalában minden nemzetközi jog alapja az, hogy a hadviselő fél valamennyi tagját az ellenfél „hadviselőnek" tekintheti és így is kezelheti. „Amíg egy ember", mondja *Vattel*, „saját országának polgára, addig ellensége mindazoknak, akikkel nemzete háborús viszonyban áll." Látjuk tehát, hogy az angol koronajogászok a vitás pontot puszta *eljárási hibára* szűkítik le, nem error in re°, hanem error in forma°°, mert ténylegesen *semmilyen anyagi jogi sértés* nem áll fenn. A Palmerston-szócsövek megint az anyagi jogi kérdést feszegetik, mert puszta eljárási hiba, méghozzá *a „Trent" érdekében*, nem ad helytálló ürügyet nagyhangú ultimátumra.

Közben nyomatékos hangok szólaltak meg ebben az értelemben két homlokegyenest ellentétes oldalról, az egyik oldalon *Bright* és *Cobden* urak, a másikon *David Urquhart* részéről. Ezek elvi és személyes ellenségek, előbbiek békülékeny kozmopoliták, az utóbbi az *„utolsó angol"*[255]; előbbiek mindenkor készek minden nemzetközi jogot a nemzetközi kereskedelemnek feláldozni, az utóbbinak megingathatatlan elve: „fiat justitia, pereat mundus"[256], és „igazságon" az „angol" igazságot érti. *Bright* és *Cobden* hangja fontos, mert ők a középosztály egyik hatalmas frakcióját képviselik, s Gladstone, Milner-Gibson és többé-kevésbé Sir Cornewall Lewis személyé-

* – *közhivatalnokok – Szerk.*
** – vagyis – *Szerk.*
*** – úton; átkelőben – *Szerk.*
° – hiba a dologban – *Szerk.*
°° – hiba a formában – *Szerk.*

ben is képviseletük van a kormányban. Urquhart hangja fontos, mert a nemzetközi jog tanulmányozásának szenteli életét és mindenki e nemzetközi jog *megvesztegethetetlen* tolmácsolójának ismeri el.

A szokásos újságforrások közölni fogják Brightnak az Egyesült Államok mellett tartott beszédét és Cobden levelét, amely ugyanebben az értelemben van megírva. Nem térek tehát ki rájuk.

Urquhart szócsöve, a „Free Press"[257] kijelenti a december 4-i legutóbbi számában:

„»Bombáznunk kell New Yorkot!« Ezt a veszett kiáltozást lehetett nyolc nappal ezelőtt London utcáin hallani egy teljesen jelentéktelen hadi esemény hírének estéjén. Olyan cselekmény volt ez, amilyent Anglia *minden háborúban magától értetődően* elkövetett, tudniillik ellenséges személyeknek és tulajdonnak az elfogása egy semleges hajó fedélzetén."

A „Free Press" kifejti továbbá, hogy Palmerston 1856-ban a párizsi kongresszuson, a Korona, illetve a parlament felhatalmazása nélkül feláldozta az angol tengeri jogot *Oroszország érdekében*,[258] majd így folytatja: „Akkor, ennek az áldozatnak az igazolására, Palmerston lapjai kijelentették: *Ha az ellenőrzési és átkutatási jogot fenntartanánk*, az első európai háború alkalmával múlhatatlanul *háborúba bonyolódnánk az Egyesült Államokkal.* Most pedig »a közvélemény« ugyanezen »szócsövei« arra szólítanak fel bennünket, hogy bombázzuk New Yorkot, mert az Egyesült Államok éppen ezen – náluk és nálunk közös – jog szerint cselekszik."

A „közvélemény szócsöveinek" kijelentéseire vonatkozóan a „Free Press" megjegyzi:

„Münchhausen báró felolvadó postakürtjének szamárüvöltése[259] semmi sem volt a brit sajtóban Mason és Slidell foglyul ejtése miatt támadt lármás hangzavarhoz képest."

Ezután humorosan „strófába" és „antistrófába" szedi azokat az ellentmondásokat, amelyekkel az angol sajtó az Egyesült Államokra rábizonyítani próbálja a „jogsértést".

Streit um die Affäre „Trent"
A megírás ideje: 1861 december 7.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1861 december 11. (340.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

[Növekvő rokonszenv Angliában]

London, 1861 december 7.

Az Egyesült Államok barátai az Atlanti-óceánnak ezen az oldalán aggódva remélik, hogy az Unió kormánya engesztelő lépéseket fog tenni. Nem mintha egyetértenének a brit sajtónak egy olyan háborús incidens miatt csapott dühöngő lármájával, amely még az angol koronaügyészek[235] véleménye szerint is egyszerű eljárási hiba, és röviden abban sommázható, hogy a nemzetközi jogon sérelem esett, mert Wilkes kapitány, ahelyett hogy a „Trent"-et szállítmányával, utasaival és a déli megbízottakkal együtt elfogta volna, csak a megbízottakat fogta el. A nagy köztársaság jóakaróinak aggodalma nem is abból a feltevésből ered, hogy a köztársaság végső fokon nem tud majd megbirkózni Angliával, mivel háta mögött ott a polgárháború[148]; és még kevésbé gondolnak arra, hogy az Egyesült Államok, akár csak egy pillanatra is és a megpróbáltatás sötét órájában lemond a nemzetek tanácsában betöltött büszke pozíciójáról. Indítékaik egészen más jellegűek.

Először is az Egyesült Államok legközelebbi feladata az, hogy a lázadást letörje és az Uniót helyreállítsa. A rabszolgatartók és északi eszközeik agyában mindig az a vágy uralkodott, hogy az Egyesült Államokat háborúba bonyolítsák Angliával. A háború kitörése esetén Anglia első lépésben elismerné a déli Konföderációt[152], a másodikban pedig véget vetne a blokádnak. Másodszor, egyetlen tábornok sem fogad el, hacsak nem kényszerítik rá, olyan ütközetet, amelynek időpontját és feltételeit az ellensége határozza meg. „Háború Amerikával", írja az „Economist", ez a Palmerston mélységes bizalmát élvező lap, „mindenkor csakis a legsajnálatosabb esemény lehet Anglia történetében; de ha meg kell történnie, *kétségtelenül a jelenlegi időpontban okozná nekünk a legkisebb kárt és együttes történelmünkben ez az egyetlen pillanat, amikor esetleges és részleges kompenzációt nyújtana nekünk.*" De éppen mert Anglia ebben „az egyetlen pillanatban" a háborúra minden elfogadható ürügyet oly mohón meg akar ragadni, az Egyesült Államoknak

óvakodniok kell attól, hogy ebben „az egyetlen pillanatban" ilyen ürügyet nyújtsanak. Az ember nem azzal a céllal kezd háborút, hogy *„a legkisebb kárt"* okozza az ellenségének, s még kevésbé azért, hogy a háború révén *„esetleges és részleges kompenzációt"* nyújtson neki. A jelen pillanat csakis az egyik félnek, az ellenségnek lenne kedvező. Szükség van-e hosszas érvelésre annak bebizonyításához, hogy ha valamely államban belső háború dúl, ez a legkevésbé alkalmas pillanat külső háború megkezdésére? Nagy-Britannia kereskedő rétegei minden más időpontban a legnagyobb rémülettel fogadták volna az Egyesült Államok ellen indított háborút. Most, éppen ellenkezőleg, a kereskedői világ nagy és befolyásos csoportja hónapok óta unszolja a kormányt, hogy erőszakkal törje át a blokádot és ilymódon lássa el a brit ipar legfontosabb ágát nyersanyaggal. A félelem, hogy az Egyesült Államokkal folytatott exportkereskedelem csökken, már elvesztette fulánkját, hiszen a kereskedelemnek ez a csökkenése tulajdonképpen már bekövetkezett. „Ők" (az északi államok), írja az „Economist", „nem jó, hanem rossz vevők." Az az óriási hitel, amelyet az angol kereskedelem az Egyesült Államoknak rendszerint nyújtott, főleg azzal, hogy elfogadott Kínára és Indiára intézvényezett váltókat, az 1857. évinek alig egyötödére csökkent. Utoljára, de nem utolsósorban, a csődbe ment, belföldön megbénított, külföldön nehézségekkel küzdő decembrista[5] Franciaország mint valóságos isteni adományon kap az angol–amerikai háborún, s hogy megvásárolja az angol támogatást Európában, minden hatalmát latba fogja vetni, hogy az Atlanti-óceán túlsó partján támogassa a „hitszegő Albiont". Olvassuk csak a francia újságokat. A méltatlankodásnak az a foka, ahová „Anglia becsületéért" való gyengéd gondoskodásukban feltornászták magukat, tüzes szónoklataik arról, hogy Angliának meg kell torolnia a Union Jacken* esett sérelmet, aljas kirohanásaik minden ellen, ami amerikai – mindez valóban ijesztő lenne, ha nem volna ugyanakkor nevetséges és visszataszító. Végül, az Egyesült Államok egy jottányit sem veszítene méltóságából, ha ebben az esetben engedne. Anglia a maga vádját puszta *eljárásbeli hibára, technikai botlásra* szűkítette le, amelyet ő maga valamennyi tengeri háborújában rendszeresen elkövetett, ami ellen azonban az Egyesült Államok szüntelenül tiltakozott, s amit Madison elnök az 1812. évi háborút bevezető üzenetében a nemzetközi jog egyik legfelháborítóbb megszegésének minősített.[260] Ha az Egyesült Államok védelmére felhozható, hogy visszaadja Angliának a kölcsönt, vádolható lesz-e, amiért nagylelkűen elhatárolja magát egyetlen amerikai kapitánynak a saját felelősségére elkövetett olyan cselekményétől, amilyent az Egyesült

* – Nagy-Britannia zászlaján – *Szerk.*

Államok a brit haditengerészet rendszeres visszaéléseként mindig elítélt! Tulajdonképpen ilyen eljárás esetén minden előny az amerikaiak oldalán lenne. Egyrészt Anglia elismerné, hogy az Egyesült Államoknak joga van lefoglalni és az amerikai zsákmánybíróság[237] elé vinni minden angol hajót, amely a Konföderáció szolgálatában áll. Másrészt gyakorlatilag egyszer s mindenkorra az egész világ előtt lemondana egy követelésről, amelynek feladására nem tudta rávenni sem az 1814. évi genti béke[231], sem azok a tárgyalások, amelyek Lord Ashburton és Webster államtitkár között 1842-ben folytak.[261] A kérdés végül is ez: Mi jobb, ha az Egyesült Államok egy „kellemetlen eseményt" saját javára fordít, vagy ha pillanatnyi indulatoktól elvakítva a belső és külső ellenség előnyére fordítja?

Múlt heti tudósításom óta* a brit konszolidált államkötvények ismét estek, a csökkenés a múlt péntekhez viszonyítva 2 százalék. A jelenlegi ár 89 $^{3}/_{4}$ és 89 $^{7}/_{8}$ között van készpénzfizetés ellenében és 90–90 $^{1}/_{8}$ a január 9-i új elszámolásra. Ez az árfolyam megfelel az angol–orosz háború[19] első két évében jegyzett árfolyamnak. A konszolidált államkötvények árfolyamesése teljes egészében válasz a legutóbbi postával érkezett amerikai lapok harciasnak vélt nyilatkozataira, a londoni sajtó gyűlölködő hangjára, amely sajtónak két napon át tartó mérsékletessége Palmerston által elrendelt megtévesztés volt csupán; továbbá válasz arra, hogy csapatokat küldtek Kanadába és megtiltották a puskaporhoz szükséges anyagok, valamint fegyverek kivitelét, és végül válasz azokra a mindennapos tüntető nyilatkozatokra, amelyek szerint óriási háborús előkészületek folynak a dokkokban és a haditengerészeti arzenálokban.

Egy dologban biztosak lehetünk, Palmerston törvényes ürügyet keres az Egyesült Államok elleni háborúra, de a kabinetben Gladstone és Milner-Gibson urak s kisebb mértékben Sir Cornewall Lewis részéről a leghatározottabb ellenállásba ütközik. A „nemes viscountot" Russell támogatja, aki hitvány eszköz a kezében, és támogatja az egész whig[93] atyafiság. Ha a washingtoni kormány a kívánt ürügyet nyújtaná, akkor a jelenlegi kabinetet szétugrasztják és tory[93] kormányt állítanak a helyére. E színváltozáshoz szükséges előkészítő lépésekre nézve Palmerston és Disraeli már megállapodtak. Ez magyarázza meg a dühödt csatakiáltást, melyet a „Morning Herald" és a „Standard", ezek az éhes farkasok, az állami alamizsnaosztótól várt, régen nélkülözött morzsák reményében hallatnak.

Palmerston szándékai világossá válnak, ha néhány tényt emlékezetünkbe idézünk. Ő volt az, aki május 14-én reggel – miután Liverpoolból táviratilag

* *V. ö. 372–376. old. – Szerk.*

arról értesült, hogy Adams úr május 13-án este Londonba érkezik – követelte azt a proklamációt, amely a szecesszionistákat[136] elismeri hadviselőknek. A kollégáival vívott kemény harc után 3000 katonát küldött Kanadába; nevetséges sereg ez, ha az a rendeltetése, hogy egy 1500 mérföld hosszú frontot szálljon meg, de ügyes bűvészmutatvány, ha ezzel a lázadás ösztönzése és az Unió ingerlése volt a cél. Több héttel ezelőtt unszolta Bonaparte-ot, hogy javasoljon közös fegyveres beavatkozást az „öldöklő harcba"; e terv mellett síkraszállt a minisztertanácsban, és csak kollégái ellenállásán múlt, hogy nem tudta keresztülvinni. Ekkor ő és Bonaparte pis aller* gyanánt a mexikói intervencióhoz folyamodtak.[204] Ez a hadművelet két célt szolgált: az egyik az volt, hogy kihívja az amerikaiak jogos felháborodását, a másik az, hogy ürügyet szolgáltasson egy hajóraj küldéséhez, amely készen áll arra, írja a „Morning Post", „hogy teljesítsen minden olyan feladatot, amelyet a washingtoni kormány ellenséges magatartása tőlünk az Atlanti-óceán északi vizein követelhet". Abban az időben, amikor ez az expedíció útra kelt, a „Morning Post" – a „Times"-szal és Palmerston sajtórabszolgáinak aprónépével egyetemben – azt mondta, hogy ez remek és tetejében még emberbaráti lépés is, mert a rabszolgatartó Konföderációt két tűznek teszi ki – a rabszolgaság-ellenes Északnak, valamint Anglia és Franciaország rabszolgaság-ellenes erőinek. És mit mond ugyanez a „Morning Post", Jenkinsnek és Rodomonténak,[262] a hízelgésnek és a hivalkodásnak ez a különös vegyülete, mai számában, Jefferson Davis üzenete alkalmával? Hallgassuk csak meg a palmerstoni orákulumot:

„Számítanunk kell arra, hogy ez az intervenció esetleg hosszú ideig eredménytelen lesz. Az északi kormány túlságosan messze van attól, hogy ebbe az ügybe való komoly beavatkozást engedhessen meg magának, a déli Konföderáció viszont nagy távolságon át húzódik a mexikói határ mentén, s így az intervenció kezdeményezői iránti baráti érzülete jelentékeny következményekkel járhat. Az északi kormány folyvást szidalmazta semlegességünket, a déli azonban államférfiúi ügyességgel és mérséklettel mindent elismert, amit a két fél érdekében tehettünk. Mind mexikói vállalkozásaink, mind a washingtoni kormányhoz fűződő kapcsolataink szempontjából a déli Konföderáció *baráti türelme* fontos tényező a javunkra."

Szeretném megjegyezni, hogy a „Nord" – orosz lap, s ennélfogva be lehet avatva Palmerston terveibe – december 3-i számában utal arra, hogy

* – szükségmegoldás; végső kiút – *Szerk.*

a mexikói expedíciót eleve nem a megadott cél, hanem az Egyesült Államok elleni háború érdekében indították el.

Scott tábornok levele[263] olyan jótékony hatást gyakorolt a közvéleményre, sőt a londoni tőzsdére is, hogy a Downing Street[50] és a Tuileriák[7] összeesküvői szükségesnek látták szabadjára engedni a „Patrie"-t, amely hivatalos forrásokon alapuló jólértesültség látszatával kijelentette, hogy a „Trent"-en utazó déli megbízottak elfogása a washingtoni kormány közvetlen felhatalmazására történt.

A megírás ideje: 1861 december 7.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1861 december 25. (6467.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Válság a rabszolgakérdésben

London, 1861 december 10.

Az Egyesült Államokban szemlátomást fordulópont következett be abban a kérdésben, mely az egész polgárháború[148] alapja – a *rabszolgakérdésben*. Frémont tábornokot elmozdítják, mert a *lázadók* rabszolgáit szabadoknak nyilvánítja.* Nem sokkal ezután a washingtoni kormány Sherman tábornoknak, a South Carolina-i expedíció parancsnokának olyan utasítást ad, amely messzebb megy Frémont proklamációjánál, amennyiben elrendeli, hogy még *lojális* rabszolgatartók szökevény rabszolgái is bérmunkásoknak tekintendők és adott körülmények között felfegyverzendők, a „lojális" tulajdonosokat pedig a későbbi kártérítés kilátásával vigasztalja. Cochrane ezredes tovább megy, mint Frémont, és – hadi rendszabály gyanánt – a rabszolgák általános felfegyverzését követeli. Cameron hadügyminiszter nyilvánosan helyesli Cochrane „nézeteit". Erre a belügyminiszter a kormány nevében meghazudtolja a hadügyminisztert. A hadügyminiszter egy nyilvános gyűlésen még erélyesebben megismétli „nézetét" és kijelenti, hogy azt a Kongresszusnak tartandó beszámolójában érvényesíteni fogja. Halleck tábornok, aki Frémont utóda Missouriban, mint Dix tábornok Kelet-Virginiában, a szökevény négereket elkergeti a haditáborból és megtiltja, hogy a csapatai által elfoglalt hadállások körzetét a jövőben átlépjék. Ugyanakkor Wool tábornok Monroe várában kitárt karokkal fogadja a fekete „csempészárut"[264]; a *Demokrata* Párt régi vezetői, Dickinson szenátor és Croswell (régebben az úgynevezett demokrata régensség[265] tagja), nyílt üzenetben kijelentik, hogy egyetértenek Cochrane-nal és Cameronnal, *Jennison* ezredes pedig Kansasban felülmúlja összes katonai elődjeit a csapataihoz intézett szónoklatában, amely többek között így hangzik:

---

* *V. ö. 359–361. old. – Szerk.*

„Semmiféle megalkuvást a lázadókkal és azokkal szemben, akik velük rokonszenveznek... Kijelentettem Frémont tábornoknak, hogy nem ragadtam volna kardot, ha azt hinném, hogy a rabszolgaság ezt a harcot túléli. A lázadók rabszolgái mindenkor oltalmat fognak találni ebben a táborban, és az utolsó emberig és az utolsó golyóig védelmezni fogjuk őket. Senkit nem akarok csapataimban, aki *nem abolicionista*[148] (*I want no men who are not Abolitionists*), nincs helyem számukra, és remélem, hogy efféle emberek nincsenek köztünk, mert valamennyien tudják, hogy a rabszolgaság az alapja, a közepe és a csúcsa ennek a pokoli háborúnak... Ha a kormány ezt az eljárásomat helyteleníti, visszakaphatja pátensemet, de ez esetben saját szakállamra fogok cselekedni (on my own hook), még ha kezdetben csak hat emberre számíthatok is."

A határmenti rabszolgatartó államokban, kivált *Missouriban*, kisebb mértékben Kentuckyban stb., a rabszolgakérdés gyakorlatilag máris megoldódik. A rabszolgák száma ugyanis ott rohamosan apad. Így Missouriból mintegy 50 000 rabszolga tűnt el, ezeknek egy része megszökött, a másik részét maguk a rabszolgatartók deportálták a délebbre fekvő államokba.

Egy nagyon fontos és jellegzetes eseményről különös módon egyetlen angol lap sem tesz említést. November 18-án ugyanis a Hatteras-szigeten összegyűltek North Carolina 45 grófságának küldöttei, ideiglenes kormányt neveztek ki, visszavonták a szecessziós határozatot[136] és proklamálták North Carolina visszatértét az Unió kebelébe. Az itt képviselt North Carolina-i grófságok választóit összehívták, hogy válasszanak képviselőket a washingtoni Kongresszusba.

Krise in der Sklavenfrage
A megírás ideje: 1861 december 10.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1861 december 14. (343.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Amerikai hírek

Az a hír, hogy a „Harvey Birch" elpusztult és a „Nashville" cirkáló Southampton kikötőjében tartózkodik,[266] november 29-én érkezett New Yorkba, de úgy látszik nem idézett elő olyan látványos szenzációt, amilyenre itt bizonyos körökben éppúgy számítottak, ahogy más – háborúellenes – oldalról féltek tőle. Ezúttal egyik felcsapó hullám megtört a másik felcsapó hullámon. New York ugyanis éppen fel volt kavarva a december 3-i polgármester-választás előcsatározásaitól. A „Times" washingtoni kiküldöttje, Russell úr, aki kelta tehetségét elrontja mesterkélt angolságával, vállvonogató csodálkozást mímel a polgármester-választási tumultus láttán. Russell úr persze hízeleg a londoni cockney* abbeli tévhitének, hogy a New York-i polgármester-választás ugyanaz az ódivatú bohócmutatvány, mint a londoni Lord Mayor** megválasztása. A londoni Lord Mayornak tudvalevően semmi köze sincs London legnagyobb részéhez. Ő a City névleges régense, egy mesebeli lény, aki valóságos voltát azzal igyekszik bebizonyítani, hogy ünnepi lakomákon jó teknősbékaleveseket, rendőrségi kihágások esetén pedig rossz ítéleteket produkál. A londoni Lord Mayor már csak a párizsi vaudevilliste-ek és fait-diversier-k*** fantáziájában állami személy. New York polgármestere ellenben valóságos hatalom. A szecessziós mozgalom[136] kezdetekor az eddigi polgármester, a hírhedt *Fernando Wood*, már teljesen készen állt arra, hogy New Yorkot független városköztársaságnak proklamálja,[267] természetesen Jefferson Davisszel egyetértésben. Terve az Empire City° Köztársasági Pártjának[151] erélyén hiúsult meg.

November 27-én a massachusettsi Charles Sumner, az amerikai szenátus tagja, akit a szenátusban a Kansas-ügy idején egy déli szenátor bottal összeverett,[268] a New York-i Cooper Intézetben[269] egy népes gyűlés előtt ragyogó

* – városlakó; tősgyökeres londoni – *Szerk.*

** – főpolgármester – *Szerk.*

*** – bohózatírók és napihír-rovatvezetők – *Szerk.*

° New York. – *Szerk.*

előadást tartott a rabszolgatartó lázadás eredetéről és titkos hajtórugóiról. Beszédének végén a gyűlés a következő határozatot hozta:

„Frémont tábornok doktrínája a lázadók rabszolgáinak felszabadításáról, szintúgy Burnside tábornok, Wilson szenátor, George Bancroft" (a híres történetíró), „Cochrane ezredes és Simon Cameron későbbi nyilatkozatai, amelyek utalnak arra, hogy a lázadás oka a rabszolgaság esetleges kiirtásától való félelem, erkölcsi, politikai és katonai szükségszerűséget fejeznek ki. Jelen gyűlés megítélése szerint az Észak közszelleme most szerfelett rokonszenvezik minden gyakorlati tervvel, amely e nemzeti baj kiirtására javasolható, és az ilyen eredményt az egyetlen következetes kimenetelnek tartja a civilizáció és a barbárság e harcában."

A „New York Tribune" Sumner beszédéről többek közt megjegyzi:

„Sumner úr utalása azokra a vitákra, amelyek a Kongresszusban a rabszolgakérdéssel kapcsolatban várhatók, életre kelti annak a reményét, hogy ez a testület végre meg fogja érteni, miben rejlik valójában a Dél gyöngesége és az Észak ereje, és hogy ahhoz a döntő eszközhöz fog folyamodni, mely egyedül alkalmas a lázadás gyors és végleges letörésére."

Egy *mexikói* magánlevél tudósítása többek között így hangzik:

„Az angol követ Juárez elnök kormányzatának igaz barátját játssza... A spanyol intrikákat jól ismerő személyek biztosra veszik, hogy Marquez tábornok Spanyolországból azt a megbízatást kapta, gyűjtse ismét egybe az egyházi párt szétszórt erőit, annak mind mexikói, mind spanyol elemeit. E pártnak aztán a hamarosan kínálkozó alkalmat fel kellene használnia arra, hogy ő Katolikus Felségétől* Mexikó trónjára egy királyt könyörögjön ki. Erre a posztra a királynő egyik nagybátyját állítólag már kiszemelték. Mivel ez a férfiú öreg, a dolgok természetes folyományaként hamarosan eltávozna a színről, és mivel utódja kinevezésére minden kikötést elkerülnének, így Mexikó visszaszállna Spanyolországra – úgyhogy Mexikóban ugyanaz a politika győzne, mint Haitiban.[205]"

Amerikanisches

A megírás ideje: 1861 december 13.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1861 december 17. (346.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

* II. Izabella. – *Szerk.*

[Karl Marx]

Egy rágalmazási per

London, 1861 december 19.

A régi egyiptomiak a *munka megosztását* – mármint a társadalom egészére kiterjedően és nem az egyes műhelyt illetően – tudvalevőleg magas fokra fejlesztették. Náluk szinte a test minden külön részének megvolt a maga külön orvosa, akinek gyógyászatát törvényesen korlátozták erre a külön területre. A tolvajlás egy külön mesterség hivatása, elöljárója pedig egy hivatalosan elismert személy volt. De mily silánynak tűnik az óegyiptomi munkamegosztás a modern angolhoz képest? Az egyes londoni kereseti ágak különössége nem kevésbé ejt minket bámulatba, mint gyakorlásuk ranglétrája.

E furcsa iparágak egyike a *kémkedés*. Eleve két nagy ágra szakad, *polgári* kémkedésre és *politikai* kémkedésre. Utóbbit hagyjuk itt egészen figyelmen kívül. A polgári kémkedés megint két nagy alosztályra válik szét – *hivatalos* és *magán*kémkedésre.

A *hivatalosat* egyfelől a detectivek (nyomozók) űzik, akik vagy az államtól vagy a városi hatóságoktól húznak zsoldot, másfelől a common informer-ek (közönséges besúgók), akik saját szakállukra kémkednek és akiket job-work (darabmunka) szerint fizet a rendőrség.

A *magánkémkedés üzlete* sokféle alfajra válik szét, de valamennyi összefoglalható két nagy rovatban. Az egyik rovat a *nem-kereskedelmi* magánviszonyokat, a másik a *kereskedelmieket* foglalja magában. Az első rovatnak, amelyben a házasságtörés utáni kémkedés játszik nagy szerepet, *Field úr* intézete szerzett európai hírnevet. A *kereskedelmi* kémkedés üzletét a következő esetből fogjuk közelebbről megismerni.

Múlt kedden a Court of Exchequernek[270] egy rágalmazási panaszban kellett döntenie, amelyben egy itteni hetilap, a *„Lloyd's Weekly News"*[271] a vádlott, Stubbs és Comp. a panaszosok. Stubbs és Comp. ugyanis egy hetilapot adnak ki ezzel a címmel: *„Stubbs' Gazette"*, *„Stubbs Kereskedelem-*

védelmi Társaságának" orgánuma. Az újságot az előfizetőknek, akik évi 3 guineat fizetnek, magánúton küldik el, de nem árusítják más újságokhoz hasonlóan példányonként a stationerek* bódéiban, az utcán, a vasutaknál stb. A lap valójában fizetésképtelen adósok listája, nyilvános megbélyegzése az ilyen egyéneknek, bármely rendhez tartozzanak is. Stubbs „Védelmi Társasága" kikémleli magánszemélyek fizetőképességét, a „Stubbs' Gazette" nyomtatásban regisztrálja őket. Az előfizetők száma 20 000.

„Lloyd Hetilapja" most egy cikket közölt, amely egyebek között így szól: „Minden feddhetetlen ember köteles megtenni a magáét, hogy a *kémkedés* e gyalázatos rendszere eltűnjön a föld színéről." Stubbs törvényszéki boszszút kívánt ezért a rágalmazásért.

Miután a panaszos jogi képviselője, Shee ügyvéd, kiöntötte ír bőbeszédűségének áradatát, Stubbs panaszosnak ki kellett állnia Ballantine-nak, „Lloyd Hetilapja" ügyvédjének cross-examinationját (ténylegesen keresztтűz, amelynek a tanúk a kihallgatás során ki vannak téve). A következő humoros párbeszéd folyt le:

Ballantine: Kér ön információt az előfizetőitől?

Stubbs: Felszólítom az előfizetőket, közöljék velem azoknak a személyeknek a nevét, akiket szédelgőknek tartanak. Ezeket az eseteket aztán megvizsgáljuk. Nem én magam végzem a vizsgálatokat. Ügynökeim vannak Londonban és más nagy városokban. Kilenc vagy tíz ügynököm van Londonban, akik évi fizetést kapnak.

Ballantine: Mit kapnak ezek a gentlemanek az információk felhajtásáért?

Stubbs: 150–200 font sterlinget.

Ballantine: És egy új öltönyt? Jó, hagyjuk, s ha e jól fizetett gentlemanek egyike rajtakap egy szédelgőt, mi történik akkor?

Stubbs: Nyilvánosságra hozzuk a nevét.

Ballantine: Akkor, ha ízig-vérig szédelgő? – Igen. – De ha csak féligmeddig szédelgő? – Akkor bevezetjük a regiszterünkbe. – Amíg nem éri el teljes virágzását, és akkor nyilvánosságra hozzák? – Igen. – Nyilvánosságra hozzák szédelgők kézírását? – Igen. – És a kereskedelem javára még nagyobb költségeknek teszik ki magukat. Nyilvánosságra hozzák szédelgők fényképeit? – Igen. – Nem tartanak fenn titkos rendőrirodát? Nem állnak összeköttetésben Field úrral? – Örömmel mondhatom, nem! – Miben áll akkor a különbség? – Erre megtagadom a választ. – Mit értenek a „legális ügynökeiken"? – Ez az adósságok behajtására vonatkozik. A solicitorokat (közbülső fokozat ügyvéd és bírósági végrehajtó között) értem ezen, akik a

* – könyv- és írószerárusok – *Szerk.*

prospektusban említett feltételek mellett az előfizetők ügyeivel foglalkoznak. – Úgy, tehát önök adósságbehajtók is? – 700 solicitor által hajtatok be adósságokat. – Szent Isten, 700 solicitort tartanak, és a világ ezt épségben kibírta! Önök tartják a solicitorokat, vagy a solicitorok tartják önöket? – Ők saját magukat tartják. – Volt más pereskedésük is? – Igen, egy fél tucat. – Végig vitték-e ezeket valaha is? – Igen. Hoztak-e valaha is ítéletet az önök javára? – Egyszer. – Mit akarnak újságjuknak a „Kérjenek címeket" rovatával, amely alatt egy egész névjegyzék áll? – Ezek megszökött adósok, akiknek a tartózkodási helyét sem mi, sem pedig előfizetőink nem tudták kinyomozni. – Hogy van az önök üzlete megszervezve? – Központi irodánk Londonban van, fiókirodáink vannak Birminghamben, Glasgow-ban, Edinburgh-ban és Dublinben. Atyám hagyta rám az üzletet. Eredetileg Manchesterben folytatta.

Ballantine ügyvéd ekkor védőbeszédében könyörtelenül nekiment Stubbsnak, akinek „vallomása közben tanúsított mosolygós és tetszelgő magatartásából mindenesetre kiderült, hogy éppoly kevéssé – akár egy ganajtúróbogár – van tudatában annak, hogy milyen mocskos az a közeg, amelyben mozog". Az angol kereskedelem mélyre süllyedhetett, ha efféle támogatásra szorul. Ez a hitvány kémkedési rendszer Stubbsnak szörnyű fegyvert nyújt pénzzsarolásokra stb.

A bírói tisztet betöltő Lord Chief Baron* a védelem serpenyőjébe dobta összefoglalását. E szavakkal fejezte be: „Az esküdtek sokkal tartoznak a sajtó szabadságának; de az esküdtek nem azért függetlenek, mert a sajtó szabad, hanem a sajtó azért szabad, mert az esküdtek függetlenek. Önöknek mérlegelniök kellene, hogy a panasz tárgyát képező cikk túllépi-e a becsületes kritika határait? Stubbs közéleti személy, és ezért alá van vetve a kritikának. Ha önök azt hiszik, hogy »Lloyd Hetilapja« túlment a becsületes kritika határain, akkor az önök dolga, hogy a panaszosnak *megfelelő* kárpótlást ítéljenek meg."

Az esküdtek tanácskozásra vonultak vissza. Negyedórás vita után ismét megjelentek a törvényszéki teremben ezzel a határozattal: Stubbs panaszosnak igaza van; kártalanítás a becsületsértésért – *egy farthing*. A farthing a legkisebb angol pénzérme, a francia centime-nak és a német pfennignek felel meg. Stubbs a Guild Hallt** a nagyszámú hallgatóság felcsattanó kacagása közepette hagyta el, néhány bámulója kíséretében, akiknek tola-

* A Court of Exchequer elnöke. – *Szerk.*

** Londoni városháza (régebben a kereskedők céhének palotája). – *Szerk.*

kodó ünneplése elől szerény nagyságát csak gyors megfutamodással tudta megmenteni.

Ein Verleumdungsprozess

A megírás ideje: 1861 december 19.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1861 december 24. (353.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A washingtoni kabinet és a nyugati hatalmak

A meglepetésekben oly gazdag angol–francia–török–orosz háború[19] egyik legfeltűnőbb meglepetése kétségtelenül az a deklaráció volt, melyet 1856 tavaszán Párizsban a tengeri jogról elfogadtak.[258] Amikor az Oroszország elleni háború megkezdődött, Anglia felfüggesztette legfélelmetesebb fegyvereinek alkalmazását Oroszország ellen: az ellenség semleges hajókon szállított áruinak elkobzását és a kalózkodást. A háború befejeztekor Anglia szétzúzta ezeket a fegyvereket és törmelékeit feláldozta a béke oltárán. Oroszország, az állítólag legyőzött fél, olyan engedményt kapott, amelyet II. Katalin óta a „fegyveres semlegességek"[272], háborúk és diplomáciai intrikák egész sorával hasztalan próbált kicsikarni. Anglia, az állítólagos győztes, viszont lemondott azokról a nagy támadó és védelmi eszközeiről, amelyek tengeri hatalmából fakadnak, és amelyeket másfél évszázad óta védett meg egy fegyverben álló világgal szemben.

A humanista indokok, melyek az 1856-os deklarációnak ürügyül szolgáltak, a legfelületesebb vizsgálatra szertefoszlanak. A kalózkodás nem nagyobb *barbárság*, mint önkéntes alakulatoknak vagy gerilláknak az akciói szárazföldi háborúban. A kalózhajók a tenger gerillái. Valamely hadviselő nemzet magánjavainak az elkobzása szárazföldi háborúban is megtörténik. Például a hadi rekvirálások csak az ellenséges kormánykasszát érintik-e, vagy pedig a magánszemélyek tulajdonát is? A szárazföldi háború természete oltalmazza az ellenséges javakat, amelyek semleges földön, tehát semleges hatalom szuverenitása alatt vannak. A tengeri háború természete elmossa ezeket a határokat, hiszen a tenger mint a nemzetek közös országútja egyetlen semleges hatalom szuverenitása alá sem kerülhet.

De valójában az 1856-os deklaráció emberbaráti szólama nagy embertelenséget takar. A háborút nemzeti háborúból elvileg kormányháborúvá változtatja. A tulajdont olyan sérthetetlenséggel ruházza fel, amelyet a személytől megtagad. Megszabadítja a kereskedelmet a háború rémségeitől,

és ezzel a kereskedő és iparűző osztályokat közömbössé teszi a háború rémségeivel szemben. Egyébként magától értetődik, hogy az 1856-os deklaráció humanista ürügyei csupán az európai karzatnak szóltak, akárcsak a Szent Szövetség[58] vallási ürügyei.

Ismert tény, hogy Lord *Clarendon*, aki az angol tengeri jogot a párizsi kongresszuson aláírásával eltörölte, ezt – mint később a Felsőházban bevallotta – a Korona előzetes tudomása és megbízása nélkül tette. Egyetlen felhatalmazását Palmerstonnak egy *magánlevele* képezte. Palmerston mind ez ideig nem merte kérni az angol parlamenttől, hogy szentesítse a párizsi nyilatkozatot és annak Clarendon által történt aláírását. Eltekintve a nyilatkozat tartalma fölötti vitáktól, annak az alkotmányos kérdésnek a vitájától is kellett tartani, bitorolhatja-e egy angol miniszter azt a jogot, hogy Koronától és parlamenttől függetlenül egyetlen tollvonással elsöpörje az angol tengeri hatalom alapját. Hogy ez a miniszteri coup d'état* nem vezetett viharos interpellációkra, hanem hallgatagon fait accomplinak** vették, azt Palmerston a Manchester-iskola[273] befolyásának köszönhette. A Manchester-iskola úgy vélte, hogy az általa képviselt érdekeknek, ennélfogva a filantrópiának, a civilizációnak és a haladásnak is, megfelel egy olyan újítás, amely az angol kereskedelemnek megengedné, hogy semleges hajókon zavartalanul tovább folytassa üzletét az ellenséggel, miközben matrózok és katonák a nemzet becsületéért párbajoznak. A manchesteristák ujjongtak afölött, hogy a miniszter egy alkotmányellenes aktussal Angliát olyan nemzetközi engedményekre kötelezte, amelyeknek elérése alkotmányos parlamentáris úton felette valószínűtlen volt. Innen az angliai Manchester-párt felháborodása e pillanatban a Seward által a washingtoni Kongresszus elé terjesztett Kékkönyv[26] leleplezései miatt!

Az Egyesült Államok tudvalevően az egyetlen nagyhatalom volt, amely megtagadta csatlakozását az 1856-os párizsi deklarációhoz. Ha lemondanak a kalózkodásról, nagy állami haditengerészetet kellett volna teremteniök. Tengeri hadieszközeik minden gyöngítése egyúttal egy európai mérvű állandó szárazföldi hadsereg felállításának lidércnyomásával fenyegette őket. Mindazonáltal Buchanan elnök hajlandónak nyilatkozott a párizsi deklaráció elfogadására, ha – a hadi dugáru kivételével – a hajókon található minden tulajdonnak, ellenségesnek és semlegesnek, egyforma sérthetetlenséget biztosítanak. Javaslatát elvetették. Seward Kékkönyvéből kiderül mármost, hogy Lincoln mindjárt kormányra lépte után felajánlotta Angliának és

* – államcsíny – *Szerk.*

** – befejezett ténynek – *Szerk.*

Franciaországnak az Egyesült Államok csatlakozását a párizsi deklarációhoz, illetve a kalózkodás megszüntetéséhez, mégpedig azzal a feltétellel, hogy a kalózkodási tilalom az Egyesült Államok fellázadt részére, azaz a déli Konföderációra[152] is kiterjesztendő. A gyakorlati válasz, melyet erre kapott, az a déli Konföderáció hadviselő jogainak elismerése volt.

„A humanitás, a haladás és a civilizáció" azt sugalmazták a St. James-i kabinetnek[208] és a Tuileriáknak[7], hogy a kalózkodás megtiltása rendkívül csorbítaná a szecesszió[136] esélyeit és ennélfogva az Egyesült Államok felbomlásának esélyeit is. Ezért a Konföderációt sebbel-lobbal elismerték hadviselő félnek, hogy utána a washingtoni kormánynak azt feleljék, Anglia és Franciaország természetesen nem ismerheti el az egyik hadviselő fél javaslatát kötelező törvényként a másik hadviselő fél számára. Ugyanez a „nemes őszinteség" hatotta át Angliának és Franciaországnak összes diplomáciai tárgyalásait az Unió kormányával a háború[148] kitörése óta, és ha a „San Jacinto" nem tartóztatta volna fel a „Trent"-et a Bahama-csatornában*, akkor valamely más incidens elegendő lett volna arra, hogy ürügyet szolgáltasson a Lord Palmerston által szándékolt konfliktushoz.

Das Kabinett von Washington und die Westmächte

A megírás ideje: Kb. 1861 december 20.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1861 december 25. (354.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

* *V. ö. 366–368. old. – Szerk.*

[Karl Marx]

Az újságok véleménye és a nép véleménye

London, 1861 december 25.

Kontinentális politikusok, akik azt hiszik, hogy a londoni sajtó az angol nép hangulatának hőmérője, e pillanatban szükségképp téves következtetésekre jutnak. A „Trent"-eset* első hírére fellobbant az angol nemzeti büszkeség, és az Egyesült Államok elleni háború követelése szinte minden társadalmi rétegből felhangzott. A londoni sajtó viszont mérsékletet színlelt, és még a „Times" is kétségbe vonta, hogy egyáltalán fennforog-e casus belli**. Honnan ez a jelenség? Palmerstonnak kétségei voltak, vajon a koronaügyészek[235] olyan helyzetben vannak-e, hogy valamiféle legális háborús ürügyet kisüssenek. Tudniillik másfél héttel a „La Platá"-nak Southamptonba érkezte előtt a déli Konföderáció[152] ügynökei Liverpoolból az angol kabinethez fordultak, beárulták, hogy amerikai cirkálók *angol* kikötőkből kifutva nyílt tengeren el akarják fogni Mason, Slidell stb. urakat, és igényt támasztottak az angol kormány intervenciójára. Utóbbi, a koronaügyészek véleményezésének megfelelően, elutasította ezt a kérést. Innen az angol sajtó eredetileg békés és mérsékelt hangja, ellentétben a nép harcias türelmetlenségével. De mihelyt a koronaügyészek – attorney general és attorney solicitor, mindketten maguk is a kabinet tagjai – kiszemeltek egy *technikai* ürügyet az Egyesült Államokkal való kötekedésre, a nép és a sajtó közötti viszony az ellentétébe csapott át. A sajtó háborús láza ugyanolyan mértékben emelkedett, amilyen mértékben a nép háborús láza csökkent. E pillanatban az Amerika elleni háború az angol nép minden rétegében, a gyapotbarátok és kurtanemesek kivételével, éppoly népszerűtlen, amilyen fülsiketítő a háborús üvöltözés a sajtóban.

Ámde lássuk csak a londoni sajtót! Élén a „Times" áll, melynek főszer-

* *V. ö. 366–368. old. – Szerk.*

** – háborús ok; ürügy a hadüzenetre – *Szerk.*

kesztője, *Bob Lowe*, hajdan demagóg volt Ausztráliában, ahol az Angliától való elszakadásra bujtogatott. Ő a kabinetnek egyik alárendelt tagja, valamifajta oktatási miniszter és Palmerston puszta kreatúrája. A „Punch"[274] a „Times" udvari bolondja, amely ennek a sesquipedale verbumjait[275] kurta viccekre és szellemtelen karikatúrákra váltja. A „Punch" egyik főszerkesztőjét Palmerston évi 1000 font sterlinggel a Board of Healthben (egészségügyi bizottság) helyezte el.

A „Morning Post" részben Palmerston magántulajdona. E furcsa intézmény egy másik részét a francia követségnek adták el. A maradék a „haute volée"* osztályrésze, és a legpontosabb jelentéseket szállítja udvaroncoknak és női szabóknak. A „Morning Post" tehát a sajtó *Jenkinse* (a lakáj közmondásos figurája) gyanánt hírhedt az angol nép körében.

A „Morning Advertiser" köztulajdona a „licensed victualler-eknek", vagyis azoknak a kocsmáknak, melyek sörön kívül pálinkát is eladhatnak. Szócsöve továbbá az angol *pietistá*knak, úgyszintén a sporting charactereknek, vagyis az olyan embereknek, akik lóversenyből, fogadásokból, bokszolásból stb. üzletet csinálnak. Szerkesztőjét, *Grant* urat, aki az újságoknál azelőtt gyorsíróként működött és irodalmilag teljesen műveletlen ember, az a megtiszteltetés érte, hogy meghívót kap Palmerston magánestélyeire. Azóta rajong a „truly English minister"-ért (az igazi angol miniszterért)[276], akit az orosz háború[19] kitörésekor mint „orosz ügynököt" denunciált. Ráadásul e pálinkáslap jámbor patrónusai gróf Shaftesbury törzsparancsnoksága alatt állnak, Shaftesbury pedig Palmerston veje. Shaftesbury a Low Church[277] hívek pápája, akik a derék „Advertiser" profán spirituszába spiritus sanctust** ojtanak.

A „Morning Chronicle"! Quantum mutatus ab illo![278] Miután majdnem fél évszázadon át a whig-párt[93] nagy szócsöve és a „Times" nem balszerencsés vetélytársa volt, csillaga elhalványult a whig-háború[279] óta. Keresztülment mindenfajta metamorfózison, penny paperré*** változott, igyekezett „szenzációkból" élni, így például abból, hogy pártfogásába vette a méregkeverő *Palmert*. Később eladta magát a francia követségnek, mely azonban hamarosan sajnált pénzt kidobni erre. A lap ezután rávetette magát az antibonapartizmusra, ám ebben sem ért el jobb eredményt. Végre megtalálta a régóta nélkülözött vevőt Yancey és Mann urakban – a déli Konföderáció londoni ügynökeiben.

---

* – „előkelő társaság" – *Szerk.*

** – szentlelket – *Szerk.*

*** – krajcáros lappá – *Szerk.*

A „Daily Telegraph" bizonyos *Levynek* a magántulajdona. Lapját maga az angol sajtó bélyegezte *Palmerston* mob paperjének (Palmerston csőcselék-lapjának). E funkciója mellett a chronique scandaleuse-t* műveli. Jellemző erre a „Telegraph"-ra, hogy a „Trent"-hír megérkeztekor felülről kapott parancsra a *háborút lehetetlennek* nyilvánította. A rádiktált méltóságban és mérsékletben oly idegenszerűnek tűnt önmaga előtt, hogy azóta egy fél tucat cikket közölt az általa ez alkalommal tanúsított mérsékletről és méltóságról. Mihelyt megjött a parancs az irányváltoztatásra, a „Telegraph" most már igyekezett a ráerőszakolt kényszerért is kárpótolni magát és összes bajtársait háborús üvöltözésével túlharsogni.

A „Globe"[280] a miniszteriális esti lap, amely minden whig-minisztériumtól hivatalos pénzbeli támogatást húz.

A tory[93] lapokat, a „Morning Herald"-ot és az „Evening Standard"-et[281] – mindkettő ugyanahhoz a butikhoz tartozik – kettős indíték határozza meg, egyrészt a hagyományos gyűlölet „a *lázadó* angol gyarmatok" iránt, másrészt pénztárcájuk krónikus apálya. Tudják, hogy az Amerika elleni háború szükségképpen felrobbantaná a mostani koalíciós kabinetet és utat törne egy tory-kabinetnek. A tory-kabinettel visszatérnek majd a hivatalos pénzsegélyek a „Herald" és a „Standard" számára. Így hát az éhes farkasok nem üvölthetnek hangosabban zsákmányért, mint ezek a tory-lapok egy amerikai háborúért és a nyomában járó aranyesőért.

A londoni napisajtóból már csak a „Daily News" és a „Morning Star" érdemel említést; ezek mindketten a háborús harsonások ellen dolgoznak. A „Daily News"-t gátolja mozgásában Lord John Russellhoz való viszonya, a „Morning Star" (Bright és Cobden szócsöve) azért nem tudja befolyását jobban növelni, mert a lap jellege: „békét minden áron".

A legtöbb londoni hetilap puszta visszhangja a napisajtónak, tehát túlnyomóan háborúspárti. Az „Observer"[282] kormányzsoldban áll. A „Saturday Review" az *esprit-t*** hajhássza, és azt hiszi, meg is találta, amikor cinikusan azt a látszatot kelti, mintha „humanitárius" előítéletek fölött állana. Hogy „esprit-t" mutassanak, az amerikai polgárháború[148] kitörése óta helyeslőleg vigyorogtak a rabszolgatartókra azok a lezüllött ügyvédek, papok és iskolamesterek, akik e lapot írják. Később persze együtt fújták a harci kürtöt a „Times"-szal. Az Egyesült Államok ellen máris haditerveket készítenek, melyek durva tudatlansága hajmeresztő.

---

* – botránykrónikát – *Szerk.*

** – szellemességet – *Szerk.*

Többé vagy kevésbé tiszteletreméltó kivételként megemlítendő a „Spectator", az „Examiner", és főként a „MacMillan's Magazine"[283].

Mint látjuk: a londoni sajtó nagyjában és egészében – a vidéki lapok, a gyapotorgánumok kivételével, dicséretre méltó ellentétben állnak vele – semmi mást nem képvisel, mint Palmerstont meg újra Palmerstont. Palmerston háborút akar, az angol nép nem akar háborút. A legközelebbi események megmutatják, hogy ki győz ebben a párbajban, Palmerston vagy a nép. Palmerston mindenesetre veszélyesebb játékot játszik, mint Louis Bonaparte 1859 elején.[284]

Die Meinung der Journale
und die Meinung des Volkes

A megírás ideje: 1861 december 25.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1861 december 31. (359.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Francia hírszédelgés — A háború gazdasági következményei

London, 1861 december 31.

Mintha a csodákban való hit csak azért vonulna ki az egyik szférából, hogy egy másikba beköltözzék. Ha kikergetik a természetből, akkor feltámad a politikában. Legalábbis így vélekednek a párizsi újságok és szövetségeseik a távirati és hírlaptudósító ügynökségekben. Tegnapi párizsi esti lapok például jelentik: Lord Lyons közölte Seward úrral, hogy megvárja december 20-ának estéjét, de azután visszautazik Londonba, ha a washingtoni kabinet megtagadja a foglyok kiszolgáltatását. A párizsi lapok tehát már *tegnap* tudták, hogy Lord Lyons milyen lépéseket tett az „Europá"-val neki küldött sürgönyök vétele *után*. Viszont *máig* még nem érkezett hír Európába arról, hogy az „Europa" megérkezett New Yorkba. *Mielőtt* a „Patrie" és társai értesültek volna az „Europa" megérkezéséről Amerikába, olyan események hírét teszik közzé Európában, melyek az „Europá"-nak az Egyesült Államokba való megérkezése után következtek be. A „Patrie" és társai nyilván azt hiszik, hogy a gyorsaság nem boszorkányság. Egyik itteni újság tőzsdei cikke megjegyzi, hogy ezek a párizsi kitalálások, akárcsak néhány angol lap uszító cikkei, nemcsak bizonyos hatalmasságok politikai spekulációinak, hanem egyúttal bizonyos magánemberek *tőzsdespekulációinak* is használnak.

Az „Economist", eddig a háborús párt egyik leghangosabb csahosa, a legutóbbi számában közzéteszi *egy liverpooli kereskedő levelét* és közöl egy vezércikket, amelyben az angol közönséget óva intik attól, hogy lebecsülje az Egyesült Államok elleni háború veszélyeit. Anglia az 1861-es évben 15 380 901 font sterlingért importált gabonát, amely összértékből az Egyesült Államokra majdnem 6 millió font sterling esik. Anglia jobban megszenvedné, ha nem tudná az amerikai gabonát megvenni, mint az Egyesült Államok, ha nem tudná eladni. Az Egyesült Államoknak a *korábbi informált-*

ság előnyt nyújtana. Ha a háború mellett döntene, nyomban táviratok röpülnének Washingtonból San Franciscóba és az amerikai hajók hadműveleteket kezdenének a Csendes-óceánon és a kínai vizeken, hetekkel előbb, mintsem Anglia a háború hírét Indiába eljuttathatná.

A polgárháború[148] kitörése óta az amerikai–kínai, valamint az amerikai–ausztráliai kereskedelem hallatlan mértékben csökkent. De amennyire még folyik, rakományait többnyire angol hitellevelekkel, tehát angol tőkével vásárolja. Viszont az indiai, kínai és ausztráliai angol kereskedelem, amely mindig igen jelentékeny volt, még jobban megnőtt az Egyesült Államokkal folytatott kereskedelem megszakadása óta. Zsákmányszerzésre tehát amerikai kalózhajóknak nagy terük, míg angol kalózhajóknak viszonylag jelentéktelen terük lenne. Az angol tőkebefektetés az Egyesült Államokban nagyobb, mint az angol pamutiparba befektetett össztőke. Az amerikai tőkebefektetés Angliában a nullával egyenlő. Az angol flotta fölülmúlja az amerikait, de korántsem abban az arányban, mint az 1812–14-es háború[231] alatt.

Ha az amerikai kalózhajók fölénye az angolokéival szemben már akkor nagy volt, mennyivel nagyobb lenne most! Az észak-amerikai kikötők hatékony blokádja, kivált télen, számba sem jöhet. A Kanada és az Egyesült Államok közötti belvizeken – és a kanadai szárazföldi háborúban döntő, hogy itt kié a fölény – a háború megindulásakor az Egyesült Államok feltétlen egyeduralmat gyakorolna.

Egyszóval, a liverpooli kereskedő erre a végkövetkeztetésre jut:

„Angliában senki sem mer pusztán a gyapot miatt háborút javasolni. Olcsóbb lenne nekünk az összes pamutipari körzeteket három évig az állam költségére eltartani, mint egy évig háborút folytatni értük az Egyesült Államokkal."

Ceterum censeo[285], hogy a *„Trent"-eset** nem fog háborúra vezetni.

Französischer Nachrichtenhumbug – Ökonomische Kriegskonsequenzen

A megírás ideje: 1861 december 31.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 január 4. (4.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

* *V. ö. 366–368. old. – Szerk.*

[Karl Marx]

Amerikabarát gyűlés

London, 1862 január 1.

Az *angol nép* háborúellenes mozgalmának energiája és méretei napról napra növekszenek. Nyilvános *gyűlések* az ország legkülönbözőbb részeiben szorgalmazzák az Anglia és Amerika közötti viszály *döntőbíróság* útján történő elsimítását. Ilyértelmű *memorandumok* záporoznak a kabinet főnökére, és a független *vidéki sajtó* szinte egyhangúlag ellenzéki álláspontot foglal el a londoni sajtó háborús uszításával szemben.

Alábbiakban részletesen beszámolunk a múlt hétfőn *Brightonban* tartott gyűlésről, mert ez a munkásosztálytól indult ki, s a két főszónoka, *Conningham* és *White* urak, befolyásos parlamenti képviselők, akik mindketten a Ház *kormánypárti* oldalán ülnek.

Wood úr (munkás) tette az első javaslatot, mely úgy szólt, „hogy az Anglia és Amerika közötti viszály a nemzetközi jog téves értelmezéséből fakadt, nem pedig a brit lobogó szándékos megsértéséből; hogy ezért e gyűlésnek az a véleménye, hogy a vitás kérdést egy semleges hatalom választott bírósági döntésére kell bízni; hogy a fennálló körülmények között egy Amerika elleni háború nem igazolható, ellenkezőleg, ez az angol nép részéről kárhoztatást érdemelne ki".

Javaslatának támogatására Wood úr egyebek között megjegyezte:

„Azt mondják, hogy ez az új sértés csak a legutolsó szem a sértések ama láncában, amelyekben Amerika Angliát részesítette. Feltéve, hogy igaz, mit bizonyítana ez a háborús uszítást illetően a jelen pillanatban? Azt bizonyítaná, hogy amíg Amerika osztatlan és erős volt, sértéseit nyugodtan eltűrtük; most azonban veszélyének órájában, kihasználjuk a nekünk kedvező helyzetet, hogy a sértésért bosszút álljunk. Nem bélyegezne-e minket gyáváknak az ilyen eljárás a civilizált világ szemében?"

Conningham úr:

„... E pillanatban kifejezett *felszabadítási politika* bontakozik ki az Unión belül" (helyeslés), „és kifejezem azt a komoly reményemet, hogy az angol kormány részéről semmiféle *intervencióra* sem kerülhet sor." (Helyeslés) „... Ti szabadon született angolok akarjátok-e tűrni, hogy egy köztársaságellenes háborúba sodorjanak benneteket? Mert ez a szándéka a »Times«-nak és annak a pártnak, amely mögötte áll... Anglia munkásaihoz fordulok, akik a legjobban érdekeltek a béke fenntartásában, kérem, emeljék fel szavukat és szükség esetén kezüket is egy ily nagy bűncselekmény megakadályozására." (Hangos helyeslés.) „... A »Times« minden erejével arra törekszik, hogy szítsa az ország harcias szellemét, és hogy keserű gúnnyal és rágalmakkal ellenséges hangulatot keltsen az amerikaiak körében... Én nem tartozom az úgynevezett békepárthoz. A »Times« kedvezett Oroszország politikájának és" (1853-ban[19]) „minden erejével iparkodott országunkat arra a tévútra vezetni, hogy nyugodtan eltűrje az orosz barbárság katonai túlkapásait Keleten. Én azok között voltam, akik felemelték szavukat e hamis politika ellen. Amikor beterjesztették a *Conspiracy Billt*[286], amely megkönnyítette volna a politikai menekültek kiadatását, a »Times« semmiféle erőfeszítést sem tartott túlságosan nagynak ahhoz, hogy ezt a törvényjavaslatot keresztülerőszakolja az Alsóházban. Én a Ház ama 99 tagja közé tartoztam, aki ellenállt az angol nép szabadságjogaiba való ilyen beavatkozásnak és megbuktatta a minisztert." (Helyeslés.) „Ez a miniszter most a kabinet élén áll. Megjövendölöm neki, hogyha országunkat jó és elégséges indokok nélkül háborúba próbálja bonyolítani Amerikával, akkor terve gyalázatosan csődöt mond. Újabb gyalázatos vereséget ígérek neki, nagyobb vereséget, mint amilyenben az összeesküvési törvényjavaslat alkalmával része volt." (Hangos helyeslés.) „... Nem ismerem a Washingtonba küldött hivatalos üzenetet; de az a nézet uralkodik, hogy a koronaügyészek[235] javasolták a kormánynak, helyezkedjék arra az egészen szűk jogalapra, hogy a déli megbízottakat nem lett volna szabad elfogni a hajó nélkül, amely szállította őket. Ezen az alapon conditio sine qua nonként* kell követelni Slidell és Mason kiadatását.

Tételezzük fel, hogy az Atlanti-óceán túlsó partján a nép nem engedi meg kormányának a két fogoly kiadatását. Akartok-e harcra kelni a rabszolgahajcsárok e két küldöttjének a testéért? ... Létezik ebben az ország-

* – elengedhetetlen feltételként – *Szerk.*

ban egy köztársaságellenes háborús párt. Emlékezzetek a legutóbbi orosz háborúra. A titkos sürgönyök pétervári közzétételével minden kétségen felül világossá vált, hogy a »Times« 1855-ben megjelent cikkeit olyan személy írta, aki orosz titkos állami iratokhoz és dokumentumokhoz hozzáférhetett. Layard úr akkor felolvasta az Alsóházban a döntő részeket, a »Times« pedig, megrökönyödésében, azonnal hangot változtatott és a következő reggel megfújta a harci kürtöt... A »Times« ismételten megtámadta Napóleon császárt és támogatta kormányunkat, amikor ez korlátlan hitelt követelt szárazföldi erődítményekre és úszó ütegekre. Miután a »Times« ezt megtette és riadót fújt Franciaország ellen, most azon mesterkedik, hogy országunkat egy Atlanti-óceánon túli háborúba bonyolítsa és ezáltal tengerpartunkat védtelenül kitegye a francia császár támadásának... Félő, hogy a jelenlegi nagy fegyverkezések korántsem csak a »Trent«-eset* céljait szolgálják, hanem a rabszolgatartó államok kormányának esetleges elismerését is. Ha Anglia ezt megteszi, örök gyalázattal mocskolja be magát."

White úr:

„Tartozunk a munkásosztálynak azzal a megjegyzéssel, hogy ezt a gyűlést munkások kezdeményezték, és hogy a rendezés minden költségét bizottságuk viseli... A jelenlegi kormánynak sohasem volt meg a helyes érzéke ahhoz, hogy őszintén és becsületesen tárgyaljon a néppel... Én soha egy pillanatig sem hittem a legtávolabbi lehetőségében sem annak, hogy a »Trent«-esetből háború nőhet ki. A kormány nemegy tagjának a szemébe mondtam, hogy a kormány egyetlen tagja sem hisz a »Trent«-eset miatti háború lehetőségében. Akkor hát mivégre ezek a hatalmas előkészületek? Azt hiszem, Anglia és Franciaország megegyeztek abban, hogy a jövő tavasszal elismerik a déli államok függetlenségét. Addigra Nagy-Britanniának egy túlerőben levő flottája lenne az amerikai vizeken. Kanadát teljesen felfegyvereznék a védelemre. Ha az északi államok akkor a déli államok elismeréséből casus bellit** akarnak majd csinálni, Nagy-Britannia fel lesz készülve..."

Aztán a szónok tovább fejtegette az Egyesült Államok elleni háború veszélyeit, felidézte azt a rokonszenvet, amelyet Amerika Havelock tábornok halálakor nyilvánított, azt a segítséget, amelyet az amerikai matrózok a pejhoi szerencsétlen ütközetben[9] az angol hajóknak nyújtottak stb. Befeje-

* *V. ö. 366–368. old.* – *Szerk.*

** – háborús okot; ürügyet a hadüzenetre – *Szerk.*

zésül megjegyezte, hogy a polgárháború[148] a rabszolgaság eltörlésével fog végződni, és Angliának ennélfogva feltétlenül az Észak oldalán kell állnia.

Miután az eredeti javaslatot egyhangúlag elfogadták, egy Palmerstonhoz intézett memorandumot a gyűlés elé terjesztettek, megvitattak és elfogadtak.

Amerikafreundliches Meeting

A megírás ideje: 1862 január 1.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 január 5. (5.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az angol közvélemény

London, 1862 január 11.

A „Trent"-konfliktus békés megoldásának hírét[287] az angol nép többsége ujjongva fogadta, ami egyértelműen bizonyítja a fenyegető háború népszerűtlenségét és a következményeitől való félelmet. Az Egyesült Államokban sohasem szabadna elfelejteni, hogy legalábbis Anglia *munkásosztálya* a viszály kezdetétől a végéig sohasem hagyta őt cserben. Neki köszönhető, hogy az Egyesült Királyságban az egész idő alatt, amíg csak a béke veszélyben forgott, a megvásárolható és felelőtlen sajtó naponta megismételt mérgező ösztökélése ellenére, egyetlen nyilvános háborús gyűlést sem tudtak megtartani. Az egyetlen háborús gyűlést, amely a „La Plata" megérkezésekor a liverpooli tőzsde gyapotárverési csarnokában folyt le, a gyapotspekulánsok lopva hívták össze, s azon csak ők maguk vettek részt. Még Manchesterben is olyan közismert volt a munkásosztály hangulata, hogy amikor egy háborús gyűlés összehívására egy ízben kísérlet történt, ezt a tervet, alighogy felmerült, máris elvetették.

Angliában, Skóciában vagy Írországban, mindenütt, ahol csak nyilvános gyűlések voltak, a résztvevők tiltakoztak a sajtó fékevesztett háborús uszítása, a kormány sötét tervei ellen, és a függőben levő kérdés békés rendezése mellett szálltak síkra. Ebben a vonatkozásban jellemző a két legutóbbi gyűlés, amelyek közül az egyiket a londoni Paddingtonban, a másikat Newcastle-upon-Tyne-ban tartották. Az előbbi gyűlés helyeselte Washington Wilkes úrnak azt az érvelését, hogy Angliának nincs joga kifogásolni a déliek letartóztatását; a newcastle-i gyűlés pedig majdnem egyhangúlag a következő határozatot hozta: először, hogy az amerikaiak nem követtek el mást, mint hogy *törvényesen* éltek az átkutatás és a letartóztatás jogával; másodszor, hogy a „Trent" kapitányát meg kellene büntetni, amiért a királynő által kinyilatkoztatott angol semlegességet megsértette.

Rendes körülmények között eleve sejteni lehetett volna a brit munkások

magatartását annak a természetes rokonszenvnek az alapján, amelyet a népi osztályoknak világszerte érezniök kellene a világ egyetlen népi kormánya iránt. A jelenlegi körülmények között azonban, amikor a brit munkásosztály egy nagy része közvetlenül és súlyosan szenved a déliek elleni blokád következményei miatt; amikor egy másik részét közvetve sújtja az amerikai kereskedelem korlátozása, s azt hallják, hogy ez a köztársaságpártiak[151] önző „védővámpolitikájának" rovására írható, amikor az egyetlen megmaradt demokratikus hetilap, a „Reynolds'Paper", eladta magát Yancey és Mann uraknak és hétről hétre, mocskos nyelvezetének egész tárházát kimerítve, arra szólítja fel a munkásosztályt, hogy saját érdekében szorgalmazza a kormánynál az Unió elleni háború megindítását – ilyen körülmények közt a puszta igazságosság azt követeli, hogy elismeréssel adózzunk a brit munkásosztály helyes magatartásának, annál is inkább, ha ezt a hivatalos és jómódú John Bull[18] szemforgató, hetvenkedő, gyáva és ostoba viselkedésével hasonlítjuk össze.

Mennyire különbözik a nép mostani magatartása attól, amelyet az orosz konfliktus[19] idején tanúsított! Abban az időben a „Times", a „Post" és a londoni sajtó többi Yellowplushja[288] békéért siránkozott, s ezt az egész országban óriási háborús gyűlések ítélték el. Most háborúért üvöltözik, s erre békegyűlések válaszolnak, ahol megbélyegzik a kormány szabadsággyilkos terveit és a rabszolgarendszer iránti rokonszenvét. Igazán mulatságos, milyen képet vágnak a közvélemény augurjai a „Trent"-ügy békés megoldásáról szóló hír hallatára.

Mindenekelőtt gratulálniok kell önmaguknak ahhoz a méltósághoz, józan észhez, jóakarathoz és mértéktartáshoz, amelyet egy teljes hónapon át naponta tanúsítottak. Mértéktartók *voltak* az első két nap a „La Plata" megérkezése után, amikor Palmerston nyugtalankodott, vajon talál-e legális ürügyet a viszályra. De alighogy a koronaügyészek[235] legális ürügyre bukkantak, olyan zenebonát kezdtek csapni, amilyet az antijakobinus háború[238] óta nem hallott senki. Az angol kormány sürgönyei december elején hagyták el Queenstownt. Január első napjai előtt nem érkezhetett hivatalos válasz Washingtonból. A közben történt újabb események mind az amerikaiak mellett szóltak. Az óceánon túli sajtó hangja, jóllehet a Nashville-ügy[266] felkorbácsolhatta indulatait, nyugodt volt. A megállapított tények mind azt mutatták, hogy Wilkes kapitány saját szakállára cselekedett. A washingtoni kormány helyzete kényes volt. Ha ellene szegül az angol követeléseknek, akkor a polgárháborút[148] külső háborúval nehezíti. Ha enged, akkor árthat hazai népszerűségének, és úgy tűnhet, mintha külső nyomásnak engedne. Ugyanakkor a kormány ebben a helyzetben olyan háborút viselt, amely iránt

mindenkinek, aki nem cégéres gazember, a legmelegebb rokonszenvet kell éreznie.

Ezért a józan ész, az elemi tisztesség azt kívánta volna a londoni sajtótól, hogy legalábbis addig, amíg az angol követelésre megérkezik az amerikai válasz, gondosan tartózkodjék minden szótól, amely arra irányulhatott, hogy felkorbácsolja az indulatot, ellenségeskedést szüljön, fokozza a nehézséget. De nem! Ez a „kimondhatatlanul aljas és csúszó-mászó" sajtó – ahogy William Cobbett jellemzi, s ő connaisseur* volt e téren – valósággal kérkedett azzal, hogy az Egyesült Államok egyesített erejétől való félelmében majd egy fél évszázadon át megadással tűrte a rabszolgatartó-barát kormányok növekvő lekicsinylését és sértéseit, viszont most – a gyávák vad kárörömével – alig várja, hogy a polgárháborúval elfoglalt köztársaságpárti kormányon bosszút álljon. Az emberiség története nem ismer ehhez fogható becstelen önvallomást.

Az egyik Yellowplusht, Palmerston magán-Moniteurjét – a „Morning Post"-ot – az amerikai lapok igen szégyenletes mulasztással vádolják. John Bullt soha nem tájékoztatták arról – a hírt a rajta uralkodó oligarchiák óvatosan eltitkolták előtte –, hogy Seward úr, be sem várva Russell sürgönyét, nyilatkozatot tett, mely szerint Wilkes kapitány a washingtoni kormány hozzájárulása nélkül cselekedett. Seward úr sürgönye december 19-én érkezett Londonba. December 20-án e „titok" híre elterjedt a tőzsdén. December 21-én a „Morning Post"-Yellowplush azzal a komoly híradással állt elő, hogy a „szóban forgó sürgöny egyáltalában nem vonatkozik a postahajónkkal szemben elkövetett sérelemre".

A „Daily News"-ban, a „Morning Star"-ban és más londoni lapokban meglehetősen éles támadásokat olvashatunk Yellowplush ellen, de azt nem tudjuk meg belőlük, mit mondanak a kívülállók. Azt mondják, hogy a „Morning Post" és a „Times", akárcsak a „Patrie" és a „Pays", nemcsak azért csapták be a közönséget, hogy politikailag félrevezessék, hanem azért is, hogy megnyírják a tőzsdén pénzügyi vonalon a maguk patrónusai érdekében.

Az arcátlan „Times" – tudatában lévén annak, hogy a válság egész tartama alatt csak önmagát kompromittálta, és miután újból bebizonyította, mennyire komolytalan az az állítása, hogy ő befolyásolja Anglia igazi népét – most olyan fogással él, amely itt Londonban csak a nevetőizmokra hat, ám az Atlanti-óceán túlsó oldalán félreérthető. London „népi osztályai", a „csőcselék", ahogy a Yellowplushok nevezik őket, félreérthetetlenül jelezték – sőt a lapokban is céloztak rá –, hogy rendkívül időszerű tréfának

* – szaktekintély – *Szerk.*

tartanák, ha Mason urat (aki mellesleg távoli rokona Palmerstonnak, mivel ükapja Sir W. Temple egyik leányát vette nőül), Slidell urat és társaikat ugyanolyan fogadtatásban részesítenék, mint amilyet Haynau kapott, amikor Barclay sörfőzdéjében járt.[289] A „Times" már a puszta gondolatra, hogy ilyen felháborító eset történhet, megdöbbent; és hogyan próbálja azt elhárítani? Figyelmezteti Anglia népét, ne árassza el ezeket az urakat nyilvános *ovációval*! A „Times" tudja, hogy mai cikke London valamennyi söntésében nevetség tárgya lesz. De annyi baj legyen! Az Atlanti-óceán túlsó partján talán majd elhiszik az emberek, hogy a „Times" nagylelkűsége mentette meg őket Masonék nyilvános ünneplésének sérelmétől, holott a „Times" csupán ezeket az urakat akarja a nyilvános bántalmazástól megmenteni!

Amíg a „Trent"-ügy nem dőlt el, a „Times", a „Post", a „Herald", az „Economist" és a „Saturday Review", jobbanmondva a divatos, megvásárolható londoni sajtó egésze erőnek erejével igyekezett John Bullt meggyőzni arról, hogy a washingtoni kormány, ha akarná sem tudná megőrizni a békét, mert a jenki csőcselék ezt nem tűrné, s mert az Unió kormánya a csőcselék kormánya. A tények ezeket a lapokat most megcáfolták. S ők, vajon vezekelnek-e most az amerikai nép elleni rosszindulatú rágalmaikért? Beismerik-e legalább a hibákat, amelyeket a Yellowplushok szükségképpen elkövettek, amikor jogot formáltak arra, hogy egy szabad nép cselekedetei fölött ítélkezzenek? Szó sincs róla. Most egyöntetűen felfedezik, hogy amikor az amerikai kormány nem előzte meg Anglia követeléseit és nem adta át mindjárt elfogatásuk után a déli árulókat, kitűnő alkalmat mulasztott el és értéktelenné tette mostani engedményét. Valóban, Yellowplush urak! Seward úr még az angol követelések megérkezése előtt megtagadta Wilkes cselekedetét és nyomban kijelentette, hogy hajlandó az ügy békés rendezéséről tárgyalni. És mit tettek Önök hasonló alkalmakkor? Amikor a „Leopard" azon az ürügyön, hogy angol tengerészeket toborozzon amerikai hajókon – oly ürügy ez, melynek semmi köze sincs a tengeri hadviselési jogokhoz, ellenben nyilvánvaló és szörnyű vétség minden nemzetközi jog ellen –, oldalsortüzet adott le a „Chesapeake"-re és megölt hat tengerészt, huszonegyet megsebesített, és a „Chesapeake" fedélzetén tartózkodó állítólagos angolokat elfogta, mit tett az angol kormány? Ez a merénylet 1807 június 20-án történt. Az igazi elégtétel, a tengerészek átadása stb. csak öt évvel később, 1812 november 8-án történt meg. Igaz, hogy Berkeley tengernagy tettét a brit kormány azonnal elítélte, akárcsak Seward úr most Wilkes kapitány esetében; de úgy büntette meg a tengernagyot, hogy alacsonyabbról magasabb rangra emelte. Titkostanácsi rendeleteinek[290] kibocsátása alkalmával Anglia nyíltan bevallotta, hogy e rendelkezések általában sértik

a semlegesek, különösképpen pedig az Egyesült Államok jogait; hogy ezekre mint Napóleon elleni megtorló intézkedésekre rákényszerült, és a legnagyobb örömmel visszavonja őket, mihelyt Napóleon felhagy a semlegesek jogainak megsértésével. Napóleon, az Egyesült Államok vonatkozásában, 1810 tavaszán ezt meg is tette. Anglia folytatta nyíltan beismert merényleteit Amerika tengeri jogai ellen. Ez 1806-tól egészen 1812-ig tartott és a rendelkezéseket csak 1812 június 23-án vonta vissza – miután az Egyesült Államok 1812 június 18-án hadat üzent Angliának. Ebben az esetben tehát Anglia hat évig nem volt hajlandó jogsértéseit jóvátenni, sőt abbahagyni sem. És ezek az emberek beszélnek arról, milyen kitűnő alkalmat mulasztott el az amerikai kormány! Akár helytelen, akár helyes, a brit kormány részéről gyáva cselekedet volt, hogy egy állítólagos technikai baklövés és puszta eljárásbeli hiba miatt emelt vádat ultimátummal, a foglyok kiadására irányuló követeléssel támasztott alá. Az amerikai kormánynak arra lehetett oka, hogy teljesítse ezt a követelést; arra nem, hogy megelőzze.

A „Trent"-konfliktus mostani rendezésével még nem oldódott meg az a kérdés, amely az egész vita alapja és nyilván ismét fel fog merülni: valamely tengeri hatalom hadviselő jogai a semlegesekkel szemben. Ha megengedik, egy következő tudósításban megpróbálom ezt az egész kérdést átfogóan ismertetni. Egyelőre hadd jegyezzem meg, hogy véleményem szerint Mason és Slidell urak nagy szolgálatot tettek az Unió kormányának. Angliában volt egy befolyásos háborús párt, amely részben kereskedelmi, részben politikai okokból azon mesterkedett, hogy az Egyesült Államokkal összeütközésre kerüljön sor. A „Trent"-ügy próbára tette ezt a pártot, s az nem állta ki a próbát. A háborús indulatot egy kisebb ügy levezette, a gőz eltávozott a szelepen, az oligarchia lármás felzúdulása gyanút keltett az angol demokráciában, az Egyesült Államokkal összefonódott széleskörű brit érdekeltségek ellenálltak, a munkásosztály előtt feltárult a polgárháború igazi jellege, és még a tetejébe az, hogy rohamosan végéhez közeledik a veszélyes időszak, amikor Palmerston egymaga, a parlament korlátozása nélkül kormányoz. Ez volt az egyetlen időszak, amelyben Angliát háborúba lehetett volna sodorni a rabszolgatartók érdekében. Erről most már nem lehet szó.

English Public Opinion

A megírás ideje: 1862 január 11.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1862 február 1. (6499.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az eltitkolt Seward-féle sürgöny történetéhez

London, 1862 január 14.

Az elhalálozott „Trent"-eset[287] megint feltámadt, de ezúttal a casus belli* nem Anglia és az Egyesült Államok között, hanem az angol nép és az angol kormány között merült fel. Az új casus bellit a parlamentben döntik el, amely jövő hónapban ül össze. Az olvasó bizonyára értesült már a „Daily News"-nak és a „Star"-nak a „Morning Post" elleni polémiájáról, annak a november 30-i Seward-féle békesürgönynek elsikkasztása és letagadása miatt, melyet Adams úr, amerikai követ, december 19-én Lord John Russellnak felolvasott. Most engedjék meg nekem, hogy erre az ügyre még visszatérjek. Miután a „Morning Post" azt erősítgette, hogy Seward sürgönye a legtávolabbról sem vonatkozik a „Trent"-ügyre, lezuhantak a tőzsdei papírok és milliókat érő tulajdonok cseréltek gazdát, egyfelől veszteséget, másfelől nyereséget okozva. Az üzleti és ipari körökben ezért hallatlan felháborodást keltett a „Morning Post" teljesen jogosulatlan és a november 30-i Seward-sürgöny közzététele által lelepleződött félhivatalos hazugsága.

Január 8-án délután érkezett a béke híre Londonba. Ugyanazon az estén az „Evening Star" (A „Morning Star" esti kiadása) meginterpellálta a kormányt Seward november 30-i sürgönyének eltitkolása miatt. Másnap reggel, január 9-én, a „Morning Post" a következőképpen válaszolt:

„Felvetődött az a kérdés, miért nem hallottunk erről előbb, hiszen Seward sürgönyét Adams úr már december folyamán megkapta. A magyarázat igen egyszerű. Az Adams úrhoz befutott sürgönyt *az angol kormánnyal nem közölték* (not communicated)."

* – háborús ok; ürügy a hadüzenetre – *Szerk.*

Ugyanaznap este a „Star" kétséget kizáróan megcáfolta a „Post"-ot és nyomorúságos kibúvónak nyilvánította a „Post" „helyreigazítását". A sürgönyt Adams úr csakugyan nem *„közölte"* Lord Palmerstonnal és Lord Russell-lal, hanem *„felolvasta"* nekik.

Másnap reggel, január 11-én, szombaton, a „Daily News" lépett sorompóba és bebizonyította a „Morning Post" december 21-i cikke alapján, hogy ez a lap is és a kormány is abban az időben teljes egészében ismerték Seward sürgönyét és azt szándékosan meghamisították. Ekkor a kormány felkészült a visszavonulásra. Január 11-én este a félhivatalos „Globe" kijelentette, hogy Adams úr tényleg közölte december 19-én a kormánnyal Seward sürgönyét, de az nem „tartalmazott semmiféle ajánlatot a washingtoni kabinet részéről", sem pedig „közvetlen mentegetődzést az angol lobogó megsértése miatt". Ez a szemérmes vallomás arról, hogy három héten át szándékosan becsapták az angol népet, csak felszította a lángot, nemhogy kioltotta volna. Olyan dühkiáltás hangzott fel Nagy-Britannia ipari körzeteinek összes sajtószerveiben, amely végre tegnap a tory[93] újságokban is visszhangra talált. Az egész kérdést – figyeljük csak meg jól – nem politikusok, hanem a kereskedelmi körök tűzték napirendre. A mai „Morning Star" ezzel kapcsolatban megjegyzi:

„Lord John Russell kétségtelenül bűntárs az igazság eltitkolásában; a »Morning Post« által forgalomba hozott hazugságot is cáfolat nélkül hagyta, de a »Morning Post« december 21-i hazug és felmérhetetlenül káros cikkét ő nem diktálhatta. Ilyesmire csak *egy* ember képes; csakis attól a minisztertől*, aki az afgán háborút[11] fabrikálta, telt ki, hogy Seward békeüzenetét eltitkolja. Az Alsóház dőre elnézése megbocsátotta neki az egyik vétkét; vajon nem fog-e a parlament és a nép összefogni, hogy a másikért megbüntessék?"

Zur Geschichte der unterdrückten Sewardschen Depesche

A megírás ideje: 1862 január 14.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 január 18. (17.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

* Palmerston. – *Szerk.*

[Karl Marx]

Statisztikai észrevételek a vasútügyről

Az angol vasutak egy emberöltőnyi időt értek meg, 30 évesek. A nemzeti gazdagság egyetlen más ága sem fejlődött ilyen gyorsan ilyen óriási méretűvé – a nemzeti adósság kivételével. Egy minap közzétett Kékkönyv[26] szerint 1860-ban a vasutakba fektetett tőke 348 130 127 £-et tett ki, amiből 190 791 067 £-et szokásos részvényekkel, 67 873 840 £-et kedvezményezett részvényekkel, 7 576 878 £-et kötelezvényekkel, 81 888 546 £-et folyó kölcsönökkel fedeztek. Az össztőke eléri a nemzeti adósságnak körülbelül a felét és ötszörösen felülmúlja Nagy-Britannia valamennyi ingatlantulajdonának évi jövedelmét. A gazdagság e parvenü formája, a modern ipar e legkolosszálisabb szüleménye, ez a furcsa gazdasági korcs, mely lábával a földben gyökeredzik, fejével a tőzsdén él, az arisztokrata földtulajdonnak hatalmas vetélytársa lett, a polgárságnak pedig új segédcsapatok hadseregét adta.

1860-ban a vasúti sínek 22 000 angol mérföldet fogtak át, amiben a kettős vonalak és a szárnyvonalak is bennfoglaltatnak. Eszerint tehát a 30 év alatt átlagban évi 733 mérföldnyi sínt fektettek le. De az ilyen átlagszám a valódi életfolyamatot sokkal tévesebben fejezi ki ebben az iparágban, mint a többiben. A vasúttéboly egyes évei, mint 1844 és 1845, rohamlépésben hódították meg a főterületet. Más években összekapcsolják a nagyvonalakat, elágazásokat létesítenek, viszonylag lassan bővítenek. Ezekben az években a vasútépítés az átlagszínvonal alá süllyed.

A sínek lerakását roppant munkálatok előzik meg. Robert Stephenson adata szerint már 1845-ben 70 mérföld volt a vasúti alagutak hossza, 25 000 vasúti híd és számos viadukt létezett, amelyek közül az egyik, London közelében, 11 mérföldre nyúlt. A földmunkálatok – mérföldenként 70 000 köbyard – 550 millió köbyardnyi térséget töltenének meg. Piramis alakban feltornyozva, átmérője egy fél (angol) mérföldet, magassága másfél mérföldet tenne ki, – olyan földhegyet, amely mellett a Szent Pál-templom liliputivá zsugorodik. De Robert Stephenson becslése óta a vasutak terjedelme még egyharmadával nőtt.

Az „örök út", ahogy az angolok a vasutat elkeresztelik, korántsem halhatatlan. Állandó anyagcserének van kitéve. A vas, amely kopás, oxidáció és újjágyártás által folyvást kárba vész, mindig friss pótlást kíván. Kiszámították, hogy egy gőzgép, miközben 60 mérföldet befut, 2,2 fontot koptat le, minden üres kocsi $4^1/_2$ unciát, minden tonnányi teher másfél unciát, és hogy olyan vasutaknak, mint a London—North-Western-vonal, körülbelül 20 év az élettartama. A vas évi kopását yardonként összesen fél fontra becsülik; az egész hálózat, mostani terjedelmében, 24 000 tonna vasat igényel a kopás évenkénti pótlására és 240 000 tonnát évenként a folyamatos felújításra. De a sín a csontot alkotja, és sokkal lassúbb reprodukcióra van szüksége, mint a talpfáknak, amelyek a síneket alátámasztják. A hálózat talpfautánpótlása évenként 300 000 egész fát kíván, s ehhez 6000 acre területű föld szükséges. Ha a vasút elkészült, üzemeltetéséhez mozdonyra, szénre, vízre, vasúti kocsira, végül személyzetre van szükség. A mozdonyok száma 1860-ban 5801-re rúgott, vagyis minden két mérföldre több mint egy mozdony jutott. Eredetileg a mozdonyok, mint gyermekkorukban a gépek többsége, jelentéktelenek voltak, félénken mozogtak, bizonyos mértékig emlékeztettek azokra a régimódi eszközökre, amelyeket helyettesítettek, és viszonylag nem is kerültek sokba. A négykerekű, alig 6 tonna súlyú, 550 £-be kerülő első angol mozdonyt lassanként felváltották 3000 £-be kerülő gőzgépekkel, amelyek 30 személykocsit, egyenként $5^1/_2$ tonna súlyban, óránként 30 mérföldnyire, illetve 500 tonna árut óránként 20 mérföldnyire vontatnak. Az egyes mozdonyoknak, elődeikhez – a lovakhoz – hasonlóan, tulajdonneveik vannak és nevüknek különböző fokban dicsőséget szereztek.

Az északnyugati vasút „Liverpool" nevű mozdonya, 1140 lóerőt fejt ki, teljes terhelés mellett. Az ilyen szörnyeteg naponta egy tonna szenet és 1000–1500 gallon vizet nyel el. E vasparipák szervezete rendkívül kényes. Teste nem kevesebb, mint 5416 tagból áll, amelyek olyan gondosan illesztendők össze, mint egy óra alkatrészei. Az óránként 50 (angol) mérföldet befutó vasút sebessége az ágyúgolyó sebességének hatodrésze. A mozdonyok átlagköltségeit 2200 £-gel számítva, az 5801 mozdonyra fordított kiadás meghaladja a 12 700 000 £-et. Az év minden percében 20–25 tonna vizet változtatnak gőzzé 4–5 tonna szénnel. Stephenson megjegyzi, hogy az ilymódon gőzzé váló víz elegendő lenne Liverpool összlakosságának napi szükségletére. Az elhasznált tüzelőanyag tömege viszont majdnem eléri azt a szintet, amelyen a brit szén összkivitele négy évvel ezelőtt volt, London összfogyasztásának majdnem a felét.

Az 5801 mozdony kíséretében 15 076 személykocsi, 180 574 teherkocsi van, amelyek 20 millió £ össztőkét képviselnek. Ha valamennyi mozdonyból

és kocsiból egyetlen vonatot alkotnának, az a több mint 600 mérföld hosszú Brighton–Aberdeen-vonalat egészében elfoglalná.

7000-nél több vonat közlekedik naponta, hétnél több vonat a huszonnégy óra minden percében. Az elmúlt évben utasok és szállítmányok több mint 100 millió mérföldet jártak meg, a föld kerületének több mint négyezerszeresét. Az év minden másodpercében 3 mérföldnél hosszabb vasútvonalon tartózkodtak vonatok. Tizenkét millió szarvasmarhát, juhot és sertést utaztattak vasúton, 90 millió tonna árut és ásványt továbbítottak. Az ásványok mennyisége a duplája volt a többi áruénak.

A bruttóbevétel összege 28 millió £-et tett ki. A termelési költségek, eltekintve magának a vasútnak a kopásától, a Midland Compagnie-nál a bevétel 41 %-ára, a Yorkshire- és a Lancashire-vasútnál 42 %-ra, a Westmidland-vonalnál 46 %-ra és a Great-Northern-vonalnál 55–56 %-ra rúgtak, valamennyi vonal átlagkiadása 13 187 368 £, illetve a bevétel 47 %-a volt.

Kiterjedés tekintetében a London- és a North-Western-vasút áll az első helyen. Míg eredetileg a London- és Birmingham-vonalra, a Grand Junctionra*, a Manchester- és Liverpool-vasútra korlátozódott, most szárnyvonalaival keleten Londontól Carlisle-ig és Peterboroughtól Leedsig, nyugaton Holyheadig terjed ki. Igazgatósága ezernél több vasúti mérföld fölött uralkodik és mintegy 20 000 főnyi ipari hadsereg élén áll. Létesítése több mint 36 millió £-be került. Óránkénti bruttóbevétele – éjjel és nappal – 500 £, heti kamatköltsége 1000 £. Ennek a vasútnak a nettójövedelme, éppúgy mint a legtöbb más vasúté, abban az arányban csökkent, ahogy terjedelmének növekedésével kisebb népsűrűségű és kevésbé iparosított körzetekre terjedt ki. Részvényei, melyeket 100 £ értékben bocsátott ki, 240 £-ről lassacskán 92–93 £-re süllyedtek, a 10 %-os osztalékok pedig $3^3/_4$ %-ra. Az üzem roppant terjedelmével egyidejűleg mind ennél a vasútnál, mind más vasutaknál csökkent a részvényesek ellenőrzése, az igazgatóság nagyobb teljhatalmat bitorolt, és ezt nyomon követte a rossz ügykezelés.

Statistische Betrachtungen über
das Eisenbahnwesen

A megírás ideje: 1862 január közepe

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 január 23. (22.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

---

* = nagy összekötő vonalra – *Szerk.*

[Karl Marx]

Lord John Russell államcsínyje

London, 1862 január 17.

Lord John Russell pozíciója az utolsó válság idején mindenképpen kellemetlen volt, még olyan férfiú számára is, akinek egész parlamenti élete bizonyítja, hogy ritkán habozott, ha hivatalos hatalmi pozíció kedvéért valódi hatalmát kellett feláldozni. Senki sem felejtette el, hogy Lord John Russell elvesztette a miniszterelnökséget Palmerstonnal szemben, de mintha senki sem emlékezett volna arra, hogy a külügyminisztériumot megszerezte Palmerstontól. Ország-világ magától értetődő axiómának tartja, hogy Palmerston a kabinetet saját nevében, a külpolitikát pedig Russell nevében irányítja. Az első New York-i békehír megérkeztekor* whigek és toryk[93] versengve dicsőítették Palmerston állambölcsességét, míg Lord John Russell külügyminiszter a harsonázó dícséretnek még foszlányát sem kapta a segédletért. Teljességgel semmibe vették. Ám alighogy kitört a botrány az *eltitkolt* november 30-i amerikai sürgöny** miatt, Russell neve máris feltámadott halottaiból.

Támadás és védelem most felfedezte, hogy a külügyek *felelős* miniszterét Lord John Russellnak hívják! De ekkor Russell türelmének is vége szakadt. A parlament megnyitásának bevárása nélkül, minden miniszteriális szokás ellenére, nyomban közzétette a január 12-i hivatalos „Gazette"-ban[291] a Lord Lyonsszal folytatott saját levelezését. Ez a levelezés bebizonyítja, hogy Adams úr december 19-én felolvasta Seward november 30-i sürgönyét Lord John Russellnak, hogy Russell ezt a sürgönyt kifejezetten elismerte Wilkes kapitány tettéért való *bocsánatkérésnek*, és hogy Adams úr, Russell kijelentései után, biztosra vette a viszály békés kimenetelét. Mit ér e *hivatalos* leleplezés után a december 21-i „Morning Post", amely tagadta, hogy

* *V. ö. 416. old. – Szerk.*
** *V. ö. 421–422. old. – Szerk.*

a „Trent"-esetre vonatkozóan bármilyen sürgöny érkezett volna Sewardtól, mit ér a január 9-i „Morning Post", amely Adams urat vádolta e sürgöny eltitkolásával, mit ér a palmerstoni sajtó 1861 december 19-től 1862 január 8-ig tartó egész harci lármája? Sőt, mi több! Lord John Russellnak 1861 december 19-én Lord Lyonshoz intézett sürgönye bebizonyítja, hogy az angol kabinet *nem* üzent *semmilyen háborús ultimátumot*; hogy Lord Lyons *nem* kapott olyan megbízást, hogy hét nappal „ennek az ultimátumnak" az átnyújtása után hagyja el Washingtont; hogy Russell utasította a követet, hogy a fenyegetésnek még a látszatát is kerülje, végül, hogy az angol kabinet elhatározta, hogy *végleges határozatot* csak az amerikai válasz *kézhezvétele után* hoz. A palmerstoni sajtó által világgá kürtölt egész politika tehát, amely a kontinensen annyi szolgai visszhangra talált, puszta agyrém. Ezt a valóságban sohasem követték. Csak azt bizonyítja, mint az egyik mai londoni lap kijelenti, hogy Palmerston „a Korona *felelős* tanácsadói által kinyilatkoztatott és kötelező politikát keresztülhúzni igyekezett".

Hogy Lord John Russell coup de mainje* úgy érte a palmerstoni sajtót, mint derült égből a villámcsapás, azt a legcsattanósabban a következő tény bizonyítja. A tegnapi „Times" *eltitkolta* a Russell-féle levelezést és egyetlen szóval sem említette. Csak ma szerepel hasábjain egy levonat a „London Gazette"-ből, ezt előszóként egy vezércikk vezeti be, mely aggályosan kerüli a tulajdonképpeni vitakérdést, *az angol nép és az angol kabinet közötti vitakérdést*, s ezt csak egy kedvetlen frázissal érinti, mely szerint „Lord John Russell túlzottan megerőltette magát, hogy Seward november 30-i sürgönyéből *bocsánatkérést* olvasson ki". A Printinghouse Square[175] Jupiter tonansának[249] haragja viszont egy második vezércikkben tör ki, amelyben Gilpin urat, a kormány tagját, a Board of Trade** elnökét és a Manchester-iskola[273] párthívét a kormányban elfoglalt helyére méltatlannak nyilvánítja. Tudniillik Gilpin – azelőtt könyvkereskedő, demagóg, a mértékletesség apostola –, akiben senki sem fog hőst látni, múlt kedden egy nyilvános gyűlésen Northamptonban, melynek parlamenti képviselője, bűnös módon felszólította az angol népet, akadályozza meg nyilvános demonstrációkkal, hogy elhamarkodottan elismerjék a déli Konföderációt[152], amelyet kíméletlenül a rabszolgaság torzszülöttének bélyegzett. Mintha, kiált fel a „Times" megbotránkozva, mintha Palmerston és Russell – a „Times"-nak most megint eszébe jut Lord Russell létezése – nem küzdöttek volna egész életükben a rabszolgaság ellen! Az persze tapintatlanság

* – váratlan sakkhúzása; csínyje, rajtaütése; ökölcsapása – *Szerk.*

** – kereskedelmi minisztérium – *Szerk.*

volt, Gilpin úr *szándékos* tapintatlansága, hogy az angol népet csatasorba szólította egy olyan kormány rabszolgatartó-barát rokonszenvezésével szemben, amelynek maga is tagja. De Gilpin úr, mint mondottuk, nem hős. Egész karrierje arról tanúskodik, hogy kevés hajlama van a mártíromságra. Tapintatlansága *ugyanazon a napon* történt, amikor Lord John Russell a maga coup de mainjét végrehajtotta. Ezért arra következtethetünk, hogy a kabinet korántsem „happy family"*, és egyes tagjai máris megbarátkoztak a „válás" gondolatával.

A „Trent"-dráma miniszteriális angol utójátékánál nem kevésbé figyelemreméltó annak *orosz epilógusa*. Oroszország, amely az egész lárma alatt a háttérben hallgatagon keresztbe fonta karját, most színre lép, vállon veregeti Seward urat – és kijelenti, hogy végre elérkezett a pillanat a semlegesek tengeri jogainak végleges szabályozására. Oroszország, mint tudjuk, hivatva érzi magát arra, hogy a civilizáció sürgető kérdéseit a megfelelő időben, a megfelelő helyen a világtörténelem napirendjére tűzze. Oroszország megtámadhatatlanná válik a tengeri hatalmak számára, mihelyt utóbbiak a semlegesek elleni hadviselő jogaikkal együtt feladják Oroszország külkereskedelme felett gyakorolt hatalmukat. Az 1856 április 16-i párizsi egyezmény,[258] amely helyenként *szó szerint* másolja az Anglia ellen irányuló 1780-as *orosz* „fegyveres" semlegességi szerződést, egyelőre még nem *törvény* Angliában. A sorsnak micsoda játéka lenne, ha az *angol–amerikai* viszály azzal végződne, hogy az angol parlament és az angol Korona egy olyan engedményt szentesítenének, amelyet két angol miniszter önhatalmúlag tett Oroszországnak az *angol–orosz*[19] háború végén.

Ein Staatsstreich Lord John Russells
A megírás ideje: 1862 január 17.
A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 január 21. (20.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* – „boldog család" – *Szerk.*

[Karl Marx]

Egy londoni munkásgyűlés

London, 1862 január 28.

A munkásosztály, ez a nagy túlsúlyban levő alkotóeleme egy olyan társadalomnak, melynek már emberemlékezet óta nincsen *paraszti rendje*, tudvalevően nem rendelkezik képviselettel a parlamentben. Mindamellett nincs politikai befolyás híján. Soha egyetlen jelentős újítást, egyetlen döntő intézkedést sem vezettek be ebben az országban pressure from without (külső nyomás) nélkül, akár az ellenzéknek volt szüksége ilyen pressure-ra a kormánnyal szemben, akár a kormánynak volt rá szüksége az ellenzékkel szemben. Pressure from withouton az angolok nagy, parlamenten kívüli népi tüntetéseket értenek, amelyeket a munkásosztály tevékeny közreműködése nélkül természetesen nem lehet megrendezni. *Pitt* értett ahhoz, hogy a maga antijakobinus háborújában[238] a tömegeket felhasználja a whigek[93] ellen. A katolikus emancipáció, a Reform Bill[167], a gabonatörvények eltörlése[16], a tízórás törvény[292], az Oroszország elleni háború[19], Palmerston összeesküvési törvényjavaslatának elvetése[286], mindez olyan viharos parlamenten kívüli tüntetések gyümölcse volt, amelyekben a munkásosztály hol mesterségesen belehajszolva, hol spontánul cselekedve, majd mint persona dramatis*, majd mint kórus, a főszerepet vagy – a körülményektől függően – a statiszta szerepét játszotta. Annál feltűnőbb az angol munkásosztály magatartása az amerikai polgárháborúval[148] kapcsolatban.

A munkások nyomorúsága, melyet a rabszolgatartó államok blokádjával *indokolt* gyárleállítások és munkaidő-rövidítések az északi ipari körzetekben okoztak, hihetetlen mértékű és napról napra növekszik. A munkásosztály többi része nem szenved ugyanilyen mértékben, de érzékenyen érinti, hogy a pamutipar válsága visszahat a többi iparágra, hogy saját termékeinek kivitele Amerika északi államaiba csökkent a Morrill-tarifa[164] következtében,

* – drámai személy; szereplő – *Szerk.*

a déli államokba pedig megszűnt a blokád miatt. Ezért az angolok amerikai beavatkozása e pillanatban kenyérkérdéssé vált a munkásosztály számára. Ráadásul „natural superiorjai" (természetes elöljárói) semmilyen eszköztől sem riadnak vissza, csakhogy felszítsák a munkások haragját az Egyesült Államok ellen. Megvásárolták a munkásság egyetlen még létező nagy és fölöttébb elterjedt szócsövét, a *„Reynolds' Newspaper"-t* csak azért, hogy az hat hónap óta hetenként megismételje őrjöngő kirohanásokban az angol intervenció ceterum censeóját[285]. A munkásosztály ezért teljességgel tudatában van annak, hogy a kormány csak az intervenciónak alulról felhangzó követelését, a pressure from withoutot lesi, hogy véget vessen az amerikai blokádnak és az angol nyomorúságnak. Ilyen körülmények között bámulatra méltó az a nyakasság, mellyel a munkásosztály hallgat, illetve hallgatását csak azért töri meg, hogy az intervenció ellen, az Egyesült Államok *mellett* emeljen szót. Ez újabb fényes bizonyítéka az angol néptömegek elpusztíthatatlan állhatatosságának, amely Anglia nagyságának titka, és amelynél fogva – Mazzini hiperbolikus nyelvén szólva – az angol közkatona a krími háború és az indiai felkelés[66] idején félistennek tűnt.

A munkásosztály „politikájának" jellemzésére szolgáljon a következő beszámoló egy nagy *munkásgyűlésről*, amelyet tegnap tartottak Maryleboneban, London legnépesebb kerületében:

Az elnöklő *Steadman* úr azzal a megjegyzéssel nyitotta meg a gyűlést, hogy dönteni kell afelől, milyen *fogadtatásban* részesítse az angol nép *Mason és Slidell urakat*:*

„Vegyük fontolóra, vajon ezek a gentlemanek azért utaznak-e ide, hogy a rabszolgákat megszabadítsák láncuktól, vagy pedig, hogy újabb karikát kovácsoljanak ehhez a lánchoz."

Yates úr:

„A munkásosztálynak ez alkalommal nem szabad hallgatnia. A két gentleman, aki az Atlanti-óceánon országunk felé hajózik, rabszolgatartó és zsarnoki államok ügynöke. Nyíltan fellázadtak országuk törvényes alkotmánya ellen, és azért jönnek ide, hogy kormányunkat rábírják a rabszolgatartó államok függetlenségének elismerésére. A munkásosztálynak kötelessége most véleményt nyilvánítani, nehogy az angol kormány azt higgye, hogy közönyösen szemléljük külpolitikáját. Meg kell mutatnunk, hogy a pénzt, melyet az angol nép a rabszolgafelszabadításra költött, nem sza-

* *V. ö. 418–419. old. – Szerk.*

bad haszontalanul elpocsékolni. Ha kormányunk becsületesen cselekedett volna, akkor szívvel-lélekkel támogatta volna az északi államokat ennek az iszonyú lázadásnak az elfojtásában."

A szónok, miután behatóan védelmébe vette az északi államokat és megjegyezte, hogy „Lovejoy úrnak Anglia elleni heves kirohanását az angol sajtó gyalázkodásai provokálták", a következő javaslatot tette:

„Ez a gyűlés határozatban kimondja, hogy a lázadók ügynökei, Mason és Slidell, akik most Amerikából útban vannak Anglia felé, teljességgel méltatlanok országunk munkásosztályának morális rokonszenvére úgy is, mint rabszolgatartók és úgy is, mint bevallott ügynökei annak a zsarnoki frakciónak, amely e pillanatban lázadásban áll az amerikai köztársasággal szemben, s esküdt ellensége a munkásosztály szociális és politikai jogainak az egész világon."

Whynne úr támogatta a javaslatot. Egyébként, úgymond, magától értetődő, hogy Masonnal és Slidellel szemben londoni tartózkodásuk alatt kerülni kell minden személyes inzultust.

Nichols úr, aki „az Egyesült Államok *legészakibb részének*" lakosaként mutatkozott be, de valójában Yancey és Mann urak küldték a gyűlésre advocatus diaboli* gyanánt, tiltakozott a javaslat ellen.

„Azért vagyok itt, mert itt szólásszabadság uralkodik. Nálunk otthon a kormány három hónap óta senkinek sem engedi meg, hogy kinyissa a száját. A szabadságot nemcsak Délen, hanem Északon is szétzúzták. A háborúnak sok ellensége van Északon, de nem mernek beszélni. A betiltott vagy a csőcselék által szétrombolt újságok száma eléri a kétszázat. A déli államoknak ugyanúgy joguk van Északtól elszakadni, ahogy az Egyesült Államoknak joga volt Angliától elszakadni."

Nichols úr ékesszólása ellenére az első javaslatot egyhangúlag elfogadták. Erre újból szólásra emelkedett: „Ha szemére vetik Mason és Slidell uraknak, hogy rabszolgatartók, akkor ugyanez érvényes Washingtonra és Jeffersonra stb."

Beales úr hosszabb beszédben cáfolta meg Nicholst és aztán egy második javaslatot tett:

„Tekintettel a »Times«-nak és más megtévesztő újságoknak azokra a rosszul leplezett erőfeszítéseire, hogy az angol közvéleményt minden

* – az ördög ügyvédje – *Szerk.*

amerikai üggyel kapcsolatban hamis színben tüntessék fel, hogy bennünket tetszőleges ürügyek alapján háborúba bonyolítsanak vérrokonaink millióival, hogy a köztársaság pillanatnyi nehézségeit a demokratikus intézmények megrágalmazására használják fel, – ez a gyűlés úgy véli, hogy a munkások, mivel a nemzet szenátusában nincsenek képviselve, kiváltképpen kötelesek kifejezni rokonszenvüket az Egyesült Államok iránt az Unió fenntartásáért folytatott gigantikus harcában, megbélyegezni a »Times« és a vele rokon arisztokratikus újságok gyalázatos becstelenségét és a rabszolgatartók melletti prókátorkodásukat; a legnyomatékosabban állást foglalni az Egyesült Államok ügyeibe való legszigorúbb be nem avatkozás politikája mellett, s minden esetleges vitának a két fél megbízottai vagy döntőbíróságok útján való rendezése mellett; megbélyegezni a tőzsdei szédelgők sajtószervének háborús politikáját és kifejezésre juttatni legmelegebb rokonszenvüket az abolicionistáknak a rabszolgakérdés végleges megoldására irányuló törekvései iránt."

Ezt a javaslatot egyhangúlag elfogadták, úgyszintén azt a zárójavaslatot is, hogy „Adams úr révén el kell juttatni az amerikai kormányhoz az itt hozott határozatok másolatát mint az angol munkásosztály érzelmeinek és véleményeinek kifejezését".

Ein Londoner Arbeitermeeting

A megírás ideje: 1862 január 28.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 február 2. (32.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Intervencióellenes hangulat

London, 1862 január 31.

Liverpool kereskedelmi nagysága a *rabszolgakereskedelemből* származtatja eredetét. Az egyedüli, amivel Liverpool hozzájárult Anglia versirodalmának gazdagításához, a rabszolgakereskedelmet magasztaló ódák. Ötven évvel ezelőtt *Wilberforce*-nak életveszélyes volt Liverpool földjére lépni. Ahogy az előző században a rabszolgákkal, ebben a században a rabszolgaság termékével – a gyapottal – folytatott kereskedelem volt Liverpool nagyságának anyagi alapja. Nem csoda hát, hogy Liverpool a szecesszió[136] angol barátainak központja. Csakugyan az *egyetlen* város az Egyesült Királyságban, ahol lehetséges volt a legutóbbi válság alatt az Egyesült Államok elleni háború érdekében egy úgyszólván nyilvános gyűlést rendezni.* És mit mond Liverpool most? Hallgassuk meg egyik legnagyobb napilapját, a „Daily Post"-ot[293].

„The cute Yankee" (A ravasz jenki) című szerkesztőségi cikkében egyebek között ez áll:

„A jenkik, szokott ügyességükkel, egy látszólagos veszteséget valóságos nyereséggé változtattak, és Angliát az előnyük szolgálatára bírták... Nagy-Britannia tényleg érvényre juttatta hatalmát, de milyen célból? Az Egyesült Államok megalapítása óta a jenkik mindenkor igénybe vették azt az előjogot, hogy a semleges lobogó alatt vitorlázó utasok oltalomban részesülnek a hadviselő felek minden beavatkozásával és támadásával szemben. Mi a legvégsőkig vitattuk ezt az előjogot az antijakobinus háború[238], az 1812–14-es angol–amerikai háború[231] alatt, és még legutóbb is 1842-ben a Lord Ashburton és Daniel Webster államtitkár tárgyalásai alatt[261]. Most fel kell hagynunk az oppozícióval. *A jenki-elv*

* *V. ö. 370–371. old. – Szerk.*

győzött. Seward úr leszögezi a tényállást, kijelenti, hogy mi elvi engedményt teszünk, és hogy az Egyesült Államok a »Trent«-eset révén olyan koncessziót kap tőlünk, amelynek elérésére mindeddig hasztalanul merítette ki a diplomácia és a háború összes eszközeit."

Még fontosabb a „Daily Post" beismerése a közvéleménynek még Liverpoolban is bekövetkezett pálfordulásáról.

„A konföderáltak"[152], mondja, „bizonyára semmit sem követtek el, ami miatt a számukra eddig kedvező vélemény elvesztésével kellene lakolniok. Éppen ellenkezőleg! Tudniillik harcoltak és hallatlan áldozatokat hoztak. Ha nem kapják meg függetlenségüket, mindenkinek el kell ismernie, hogy azt megérdemlik. De bárhogy is legyen, a közvélemény áramlata most keresztezi igényeiket. Még négy héttel ezelőtt derék fickók (fine fellows) voltak. Most nagyon szomorú bandának (a very sorry set) nyilvánítják őket... Valóban reakció következett be. A rabszolgaságellenes szekta, amely a népi felzúdulás láttára megszeppenve hallgatott, most teli torokkal emberkereskedelem és lázadó rabszolgatartók ellen mennydörög!... Nem borítják-e el még a mi városunk falait is nagy plakátok, telve denunciációkkal és mérges szidalmakkal Mason és Slidell urak, a szökevény rabszolgákról hozott átkos törvény[188] értelmi szerzői ellen?... A konföderáltak a »Trent«-ügy folytán veszítettek. Nyerniök kellett volna vele, de romlásukra vált. Ez az ország megvonta tőlük rokonszenvét, és mihamarabb meg kell barátkozniok a dolgok e furcsa állásával. Nagyon rossz bánásmódban részesültek, de a dolog ennyiben marad (there will be no redress)."

A szecesszióbarát liverpooli napilap e beismeréséből könnyen megmagyarázható az a megváltozott hangnem, melyben Palmerston néhány fontos szócsöve most hirtelen, a parlament megnyitása előtt beszél. Így a múlt szombati „Economist" „*Respektálandó-e a blokád?*" címmel hozott cikket.

A cikk abból az *axiómából* indul ki, hogy a blokád pusztán *papírblokád*, megsértését tehát a nemzetközi jog megengedi. Franciaország a blokád erőszakos kiküszöbölését kívánja. A kérdés gyakorlati eldöntése tehát Anglia kezében van, amelynek nagy és sürgető indokai vannak ilyen lépés megtételére. Főként pedig szüksége van az amerikai gyapotra. Mellesleg megjegyezve, nem világos, hogy egy „pusztán papírblokád" miként akadályozhatja meg a gyapot szállítását.

„De mindamellett", kiált fel az „Economist", „Angliának respektálnia

kell a blokádot." Miután ezt az ítéletet egy sereg hamis érvvel indokolja, végre kibújik a szög a zsákból.

„Ilyen esetben", mondja, „az egész országnak a kormány mögött kellene állnia! Az angol nép nagy tömege viszont még nincs *felkészülve* olyan beavatkozásra, amelynek még az a látszata is lehetne, hogy mi támogatjuk egy rabszolgaköztársaság létesítését. A Konföderáció szociális rendszere a rabszolgaságon alapul; a föderalisták[148] erőnek erejével igyekeztek meggyőzni minket arról, hogy a szecesszió gyökere a rabszolgaság, s hogy ők, a föderalisták, ellenségei a rabszolgaságnak – a rabszolgaságtól pedig mi határtalanul irtózunk . . . Ebben rejlik a népi felindulás tulajdonképpeni tévedése. A rabszolgafelszabadítás egyetlen biztos útja az Unió feloszlatása, nem pedig helyreállítása, a Dél függetlensége, nem pedig veresége. Reméljük, hogy ezt alkalomadtán világossá tehetjük olvasóink előtt. De *egyelőre ez még nem világos. Az angolok többsége másként gondolkodik*. És amíg kitartanak e mellett az előítélet mellett, kormányunk bármely intervenciója, amely Észak tényleges ellenfeleivé és Dél állítólagos szövetségeseivé tenne bennünket, aligha találna a brit nemzet őszinte együttműködésének támogatására."

Más szavakkal: ilyen intervenció kísérlete megbuktatná a kormányt. És ebből az is megmagyarázható, hogy a „Times" miért nyilatkozik olyan határozottan minden intervenció ellen és Anglia semlegessége mellett.

Interventionsfeindliche Stimmung

A megírás ideje: 1862 január 31.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 február 4. (34.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A gyapotválságról

Néhány nappal ezelőtt tartották meg a *manchesteri kereskedelmi kamara* évi gyűlését. A kamara Lancashire-t, az Egyesült Királyság legnagyobb ipari kerületét és a brit pamutgyártás fő székhelyét képviseli. A gyűlés elnöke, E. Potter úr és a gyűlés fő szónokai, Bazley és Turner urak Manchestert és Lancashire egy részét képviselik az Alsóházban. A gyűlés tárgyalásaiból tehát *hivatalosan* értesülünk arról, hogy milyen magatartást fog tanúsítani az angol pamutipar nagy központja az amerikai válsággal kapcsolatban a „nemzet szenátusában".

A kereskedelmi kamara *előző évi* gyűlésén Ashworth úr, Anglia egyik legnagyobb pamutbárója, pindaroszi fellengzősséggel ünnepelte a pamutiparnak az utóbbi évtizedben beállt hallatlan bővülését. Nevezetesen kiemelte, hogy még az 1847-es és 1857-es kereskedelmi válságok sem okoztak kiesést az angol pamutfonalak és szövetek kivitelében. Ő ezt a jelenséget az 1846-ban bevezetett szabadkereskedelmi rendszer csodatevő erejével magyarázta. Már akkor furcsán hangzott, hogy ez a rendszer, jóllehet képtelen volt Angliát az 1847-es és 1857-es válságoktól megmenteni, képes lett volna egy *speciális* angol iparágat, a pamutipart, mentesíteni e válságok hatásától. De mit hallunk ma? Az összes szónokok, Ashworth urat beleértve, elismerik, hogy 1858 óta hallatlanul túltelítették az ázsiai piacokat, és hogy a tömeges és folytonos *túltermelés* következtében a mostani pangásnak még az amerikai polgárháború[148], a Morrill-tarifa[164] és a blokád nélkül is be kellett volna következnie. Hogy e súlyosbító körülmények nélkül az utóbbi év kivitelében mutatkozó kiesés elérte volna-e a 6 millió font sterlinget, az természetesen nyílt kérdés marad, de nem tűnik valószínűtlennek, ha azt halljuk, hogy Ázsia és Ausztrália főbb piacai 12 hónapra el vannak látva angol pamutgyártmányokkal.

Az angol pamutipar eddigi válsága tehát, az *ebben* az ügyben mérvadó manchesteri kereskedelmi kamara beismerése szerint, nem az amerikai blokádnak, hanem az angol túltermelésnek az eredménye. De milyen követ-

kezményei lennének az amerikai polgárháború folytatódásának? Erre a kérdésre ismét egyértelmű választ kapunk: a munkásosztály mértéktelen szenvedése és a kisebb gyárosok tönkremenetele. „Londonban", jegyezte meg Cheetham úr, „azt mondják, van még elég gyapotunk, hogy tovább dolgoztassunk. De nemcsak a gyapotról van szó, hanem mindenekelőtt a gyapot *áráról*. A jelenlegi árakkal felemésztődnék a gyárosok tőkéje."

A kereskedelmi kamara mégis határozottan kijelenti, hogy *ellenez minden intervenciót* az Egyesült Államokban, habár tagjainak többsége eléggé a „Times" befolyása alatt áll ahhoz, hogy az Unió feloszlatását elkerülhetetlennek tartsa.

„Az intervenció lenne az utolsó dolog", mondja Potter úr, „amit mi javasolnánk. Manchester az utolsó hely, ahonnan ilyen javaslat kiindulna. Semmi sem fog minket arra indítani, hogy olyasmit javasoljunk, ami erkölcsileg helytelen."

Bazley úr:

„Az amerikai viszályt alá kell rendelni a be nem avatkozás legszigorúbb elvének. Ama nagy ország népének háborítatlanul kell saját ügyeit rendeznie."

Cheetham úr:

„Kerületünk uralkodó véleménye a leghatározottabban ellenez az amerikai viszályba való minden intervenciót. Szükséges, hogy ezt világosan kimondjuk, mert kétség esetén más oldalról rendkívüli nyomást gyakorolnának a kormányra."

Mit javasol tehát a kereskedelmi kamara? Az angol kormány küszöbölje ki mindazokat az adminisztratív jellegű akadályokat, amelyek az *indiai* gyapottermelést még mindig gátolják. Nevezetesen szüntesse meg az angol pamutfonalakat és szöveteket Indiában terhelő 10 százalékos beviteli vámot. Alighogy a Kelet-indiai Társaság uralmát megszüntették,[86] alighogy Kelet-Indiát a brit birodalomba bekebelezték, Palmerston Indiában bevezettette Wilson úrral ezt a beviteli vámot, mégpedig ugyanabban az időben, amikor az angol–francia kereskedelmi szerződésért Szavoját és Nizzát eladta. Miközben a francia piacot bizonyos mértékben megnyitották az angol ipar előtt, a kelet-indiai piacot nagyobb mértékben elzárták előle.

Bazley úr erre vonatkozólag megjegyezte, hogy a szóban forgó vám bevezetése óta nagy mennyiségben vittek ki gépeket Bombayba és Kalkuttába, ahol is angol típusú gyárak létesültek. Ezek arra készülnek, hogy

elkaparintsák az angliai gyárosok elől a legjobb indiai gyapotot. Ha a 10 százalék beviteli vámhoz hozzászámítunk 15 százalékot a szállításért, akkor az angol kormány kezdeményezése által mesterségesen életrehívott vetélytársak 25 százalékos védővámot élveznek.

Az angol iparmágnások gyűlése általában keserű lehangoltsággal nyilatkozott arról a védővámos irányzatról, mely a gyarmatokon, nevezetesen Ausztráliában is, mind jobban elharapódzik. Az urak elfelejtik, hogy a gyarmatok másfél évszázadon át hasztalanul tiltakoztak az anyaország „gyarmati rendszere" ellen. Akkor a gyarmatok szabadkereskedelmet kívántak. Anglia ragaszkodott a megszorításokhoz. Most Anglia prédikálja a szabadkereskedelmet, és a gyarmatok vélik úgy, hogy az Angliával szemben alkalmazott védővámrendszer jobban megfelel érdekeiknek.

Zur Baumwollkrise

A megírás ideje: 1862 február eleje

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 február 8. (38.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Angolok

A kontinentális ember képzetében a szigetország John Bullja[18] „eredetiségével" vagy „egyéniségével" válik ki. Ez a képzet nagyjában és egészében összetéveszti a múlt angolját a jelen angoljával. Erősen fejlett osztálykülönbségek, rendkívüli munkamegosztás és a sajtó brahminjai által alakított úgynevezett „közvélemény", éppen ellenkezőleg, a jellemek olyan egyhangúságát szülték, amely például egy Shakespeare számára felismerhetetlenné tenné honfitársait. A különbségek már nem az egyének, hanem „foglalkozásuk" és osztályuk tartozékai. A foglalkozásán kívül, a mindennapi érintkezésben egyik „tisztes" angol annyira hasonlít a másikra, hogy még Leibniz is alig fedezhetne fel közöttük különbséget, valamilyen differentia specificát*. Az annyit magasztalt egyéniség, valamennyi politikai és társadalmi szférából száműzetvén, utolsó menedékét a magánélet rigolyáiban és hóbortjaiban találja meg, hogy itt aztán hébe-hóba sans-gêne** és tudatos humorral még érvényre juttassa magát. Ezért van az, hogy főként a bíróságokon – e nagy nyilvános arénákban, ahol a magánhóbortok összeütközéseinek robbanása lejátszódik – jelenik meg az angol még mindig sui generis*** lény gyanánt.

Ez után az előzetes megjegyzés után lássunk egy épületes bírósági jelenetet, amely néhány nappal ezelőtt a Court of Exchequerben[270] játszódott le. Personae dramatis° egyfelől Sir Edwin Landseer, a jelenkor legnagyobb angol festője, másfelől a Haldane urak, elsőrangú londoni ruhaművészek; Sir Edwin a vádlott, a Haldane urak a vádlók. A corpus delictit°° egy felöltő és egy frakk képezte, 12 font sterling árban, amit a festő vonakodott

---

* – sajátos (fajlagos) különbséget – *Szerk.*
** – fesztelenül – *Szerk.*
*** – a maga nemében egyedülálló – *Szerk.*
° – drámai személyek; szereplők – *Szerk.*
°° – bűntárgyat; bűnjelet – *Szerk.*

megfizetni. Ballantine úr volt Landseer védője, Griffiths úr Haldane ügyvédje.

Haldane tanúsítja: Sir Edwin Landseer mindkét darabot megrendelte. Elküldték neki próbára, és ő panaszkodott a gallérmagasság miatt. Ezt megigazították. Most aztán arról panaszkodott, hogy nem tudja őket viselni, mert melegek és kényelmetlenek. Azonkívül karcolják a nyakát. A vádlott kívánságának megfelelően különböző igazításokat eszközöltek. Végül a vádlók megtagadtak minden további módosítást, hacsak külön meg nem fizeti nekik. Landseer erre mindkét darabot visszaküldte szolgájával. A vádló erre a következő levelet küldte neki:

„Tisztelettel bátorkodunk Önnek a két ruhát elküldeni, miután azokat a legutóbbi utasításának megfelelően ismét átalakítottuk. Az a számos és eredménytelen módosítás, amelyről Ön beszél, az Ön hibája. Az első próbánál a kabátok kiválóan jól álltak; de ha Ön a testét a legértelmetlenebb pozitúrákba torzítja, akkor nincs az az emberi tudomány, mellyel Önnek kedvére lehetne tenni." (Nevetés) „Mi fölöttébb vonakodva csináltuk meg az Ön által kívánt alakításokat, mert fölöslegesnek és idétlennek tartottuk őket. Most azonban nem áll módunkban, hogy továbbra is engedjünk Önnek. Arról a követeléséről, hogy az öltönyöket visszavegyük, szó sem lehet. Mellékelten csatoljuk tehát a számlát és kérjük annak mielőbbi rendezését."[294]

Ballantine ügyvéd: Csak nem akarják azt állítani, hogy a kabátok most megfelelnek? *Haldane*: Ezt állítom.

Ballantine: Nem álltak-e jobban, mielőtt átalakították őket? *Haldane*: Igen. – B.: A kabát nem az Önök specialitása. Önök a nadrágszakmában nagyok, nemde? – H.: Nos, igen! Nadrágjaink híresebbek. – B.: De nem a kabátjaik? Alfred Montgomery úr, aki Sir Edwin Landseernek Önöket ajánlotta, nem óvta-e őt az Önök kabátjaitól? H.: Igen, ezt tette. – B.: Ön vagy a fivére nem mondta-e Sir Edwinnek, hogy szívesebben megcsinálnák neki a kabátokat ingyen, mintsem hogy egyáltalán ne csinálják meg? – H.: Semmi ilyesmit nem mondtunk. – B.: Mit értenek Önök a gallérok „legyengítésén"? – H.: Sir Edwin panaszkodott, hogy a kabátgallér karcolja a nyakát. Ezért legyengítettük a gallért, azaz kisebb méretre csökkentettük. – B.: És mennyit számítanak fel ezért a csökkentésért? – H.: Két vagy három fontot.

Ballantine ügyvéd: Sir Edwin Landseer szükségesnek tartotta, hogy panaszt tegyen a Haldane-féle sértő levél miatt. Montgomery úr azt tanácsolta Sir Edwinnek, hogy teste alsó részét bízza a Haldane cégre, a felsőt

azonban a világért sem. Noha Sir Edwin nagy művész, az ilyen dolgokban igazi gyermek, így megkockáztatta a vakmerő megbízást, és az esküdtszék most látja a következményeket. A vádló, akit az esküdtek imént a tanúk padján láttak, szintén nagy művész. De a nagy művész átformálja-e valaha is művét? Műve kiválóságának érzetében azzal együtt kell állnia vagy buknia; Haldane azonban nem állt ki műve kiválósága mellett. Egyetértett az átalakításokkal, amennyire ezek saját elveinek megfeleltek. És aztán két-három fontot kívánt a kontárkodásért! Abban a megtiszteltetésben van részem, hogy itt olyan bírósághoz fordulhatok, amely kabátot visel; megkérdem tőle, van-e a világon nagyobb kínszenvedés annál, mint amikor merev a gallér a nyakunknál? Úgy hallom, hogy amikor Sir Edwin e kabátok közül az egyiket magára öltötte, nyaka egy csavarszorítóba került, Anglia pedig ama veszélybe, hogy elveszti egyik művészét. Sir Edwin egyetért azzal, hogy felvegye a kérdéses kabátokat itt a bíróság előtt, és az esküdt urak akkor saját megfigyelésük szerint dönthetnek. Most felszólítom Sir Edwint tanúnak, és ő el fogja Önöknek beszélni a két kabát történetét.

Sir Edwin Landseer: . . .Amikor a kabátokat felvettem, – a gallér így állt. (Ekkor Sir Edwin megfordult és harsogó nevetés közepette hátát mutogatta az esküdteknek, miközben azt a benyomást keltette bennük, hogy hirtelen gutaütést kapott.) . . . Felajánlottam, hogy akármelyik szabó döntőbírói ítéletének alávetem magam; de mindezzel együtt mindenkinek magának kell a legjobban tudnia, hogyan áll rajta a kabát, vagy hol szorítja a cipő.

Griffiths úr: Mit mondott Montgomery úr, amikor a Haldane céget ajánlotta önnek? – Azt mondta nekem: „Sir Edwin, Ön általában nem olyan szerencsés a nadrágjaival, mint a kabátjaival."

Griffiths: Óhajtja a kabátokat itt magára ölteni? – Miért ne? (Felveszi az egyik kabátot.) Ám lássák! (Nevetés.)

Martin (a bíró): Van itt az esküdtek között egy szabó, lenne szíves ez az úr a corpus delictit alaposan megtekinteni?

Nevezett szabó elhagyja az esküdtek padját és odamegy Sir Edwinhez, felvéteti vele a frakkot és a felöltőt, műértelemmel szemléli őket és megrázza fejét.

Griffiths: Sir Edwin, Ön túl szűknek találja a frakkot? – Igen! (Nevetés.) – Túl keskenynek? kérdem én. – Hát le kellene vetnem, ha *benne* kellene ebédelnem.

Ballantine: Akkor, Sir Edwin, ne szorongjon tovább benne. Szabadítsa meg magát tőle. – Hálásan köszönöm. (Leveti a kabátokat.)

Mindkét ügyvéd patétikus perbeszéde és a bíró tréfás összegezése után, amely főként arra utalt, hogy az angol kényelmet nem szabad feláldozni a

Haldane cég művészeti eszményeinek, az esküdtszék szavazata Sir Edwin Landseer mellett döntött.

Englisch

A megírás ideje: Kb. 1862 február 3.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 február 9. (39.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A felirati vita a parlamentben

London, 1862 február 7.

A parlament megnyitása fénytelen ceremónia volt. A királynő nem volt jelen és a trónbeszédet a lordkancellár* olvasta fel, ami minden teátrális hatást száműzött. Maga a trónbeszéd rövid, anélkül hogy csattanós lenne. Összefoglalja a külpolitika fait accomplijait** és azok megítélése végett a parlament elé terjesztett dokumentumokra utal. Egyetlenegy mondat keltett bizonyos szenzációt, az a mondat, melyben a királynő „trusts" (reméli, hiszi), hogy „nincs ok félni Európa békéjének megzavarásától". Ez a mondat valójában azt jelenti, hogy az európai béke a remény és a hit birodalmába tartozik.

Az urakat, akik a két Házban a trónbeszéd megválaszolását előterjesztették, a miniszterek erre az ügyletre a parlamentáris gyakorlatnak megfelelően már három héttel előbb kirendelték. Válaszuk a szokásnak megfelelően a trónbeszéd terjengős visszhangjából és olyan hízelgő dicséretekből állt, amelyeket a miniszterek önmaguknak a parlament nevében osztogatnak. Amikor 1811-ben Sir *Francis Burdett* megelőzte a felirat hivatalos javaslattevőit és megragadta az alkalmat, hogy a trónbeszédet éles kritika tárgyává tegye, szinte maga a Magna Charta[295] látszott veszélyben forogni. Azóta ilyen szörnyűség többé nem fordult elő.

A trónbeszéd-vita magva tehát a hivatalos ellenzéki klubok „jelzéseire" és a miniszterek „ellenjelzéseire" szorítkozott. De ezúttal az érdeklődés inkább akadémiai volt, semmint politikai. Szóba került, hogy ki tartotta a legjobb halotti beszédet Albert herceg fölött, aki élete folyamán az angol oligarchia igáját korántsem érezte könnyűnek. A vox populi*** szerint

* Gladstone. – *Szerk.*

** – befejezett tényeit – *Szerk.*

*** – nép szava – *Szerk.*

Derby és Disraeli vitték el az akadémiai pálmát, előbbi mint természetadta szónok, a másik mint a szónoklat művésze.

A vita „ügyleti" része az *Egyesült Államok*, *Mexikó* és *Marokkó* körül forgott.

Az *Egyesült Államokkal* kapcsolatban az *Outs* (hivatalon kívüliek) megdicsérték az *Ins** (beati possidentes**) politikáját. *Derby*, a Lordok Házának konzervatív vezére, és *Disraeli*, az Alsóház konzervatív vezére nem a kabinettel, hanem egymással szemben helyezkedtek ellenzéki álláspontra.

Derby mindenekelőtt szabadjára engedte bosszúságát amiatt, hogy hiányzik a „pressure from without"***. „Csodálja", mondta, a gyári munkások sztoikus és méltóságteljes magatartását. Ami viszont a gyárak urait illeti, őket ki kell rekesztenie a dicséretéből. Nekik az Amerika által keltett zavar éppen kapóra jött, mert túltermelés és valamennyi piac túltelítettsége őket minden körülmények között a termelés megszorítására kényszerítette volna.

Derby továbbá hevesen támadta az Unió kormányát, „amely önmagát és népét a legméltatlanabb megalázásnak tette ki" és nem cselekedett „gentleman" módjára, mert nem ragadta magához a kezdeményezést és nem szolgáltatta ki önként Masont, Slidellt és társait és nem mutatott töredelmet. Alsóházi szekundánsa, *Disraeli* úr azonnal megértette, hogy Derby kirohanása mennyire csorbítja a konzervatívok miniszteriális reményeit. Ezért, éppen ellenkezőleg, így nyilatkozott: „Ha szemügyre veszem azokat a nagy nehézségeket, amelyekkel Észak-Amerika államférfiainak küzdeniök kellett, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy nézetem szerint férfiasan és bátran szálltak szembe ezekkel a nehézségekkel."

Másfelől – szokott következetességével – *Derby* tiltakozott a tengeri jogra vonatkozó „új tanok" ellen. Anglia a hadviselők jogait mindenkor megvédte a semlegesek igényeivel szemben. Igaz, Lord Clarendon 1856-ban „veszélyes" engedményt tett Párizsban.[258] Szerencsére ezt a Korona még nem ratifikálta, úgyhogy „ez nem változtatja meg a nemzetközi jog állapotát". *Disraeli* úr viszont, itt nyilvánvalóan a kormánnyal egyetértésben, e pont bárminő érintését kerülte.

Derby helyesli a miniszterek benemavatkozási politikáját. Szerinte *még* nem érkezett el a déli Konföderáció[152] elismerésének ideje, de ő hiteles dokumentumokat kíván annak megítélésére, hogy „mennyire hatékony és

* – *Outs* = kintiek, azaz ellenzékben levők; *Ins* = bentiek, azaz kormányon levők – *Szerk.*

** – boldog birtokosok – *Szerk.*

*** *V. ö. 429. old.* – *Szerk.*

ennélfogva törvényesen kötelező a blokád". Ezzel szemben Lord *John Russell* kijelentette, hogy az Unió kormánya kellő számú hajót alkalmazott a blokádhoz, melyet azonban nem mindenütt hajtott végre következetesen. *Disraeli* nem óhajt ítéletet alkotni a blokád természetéről, de kormánydokumentumokat kíván felvilágosítás végett. Annál is inkább óva int a Konföderáció mindenfajta elhamarkodott elismerésétől, minthogy Anglia e pillanatban kompromittálja magát egy olyan amerikai állam (Mexikó) fenyegetésével, amelynek függetlenségét előzőleg ő maga elismerte.

Az *Egyesült Államok* után *Mexikó* került sorra.[204] Egyetlen parlamenti tag sem ítélte el a hadüzenet nélküli háborút, de azt igen, hogy a „benemavatkozási politika" cégérével beleszólnak egy ország belügyeibe, és hogy Anglia szövetséget kötött Franciaországgal és Spanyolországgal egy féligmeddig védtelen ország terrorizálására. Az *Outok* valójában csak jelezték, hogy Mexikót ürügynek tartalékolják pártmanőverekhez. *Derby* dokumentumokat kíván a három hatalom egyezményéről, mind pedig az egyezmény kivitelezésének módjáról. Helyesli az egyezményt, mert – nézete szerint – a helyes út mindegyik szerződő fél számára abban állt, hogy igényeit a többiektől *függetlenül* érvényesítse. Bizonyos hivatalos híresztelések miatt attól fél, hogy legalábbis az egyik hatalom – Spanyolország – a szerződés keretén túlmenő hadműveleteket vett célba. Mintha Derby a spanyolországi nagyhatalom részéről csakugyan feltételezné azt a vakmerőséget, hogy Anglia és Franciaország akarata *ellenére* cselekedjék! Lord *John Russell* ezt válaszolta: A három hatalom *azonos* célt követ, és gondosan kerülni fogják, hogy a mexikóiakat akadályozzák saját kormányzati ügyeik rendezésében.

Az Alsóházban *Disraeli* úr a beterjesztett dokumentumok megvizsgálása előtt tartózkodik mindenféle ítélettől. Ellenben „a kormány bejelentését *gyanúsnak*" találja. Mexikó függetlenségét Anglia elsőként ismerte el. Ez az elismerés egy nevezetes politikára emlékeztet – a Szent Szövetség[58] ellenes politikára – és egy nevezetes férfiúra, *Canningra*. Mily különös indíték hajtotta hát Angliát arra, hogy az első csapást mérje erre a függetlenségre? Ezenfelül az intervenció igen rövid idő alatt megváltoztatta ürügyét. Eredetileg arról volt szó, hogy elégtételt kell venni angol alattvalók ellen elkövetett méltánytalanságért. Most új kormányzati elvek bevezetését és új dinasztia létesítését rebesgetik. Lord *Palmerston* az előterjesztett iratokra utal, arra az egyezményre, amely megtiltja, hogy a szövetségesek Mexikót „leigázzák" és népszerűtlen kormányzati formát erőltessenek rá. De egyszersmind ajtót nyit egy diplomáciai kibúvónak. Hallomásból tudja, hogy Mexikóban van egy párt, mely a köztársaságot monarchiává szeretné változtatni. Nem ismeri e párt erejét. Ő „csak azt óhajtja, hogy létesítsenek Mexikóban *valamiféle*

kormányzatot, amellyel idegen kormányok tárgyalhatnak". Tehát „új" kormányzati forma létesítését óhajtja. A *jelenlegi kormányzatot nem-létezőnek nyilvánítja.* Anglia, Franciaország és Spanyolország szövetségének a Szent Szövetség azon előjogát vindikálja, hogy idegen kormányzatok létezése vagy nem-létezése fölött döntsön. „Ez a legtöbb", tette hozzá szerényen, „amit Nagy-Britannia kormánya elérni szándékszik." Más semmit!

A külpolitika utolsó „nyitott kérdése" *Marokkót* érintette. Az angol kormány egyezményt kötött Marokkóval abból a célból, hogy ez az ország meg tudja fizetni adósságát Spanyolországnak, olyan adósságot, amellyel Spanyolország Anglia engedélye nélkül sohasem terhelhette volna meg Marokkót. Bizonyos személyek úgy látszik pénzt előlegeztek Marokkónak a Spanyolország számára teljesítendő határidős fizetésekre, s ezáltal megfosztották Spanyolországot Tetuán további megszállásának[296] és a háború újrafelvételének ürügyétől. Az angol kormány egy vagy más módon szavatolta ezeknek a személyeknek a kölcsöneik kamatait, a maga részéről pedig biztosítékul átveszi Marokkó vámházainak igazgatását. A marokkói függetlenség biztosításának ezt a módját Derby „rather strange-nek" (eléggé idegenszerűnek) találta, de választ nem csalt ki a miniszterekből. Az Alsóházban *Disraeli* úr részletesebben belebocsátkozott e tranzakcióba, amely „némiképp alkotmányellenes", mivel a miniszterek a parlament háta mögött újabb pénzkötelezettségekkel terhelték meg Angliát. *Palmerston* válaszképpen egyszerűen a beterjesztett „dokumentumokhoz" utasította.

Belügyeket alig érintettek. Derby csak arra intette a képviselőket, óvakodjanak olyan „izgató" vitakérdésektől, mint amilyen a parlamenti reform, tekintettel a „királynő kedélyállapotára". Ő kész arra, hogy rendszeresen lerója a csodálat adóját az angol munkásosztálynak, azzal a feltétellel, hogy a munkásosztály a népképviseletből való kirekesztését ugyanolyan önmegtartóztató sztoicizmussal viseli el, mint az amerikai blokádot.

Tévednénk, ha a parlament idillikus megnyitásából idillikus jövendőre akarnának következtetni. Ellenkezőleg! A parlament feloszlása vagy a kormány feloszlása, – ez az idei ülésszak jelszava. Később majd alkalom adódik ennek az alternatívának a megindokolására.

Die Adressdebatte im Parlament
A megírás ideje: 1862 február 7.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 február 12. (42.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A mexikói bonyodalom

London, 1862 február 15.

A mexikói intervencióról[204] nemrég megjelent Kékkönyv[297] a modern angol diplomácia rendkívül megbélyegző leleplezését tartalmazza, feltárja e diplomácia minden képmutató álszenteskedését . . ., a gyengékkel szembeni erőszakosságot, az erősek előtti csúszó-mászó magatartást és a nemzetközi jog teljes semmibevevését. Legközelebbre kell hagynom azt a feladatot, hogy a Downing Street[50] és a Mexikóban tartózkodó brit képviselők közt váltott leveleket alaposan elemezve, megcáfolhatatlan bizonyítékát adjam annak, hogy a jelenlegi bonyodalom angol eredetű, hogy Anglia volt a kezdeményező az intervenció létrejöttében és hogy ezt olyan gyatra és egymásnak ellentmondó ürügyekkel tette, amelyek még el sem takarhatták eljárásának valódi, de be nem vallott indítékait. A mexikói intervenció megindításában alkalmazott eszközöknek ezt az alávalóságát csak az a szenilis ostobaság múlja fölül, amellyel a brit kormány meglepetést színlel és igyekszik kibújni az önmaga szőtte gyalázatos terv végrehajtása alól. Először a kérdésnek utóbb említett részével szeretnék foglalkozni.

1861 december 13-án Istúriz úr, a londoni spanyol követ jegyzéket adott át John Russellnak.[298] Ez a jegyzék azokat az utasításokat tartalmazta, amelyeket a kubai főparancsnok a mexikói expedíció élén álló spanyol parancsnokoknak küldött. John Russell félretette a jegyzéket és hallgatott. December 23-án Istúriz úr újabb jegyzéket intéz hozzá és abban kifejti, milyen okok indították a spanyol expedíciót arra, hogy az angol és a francia csapatok megérkezése előtt elhagyja Kubát. John Russell ezúttal is félreteszi a jegyzéket és továbbra is hallgat. Istúriz úr, mivel tudni szeretné, nem jelent-e bajt ez a hosszan tartó hallgatagság, amely oly szokatlan a Bedford-ház e bőbeszédű ivadékánál, személyes megbeszélést sürget. A megbeszélésre alkalmat adtak neki, s ez január 7-én folyt le. John Russell már több mint egy hónapja nagyon jól tudta, hogy Spanyolország egyoldalúan megindította

a hadműveleteket Mexikó ellen. Majdnem egy hónap telt el azóta, hogy Istúriz úr az eseményt hivatalosan közölte vele. Ennek ellenére a spanyol nagykövettel folytatott személyes megbeszélés során John Russell egy olyan szót sem ejt, amely „Serrano tábornok elhamarkodott lépései" miatt a legcsekélyebb visszatetszést vagy meghökkenést árulná el, és kijelentései a legkevésbé sem keltik Istúriz úrban azt a benyomást, hogy nincs minden rendben, és hogy a brit kormány nem helyesli teljes mértékben a spanyolok eljárását. Istúriz úr kasztíliai büszkesége természetesen elutasítja azt a gondolatot, hogy Spanyolországgal játékot űztek hatalmas szövetségesei és egyszerűen eszközt csináltak belőle. Ámde közeledett a parlamenti ülésszak ideje, és John Russellnak egy sereg levelet kellett megfogalmaznia, nem nemzetközi ügyben, hanem a parlament használatára. Ezért január 16-án megszövegez egy levelet, amelyben meglehetősen mérges hangon felvilágosítást kér Spanyolország egyoldalú kezdeményezéséről. Egyszerre olyan kétségek és aggályok zavarják e magabiztos, őszinte és gyanútlan államférfiú nyugodt álmát, amelyek több mint egy hónapon át szunnyadtak keblében és egyáltalán nem árulták el létüket január 7-én, az Istúriz úrral folytatott személyes megbeszélés során. Istúriz úr megdöbben, és január 18-án kelt válaszában kissé emlékezteti őexcellenciáját azokra az alkalmakra, amikor elmulasztott hangot adni ennek az elkésett haragnak. Tulajdonképpen vissza adja a kölcsönt őexcellenciájának és Spanyolország kezdeményezését indokolva ugyanolyan naivnak tetteti magát, mint amilyennek Lord Russell mutatkozott, amikor magyarázatot kért. „Kuba főparancsnoka", mondja Istúriz, „azért jött túl korán, mert attól félt, hogy túl későn érkezik Veracruzba." „Azonkívül", s itt egy szúrást ad Lord Johnnak, „az expedíció már régen minden tekintetben készen állt", jóllehet a főparancsnok december közepéig „nem ismerte a szerződés részleteit és a hajórajok kijelölt találkozóhelyét". A szerződést azonban nem kötötték meg november 20 előtt. Ha tehát a főparancsnok expedíciója már jóval „december közepe előtt minden tekintetben készen állt", akkor a parancsokkal, amelyeket eredetileg az expedíció megkezdésére vonatkozóan küldtek neki Európából, nem vártak a szerződésre. Más szóval a három hatalom eredeti megállapodása és a megállapodás végrehajtása érdekében tett lépések nem vártak a szerződésre, és „részleteiben" eltértek a szerződés pontjaitól. Ezeket kezdettől fogva nem cselekvési utasításnak szánták, hanem elfogadható formuláknak, amelyekre azért volt szükség, hogy megnyerjék a közvéleményt az aljas tervnek. Január 23-án John Russell meglehetősen nyers hangú jegyzékben válaszol Istúriz úrnak, s abban közli, hogy „a brit kormány *nincs egészen* megelégedve a kapott magyarázattal", de ugyanakkor nem tételez fel Spanyolországról

olyan meggondolatlanságot, hogy Anglia és Franciaország ellenére cselekedjék. Lord John Russell, aki olyan álmos, olyan tétlen volt egy teljes hónapon át, felocsúdik és csupa elevenség, amint a parlamenti ülésszak rohamosan közeledik. Nem szabad időt veszíteni. Január 17-én személyes megbeszélést folytat Flahault gróffal, a londoni francia nagykövettel. Flahault közli vele a rossz hírt, hogy ura szükségesnek tartja „további katonai erő küldését Mexikóba", hogy Spanyolország elhamarkodott kezdeményezésével elrontotta a dolgot; hogy „a szövetségeseknek most Mexikó belsejébe kell benyomulniok, és nemcsak elégtelennek bizonyulnak majd a megegyezés szerinti fegyveres erők a hadművelet végrehajtására, hanem maga a hadművelet is olyan jelleget fog ölteni, amelyre való tekintettel Louis Bonaparte nem engedheti meg, hogy a francia haderő Spanyolországénál gyöngébb legyen, vagy kockáztassa, hogy szégyent vall". Flahault érvelése azonban korántsem volt meggyőző. Ha Spanyolország megszegte az egyezményt, a St. James[208] és a Tuileriák[7] részéről Madridhoz intézett egyetlen jegyzék elég lett volna ahhoz, hogy óvja Spanyolországot nevetséges igényeitől, és visszaszorítsa az egyezményben számára kijelölt szerény szerepre. De nem. Mivel Spanyolország megszegte az egyezményt – pusztán formailag és minden következmény nélkül, hiszen az, hogy a spanyolok idő előtt Veracruzba érkeztek, mit sem változtatott az expedíció bevallott célján és szándékán –, mivel az angol és a francia csapatok távollétében merészelt horgonyt vetni Veracruznál, Franciaország számára nem volt más kiút, mint hogy Spanyolország nyomdokaiba lép, ugyancsak megszegi az egyezményt, és nemcsak megnöveli expedíciós haderőit, hanem a hadművelet egész jellegét is megváltoztatja. Persze a szövetséges hatalmaknak nem volt szükségük ürügyre ahhoz, hogy az igazságot napfényre hozzák, és mindjárt az expedíció kezdetén semmibe vegyék azokat az ürügyeket és szándékokat, amelyek miatt az expedíciót állítólag elindították. John Russell tehát, bár „sajnálja" Franciaország „lépését", egyúttal jóváhagyja, amikor Flahault grófnak azt mondja, hogy „Őfelsége kormánya nevében nincs ellenvetése a francia *indok érvényességével* szemben". Egy január 20-án kelt levélben megküldi Cowley grófnak, a párizsi angol nagykövetnek a Flahault gróffal folytatott megbeszélés leírását. Előző nap, január 19-én, Sir F. Crampton madridi angol nagykövetnek írt egy levelet; ez a brit parlamentnek szóló álszent színlelés és a madridi udvarnak szánt, az oly bőven használt liberális szólamok valódi értékére vonatkozó burkolt célzások különös keveréke. „Serrano marsall eljárása", mondja Russell, „feltehetően bizonyos kellemetlenséget fog okozni", nemcsak a spanyol expedíciónak Havannából történt hirtelen távozása, hanem „a spanyol kormány proklamációinak hangneme miatt is."

De ugyanakkor a „bon homme"* elfogadható mentséget sugalmaz a madridi udvarnak a nyilvánvaló szerződésszegésre. Tökéletesen meg van győződve arról, hogy a madridi udvar nem akar rosszat; de a parancsnokok, ha távol vannak Európától, néha „meggondolatlanok" és „igen szoros felügyeletre" szorulnak. A derék Russell tehát önként felajánlja szolgálatait, hogy a felelősséget a madridi udvarról áthárítsa az elővigyázatlan spanyol parancsnokokra, akik „távol vannak", olyan távol, hogy még a derék jó Russell dorgálása sem hallatszik el hozzájuk. Nem kevésbé érdekes a levél másik része. A szövetséges haderők ne akadályozzák meg a mexikóiakat ama joguk gyakorlásában, hogy „saját kormányukat megválasszák"; eszerint Mexikóban „nincs kormány", sőt ellenkezőleg, a mexikóiaknak nemcsak új kormányzókat, hanem „új kormányformát" is kell választaniok a betörő szövetséges haderő védnöksége alatt. Egy „új kormány megalakítása" „örömmel töltené el" a brit kormányt; de a behatoló katonai erők természetesen nem hamisíthatják meg az általános választást, amelyre, új kormány megalakítása végett, fel akarják szólítani a mexikóiakat. Persze a fegyveres invázió parancsnokainak kell megítélniök, hogy milyen új kormányforma elfogadható vagy „elfogadhatatlan a mexikói közhangulat számára". A derék Russell mindenesetre ártatlanul mossa kezeit. Idegen katonákat küld Mexikóba, hogy ott új kormány „megválasztására" kényszerítsék a népet; de azt reméli, hogy a katonai megszállók szelíden végzik majd a dolgot és nagyon gondosan megvizsgálják az elözönlött ország politikai nézeteit. Érdemes akár csak egy pillanatot is fordítani erre az átlátszó komédiára? Ha elolvassák – a derék Russell leveleitől eltekintve – a „Times" és a „Morning Post" hat héttel a november 30-i látszategyezmény megkötése előtt megjelent októberi számait, megláthatják, hogy az angol kormánylapok előre megmondták mindazokat a kellemetlen eseményeket, amelyeket Russell – állítása szerint – csak január végén fedez fel és néhány, Európától távol levő spanyol küldött „meggondolatlanságának" tulajdonít.

A komédia második része, amelyet Russellnak el kellett játszania, az volt, hogy szóba hozta Miksa osztrák főherceg jelölését, akit Anglia és Franciaország szemelt ki Mexikó trónjára.

Január 24-én, körülbelül tíz nappal a parlament megnyitása előtt, Lord Cowley azt írja Lord Russellnak, hogy nemcsak a párizsi pletyka foglalkozik élénken a főherceg személyével, hanem a mexikói expedíció erősítésére küldött csapatok tisztjei maguk is állították, hogy az expedíció célja Miksa főherceget Mexikó királyává tenni. Cowley szükségesnek tartja, hogy e

* – „jóember" – *Szerk.*

kényes ügyben kérdést intézzen Thouvenelhez. Thouvenel azt válaszolja, hogy nem a francia kormány, hanem Mexikó küldöttei, „akik ebből a célból utaztak Bécsbe", kezdtek ilyen tárgyalásokat az osztrák kormánnyal.

Az ember most végre azt várná, hogy a gyanútlan John Russell, aki még csak öt nappal azelőtt is – Madridba küldött levelében – az egyezmény feltételein lovagolt, sőt még később, a február 6-i trónbeszédben kijelentette, hogy az intervenció egyetlen indítéka és célja az európai alattvalók sérelmeinek „orvoslása" – hogy ez a John Russell most végre haragra gerjed, és tajtékozni fog arra a gondolatra, hogy ilyen hallatlanul visszaéltek jóindulatú bizalmával. De szó sincs ilyesmiről! A derék Russell január 26-án kapja kézhez Cowley fecsegését, és másnap már sietve leül és megír egy levelet, amelyben önként felajánlja támogatását Miksa főhercegnek a mexikói trónra való jelöléséhez.

Értesíti Sir C. Wyke-ot, mexikói képviselőjét, hogy a francia és a spanyol csapatok „azonnal" México Citybe vonulnak; hogy Miksa főhercegről „az a hír járja", hogy a mexikói nép bálványa, s ha ez így van, „az egyezményben nincs semmi, ami akadályozná mexikói trónralépését".

E diplomáciai leleplezésekben két dolog figyelemreméltó: az egyik az a mód, ahogyan Spanyolországot bolonddá teszik, a másik az, hogy Russellban fel sem merül az a gondolat, hogy előzetes hadüzenet nélkül nem folytathat háborút Mexikó ellen és hogy e háborúra nem szövetkezhet idegen hatalmakkal, kivéve valamennyi félre kötelező erejű szerződés alapján. Így festenek azok az emberek, akik két hónapon át fárasztottak bennünket képmutató szólamokkal a nemzetközi jog szigorú szabályainak szentségéről és e szabályok tiszteletben tartásáról!

The Mexican Imbroglio

A megírás ideje: 1862 február 15.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1862 március 10. (6530.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Amerikai ügyek

Lincoln elnök egy lépéssel sem merészkedik előremenni, amíg a körülmények alakulása és a közvélemény felkiáltása a további habozást lehetetlenné nem teszi. De ha az „Old Abe"* egyszer meggyőződött arról, hogy ilyen fordulópont bekövetkezett, akkor barátot és ellenséget egyaránt meglep valamely hirtelen, lehetőleg zajtalanul végbevitt művelettel. Így a legutóbbi időben, a legészrevétlenebb módon olyan coup-t** hajtott végre, amely egy fél évvel ezelőtt talán az elnöki székébe kerülhetett és még néhány hónappal ezelőtt viharos vitákat keltett volna. *Elmozdította McClellant* az összes Unió-hadseregek commander-in-chiefjének*** posztjáról. Lincoln először is Cameron hadügyminisztert váltotta fel egy erélyes és kíméletlen jogásszal, *Edwin Stanton* úrral. Majd Stanton napiparancsot bocsátott ki Buell, Halleck, Butler, Sherman tábornokoknak és más körzetparancsnokoknak, illetve expedíciók vezetőinek, tudomásukra hozva, hogy a jövőben minden rendelkezést, hivatalosat és bizalmasat, közvetlenül a hadügyminisztériumtól kapnak, másfelől pedig közvetlenül a hadügyminisztériumnak kell jelentést tenniök. Végül Lincoln kiadott néhány utasítást, amelyben nevét az őt alkotmányosan megillető „commander-in-chief of the Army and Navy"° attribútummal írja alá. Ezen a „csendes" módon fosztották meg „a fiatal Napóleont"[299] az *összes* hadseregek fölötti eddigi főparancsnokságától és korlátozták a Potomac-hadsereg[194] fölötti parancsnokságra, jóllehet a „commander-in-chief" *titulusa* megmaradt. A Kentuckyban, Tennesseeben és az atlanti parton elért sikerek kedvezően vezették be Lincoln főparancsnokságát.

A commander-in-chief tisztjét, amelyet eddig *McClellan* töltött be, Anglia hagyományozta az Egyesült Államokra és körülbelül megfelel a grand

* – „öreg Abe" (Abraham Lincoln) – *Szerk.*

** – váratlan, merész lépést; sakkhúzást – *Szerk.*

*** – főparancsnokának; fővezérének – *Szerk.*

° – „a Hadsereg és Flotta főparancsnoka (fővezére)" – *Szerk.*

connétable* méltóságának a régi francia hadseregben. A krími háború[19] alatt még Anglia is felfedezte e régimódi intézmény célszerűtlenségét. Ezért kompromisszum jött létre, amely által a commander-in-chief addigi jogkörének egy részét átruházták a hadügyminisztériumra.

A McClellan által a Potomacnál folytatott fabiusi taktika[300] megítéléséhez még nem állnak rendelkezésre a szükséges adatok. De nem kétséges, hogy befolyása kerékkötőként hatott az általános hadvezetésre. El lehet mondani McClellanról, amit Macaulay mondott Essexről:

„Essex katonai hibái nagyrészt politikai aggályoskodásból fakadtak. Becsületes, de korántsem lelkes híve a parlament ügyének, és a nagy vereségen kívül a legjobban a döntő győzelemtől félt."[301]

McClellant, mint a reguláris hadseregnek West Pointban kiképzett legtöbb tisztjét,[302] az esprit de corps** többé-kevésbé köti az ellenséges táborban levő régi bajtársakhoz. Egyazon féltékenység él bennük a „civil katonák" közötti felkapaszkodottakkal szemben. A háborút[148] az ő nézetük szerint tisztán üzletszerűen kell folytatni, állandóan szem előtt tartva az Unió helyreállítását annak *régi* bázisán, ezért a háborút mindenekelőtt mentesíteni kell elvi és forradalmi tendenciáktól. Csinos felfogás olyan háborúról, amely lényegében elvi háború! Az angol parlament első tábornokai ugyanebbe a hibába estek. „Azonban", mondja *Cromwell* a csonkaparlamenthez[303] intézett 1653 július 4-i beszédében, „mennyire megváltozott minden, amint olyan férfiak kerültek élre, akik a principle of godliness and religion-t*** vallották!"

A washingtoni „Star"[304], McClellan különorgánuma, még egyik legutóbbi számában is kijelenti: „McClellan tábornok minden katonai kombinációjának célja az Unió helyreállítása úgy, hogy *egészen* olyan legyen, amilyen a lázadás kitörése előtt volt." Nem csoda hát, ha a Potomacnál, a főtábornok szeme láttára, a hadsereget rabszolga-vadászatra idomították! Csak a közelmúltban kergette el McClellan különparanccsal a Kutchinson zenészcsaládot a táborból, mert rabszolgaság-ellenes dalokat énekelt.

Az efféle „tendenciaellenes" demonstrációktól eltekintve, McClellan kiterjesztette védőpajzsát az Unió hadseregének árulóira is. Így például magasabb posztra helyezte Maynardot, noha Maynard, amint a képviselőház vizsgálóbizottsága által közzétett hivatalos okiratok bizonyítják, a szecesszionisták[136]

* – főparancsnok; fővezér – *Szerk.*

** – testületi szellem; kasztszellem; tiszti összetartás – *Szerk.*

*** – az istenfélelem és vallás elvét – *Szerk.*

ügynökeként működött. Patterson tábornoktól kezdve, akinek az árulása a Manassas melletti vereséget eldöntötte, egészen Stone tábornokig, aki a Balls Bluff-i vereséget[227] az ellenséggel való közvetlen egyetértésben *előidézte*, McClellannak minden katonai árulót sikerült megmentenie a hadbíróságoktól, sőt többnyire a hivatali elmozdítástól is. A Kongresszus vizsgálóbizottsága e tekintetben meglepő tényeket leplezett le. Lincoln elhatározta, hogy erélyes lépéssel bebizonyítja, hogy ütött a vállrojtos árulók órája és amióta ő átvette a főparancsnokságot, *fordulat* állt be a hadipolitikában. Parancsára Stone tábornokot február 10-én, hajnali 2 órakor, ágyában letartóztatták és Fort Lafayette-ba vitték. Néhány órával később megjelent *Stanton* aláírásával az elfogatóparancs, amely szerint hazaárulás vádjával hadbíróság elé állítandó. Stone elfogatása és vád alá helyezése McClellan tábornok előzetes értesítése nélkül történt.

McClellan nyilvánvalóan eltökélte, hogy míg ő maga tétlen marad és pusztán előlegben visel babérkoronát, nem engedi meg egyetlen más tábornoknak sem az előzést. Halleck és Pope tábornokok egy kombinált hadmozdulatot határoztak el, hogy Price tábornokot, akit Washington intervenciója egyszer már megmentett Frémonttól, döntő csatára kényszerítsék. McClellan távirata megtiltotta nekik e csapás végrehajtását. Halleck tábornokot egy hasonló távirattal „visszaparancsolták" Fort Columbus bevételétől, olyan időpontban, amikor ez az erőd félig víz alatt állott. McClellan kimondottan megtiltotta a nyugati tábornokoknak, hogy egymással levelezzenek. Mindegyiküknek előbb Washingtonhoz kellett fordulni, mihelyt egy kombinált hadmozdulatot akartak végrehajtani. Lincoln elnök most visszaadta nekik a szükséges akciószabadságot.

Hogy McClellan általános hadipolitikája milyen üdvös volt a szecessziónak, legjobban azok a dicshimnuszok bizonyítják, amelyekkel a „New York Herald" folyvást elárasztja. Ő a „Herald" szíve szerint való hős. A hírhedt *Bennett*, a „Herald" tulajdonosa és főszerkesztője, azelőtt washingtoni „különképviselői", alias* tudósítói révén kezében tartotta Pierce és Buchanan kormányának gyeplőjét. Lincoln kormányzata alatt ugyanezt a hatalmat kerülő úton próbálta visszanyerni, amennyiben „különképviselője", dr. *Ives*, a déliek embere és a Konföderációhoz[152] átállt egyik tisztnek a fivére, beférkőzött McClellan kegyébe. Ennek az Ivesnak McClellan pártfogása alatt igen nagy szabadságot adhattak abban az időben, amikor Cameron volt a hadügyminisztérium élén. Nyilván ugyanezeknek az előjogoknak a biztosítását várta Stantontól, és ennek megfelelően február 8-án megjelent a had-

* – más néven; azaz – *Szerk.*

ügyminisztériumban, ahol a miniszter, annak főtitkára és néhány kongresszusi tag éppen hadirendszabályokról tanácskoztak. Ajtót mutattak neki. Előbb a sarkára állt, végül visszavonult, azzal a fenyegetéssel, hogy a „Herald" tüzet fog nyitni a mostani hadügyminisztériumra, ha az megvonja tőle „különelőjogát", hogy a hadügyminisztériumban tudomást szerezhessen különösen a kabinet tanácskozásairól, táviratokról, hivatalos közleményekről és hadihírekről. Másnap reggel, február 9-én, dr. Ives meghívta McClellan egész vezérkarát egy pezsgős reggelire. Ám „a balsors lába gyors".[305] Belépett egy altiszt hat katonával, megragadta a hatalmas Ivest és bevitte Fort Mac Henrybe, ahol a hadügyminiszter parancsának kimondott előírása szerint „*mint kém* szigorú őrizetben tartandó".

Amerikanische Angelegenheiten

A megírás ideje: 1862 február 26.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 március 3. (61.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A szecesszionisták[136] barátai az Alsóházban — Az amerikai blokád elismerése

London, 1862 március 8.

Parturiunt montes![306] Szecesszia angol barátai a parlament megnyitása óta fenyegetődztek egy „javaslattal" az amerikai blokádról. A javaslatot végül az Alsóházban benyújtották egy nagyon szerény indítvány formájában, amely a kormányt felszólítja, hogy „terjesszen elő további dokumentumokat a blokád állásáról" — és még ezt a jelentéktelen indítványt is elvetették anélkül, hogy a név szerinti szavazás formaságát betartották volna.

A javaslattevő *Gregory* úr, Galway képviselője már a tavalyi parlamenti ülésszakban, kevéssel a polgárháború[148] kitörése után indítványt nyújtott be a déli Konföderáció[152] elismerésére. Ez évi szónoklatától bizonyos szofisztikus ügyességet nem lehet elvitatni. Csakhogy beszéde abban a bajban szenved, hogy két részre oszlik, s ezek közül az egyik hatálytalanítja a másikat. Az egyik rész a blokádnak az angol pamutiparra kiható áldatlan következményeit ecseteli, és *ezért* a blokád kiküszöbölését kívánja. A másik rész a kormány által előterjesztett dokumentumokból — köztük Yancey és Mann urak és Mason úr két beadványából — bebizonyítja, hogy a blokád egyáltalában nem *létezik*, csakis papíron, és *ezért* nem kell továbbra is elismerni. Gregory úr a „Times" folytonos idézgetésével fűszerezte okfejtését. A „Times", mivel e pillanatban módfelett rosszkor jön neki, ha jóslataira emlékeztetik, ezt egy vezércikkel köszöni meg, mely közderültségnek teszi ki Gregory urat.

Gregory úr javaslatát támogatta az ultra-tory[93] *Bentinck* úr, aki két év óta hiába fáradozott azon, hogy a konzervatív táborban Disraeli úrtól való szecessziót idézzen elő.

Önmagában véve is nevetséges színjáték volt, hogy az angol ipar állítólagos érdekeit olyan személyek védjék meg, mint Gregory, aki Galway-nek,

Nyugat-Írország egyik jelentéktelen kikötőjének, és Bentinck, aki Norfolknak, egy tisztán mezőgazdasági körzetnek a képviselője.

Kettőjük ellen szólásra emelkedett *Forster* úr, Bradfordnak, az angol ipar egyik központjának képviselője. Forster beszéde megérdemli, hogy behatóbban foglalkozzunk vele, mert csattanósan bizonyítja a semmisségét azoknak a szólamoknak, amelyeket a szecesszió barátai Európában az amerikai blokád jellegéről terjesztenek. Először is, mondta Forster, az Egyesült Államok a nemzetközi jog minden formai követelményének eleget tett. Egyetlen kikötőt sem nyilvánított blokád alatt levőnek előzetes proklamáció nélkül, s minden egyes esetben külön bejelentette a blokád kezdeti időpontját és kitűzte azt a 15 napos határidőt, melynek lejártával idegen semleges hajók be- és kifutása tilossá válik.

A blokád jogilag „hatálytalan" voltáról való fecsegés tehát csak azokon az állítólag gyakori eseteken alapszik, amelyekben a blokádot áttörték. A parlament megnyitása előtt úgy hírlett, hogy 600 hajó törte át. Gregory úr ezt a számot most 400-ra csökkenti. Bizonyító anyaga két listán alapszik, az egyiket november 30-án *Yancey* és *Mann* déli megbízottak, a másik, kiegészítő listát *Mason* úr nyújtotta át a kormánynak. Yancey és Mann szerint a blokád proklamálása óta augusztus 20-ig 400-nál több hajó törte át a zárlatot, részben befutás, részben kifutás révén. A hivatalos vámházjelentések szerint azonban a be- és kifutott hajók száma összesen csak 322 volt. E számból 119 a blokád kihirdetése *előtt*, 56 a megengedett 15 napos határidő lejárta *előtt* futott ki. Marad 147 hajó. Ebből a 147-ből 25 folyami hajó volt, amelyek Írországból New Orleansba vitorláztak, s ott vesztegelnek; 106 parti hajó volt, három kivételével valamennyi, maga Mason úr szerint is, „quasi-inland"* hajó. Ebből a 106-ból 66 Mobile és New Orleans között hajózott. Mindenki tudja, aki ezt a partot ismeri, hogy milyen otrombaság a blokád megtörésének nevezni azt, ha egy hajó lagunák mögött halad, úgyhogy alig érinti a nyílt tengert és csak a part mentén kúszik tova. Ugyanez áll a Savannah és Charleston között járó hajókra, ahol is szigetek között, szűk földnyelvek mentén surrannak el. Bunch angol konzul kijelentése szerint ezek a lapos hajók csak néhány nap folyamán jelentek meg a nyílt tengeren. A 106 parti hajó levonása után marad 16, amely idegen kikötőkbe távozott, ebből 15 hajó amerikai kikötőkbe, főképp Kubába, 1 pedig Liverpoolba ment. Az a „hajó", amely Liverpoolban kötött ki, kétárbocos volt, és ilyen volt, egy naszád kivételével, az összes többi „hajó" is. Sokat beszéltek, kiáltott fel Forster úr, látszatblokádról,

* – „úgyszólván belföldi" – *Szerk.*

Vajon Yancey és Mann uraknak ez a listája nem látszatlista-e? Forster hasonló elemzésnek vetette alá Mason úr kiegészítő listáját és kimutatta még, hogy a keresztülcsúszott cirkálók száma csupán 3 vagy 4, míg a legutóbbi angol–amerikai háborúban[231] nem kevesebb, mint 516 amerikai cirkáló törte át az angol blokádot és nyugtalanította az angol tengerpartot. „A mostani blokád, éppen ellenkezőleg, kezdete óta bámulatosan hatékony volt."

További bizonyítékot szolgáltatnak az angol konzulok jelentései, mindenekelőtt azonban a déli árfolyamok. Január 11-én a gyapot ára New Orleansban 100 százalékos többletet ígért az Angliába való kivitel esetére; a só behozatalának profitja 1500 százalékot tett ki és a hadi dugáru profitja még hasonlíthatatlanul magasabb volt. A nyereség e csábító kilátása ellenére éppoly lehetetlen volt gyapotot Angliába, mint sót New Orleansba vagy Charlestonba hajón szállítani. De valójában Gregory úr nem amiatt panaszkodik, hogy a blokád hatálytalan, hanem amiatt, hogy túlságosan hatékony. Felhív bennünket arra, vessünk véget a blokádnak és vele együtt az ipar és kereskedelem bénulásának is. A felelet erre: „Ki az, aki a Házat a blokád megtörésére felszólítja? A szenvedő körzetek képviselői? Vajon Manchesterből hangzik fel ez a kiáltás, ahol be kell zárni a gyárakat, vagy Liverpoolból, ahol rakomány híján a hajók a dokkokban vesztegelnek? Fordítva. Galway-ből hangzik fel és Norfolk támogatja."

Szecesszióbarát részről még *Lindsay* úr, North Shields-i nagy hajógyáros hívta fel magára a figyelmet. Lindsay felkínálta hajógyárát az Uniónak és evégett Washingtonba utazott, ahol az a bosszúság érte, hogy üzleti ajánlatait visszautasították. Azóta rokonszenvét Szecesszia-ország felé fordította.

A vitát a kormány nevében szóló Sir *R. Palmer* solicitor general[235] kimerítő beszéde zárta le. Jogászi alapossággal bebizonyította a blokád nemzetközi jogi érvényét és hatékonyságát. Ebből az alkalomból, mint Lord Cecil szemére vetette, valósággal ronggyá tépte az 1856-os párizsi egyezményben[258] proklamált „új elveket". Egyebek között csodálkozását nyilvánította, hogy Gregory és társai a brit parlamentben monsieur *de Hautefeuille* tekintélyére mertek hivatkozni. Ez csakugyan olyan „tekintély", melyet a bonapartista táborban vadonatújonnan találtak ki. Hautefeuille cikkei a semlegesek tengeri jogairól a „Revue contemporaine"-ben[307] teljes tudatlanságról vagy pedig magasabb helyről parancsolt mauvaise foi-ról* tanúskodnak.

Most, hogy a szecesszió parlamenti barátai a blokádkérdésben teljes

---

* — rosszhiszeműségről; félrevezetési szándékról – *Szerk.*

kudarcot szenvedtek, nincs többé kilátásuk arra, hogy Anglia és az Egyesült Államok között szakításra kerül sor.

Die Sezessionistenfreunde im Unterhaus –
Anerkennung der amerikanischen Blockade

A megírás ideje: 1862 március 8.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 március 12. (70.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Az amerikai polgárháború

Bármely szempontból vizsgáljuk is, az amerikai polgárháború[148] a hadtörténet krónikáiban páratlan látványt nyújt. A vitás terület roppant kiterjedése, a hadműveleti vonalak hosszan elnyúló frontjai, az egymással szemben álló seregek óriási létszáma és az a tény, hogy megalakításuknál nemigen támaszkodhattak meglevő szervezeti bázisra, e seregek fantasztikus költségei, vezetésük módja és hadviselésük általános taktikai és stratégiai elvei, – mindmegannyi újdonság az európai megfigyelő szemében.

A szecesszionista[136] összeesküvés, amelyet jóval kitörése előtt szervezett, pártfogolt és támogatott a Buchanan-kormányzat, előnyt biztosított a Délnek, s ez csakis előnye alapján reménykedhetett célja elérésében. Minthogy veszélyeztette rabszolganépessége és maguknak a fehéreknek egy erős unionista tábora, minthogy harmadannyi szabad emberrel rendelkezett ugyan, mint az Észak, de – hála a területén rejtőző kalandor naplopók tömegének – jobban fel volt készülve a támadásra, a Dél szempontjából minden egy gyors, merész, szinte vakmerő offenzívától függött. Ha sikerül a délieknek St. Louist, Cincinnatit, Washingtont, Baltimore-t és esetleg Philadelphiát bevenniök, olyan pánikra számíthatnak, amelynek folyamán diplomáciával és megvesztegetéssel biztosíthatják az összes rabszolgatartó államok függetlenségének elismerését. Ha ez az első támadásuk legalábbis a döntő pontokon balul üt ki, akkor helyzetük szükségképpen napról napra rosszabbodik, míg az Észak erői egyre gyarapodnak. Ezt a lehetőséget helyesen fogták fel azok a férfiak, akik igazán bonapartista szellemben szervezték meg a szecesszionista összeesküvést. Ennek megfelelően indították meg hadjáratukat. Kalandor bandáik lerohanták Missourit és Tennesseet, miközben regulárisabb csapataik Kelet-Virginiát támadták meg és coup de main-t* készítettek elő Washington ellen. Ennek a coup-nak a meghiúsulásával a déli hadjárat *katonai szempontból* vereséget szenvedett.

* – rajtaütést – *Szerk.*

Az Észak, ahogy ez magasabb ipari és kereskedelmi fejlettsége miatt várható is volt, kelletlenül, álmosan lépett a hadszíntérre. A szociális gépezet itt hasonlíthatatlanul bonyolultabb volt, mint Délen, és hasonlíthatatlanul több időbe került, hogy mozgását ebbe a szokatlan irányba tereljék. Önkéntesek toborzása három hónapra nagy, de talán elkerülhetetlen melléfogás volt. Az Északnak az volt a politikája, hogy kezdetben minden döntő ponton védelemben marad, szervezi erőit, kis méretű hadműveletekkel és döntő csaták kockáztatása nélkül kiképezi őket és végül, mihelyt a szervezet kellően megerősödött, s egyúttal a hadseregből az áruló elemeket nagyjából eltávolították, erőteljes, lankadatlan támadásba megy át és mindenekelőtt visszafoglalja Kentuckyt, Tennesseet, Virginiát és North Carolinát. Északon szükségképpen több időbe tellett, míg a polgárokat katonákká változtatták, mint Délen. Ám ennek megtörténtével számítani lehetett az északi ember egyéni fölényére.

Nagyjában és egészében, leszámítva a melléfogásokat, amelyek inkább politikai, mint katonai forrásból eredtek, az Észak ezeknek az elveknek megfelelően cselekedett. A Missouriban és Nyugat-Virginiában folytatott kisháború amellett, hogy védelmezte az unionista lakosságot, hozzászoktatta a csapatokat a tábori szolgálathoz és a tűzharchoz, döntő vereségek kockáztatása nélkül. A Bull Run-i nagy felsülés[227] némiképp annak a korábbi tévedésnek a következménye volt, hogy háromhónapos önkénteseket toboroztak. Otrombaság volt egy számbelileg alig kisebb ellenség kezén levő erős állást nehéz terepen, kiképzetlen újoncokkal frontálisan megtámadtatni. Az Unió hadseregében a döntő pillanatban keletkezett pánik, melynek oka még mindig nem tisztázódott, senkit sem lephetett meg, ha csak némiképp is jártas a népi háborúk történetében. Ilyesmi nagyon gyakran megesett a francia csapatokkal 1792 és 1795 között, mindamellett nem gátolta meg őket a jemappes-i és a fleurus-i, a montenottei, a castiglionei és a rivoli csata megnyerésében.[308] Hogy az európai sajtó oly dőrén tréfálkozott a Bull Run-i pánikon, arra csak *egy* a mentség: az észak-amerikai sajtó egy részének előzetes hetvenkedése.

A Manassasnál szenvedett vereséget követő hathónapi csendet az Észak jobban kihasználta, mint a Dél. Nemcsak hogy nagyobb mértékben gyarapodtak az északiak sorai, mint a délieké, hanem tisztjeik is jobb instrukciókat kaptak, a csapatok fegyelme és kiképzése nem ütközött olyan akadályokba, mint Délen. Az árulókat és a tehetségtelen törtetőket lassanként kiebrudalták, és a Bull Run-i pánik időszaka a múlté. Természetesen egyik fél hadseregét sem szabad nagy európai hadseregek mércéjével vagy akárcsak az Egyesült Államok egykori reguláris hadseregének mércéjével is

mérni. Napóleon valóban megtehette, hogy kiképzetlen újoncok zászlóaljait az első hónapban a pótkeretben begyakoroltassa, a másodikban menetoszlopba sorolja és a harmadikban az ellenség elé vigye. Csakhogy akkor minden zászlóalj elegendő tapasztalt tisztet és altisztet kapott, minden századra jutott néhány öreg katona, és a csata napján a fiatal csapatokat veteránokkal együtt osztották dandárokba, s az öregek úgyszólván körülfogták a fiatalokat. Mindezek a feltételek Amerikában hiányoztak. Anélkül a jelentős katonai tapasztalat nélkül, amelyet az 1848–49-es európai forradalmi megmozdulások emigránsai bevittek Amerikába, az Unió hadseregének megszervezése még sokkal hosszabb időt vett volna igénybe. A halottak és sebesültek igen kis száma a harcba bevetett legénység összlétszámához viszonyítva (rendszerint egy a húszhoz) azt bizonyítja, hogy a legtöbb ütközetet – még a Kentuckyban és Tennesseeben lezajlott legutóbbiakat is – főként tűzfegyverekkel, meglehetős nagy távolságról vívták, és hogy az olykor előforduló szuronyrohamok vagy hamarosan megtorpantak az ellenséges tűz előtt, vagy pedig megfutamították az ellenséget, mielőtt kézitusára került volna sor. Ugyanakkor az új hadjáratot, Buellnek és Hallecknek Kentuckyn és Tennesseen át folytatott sikeres előnyomulása révén, kedvezőbb reményekkel indították.

Missouri és Nyugat-Virginia visszahódítása után az Unió Kentuckyba való előrenyomulással indította meg a hadjáratot. Itt a szecesszionisták három erős állást, megerődített tábort védtek: balszárnyukon Columbust a Mississippi mentén, centrumukban Bowling Greent, jobbszárnyukon Mill Springst a Cumberland folyónál. Vonaluk nyugatról kelet felé 300 mérföldnyire terjedt. A vonal hossza megfosztotta a három hadtestet a kölcsönös támogatás lehetőségétől és megadta az Unió csapatainak azt az esélyt, hogy mindegyiket külön-külön, túlsúlyban levő erőkkel támadják. A szecesszionisták felállításának nagy hibája abból a kísérletből fakadt, hogy mindent megszállva tartsanak. Egyetlenegy megerődített erős központi tábor, amelyet a döntő ütközet csatateréül szemelnek ki és a hadsereg főtömegeivel tartanak, hasonlíthatatlanul hatékonyabban védte volna Kentuckyt. Vagy odavonzotta volna az unionisták főerejét, vagy pedig veszélyes helyzetbe hozta volna őket, amennyiben egy ilyen erős csapatösszpontosítással nem törődve megkísérlik a további előnyomulást.

Az adott körülmények között az unionisták elhatározták, hogy ezt a három tábort egymás után megtámadják, manőverrel kikergetik onnan ellenségüket és rákényszerítik, hogy nyílt mezőn vegye fel a harcot. Ezt a tervet, amely a hadművészet összes szabályainak megfelelt, gyorsan és erélyesen hajtották végre. Január közepe táján körülbelül 15 000 unionistából álló

alakulat elindult Mill Springs ellen, amelyet 10 000 szecesszionista tartott megszállva. Az unionisták olyan módon manővereztek, hogy elhitették az ellenséggel: csak gyenge portyázó alakulattal van dolguk. Zollicoffer tábornok azonnal lépre ment, elindult megerődített táborából és megtámadta az unionistákat. Hamarosan meggyőződött, hogy túlerővel áll szemben. Elesett – csapatai pedig olyan teljes vereséget szenvedtek, mint az unionisták a Bull Runnál. De ezúttal a győzelmet egészen más módon aknázták ki. A megvert sereget erőteljesen üldözték, amíg az megtörve, demoralizálva, tábori tüzérség és málha nélkül meg nem érkezett Mill Springs-i táborába. Ez a tábor a Cumberland folyó északi partján létesült, úgyhogy a csapatok egy második vereség esetén semerre sem vonulhattak vissza, legfeljebb a folyamon át néhány gőzössel és sajkával. Általában azt látjuk, hogy majdnem minden szecesszionista tábor a folyam *ellenséges* oldalán létesült. Ez az elhelyezkedés nemcsak szabályszerű, hanem nagyon üdvös is, ha híd van a hátában. A tábor ez esetben hídfőként szolgál és birtoklóinak lehetőséget nyújt arra, hogy haderőiket tetszés szerint vessék a folyam bármelyik partjára, és így azt teljesen uralmuk alatt tartsák. Ha viszont a folyam ellenséges oldalán létesített tábor hátában nincsen híd, a folyam elvágja a visszavonulást balszerencsés ütközet után, és kapitulálásra kényszeríti vagy lemészároltatásra és vízbe fúlásra kárhoztatja a csapatokat, amint ez az unionistákkal Balls Bluffnál a Potomac ellenséges oldalán történt, ahová Stone tábornok árulása vitte őket.[227]

Mihelyt a megvert szecesszionisták elérték Mill Springs-i táborukat, nyomban megértették, hogy vagy vissza kell verniök az erődítéseik ellen irányuló ellenséges támadást, vagy nagyon rövid időn belül be kell következnie a kapitulációnak. A reggeli tapasztalatok után már nem bíztak ellenállóerejükben. Amikor tehát az unionisták másnap előrenyomultak, hogy megtámadják a tábort, azt látták, hogy az ellenség az éj leple alatt átkelt a folyón, otthagyva a tábort, a málhát, a tüzérséget és a készleteket. Ilymódon a szecesszionista vonal szélső jobbszárnyát visszaszorították Tennesseebe, és Kelet-Kentuckyt, ahol a népesség zöme ellensége a rabszolgatartók pártjának, az Unió visszahódította.

Ugyanebben az időben – január közepe táján – kezdődtek az előkészületek a szecesszionisták kiszorítására Columbusból és Bowling Greenből. Készenlétben tartottak egy mozsárnaszádokból és vértes ágyúnaszádokból álló erős flottát és mindenfelé azt híresztelték, hogy ez a flotta egy nagy létszámú, a Mississippi mentén Cairóból Memphis és New Orleans felé menetelő hadsereg kíséretéül szolgál majd. De az összes demonstrációk a Mississippinél pusztán színlelt manőverek voltak. A döntő pillanatban az ágyú-

naszádokat az Ohióra vitték, onnan a Tennesseere, amelyen felhajózták Fort Henry-ig. Ez a hely, a Cumberland folyónál fekvő Fort Donelsonnal együtt, a szecesszionisták második védelmi vonalát képezte Tennesseeben. Az állást jól választották meg, mert a Cumberland mögé történő visszavonulás esetén frontjukat ez a folyó, balszárnyukat a Tennessee fedezte volna, míg a két folyó közötti keskeny földsávot kellőképpen védi a két fent említett erőd. Az unionisták gyors akciója azonban áttörte a második vonalat még az első vonal balszárnyának és centrumának megtámadása előtt.

Február első hetében megjelentek az unionisták ágyúnaszádjai Fort Henry előtt, s ez rövid ágyúzás után megadta magát. A helyőrség elillant Fort Donelsonba, mivel az expedíció szárazföldi erejéből nem futotta az erőd bekerítésére. Az ágyúnaszádok most megint lehajóztak a Tennesseen, majd fel az Ohión és onnan a Cumberlanden felfelé Fort Donelsonig. Egyetlenegy ágyúnaszád vakmerően felfelé hajózott a Tennesseen, Tennessee állam szívén keresztül, érintve Mississippi államot és előnyomulva egészen az észak-alabamai Florence-ig, ahol egy sor mocsár és zátony (melyek Mussel Shoals* néven ismeretesek) lehetetlenné teszi a további hajózást. Az a tény, hogy egyetlenegy ágyúnaszád ezt a hosszú, legalább 150 mérföldnyi utat megtette és aztán visszatért, anélkül hogy bármilyen támadás érte volna, azt bizonyítja, hogy a folyam mentén az unionista érzelem dominál, és ez az unionista csapatoknak, ha idáig előnyomulnak, nagyon kedvez majd.

Ekkor a Cumberlanden hajózó expedíció kombinálta hadmozdulatait a Halleck és Grant tábornokok vezetése alatt álló szárazföldi erők hadmozdulataival. A Bowling Greenben levő szecesszionistákat megtévesztették az unionisták hadmozdulatai. Nyugodtan táborukban maradtak hát, miközben egy héttel Fort Henry eleste után Fort Donelsont a szárazföld felől 40 000 unionista körülzárta, a folyam felől pedig erős ágyúnaszád-flotta fenyegette. Akárcsak a Mill Springs-i és a Fort Henry-i tábornak, Fort Donelsonnak is a háta mögött húzódott a folyó, visszavonulásra alkalmas híd nélkül. Ez volt a legerősebb hely, amelyet az unionisták eddig megtámadtak. Az erődítés itt gondosabb volt, azonkívül a hely eléggé tágas ahhoz, hogy a 20 000 főnek, amely megszállva tartotta, szállást nyújtson. A támadás első napján az ágyúnaszádok elhallgattatták a folyam felé forduló ütegeket és bombázták a védőművek belsejét, miközben a szárazföldi csapatok visszakergették az ellenséges előőrsöket és arra kényszerítették a szecesszionisták főtömegét, hogy közvetlenül saját védőműveik ágyúi alatt keressenek oltalmat. A második napon az ágyúnaszádok, amelyeket az előző nap erősen megviselt, úgy lát-

* – kagylózátonyok – *Szerk.*

szik, csak keveset vittek véghez. A szárazföldi csapatoknak viszont hosszú és helyenként heves csatát kellett vívniok a helyőrség oszlopaival, amelyek az ellenséges jobbszárnyat próbálták áttörni, hogy visszavonulási utat biztosítsanak maguknak Nashville felé. De az unionista jobbszárnynak a szecesszionisták balszárnya ellen indított erélyes támadása, valamint az unionisták balszárnyára érkezett jelentős erősítések a támadóknak hozták meg a győzelmet. Több külső erődöt rohammal bevettek. A belső védelmi vonalai közé beszorított helyőrség, amelynek nem volt esélye a visszavonulásra, és amely nyilvánvalóan nem volt abban a helyzetben, hogy a rákövetkező reggel egy támadásnak ellenálljon, másnap feltétel nélkül megadta magát.

Fort *Donelsonnal* az ellenséges tüzérség, málha, hadikészletek az unionisták kezére jutottak; 13 000 szecesszionista adta meg magát az elfoglalás napján; további 1000 a következő napon, és mihelyt a győztesek előőrsei megjelentek Clarksville-nál, amely a Cumberland folyó mentén valamivel feljebb fekszik, e város megnyitotta kapuit. Jelentős élelmiszerkészlet volt itt is a szecesszionisták számára felhalmozva.

Fort Donelson elfoglalásában csak *egy* dolog rejtélyes: Floyd tábornok elmenekülése 5000 emberrel a lövetés második napján. Ezek a menekülők túl sokan voltak ahhoz, hogy éjszaka gőzhajókon kicsempésszék őket. Ha a támadók némi óvintézkedéseket tesznek, ez a tömeg nem menekülhetett volna el.

Hét nappal Fort Donelson átadása után a föderalisták megszállták Nashville-t. A két hely közötti távolság körülbelül 100 angol mérföld, és a napi 15 mérföldnyi menetelés igen gyalázatos utakon, a legkedvezőtlenebb évszakban, becsületére válik az Unió csapatainak. Fort Donelson elestének hírére a szecesszionisták kiürítették Bowling Greent; egy héttel később elhagyták Columbust és visszahúzódtak a Mississippi egyik szigetére, 45 mérfölddel délebbre. Így Kentuckyt az Unió teljesen visszahódította. Tennesseet pedig a szecesszionisták csak úgy tudják tartani, ha vállalkoznak egy nagy csatára és ezt meg is nyerik. Állítólag csakugyan összevontak erre a célra 65 000 főt. Ámde semmi sem gátolja az unionistákat abban, hogy fölényben levő erőt állítsanak szembe velük.

A kentuckyi hadjárat vezetése Somersettől Nashville-ig a legnagyobb dicséretet érdemli. Egy ilyen kiterjedt országrész visszahódítása, az Ohiótól a Cumberlandig egyetlen hónap alatt végrehajtott előnyomulás olyan erélyt, határozottságot és gyorsaságot mutat, amilyet ritkán értek el Európa reguláris hadseregei. Hasonlítsuk össze ezzel például a szövetségesek lassú előrenyomulását Magentától Solferinóig 1859-ben,[21] amelynél nem üldözték a visszavonuló ellenséget, nem próbáltak meg elmaradozókat elvágni vagy éppenséggel egész csapattesteket megkerülni és bekeríteni.

Halleck és különösen Grant szép példát mutatnak a határozott hadviselésre. Anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben is figyelemre méltatnák akár Columbust, akár Bowling Greent, erőiket a döntő pontokra, Fort Henryre és Fort Donelsonra összpontosítják, ezeket a pontokat gyorsan és erélyesen megtámadják és éppen ezáltal Columbust és Bowling Greent tarthatatlanná teszik. Ezután rögtön Clarksville-ba és Nashville-ba menetelnek, nem hagyva a visszavonuló szecesszionistáknak időt arra, hogy Észak-Tennesseeben új állásokat foglaljanak el. E gyors üldözés alatt a Columbusban levő szecesszionista csapat teljesen elszakad hadseregének centrumától és jobbszárnyától. Angol lapok igaztalanul becsmérelték ezt a hadműveletet. Még ha a Fort Donelson elleni támadás balul sikerül is, a Bowling Greennél álló szecesszionisták, akiket Buell tábornok lekötött, nem tudtak volna elegendő embert kikülöníteni, hogy ezek segítségével a helyőrség a nyílt mezőn üldözőbe vehesse a visszavert unionistákat vagy veszélyeztethesse visszavonulásukat. Másfelől pedig Columbus olyan messze volt onnan, hogy egyáltalán nem tudott Grant hadmozdulataiba beavatkozni. Valóban, miután az unionisták megtisztították Missourit a szecesszionistáktól, Columbus az utóbbiak számára teljesen hasznavehetetlen állássá lett. A helyőrségét képező csapatoknak a legsürgősebben vissza kellett vonulniok Memphisbe vagy akár Arkansasba, hogy elkerüljék a dicstelen fegyverletétel veszélyét.

Missouri megtisztítása és Kentucky visszahódítása következtében a hadszíntér annyira összeszűkült, hogy a különböző hadseregek az egész hadműveleti vonalon valamelyest együttműködhetnek és meghatározott eredmények elérésére törekedhetnek. Más szavakkal, a háború csak most ölt *stratégiai* jelleget, és az ország földrajzi alakzata új módon válik érdekessé. Az északi tábornokoknak most az a feladatuk, hogy a gyapotállamoknak megtalálják az Achilles-sarkát.

Nashville elfoglalásáig nem volt lehetőség a kentuckyi hadsereg és a Potomacnál levő hadsereg közötti stratégiai együttműködésre. Túlságosan távol voltak egymástól. Ugyanazon az arcvonalon álltak, de hadműveleti vonalaik egész különbözők voltak. Csak a tennesseei győzelmes előnyomulással váltak a kentuckyi hadsereg hadmozdulatai az egész hadszíntér szempontjából fontosakká.

A McClellan befolyása alatt álló amerikai lapok nagy hűhót csapnak az „Anakonda" átkarolási elméletnek. Eszerint a hadseregek egy hatalmas vonalával át kellene karolni a lázadókat, lassanként összébb húzni a gyűrűket és végül megfojtani az ellenséget. Ez egészen gyermekded elképzelés. Felmelegítése az Ausztriában 1770 körül feltalált úgynevezett *kordonrendszernek*,[309] amelyet oly nagy makacssággal és oly állandó balsikerrel alkalmaztak

a franciák ellen 1792-től 1797-ig. Jemappes-nál, Fleurusnél és kiváltképpen Montenotténál, Millesimónál, Degónál, Castiglionénál és Rivolinál végleg kudarcot vallott ez a rendszer. A franciák kettévágták az „Anakondát", nekirontva egy olyan ponton, ahol túlerőt összpontosítottak. Ezután az „Anakonda" darabjait sorra szétvagdalták.

Nagy népességű és többé-kevésbé centralizált államokban mindig van egy központ, amelynek ellenséges megszállása letöri a nemzeti ellenállást. Párizs ragyogó példa erre. A rabszolgatartó államoknak azonban nincs ilyen központjuk. Gyér népességűek, kevés a nagy városuk, és ezek is mind a tengerparton vannak. A kérdés tehát ez: létezik-e mégis egy olyan katonai súlypont, amelynek elfoglalásával megtörik ellenállásuk gerince, vagy pedig – mint még 1812-ben is Oroszország – meghódíthatatlanok minden egyes falu és település, egyszóval az egész periféria megszállása nélkül?

Vessünk egy pillantást Szecesszia földrajzi alakjára a maga hosszú partsávjával az Atlanti-óceánnál és hosszú partvonalával a Mexikói-öböl mentén. Amíg a konföderáltak[152] Kentuckyt és Tennesseet tartották, az egész egy nagy, tömör egységet alkotott. E két állam elvesztése hatalmas éket ver területükbe, s ez elválasztja az Atlanti-óceán északi partjain levő államokat a Mexikói-öböl mentén fekvő államoktól. A közvetlen út Virginiából és a két Carolinából Texasba, Louisianába, Mississippibe és részben még Alabamába is Tennesseen át vezet, amelyet most az unionisták foglaltak el. Az *egyetlen* út, amely a rabszolgatartó államok két szekcióját összeköti – ha az Unió már teljesen meghódítja Tennesseet – Georgián át halad. Ez azt bizonyítja, hogy *Georgia a kulcsa Szecessziának*. Georgia elvesztésével a konföderáció két szekcióra szakadna, amelyek minden összeköttetést elvesztenének egymással. Georgia visszahódítására azonban a szecesszionisták aligha gondolhatnának, mert az unionista haderők egy központi pozícióban összpontosulnának, míg ellenfeleik két táborra osztva aligha tudnának elegendő erőt mozgósítani egy közös támadáshoz.

Szükséges-e egy ilyen hadműveletlhez egész Georgia meghódítása, a floridai tengerparttal együtt? Semmiképpen. Egy olyan országban, ahol a közlekedés, főleg távolabb fekvő pontok között sokkal inkább a vasutaktól függ, mintsem az országutaktól, elegendő a vasutak elfoglalása. A legdélibb vasútvonal a Mexikói-öböl mentén fekvő államok és az atlanti part között Maconon és a Milledgeville melletti Gordonon megy keresztül.

E két pont megszállása tehát kettévágná Szecesszia t és az unionisták az egyik részét a másik után verhetnék meg. A fentiekből az is kitűnik, hogy semmilyen déli köztársaság sem életképes Tennessee birtoklása nélkül. Tennessee nélkül Georgia létközpontja csak nyolc-tíz napi menetre van a

határtól; az Észak folyvást a Dél nyakán tartaná a markát, és Dél kénytelen volna a legkisebb nyomásra engedni, vagy újból az életéért harcolni, olyan körülmények között, amikor egyetlen vereség a siker minden reményétől megfosztaná.

Az eddigi vizsgálódásból ez következik:

A Potomac *nem* a legjelentősebb állása a hadszíntérnek. Lehet, hogy Richmond elfoglalásának és a Potomac-hadsereg déli irányú további előnyomulásának, amely a menetvonalat keresztező sok folyam miatt igen nehéz, erkölcsileg roppant nagy hatása volna, tisztán katonai szempontból azonban *semmit* sem döntene el.

A hadjárat eldöntése a most Tennesseeben levő Kentucky-hadsereg kezében van. Egyrészt ez a hadsereg áll legközelebb a döntő pontokhoz, másrészt olyan területet foglal el, amely nélkül a szecesszió életképtelen. Ezért ezt a hadsereget meg kellene erősíteni valamennyi többinek a rovására és az összes kisebb hadműveletek feláldozásával. A legközelebbi támadási pontjai Chattanooga és Dalton lennének a Tennessee felső szakaszán. Ezek az egész Dél legfontosabb vasúti gócai, és megszállásuk után a Szecesszia keleti és nyugati államai közötti összeköttetés a georgiai közlekedési vonalakra korlátozódna. A továbbiak során pedig arról volna szó, hogy Atlantával és Georgiával egy másik vasútvonalat elvágjanak, végül Macon és Gordon elfoglalásával a két szekció közötti utolsó összeköttetést is megszüntessék.[310]

Ha viszont az „Anakonda"-tervet követik, akkor minden siker ellenére, amelyet részletekben, sőt magánál a Potomacnál is kivívnak, a háború a végtelenségig elhúzódhat, miközben a pénzügyi nehézségek a diplomáciai bonyodalmakkal együtt ismét sokat nyomnának a latban.

Der Amerikanische Bürgerkrieg
A megírás ideje: 1862 március
A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 március 26., 27. (84., 85.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Egy nemzetközi Mirès-ügy[311]

London, 1862 április 28.

Az itteni diplomáciai körök egyik főtémája Franciaország fellépése Mexikóban.[204] Rejtélyesnek találják, hogy Louis Bonaparte gyarapította az expedíciós csapatokat abban a pillanatban, amikor megígérte, hogy csökkenti őket, és hogy előnyomulni akar, miközben Anglia visszahúzódik. Itt pontosan tudják, hogy a mexikói expedícióra a St. James-i kabinettől[208], nem pedig a Tuileriáktól[7] indult ki a kezdeményezés. Nem kevésbé tudják, hogy Louis Bonaparte az összes vállalkozásait, de kiváltképp a tengerentúli kalandjait angol égisz alatt szereti végrehajtani. A restaurált császárság tudvalevően még nem tudta megismételni eredetijének azt a bravúrját, hogy a francia hadseregeket a modern Európa fővárosaiba beszállásolja. Pis aller* gyanánt viszont elvitte hadseregeit a régi Európa fővárosaiba, Konstantinápolyba, Athénba, Rómába, és ráadásul még Pekingbe is.[312] Veszendőbe menjen hát az aztékok fővárosába tervezett sétaút színpadi hatása és az alkalom katonai-régészeti gyűjtésekre[313] à la Montauban**? De ha szemügyre vesszük a francia pénzügyek jelenlegi állapotát és a komoly összeütközéseket, amelyekre Louis Bonaparte mexikói előnyomulása következtében az Egyesült Államokkal és Angliával a jövőben sor kerülhet, akkor eljárásának a különböző brit lapok által kedvelt fenti értelmezését minden további nélkül el kell vetnünk. Én viszont, úgy hiszem, közölhetem Önökkel a rejtély megoldását.

Az 1861 július 17-i megállapodás[314] idején, amikor rendezni kellett az angol hitelezők igényeit, az angol meghatalmazott azonban egyúttal azt kívánta, hogy betekinthessen az egész mexikói adósság- és bűnlistába, Mexikó külügyminisztere a Franciaországgal szemben fennálló adósságot

* – szükségmegoldás; végső kiút – *Szerk.*

** – Montauban módjára – *Szerk.*

200 000 dollárban, tehát mintegy potom 40 000 font sterlingben jelölte meg. A Franciaország által *most* felállított számla ellenben korántsem marad meg e szerény keretek közt.

Zuloaga és Miramón katolikus kormányzata alatt szerződést kötöttek – J. B. Jecker és Tsa svájci bankház közvetítésével – 14 000 000 dollár összegű mexikói államkötvények kibocsátására. Az egész összeg, amelyet e kötvények első kibocsátásakor realizáltak, a névértéknek csak 5 százalékára, vagyis 700 000 dollárra rúgott. Az összes kibocsátott kötvények igen hamar prominens franciáknak, köztük a császári rokonoknak és a „haute politique"* közreműködőinek a kezére jutottak. A Jecker és Tsa bankház az említett kötvényeket mélyen eredeti névértékük alatt engedte át ezeknek az uraknak.

Miramón erre az adósságra olyan időpontban kötött szerződést, amikor a főváros a birtokában volt. Később, amikor már puszta gerillavezérré süllyedt le, úgynevezett pénzügyminisztere, Señor Peza-y-Peza által ismét kibocsáttatott államkötvényeket, 38 000 000 dollár névértékben. Megint a Jecker és Tsa bankház volt az, amely a kibocsátást közvetítette, de ezúttal előlegeit szerény összegre, alig 500 000 dollárra, vagyis dolláronként 1–2 százalékra korlátozta. A svájci bankároknak megint sikerült a lehető leggyorsabban megszabadulniok mexikói tulajdonuktól, és a kötvények megint azoknak a „prominens" franciáknak, köztük a császári udvar néhány habituéjének** kezére jutottak, akiknek neve legalább addig fennmarad, ameddig a Mirès-ügy az európai tőzsdék évkönyveiben.

Ezt az 52 000 000 dollár adósságot tehát, amelyre eddig még 4 200 000 dollárt sem előlegeztek, Juárez elnök kormányzata vonakodik elismerni, egyrészt, mert mit sem tud felőle, másrészt, mert Miramón, Zuloaga és Peza-y-Peza uraknak nem volt alkotmányos teljhatalmuk ahhoz, hogy ilyen államadósságra szerződést kössenek. A fent említett „prominens" franciák azonban döntő helyen érvényesíteni tudták az ellenkező nézetet. Lord Palmerstont néhány parlamenti képviselő idejekorán értesítette arról, hogy ez az egész ügy igen kellemetlen interpellációkra fog vezetni az Alsóházban. A többi között tartani kell attól a kérdéstől, hogy szabad-e felhasználni a brit szárazföldi és tengeri erőt bizonyos Csatornán túli rouge et noir*** politikusok játékműveleteinek támogatására. Ezért Palmerston kapva kapott

* – „nagypolitika" – *Szerk.*

** – törzsvendégének; bennfentesének – *Szerk.*

*** – vörös és fekete (a rulettjáték, vagyis a szerencsejátékosok színei) – *Szerk.*

az orizabai konferencián[315], hogy visszavonuljon egy olyan ügylettől, amely egy nemzetközi Mirès-ügy szennyével fenyeget.

Eine internationale Affäre Mirès

A megírás ideje: 1862 április 28.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 május 2. (120.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az angol sajtó és New Orleans eleste

London, 1862 május 16.

Amint megérkeztek az első híresztelések New Orleans elestéről,[316] a „Times", a „Herald", a „Standard", a „Morning Post", a „Daily Telegraph" és a déli nigger-driverek* más angol „szimpatizánsai" stratégiailag, taktikailag, filológiailag, exegetikailag, politikailag, erkölcsileg és erődépítészetileg bebizonyították, hogy ez a híresztelés az olyan „canard-ok"** közül való, amilyeneket Reuter, Havas, Wolff[317] és az ő understrapperjeik*** oly gyakran felröppentenek. New Orleans természetes védelmi eszközeit, úgymond, nemcsak újonnan létesített erődökkel, hanem mindenfajta tenger alatti pokolgépekkel és vaspáncélos ágyúnaszádokkal is fokozták. Még fokozza ezt a New Orleans-iak spártai érzülete és halálos gyűlöletük Lincoln zsoldosai iránt. Végül pedig, Anglia nem New Orleans előtt szenvedte-e el azt a vereséget, amely az Egyesült Államok elleni második háborújának (1812–14) csúfos véget vetett?[231] Semmi kétség tehát, hogy New Orleans a „Déliség" második Zaragozájaként vagy Moszkvájaként[318] örökíti meg magát. Azonkívül volt ott 15 000 bála gyapot, amellyel oly könnyű egy elolthatatlan önemésztő tüzet gyújtani – teljesen eltekintve attól, hogy 1814-ben a kellően megnedvesített gyapotbálák elpusztíthatatlanabbaknak mutatkoztak a gyújtólövegekkel szemben, mint Szevasztopol földerődítményei. Tehát világos, mint az egyszeregy, hogy New Orleans eleste az ismert jenki-hetvenkedés egyik megnyilvánulása.

Amikor két nappal később az első híreszteléseket New Yorkból érkezett gőzösök megerősítették, az angol rabszolgaságpárti sajtó zöme makacsul kitartott kételkedésében. Kiváltképpen az „Evening Standard" volt annyira

---

* – négerhajcsárok; rabszolgahajcsárok – *Szerk.*

** – „kacsák" – *Szerk.*

*** – alárendeltjeik; alügynökeik – *Szerk.*

sziklaszilárd a maga hitetlenségében, hogy egy és ugyanabban a számában az elején vezércikket közölt, amely napnál világosabban bebizonyította a Félhold-város[319] bevehetetlenségét, a „legújabb hírekben" pedig nagybetűs nyomással jelentette e bevehetetlen város elestét. A „Times" viszont, amely a legfőbb vitézségnek mindig is a megfontolást tartotta,[320] irányt változtatott. Még kételkedett, de egyúttal mindenre felkészült, mivel New Orleans a „rowdyk"* városa, nem pedig a héroszoké. A „Times"-nak ezúttal igaza volt. New Orleans a francia bohème söpredékének ültetvénye – a szó szoros értelmében francia *bűnöző-kolónia* – és soha, az idők forgandóságában sem tagadta meg eredetét. Csakhogy a „Times" post festum** jutott erre az eléggé általánosan elterjedt belátásra.

De végül a fait accompli*** még a leghitetlenebb Tamást is arculcsapta. Mit volt mit tenni? Az angol rabszolgaságpárti sajtó most bebizonyítja, hogy New Orleans eleste előny a konföderáltak[152] és vereség a föderalisták[148] számára.

New Orleans eleste lehetővé tette Lovell tábornoknak, hogy csapataival megerősítse Beauregard hadseregét, akinek erre a megerősítésre annál is inkább szüksége volt, mert az ő frontján Hallecknek állítólag 160 000 embere (nyilván túlzás!) van összevonva, másfelől pedig Mitchel tábornok elvágta Beauregard keleti összeköttetését azáltal, hogy a Memphisből Chattanoogába, azaz Richmondba, Charlestonba és Savannah-ba vezető vasútösszeköttetést megszakította. Miután bekövetkezett ez az elvágás (amelyet mi jóval a corinthi csata *előtt* szükséges stratégiai lépésnek jelöltünk meg°), Beauregard-nak – Mobile-t és New Orleanst kivéve – nem volt többé Corinthból semmiféle vasútösszeköttetése. Miután New Orleans elesett és ő rá van utalva a Mobile-ba vezető egyetlen vasútra, természetesen nem tudta többé csapatainak a szükséges élelmezést előteremteni, ezért hátravonult Tupelóba, – és élelmezési lehetőségei Lovell csapatainak odaérkezésével az angol rabszolgaságpárti sajtó megítélése szerint természetesen fokozódnak!

Másfelől, jegyzik meg ugyanezek az orákulumok, New Orleansban a sárgaláz fel fogja őrölni a föderalistákat, és végül, ha maga a város nem is Moszkva, de nem egy Brutus-e a polgármestere? Olvassuk csak el (v. ö. „New York"°°) Farragut sorhajókapitányhoz intézett melodrámaian bátor

* – „duhajok"; „vagányok" – *Szerk.*
** – ünnep után; utólag – *Szerk.*
*** – befejezett tény; kész helyzet – *Szerk.*
° *V. ö. 467. old.* – *Szerk.*
°° „New York Herald". – *Szerk.*

írását. „Brave words, Sir, brave words!"[321] De kemény szavak nem törnek csontokat.

A déli rabszolgatartók sajtóorgánumai azonban New Orleans elestét nem fogják fel oly optimistán, mint angol vigasztalóik. Láthatjuk ezt a következő kivonatokból.

A „Richmond Dispatch"[322] ezt mondja:

„Mi lett a vaspáncélos ágyúnaszádokból, a »Mississippi«-ből és a »Louisiana«-ból, amelyektől a Félhold-város megmentését vártuk? Ezek a hajók, ami az ellenséggel szembeni hatásukat illeti, éppúgy üveghajók is lehettek volna. Hiábavaló tagadni, hogy New Orleans eleste súlyos csapás. A konföderált kormány ezáltal el van vágva Nyugat-Louisianától, Texastól, Missouritól és Arkansastól."

A „Norfolk Day Book"[323] megjegyzi:

„Ez a legkomolyabb vereség a háború kezdete óta. Nélkülözésekkel és ínséggel fenyegeti a társadalom minden osztályát, és ami a legrosszabb, hadseregünk utánpótlásait veszélyezteti."

Az „Atlantic Intelligencer"[324] így panaszkodik:

„Más eredményt vártunk. Az ellenség közeledése nem volt rajtaütésszerű; régóta előrelátható volt, és azt ígérték, hogy mégha Fort Jacksont el is kerülné, félelmetes tüzérségi eszközök fogják visszavonulásra kényszeríteni vagy megsemmisíteni. Mindebben csalódtunk, mint mindannyiszor, amikor erődítéseknek kellett volna egy hely vagy város biztonságát szavatolniok. Úgy látszik, hogy erődítmények védelmi képességét a modern találmányok megsemmisítették. Vaspáncélos ágyúnaszádok szétrombolják őket vagy háborítatlanul elhajóznak mellettük. Félünk tőle, hogy Memphis New Orleans sorsában fog osztozni. Nem lenne-e dőreség reménnyel áltatni magunkat?"

Végül a „Petersburg Express"[325]:

„New Orleans bevétele a föderalisták által – az egész háború legrendkívülibb és legvégzetesebb eseménye."

Die englische Presse
und der Fall von New Orleans

A megírás ideje: 1862 május 16.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 május 20. (138.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Szerződés a rabszolgakereskedelem ellen

London, 1862 május 18.

Azt a szerződést, amelyet ez év április 7-én Washingtonban az Egyesült Államok és Anglia a rabszolgakereskedelem elfojtására kötöttek, most az amerikai újságok in extenso* közlik. E fontos okmány fő pontjai a következők: Az átkutatás joga kölcsönös, de azt mindkét fél részéről csak olyan hadihajók gyakorolhatják, amelyek e célból a szerződő hatalmak közül az egyiktől speciális teljhatalmat kaptak. A szerződő hatalmak időről időre teljes statisztikát küldenek egymásnak tengerészetük azon részéről, amelynek feladata a négerkereskedelem szemmel tartása. Az átkutatási jog csak kereskedelmi hajókkal szemben gyakorolható, az afrikai parttól 200 mérföldnyi távolságon belül, a 32. északi szélességi foktól délre és Kuba partjától 30 tengeri mérföldön belül. Az átkutatás akár amerikai cirkálók részéről angol hajókon, akár angol cirkálók részéről amerikai hajókon – nem eszközölhető a tengernek abban a részében (tehát a parttól három tengeri mérföldön belül), amely angol vagy amerikai területhez tartozik; éppúgy idegen hatalmak kikötői vagy telepei előtt sem.

Sierra Leonéban, Fokvárosban és New Yorkban székelő, félig angolokból, félig amerikaiakból összeállított vegyesbíróságok fognak az elkobzott hajók felett ítélkezni. Valamely hajó elítéltetése esetén személyzetét, amennyiben ez rendkívüli költségek nélkül megoldható, ama nemzet joghatóságának szolgáltatják ki, amelynek lobogója alatt a hajó vitorlázott. Ekkor nemcsak a hajószemélyzet (beleértve hajóskapitányt, kormányost stb.), hanem a hajó tulajdonosai is az illető országban szokásos büntetések alá esnek. A vegyesbíróságok által felmentett kereskedelmi hajókért egy éven belül attól a hatalomtól jár kártalanítás, melynek lobogója alatt az elkobzó hadihajó vitorlázott. A hajóelkobzás törvényes alapjának nemcsak fogoly négerek

* – részletesen; egész terjedelmében – *Szerk.*

jelenléte számít, hanem a négerkereskedelmet szolgáló speciális berendezések a hajó építési módjában, kézbilincsek, láncok és más eszközök a négerek fogva tartására, végül a hajószemélyzet szükségleteihez képest aránytalan élelmiszerkészletek. Olyan hajónak, amelyen efféle gyanús dolgok találhatók, bizonyítania kell ártatlanságát és még felmentés esetén sem igényelhet kártérítést.

Ha egy cirkáló parancsnoka a szerződés szerinti teljhatalmát túllépi, illetékes kormányzata büntetéssel sújtja. Ha az egyik szerződő hatalom valamely cirkálójának parancsnoka gyanút fog, hogy egy kereskedelmi hajó a másik szerződő hatalom egy vagy több hadihajójának fedezete alatt négereket visz fedélzetén, vagy az afrikai rabszolgakereskedelemben érdekelve volt, vagy erre a célra van felszerelve, akkor gyanúját a fedezet parancsnokával kell közölnie és vele közösen a gyanús hajót megvizsgálnia, amely utóbbit az egyik vegyesbíróság székhelyére kell kísérni, ha a szerződés szerint a gyanús hajók kategóriájába esik. Az elítélt hajókon levő négereket annak a kormánynak állítják rendelkezésére, amelynek lobogója alatt a zsákmányolás történt. A négerek nyomban szabadlábra helyezendők és szabadok maradnak annak a kormánynak a jótállásával, amelynek területén tartózkodnak. A szerződés csak tíz év múltán bontható fel. Egy teljes évig érvényben marad azután, hogy az egyik szerződő fél felmondja.

A négerkereskedelem ezzel az angol–amerikai szerződéssel, amely az amerikai polgárháború[148] eredménye, halálos döfést kapott. A szerződés hatályát még ki fogja egészíteni a Sumner szenátor által a minap beterjesztett törvényjavaslat, amely visszavonja az Egyesült Államok partjain folytatott négerkereskedelemről szóló 1808-as törvényt és bűntényként sújtja a rabszolgaszállítást az Egyesült Államok egyik kikötőjéből a másikba.[326] E törvényjavaslat nagyrészt megbénítja azt a kereskedelmet, melyet a néger-tenyésztő államok (border slave states) a néger-fogyasztó államokkal (a tulajdonképpeni slave states) űztek.

Ein Vertrag gegen den Sklavenhandel
A megírás ideje: 1862 május 18.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 május 22. (140.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Az amerikai hadszíntér helyzete

New Orleans elfoglalása a most befutott részletes jelentések szerint a flotta szinte utolérhetetlen bravúrjának mutatkozik. Az unionisták[148] flottája csak fahajókból állt: körülbelül hat hadihajóból, egyenként 14–25 ágyúval, amelyeket az ágyúnaszádok és mozsárnaszádok nagy raja támogatott. E flotta előtt két erőd volt, amelyek a Mississippi bejáratát elzárták. Az erődök száz ágyújának lőtávolságában a folyót eltorlaszolta egy erős lánc, amely mögött torpedókat, gyújtótutajokat és más rombolószerszámokat halmoztak fel. Csakis ezeken az első akadályokon áthaladva lehetett tehát az erődök közé jutni. Az erődökön túl pedig egy második félelmetes védővonal volt, amelyet páncélos ágyúnaszádok alkottak, köztük a „Manassas", egy vértes koshajó, és a „Louisiana", egy hatalmas úszóüteg. Miután az unionisták a két erődöt, amelyek teljesen uralkodtak a folyam fölött, minden hatás nélkül hat napon át ágyúzták, elhatározták, hogy az erődök tüzével dacolva, három hadosztállyal leküzdik a vassorompót, fölhajóznak a folyón és megkockáztatják a harcot az „ironside"-okkal[327]. Vakmerőségük sikerrel járt. Mihelyt a flottilla New Orleans előtt kikötött, a győzelem természetesen biztosítva volt.

Beauregard-nak immár nem volt mit védenie Corinthban. Ottani állásának csak addig volt értelme, amíg Mississippit és Louisianát, kiváltképpen pedig New Orleanst fedezte. Stratégiailag most abban a helyzetben van, hogy egy vesztett csata után nem maradna más választása, mint hogy hadseregét gerillacsapatokra ossza fel, mivel hadseregének hátában nincsen vasúti gócponttal és élelmiszerkészletekkel rendelkező nagyváros, s így nem tud tovább tömegeket együtt tartani.

McClellan cáfolhatatlanul bebizonyította, hogy katonai antitalentum, aki kedvező véletlenek folytán vezető és felelős pozícióba emelkedve nem azért visel háborút, hogy az ellenséget megverje, hanem inkább azért, hogy az ellenségtől ne szenvedjen vereséget, és így ne kelljen lemondania bitorolt nagyságáról. Úgy viselkedik, mint az öreg úgynevezett „manőverező

tábornokok", akik aggályosan elkerülvén minden taktikai döntést, ezt azzal mentegették, hogy az ellenséget stratégiai megkerüléssel állásainak feladására kényszerítik. A konföderáltak[152] mindig elillannak előle, mert a döntő pillanatban sohasem csap le rájuk. Így például nyugodtan hagyta őket Manassasból Richmondba visszavonulni – jóllehet visszavonulási tervüket tíz nappal előbb már a New York-i lapok is (például a „Tribune") jelezték. Aztán megosztotta a hadseregét és stratégiailag oldalba vette a konföderáltakat olyképpen, hogy egy alakulattal állásokat létesített Yorktown előtt. Egy várháború mindig ürügyet szolgáltat az időpocsékolásra és a csata elkerülésére. Mihelyt McClellan annyi csapatot összpontosított, hogy fölénybe került a konföderáltakkal szemben, hagyta, hogy azok Yorktownból Williamsburgba és onnan még tovább vonuljanak vissza anélkül, hogy csatára kényszerítette volna őket. Ilyen siralmasan még sohasem viseltek háborút. Hogy a visszavonuláskor a Williamsburgnál megvívott ütközet nem az Unió csapatainak második Bull Runjával[227] ért véget, hanem a konföderáltak hátvédjének vereségével, ebben McClellan teljesen ártatlan volt.

Körülbelül tizenkét (angol) mérföldnyi menetelés után, 24 órás felhőszakadás közepette és valóságos sártengeren át az Unió 8000 főt számláló csapata *Heintzelmann* tábornok vezetésével (Heintzelmann *német* származású, de Pennsylvaniában született) Williamsburg közelébe ért és ott az ellenségnek csak gyenge őrcsapataiba ütközött. Mihelyt azonban az ellenség megbizonyosodott e csapatok csekély számbeli erejéről, erősítéseket küldött Williamsburgból, a törzscsapataitól, úgyhogy létszáma lassanként 25 000 főre duzzadt. Reggel kilenc órakor komollyá vált a harc, fél egykor Heintzelmann tábornok észrevette, hogy az ütközet az ellenfél javára fordult. Futárt futár után menesztett Kearny tábornokhoz, aki nyolc mérföldnyire mögötte állt, de az az esőtől teljesen „felázott" úton csak lassan tudott előrehömpölyögni. Heintzelmann egy teljes óra hosszat erősítés nélkül maradt, és a 7. és 8. jerseyi ezred, amely kilőtte puskaporkészletét, az út két oldalán húzódó erdőbe kezdett szökdösni. Heintzelmann ekkor Menill ezredest egy pennsylvaniai lovasszázaddal az erdő két szegélyére rendelte, azzal fenyegetőzve, hogy lövetni fog a menekülőkre. Ez ismét megállásra bírta a szökevényeket.

A rend helyreállításához hozzájárult az egyik massachusettsi ezred példája is, amely szintén ellőtte puskaporát, de akkor feltűzte puskájára a szuronyt és nyugodtan várta az ellenséget. Végre megjelent a láthatáron Kearny előhada Berry dandárparancsnok (Maine államból) vezetésével. Heintzelmann serege a megmentőket harsány hurrával fogadta; Heintzelmann az ezredzenészekkel a „Yankee-Doodle"-t[328] játszatta és kimerült csapatai frontjá-

ban a Berry-féle erősítésből majdnem fél mérföldnyi arcvonalat alakíttatott. Bevezető tűzharc után Berry dandárja rohamlépésben szuronyrohamra indult és elűzte az ellenséget a csatatérről földerődítéseihez, amelyek közül a legnagyobb, ismételt támadások és ellentámadások után, az Unió csapatainak birtokában maradt. Így helyreállt a csata egyensúlya. Berry odaérkezte megmentette az unionistákat. Négy órakor megérkeztek Jameson és Birney dandárjai, s ez biztosította a győzelmet. Este kilenckor a konföderáltak kezdtek visszavonulni Williamsburgból, a visszavonulást másnap folytatták – Richmond irányába –, miközben Heintzelmann lovassága keményen üldözte őket. Heintzelmann a csata után már reggel hat és hét óra között megszállta Williamsburgot Jameson tábornokkal. A menekülő ellenség utóvédje csak fél órával előbb ürítette ki a város másik végét. Heintzelmann csatája a szó szoros értelmében gyalogsági csata volt. A tüzérségnek alig jutott szerep. Puskatűz és szuronyroham döntött. Ha a washingtoni Kongresszus köszönetet akarna mondani, akkor ez Heintzelmann tábornokot illetné, aki megmentette a jenkiket egy második Bull Runtól, nem pedig McClellant, aki szokott modorában kerülte „a taktikai döntést" és a számbelileg gyengébb ellenséget harmadízben hagyta elillanni.

A virginiai konföderált hadseregnek jobbak az esélyei, mint Beauregard hadseregének, egyrészt, mert Halleck helyett McClellannal áll szemben, s azért is, mert visszavonulási útján a sok folyó keresztben fut a hegységtől a tengerhez. Ám ha el akarják kerülni, hogy a sereg *csata híján* bandákra bomoljon fel, tábornokai kénytelenek lesznek előbb-utóbb döntő csatába bocsátkozni, éppúgy, ahogy az oroszoknak meg kellett verekedniök Szmolenszknál és Borogyinónál, a helyzetet helyesen megítélő tábornokok akarata *ellenére.*[329] Bármily siralmas volt is McClellan hadviselése, a konföderáltakat a folytonos visszavonulás a tüzérség, a lőszer és más hadikészletek hátrahagyásával, a szerencsétlen kis utóvédharcokkal együtt mindenesetre csúnyán demoralizálta, amint ez a döntő csata napján meg fog mutatkozni. Tehát erre a végső következtetésre jutunk:

Ha Beauregard vagy Jefferson Davis döntő csatát veszt, seregeik bandákra bomlanak fel. Ha egyikük megnyer egy döntő csatát, ami fölöttébb valószínűtlen, a legjobb esetben elodázódik seregeik felbomlása. Nincsenek abban a helyzetben, hogy akár egy győzelemből is a legcsekélyebb tartós hasznot húzzák. Nem tudnak húsz angol mérföldnyit úgy előrenyomulni, hogy meg ne rekedjenek és ne kelljen az ellenség újabb támadását bevárniok.

Meg kell még vizsgálnunk egy gerillaháború esélyeit is. Nos, éppen az módfelett furcsa, hogy a rabszolgatartók e háborújában a lakosság oly kis mértékben vett részt, vagy inkább egyáltalán nem vett részt. 1813-ban

a franciák összeköttetéseit Colomb, Lützow, Csernisov és húsz másik szabadcsapat- és kozákvezér folytonosan megszakította és zaklatta. 1812-ben Oroszországban a lakosság teljesen eltűnt a francia menetvonalról, 1814-ben a francia parasztok felfegyverkeztek és agyonverték a szövetségesek járőreit és elmaradozó katonáit, itt azonban semmi sem történik. Az emberek alávetik magukat a *nagy csaták sorsának* és azzal vigasztalódnak, hogy „Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni".[330] A késhegyig menő háborúval való hetvenkedés köddé foszlik szét. Aligha kétséges ugyan, hogy a white trash (a „fehér söpredék", ahogy maguk az ültetvényesek a „szegény fehéreket" nevezik) megpróbálkozik a gerillaháborúval és az útonállással. De az ilyen próbálkozás a vagyonos ültetvényeseket igen hamar *unionistákká* fogja változtatni. Ők maguk hívják majd segítségül a jenkik csapatait. Azok a híresztelések, hogy a Mississippinél gyapotot stb. égettek el, kizárólag két kentuckyi lakos tanúságtételén alapszanak, akik állítólag Louisville-ba érkeztek – nyilván nem a Mississippin. New Orleansban könnyű volt megszervezni a tűzvészt. New Orleans kereskedőinek fanatizmusát az magyarázza, hogy egy csomó konföderált államadóssági kötvényt kellett készpénzként elfogadniok. A New Orleans-i tűzvész más városokban meg fog ismétlődni; különben is bizonyára elégetnek majd egyet-mást, de az ilyen teátrális csínyek csak az ültetvényesek és a „white trash" közötti ellentétet élezhetik ki a végsőkig, és ezzel finis Secessiae.*

Die Lage auf dem amerikanischen Kriegsschauplatze
A megírás ideje: 1862 május 23–25.
A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 május 30. (148.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* – vége Szecessziának[136] – *Szerk.*

[Karl Marx]

Angol humanitás és Amerika

London, 1862 június 14.

A humanitás most Angliában, akárcsak Franciaországban a szabadság, exportcikké lett a traders in politics* számára. Emlékszünk még arra az időre, amikor Miklós cár lengyel hölgyeket katonákkal elnáspángoltatott, és amikor Lord Palmerston egyes parlamenti képviselők efölötti erkölcsi felháborodásáról úgy vélekedett, hogy ez „nem politikus" magatartás. Emlékszünk még, hogy körülbelül egy évtizeddel ezelőtt lázadás volt az Ión-szigeteken,[331] ami az ottani angol kormányzót arra indította, hogy nem jelentéktelen számú görög nőt megkorbácsoltasson. Probatum est**, mondták Palmerston és az akkor kormányon levő whig[93] kollégái. Mint néhány évvel ezelőtt hivatalos dokumentumokból bebizonyították a parlamentnek, Indiában az adószedők a ryotok[332] asszonyaival szemben olyan kényszereszközöket alkalmaztak, amelyeknek gyalázatossága megtiltja, hogy bővebben részletezzük őket. Palmerston és kollégái nem merészelték ugyan igazolni ezeket a szörnyűségeket, de milyen lármát csaptak volna, ha egy *idegen* kormányzat merészelte volna nyilvánosan proklamálni felháborodását az angol gyalázatosságok miatt és félreérthetetlenül értésükre adta volna, hogy közbe fog lépni, ha Palmerston és kollégái azonnal nem dezavuálják az indiai adóhivatalnokokat. Ámde maga Cato censor sem őrködhetett aggályosabban a római polgárok erkölcsei fölött, mint az angol arisztokraták és minisztereik a hadviselő jenkik „humanitása" fölött!

A New Orleans-i ladyk — sárga szépségek, ízléstelenül felcicomázva ékszerekkel, talán a régi mexikóiak asszonyaihoz hasonlíthatók, csak éppen nem eszik meg rabszolgáikat in natura*** —, ők adnak ezúttal alkalmat, mint azelőtt a charlestoni kikötők, a brit arisztokrata humanitás kinyilvánítására.

---

* – politikai üzletemberek – *Szerk.*

** – Ez bevált; ez ki van próbálva – *Szerk.*

*** – természetben; élve – *Szerk.*

Az angol nők (persze nem ladyk és rabszolgáik sincsenek), akik Lancashireben éheznek, eddig még egyetlen parlamenti képviselőt sem indítottak szóra; az ír nők vészkiáltása, akiket a zöld Erinben* a kis bérletek fokozódó összevonása félmeztelenül dob az utcára és úgy kerget ki házukból és udvarukból, mintha tatárok törtek volna be, ez eddig csak egyetlenegy visszhangot keltett a Lordok Házában, az Alsóházban és Őfelsége kormányában – homíliákat** a földtulajdon abszolút jogairól.[333] De a New Orleans-i ladyk! Az persze más eset. Ezek a ladyk túlontúl felvilágosultak voltak, semhogy az Olümposz istennőihez hasonlatosan részt vegyenek a háborús forgatagban, vagy pedig a saguntumi asszonyokhoz hasonlatosan a lángokba vessék magukat.[334] A hősiesség új és veszélytelen divatját találták ki, olyan divatot, amilyet csak rabszolgatartó nők találhattak ki, mégpedig csak olyan ország rabszolgatartó női, ahol a népesség szabad része hivatásos kalmár, gyapot-, cukor- vagy dohánykereskedő, s nem tart rabszolgákat, mint az antik világ civisei. Miután férjeik elfutottak New Orleansból vagy elbújtak hátsó helyiségeikben, ezek a ladyk kirontottak az utcára, hogy az Unió győztes csapatait arcul köpjék, vagy nyelvet öltsenek rájuk, vagy általában, mint Mefisztó, „illetlen mozdulatot tegyenek",[335] sértegető szavak kíséretében. Ezek a megérák azt hitték, „büntetlenül" neveletlenek lehetnek.

Ez volt az ő hősiességük. Butler tábornok proklamációt bocsátott ki, amelyben jelezte nekik, hogy utcalányokként fognak velük bánni, ha továbbra is utcalányt játszanak. Butlernek ugyan van ügyvédi érzéke, de az angol statute-law-t[336] úgy látszik nem kellően tanulmányozta. Máskülönben azoknak a törvényeknek analógiájára, melyekkel Írországot sújtották Castlereagh idején,[337] egyáltalán megtiltotta volna nekik, hogy az utcára menjenek. Butlernek a New Orleans-i „ladykhez" intézett figyelmeztetése erkölcsileg olyannyira felháborította Carnarvon grófot, továbbá Sir J. Walsht (aki olyan nevetséges és gyűlöletes szerepet játszott Írországban) és Gregory urat, aki a Konföderáció[152] elismerését már egy évvel ezelőtt kívánta, hogy a gróf a Felsőházban, a lovag és a „without a handle to his name"*** férfiú az Alsóházban interpellált a kormánynál avégett, hogy milyen lépéseket szándékszik tenni a megsértett „humanitás" nevében. Russell és Palmerston mindketten ostorozták Butlert, mindketten elvárták, hogy a washingtoni kormány dezavuálni fogja, és az oly nagyon érzékeny lelkű Palmerston, aki az 1851 decemberi coup d'état-t (amely alkalommal „lady-

* Írország régi neve. – *Szerk.*

** – szentírásmagyarázó beszédeket; prédikációkat – *Szerk.*

*** – „előnév nélküli"; „titulus nélküli" – *Szerk.*

ket" még agyon is lőttek, másokat pedig a zuávok megbecstelenítettek) a királynő háta mögött és kollégái előzetes tudomása nélkül, puszta „humánus" csodálatból elismerte[338] – ugyanez az érzékeny lelkű viscount *„gyalázatosságnak"* nyilvánította Butler figyelmeztetését. Csakugyan, ladyknek, akiknek méghozzá rabszolgáik is vannak – az ilyen ladyknek ne lehessen egyszer büntetlenül szabadjára engedniök mérgüket és gonoszságukat közönséges unionista csapatok, parasztok, kézművesek és más efféle alja néppel szemben! Ez „gyalázatos".

Az itteni közvéleményt ez a humanitási komédia nem téveszti meg. Arról van szó, hogy részint felkeltsék, részint megszilárdítsák a hangulatot az intervencióhoz, mindenekelőtt a Franciaország által indítandó intervencióhoz. A felsőházi és alsóházi humanitáslovagok az első melodrámai áradozások után, mintegy parancsszóra, el is dobták meghatott álarcukat. Szónoklatuk csak prológusként szolgált ahhoz a kérdéshez, hogy érintkezésbe lépett-e a francia császár közvetítés végett az angol kormánnyal, és hogy utóbbi, mint ők remélik, kedvezően fogadott-e egy ilyen javaslatot. Russell és Palmerston mindketten kijelentették, hogy mit sem tudnak a javaslatról. Russell kijelentette, hogy a jelen pillanat minden közvetítés számára fölöttébb kedvezőtlen. Palmerston, elővigyázatosabban és tartózkodóbban, csupán annyit mondott, hogy az angol kormánynak *ebben* a pillanatban nincs szándékában közvetítés.

A terv az, hogy Franciaország az angol parlament elnapolásának tartama alatt játssza el közvetítő szerepét, és ősszel, amikor Mexikó már biztosítva van, kezdje meg intervencióját. Az amerikai hadszíntéren beállott szélcsend megint felébresztette fásultságukból az intervenciós spekulánsokat St. Jamesben[208] és a Tuileriákban[7]. Maga e szélcsend az északi hadvezetés stratégiai hibájának a következménye. Ha a Kentucky-hadsereg a Tennesseeben aratott győzelmei után gyorsan előnyomult volna a georgiai vasúti csomópontok felé, ahelyett hogy hagyta magát a Mississippitől délre fekvő mellékútra lecsalogatni, akkor Reuter és társai[317] most nem üzletelhetnének „intervenciós" és „közvetítési" híresztelésekkel. De bárhogy áll is a dolog, Európa mit sem óhajthat buzgóbban, mint hogy a coup d'état megpróbálja „helyreállítani a rendet az Egyesült Államokban" és ott is „megmenteni a civilizációt".

Englische Humanität und Amerika
A megírás ideje: 1862 június 14.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 június 20. (168.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Az amerikai polgárháború és a páncélos és koshajók

Körülbelül három és fél hónappal ezelőtt, 1862 március 8-án, a „Merrimac"-nek a „Cumberland" és a „Congress" fregattokkal a Hampton-Roads-öbölben vívott tengeri csatája lezárta a fából készült hadihajók hosszú korszakát. 1862 március 9-én a „Merrimac" és a „Monitor" között ugyanazokon a vizeken lezajlott tengeri csata a vaspáncélos hajók közötti háború korszakát nyitotta meg.[339]

Azóta a washingtoni Kongresszus jelentős összegeket szavazott meg különféle vaspáncélos hajók építésére és Stevens úr (Hobokenban, New York közelében) vasból épülő nagy hajóütegének befejezésére. Emellett Ericsson úr a „Monitor" terve szerint épülő hat hajó befejezésén dolgozik, amelyek nagyobbak lesznek és két-két forgatható tornyot kapnak, mindegyikben két-két nagy löveggel. A „Galená"-t, egy másik vaspáncélos hajót, amelyet nem Ericsson úr épített és amelynek konstrukciója eltér a „Monitor"-étól, már vízre bocsátották és a „Monitor" mellé állították, először a „Merrimac" szemmel tartására, később a James folyó partjának a lázadók erődjeitől való megtisztítására: Richmondtól hét vagy nyolc mérföldnyi távolságig ezt a feladatot már meg is oldotta. A harmadik vaspáncélos a James folyón a „Bengaluche", amelyet feltalálójáról és régebbi tulajdonosáról előbb „Stevens"-nek neveztek.

Egy negyedik vaspáncélos, a „New Ironsides", Philadelphiában épül és állítólag néhány héten belül tengerre indulhat. A „Vanderbilt"-ből és egy másik nagy gőzösből koshajó lett; sok más fából készült hadihajó, mint például a „Roanoke", vaspáncélossá vedlik majd át. Az Unió kormánya ezenkívül 4–5 vértezett ágyúnaszádot építtetett az Ohión, amelyek jó szolgálatot tettek Fort Henrynél, Fort Donelsonnál és Pittsburg Landingnél. Végül *Ellet* ezredes, barátaival együtt, Cincinnatiban és az Ohio más helyein különféle koshajókat alakított ki régi gőzhajók orrának lelaposításával és vértezésével. Nem ágyúkkal fegyverezte fel őket, hanem mesterlövészekkel, akikben a Nyugat olyan gazdag. A koshajókat, legénységüket és saját szolgálatait is

felajánlotta aztán az Unió kormányának. Ezeknek a sebtében összetákolt koshajóknak az első fegyverténye̊re később még visszatérünk.

Másfelől a konföderáltak[152] sem maradtak tétlenek. Norfolkban hozzákezdtek új vashajók építéséhez és a régi hajók átalakításához. Mielőtt még befejezték volna itt a munkát, Norfolk az Unió csapatainak kezére került és ezek a hajók mind elpusztultak. A konföderáltak építettek továbbá három igen erős koshajót New Orleansban, és egy negyedik, roppant nagy és kitűnően felfegyverzett ilyen hajó már közel volt a befejezéshez, amikor New Orleans elesett. Az Unió tengerésztisztjei szerint ez utóbbi hajó, ha harcképes állapotba sikerült volna hozni, a legnagyobb veszélynek tette volna ki az Unió egész flottáját, mert a washingtoni kormány ezzel a monstrummal nem tudott egyenértékű ellenfelet szembeállítani. Költségei kétmillió dollárra rúgtak. Tudvalevően maguk a lázadók rombolták szét a hajót.

Memphisben a konföderáltak nem kevesebb, mint nyolc koshajót építettek, amelyek mindegyikén négy vagy hat nagy kaliberű löveg volt. Memphisnél zajlott le aztán az első „*koshajó-csata*", a Mississippin június 6-án. Jóllehet az Unió flottillájának, amely lefelé jött a Mississippin, öt vaspáncélos ágyúnaszádja volt, mégis *Ellet* ezredes *koshajói* közül kettő – a „*Queen*" és a „*Monarch*" – döntötte el lényegében a harcot. A nyolc ellenséges koshajó közül négyet szétromboltak, hármat elfogtak, egy megmenekült. Miután az Unió flottillájának ágyúnaszádjai élénk ágyútüzet nyitottak a lázadók hajóira és a tüzelést egy darabig folytatták, a „Queen" és a „Monarch" beúszott az ellenséges hajóraj kellős közepébe. Az ágyúnaszádok tüze szinte teljesen elnémult, mivel Ellet ezredes koshajói az ellenséges hajókkal annyira összegomolyodtak, hogy a tüzérek képtelenek voltak barátot ellenségtől megkülönböztetni.

Ellet koshajóin, mint már fentebb említettük, nem voltak ágyúk, csak rengeteg mesterlövész. Gőzgépeiket és kazánjaikat csupán faművek védték. Hatalmas gőzgép és egy erősen kihegyezett, vassal borított, tölgyfa hajóorr volt e koshajók egész felszerelése. Férfiak, nők és gyermekek ezrével özönlöttek Memphisből a Mississippi meredek partjaira, hogy onnan, egyes pontokon alig fél angol mérföldnyire a hadszíntértől, lélegzetüket visszafojtva figyeljék a „koshajók csatáját". Ez alig tartott tovább egy óránál. Míg a lázadók 7 hajót vesztettek, valamint 100 embert, akikből körülbelül 40 vízbe fulladt, addig az Unió hajói közül csak egy került komoly veszélybe, csak egy ember sebesült meg és egy halottjuk sem volt.

Annak az egy koshajónak a kivételével, amely a memphisi vízi csatából kiszabadult, a konföderáltaknak most talán még egy pár koshajójuk és vaspáncélosuk van Mobile-nál. Ezeken kívül és ama néhány, Vicksburgnál

levő ágyúnaszádon kívül, amelyeket egyszerre fenyeget Farragut, aki a folyamon felfelé, és Davis, aki a folyamon lefelé vitorlázik, a konföderáltak flottája máris búcsút mondott az árnyékvilágnak.

Der Amerikanische Bürgerkrieg
und die Panzer- und Widderschiffe

A megírás ideje: 1862 június vége

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 július 3. (181.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Kínai ügyek

Valamivel azelőtt, hogy az asztalok táncolni kezdtek, *Kína*, ez az élő kövület, forradalmasodni kezdett.[340] Önmagában semmi rendkívüli nem volt ebben a jelenségben, mert a keleti birodalmak állandóan a szociális alépítmény mozdulatlanságát, a politikai felépítmény fölött uralkodó személyek és törzsek szüntelen váltakozását mutatják. Kínában egy külföldi dinasztia van hatalmon.[341] Miért ne támadna 300 év után egy mozgalom e dinasztia megdöntésére? A mozgalom eleve vallási színezettel indult; de ez közös vonása volt minden keleti mozgalomnak. Létrejöttének közvetlen indítékai nyilvánvalók: európai beavatkozás, ópiumháborúk[342], ennek következtében a fennálló kormányzat megingása, az ezüst külföldre áramlása, a gazdasági egyensúly megzavarása idegen áruk behozatala által stb. Paradoxnak tűnt nekem, hogy az ópium, elaltatás helyett, ébresztett. Ebben a kínai forradalomban valójában csak annak hordozói eredetiek. Semmilyen feladatnak nincsenek tudatában, a dinasztiacserét leszámítva. Nincsenek jelszavaik. Még nagyobb irtózatot jelentenek a néptömegnek, mint a régi uralkodóknak. Rendeltetésük, úgy látszik, semmi egyéb, mint hogy a konzervatív fásultsággal szemben a rombolást groteszkül visszataszító formákban, az újjáalkotás bármiféle csírája nélkül érvényesítsék. Ezeknek az „Isten ostorainak" jellemzésére a következő kivonatok szolgálhatnak, amelyeket *Harvey* úrnak (ningpoi angol konzul) *Bruce* úrhoz, a pekingi angol követhez intézett leveléből vettünk.[343]

Ningpo, írja *Harvey* úr, immár három hónapja a forradalmi *tajpingok* kezében van. Itt, mint mindenütt, ahová ezek a rablók uralmukat kiterjesztették, az egyetlen eredmény a pusztítás volt. Követnek-e más célokat is? A féktelen és korlátlan kicsapongás hatalma saját maguk számára, úgy látszik, tényleg éppen olyan fontos nekik, mint idegen életek feldúlása. Ez a nézet a tajpingokról valóban nem egyezik az angol misszionáriusok illúzióival, akik arról fecsegtek, hogy a tajpingok által bekövetkezik „Kína megváltása", a „birodalom újjászületése", a „nép megmentése" és a „kereszt-

ténység bevezetése". Tízévi zajos látszattevékenység után mindent feldúltak és semmit sem alkottak.

Mindenesetre, mondja Harvey úr, a tajpingoknak a mandarinokkal szemben megvan az az előnyük, hogy az idegenekkel való hivatalos érintkezésben viselkedésüket bizonyos nyíltság és erélyes nyerseség jellemzi; de erényeik katalógusa ezzel ki is merül.

Hogyan fizetik a tajpingok csapataikat? Embereik nem kapnak zsoldot, hanem zsákmányból élnek. Ha a meghódított város gazdag, akkor bőségben úsznak. Ha szegény, akkor a katonák példás türelemmel kitartanak. Harvey úr megkérdezte egy jól öltözött tajping katonától, kedveli-e ezt a mesterséget. „Miért ne kedvelném?", válaszolta az. „Arra teszem rá a kezemet, ami nekem tetszik; ha ellenállásra találok, akkor –", és kezével a lefejezés gesztusát mutatta. És ez a szólásmódja. Az emberfő a tajpingnak nem számít többet a káposztafőnél.

A forradalmi hadsereg magvát reguláris csapatok, régi, sokéves és kipróbált partizánok alkotják. A többi rész fiatalabb újoncokból vagy parasztokból áll, akiket a portyázásokon kényszerítettek a szolgálatba. A vezetők az egyik meghódított tartományban kényszerrel toborzott csapatokat rendszeresen átküldik egy másik, távoli tartományba. Így a lázadók Ningpóban pillanatnyilag negyven különféle dialektust beszélnek, a ningpoi dialektus pedig most első ízben hangzik fel távoli kerületekben. Egy-egy kerület összes ágrólszakadtjai, csavargói és rossz jellemű alakjai önként csatlakoznak. A fegyelem csak a szolgálatban való engedelmességre terjed ki. A házasság, akárcsak az ópiumszívás, halálbüntetés terhe mellett tilos a tajpingoknak. Házasodni csak akkor lehet, „ha majd a birodalom helyreállítása megtörtént". Kárpótlásul a tajpingok valamely város bevétele után, amelynek lakosai nem menekültek el idejekorán, az első három napon feljogosítást, carte blanche-t* kapnak arra, hogy *minden elképzelhető* gyalázatosságot elkövessenek az asszonyokon és leányokon. A három nap eltelte után az összes női személyeket erőszakkal kiűzik a városokból.

A tajpingok egész taktikája a rémületkeltés. Sikerük egyedül ennek a hajtórugónak a hatásán alapul. A rémület megteremtésének eszközei: mindenekelőtt irdatlan tömegük, amellyel egy adott ponton megjelennek. Először megbízottakat küldenek ki, hogy titkosan kifürkésszék az utat, nyugtalanító híreket terjesszenek, egyes helyeken gyújtogatásokat rendezzenek. Ha ezeket a megbízottakat a mandarinok elcsípik és kivégzik, akkor azonnal újak lépnek a nyomukba, amíg vagy a mandarinok a város lakosságával

* – tiszta lapot; szabad kezet; teljhatalmat – *Szerk.*

együtt elmenekülnek, vagy pedig, ahogy Ningpóban történt, az elharapódzott demoralizálódás a felkelők győzelmét erősen megkönnyíti.

A rémítés egyik fő eszköze a tajpingok tarka paprikajancsi-öltözete. Európaiakra nevetséges benyomást tenne. A kínaira talizmánként hat. Ez a paprikajancsi-öltözet ezért nagyobb előnyöket nyújt a lázadóknak a harcban, mint amilyet vontcsövű ágyúk nyújthatnának. Hozzájárul ehhez hosszú, bozontos, fekete, illetve feketére mázolt hajuk, tekintetük vadsága, melankolikus üvöltözésük és a dühnek és őrjöngésnek szenvelgése, ami elég ahhoz, hogy a külsőségekre sokat adó, szelíd, geometriailag kimért, hétköznapi kínait halálra rémítse.

Ha a megbízottak elültették a pánikot, akkor szándékosan hajszolt, menekülő falusi lakosok követik őket, akik a közeledő hadsereg számát, erejét és félelmetességét eltúlozzák. Mialatt a lángok a városok közepette fellobbannak, és a város helyőrsége e rémjelenetek hatására netán harcba száll, messziről észbontóan felbukkan egy-egy ilyen tarka pokolkutya, akinek a megjelenése magnetikusan hat. Az alkalmas pillanatban aztán százezernyi tajping, késekkel, lándzsákkal és madarászpuskákkal felfegyverezve, vadul ráveti magát az ijedtségtől félholt ellenfélre és mindent halomra dönt, hacsak, mint legutóbb Sanghajban történt, nem ütközik ellenállásba.

„A tajpingság lényege", mondja Harvey úr, „a nothingness" (semmiség) „szörnyű tömege".

A tajping nyilvánvalóan az ördögöt ábrázolja in persona*, ahogy azt a kínai fantázia nyilván elképzeli. De csakis Kínában volt az effajta ördög lehetséges, mely egy megkövült társadalmi élet sarjadéka.

Chinesisches

A megírás ideje: 1862 június vége–július eleje

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 július 7. (185.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

* = személyében – *Szerk.*

[Karl Marx]

Egy botrány

London pillanatnyilag ama jellegzetes botrányok egyikével foglalkozik, amelyek csak olyan országban lehetségesek, ahol óarisztokrata hagyomány a legmodernebb polgári társadalom kellős közepében burjánzik. A corpus delicti* a parlamenti bizottság egyik Kékkönyve[26], amelyet a Temze feltöltéséről és partja mentén, a városon belül építendő, a westminsteri hidat a blackfriarsi híddal összekötő útról szóló jelentéshez fektettek le. A nagyon költséges tervezet különféle legyeket üt agyon egy csapással – London szebbé tétele, a Temze megtisztítása, jobb egészségügyi feltételek megteremtése, pompás sétány, végül új közlekedési útvonal, amely a Strandet, a Fleet Streetet és a Temzével párhuzamos többi utcát megváltja attól, hogy a kocsik napról napra veszélyesebben elárasszák; ez az elárasztás szinte Juvenalis szatírájára emlékeztet bennünket, ahol a római, mielőtt kimegy az utcára, megírja végrendeletét, mert minden valószínűsége megvan annak, hogy elgázolják vagy megnyomorítják.[344] Mármost a Temze-partnak azon a részén, amely ilyen metamorfózis előtt áll, az északi parton, a Westminster-hídtól keletre és a Whitehall végén van néhány nagy arisztokratának városi rezidenciája, palotákkal és a Temzéig nyúló kertekkel. Ezek az urak persze nagyjában és egészében szívesen fogadják e tervezetet, mert *államköltségen* megszépítené „mansionjaik"** közvetlen környékét és értéküket emelné. Csak egy aggályuk van.

A tervezett építkezés szerintük *megszakítandó* azokon a helyeken, ahol a közút saját birtokuk mentén vezetne és így őket a „misera contribuens plebsszel"*** érintkezésbe hozná. A „fruges consumere nati" [a gyümölcsök elfogyasztására születettek] olümposzi elkülönültségét ne zavarja meg a vulgáris üzleti világnak sem a látványa, sem a zaja, sem a lehelete.[345]

---

* – bűntárgy; bűnjel – *Szerk.*

** – „úrilakjaik"; „urasági kastélyaik"; „palotáik" – *Szerk.*

*** – „nyomorult adózó néppel" – *Szerk.*

E nemes szibariták élén *Buccleuch hercege* áll, aki, a leggazdagabb és leghatalmasabb lévén, „szerény" követeléseivel a legmesszebb ment. És lám, a parlamenti bizottság jelentése Buccleuch hercegének szellemében foglal állást! Az új építkezések *megszakítandók* – ott, ahol Buccleuch herceget *zavarnák*. Az Alsóház szóban forgó bizottságában jelen van *Lord Robert Montagu*, a herceg egyik *rokona*, és *Sir John Shelley*, London egyik negyedének, Westminsternek képviselője. Ő máris körülnézhet vaspáncél után, hogy megóvja magát a rothadt almákból és kénhidrogént fejlesztő tojásokból álló Armstrong-bombáktól, amelyeket a következő választásra neki már kilátásba helyeztek.

Magáról a bizottsági jelentésről a „Times" ezt mondja:

„Ez a Kékkönyv útvesztő. Nyolc sornyi jelentésből áll. A többit megtölti a nagyrészt értéktelen, részrehajló tanúvallomások és szakértői nyilatkozatok káosza. Hiányzik belőle az index, az elemzés, a bizonyítás. A mosónő-locsogás végtelen áradata közepette bolyongunk anélkül, hogy tényekre bukkannánk, amelyeket megvizsgálhatnánk, vagy értékelésekre, amelyekben bízhatnánk. Amikor azt hisszük, hogy végre egy valóságos szakértői kijelentéshez érkezünk, hirtelen közbelép a bizottság és megtagadja minden kijelentés meghallgatását, amely Buccleuch hercegének kívánságait zavarná. A könyv egy sokrétű és nehézkes suppressio veri*. Nyilvánvalóan abból a célból tákolták össze, hogy a parlamentben minden tárgyszerű vitát lehetetlenné tegyenek. Evégett még a tervrajzokat is mellőzték, és ezeket csak post festum** – valószínűleg a vita *után* – fogják nyilvánosságra hozni."

E botrány folytán a londoniak két kérdést vetettek fel. Először, ki ez a *Buccleuch hercege*, ki ez a hatalom, akinek a magánrigolyái hárommillió ember érdekével szállnak szembe? Ki ez a gigász, aki egymagában egész Londont párbajra hívja? E férfiú nevére *semmilyen* parlamenti csatából nem emlékeznek. Ott ül a Felsőházban, de olyan kevéssé vesz részt annak munkájában, mint egy eunuch a szeráj örömeiben. A bizottság előtt adott válaszai agysejtjeinek egészen abnormális foszforhiányára mutatnak. Ki hát „that man Buccleuch"***? – ahogy a londoni cockney° a maga hanyag stílusában mondja. Felelet: azoknak a fattyúknak a leszármazottja, akiket a „merry

* – elsikkasztása az igazságnak – *Szerk.*
** – ünnep után; utólag – *Szerk.*
*** – „ez a Buccleuch (nevű) férfiú" – *Szerk.*
° – városlakó; tősgyökeres londoni – *Szerk.*

monarch" (vidám egyeduralkodó), II. Károly ajándékozott a világnak Lucy *Parsonsszal*, a legszemérmetlenebb és leghírhedtebb metreszével. Ez hát „that man Buccleuch!" A második kérdés, amit a londoniak felvetettek, ez volt: hogyan jutott ez a Buccleuch hercege a Temze melletti „mansionjának" birtokába? A londoniak ugyanis emlékeznek rá, hogy ennek a „mansionnak" a telke koronabirtok és azt még nyolc évvel ezelőtt a királyi lands and woods* minisztérium kezelte.

A felelet e második kérdésre nem váratott magára. Itt a sajtó efféle dolgokban nem tesz lakatot a szájára. Jellemzésül, nemcsak magára az ügyre, hanem arra a modorra is, amelyben az angol sajtó ilyen kényes anyagokat kezel, *szó szerint* idézek itt a múlt szombati „Reynold's Newspaper"-ből:

„Buccleuch hercegének az a kiváltsága, hogy London városrendezéseit meggátolja, alig hét- vagy nyolcéves. 1854-ben lett a herceg a Whitehall melletti Montague House bérlője, olyan manőverrel, amely egy szegény embert valószínűleg a vádlottak padjára juttatott volna az Old Baileyben.[160] De a herceg úrnak évi 300 000 font sterling jövedelme, és ezenkívül az az érdeme van, hogy leszármazottja Lucy Parsonsnak, a vidám egyeduralkodó szemérmetlen ágyasának. A Montague House koronatulajdon volt, s 1854-ben pontosan tudták, hogy a helyet, ahol állt, középítkezésekre fogják igénybe venni. Ezért vonakodott *Disraeli úr*, az akkori kincstári kancellár, hogy a herceg számára kiállított bérleti szerződést aláírja. Mindazonáltal, d'une manière ou d'une autre** a bérleti szerződést aláírták. Disraeli úr felháborodott ezen, és utódját, *Gladstone-t* az Alsóházban megvádolta, hogy feláldozza a közönség érdekét egy herceg magánérdekének. Gladstone úr, szokott ironikus-kenetteljes modorában azt válaszolta, hogy helytelen volt a szerződést aláírni. Úgy látszik azonban, hogy ennek a lépésnek mégis megvoltak a szükségszerű okai. Parlamenti vizsgálat következett és – mily szörnyűség! – arra a felfedezésre jutottak, hogy a szerződés aláírója nem más volt, mint – *maga Disraeli* úr.

De itt következik Lucy Parsons nemes utódjának az Old Bailey-i betörőbandákra emlékeztető fent jelzett manővere. Disraeli úr kijelentette, hogy egyáltalán nincs tudomása arról, hogy a *maga* részéről aláírta volna a szerződést. Elismerte azonban az aláírás valódiságát. Senki sem kételkedik Disraeli úr szavahihetőségében. Hol van hát a rejtély megoldása? Lucy Parsons nemes utódja egy közbenjáró vagy egy barát fel-

* – föld- és erdőgazdasági – *Szerk.*

** – egy vagy más módon – *Szerk.*

használásával *becsempészte* nagy tömegű rutinszerűen aláírandó irat közé a Montague House bérleti szerződését. Így írta alá Disraeli úr az okiratot anélkül, hogy tartalmáról a legcsekélyebb sejtelme lett volna! És így tett szert Lucy Parsons utódja arra a hatalomra, hogy rigolyáit szembeszegezze hárommillió londoni jólétével. A parlamenti bizottság az ő arcátlanságának szolgai eszközévé szegődött. Ha az *egy* Buccleuch csalárdul szerzett mansionja helyett 1000 munkás lakóháza állott volna útban, ezeket nyomban kíméletlenül letarolták volna és tulajdonosaikat egy fillér kártérítés nélkül az utcára dobták volna."

Ein Skandal

A megírás ideje: 1862 július eleje

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 július 11. (189.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az elfojtott mexikói vita és a szövetség Franciaországgal

London, 1862 július 16.

Az egyik legkülönösebb angol parlamentáris találmány a count out (megszámlálás). Mi a count out? Ha negyvennél kevesebb tag van jelen az Alsóházban, akkor nem alkotnak quorumot, azaz határozatképes gyűlést. Ha valamelyik független parlamenti képviselő olyan javaslatot nyújt be, amely *mindkét* oligarchikus frakció, az Ins és az Outs (a kormányon és az ellenzékben levők) számára egyaránt terhes, akkor megegyeznek abban, hogy a vita napján a képviselők lassanként mindkét oldalról eltűnnek, alias* eliszkolnak. Ha a padok kiürítése elérte a szükséges maximumot, akkor a government whip (kormányostor), azaz a mindenkori kabinet által a pártfegyelemmel megbízott parlamenti képviselő, jelt ad az e célból előre kiválasztott testvérnek. E parlamenti testvér szólásra emelkedik és egészen elfogulatlanul felszólítja a chairmant (elnököt), hogy számoltassa meg a Házat. A megszámlálást elvégzik, és íme, kiderül, hogy negyvennél kevesebb tag van egybegyűlve. Ezzel az eljárásnak vége. A nem-kívánatos javaslatot *kiküszöbölték* anélkül, hogy a kormánypárt és az ellenzéki párt abba a kellemetlen és kompromittáló helyzetbe kerülne, hogy le kelljen szavaznia.

A tegnapi ülésen a „count out" érdekes módon került végrehajtásra. Lord R. *Montagu* erre a napra egy javaslatot jelentett be, amely a *mexikói intervencióról*[204] szóló újabb diplomáciai ügyiratok közlésére vonatkozik. Beszédét a következő szavakkal kezdte:

„Múlt szombaton a Mexikóról szóló legújabb Kékkönyvet[297] a Ház elé terjesztették, úgy hogy most módjában áll a mexikói ügy megvitatása. *Tudom*, hogy a kormánypárt és az ellenzéki párt megegyeztek arra nézve,

* – azaz; másképpen – *Szerk.*

hogy javaslatomat egy count outtal kiküszöbölik. Elvárom a Ház kötelességtudatától, hogy egy ennyire fontos ügyben nem tűr meg ilyen manővert."

De Lord R. Montagu gazda nélkül csinálta meg a számítást. Beszédének elmondása után *Layard* a kormány nevében válaszolt neki, *Fitzgerald* hivatalos csevegésbe bocsátkozott a toryk[93] nevében, majd *Kinglake* (liberális párti képviselő) emelkedett szólásra. Beszédének *bevezető részét* a következő szavakkal zárta:

„A bemutatott okmányok által leleplezett tárgyalások egész sora csattanós példája annak a módnak, ahogyan a francia kormány eszközül használja fel országunkkal fennálló kapcsolatait a császári trón megtámasztására.

A francia kormány számára döntő fontosságú, hogy a francia nép figyelmét elterelje a belső ügyekről, megmutassa, milyen nagy vállalkozásokba fogott külföldön, és ennél is fontosabb számára, hogy megmutassa, miszerint az efféle dolgokat az egyik nagy és tiszteletreméltó hatalommal egyetértésben cselekszi."

Alighogy *Kinglake* ezeket a szavakat kimondta, a Ház egyik *„tisztelt"* tagja javaslatot tett a Ház *„megszámlálására"*. És íme! A Ház mindössze 33 tagra zsugorodott össze. Lord *Montagu* javaslatát azzal a bizonyos count outtal ölték meg, amely ellen a vita megnyitásakor tiltakozott.

Kinglake félbeszakított beszédén kívül csak Lord Montagu beszédének volt tárgyi érdekessége. Lord R. Montagu beszéde a tényállás következő fontos elemzéseit tartalmazza:

„Sir Charles Wyke szerződést kötött Mexikóval. Louis Bonaparte iránti szolgalelkűségből Lord John Russell ezt a szerződést nem ratifikálta. Sir Ch. Wyke az után kötötte meg az említett szerződést, hogy Franciaország a reakciós párt fejével, Almontéval létesített kapcsolata révén olyan útra lépett, amely az Anglia, Franciaország és Spanyolország közötti közös egyezményt hatálytalanította. Egy hivatalos sürgönyben maga Lord John Russell kijelenti, hogy a fönti szerződés Anglia minden jogos követelését kielégíti. Thouvenellel folytatott levelezésében viszont megígérte, hogy Bonaparte kívánsága szerint egyelőre *nem* ratifikálja a szerződést. Megengedte Thouvenelnek, hogy ezt az elhatározást közölje a corps législatiffal*. Sőt, Lord Russell annyira megalázkodott, hogy

* – törvényhozó testülettel – *Szerk.*

megígérte Thouvenelnek, meg fog szakítani minden érintkezést Sir Ch. Wyke-kal 1862 július 1-ig – olyan határidő ez, amely Thouvenelnek időt ad a válaszolásra. Thouvenel válasza szerint Bonaparte nem vitatja, hogy Angliának joga van különállóan cselekednie, a Sir Ch. Wyke által megkötött angol–amerikai szerződést azonban helyteleníti. Mire Russell utasította Wyke-ot a szerződés ratifikálásának visszatartására."

Anglia, mondta Lord Montagu továbbá, odaadja befolyását arra, hogy behajtsák a csalárd követeléseket, amelyekre *Morny* „és *talán magasabb állású személyek* Franciaországban" a mexikói állampénztárral szemben *Jecker* svájci tőzsdeszédelgő közvetítésével szert tettek.*

„Az egész mexikói ügyletet", folytatta Lord Montagu, „a parlament előzetes tudta nélkül kezdték. Az első parlamenten kívüli háborút 1857-ben viselték.[11] Palmerston ezt azzal mentegette, hogy a háború Ázsiában folyt. Ugyanezt az elvet alkalmazzák most Amerikára. Végül majd Európára alkalmazzák. A parlamentáris kormányrendszer így puszta komédiává válik, amennyiben a népképviselet a háborúk ellenőrzésével együtt a pénztárca ellenőrzését is elveszti."

Lord *Montagu* e szavakkal zárta beszédét:

„Megvádolom a kormányt, hogy bennünket Franciaország szabadságának gyilkosával szövetségre léptetett, s most ennek a lelkiismeretlen kalandornak lehetővé teszi, hogy megteremtse a zsarnokságot egy idegen országban. A kormány olyan ember sorsához köti sorsunkat, aki az emberek undorát és az ég bosszúját hívja ki."

Eine unterdrückte Debatte über Mexiko
und die Allianz mit Frankreich

A megírás ideje: 1862 július 16.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 július 20. (198.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

* *V. ö. 470. old. – Szerk.*

[Karl Marx]

Az amerikai viszonyok bírálatához

Az Egyesült Államok jelenlegi válságos helyzetének kettős oka van: katonai és politikai.

Ha a legutóbbi hadjáratot *egy* stratégiai terv szerint vezették volna, akkor – mint ezt már e hasábokon régebben kifejtettük* – a nyugatiak derékhadának fel kellett volna használnia Kentuckynál és Tennesseenél elért sikereit arra, hogy Alabama északi részén át benyomuljon Georgiába és itt Decaturnál, Milledgeville-nél és másutt a vasúti csomópontokat elfoglalja. Ezáltal a szecesszionisták[136] keleti és nyugati hadseregeinek összeköttetése és egymás kölcsönös segítése megszakadt volna. Ehelyett a Kentucky-hadsereg a Mississippi mentén lefelé, délre New Orleans irányába vonult, s a győzelemnek, melyet Memphis mellett aratott, csak az volt az eredménye, hogy Beauregard csapatainak túlnyomó részét Richmondba irányították. Ilymódon a konföderáltak[152] itt most hirtelen egy erősebb hadsereget állítottak jóval előnyösebb helyzetben McClellannal szembe, aki az ellenséges csapatok Yorktownnál és Williamsburgnál elszenvedett vereségét nem használta ki, másrészt saját haderejét már eleve szétforgácsolta. McClellannak előző tudósításaimban már ismertetett hadvezetése** önmagában is elegendő volt ahhoz, hogy biztosítsa akár a legnagyobb és legfegyelmezettebb hadsereg vesztét. Végül Stanton hadügyminiszter követett el megbocsáthatatlan hibát. A külföldnek akart imponálni és ezért Tennessee elfoglalása után beszüntette a toborzást. A hadsereget tehát folytonos gyengülésre ítélte, éppen amikor annak a gyors, döntő támadáshoz erősítésre leginkább szüksége volt. A stratégiai baklövések és McClellan hadvezetése ellenére a háború, újoncok állandó beáramlása segítségével, eddig, bár nem dőlt el, gyorsan közeledett a győzelmes döntéshez. Stanton lépése annál vészesebb volt, mert Dél éppen akkor minden férfit 18-tól 35 éves korig fegyverbe

* *V. ö. 467–468., 483. old. – Szerk.*

** *V. ö. 452–455., 477–480. old. – Szerk.*

hívott, tehát mindent *egy* lapra tett fel. Ezekből az időközben begyakorolt emberekből adódik majdnem mindenütt a konföderáltak túlsúlya és a kezdeményezést ők biztosítják részükre. Lekötötték Hallecket, kiszorították Curtist Arkansasból, megverték McClellant, és „Stonewall" Jackson parancsnoksága alatt támadásra adtak jelt a gerillacsapatoknak, melyek most már az Ohióig nyomulnak.

A válság katonai okai részben a politikai okokkal függnek össze. Így a Demokrata Párt[154] befolyásával, amely olyan tehetségtelen alakot, mint McClellan, amiért valamikor Breckinridge híve volt, az Észak összes haderőinek főparancsnokává emelt; így azzal, hogy aggodalmasan tekintetbe vették a *rabszolgatartó határállamok* (border slave states) szóvivőinek kívánságait, előnyeit és érdekeit, miáltal a polgárháború[148] elvi élét mostanáig letompították és a háborút úgyszólván lelkétől fosztották meg. E határállamok „lojális" rabszolgatartói keresztülvitték, hogy a déliek által diktált fugitive slave laws (törvények a szökött rabszolgákról)[188] érvényben maradtak és ezzel a négereknek az Észak iránti rokonszenvét erőszakkal elnyomták, hogy egy tábornok sem merészelhetett néger századot a harctérre küldeni, s hogy végül is a rabszolgaság a Dél Achilles-sarkából annak sebezhetetlen szaruréteggévé vált. A rabszolgák jóvoltából, akik minden termelőmunkát elvégeznek, Dél egész fegyverképes lakossága a harctérre küldhető.

E pillanatban, amikor a szecesszionisták nyeregben vannak, a határállamok szóvivői fokozzák igényeiket. Viszont Lincoln hozzájuk intézett felhívása,[346] amelyben az abolicionista párt[148] eláradásával fenyegetőzik, mutatja, hogy a dolgok forradalmi fordulatot vesznek. Lincoln tudja azt, amit Európa nem tud, hogy a 300 000 újoncot követelő felhívásának oly hideg fogadtatását semmiképpen sem apátia, vagy a vereség nyomására bekövetkezett lanyhulás idézte elő. A hadsereg zömét szolgáltató Új Anglia és Északnyugat eltökélt szándéka, hogy a kormányt a háború forradalmi vezetésére kényszerítik és a csillagos zászlóra a „rabszolgaság megszüntetése" harci jelszót íratják. Lincoln csak tétovázva és aggódva enged ennek a pressure from withoutnak*, de tudja, hogy képtelen még sokáig ellenállást tanúsítani. Ezért fordul felhívásában könyörögve a határállamokhoz, hogy előnyös szerződési feltételekkel önként mondjanak le a rabszolgaság intézményéről. Tudja, hogy csak a rabszolgaságnak a határállamokban való további fenntartása hagyta eddig a rabszolgaságot érintetlenül a déli államokban és állta útját annak, hogy az Észak alkalmazza nagy radikális

* – külső nyomásnak – *Szerk.*

gyógymódját. Csakhogy téved, ha azt képzeli, hogy a „lojális" rabszolgatartókat jóakaratú beszédekkel és ésszerű indokokkal meg lehet győzni. Ők csak az erőszaknak fognak engedni.

Eddig csak a polgárháború első felvonásának, az *alkotmányos* hadviselésnek voltunk tanúi. A második felvonás, a *forradalmi* hadviselés, most következik.

Közben az éppen elnapolt Kongresszus az első ülésszak folyamán több fontos intézkedést rendelt el, amelyeket itt sommásan összefoglalunk.

A Kongresszus a pénzügyi törvényeken kívül elfogadta az északi néptömegek által régóta hasztalanul követelt Homestead Billt, amely szerint az állami földek egy részét díjmentesen bennszülött és bevándorolt telepeseknek adják megművelésre.[347] Eltörölte a rabszolgaságot Columbiában és az Unió fővárosában, a volt rabszolgatulajdonosok pénzbeli kártalanítása mellett.[348] Az Egyesült Államok összes területén a rabszolgaságot „mindenkorra lehetetlennek" nyilvánították. Az a törvény, amellyel az új államot, Nyugat-Virginiát az Unióba felveszik, előírja a rabszolgaság fokozatos eltörlését, és minden néger gyermeket, aki 1863 július 4-e után született, szabadnak nyilvánít. A fokozatos felszabadítás feltételeit nagyjában a 70 évvel ezelőtt Pennsylvaniában ugyanerre a célra hozott törvényből vették. Egy negyedik törvénnyel felszabadítják a lázadók összes rabszolgáit, mihelyt azok a köztársasági hadsereg kezébe kerülnek. Egy másik törvény, melyet most *először* foganatosítanak, leszögezi, hogy ezek a felszabadított négerek katonailag is szervezhetők és a harctérre küldhetők a Dél ellen. Libéria és Haiti néger köztársaságok függetlenségét elismerik,[349] végül pedig szerződést kötnek Angliával a rabszolgakereskedelem megszüntetésére.

Akárhogy is fordul tehát a hadiszerencse kereke, már most bizonyossággal mondható, hogy a négerek rabszolgasága nem sokkal éli túl a polgárháborút.

Zur Kritik der Dinge in Amerika
A megírás ideje: 1862 augusztus 4.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 augusztus 9. (218.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Russell tiltakozása az amerikai gorombaság ellen — Gabonadrágulás — Az itáliai helyzethez

London, 1862 augusztus 20.

Lord John Russellt az angolok „letter writer" (levélíró) gyanánt ismerik. A Stuart úrhoz írt legutóbbi levelében arról panaszkodik, hogy az északamerikai lapok sértegetik „Old England-et"*. Et tu, Brute![350] Lehetetlen egy tiszteletreméltó angollal négyszemközt beszélni, hogy az össze ne csapná kezét a feje fölött e tour de force** láttán! Az angol zsurnalisztika tudvalevően felülmúlhatatlan teljesítményt ért el 1789-től 1815-ig a francia nemzet elleni gyűlölködő dühkirohanásaiban. És az utóbbi évben mégis túlszárnyalta ezt a hagyományt az a „malignant brutality" (rosszindulatú brutalitás), melyet az Egyesült Államokkal szemben tanúsított! Elég lesz, ha néhány példát említünk az utóbbi időből.

„Mi", mondja a „Times", „egész erkölcsi súlyunkat vérrokonainknak" (a déli rabszolgatartóknak) „köszönhetjük, akik olyan bátran és kitartóan küzdenek szabadságukért egy haramiákból és elnyomókból álló keverékfaj ellen."

A New York-i „Evening Post"[351] (az abolicionisták[148] szócsöve) megjegyzi ehhez:

„Vajon ezek az angol gúnyiratszerzők, britek, dánok, szászok, kelták, normannok és hollandok eme utódai annyira *tiszta* vérűek, hogy velük *szemben minden más népesség keverékfajnak látszik?*"

Röviddel a fenti passzus közzététele után a „Times" Lincoln elnököt vastag garmondbetűkkel „tiszteletreméltó paprikajancsinak", minisztereit „csirkefogók és ágrólszakadtak bandájának" nevezte és az Egyesült Államok

* – a „vén Angliát" – *Szerk.*
** – erőmutatvány – *Szerk.*

hadseregéről azt írta, hogy „olyan hadsereg, melynek tisztjei jenki-szédelgők, közlegényei pedig német tolvajok". És Lord John Russell, akit nem elégítettek ki Durham püspökéhez és Sir James Hudsonhoz Torinóba írott leveleinek babérjai,[352] Stuarthoz intézett levelében az „észak-amerikai sajtó" Anglia elleni „sértegetéseiről" merészkedik beszélni.

Ámde a fák nem nőhetnek az égig. Hiszen rosszindulatú arcátlanság és gyűlölködő neheztelés ellenére a hivatalos Anglia nem fogja felborítani a „jenki-szédelgőkkel" fennálló békét, és a Dél nemes szívű embervér-kufárai iránti mély rokonszenvét itatóspapír-szólamokra és egyes csempészvállalkozásokra fogja korlátozni, mert a gabonadrágulással nem lehet tréfálni, és ha a jenkikkel bármilyen konfliktus támadna, az a gyapotínséget most éhínséggel tetézné.

Anglia már régóta nem saját gabonatermeléséből él. 1857-ben, 1858-ban és 1859-ben 66 millió £-ért hozott be gabonát és lisztet, 1860-ban, 1861-ben és 1862-ben 118 millió £-ért. Ami a behozott gabona és liszt mennyiségét illeti, az 1859-ben 10 278 774 quartert, 1860-ban 14 484 976 quartert és 1861-ben 16 094 914 quartert tett ki. Tehát egyedül az utóbbi öt évben 50 százalékkal emelkedett a gabonabehozatal.

Anglia most már gabonaszükségletének a felét tényleg külföldről hozza be. És minden valószínűsége megvan annak, hogy a jövő év legalább 30 százalékkal tetézi ezt a behozatalt, mármint a beszerzési ár 30 százalékával, mert az Egyesült Államok igen bőséges termése meg fogja akadályozni a gabonaárak túlzott emelkedését. De hogy az ez évi gabonabetakarítás az átlagos betakarításnak $^1/_4$-e, esetleg $^1/_5$-e alatt lesz, azt jószerivel bizonyítják a részletes jelentések, melyeket a „Mark Lane Express"[353] és a „Gardeners' Chronicle and Agricultural Gazette" az összes mezőgazdasági kerületekről a minap közzétett. Ha Lord Brougham az 1815-ös béke* után azt mondta, hogy Anglia az egymilliárdos államadósságával kézizálogot ad Európának „good behaviourjára" (jó viselkedésére), akkor az idei rossz termés a legjobb biztosíték az Egyesült Államoknak, hogy Anglia „will not break the Queen's peace" (nem fogja megszegni a királybékét).

Ismertették velem Garibaldi egyik legjobb barátjának Genovából írt levelét, amelyből itt egy részt közlök.

A levél egyebek közt így szól:

„Garibaldinak és tábora különböző tisztjeinek legutóbbi levelei tegnap (augusztus 16-án) érkeztek meg ide. Augusztus 12-ről vannak keltezve.

* A napóleoni háborúkat lezáró párizsi béke. – *Szerk.*

Valamennyiből a tábornok megrendíthetetlen elhatározása árad, hogy kitart programja: »Róma vagy a halál!« mellett. s valamennyi levél a tábornok barátaihoz intézett ilyértelmű határozott parancsot tartalmaz. Másfelől Cugia tábornok tegnap *pozitív* parancsokat kapott Torinóból, hogy lásson hozzá a végső tettlegességekhez, azaz lő- és szúrófegyverrel rohanja meg az önkénteseket és ejtse foglyul Garibaldit és barátait, amennyiben megtagadná a huszonnégy órán belüli fegyverletételt. Ha a csapatok engedelmeskednek, komoly katasztrófa előtt állunk. A szélsőséges rendszabályokra vonatkozó határozatot egy Párizsból érkezett távirat következtében hozták, amely így szól: »A császár nem ereszkedik le tárgyalni az olasz kormánnyal, amíg Garibaldi nincs lefegyverezve.« Ha Rattazzi jobban szeretné hazáját, mint hivatalát, lemondana és átengedné helyét Ricasolinak vagy egy másik kevésbé népszerűtlen miniszternek. Megfontolná, hogyha Louis Bonaparte-tal tart Itália ellen ahelyett, hogy Itáliával tartana Bonaparte ellen, veszélyezteti a monarchiát, amelyet állítólag szolgál. Ha Szicíliában olasz kezek olasz vért ontanak, az nem Garibaldi bűne, mert az ő jelszava: »Éljen az olasz hadsereg!«, és az a lelkesedés, amellyel ezt a hadsereget mindenütt fogadják, bizonyítja, mekkora engedelmességre talál Garibaldi. De ha a hadsereg az önkéntesek vérét ontaná, ki merne arra számítani, hogy a nép ezt nyugodtan tűri?"

Russells Protest gegen die amerikanische Grobheit – Kornteuerung – Zur Lage in Italien

A megírás ideje: 1862 augusztus 20.

A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 augusztus 24. (233.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Abolicionista[148] megnyilvánulások Amerikában

E lap hasábjain régebben megjegyeztük,* hogy a jogilag aggályoskodó, alkotmányosan egyezkedő *Lincoln* elnök, aki születése szerint *Kentucky* rabszolgatartó határállam polgára, csak nehezen vonja ki magát a „lojális" rabszolgatartók ellenőrzése alól, velük minden nyílt szakítást kerülni igyekszik és éppen ezáltal konfliktusba sodródik az elvileg következetes, és az események által egyre inkább előtérbe jutó északi pártokkal. E konfliktus előjátékának az a beszéd tekinthető, amelyet *Wendell Phillips* tartott a *massachusettsi* Abingtonban, az angol nyugat-indiai rabszolgafelszabadítás évfordulójának megünneplésekor.

Wendell Phillips, Garrison és *G. Smith* mellett, az abolicionisták feje Új Angliában.[196] Harminc éven át szüntelenül és életveszély közepette hirdette harci jelszóként a rabszolgák felszabadítását, nem törődve sem a sajtó gúnyolódásával, sem a lepénzelt rowdyk** dühkiáltásaival, sem pedig az aggódó barátok közvetítő javaslataival. Mint Észak egyik legnagyobb szónokát, mint vasjellemet, aki hatalmas erélyt a legtisztább érzülettel egyesít magában, még ellenfelei is elismerik. A londoni „Times" – és mi jellemezhetné csattanósabban e nemes szívű lapot? – ma denunciálja a washingtoni kormánynak Wendell Phillips abingtoni beszédét. Ez, úgymond, „visszaélés" a szólásszabadsággal.

„Lehetetlen", mondja a „Times", „valami erőszakosabbat, mértéktelenebbet kitalálni. Polgárháború idején ily vakmerőséget nem mondott soha egy országban sem józan eszű ember, aki életét vagy szabadságát becsben tartotta. E beszédet olvasva szinte szükségszerűen arra kell következtetni, hogy a szónok kényszeríteni akarja a kormányt, hogy őt üldözze."

És a „Times", az Unió kormánya iránti gyűlölete ellenére vagy talán

* *V. ö. 498–499. old. – Szerk.*

** – duhajok; vagányok – *Szerk.*

éppen emiatt, úgy látszik, egyáltalán nem idegenkedik attól, hogy a közvádló szerepét átvegye!

Wendell Phillips abingtoni beszéde a dolgok jelenlegi állása mellett nagyobb fontosságú, mint egy csatajelentés. Ezért összefoglaljuk legdöntőbb részeit.

„A kormány", mondta Wendell Phillips a többi között, „a rabszolgaság fenntartásáért küzd, és ezért hiábavalóan küzd. Lincoln politikai háborút vív. Mégis jobban fél Kentuckytól, mint az egész Északtól. Bízik a Délben. Ha a déli csatamezőkön a négerektől megkérdik, nem rémülnek-e meg az ágyúgolyók és bombák záporától, mely körös-körül felszakítja a földet és szétforgácsolja a fákat, azt felelik: »Nem, Massa*; mi tudjuk, hogy ezt nem nekünk szánták!« Ugyanezt mondhatják a lázadók McClellan bombáiról. Tudják a lázadók, hogy azokat nem az ő ártalmukra szánták. Nem állítom, hogy McClellan áruló, de állítom, hogyha áruló lenne, éppúgy kellene cselekednie, ahogyan cselekedett. Ne féltsétek Richmondot, McClellan nem fogja bevenni. Ha a háborút ilymódon, értelmes cél nélkül folytatják, akkor a háború hasztalan vér- és aranypocsékolás. Jobb volna, ha a Dél ma független lenne, mint hogy egyetlen emberéletet is kockára tegyünk olyan háborúért, amely a jelenlegi förtelmes politikán nyugszik. Hogy a háborút az eddigi módon folytassák, ahhoz évi 125 000 főre és napi egymillió dollárra van szükség. De nem tudtok a Déltől megszabadulni. Mint Jefferson mondta a rabszolgaságról: »A déli államok fülöncsípték a farkast, de nem tudják sem megtartani, sem futni hagyni«, így csíptük mi fülön a Délt, és nem tudjuk sem megtartani, sem futni hagyni. Ismerjétek el a Délt holnap, és mégsem lesz békétek. Nyolcvan évig velünk élt, az egész idő alatt félt tőlünk, a fele idő alatt gyűlölt minket, közben folyvást nyugtalanított és rágalmazott bennünket. Ha mostani igényeit elismerjük, úgy elbizakodik, hogy egy évig sem marad valamely imaginárius határvonalon belül, — nem, abban a pillanatban, amikor mi békefeltételekről beszélünk, győzelmi kiáltásban fog kitörni. Soha nem lesz békénk, amíg a rabszolgaságot ki nem irtottuk. Amíg a mostani teknősbékát kormányunk élén tartjátok, addig egyik kezetekkel lyukat fúrtok, hogy azt a másikkal betömjétek. Szentesíttessétek az egész nemzettel a New York-i kereskedelmi kamara határozatait, és akkor lesz valami, amiért a hadseregnek érdemes harcolnia. Jefferson Davis, ha meg is lenne hozzá a hatalma, nem venné be Washingtont.

* Master (Uram). – *Szerk.*

Tudja, hogy a bomba, amely ebbe a Szodomába hullna, az egész nemzetet felrázná.

Az egész Észak egyhangúlag mennydörögné: »Le a rabszolgasággal, le mindazzal, ami útjában áll a köztársaság megmentésének!« Jefferson Davist teljesen kielégítik sikerei. Nagyobbak azok, mint előre hitte, sokkal nagyobbak! Ha tovább tud evickélni rajtuk 1863 március 4-ig, akkor Anglia, és ez így van rendjén, el fogja ismerni a déli Konföderációt[152]... Az elnök az elkobzási törvényt nem hajtotta végre. Lehet, hogy ő becsületes, de mi köze a becsületességének az ügyhöz! Sem belátása, sem előrelátása nincs. Amikor Washingtonban voltam, megbizonyosodtam arról, hogy Lincoln három hónappal ezelőtt megírta a proklamációt az általános rabszolgafelszabadításról, és hogy McClellan addig zsémbeskedett, amíg kibeszélte belőle ezt az elhatározását, a kentuckyi képviselők pedig addig zsémbeskedtek, amíg rábeszélték, hogy tartsa meg McClellant, akihez nincs bizalma. Évekre lesz szükség, amíg Lincoln megtanulja összeegyeztetni törvénytisztelő jogászi aggályait a polgárháború követelményeivel. Ez a szörnyű feltétele a demokratikus kormányzatnak és annak legnagyobb nyavalyája.

Franciaországban 100 férfiú, aki meg van győződve jogos igazáról, magával rántaná a nemzetet; de ahhoz, hogy a mi kormányzatunk egy lépést tegyen, előbb 19 milliónak kell megmozdulnia. És e milliók közül hánynak prédikálták évekig, hogy a rabszolgaság Isten által létesített intézmény! Ezekkel az előítéletekkel, megbénított kézzel és szívvel, arra szólítjátok fel az elnököt, hogy mentsen meg benneteket a négerektől! Ha ez az elmélet igaz, akkor csak rabszolgatartó zsarnokság adhat időleges békét... Ismerem Lincolnt. Mértéket vettem róla Washingtonban. Ő elsőrendű középszerűség („a first-rate second-rate man"). Becsületesen vár arra, mint egy új seprő, hogy a nemzet majd kezébe veszi és kisöprűzi vele a rabszolgaságot... Az elmúlt években, nem messze ettől a tribüntől, ahol most szólok, a whigek[354] tarackokkal durrantottak, hogy hangomat elfojtsák, és mi az eredmény?

Ezeknek a whigeknek a fiai most saját sírjukat temetik be a Chickahominy mocsaraiban![355]

Oszlassátok fel ezt az Uniót Isten nevében és tegyetek egy másikat a helyébe, amelynek sarkkövére ez van vésve: »Politikai egyenlőséget minden világpolgárnak«... Chicagoi tartózkodásom alatt megkérdeztem illinois-i jogászokat, akik között Lincoln praktizált, hogy miféle ember ő? Tud-e nemet mondani? A felelet ez volt: »Gerinctelen ember. Ha az amerikaiak olyan embert akartak választani, aki abszolút képtelen a veze-

tésre, a kezdeményezésre, akkor Abraham Lincolnt kellett választaniok. Soha senki sem hallotta tőle, hogy nemet mondott volna!« Megkérdeztem: Vajon McClellan olyan ember-e, aki tud nemet mondani? A Chicagoi Központi Vasút igazgatója – McClellan a Vasút alkalmazottja volt – azt felelte: »Képtelen dönteni. Tégy fel neki egy kérdést, és egy óra hosszat tart, amíg rájön a válaszra. Amíg a Központi Vasút igazgatásával volt dolga, soha egyetlen fontos vitakérdésben sem döntött.«

És ez az a két ember, aki most bárki másnál inkább kezében tartja az északi köztársaság sorsát! Olyan emberek, akik a hadsereg állapotát igen jól ismerik, biztosítanak bennünket arról, hogy Richmondot ötször be lehetett volna venni, ha a Potomac-hadsereg[194] semmittevő főparancsnoka engedte volna; de ő inkább akart sarat túrni a Chickahominy-mocsarakban, hogy aztán a helyet is sársáncaival egyetemben gyalázatosan elhagyja. Lincoln, a rabszolgatartó határállamoktól való gyáva félelmében megtartja ezt az embert jelenlegi posztján; de eljő a nap, amikor Lincoln bevallja, hogy sohasem hitt McClellannak . . . Reméljük, hogy a háború elég soká tart ahhoz, hogy férfiakká váljunk, és akkor hamarosan győzni fogunk. Isten a mi kezünkbe adta a felszabadítás mennykövét, hogy ezt a lázadást szétzúzzuk . . .”

Abolitionistische Kundgebungen in Amerika

A megírás ideje: 1862 augusztus 22.

A megjelenés helye: „Die Presse”, 1862 augusztus 30. (239.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

Egy angol önkéntes szemle

Két év telt el, amióta Önök lehetővé tették nekem, hogy lapjukban az 1860 augusztusi newtoni önkéntes szemléről beszámoljak.*

Talán érdekli olvasóikat, hogy ennyi idő után ismét megtudjanak valamit az *angol népfelkelők* helyzetéről és harcászati kiképzéséről.

Az önkéntesek erőire és mostani szervezetére talán legközelebb térek ki összefüggésükben; ma arra a közlésre szorítkozom, hogy az önkéntes hadsereg állománya hivatalos adatok szerint 162 800 főt tesz ki, tehát erősebb, mint valaha, és rögtön áttérek arra, hogy e hadsereg harcászati kiképzését egy példa alapján ecseteljem.

Az összes önkéntesek főinspektora, McMurdo ezredes augusztus 2-án a Heaton Parkban, mely egy órányira van Manchestertől, seregszemlét tartott az e város által állított kontingens fölött. A csapatok az első, második és harmadik manchesteri „ezredből" (6., 28. és 40. lancashire-i alakulat) és az Ardwick és Salford elővárosok által állított „ezredekből" (33. és 56. lancashire-i alakulat) tevődtek össze. Ezekből az úgynevezett „ezredekből" azonban csak három (az első és harmadik manchesteri alakulat és az ardwicki alakulat) lépett fel egy-egy zászlóaljnyi erővel, a másik kettő együttesen alkotott egy zászlóaljat; a zászlóaljakban 18–21 szakasza volt egy-egy századnak, nyolc-nyolc század alkotott egy zászlóaljat és a zászlóaljak a tisztekkel együtt átlagban körülbelül 400 főt számláltak. Jelen volt még ezenkívül az önkéntes lovasság (32 fő) és tüzérség (amely két, Whitworth úr által kölcsönadott egyfontos amusette-ből** és a lövegek fedezeteként vagy 150 fő gyalogságból állt), ugyancsak Manchesterből. A gyalogság a zászlóaljak többségében 100–150 fővel erősebb lehetett volna, de úgy látszik a parancsnokok gondoskodtak arról, hogy a begyakorlatlan emberek otthon maradjanak.

A terep (Wilton gróf parkjának déli része, ahol azelőtt lóversenyeket

* *V. ö. 126–132. old. – Szerk.*

** – könnyűágyúból – *Szerk.*

tartottak) egy nyugatról keletnek lejtő dombhátat alkot; jobbról és balról völgyek határolják, amelyek elöl, a domb keleti lába előtt, egy körülbelül 800 lépésnyi oldalú négyzet nagyságának megfelelő sík rétben egyesülnek. A domb északi lábánál húzódó patak, amelyen túl a terep megint emelkedik, határolta a teret ezen az oldalon; a többi oldalon a parkfal mentén húzódó ligetek zárták le. Bekerített vagy szabadon álló kis csalitok, úgyszintén egyes fák és itt-ott mocsaras részek szakítják meg a terep máskülönben egészen nyílt jellegét.

McMurdo ezredes szemléit, ellentétben az önkénteseknél szokásos szemlék nagy többségével, mindig úgy tartják, hogy nincsen előre megállapított és a csapatokkal közölt programjuk, és senki sem tudja előre, milyen feladatokat kap majd. Viszont az általa vezényelt mozdulatok is csak olyanok, amilyeneket az ellenséggel szemben valóban alkalmaznak és mentesek mindenféle harcászati mesterkéltségtől. McMurdo, aki Szind meghódítójának, Sir Charles Napiernek veje, s Indiában vezérkari főnök volt, nem vaskalapos, hanem fölöttébb gyakorlatias katona, és az önkéntesek körüli egész tevékenysége bebizonyította, hogy a mostani posztjára tökéletesen megfelel.

A dandár, mint szokásos, vonalba felsorakozva fogadta a felügyelőt, s az a bevezető formalitások után negyedtávközös oszlopokat képeztetett (ez az angolok szokásos oszlopa, amikor az ellenséges fegyvertűzön kívül tömegeket mozgatnak), középre felzárkóztatott és az oszlopvonal frontját jobbra előre fordíttatta, úgyhogy az említett sík mező és a keleti parkfal menti ligetek kerültek az arcvonal elé. E mozdulatok alatt, amelyeket gyorsan és zavartalanul hajtottak végre, a lovasság láncba fejlődött, keresztülment a ligeteken, tüzet nyitott a feltételezett ellenségre, s nyomban vissza is vonult. Most a jobbszárny-zászlóaljat (a 6. lancashire-it) tolták előre, négy század csatárláncba fejlődött, négy megmaradt fedezetnek; a két következő zászlóalj (az összevont 28. és 56. lancashire-i és a 33. lancashire-i) felfejlődött, míg a balszárny-zászlóalj (a 40. lancashire-i) oszlopban maradt és a lovassággal együtt 200 lépéssel hátrább tartalékként állt fel. A két löveg a csatárlánc jobbszárnyán egy domb szélén állt. Amíg ki nem adták az előnyomulási parancsot, a csatárok, a fedezet és a felfejlődött vonal laposan a földön feküdt. Ebben a helyzetben a dandár igen harcias látványt nyújtott, amihez az ember az önkéntes manővereknél általában nincsen hozzászokva; látszott, hogy igazi katona vezényelt.

A csatárlánc megkapta a jelt az előnyomulásra és a tüzelésre. A szétszórt alakzatban vívott harc nem sikerült valami jól. A gyakorlótér nyílt síkságán gépies szétbontakozáshoz szokott emberek olyan kínosan vigyáztak az igazodásra, hogy elhanyagolták a fedezést. A terepegyenetlenségekkel és ligetek-

kel nem tudtak mit kezdeni. Emellett még bekerített csalitok is akadtak, amelyekbe nem volt szabad belépni, és ezek teljesen megzavarták őket; az egyik század a szűk völgy alján megállt egy ilyen csalit előtt és a legnagyobb nyugalommal beletüzelt, miközben a vonal többi része rég megkerülte és már előtte állt. Ráadásul a csatárlánc lassanként egészen a balszárny felé kanyarodott, s így azokat a ligeteket, amelyek felé a lovasságot vezényelték, alig vagy egyáltalán nem támadták meg és a felfejlesztett vonal frontja egyre védtelenebbé vált. Mivel a manőver terve és lefolyása ezt a hadmozdulatot korántsem látszott indokolni, fel kell tennem, hogy tévedésen alapult. A tüzérség a csatárok jobbszárnyával, tüzelve nyomult előre, többnyire meglehetősen fedezetlenül állt fel, s ha távcsövem nem csalt, a lövegkerekek gyakran ferdén álltak a lejtőn.

A csatárokat egy pillanatra még megerősítették a fedezet szétbontakoztatásával, majd visszahívták őket; a felfejlődött vonal közben előrenyomult és szakaszössztüzet nyitott. A jobbszárny tüzelése, különösen a 28. lancashire-ié, nagyon heves volt, szinte elhamarkodták; a centrumban, a 33. lancashire-i jobbszárnyán a tüzelés lanyha volt, és hosszú szünetek szakították meg; a balszárnyon meglehetősen rendetlenül folyt. A vonal egy része itt szorosan egy szinte kétszeres embermagasságú terephullám mögött állt, ennek ellenére vígan lövöldözött. A 40. lancashire-i zászlóalj időközben a tartalékállásból 200 lépésnyire a vonal mögé ment és felfejlődött; jobbra tőle az újra összegyűlt 6. lancashire-i zászlóalj fejlődött fel. Mindkét zászlóaljban a századok balszárnyán álló szakaszok hátrakanyarodtak, hogy helyet csináljanak a most századonként, kettős rendekbe fejlődő és visszavonuló első lépcső számára. Bevallom, sehogy sem tudok megbarátkozni ezzel az itt előírásszerű mozdulattal; ezúttal még kevésbé tetszett nekem, mint valaha. Az előírás az, hogy a visszavonuló első lépcső félfordulatot tesz és századarcvonal hossznyira vonalban megközelíti a második, ugyancsak felfejlődött lépcsőt, majd századonként oszlopba fejlődik és a fenti módon alkotott réseken keresztülvonul. Ha az első lépcső csak azért megy vissza, mert elfogyott a lőszere, ha kevés megrázkódtatás érte és nem kell azonnali támadástól félni, akkor az ilyen manőver futólépésben még kivihető; aktív ellenség számára azonban kétségtelenül ez lenne az a pillanat, amikor tömegeit előreküldi. Itt azonban még csak előírásszerűen sem csinálták a dolgot. Az első lépcső nyomban századokba fejlődött és ebben az alakzatban, amelyet ráadásul igen hanyagul hajtott végre, teljes kétszáz lépést kellett visszavonulnia anélkül, hogy csatárok fedezték volna.

Most a 6. és 40. lancashire-i ezred nyitotta meg a szakaszössztüzet, s ez jóval egyenletesebb és kompaktabb volt, mint a másik két zászlóaljé. Miután

fejenként 4–5 patront kilőttek – a tüzérség folyvást a mindenkori első lépcső jobbszárnyáról tüzelt – „tüzet szüntess!"-t fújtak, s ezzel a manőver első aktusa véget ért. Eddig McMurdo ezredes a dandárját kikülönített alakulatként kezelte, amely önálló ütközetbe bocsátkozott a feltételezett ellenséggel; az összes állások és hadmozdulatok az ellenség által megszállt szembenfekvő területet vették figyelembe. Most aztán a négy zászlóaljat egy vonalba vonta össze, amely egy nagyobb osztag feltételezett első lépcsőjeként szerepelt. A szűk terep már nem tette lehetővé, hogy tekintettel legyenek a szemben fekvő terepre, és hogy az embereket tömegmozdulatokra együtt tartsák, minden távolabbi csatárharctól is eltekintettek.

Mindenekelőtt az első lépcső változtatott arcvonalat balra előre kanyarodva, s így az előbb már említett északi völgy meghosszabbításába jutott. A többi zászlóalj tőle balra vonult fel és az egész vonal szakaszössztüzet nyitott. Aztán a vonalat balra egyre jobban meghosszabbították, azáltal, hogy a jobbszárnyról a zászlóaljak egymás után, századonként oszlopba fejlődtek, az arcvonal mögött a balszárnyra meneteltek és ott újra felsorakoztak. Miután ilymódon a balszárnyat majdnem a nyugati parkfalnál levő ligetekig tolták, az arcvonalat negyed fordulattal jobbra visszavonták úgy, hogy a balszárny szolgált sarkpontul. A balszárnyon álló zászlóalj kivételével ezt a mozdulatot, mint szokásos, a zászlóaljaknak negyedtávközös oszlopokká való összezárásával, az új igazodási irányba való bemeneteléssel és felfejlődéssel hajtották végre, mégpedig igen gyorsan és – noha egy meredek dombhajlaton – a legnagyobb rendben. Amikor a zászlóaljak megint felfejlődtek, éppen a 40. lancashire-i alakulat arcvonala előtt mentem végig, láttam minden század megérkeztét az igazodási irányba, és meg kell állapítanom, hogy a mi legjobban begyakorlott kontinentális sorcsapataink ezt elegánsabban és „strammabbul" tudják ugyan végrehajtani, de nyugodtabban és gyorsabban aligha. McMurdo ezredes a hadmozdulat közben a zászlóaljnak több ízben hangosan kifejezte teljes elismerését. A 6. lancashire-i alakulat is gyorsan és rendben fejlődött fel; láttam már francia sorkatonaságot, amely sokkal hanyagabbul végezte ezt a manővert. – Néhány szakaszössztűz után a dandár a balszárnyról lépcsőként előre vonult, 100 lépésnyi távközt tartva a zászlóaljak között, megállt és futólépésben négyszögbe sorakozott. Ezt helyenként nem valami jól hajtották végre, mert a bokrok közötti menetelés az embereket némileg szétszórta. A zászlóaljak újra felfejlődtek, előre vonultak a balszárnyon álló zászlóalj felsorakozási vonalába, minden zászlóalj egy össztüzet adott le, amely általában eléggé egységes volt, majd az egész dandár vonalban haladt előre. Szeretném, ha az a sok német tiszt, aki azt vallja, hogy vonalmozdulatokat fiatal csapatokkal

nem lehet végrehajtani, látta volna ennek a 640 szakaszból álló vonalnak frontális menetét. A terep igazán rendkívül egyenetlen volt. Az arcvonal egy háromfelé meglehetősen meredeken lejtő dombháton húzódott keresztül, a föld tele volt lyukakkal és buckákkal, ráadásul sok volt az egyedül álló fa is. Mindamellett a vonal több száz lépést ment tökéletes rendben, elég pontosan igazodva, zártan és ingás nélkül, különösen a centrum két zászlóalja (a 6. és 40.), s McMurdo ezredes mind a helyszínen, mind utólag is kijelentette a törzstiszteknek, hogy tökéletesen meg volt elégedve ezzel a mozdulattal. Befejezésül rohamra fújatott, és most egészen önkéntes módra mintegy száz lépésnyi futás következett a lejtőn lefelé a nyílt mezőig, inkább afféle versenyfutás, mint roham. Amikor a rohamot lefújták, a 40. lancashire-i alakulat, bár rosszul igazodva, mégis tömören és zártan állt ott, s mellette nem egészen olyan rendezetten, a 6. zászlóalj. Viszont a szárnyakon, különösen a balszárnyon, nagy volt a rendetlenség; az emberek csunyán összekeveredtek, többen elestek, az első sor egyik emberének a lábszára is megsérült, mert itt a második sor részben még szuronyt szegezett. Ezzel zárult a manőver, a csapatok felsorakoztak a felvonuláshoz, felvonultak és hazamentek.

Azt hiszem, az ilyen példa az „Allgemeine Militärzeitung" olvasóinak jóval szemléletesebb képet ad az önkéntesek kiképzésének módjáról és fokáról, mint bármilyen doktrinér fejtegetés. Igaz, hogy az ott összevont csapatok létszáma csak kicsi volt, de éppen ezért sokkal több lehetőség nyílt gyakorlati mozdulatok végrehajtására, mint egyébként az önkéntesek itteni nagy összevonásai alkalmával; utóbbiak számára ugyanis sohasem találnak elég nagy területet. Emellett a jelenlevő zászlóaljak egész jó átlagát mutatták az angol önkéntes alakulatoknak: kettő közülük, mint láthattuk, jóval túlszárnyalta a másik kettőt, és a nagyobb városok konszolidált zászlóaljait képviselte; a másik kettő, amely már vegyesebb összetétele miatt is jobban lemaradt a kiképzésben, inkább a falusi és kisvárosi alakulatokat képviselte. Általában véve elmondhatjuk, hogy az önkéntesek elég jól elsajátították a zászlóaljak legfontosabb mozdulatait; oszlopot alakítanak és felfejlődnek, s megfelelő, sőt itt-ott nagy biztonsággal mozognak oszlopban és vonalban. Ám jól tennék, ha megkímélnék őket mesterkélt felfejlődésektől és ellenmenetektől, amilyenek az angol szabályzatban sok más feleslegessel együtt még mindig megtalálhatók. A szétszórt rendben vívott ütközetet, amely mindig gyenge oldala az angoloknak, az önkéntesek csak annyiban ismerik, amennyiben a gyakorlótéren megtaníthatták őket erre, de ebben is jelentős eltérés van a különböző zászlóaljak között. A hibák, amelyek ennél a szemlénél előfordultak, mint láttuk, hajszálra ugyanazok, amelyeket kontinentális

békehadseregeink gyakorlatainál is napról napra tapasztalhatunk, jóllehet ezeknek a hadseregeknek megvan az az előnyük, hogy gyakorlótéren megőszült tisztek vezetik őket. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az angol önkéntesek tisztjei jelentik még mindig az egész alakulat gyenge oldalát, jóllehet itt is jelentős javulás tapasztalható. Akinek öröme telik a *díszmenetelésben*, azt láthatja, hogy az önkéntesek ebben a művészetben is többet haladtak, mint várná. Végül, ami a lőtéren elért eredményeket illeti, mindenképpen felvehetik a versenyt Európa bármelyik reguláris hadseregével és átlagban biztosan több jó lövészük van minden zászlóaljban, mint a sorcsapatok többségénél. Summa summarum, három év után a kísérlet úgyszólván tökéletesen sikerültnek tekinthető. Anglia, szinte minden állami költség nélkül, egy 163 000 főnyi szervezett hadsereget teremtett az ország védelmére – olyan hadsereget, amely annyira be van gyakorolva, hogy a zászlóaljak különböző kiképzési foka szerint már csak 3–6 hét táborozásra és gyakorlatozásra van szüksége, hogy egészen használható tábori csapattá váljon. És ennyi időt minden inváziós kísérlet még a legrosszabb esetben is hagy az angoloknak!

Eine englische Freiwilligen-Inspektion

A megírás ideje: 1862 augusztus.

A megjelenés helye: „Allgemeine Militärzeitung", 1862 november 1., 8. (44., 45.) sz.

Eredeti nyelve: német

Jelzés: F. E.

[Karl Marx]

Gyűlés Garibaldi mellett

Garibaldi mellett gyűlés készül e pillanatban Londonban; egy másikat tegnap tartottak Gatesheadben, egy harmadikat Birminghamben hirdetnek, míg múlt kedden *Newcastle* nyitotta meg e népi demonstrációk sorozatát.[356] A newcastle-i gyűlésről szóló rövid beszámoló képet adhat az itt uralkodó sajátságos hangulatról. Az ilyen gyűlés mindig érdekességnek számít. A newcastle-i városháza nagytermében tartották meg. *Newton* úr (városi tanácsos) nyitotta meg az értekezletet, s beszédében a többi között ezeket mondotta:

„Amíg Itália nem szabad, Európában nem lehet szabadság. Amíg Franciaország nagy hadsereget tart Európa középpontjában, nincs biztosíték még azokra a szabadságjogokra sem, amelyekkel most dicsekszünk. Egy pillanatra sem szabad elfelejtenünk, hogy a Garibaldit ért balszerencse okát nem annyira Itáliában, mint inkább Párizsban kell keresni. A francia uralkodó a valódi értelmi szerzője e balsorsnak." (Nagy taps.) „Ugyanaz a hatalom ez, amely a sajtót, a szószéket elhallgatásra kényszerítette, amely egész Franciaországot fojtogatta, gúzsba kötötte, kiherélte. Nem kétlem, hogy elkövetkezik a leszámolás napja, hogy elkövetkezik a coup d'état[5] megbosszulása, hogy a Gondviselés vezeklést fog kívánni annak bűneiért és gonosztetteiért! Nagy önmegtagadás kell ahhoz, hogy Franciaországnak Itáliával szemben tanúsított magatartásáról nyugodtan beszéljünk. Franciaország, VIII. Károly uralma óta, folyvást azzal foglalkozott, hogy Itáliát feldúlja és európai békebontások ürügyévé tegye . . . Valahol olvastam, hogy a régi rómaiak a Manlius elleni pert nem merték a Capitolium színe előtt lefolytatni.[357] Akad-e talpalatnyi itáliai föld, amely egy Garibaldi elleni pert eltűrne? . . ."

Jos. Cowen javaslatot tett, hogy Lord Russellt memorandumban szólítsák fel arra, hogy az angol kormány sürgesse a francia császárnál Róma kiürítését.

„Róma", mondta Cowen, „Itália régi tisztes fővárosa ... Hogy jön ahhoz a civilizációnak ez a régi székhelye, hogy egy idegen kényúr csapatai fogva tartsák? Mennyivel van több joguk francia csapatoknak Rómára, mint Nápolyra, Torinóra, avagy Londonra?" (Nagy taps.) „A pápa* elmenekült, vonakodott visszatérni, Rómát három hónapig kormányzat nélkül hagyta. Erre a rómaiak maguk választottak kormányt maguknak. És miközben még az új kormányzat szervezésével foglalkoztak, ugyanazok a franciák rohanták le őket, akik egy évvel előbb példát mutattak nekik.** Következetlenség túl gyönge kifejezés az ilyen viselkedés jellemzésére. Gyalázatos volt" (viharos taps), „és a történelem minden franciát meg fog bélyegezni, aki e dicstelen tettben részt vett ... Talán Lengyelország felosztásának kivételével sohasem fordult elő szemérmetlenebb megsértése a nemzeti függetlenség összes elveinek és a nemzetközi jognak, mint az a gyilkosság, amelyet a francia pretoriánus banda a Római Köztársaság ellen elkövetett![358] Róma 1849 júniusában esett el, és Louis Bonaparte mind a mai napig, teljes 13 éve, birtokában tartja! ... Hazudtak miniszterei, amikor a francia nemzetgyűlésnek kijelentették, hogy a Rómában uralkodó anarchia az oka a hadjáratnak." (Hear, hear!***) Hazudtak tisztjei, amikor a touloni csapatoknak, melyek berzenkedtek egy testvérköztársaság megsemmisítése ellen, kijelentették, hogy a harc nem Róma, hanem Ausztria ellen irányul. Amikor a hadsereg Civitavecchiában partra szállt, megint hazudtak, mert a nép előtt nem ellenségnek, hanem barátnak hirdették magukat és képmutatóan egymásba fonták a francia és az olasz zászlókat! Hazudott a francia megbízott és hazudtak alárendeltjei, amikor tárgyalások ürügyével a triumvirekhez[359] férkőztek, ám ténylegesen azért, hogy a véderőművek állapotát megvizsgálják. Hazudott Oudinot tábornok, amikor kötelezte magát, hogy június 4-e előtt nem támadja meg a várost, ám ténylegesen 2-án megtámadta, és így a rómaiakat meglepte. A franciák egész magatartása ebben az elvetemült műveletben csupa megfontolt és képmutató hamisság volt." (Zajos helyeslés.)

„Louis Bonaparte-tól kezdve az utolsó ügynökig mindnyájan félrevezették Rómát, a francia népet és Európát. Louis Bonaparte sohasem kívánt szabad Itáliát. Szárd Királyságot akar északon, egy másik királyságot délen Murat uralma alatt és egy harmadikat Közép-Itáliában unokafivére, Plon-Plon számára." (Taps és nevetés.) „Ez a három kis

* IX. Pius. – *Szerk.*

** 1848-ban a Második Köztársaság létrehozásával. – *Szerk.*

*** – Úgy van, úgy van! – *Szerk.*

monarchia, amelyek mindegyikét családi kapcsolatok fűzik a Bonaparte-házhoz, sugalmat pedig a Tuileriákban[7] keresnek, nagy hatalomgyarapodást biztosítanának Louis Bonaparte-nak Európában. A terv nem volt rossz, végrehajtása Bonaparte ügyességének dicsőségére vált volna, de Garibaldi meghiúsította." (Viharos taps.) „Maga Garibaldi pillanatnyilag le van fegyverezve. Annál inkább kötelessége az angol népnek, hogy a francia zsarnokság túlkapásainak véget vessen és Róma kapuit elzárja az államcsíny pretoriánus hordái elől . . . A bonapartizmus minden baj forrása Európában. Ámde hatalmának napjai meg vannak számlálva . . . Kérlelhetetlen akarat, katonák százezrei, a háború összes halálthozó szerszámainak bősége, szolgalelkű állásvadászokkal teletömött szenátus, zsandárokból és prefektusokból összedobolt képviselőház – ámde a másik oldalon ott áll az emberi természet, amelynek meg kell óvnia örök jogait!" (Viharos taps.)

Ezután *Cowen* úr megindokolta és felolvasta a Lord Russellhoz intézett memorandumot, amelyet egyhangúlag elfogadtak, miután bizonyos Rule úrnak az a kísérlete, hogy „a Csatornán túli fennkölt szövetségesünk" védelmére keljen, viharos pisszegés, fütyülés, zúgás és nevetés közepette meghiúsult.

Rutherford úr (protestáns lelkész) tette meg ezek után a második javaslatot, amely így hangzott:

„E gyűlés meghívja Garibaldi tábornokot, hogy költözzön Angliába, és biztosítja őt az angol nép állandó és növekvő csodálatáról."

Javaslata indokolásában Rutherford úr egyebek között megjegyzi:

„Ha a pápa Rómában túl forrónak érezné a talajt a lába alatt, ő is menedékhelyre fog találni Angliában. Még üdvözölni is fogjuk őt, nem világi fejedelemként, hanem egy hatalmas egyház fejeként."

A javaslat egyhangúlag keresztülment. Az elnök az értekezletet a „párizsi zsarnok" elleni heves dörgedelemmel zárta.

„Emlékezzék a régi Itáliára, Brutusával és Cassiusával; emlékezzék a sarkában járó nemezisre; fontolja meg, Macbethhez hasonlóan, hogy egy felfegyverzett kar és egy felvértezett fő a föld alól is kinőhet, és ne feledkezzék meg arról, hogy nem minden Orsininak vágták le a fejét."[360]

Így szólt *Newton* városi tanácsos úr.

Az angol lapok és tömeggyűlések pillanatnyi nyelve a coup d'état utáni első napokéra emlékeztet, mely olyan kirívó ellentétben áll a „társadalom megmentőjét" dicsőítő későbbi himnuszokkal.

Ein Meeting für Garibaldi

A megírás ideje: 1862 szeptember 11.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 szeptember 17. (256.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Munkásnyomor Angliában

Két hónapja az itteni sajtóban olyan polémia folyik, amelynek aktái az angol társadalom jövendőbeli történetírójának hasonlíthatatlanul több érdekességet nyújthatnak, mint a nagy kiállítás[361] összes illusztrált és illusztrálatlan katalógusai.

Emlékezetes, hogy röviddel a parlament berekesztése előtt a nagy gyárosok ösztönzésére mindkét Házban sebbel-lobbal keresztülhajszoltak egy törvényt, amely Lancashire és Yorkshire helyhatóságában felemelte a szegényadót. Ez az önmagában igen korlátozott hatású rendszabály főleg a kispolgári rétegeket sújtja a gyári kerületekben, míg a landlordokat (nagy földbirtokosokat) és a cottonlordokat (pamutlordokat) alig érinti. A fönti törvény vitája során Palmerston kemény szavakat ejtett a cottonlordokról, akiknek a munkásai az utcán éhen halnak, míg ők maguk a gyapot spekulációs vételével és eladásával vagyont vagyonra halmoznak. A válság alatt általuk tanúsított „masterly inaction-t" (mesteri tétlenséget) ugyancsak „spekulációs" okokkal magyarázta. Lord Derby már az ülésszak megnyitásakor megállapította, hogy a gyapotínség deus ex machina* gyanánt jelent meg a gyárosoknak, amennyiben a piacok roppant túltelítésének a legborzalmasabb válsághoz kellett volna vezetnie, ha az amerikai polgárháború[148] hirtelen el nem vágja a nyersanyag behozatalát. Cobden, mint a gyáriparosok szóvivője, a palmerstoni külpolitika elleni háromnapos kirohanásával válaszolt erre.

A parlament elnapolása után a harc tovább dúlt a sajtóban. Az angol közönséghez intézett felhívások sorozata a szenvedő munkásnépesség megsegítésére, valamint a gyári kerületekben folyvást növekvő nyomor naponta új alkalmat nyújtott a harc folytatására. A „Morning Star" és a gyáriparosok más szócsövei emlékeztettek arra, hogy Lord Derby és egy egész sereg arisztokrata az évi 300 000 £-nyi és ezen felüli földjáradékaikat egyedül

* – a cselekménybe való közvetlen isteni beavatkozás – *Szerk.*

annak köszönhetik, hogy földtulajdonaik a gyári kerületekben vannak, ahol a régebben értéktelen teleknek a mostani árát az ipar varázsolta elő, melyben ők sohasem vettek részt. A „Morning Star" odáig ment, hogy meghatározta azokat a jótékonysági hozzájárulásokat, amelyekre Derby és más nagy landlordok kötelezve lennének. Derby hozzájárulását például 30 000 £-re taksálta. Lord Derby röviddel a parlament elnapolása után valóban összehívott Manchesterben egy gyűlést jótékonysági hozzájárulások jegyzésére. Saját magát 1000 £-gel adóztatta meg, és a többi nagy földbirtokos ennek megfelelő összegeket jegyzett. Az eredmény nem volt fényes, de a földbirtokos arisztokrácia legalább valamit tett. Mellét verte, mondván: „Salvavi animam meam!"[362]

A pamutipar nagyméltóságai eközben megrekedtek „sztoikus" magatartásukban. Sehol sem találhatók, sem az ínség enyhítésére alakult helyi bizottságokban, sem a londoni bizottságban. „They are neither here nor there, but they are on the Liverpool market", mondja egy londoni lap. (Sem itt, sem ott nincsenek, hanem a liverpooli piacon vannak.) A tory[93] újságok és a „Times" most naponta a pamutzsarnokok ellen mennydörögnek, akik milliókat szívtak ki „a munkások húsából és véréből", és most vonakodnak akár fillérekkel is hozzájárulni „gazdagságuk forrásának" fenntartásához. A „Times" kiküldte a gyári kerületekbe saját riportereit, akiknek igen részletes beszámolói korántsem alkalmasak a „cottonlordok" népszerűsítésére. Ezzel szemben az ipari sajtóorgánumok – a „Morning Star", az „Economist", a „Manchester Guardian" stb. – megvádolják a „Times"-t, hogy felszítja az osztályharcot azért, hogy eltussolja a kormány hibáját, indiai gazdálkodását stb. Sőt, a „Times"-t „kommunista tendenciákkal" rágalmazzák. A „Times", nyilván nagy örömében, hogy alkalma nyílik népszerűségének visszahódítására, maró gúnnyal válaszol: Miközben a „cottonlordok" egyfelől nagyon gazdaságosan járnak el, amennyiben ugyanis a mostani gyapotínséget spekulatívan kiaknázzák, másfelől megedzett kommunisták, mégpedig a „legvisszataszítóbb fajtájú kommunisták". Ezek a gazdag urak azt kívánnák, hogy Anglia nyissa meg zsebeit, s konzerválja tőkéjük legértékesebb részét, anélkül, hogy ez nekik bármibe is kerülne. Tőkéjük tudniillik nemcsak gyárakból, gépi berendezésekből és bankköveteléseikből áll, hanem még inkább a lancashire-i és yorkshire-i fegyelmezett munkáshadseregekből. És míg az urak bezárnák gyáraikat, hogy a nyersanyagot 500 százalék haszonnal adják el, azt kívánnák, hogy az angol nép tartsa fenn elbocsátott hadseregeiket!

A földbirtokos arisztokrácia és a gyári arisztokrácia e különös viszálya közben – hogy melyikük szipolyozta ki jobban a munkásosztályt, és melyi-

kük van legkevésbé kötelezve a munkásnyomor elhárítására – olyan dolgok történnek magával a pácienssel, amelyekről a „great exhibition"* kontinentális csodálóinak sejtelmük sincs. Az eseményt, amelyet a következő sorokban leírok, hivatalosan tanúsították.

Egy gauxholme-i kis cottage-ben**, Padmonden szomszédságában (Yorkshire, West Riding) élt egy apa két lányával; az apa öreg és megtört, a lányok Halliwell úr pamutgyárában mint munkásnők keresték kenyerüket. Egy nyomorúságos szobában laktak az alagsorban, néhány lábnyira egy piszkos pataktól, és az ablakuk feletti lépcső volt a felső emelet lakóinak feljárója, ami a sivár hajlékot elzárta a világosságtól. A legjobb időkben is csak annyit kerestek, hogy „testüket és lelküket egybetartsák"; de az utóbbi 15 hétben az egyetlen megélhetési forrásuk is elapadt. A gyárat bezárták; a családnak nem volt többé pénze élelemre. Lépésről lépésre húzta le őket a nyomorúság a szakadékba. Minden órával közelebb kerültek a sírhoz. A szűkös megtakarításokat hamar kimerítették. Sor került a gyér bútorzatra, a ruhákra, fehérneműre és ami egyáltalán eladható vagy elzálogosítható volt – hogy kenyérré változtassák. Az biztos, hogy 14 hét alatt, amikor egyetlen farthingot sem kerestek, még a plébánia segítségét sem igényelték.

Hogy a kínszenvedés még nagyobb legyen, az öregember egy hónapja ágynak esett és mozdulni sem tudott. Ugolinónak és fiainak tragédiája[363] ismétlődött meg, kannibalizmus nélkül, a padmondeni kunyhóban. A végső kétségbeesésben, mintegy nyolc nappal azelőtt (12-én) végre felkerekedett a két leány közül az erősebbik, elment a szegényházgondnokhoz és elbeszélte neki siralmas történetüket. Ez az úr, bármilyen hihetetlennek hangzik is, azt felelte, hogy a következő szerdáig semmit sem tehet a családért. Még öt napig haldokoljon ez a három szegény mártír, míg a hatalmas törvényszolga végre le fog ereszkedni, hogy segítséget nyújtson nekik. A család várt – nem tehetett egyebet. Amikor végre elérkezett a kitűzött szerda, amelyen a hivatalos jóakarat egy kenyérmorzsát odavetett volna az éhségtől sújtott családnak, a falut felriasztotta a hír, hogy az egyik nővér éhen halt. A szörnyű hír nagyon is igaz volt. Kinyújtózva egy nyomorúságos priccsen, a legförtelmesebb nyomor jelképei közepette feküdt az éhen halt leány teteme, miközben a kiaszott és gyámoltalan apa ágyban fekve zokogott és az élve maradt nővérnek éppen csak annyi ereje maradt, hogy szenvedéseik történetét elbeszélje. Tapasztalatból tudjuk, hogy ez a szörnyű eset, amely manapság korántsem kivétel, hogyan fog végződni. Megtartják a halott-

* – „nagy kiállítás" – *Szerk.*

** – viskóban; kis lakóházban – *Szerk.*

szemlét. A coroner (halottkém) hosszadalmasan fejtegeti az angol szegénytörvény jóakaratú szellemét; a végrehajtására szolgáló gépezet nagyszerűségét fogja megint felhozni, hogy prima facie* bizonyítsa, miszerint a törvény semmiképpen sem lehet felelős a szomorú véletlenért. A szegényházgondnok tisztára mossa magát, és ha a törvényszék nem is fogja melegen megdicsérni, mindenesetre megnyugtatásul értesül majd arról, hogy a legkisebb folt sem tapad hozzá. Végül az esküdtszék megkoronázza az ünnepélyes komédiát ezzel az ítélettel: „Died by the visitation of God." (Meghalt Isten rendelése szerint.)

Die Arbeiternot in England
A megírás ideje: 1862 szeptember 20.
A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 szeptember 27. (266.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* – első pillantásra; első látásra; látszatra – *Szerk.*

[Karl Marx]

Gyűlések Garibaldi mellett — A pamutipari munkások ínséges helyzete

London, 1862 szeptember 30.

A newcastle-i Garibaldi-gyűlés után,* amelyet egy korábbi levelemben ismertettem, hasonló gyűléseket tartottak Sunderlandben, Dundeeben, Birminghamben, Londonban és másutt. A gyűlések mindenütt azonos színezetűek voltak és utolsó szavuk mindig ez volt: „A franciák távozzanak Rómából." E pillanatban London minden negyedében küldötteket szándékoznak választani és en masse** Lord John Russellhoz küldeni, hogy kényszerítsék, lépjen közbe azellen, hogy Rómát még mindig francia csapatok tartják megszállva. „Pressure from without" (külső nyomás)*** az angolok ultima ratiója° kormányukkal szemben.

Közben a Tuileria-kabinet[7] a brit népi demonstrációkat nem nézi sem kedélyesen, sem közömbösen, mint ezt a „Newcastle Journal"-ból[364] vett következő idézet mutatja:

„A franciák császára°° felhívta az angol kormány figyelmét a legutóbbi newcastle-i Garibaldi-gyűlésen uralkodó beszédmodorra. Hangsúlyozták, hogy két szónok, köztük az elnök, Newton városi tanácsos, a császár élete elleni összeesküvésekre célzott és a legegyértelműbb módon halállal fenyegette őt itáliai politikája miatt. A kormány ezért indíttatva érezte magát, hogy lépéseket tegyen ebben az ügyben és kijelentse, hogy Anglia törvényeit mind a megelőzésben, mind a büntetésben a legszigorúbb módon kell alkalmazni minden olyan összeesküvés esetén, mint Orsinié, dr. Bernardé stb., annál is inkább, mert a gyűlésen annyira leplezetlenül

* *V. ö. 513–515. old. – Szerk.*

** – tömegesen, tömegével – *Szerk.*

*** *V. ö. 429. old. – Szerk.*

° – végső érve – *Szerk.*

°° III. Napóleon. – *Szerk.*

jelezték az Orsini-féle merénylet megismétlését. A kormány e figyelmeztetése azon alapul, hogy mazzinista körökben legújabban olyan beszédek és fenyegetőzések hangzottak el és olyan üzelmekre tettek homályos célzásokat, amilyenek az Orsini-féle összeesküvést megelőzték. Végül közölhetjük a nyilvánossággal, hogy a newcastle-i gyűlés miatt már megtörténtek az első bírósági lépések."

Így ír a „Newcastle Journal". Aki csak valamennyire ismerős az angol viszonyokkal és az itt uralkodó hangulattal, az azt is tudja, hogy a mostani kabinetnek a népi demonstrációkba való minden beavatkozása csak saját bukásával végződhet, mint az Orsini-merénylet idején.[365]

A gyári kerületekben a helyzet a tél közeledtével napról napra fenyegetőbb. A „Morning Star" ma meghúzza a vészharangot, mondván, hogy ha kitartanak a „hivatalos jótékonyság" mostani módszere mellett, a következő tél viharos jelenetei messze felül fogják múlni az 1842–43-as eseményeket.[366] Kasszandra-jóslatának[112] közvetlen indítéka egy most utcára dobott, előzőleg a gépi (pamut-) szövésben foglalkoztatott manchesteri munkásnak minden angol lapban kinyomtatott nyilatkozata. Hogy megérthessük ezt a nyilatkozatot, melynek tartalmát a következőkben röviden összefoglalom, tudni kell, mi a „labour test" (munkapróba). Az 1834-es angol szegénytörvényhozás[367], mely úgy igyekezett kiirtani a pauperizmust, hogy megbecstelenítő vétekként bünteti, arra kötelezi a segélykérőt, mielőtt kérelmét teljesíti, hogy bizonyítsa be „munkakedvét" kőtöréssel vagy „oakum picking" (kóchuzogatás régi hajókötelekből stb.) végzésével, vagyis olyan haszontalan műveletekkel, amilyenekkel a kényszermunkára ítélt bűnözőket az angol börtönökben sújtják. E „munkapróba" után a páciens heti egy shillinget kap családjának minden tagja számára, illetve fejenként egy fél shillinget pénzben és egy fél shillinget kenyérben.

Térjünk rá mármost az angol szövőmunkás „nyilatkozatára". Hatszemélyes családja van. Azelőtt jó keresetnek örvendett. De 18 héttel ezelőtt munkaidejét felére, majd negyedére csökkentették. Ebben az időszakban a család heti bevétele alig érte el a 8 shillinget. Múlt héten a gyár, melyben dolgozott, egészen leállt. Lakbére 2 shilling 3 pennyt tesz ki hetenként. Mindent, ami csak megmozgatható volt, zálogba tett; már nem maradt sem eladnivalója, sem pénze, s fillér nélkül maga és családja az éhséggel nézett farkasszemet. Kénytelen volt tehát a szegényhatóságnál támogatást keresni. Múlt hétfőn korán reggel jelentkezett a „guardianoknál"*.

* – „szegényügyi előadóknál" – *Szerk.*

„Szigorú vizsgálat" után utalványt kapott kerületének segélyügyi hivatalnokához. Egy órát tartott, míg a hivatalnok bebocsátotta felséges színe elé. Aztán újabb vizsgálatnak vetette alá és – megtagadta a segélynyújtást azon oknál fogva, hogy az elmúlt héten 3 shillinget keresett, jóllehet „a páciens" részletesen beszámolt e „vagyon" hovafordításáról. Családjával együtt kénytelen volt tovább koplalni a következő szerdáig. Ekkor megint elment a „guardianok" irodájába. Itt arról értesült, hogy előbb alá kell vetnie magát a „labour testnek", mielőtt segélyben részesülhet. Bevonult tehát a workhouse-ba (szegénytörvény-bastille-ba) és itt üres gyomorral este fél hatig kellett oakumot készítenie, egy körülbelül 30 yardnyi szűk helyen 300 másik munkással összezsúfolva. A padokon szorosan egymás mellé préselve, a legtikkasztóbb nyári melegben, fojtó párában és porban kellett itt a „labour test pácienseinek" – ezeknek az ügyes munkásoknak, az angol nemzeti gazdagság oszlopainak – a legalantasabb műveleteket végezniök, amilyent csak rá lehet mérni emberi teremtményre. Éppígy meg lehetne kívánni egy órástól, hogy patkókat kovácsoljon, vagy egy orgonistától, hogy fújtatóját maga fújtassa. E művelet végén pontosan 5 shillinget kapott, a felét kenyérben, felét pénzben. A házbér kifizetése után tehát alig 2 penny (körülbelül 2 porosz ezüstgaras) maradt 6 személy napi fogyasztására. És a következő szerdán újra ki kellett volna állnia ezt az „isteni próbatételt", amely általában hetenként megismétlődik. A „szövő" viszont most nyilvánosan kijelenti, hogy inkább éhen hal családjával együtt, semmint újból ilyen szégyennek tegye ki magát.

Garibaldi-Meetings –
Notstand der Baumwollarbeiter

A megírás ideje: 1862 szeptember 30.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 október 4. (273.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az észak-amerikai eseményekhez

A marylandi rövid hadjárat[368] eldöntötte az amerikai polgárháború[148] sorsát, bárhogy váltakozzék is még rövidebb vagy hosszabb ideig a hadiszerencse a viszálykodó felek között. E lap hasábjain már régebben kifejtettük, hogy a rabszolgatartó határállamok birtokáért folytatott harc nem más, mint harc az Unió fölötti uralomért, és a Konföderáció[152] ebben a harcban, amelyet a legkedvezőbb, soha vissza nem térő körülmények között kezdett meg, vereséget szenvedett.

Marylandről joggal tartották, hogy a feje, Kentuckyról, hogy a karja a rabszolgatartó pártnak a határállamokban. Maryland fővárosát, Baltimore-t csak statáriummal tudták mostanáig „lojálisnak" megtartani. Dogma volt, nemcsak a Délnek, hanem az Északnak a dogmája is, hogy a konföderáltak megjelenése Marylandben tömeges népfelkelésre fog jelt adni „Lincoln csatlósai" ellen. Itt nemcsak katonai sikerről volt szó, hanem erkölcsi demonstrációról, amelytől azt várták, hogy a déli elemeket minden határállamban felvillanyozza és erőszakkal örvényébe sodorja.

Marylanddel elesik Washington, Philadelphia fenyegetve van és New York nincs többé biztonságban. Az egyidejű betörés Kentuckyba[369] – amely népesség, fekvés és gazdasági segédeszközök folytán a legfontosabb határállam – elszigetelten szemlélve pusztán diverzió volt. Ez a betörés, marylandi döntő sikerekre támaszkodva, azzal járt volna, hogy elfojtja az Unió pártját Tennesseeben, átkarolja Missourit, biztosítja Arkansast és Texast, fenyegeti New Orleanst, és mindenekelőtt áthelyezi a háborút Ohióba, Észak központi államába, amelynek birtoklása éppúgy leigázza Északot, mint Georgiáé a Délt; konföderált hadsereg Ohióban elvágja az északi államok nyugati részét a keletitől, és az ellenfelet a saját központjából kiindulva győzi le. Ezzel szemben a lázadók derékhadának marylandi csődje után a kentuckyi betörés, amely kevéssé erélyesen nyomult előre, és sehol sem talált népi rokonszenvre, jelentéktelen gerillahadjárattá zsugorodik össze.

Most már Louisville bevétele is csak azzal járna, hogy „Nyugat óriásait"[370] – Iowa, Illinois, Indiana és Ohio csapatait – hasonló „lavinává" egyesítené, mint amilyen az első dicsőséges kentuckyi hadjárat közben zúdult a Dél fejére.

Így a marylandi hadjárat bebizonyította, hogy a szecesszió[136] hullámai erőtlenek ahhoz, hogy átcsapjanak a Potomacon és elhömpölyögjenek az Ohióig. A Dél a defenzívára van korlátozva; de sikerének lehetősége *csakis az offenzívában* volt meg. A határállamoktól megfosztva, nyugatról a Mississippi és keletről az Atlanti-óceán közé beékelve, Dél nem hódított meg magának semmit, kivéve – sírhelyet.

Egy pillanatra sem szabad megfeledkezni arról, hogy a déliek birtokukban tartották, politikailag uralták a határállamokat, amikor a lázadás zászlaját kitűzték. Amit kívántak, a territóriumok* voltak. A territóriumokkal elvesztették a határállamokat.

És mégis, a marylandi betörést a lehető legkedvezőbb körülmények közepette kockáztatták meg. Az Észak hallatlan vereségeinek szégyenteljes sorozata; az Unió demoralizált hadserege, „Stonewall" Jackson mint a nap hőse; Lincoln és kormánya köznevetség tárgya; Északon a Demokrata Párt[154] újból megerősödve és „Jefferson Davis" elnökségét máris leszámítolva; Franciaország és Anglia ugrásra készen, hogy a rabszolgatartók suttyomban elismert legitimitását hangosan kinyilvánítsa! „Eppur si muove."[371] Az ész mégis győz a világtörténelemben.

A marylandi hadjáratnál még fontosabb Lincoln proklamációja. Lincoln alakja „sui generis"** a történelem évkönyveiben. Semmi kezdeményezés, semmi idealista lendítőerő, semmi koturnus, semmi történelmi drapéria. A legjelentősebbet mindig a lehető legjelentéktelenebb formában teszi. Mások, akik néhány négyzetlábnyi földért cselekszenek, „egy eszméért való harcot" proklamálnak. Lincoln még akkor is, amikor egy eszméért száll síkra, a „négyzetlábakat" proklamálja. Vonakodva, ellenkezve, kedvetlenül énekli el szerepének bravúr-áriáját, mintha bocsánatot kérne, hogy a körülmények arra kényszerítik, hogy „oroszlán legyen". Az ellenséget kihívó legfélelmetesebb, történelmileg örökké nevezetes dekrétumai mind úgy festenek és igyekeznek is úgy festeni, mint azok a mindennapi idézések, amelyeket egy ügyvéd az ellenfél ügyvédjének küld, vagy mint jogi kötekedések, szűkkeblűen pontokba foglalt actiones juris***. Ugyanez a jellege legújabb proklamációjának, a rabszolgaság eltörlésére vonatkozó manifesztu-

* *V. ö. 312. old. – Szerk.*

** – „a maga nemében egyedülálló" – *Szerk.*

*** – jogi keresetek – *Szerk.*

mának, mely az Unió megalapítása óta az amerikai történelem legjelentősebb ügyirata, a régi amerikai alkotmány széttépése.[372]

Mi sem könnyebb, mint Lincoln nagy politikai drámájában kimutatni azt, ami esztétikailag ellenszenves, logikailag hiányos, formailag burleszk és politikailag ellentmondásos, ahogy ezt a rabszolgaság angol Pindaroszai teszik, a „Times", a „Saturday Review" és tutti quanti*. És mégis Lincoln az Egyesült Államoknak és az emberiségnek a történetében közvetlenül Washington után fog helyet kapni! Vajon manapság, amikor az Atlanti-óceán innenső felén a jelentéktelenség melodrámaian pöffeszkedik, annyira minden jelentőség nélkül való, hogy az Újvilágban a jelentékenység mindennapi köntösben jár?

Lincoln nem a népforradalom szüleménye. Az általános választójog szokott játéka az eldöntendő nagy sorsfordulatok tudata nélkül dobta őt az élre, egy plebejust, aki kőfaragóból szenátorrá küzdötte fel magát Illinois-ban, intellektuális csillogás, különösebb jellembeli nagyság és kivételes jelentékenység híján, s aki csupán jóakaratú átlagtermészet. Sohasem vívott ki nagyobb győzelmet az Újvilág, mint annak bebizonyításával, hogy a maga politikai és társadalmi szervezetében jóakaratú átlagtermészetek elegendőek, hogy megtegyék azt, amihez az Óvilágban héroszok kellenének!

Már Hegel megjegyezte, hogy valójában a komédia felette áll a tragédiának, az ész humora az ész pátoszának.[373] Ha Lincolnban nincs is meg a történelmi akció pátosza, megvan benne, a népi átlagfigurában, annak humora. Mert milyen pillanatban bocsátja ki a proklamációt, amely szerint 1863 január 1-től a rabszolgaságot a Konföderációban el kell törölni. Ugyanabban a pillanatban, amikor a Konföderáció mint önálló állam „béketárgyalásról" hoz határozatot a richmondi kongresszuson. Ugyanabban a pillanatban, amikor a határállamok rabszolgatartói a délieknek Kentuckyba való betörése folytán éppoly biztosítottnak hitték a „peculiar institutiont" (sajátságos intézményt), mint a maguk uralmát földijük, Abraham Lincoln washingtoni elnök fölött.

Zu den Ereignissen in Nordamerika
A megírás ideje: 1862 október 7.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 október 12. (281.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* – mindahányan csak vannak – *Szerk.*

[Karl Marx]

A kenyérgyártás

Garibaldi, az amerikai polgárháború[148], a görögországi forradalom, a gyapotválság, Veillard csődje[374] – mindez pillanatnyilag háttérbe lép Londonban a *kenyérkérdés*, de a szó szoros értelmében vett kenyérkérdés mögött. Az angolok, akik „vasba és gőzbe foglalt eszméikre" oly büszkék, most hirtelen felfedezték, hogy a „staff of life-t" (az élet alapját) ősfrank módra gyártják, mint a normannok betörése idején. Az egyetlen lényeges haladás a modern kémia által megkönnyített anyaghamisításban áll. Régi brit közmondás, hogy minden embernek, a legjobbnak is, életében meg kell ennie „a peck of dirt-öt" (egy véka koszt). Ezt azonban morálisan értették. John Bull[18] nem is sejti, hogy nap mint nap, a legdurvább fizikai értelemben, elfogyaszt egy kimondhatatlan mixtum compositumot* lisztből, timsóból, pókhálóból, black-beetle-ből** és emberi verejtékből. Amilyen bibliás, azt persze tudta, hogy az ember arcának verejtékével keresi meg kenyerét; de az vadonatúj volt neki, hogy az emberi verejtéknek mint fűszerező tartozéknak bele kell kerülnie a kenyértésztába.

Az a fokozatosság, amellyel a nagyipar hatalmába keríti a különféle területeket, ahol a kézi munka, a kézművesség és a manufaktúra honol, első pillantásra szeszélyesnek tűnik. Búzát termelni például falusi, kenyeret sütni városi mesterség. Nem feltételezhetnők-e, hogy az ipari termelés hamarább keríti hatalmába a városi mesterséget, mint a falusit? És mégis, a folyamat megfordított volt. Bármerre tekintünk, azt látjuk, hogy a legközvetlenebb szükségletek eddig több vagy kevesebb konoksággal kivonták magukat a nagyipar befolyása alól, és kielégítésüket az ősrégi hagyományos, gyámoltalanul körülményes kézművesmódtól várják. Nem Anglia, hanem Észak-Amerika az, mely elsőnek – és csak napjainkban – éket vert ebbe a tradícióba. A jenkik alkalmaztak elsőnek gépi berendezést a szabászatban,

* – egyveleget; keveréket – *Szerk.*
** – svábbogárból – *Szerk.*

cipészetben stb., sőt ezt a gyárból átvitték a lakóházba. Pedig a jelenség magyarázata egyszerű. Az ipari termelés nagyfokú tömegtermelést kíván a kereskedelem, nem pedig a magánfogyasztás részére, és a dolog természeténél fogva a nyersanyagok és a félkész gyártmányok adják hódításának *első*, a közvetlen fogyasztásra szolgáló készáruk pedig az *utolsó* területét.

Ámde úgy látszik, hogy Angliában most ütött a pék*mesterek* letűnésének és a kenyér*gyárosok* feltűnésének órája. Az az undor és irtózás, amelyet *Tremenheere* úr leleplezései a „kenyér rejtelmeiről"[375] keltettek, egymagában nem lenne elegendő ilyen forradalomhoz, ha nem járulna hozzá az a körülmény, hogy a tőke, melyet az amerikai válság tömegesen kiűz az általa régóta monopolizált mezőnyökről, most buzgón keresi a megtelepedés új területeit.

A londoni pékségek napszámosai elárasztották a parlamentet panasziratokkal példátlanul nyomorúságos helyzetükről. A belügyminiszter Tremenheere urat bízta meg, hogy e panaszok ügyében jelentést tegyen és mintegy vizsgálóbíróként járjon el. Tremenheere jelentése adta meg a vészjelet.

Tremenheere úr jelentése két fő szakaszra oszlik. Az első a pékségek munkásainak nyomorúságát ecseteli; a második leleplezi magának a kenyérsütésnek undorító rejtelmeit.

Az első rész a pékségek napszámosait a „civilizáció fehér rabszolgáiként" ábrázolja. Szokásos munkaidejük este 11 órakor kezdődik és délután 3 vagy 4 óráig tart. A hét vége felé sokasodik a munka. A londoni pékségek legnagyobb részében csütörtök este 10 órától szombat éjjelig szakadatlanul dolgoznak. Az átlagos életkora e munkásoknak, akik többnyire tüdővészben halnak meg, 42 év.

Ami mármost magát a kenyérsütést illeti, az többnyire szűk, föld alatti, rosszul vagy egyáltalában nem szellőztethető pincehelyiségekben történik. A szellőzés hiányához hozzájárulnak a rossz szennyvízcsatornák dögletes kipárolgásai, „és a kelőben levő kenyér magába szívja a kártékony gázokat, amelyek mindenfelől körülveszik". Pókháló, svábbogár, patkány és egér „egybekel a tésztával".

„A legnagyobb viszolygással", mondja Tremenheere úr, „kényszerültem arra a következtetésre, hogy a tészta szinte mindig magába szívja a kenyérdagasztóknak a verejtékét és gyakran a betegesebb váladékaikat is."

Még a legelőkelőbb pékségek sem mentesek ezektől az undorító visszásságoktól, de azokban a sütőbarlangokban, melyek a szegények kenyerét szolgáltatják, és ahol a leginkább hamisítják a lisztet timsóval és csontfoszfáttal, e visszásságok leírhatatlan fokot érnek el.

Tremenheere úr azt javasolja, hogy hozzanak szigorúbb törvényeket a kenyérhamisítás ellen, helyezzék a pékségeket kormányellenőrzés alá, korlátozzák a munkaidőt a „fiatalok" (azaz 18. életévüket még be nem töltöttek) számára reggel 5-től este 9-ig stb.; de, ésszerűen, nem a parlamenttől, hanem a nagyipartól várja e visszásságok kiküszöbölését, minthogy ezek magából a régi termelési módból fakadnak.

Steven tésztagyúrógépét egyes helyeken már csakugyan bevezették. Egy másik, hasonló gép található az ipari kiállításon. De a sütési folyamat túl nagy részét még mindkettő a kézi munkára bízza. Viszont dr. *Dauglish* a kenyérkészítés egész rendszerét forradalmasította. A liszt – attól a pillanattól, amikor a hombárt elhagyja, egészen a kenyérnek a sütőkemencébe való érkeztéig – nem megy keresztül emberi kézen. Dr. Dauglish egészen kiküszöböli az élesztőt, s a kelesztést szénsav alkalmazásával idézi elő. Az egész kenyérkészítési folyamatot, a sütést beleértve, 8 óráról 30 percre csökkenti. Az éjszakai munka teljesen elesik. A szénsavas gáz alkalmazása nem tűri semmilyen hamisító anyag hozzákeverését. Nagy megtakarítást ér el a kelesztés eltérő módjával, de kiváltképp az új gépi berendezésnek egy amerikai találmánnyal való egybekapcsolásával is; ez eltávolítja a gabonaszem kemény burkát anélkül, hogy mint eddig, elpusztítaná a korpaburok kétharmadát, amely, Mège-Mouriès francia kémikus szerint, a gabona legtáplálóbb része. Dr. Dauglish kiszámítja, hogy az ő eljárásával Anglia évente 8 millió font sterlinget takaríthat meg a liszten. További megtakarítás van a szénfogyasztásban. A szénköltségek, a gőzgépet beleszámítva, kemencénként 1 shillingről 3 pennyre csökkennek. A legjobb kénsavból készített szénsavas gáz körülbelül 9 pennybe kerül egy zsákra számítva, míg az élesztőért most a pékek több mint 1 shillinget fizetnek.

Dr. Dauglishnak most nagyon megjavított módszere alapján London egyik részében, Dockheadban – Bermondsey – nemrég létesítettek egy sütödét, de az üzlethelyiség kedvezőtlen fekvése miatt ez megszűnt. Jelenleg hasonló létesítmények működnek Portsmouthban, Dublinben, Leedsben, Bathban, Coventryben, s mint mondják, igen kedvező eredménnyel. A kevéssel ezelőtt Islingtonban (London egyik elővárosában) dr. Dauglish személyes felügyeletével létesített manufaktúra rendeltetése inkább a munkások betanítása, semmint az árusítás. Nagyarányú előkészületek folynak a gépi berendezés bevezetésére Párizs községi sütödéjében.

A Dauglish-féle módszer általános elterjedése a mostani angol pékmesterek többségét egynéhány nagy kenyérgyáros puszta ügynökévé fogja változtatni. Már csak a kicsinybeni eladással, nem pedig magával a gyártással lesz dolguk, – többségüknek nem különösebben fájdalmas metamorfózis ez,

amennyiben már most valójában a nagyobb molnárok puszta ügynökei. A gépi kenyér győzelme azt a fordulópontot jelzi majd a nagyipar történetében, amikor a középkori kézműveségek eddig makacsul elsáncolt búvóhelyeit a nagyipar megrohamozza.

Die Brotfabrikation
A megírás ideje: 1862 október vége
A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 október 30. (299.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Az észak-amerikai helyzetről

London, 1862 november 4.

Bragg tábornok, a kentuckyi déli hadsereg parancsnoka – a Dél egyéb ott tanyázó fegyveres erői gerillabandákra korlátozódnak – e határállamba való betörésekor egy proklamációt bocsátott ki, amely jelentősen megvilágítja a Konföderáció[152] legutóbbi kombinált sakkhúzásait. Az Északnyugat államaihoz intézett e proklamációban Bragg magától értetődőnek tartja kentuckyi sikerét és nyilvánvalóan számít arra az eshetőségre, hogy győztesen előrenyomulhat Ohióban, Észak központi államában. Elöljáróban kijelenti, hogy a Konföderáció hajlandó szavatolni a szabad hajózást a Mississippin és az Ohión. Ennek a szavatosságnak csak akkor van értelme, ha a rabszolgatartók már a határállamok birtokában vannak. Richmondban tehát feltételezték, hogy Lee marylandi és Bragg kentuckyi egyidejű betörése egy csapással biztosítja a határállamok birtoklását. Bragg aztán rátér a Dél jogcímének bizonyítására, s hangoztatja, hogy Dél csak a függetlenségéért harcol, de egyebekben békét óhajt. A proklamáció tulajdonképpeni, jellegzetes csattanója azonban a különbéke felkínálása az északnyugati államoknak, a felszólítás, hogy szakadjanak el az Uniótól és csatlakozzanak a Konföderációhoz, hiszen Északnyugat és Dél gazdasági érdekei ugyanúgy megegyeznek egymással, ahogy Északnyugat és Északkelet érdekei ellenségesen szemben állnak. Láthatjuk: A Dél még alig vélte biztosítottnak a határállamok birtoklását, máris hivatalosan kifecsegte továbbmenő célját, az Unió újjászervezését, Új Anglia[196] államainak kizárásával.

Ámde miként a marylandi invázió, a kentuckyi is meghiúsult: miként az előbbi az Antietam Creek-i csatában, ugyanúgy az utóbbi a Louisville melletti perryville-i csatában. Miként ott, ugyanúgy itt is a konföderáltak voltak offenzívában, amennyiben megtámadták Buell hadseregének élővédjét. A föderalisták[148] győzelme az élővéd parancsnokának, McCook tábornoknak köszönhető, aki a nagy fölényben levő ellenséges erőknek mindaddig ellenállt, amíg Buell időt nyert, hogy harcba vesse derékhadát. A legkisebb kétely sem fér hozzá, hogy a Perryville melletti vereség maga

után fogja vonni Kentucky kiürítését. A legjelentősebb gerillabandát, amely a rabszolgarendszer legfanatikusabb kentuckyi híveiből alakult és Morgan tábornok parancsnoksága alatt állt, körülbelül egyidejűleg semmisítették meg Frankfortnál (Louisville és Lexington között). Ehhez járul végül Rosecrans döntő győzelme Corinthnál, amely Bragg tábornok megvert inváziós hadseregének sietős visszavonulást diktál.

Ezzel teljesen meghiúsultnak tekinthető a konföderáltaknak az a nagyarányú hadjárata, melyet az elvesztett rabszolgatartó határállamok visszahódítására katonai ügyességgel és a legkedvezőbb körülmények között indítottak. A közvetlen katonai eredményektől eltekintve, ezek a harcok más módon is hozzájárulnak a fő nehézség kiküszöböléséhez. Az a támasz, melyet a tulajdonképpeni rabszolgatartó államoknak a határállamok nyújtanak, természetesen az utóbbiakban meglevő rabszolgaságon alapul, ugyanazon az elemen, amely az Unió kormányát diplomáciai és alkotmányos megfontolásokra kényszeríti a rabszolgaság elleni harcában. Ezt az elemet azonban a polgárháború fő színterén, a határállamokban, gyakorlatilag maga a polgárháború semmisíti meg. A rabszolgatartók nagy része, „black chatteljével" (fekete barmával) együtt, állandóan vándorol Délre, hogy tulajdonát biztonságba helyezze. Ez a kivándorlás a konföderáltak minden veresége után mind nagyobb arányokban újul meg.

Egyik barátom, egy német tiszt*, aki a csillagos lobogó alatt váltakozva harcolt Missouriban, Arkansasban, Kentuckyban és Tennesseeben, azt írja nekem, hogy ez a kivándorlás teljesen az Írországból való 1847-es és 1848-as kivonulásra[376] emlékeztet. Továbbá, a rabszolgatartók tetterős része, egyfelől az ifjúság, másfelől a politikai és a katonai vezetők, maguktól kiválnak osztályuk zöméből, vagy úgy, hogy gerillabandákat alakítanak saját államukban és mint ilyenek lelik vesztüket, vagy pedig úgy válnak ki, hogy hazájukat elhagyják és a Konföderáció hadseregébe vagy igazgatásába olvadnak be. Az eredmény ennélfogva: egyfelől a rabszolgaelem hallatlan csökkenése a határállamokban, ahol folyvást küzdenie kellett a versengő szabad munka „encroachment-jeivel" (túlkapásaival); másfelől a rabszolgatartók és fehér kíséretük tetterős részének eltakarodása. Csak a „mérsékelt" rabszolgatartóknak egy üledéke marad vissza, akik azonnal sóváran kapnak majd a Washingtontól „black chatteljük" megváltására felkínált hallatlan összeg után, annál is inkább, mert e rabszolgák értéke amúgy is kárba vész, amint a déli piac bezárul eladásuk előtt. Így idézi elő a megoldást a határállamok társadalmi formájának tényleges felforgatásával maga a háború.

* J. Weydemeyer. – *Szerk.*

Dél számára immár elmúlt a hadviselés legkedvezőbb évszaka; az Észak számára most kezdődik, amennyiben a belföldi folyamok megint hajózhatók lesznek, és a szárazföldi és vízi háborúnak már oly sok sikerrel megkísérelt kombinációja megint alkalmazható. Az Észak a közbeeső időt szorgosan kihasználta. A „vaspáncélosok" Nyugat folyamai számára, szám szerint 10, hamarosan elkészülnek; ráadásul kétszer annyi félpáncélos a sekély vizekre. Keleten már sok új páncéloshajó hagyta el a dokkot, míg mások még munkában vannak. Valamennyi elkészül 1863 január 1-ig. Ericsson, a „Monitor" feltalálója és építője, kilenc új hajó építését irányítja ugyanazon modell szerint. Négy közülük máris „úszik".

A Potomacnál, Tennesseeben és Virginiában, úgyszintén a Dél különböző pontjain, Norfolkban, New Bernben, a Port Royalban, Pensacolában és New Orleansban állomásozó hadsereg naponta új erősítéseket kap. A 300 000 főnyi első korosztály, amelyet Lincoln júliusban hívott be, teljes egészében bevonult és részben már a harcmezőn van. A kilenc hónapra behívott 300 000 főnyi második korosztály fokozatosan gyülekezik. Egyes államokban önkéntesek toborzásával kiküszöbölték a sorozást, de a sorozás egy államban sem ütközik komolyabb nehézségekbe. A tudatlanság és a gyűlölet az Egyesült Államok történetében hallatlan eseménynek kiáltotta ki a sorozást. Mi sem tévesebb ennél. A függetlenségi háború és az Angliával folytatott második háború alatt (1812–15)[231] nagy tömegű csapatokat soroztak, sőt, még az indiánokkal folytatott különböző kisebb háborúkban is, anélkül, hogy ez valamikor is említésreméltó ellenzésbe ütközött volna.

Figyelemreméltó tény, hogy az idei év folyamán Európa körülbelül 100 000 kivándorlót szállított az Egyesült Államoknak, és hogy e kivándorlók fele írekből és britekből áll. Az angol „Association for the Advancement of Science" [„A tudomány haladásáért küzdő egyesület"] cambridge-i kongresszusán Merivale közgazdász kénytelen volt emlékeztetni honfitársait arra a tényre, melyet a „Times", „Saturday Review", „Morning Post", „Morning Herald" – alsóbb rendbeli istenekről nem is szólva – tökéletesen elfelejtettek vagy Angliával elfelejtetni akarnak, arra ugyanis, hogy az angol túlnépesedés többsége az Egyesült Államokban talál új hazára.

Zur Lage in Nordamerika
A megírás ideje: 1862 november 4.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 november 10. (309.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A déli Konföderáció[152] felbomlásának tünetei

Az angol sajtó délibb, mint maga a Dél. Északon mindent feketének, a „niggerek" országában mindent fehérnek lát, viszont magukban a rabszolgatartó államokban korántsem ringatóznak a „Times" hirdette „diadalmámorban".

A déli sajtó egyhangú panaszkiáltásban tör ki a Corinth melletti vereség miatt, és Price és Van Dorn tábornokokat „tehetetlenséggel és önteltséggel" vádolja.[377] A „Mobile Advertiser" egy ezredet említ meg, a 42. alabamait, amely pénteken 530 főnyi erővel vonult az ütközetbe, szombaton 300 főt számlált és vasárnap este már csak 10 főből állt. A többit megölték, elfogták, megsebesítették vagy pedig útközben elkallódtak. A virginiai lapok hasonló hangon beszélnek.

„Világos", mondja a „Richmond Whig", „hogy a Mississippi-hadjáratunk közvetlen célja elhibázott." „Attól kell tartani", mondja a „Richmond Enquirer"[378], „hogy ennek a csatának a hatása nyugati hadjáratunkra igen káros befolyással lesz."

Ez a sejtelem beteljesült, ami látható abból, hogy Kentuckyt Bragg kiürítette és a konföderáltak Nashville mellett (Tennessee) vereséget szenvedtek.

Ugyanebből a forrásból, a virginiai, georgiai és alabamai újságokból, érdekes felvilágosításokat kapunk a richmondi központi kormány és az egyes rabszolgatartó államok kormányai közötti konfliktusról. Az indítékot a legutóbbi újoncozási törvény adta, amelyben a kongresszus kiterjeszti a kötelező katonai szolgálatot messze a normális korhatáron felül. Georgiában e törvény alapján besoroztak egy bizonyos Levingoodot, akit, mivel vonakodott bevonulni, a Konföderáció egyik közege, J. P. Bruce, letartóztatott. Levingood fellebbezett Elbert County* (Georgia) legfelsőbb bíró-

* – grófság; megye – *Szerk.*

ságához, amely elrendelte a letartóztatott azonnali szabadon bocsátását. Az ítélet nagyon terjengős indokolásában a többi között ez áll:

„A Konföderáció alkotmányát bevezető paragrafus gondosan és nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az egyes államok szuverének és függetlenek. Milyen értelemben mondható ez Georgiáról, ha minden milicista erőszakkal kivonható főparancsnokának ellenőrzése alól? Ha a richmondi kongresszus kibocsáthat olyan újoncozási törvényt, mely kivételeket tartalmaz, mi akadályozhatja meg abban, hogy egy kivételek nélküli újoncozási törvényt bocsásson ki, és így a kormányzót, a törvényhozó gyűlést, a bírósági személyzetet besorozza, s ezzel az egész államkormányzatnak véget vessen?... Ebből és más okokból kifolyólag ítéletileg elrendeltetik, hogy a kongresszus újoncozási törvénye semmis és hatálytalan és nincs törvényes érvénye..."

Így tiltotta be Georgia állam az újoncozást saját határain belül, és a Konföderáció kormánya nem merészelte a tilalmat betiltani.

Virginiában hasonló a súrlódás a „különállam" és a „különállamszövetség" között. A viszály oka az államkormány ellenkezése, hogy elismerje Jefferson Davis úr közegeinek jogát Virginia milicistái besorozására és a konföderációs hadseregbe való bekebelezésére. Ebből az alkalomból éles levélváltásra került sor a hadügyminiszter és J. B. Floyd tábornok, eme hírhedt egyén között, aki Buchanan elnöksége alatt az Unió hadügyminisztereként a szecessziót[136] előkészítette és ráadásul az államkincstár tartalmának tetemes részeit magánbőröndjeibe „szecedáltatta". Északon „Floyd, the thief" (Floyd, a tolvaj) néven ismerik ezt a hírhedt szecesszionista vezért, aki most Virginia jogainak előharcosaként lép fel a Konföderációval szemben. A „Richmond Examiner" Floyd és a hadügyminiszter levélváltásáról egyebek között megjegyzi:

„Az egész levélváltás kitűnően szemlélteti azt az ellenállást és ellenségeskedést, amelyet államunknak" (Virginiának) „és hadseregének el kell szenvednie azoktól, akik Richmondban visszaélnek a Konföderáció hatalmával. Virginiát végtelen megterhelésekkel sanyargatják. De mindennek van határa, és az állam türelme nem tűri tovább a méltánytalanság ismétlődését... A fegyvereket, a muníciót és a hadikészleteket, melyek a betheli és a manassasi csatákat megnyerték, majdnem mind Virginia szállította. Saját hadszertáraiból és arzenáljaiból szolgáltatott a konföderáltaknak 73 000 puskát és muskétát, 233 tüzérségi fegyvert és egy nagyszerű fegyvergyárat. Fegyverbíró legénysége az utolsó szálig kimerült

a Konföderáció szolgálatában; nyugati határáról kénytelen volt az ellenséget saját szakállára elkergetni, és nem felháborító-e ezért, ha a konföderációs kormány kreatúrái most packázni merészelnek vele?"

Texasban szintén az idézte elő az ellenségeskedést a Konföderációval szemben, hogy felnőtt férfilakosságát ismételten keletre irányították. September 30-án Oldham úr, Texas képviselője, a richmondi kongresszuson így tiltakozott:

„Sibley Vadliba-expedíciójában Texas törzscsapataiból 3500 főt küldtek pusztulásba New Mexico terméketlen síkságaira. Ennek köszönhetjük, hogy az ellenség határunkhoz ért, amelyet télen át fog lépni. Texas legjobb csapatait elszállítottátok a Mississippitől keletre, elhurcoltátok Virginiába, a legveszélyesebb pontokon használtátok fel, ahol megtizedelték őket. Minden texasi ezred háromnegyede sírban nyugszik, vagy betegség miatt el kellett bocsátani. Ha ez a kormány továbbra is hasonló módon hurcolja el Texas harcképes legénységét, azért, hogy a leapadt ezredeket az előírt létszámban tartsa, akkor Texas tönkremegy, visszavonhatatlanul tönkremegy. Ez igazságtalan és nem politikus. Választóim a családjukat, tulajdonukat és hazájukat akarják megvédeni. Az ő nevükben tiltakozom azellen, hogy a férfiakat a Mississippi nyugati feléről keletre szállítsák, és így saját országukat kitegyék az északi, keleti, nyugati és déli ellenséges betöréseknek."

A közölt és magukból a déli újságokból átvett idézetekből kétfélét láthatunk. A konföderációs kormány, amikor a hadsereg sorait erőszakkal feltölteni iparkodott, túlfeszítette a húrt. A katonai segélyforrások kiapadnak. Másodszor azonban, s ez a döntőbb, a „state rights" tana (a különállamok szuverenitása), amellyel a richmondi bitorlók a szecessziónak alkotmányos színezetet adtak, máris kezdi élét önmaga ellen fordítani. Ilyen kevéssé sikerült Jefferson Davis úrnak – mint angol csodálója, Gladstone kérkedve hangoztatta – „a Délből nemzetet csinálnia"[379].

Symptome der Auflösung
in der südlichen Konföderation

A megírás ideje: 1862 november 7.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 november 14. (313.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

[A választási eredmények az északi államokban]

A választások csakugyan vereséget jelentenek a washingtoni kormánynak.[380] A Demokrata Párt[154] régi vezetői ügyesen kihasználták a financiális ügyetlenség és a katonai dőreségek miatti kedvetlenséget, és kétség sem fér hozzá, hogy New York állam, mely hivatalosan a Seymourok, Woodok és Bennettek kezére került, veszélyes intrikák központjává válhat. Ámde másrészt nem kell eltúlozni e reakció gyakorlati fontosságát. A jelenlegi köztársaságpárti[151] képviselőház tovább ülésezik, és most megválasztott utódai csak 1863 decemberében lépnek helyére. A választás tehát, amennyiben a washingtoni Kongresszust érinti, egyelőre puszta demonstráció. Kormányzó-választás New Yorkon kívül más államban nem volt. Tehát most is, mint azelőtt, a Köztársasági Párt áll az egyes államok élén. A Köztársasági Párt választási győzelmei Massachusettsban, Iowában, Illinois-ban és Michiganben némiképpen kiegyensúlyozzák a New York-i, pennsylvaniai, ohioi és indianai veszteségeket.

A „demokrata" nyereségek valamivel behatóbb elemzése egészen más eredményre vezet, mint amilyent az angol lapok világgá kürtölnek. New York *város*, — ahol ír plebs szaporodott el, ahol a rabszolgakereskedelem egészen a legutóbbi időkig aktívan folyt, ahol az amerikai pénzpiac székhelye van és ahol hemzsegnek a déli ültetvények jelzáloghitelezői — mindenkor határozottan „demokrata" volt, éppúgy, ahogy Liverpool még ma is tory[93]. New York állam *vidéki kerületei* ezúttal is, mint 1856 óta mindig, a Köztársasági Pártra szavaztak, de nem ugyanazzal a hévvel, mint 1860-ban. Ezenkívül szavazóképes férfilakosságának nagy része a harctéren van. Ha együttesen számláljuk a városi és a vidéki kerületeket, akkor a demokrata többség New York államban csak 8—10 000 szavazatra rúg.

Pennsylvaniában, amely sokáig ingadozott előbb a whigek[354] és a demokraták, később a demokraták és a köztársaságpártiak között, a demokrata többség mindössze 3500 szavazatot tesz ki, Indianában e többség még gyengébb, Ohióban pedig, ahol 8000 szavazatot számlál, elvesztették kong-

resszusi helyüket a Dél szimpatizánsainak bizonyult demokrata vezetők, mint például a hírhedt Vallandigham. Az ír veszedelmes konkurrenst lát a négerben. Indiana és Ohio derék parasztjai elsősorban a rabszolgatartót, s utána a négert gyűlölik. Nekik ő a rabszolgaságnak és a munkásosztály lealázásának szimbóluma, és a demokrata sajtó nap mint nap területük „niggerrel" való elárasztásával fenyegeti őket. Tetejében ezekben az államokban, amelyek a legerősebb önkéntes kontingenseket adták, volt a leghangosabb az ingerültség a nyomorúságos virginiai hadvezetés miatt.

De mindez nem érinti a fő dolgot. Lincoln megválasztásakor (1860) sem polgárháború[148] nem volt, s a négerfelszabadítás kérdése sem került napirendre. A Köztársasági Párt, mely akkor az abolicionisták pártjától teljesen külön állt, az 1860-as választási hadjáratban nem tűzött ki más célt, mint tiltakozást a rabszolgaságnak a területumokra* való kiterjesztése ellen, de ugyanakkor proklamálta a be nem avatkozást ebbe az intézménybe azokban az államokban, ahol már törvényesen létezik. A *rabszolgafelszabadítással* mint harci jelszóval akkor Lincoln feltétlenül megbukott volna. Ezt határozottan elutasították.

Egész másként állt a dolog az imént véget ért választásoknál. A Köztársasági Párt összefogott az abolicionistákkal. Nyomatékosan követelték a haladéktalan felszabadítást, magának a felszabadításnak a kedvéért is, és a lázadás befejezésének eszközeként is. Ha ezt a körülményt megfontoljuk, akkor egyaránt meglepő a kormánytöbbség Michiganben, Illinois-ban, Massachusettsban, Iowában és Delaware-ban, mind pedig az a nagyon jelentős kisebbség, amely a kormány mellett szavazott New York, Ohio és Pennsylvania államban. A háború előtt ilyen eredmény lehetetlen volt, még Massachusettsban is. Már csak a kormánynak és a jövő hónapban összeülő Kongresszusnak az energiája kell ahhoz, hogy az abolicionisták, akik most azonosak a Köztársasági Párt híveivel, erkölcsileg és számbelileg mindenütt túlsúlyba jussanak. Louis Bonaparte intervenciós vágyai adnak nekik „külső" támaszt.[381] A veszély csakis az olyan tábornokok megtartásában van, akik, mint McClellan, tehetségtelenségüktől eltekintve, nyílt rabszolgaságpártiak.

A megírás ideje: 1862 november 18.
A megjelenés helye: „Die Presse", 1862 november 23. (321.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* *V. ö. 312. old. – Szerk.*

[Karl Marx]

McClellan leváltása

McClellan leváltása! – ez Lincoln válasza a demokraták[154] választási győzelmeire.

A demokrata újságok a legnagyobb bizakodással kijelentették, hogy *Seymournak* New York állam kormányzójává való megválasztását közvetlenül nyomon fogja követni annak a *proklamációnak* a visszavonása, melyben Lincoln 1863 január 1-től eltöröltnek nyilvánítja a rabszolgaságot Szecessziában.[136] Prófétai rotációspapírjuk alig hagyta el a sajtógépet, amikor kedvenc tábornokuk – kedvencük, mert „a nagy veréseken kívül a legjobban a döntő győzelemtől félt"[301] – a parancsnokságtól megfosztva visszavonult a magánéletbe.

Emlékszünk, hogy McClellan Lincolnnak fönti proklamációjára egy ellenproklamációval válaszolt, hadseregéhez intézett napiparanccsal, amelyben megtiltott ugyan minden megmozdulást az elnök intézkedésével szemben, de egyúttal e végzetes szavakat szőtte bele: „A polgárok feladata, hogy a választási urna segítségével a kormány tévedéseit, illetve cselekedeteit helyesbítsék." Az Egyesült Államok főseregének élén álló McClellan tehát az elnökkel szemben a küszöbönálló választásokra apellált. Pozíciójának súlyát vetette be a mérleg serpenyőjébe. Egy spanyol módozatú pronunciamientót* leszámítva, nem is adhatta volna feltűnőbben tudtul ellenséges érzületét az elnök politikájával szemben. Ezért a demokrata választási győzelem után Lincolnnak csak az a választása maradt, hogy vagy ő maga a rabszolgabarát kompromisszumpárt eszközévé süllyed, vagy pedig McClellan eltávolításával megfosztja e pártot a hadseregben levő támaszától.

McClellan leváltása *ebben* a pillanatban tehát politikai demonstráció. Ámbár amúgy is elengedhetetlenné vált. *Halleck*, a commander-in-chief**, a hadügyminiszterhez intézett egyik jelentésében nyílt engedetlenséggel

* – (kormány elleni) harcias kiáltványt; katonai felkelést – *Szerk.*

** – főparancsnok; fővezér – *Szerk.*

vádolta McClellant. Tudniillik Halleck, röviddel a konföderáltak[152] marylandi veresége után, október 6-án, elrendelte, hogy keljen át a Potomacon, kivált r ert a Potomacnak és mellékfolyóinak alacsony vízállása akkor kedvezett a katonai műveleteknek. E parancs ellenére McClellan a helyén maradt, azzal az ürüggyel, hogy hadserege élelemhiány folytán menetképtelen. Az említett jelentésben Halleck bebizonyítja, hogy ez üres kifogás, hogy a keleti hadsereg az ellátás tekintetében nagy kiváltságokat élvezett a nyugati hadseregh képest, és hogy a még hiányzó utánpótlást éppúgy megkaphatta volna a Potomactól délre, mint attól északra. Halleck e jelentéséhez egy második jelentés csatlakozik; ebben az a bizottság, amelynek feladata volt, hogy kivizsgálja, miképp történt Harpers Ferry átadása a konföderáltak kezére,[382] bevádolja McClellant, hogy e fegyverraktár közelében tartózkodó Unió-csapatokat a felmentésre érthetetlenül lassú módon vonta össze – naponta csak 6 angol mérföldet (körülbelül $1^1/_2$ német mérföld) meneteltetett velük. Mindkét jelentés, Hallecké és a bizottságé, a demokraták választási győzelme *előtt* az elnök kezében volt.

McClellan hadvezetését már oly gyakran ecseteltük e lap hasábjain,* hogy elegendő arra emlékeztetnünk, mennyire igyekezett a taktikai döntést stratégiai megkerüléssel helyettesíteni, és mily fáradhatatlan volt vezérkari bölcsességek felfedezésében, amelyek megtiltották neki vagy a győzelmek kihasználását vagy a vereségek megelőzését. A rövid marylandi hadjárat hamis dicsfényt vont feje köré. Itt azonban meg kell fontolni, hogy általános menetparancsait *Halleck* tábornoktól kapta, aki az első kentuckyi hadjárat tervének is készítője volt, és hogy a csatatéren kivívott győzelem kizárólag alvezérei bravúrjának – kiváltképp az elesett *Reno* tábornokénak, és a sebeiből még nem egészen felépült *Hookerének* – volt köszönhető. Napóleon írta egykor fivérének, Josephnak, hogy a csatatéren a veszély minden ponton egyforma, és az ember akkor szalad legbiztosabban a torkába, ha ki akarja kerülni. McClellan, úgy látszik, megértette ezt az axiómát, de ama hasznosítás nélkül, amelyet Napóleon a fivérének sugalmazott. Egész katonai pályafutása idején McClellan *sohasem* volt a csatatéren, *sohasem* volt a tűzben, – e sajátosságát *Kearny* tábornok erősen hangsúlyozza egyik levelében, amelyet fivére tett közzé, miután Kearny a Pope parancsnoksága alatt Washington mellett vívott egyik csatában elesett.

McClellan értett hozzá, hogy középszerűségét a tartózkodó komolyság, lakonikus hallgatagság és méltóságteljes zárkózottság álarca alá rejtse. Maguk a hibái biztosították neki a Demokrata Párt megrendíthetetlen

* *V. ö. 452–455., 477–480., 497–499., 504–506. old. – Szerk.*

bizalmát Északon, a szecesszionisták részéről pedig a „lojális elismerést". Híveit hadseregének magasabb rangú tisztjei körében akkora méretű vezérkar felállításával toborozta, amekkora addig ismeretlen volt a háborúk történetének évkönyveiben. Az egykori Unió-hadsereghez tartozó idősebb és a West Point-i akadémián[302] nevelkedett tisztek közül sokan támaszt találtak benne az újonnan felemelkedett „civil tábornokokkal" folytatott vetélkedésükhöz és az ellenséges táborban levő „bajtársak" iránti titkos rokonszenvezésükhöz. Végül, ami a közkatonát illeti, az McClellan katonai tulajdonságait csak szóbeszédből ismerte, míg egyébként a hadbiztosság összes érdemeit neki tulajdonította és sok magasztalót tudott mesélni tartózkodó nyájasságáról. A főhadvezér egyetlenegy adottsága megvolt McClellanban – az, hogy biztosítani tudta magának a népszerűséget hadseregében.

McClellan utódja, *Burnside*, túl ismeretlen ahhoz, hogy ítéletet mondhassunk róla. A Köztársasági Párthoz[151] tartozik, *Hooker* viszont, aki a speciálisan McClellan alatt szolgáló hadtest főparancsnokságát átveszi, vitathatatlanul az Unió egyik legrátermettebb kardforgatója. „Fighting Joe-nak" („Vagdalkozó Józsinak"), ahogy a csapatok nevezik, volt a legtöbb része a marylandi sikerekben. Ő *abolicionista*.[148]

Ugyanazok az amerikai újságok, amelyekből eljutott hozzánk McClellan leváltásának híre, közlik Lincoln nyilatkozatait, amelyekben határozottan kijelenti, hogy egy hajszálnyit sem fog eltérni proklamációjától.

„*Lincoln*", jegyzi meg joggal a „Morning Star", „lassú, de szilárd férfinak bizonyult a világ előtt, aki rendkívüli óvatossággal halad előre, de sohasem lép visszafelé. Igazgatási pályafutásának minden lépését a helyes irányban tette és erélyesen ragaszkodott hozzá. Kiindulva abból az elhatározásból, hogy a rabszolgaságot a területiumokról kirekeszti*, végül elérkezett minden »rabszolgaság-ellenes mozgalom« végcéljához, a szörnyetegnek az Unió földjéről való kiirtásához, s máris abban a dicsőségteljes helyzetben van, hogy megszüntette az *Unió* minden felelősségét a rabszolgaság további fennállásáért."

Die Absetzung McClellans
A megírás ideje: 1862 november 24.
A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 november 29. (327.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* *V. ö. 312. old. – Szerk.*

[Karl Marx]

Angol semlegesség — A déli államok helyzetéről

London, 1862 november 29.

A tárgyalások az itteni kabinet és a washingtoni kormány között az „*Alabama*" kalózhajóról még függőben vannak,[383] miközben máris új tárgyalások kezdődtek konföderált[152] hadihajóknak angol kikötőkben való újabb felszereléséről. *Francis W. Newman* professzor, az angol radikalizmus egyik elméleti képviselője, a mai „Morning Star"-ban egy írást tesz közzé, amelyben egyebek között ezt mondja:

„Miután a liverpooli amerikai konzul bizonyságot szerzett egy angol jogásznál az »Alabama« illegális voltáról, hivatalos feljelentést küldött be Lord John Russellnak. Erre tanácskoztak a koronaügyészekkel[235], akik az »Alabama« felszerelését szintén illegálisnak nyilvánították; de a vizsgálat olyan soká elhúzódott, míg a kalóz alkalmat talált arra, hogy elillanjon. Liverpoolban e pillanatban teljesen elkészült egy flotta — többé vagy kevésbé vaspáncéllal borított hajókból —, amely készen áll az amerikai blokád erőszakos áttörésére. Ezenkívül kalózhajók egy raja ugrásra készen áll, hogy az »Alabamá«-t gyalázatos pályafutásában kövesse. Vajon kormányunk másodszor is szemet huny és menlevelet ad az »Alabama« utódainak? Attól tartok, hogy megteszi. *Gladstone* úr a newcastle-i beszédében azt mondta, értesülve van, hogy a lázadók elnökének, akiről ő dicshimnuszokat zengett, *hamarosan lesz flottája*. Célzás volt-e ez arra a flottára, melyet az ő liverpooli barátai építettek? . . . Lord Palmerstont és Russellt, miként a torykat[93], olyan gyűlölet hatja át a köztársaságpártiakkal[151] szemben, amely minden aggályt és megfontolást kizár, míg Gladstone úr, aki talán a jövő miniszterelnöke, nyíltan ama hitszegő bitorlók csodálójának vallja magát, akik összeesküdtek a rabszolgaság örökössé tételére és kiterjesztésére."

A ma Amerikából érkezett lapok közül talán a „Richmond Examiner",

a konföderáltak szócsöve a legérdekesebb. Részletes cikket hoz a helyzetről, ebből a legfontosabbat a következő kivonatban foglalom össze:

„Az ellenséges tengeri erők rendkívüli és hirtelen megsokasodása borús kilátásokkal fenyeget. Olyan méretekre tett szert ez a fegyver, hogy sok tekintetben veszélyesebbnek tűnik számunkra az ellenség szárazföldi erőinél. A jenkik most kétszázzal több hadihajóval rendelkeznek, mint a háború kitörésekor. Nagy előkészületeket tettek a jövő téli tengeri hadműveletekre, és a máris bevetésre alkalmas hajókon kívül még körülbelül 50 vaspáncélos hadihajót építenek. Minden okunk megvan azt hinni, hogy a jenki-flotta, amely tengerpartunkat e tél folyamán meg fogja rohanni, a hajók felfegyverzésében és megépítésében messze felülmúlja elődeit. A küszöbönálló hadjáratok céljai igen fontosak. Az utolsó tengeri kikötőink elvételéről, a blokád teljessé tételéről van szó, végül pedig olyan pontok megnyitásáról, ahonnan be lehet törni déli kerületekbe, hogy ott az új esztendő kezdetével a felszabadítási törvényt gyakorlatilag végrehajtsák.[372] Balgaság volna tagadni, hogy ellenségünknek milyen előnyei származnának utolsó tengeri kikötőink elvételéből, vagy az ilyen balszerencse fölött könnyen megvigasztalódni azzal, hogy még mindig megverhetjük az ellenséget az ország belsejében... Charlestonnal, Savannah-val és Mobile-lal a kezében, az ellenség akkora szigorral vinné keresztül a blokádot, amilyent még eddigi szenvedéseink sem sejtetnek. Nem is gondolhatunk többé arra, hogy az Atlanti-óceánnak ezen az oldalán flottát építsünk ki, és újból kitegyük magunkat annak a megaláztatásnak, hogy hajóépítményeinket vagy kiszolgáltatjuk az ellenségnek vagy magunk szétromboljuk. A gyapotállamokkal fennálló nagy vasút-összeköttetési rendszerünket többé vagy kevésbé áttörnék, és talán túl későn tennénk szert arra a tapasztalatra, hogy a szárazföldi háborút, amelyhez annyi reményt fűzünk, olyan körülmények között kellene folytatnunk, melyek nagy hadseregek fenntartását, élelmezését és összpontosítását meggátolják... De tengeri kikötőink elvételének ezek az áldatlan következményei eltörpülnek a nagyobb veszéllyel, e háború legnagyobb veszélyével szemben, – a gyapotállamok ama pontjainak megszállásával szemben, ahonnan az ellenség végrehajthatja felszabadítási tervét. Természetesen nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy biztosítsák az abolicionisták[148] e kedvenc rendszabályát a bukás ellen, nehogy a bosszú szelleme, melyet Lincoln úr január 1-ig üvegbe dugaszolt, ártalmatlan szódavízként elpezsegjen... A kísérlettel most a legvédtelenebb oldalunkon próbálkoznak; a Dél szívét akarják megmérgezni... Az el-

jövendő balsors megjóslását nem szívesen hallja a tömeg, amely vakon hisz a kormányzatban és a hetvenkedést hazafiságnak tartja. Nem állítjuk, hogy *Charleston*, *Savannah* és *Mobile* nincsenek védhető állapotban. Természetesen egész sereg katonai tekintély akad Délen, akik szerint e kikötők bevehetetlenebbek, mint Gibraltár; de katonák és szószólóik túl gyakran ringatták bele népünket hamis biztonságba ... Ugyanezeket a szólamokat hallottuk New Orleansszal kapcsolatban. Védőművei, a leírás szerint, felülmúlták azokat, amelyekkel Tyrus ellenállt Sándornak.[384] Mindazonáltal egy szép reggelen arra ébredt a nép, hogy kikötőjén ellenséges zászló lobogott ... Kikötőink védelmi állapota a hivatalos körök titka. De a közelmúlt előjelei nem vigasztalók. Néhány héttel ezelőtt *Galveston* szinte harc nélkül került az ellenség kezére. A helyi újságoknak megtiltották, hogy a város védelmi eszközeiről írjanak. Ezenkívül sem hangzott fel segélykiáltás, amelyet a kormány süket füle meghallott volna. A népet nem izgatták fel. Felkérték hazafiasságát, hogy maradjon tudatlanságban, bízzon a vezetőkben és vesse alá magát a gondviselés rendeléseinek. Ilymódon újabb díj hullott az ellenség ölébe ... Délnek rossz gyümölcsöket termett az a módszer, amellyel minden katonai ügyet a titok leplébe burkoltak. Ez agyonhallgattathatta a kritikát és leplezhette a kormányzat hibáit. De az ellenséget ez nem vakította el. Úgy látszik, mindig pontosan értesülve van védőműveink állapotáról, miközben népünk azok gyöngeségéről csak akkor szerez tudomást, amikor a jenkik kezébe estek."

Englische Neutralität –
Zur Lage in den Südstaaten

A megírás ideje: 1862 november 29.

A megjelenés helye: „Die Presse",
1862 december 4. (332.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

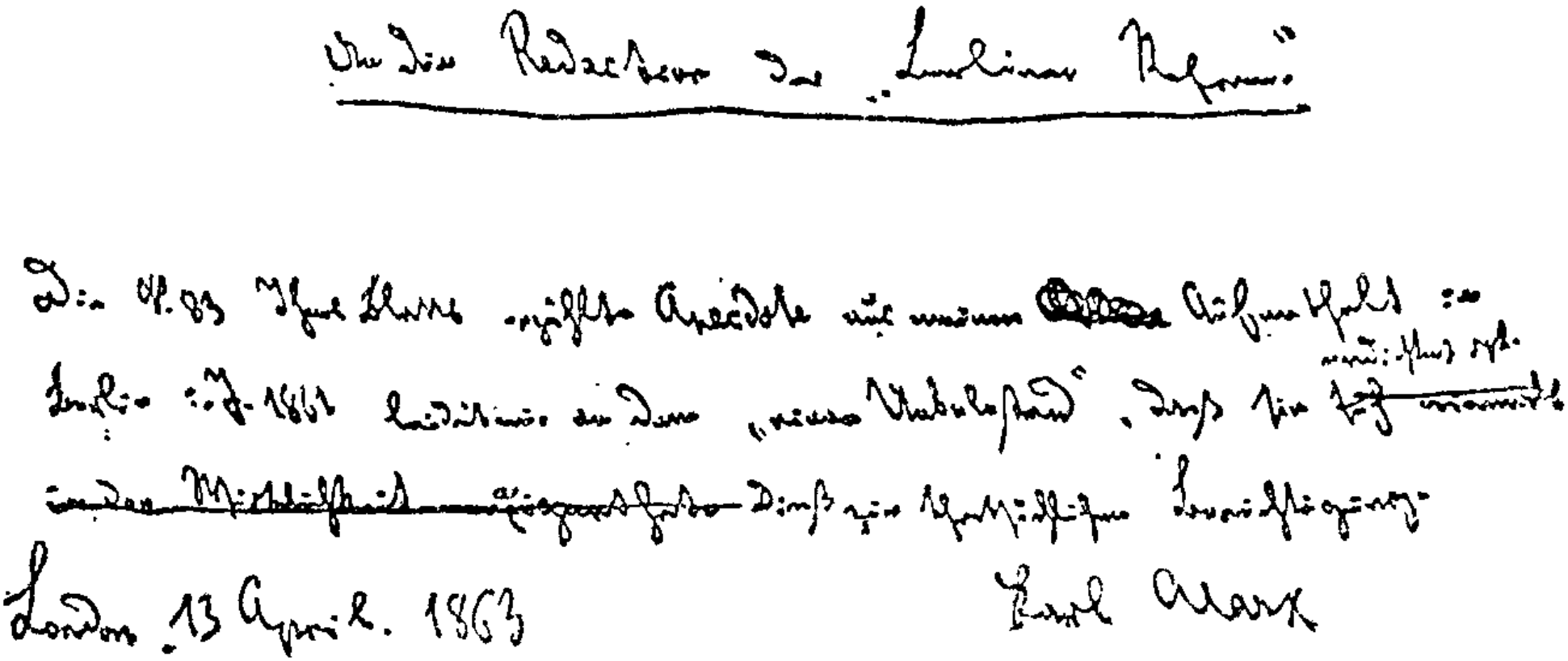

A „Berliner Reform" szerkesztőségéhez írt levél fogalmazványa

Karl Marx

A „Berliner Reform"[385] szerkesztőségéhez

Lapjuk 83. számában elbeszélnek 1861. évi berlini tartózkodásomról egy anekdotát,[386] amely csak „egy bajban" szenved, abban, hogy költött. Ennyit a tényszerű helyesbítés végett.

Karl Marx

London, 1863 április 13.

An die Redaktion der „Berliner Reform"
A megjelenés helye: „Berliner Reform",
1863 április 17. (89.) sz.
Eredeti nyelve: német

[Karl Marx]

A londoni Német Munkás Művelődési Egylet proklamációja Lengyelországról[387]

1863 október.

A *londoni Német Munkás Művelődési Egylet* a lengyel nemzeti kormány[388] egyik közegével egyetértésben megbízta az alulírott bizottságot, hogy Lengyelország javára pénzgyűjtést szervezzen a német munkások között Angliában, Németországban, Svájcban és az Egyesült Államokban. Ezen az úton-módon, ha anyagilag csak kevés, de erkölcsileg nagy segítséget nyújthatunk a lengyeleknek.

A lengyel kérdés azonos a német kérdéssel. Független Lengyelország nélkül nincs független és egységes Németország; nincs mód Németország felszabadulására az orosz főhatalom alól, amely Lengyelország első felosztásával kezdődött.[42] A német arisztokrácia a cárt már rég a haza titkos legfőbb atyjának ismerte el. A német burzsoázia némán, tétlenül és közömbösen szemléli annak a hősi népnek a lemészárlását, amely immár egyedül oltalmazza Németországot a moszkovita özönvíztől. A burzsoázia egy része megérti a veszélyt, de készségesen feláldozza a német érdeket a német különállamok érdekének, melyek további fennállása Németország szétdaraboltságával és az orosz hegemónia fenntartásával függ össze. A burzsoázia egy másik része a keleti önkényuralmat éppúgy, mint az államcsíny[5] nyugati uralmát, a *rend* szükségszerű támaszának tekinti. A harmadik részét végül annyira leköti a pénzcsinálás fontos üzlete, hogy teljesen elvesztette képességét nagy történelmi viszonyok megértésére és meglátására. Az 1831-es és 1832-es német polgárság a Lengyelország melletti hangos demonstrációjával[389] legalább a szövetségi gyűlést kényszerítette erőteljes lépésekre. Manapság Lengyelország a maga legbuzgóbb ellenfeleit, Oroszország tehát a maga leghasznosabb eszközeit az úgynevezett *Nemzeti Egylet*[82] liberális korifeusai között találja meg. Mindenki önmaga eldöntheti, hogy ez a liberális oroszoskodás mennyiben függ össze a *porosz vezető réteggel.*

A német munkásosztály e végzetes pillanatban hangos tiltakozással tartozik a lengyeleknek, a külföldnek és saját becsületének a németek Lengyelország ellen elkövetett árulásáért, amely egyúttal Németország és Európa elárulása is. *Lengyelország helyreállítását* kell a német munkásosztálynak lángbetűkkel zászlajára írnia, miután a polgári liberalizmus ezt a dicsőséges jelszót zászlajáról letörölte. Az angol munkásosztály halhatatlan történelmi becsületet szerzett, amikor az uralkodó osztályoknak azt az ismételt próbálkozását, hogy az amerikai rabszolgatartók érdekében interveniáljanak, lelkes tömeggyűlésekkel elfojtotta, jóllehet az amerikai polgárháború[148] folytatódása egymillió angol munkásra a legborzalmasabb szenvedéseket és nélkülözéseket méri.

Ha a rendőrségi állapotok Németországban el is tiltják a munkásosztályt attól, hogy Lengyelországért ilyen mérvű demonstrációkat szervezzen, arra korántsem kényszerítik, hogy részvétlenséggel és némasággal az árulás bűnrészeseinek bélyegezzék önmagukat az egész világ szemében.

Az alulírott bizottság a pénzküldeményeket *Bolleter* úrnak, az egyleti helyiség tulajdonosának címére kéri, 2, Nassau Street, Soho, London. A pénz felhasználása az Egylet ellenőrzésével történik, és arról mihelyt e gyűjtés célja megengedi, nyilvánosan beszámolunk.

Bolleter, Berger, Eccarius, Krüger,
Lessner, Limburg, Linden, Matzrath,
Tatschky, Toups, Wolff

Proklamation des Deutschen Bildungsvereins für Arbeiter in London über Polen

A megírás ideje: 1863 október vége

A megjelenés helye: London, 1863 november (röplap formájában)

Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

A Schleswigben harcoló hadseregek ereje

A „Manchester Guardian" szerkesztőjéhez

Uram,

a legképtelenebb hírek keringenek a dán háborúban harcoló seregek viszonylagos erejéről.[390] Általános becslések szerint legalább három német jut egy dánra, tehát a németek jelentős számbeli fölényben vannak. Hogy megmutassuk, milyen kevéssé felel ez meg a tényeknek, azt javaslom, közöljünk részletes kimutatást mindegyik hadsereg erejéről, legalábbis ami a gyalogságot illeti, a lovasságról és tüzérségről ugyanis jelenleg nagyon nehéz lenne pontos információkat szerezni.

Az ellenségeskedések kirobbanása előtt az alábbi dán csapatok állomásoztak Schleswigben:

	zászlóaljak száma
Első hadosztály: parancsnoka Gerlach altábornagy	
1. dandár, 2. és 22. gyalogezred	4
2. dandár, 3. és 18. gyalogezred	4
3. dandár, 17. és 19. gyalogezred	4
Második hadosztály: Du Plat vezérőrnagy	
4. dandár, 4. és 6. gyalogezred	4
5. dandár, 7. és 12. gyalogezred	4
6. dandár, 5. és 10. gyalogezred	4
Harmadik hadosztály: Steinmann vezérőrnagy	
7. dandár, 1. és 11. gyalogezred	4
8. dandár, 9. és 20. gyalogezred	4
9. dandár, 16. és 21. gyalogezred	4
A zászlóaljak száma összesen:	36

vagyis 800 főt véve zászlóaljanként (a teljes létszám 870 katona és tiszt), körülbelül	28 800 fő
Lovasság, 4 $^1/_2$ ezred, egyenként 560 főnyi létszámmal	2 500 „
Tüzérség, körülbelül	3 000 „
A dán haderő teljes létszáma:	34 300 fő

Nem vettünk számításba több olyan sor- és tartalékzászlóaljat, amelyeket február első napjaiban küldtek Schleswigbe, s amelyekről nem sikerült még részletes adatokat szerezni.

Az osztrákok a 6. hadtestet küldték a hadszíntérre, amely a következő csapatokból áll:

	zászlóaljak száma
Gondrecourt tábornok dandárja:	
Poroszország királya gyalogezred	3
Báró Martini gyalogezred	3
18. vadászzászlóalj	1
Nostitz tábornok dandárja:	
Belgák királya gyalogezred	3
Hesseni nagyherceg gyalogezred	3
9. vadászzászlóalj	1
Tomas tábornok dandárja:	
Gróf Coronini gyalogezred	3
Holsteini herceg gyalogezred	3
Egy vadászzászlóalj, a szám nincs megadva	1
Dormus tábornok dandárja:	
Két gyalogezred és egy vadászzászlóalj, számuk, elnevezésük nincs megadva	7
A zászlóaljak száma összesen:	28

vagyis 800 főt véve zászlóaljanként (ami az osztrák sereg jelenlegi szervezetét tekintve magas becslés)	22 400 fő
Lovasság, körülbelül	2 000 „
Tüzérség, körülbelül	2 600 „
Összesen körülbelül:	27 000 fő

A poroszok a következő kontingenst küldték:

	zászlóaljak száma
1. Frigyes Károly herceg vegyes hadteste:	
Hatodik hadosztály:	
11. dandár, 20. és 60. ezred	6
12. dandár, 24. és 64. ezred	6
Ezenkívül a 35. könnyűgyalogezred	3
Tizenharmadik hadosztály:	
25. dandár, 13. és 53. ezred	6
26. dandár, 15. és 55. ezred	6
7. vadászzászlóalj	1
2. Mülbe tábornok gárdahadosztály:	
1. dandár, 3. és 4. gárda gyalogezred	6
2. dandár, 3. és 4. gárda gránátosezred	6
Gárda vadászzászlóalj	1
Összesen:	41
vagyis 800 főt véve zászlóaljanként	32 800 fő
Lovasság	3 000 „
Tüzérség	3 000 „
	38 800 „
Az osztrákok	27 000 „
A szövetségesek hadereje összesen:	65 800 fő

Vagyis nem egészen két szövetséges katona jut egy dán katonára. Ha figyelembe vesszük a dannevirkei, düppeli és fredericiai dán védőművek erejét, akkor az ilyen számbeli fölény nem nagyobb, mint amilyen a siker biztosításához szükséges. Ezek az erőviszonyok csaknem ugyanolyanok, mint 1815-ben Wellington és Blücher fölénye Napóleonnal szemben.

The Strength of the Armies in Schleswig

A megírás ideje: 1864 február első fele

A megjelenés helye: „Manchester Guardian", 1864 február 16.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: F. E.

Friedrich Engels

Anglia fegyveres erői Németországgal szemben

Manchester, 1864 június 27.

Olyasminek lehetünk tanúi, ami hihetetlennek tűnt: Anglia háborúval fenyegeti Németországot.[391] A „United Service Gazette" szerint a pimlicoi (London) katonai raktár és a woolwichi hadszertár már megkapta a parancsot arra, hogy azonnali igénybevételre tartson készenlétben 30 000 fő részére szükséges ruházatot és felszerelést és néhány napon belül talán arról értesülünk már, hogy a Csatorna-flotta elindult a Sund vagy a Beltek felé.

Anglia pillanatnyilag rendelkezésre álló fegyveres erőiről az „Army and Navy Gazette" nyújt adatokat. Június 25-i számában megállapítja:

„Kéznél levő tengeri erőink, amelyek azonnal felszedhetik a horgonyt, a következők:

	Lóerő	Ágyú	Tonnatartalom	Létszám
»Edgar«, fahajó	600	71	3094	810
»Warrior«, páncéloshajó	1250	40	6109	705
»Black Prince«, páncéloshajó	1250	41	6109	705
»Prince Consort«, páncéloshajó	1000	35	4045	605
»Hector«, páncéloshajó	800	28	4089	530
»Defence«, páncéloshajó	600	16	3720	457
»Aurora«, fafregatt	400	35	2558	515
»Galatea«, fafregatt	800	26	3227	515
»Wolverene«, fakorvett	400	21	1703	275
»Research«, páncéloshajó	200	4	1253	135
»Entreprise«, páncéloshajó	160	4	993	121
»Geyser«, fatestű kerekes gőzös	280	6	1054	175
»Assurance«, fahajó	200	4	681	90
»Salamis«, fatestű kerekes gőzös	250	2	?	65
»Trinculo«, fatestű ágyúnaszád	60	2	268	24

Továbbá, hogy a *Keleti-tenger* és a dán partok sekély és szűk víziútjain speciális és kisebb merülésű hajókkal rendelkezzék, az admiralitás parancsot adott a következő hajók tengerre szállásának előkészítésére:

	Lóerő	Ágyú	Tonnatartalom	Létszám
»Cordelia«, fakorvett	150	11	579	130
»Fawn«, fakorvett	100	17	751	175
»Racer«, fakorvett	150	11	579	130

Hamarosan elkészülnek továbbá az újonnan épített hajók:

	Lóerő	Ágyú	Tonnatartalom	Létszám
»Achilles«, páncéloshajó	1250	30	6121	705
»Royal Sovereign«, tornyos páncéloshajó	800	5	3963	500
»Caledonia«, páncéloshajó	1000	35	4125	605
»Ocean«, páncéloshajó	1000	35	4047	605

Ehhez jön még a számos tartalékgőzhajó, és végül a parti őrség hajói, köztük 15 darab, egyenként 70 lóerős és két nehéz löveggel felszerelt ágyúnaszád."

Ez utóbbiak, véli az „Army and Navy Gazette", zaklatnák az ellenséget, mint dongólegyek a lovakat; nem lehet majd lerázni őket. (Mintha a Keleti-tengeren nem volna a poroszoknak is 22 ilyen dongólegyük!)

Ennyit közöl az „Army and Navy Gazette" a flottáról. Tavaly megtekintettük a páncélos flotta több hajóját, emellett pontosan követtük sorsukat és kísérleti útjaikat. Kiderült, hogy viharos időjárásban e páncéloshajók egyike sem tengerálló; a télen a „Prince Consort" majdnem elsüllyedt az Ír-tengeren olyan viharban, amelyet bármely fahajó könnyen kiáll. Ezek a hajók tehát csak egyes, előre meghatározott vállalkozásokra (tengeri csatákra vagy szárazföldi erődítmények megtámadására) használhatók, amelyek után mindig ismét vissza kell térniök a kikötőbe. Blokádok stb. céljára nem alkalmasak. Páncéljuk többnyire $4^1/_2$ hüvelykes, különféle minőségű és különféle módszerekkel felerősített hengerelt vasból van; minden esetben két láb vastag faaljazattal, még a különben teljesen vasból készült hajóknál is. Egyik ilyen páncélos sem áll ellen a hetvenfontos, elöl laposan levágott Whitworth-féle acéllövedéknek, legtöbbjük még az acélból készült és a tömör lövedékkel azonos formájú hetvenfontos Whitworth-bombának sem. Poroszországban most huzagolt ágyúkat öntenek a régi negyvennyolcfontos furatával, s ezek az említett Whitworth-löveggel nagyjából egyenértékűek. Az ilyen ágyúkból

kilőtt, elöl laposan levágott (*kónikus hegy nélküli*), hengeres acéllövedékek keresztülfúrják ezeket a páncélokat még akkor is, ha hátsó felük homorú és robbanótöltetet tartalmaz. Ezekhez a robbanólövedékekhez *nem kell gyújtó* (amint ezt Whitworth kísérletei bebizonyították), ha vaspáncélosokra lövik ki őket; a páncél átütése olyan hőfokot teremt, hogy a lövedékek fehér izzásba kerülnek és a belsejükben levő lőpor meggyullad.

A páncéloshajók fegyverzete általában: simacsövű (nyolchüvelykes űrméretű) hatvannyolcfontos lövegek mint fedélzeti ágyúk, és száztízfontos (héthüvelykes űrméretű) Armstrong-típusú lövegek mint az orrban és a tatban elhelyezett forgóágyúk. E hajók közül egyeseknek Armstrong-típusú negyvenfontos és hetvenfontos lövegeik is voltak a fedélzeten, de kérdéses, hogy ezeket nem cserélik-e fel hatvannyolcfontosokkal. A régi hatvannyolcfontos igen tisztességes, megbízható és űrméretéhez képest könnyen kezelhető löveg, amely legalább kétezer lépésig igen jó hatást ér el, és minden bizonnyal az egész angol flotta legjobb ágyúja. Ezzel szemben az Armstrong-típusú hátultöltő lövegek nagyon megbízhatatlanok, mert huzagaik a lövedék ólomköpenyének nem megfelelő rögzítése miatt gyorsan eltömődnek, de főleg azért, mert a závárzat fabatkát sem ér. Ez egy felülről behelyezett, körülbelül a furat talpa alá érő négyszögletes vasdarabból áll, amelyet hátulról csavarozással erősítenek meg. S ha meggondoljuk, hogy a héthüvelykes űrméretnél a lövedék 110 fontot, de a zár csak 135 fontot nyom, megértjük, hogy néhány lövés után ez utóbbi, amely a puskapor-lerakódás miatt már nem illeszthető be pontosan, kivágódik és magasan a levegőbe repül, mihelyt a robbanás által keletkezett gázok alulról fel tudják kapni. Ez rendszeresen meg is történik, és ezért az ilyen Armstrong-lövegeket, egyébként jó találati pontosságuk ellenére, igen kevéssé kedvelik a flottánál.

A „Royal Sovereign" négy kupolájában vagy tornyában öt igen nehéz ágyút helyeznek el, amelyeknek az adatai még nem ismeretesek. Páncéljának nincsen faaljazata. Hogy ez a hajó nyílt tengeren ér-e valamit, az majd elválik.

A kisebb hajókon és általában a fahajókon fedélzeti ágyúkként főként simacsövű, 9 láb 6 hüvelyk, illetve 10 láb hosszúságú harminckétfontos lövegeket használnak, — ezek nagyon jó ágyúk, amelyek a hatvannyolcfontosokkal ellentétben kitűnően elbírják a lövedéksúly egyharmadáig terjedő töltetet, és amelyek ezért a maguk kaliberében igen megfelelő lőszabatosságot biztosítanak. De a nehéz hajók fedélzetén is akad néhány könnyű, nyolchüvelykes bombavető ágyú. A forgólövegek nyolchüvelykes, könnyebb vagy nehezebb konstrukciójú simacsövű ágyúk, vagy pedig Armstrong-lövegek, 40, 70 vagy 110 font súlyú hosszúkás lövedékek számára.

A nagy páncéloshajók merülése legalább 25 láb, úgyhogy ebben a vonatkozásban a sorhajóknak és a legnagyobb fregattoknak felelnek meg. Ezért szűk és sekély vizekben használhatatlanok, hacsak nem keskeny öblök és folyótorkolatok mély víziútjain, parti ütegek és parti erődök leküzdésére vetik be őket. Itt veszélyesek, ha a védő lövegei túl könnyűek és lövedékei nincsenek acélból. Hogy a porosz vontcsövű huszonnégyfontos löveg átütné-e páncéljukat acéllövedékkel, még kétséges. De a vontcsövű negyvennyolcfontos mindenképpen alkalmas erre, ha lövedéke acélból van és az eleje laposan levágott, ha elbírja a lövedéksúly $^1/_6$—$^1/_4$-ének megfelelő töltetet, és ha a lövés hatszáz-nyolcszáz lépésről történhet. Hét-nyolchüvelykes vontcsövű ágyúk — amelyeket oly könnyen elkészíttethetnénk Krupp-féle öntöttacélból —, alkalmas helyen felállítva, még csekély számban is, elég hamar ártalmatlanná tennék a nehéz angol páncéloshajókat. Csak acélból kell készülnie a lövedéknek és henger alakúnak kell lennie, minden kúp alakú vagy lekerekített csúcs nélkül, hogy éles peremével még ferde becsapódáskor is belekapjon a vaspáncélba. Whitworth ilyen lövedékekkel még 50 foknál nagyobb beesési szög esetén is keresztülütötte a páncélokat. És ily nehéz lövegeknél a legjobb teljesen eltekinteni mindenféle hátultöltési kísérlettől; bizonyos űrméreten felül ez mindenképpen hátrányos, s már nincs idő hosszas próbálkozásokra.

Ennyit a flottáról; halljuk, mit tud mondani az „Army and Navy Gazette" a rendelkezésre álló szárazföldi hadseregről:

„*Lovasság*. 4., 5., 6. gárda dragonyosezred; 1. és 2. (dragonyos); 3., 4., 8. (huszár); 9. (ulánus); 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16. (huszár) ezred. Mindegyik, tiszteket beleértve, 650 fő, összesen 10 400 fő.

Tüzérség. Tíz lovasüteg (hat-hat löveggel), 26 (fogatolt) tábori üteg, ugyancsak hat-hat löveggel, és 25 erődüteg. Összesen 216 tábori löveg és 13 700 fő.

Műszakiak. 20 század és két trénszázad, összesen 2700 fő.

Gyalogság. A 2., 3., 5., 6., 8., 10., 11., 13., 14., 24., 26., 29., 31., 32., 37., 41., 45., 49., 53., 58., 59., 60., 61., 64., 69., 73., 74., 75., 83., 84., 85., 86., 87. ezred első zászlóaljai; az 1., 12. és 60. ezred második zászlóaljai. Ehhez hozzájönnek az Amerikából úton levő első zászlóaljak a 21., 39. és 62. ezredből, összesen 39 zászlóalj. A pótkeretszázadok levonása után marad zászlóaljanként körülbelül 780 kivezényelhető, illetve összesen 30 000 kiképzett ember. Ehhez hozzájönnek az egész hadsereg pótkeretei, összesen 18 000 fő mint első kiegészítés, végül a gárdacsapatok (1300 fő lovasság és 6000 fő gyalogság).

Összesen: lovasság 12 000; tüzérség 13 700; műszakiak 2700; gyalogság 54 000 fő. Összlétszám: 82 000 fő. De az azonnal bevethető fegyveres erők megállapításához le kell vonnunk először is a pótkereteket – 18 000 főt –, ezenkívül további 25 százalékot a kisegítőszolgálatra és azokra a csapatokra, amelyek magában az országban nélkülözhetetlenek. Így körülbelül 48 000 főnyi jól kiképzett és harcedzett csapatunk maradna készenlétben arra, hogy bárhová elmenjenek és bármit végrehajtsanak, amennyiben a kisegítő és igazgatási szervektől kellő támogatást kapnak. Körülbelül ennek a számnak a felét tenné ki az újoncok soron következő tartaléka. Hogy a *milícia* milyen létszámban gyűlt egybe a nemrég befejezett ez évi gyakorló tanfolyamon, nem tudjuk, de ez állítólag nagyobb volt, mint 1863-ban, amikor 102 000 fővel szerepelt a szemléken. Végül az önkéntesek létszáma mintegy 160 000 fő."

Ennyit közöl az „Army and Navy Gazette". Ez a statisztika mára elég lesz, mert amúgy is szándékunkban áll, hogy az Önök olvasói számára pontos beszámolót adjunk az angol szárazföldi erőkről. De arra felkészülhetnek az Önök német csapatai: ha megütköznek az angolokkal, egészen másfajta ellenféllel lesz dolguk, mint amilyenek a derék, de rosszul kiképzett és nehézkes dánok.

Englands Streitmacht Deutschland gegenüber

A megírás ideje: 1864 június 27.

A megjelenés helye: „Allgemeine Militärzeitung", 1864 július 6. (27.) sz.

Eredeti nyelve: német

Jelzés: F. E.

Friedrich Engels

A kézirati hagyatékból

Friedrich Engels

Kinglake az almai csatáról[392]

Kinglake könyve a krími háborúról[19] megérdemelten nagy feltűnést keltett Angliában és Anglia határain túl egyaránt. Egy sereg értékes és új anyagot tartalmaz, ami nem is lehet másként, hiszen a szerzőnek rendelkezésére álltak az angol főhadiszállás iratai, számos feljegyzés magasabb rangú angol tisztektől és jó néhány, külön az ő számára készült emlékirat orosz tábornokoktól.[393] Ennek ellenére a könyv, ami a katonai leírásokat illeti, nem történelmi munka, hanem regény; regény, amelynek hőse Lord Raglan angol főparancsnok, s amelynek végső célja az angol hadsereg ad absurdum vitt dicsőítése.

Kinglake leírása teljesen alkalmas arra, hogy Németországban nagy hatást keltsen; a franciák részét az almai győzelemben[394] a minimumra redukálja, az oroszokat viszont látszólag tiszteletteljes pártatlansággal kezeli, mindhárom érdekelt nemzetnek a már ismert forrásaira hivatkozik, és távol tartja magát attól a sajátlagosan francia hencegéstől, amelyet Thiers-nél és kompániájánál éppoly ellenszenvesnek, mint nevetségesnek találunk. Ám barátaink, az angolok is értenek a hencegéshez, és ha öndicséretüket valamivel ügyesebben tálalják is, mint a franciák, a kiszínezésben legalább olyan otrombák, mint amazok. Már csak ezért is érdekes az eddig megjelent két kötet egyetlen katonai eseményének – az almai csatának – a leírásáról lehántani a szépirodalmi burkot és a valóban új történelmi anyagot különválasztani azoktól a cikornyáktól, nagyzolásoktól és feltételezésektől, amelyek a Kinglake úr festette képet kitöltik.

De ehhez hozzájárul még az is, hogy az almai csata harcászati tekintetben is egészen kivételesen érdekes, amit eddig elég kevéssé méltányoltak. E csatában Waterloo[202] óta első ízben száll szembe egymással ismét két különböző taktikai alakzat: az egyiket közülük az összes európai hadseregek túlnyomóan alkalmazzák, a másikat egynek – az angolnak – a kivételével valamennyien elvetették. Az Almánál az angol vonalalakzat támadta az orosz oszlopokat, és különösebb erőfeszítés nélkül meg is futamította őket. Ez

mindenesetre arra vall, hogy a régi vonalalakzat mégsem oly elavult, mint ahogy azt a kontinens harcászati tankönyveiben állítják, és mindenesetre érdemes ezzel a kérdéssel behatóbban foglalkozni.

I

Kinglake-nél a szemben álló haderőkre vonatkozó adatok rendkívül felületesek. Az angolokat illetően rendelkezésére álltak a hivatalos adatok, s ezek alapján a harcolók létszámát a következőképpen határozza meg: 25 404 gyalogos és tüzér, ezernél valamivel több lovas és 60 ágyú. Ezt hitelesnek vehetjük. A franciáknál kerek számban 30 000 főt és 68 ágyút ad meg; ehhez jön még 7000 török. Ez kerek számban 63 000 szövetséges katona 128 löveggel, ami nagyjából meg is felelhet a valóságnak. Az oroszoknál viszont Kinglake úr már nehézségekbe ütközik. Anyicskov „A krími hadjárat" című könyvében (német fordítás, Berlin, Mittler 1857, első füzet) megtalálhatjuk ugyan a nyilvánvalóan hivatalos forrásokon alapuló és eddig semelyik valamennyire is lényegesebb pontban nem vitatott kimutatást – az ezredek, zászlóaljak, lovasszázadok és ütegek nevével és számával –, amely szerint az oroszoknak 42 zászlóaljuk, 16 lovasszázaduk, 11 kozákszázaduk és $10^1/_2$ ütegben 96 ágyújuk, összesen 35 000 emberük volt az Almánál. Ez azonban Kinglake úrnak korántsem elegendő; külön összeállítást készít, amelynél minduntalan Anyicskovra hivatkozik mint szaktekintélyre, de egészen más eredményekre jut anélkül, hogy érdemesnek tartaná az ő eltérő adatai mellett tárgyi bizonyítékokat felhozni. Az egész könyvre általában jellemző, hogy mindig ott idéz szavahihető embereket, ahol közismert tényeket közöl, új és merész állításoknál viszont ezt gondosan elkerüli.

A gyalogság tekintetében a két adat csak kevéssé tér el. Anyicskov 40 zászlóaljnyi sorkatonaságot, 1 zászlóaljnyi lövészt és $^1/_2$ zászlóaljnyi tengerészgyalogost ad meg; Kinglake ez utóbbi fél zászlóaljat két zászlóaljjá változtatja és itt Chodasiewiczre (a tarutyinoi gyalogezred őrnagyára) hivatkozik, aki e két zászlóaljat állítólag látta. Ez a pont nem fontos, mivel Kinglake maga beismeri, hogy e csapatokat még az oroszok sem tartották sokra. Ezenfelül Kinglake az Anyicskovnál szereplő 2 század utászt egy egész zászlóaljjá változtatja és mindenütt a gyalogság közé sorolja.

A lovasság esetében viszont már erősebben kidomborodik Kinglake túlzása. Az egész csataleírásban minden alkalommal hangsúlyozza, hogy az oroszoknak „3400 lándzsájuk" volt a harcmezőn, s minden helyszínrajzon egy roppant oszlop szerepel az orosz jobbszárny mögött azzal a megjegyzés-

sel, hogy a 3000 főnyi orosz lovasság ezen a tájon tartózkodott. Minduntalan emlegeti e 3000 fő csodálatos tétlenségét és közellétük veszélyeit az angolokra nézve, akiknek alig valamivel több mint ezer lovasuk volt. Kinglake nagyon is óvakodik felhívni figyelmünket arra, hogy az orosz lovasságnak több mint egyharmada kozákokból állt, akikről mindenki tudja, hogy képtelenek zárt rendben reguláris lovasság ellen küzdeni. Az összes katonai kérdésekben való teljes tájékozatlanság folytán, amely az egész könyvet jellemzi, ez a vaskos tévedés inkább a tudatlanság, mint a rosszindulat számlájára írandó.

Ami a tüzérséget illeti, itt Kinglake végképp nem állja már a kritikát. Anyicskov, mint mondtuk, egészében 96 löveget ad meg – 10 részletesen leírt könnyű és nehéz tábori ütegben, amihez még 4 fogatolt hajólöveg járult. Azt is pontosan tudja, hogy ezen ütegek mindegyike a csata idején merre volt. Kinglake-nél mindezek az ütegek szerepelnek (néhány kisebb eltéréssel a számukat illetően), de rajtuk kívül még további három üteg is. A 17. dandár 5. ütege ugyanis, amely Anyicskovnál is előfordul, Kinglake-nél *kétszer* szerepel az eredeti felállásban, egyszer a balszárnyon (231. old.) és mindjárt rá még egyszer a fő tartalékban (235. old.)! Éppígy ugyanennek a 17. dandárnak a 3. ütege, amely Anyicskov szerint *ott sem volt*, Kinglake-nél *kétszer* szerepel, egyszer a balszárnyon (231. old.) és másodszor – de mint „állásüteg" – a centrumban! Hogy az orosz tüzérség jól ismert szervezete szerint a krími háború idején (v. ö. Haxthausen, „Studien über Russland") minden tüzérdandárban csak *egy* nehézüteg volt 12 löveggel, később pedig, amikor átállították az ütegeket 8 lövegre, előfordulhatott ugyan, hogy volt a dandárokban egy első és egy második nehézüteg, *de harmadik soha*, – mindez nem érdekli történetírónkat. Neki az a fontos, hogy az angolok almai hőstetteit minél jobban felnagyítsa; ehhez pedig minél több orosz ágyúra volt szüksége. Ahol tehát az orosz jelentésekben (ezek Anyicskov kivételével mind többé-kevésbé hasznavehetetlenek az ilyen részleteket illetően) talál egy olyan üteget, amelyet Anyicskov nem említ, feltételezi, hogy Anyicskov megfeledkezett róla, és nyugodtan hozzászámítja az Anyicskov által megadott ütegekhez. Ha azt látja, hogy ugyanazt az üteget különböző források a csatatér két különböző helyén sorolják fel, nyugodtan kétszer veszi fel, és legfeljebb feltételezi, hogy az egyik esetben egy könnyű-, a másikban egy nehézütegről van szó.

Ámde Kinglake mindezekkel a bűvészkedésekkel is csak 13 $^1/_2$ üteget hoz össze egyenként 8 ágyúval, vagyis összesen 108 löveget, s mivel nem veszi észre, hogy Anyicskov szerint a 16. dandár három ütege még a régi rendszer szerint 12 lövegből áll (látható, milyen felületesen dolgozik ez az ember), Anyicskovval szemben még mindig csak 12 lövegnyi többletet hoz össze.

Kinglake-nek tehát egészen rendkívüli erőfeszítéseket kell tennie ahhoz, hogy az Alma magaslatait teletüzdelje orosz lövegekkel. Ehhez hozzásegíti őt az a tábori erődítés, melyet az angolok az ő dagályosságukban „a nagy erődnek" neveztek. Anyicskov erről egyszerűen ennyit mond:

„Az úttól jobbra ugyanannak a (16.) dandárnak az 1. ütege előnyös állásban vonult fel, amelyben harántgát fedezte."

Kinglake elég hűen írja le ezt a jelentéktelen erődítést, de el sem tudja képzelni, hogy itt egyszerű tizenkétfontosokat állítottak fel, hanem azt állítja, hogy nehézágyúkat hoztak oda Szevasztopolból. Igaz, hogy Chodasiewicz szerint ott a 16. dandár 2. ütegének lövegei álltak (összetéveszti az 1. és a 2. üteget), ámde a még most is Woolwichban levő ágyúknak és *tarackoknak* az űrmérete azt bizonyítja, hogy ezek a lövegek nem a rendes tábori tüzérséghez tartoztak (233. old.). Kinglake még ennél is többet tud. A 229. oldalon egészen határozottan ezt mondja:

„Ezek harminckétfontos ágyúk és huszonnégyfontos tarackok voltak."

1849-ben a pfalzi felkelés[395] idején akadt egynéhány szabadcsapatvezető, akik alakulatuk állandó visszavonulását mindig azzal indokolták, hogy „huszonnégyfontos tüzes bombagolyókkal" lőtték őket. Akik azt állították, persze, nem is gondolhatták, hogy azokat a tarackokat, melyek e rettenetes golyókat okádták, Kinglake úr az Almánál zsákmányul ejti majd. Amit ezek a huszonnégyfontos golyók . . .*

II

. . .lövegek, 1500 lépésnyire elválasztva Canrobert-tól, akinek a hadosztályát az orosz lövegek semlegesítették, miközben a saját tüzérsége legalább fél német mérföldnyi kerülő úton igyekezett őt elérni; végül Napóleon herceg, aki 1200 lépésnyire Canrobert-tól bentrekedt a völgyben és habozott átkelni a folyón. Csapatainak ez a felaprózottsága 6000 lépésnyi arcvonalon és főként Bosquet exponált állása Saint-Arnaud marsallt végül annyira megrémítette, hogy a legkétségbeesettebb lépésre, egész tartalékának bevetésére szánta el magát. Lourmel dandárját Bouat után küldték, míg d'Aurelle dandárja Napóleon hercegnek szolgált erősítésül. Azzal tehát, hogy Saint-Arnaud mindkét tartalékát éppen abba a két szurdokba vezényelte, amelyek már amúgy is tele voltak zsúfolva csapatokkal, betetézte fegyveres erőinek szétforgácsoltságát. Ha mindez nem szerepelne a francia hivatalos jelentés-

* *Itt a kéziratból két oldal hiányzik. – Szerk.*

ben is (az „Atlas historique de la guerre d'Orient"-ban), az ember el sem hinné.

Hogyan festett mindez az orosz oldalon, és mi mentette ki a franciákat ebből a veszélyes helyzetből?

Az orosz balszárnynak Kirjakov volt a parancsnoka. Canrobert-ral és Napóleon herceggel szemben az első vonalban középszerű csapatokból álló 4 tartalékzászlóalja volt (a breszti és a belosztoki ezredtől); a második vonalban a tarutyinoi ezred 4 zászlóalja, tartalékban a moszkvai ezred 4 zászlóalja és a minszki ezredből a 2. zászlóalj, amelyet 4 löveggel (a 17. tüzérdandár 4. ütege) balra küldtek a tengerpart megfigyelésére. A 4 borogyinoi zászlóalj, amelyek szintén az ő parancsnoksága alá tartoztak, keletebbre álltak, szorosan a Szevasztopolba vezető útnál, és szinte csakis az angolok ellen harcoltak, ha ugyan egyáltalán folytattak más harcot is, mint csatározást. Összesen tehát 13 zászlóalj és 8 löveg állt szemben a franciákkal.

Amikor Bosquet megkerülő oszlopa az Almától délre feltűnt a fennsíkon, maga Mensikov herceg ment a balszárnyra és magával vitte a főtartalékból a minszki ezred többi 3 zászlóalját, egy gyalogos és két lovasüteget, valamint 6 huszárszázadot. Addig a harc csatározásra és ágyúzásra szorítkozott; az orosz főerők kissé visszahúzódtak, a franciák – Napóleon herceg és Canrobert – még meg sem jelentek a fennsíkon vagy olyan távol álltak (Bosquet, Bouat, Lourmel), hogy egyelőre nem avatkozhattak be az ütközetbe. Mivel Napóleon herceg csapatai annyira megrekedtek a szurdokban, hogy még mindig nem hatoltak ki onnan, az oroszoknak nem maradt más támadási pontjuk, mint Canrobert-nak a fennsík széle mögött elrejtve álló hadosztálya. Ellene alakított most Mensikov a minszki és a moszkvai ezred 8 zászlóaljából egy óriásoszlopot – két zászlóaljjal az arcvonalban és négy zászlóaljnyi mélységben, valamennyi zászlóalj a közép felé igazodó rohamoszlopban. Amikor Mensikovot a középhadhoz hívták vissza, ezt a nehézkes tömeget Kirjakovnak adta át azzal a paranccsal, hogy azonnal támadjon. Amikor az oszlop lőtávolságra megközelítette a franciákat, ezek „nem bírták tovább a nyomást, amely nagy gyalogoszlop közeledte láttán a kontinentális katona szívére nehezedik" (400. old.).

Még valamivel hátrább húzódtak a lejtőn lefelé. De ebben a pillanatban Bosquet ütegeivel együtt megérkezett Canrobert két ütege, amelyek valamivel távolabb, jobboldalt egy horhoson át siettek oda; gyorsan felvonultak és olyan hatékony tüzet nyitottak az orosz csapatok balszárnya ellen, hogy azok sürgősen biztosabb helyet kerestek maguknak. A francia gyalogság nem követte őket.

Kirjakov négy tartalékzászlóalja, Chodasiewicz kifejezésével élve, a

csatár- és lövegtűz alatt „felbomlott", a négy tarutyinoi zászlóaljnak is súlyos veszteségei voltak; az óriásoszlop nyolc zászlóalja kétségtelenül nem volt olyan állapotban, hogy a támadást egyhamar megújítsa. D'Aurelle és Canrobert francia gyalogsága most tüzérségének védelme alatt felfejlődött a fennsíkon, Bosquet pedig közelebb húzódott hozzá; Napóleon herceg csapatai (amelyekből a 2. zuáv* ezred már csatlakozott Canrobert-hoz) végre kezdtek felkapaszkodni a magaslatokra. A fölény aránytalanná vált; a Tyelegrafszkaja magaslaton összpontosított orosz zászlóaljak szétolvadtak a francia tüzérség kereszttüzében; végül az orosz jobbszárny „igen határozottan hátrálni kezdett", mint maga Kirjakov mondja. Ilyen körülmények között, „az ellenség által nem üldözve" megkezdte a visszavonulást (Kirjakov kéziratos memoárjai).

Francia szerzők leírásában a franciák ezt követő általános támadását a távirótorony állítólagos megrohamozása tetőzte be, amelyben kézitusára került sor, s így a dolog tetszetős melodrámai befejezést kap. Az oroszok erről az ütközetről mit sem tudnak, és ezért Kirjakov teljesen tagadja megtörténtét. Ámde valószínű, hogy a torony meg volt szállva lövészekkel, és hogy meg kellett rohamozni, sőt a környékén lehettek még egyéb orosz csatárok is, akiket el kellett kergetni; csakhogy ehhez persze nem volt szükség rohamra, még kevésbé egy egész hadosztály versenyfutására, s ennek az esetnek az elbeszélésében kétségtelenül még az „Atlas historique" is erősen túlzott.

Ezzel végződött a csata, és Saint-Arnaud, akit Raglan felszólított az üldözésre, ezt elhárította magáról, „mert a csapatok a folyó túlsó oldalán hagyták borjúikat" (492. old.).

Azok a hőstettek, amelyeket a csata után Saint-Arnaud elbeszélt[396], a későbbiekben pedig Bazancourt említett, ez után az ismertetés után természetesen nagyon kicsire zsugorodnak. Az egész francia hadseregnek, amelynek a törökökkel együtt 37 000 fő volt a létszáma és 68 löveggel rendelkezett . . .**

III

Az angolok a szövetségesek balszárnyán nyomultak előre. Az első lépcsőt Evans hadosztálya és Brown könnyűhadosztálya alkotta, a másodikat England és Cambridge herceg hadosztálya. Cathcart hadosztálya, amelyből egy

* – francia gyarmati könnyűgyalogos – *Szerk.*

** *Itt a kéziratból egy oldal hiányzik. – Szerk.*

zászlóaljat kikülönítettek, és a lovasdandár baloldalt vonult fel a fedezetlen balszárny mögött mint tartalék. Mindegyik hadosztálynak két dandárban 6 zászlóalja volt. A Burljuk falunál Napóleon herceg balszárnyára támaszkodó angolok támadási arcvonala mintegy 3600 lépésnyi volt, úgyhogy egy lépcső 12 zászlóaljának mindegyikére 300 lépés jutott.

Amikor az oszlopok megérkeztek az Alma felé enyhén ereszkedő lejtőre, a szemközt felvonultatott orosz ütegek tüzébe kerültek, és angol szokás szerint az első lépcső azonnal felfejlődött. De a túlságosan szűkre méretezett arcvonalon a könnyűhadosztály jobbszárnyát elfedte Evans hadosztályának balszárnya; így egy egész zászlóalj (7. ezred) kiszorult a harcvonalból. A tüzérség az arcvonal előtt állt fel. A második lépcsőben Cambridge hadosztálya is felfejlődött, és mivel zászlóaljai (gárdisták és felső-skóciaiak) erősebbek voltak, így szinte egymaga is kellő kiterjedésű második vonalat alkotott; England hadosztálya a lövegek lőtávolságán kívül, oszlopokban maradt, akárcsak a tartalék is. Az oroszok fél kettőkor nyitottak tüzet. Amíg a francia támadás kibontakozott, az angolok lefeküdtek, hogy minél kevesebb veszteséget szenvedjenek a tűztől. A völgy bokrai és szőlőskertjei között harcoló csatárok lassan visszaszorították az oroszokat; a visszavonuló oroszok felgyújtották Burljuk falut, s ezáltal az angolok támadási arcvonala mégjobban összeszűkült.

Az angolok előtt álltak az orosz hadsereg összes többi erői, azaz (Anyicskov szerint) $25\,^1/_2$, illetve (Kinglake szerint) 27 zászlóalj és 64 löveg. Az angolok 29 zászlóaljjal és 60 löveggel támadtak; zászlóaljaik az orosz zászlóaljaknál erősebbek voltak. Az oroszoknál az első lépcsőben állt a két szuzdali ezred (szélső jobbszárny) és a kazanyi ezred (vagyis Mihail Nyikolajevics nagyherceg ezrede, a centrumban jobboldalt), ehhez csatlakozott a borogyinoi ezred. A második lépcsőhöz tartozott a vlagyimiri ezred, a különleges tartalékhoz az uglicsi ezred, a fő tartalékban a volhiniai ezred állt bevetésre készen, mindegyik 4–4 zászlóaljjal; ezenfelül ott volt még egy lövészzászlóalj és tengerészgyalogság.

Három órára a francia támadás annyira kibontakozott, hogy Bosquet és Canrobert oszlopai kijutottak a fennsíkra, Napóleon oszlopa pedig a völgybe; a tartalékot, mint láttuk, szintén előretolták már. Ekkor Raglan támadásba vitte az angolokat. Az első lépcső felállt, és vonalban, ahogy volt, elindult a völgy felé. A szőlőskertek és bokrok között hamarosan megbomlott a csapatok rendje, még ott is, ahol az ilyen körülményekre szóló angol szabályoknak megfelelően szakaszonként kettős rendbe fejlődtek. Evans hadosztálya kiküldött 2 zászlóaljat és egy üteget, hogy az égő falut jobbról megkerüljék, a többi alakulattal pedig attól balra és a szevasztopoli út mentén nyomult

előre. Itt hamarosan közelről tűz alá vette az út védelmére felállított két orosz üteg, amely a 18 angol lövegből reá zúduló tűz ellenére, Evans csapatait megállásra bírta. A vele szemben álló orosz gyalogság a borogyinoi ezred 4 zászlóaljából és a 6. lövészzászlóaljból állt; ezek viselkedéséről semmit sem tudunk.

A könnyűhadosztály ettől még odább balra nyomult előre. Vele szemben a kazanyi ezred 4 zászlóalja állt jobbra és balra a 16. tüzérdandárnak egy harántgát mögött felvonultatott 1. ütegétől; a második vonalban a vlagyimiri ezred 4 zászlóalja állt, valamennyi oszlopokban, sőt Kinglake szerint 2–2 zászlóaljból alakított oszlopokban. Az angolok a számos gázlót felhasználva átkeltek a folyón, ahogy csak tudtak, és a déli parton 8–10 lábnyi meredek lejtő által fedezett, tizenöt láb széles természetes párkányt találtak, ahol így fedezet alatt sikerült újra felsorakozniok. A partszegély túlsó oldalán a nyílt terep enyhe lejtőben ereszkedett le a mintegy 300 lépésnyire levő üteg felé. Itt csak helyenként zaklatták őket lövészek; eléggé szétszóródott saját csatáraik messzire elhúzódtak balfelé és az egész arcvonalat fedezetlenül hagyták. Ennek ellenére nem küldtek előre újabb lövészeket, és újabb felsorakozásra sem került sor; Brown feladta az ilyen irányú kísérleteket és parancsot adott az előnyomulásra, „bízva a csapatok bátorságában" (315. old.). A balszárny dandárparancsnoka két zászlóaljat visszatartott az orosz lovasság esetleges oldaltámadásainak elhárítására, a többi négy zászlóalj, az Evans-hadosztály egy zászlóaljával, amely hozzájuk csatlakozott (95. ezred) félig vonalban, félig rendezetlen csoportokban megindult az üteg felé.

Alighogy a lejtőt megmászták, a kazanyi ezred két oszlopa nyomult feléjük. És itt kezdi el szerzőnk egyik legszebb ditirambusát a brit csapatok felülmúlhatatlanságáról.

„Itt mutatkozott meg, hogy majdnem negyven békeév után még mindig nem veszett ki katonáinknak az a felbecsülhetetlen tulajdonsága, amelynél fogva, a külföldiektől eltérően nem reagálnak olyan érzékenyen gyalogoszlopok nyomására. . . A maguk angol módján, félig vidáman, félig bosszúsan, tűz alá vették a tömör, sűrű tömeget, amely méltóságteljesen vonult feléjük. Az oszlop nem árult el nyugtalanságot, de talán agyonsulykolt, ügyetlenül vagy gyengén vezetett alakulatból állt. Parancsnokai mindenesetre nem tudták az erő benyomását kelteni az angol ifjak (lads) ama gomolyaiban, amelyek vidáman szembeszálltak az oszloppal és golyókkal zaklatták. Az oszlop hamarosan megállt, visszafordult, majd eltűnt egy terepegyenetlenség mögött" (325. old.).

Nem akarunk ebbe a nagyzolásba jobban belemerülni, és csak annyit

jegyzünk meg, hogy ezek a csapatok, amelyeket Kinglake olyan előszeretettel „ifjaknak" nevez, s amelyeket éppen elég gyakran láttunk (a 33. ezredet, amely itt küzdött, nem sokkal a Krímbe való elindulása előtt is), tekintettel az Angliában érvényes 12 éves szolgálati időre és a szolgálatnak további 9 évre való gyakori meghosszabbítására, átlagban legalább 27 évesek voltak, és hogy a krími háború és a kelet-indiai felkelés óta, amikor ezek a szép ezredek megsemmisültek, minden angol tiszt hasztalan kíván parancsnoksága alá megint ilyen öreg „ifjakat". Elég az hozzá, ezt az oszlopot (a keletit, az oroszoknak jobbfelől állót) egy gyenge szuronytámadási kísérlet után, úgy látszik, még a rendezetlen vonalnak a tüzelése is meghátrálásra bírta. A másik oszlop a 7. ezred ellen nyomult előre, hamarosan álló tűzharcba került és ebben, felfejlődés nélkül, nagyon sokáig kitartott, persze roppant veszteségeket szenvedve.

A középen elhelyezkedő három angol zászlóalj azt az üteget támadta, amelynek tüze, úgy látszik, lassú volt és a támadókat nem tartóztatta fel. Amikor elég közel kerültek ahhoz, hogy rohamba induljanak a lövegek ellen, az üteg sortüzet adott le, majd felkapcsolta a lövegeket és eltávozott. Egy hétfontos tarackot a sáncban találtak, egy mindössze három lóval fogatolt harminckétfontosat pedig Bell, a 23. ezred századosa feltartóztatott és elszállított. Az angolok megszállták a harántgát külső sáncát, s ettől jobbra és balra gyülekeztek. Ekkor a vlagyimiri ezred közelebb nyomult, de ahelyett, hogy szuronnyal rátört volna a megbomlott tömegre, szintén engedett a tüzelés csábításának és leállt. A sűrű oszlopot a még mindig sokkal nagyobb arcvonalon elnyúló angolok tüzétől valószínűleg ugyanaz a sors érte volna, mint a kazanyi ezredet – ám ekkor az angoloknál kétszer egymás után felhangzott a jel a visszavonulásra és ezt kétszer megismételték az egész vonalon; a csapatok előbb egyes pontokon, majd végül az egész vonalon megkezdték a visszavonulást, amelyet részben nyugodtan, részben viszont a legnagyobb rendetlenségben hajtottak végre. Az itt bevetett négy zászlóalj összesen 46 tisztet és 819 katonát vesztett.

A második lépcső (Cambridge) csak lassan követte az elsőt és ez alatt az egész ütközet alatt előbb átkelt a folyón, majd az említett párkány mögött fedezékben maradt. Csak most nyomult előre. A jobboldali dandár skót gárdalövészekből álló középső zászlóalja támadott elsőnek; de balszárnyát lerohanták a könnyűhadosztály visszatóduló szökevényei, jobbszárnya nem állta a vlagyimiri ezred tüzét, és ez a zászlóalj is, nem kapván idejében támogatást, rendezetlenül visszavonult. Ez ugyanabban az időben történt, amikor a francia támadás megrekedt és Canrobert-ral szemben felállt a nyolc zászlóaljból alakított oszlop.

Ez a pillanat, amikor a szövetségesek mindenütt rosszul álltak, éppen ez az igazi pillanat Kinglake úr számára, hogy olyan csodát mutasson be nekünk, amelyhez fogható az Ezeregyéjszakában is alig akad, s amely Lord Raglant eddig nem is sejtett dicsőség glóriájával övezi. Átsiklanánk e körülmény fölött, ha nem gyakorolt volna csakugyan bizonyos befolyást a csata menetére, és ha nem volna bizonyos jelentősége azáltal, hogy Kinglake itt *szemtanúként* – persze csöppet sem szakavatottan – szól.

Amikor az angol vonal megindult, hogy a folyón át előre nyomuljon, Raglan az angol és a francia vonal csatlakozási pontján törzsével az Almán keresztül és a túlsó parton egy szakadékban felfelé lovagolt anélkül, hogy ebben néhány csatárlövésen kívül bármi háborította volna. Hamarosan egy kúp alakú magaslatot talált maga előtt, ezt megmászta, és onnan oldalról végig tudta tekinteni az angolokkal szemben felállított egész orosz haderőt és még tartalékaikat is felfedezhette. Bármily különösnek tűnik is, hogy egy támadó hadsereg tábornoka minden fedezet nélkül elhelyezkedik egy dombon az ellenség oldalában, a számos tanúra való tekintettel ezt mégsem vonhatjuk kétségbe. Ám Kinglake, aki nem elégszik meg azzal, hogy hősét szorosan az ellenség szárnya elé, illetve annak meghosszabbításába helyezze, a szóban forgó dombot az ellenséges harcvonal *mögé* teszi át, a harcvonal és az orosz tartalékok közé, úgyhogy innen Lord Raglan a puszta megjelenésével megbénítja az egész orosz hadsereget. A könyv szövege ezen a ponton hajszállal sem melodrámaibb, mint az a vázlat, ahol a Lord Raglant ábrázoló vörös csillag, 1200 lépésnyire az angol jobbszárny előtt, a zöld színű orosz oszlopok közepette, amelyek kénytelen-kelletlen respektálják is, „villámokat szóró Zeuszként" dirigálja a csatát.

Ez a domb, amelynek helyét itt pontosan megjelölni nem áll módunkban, de amely semmiképp sem ott fekszik, ahová Kinglake helyezi – ez a domb mindenképpen alkalmas állást nyújthatott a tüzérségnek, és Raglan azonnal küldött is lövegekért meg gyalogságért is. Hamarosan meg is érkezett két löveg, körülbelül ugyanakkor, amikor az angolok bevették az üteget. Az egyik e lövegek közül állítólag szétugrasztotta az orosz fő tartalékot (amely Kinglake szerint csak 1100 lépésnyire volt onnan!), a másik oldalba kapta a Szevasztopolba vezető úton a hidat védelmező üteget. Néhány lövés után ez az üteg, amelyet fölényben levő tüzérség (18 löveg) szemből már régebben tűz alatt tartott, felkapcsolta lövegeit, és így megnyílt az út Evans hadosztálya előtt. Ez lassanként visszaszorította az itt többnyire szétszórtan harcoló orosz gyalogságot, és England hadosztályától követve, amelynek tüzérsége az övével egyesült, felvonultatta lövegeit az első dombhátra.

Közben valamivel balrább Cambridge hadosztálya a döntő csatát vívta.

Jobbszárnyának három gárdazászlóaljából a középső, a skót lövészzászlóalj, túl korán ment előre, és ezáltal felbomlott a rendje. Most jobbra a gárdagránátosok, balra a coldstreami gárdisták vonalban előrenyomultak a vlagyimiri ezred által visszafoglalt harántgát felé; köztük volt a zászlóaljarcvonalnak az a térsége, melyet a skót lövészeknek kellett volna kitölteniök, de melyet csak némiképp fedeztek e zászlóaljnak és a könnyűhadosztálynak hátrább ismét egybegyűlő töredékei. A coldstreamiektől balra viszont, Colin Campbell három felső-skóciai zászlóalja, a jobbszárnytól lépcsőzetesen elhelyezve, vonalalakzatban, a legnagyobb rendben szintén előrenyomult.

A gárdagránátosokkal szemben állt a kazanyi ezred két balszárnyi zászlóalja, amelyeket már a 7. ezred tüze visszakergetett, és a vlagyimiri ezred két balszárnyi zászlóalja, amelyek most a gránátosok és coldstreamiek közötti rés felé nyomultak előre. A gránátosok helytálltak, kissé hátrább vonták a balszárnyat, és tüzükkel nyomban megállásra bírták ezt az oszlopot. Az oszlopot a vonal tüze természetesen rövid idő alatt annyira megingatta, hogy még az orosz jobbszárnyat vezénylő Gorcsakov herceg sem tudta többé az oszlopot szuronytámadásba vinni. Az angol gránátosok némi arcvonalváltoztatással egész vonaluk tüzét zúdították az oszlopra, az megtorpant, s amikor az angolok támadásba indultak, meghátrált. Közben a vlagyimiri ezred két másik zászlóalja és a coldstreamiek lövöldöztek egymásra, míg végre a skót dandár is fel nem ért ugyanarra a magaslatra. Az orosz szélső jobbszárnyon felállított négy szuzdali zászlóalj most közelebb húzódott a döntő ponthoz, az ütegmellvédhez, de miközben ezt az oldalmozdulatot végezték, hirtelen a skót vonalak tüzébe kerültek és komolyabb ellenállás nélkül visszahúzódtak.

Ekkor Kvicinszkij tábornok, a 16. hadosztály parancsnoka vezényelte az orosz jobbszárnyat, miután Gorcsakov herceg az alóla kilőtt lóról lezuhanva megsérült és hátra ment. Az angol vonalalakzat annyira új volt Kvicinszkij számára, hogy teljesen képtelen volt megítélni az ellenség erejét. Emlékirataiban, amelyeket Kinglake is felhasznált, elmondja, hogy az angolokat három egymást fedő vonalban látta előnyomulni (nyilván a három skót rohamlépcső volt ez), és ilyen túlerő elől ki kellett térnie, miután a vlagyimiri ezred négy zászlóaljának támadásait visszaverték. Elég az hozzá, az uglicsi ezred négy zászlóalja csak annyira nyomult előre, hogy a menekülőket megállítsa, a tüzérséget és a lovasságot a továbbiakban egyáltalán nem vetették harcba, és az oroszok megkezdték a visszavonulást, s az angolok nem is vették üldözőbe őket, mivel kímélni akarták lovasságukat. Cambridge hadosztálya alig 500 embert vesztett.

Itt tehát a döntő pillanatban Cambridge hadosztályának 6 zászlóalja köz-

dött a könnyűhadosztály maradékai által támogatva, összesen 11 zászlóalj (a könnyűhadosztály két baloldali szárnyzászlóalja később sem ment előre), a kazanyi, a vlagyimiri és a szuzdali ezred tizenkét orosz zászlóalja ellen; és ha ehhez hozzávesszük még az uglicsi ezred 4 zászlóalját, bár fölöttébb vitás, hogy tevékenyen beavatkoztak volna az ütközetbe, akkor 16 orosz zászlóalj ellen folyt a harc, s ezeket nagyon rövid ütközet után teljesen visszavetették.

A szerző szerint a felsorakozott gyalogság egész ütközete legfeljebb 35 percig tartott; mindenesetre négy óra körül a csata már végleg eldőlt. Mivel magyarázhatók ezek a gyors sikerek az erős védelmi állásban levő, legalább azonos erejű, de talán még erősebb gyalogsággal szemben?

Az angol vezetés bizonyára nem volt a legjobb. Eltekintve attól, hogy Evans a legcsekélyebb kísérletet sem tette arra, hogy az ellenség balszárnyába kerüljön, hanem lanyha frontális harcra szorítkozott, mindenki előtt nyilvánvaló, hogy Cambridge herceg mint a második lépcső vezére, nem tett eleget feladatának. Amikor az első lépcső az ütegmellvédet megrohamozta, a második nem volt ott, hogy támogassa; csak akkor érkezett meg, amikor az elsőt már visszaverték és így aztán elölről kellett kezdenie az egészet. De mihelyt valamelyik angol parancsnok az ellenség elé ért és nem volt valamilyen határozott ellenkező parancsa, lehetőleg a szomszédos csapatokkal együtt megtámadta az ellenséget, és ez mindkét fő támadásnak megadta azt a határozottságot, amely a sikert biztosította.

Az orosz vezetésben viszont nagy bizonytalanság mutatkozott. Igaz, Mensikovnak az a balszerencséje volt, hogy a rövid döntő periódusban messze tartózkodott a harc fő pontjától; de sem Gorcsakov, sem Kvicinszkij nem tettek – saját bevallásuk szerint – semmilyen intézkedést, hogy erélyesen szembeszálljanak a támadással. Az első támadást a kazanyi ezred 4 zászlóaljával indították öt angol zászlóalj ellen, és ez meghiúsult; a második, megint 4 zászlóaljjal (vlagyimiri ezred), ugyancsak meghiúsult; hogy az uglicsi ezred 4 zászlóalja komolyabban támadott volna, arról nem tudunk, a szuzdali ezred 4 zászlóalja pedig engedte, hogy oldalmenet közben az ellenség tüzével meglepje. A fő tartalékban levő volhiniai ezredet, úgy látszik, egyáltalán nem vetették harcba. A tüzérség hamar elhallgatott, a lovasság teljesen tétlen maradt. Hogy a felelősségtől való félelemből történt-e vagy pedig volt valami olyan parancs, hogy a hadsereget nem szabad kockáztatni, annyi bizonyos, hogy az oroszok az angol szárny ellen sem harcoltak azzal az eréllyel és aktivitással, amely nélkül a gyengébb félnek semmi reménye sem lehet a sikerre.

De bizonyára még egy másik ok is közrejátszott az angolok győzelmében.

Az oroszok mély, sűrű oszlopokban küzdöttek, az angolok vonalban. Az oroszok roppant veszteségeket szenvedtek a tüzérségtől, az angolokban meg a kartácstűz sem tehetett nagyobb kárt. Amikor a gyalogsági tömegek közelebb kerültek egymáshoz, csak a leghevesebb, feltartóztathatatlan szuronytámadás tudta volna megmenteni az oszlopokat a vonalak gyilkos tüzétől, de mindenütt azt látjuk, hogy a támadás megtorpant és tűzharccá fajult. És aztán? Ha a felfejlődés ellenséges tűzben történik, nincs ember, aki megmondhatná, hogy ez hogyan végződik, ha pedig megmarad az oszlopalakzat – *egy* tűzfegyver *négy* ellenséggel szemben –, akkor az oszlop biztosan odavész. Az Almánál ez utóbbi történt minden egyes esetben. Sőt. Azt az oszlopot, amelyik egyszer tűz alá került, *soha többé* nem lehetett döntő előnyomulásra bírni; a tüzelő vonalat viszont *mindig*. Mindkét félnek – az oroszoknak és az angoloknak egyaránt – közismerten gyenge oldala a szétszórt alakzatban való harc; a csatát így pusztán a tömegek döntötték el; hacsak nem óhajtjuk Kinglake-kel együtt feltételezni, hogy az angolok valamiféle félistenek, akkor el kell ismernünk, hogy többé-kevésbé nyílt terepen mind a támadásban, mind a védelemben jelentős előnyei vannak a vonalnak az oszloppal szemben.

Az angolok egész modern hadtörténete . . .*

Kinglake über die Schlacht
an der Alma
A megírás ideje: 1863 június
Eredeti nyelve: német
Jelzés: F. E.

* *Itt a kézirat félbeszakad. – Szerk.*

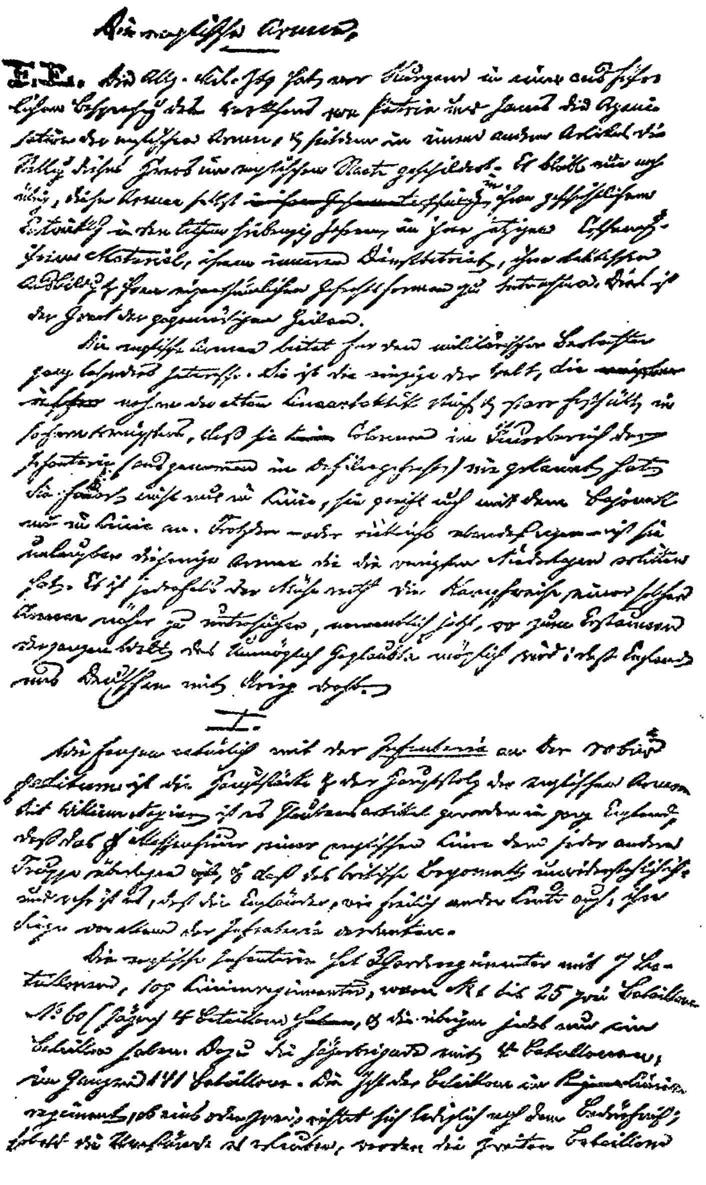

„Az angol hadsereg” c. kézirat első oldala

Friedrich Engels

Az angol hadsereg[397]

Az „Allgemeine Militärzeitung" nemrég Petrie és James kisebb munkájának részletes ismertetésében vázolta az angol hadsereg szervezetét, azóta pedig egy másik cikkben azzal foglalkozott, hogy ennek a hadseregnek milyen a helyzete az angol államban. Ezek után tehát már csak azt kell megvizsgálnunk, hogy ez a hadsereg az utóbbi hetven év alatt milyen történelmi fejlődésen ment át, milyen állapotban van ma, milyen az anyaga, a belső rendje, harcászati kiképzése, s milyen sajátos harci formákat alkalmaz. Írásunkban éppen ezt kívánjuk tisztázni.

Az angol hadsereg rendkívül érdekes minden katonai megfigyelő számára. Ez a világ egyetlen olyan hadserege, amely mereven és makacsul ragaszkodik a régi vonalharcászathoz, legalábbis annyiban, hogy a gyalogság tűzkörzetében (szorosokban vívott ütközeteket kivéve) soha nem alkalmazta az oszlopokat. Nemcsak tüzét adja le vonalalakzatban, hanem szuronnyal is csak vonalban támad. Mindazonáltal – vagy talán éppen ezért – tagadhatatlanul ez az a hadsereg, amely a legritkábban szenvedett vereséget. Mindenesetre megéri, hogy egy ilyen hadsereg harcmódját közelebbről megvizsgáljuk, kivált most, amikor az egész világ ámulatára a lehetetlennek hitt lehetségessé válik: amikor Anglia bennünket, németeket háborúval fenyeget.

I

Természetesen a *gyalogsággal* kezdjük. A robur peditum* az angol hadsereg főereje és legfőbb büszkesége. William Napier óta hittétellé vált egész Angliában, hogy az angol vonal tömegtüze fölötte áll minden más csapatének, és hogy az angol szuronynak lehetetlen ellenállni, és való igaz, hogy az angolok, mint persze mások is, győzelmeiket mindenekelőtt a gyalogságnak köszönhetik.

* – válogatott gyalogság – *Szerk.*

Az angol gyalogságnak 3 gárdaezrede van 7 zászlóaljjal, 109 sorezrede, amelyből az 1–25. ezred két zászlóaljból, a 60. ezred (vadászok) négy zászlóaljból és a többi csak egy-egy zászlóaljból áll. Hozzájön ehhez a vadászdandár 4 zászlóaljjal, s ez összesen 141 zászlóalj. A sorezredben a zászlóaljak száma – egy vagy kettő – pusztán a szükséglethez igazodik; mihelyt a körülmények megengedik, az első 25 ezred második zászlóaljait minden bizonnyal újra feloszlatják. A tisztek előléptetése is az ezredben történik, amiből aztán gyakran fatális zavarok támadnak, ha például, mint most a 13. ezrednél, az első zászlóalj Jamaicában, a másik Új-Zélandban állomásozik.

Tartalék- és elitcsapatoknak számítanak mindenekelőtt a gárdisták és a nyolc felső-skóciai ezred, amelyek mindig is becsülettel kiérdemelték jó hírüket. Könnyűgyalogságnak számít 9 úgynevezett „könnyű" és 5 „lövész" ezred, de ezek alig különböznek a sorezredektől, és csak a 8 vadászzászlóalj alkot igazi könnyűgyalogságot. A 101–109. ezredek, amelyek a Kelet-indiai Társaság[398] hajdani európai ezredei, csak Indiában teljesítenek szolgálatot.

A brit gyalogság e 141 zászlóalján felül az országon belül különféle alakulatok vannak még, amelyekre később visszatérünk, a gyarmatokon pedig a következő erők találhatók:

Észak-Amerikában: 1 zászlóalj és 2 század brit csapat	1350 fő
Nyugat-Indiában: 4 zászlóalj néger és mulatt	3700 „
Szent Ilona szigetén: 1 brit zászlóalj	560 „
Málta szigetén: bennszülött vártüzérség	640 „
A Jóreménység fokán: lovasvadászok, $^5/_6$-uk hottentotta, $^1/_6$-uk európai, zömben német és svájci	900 „
Ceylonban: 3 zászlóalj bennszülött vadász	1460 „
	8 610 fő

Végül: az indiai bennszülött hadsereg, 151 zászlóalj, összesen mintegy 110 000 fő. Ezeket a csapatokat kevés kivétellel brit tisztek vezetik és egész szervezetükben nagyon hasonlítanak az angol sorkatonaságra. Csakhogy az indiai hadseregnek a Kelet-indiai Társaság idejéből van még néhány sajátossága; így például nem ismeri a rangvásárlást[399], legalábbis hivatalosan nem, jóllehet hasonló dolgok közvetve ott is előfordulnak.

Ez év február 5-én az angol gyalogságból Indiában 58 zászlóalj, Kínában 3, Mauritius szigetén (Île de France) 2, a Jóreménység fokán 4, Kanadában és a többi észak-amerikai birtokon 12, a Bermudákon 1, Nyugat-Indiában 2, Új-Zélandban (a bennszülöttek elleni háború miatt[400]) 10, Gibraltáron 5, az Ion-szigeteken 4, Máltán 5, Angliában és útban hazafelé 42 zászlóalj volt. Ez utóbbiak közül Londonban 6, az aldershoti táborban[401] 9,

Portsmouthban, Plymouthban és Doverben 10, Jerseyben 1, Anglia belsejében 2, Skóciában 2, Írországban 10, hazatérőben 2 zászlóalj volt. Ebből kitűnik, milyen óriási segítséget nyújt a flotta a hadseregnek; a flotta védelme és az általa nyújtott gyors közlekedési eszközök nélkül ezek a gyenge helyőrségek semmiképpen sem lennének elegendők. Ahol a flotta csak kevés védelmet tud nyújtani, mint Indiában és Kanadában, ott erős helyőrségeket találunk, és éppúgy a Földközi-tenger stratégiai pozícióiban, ahol készen kell állni az európai csapatok elleni harcra.

Régebben szabály volt, hogy a gárdistákat csak háború esetén küldik országhatáron túlra; most azonban két zászlóalj Kanadában állomásozik.

A reguláris gyalogság összlétszáma most 133 500 fő; tehát zászlóaljanként átlagban 884 fő, 10 századba beosztva, amelyekből mindegyiknek van egy századosa, egy hadnagya és zászlósa (ensign, ami a mi alhadnagyunknak felel meg). Ezenkívül mindegyik zászlóaljnak, a gárda kivételével, még két pótkeretszázada is van az újoncok kiképzésére; 6–8 ilyen pótkeretet pótkeretzászlóaljba egyesítenek, s 23 ilyen zászlóalj van, mintegy 18 000 főnyi létszámmal. Ezek a pótkeretek mind belföldön állomásoznak, többnyire a tenger mentén, vagy annak közelében. Az angol gyalogság összlétszáma tehát valamivel több, mint 150 000 fő.

II

A tisztek a nemzet összes művelt osztályaiból rekrutálódnak. Sok elméleti képzettséget nem kívánnak meg a jelöltektől, az előírt vizsgákon olyan követelményeket támasztanak, amelyeken egy porosz zászlós csak mosolyogna. Ám most az a törekvés, hogy a sandhursti katonai iskolából[402] minél több fiatalembert küldjenek a hadseregbe, mégpedig olymódon, hogy a legjobb vizsgaeredményeket elérők *vásárlás nélkül* kapják meg a zászlósi rangot. Csekély nyelvismeretet kívánnak, s emellett a jelöltek szabadon választhatnak több európai és indiai nyelv között; a matematikai követelmények rendkívül alacsonyak; viszont a gyakorlati jellegű angol dolgozatokban sokkal nagyobb súlyt fektetnek a jó, világos, egyszerű kifejezésmódra, mint nálunk, ahol szinte minden német hadsereg a maga külön német nyelvén és nem mindig a józan ész német nyelvén ír. Hogy a politikai beállítottságot nem firtatják, az magától értetődik olyan országban, ahol a két fő párt az arisztokrácia körében szinte egyformán van képviselve; Anglia legnagyobb katonacsaládja – a Napier-család – szinte csupa radikálisból állt és áll ma is. A férfias jellemre általában jobban ügyelnek, mint az ismeretekre, s mivel

az angol tiszt bizonyosra veheti, hogy a világ bármely zugába vezényelhetik és ott hamarosan harcba is vihetik, eléggé nyilvánvaló, hogy az angol hadsereg sok más hadseregtől eltérően nem válik annyira olyan embereknek a menhelyévé, akikből a katonának szinte minden testi és erkölcsi tulajdonsága hiányzik. De ez utóbbi körülmény a fő biztosítéka is a jó tisztikarnak; mert minden fenti szép szabály ellenére sehol sem található nagyobb nepotizmus és sógorkomaság, mint éppen az angol hadseregben. Befolyásos összeköttetések nélkül senki sem kerül be a tisztikarba és pénz nélkül senki sem lép elő, hacsak nem éri történetesen az a szerencse, hogy közvetlen felettese elesik az ütközetben. Itt is vannak ugyan tiszteletreméltó kivételek; egy glasgow-i cipésznek a fia tavaly Lord Clyde tábornagyként hunyt el, miután az elvesztett Indiát visszahódította; a szegény Colin Campbell viszont már 1807-ben is tisztként vett részt a Buenos Aires elleni hadjáratban,[403] de 1854-ben, amikor a Krímbe[19] ment, még mindig csak ezredes volt. És ha nincs egy távoli rokona, aki ezredparancsnok volt, sohasem lett volna belőle tiszt.

Az angol tisztek, főként magában az országban, igen exkluzív testületet alkotnak. Sőt, akárcsak Poroszországban is, saját dialektusuk, vagy inkább akcentusuk van, s csak nagyon kevéssé érintkeznek helyőrségük városának polgáraival. Ehhez az elzárkózottsághoz hozzájárul az is, hogy a nőtlen tisztek a laktanyában (azaz a laktanya udvarán egy külön melléképületben) kötelesek lakni és a közös tiszti étkezdében étkezni. Olyan országban, ahol a hadsereg minden nem szigorúan katonai természetű bűnügyben polgári bíróság jogkörébe tartozik, szükségszerű ez a laktanyai együttlakás. A fiatal tiszteket szigorúan megbüntetik, ha kint a városban olyan durva, féktelen csínyeket követnek el, amelyek miatt összeütközésbe kerülhetnének a civil hatóságokkal; ezzel szemben viszont elég nagy szabadság uralkodik magán a laktanyán belül. Mindenféle nőlátogatók ki-be járkálnak, s jócskán folyik a tivornyázás meg a játék, és a fiatalurak a legnyersebb tréfákat űzik egymással. Ha valami szelídebb lélek téved közéjük, az jól megjárja. Ezek az egyik-másik ezredben határt nem ismerő practical jokes* néhány évvel ezelőtt botrányos hadbírósági tárgyalásokra vezettek, és azóta szigorú rendeleteket adtak ki ellenük; a valóságban azonban többnyire szívesen szemet hunynak az efféle mókák esetében, csak éppen a nyilvános botrányt kerülik. A tiszti étkeztetéshez a kormány évi 25 font sterlinggel járul hozzá századonként; a kosztnak elég bőségesnek, de lehetőleg olcsónak kell lennie, nehogy a vagyontalan tiszteknek erejükön fölül kelljen költekezniök. Mind-

* – nyers tréfák – *Szerk.*

amellett elég alkalom van a pénz elköltésére, és a zsidó uzsorások a váltókkal és adóslevelekkel itt ugyanannyi fiatal tisztet kergetnek szerencsétlenségbe, mint másutt.

Ez az életmód az angol tiszt egész fellépésére rányomja a bélyegét. A civillel szemben – noha szolgálaton kívül szinte mindig civil ruhát visel – többnyire előkelően tartózkodó; fennhéjázó, hangoskodó viselkedés polgári személyekkel szemben kivételként előfordulhat olyan helyőrségi városokban, mint Portsmouth, vagy pedig lövöldékben, ahol sok tiszt van együtt és ők a hangadók. Általában a tisztnek meg kell mutatnia, hogy „tiszt és gentleman"; bármikor hadbíróság elé állíthatják, elbocsáthatják, sőt rangjától is megfoszthatják „tiszthez és gentlemanhez nem illő magatartásért", s ez minden könyörület nélkül megtörténik, mihelyt egy tiszt nyilvános viselkedésével botrányt okozott, hacsak már eleve önként be nem adja lemondását. Nyilvános botrányok eltussolása, amire tudomásunk szerint Németországban volt példa, Angliában nem lehetséges, és ez csak a javára válik a hadsereg szellemének.

Hogy a tiszteknek jogukban áll szolgálaton kívül civilruhát viselni, bármily szokatlan is ez nekünk, németeknek, ennek mégis megvannak a maga nagyon jó oldalai, és hogy ez korántsem befolyásolja kedvezőtlenül a tisztek katonai szellemét, arra Anglia elegendő bizonyíték. Egyébként meg kell jegyeznünk, hogy olyan fő helyőrségekben, mint Chatham, Portsmouth stb., ahol sok a szolgálat, a tisztek ritkábban jelennek meg civilben.

A párbaj teljesen eltűnt az angol hadseregből. Az utolsó párbaj két tiszt között húsz évvel ezelőtt zajlott le, mégpedig sógorok, egy őrnagy és egy hadnagy között; az őrnagy elesett, a hadnagyot a megelőző hallatlan provokációra való tekintettel az esküdtek felmentették. A becsületről a tisztikarban érvényre juttatott nézetek – és ezek érvényesüléséért senki sem buzgólkodott jobban magánál Wellingtonnál – azon az alapfelfogáson nyugszanak, hogy aki mást ok nélkül megsért, önmaga becsületébe gázol, nem pedig a sértettébe; és a csorbát csak úgy köszörülheti ki, ha igaztalanságát, amennyire erejétől telik, jóváteszi. Aki tehát elsőnek sért meg egy bajtársat, ezzel a gentlemanhez méltatlan magatartás vádja alá esik, ha igaztalanságát nem teszi jóvá, illetve ha a sértés egyáltalán olyan jellegű, hogy nem lehet jóvátenni, a hadbíróság hamarosan rendbehozza az ügyet. Ez a szemléletmód bizonyos körökben, különösen a porosz hadseregben, eléggé idegenszerűnek tűnhet, de biztosan közelebb áll a józan észhez, mint némelyek fantasztikusan eltúlzott point d'honneur* párbaja. Hogy a katonai önérzettel

* – becsületbeli – *Szerk.*

ez egészen jól megfér, maguk az angol tisztek bizonyítják, akik ebben a vonatkozásban kiállnak bármilyen összehasonlítást.

Az előléptetés az ezredben általában a szolgálati idő szerint történik, egybekötve a rangok megvásárlásával, mégpedig a következőképpen: amint beáll valamilyen üresedés, a következő rendfokozatú legidősebb tiszt választhat, hogy a helyet megvásárolja-e vagy sem; ha a helyről lemond, ami csak pénzhiány esetén történik meg, akkor a következő rangidős kerül sorra, és így tovább. Ez a rangvásárlás kétségtelenül az angol hadsereg egyik legrosszabb intézménye, olyan pont, amellyel külföldi katonák sohasem fognak megbékülni. Ízléstelen és elvetendő dolog marad, még ha számba vesszük is mindazokat az enyhítő körülményeket, melyeket az angolok a védelmére felhoznak: hogy így fiatalabb tisztek hamarább kerülnek magasabb posztokra, hogy ez régi hagyomány, amelyet nehéz megszüntetni stb. Szégyene az angol hadseregnek, hogy ezt a rendszert nem tudta leküzdeni, és feltétlenül a legnagyobb mértékben árt a tisztikar szellemének, hogy rátermett tiszteknek alacsonyabb rendfokozatokban kell besavanyodniok, mert éppen csak fizetésük van, de tőkéjük nincs.

Egy zászlósi (azaz alhadnagyi) pátens ára a sorgyalogságnál 450 font sterling (3000 tallér); ha a zászlós hadnaggyá akar előlépni, további 250 font sterlinget (1700 tallért) kell fizetnie; a századosi pátensért további 1100 font sterlinget (7030 tallért); őrnagyi pátensért további 1400 font sterlinget (9030 tallért); alezredesi pátensért még 1300 font sterlinget (8700 tallért). Ez a pátens tehát summa summarum 4540 font sterlinget, illetve több mint 30 000 tallért ér, s ezt az összeget birtokosa az utódjától vissza is kapja, mihelyt ezredessé lép elő. A gárdánál és a lovasságnál az árak még jóval magasabbak; a tüzérségnél és a műszaki alakulatoknál nincs rangvásárlás. Ha a tiszt meghal, az egész befektetett tőke elvész, és a szolgálati időben utána következő vásárlás nélkül kerül a helyére. Ezredestől felfelé nincs többé rangvásárlás; minden alezredes, aki mint ilyen 3 évig tényleges szolgálatot teljesített, jog szerint ezredessé válik. Rangfosztás terhe mellett tilos a megállapított árnál többet fizetni valamely tiszti posztért, s ez mégis általános szokás.

Egyébként, mivel a zászlósi vizsga követelményei semmilyen katonai ismeretet nem foglalnak magukban, a hadnaggyá és századossá való előléptetés előtt még külön vizsga van, amely a gyakorlati szolgálatra, a szolgálati előírásokra, a katonai törvénykezésre és a kiképzésre szorítkozik. Harcászati elméleti ismereteket *nem* kívánnak meg.

A gárdában a tiszteknek magasabb a rangjuk; a zászlósnak hadnagyi, a hadnagynak századosi, a századosnak alezredesi rangja van. Ez sok bosszúságot okoz a sorkatonaságnak.

Altisztek előléptetése tisztté csak kivételes esetekben fordul elő. Minden zászlóaljban három tisztre hárul a fő rutinmunka: a segédtisztre, a szállásmesterre és a számvivő tisztre. E posztokra ezért gyakran régi megbízható altiszteket állítanak, akik aztán soha nem is emelkednek az ingyen kapott hadnagyi rang fölé. Egyébként a tisztté való előléptetés csak ritka esetekben fordul elő, amikor valaki különösen kitünteti magát valamely ütközetben. A toborzott angol hadsereg jellege – ennélfogva ugyanis igen sok benne az alacsony rendű és durva elem –, valamint a csapaton belüli ezzel összefüggő hangnem és az emiatt szükséges fegyelem természete megköveteli, hogy a tisztek eleve magasabb társadalmi osztályhoz tartozzanak, mint a katonák. A tiszt és a katona közötti távolság ezért Angliában nagyobb, mint bárhol másutt. Emiatt a legalulról való feltörés itt nagyon nehéz, és amíg egyfelől a rangvásárlás és másfelől a toborzási rendszer fennáll, mindig csak ritka kivétel marad. Hogy művelt fiatalemberek önkéntesként a hadseregbe lépjenek, hogy az előléptetés kedvéért szolgáljanak, amint ez Poroszországban és Franciaországban oly gyakran megtörténik – ez Angliában nem fordulhat elő; a csapatok jellege ugyanis olyan, hogy mindenki azt hinné, a fiatalember a katonamesterséghez más okokból folyamodott, de ezeket el akarja hallgatni. Teljesen érthető tehát, hogy az angol tisztikar szinte kizárólag olyanokból áll, akiket gentlemannek neveltek, és hogy a katonák tömege jobban respektálja a tiszteket, akik, mint Angliában mondják, már eleve „természetes följebbvalóik".

Ennek megfelelően a tisztek és a katonák között uralkodó hang is kimért és hivatalos. A két osztályt éppen csak a parancsolás és az engedelmeskedés viszonya kapcsolja össze. Sem bizalmaskodások és tréfák, sem pedig szenvedélykitörések nem fordulnak elő. Dicséretet és megrovást a tisztek ritkán osztogatnak a katonáknak közvetlenül, és ha erre sor kerül is, mindig ugyanazon a nyugodt hivatalos hangon teszik. Ez természetesen csak a szolgálati viszonyra vonatkozik; a gyakorlatozásnál stb. olykor-olykor tudnak az angol tisztek káromkodni*, amiről legényeik eleget mesélhetnének.

Egyik egészen sajátos berendezése az angol hadseregnek abban áll, hogy egy tisztnek kétféle rangja lehet: egy alacsonyabb rangja az ezredében és egy magasabb a hadseregben. Ezt a második rangot, ha állandó jelleggel és fenntartások nélkül adták, brevet** rangnak nevezik. Így egy százados lehet a hadseregben brevet őrnagy vagy brevet alezredes; sőt, előfordult már (mégpedig indiai irreguláris csapatok parancsnokainál), hogy ezredükben

* *Itt a kéziratban két olvashatatlan szó következik. – Szerk.*

** – címzetes; tiszteletbeli – *Szerk.*

csak hadnagyok, de a hadseregben őrnagyok voltak. Az ilyen százados és brevet őrnagy az ezredében századosi szolgálatot teljesít, de helyőrségi vagy tábori szolgálatban törzstisztnek számít. Adhatják ezt a magasabb rangot csak bizonyos időre vagy egy bizonyos gyarmatra vagy hadszíntérre is. Így az utóbbi 10 évben egynémely ezredest a krími háború tartamára, vagy akár csak a levantei tartózkodás idejére „dandártábornoknak" vagy éppenséggel „vezérőrnagynak" neveztek ki, és erre Indiában is volt példa. Ez a rendszer lehetőséget nyújt arra, hogy a szolgálati időtől függetlenül egyes kiválasztott vagy különösen használható embereket magasabb posztokra állítsanak; de kézenfekvő, hogy ez sok kellemetlenséggel és zűrzavarral jár. A Krímben az angolok sohasem tudták megértetni a franciákkal, hogy lehet valaki egyszerre százados és őrnagy is.

Az előléptetésnél az a szabály van érvényben, hogy senki sem lehet százados, ha legalább két teljes évig nem teljesített szolgálatot mint zászlós és hadnagy, és senki sem lehet őrnagy, ha nem volt már hat évig tiszt.

Azok a tisztek, akik nem a sandhursti iskolából kerülnek ki, a szakasz- és századiskolában pontosan ugyanolyan katonai kiképzésben részesülnek, mint a katonák; csakis a zászlóaljparancsnok előtt letett vizsga után mentesülnek a gyakorlatozás alól és kerülhetnek tisztként szolgálatba. Az egyes zászlóaljakban az összes alantas tiszteket évente egyszer, a zászlóalj tavaszi gyakorlótanfolyamának kezdete előtt, egy törzstiszt parancsnoksága alatt egy szakasszá egyesítik és ebben az alakulatban, puskával a kézben, teljes egészében el kell végezniök a legénységi, a szakasz- és századiskola minden gyakorlatát. Ám jószerivel ez többnyire csak nagyon felületesen történik.

III

Az altisztek és a katonák létszámát tudvalevően toborzással egészítik ki, mégpedig kizárólag Nagy-Britanniában és Írországban folytatott toborzással. Csak a 100. ezred toboroztat Kanadában. A toborzószolgálat a hadsereg főhadsegédje alá tartozik és kétféle módon történik: Egyrészt az egyes ezredek és a pótkeretzászlóaljak saját helyőrségükben toboroztathatnak. Másrészt, ettől függetlenül van egy országos toborzószolgálat, amely e célból kilenc toborzó kerületre oszlik (Angliában 4, Skóciában 2, Írországban 3). Mindegyik kerület egy felügyelő törzstiszt (rendszerint brevet ezredes) alá tartozik, és szükség esetén hadnagyok vagy századosok alá tartozó kisebb körzetekre oszlik. — Összesen ebben a szolgálatban 8 törzstiszt, 9 segédtiszt, 9 számvivőtiszt, 9 orvos, 11 alantas újoncozó tiszt (fél

zsoldon), 8 őrmester, 48 szakaszvezető és a megfelelő számú katona működik. Ezenkívül még a gárda is újoncoz, kizárólag saját kiegészítésére. Minden újoncnak joga van választani, melyik alakulatban kíván szolgálni. Jámbor óhajként kimondják, hogy minden alakulatnak lehetőleg abban a grófságban kell újoncokat toboroznia, amelynek nevét viseli. Külföldiek csak külön engedéllyel vehetők fel, ezért gyakran mint „skótokat" csempészik be őket.

Háborús időkben a milíciának kell főként a sorkatonaság előkészítő iskolájául szolgálnia; a milíciából a sorkatonaságba lépő, esetenként megállapítandó létszám után, az illető milíciaezred egyik tisztje pátenst kap a sorkatonaságnál. Sőt, az 1857-es indiai lázadás idején odáig mentek, hogy minden akkori vagy régebbi törzstisztnek, aki 1000 újoncot toborzott, alezredesi pátenst adtak.

Minden újonc vagy továbbszolgáló ingyen kap teljes felszerelést és felpénzt, amely az újonc-szükséglet szerint változik, de sohasem tesz ki egy font sterlingnél kevesebbet és nagyon ritkán emelkedik 10 font sterling (67 tallér) fölé. A különböző csapatnemek szerint is gyakran eltér; a műszaki csapatoknál fizetnek a legtöbbet, mert itt csak a legjobbak használhatók. A felpénz egy részét a felesketés alkalmával fizetik ki, nagyobb részét viszont csak akkor, amikor az újonc belép az ezredhez, miután a parancsnok átvette. A felesketés abban áll, hogy az újoncot legalább 24 órával a toborzás után a rendőrbíró elé vezetik, ahol eskü alatt kijelenti, hogy önként lépett be és a hadseregbe való belépésének nincs törvényes akadálya.

A lovasság, hajtótüzérek, a műszaki csapatok, a trén és az Indiában, Kínában, Ausztráliában és Szent Ilonán állomásozó gyalogság számára 18–25 éves, a többi tüzérség és gyalogság számára 17–25 éves korú újoncokat vesznek fel. A testmagasságot a következőképpen szabták meg.

Lovasság; Gárdavértesek ...	5	láb	10	hüvelyk	–6	láb	
Nehéz dragonyos ezredek	5	„	8	„	–5	„	11 hüvelyk
Középnehéz dragonyosok és ulánusok	5	„	7	„	–5	„	9 „
Huszárok	5	„	6	„	–5	„	8 „
Tüzérség; Tüzérek: minimum	5	„	7	„			
18 év alatt	5	„	6	„			
Hajtók	5	„	4	„	–5	„	6 „
Ágyúkezelők: minimum	5	„	6	„			

Gyalogság; Gárda: minimum 5 láb $8^1/_2$ hüvelyk
Sorkatonaság:
minimum ..... 5 „ 6 „

Ámde ez a minimum nagyon változékony; minden komoly háborús veszély nyomban arra kényszeríti a kormányt, hogy leszállítsa, és maga az a körülmény is, hogy a szolgálati időnek 12 évről 10 évre való lerövidítésével a legközelebbi időkben nagyon sok katona szabadul, elegendő volt ahhoz, hogy a kormányt néhány héttel ezelőtt arra késztesse, hogy a gyalogságnál a minimumot 5 láb 5 hüvelykre csökkentse. Általában itt is, mint másutt, egyre lejjebb szállítják a mércét, jóllehet egy toborzott hadseregbe, érthető módon, még mindig átlagosan magasabb növésű katonákat lehet szerezni, mint általános hadkötelezettség vagy konskripció alapján. Hogy Angliában is ez az eset áll fenn, az a fenti számokból is látható, amelyeket könnyűszerrel visszavezethetünk a rajnai mércére, ha 5 láb–5 láb 6 hüvelyknél $2^1/_4$ hüvelyket és 5 láb 7 hüvelyk–6 lábnál $2^1/_2$ hüvelyket levonunk, ami elég pontos.

A magasságon kívül a minimális mellbőség is meg van szabva, amely 5 láb 6 hüvelyk–5 láb 8 hüvelyknél 33 hüvelyk; 5 láb 8 hüvelyk–5 láb 10 hüvelyknél 34 hüvelyk; 5 láb 10 hüvelyken felül 35 hüvelyk. Tüzérhajtóknál, vonatosoknál és lövészeknél a mellbőségnek minden körülmények között 34 hüvelyknek kell lennie. De tüzérhajtókat akkor is felvesznek, ha e feltételeknek nem felelnek meg teljesen, viszont értenek a lovakhoz.

Dobosnak és kürtösnek legalább 14 éves fiúkat toboroznak, szüleik beleegyezésével. Felpénzt nem kapnak.

A szolgálati idő 10 év a gyalogságnál, 12 a lovasságnál, a tüzérségnél, a műszakiaknál és a trénnél, mely idő leteltével a kilépő, ha még alkalmasnak találják, további 11 évre elszerződhet a gyalogságnál, 9 évre más csapatnemeknél. E második elszerződés után háromhavi felmondással tovább szolgálhat. Ha az alakulat a szolgálati idő lejártakor külföldön tartózkodik, akkor az állomáshely parancsnokának joga van a szolgálati időt még két évvel meghosszabbítani.

Minden jó magaviseletű katona rendszerint engedélyt kap arra, hogy szabadságát megválthassa. A megváltási összeg az eddig letöltött és még letöltendő szolgálati időtől, a magatartástól stb. függ, és maximálisan 30 font sterling a lovasságnál, 20 font sterling a gyalogságnál, 12 font sterling a színes bőrű katonáknál a gyarmati alakulatokban.

21 évi szolgálat után minden katona nyugdíjjogosult. A nyugdíj összege a szolgálati időtől, a magatartástól és a szolgálatban szerzett sérülésektől

függ; katonáknál és altiszteknél legalább 8 penny (6 ezüstgaras 8 pfennig) és legfeljebb 3 shilling 6 penny (1 tallér 5 ezüstgaras) naponta. Bizonyos körülmények között rövidebb szolgálati idő után is engedélyeznek nyugdíjat.

A toborzó őrmesterek a mellékjük beosztott katonákkal együtt többnyire a nagyvárosok szegényebb negyedeiben tartózkodnak és főleg a kocsmákat figyelik. Gyakran előfordul az is, hogy felpántlikázott sapkában, néhány dob és síp kíséretében, végigvonulnak az utcákon, így odavonzzák a tömeget, s ebben halászni próbálnak. Ha megtalálják benne a keresett vadat, mihamarabb a kocsmába csalják, ahol aztán különféle furfanghoz folyamodnak, hogy rábírják annak a jelképes shillingnek az elfogadására, amely a szerződést megpecsételi. Ha a dicsőségre vágyó új jelölt ezt a shillinget már elfogadta, egy font sterling „bánatpénzt" (smart-money) kell lefizetnie a rendőrbíró előtt, ha vissza akarja nyerni szabadságát. A törvény előírja ugyan, hogy a jövendő hősnek legalább 24 órával a toborzás után ki kell jelentenie a bíró előtt, hogy önként lép be és kitart elhatározása mellett. A törvény itt egészen helyesen feltételezi, hogy a toborzott újonc rendszerint nem józan, amikor a shillinget elfogadja, és ezért igyekszik így alkalmat adni neki arra, hogy előbb kijózanodjék. De nagyon rossz toborzó őrmester lenne az, aki vadját ily könnyen kiengedné a kezéből. Embereivel együtt nem téveszti szem elől az újoncot, és mielőtt az a bíró elé kerül, pálinka és sör ismét elérte a kellő hatást. A legszebb az egészben az, hogy a ceh nagy részét általában magával az újonccal fizettetik meg, akinek az őrmester a felpénz terhére szívesen kölcsönöz. Ilyen körülmények között naiv, de helyes, ha kategorikusan előírják, hogy toborzó szolgálatra csak nőtlen katonák és dobosok, nős őrmesterek csak végső szükség esetén, de mindenképp csak egészséges, erős emberek oszthatók be. Aki nem ért az ivászathoz, alkalmatlan erre a szolgálatra.

Az ilyen toborzás láttán az ember valósággal ismét a XVIII. században érzi magát. Azoknak az óvintézkedéseknek ellenére, melyekkel a törvény ezt a gyakorlatot korlátozta, mégis tény, hogy a „teljesen önkéntesekből álló angol hadsereg" túlnyomó része cseppet sem önkéntesen kerül ebbe az intézménybe; s hogy ez általában végül is a javára válik-e, az más lapra tartozik.

Eléggé világos, hogy a nemzetnek miféle elemei kerülnek ilymódon a hadseregbe. A hadsereg, a mi régi toborzott hadseregeinkhez hasonlóan, nagy méretekben refugium peccatorum* marad, amelyben a nép összes kalandor

* – bűnözők menedéke – *Szerk.*

elemeinek nagyobbik és jobbik része verődik össze, hogy ott erős gyakorlatozással és nagyon szigorú fegyelemmel megfékezzék. Ezért az angol hadsereg, erkölcsi és intellektuális színvonalát tekintve, mélyen alatta is áll mindazon hadseregeknek, amelyeket (akár helyettesítéssel egybekötött) konskripcióval vagy éppen a helyettesítést kizáró általános hadkötelezettséggel képeznek. Csak a francia idegenlégiót[404] és az egyébként főleg helyettesítőkből képzett francia alakulatokat, mint például a zuávokat*, lehet vele egy sorba állítani; ámbár nem tagadható, hogy jellegét tekintve az egész francia hadsereg a hivatásos katonáknak nyújtott egyre nagyobb kedvezmények folytán mindinkább közeledik az angol hadsereghez. De általános műveltség és viselkedés dolgában még a francia remplacant** is magasan felülmúlja azokat a nagyvárosok söpredékéből kikerült nyers, zabolátlan fickókat, akik az angol laktanyákban a hangadók. A francia hadseregbe mégiscsak beléphet önkéntesként olyan művelt fiatalember, aki az előléptetés kedvéért szolgál, s nem kell tűrhetetlennek tartania a közkatonaként letöltendő próbaidőt; Angliában csak őrült vállalkozna ilyesmire. Amennyire büszke az angol a maga hadseregére mint egészre, annyira megveti még mindig az egyes közkatonát; még az alsóbb néposztályokban is bizonyos fokig szégyennek számít, ha valaki betoboroztatja magát, vagy ha valakinek katona rokona van. Egyébként a toborzottak összetétele az utóbbi tíz évben tagadhatatlanul nagyot javult. A lehetőségekhez képest igyekeznek az újoncok múltjáról információkat szerezni és a teljesen lezüllött elemeket távol tartani. Azok az erőteljes toborzások, amelyeket a krími háború és az indiai lázadás tettek szükségessé, hamar kimerítették a lecsúszott osztályt, amelyből a hadsereg a hosszú békés időszak alatt rendszerint kiegészült. Nemcsak a mércét kellett leszállítani (egy ízben 5 láb 3 hüvelykre a gyalogságnál), hanem a katonaéletet is vonzóbbá kellett tenni és valamiképpen javítani kellett a laktanyai hangon is, hogy a munkásosztály köréből szolídabb elemeket is betoborozhassanak. Ehhez hozzájárult még az is, hogy nem volt elegendő alkalmas ember a sok új altiszti állásra (a krími háborúban majdnem megduplázták a zászlóaljak létszámát). Azt is belátták, hogy az olyan hadviselés, mint Wellingtoné Spanyolországban, ahol szinte törvényszerű volt minden bevett vár fosztogatása, ma már Európában nem volna helyénvaló.[405] A sajtó felkarolta a katonákat, és hamarosan divattá lett a magasabb rangú tisztek körében, hogy a filantrópiát a csapatokra is kiterjesszék. Azon iparkodtak, hogy a katonák életét kellemesebbé tegyék, hogy

* – francia gyarmati könnyűgyalogosokat – *Szerk.*

** – helyettesítő – *Szerk.*

szabad idejükben a laktanyában vagy a táborban rendelkezésükre álljanak a szükséges eszközök a szórakozáshoz és öntevékenységhez, s így távol tartsák őket a kocsmáktól. Így keletkeztek, főként az utóbbi hét évben, többnyire magánadományokból, könyvtárak, olvasószobák, társalgók mindenféle játékokkal, katonaklubok stb. A táborokban, francia mintára, lehetőleg némi kertészkedésre alkalmas területet biztosítottak a katonáknak, színielőadásokkal és felolvasásokkal kísérleteztek és időnként a katonák által készített, különféle kisebb műtárgyakból stb. kiállításokat rendeztek. Mindezek a dolgok még gyerekcipőben járnak, de egyre általánosabbakká válnak. Mindenképp szükségesek is. A krími és az indiai hadjárat alatt az újoncok feltétlenül jóval magasabb fokon álltak, mint azelőtt, mert mindkét háború igen népszerű volt a tömegek körében. A hadseregben sokat javítottak a hangon. A francia katonákkal való érintkezés a Krímben szintén megtette a magáét. Most arról van szó, hogy ezt a szellemet meg kell tartani, hogy hosszabb békeidőszakban is hasonló jobb újoncokat kapjanak, és ne legyenek megint kizárólag a népesség csavargó elemeire ráutalva, akik békében mindig elsőnek kínálkoznak.

Mindamellett az utóbbiak még mindig a csapatok nagyobbik részét alkotják, és ehhez vannak szabva az összes rendelkezések. Az angol laktanyát, melléképületeivel és udvarával együtt, mindenfelől magas falak veszik körül, amelyeknek rendszerint csak egyetlen kapujuk van. Külön épületben foglalnak helyet a tiszti lakások, egy vagy több másikban pedig a katonák laknak. Ahol a katonák szállásának ablakai az utcára nyílnak, újabb létesítményeknél az épületnek ezt a részét többnyire mély árokkal és az árok külső szegélyén erős vaskerítéssel zárják le. Nagyvárosokban, főként milícia-laktanyáknál, amelyek hadszertárul is szolgálnak (a milícia évente mindössze 4 hétre gyűlik össze), azt látjuk, hogy az épület egész utcai frontján ablakok helyett lőrések vannak, a sarkokon pedig oldalazó puskatűzre alkalmas kis tornyok – ami bizonyíték arra, hogy a munkásfelkeléseket mégsem tartják olyan lehetetleneknek. Ebben a nagy laktanyafogházban tölti el életét a katona, szabad idejét kivéve. A polgári személyek bejárását szigorúan ellenőrzik, és az egész épületet lehetőleg úgy kerítik körül, hogy kívülről ne lehessen belátni, s így a katonát maximális felügyelet alatt tartják és a civilektől elkülönítik. Itt nyoma sincs annak, hogy a polgárok és katonák között olyan kedélyes kapcsolat alakuljon ki és bárki olyan könnyen bejuthasson a laktanyába, mint Németországban, s hogy ne is létesülhessenek tartósabb kapcsolatok, a helyőrségek rendszerint évente váltják egymást.

Hogy mik a leggyakoribb fegyelmi vétségek, erre már a hadsereg jellegéből is könnyen következtethetünk. Ittasság, engedély nélküli kimaradás a

takarodó után, bajtársak meglopása, verekedés, függelemsértés és a feljebbvalók tettleges bántalmazása. A könnyebb vétségeket a zászlóaljparancsnok sommásan bünteti. Kizárólagos büntető hatásköre van, de háromnapi laktanyafogságig terjedhető büntető hatáskört átruházhat a századparancsnokra. Saját büntető hatásköre a következőkre terjed ki: 1. 7 napig terjedhető fogság, magánzárkában vagy anélkül, büntetőmunkával vagy anélkül. Az erre ítélt katonáknak *joguk* van a zászlóaljparancsnoktól hadbírósághoz fellebbezni. 2. 48 óráig terjedhető sötétzárka (black-hole). 3. Egy hónapig terjedhető laktanyafogság, amely alatt a fogolynak minden szolgálatot és azonkívül még a parancsnok által rábízott különmunkákat is el kell végeznie. Ezenkívül minden laktanyafogság 14 napig terjedhető és teljes felszereléssel végzendő büntető gyakorlatozást von maga után. A büntető gyakorlatozás egy-egy ízben nem tarthat tovább egy óránál, de naponta akár négyszer is megismételhető. A 2. és 3. pont alatt említett esetekben a parancsnok meg engedheti a hadbírósághoz való fellebbezést. A magán- vagy sötétzárkát lehetőleg az ittasság, a verekedés és a függelemsértés eseteire kell fenntartani, és ez súlyos esetekben laktanyafogsággal kombinálható olymódon, hogy a fogság egész időtartama ne haladja meg az egy hónapot.

Mint látjuk, az angol zászlóaljparancsnok bőségesen rendelkezik olyan eszközökkel, amelyekkel vad legényeit kordában tarthatja. Ha ezek az eszközök nem elegendők, ott van még a hadbíróság, ahol aztán végső fokon a kilencfarkú macska int a rendbontónak. Ez a legdrasztikusabb fenyítő eszközök egyike: rövidszárú korbács, kilenc hosszú, kemény és csomós ostorzsineggel. A derékig meztelen fegyencet háromszögletű állványba kötözik és az ütéseket a legnagyobb erővel mérik rá. Már az első ütésre felszakad a bőre és kiserken a vére. Néhány ütés után korbácsot és korbácsolót cserélnek, nehogy a delikvensnek valamit is megtakarítsanak. Az orvos természetesen mindig jelen van. Ötven ilyen ütés után mindig hosszabb kórházi kezelés szükséges. És mégis gyakran akadnak olyanok, akik ezt az ötven ütést egyetlen jajkiáltás nélkül kiállják, mert nagyobb szégyennek számít fájdalmat mutatni, mint ütéseket kapni.

Tizenkét évvel ezelőtt még nagyon gyakran alkalmazták a korbácsot és 150 ütést is engedélyeztek vele. Ha nem tévedek, akkor még az ezredparancsnok is sommásan megítélhetett bizonyos számú ütést. Aztán az ütések számát ötvenre korlátozták és elrendelésüket kizárólag a hadbíróságok hatáskörébe adták. Végül, a krími háború után, különösen Albert herceg szorgalmazására, porosz mintára bevezették a katonáknak két osztályra való beosztását[406], és kimondták hogy csak azokat a katonákat szabad újabb vétségért testileg megfenyíteni, akiket már *korábbi* vétségek miatt a második

osztályba helyeztek és akik egy évi kifogástalan szolgálattal nem érdemelték ki, hogy visszavegyék őket az első osztályba. Ez a megkülönböztetés azonban megszűnik, ha ellenséggel állnak szemben; ekkor ismét minden közkatona megkorbácsolható. 1862-ben a hadsereg 126 katonája részesült testi fenyítésben, ebből 114 a törvényesen megengedett maximumot, az 50 korbácsütést kapta.

Általában az tapasztalható, hogy a korbácsra már egyre kevésbé van szükség, s mind kevésbé szívesen alkalmazzák, mivel pedig ugyanezen okok a hadseregben továbbra is hatnak, feltehető, hogy ez így is marad, és a korbács mindinkább kivételes, legvégső megfélemlítő eszköznek fog számítani, amelyet a harci helyzetben adódó legsúlyosabb esetekre tartanak fenn. Kiderült ugyanis, hogy a katonák becsületérzésére való apellálás többet használ, mint a megbecstelenítő büntetés, és az egész angol hadseregben az az egyöntetű vélemény, hogy a megkorbácsolt katona többé mit sem ér. Ennek ellenére Angliában a korbács teljes eltörlésére egyhamar nem kerül még sor. Mindnyájan tudjuk, milyen erősek az előítéletek, amelyek a testi fenyítéseket pártolták és részben még ma is pártolják olyan hadseregekben is, amelyek sokkal jobb szociális elemekből állanak, mint az angol hadsereg; és az ilyen legvégső megfélemlítő eszköz alkalmazása toborzott hadseregben még a leginkább menthető. De abban biztosan igazuk van az angoloknak, hogy ha már egyszer van testi fenyítés, azt csak legvégső eszközként, de akkor nagyon is komolyan kell alkalmazni. Az enyhe formában alkalmazott örökös botozás, amely egynémely hadseregben, és sajnos a németben is még előfordul, s amely csak arra jó, hogy gyengítse a félelmet ettől a büntetéstől . . .*

Die englische Armee
A megírás ideje: 1864 eleje
Eredeti nyelve: német
Jelzés: F. E.

* *Itt a kézirat félbeszakad. – Szerk.*

MELLÉKLETEK

1

[Marx beadványa porosz állampolgárságának visszaállítása végett[407]]

Nagyságos báró von Zedlitz-Neukirch
Királyi Rendőrfőnök Úrnak

Nagyságoddal

ezennel tisztelettel közlöm, hogy a királyi amnesztia folytán Londonból, ahol 1849 óta politikai menekültként éltem, ismét visszatértem Poroszországba, hogy egyelőre itt Berlinben válasszam meg lakóhelyemet.

Amidőn Nagyságodat tisztelettel felkérem:

1. hogy szíveskedjék a kir. amnesztiarendelet és az 1842 december 31-i törvény (Törvénytár, 15–18. old.) alapján a porosz alattvalói viszonyom visszaállításának elismerését kinyilvánítani, minthogy erre a hivatkozott törvény 5. §-a szerint Nagyságod az illetékes hatóság, és

2. hogy szíveskedjék úgyszintén az 1842 december 31-i törvény 8. §-ában az újonnan beköltöző személyek felvételéről (Törvénytár, 5. old.) említett bizonylatot nekem kikézbesíttetni, tanúsítván, hogy az ide költözésemet bejelentettem a kir. rendőrhatóságnak, – ez utóbbi vonatkozásban megjegyzem, hogy kívánatra ki tudom mutatni teljesen független megélhetésemet a New Yorkban megjelenő „New York Tribune" szerkesztőségi munkatársaként az e lappal kötött szerződéseim alapján, valamint egyébképpen is.

Lakásom egyelőre egy barátomnál, F. Lassalle úrnál van, 13, Bellevuestrasse, és kérem, hogy szíveskedjék mindkét általam kért okmányt oda kézbesíttetni.

Kiváló tisztelettel

Nagyságod kész híve

Dr. Karl Marx

Berlin, 1861 március 19.

2

[Marx nyilatkozata porosz állampolgárságának visszaállítása kérdésében]

Nagyságos báró von Zedlitz
Királyi Rendőrfőnök Úrnak

Nagyságodnak

folyó hó 21-én kelt levelére van szerencsém válaszolni, hogy csodálkozom, ha március 19-i levelem nem tűnt teljesen világosnak. Beadványom szó szerint arra irányult, hogy szíveskedjék

„a királyi amnesztiarendelet és az 1842 december 31-i törvény alapján a porosz alattvalói viszonyom visszaállításának elismerését kinyilvánítani".

Ez a beadvány az, amely Nagyságod előtt nem tűnik teljesen világosnak és ellentmondásosnak látszik, amennyiben ez alkalommal hivatkoztam arra, hogy az 1842 december 31-i törvény 5. §-a szerint Nagyságod az illetékes hatóság ennek az elismerésnek a kinyilvánítására. A királyi amnesztiarendelettel valamennyi – nem katonai bíróság által elítélt – politikai menekültnek engedélyeztetett az „akadálytalan visszatérés a porosz államokba". Mivel én ezekhez a menekültekhez tartozom, s porosz születésű vagyok, amiről Nagyságodnak hivatalos igazolásként mellékelten csatolom Trier városának polgári anyakönyveiből készült kivonatban a születési bizonyítványomat (1818 május 7-ről); továbbá mivel hazámat 1849-ben elhagyván – amely időpontig Kölnben a „Neue Rheinische Zeitung"[408] szerkesztőjeként éltem –, korántsem katonai bíróságok által üldöztettem, hanem csupán a rendes tartományi törvényszékek által többbrendbeli politikai sajtóperek miatt, amelyeket említett szerkesztői minőségemben indítottak ellenem, – világos, hogy a nevezett amnesztia rám is kiterjed.

Az előzőkben egyúttal válaszoltam Nagyságodnak hozzám intézett átiratában foglalt egyes kérdéseire is.

Lehetséges azonban, hogy felvetődik egy másik kérdés. A királyi amnesztia nemcsak a büntetés elengedését mondja ki a már jogerősen elítéltek tekintetében és biztosítja a még el nem ítélteknek, hanem egyúttal engedélyezi az „akadálytalan visszatérést a porosz államokba". Vajon ezáltal, eltekintve a jogi büntetés elengedésétől, visszaadatott-e a menekülteknek a porosz állampolgári minőségük is, amelyet a több mint tízéves külföldi tartózkodásuk folytán elvesztettek?

Az *én* értelmezésem, az *összes* jogászok értelmezése, a közvélemény és az egész sajtó egybehangzó felfogása szerint kétségtelenül. És ezt két indok bizonyítja megcáfolhatatlanul. Először, hogy az amnesztiarendelet a menekülteknek nemcsak a büntetés elengedését biztosítja, hanem *kifejezetten* az „akadálytalan visszatérést a porosz államokba". Másodszor, mert különben az egész amnesztia teljességgel *illuzórikus* volna, *csupán* papíron lenne meg. Hiszen mivel valamennyi menekült 1848 és 1849 óta, tehát tizenkét éve él külföldön, eszerint valamennyien elvesztették porosz állampolgári minőségüket, és ha ezt az amnesztia nem élesztené újjá, akkor az állítólag engedélyezett „akadálytalan visszatérés" valójában senkinek sem lenne engedélyezve.

Nem kétséges tehát, hogy a porosz állampolgárságnak a tízéves távollét folytán bekövetkezett elveszítése ellenére ez a jogosultság a királyi amnesztia által újjá kell hogy éledjen.

Ámde, jóllehet az én értelmezésem és a jogászok értelmezése ez, gyakorlati tekintetben mégis csak a hatóságok értelmezése a mérvadó, és gyakorlati lépések szempontjából csak ez a megbízható talaj.

Hogyan fogják tehát a királyi hatóságok a királyi amnesztiát értelmezni?

Úgy fogják-e értelmezni, hogy amnesztia az amnesztia, és akadálytalan visszatérés az akadálytalan visszatérés? Vagy pedig úgy fogják értelmezni, hogy az akadálytalan visszatérés engedélyezése megakadályozza a visszatérést és a menekültek, a rendelet ellenére, továbbra is megfosztassanak hazájuktól? Nagyságodnak a viszonyok elfogulatlan mérlegelése esetén be kell látnia, hogy ez a szkepszis aligha tekinthető teljesen alaptalannak.

Az utóbbi tizenkét évben oly sok rendelet látott napvilágot és oly sok meglepő értelmezést fűztek aztán e rendeletekhez, hogy éppenséggel semmilyen értelmezés nem tűnhet többé pozitívan biztosnak, sem abszolút lehetetlennek.

Ennélfogva pozitívan biztos talajnak, amelyen gyakorlati lépések történhetnek, már csak az az értelmezés tűnik, amelyet *maga a hatóság* ad az illető *egyénnek*.

Elismeri-e tehát Nagyságod, hogy porosz állampolgári minőségemet, a törvény szerint bekövetkezett elvesztése ellenére, a királyi amnesztia által visszanyertem?

Ez az a nagyon egyszerű és világos kérdés, amelyet Nagyságodhoz intézni akartam és intéznem kell.

Annál is inkább kénytelen vagyok erre, mert ennek eldöntése előtt feleségemet és gyermekeimet nem hozhatom el Londonból, hiszen nyilvánvalóan nem kívánható, hogy egész háztartásommal és családommal egy problematikus költözködésre vállalkozzam, és csak aztán tegyem ki magamat egy olyan harcnak, amelyet éppen ellenkezőleg, ha egyáltalában sor kerül rá, *előzőleg* kellene megvívnom, mielőtt az átköltözés nagy költségeit magamra veszem és feleségemet és gyermekeimet hazai földre visszatelepítem.

Kérdésem annál is inkább egészen természetesnek és egyszerűnek bizonyul, mivel Nagyságod a f. hó 21-i leiratában maga teszi fel a kérdést: mivel támasztom alá azt az igényt, hogy porosz állampolgári minőségem „tízéves távollét ellenére sem veszett el".

Fentiekből Nagyságod most látja, hogy mivel támasztom alá ezt az igényt. Hogy

kérdésemet Nagyságodhoz intéztem, azt jogossá teszi az 1842 december 31-i törvény 5. §-a, melyre hivatkoztam. Ugyanis mivel annak értelmében Nagyságod az illetékes hatóság a honosítás megadására, így Ön a fortiori* az az illetékes hatóság is, amely hivatott arra, hogy interpretande** kijelentse, visszanyertem-e az amnesztia következtében az elvesztett porosz állampolgári minőségemet. Csakis *ebben* az értelemben hivatkoztam az említett törvény 5. §-ára. Végül annál is inkább adott számomra, hogy ezzel a kérdéssel Nagyságodhoz forduljak, mivel éppen *Berlinben* szándékozom letelepedni, aminek engedélyezése porosz állampolgári minőségem elismerésétől mint ennek *prejudikáló kérdésétől* függ, Nagyságod pedig – mint e város rendőrségének főnöke – az a fórum, melynek véleményétől a feltett kérdésben a letelepedés fölötti döntés függeni fog.

Bizonyára Nagyságodnak sem állhat érdekében, mint ahogy tőlem sem kívánható, hogy három-négy hónapig vagy tovább – megfosztva attól a lehetőségtől, hogy megfelelő gyakorlati lépéseket tegyek – teljes *bizonytalanságban* várjam ki, míg velem a letelepedésre vonatkozó végleges döntéssel együtt azt is közlik, hogy Ön milyen értelmezést ad a királyi amnesztiának, és hogy Ön annak utána porosz állampolgári minőségem visszaállítását elismeri-e, vagy sem. Az ilyen több hónapi bizonytalanság *minden intézkedésem, berendezkedésem és gazdasági kapcsolataim tekintetében súlyos kárt okozna* nekem. S természetesen *jogom* is van ahhoz, hogy megtudjam, el *akarja-e* ismerni az illetékes hatóság állampolgárságomat vagy *sem*, s e hatóság bizonyára nem fogja sem jogilag megengedhetőnek, sem önmagához méltónak tartani, hogy erre a választ megtagadja vagy halogassa.

Ezek után Nagyságodhoz elfogulatlanul, nyíltan és lojálisan a következő kérdéssel fordulok:

elismeri-e Ön, hogy a királyi amnesztia által visszaállíttatott az én porosz állampolgári minőségem, vagy sem?

és erre éppily elfogulatlan, nyílt és lojális választ várok. Annál is inkább érdekelve vagyok abban, hogy ezt a választ mielőbb megkapjam, mert csak akkor nyílik lehetőségem arra, hogy kedvezőtlen döntés esetén, ámbár ez bizonyára lehetetlen, a kamarákhoz folyamodjam még a mostani ülésszakukon, melyen az amnesztiarendelet értelmezése körüli kétség folytán még amúgy is tárgyalásra kerül egy amnesztiatörvényjavaslat, és mert másfelől jelenleg csak *rövid ideig* tartózkodhatom itt, mivel családi viszonyaim visszahívnak Londonba. Kérem tehát Nagyságodat, szíveskedjék nekem a kért nyílt és határozott választ postafordultával kikézbesíttetni, és *csak akkor* fogom tudni előírásszerűen beadni az e városban való letelepedésre vonatkozó kérelmemet.

Maradtam kitűnő tisztelette

Nagyságod kész híve

Berlin, 1861 március 25. *Dr. Karl Marx*

* – annál inkább – *Szerk.*

** – értelmezőleg – *Szerk.*

3

[Marx nyilatkozata porosz állampolgársága visszaállítására vonatkozó beadványának elutasításáról]

Berlin, 1861 április 6.

*Nagyságos lovag báró von Zedlitz P. P.**
Királyi Rendőrfőnök Úrnak

Nagyságodnak

tegnap kézhez vett március 30-i leiratára van szerencsém válaszolni, hogy a porosz alattvalói kötelékből való – Nagyságod által érvényesnek tekintett – 1845-ös elbocsáttatásom tényei Nagyságod előtt nem lehetnek teljes egészükben ismeretesek, mert máskülönben Nagyságod március 30-i döntése bizonyára nem került volna kibocsátásra.

Az alanti tények és jogi érvek meg fogják győzni Nagyságodat, hogy a porosz állampolgári minőség jelenleg nem tagadható meg tőlem.

1. 1844-ben, párizsi tartózkodásom alatt, a Rajna-tartomány királyi főprezidense az általam szerkesztett „Deutsch-Französische Jahrbücher"[409] alapján elfogatási parancsot adott ki ellenem és megküldte a határrendészeti hatóságoknak azzal, hogy végrehajtandó, mihelyt porosz földre lépek. Így attól fogva a politikai menekült helyzetébe kerültem.

De a királyi porosz kormány nem elégedett meg ennyivel. 1845 januárjában kieszközölte a Guizot-kormánynál kiutasításomat Franciaországból.

Belgiumba távoztam. De a királyi porosz kormány üldözése ide is követett engem. Mindig azzal az ürüggyel, hogy én porosz vagyok, ami a porosz kormányt feljogosította, hogy külföldi követségei útján rám vonatkozó indítványokat tegyen, a porosz kormány itt is kérte a kiutasításomat.

A hazámba való visszatérésben az elfogatóparancs által megakadályoztatván, nekem a porosz nemzetiséghez való tartozásomból csak az üldözhetőség maradt meg; csak az maradt meg, hogy a porosz kormány szorgalmazására mindenütt másutt is üldözzenek és kitaszítsanak.

---

* – (praemissis praemittendis) az előrebocsátandók előrebocsátásával (címek és rangok felsorolása helyett) – *Szerk.*

Kényszerítve voltam ezáltal, hogy megfosszam az akkori porosz kormányt a további üldözésem lehetőségétől, és ezért kértem 1845-ben elbocsátásomat a porosz alattvalói kötelékből.

Ám legkevésbé sem volt szándékomban akkor sem, hogy porosz nemzetiségemet feladjam. Ez *alakilag kimutatható*. Aki feladja nemzetiségét, ezt mindig csak abban a szándékban teheti, hogy egy másik nemzetiségbe felvétesse magát. Én ezt *sohasem* tettem meg. Sehol sem honosíttattam magam, és amikor a francia ideiglenes kormány 1848-ban *felajánlotta* honosításomat, kitértem előle.

A porosz alattvalói kötelékből való elbocsátásomra vonatkozó, 1845-ös keletű beadványom tehát nem volt, mint Nagyságod tévesen írja, porosz állampolgári minőségemnek „önként" bekövetkezett feladása, hanem csak a végletes üldözéssel tőlem *kipréselt* ürügy arra, hogy kivonjam magam ennek az üldözésnek folytatólagos ürügye alól. *Ürügy* volt, amely egy másik ürügy ellen irányult, korántsem komoly szándék, hogy porosz állampolgári minőségemet feladjam. Az előbbiekből Nagyságod láthatja, hogy az 1845-ös eljárásra nem lehet hivatkozni.

Erre hivatkozni annyit jelentene, mint síkraszállni a német írók legádázabb abszolutisztikus üldözésének időszaka mellett, okozatait fenntartani és belőlük előnyt húzni. Annyit jelentene, hogy az akkori politikai nyomás és az általa erőszakkal rámkényszerített eszköz alapján – amellyel a mértéktelen üldözés elől menekültem – most meg akarnának fosztani porosz nemzetiségemtől, amelytől soha nem volt komoly szándékomban elidegenedni.

Ami végül a Nagyságod által említett 1849-es kiutasítást illeti, az eddigieken kívül még megjegyzem, hogy nyomban 1848 márciusa után visszatértem Poroszországba és letelepedtem Kölnben, mire Köln városától minden ellenvetés nélkül hozzájárulást kaptam ahhoz, hogy e város polgárai sorába iktassanak. Kétségtelen, hogy a Manteuffel-minisztérium 1849-ben kiutasított mint állítólagos külföldit. De ez az aktus e minisztérium legjogellenesebb erőszakcselekményei közé tartozik, tehát a legkevésbé sem lehet mérvadó precedensként hivatkozni rá, sőt, én még akkor sem tettem volna eleget e kiutasítási rendelkezésnek, ha nagyobb számú politikai sajtóper amúgy is nem kényszerített volna arra, hogy teljesen eltekintve ettől a kiutasítástól, menekültként külföldre távozzam.

Az adott felvilágosítások alapján olyannyira képtelenségnek tartom, hogy Nagyságod ezekre a tényekre akarjon hivatkozni, mint amennyire objektíve lehetetlen belőlük bármit is ellenem levezetni.

De ez egyúttal

2. a királyi amnesztiarendelet folytán teljesen lehetetlen. Ez a rendelet minden politikai menekültnek biztosítja az „akadálytalan visszatérést a porosz államokba". Akadálytalan visszatérés tehát, akkor is, ha közben porosz állampolgári minőségüket a törvény értelmében elvesztették. Akadálytalan visszatérés, bármely módon is vesztették el ezt a minőségüket, akár a tízéves távolmaradás folytán a törvény értelmében, akár annak folytán, hogy ehhez a porosz államkötelékből való elbocsátásra vonatkozó szóbeli kilépési nyilatkozat is járult. Az amnesztia a porosz állampolgári minőség elvesztésének e két fajtája között *nem tesz különbséget*. Éppoly kevéssé tesz kü-

lönbséget az 1848–49-es menekültek és a korábbi idők menekültjei között; nem tesz különbséget azok között, akik az 1848-as konfliktusok folytán és azok között, akik a korábbi évek politikai konfliktusai folytán vesztették el a porosz honossági jogot.

Minden politikai menekültnek, bármely időből származnak is politikai konfliktusaik és honossági joguknak emiatt bekövetkezett elvesztése, biztosíttatik az „akadálytalan visszatérés"; mindannyian visszanyerik ezáltal korábbi honossági jogukat.

Mivel a királyi amnesztia nem tesz különbséget, hogy ez a jog a tízéves távollét folytán a törvény értelmében, vagy pedig egy ehhez még hozzájáruló nyilatkozat folytán veszett-e el, azért teljesen megengedhetetlen lenne *értelmezéssel* korlátozást és megkülönböztetést belevinni a királyi amnesztiába, amely ilyet maga sehol sem állít fel.

Ezt a szilárd alapelvet, hogy egy amnesztiát *sohasem szabad megszorítással értelmezni*, Nagyságod bizonyára ismeri. Minden idők és minden országok jogtudománya olyan egybehangzóan szentesítette ezt az alapelvet, mint még soha egyet sem. Ha ezt megszeghetetlen elvnek tartották mindazok a törvényszékek, amelyeknek feladata volt amnesztiarendeleteket alkalmazni és értelmezni, akkor ott, ahol ez az értelmezés az igazgatási hatóságokra hárul, számukra is elvül kell szolgálnia. Minden megszorításos értelmezés azt jelentené, hogy *utólag csorbítják és részlegesen visszavonják az amnesztiarendeletet.*

Nagyságodnak ez bizonyára legkevésbé sem áll szándékában. Ha elállok attól, hogy a rendelkezésemre álló idevonatkozó jogi anyagra hivatkozzam, ez azért történik, mert elegendő lesz, ha Nagyságod figyelmét felhívom arra, hogy a királyi amnesztiának az enyémtől eltérő minden más értelmezése annak megszorítását tartalmazná. Nagyságod látja az előbbiekből, hogy valóban minden azon múlik, visszaállíttatik-e, mint legutóbbi beadványomban kifejtettem, a királyi amnesztia által a menekültek porosz honossága, jóllehet azt a törvény értelmében a tízéves meg nem engedett távolmaradás folytán valamennyien törvényesen elvesztették. Ha ezt feltételezzük, és március 30-i átiratában Nagyságod maga is akceptálja, akkor teljesen közömbös, hogy a honosság e törvényes elvesztéséhez, amelyet az amnesztia megszüntet, csatlakozott-e még az illető egyénnek egy múltbeli nyilatkozata, minthogy az ilyen megkülönböztetés felállítása az amnesztia megengedhetetlen megszorítását képezné.

Ámde ez nemcsak az amnesztia *szó szerinti* szövege folytán áll fenn, s nemcsak ama kedvező *szellem* folytán, amelyben az amnesztiákat mindenkor magyarázni kell, hanem éppannyira

3. a szóban forgó viszony jogi természete szerint. Hiszen valójában, milyen különbséget jelenthetne a királyi amnesztia számára, hogy a honossági jogot, amelyet – mint Nagyságod maga sem vitatja – az amnesztia visszaállít, valaki a törvény értelmében vagy pedig az egyénnek egy még ehhez járuló nyilatkozata következtében vesztette-e el? Mint ahogyan egy menekültnek olyértelmű egyéni nyilatkozata, hogy a törvény ellenére sem akarja elveszteni a porosz honosságot, mit sem változtatott volna ennek törvényes elvesztésén, s ezt nem szüntette volna meg, ugyanúgy nem alkalmas az elvesztés megerősítésére sem. Egy egyén olyértelmű nyilatkozata, hogy valami következzék be, ami a törvény folytán amúgy is bekövetkezett volna – a porosz

államkötelékből való elbocsátás – déclaration surérogatoire* marad, teljesen közömbös, felesleges nyilatkozat, melynek elmaradása semmit sem akadályoz meg és amelynek bekövetkezése semmit sem idéz elő.

Nagyságod, úgy látszik, különbséget lát abban, hogy én a porosz állampolgári minőségemet állítólag „önként" adtam fel, míg más menekültek ezt kényszerűen vesztették el a tízéves távolmaradás következtében. Csakhogy ez sem helytálló. Alakilag a menekültek tízéves távolmaradása is a porosz állampolgári minőség *önkéntes* feladását jelenti, mert ténylegesen a menekültek egyikét sem akadályozták volna meg abban, hogy e határidő letelte előtt visszatérjen és a porosz bíróságok elé álljon. Amennyiben ezt nem tette, önként a porosz állampolgári minőség elvesztését részesítette előnyben. A meg nem engedett tízéves külföldi tartózkodás *utolsó napja* tehát teljességgel egyenértékű a porosz kormányhoz intézett olyan írásbeli nyilatkozattal, miszerint az illető ki akar lépni a porosz államkötelékből. Mivel ez a távolmaradás éppúgy *önkéntes akaratnyilvánítás*, mint a kormányhoz intézett ilyértelmű felirat, a tízéves távolmaradás utolsó napja által valamennyi menekült voluntas tacita** által benyújtotta ugyanazt a nyilatkozatot, amely tőlem 1845-ös kelettel Önnél az aktáim között található. Tehát *alakilag* tekintve, valamennyi menekült részéről a honosságnak éppoly önkéntes feladásáról van szó, mint nálam.

Reálisan persze azok a menekültek akadályozva voltak a visszatérésben, ha nem akarták magukat a letartóztatás és a bűnügyi eljárás bántalmának kitenni, s ez *reálisan* kényszert gyakorolt rájuk. De ugyanez a *reális* kényszer, mint Nagyságod az 1. pont alattiakból bizonyára látta, nálam is fennáll. A kibocsátott körözőlevelek reálisan engem is ugyanilyen módon akadályoztak a visszatérésben, és porosz állampolgári minőségemről csak ugyanannak a kényszernek engedve mondtam le, amelynek hatására a többi menekült a tízéves távolmaradás utolsó napja által lemondott. Sőt, engem még a külföldre kiterjedő üldözés is kényszerített erre a látszatlemondásra.

Tehát akár az ügy alaki, akár reális oldalát veszi Nagyságod szemügyre, ez számomra teljesen ugyanúgy áll, mint minden más menekült számára, és ha, mint Nagyságod nem tagadja, az amnesztia visszaadja a menekülteknek a tízéves távolmaradás folytán elvesztett honosságot, akkor szintúgy visszaadja nekem, az ezen törvényes elvesztéssel teljesen egyenlő értékű kikényszerített lemondási nyilatkozat ellenére.

Azon írásbeli kijelentésemen, miszerint el akarom veszteni porosz állampolgári minőségemet, melyet a törvény értelmében amúgy is elvesztettem, ezen a lege ipsa*** bekövetkezett elvesztés mellett teljesen hatástalan nyilatkozaton, mint ezt kimutattam, nem múlhat semmi. Legfeljebb abban lehetne valamely, bár szintén nem helytálló különbséget látni, ha én másutt új nemzetiséget szereztem volna. Csakis ez lett volna *önkéntes* tény. A porosz nemzetiség puszta feladása kényszer volt, és lege ipsa amúgy is bekövetkezett volna. Én azonban soha és sehol nem honosíttattam magam. Nagyon sok menekült ezt valóban megtette. Ha a királyi amnesztiát még náluk is

* – kötelezettségen felüli nyilatkozat – *Szerk.*

** – hallgatólagos akarat; hallgatólagos beleegyezés – *Szerk.*

*** – maga a törvény folytán – *Szerk.*

úgy kell felfogni, hogy az feltétel nélkül feljogosítja őket arra, hogy a visszahonosítást, amennyiben kérik, megkapják, akkor nálam, aki sohasem szereztem honosságot valamely más államban, szükségszerűen elismerendő a honosság visszanyerése, magának az amnesztiának a következményeként.

4. Eddig azt fejtettem ki Nagyságodnak, hogy én a porosz honosságot, még ha 1845-ben el is vesztettem volna, a királyi amnesztiával mindenképp* visszanyertem. Ámde igényemnek éppoly döntő alapja az a körülmény, hogy *porosz állampolgári jogomat már a szövetségi gyűlés 1848 március 30-i határozatával visszanyertem.*[410]

Ezzel a határozattal tudniillik *választójogosultnak* és a német nemzetgyűlésbe megválaszthatónak nyilvánították az összes politikai menekülteket, akik Németországba visszatérnek és kinyilvánítják, hogy ismét élni akarnak állampolgári jogukkal. Ez a határozat tehát, amely kötelező Poroszországra, és amelynek meghozatalában Poroszország közreműködött, az összes politikai menekülteknek visszaadta az állampolgári jogot abban az államban, amelyhez azelőtt tartoztak, ill. abban, amelyben az állampolgári joggal most élni akartak.

Én e határozat folytán Párizsból azonnal Kölnbe mentem, ismét éltem porosz állampolgári jogommal, a kölni városi hatóságtól minden nehézség nélkül engedélyt is kaptam ottani letelepedésemhez, és ezért mindenképpen *ettől fogva megint jogi birtokában voltam a porosz honosságnak*, amin mit sem változtathat a Manteuffel-minisztérium jogtalan és a szövetségi gyűlés határozatát megsértő erőszakos kiutasítási kísérlete.

Ez a jogi tény annyira döntő, hogy felesleges volna akár csak egy szót is hozzáfűzni.

Nagyságod ennek bizonyára éppúgy tudatában lesz, mint én, és éppoly kevéssé fogja a porosz kormány érdekében állónak tartani, hogy engem a szövetségi gyűléshez folyamodni kényszerítsen azzal a panasszal, hogy határozatait a porosz kormány megsérti. Túlságosan ellentmondásos állásfoglalás lenne, ha Poroszország, mely még mindig elismeri a *reaktivált* szövetségi gyűlést, megtagadná az elismerést a *régi eredeti szövetségi gyűlés* azon néhány ritka határozatától, amelyeket a nép érdekében és szabadelvű irányban hoztak.

Az ilyen eljárás mind jogilag, mind politikailag olyannyira szélsőséges túlkapás lenne, hogy ez még kísérletképpen sem kezdeményezhető.

Mint Nagyságod látja, még arra sincs szükségem, hogy a porosz kormány által ugyancsak ténylegesen elismert előparlamentnek[411] a fönti szövetségi gyűlési határozattól független határozatára hivatkozzam, amely szerint az időközben más országokban *honosított* német menekültek is megint hozzájuthatnak régebbi állampolgári jogukhoz.

Így tehát az 1848 március 30-i szövetségi gyűlési határozat értelmében, valamint a rákövetkező Kölnbe való költözésem és a porosz minisztériumhoz intézett 1848 augusztus 22-i nyilatkozatom alapján[412], amely Nagyságodnál az akták között

* *A mindenképp szó a kéziratban, nyilvánvalóan Zedlitz által, alá van húzva. A margóra fel van jegyezve : semmiképp. – Szerk.*

elfekszik, 1848 óta megint birtokába jutottam a porosz honossági jognak, még ha azt 1845-ben el is vesztettem volna.

Következésképp birtokában vagyok még ma is, mivel, mint Nagyságod maga sem vonja kétségbe, az azóta eltelt tízéves távollét által bekövetkezett elvesztését a jelenlegi amnesztia ismét eltörli.

Bármily világos és vitathatatlan a fenti fejtegetés, miszerint én máris birtokában vagyok a porosz honossági jognak és ezt csak el kell ismerni, hazámba való visszatérésemkor mégis csak a gyakorlati célt és nem valamilyen terméketlen jogi-elméleti vita célját tartom szem előtt.

Ha tehát Nagyságod a szóban forgó viszonyt, mint látszik, úgy fogja fel, hogy nekem mégis újrahonosítást kellene szereznem, akkor ez *abban* az esetben közömbös lehet és kell is hogy legyen számomra, ha Nagyságod – mint az 1842 december 31-i törvény 5. §-a szerint erre illetékes hatóság – kijelenti, hogy a honosítást meg fogja adni. Csakis *akkor* és *csakis annyiban* adhatom fel a már most meglevő igaz jogomat, *ha* és *amennyiben* Nagyságod akadály nélkül előnyben részesíti az újrahonosítás megadását. Addig le kell rögzítenem e jogomat, és ezért felkérem Önt, hogy ilyen értelemben és minden jog fenntartásával szíveskedjék az esetben ezt az írásomat egyúttal mint esetleges újrahonosítási kérelmet kezelni.

Megkülönböztetett tisztelettel

Nagyságod kész híve

Dr. Karl Marx

4

[Válasz Marxnak porosz állampolgársága visszaállításáról szóló beadványára]

Azonnal, még ma
Nagyságos
Dr. Marx P. P.
Berlin, 13, Bellevuestrasse.

Ez év április 6-ról kelt kérelmére kijelentem Önnek, hogy az abban foglalt hivatkozások sem cáfolták meg semmiképpen ama meggyőződést, hogy Ön külföldinek tekintendő.

Az 1842 december 31-i törvénynek a porosz alattvalói minőség megszerzéséről és elvesztéséről szóló 20. §-a megszabja, hogy ez a minőség az elbocsátási okirat kikézbesítésével veszendőbe megy. Nem múlik ezért sem azokon az indokokon, amelyekből kifolyólag Ön az elbocsátást kérelmezte, sem pedig azon, hogy megszerezte-e másutt az állampolgárságot. Továbbá, Ön a porosz állampolgári minőségét sem az 1848 március 30-i szövetségi határozattal, sem pedig a f. év január 12-i legfelsőbb kegyelmi rendelettel nem nyerte vissza. A német nemzetgyűlésbe való választásokra vonatkozóan nem azon határozat, hanem az 1848 április 11-i rendelet volt a mérvadó, amely semmi módon nem szól az Ön javára. A f. év január 12-i legfelsőbb rendelet kegyelmi törvény, tehát pusztán büntetés elengedésére, ill. büntetés enyhítésére (alkotmányokirat, 49. cikkely) vonatkozik. A porosz honosság elvesztése azonban sohasem büntetőítélettel következik be, tehát nem is szüntethető meg kegyelmi törvényekkel.

Ennélfogva a rendőrfőnökség Önt csakis külföldinek tekintheti. Ha az a szándéka, hogy kérelmezi a porosz alattvalói kötelékbe való felvételét, akkor módjában áll az 1842 december 31-i törvény 7. §-ában előírt követelményeknek megfelelően kérelmét a szokásos módon az illetékes rendőrkerület irodájában jegyzőkönyveztetni, de az eredményről előre ígéretet nem adhatunk Önnek.

Királyi rendőrfőnökség

Berlin, 1861 április 10.

5

[Marx beadványa honosítás és berlini lakhatási engedély tárgyában]

A 33. rendőrkerület véleményezése

Tárgyaltatott Berlin, 1861 április 10.

1861 március 1-én ideköltözött dr. Karl Marx*. Miután nevezett kijelentette, hogy itt le akar telepedni és a porosz állampolgári jogot *honosítással* meg akarja szerezni, ma személyes viszonyairól a következő felvilágosítást adta:

1818 május 5-én születtem Trierben, a Porosz Rajna-tartományban, evangélikus vallású vagyok és eddigi hazám törvényei szerint megvan a cselekvőképességem. Legutóbb tizenkét évig Angliában tartózkodtam, ugyanott irodalmi munkásságból tartottam fenn magam és a nyilvános szegényalapból támogatásban nem részesültem. Politikai sajtóperek miatt több ízben indítottak ellenem vizsgálatot, magatartásomra vonatkozólag pedig az itt fekvő iratokra hivatkozom. Más porosz hatóságtól még nem kértem honosításomat és letelepedési engedélyt, és e tekintetben nem is kaptam soha elutasító végzést. Ezúttal kijelentették nekem, hogy az ellenem vagy hozzátartozóim ellen folyó vizsgálat elhallgatása, úgyszintén helytelen adatok a viszonyaimról egyáltalában, vagy pedig egy másik porosz hatóságnál benyújtott honosítási beadvány elhallgatása annak semmissé nyilvánításával és a honosítási okirat visszavételével jár, s hogy a letelepedési beadványomról – függetlenül a városi hatóság nyilatkozatától és a beköltözési díj átvételétől – *egyedül csak* a királyi rendőrfőnökség dönt, és ezért a honosítási és letelepedési bizonylat kézhezvétele előtt tartózkodnom kell minden intézkedéstől a berendezkedésemre.

Én itt még nem béreltem saját lakást – Dr. Lassalle-nál, 13, Bellevuestrasse alatt találtam szállást – és magamat és családomat irodalmi munkásságomból fogom eltartani.

Jövedelmem körülbelül 2000 birodalmi tallérra rúg; vagyonnal sem én nem rendelkezem, sem a feleségem.

Ami katonai viszonyaimat illeti, már koromnál fogva fel vagyok mentve a hadseregnél való minden szolgálat alól.

---

* *Marx csak március 17-én érkezett Berlinbe. – Szerk.*

Kitüntetésem nincsen.

Kérem:

szíveskedjék megadni nekem a honosítási okiratot és engedélyezni az itteni letelepedést.

Felolvasva, jóváhagyva, aláírva.

Dr. Karl Marx

6

[Marx levele von Zedlitz rendőrfőnökhöz]

Nagyságos von Zedlitz
Királyi Rendőrfőnök úrnak

Nagyságod
április 10-i szíves leiratát tegnap este megkaptam.

Míg Nagyságod legutóbbi leiratában azon a nézeten volt, hogy 1845-ös beadványom miatt ügyemet még az sem befolyásolja, ha a porosz állampolgári minőségnek a tízéves távollét folytán bekövetkezett elvesztését az amnesztia eltörli, most Nagyságod megfordítva, legutóbbi fejtegetéseim nyomán, éppen ellenkezőleg azt a másik nézetet vallja, hogy az amnesztia, mivel egy ilyen rendelkezés állítólag csak büntetés elengedését tartalmazhatja, a porosz állampolgári minőségnek *bármily okból* egyszer *bekövetkezett elvesztését* nem szünteti meg.

Ahhoz, hogy prejudikálatlanul fenntartsam jogomat, kénytelen vagyok ugyan megjegyezni, hogy alulírott jogi nézete szerint a fenti leiratban megtalálható: 1. a királyi amnesztia részleges annullálása, 2. a szövetségi gyűlésnek és az általa hozott határozatoknak el nem ismerése és ezzel Németország azon államjogi alapjainak megsértése, amelyek a szövetségi szerződésen[412] nyugszanak, 3. végül az egész poroszországi közjog nem kevésbé határozott tagadása.

Ámde tekintettel az engem vezérlő gyakorlati célra, *nem akarom* Nagyságodat e három jogilag tagadhatatlan tézis fejtegetésével *fárasztani*, hanem – abban az értelemben, amelyben Nagyságodnak már legutóbbi beadványom végén kijelentettem – hajlandó vagyok azt, amire jogom van, s amit mint ilyet le kell szögeznem, újrahonosítás formájában is elfogadni Nagyságodtól.

Mivel családi hírek arra kényszerítenek, hogy sürgősen elutazzam innen, ezért ebben az értelemben in omnem eventum* már tegnap reggel benyújtottam kerületem rendőrirodáján az újrahonosítási kérelmet.**

Egyúttal tisztelettel közlöm Nagyságoddal, hogy elutazásom miatt felhatalmazom az itteni lakos F. Lassalle urat, hogy a honosítási okiratot helyettem átvegye, a szóban

---

* – minden eshetőségre – *Szerk.*

** *Ezen a helyen a kézirat margójára ismeretlen kéz feljegyezte: Marx e kérelmére elutasító választ kapott. – Szerk.*

forgó ügyben helyettem minden szükséges beadványt és lépést vállaljon és tudomásul vegyen, és általában teljesen ugyanabban a mértékben gyakorolja jogomat, amelyben az engem magamat megillet.

Amidőn ezért Nagyságodat tisztelettel felkérem, hogy a végleges határozatot ide, F. Lassalle úrhoz szíveskedjék címezni, maradok

Kitűnő tisztelettel

Nagyságod kész híve
Dr. Karl Marx

Berlin, 1861 április 11.

FÜGGELÉK

Jegyzetek*

[1] Marx e cikke a „New York Daily Tribune" hasábjain látott napvilágot. A „New York Daily Tribune" amerikai polgári napilap, 1841-től 1924-ig jelent meg, alapította H. Greeley. Az 50-es évek közepéig az amerikai whigek (v. ö. 354. jegyz.) balszárnyának, majd a Koztársasági Pártnak a lapja; az egyik legtekintélyesebb és legelterjedtebb amerikai újság, 200 000 előfizetője volt. A 40–50-es években haladó, rabszolgaság-ellenes nézeteket képviselt. Munkatársai közott számos jelentős amerikai író és újságíró volt. Az utopikus szocializmussal rokonszenvező Ch. Dana volt a 40-es évek végétől a lap egyik szerkesztője. Marx munkássága a lapnál 1851 augusztusától 1862 márciusáig tartott; a Marx által beküldött cikkek egy részét Engels írta. A „Tribune" szerkesztősége tobb ízben önkényes változtatásokat hajtott végre a cikkeken, egyeseket pedig aláírás nélkul, szerkesztőségi vezércikként kozolt. 1855-tól kezdve a lap Marx és Engels valamennyi cikkét aláírás nélkul kozolte. A szerkesztőség eljárása ellen Marx ismételten tiltakozott. 1857 őszétől, a lap anyagi helyzetére is kiható amerikai gazdasági válság miatt, Marx kénytelen volt csokkenteni a „Tribune"-nak beküldott cikkek számát. Munkatársi minősége az amerikai polgárháború idején véglegesen megszűnt; ebben dontő szerepe volt annak, hogy a szerkesztőség osszetétele megváltozott és a lap irányzata egyre inkább hajlott a rabszolgatartó államokkal való kompromisszum felé. – *1*

[2] A Barátok Társasága (kvékerek) – szigorú onmérsékletet kovetelő protestáns szekta, amely a XVII. századi polgári forradalom idején keletkezett Angliában és az Amerikai Egyesult Államokban is elterjedt. Tagjai elvetették a hivatalos egyházat és pacifista eszméket terjesztettek. – *1 328*

[3] Millennium (ezeréves birodalom) – misztikus vallási hiedelem, amely a Biblia kulonbozó helyeire hivatkozva (v. ö. pl. János Jel. 20,4.) azt hirdeti, hogy Jézus vissza fog térni és ezer évig uralkodni fog a foldon. Ez az „ezeréves birodalom" lesz az igazságosság, az általános egyenlőség és jólét megvalósulása. – *1*

[4] „Le Moniteur universel" – francia napilap, 1789-től 1901-ig jelent meg Párizsban; 1799-től 1814-ig és 1816-tól 1868-ig hivatalos kormánylap. A „Moniteur" kozolte a parlamenti tudósításokat és a kormányrendeleteket. – *1*

[5] Coup d'état (államcsíny) – célzás Louis Bonaparte 1851 dec. 2-i államcsínyjére (v. ö. 8. kot. 101–196. old.), amelyet a December 10-i Társaság segítségével hajtott végre. E titkos szervezet a burzsoázia lezullott, kalandor elemeiből és lumpenproletárokból alakult meg 1849-ben. Elnevezése onnan ered, hogy Louis Bonaparte-ot 1848-ban ezen a napon választották meg francia koztársasági elnoknek, s erre utalva nevezi Marx Louis Bona-

* Csak azokhoz a nevekhez, muvekhez stb. adtunk jegyzetet, amelyekről a mutató egymagában nem adna kelló tájékoztatást. A jegyzettel nem magyarázott nevek és muvek kozvetlenül a mutatóban keresendők, ugyanígy a jegyzetekben említett személyek és források részletesebb adatai is

parte-ot „december hősének". – *1 37 45 89 90 108 300 305 307 338 352 353 356 357 391 513 548*

[6] Société générale du crédit mobilier (Általános Ingóhiteltársaság) – francia részvénybank, 1852-ben alapították a Péreire fivérek. Szoros kapcsolatban állt III. Napóleon kormányával és nagy spekulációs üzleteket folytatott. A bank 1867-ben csődbe ment és 1871-ben felszámolták. (Marx 1856–57-ben több cikket írt a bank spekulációs üzleteiről a „People's Paper"-be és a „New York Daily Tribune"-ba.) – Crédit foncier de France (Franciaországi Földhitelintézet) – francia részvénybank, 1852-ben alapították a Párizsi Földbank utódaként; jelentős kormánytámogatásokban részesült. A Crédit foncier rövid- és hosszúlejáratú (50 éves) kölcsönöket folyósított ingatlanfedezetre kamatfizetés mellett. – Amikor Marx a bonapartista Franciaország pénzintézeteit „Crédits ambulants"-nak (vándorhitelintézeteknek) nevezi, ezzel az elnevezéssel labilitásukra utal. – *1 335 337*

[7] Tuileriák (Palais des Tuileries) – egykori francia királyi palota Párizsban. Építését 1564-ben kezdték el. A francia forradalom idején itt ülésezett a Konvent. I. Napóleon óta a francia uralkodók lakhelye. A Párizsi Kommün idején leégett; azóta két szárnyát helyreállították. – *2 47 62 89 99 169 305 335 337 368 373 376 394 405 449 469 483 515 521*

[8] „L'Empire, c'est la paix" (A császárság – a béke) – idézet Louis Bonaparte 1852 okt. 9-i bordeaux-i beszédéből. – *5 224*

[9] Felirati vita a parlamentben – vita a válaszfeliratról, amelyet az angol alkotmánynak megfelelően a Felsőház és az Alsóház minden parlamenti ülés megnyitásakor a trónbeszédre válaszként előterjeszt és megvitat. A trónbeszédhez hasonlóan a parlamenti felirat a kormányprogram alapvető kérdéseit tartalmazza. Itt az 1860 jan. 24-i felirati vitáról van szó. – Ez a vita Anglia és Franciaország kormányainak 1860 elején a harmadik kínai háború (ópiumháború) megindításához tett előkészületeit tárgyalja. A háborút ugyanez év nyarán indították el, avégből hogy Kínára újabb leigázó feltételeket kényszerítsenek. Indítóokot a háború kirobbantására az angoloknak és a franciáknak a Pejho folyón elkövetett provokációja szolgáltatott. 1859 júniusában egy angol hajóraj és két francia hajó erőszakos kísérletet tettek arra, hogy elérjék Pekinget. A Pejho folyó torkolatánál azonban a Taku erődök tüze feltartóztatta a szövetségeseket. Az erődök bevételére irányuló kísérletük kudarccal végződött és az angol–francia hajók nagy veszteségeket szenvedve kénytelenek voltak visszavonulni. – Az angol–francia kereskedelmi szerződés, amelyet 1860 jan. 23-án írtak alá, mindkét országban a szabadkereskedelem híveinek a győzelme volt és megfelelt az angol ipari burzsoázia érdekeinek (v. ö. e kötet, 11–15. old.). – Az 1859-es háború után, amelyet Franciaország és a Szárd Királyság Ausztria ellen viseltek, Olaszországban megerősödtek a nemzeti egység megteremtésére irányuló törekvések. Már 1859 tavaszán népi felkelések törtek ki Toszkánában, Modenában, Parmában és kiterjedtek az Egyházi Állam egy részére, a Romagnára is; a felkelés során ala kult nemzetgyűlések a Piemonthoz való csatlakozást követelték; az 1860 márciusi népszavazás alapján fenti hercegségeket Piemonthoz csatolták. Ugyanez évben a Romagna is csatlakozott Piemonthoz. – *6 414*

[10] A második kínai háborút (ópiumháború) Anglia és Franciaország 1856-tól 1858-ig folytatta újabb kiváltságok megszerzése és Kína fokozott kizsákmányolása céljából. A háború Kína vereségével és több olyan szerződés aláírásával végződött, amelyeket 1858 júniusában írtak alá Anglia, Franciaország, Oroszország és az Egyesült Államok javára. E szerződések a külföldre irányuló kereskedelem előtt új kikötőket nyitottak meg a Jangce folyón Mandzsúriában, valamint Tajvan és Hajnan szigeteken; kötelezték Kínát arra, hogy a külföld állandó diplomáciai képviseleteit Pekingbe bebocsássa, a külföldieknek a szabad

közlekedést az országban és a belvizeken megengedje, a misszionáriusok védelmét szavatolja. – *6*

[11] Anglia beavatkozott a portugáliai polgárháborúba (1828–34), amelyben az abszolutisták (a feudális-klerikális párt) Dom Miguel portugál trónkövetelő vezetésével a konstitucionalisták (polgári liberális párt) ellen harcoltak. Az angol kormány, amely meg akarta erősíteni befolyását a Pireneusi-félszigeten, hogy ott az abszolutistákat támogató Ausztria helyzetét aláássa, 1831-ben a portugál tengerpartra hajóhadat küldött, amely a Tajo és a Duero folyók torkolatát blokád alá vette és ezzel hozzájárult a konstitucionalisták győzelméhez. – Az angol–görög konfliktus, melyről itt szó van, Pacifico portugál születésű angol kereskedő esetével kapcsolatban robbant ki. Pacifico házát Athénban 1847-ben felégették. Ezt Palmerston, az akkori külügyminiszter 1850-ben ürügyül használta fel arra, hogy az angol flottát Görögország ellen indítsa és ultimátumot küldjön a görög kormánynak. – Az angol–perzsa háború (1856–57) egyik szakasza volt annak az agresszív gyarmati politikának, amelyet Anglia a XIX. század közepén Ázsiában folytatott. A háború kirobbantására alkalmat adott Perzsia régensének 1856 októberi kísérlete Herát hercegség meghódítására. Az angol kormány ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy fegyveresen beavatkozzék Afganisztán és Perzsia ügyeibe azzal a céllal, hogy ezeket az országokat leigázza. Miután Perzsiának hadat üzent, csapatait Herátba küldte, de az indiai nemzeti felszabadító harcok (1857–59) megindulása arra kényszerítette, hogy Perzsiával sürgősen békét kössön. Az 1857 márciusi párizsi békeszerződésben Perzsia lemondott Herátra vonatkozó igényeiről. 1863-ban a várost az afganisztáni emír birtokaihoz csatolták. – 1838-ban az angol kormány háborút kezdeményezett Afganisztán ellen. Miután Angliának nem sikerült Afganisztánt politikája eszközévé tenni, elhatározta, hogy kegyencét, Sudzsa sahot katonai intervenció útján ülteti trónra. Az angol csapatok betörtek Afganisztánba, feldúlták és meghódították csaknem az egész országot és a sahot foglyul ejtették. De uralmuk nem volt hosszú életű: az 1841 novemberében kitört népfelkelés szétzúzta az angol csapatokat. 1842-ben az angolok még egyszer megkísérelték Afganisztán meghódítását, ismét sikertelenül. – *8 351 422 496*

[12] Az angol–kínai szerződést 1843 okt. 8-án a nankingi szerződés (1842) kiegészítéseként írták alá. A nankingi szerződést az első ópiumháború (1839–42) befejezése után erőszakolták rá Kínára. Ezzel a háborúval kezdődött meg Kína átváltoztatása elmaradt, feudális országból félgyarmati országgá. Az 1843. évi pótszerződés által az angolok Kínától újabb engedményeket csikartak ki: Kína köteles volt az angoloknak területenkívüliségi jogot és a kikötővárosokban településeket (settlements) biztosítani, továbbá az angolok javára a legnagyobb kedvezmény elvét alkalmazni. – 1858 júniusában Kína Tiencsinben kénytelen volt egyenlőtlen feltételekkel szerződést kötni Angliával, valamint Franciaországgal, Oroszországgal és az Egyesült Államokkal. E szerződés értelmében további kedvezményeket kellett adnia az illető államoknak. (V. ö. Marx: „A brit–kínai szerződés"; lásd 12. köt. 544–548. old.) – A Pejho torkolatában történt eseményeket (v. ö. 9. jegyz.) ürügyül használva Anglia és Franciaország 1860 nyarán megindította a harmadik ópiumháborút, elfoglalta Pekinget és Kína 1860 októberében kénytelen volt újabb egyenlőtlen szerződéseket aláírni, továbbá ratifikálni a tiencsini szerződést. A pekingi szerződések értelmében nagy hadisarcot kellett fizetnie Angliának és Franciaországnak, Tiencsint nyílt kereskedelmi kikötővé tenni, az angol és francia gyarmatok részére történő munkaerő toborzást engedélyezni és a Csiulung félsziget déli részét Angliának átengedni. – *9*

[13] 1856 októberében az angolok bombázták Kantont; ennek ürügyéül az szolgált, hogy a kantoni hatóságok elfogtak egy angol zászló alatt hajózó kínai csempészhajót, az „Arrow"-t. Kanton bombázása a második ópiumháború (v. ö. 10. jegyz.) előjátéka volt. – *9*

[14] L. C. Sulla, római hadvezér, aki az arisztokrácia érdekeit képviselő optimaták vezető alakja volt az ókori Rómában, a néppárt ellen harcolt a hatalomért. A harc azzal végződött,

hogy Sulla i. e. 82-ben Rómát elfoglalva teljhatalmú diktátorrá nyilvánította magát. Marx itt III. Napóleonra céloz. – *10*

[15] V. ö. Shakespeare: „A Midsummer-Night's Dream" II. felv. 1. szín. Titánia „szép váltott gyermeke" volt az oka Oberon ármánykodásának. Marx itt az 1860. évi angol–francia kereskedelmi szerződésre céloz (v. ö. 9. jegyz.), amely a két ország kapcsolatai ban bonyolult politikai intrikákhoz vezetett. – *11*

[16] A gabonatörvények, amelyeket a tory (v. ö. 93. jegyz.) kormány 1815-ben az akkori nagybirtokosok érdekében hozott, korlátozták, ill. megtiltották a gabonabehozatalt Angliába. A Nemzeti Gabonatörvény-ellenes Liga (National Anti-Corn-Law League), amelyet Cobden és Bright gyárosok alapítottak 1838-ban Manchesterben, teljes kereskedelmi szabadságot követelt és harcolt a gabonatörvények eltörléséért; a gabona árának csökkentése ugyanis feltétele volt a munkabér csökkentésének és a földbirtokos arisztokrácia gazdasági és politikai gyöngítésének. E harc eredményeként a gabonatörvények eltörlésére vonatkozó javaslatot 1846 júniusában elfogadták, ami az ipari burzsoázia győzelme volt a földbirtokos arisztokrácia fölött. A gabonatörvények eltörlése után a Liga feloszlott. – *12 328 429*

[17] „The Economist" – angol gazdasági és politikai hetilap, 1843 szeptemberétől jelenik meg Londonban, az ipari nagyburzsoázia lapja. – *14*

[18] John Bull (Bika János) költött személy, az angolok gúnyneve, az angol jellem megszemélyesítője. Arbuthnot pamfletja (1712) nyomán terjedt el a közhasználatban. – *14 99 301 347 417 439 527*

[19] Krími háború (keleti háború, orosz háború) – az 1853–56-os háború egyfelől Oroszország, másfelől az Anglia, Franciaország és Szardínia által támogatott Törökország között; a háború az 1856-os párizsi békével ért véget. (V. ö. még Marx cikkeit a krími háborúról; lásd 9–11. köt.) – Az ún. itáliai háborút (1859 ápr. 29-től júl. 8-ig) Franciaország és a Szárd Királyság viselte Ausztria ellen. III. Napóleon azzal az ürüggyel folytatta a háborút, hogy Itáliát felszabadítja az osztrák uralom alól; ténylegesen azonban hódító törekvései voltak. Az itáliai nemzeti felszabadító mozgalom fellendülésétől félve, és mert meg akarta akadályozni az egységes független olasz állam létrejöttét, júl. 11-én Szardínia bevonása nélkül megkötötte Ausztriával a villafrancai békét (v. ö. 26. jegyz.). – *16 43 52 90 103 115 135 154 166 169 190 220 224 270 366 392 407 413 417 428 429 453 561 580*

[20] Kisháború – a XVIII. és XIX. század katonai irodalmában szokásos kifejezés, amellyel egy reguláris hadsereg kisebb egységeinek a partizánok és az irreguláris csapatok tevékenységével kapcsolatos harci cselekményeit jelölték meg. – 1830-ban Franciaország háborút indított Algéria meghódítására; a háború megszakításokkal negyven éven át tartott, Algéria népe a francia hódítókkal szemben szívós ellenállást tanúsított. Csak 1871-ben sikerült Algériát teljesen francia gyarmattá tenni. – *16 25 152*

[21] Az itáliai háború során (v. ö. 19. jegyz.) a magentai csatában 1859 jún. 4-én a francia hadsereg megverte az osztrák csapatokat. A solferinoi ütközetben 1859 jún. 24-én az osztrák hadsereg a francia–szardíniai csapatoktól szenvedett vereséget. – *17 61 118 158 221 278 308 465*

[22] A Német Szövetség (Deutscher Bund), amelyet 1815 jún. 8-án létesítettek a bécsi kongresszuson (v. ö. 43. jegyz.) elfogadott Szövetségi Szerződéssel (Bundesakte), kezdetben 35, később 28 német fejedelemséget és 4 szabadvárost foglalt magában; 1866-ig állt fenn.

A Szovetség fenntartotta Németország feudális szétaprózottságát. A német államok képviselőiből álló, Ausztria elnökletével Majna-Frankfurtban ülésező kozos szovetségi gyúlés (Bundestag) a reakció fellegvárává lett. Az 1848-as forradalom veresége után megpróbálták a szovetségi gyúlés tevékenységét felelevenítem. – A Német Szovetség fegyveres erői nem alkottak egységes katonai szervezetet, hanem a Szovetségben részt vevő német államok hadseregeiből álltak. – *19 44 60 120 178 221*

[23] Austerlitznél 1805 dec. 2-án a szovetséges orosz és osztrák seregek vereséget szenvedtek I. Napóleontól. Jénánál a porosz hadsereg 1806 okt. 14-én dontő vereséget szenvedett, melynek kovetkeztében Poroszország kénytelen volt kapitulálni a napóleoni Franciaország előtt. Wagramnál 1809 júl. 5–6-án I. Napóleon nagy győzelmet aratott az osztrákokon. – *20 37*

[24] Gladstone költségvetéséről Marx a kovetkező cikkekben írt: „Feargus O'Connor – A kormány vereségei – A költségvetés." „Font sterlingek, shillingek, pennyk, vagyis osztály-költségvetések és ki húz hasznot belőluk?" „Zavargások Konstantinápolyban – A németországi asztaltáncoltatás – A költségvetés." „Szappan a népnek, konc a »Times«-nak – A koalíciós költségvetés." (Lásd 9. kot. 53–77. old.) – *22*

[25] Célzás IV. Frigyes Vilmos kiáltványára, amelyet Berlin népéhez 1848 márc. 19-én intézett és amelyet e szavakkal kezdett: „An meine lieben Berliner ..." (Kedves berlinieimhez. . .). – *36*

[26] A villafrancai békeszerződés, amelyet 1859 júliusában Ferenc József és III. Napóleon (a szárd király részvétele nélkul) kotottek (v. o. 19. jegyz.), előirányozta egy itáliai szovetség létesítését a pápa elnöklete alatt. Ehhez a szovetséghez csatolták az osztrák birtokban megmaradt Velencét is; Lombardia – Mantova és Peschiera kivételével – Franciaországé lett, ezt a teruletet III. Napóleon utóbb Szavojáért és Nizzáért cserébe Szardíniának adta; Parma, Modena és Toszkána hercegségekben a nép által megbuktatott monarchista kormányrendszert visszaállították. A villafrancai szerződés, amely Napóleon terveinek teljesen megfelelt, Itália nemzeti egységesítésének a feladatát nem oldotta meg; ellenkezőleg, elmélyítette Itália politikai szétforgácsoltságát és egyes részeiben fenntartotta az idegen uralmat. – Kékkonyvek (Blue Books) – az angol parlament időszakos dokumentumkozlő kiadványai. Elnevezésüket kék borítólapjukról nyerték. A XVII. sz. óta megjelenő kékkonyvek szolgáltatják a legfőbb hivatalos forrást Anglia gazdaságának és diplomáciájának történetéhez. – Kékkönyv az itáliai háborúról – utalás az említett háborúra vonatkozó diplomáciai dokumentumokra, amelyeket a porosz kormány 1859 júliusában a „Neue Preussische Zeitung"-ban nyilvánosságra hozott, majd az augsburgi „Allgemeine Zeitung" július 30–31-én újból kozólt. – *37 43 61 404 423 490*

[27] Bázeli béke – a Franciaország és Poroszország között 1795 ápr. 5-én megkötött különbéke. Poroszország ezzel kivált az első franciaellenes koalícióból; ennek oka részben a francia győzelmek, részben a koalíción belul, főként Ausztria és Poroszország között támadt súrlódások voltak. – A jénai csatára vonatkozólag lásd 23. jegyz. – *37*

[28] 1859 októberében II. Sándor és Vilmos régensherceg találkozott Boroszlóban. Noha hivatalosan nem beszéltek sem Poroszországban, sem Oroszországban arról, hogy a találkozásnak politikai célja lenne, mindkét ország sajtója hangsúlyozta a találkozás nagy politikai jelentőségét a két állam szovetségének megerősítése szempontjából. – *37*

[29] Eichhoff német szocialista 1859. évi cikkei és az 1860. évi bírósági eljárás leleplezte Stieber szerepét. Stieber, aki a kolni kommunista-perben koronatanúként szerepelt, hamis tanúvallomásaival próbálta bizonyítani a vádiratnak az ő kozreműködésével konst-

ruált anyagát. (Lásd Marx: „Leleplezések a kölni kommunista-perről"; 8. köt. 389–452. old.) – Humboldt említett levelei („Briefe an Varnhagen von Ense aus den Jahren 1827 bis 1858") élesen bírálták a porosz kormányt. – *38*

[30] Polüphémosz egyszemű óriás, aki a görög monda szerint egy szicíliai barlangban élt az Etna tűzhányó közelében és emberhússal táplálkozott. – Démétér–Ceres a termékenység és földművelés istennője a görög-római mitológiában. – *39*

[31] Szicíliai vecsernye – 1282 márc. 31-én, húsvét hétfőjén a vecsernye-harangozás előre megbeszélt jelére Palermóban népi felkelés tört ki a francia Anjouk uralma ellen. A felkelés során több ezer francia lovagot és katonát megöltek, s egész Szicília felszabadult az idegen elnyomás alól. – *40*

[32] Szaturnáliák – hétnapos örömünnep, amelyet Saturnus isten tiszteletére ültek az ókori Rómában; különösen a rabszolgák ünnepe volt, akiket ilyenkor megajándékoztak, asztalhoz ültettek, sőt kiszolgáltak. Később így neveztek mindenfajta elfajult, kicsapongó, vad mulatozást. – *41*

[33] II. Ferenc nápolyi király és kegyencei, látva a népnek a Bourbonok elnyomó politikája miatti fokozódó felindultságát, 1860 tavaszán Szicília különböző részeiben véres összecsapásokat provokáltak. Erre 1860 áprilisában népfelkelés robbant ki, zászlaján „Itália egységesítését" követelő jelszóval. Palermóban és Messinában kegyetlenül letörték a felkelést. A felkelők jelentős része azonban nem kapitulált és nemsokára csatlakozott Garibaldi Szicíliában partra szállt csapataihoz. – *41*

[34] „Nationalzeitung" – német napilap, 1848 ápr. 1-től 1915-ig jelent meg e címmel Berlinben; az 50-es években liberális irányzatú. – Badinguet – III. Napóleon gúnyneve, mely azért ragadt rá, mert 1846-ban egy Badinguet nevű kőműves ruháiban szökött meg a börtönből. – *42*

[35] „Bullier's Correspondence" – párizsi hírügynökség, amelyet a XIX. század 50-es éveiben alapítottak; később összeolvadt a Havas-ügynökséggel. – *42*

[36] A Preussisch-Deutscher Zollverein (Porosz–Német Vámegylet) porosz vezetés alatt álló német gazdaságpolitikai egyesülés volt a belső vámok kiküszöbölésére és a behozatali vámok közös szabályozására; 1834 jan. 1-én alakult meg Poroszországból és a Német Szövetség (v. ö. 22. jegyz.) 17 más államából; több mint 23 millió lakosú területre terjedt ki. Ausztria és néhány délnémet állam kívül maradt a Vámegyleten. – *42 171*

[37] Az 1814-es és 1815-ös párizsi békeszerződésekről van szó, amelyeket Franciaországgal a Napóleont legyőző hatodik és hetedik franciaellenes koalíció fő részvevői (Oroszország, Anglia, Ausztria és Poroszország) kötöttek. Az első szerződés értelmében, amelyet 1814 máj. 30-án írtak alá, Franciaország néhány határerődítmény és Nyugat-Szavoja kivételével elveszítette mindazokat a területeket, amelyeket az 1792-től 1814-ig tartó háborúkban hódított meg. A második szerződés értelmében visszaállították Franciaország 1790. évi határait, és keleti határánál Franciaország fontos stratégiai pontokat veszített, köztük Landau erődjét is. – *43*

[38] A. M. Gorcsakovnak a német államokban akkreditált orosz diplomáciai képviselőkhöz intézett 1859 máj. 27-i köriratát az „Allgemeine Zeitung" 1859 jún. 16-i száma közölte. – *44*

[39] Landwehr – eredetileg általános felfegyverzés, népfelkelés. A tulajdonképpeni Landwehr-rendszert a napóleoni háborúk idején fejlesztették ki a katonailag kiképzett hadkötelesek idősebb évfolyamainak hadi szolgálatba való bevonására. A tilsiti béke (1807 jún.)

után a Landwehr már komolyabb szerepet játszott és szoros kapcsolatban állt az állandó hadsereggel. A porosz Landwehr-rendszert Scharnhorst 1813 márc. 17-i tervezete szerint építették ki. Két korosztályra oszlott: 26–32 és 32–39 évesek; az utóbbiakat helyőrségi és megszálló csapatoknak szánták. A porosz törvények szerint a Landwehrt csak háborúban lehetett behívni. Az 1860-as hadseregreform következtében a Landwehr elvesztette jelentőségét. – *44 53 199*

[40] Az Oroszország és Poroszország közötti 1714-es szövetségi és garancia-szerződésről van szó. E szerződés értelmében Kelet-Pomerániát és Stettint Poroszország kapta. A szerződést az északi háború alatt (1700–21) kötötték meg, amikor Oroszország és Svédország egymás ellen harcoltak. Oroszország arra törekedett, hogy a németországi svéd birtokok felosztásával Poroszországot a maga oldalára állítsa. – *46*

[41] A hétéves háború (1756–63) az európai államok két koalíciója, az angol–porosz és a francia–orosz–osztrák koalíció között folyt. Egyik fő oka Anglia és Franciaország vetélkedése volt a gyarmati főhatalomért. A két hatalmi csoport közötti harcok elsősorban amerikai és ázsiai területeken, valamint a tengeren, az európai harcok pedig főként a különböző német államok között folytak. A háború során Kelet-Poroszországot és Sziléziát orosz és osztrák csapatok szállták meg és Poroszországot összeomlás fenyegette. De amikor Erzsébet cárnő halála után (1762) III. Péter jutott trónra, fordulat állott be Oroszország külpolitikájában: III. Péter cár békét kötött Poroszországgal, s ez lehetővé tette, hogy Poroszország 1763-ban megkösse Ausztriával a hubertusburgi békét, melynek értelmében megtarthatta Sziléziát. – *46*

[42] Lengyelországot 1772-ben, 1792–93-ban és 1794–95-ben Oroszország, Poroszország és Ausztria osztotta fel egymás között. Oroszország litván, belorusz és ukrán területeket kapott, Poroszország annektálta a tengerparti részt, Nagy-Lengyelországot, Mazovia egy részét Varsóval stb., Ausztria pedig Nyugat-Ukrajnát és Kis-Lengyelország egy részét. E három felosztás után Lengyelország független állami léte megszűnt. 1814–15-ben a bécsi kongresszus határozatai megerősítették Lengyelország felosztottságát. – *46 548*

[43] A bécsi kongresszuson (1814–15) Ausztria, Anglia és a cári Oroszország megváltoztatták Európa térképét a monarchiák restaurálása céljából. A kongresszus határozata értelmében a Rajna jobb- és balpartján fekvő területeket, valamint Észak-Szászországot Anglia, Ausztria és Franciaország ellenkezése ellenére Poroszországhoz csatolták. – *46*

[44] „Correspondence respecting the Affairs of Italy from the Signing of Preliminaries of Villafranca to the Postponement of the Congress". E Kékkönyv (v. ö. 26. jegyz.), amely két kötetben jelent meg, magában foglalja az itáliai helyzetre vonatkozó 1859 július és 1860 április közötti diplomáciai levelezést. – *46*

[45] III. Napóleonnak a Rajna balpartjára támasztott igényeiről van szó; ezt a partvonalat a francia uralkodó körök képviselői már a XVII. században Franciaország keleti „természetes határá"-nak nevezték. (Lásd Engels „A Pó és a Rajna", valamint „Szavoja, Nizza és a Rajna" c. cikkeit; 13. köt. 237–277. és 553–589. old.) – *47*

[46] A kurhesseni kérdésre vonatkozóan lásd Marx „Nyugtalanság Németországban" c. cikkét; 13. köt. 521–525. old. – *47*

[47] „Le Constitutionnel" – francia napilap; 1815-től 1870-ig jelent meg Párizsban. A 40-es években a mérsékelt orléanisták lapja, 1848–49-ben a L. A. Thiers vezette ellenforradalmi burzsoázia újsága, 1851 decembere után bonapartista. – *50*

[48] Vilmos porosz régensherceg 1860 februárjában levelet írt Albert hercegnek, az angol királynő férjének; ebben egyetértését fejezte ki Angliának azzal a javaslatával, hogy Ang-

lia, Ausztria és Poroszország kossenek szovetséget, amelyhez remélhetóleg Oroszország is csatlakozik. Az angol javaslatot fóként a Rajna balpartján fekvő német teruletek megszerzésére irányuló francia torekvések erősodése, valamint Szavojának és Nizzának Franciaországhoz való csatolása hívta életre. – *51*

[49] A Hunkjar Szkeleszi-i szerződés Oroszország és Torokország kozott jott létre 1833 júl. 8-án, miután előzőleg orosz csapatok érkeztek Hunkjar Szkeleszibe, a Boszporusz térségébe, hogy segítséget nyújtsanak a szultánnak a lázadó egyiptomi alkirály, Mehmed Ali seregei ellen, aki már a torok fővárost fenyegette. 1833 májusában Anglia és Franciaország kozbenjárására békeszerződést kotott a Porta Mehmed Alival, aki megkapta Szíriát és Palesztinát A szultánt tehát kozvetlen veszély már nem fenyegette, de a cári diplomácia, a feszult helyzetet és az orosz csapatok torokországi jelenlétét kihasználva, rábírta a Portát, hogy védelmi szovetséget kosson Oroszországgal. A Hunkjar Szkeleszi-i szerződés ezt a védelmi szovetséget egy titkos záradékkal pecsételte meg, amelyben Torokország kotelezte magát, hogy orosz hadihajókon kívul semmiféle más idegen hadihajót nem ereszt át a tengerszorosokon. – *51*

[50] Downing Street – londoni utca, ahol az angol miniszterelnokség és számos kormányhivatal székhelye van. – *52 394 447*

[51] „Baltische Monatsschrift" – német nyelvu havi folyóirat, 1859-től 1913-ig jelent meg Rigában (majd beolvadt a tallinni „Deutsche Monatsschrift fur Russland"-ba). – *53*

[52] 1849 tavaszán, a Római Koztársaság védelme idején Garibaldi onkéntes osztaga – miután ápr. 30-án visszaverte a francia intervencióosok támadását – a délen működő nápolyi hadsereg ellen fordult. Máj. 6–7-én a garibaldisták Palestrinánál szétverték e hadsereg 5000 főnyi élcsapatát, s ezzel meghiúsították Róma ellen tervezett támadásukat. Máj. 17–20-án Garibaldi csapatai Velletri térségében merész manőverekkel megfutamították és a határig visszavetették a nápolyi hadsereget. E győzelem után Garibaldit visszahívták Rómába, amelyet újra támadással fenyegettek a franciák. Az 1859. évi itáliai háború során (v. o. 19. jegyz.) alpesi vadászaival Garibaldi sikeresen harcolt számbeli folénnyel rendelkező osztrák csapatok ellen – *56*

[53] 1860 jún. 16-án és 17-én a porosz régensherceg és más német fejedelmek Baden-Badenben találkoztak III. Napóleonnal. A találkozás nem váltotta be III. Napóleon reményeit, aki abbeli torekvésében, hogy a Rajna balpartján fekvő német teruleteket magához ragadja, lankadatlanul igyekezett a kis német államok rovására Poroszországgal megegyezésre jutni. – *59 118*

[54] Anglia és Szardínia kormányai szolgalelkű politikát folytattak III. Napóleonnal szemben, hogy sikerüljön Franciaországgal kulonszovetségre lépniok. – Quasimodo – V. Hugo „Notre-Dame de Paris" („A párizsi Notre-Dame") c. regényének szereplője; általános használatban: ocsmány és fortelmes torzalak. – *61*

[55] 1857 szept. 25-én Stuttgartban találkozott III. Napóleon és II. Sándor; a megbeszélésen nem jott létre diplomáciai megállapodás, de megmutatkozott Oroszország és Franciaország torekvése az egyuttmúkodésre. – *61*

[56] Rajnai Szovetség (Rheinbund) – dél- és nyugat-németországi államok szovetsége, amely 1806 júliusában jott létre I. Napóleon védnoksége alatt; kezdetben 16 állam vett részt benne, később Ausztria és Poroszország kivételével valamennyi német állam, amelyek valójában a napóleoni Franciaország vazallusai voltak. 1813-ban Napóleon németországi vereségei után a Rajnai Szovetség széthullott. – *61*

[57] A társadalom holland megváltójának Marx III. Napóleont nevezi, akinek az apja, Louis Bonaparte, I. Napóleon bátyja, 1806-tól 1810-ig Hollandia királya volt. – *61*

[58] Utalás a Szent Szövetség kongresszusaira. A Szent Szövetség az ellenforradalmi hatalmak egyesülése volt. 1815 szept. 26-án alakították I. Sándor cár kezdeményezésére a Napóleon felett győztes hatalmakból; a szövetség magvát Oroszország, Ausztria és Poroszország képezte. Az uralkodók kötelezték magukat egymás kölcsönös támogatására, ha bárhol forradalom törne ki. Az 1818-ban tartott aacheni kongresszus megerősítette Európának a bécsi kongresszuson (v. ö. 43. jegyz.) megállapított állami rendjét, és megújította a régi rend fenntartására és a nemzeti és forradalmi felszabadító mozgalmak elnyomására kotott szövetséget. Az 1820–21-es troppaui és laibachi kongresszus határozata alapján osztrák csapatokat küldtek Itáliába a nápolyi és torinoi forradalmi és nemzeti mozgalom elfojtására. Az 1822-es veronai kongresszus határozatot hozott arról, hogy Franciaország állítsa helyre az abszolút királyságot Spanyolországban. – *61 164 343 347 404 445*

[59] 1860 jún. 15-én About-nak egy brosúrája jelent meg, amely eredetileg „III. Napóleon és Poroszország" címet viselte; a badeni összejövetelre való tekintettel azonban a címet a következőképpen kellett megváltoztatni: „La Prusse en 1860". – *62*

[60] A „III. Napóleon császár és Poroszország" c. cikkről van szó, amelyben Marx kivonatokat közöl About pamfletjából. E cikk kiadásunkban nem szerepel, minthogy nem tartalmazza Marxnak egyetlen kommentárját, vagy megjegyzését sem. – *62*

[61] „Volonté générale" (általános akarat) – v. ö. Rousseau: „Contrat social. . ." – *63*

[62] „The Times" – a legtekintélyesebb angol napilap, konzervatív irányú; 1785-ben alapították Londonban „Daily Universal Register" címmel, 1788 óta jelenik meg „The Times" címmel. – *64*

[63] Horse Guards az angol lovastestőrségnek és törzsszállásainak elnevezése. Ugyanígy hívják azt az épületet a londoni Whitehallban, amely egykor a lovastestőrség laktanyája volt, és amely ma az angol hadsereg főparancsnokának székhelye; ilyenformán a név egyúttal a legfőbb katonai hatóság szinonímájává vált. (Lásd még Marx és Engels „Az angol hadügyről" c. cikkét; 10. köt. 579. old.) – *64 91 94 213 246 267*

[64] „The Manchester Guardian" – angol napilap, 1821-től jelenik meg; a szabadkereskedők (free-traderek), majd a liberális párt lapja; 1959 óta „The Guardian" címmel jelenik meg. – *65*

[65] „The Army and Navy Gazette" – angol hetilap, 1860-tól 1921-ig jelent meg Londonban; a hadügyminisztérium félhivatalos lapja. – *65*

[66] Indiában 1857 tavaszán nagy népi felkelés tört ki a brit gyarmati uralom ellen; a felkelés a bengáli hadsereg bennszülöttekből álló, ún. szipoj-(szipáhí-)egységeiben kezdődött és rohamosan kiterjedt Észak- és Közép-India legnagyobb kerületeire; a felkelés fő ereje a parasztok és a városi szegény kézművesek voltak, a mozgalom vezetése általában a helyi földesurak kezébe került. Az egységes irányítás hiánya, a helyi szétforgácsoltság, a lakosság etnikai, vallási és kaszt-megosztottsága és az angolok katonai-technikai fölénye miatt a felkelés 1859-ben vereséget szenvedett. – *67 117 430*

[67] „Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the Half Year ending 30th April 1860". – *70*

[68] A pamut- és gyapjúfonodák, valamint pamut- és gyapjúfeldolgozó ipartelepek tanoncainak és más alkalmazottainak egészség- és erkölcsvédelme érdekében hozott torvény. – *71*

[69] A korlátolt felelősségről szóló törvény; 1855-ben hozták. – *73*

[70] Részvénytársasági törvény; 1845-ben hozták. – *74*

[71] Az említett levelet Garibaldi 1860 nyarán írta egyik barátjához, a Marx által is ismert angol Greene-hez. A levélből félreérthetetlenül kitűnik, hogy Garibaldi III. Napóleon politikájától függetlenül kívánta vezetni az olasz nép felkelését, a nemzeti egység kivívásáért és az idegen uralom lerázásáért folyó harcot. – *81*

[72] Arról a liberális-monarchista irányzatú politikai szervezetről van szó, amelyet 1856-ban G. Pallavicini és La Farina, C. Cavour egyik ügynöke Torinóban és más városokban a szavojai dinasztia uralma alatt álló egységes Olaszország megteremtése érdekében alapított. Garibaldi, aki e Nemzeti Szövetségben a forradalmi szárnyat képviselte, szintén tevékenyen részt vett a szervezetben, de a döntő szerepet mindvégig Cavour hívei játszották. – *83*

[73] 1859 őszén Parmában, Modenában, Toszkánában és Romagnában felélénkült a Piemonttal való egyesítésért folytatott mozgalom. Ideiglenes kormányok alakultak, amelyek már jelentős hadseregekkel rendelkeztek. Garibaldi, e hadseregek közös vezére, okt. 5-én felhívást intézett egész Itália lakosságához, országos gyűjtést szervezett fegyvervásárlásra és kijelentette, hogy kész felszabadító hadjáratot indítani a két szicíliai királyságba. – *83*

[74] „Report of the Commissioners appointed to consider the Defences of the United Kingdom together with the Minutes of Evidence and Appendix etc." – *85*

[75] A krími háború alatt (v. ö. 19. jegyz.) Szevasztopolt angol, francia, török és szardíniai csapatok ostromolták. Szevasztopol hősi védelme 349 napig tartott (1854–55). A harcok a város legnagyobb részét elpusztították. (V. ö. még Marx cikkeit a krími háborúról; lásd 9–11. köt.) – *85 308*

[76] Charing Cross – emlékmű London központjában. – *87*

[77] „The Cornhill Magazine" – havonta megjelenő angol irodalmi folyóirat, 1860-ban alapították Londonban. – *87*

[78] A „Papers, 1858–1860, respecting past or apprehended Disturbances in Syria" c. Kékkönyv (v. ö. 26. jegyz.) a szíriai keresztény maroniták között 1860-ban rendezett vérfürdőt tárgyalja. Május végétől július elejéig a szíriai mohamedán drúzok török csapatok segítségével a maronita lakosságú városok és falvak közül sokat felégettek és több ezer embert megöltek. A vérfürdőt francia ügynökök és a török kormány provokálták. A francia kormány ezeket az eseményeket kihasználva megszállta Szíriát, azonban 1861-ben Anglia, Oroszország és Ausztria nyomása alatt kénytelen volt csapatait kivonni Szíriából. – *89*

[79] A feledés folyója, a Léthé, a görög mitológia szerint az alvilágban folyt s vizétől a holtak elfelejtették a földön átélt szenvedéseiket. – *90*

[80] 1859 december végén III. Napóleon sugalmazására egy brosúra jelent meg Franciaországban (La Guéronnière: „Le Pape et le Congrès" [„A pápa és a kongresszus"]); a klerikálisok ebben a császárnak a pápa világi hatalma gyöngítésére irányuló törekvését látták. Miután IX. Pius a következő évben a brosúrát egy enciklikában határozottan elítélte, a katolikus főpapság kampányt indított a császár ellen. – *90*

[81] „Régi pártok" (anciens partis) – így nevezték Franciaországban a legitimisták és az orléanisták monarchista pártjait, amelyek a XIX. sz. első felében alakultak. A legitimisták

pártja, amely a nagybirtokosokat egyesítette, a Bourbon-ház visszaállítását követelte: az orléanisták pártja, amely a júliusi monarchia alatt uralkodott, a nagy finánc- és ipari tőke képviselőit egyesítette, akik a Bourbonok legfiatalabb ágának, az Orléans-háznak a helyreállítását követelték. – *90 108*

[82] A Német Nemzeti Egyletet (Deutscher Nationalverein) 1859 szept. 15–16-án alapították Majna-Frankfurtban, a német államok liberális burzsoáziája képviselőinek kongresszusán. Az Egylet szervezői azt a célt tűzték maguk elé, hogy Ausztria kivételével egész Németországot egyesítik Poroszország hegemóniája alatt. A Német Nemzeti Egylet 1867-ben feloszlott. – *91 164 548*

[83] 1860 júl. 26-án I. Ferenc József, Ausztria császára és Vilmos porosz régensherceg találkoztak Teplitzben. Az osztrák császár igyekezett biztosítani Poroszország segítségét arra az esetre, ha újabb háborúra kerülne sor Franciaország és Szardínia ellen. Szóbeli megállapodás jött létre arra nézve, hogy közösen lépnek fel III. Napóleonnal szemben, amennyiben Svédországot, Belgiumot, Hollandiát, vagy a német államokat megtámadná. – *91 118*

[84] A XIX. sz. 40-es éveinek elején Anglia és Franciaország nyomására Törökország újjászervezte Libanon közigazgatását; két közigazgatási kerületre osztotta, amelyek élén egy drúz és egy maronita kormányzó állt, akik a bennszülött feudális nemesség érdekeit képviselték. Libanon a török birodalom keretein belül bizonyos autonómiára tett szert a törvénykezés, pénzügyigazgatás stb. területén. A libanoni piacért folytatott harcukban az európai hatalmak szították a vallási ellentéteket a drúzok és a maroniták között (Anglia a drúz, Franciaország pedig a maronita feudális nemességet támogatta). – *91*

[85] Az 1688-as államcsíny után Angliában megerősödött az alkotmányos monarchia, amely a földbirtokos nemesség és a finánccburzsoázia kompromisszumán alapult. Az 1689-ben elfogadott Bill of Rights (Jogok törvénye) és más dokumentumok még jobban korlátozták a király jogait a parlament javára. – *91*

[86] 1858 júliusában az angol parlament „India jobb igazgatása" érdekében új India Billt (India-törvényjavaslatot) fogadott el. Ennek értelmében India a Korona hatalma alá került és a Kelet-Indiai Társaságot (v. ö. 398. jegyz.) feloszlatták. A törvényjavaslat előirányozta egy India-ügyi tanács létesítését azzal a feladattal, hogy tanácskozó szerv szerepét töltse be az indiai ügyekkel foglalkozó minisztérium keretében. India főkormányzója az „alkirály" címet kapta, de valójában csak a londoni India-ügyi miniszter akaratának végrehajtója volt. – *91 107 437*

[87] Seven Dials – régebben rossz hírű londoni városnegyed és tér. – *97*

[88] Buckingham-palota – az angol királyi palota Londonban. – *97*

[89] A francia lapok nyilvánosságra hoztak egy levelet, amelyet III. Napóleon 1860 júl. 29-én intézett a londoni francia követhez, Persignyhez. Ebben a francia császár tagadja Anglia iránti ellenségességét, s ilymódon próbálja a külpolitikájával szemben Angliában táplált bizalmatlanságot és gyanút eloszlatni. (V. ö. e kötet, 108. old.) – *99 108 125*

[90] Nagy Péter végrendelete hamisított dokumentum; Oroszország elleni propagandacélokat szolgált. Már 1797-ben elterjedt Nyugat-Európában az a hír, hogy létezik ilyen „végrendelet". 1812-ben a francia Lesur „Des progrès de la puissance russe, depuis son origine jusqu'au commencement du XIXe siècle" (Az orosz hatalom növekedéséről, kezdetétől a XIX. sz. elejéig) c. könyvében ismertette ezen állítólagos végrendelet tartalmát. 1836-ban Gaillardet okmányszerűen tette közzé „Mémoires du Chevalier d'Eon" (D'Eon

lovag emlékiratai) c. konyvében. A múlt század derekán széles korokben meg voltak győződve ennek az okiratnak a valódiságáról. – *101*

[91] A lunéville-i különbékét 1801 febr. 9-én kötötte Franciaország és Ausztria az ún. második koalíció (Nagy-Britannia, Oroszország, Ausztria, Nápoly és Törökország) Napóleon elleni háborúja idején. Ausztria kivált a koalícióból, elismerte a campoformioi béke (1797) feltételeit, valamint az újonnan alakult Ligúriai és Helvét Köztársaságot. – *102*

[92] A Heszperidák kertje – a görög mitológia szerint a távoli nyugaton van, ahol Atlasz és az Éj leányai (Heszperidák, Heszperiszek) őrzik az aranyalmát termő fát. – *104*

[93] A Liberális Párt az 50–60-as évek fordulóján alakult a whigekből (a városi ipari tőkések pártja), a manchesteristákból (a szabadkereskedelem hívei) és a peelistákból (R. Peel hívei, mérsékelt toryk); a Liberális Párt vette át az angol kétpártrendszerben a whigek szerepét a toryk (a földbirtokos és finánctarisztokrácia pártja) helyébe lépő Konzervatív Párttal szemben. – *106 117 373 392 407 408 422 429 456 481 495 518 537 542*

[94] A St. Stephen's Chapelben (Szent István kápolna) tartotta uléseit az angol Alsóház 1547-től az épület 1834-ben történt leégéséig; később is gyakran „St. Stephen's" néven említették az Alsóházat. – *106*

[95] 1860 augusztusában Angliában olyan India Billt (India-törvényjavaslatot) fogadtak el, amelynek értelmében az indiai hadseregnek régebben a Kelet-Indiai Társaság (v. ö. 398. jegyz.) parancsnoksága alatt álló európai kontingensét angol királyi csapatokká alakították át. Az indiai hadseregben az angol katonák számát jelentősen emelték. E törvényt az 1857–59-es indiai felkelés (v. ö. 66. jegyz.) leverése után fogadták el, s célja az indiai közigazgatás újjászervezése, illetve az indiai angol uralom megszilárdítása volt. – *107*

[96] Azokról az előkészületekről van szó, amelyeket a francia kormány 1860-ban a Szíria elleni fegyveres beavatkozás érdekében tett avégből, hogy oda befészkelődjék. A francia kormány, amely az 1860 tavaszán és nyarán lejátszódott szíriai eseményeket (v. ö. 78. jegyz.) ürügyül használta fel, megkapta Oroszország és Anglia beleegyezését ahhoz, hogy csapatait Szíriába küldje, ahol 1861 júniusáig maradtak. – *108*

[97] „Robert Macaire" címmel 1834-ben a híres francia színész, Frédérick Lemaître, valamint két drámaíró, B. Antier és Saint-Amand (Jean-Armand Lacoste) vígjátékot írt. R. Macaire, a darab hőse, a minden hájjal megkent üzletember típusa, akinek alakjában a szerzők élesen bírálják a pénzarisztokráciát, s a júliusi monarchia idején erősen lábra kapott korrupciót. – *108*

[98] Lombardiáról van szó, amelyet Franciaország a villafrancai békekötés után Piemontnak adott át (v. ö. 26. jegyz.), továbbá Romagnáról, valamint Parma, Modena és Toszkána hercegségekről, amelyeket az 1860 márciusi népszavazás eredményeként Piemonthoz csatoltak (v. ö. 9. jegyz.). – *114*

[99] „Partant pour la Syrie" (Fel Szíriába; szószerint: Szíriába útra kelve) – I. Napóleon egyiptomi hadjárata idején keletkezett dal; zenéjét állítólag Hortense, Hollandia királynéja, III. Napóleon anyja szerezte; a dalt gyakran énekelték III. Napóleon ünnepségein. – *116*

[100] Assemblée des notables (előkelők gyűlése) – Franciaországban a három rend (papság, nemesség, polgárság) legelőkelőbb tagjainak választott gyülekezete, a király hívta össze

válságos időpontokban. A gyulésnek csupán tanácskozási jogkore volt. Marx az 1787-es assemblée des notables-ra utal, amelyet XVI. Lajos uralma idején a sulyos pénzugyi nehézségek miatt hívtak össze. – *120*

[101] Mark Lane – londoni gabonatőzsde. – *122 133*

[102] „The Gardeners' Chronicle and Agricultural Gazette" – angol mezőgazdasági folyóirat, 1841 óta jelenik meg Londonban. – *123*

[103] „The Freeman's Journal and Daily Commercial Advertiser" – ír napilap, 1763-tól 1924-ig jelent meg Dublinben. A 40 -50-es években az Angliával való unio megszuntetéséért és az ír bérlők védelméért szállt síkra. – *123*

[104] „The Independent" – ír lap, 1830 óta hetenként kétszer jelent meg Wexfordban. – *123*

[105] 1860-ban Franciaország javasolta, hogy Spanyolországot ismerjék el hatodik nagyhatalomnak. A tervet, amely Anglia ellenállásával találkozott, elvetették. – *124*

[106] „Az angol onkéntes lovészek szemléje" c. cikket első ízben az „Allgemeine Militarzeitung"-ban kozolték, amely a német tisztek és katonai hivatalnokok társaságának sajtóorgánumaként 1826-tól 1902-ig jelent meg Darmstadtban és Lipcsében. A lap 1860-tól 1864-ig Engelsnek még a kovetkező cikkeit kozolte: „Egy angol onkéntes szemle", „Anglia fegyveres erői Németországgal szemben". A szerkesztőség Engels cikkeit rendszerint „F. E." jelzéssel tette kozzé. Az „Angol onkéntes lovészek szemléje" c. cikket Engels lefordította angolra és jelentéktelen változtatásokkal megjelentette a „Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire" c. angol katonai hetilapban, amely ezzel az írással az onkéntesekről Engels tollából egy cikksorozatot kezdett kozolni. Ezek a cikkek később az „Essays addressed to Volunteers" („Értekezések onkéntesek számára") c. gyűjteményben is megjelentek. – *126*

[107] Segédtiszt (adjutáns) – az onkéntes zászlóaljakban a katonai kiképzés szolgálatában álló instruktor, a reguláris hadsereg tisztje, akit a keruleti parancsnok ajánlására a torzskar nevez ki. – *126 284*

[108] Polgárőrség – Poroszországban az 1848 márciusi forradalom után létesult; a vagyonos polgárság képviselőiből állt, határozott szervezete nem volt, tagjai nem részesültek katonai kiképzésben. A félénkké vált liberális polgárság által célul kitűzott „nyugalom és rend" fenntartására szolgált. Amikor az ellenforradalom 1848 novemberében támadásba ment át, a polgárőrséget feloszlatták. – *127*

[109] „Russzkij Invalid" – az orosz hadugyminisztérium lapja; 1813-tól 1917-ig jelent meg Szentpétervárott, 1816-tól kezdve naponta. – *135*

[110] Rájáknak nevezték a torok birodalom területén élő meghódított nem-mohamedán lakosokat. – *136*

[111] Hátt-i-humájun (császári irat) – a hátt-i-serif (szultáni rendelet) kiegészítésére 1856-ban adta ki a szultán ezt a rendeletet, melyben a régi rendelet hiányait pótolja és újabb jogokat biztosít alattvalóinak. – A hátt-i-serif-et 1839-ben adta ki Abdul Medzsid szultán, s tulajdonképpen alkotmánytervezet volt, amelyben vallási és nemzetiségi különbség nélkül vallási és politikai szabadságot ígér népének, hogy a Balkán-félsziget forrongásait és lázadásait lecsillapítsa. Az okmányt a nagyvezír, Resid pasa olvasta fel az európai nagyhatalmak kovetemek jelenlétében. – *136*

[112] Kasszandra – gorog mitológiai alak, Priamosz trójai király leánya, akinek baljóslatait senki sem hitte el. – *138 522*

[113] Miután a Római Koztársaság 1849-ben a francia intervenció kovetkezményeként osszeomlott, a francia megszálló csapatok 1870-ig Rómában maradtak. – *139*

[114] Brown Bessnek nevezték az angol hadseregben a XVIII. században és a XIX. század elején a simacsovu kovás závárzatú puskát. – *143 152 184*

[115] Szent háborúnak nevezték az algériaiak felszabadító háborújukat, amelyet Abd el Kader vezetésével a francia hódítók ellen folytattak, s amely 1832-től 1847-ig tartott. Abd el Kadernek sikerult az arab torzseket egyesítenie, s eredményes harcaival elérte, hogy a franciák 1834-ben – néhány partmenti város kivételével – kénytelenek voltak Nyugat-Algériát fuggetlen arab államként elismerni. A francia gyarmatosítók azonban az Abd el Kaderrel kotott megállapodásokat megszegve minduntalan betortek Nyugat-Algériába, s 1839–44 kozott makacs ellenállás után meg is hódították. Abd el Kader kénytelen volt Marokkóba visszavonulni, de 1845-ben ismét élére állt egy nyugat-algériai felszabadító tomegfelkelésnek, amelynek vérbefojtása után partizánharcot folytatott a Szahara oázisai felől, egészen 1847-ig, amikor elfogták. Az algériai nép nemzeti felszabadító harcai azonban ezután sem értek véget. – *153*

[116] A remplacement (helyettes-állítás) rendszere a francia hadseregben sokáig elterjedt szokás és a vagyonos osztályok egyik kiváltsága volt. A katonai szolgálatra behívottak bizonyos *osszeg ellenében* helyettest *fogadhattak*. A *francia forradalom idején megtiltották* a helyettes-állítást, I. Napóleon azonban ismét torvényerőre emelte. 1855-től a helyettest (amennyiben nem volt kozeli hozzátartozója a behívott személynek) állami szervek jelolték ki, s a helyettesítésért kifizetett osszeg „a hadsereg javadalmi alapját" gazdagította. A helyettes-állítási rendszert 1872-ben szuntették meg Franciaországban. – *153*

[117] A palestroi utkozetben 1859 máj. 30-án és 31-én (v. o. 19. jegyz.) a francia és szardíniai csapatok megverték az osztrák csapatokat. – *158*

[118] „Revue des deux Mondes" – francia félhavi történelmi, politikai, irodalmi és művészeti folyóirat, 1829-től jelent meg Párizsban (e címmel 1945-ig). – *162*

[119] Az orosz cár, Ausztria császára és a porosz régensherceg 1860 októberében találkoztak Varsóban, hogy Ausztria, Poroszország és Oroszország egymáshoz való kozeledésével megakadályozzák Itália egyesítését és szembeforduljanak III. Napóleon kulpolitikájával, amely II. Viktor Emánuelt, Szardínia királyát támogatta. – *164 171 177*

[120] 1859 márc. 3-án Párizsban Oroszország és Franciaország titkos szerződést írt alá, amelynek értelmében Oroszország arra kotelezte magát, hogy jóindulatú semlegességet tanúsít Franciaországgal szemben, ha háború torne ki egyfelől Franciaország és Szardínia, másfelől Ausztria kozott. Ennek ellenében Franciaország ígéretet tett, hogy napirendre tűzi az 1856-os párizsi békeszerződés ama cikkelyeinek a revízióját, amelyek korlátozták Oroszország szuverenitását a Fekete-tengeren és Besszarábia egy részétől megfosztották. Miután Oroszország teljesítette a rárótt kotelezettségeket, III. Napóleon, aki a szerződést minden vonatkozásban a maga hasznára fordította, megszegte ígéretét és ezzel hozzájárult a két ország viszonyának megromlásához. – *166*

[121] A gothai pártot 1849 júniusában jobboldali liberálisok, az ellenforradalmi nagyburzsoázia képviselői alapították, akik a frankfurti nemzetgyűlést elhagyták, amikor a nemzetgyűlés baloldali tobbsége birodalmi régenstanács megalakítása mellett dontott, mert IV. Frigyes

Vilmos porosz király a nemzetgyűlés felkínálta császári koronát vonakodott elfogadni. A gothai párt, félve a forradalom győzelmétől, azt tűzte ki feladatául, hogy egész Németországot – Ausztria nélkül – a Hohenzollernok Poroszországának vezetése alatt egyesítse. A párt vezetői Dahlmann, Simson, Bassermann, Gagern, Brüggemann, Mathy és mások voltak. – *166*

[122] Via sacra (Szent út) – a régi Rómának az az útja, amelyen a győzelmesen hazatérő csapatok diadalmenetben végigmentek; a „via sacra" kifejezés átvitt értelemben győzelmes hadjáratot jelent. – *169*

[123] Garibaldi 1860 szept. 10-én felhívást intézett Palermo lakosságához. – Quirinal – Róma egyik halma a hét közül; ezen épült a királyi palota. – *170*

[124] Garibaldi nem bocsátotta el Türr Istvánt az aktív szolgálatból, mindössze szabadságra küldte 1860 júliusában, mert egészségi állapota Palermo bevétele óta egyre romlott. Türr a franciaországi Aix-les-Bains-ban gyógykezeltette magát s egyúttal politikai megbízatásokat is végrehajtott Párizsban (Türr a monarchista vezető körökben is népszerű volt). Hamarosan visszatért Szicíliába és átvette a XV. hadosztály vezetését, s a további hadműveletekben is aktívan részt vett, egészen a hadjárat befejezéséig. – Egy dalmáciai expedíciónak sem politikai, sem stratégiai-katonai feltételei nem voltak meg – a magyar emigránsok természetesen szívesen vették volna. A terv valószínűleg Türr szabadsága idején adott nyilatkozatai alapján került Marx cikkébe. Türrnek Torinóban sugalmazták, hogy Bécs számoljon egy esetleges magyar felkeléssel – olaszok által támogatott magyar emigránsok akcióival. – *170*

[125] Palais Royal (királyi palota) – 1643-tól XIV. Lajos rezidenciája, majd 1692-től a Bourbonok orléans-i ágának tulajdona. A XVIII. sz. végén árkádjai alatt üzleteket, az épületben színházat és mulatóhelyeket, kertjében sétányt létesítettek; a Palais Royal, kivált a francia forradalom idején, a közélet egyik központja lett. A XIX. század 50-es éveiben Napoléon-Joseph Bonaparte herceg (Plon-Plon) rezidenciája volt. – *170*

[126] Téves értesülésen alapulhat az, hogy Kossuth felkereste Garibaldit. Kossuth ugyan 1860 szeptemberében elhagyta Londont, de nem Garibaldihoz utazott Nápolyba, hanem Torinóba, Klapkával és Telekivel. Szept. 11-én a magyar emigráns vezetők megegyeztek a piemonti kormányfővel, s Cavour arra kérte Kossuthot, beszélje le a Rómát megtámadni szándékozó Garibaldit tervéről. Erről írt szept. 14-én Kossuth Garibaldinak és Türrnek. E leveleket külön futár (Kupa ezredes) vitte Nápolyba, de válaszolatlanul maradtak. – Kossuth útja nem járt kudarccal, mert Cavour kedvező lehetőségeket ígért – egy újabb olasz–osztrák háború esetére. Ez nem történt meg, de Kossuth továbbra is makacsul hitt a szeptemberi torinoi egyezkedés megvalósulásában. – *171*

[127] „L'Opinion nationale" – francia napilap, 1859-től 1874-ig jelent meg Párizsban. – *171*

[128] Poroszország és Ausztria 1853 febr. 19-én Berlinben kereskedelmi szerződést kötöttek, amely nagy részében megszüntette azokat a vámsorompókat, amelyek a két ország közötti kereskedelem fejlődését gátolták. – *171*

[129] 1860 okt. 20-án a magyar ókonzervatív arisztokratákkal folytatott hosszas tárgyalás után Ferenc József kibocsátotta az ún. októberi diplomát, amely bizonyos autonómiát biztosított a birodalom egyes tartományainak. A régi kormányszékek jogkörét illetően formailag visszatértek az 1847-es állapotokhoz, de fenntartották a jobbágyfelszabadításra, az úrbéri pátensekre, a polgári jogegyenlőségre, a magyar hivatali nyelvre stb. vonatkozó alapvető

rendeleteket. Ez viszont felingerelte a magyar elnyomástól rettegő nemzetiségek aktívabb vezetőit. A magyar középnemesi liberális körök is elégedetlenek voltak, mert az októberi diploma nem ismerte el Erdélynek, Szerbiának és Horvátországnak a magyar Koronához való tartozását. A nemzeti mozgalom méginkább erőre kapott. Az októberi diplomát, amely általános csalódást okozott és tulajdon életrehívói is idegenkedtek tőle, a császár már a következő év elején az 1861 febr. 26-i pátens kibocsátásával visszavonta. – *177 215*

130 1849 márc. 4-én a bécsi kamarilla államcsínyt hajtott végre, amely új, antidemokratikus alkotmányt kényszerített a birodalomra; a Kremsierben ülésező Reichstagot (birodalmi gyűlést) feloszlatták. A márc. 4-i ún. olmützi alkotmány kétkamarás rendszert óhajtott bevezetni, a Felsőház hegemóniájával a választójogot magas vagyoni cenzushoz és korhatárhoz kötötte, a császárt a kamarai határozatokat illetően vétójoggal ruházta fel stb. Ennek ellenére a márc. 4-i alkotmány a császári hatalom bizonyos korlátozását jelentette. Egyébként ez az alkotmány, mely voltaképpen senkit ki nem elégített és még a magyarországi nemzetiségeket is nyugtalanította törekvéseik figyelmen kívül hagyása miatt – soha életbe nem lépett. A magyar szabadságharc leverése után végleg eltörölték. – *177*

131 Lord Straffordot, I. Károly király kegyencét, az abszolutizmus szenvedélyes védelmezőjét hazaárulással vádolták és 1641-ben a parlament követelésére, melyet London népe is támogatott, kivégezték. – *179*

132 Rókavadászoknak Marx a porosz földbirtokosokat nevezi, az angol földbirtokosok analógiájára, akiknek tudvalevőleg kedvenc foglalkozásuk a rókavadászat. – *180*

133 A harcászatban történt változásokat illetően v. ö. Engels: „Anti-Dühring". (Lásd 20. köt. 165., 167. old.) – *184*

134 Az 1844. és 1845. évi banktörvényeket a bankjegyek aranyra való beváltásával kapcsolatos nehézségek megszüntetése céljából hozta az angol kormány Robert Peel kezdeményezésére. Ez a banktörvény az Angol Bankot két egymástól független és külön készpénzalappal rendelkező részlegre osztotta: egy bankügyletekkel foglalkozó és egy bankjegykibocsátási részlegre (banking department és issue department). A bankjegyek szilárd fedezetéül meghatározott aranyalapnak kellett rendelkezésre állnia; az aranyfedezet nélküli bankjegyek kibocsátását 14 000 000 £-re korlátozták. A forgalomban levő bankjegymennyiség azonban a banktörvények ellenére nem az aranyfedezettől, hanem a forgalmi területen mutatkozó kereslettől függött. A gazdasági válságok idején, amikor különösen nagy pénzínség állt elő, a kormány időlegesen hatályon kívül helyezte az 1844-es törvényeket és felemelte az aranyfedezet nélkül kibocsátott bankjegymennyiséget. (V. ö. még 9. köt. 290–294. old.) – *210*

135 Az 1860. évi esztergomi konferencián a főpapság, az arisztokrácia és a középnemesség kiemelkedőbb képviselői jelentek meg. A konferencia, mely fölöttébb erélyes tömegnyomás és hangulat közepette tartotta üléseit, amikor már nyilvánvalóvá lett, hogy az októberi diploma (v. ö. 129. jegyz.) erőszakolása eredményt nem hoz, a fokozódó népmozgalmakat lecsillapítani igyekezett, többek közt azzal, hogy hangsúlyozta a magyar országgyűlés mielőbbi összehívásának fontosságát és az országgyűlési választások alapjául az 1848. V. tc.-et tekintette érvényesnek. Ez az állásfoglalás önmagában véve nem jelentett azonosulást az 1848-as áprilisi törvények egészével. Az 1848-as választási törvény egyébként is olyan korlátozásokat tartalmazott (vagyoni cenzus stb.), hogy azt az Esztergomban összeült magyar urak minden különösebb kockázat nélkül vállalhatták. – *217*

136 Az amerikai szecesszionista forradalom 1860 végén tört ki az Egyesült Államok déli részében, amikor a rabszolgatartó államok fellázadtak és elhatározták kilépésüket az Unió-

ból; ebből a lázadásból bontakozott ki az amerikai polgárháború, amely 1861-től 1865-ig tartott (v. ö. 148. jegyz.). – *219 286 296 302 309 319 329 370 372 393 396 397 405 433 453 456 460 480 497 525 535 539*

137 Kínában 1851-ben antifeudális szabadságmozgalom indult meg, amely nemsokára nagyszabású parasztháborúvá fejlődött. A mozgalom délen, Kuanghszi tartományban kezdődött, majd átterjedt a központi tartományokra és átfogta a Jangce alsó és középső szakaszánál fekvő országrészeket. A felkelők országukat „A Nagy Béke Mennyei Birodalmának" (Taj-ping tien-kuo) nevezték, innen ered a tajping-forradalom elnevezés. A tajping-hatalom központja Nanking lett. A felkelés a buddhista papság és a kolostorok – a Mandzsudinasztia támaszai – ellen is irányult. A tajping-forradalom elsöpörte a mandzsu urakat, eltörölte az adókat és megszüntette a nagybirtokokat, de nem vethetett véget a Kínában uralkodó termelési módnak. Kialakult egy felső réteg, amely kompromisszumot kötött a régi uralkodó osztályokkal. Végül is a forradalomra a döntő csapást Anglia, Amerika és Franciaország nyílt intervenciója mérte, haderőik a kínai feudális urak csapataival együtt 1864-ben legyűrték a tajping-felkelést. Bár a 13 évig tartó tajping-forradalom vereséget szenvedett, hagyományai tovább éltek a kínai néptömegekben. – *219*

138 Engels itt nyilvánvalóan a következő tényre céloz: 1860 júliusában Franciaországban, amikor ott az angolellenes hangulat a tetőfokára hágott, egy brosúra jelent meg a következő címmel: „Mac-Mahon, Írország királya". A brosúra felhívást intézett az írekhez arra nézve, hogy vessenek véget az angol uralomnak és Mac-Mahon francia tábornagyot, aki ír emigránsok leszármazottja, ültessék Írország trónjára. – *219*

139 Vilmos porosz herceg (1861-től király) 1858 októberében, régensherceggé történt beiktatásakor „liberális" politikai irányt hirdetett meg, leváltotta a Manteuffel-kormányt és mérsékelt liberálisokat nevezett ki. A polgári sajtó ezt az irányzatot fellengzősen „új éraként" magasztalta. Valójában Vilmos politikája csupán a porosz monarchia és a junkerek hatalmi pozícióinak megszilárdítását szolgálta, ennek érdekében próbált megegyezni a gazdaságilag megerősödött burzsoázia vezetőivel. Amikor a várt reformok egyike sem valósult meg, a burzsoázia elutasította a katonai reformtervezetet. Az ebből keletkezett 1862-es alkotmány-konfliktus és Bismarck 1862 szeptemberi hatalomra jutása véget vetett az „új érának". – *221*

140 „Dagbladet" – konzervatív dán napilap, 1851 óta jelenik meg Koppenhágában. – *221*

141 „Almanach de Gotha" – diplomáciai és statisztikai évkönyv, amelyet 1764-től 1929-ig adtak ki Gothában francia nyelven. – *223*

142 Konskripció – a fegyverbíró férfiaknak törvényileg szabályozott besorozása katonai szolgálatra. Amikor a korosztályokba osztott férfiak a szolgálattétel idejét elérték, a törvényileg megállapított létszámot sorshúzás útján választották ki. Akik a sorsolás alapján mentesültek, azok mint tartalékosok az országon belül a nemzetőrségben teljesítettek szolgálatot. 1815-től a katonakötelesek helyettesíttethették magukat konskripció alá nem eső önkéntes helyettesek által (116. jegyz.); a megváltás is lehetséges volt. – *225*

143 1861 márciusában a „Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire" c. folyóirat különlenyomatban újra kiadta Engels következő cikkeit: „A vontcsövű puska története" – „A francia könnyűgyalogság" – „Az önkéntes tüzérség" – „Az önkéntes műszaki csapatok" – „Angol önkéntes lövészek szemléje". (A legutóbbi cikk először a darmstadti „Allgemeine Militärzeitung"-ban jelent meg.) Engels ehhez a különlenyomathoz először írt. – E kiadásban a cikkek fordításának és sorrendjének a folyóirat közleményei szolgáltak alapul. A különlenyomathoz Engels néhány kisebb szerkesztői változtatást végzett a cikkeken. – *239*

144 „The Daily Telegraph" – angol napilap, e címmel 1855 óta jelenik meg Londonban; a 80-as évekig liberális, azóta konzervatív irányzatú (1937-ben fuzionált a „Morning Post"-tal). – *245*

145 „The London Review and Weekly Journal of Politics, Literature, Art and Society" – angol hetilap, 1860-tól 1869-ig jelent meg. – *257*

146 Az Engels által idézett passzusoknak az angol nyelvű szövegből készített fordításához felhasználtuk a német nyelvű eredetit, amely „Die französische Armee auf dem Exercirplatze und im Felde" címmel második, változatlan kiadásban 1861-ben jelent meg Berlinben. – *270*

147 Harriet Beecher-Stowe amerikai írónő, az abolicionista mozgalom (v. ö. 148. jegyz.) aktív híve, 1861 szeptember elején nyílt levéllel fordult Lord Shaftesburyhez. Levelében kifejtette, hogy az Egyesült Államok polgárháborúja a rabszolgaság elleni háború és leleplezte a konföderáltak harcának igazságtalanságát. Felháborodással szólt Angliának az amerikai háborúval kapcsolatos magatartásáról és az unionisták támogatására hívta fel a közvéleményt. – *285*

148 Az Amerikai Egyesült Államokban a gazdasági és társadalmi tekintetben haladó északi államok (unionisták, foderalisták) és a rabszolgatartó déli államok (konföderáltak – v. ö. 152. jegyz.) között háború tört ki, mely 1861 áprilisától 1865 áprilisáig tartott. A háború fő oka az a harc volt, amelyet az északi államok bérmunkán alapuló kapitalista rendszere a déli államokban uralkodó rabszolgatartó rendszer ellen folytatott. A polgárháború két szakaszban zajlott le: az első szakasz az Unió fenntartásáért folyó alkotmányháború, a második a rabszolgaság megszüntetéséért (abolíciójáért) folyó forradalmi háború. A fordulópont a Lincoln-kormány által 1862 szeptemberében kibocsátott proklamáció volt, amely kimondta a néger rabszolgák felszabadítását, s ezzel elvben megvalósította a XVIII. század utolsó évtizedeiben megindult és a XIX. század közepén nagy erővel kibontakozott abolicionista mozgalom célkitűzését. Nagy jelentőségű volt továbbá az ingyenes földjuttatásra vonatkozó törvény (Homestead Bill – v. ö. 347. jegyz.) elfogadása, a hadsereg és az államapparátus megtisztítása az áruló elemektől, a négerek felvétele a hadseregbe, a reakciós újságok betiltása és több más forradalmi demokratikus jellegű intézkedés. A forradalmi módszerekre való áttérés döntő fordulathoz vezetett a hadműveletekben és biztosította az északi államok győzelmét a polgárháborúban. A déli államok rabszolgatartóinak katonai vereségében fontos szerepük volt a néptömegeknek – a munkásoknak, farmereknek és a néger lakosságnak. A haladóbb társadalmi rendszer, a nagy gazdasági és létszámbeli folény hozzájárult az északi államok győzelméhez, s ezáltal utat nyitott az Egyesült Államokban a kapitalizmus rohamos fejlődésének. – *285 296 302 319 329 359 368 369 377 379 390 395 396 405 408 411 415 417 429 435 436 453 456 460 473 476 477 498 500 503 517 524 527 531 538 541 543 549*

149 „The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art" – angol hetilap, 1855-től 1938-ig jelent meg Londonban. – *285*

150 „The Examiner" – angol polgári liberális hetilap, 1808-tól 1881-ig jelent meg Londonban. – *285*

151 A Köztársasági Pártot 1854-ben alapították a rabszolgarendszer ellenfelei, akik a déli ültetvénytulajdonosok növekvő igényeinek ellensúlyozása céljából egyesültek. A Köztársasági Párt az északi államok ipari burzsoáziájának az érdekeit képviselte és a dolgozó lakosság támogatását élvezte. Feladatául tűzte ki a rabszolgatartók politikai hatalmának likvidálását, továbbá a rabszolgatartó rendszer korlátozását és fokozatos megszüntetését,

valamint nyugati földteruletek ingyenes juttatását farmerek betelepítése céljára. A Koztársasági Párt 1856-ban lépett fel először az elnokválasztásokon, de a szavazatoknak csak egyharmadát nyerte el. 1860-ban az ő jeloltjuk, Lincoln kapta meg a szavazatok tobbségét és lett az Egyesult Államok elnoke. A polgárháború befejeződése után a Koztársasági Párt a nagyipar és a finánctburzsoázia előharcosaként lépett fel. Jelenleg az Egyesult Államokban a Demokrata Párt mellett a monopolkapitalizmus uralkodó pártjainak egyike. – *286 311 359 397 417 537 541 542*

[152] Az ideiglenes alkotmányt a Montgomeryben (Alabama állam) tartott kongresszuson 1861 febr. 4-én hat rabszolgatartó állam – South Carolina, Georgia, Florida, Alabama, Mississippi és Louisiana – fogadta el. A kongresszus kimondta egy rabszolgatartó állam, az ún. Konfoderáció megalakítását, amelynek ideiglenes elnokévé J. Davist választotta. 1861 márc. 2-án Texas, majd 1861 májusában a négy rabszolgatartó határállam: Virginia, Arkansas, North Carolina és Tennessee is csatlakozott a Konfoderációhoz. – *286 311 319 324 329 367 372 379 382 387 390 405 406 427 434 444 454 456 467 473 478 482 485 497 505 524 531 534 540 542*

[153] Crittenden szenátor 1860 dec. 18-án kompromisszumos javaslatot terjesztett az Egyesult Államok Kongresszusa elé, az Észak és Dél kozott felmerult konfliktusok békés rendezése céljából. A kompromisszum az amerikai alkotmányban hat módosítást irányzott elő. A legfőbb módosító javaslatok követelték, hogy a rabszolgatartást a 36° 30′ szélességi körtől északra fekvő államokban tiltsák meg, amint ezt a Missouri-egyezmény is tervezte (v. ö. 155. jegyz.), e szélességi kortől délre pedig engedjék meg; egyúttal tiltsák meg a Kongresszusnak a rabszolgatartás likvidálását a rabszolgatartó államokban. A Crittenden-tervezet utolsó pontja azt kívánta, hogy az alkotmányon semmi olyan változtatást ne vigyenek véghez, amely az előző ot cikkelyt érvénytelenítené. Ez a pont megfosztotta a Kongresszust attól a jogtól, hogy az Egyesult Államokban fennálló rabszolgasági rendszert megváltoztassa. Crittenden kompromisszumát 1860 dec. 22-én a szenátus egyik különbizottsága elutasította. – *287*

[154] A Demokrata Párt 1828-ban alakult meg, és eredetileg az ultetvényeseket, a burzsoázia néhány csoportját, valamint a farmerek és a városi kispolgárság tetemes részét fogta össze. A XIX. század 30-as és 40-es éveiben a Demokrata Párt egyre inkább a rabszolgatartó ultetvényesek és a velük szovetkező északi nagyburzsoázia érdekeit képviselte. 1854 után azonban, amikor a Kansas–Nebraska Bill (v. ö. 156. jegyz.) elfogadása azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a rabszolgaság az Egyesult Államok egész teruletére kiterjed, a Demokrata Pártban szakadás következett be a rabszolgaság további elterjedésének hívei és ellenzői között. Ez egyik főoka volt annak, hogy a Demokrata Párt az elnökválasztáson vereséget szenvedett. – *287 311 498 525 537 539*

[155] A Missouri-egyezmény 1820-ban a rabszolgaság hívei és ellenfelei kozott folyó elkeseredett harc következményeként jött létre. Az egyezmény értelmében Missourit mint rabszolgatartó államot, Maine-t pedig mint szabad államot felvették az Unióba. A szabad és a rabszolgatartó államok kozott a határ a 36° 30′ északi szélességi kor volt. Ettől északra megtiltották a rabszolgatartást. Az egyezmény átmenetileg kibékítette a rabszolgarendszer ellenfeleit és a rabszolgatartók híveit, de a köztuk fennálló és egyre éleződő ellentéteket megszüntetni nem tudta. 1854-ben a Missouri-egyezményt az Egyesult Államok Kongresszusa által elfogadott Kansas–Nebraska Bill (156. jegyz.) érvénytelenítette. – *288 312*

[156] A Kansas–Nebraska Bill, amelyet az Egyesult Államok Kongresszusa 1854 májusában fogadott el, megszuntette a szabad államok és a rabszolgatartó államok kozott a Missouri-egyezmény által megvont határvonalat. Ettől fogva minden állam bevezethette a rabszolgatartó rendszert függetlenul földrajzi helyzetétől és a Kongresszus dontésétől. – *288 312*

[157] J. Buchanan, az Egyesült Államok londoni követe, az USA franciaországi és spanyolországi diplomáciai képviselőivel együtt 1854-ben kiadta az ún. Ostende-manifesztumot, amely az USA kormányának a Spanyolországhoz tartozó Kuba sziget megvásárlását vagy meghódítását ajánlotta. 1856-ban Buchanant a Demokrata Párt képviselőjeként az Egyesült Államok elnökévé választották. – D. Scott néger rabszolga, aki tulajdonosával Illinois-ba, majd Visconsinba költözött át, ahol a Missouri-egyezmény értelmében a rabszolgatartás meg volt tiltva, 1848-ban bírósági úton követelte felszabadítását. Az ügy 1857-ig húzódott, amikor az Egyesült Államok legfelsőbb bírósága D. Scott követelését elutasította és kimondta, hogy ha egy rabszolga szabad államba költözik át, ez még nem jelenti egyben felszabadulását is. Ezt a döntést, amely a rabszolgatartást az egész országban legalizálta, az 1861–65-ös polgárháború (148. jegyz.) előestéjén a rabszolgaság ellenzői agitációs célokra használták fel. – *288 313*

[158] Kansasban 1854–56-ig a rabszolgaság hívei, akik ezt a területet rabszolgatartó állammá akarták változtatni, fegyveres harcot folytattak a rabszolgatartás ellenzői, főként a farmerek ellen. Bár az utóbbiak a háborúban ismételten győzelmet arattak, Kansas a rabszolgaság híveinek a kezén maradt, akik a Konföderációtól (152. jegyz.) fegyveres támogatást kaptak. A lakosság többsége azonban, amely folytatta a harcot, követelte, hogy Kansast szabad államként vegyék fel az Unióba. A kansasi háború valójában bevezetője volt az 1861-ben kitört polgárháborúnak. (Lásd még 268. jegyz.) – *288 384*

[159] „Reynolds's Weekly Newspaper" – angol radikális hetilap, amelyet Reynolds alapított 1850-ben Londonban; az 50-es évek elején a chartistákat támogatta. – *289*

[160] Old Bailey – a londoni Newgate-börtön citadellája, a központi büntető bíróság székhelye. – *290 492*

[161] „The New York Herald" – amerikai napilap, 1835-től 1924-ig jelent meg; a polgárháború idején (v. ö. 148. jegyz.) a déli államok rabszolgatartóival való kompromisszum mellett foglalt állást. – *290*

[162] 1859 okt. 16-án J. Brown, amerikai farmer, kis csoportjával felkelést kísérelt meg a virginiai Harpers Ferryben a négerek rabszolgaságának megszüntetéséért. Bár a felkelést leverték és J. Brownt öt társával együtt kivégezték, kísérlete bátorítóan hatott a négerekre és előmozdította az abolicionista erők (v. ö. még 148. jegyz.) egyesülését. – *291*

[163] J. C. Calhoun „Works", IV. köt., 340–341., 343. old. – *291*

[164] 1832 novemberében South Carolina állam törvényhozó gyűlése hatályon kívül helyezte az 1828. és 1832. évi föderatív tarifarendelkezéseket, amelyek importált árukra magas vámokat állapítottak meg. Az 1832 nov. 24-én kiadott rendelkezés felhívta az állam polgárait, védjék meg függetlenségüket a föderatív hatalommal szemben, továbbá azzal fenyegette az Unió kormányát, hogy South Carolina kiválik az Unióból. Miután a Kongresszus hozzájárult fegyveres erők bevetéséhez, Jackson elnök csapatokat küldött South Carolinába, de a rabszolgatartó ültetvényesek nyomására 1833 márc. 2-án jóváhagyott egy megegyezéses alapon csökkentett tarifát. Röviddel ezután az állam visszavonta a tarifarendelkezések érvénytelenítésére vonatkozó határozatát. – 1860 májusában a képviselőház elfogadott egy védővámos vámtarifát, amelyet a köztársaságpárti *Morrill* javasolt a kongresszusnak. Ez a tarifa, amely 1861 márc. 2-án a szenátusban történt megerősítése után törvényerőre emelkedett, az Egyesült Államokban a vámilletékek jelentékeny emelését irányozta elő. – *292 310 339 429 436*

[165] „The Spectator" – angol liberális hetilap, 1828 óta jelenik meg Londonban. – *292*

166 „Calcutta Price Current" – angol nyelvű indiai hetilap, különféle címeken jelenik meg 1818 óta. – *296*

167 Katolikus emancipáció – az angol parlament 1829-ben hatálytalanította a katolikusok politikai jogait korlátozó rendelkezéseket. A katolikusok, akik többségükben írek voltak, ezentúl bekerülhettek a parlamentbe, elfoglalhattak bizonyos állami tisztségeket; ugyanekkor a választhatósági cenzust ötszörösére emelték. Ezzel a mesterkedéssel az angol kormányköröknek az volt a céljuk, hogy az ír burzsoázia és a katolikus földbirtokosok felső rétegét saját oldalukra állítsák és ezáltal szakadást idézzenek elő az ír nemzeti mozgalomban. – A Reform Bill-t vagy Reform Act-et (Reform-törvény) 1831-ben szavazta meg a parlament és 1832 jún. 7-én erősítette meg a király. A törvény megszüntetett ötvenhat 2000 lakoson aluli lélekszámú szavazókerületet (azelőtt voltak vidéki kerületek, amelyekben 12 lakos választott egy-egy képviselőt, míg például Londonnak 1821-ben, amikor lakosainak száma már 1 379 000-re növekedett, csak négy képviselője volt), és megadta a választójogot azoknak, akik évente legalább 10 £ föld- vagy házadót fizettek. A reform a liberális burzsoázia kompromisszuma volt a földtulajdonos és finánccarisztokráciával, amelynek politikai monopóliumát e törvény megtörte, kiküszöbölve az angol választójogból a legdurvább feudális maradványokat és bejuttatva az ipari burzsoázia képviselőit a parlamentbe. A proletariátus és a kispolgárság, amely a reformért folytatott harc főereje volt, nem kapott szavazati jogot. – Bélyegilleték – újságokra kivetett adó, amelyet 1712-ben vezettek be az állami bevételek fokozására és harci eszközként az ellenzéki sajtóval szemben. A bélyegilleték rendkívüli mértékben emelte az újságok költségeit, korlátozta elterjedésüket és a nagy tömegek számára hozzáférhetetlenné tette őket. 1836-ban a parlament kénytelen volt a bélyegilletéket csökkenteni, majd 1855-ben teljesen megszüntetni. – A papíradót 1694-ben vetették ki Angliában elsősorban az angol sajtó olcsóbbá tételének és demokratizálásának megakadályozására. Az adó az államnak évi 1,4 millió £-et hozott és teljes egészében a dolgozók vállaira nehezedett. Több évi küzdelem után Angliában a papíradó ellen széleskörű mozgalom indult meg, amely 1861-ben kivívta az adó eltörlését. – A gabonatörvények eltörlésére vonatkozóan lásd 16. jegyzetet. – *299 429*

168 „Dicsőséges forradalomnak" nevezi az angol polgári történetírás az 1688-as államcsínyt, amely véget vetett a forradalmak korszakának, megszilárdította az alkotmányos monarchiát, létrehozta az arisztokrácia és a nagyburzsoázia osztálykompromisszumát, szabad utat nyitva a tőkés fejlődésnek. – *299*

169 „Cobbett's Weekly Political Register" – angol radikális hetilap, Londonban jelent meg 1802-től 1835-ig. – *300*

170 Az angol parlament 1839-ben közzétette „Correspondence relating to Persia and Affghanistan" c. Kékkönyvét (v. ö. 26. jegyz.). A Kékkönyvben Burnesnek, az angol kormány Kabulba kiküldött politikai megbízottjának az angol–afgán háborúra (v. ö. 11. jegyz.) vonatkozó jelentéseit célzatosan válogatták össze és részben meg is hamisították, hogy leplezzék Angliának a háború kirobbantásában betöltött provokációs szerepét. Burnes 1841-ben, kevéssel halála előtt, elküldte hivatalos leveleinek másolatát Londonba, ahol hozzátartozói közzétették a Kékkönyvbe fel nem vett szövegeket. – *301*

171 1852 máj. 8-án Oroszország, Ausztria, Anglia, Franciaország, Poroszország, valamint Svédország és Dánia szerződést írt alá a dán királyság trónutódlási rendjéről. A szerződés alapjául a fenti államok (kivéve Poroszországot) részvételével Londonban tartott konferencia 1850 aug. 2-i jegyzőkönyve szolgált, amely kimondotta a dán Korona birtokai oszthatatlanságának elvét, beleértve (az ugyanakkor a Német Szövetséghez tartozó) Schleswiget és Holsteint; a cárt legitim dán trónkövetelőnek tekintette (mint az Orosz-

országban III. Péter néven uralkodott Károly Péter Ulrik holstein-gottorpi herceg utódát), a cár azonban lemondott dán trónutódlási jogairól Keresztély, Schleswig-Holstein-Sondenburg-Glücksburg hercegének a javára, akit VII. Frigyes utódának ismertek el. Ezen az alapon a cár a Glücksburg-uralkodóház kihalása esetén igényt támaszthatott a dán trónra. – *301*

[172] In usum delphini (a trónörökös használatára) – ez a kifejezés 1668-ban terjedt el, amikor a francia trónörökös számára kiadták a régi klasszikusok munkáit a „megbotránkoztató" részek kihagyásával. Azóta átvitt értelemben a kihagyásokkal, változtatásokkal megjelenő kiadványokra alkalmazzák. – *301*

[173] III. Napóleon és a porosz király találkozása 1861. okt. 6. és 8. között zajlott le Compiègne-ben. – *305*

[174] „Le Pays, Journal de l'Empire" – 1849-ben Párizsban alapított napilap; a második császárság (1852–70) idején III. Napóleon kormányának félhivatalos sajtóorgánuma. – *305*

[175] Printinghouse Square – londoni tér; a „Times" szerkesztőségének székhelye. – *305 340 427*

[176] 1860 szeptemberében Macdonald angol kapitányt Bonnban letartóztatták és a helyi hatósággal szembeszegülő viselkedés miatt eljárást indítottak ellene. Az angol kormány ezt az incidenst, amelyet csak 1861 májusában rendeztek, ürügyül használta fel a poroszellenes propaganda fokozására. – *305*

[177] „Et quorum pars magna fui" (S amelyben volt részem nagyon is). V. ö. Vergilius: „Aeneis", II. ének 4–5. sor. – *305*

[178] A „Lettre sur l'histoire de France" c. bonapartista-ellenes brosúrát, amelyet Aumale herceg (Henri d'Orléans) válaszul írt Napóleon hercegnek (Plon-Plon) 1861 tavaszán a francia szenátusban tartott beszédére, III. Napóleon parancsára azonnal elkobozták. Kiadóját és a nyomdászt börtönbüntetéssel és 5000 frank pénzbüntetéssel sújtották. – *306*

[179] Az orléans-i hercegek – Joinville herceg, Penthièvre hercege, Párizs grófja és Chartres hercege – részt vettek az amerikai polgárháborúban (148. jegyz.) az északi államok oldalán. – *306*

[180] Célzás Louis-Napoléonra, aki 1848-ban Angliában önként jelentkezett special constablenak. (A special constable az angol rendőrségnek polgári személyekből álló tartaléka volt, amely jelentős szerepet játszott az 1848 ápr. 10-i chartista tüntetés szétverésében.) – *306*

[181] Amikor Anglia észak-amerikai gyarmatai függetlenségi háborújukat vívták, francia forradalmárok támogatták őket. A fegyverek és önkéntesek Franciaországból Amerikába való szállításában Beaumarchais, az ismert drámaíró is részt vett, és az önkéntesek között ott volt az ismert polgári forradalmár Lafayette is. – *307*

[182] Kokinkína – egyik része (ma a dél-vietnami Nambo) Indokínának, mely ellen 1858-ban III. Napóleon Spanyolországgal együtt a katolikus misszionáriusok védelmének ürügyén újabb gyarmati háborút indított. A háború befejezése után (1862) Franciaország előbb a déli rész három provinciáját, majd 1867-ben egész Indokínát birtokába vette. – *307*

[183] Ezzel a cikkel kezdődik Marx közreműködése a „Pressé"-nél. – „Die Presse" – osztrák napilap; 1848-tól 1894-ig jelent meg Bécsben. Alapításakor a liberális burzsoázia mérsé-

kelt szárnyának szócsöve volt: az 1848–49-es forradalom elfojtása után átmenetileg betiltották. A 60-as évek elején a német nyelvű osztrák újságok közül a legnagyobb példányszámot érte el (30 000 előfizetője volt). Népszerűségét annak köszönhette, hogy külpolitikai kérdésekben bonapartista-ellenes álláspontot képviselt, s az osztrák kormány reakciós belpolitikája ellen is fellépett. 1856-tól kezdve Friedländer német publicista szerkesztette, aki előzőleg a „Neue Oderzeitung" kiadója volt, melyben Marx 1855-ben mint a lap londoni tudósítója közreműködött. A „Presse" szerkesztősége ismételten felkérte Marxot, hogy küldjön tudósításokat, de Marx az ajánlatot csak 1861 októberében fogadta el, amikor a lap leleplezte a Schmerling-kormány által Ausztriában bevezetett látszatalkotmányt. – A „Presse" szerkesztősége Marx cikkeit rendszerint „Londoni tudósítónktól" vagy „Eredeti tudósítónk" jelzéssel közölte. A cikkek tárgyalták Anglia, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok kül- és belpolitikájának minden fontos kérdését, s vázolták a munkásosztály és a demokratikus mozgalom helyzetét ezekben az országokban. Marx számos tudósítása foglalkozott az amerikai polgárháborúval (v. ö. 148. jegyz.), valamint annak európai és amerikai kihatásaival. A katonai akciók ismertetéséhez rendszerint Engels bocsátotta rendelkezésére az anyagot. Marx több mint egy évig működött közre a lapban; 52 cikke jelent meg, ezek közül kettő Marx és Engels közös munkája, egy cikk Engelstől való. A „Presse" számára írt cikkek és tudósítások jelentős részét a szerkesztőség nem közölte, ez volt a fő oka annak, hogy Marx 1862 végén megvált a laptól. – „Az észak-amerikai polgárháború" c. cikken Marx valószínűleg már 1861 június–júliusban kezdett dolgozni, amikor Friedländer a közreműködésre felkérte. Akkor írta meg „A polgárháború az Egyesült Államokban" c. cikk nagy részét is. Mindkét cikket 1861 októberben küldte be a szerkesztőséghez. – *309*

[184] Marx itt a „Times" 1861 ápr. 27-i számát idézi. – *311*

[185] Capitol – az USA kormányának és Kongresszusának (képviselőház és szenátus) székhelyéül szolgáló épület Washingtonban. – *311*

[186] A róla elnevezett csarnokot Faneuil kereskedő 1742-ben ajándékozta Boston városának. Az észak-amerikai gyarmatok függetlenségi háborúja idején az amerikai patrióták ebben az épületben tartották összejöveteleiket. – *311*

[187] A kontinentális kongresszus 1787-ben lefektetett alapokmánya kimondta, hogy ha az Ohio folyótól északnyugatra fekvő területek lakosságának a száma eléri a 60 000-et, akkor e területek is beléphetnek az Unióba és egyenlő jogokat élveznek a többiekkel. – *312*

[188] A szökött rabszolgákra vonatkozó törvényt (Fugitive Slave Law) az Egyesült Államok Kongresszusa 1850 szeptemberében kiegészítésként fogadta el a szökött rabszolgák kiadására vonatkozó 1793. évi törvényhez. Az 1850. évi törvény értelmében minden államban külön meghatalmazottakat jelöltek ki rabszolgák elfogására. Minden elfogott és visszaküldött négerért 10 dollár jutalmat fizettek; az elfogott szabadon bocsátása esetén csak 5 dollárt. Az északi államok hatóságai és lakossága kötelesek voltak a meghatalmazottakat minden módon támogatni. A törvénysértést 1000 dollár pénzbüntetéssel és 6 hónapi fogsággal büntették. A törvény, amely fokozta a tömegek elégedetlenségét és erősítette az abolicionista mozgalmat (v. ö. 148. jegyz.), már az amerikai polgárháború kezdete előtt gyakorlatilag keresztülvihetetlen volt és 1864-ben végleg érvénytelenítették. – *313 384 434 498*

[189] A Free Soilerek (szabadföld-igénylők) — az Egyesült Államokban 1848-ban megalapított szabadelvű farmer tömegpárt tagjai – nyugati állami tulajdonból térítés nélküli szabad települési területeket követeltek. Követelték továbbá, hogy a rabszolgaságot tilt-

sák meg a Mexikótól birtokba vett új területeken, s hogy nagybirtokosok és spekulánsok ne vásárolhassanak állami földet. A Free Soilerek követelései az USA Kongresszusában és kormányában makacs ellenállásra találtak a rabszolgatartó államok képviselői részéről. Így a szenátus elvetette a Homestead Billt (v. ö. 347. jegyz.), amelyet először 1854-ben terjesztettek szavazásra a Kongresszus elé és fogadtak el a képviselőházban. Amikor végül 1860-ban a Kongresszus mindkét háza elfogadta azt a törvényjavaslatot, amelynek értelmében a telepesek a föld megműveléséért viszonylag kis összeget fizetni tartoznak, J. Buchanan elnök e törvényjavaslat ellen vétót emelt. – *313*

190 Az 1787-es amerikai alkotmány, amely a rabszolgaságot a már addig is rabszolgatartó államokban legalizálta, azt is megengedte, hogy ezekbe az államokba más országokból bevihessenek négereket. A Kongresszus csak 1807 márc. 2-án fogadta el azt a törvényt, amely megtiltotta, hogy Afrikából, vagy más államból rabszolgákat hozzanak be az Egyesült Államokba. Ez a törvény, amely 1808 jan. 1-én lépett életbe, számos intézkedést hozott a rabszolgakereskedelem ellen, többek között elrendelte minden olyan hajónak és rakományának elkobzását, amely néger rabszolgákat szállít. A törvényt azonban gyakran áthágták, elterjedt a rabszolgacsempészés, s az amerikai polgárháborút (v. ö. 148. jegyz.) megelőző években a négerek behozatala még nőtt is. – *314*

191 A kansasi telepeseket támogató szervezetek 1854–55-ben alakultak meg több északi és északnyugati államban (Massachusetts, New York, Pennsylvania, Ohio, Illinois stb.). Az első szervezetet 1854 áprilisában alapították meg Massachusetts államban. E szervezetek arra törekedtek, hogy a rabszolgaságnak az Unió új területeire való kiterjesztését megakadályozzák és Kansasnak szabad kisfarmerekkel való betelepítését elősegítsék. Foglalkoztak telepesek toborzásával és anyagi támogatásával, mezőgazdasági eszközöket szállítottak Kansasba, az új telepesek elhelyezésére szálláshelyeket építettek, s élelemmel, ruházattal, gyógyszerekkel stb. látták el az érkezőket; küldtek fegyvert is Kansasba. – A mozgalom 1856 nyarán érte el tetőpontját, a kansasi fegyveres harc (v. ö. 158. jegyz.) erősödésével összefüggésben. 1856 júliusában a buffaloi kongresszuson megalakították a kansasi Nemzeti Segélybizottságot. Kansas egységes terv szerinti segélyezése azonban a mozgalom heterogén részvevői közötti ellentétek miatt nem sikerült. Ennek ellenére a szervezetek működése nagy hatással volt az ország közvéleményére és hozzájárult a Köztársasági Pártot alkotó erők konszolidálódásához. Az amerikai polgárháború (148. jegyz.) befejeződése után a segélyszervezet Oregon és Florida államok betelepítésével foglalkozott; 1897-ig állt fenn. – *314*

192 Mozart–Schikaneder: „Don Giovanni", I. felv. 2. kép. – *319*

193 A Hannoveriak utolsó képviselőjének 1837-ben bekövetkezett halálával az Anglia és Hannover között 1714 óta fennállott perszonálunió megszűnt. – *319*

194 Potomac-hadseregnek nevezték a polgárháborúban (148. jegyz.) az északi államok fő hadseregét az észak-amerikai Potomac folyóról, amelynek partjain több ütközet zajlott le. – *321 452 506*

195 A déli államok híveinek azokat az 1860–61. évi kísérleteit, amelyekkel Kaliforniát egy csendes-óceáni „semleges" köztársaság létesítése útján le akarták választani az észak-amerikai Unióról, a Lincoln-kormány idejében felfedte. – *325*

196 Új Angliának nevezik az Egyesült Államok északkeleti részének iparilag erősen fejlett hat államát (Maine, Massachusetts, Connecticut, Rhode Island, Vermont és New Hampshire). Új Anglia az abolicionista mozgalom (v. ö. 148. jegyz.) központja volt. – *325 383 503 531*

197 Helóták – a Peloponnészosz déli részének a dór bevándorlás során rabszolgasorba taszított őslakói. A helóták, a spártai állam rabszolgái végezték a termelőmunkát az uralkodó osztály számára, amely kíméletlenül kizsákmányolta őket. Mivel a helóták gyakran fellázadtak, féken tartásuk céljából a spártaiak állandóan fegyverben voltak. – *325*

198 A Missouri-proklamáció, amelyet Frémont tábornok 1861 aug. 30-án adott ki, Missouri államban elkobozta mindazoknak a személyeknek a vagyonát, akik a Konföderációt (152. jegyz.) támogatták és az Unió ellen fegyvert fogtak; egyúttal a tulajdonukban levő rabszolgákat szabadoknak nyilvánította. Lincoln elnök utasította Frémont-t, hogy ezt a proklamációt a vagyonelkobzásra vonatkozó törvény értelmében hajtsa végre, de a rabszolgák felszabadítására vonatkozó követelés kizárásával. (A Kongresszus által 1861 aug. 6-án elfogadott törvény csak azoknak a rabszolgáknak a felszabadítását írta elő, akiket a lázadók közvetlenül háborús célokra használtak fel.) Mivel Frémont az elnök utasítását vonakodott teljesíteni, 1861 októberében a Missouri-hadsereg főparancsnoki tisztségéről leváltották. – *326 359*

199 1833-ban, a Jamaika-szigeti négerrabszolga-felkelés után, az angol parlament elfogadta a gyarmati rabszolgaság megszüntetésének törvényét. Nyugat-India és más gyarmatok rabszolgatartó ültetvényeseinek kártalanítására 20 millió £-et irányoztak elő. – *326*

200 „Brownson's Quarterly Review" – amerikai katolikus folyóirat, Brownson adta ki 1844-től 1855-ig Bostonban, majd 1856-tól 1865-ig és 1872-től 1875-ig New Yorkban. – *326*

201 „The World" – amerikai napilap; 1860-tól 1931-ig jelent meg New Yorkban. – *326*

202 1815 jún. 18-án a Wellington és Blücher által vezényelt angol–holland–porosz haderők Waterloonál véres küzdelem után megverték I. Napóleon csapatait. Ez a vereség egyben a napóleoni francia birodalom végét jelentette. – *339 561*

203 Az 1859-es itáliai háború (v. ö. 19. jegyz.) után, amelynek eredményeként Szavoját és Nizzát Franciaországhoz csatolták, III. Napóleon kísérletet tett Svájc egy részének meghódítására. 1861 okt. 28-án francia csapatok behatoltak a Vaud (Waadt) kantonban fekvő Dappentalba és megszállták Cressonnières falut. A svájci kormány tiltakozott, s több európai nagyhatalom támogatta. 1862-ben Svájc a Dappental egy részét átadta Franciaországnak, miután III. Napóleon kormányától területi kártalanítást kapott. – *340 346*

204 A mexikói intervenció (1861–67) – Anglia, Franciaország és Spanyolország fegyveres beavatkozása azzal a céllal, hogy Juárez progresszív kormányát megdöntsék és a mexikói köztársaságot az európai nagyhatalmak gyarmatává változtassák. Terveik szerint Mexikót felvonulási területnek akarták felhasználni az amerikai polgárháborúba (148. jegyz.) való beavatkozáshoz és a rabszolgatartó államok támogatásához, azonban hamarosan ellentétek támadtak a hatalmak között. Ennek következményeként Anglia és Spanyolország 1862 áprilisában visszavonták csapataikat. A francia intervenciósok folytatták hódító hadműveleteiket és – miután 1863 nyarán elfoglalták México Cityt – 1864-ben proklamálták a mexikói császárságot III. Napóleon védencével, Miksa osztrák főherceggel az élén. Mexikó népe Juárez vezetésével bátran és kitartóan harcolt a francia intervenciósok ellen és döntő vereséget mért rájuk, úgyhogy 1867 márciusában a francia intervenciósok kénytelenek voltak elhagyni Mexikót. Miksa a köztársaságiak fogságába került s a haditörvényszék ítélete alapján június 19-én agyonlőtték. A mexikói kaland sikertelenségéhez hozzájárult az is, hogy a nemzetközi helyzet az északi államok polgárháborús győzelmei következtében alapvetően megváltozott, s hogy az intervenció Franciaországban fölöttébb népszerűtlen volt. – *340 347 393 445 447 469 494*

205 1859 októberében Spanyolország, amely gyarmatokat szeretett volna szerezni Észak-Afrikában, hadat üzent Marokkónak, azonban a marokkóiak szívós ellenállása miatt nem

tudott jelentős eredményeket elérni. A háború 1860 márciusáig tartott; az áprilisban megkötött békeszerződés értelmében Spanyolország hadisarcot és kisebb területi engedményeket kapott. – Santo Domingo – Haiti-sziget keleti része; 1821-ig spanyol gyarmat volt, majd 1844-ben független Dominikai Köztársaságnak nyilvánították. Később a szigetnek ezt a részét Spanyolország annektálta a spanyolbarát párt győzelmének eredményeként, amely párt 1861 márciusában bejelentette Santo Domingo „önkéntes" egyesülését a nyugat-indiai szigeteken levő spanyol birtokokkal. 1865-ben Santo Domingo területéről végleg elűzték a spanyol hódítókat. – *341 345 398*

206 „The Morning Post" – angol napilap; 1772-től 1937-ig jelent meg Londonban, a XIX. sz. közepén a whigek (93. jegyz.) Palmerston vezette jobbszárnyának sajtóorgánuma. – *341*

207 „La Patrie" – francia napilap, 1841-ben alapították Párizsban. 1850-ben a monarchista választási blokk, az ún. rendpárt érdekeit képviselte, később bonapartista. – *341*

208 Court of St. James – az angol királyi udvar; átvitt értelemben az angol kormányra vonatkozik. – *341 349 368 376 405 449 469 483*

209 1823 nyarán Chateaubriand francia külügyminiszter tervet dolgozott ki a latin-amerikai országokba való fegyveres intervenció előkészítésére. A beavatkozás célja a latin-amerikai spanyol gyarmati uralom helyreállítása és Franciaország gyarmati birtokainak növelése lett volna. Chaleaubriand a spanyol gyarmatokat autonóm királyságokká akarta alakítani, amelyeket Bourbon hercegek (franciák is) kormányoztak volna. A terv megvalósítása főként Anglia és az Egyesült Államok ellenállásába ütközött, minthogy utóbbiak a spanyol gyarmatok nemzeti felszabadító mozgalmainak kihasználására és ott saját befolyásuk érvényesítésére törekedtek. – *343 351*

210 J. Monroe, az Egyesült Államok elnöke, 1823 dec. 2-án az amerikai Kongresszushoz intézett üzenetében meghirdette az ún. Monroe-doktrínát, amely leszögezi, hogy európai hatalom nem avatkozhat be az amerikai államok között felmerülő viszályokba, s nem teheti rá a kezét amerikai területekre („Amerika az amerikaiaké"), viszont az Egyesült Államok se avatkozzék be Európa ügyeibe. Később az expanzionisták arra használták fel a Monroe-doktrínát, hogy megteremtsék az Egyesült Államok hegemóniáját az amerikai kontinensen. – *343*

211 „Journal des Débats politiques et littéraires" – francia polgári napilap; 1789-től jelent meg Párizsban különféle címekkel, a júliusi monarchia alatt kormánylap, az orléanista burzsoázia lapja, az 1848-as forradalomban az ellenforradalmi burzsoázia nézeteinek képviselője. Az 1851-es államcsíny (5. jegyz.) után a mérsékelt orléanista ellenzék sajtóorgánuma. – *347*

212 „Courrier du Dimanche" – francia hetilap, e címmel 1858-tól 1866-ig jelent meg Párizsban, Leymarie, majd Ganesco szerkesztésében; antibonapartista. – *348*

213 Areiopagosz (Areiosz pagosz, Arész halma) – Athén egyik magaslata; erről kapta nevét az ott ülésező széles jogkörű tanács és törvényszék, mely egyes időszakokban az athéni állam vezető testülete volt. – *349*

214 Marx azokat a cikkeket, amelyekben az európai kontinens különböző országaira vonatkozó anyagot közölt, a megírás valóságos időpontjánál korábbi illetve későbbi időpontot jelölve meg, gyakran párizsi, berlini vagy bécsi keltezéssel látta el, noha Londonban írta őket. – *352*

215 V. ö. Szophoklész „Oidipusz türannosz" c. tragédiáját. – *352*

216 Célzás L. Véron „Mémoires d'un bourgeois de Paris" c. könyvére. – *352*

217 Pays légal (törvényes ország) – így nevezték a júliusi monarchia idején a választójoggal bíró vagyonosokat, szemben a lakosság túlnyomó többségével, melynek nem volt választójoga. – *352*

218 Fiziokratáknak nevezték a XVIII. sz.-ban elsősorban Franciaországban fellépő gazdaságtani irányzat képviselőit, akik a földjáradékot tartották az értéktöbblet egyetlen formájának, s a mezőgazdasági munkát az egyetlen termelőmunkának. Ennek a felfogásnak az volt a végkövetkeztetése, hogy adót csak a földjáradékra kell kivetni, az ipart meg kell szabadítani mindenféle állami beavatkozástól, a gazdaságot pedig a szabad konkurrencia alapjára kell helyezni. A fiziokraták által javasolt reformokból néhány megvalósult a francia polgári forradalom időszakában. – *353*

219 Dinasztikus ellenzék – a júliusi monarchia idején a francia küldöttkamara egyik csoportja, vezetője O. Barrot volt; a csoport az ipari és kereskedelmi burzsoázia mérsékelt liberális köreinek politikai felfogását fejezte ki; reformpolitikával (választójogi reform stb.) elejét akarta venni a forradalomnak és fenntartani a júliusi monarchiát. – *353*

220 Posa márki – Schiller „Don Carlos" c. drámájának alakja; nemes és szabad gondolkodású férfiú, aki magas udvari állását a zsarnok király befolyásolására igyekszik felhasználni. – *354*

221 Leviatán – mesés mitológiai tengeri szörnyeteg a Bibliában; krokodilusnak ill. halnak képzelték. A monda szerint húsából az üdvözültek ehetnek a világ elmúlása után; átvitt értelemben óriási, félelmet keltően hatalmas lényt vagy tárgyat értenek rajta. – *355*

222 „Et propter vitam vivendi perdere causas!" (S életedért félvén – elveszteni azt, amiért élj!) V. ö. Juvenalis: „Satirae", I. 8. – *357*

223 Drapeau blanc (fehér zászló) – a franciák nemzeti zászlaja a Bourbon-monarchia és a restauráció idején. A júliusi monarchia és az Orléans-dinasztia uralma visszahozta a trikolort (háromszínű, kék-fehér-piros zászló); ez volt a franciák nemzeti zászlaja a forradalom szakaszában a XVIII. sz. végén és I. Napóleon császársága alatt. – *357*

224 Az amerikai rabszolgatartó ültetvényesek és a nagyburzsoázia területi igényei következtében 1846–48-ban háború folyt az Egyesült Államok és Mexikó között. A háborúban az Egyesült Államok meghódította a mexikói területnek csaknem a felét, így egész Texast, New Californiát és New Mexicót. – *359*

225 Az „elfojthatatlan konfliktus" W. H. Seward kifejezése, amelyet a New York állambeli Rochesterben 1858 októberében tartott beszédében használt és amely igen népszerű lett; Seward e kifejezéssel Dél és Észak ellentmondásainak (v. ö. 148. jegyz.) kibékíthetetlenségére és az összeütközés elkerülhetetlenségére gondolt. – *360*

226 „Pathfinder" („Úttörő") – F. Cooper egyik népszerű regényének címe; így nevezték Frémont-t kaliforniai kutatásával kapcsolatban. – *360*

227 A Bull Run folyónál, a Washingtontól délnyugatra fekvő Manassas város közelében zajlott le 1861 júl. 21-én az amerikai polgárháború (v. ö. 148. jegyz.) első jelentékeny ütközete, amelyben a déli államok győzelmet arattak az északi államok számszerűen fölényben levő, de rosszul felszerelt csapatai fölött. – A Washingtontól északnyugatra fekvő Balls Bluffnál lezajlott csatában a déli államok seregei 1861 okt. 21-én megsemmisítették Ch. P. Stone tábornok seregének néhány századát, amelyeket az északi hadvezetés a Potomac

jobb partjára dobott át és erősítés nélkül otthagyott. Mindkét ütközet megmutatta, hogy az északi államok hadseregének szervezetében és taktikájában súlyos hibák voltak. – *308 360 454 461 463 478*

228 „The Morning Herald" – angol konzervatív napilap, 1780-tól 1869-ig jelent meg Londonban. – *366*

229 „The Standard" – angol napilap, 1827-től az I. világháborúig jelent meg Londonban, 1857-től a Konzervatív Párt lapja. – *366*

230 Kent: „Commentaries on American Law", I. köt., (1. rész.) 142., 144. old. – *367*

231 Anglia és az Amerikai Egyesült Államok háborúját (1812–14) az idézte elő, hogy Anglia uralkodó osztályai nem ismerték el az Egyesült Államok nemzeti szuverenitását és arra törekedtek, hogy visszaállítsák uralmukat Észak-Amerikában. Az Egyesült Államok amerikai hajók törvénytelen elkobzása miatt üzent hadat Angliának. A néptömegek támogatták az amerikai haderőt, mivel Amerika népe az angolok akcióiban a gyarmati uralom visszaállításának veszélyét látta és e harcot második függetlenségi háborúnak tekintette. Ennek ellenére az 1812-es és 1814-es év nem hozott hadisikereket a kontinensen az amerikaiaknak. Az angolok 1814 augusztusában rövid időre elfoglalták Washingtont, de a Napóleon elleni háborúban meggyengült Anglia – miután az amerikai flotta hadműveleteitől is jelentős veszteségeket szenvedett – kénytelen volt 1814 decemberében Gentben a háború előtti állapotok elismerésével békét kötni. A hadműveletek csak 1815 januárjában értek véget, miután az angolok New Orleansnál döntő vereséget szenvedtek az amerikai csapatoktól. – *367 370 392 411 433 458 472 533*

232 F. T. Pratt: „Law of Contraband of War", 54–55. old. – *368*

233 Válaszul az I. Napóleon által 1806-ban meghirdetett kontinentális zárlatra, amely megtiltotta az európai kontinens országainak az Angliával folytatott kereskedelmet, Anglia ellenőrzést gyakorolt a semleges országok tengeri kereskedelme fölött. Az angolok, a csempészkereskedelem elterjedtségét ürügyül felhasználva, nyílt tengeren elkoboztak francia és más nemzetiségű hajókat. – *368*

234 Duns Scotus-féle kontroverziának nevezik a pro és kontra érvek szembeállításának skolasztikus vitamódszerét. *368*

235 A Korona ügyészeinek (law officers of the Crown) a bíróság legfőbb képviselőit nevezik Angliában: az attorney generalt (koronaügyészt) és a solicitor generalt (főállamügyészt). – *369 373 385 390 406 413 417 458 542*

236 Viktória királynő 1861 máj. 13-i proklamációja leszogezi Anglia semlegességét az északi és a déli államok kozott kitort háborúban (148. jegyz.), mintegy válaszként az Egyesült Államok részéről 1861 áprilisában a Konfoderáció (v. o. 152. jegyz.) kikotői ellen kihirdetett blokádra. E proklamáció szerint Anglia a déli államok ellení blokádot csak annak hatályossága esetén ismeri el, ugyanakkor elismeri a déli államok jogát észak-amerikai hajóknak nyílt tengeren való elkobzására. Viktória proklamációja tehát azt jelentette, hogy Anglia a Konföderációt hadviselő félként elismeri. A proklamáció eredeti szövege megtalálható M. Bernard: „Historical Account of the Neutrality of Great Britain during the American Civil War" („Történelmi beszámoló Nagy-Britanniának az amerikai polgárháborúban tanúsított semlegességéről"), London 1870. 135–136. old. – *369 385*

237 Zsákmánybíróságokat hadviselő államok állítanak fel, hogy a zsákmányolt hajók elkobzásának jogossága tekintetében döntsenek. Tengeri zsákmányoknak olyan ellenséges

kereskedelmi hajókat és rakományokat neveznek, amelyeket háború idején az egyik hadviselő fél elkoboz. Semleges hajók is tekinthetők zsákmánynak, ha hadi árut szállítanak. – *369 375 386 392*

238 Antijakobinus háborúnak nevezték a forradalomellenes európai hatalmak 1791-ben kezdődött háborúját a forradalmi, illetve forradalom utáni és napóleoni Franciaország ellen. – *369 417 429 433*

239 „The Morning Advertiser" – angol napilap, 1794 óta jelenik meg Londonban; a XIX. sz. 50-es éveiben a radikális burzsoázia lapja. *372*

240 „The Sun" - angol polgári liberális napilap, 1798-tól 1876-ig jelent meg Londonban. - *372*

241 „The Daily News" – az angol ipari burzsoázia napilapja, ezzel a címmel 1846-tól 1930-ig jelent meg Londonban; az 50-es években liberális irányzatú. – *373*

242 „The Morning Star" – angol napilap, a szabadkereskedők (free-traderek) sajtóorgánuma, 1856-tól 1869-ig jelent meg Londonban. – *373*

243 „The Morning Chronicle" – angol napilap, 1770-től 1862-ig jelent meg Londonban; a whigek (93. jegyz.), az 50-es évek elején a peelisták (R. Peel hívei) sajtóorgánuma, később konzervatív. – *373*

244 Temple – londoni épület, amelyben eredetileg a templomos lovagok laktak; jelenleg ezen a helyen két épületcsoport van, amelyekben jogásztestületek (Inn-ek) működnek. Ezek a testületek minősítik a bíróság előtt tárgyaló ügyvédeket, az ún. barristereket. – *375*

245 Ebben az időben az észak-amerikai vizeken tartózkodó angol flotta 65 első osztályú fregattból, korvettből és őrhajóból állt, összesen 850 ágyúval. – *376*

246 1763-ban J. Wilkes angol publicista „North Briton" c. lapjában bírálta III. György angol király trónbeszédét. Ezért kizárták az Alsóházból, törvényen kívül helyezték s kénytelen volt Franciaországba menekülni. 1768-ban történt visszatérése után négyszer beválasztották a parlamentbe, de a választásokat minden alkalommal érvénytelennek nyilvánították. Csak ötödszöri megválasztása után került vissza a parlamentbe. Később seriff és London polgármestere lett. 1780-ban kegyetlenül elnyomta az alsó rétegek megmozdulásait és demagógként lepleződött le. – A Wilkes-esettel kapcsolatban híressé váltak azok a levelek, amelyek a „Public Advertiser" c. lapban 1768 végétől 1772-ig jelentek meg Junius aláírással. (Utóbb összegyűjtve, könyvalakban is kiadták őket.) Szerzőjük Wilkes rehabilitálásáért és Anglia politikai rendszerének demokratizálásáért harcolt. Később kiderült, hogy a levelek szerzője Ph. Francis angol publicista. – *382*

247 A Worcester melletti csatában 1651 szept. 3-án Cromwell csapatai megsemmisítő vereséget mértek a II. Károly vezetése alatt álló skót royalista hadseregre. II. Károly Franciaországba menekült. – *382*

248 A Titkos Tanács (Privy Council) Angliában létesült a XIII. sz.-ban és eredetileg a feudális nemesség és a legfőbb papság képviselőiből állt. A XVII. sz.-ig a király legfőbb tanácsadó szerveként fontos szerepet töltött be az állam igazgatásában. A parlamentarizmus kifejlődésével és a miniszteri kormányhatalom erősödésével a Titkos Tanács fokozatosan elveszítette jelentőségét. – *383*

[249] A gorog mitológiában Zeusz (a római mitológiában Jupiter) a legfőbb isten, az ég ura, aki mennydorgéssel és villámlással adja tudtul akaratát, ill. sújtja le ellenségeit. Ő felügyel a világmindenség szabályos rendjére, ő a legfőbb bíró, az igazság és jogrend istene. – *383 427*

[250] 1845 novemberében J. K. Polk amerikai elnok azzal a titkos megbízással kuldte J. Slidellt Mexikoba, hogy az Egyesult Államokhoz csatolt Texas deli határainak kiterjesztését, valamint New Mexico és Felső-Kalifornia felvásárlását keresztülvigye. Miután a mexikói kormány megtagadta Slidell teljhatalmu nagykovetként való akkreditálását, az Egyesült Államok 1846 áprilisában háborút indított Mexikó ellen es az említett teruleteket megh6dította (224. jegyz.). – *384*

[251] A polgárháború (148. jegyz.) eloestejen a Buchanan-kormány felhasználta végrehajtó hatalmát a déli államok megerősítésére és az északiak lefegyverzésére. Hadugyminisztere, J. B. Floyd úgy rendelkezett a fegyveres erőkkel, hogy egy déli felkelés esetén hasznavehetetlenek legyenek. 1860-ban a 16 000 főnyi reguláris hadseregből 15 000 fő a Mississippitől nyugatra állomásozott és mindossze 1000 fő keleten. Amikor W. Scott tábornok a déli államok kulcserődítményeinek kis létszámú katonaságát meg akarta erősíteni, az áruló Floyd ezt megakadályozta, majd később a déliek egyik gyulésén kijelentette, hogy ha Scottnak engedett volna, a Konfederáció (152. jegyz.) sohasem jott volna létre. Az Észak gyengítésére irányuló torekvéseiben Floydot Toncey, a haditengerészeti miniszter is támogatta azzal, hogy elmulasztotta a flotta megerősítését. Kozben Cobb pénzügyminiszter is elhagyta hivatalát – a kincstárban egyetlen dollár sem maradt utána. Eszerint neki is volt részе a Konfederáció létrejottében, mert megfosztotta Északot a pénztől és a hadianyagtól. –*384*

[252] V. o. Heine: „Neuer Fruhling. Prolog". – *385*

[253] T. Walker: „Introduction to American Law", 713. old. – *386*

[254] J. Kent: „Commentaries on American Law", I. kot. 141–147. old. – *386*

[255] Marx „az utolsó rómaiak" analógiájára nevezi „az utolsó angolnak" D. Urquhartot, s ezzel az idejétmúlt angol szokásokhoz valo ragaszkodását gúnyolja. („Utolsó rómaiaknak" nevezték Brutust és Cassiust, Julius Caesar gyilkosait, akik a római koztársaság hanyatlásának idején a régi koztársasági Róma erkolcseit és szokásait akarták fenntartani.) – *388*

[256] „Fiat justitia, pereat mundus!" (Legyen meg az igazság, vesszen a világ!) – állítólag I. Ferdinánd császár jelmondata. – *388*

[257] „The Free Press" – angol havi folyóirat, 1855-től 1865-ig jelent meg Londonban, az urquhartisták sajtóorgánuma; Marxnak is jelentek meg benne cikkei – *389*

[258] Utalás a nemzetkozi tengeri jog alapelveivel kapcsolatban a párizsi kongresszuson 1856 ápr. 16-án elfogadott nyilatkozatra, amely megtiltotta a hajók elkobzását, és szavatolta a semleges államok kereskedelmi hajóinak védelmét a hadviselő hatalmak támadásaival szemben. A nyilatkozat elfogadása Oroszország diplomáciai sikere volt, mivel Oroszország 1780 óta fellépett Anglhának azzal az igényével szemben, amelyet semleges államok hajóinak ellenőrzési és elkobzási jogára nézve támasztott. – *389 403 428 444 458*

[259] Munchhausen báró – nagyotmondó vesztfáliai báró (valóban létező személy volt, s 1780-ban ő maga adott ki egy kalandkonyvet; történeteit Raspe jelentette meg angolul, majd

Bürgers átültette őket németre) beszéli el oroszországi utazásának történetében, hogy a rettenetes hidegben befagyott a postakocsis kürtje, mely a vendégfogadó tűzhelye mellett fölengedve megszólalt, s a „derék hangszer szórakoztatta a vendégeket, anélkül, hogy bárki is belefújt volna". – *389*

[260] 1812 jún. 1-én J. Madison amerikai elnök üzenetet intézett a Kongresszushoz, amelyben Angliát az Egyesült Államokkal szemben elkövetett ellenséges cselekedetekkel vádolja, elsősorban amerikai matrózok letartóztatásával és az atlanti-óceáni partok blokádjával. Madison javasolta, hogy lépjenek fel az efféle akciókkal szemben. Nem sokkal ezután, 1812 jún. 18-án az amerikai Kongresszus hadat üzent Angliának (v. ö. 231. jegyz.). – *391*

[261] 1842-ben Lord Ashburton és D. Webster – Anglia, ill. az Egyesült Államok képviselője – tárgyalásokat folytattak, majd 1842 aug. 9-én szerződést írtak alá az Egyesült Államok és Anglia amerikai birtokai közötti határokra, a rabszolgakereskedelem megtiltására és a szökött bűnösök kiszolgáltatására vonatkozólag. E szerződés azonban nem korlátozta Angliának azt a jogát, hogy a rabszolgakereskedelemre gyanús amerikai hajókat átkutassa. – *392 433*

[262] Jenkins a csúszómászó hízelgő közmondásos figurája; Rodomonte hetvenkedő szószátyár Ariosto „L'Orlando furioso" („Őrjöngő Lóránt") c. eposzában. – *393*

[263] W. Scott amerikai tábornok levelét a „Times" 1861 dec. 6-i száma közölte. A levélben Scott állást foglalt a „Trent"-incidens kérdésében és kijelentette, hogy az Egyesült Államokban senki sem kívánja a háborút Angliával. A két ország közötti konfliktus békés rendezését követelte. – *394*

[264] Fekete csempészárunak nevezték az amerikai polgárháború alatt azokat a négereket, akik megszöktek fellázadt rabszolgatartóiktól és az Unió hadseregének katonai támaszpontjain kerestek menedéket. A washingtoni kormány rendelkezése ellenére az Unió egyes tábornokai már a háború első hónapjaiban is vonakodtak ezeket a négereket régi tulajdonosaiknak visszaadni, mivel a felkelők a tulajdonukat képező rabszolgákat sáncmunkára használták fel, s így ezeket hadi dugárunak lehetett tekinteni. – *395*

[265] Az ún. demokrata régenység New York államban a Demokrata Párt (v. ö. 154. jegyz.) vezető csoportja volt, amely 1854-ig állt fenn, és Albany-régenység néven a New York állambeli Albany városban székelt. Az Albany-régenység az Egyesült Államok Demokrata Pártjának országos központja volt. – *395*

[266] 1861 nov. 19-én a „Nashville", a konföderáltak (v. ö. 152. jegyz.) cirkálója, nyílt tengeren megtámadta és elégette a „Harvey Birch" észak-amerikai kereskedelmi hajót. Nov. 21-én a „Nashville" befutott Southampton kikötőjébe és ilymódon megmenekült az üldözéstől. – *397 417*

[267] 1861 jan. 6-án F. Wood, New York polgármestere a hagyományos újévi üzenetben előterjesztett egy tervet New Yorknak az északi államokról való leválasztásáról és szabad várossá nyilvánításáról. – *397*

[268] A kansasi fegyveres harc idején (v. ö. 158. jegyz.) Ch. Sumner köztársasági szenátor 1856 máj. 19-én és 20-án a Kongresszusban a kansasi vérfürdőről beszélve leleplezte a kansasi rabszolgatartók intrikáit. A Sumner beszédén felbőszült rabszolgatartók és híveik két nappal a beszéd után megtámadták Sumnert a szenátusban, s Brooks, az egyik déli szenátor súlyosan megsebesítette. Sumner csak 1859-ben tért vissza a politikai életbe. – *397*

269 A róla elnevezett intézetet 1850-ben alapította New Yorkban P. Cooper (1791–1883) amerikai gyáros. A Cooper Intézet a munkások és a szegényebb néposztályok művelését tűzte ki céljául. Gazdag könyvtár, laboratórium áll a hallgatók rendelkezésére, akik ingyenes tudományos előadásokon, iparművészeti tanfolyamokon stb. vehetnek részt. – *397*

270 Court of Exchequer (pénz- és hitelügyi bíróság) – az egyik legrégibb angol bíróság, eredetileg főként pénzügyi vonatkozású kérdésekben döntött; a XIX. században Anglia felső bíróságai közé tartozott, majd beleolvadt a High Court of Justice King's (Queen's) Bench-be (A király (királynő) legfőbb ítélőszéke). – *399 439*

271 „Lloyd's Weekly Newspaper" – angol hetilap, 1843-tól 1918-ig jelent meg Londonban; az 50-es években liberális irányzatú. – *399*

272 A fegyveres semlegességre vonatkozó nyilatkozatot II. Katalin 1780 márc. 11-én az 1775–83-as amerikai függetlenségi háborúval kapcsolatban tette közzé. Ebben az Anglia ellen irányuló nyilatkozatban Oroszország elismerte a semleges hajók jogát a fegyveres ellenállásra, a semleges államok jogát a harcoló államokkal való szabad kereskedelemre, valamint a semleges zászló által védett ellenséges tulajdon érintetlenségének elvét. A blokád érvényességét csak arra az esetre ismerte el, ha a blokád alá vett kikötő bejáratát hadihajók ténylegesen elzárják. Ez a nyilatkozat volt az alapja annak az egyezménynek, amelyet Oroszország több állammal kötött. A nyilatkozathoz 1783-ig Dánia, Svédország, Poroszország, Ausztria, Portugália és a két szicíliai királyság csatlakozott. – *403*

273 Manchester-iskola – a gazdasági élet teljes szabadságának szükségességét hirdető, az állam gazdasági beavatkozását elutasító, szabadkereskedelmi elveket valló közgazdasági irányzat a XIX. sz. első felében. Agitációjuk központja Manchester volt; a mozgalom élén két textilgyáros: Cobden és Bright állt. Az ipari burzsoázia érdekében a déli államok gyapotmonopóliumának megszüntetésére törekedtek, ezért is léptek fel az amerikai polgárháború (148. jegyz.) idején azellen, hogy Anglia támogassa a délieket. – *404 427*

274 „Punch, or the London Charivari" – angol szatirikus hetilap, 1840-ben alapították, polgári liberális irányzatú. – *407*

275 Sesquipedalia verba (másfél lábnyi szavak; másfél mérföldes szavak) – horatiusi kifejezés a terjengős, dagályos stílusra. V. ö. Horatius: „Epistula ad Pisones" (Ars poëtica), 97. sor. – *407*

276 Igazi angol miniszternek Lord John Russell nevezte Lord Palmerston külügyminisztert az 1850 jún. 25-i alsóházi ülésen a Pacifico kereskedő esetével összefüggésben kirobbant angol–görög konfliktus idején tanúsított magatartása miatt (v. ö. 11. jegyz.). A fent említett ülésen tartott agresszív parlamenti beszédében Palmerston igazolta Anglia eljárását, és az angol polgárt, akinek a tekintélyét szerinte ebben az esetben meg kellett védeni, az ókori Róma polgáraihoz hasonlította. – *407*

277 Low Church (Alsó Egyház) – az anglikán egyház református irányú frakciója, amelynek követői többnyire a burzsoáziából és az alsóbb papságból kerültek ki; a római katolikus irányú Magas Egyházzal (High Church) ellentétben a polgári keresztény morál propagandájára helyezte a fő hangsúlyt. – *407*

278 Quantum mutatus ab illo (De mennyire megváltozott). V. ö. Vergilius: „Aeneis", II. ének 274. sor. – *407*

279 Marx a krími háborút (19. jegyz.) nevezi whig háborúnak, mert Aberdeen koalíciós kabinetje indította el. (E kabinetben ugyanis a legfontosabb tárcákat a whigek (93. jegyz.) foglalták el.) – *407*

280 „The Globe and Traveller" – angol napilap, 1803-ban alapították Londonban; a whigek (93. jegyz.) sajtóorgánuma, a whig kormányok idején hivatalos kormánylap volt; 1866-tól a konzervatívok lapja. – *408*

281 „The Evening Standard" – angol konzervatív estilap, 1857-től 1905-ig jelent meg Londonban. – *408*

282 „The Observer" – konzervatív irányzatú angol hetilap, 1791 óta jelenik meg Londonban. – *408*

283 „MacMillan's Magazine" – angol folyóirat, amely 1859-től 1907-ig jelent meg Londonban. – *409*

284 Célzás arra a háborús propagandára, melyet III. Napóleon 1859 januárjában az itáliai háború (v. ö. 19. jegyz.) előkészületeivel kapcsolatban kifejtett. Ezeket az eseményeket Marx és Engels részletesen írták le „A háborús kilátások Európában", „Az európai pénzpánik" és a „Louis-Napoléon helyzete" c. cikkekben. (Lásd 13. köt., 183–196. old.) – *409*

285 „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam" (Egyébként azt javasolom, hogy Karthágót el kell pusztítani) – e szavakkal fejezte be az idősebb Cato a szenátusban tartott beszédeit, bármiről szólt is előbb. Átvitt értelemben: ismételt visszatérés valamely döntő kérdésnek tekintett követelésre, illetve feladatra. – *411 430*

286 Conspiracy Bill (összeesküvési törvényjavaslat) – Palmerston 1858 febr. 8-án a francia kormány nyomására törvényjavaslatot terjesztett az Alsóház elé; ez az ún. „külföldi-törvényjavaslat" (vagy „összeesküvési törvényjavaslat") azt tartalmazta, hogy mindazok a személyek, akik Angliában vagy más országban élő személyek élete elleni összeesküvést szerveznek vagy abban részt vesznek, angol bíróság elé állítandók és szigorúan elítélendők, akár angolok, akár külföldiek. A törvényjavaslat széleskörű tiltakozást váltott ki, az Alsóház febr. 12-én el is vetette, Palmerstonnak pedig le kellett mondania. – *413 429*

287 Minthogy a „Trent"-konfliktust (v. ö. 366–368. old.) az angol burzsoázia ürügyül használta fel arra, hogy háborút készítsen elő az északi államok ellen, az Egyesült Államok kormánya, hogy Angliával fennálló kapcsolataiban a további bonyodalmakat elkerülje, az 1861 dec. 25–26-i ülésén elhatározta a déli államok két letartóztatott megbízottjának szabadon bocsátását. 1862 január elején Masont és Slidellt egy angol gőzös fedélzetére kísérték. Ezt követően Russell bejelentette, hogy az angol kormány befejezettnek nyilvánítja a „Trent"-ügyet. – *416 421*

288 Yellowplush – W. M. Thackeray angol író „The Memoirs of Mr. C. J. Yellowplush" c. szatirikus karcolatainak címadó főhőse. A Yellowplush (sárga bársony) elnevezés, amely az angol lakájok által viselt sárga nadrágra céloz, a lakájkodók, szolgai hajlongók gúnyneve lett. – *417*

289 Haynaunak, a magyar és olasz szabadságharc elnyomójának kegyetlensége annyira hírhedt volt Európa-szerte, hogy 1850-ben, külföldi utazása során Londonban a Barclay, Perkins & Co. sörgyár munkásai megverték. Eljárásukat az angol néptömegek viharos lelkesedéssel fogadták. – *419*

290 Az Angliában 1807 folyamán kibocsátott titkostanácsi rendeletek (Orders in Council) értelmében minden olyan hajó, amely Franciaországgal vagy szövetségeseivel folytat kereskedelmet, elfogatással sújtható, és elrendelték, hogy bizonyos esetekben a semleges hajók

kötelesek brit kikötőket érinteni. Ezeket a rendeleteket, amelyek különösen sértették az amerikai kereskedelmet, súlyosan elítélték az Egyesült Államokban mint a semleges jogok megsértőit. A gyűlöletes rendeleteket végül is 1812 jún. 23-án felfüggesztették, öt nappal azután, hogy az Egyesült Államok hadat üzent Angliának (v. ö. 231. jegyz.). – *419*

291 „The London Gazette" – angol kormánypárti lap, 1666 óta jelenik meg, hetenként kétszer. – *426*

292 A tízórás törvényt (Ten Hours' Bill), amely a fiatalkorúak és a nők munkanapját tíz órára korlátozta, több mint fél évszázadig folyó harc után 1847 jún. 8-án fogadta el bizonyos megszorításokkal a parlament. – *429*

293 „The Daily Post" – az angol kereskedői és ipari körök napilapja, Liverpoolban jelent meg 1855-től 1879-ig. – *433*

294 Az idézett levelet a „Times" 1862 febr. 3-i száma közölte. – *440*

295 Magna Charta Libertatum (A szabadságok nagy chartája) – ezt az okiratot, a lovagok és a városok által támogatott lázadó földesurak fogadtatták el 1215 jún. 15-én Runnymede mezején I. (Földnélküli) János angol királlyal. A Charta korlátozta a király jogait, elsősorban a hűbérurak javára, de adott bizonyos engedményeket a lovagoknak és a városoknak; a jobbágyparasztság nem kapott jogokat. Az okmányban leszögezett jogok és szabadságok nagy szerepet játszottak az angol történelemben, ill. társadalmi mozgalmakban. – *443*

296 A spanyol–marokkói háború (v. ö. 205. jegyz.) befejezése után az 1860 áprilisában megkötött békeszerződés értelmében Tetuán városát a hadiadó teljes kifizetéséig a spanyol csapatok megszállva tartották. – *446*

297 „Correspondence relative to the Affairs of Mexico" (v. ö. még 26. jegyz.). – *447 494*

298 A szóban forgó jegyzékváltást nagyrészt a „Times" 1862 febr. 13-i száma hozta nyilvánosságra. – *447*

299 McClellant a Demokrata Párt (154. jegyz.) soraiból kikerülő hívei nevezték „fiatal Napóleon"-nak, mert már 34 éves korában az amerikai Unió csapatainak főparancsnoka volt. – *452*

300 A kifejezés Quintus, Fabius, Maximus római hadvezérre utal, akit Cunctatornak (késlekedőnek) neveztek el. A Hannibal elleni második pún háborút (i. e. 218–201) úgy folytatta, hogy az ütközeteket elkerülve mindig saját megerősített táborára támaszkodva védekezett. Az ellenség minden hibáját kihasználta és kisebb sikerekkel igyekezett megjavítani a hadsereg hangulatát, amelyet – noha óriási készleteik és tartalékaik voltak – a korábbi vereségek károsan befolyásoltak. – *453*

301 Macaulay: „Critical and Historical Essays", 1. köt. – *453 539*

302 West Pointban (New York állam) 1802-ben katonai akadémiát létesítettek, amely a XIX. sz.-ban az Egyesült Államok egyetlen ilyen jellegű intézménye volt. A tisztek kiképzésének módszere a külvilágtól való teljes elszigeteltségükön alapult és elősegítette a növendékek között a kasztszellem kialakulását. – *453 541*

303 Az angol polgári forradalom idején 1640–53-ig újjáválasztás nélkül ülésezett a parlament (hosszú parlament). A parlament többsége fellépett I. Károly ellen, s a polgárháborúban

Cromwell oldalán állt. Győzelme után Cromwell kizáratta a parlament 200 királypárti tagját. A megmaradt rész, az ún. csonkaparlament, kivégeztette a királyt és radikális reformokat léptetett életbe, később szembefordult Cromwell-lal, mire az 1653-ban fegyverrel szétkergette a testületet. – *453*

304 „Evening Star" – amerikai újság, 1852-ben alapították Washingtonban. – *453*

305 V. ö. Schiller: „Das Lied von der Glocke". – *455*

306 „Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus" (Hegy vajúdik, s végül nevetést keltő egeret szül.). Horatius: „Epistula ad Pisones" (Ars poëtica), 139. sor. – *456*

307 „Revue contemporaine" – francia folyóirat, havonta kétszer jelent meg Párizsban 1851-től 1870-ig; a második köztársaság alatt a legitimistákból és az orléanistákból alakult rendpárt sajtóorgánuma; az 1851 dec. 2-i államcsíny (v. ö. 5. jegyz.) után a bonapartisták lapja lett. – *458*

308 Jemappes-nál (1792 nov. 6.) és Fleurus-nél (1794 jún. 26.) a francia forradalmi hadsereg megverte az európai monarchiák első koalíciójának csapatait. – Az itáliai hadjárat alatt Montenotténál (1796 ápr. 12.), Castiglionénál (1796 aug. 5.) és Rivolinál (1797 jan. 14–15.) a Napóleon parancsnoksága alatt álló francia hadsereg Piemontban és Lombardiában győzelmet aratott a szövetséges osztrák és piemonti csapatok fölött. – *461*

309 Kordonrendszernek nevezték a hadviselés egy gyakran alkalmazott módját a XVIII. sz.-i Nyugat-Európában. A csapatoknak az arcvonal egész hosszában való egyenletes felállítása lehetővé tette, hogy az ellenfél vonalát tetszés szerinti ponton összevont csapatokkal viszonylag könnyen áttörjék. – *466*

310 Az Egyesült Államok polgárháborújának (148. jegyz.) a további lefolyása bebizonyította, hogy a déli Konföderáció (152. jegyz.) fölötti győzelemnek az a stratégiai terve, amelyet Marx és Engels ebben a cikkben kifejtett, az egyedüli helyes terv volt. A déli hadsereget véglegesen legyőzték, miután az északi hadsereg főparancsnoksága 1864 második felében hasonló tervet valósított meg. A híres „portyázó út a tengerhez", amelyre Sherman tábornok vállalkozott, a Konföderáció területét két részre bontotta és megteremtette a szükséges előfeltételét annak, hogy Grant tábornok csapatai a déli hadsereget szétverjék. A déli hadsereg 1865 tavaszán kapitulált. – *468*

311 1861 nyarán Párizsban monstre-pört indítottak Mirès francia bankár ellen, s ennek során olyan pénzügyi üzelmekre derült fény, amelyek a második császárság több magasállású személyiségét érintették. Mirèst csalárd tőzsdei spekulációkkal és a hitelintézetekre vonatkozó törvény megsértésével vádolták, majd pénzbüntetésre és 5 évi börtönre ítélték, 1862-ben viszont magasabb bírósági fokon felmentették. – *469*

312 A krími háború alatt (19. jegyz.) Athént és Konstantinápolyt francia csapatok tartották megszállva. Rómát 1849-ben szállták meg a franciák (v. ö. 113. és 358. jegyz.). Pekinget 1860 októberében szállták meg angol és francia intervenciós csapatok. – *469*

313 A harmadik ópiumháború alatt (v. ö. 9. jegyz.) a Montauban tábornok parancsnoksága alatt álló angol és francia intervenciós csapatok Peking bevétele után teljesen kirabolták és porráégették a híres Jüan-ming-jüan császári nyári palotát, amelyet a XVIII. században építettek európai építészek rokokó stílusban. A Kínában rabolt kincsek értékét több millió frankra becsülték. – *469*

[314] 1861 júl. 17-én a mexikói kongresszus úgy rendelkezett, hogy a külföldi kölcsönökre teljesítendő fizetéseket két évre beszüntetik. Ezt a rendelkezést Anglia, Franciaország és Spanyolország ürügyül használták fel Mexikó ügyeibe való közös beavatkozásukra. A mexikói kormány, Juárezzel az élén, a háború elkerülésére törekedve 1861 novemberében érvénytelenítette a júl. 17-i rendelkezést és késznek mutatkozott arra, hogy a három nagyhatalom követeléseinek eleget tegyen. – *469*

[315] A mexikói Orizabában 1862 tavaszán lezajlott konferenciának az volt a feladata, hogy meghatározza a három nagyhatalomnak, Angliának, Franciaországnak és Spanyolországnak Mexikóban véghezviendő további közös akcióit. Az intervenciós államok között azonban nézeteltérések voltak. Franciaország képviselője vonakodott tárgyalásokba bocsátkozni a mexikói kormánnyal és a febr. 19-én Soledadban megkötött ideiglenes békeszerződést nem fogadta el kötelezőnek, az angol és a spanyol megbízott pedig megtagadta az intervencióban való további részvételt. Az orizabai konferencia után Anglia és Spanyolország visszavonták csapataikat Mexikóból. – *471*

[316] New Orleanst 1862 ápr. 29-én feladták, miután a St. Jackson és a St. Philip erődítmények, amelyek a városhoz vezető utakat a Mississippi felől védték, elestek. Máj. 1-én az északi államok csapatai bevonultak a városba. New Orleansnak, a rabszolgatartó Konföderáció (v. ö. 152. jegyz.) egyik legfontosabb politikai és katonai centrumának a bevétele az északi államok hadseregének nagy katonai sikere volt. – *472*

[317] Reuter, Havas, Wolff – félhivatalos londoni, párizsi és berlin távirati irodák. – *472 483*

[318] Zaragoza város védői törhetetlen állhatatossággal harcoltak Napóleon csapatai ellen. A várost a franciák kétszer is ostrom alá vették, 1808 júniustól augusztusig és decembertől, de a védők csak 1809 februárjában kapituláltak a franciák túlerejével szemben. – Moszkva a napóleoni támadás (1812) elleni orosz honvédő háborúban fontos szerepet játszott és a nemzeti ellenállás szimbólumává lett. 1812 szept. 13-án az orosz csapatok az ellentámadás előkészítése céljából elhagyták Moszkvát. Mialatt a franciák megszállták a várost, tűzvész tört ki, amely több mint öt napon át tartott. – *472*

[319] New Orleanst Félhold-városnak is nevezik, arra utalva, hogy a város régi negyede a Mississippi-delta egyik kanyarulatánál fekszik. – *473*

[320] V. ö. Shakespeare: „King Henry IV", V. felv. 4. szín. – *473*

[321] V. ö. Shakespeare: „King Henry IV", I. rész, III. felv. 3. szín. – *474*

[322] „Daily Dispatch" – amerikai napilap, a déli rabszolgatartók sajtóorgánuma; 1857-től 1867-ig jelent meg a Virginia állambeli Richmondban. – *474*

[323] „The Norfolk Day Book" – amerikai napilap, a déli rabszolgatartók sajtóorgánuma; 1857-től 1867-ig jelent meg a Virginia állambeli Norfolkban. – *474*

[324] „The Daily Intelligencer" – amerikai napilap, a déli rabszolgatartók sajtóorgánuma; 1854-től 1871-ig jelent meg a Georgia állambeli Atlantában. – *474*

[325] „Daily Express" – amerikai napilap, a déli rabszolgatartók sajtóorgánuma; 1852-től 1869-ig jelent meg a Virginia állambeli Petersburgban. – *474*

[326] A négerrabszolgák behozatalát megtiltó törvény, amely 1808 jan. 1-én lépett életbe (v. ö. 190. jegyz.), az Egyesült Államokon belül fenntartotta a rabszolgakereskedelmet, amely a

déli és délnyugati rabszolgatartó államok között, főként pedig az ország déli partvidéki városaiban folyt. A négerrabszolgák Afrikából való behozatalának megtiltása a belső rabszolgakereskedelem kiterjesztéséhez vezetett; Maryland, Virginia és North Carolina „rabszolga-tenyésztő" államokká alakultak át, amelyek eladás céljából foglalkoztak a rabszolgákkal. A Sumner szenátor által 1862 máj. 2-án előterjesztett törvényjavaslat hatálytalanította az 1808. évi törvénynek azokat a pontjait, amelyek az Egyesült Államok partvidékén folytatott rabszolgakereskedelemre vonatkoztak, s megtiltotta a rabszolgáknak az egyik államból a másikba való átvitelét. – *476*

327 „Ironside" („vasbordájú", „törhetetlen") – így nevezték Cromwell katonáit, erre céloz Marxnak és Engelsnek a páncélos ágyúnaszádok megjelölésére használt kifejezése. – *477*

328 „Jankee-Doodle" – amerikai népdal, amely a polgárháború idején az Egyesült Államok északi részében népszerű harci dal lett. – *478*

329 Szmolenszk a napóleoni háborúk idején (1812 aug.) súlyos csata színhelye volt, majd átmenetileg a franciák kezére került. – Borogyinónál zajlott le (1812. szept. 7.) az 1812-i orosz–francia háború legnagyobb csatája Napóleon és Kutuzov seregei között. Mindkét fél nagy veszteségeket szenvedett, az oroszok az ütközet során átmenetileg visszavonultak, feladták Moszkvát is, de utána Kutuzov visszavágott, úgy hogy végső kihatásában ez az ütközet Napóleon oroszországi hadjáratának kudarcát eredményezte. – *479*

330 „Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni" (Isten a győztes ügyet, Cato a vesztest igazolja). V. ö. Lucanus: „Pharsalia", I. ének 128. – *480*

331 Az Ión-szigetek 1815-től brit protektorátus alatt külön államot alkottak. A szigetek lakóiban, különösen a görög szabadságharc óta (1821–29) élt a vágy, hogy Görögországhoz csatlakozzanak. 1858–59-ben ismét fellángolt a nemzeti szabadságmozgalom, amelyet az angolok kegyetlenül elfojtottak. A harc 1864-ben ért véget, amikor Anglia a szigeteket átadta Görögországnak. – *101 481*

332 Ryotoknak (raijatoknak) nevezik Indiában az egyéni birtokos parasztokat, akik közvetlenül az államnak adóznak. – *481*

333 Az utalás valószínűleg a Landlord és Tenant Billre vonatkozik, vagyis arra a törvényjavaslatra, amelyet az írországi földbirtokosok és bérlők közötti viszony szabályozása céljából 1852 novemberében terjesztettek az angol parlament elé. E törvényjavaslat bizonyos könnyítéseket irányzott elő a bérleti feltételek terén. A koalíciós kormány (az ír képviselők támogatását akarva ezzel biztosítani) a javaslat mellett foglalt állást, az Alsóház pedig jóváhagyta, a Felsőház azonban akadályokat gördített eléje. Ezután évekig keringett az Alsó- és Felsőház között, számos módosításon ment keresztül. 1855 júliusában bizonytalan időre elhalasztották a javaslat megvitatását. Marx több cikkben foglalkozott e törvényjavaslattal. (V. ö. 11. köt., 350., 467. old.) – *482*

334 Saguntum városát, akkoriban Róma szövetségesét, i. e. 219-ben megtámadták Hannibal karthágói hadvezér csapatai és nyolc hónapig tartó ostrom után elfoglalták. A saguntumiak nem adták meg magukat, égő városuk romjai alá temetkeztek. – *482*

335 V. ö. Goethe: „Faust", I. rész. (Boszorkánykonyha). – *482*

336 Statute-law (kodifikált, írott jog) – vagyis az országos törvényeken, az angol parlament törvényes rendelkezésein alapuló jogszabályok. – *482*

[337] Miután az angol kormányzat az 1789. évi írországi nemzeti szabadságharcot kegyetlenül leverte, az angol parlament 1801-ben Castlereagh kezdeményezésére elfogadta azokat a reakciós törvényeket, amelyek az írországi hadiállapot bevezetésére és a Habeas Corpus Act hatályon kívül helyezésére vonatkoztak. (A Habeas Corpus Act értelmében írásos bírói végzés nélkül nem lehet senkit sem letartóztatni.) – *482*

[338] Az 1851 dec. 2-i franciaországi bonapartista államcsíny után (v. ö. 5. jegyz.) Palmerston, Nagy-Britannia akkori külügyminisztere a londoni francia nagykövettel folytatott tárgyalása során helyeselte Louis Bonaparte államcsínyjét. Helyeslését a whig (93. jegyz.) kormány többi tagjával való előzetes megegyezés nélkül nyilvánította ki, s emiatt 1851 decemberében le is kellett mondania, noha az angol kormány lényegében egyetértett Palmerston álláspontjával és elsőként ismerte el Louis Bonaparte kormányzatát. – *483*

[339] 1862 márc. 8-án a Hampton-Roads-i öbölben csata zajlott le a déli államok „Merrimac" elnevezésű első páncéloshajója és az északi államok fahajókból álló flottillája között. A harc folyamán az északi államok fregattjai közül a „Cumberland" és a „Congress" megsemmisült, a többi pedig súlyosan megsérült. Márc. 9-én reggel megérkezett a „Monitor", az északi államok páncéloshajója és négy órán át tartó harcban menekülésre kényszerítette a „Merrimac"-ot. A „Monitor" tüzérsége – eltérően a „Merrimac"-étól – a hajó középső részében egy páncélozott forgótoronyban volt elhelyezve, amely J. Ericsson mérnök terve alapján készült. – *484*

[340] Az asztaltáncoltatás (spiritizmus) a múlt század közepén Németországban éppúgy, mint más országokban, igen divatos volt a polgárság köreiben. – A kínai tajping-felkelésre vonatkozóan lásd 137. jegyz. – *487*

[341] A XVII. sz. elején Kínát az egyesült mandzsu törzsek fenyegették. (Ezeket – éppúgy, mint a török–mongol népeket – tatároknak nevezték egy mongol törzsről, amely Dzsingisz kán idején Mongólia és Mandzsúria északkeleti részén élt.) A mandzsu betörés következtében a mandzsu Csing-dinasztia jutott uralomra Kínában (1644–1912). A kínai nép fegyveresen ellenállt a hódítóknak, de az a körülmény, hogy a Ming-dinasztia (1368–1644) utolsó császárai alatt Kína válságos helyzetbe került, és hogy a parasztfelkelésektől megrémült kínai földesurak egy része a hódítók oldalára állt, megkönnyítette a mandzsuknak Kína legyőzését. – *487*

[342] Az első ópiumháborút (1839–42) Anglia indította Kína ellen, azzal a céllal, hogy megnyissa a kínai piacot az angol kereskedelem számára. Ezzel kezdődött meg Kína félgyarmati országgá változtatása. Anglia már a század elejétől kezdve az Indiában előállított ópium Kínába csempészésével igyekezett passzív külkereskedelmi mérlegét kiegyenlíteni, de az ópiumcsempészés a kínai hatóságok ellenállásába ütközött. 1839-ben Kantonban a külföldi hajókon talált ópiumkészleteket lefoglalták és megsemmisítették. Ez volt a háború indítéka. Kína vereséget szenvedett, 1842 augusztusában aláírta az angoloknak különböző kiváltságokat és kedvezményeket biztosító nankingi békeszerződést. (V. ö. még 10., 12. és 13. jegyz.) – *487*

[343] Harveynak, a ningpoi angol konzulnak F. W. A. Bruce-hoz, a pekingi angol követhez intézett levelét a „Times" 1862 jún. 17-i száma hozta nyilvánosságra. – *487*

[344] V. ö. Juvenalis: „Satirae", III. – *490*

[345] „Fruges consumere nati" (Arra születtek, hogy a gyümölcsöket elfogyasszák). Horatius: „Epistulae", I. 2. 27–28. sor. Horatius e szavakat Homérosztól vette át; v. ö. „Iliasz", VI. 142. sor: „Halandó vagy s termését éled a földnek. . ." – *490*

346 Lincoln elnök 1862 júl. 12-én felhívást intézett a határállamok képviselőihez az Egyesült Államok Kongresszusában. A felhívás azt javasolja, hogy a határállamokban a rabszolgatartók kártalanításával fokozatosan valósítsák meg a négerrabszolgák felszabadítását, a háború (148. jegyz.) mielőbbi befejezése céljából. – *498*

347 A Homestead Bill, amelyet 1862 máj. 20-án fogadtak el, a Lincoln-kormány egyik legfontosabb intézkedése volt. E törvény értelmében az Egyesült Államok minden egyes állampolgára, vagy bárki, aki azzá akart lenni, 10 dollár illeték lefizetése ellenében az állami alapból díjtalanul 160 acre földterületet kapott. A föld acre-enként 1,25 dollár lefizetése ellenében a farmer tulajdonává lett, ha 5 éven belül megkezdte a föld művelését. A Homestead Bill, amelyet a néptömegek nyomására adtak ki, a Lincoln-kormány ama forradalmi intézkedései közé tartozott, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a háború folyásában fordulat következett be az északi államok javára. (V. ö. még 189. jegyz.) – *499*

348 Az Unió Columbia kerületéhez tartozik az önálló közigazgatási egységként leválasztott Washington, valamint külvárosai. A rabszolgaságnak az Egyesült Államok fővárosában való megszüntetése az 1775–83. évi függetlenségi háború idején a rabszolgaság-ellenes erők egyik főkövetelménye volt. Az 1862 ápr. 16-i törvény értelmében a kártalanítási törvény feltételeinek megfelelően 3000 négert szabadítottak fel. A kormány kötelezte magát, hogy minden szabadon bocsátott rabszolgáért 300 dollárt fizet a tulajdonosnak. – *499*

349 Libéria – nyugat-afrikai köztársaság; 1847-ben alapította meg az Amerikai Kolonizációs Társaság, azért, hogy szabad négerek az Egyesült Államokból oda vándoroljanak. – Haiti – formailag független állam Haiti-sziget nyugati részében, 1859 óta köztársaság. – Az a tény, hogy az Egyesült Államok kormánya 1862 júniusában diplomáciai kapcsolatokat létesített Libériával és Haitival, az ekkor már más hatalmak által is elismert néger köztársaságokkal, az abolicionisták (v. ö. 148. jegyz.) győzelmét jelentette. Ugyanakkor Libéria és Haiti diplomáciai elismerése azt a célt is szolgálta, hogy elősegítse a négereknek az Egyesült Államokból ezekbe az országokba való átvándorlását. Kolóniák létesítése felszabadított négerek számára az Egyesült Államok határain kívül a Lincoln-programnak egyik olyan pontja volt, amely ellen az abolicionisták forradalmi szárnyának képviselői élénken tiltakoztak. – *499*

350 „Et tu, Brute!" (Te is fiam, Brutus!) – Julius Caesar állítólagos utolsó szavai, amikor észrevette, hogy Brutus is ott van gyilkosai sorában; v. ö. Shakespeare: „Julius Caesar", III. felv. 1. szín (említi a mondást, de tagadja valódiságát Suetonius: „Julius Caesar", 82.; v. ö. Dio Cassius, 44, 19.). – *500*

351 „The Evening Post" – amerikai napilap, amely e címmel 1801-től 1934-ig jelent meg New Yorkban. A 40-es évek végén és az 50-es években a Free Soilerek (v. ö. 189. jegyz.) követeléseit támogatta; 1856-ban a Köztársasági Párt lapja lett; 1934 óta „The Post" címen jelenik meg. – *500*

352 1850 nov. 4-én Russell – akkori miniszterelnök – levelet intézett Durham püspökhöz, s ebben képmutatóan a protestantizmus védelmezőjeként lépett fel IX. Pius pápa „bitorló akcióival" szemben, aki a katolikus püspökök és érsekek Angliában való kinevezésére vonatkozóan ediktumot bocsátott ki. (Lásd Marx „Lord John Russell" c. pamfletjét; 11. köt. 373–392. old.) – Hudsonhöz, a torinói angol követhez írott 1860 okt. 27-i levelében Russell – ekkor külügyminiszter – Oroszország, Franciaország, Ausztria és Poroszország magatartásával ellentétben helyeselte Dél-Itáliának a Szárd Királysághoz való csatolását, valamint II. Viktor Emánuel eljárását, aki Itália népének forradalmi megmozdulását saját dinasztikus céljaira használta fel. Russellnak ez a nyilatkozata, amely III. Napóleon ellen irányult, kifejezésre juttatta azt a nézetet, hogy a népeknek joguk van kormányukat

bármikor megbuktatni, de egyszersmind érintette a monarchikus kormányzati elvet is, melyet Russell valójában szolgált. – *501*

354 „The Mark Lane Express, and Agricultural Journal" – az angol gabonatőzsde hetenként megjelenő közlönye, a kereskedelmi burzsoázia lapja; e címen 1832-től 1924-ig jelent meg Londonban. – *501*

354 Amerikai whigek – politikai párt az Egyesült Államokban, 1834-től 1852-ig főleg az ipari és finánctburzsoáziának, valamint az ültetvényesek egy részének a pártja. Amikor a rabszolgaság kérdésével kapcsolatban a pártok átcsoportosultak, az amerikai whigek többsége a Demokrata Párt (v. ö. 154. jegyz.) és a Farmer Párt egy részével együtt 1854-ben megalakította a Köztársasági Pártot (v. ö. 151. jegyz.), amely a rabszolgaság ellen foglalt állást. Más részük pedig a rabszolgatartó ültetvényesek érdekeit képviselő Demokrata Párthoz csatlakozott. – *505 537*

355 A Richmond mellett lezajlott hétnapos csata (1862 jún. 25-től júl. 1-ig) a Chickahominy folyó mocsaras partjainál ért véget. A McClellan parancsnoksága alatt álló északiak visszavonultak. – *505*

356 Az említett események Garibaldi 1862 július–augusztusi római hadjáratával függnek össze. A hadjárat célja Róma felszabadítása volt a pápa és a francia megszállók uralma alól. II. Viktor Emánuel szégyenletes magatartása Garibaldival, Itália nemzeti hősével szemben – aki a királyi csapatokkal vívott harcban Aspromonténál súlyosan megsebesült és fogságba esett – heves tiltakozást váltott ki Európa országaiban, főként Angliában. – *513*

357 Állítólag M. Manlius római patrícius a gallusok támadása idején (i. e. 387-ben) az első harcost, aki a falra felmászott, élete kockáztatásával a mélybe taszította, s ezért a Capitolinus melléknevet nyerte. (Más változat szerint a családot nevezték ezen a melléknéven a Capitolium közelében fekvő házukról.) Kevéssel a gall támadás után – állítólag zendülést szított a plebejusokkal szövetkezve – bevádolták és kivégezték. – Capitolium – Róma hét dombja közül a legjelentősebb; délnyugati oldalán van a Tarpeji-szikla, ahonnan a bűnösöket a mélybe vetették. Itt álltak a római államvallás három főistenének a szentélyei és a vár. Főterén népgyűléseket rendeztek, a templomokban tanácskozott kivételes esetekben a szenátus. – *513*

358 Pretoriánusok – a régi Rómában a császár vagy hadvezér kiváltságos testőrsége. Ezeknek a megvesztegethető pretoriánusoknak rendszerint nagy szerepük volt a palotaforradalmakban. (Itt átvitt értelemben: a December 10-i Társaság, v. ö. 5. jegyz.) – 1849 febr. 9-én a római alkotmányozó gyűlés eltörölte a pápa világi hatalmát és proklamálta a köztársaságot. 1849 májusában Louis Bonaparte csapatai megtámadták a Római Köztársaságot, amely Franciaország, Ausztria és a Nápolyi Királyság intervenciója folytán 1849 júl. 3-án elbukott. – *514*

359 Triumvireknek nevezték az ókori Rómában azt a három államférfit, akik a legfőbb hatalom gyakorlására szövetkeztek. – *514*

360 Nemezis – a bosszúálló sors, a büntető igazság (a bosszúállás görög mitológiabeli istennőjének, Nemeszisznek a nevéből). – Macbeth első „látomása" Duncan király meggyilkolása előtt csupán egy tőr, amelynek „vért izzad a markolata s a pengéje, mely előbb tiszta volt" – vagyis a bátor hősből orgyilkos lesz. (V. ö. Shakespeare: „Macbeth", II. felv. 1. szín.) A lelkiismeretfurdalástól üldözött Macbeth további gyilkosságokba sodródik – a boszorkányokhoz fordul, hogy választ kapjon a „kimondhatatlanra". A boszorkányüstből kiemelkedő „sisakos fej" az ő levágott fejét jelenti. (V. ö. IV. felv. 1. szín.) – *515*

361 Utalás a második ipari világkiállításra, amelyet 1862 májustól novemberig tartottak meg Londonban. – *517*

362 „Dixi et salvavi animam meam!" (Megmondtam és megmentettem a lelkemet!) – bibliai eredetű beszédzáró szólam; v. ö. Biblia, Ezék. 3, 17–19. (és I. Móz. 19, 17.). – *518*

363 Ugolinót a welfek és gibellinek harcának idején elfogta Pisa püspöke és fiaival, unokáival együtt az Éhség tornyába vettette. Ugolino úgy akart megmenekülni az éhhaláltól, hogy felfalta a gyermekek holttestét (v. ö. Dante: „La Divina Commedia", Pokol, XXXIII. ének). – *519*

364 „Newcastle Daily Journal" – angol napilap, 1832-ben alapították, 1860-ig „Newcastle Journal" címmel hetilapként adták ki, majd 1861-től 1920-ig napilapként jelent meg „Newcastle Daily Journal" címmel. – *521*

365 Utalás a Palmerston-kormány 1858 februári lemondására, amelyet az a körülmény tett szükségessé, hogy az általa előterjesztett „összeesküvési törvényjavaslatot" az Alsóház elvetette (v. ö. 286. jegyz.). A törvényjavaslat előterjesztésére a III. Napóleon elleni merénylet adott alkalmat, amelyet 1858 jan. 14-én az addig Londonban élő olasz forradalmár, F. Orsini követett el. – *522*

366 Utalás a chartista mozgalom fellendülésére, amely 1842 nyarán és őszén az akkori angliai gazdasági válság kiéleződésével összefüggésben következett be. 1842 augusztusában a Manchester melletti Stalybridge-ben sztrájk tört ki, amely hamarosan átterjedt az ország legfontosabb ipari kerületeire. A sztrájk gazdasági követelésekkel kezdődött, de a munkások egy része a sztrájkot később a Chartáért való harc jelszavával folytatta. Az uralkodó osztály a sztrájkolókat a reguláris csapatok segítségével leverte. A stalybridge-i sztrájk után, amelyet a kormány megtorló intézkedései követtek, a chartista mozgalom átmenetileg ellankadt. Hozzájárult ehhez az ipar bizonyos fokú megélénkülése, amely 1843 nyarán kezdődött. Ezekről az eseményekről részletesen írt Engels „A munkásosztály helyzete Angliában" c. írásában. (Lásd 2. köt. 416–418. old.) – *522*

367 Az 1834-es angliai „új szegénytörvény" a szegénykérdés megoldására egyetlen módszert ismer: a segélykérők dologházba (workhouse) zárását és kényszermunkán való foglalkoztatását. A dologház a „szegénytörvény-bastille" gúnynevet kapta. – *522*

368 Az ún. marylandi rövid hadjáratot a déliek 1862 szept. 4-én indították el; a hadjárat szept. 17-én a déliek vereségével végződött. – *524*

369 A konföderáltak (v. ö. 152. jegyz.) csapatait, amelyek 1862 szept. 12-én behatoltak Kentucky államba, az északiak csapatai okt. 8-án a perryville-i csatában megverték. – *524*

370 „Nyugat óriásainak" nevezi Marx az Unió nyugati államainak farmerlakosságát, amely a XIX. sz.-ban a „nagy Nyugat"-nak nevezte magát; a polgárháború alatt (148. jegyz.) döntő szerepe volt a rabszolgaság elleni küzdelemben. – *525*

371 „Eppur si muove" (És mégis mozog [a föld]) – Galileinek tulajdonított mondás. Állítólag e szavakkal vonta vissza azt az esküt, amellyel 1633-ban a római inkvizíciós törvényszék előtt megtagadta az égitestek mozgására vonatkozó kopernikuszi tanítást. – *525*

372 Lincoln 1862 szept. 22-i, a négerrabszolgák felszabadítására vonatkozó proklamációja 1863 jan. 1-től kezdődően szabadnak nyilvánította azoknak az államoknak a négerrabszolgáit, amelyek fellázadtak és még szemben álltak az Unióval. Ugyanakkor minden néger

megkapta a jogot ahhoz, hogy a hadsereg és a flotta kötelékében szolgáljon. A négerek felszabadításával a háború (148. jegyz.) jellege megváltozott – forradalmi harccá alakult át. Lincoln proklamációja azonban föld kiutalása nélkül és a déli ültetvénytulajdonosok uralmának fenntartása mellett nem tudta a négereket az egykori rabszolgatulajdonosok kizsákmányolásától és a faji diszkriminációtól megszabadítani. – *526 543*

373 Marx itt nyilvánvalóan arra a gondolatra utal, amelyet Hegel a „Vorlesungen über die Ästhetik" („Előadások az esztétikáról") c. művében III. könyv „A tragédia, komédia és a dráma elve" c. fejezetben tárgyal. – *526*

374 Utalás az 1862-es görögországi forradalmi eseményekre, amelyek az angol–francia megszállás (1854–57) által előidézett rendkívül súlyos gazdasági helyzet következtében robbantak ki. A harc élén a burzsoázia állott. 1862 okt. 22-én fellázadt az athéni helyőrség, s a város egész lakossága csatlakozott hozzá. Ideiglenes kormány alakult, amely Ottó bajor királyt trónfosztottnak nyilvánította. Később az angol kormánynak sikerült a burzsoázia ingadozó magatartását kihasználva a görögökre ráerőszakolni védencét, az I. György néven ismert Vilmos dán herceget. – Veillard francia vállalkozó kapcsolatban állt a londoni ipari világkiállítás (v. ö. 361. jegyz.) szervezésére alakított bizottsággal. A kiállítás lezárása után, 1862 szeptemberében ismertté vált csődjéről az újságok szenzációs jelentéseket közöltek. – *527*

375 Utalás a „Report addressed to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, relative to the Grievances Complained of by the Journeymen Bakers; with appendix of evidence" c. Kékkönyvre (v. ö. 26. jegyz.), amelynek H. S. Tremenheere volt a szerzője. – *528*

375 Írországban 1845-től a több éven át tartó burgonyavész országos ínséget és éhhalált idézett elő. 1848-ban az ország több pontján eredménytelen felkelések zajlottak le. Noha a parlament és a Russell-kabinet 10 millió £-et szavazott meg a nyomor enyhítésére, mégis több ezer ír volt kénytelen hazáját elhagyni. Elsősorban a földjétől megfosztott és városokban munkaalkalmat nem találó parasztok vándoroltak ki Amerikába és Ausztráliába. Írország néhány évtized alatt kb. 8 milliós lakosságának a felét elvesztette. – *532*

377 1862 okt. 3-án a déli államok csapatai Price és Van Dorn tábornokok parancsnoksága alatt Corinthnál megtámadták az északiak állásait. A kétnapos csata a konföderáltak (152. jegyz.) vereségével és visszavonulásával végződött. – *534*

378 „Richmond Enquirer" – Virginia állam legtekintélyesebb lapja, Th. Ritchie alapította, 1808-tól 1880-ig jelent meg. – *534*

379 Utalás Gladstone beszédére, amelyet 1862 okt. 7-én Newcastle-ban tartott és amelyben kijelentette, hogy a déli államok nemcsak hadsereget és flottát, hanem – s ez még nagyobb jelentőségű – nemzetet is alkottak (v. ö. 152. jegyz.). – *536*

380 Az északi államokban 1862 nov. 4-én megtartott képviselőházi választások alkalmával a legtöbb északi államban a Köztársasági Párt (151. jegyz.) jutott győzelemre, de az előző választásokhoz képest mégis jelentékeny számú szavazatot veszített New Yorkban, és az északnyugati államokban is, amelyek a demokratákra szavaztak. New York állam kormányzójává a Demokrata Párt (154. jegyz.) egyik vezetőjét, H. Seymourt választották. – *537*

381 Utalás arra a leiratra, amelyet a francia kormány intézett 1862 okt. 30-án Anglia és Oroszország diplomáciai képviselőihez és amelyben a három nagyhatalom közös fellépését

javasolja a hadicselekmények ideiglenes megszakítása, a blokád megszüntetése és az Egyesült Államok déli kikötőinek az európai kereskedelem számára való megnyitása céljából. III. Napóleon javaslatát – amely az Egyesült Államok belügyeibe való beavatkozás lett volna – Oroszország és Anglia is elutasította. – *538*

382 Harpers Ferry – fontos katonai támaszpont a Potomac folyó mentén. A marylandi betörés alkalmával a déli államok csapatai Jackson tábornok parancsnoksága alatt 1862 szept. 15-én elfoglalták; ezerfőnyi helyőrsége és nagy fegyvertára a konföderáltak (152. jegyz.) kezére került. – *540*

383 Az „Alabama" tengerjárót a déli államok megbízásából Angliában építették és szerelték fel. 1862 jún. 23-án, nem sokkal a hajó vízrebocsátása után, Ch. F. Adams, az Egyesült Államok londoni nagykövete tiltakozott az angol kormánynál az „Alabama" felépítése és hadifelszerelése miatt. Az angol kormány mégis lehetővé tette, hogy a hajó felfegyverezve kifusson az Azori-szigetek felé. Két év leforgása alatt (1862–64) a cirkáló az északamerikai flottának mintegy 70 hajóját semmisítette meg. Kereken tíz évig tartottak a tárgyalások, amelyeket az amerikaiak folytattak az angol kormánnyal az „Alabama" és Angliában épített más kalózhajók okozta károk megtérítéséről. A tárgyalások eredményeként 1872-ben megállapodást írtak alá, amelyben Anglia 15,5 millió dollár kártérítés kifizetésére kötelezte magát. – *542*

384 Tyrus régi föníciai kereskedőváros volt, amelynek erős ellenállását Nagy Sándor csak 7 hónapig tartó kemény harc után tudta letörni (i. e. 322.). – *544*

385 „Berliner Reform" – német napilap, a kispolgári demokraták sajtóorgánuma; 1861-től 1868-ig jelent meg Berlinben. – *547*

386 Marxnak a „Berliner Reform" szerkesztőségéhez intézett levele a lap 1863 ápr. 10-számában megjelent újsághírre vonatkozik, mely a Marx és Lassalle között 1861 tavaszán Berlinben az újság közös kiadásáról folyt megbeszéléseket meghamisította. – *547*

387 A Lengyelországról szóló proklamációt Marx a londoni Német Munkás Művelődési Egylet megbízásából írta, amely bizottságot alakított segélypénz gyűjtésére az 1863–64-es lengyel felkelés (v. ö. 388. jegyz.) résztvevőinek támogatása céljából. – A londoni Német Munkás Művelődési Egyletet 1840 febr. 7-én alapította K. Schapper, J. Moll, H. Bauer és az Igazak Szövetségének más tagjai. Amikor a Kommunisták Szövetsége megalakult, e Szövetség csoportjai vitték a vezető szerepet az Egyletben. 1847-ben és 1849 szeptemberétől Marx és Engels is tevékenyen részt vett az Egylet munkájában. 1850 szept. 17-én Marx, Engels és több harcostársuk kilépett az Egyletből, mert a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségében folyó harcban az Egylet a szektás kalandor kisebbséget (a Willich–Schapper-frakciót) támogatta. Az 50-es évek végétől Marx és Engels ismét részt vettek az Egylet tevékenységében. A Nemzetközi Munkásszövetség megalapításával az Egylet az Internacionálé egyik londoni német szekciója lett. 1918-ig működött, ekkor az angol kormány feloszlatta. – *548*

388 Arról a Központi Nemzeti Bizottságról van szó, amely 1863 januárjában a cári Oroszországhoz tartozó lengyel területeken a szabadságharcot vezette. Az 1863–64-es felkelés oka a Lengyel Királyság nemzeti és társadalmi ellentmondásainak a kiéleződése volt, s a cári önkényuralom igájának lerázására irányult. A kispolgárokból és köznemesekből álló Nemzeti Bizottság a felkelés kezdetén Lengyelország nemzeti függetlenségéért és a parasztság demokratikus követeléseiért szállt síkra. 1863 májusában a Bizottság a „nemzeti kormány" elnevezést vette fel. E kormány azonban következetlennek és határozatlannak bizonyult és nem mert rendelkezéseket hozni. Ezért a parasztság nagy többsége

nem is csatlakozott a felkeléshez, távolmaradásuk viszont egyik fő oka volt annak, hogy a cári kormány a felkelést 1863 őszén lényegében leverte. Egyes elszigetelten harcoló felkelő osztagok még 1864 végéig tartották magukat. – *548*

388 Az 1830-as franciaországi júliusi forradalom, valamint az 1830–31-es lengyel felkelés hatására 1831–32-ben a Német Szövetség (v. ö. 22. jegyz.) csaknem valamennyi államában megerősödött a forradalmi hangulat. 1832 máj. 27-én a hambachi kastélyban (bajor Pfalz) a délnémet liberális és radikális polgárság képviselői nagyarányú politikai demonstrációt szerveztek. Az ünnepség résztvevői Németország nemzeti egységének és bizonyos alkotmányos reformoknak a követelése mellett kifejezést adtak a harcoló lengyel nép iránt érzett szolidaritásuknak és felvonták a lengyel zászlót. – *548*

390 Utalás Poroszországnak és Ausztriának Dánia ellen folytatott 1864. évi háborújára, amely Dánia vereségével végződött. Az 1864 okt. 30-án Bécsben megkötött békeszerződés értelmében Schleswig, Holstein és Lauenburg Ausztria és Poroszország közös birtokává lett. – *550*

391 Utalás Palmerston nyilatkozatára, amely 1863 júl. 23-án hangzott el az Alsóházban annak a konfliktusnak a kiéleződésével kapcsolatban, amely Dánia és a Német Szövetség (v. ö. 22. jegyz.) között a dán fennhatóság alatt álló Schleswig és Holstein német hercegségek miatt már rég fennállt. Palmerston kijelentette, hogy Németország nemcsak Dániával fogja szemben találni magát, ha annak integritását bármi módon megsérti. Palmerston csak megnyugtatni óhajtotta az angol közvéleményt, amely követelte a kormánytól, hogy a dán monarchia oszthatatlanságára vonatkozó 1852 máj. 8-i szerződésben foglalt kötelezettségeinek tegyen eleget (v. ö. 171. jegyz.). – *553*

392 E cikk kézirata csonkán maradt fenn, az első rész vége és a második rész eleje (a kézirat 5. és 6. oldala), továbbá a második rész vége (a kézirat 9. oldala) hiányzik. A kézirat első oldalán az „F. E." tudósítói jelzés, amellyel Engels cikkei az „Allgemeine Militärzeitung" hasábjain megjelentek, arra enged következtetni, hogy a „Kinglake az almai csatáról" c. cikket is e lapban óhajtotta megjelentetni. A kézirat azonban befejezetlen maradt és Engels nem küldte el a szerkesztőséghez. – *561*

393 Kinglake előszavából kiderül, hogy munkájában olyan orosz tábornokok visszaemlékezéseiről van szó, akik részt vettek az Alma menti csatában. A „Russzkij Invalid"-ban előzőleg megjelent visszaemlékezéseket egy ismeretlen orosz tiszt kéziratos angol fordításban bocsátotta Kinglake rendelkezésére. Kinglake O. Kvicinszkij (1856 ápr. 12-i 84. sz.), P. Gorcsakov (1856 máj. 8-i 101. sz.) és V. Kirjakov (1856 jún. 21-i 136. sz.) memoárjait használta fel. – *561*

394 A krími háború (19. jegyz.) első nagy csatája az orosz hadsereg és a szövetséges angol–francia csapatok között az Alma mentén zajlott le, 1854 szept. 20-án. A csatát a szövetségesek nyerték meg, akik az orosz csapatokkal szemben katonailag és számbelileg is fölényben voltak. Az orosz csapatok ellentámadása a vezetés által elkövetett hibák ellenére is jelentékeny veszteségeket okozott a szövetségeseknek. – *561*

395 V. ö. Engels: „Forradalom és ellenforradalom Németországban". (Lásd 8. köt. 86–98. old.) – *564*

396 Célzás azokra a jelentésekre, amelyeket Saint-Arnaud marsall, a krími francia hadsereg főparancsnoka 1854 szept. 21-én és 22-én III. Napóleonnak és a hadügyminisztériumnak küldött. – A jelentéseket a „Moniteur universel" c. lap 1854 okt. 7-i és 8-i számaiban hozták nyilvánosságra. – *566*

397 Engels „Az angol hadsereg" c. kézirata töredékes, a befejezés hiányzik. Az „F. E." tudósítói jelzés arra enged következtetni, hogy a munkát ugyancsak az „Allgemeine Militärzeitung"-ban óhajtotta megjelentetni. – *577*

398 A Brit Kelet-Indiai Társaságot 1600-ban angol kereskedők alapították, 1661-ben számos kiváltságos jogot (bíráskodás, hadüzenet, békekötés) kapott II. Károly angol királytól, hamarosan saját hadiflottát és hadsereget szerelt fel, s fokozatosan kiterjesztette a brit uralmat egész Indiára. A Társaság fosztogatásai és rablásai eredményeként tagjai óriási gazdagságra tettek szert. Az erősödő angol ipari burzsoázia viszont Indiát árui piacaként és nyersanyagtermelő területként óhajtotta felhasználni, ezért kivívta a Társaság tevékenységének szabályozását. 1813-ban megszüntették a Társaság monopóliumát, majd 1833-ban adminisztratív térre korlátozták tevékenységét, végül az 1857–59-es indiai felkelés (v. ö. 66. jegyz.) hatására 1858-ban feloszlatták. – *578*

399 A tiszti rangok megvásárlásának rendszerét Angliában a XVII. sz. végén vezették be, s királyi jóváhagyást is nyert. 1871-ig állt fenn, mialatt monopolhelyzetet biztosított az angol arisztokráciának a hadseregben (v. ö. 582. old.). – *578*

400 Utalás azokra a háborúkra, amelyeket az angol gyarmatosítók 1843-ban Új-Zéland őslakói, a maorik ellen indítottak. Az angol csapatok évekig tartó küzdelem után az őslakosság nagy részét elpusztították; 1872 táján sikerült a maorik maradványait a sziget termékeltlen részeibe visszaszorítani, ahol aztán az éhhalál martalékai lettek. – *578*

401 Az aldershoti tábor (London közelében) állandó katonai tábor volt, amelyet 1855-ben, a krími háború (19. jegyz.) idején létesítettek angol csapatok kiképzése céljából. – *578*

402 A sandhursti katonai iskolát 1802-ben alapították London közelében, s gyalogsági, valamint lovassági tiszteket képeztek benne. – *579*

403 Buenos Aires (a mai Argentína fővárosa) fontos kereskedelmi és kikötőváros, 1776-ban a La Plata-i alkirályság székhelye lett. 1806-ban az angolok rövid ideig megszállva tartották. – *580*

404 Francia idegenlégió – 1831-ben, toborzott katonákból létesített katonai alakulat, amelyet gyarmati hadviselésre és forradalmi megmozdulások elnyomására szántak. Az idegenlégió főként különféle nemzetiségű deklasszált elemekből és bűnözőkből tevődött össze, tiszti rendfokozatot azonban csak franciák nyerhettek benne. Az idegenlégió részt vett az algériai és a krími katonai akciókban (v. ö. 20. és 19. jegyz.) és 1871-ben a versailles-iak bevetették a Párizsi Kommün ellen. – *588*

405 Wellington 1808-tól 1831-ig a Pireneusi-félszigeten I. Napóleon seregei ellen harcoló angol haderők főparancsnoka volt. 1809 májusában vonult át a Tajón Spanyolországba s kiűzte a franciákat Madridból. Ezután a spanyolok sorozatos vereségei miatt ismét Portugáliába vonult vissza. 1812-ben másodízben is elfoglalta Madridot. – *588*

406 A XIX. sz.-i porosz katonai rendszer a hadsereghez tartozókat kategóriákba sorolta. Azokat a katonákat, akik a fegyelem ellen vétettek, az első kategóriából a másodikba sorolták, ahol botbüntetéssel is sújthatták őket. – *590*

407 Marx porosz állampolgárságának visszaállítására vonatkozó beadványait, valamint az ezzel összefüggő nyilatkozatait Marx kérésére F. Lassalle fogalmazta meg és Marx írta alá, amikor 1861 tavaszán Berlinben tartózkodott. Marx kérelmét először a berlini rendőrfőnök, majd később, ugyanezen év novemberében, a porosz belügyminiszter elutasította. – *595*

408 „Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie" – német napilap, 1848 jún. 1-től 1849 máj. 19-ig jelent meg Kölnben mint a forradalmi demokrácia és a proletár követelések lapja; főszerkesztője Marx volt, szerkesztői: Engels, Bürgers, Dronke, Weerth, F. Wolff, W. Wolff; 1848 októberében belépett a szerkesztőségbe Freiligrath is. A poroszországi ellenforradalmi fordulat után a Marx és a többi szerkesztő ellen indított eljárások a szerkesztőséget a lap megszüntetésére kényszerítették. A lap utolsó (1849 máj. 19. (301.)) száma búcsúfelhívást intézett Köln munkásaihoz (lásd 6. köt. 506. old.). Marxnak és Engelsnek a lapban megjelent írásait lásd sorozatunk 5. és 6. kötetében. – *596*

409 A „Deutsch-Französische Jahrbücher"-t Marx és Ruge szerkesztésében adták ki Párizsban német nyelven. Csak első (kettős) füzete jelent meg, 1844 februárjában. Marx írásain kívül Ruge, Bakunyin, Feuerbach, Hess, Heine, Herwegh és Bernays írásait és leveleit tartalmazta. A folyóirat megszűnésének fő oka a Marx és Ruge között kiéleződő elvi nézeteltérés volt. Marxnak és Engelsnek a folyóiratban megjelent írásait lásd sorozatunk 1. kötetében. – *599*

410 A szövetségi gyűlés (v. ö. 22. jegyz.) 1848 ápr. 7-i határozatában úgy rendelkezett, hogy „a politikai menekültek, ha Németországba visszatérnek és ismét felveszik állampolgárságukat, választójogosultak és megválaszthatók". V. ö. „Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848" (A német szövetségi gyűlés jegyzőkönyvei 1848-ból). – *603*

411 Az előparlament 1848 márc. 31-től ápr. 4-ig ülésezett Majna-Frankfurtban, s a német államok olyan képviselőiből állt, akik – a szövetségi gyűlés (v. ö. 410. jegyz.) összetételével ellentétben – vagy a fennálló rendi gyűlések tagjai, vagy pedig valamely egyesület, ill. népgyűlés küldöttei voltak. Résztvevői többségükben az alkotmányos monarchia mellett álltak. Tervezetet dolgoztak ki egyes polgári szabadságjogokról, de az akkori félfeudális, abszolutista államrendhez nem nyúltak. – *603*

412 V. ö. „Marx konfliktusa a porosz alattvalósággal"; lásd 5. köt. 366–369. old. – *603*

413 Szövetségi Szerződésnek (Bundesakte) nevezik a Német Szövetség alkotmányát, amelyet 1815 jún. 8-án fogadott el a bécsi kongresszus. (V. ö. 22. jegyz.) – *608*

Marx és Engels életének és tevékenységének adatai

(1860 január – 1864 szeptember)

1860

január–február eleje Marx folytatja gazdaságtani tanulmányait „A politikai gazdaságtan bírálatához" c. munkája második füzetéhez, mégpedig „A tőke általában" címmel tervezett 3. fejezethez. A British Museum könyvtárában tanulmányozza a gyárfelügyelők 1855–59. évi jelentéseit, továbbá Quesnay, Turgot és más közgazdászok műveit. Újból elolvassa és kivonatolja többek közt Engels „A munkásosztály helyzete Angliában" c. munkáját, Ricardo és Smith fő műveit, valamint Malthus néhány írását.

január–február Engels a hadügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik; a különböző fegyvernemek fejlődésének történetét tanulmányozza.

január 11–26 Marx és Engels továbbra is figyelemmel kíséri az Egyesült Államokban és Oroszországban kialakuló forradalmi válságot. Engelshez intézett egyik levelében Marx megjegyzi, hogy az amerikai abolicionista (a rabszolgaság eltörléséért küzdő) mozgalom és az oroszországi jobbágyfelszabadítási harc – e két „rabszolgamozgalom" – a kor legfontosabb fejleménye.

január 17–február 11 A „New York Daily Tribune" részére ebben az időben írt cikkeiben Marx Franciaország gazdaságpolitikáját, valamint az angol kormány bel- és külpolitikáját elemzi; a cikkek február 7-én, 14-én és 25-én jelennek meg.

kb. január vége Marx ismét a politikai gazdaságtan klasszikusait tanulmányozza, olvassa többek között Montesquieu „L'Esprit des lois" (A törvények szelleme) c. munkáját, Locke, Hobbes munkáit, Arisztotelész „Politiká"-ját, Platón „Állam"-át és kivonatokat készít belőlük.

kb. január 30 Karl Vogt bonapartista ügynök „Perem az »Allgemeine Zeitung« ellen" c. rágalmazó brosúrájával összefüggésben Marx anyagot gyűjt egy Vogt ellen írandó pamflethoz. A forradalmi emigráció számos képviselőjétől, köztük Schappertól, Wilhelm Wolfftól, Leleweltől, Borkheimtól, Imandttól és másoktól is kér anyagot Vogt leleplezéséhez. – Engels megírja a „Katonai reform Németországban" c. cikket, amely a „Tribune" február 20-i számában mint szerkesztőségi vezércikk jelenik meg.

február első fele Marx anyagot kap barátaitól Vogt leleplezéséhez, továbbá leveleket, amelyekben felháborodásukat fejezik ki Vogt rágalmazó brosúrája miatt.

február 3 Engels átvizsgálja a birtokában levő 1850–52. évi írásokat, hogy összeállítsa az anyagot, amelyre Marxnak Vogt ellen írandó pamfletjához szüksége van.

február 4–20 Engels a „Szavoja, Nizza és a Rajna" c. brosúrán dolgozik, amely „A Pó és a Rajna" c. írásának folytatása; „»A Pó és a Rajna« szerzőjétől" jelzéssel G. Behrend kiadásában jelenik meg Berlinben (lásd sorozatunkban: 13. kót. 553–589. old.).

február 6 Marx a londoni Német Munkás Művelődési Egylet meghívására részt vesz az Egylet alapításának húszéves évfordulóján. A meghívásban elismerik Marxnak „a kommunista elvek kidolgozásában szerzett érdemeit". A gyűlés egyhangú határozatot hoz, amelyben Vogt rágalmait elítéli. – Marx nyilatkozatban bejelenti azt a szándékát, hogy pert indít a berlini „Nationalzeitung" ellen, amiért az két vezércikkében kivonatokat és rövid tartalmi ismertetést közölt Vogt rágalmazó brosúrájáról. A nyilatkozat megjelenik a „Kölnische Zeitung"-ban, a berlini „Volkszeitung"-ban és a „Publizist"-ben, a hamburgi „Reform"-ban és az augsburgi „Allgemeine Zeitung"-ban.

február 13–március 27 Marx levelezést folytat Weber berlini igazságügyi tanácsossal és terhelő anyagot küld neki Zabel, a „Nationalzeitung" szerkesztője ellen, valamint a perhez szükséges egyéb dokumentumokat és anyagokat juttat el hozzá.

február 16–március 25 Marx Manchesterben tartózkodik Engelsnél. Megbeszéli Engelsszel és Wilhelm Wolffal a Vogt elleni pamflet egyes részleteit. Az Engelsnél levő idevonatkozó leveleket és dokumentumokat Marx átnézi, egyszersmind folytatja levelezését az anyag kiegészítése céljából.

március–április Engels megírja „A huzagolt csövű ágyúról" szóló cikksorozatát, amely a „Tribune" április 7-i, 21-i és május 5-i számaiban jelenik meg.

március eleje Engels arra kéri Lassalle-t, hogy az 1852. évi kölni kommunista-perben elítélt és a fogházból kiszabadult Peter Nothjungnak segítsen munkát találni.

március 23–április 6 Apja halála miatt Engels Barmenban tartózkodik.

március vége–április közepe A Vogtra vonatkozó anyag gyűjtése során Marx átnézi a „Neue Rheinische Zeitung" számait.

április 9 Weydemeyer, a Kommunisták Szövetségének egykori tagja felkéri Marxot, hogy a chicagoi munkásegylet által „Die Stimme des Volks" (A Nép Hangja) címmel indítandó lap számára szerezzen európai tudósítókat. Marx e célból többek között Liebknechthez, Siebelhez, Eccariushoz, Borkheimhoz, Lassalle-hoz, Lommelhoz, J. Ph. Beckerhez és Schilyhez fordul. Levelezést folytat Weydemeyerrel az újság kiadása ügyében.

április eleje–május eleje Marx ebben az időben négy tudósítást küld a „Tribune"-nak: a németországi kozhangulatról, a szicíliai felkelésről és az itáliai nemzeti szabadságmozgalom fellendüléséről, továbbá a poroszországi politikai helyzetről. A tudósításokat a „Tribune" az április 28-i, május 17-i és 19-i számban közli.

április 12 Marx 100 £-et kap Engelstől.

április közepe–június 2 Szemere kérésére Marx elolvassa a magyar politikus „La Question Hongroise 1848–1860" (A magyar kérdés 1848–1860) c. brosúráját, melyet válaszában élesen bírál a III. Napóleont és Palmerstont dicsérő passzusok miatt.

április 18–október 5 Marxnak Zabel, a „Nationalzeitung" szerkesztője ellen benyújtott rágalmazási panaszát a berlini államugyészség, valamint a bíróság minden fórumon elutasítja.

május–szeptember Májbajának kiújulása erősen akadályozza Marxot munkájában.

május–november Marx a Vogt elleni vitairaton dolgozik, közben tanulmányozza a XIX. század politikai és diplomáciai történetét, s könyvekből, újságokból és parlamenti tudósításokból kivonatokat készít III. Napóleon külpolitikáját érintő kérdésekről.

május 10 Engels tudósítja Marxot, hogy az Ermen és Engels cég munkájában apja halála után a továbbiakban hogyan fog részt venni.

kb. május 12–május 25 Engels Barmenba utazik súlyosan megbetegedett édesanyjához; visszatérésekor, mielőtt hazautazik Manchesterbe, rövid ideig Marxnál tartózkodik Londonban.

május közepe Marx levelet kap Szazonov orosz írótól, aki mély felháborodását fejezi ki Vogt rágalmai miatt. Szazonov kiemeli Marx „A politikai gazdaságtan bírálatához" c., 1859-ben megjelent könyvének nagy jelentőségét és arról értesíti Marxot, hogy könyvének tartalmát a moszkvai egyetem egyik professzora külön előadásban méltatta.

május 28–kb. június 7 Marx és Engels figyelemmel kíséri az itáliai nemzeti felszabadító mozgalom fejlődését, és főbb szakaszainak politikai kérdéseit Marx, katonai kérdéseit Engels elemzi a „Tribune" június 14-i, illetve június 22-i számában megjelent cikkben.

június 2 Lassalle szemére veti Marxnak D. Urquharthoz való viszonyát. Válaszában Marx kifejti Urquhart külpolitikai irányvonalát, s ezzel kapcsolatban megfogalmaz néhány olyan taktikai elvet, amelyet a proletár forradalomban az ideiglenes szövetségesek tekintetében szem előtt kell tartani.

kb. június 19 Marx felkeresi Borkheim német publicistát, és rábeszéli arra, írjon egy brosúrát a bonapartista About „Poroszország és Louis-Napoléon 1860-ban" c. pamfletja ellen. A következő hónapokban Marx számos útmutatást ad Borkheimnak e munkájához és átnézi a korrektúrát.

kb. június 25 Engels „A brit önkéntes csapatok" c. cikkében az önkéntes hadsereg osztályösszetételét vizsgálja. A cikk a „Tribune" július 11-i számában jelenik meg szerkesztőségi cikként.

június vége–augusztus eleje Marx a „Tribune" részére cikkeket ír a brit kereskedelemről és gyáriparról, s a gyárfelügyelők 1860 első félévére vonatkozó jelentései alapján kimutatja az angol munkásosztály kizsákmányolásának fokozódását. További „Tribune"-cikkei részben a szicíliai harcokkal, Garibaldi nehézségeivel, részben a szíriai zavargásokkal, valamint Oroszország és Franciaország kül- és belpolitikájának elemzésével foglalkoznak. A cikkek a lap július 16-i, augusztus 6-i és 24-i számában, valamint az augusztus 8-i, 11-i és 16-i számban jelennek meg.

július–szeptember Marx kidolgozza Vogt ellen intézett vitairatát, amely terjedelmes kötetté bővül.

július második fele Marx segíti a nagy nyomorban sínylődő, beteg Eccariust.

kb. július 24 Marx levelet kap Weydemeyertől, miszerint a „Stimme des Volks" c. lapot nem sikerült napilapként fenntartani, s ezért most hetilapként jelenik meg.

július 24–augusztus 8 Engels három cikket ír a „Tribune" részére; kettőben a bonapartista Franciaország agressziós terveit ismerteti és az elhárításukra készült hivatalos brit védelmi terveket elemzi, továbbá Garibaldi hadmozdulatait és a szembenálló nápolyi hadsereg népellenességét tárgyalja. A cikkek a lap augusztus 11-i, 16-i és 23-i számában jelennek meg.

augusztus 1 Engels 5 £-et küld a Vogt-féle rágalmakkal kapcsolatban Marx által indított per költségeinek fedezésére.

augusztus 11 Engels részt vesz az angol önkéntes lövészek Newtonban tartott seregszemléjén és felszólítást kap a „Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire" c. angol katonai újság szerkesztőségétől, hogy írjon erről cikket a lap részére.

augusztus 14–szeptember 8 Marx négy cikket ír a „Tribune"-nak gazdasági kérdésekről. „Az új szardíniai kölcsön – A küszöbönálló francia és az indiai kölcsön", „Az európai termés", „A gabonaárak – Az európai pénzügyi helyzet és a háborús előkészületek – A keleti kérdés" és „A brit kereskedelem" c. cikkek az augusztus 28-i, a szeptember 6-i, 10-i és 29-i számokban jelennek meg.

augusztus közepe–szeptember eleje Engels három cikket ír a „Tribune" részére; „A beteg Ausztria" c. cikkben I. Ferenc József reakciós kül- és belpolitikáját fejtegeti, s kitér a Magyarországgal kapcsolatos problémákra; a másik kettőben Garibaldi dél-itáliai harcaival foglalkozik. Ebben az időszakban írja meg beszámolóját az angol önkéntes lövészek szemléjéről a darmstadti „Allgemeine Militärzeitung" részére, amely a cikket szeptember 8-i számában közli.

kb. augusztus 27 Weydemeyer arról értesíti Marxot, hogy a „Stimme des Volks" szerkesztését lemondta.

szeptember Marx, miután több ízben eredménytelenül megkísérelte, hogy a Vogt ellen írt pamfletjának Németországban kiadót találjon, Engels tanácsa ellenére elhatározza, hogy a pamfletot Londonban adatja ki. Megegyezik Petsch könyvkereskedővel, aki vállalja a nyomdaköltségek egy részét és a terjesztést.

szeptember közepe–november vége Engels a „Volunteer Journal" részére cikket ír a francia könnyűgyalogságról, továbbá két értekezést az angol önkéntes csapatok szervezeti kérdéseiről.

szeptember 17–november 10 Ebben az időszakban Marx négy fontos tudósítást küld a „Tribune"-nak: Franciaország és Oroszország külpolitikájáról, valamint az itáliai és a németországi forradalmi egyesítés feltételeiről; a porosz hadsereg újjászervezéséről; Anglia pénzügyi helyzetéről. Az „Oroszország felhasználja Ausztriát – A varsói találkozás" c. tudósítás érinti Ausztria esetleges felbomlásának kérdését; a „Porosz ügyek – Poroszország, Franciaország és Olaszország" c. cikk beszél Türr Istvánnak és Kossuthnak az itáliai szabadságmozgalomban játszott szerepéről, a „Háborús készülődés Poroszországban" pedig leleplezi a Ferenc József által kibocsátott októberi diploma kétkulacsosságát.

kb. szeptember 27 Londonban Rudolf Hirschfeldnél megkezdődik Marx „Vogt úr" c. munkájának nyomása.

október–november Marx a „Vogt úr" revíziójáin és korrektúráján dolgozik, s a pamfletot kiegészítésekkel bővíti.

kb. október 15 Az „Allgemeine Militärzeitung" szerkesztősége felkéri Engelst, legyen a folyóirat állandó munkatársa.

október 23 A felsőbíróság végérvényesen elutasítja Marxnak a „Nationalzeitung" ellen emelt panaszát, azzal az indokolással, hogy a szóban forgó vezércikkekben sem „objektív becsületsértés", sem a sértés szándéka nem mutatható ki. Erre Marx a „Vogt úr" utolsó fejezetét (Egy per) átdolgozza.

1860 október vége–1861 január első fele Engels megírja „A vontcsövű puska története" c. munkáját, amelyben a kézi tűzfegyverek főbb fajtáinak fejlődését a történelmi materializmus álláspontjáról vázolja. E munkát a „Volunteer Journal" nyolc részletben közli 1860 november 3-tól 1861 január 19-ig. Egyik részét az „Army and Navy Gazette" c. angol katonai újság is közli 1861 január 27-i számában.

november 3 Marx 12 £-et kap Lassalle-tól és Hatzfeldt grófnőtől a „Vogt úr" nyomdaköltségei céljára.

november 8 Marx befejezi „Vogt úr" c. pamfletjét.

kb. november közepe Borkheim 12 £-gel hozzájárul a „Vogt úr" nyomdaköltségéhez.

november 14 Engels 5 £-et küld a „Vogt úr" nyomdaköltségei céljára.

november 17 Marx megírja az előszót „Vogt úr" c. pamfletjához.

november 19–december közepe Marxné feketehimlőben szenved. Betegsége idején a gyermekek Liebknechtnél laknak. Engels küld 15 £-et.

kb. november 20 Szemere Bertalan Párizsból visszatérőben felkeresi Marxot.

kb. november 22 Engels befejezi „Hajóhad" c. cikkét, amely 1861-ben jelenik meg a „New American Cyclopaedia" (Az új amerikai enciklopédia) XII. kötetében.

november 24 Marx több újsághoz nyílt levelet intéz, amelyben nyilatkozik arról, hogy a „Nationalzeitung" ellen beadott panaszát a porosz bíróság valamennyi fóruma elutasította. Ezt a nyilatkozatot, amelyben Marx bejelenti Vogt elleni vitairatának megjelenését, az augsburgi „Allgemeine Zeitung" december 1-i száma közli.

november vége – december 19 Marx matematikai tanulmányokat folytat; „ez az egyetlen foglalkozás – írja november 23-án Engelsnek –, amelynek segítségével meg tudom őrizni a szükséges lelkinyugalmat [quietness of mind]". Természettudományi tanulmányai során olvassa Darwin „The Origin of species" (A fajok eredete) c. munkáját, amelyről Engelsnek azt írja, hogy ez a mű – minden hibája ellenére – magában rejti az osztályharcelmélet „természettörténeti alapját".

december 20 Engelst a „Volunteer Journal" szerkesztősége arról értesíti, hogy a lapban megjelent cikkeit külön lenyomat formájában kiadni szándékozik.

november 30 Marx „Vogt úr" c. vitairata megjelenik.

december 16–23 A felesége betegségével kapcsolatos izgalom és megerőltetés aláássa Marx egészségi állapotát.

1860 december 24–1861 január vége Az ausztriai és németországi forradalmi válság növekedésével kapcsolatban Engels megírja „A forradalom fejlődése Ausztriában" és „Mozgolódás Németországban" c. cikkeit. Az előbbi, melyben Engels részletesen tárgyalja az októberi diploma kibocsátása utáni fejleményeket, Ausztria viszonyát a nemzetiségekhez és elsősorban Magyarországhoz, továbbá a magyar uralkodó

osztály állásfoglalását és ingadozásait, a „Tribune" 1861 január 12-i számában, az utóbbi a február 12-i számban szerkesztőségi cikként jelenik meg.

december vége Siebel segítségével Marx megkapja 1849-ben Kölnben hátrahagyott könyveit.

1861

január 18–22 Marx arra kéri Engelst, írjon bírálatot a porosz királyi amnesztiarendeletről, amely az 1848–49-es forradalom emigránsaira nem terjed ki. Engels azonnal megírja a cikket, de a „Times" és a „Standard", ahova közlés végett beküldi, elutasítják megjelentetését.

január 19 Lassalle megköszöni a „Vogt úr" c. mű hozzá eljuttatott példányát, s levelében kijelenti, hogy ezek után csatlakozik Marxnak Vogtról kifejtett véleményéhez. Egyben közli, hogy Németországban pártlapot szándékozik kiadni, s kérdezi, hogy a „Neue Rheinische Zeitung" egykori szerkesztői közül ki lenne hajlandó ebből a célból visszatérni.

január 28 A „Tribune" szerkesztősége arról értesíti Marxot, hogy szüneteltetni fogja tudósításainak közlését; ugyanakkor megtagadja Marx több megírt, de meg nem jelent cikkének kifizetését. Marx családja súlyos anyagi nélkülözésnek néz elébe, nincs pénzük adóra, iskolai tandíjra és házbérre, maga Marx pedig teljesen munkaképtelen, január közepe óta orvosi kezelés alatt áll.

január vége Engels a „Volunteer Journal" részére ismét átdolgozza a „Tribune"-nak szánt, de abban meg nem jelent cikkét a francia haderőről. A cikk a „Volunteer Journal" február 2-i számában jelenik meg.

február eleje Engels elolvassa Bugeaud „Megjegyzések a háború néhány részletéről" c. könyvét és kivonatot készít a gyalogsági harc fizikai és erkölcsi tényezőire vonatkozó részből. Bugeaud könyvének kivonatos részét a „Volunteer Journal" február 9-i, 16-i és március 2-i száma „Bugeaud marsall a harc erkölcsi tényezőjéről" címmel angol fordításban és Engels bevezető megjegyzéseivel közli.

február eleje –közepe Marx levélváltás útján megbeszéli Engelsszel Lassalle lapkiadási tervét.

február második fele–május vége Marx antik görög történetírók munkáit tanulmányozza. Görög nyelven olvassa Appianosz „Római történelem" és Thuküdidész „A peloponnészoszi háború története" c. munkáit.

február 28–kb. március 16 Marx a hollandiai Zaltbommelbe utazik nagybátyjához, Lion Philipshez, akitől 160 £-et kap előlegként anyai örökségének ráeső részére. Útiköltségét a Lassalle-ra intézvényezett 20 £ összegű váltó és az Engelstől kapott 30 £ segítségével fedezi.

kb. március 16 Engelsnek a „Volunteer Journal"-ban az 1860. év folyamán és 1861 elején megjelent öt katonai cikke külön kiadásban megjelent.

március 17–április eleje Marx Berlinben Lassalle vendége. Megbeszéli vele a lapkiadás tervét, de nem jutnak végleges eredményre. Ugyanakkor azon fáradozik, hogy az amnesztiarendelet alapján visszaszerezze porosz állampolgárságát. Írásbeli meg-

hatalmazást ad Lassalle-nak, hogy tegye meg az ehhez szükséges lépéseket. Berlini tartózkodása idején megismerkedik ellenzéki érzelmű tisztekkel, megnéz több színdarabot: pl. Freytag „Journalisten" (Újságírók) c. darabját, érintkezésbe lép Brockhaus kiadóval, hogy nála jelentesse meg a „Politikai gazdaságtan bírálatához" második részét. Kikölcsönöz számos közgazdaságtani művet, többek közt Rodbertus és Roscher munkáit. Továbbá az újságírók páholyában jelen van a porosz tartományi gyűlés második kamarájának egyik ülésén. Megismerkedik Berlinben J. Friedländerrel, M. Friedländernek, a bécsi „Presse" szerkesztőjének fivérével, s közli vele, hogy hajlandó tudósításokat írni a lapba.

március 18 Marx ír Brüsszelbe Dr. Watteau francia orvosnak, Blanqui hívének és közli, hogy az újból bebörtönzött Blanqui érdekében akciót kezdeményez.

kb. április 16–19 Berlinből Marx Elberfeldbe utazik, ahol Siebelt látogatja meg, innen Barmenba, majd Kölnbe megy, ahol Karl Schneider II. ügyvéddel, az 1852 évi kölni kommunista-per védőjével találkozik. Meglátogatja a per egyik akkori vádlottját, Johann Jakob Kleint és Roland Danielsnek, a Kommunisták Szövetsége kölni csoportja egyik tagjának özvegyét.

kb. április 19–29 Marx két napra Trierbe utazik anyjához, majd az Aachen, Zaltbommel, Rotterdam és Amszterdam útvonalon visszatér Londonba.

május eleje Marxot Londonban meglátogatja unokafivére, Jacques Philips Rotterdamból. – Az augsburgi „Allgemeine Zeitung" egyik párizsi tudósítójának jelentése szerint a „Vogt úr" c. munkát Franciaországban betiltották.

május eleje–június eleje Marx levelet ír Hatzfeldt grófnőnek arról az embertelen bánásmódról, amelyben Blanquit a börtönben Louis Bonaparte utasítására részesítik. Megbeszéli továbbá a francia emigráns Simon Bernard-ral és Ernest Jonesszal egy tiltakozó gyűlés megszervezését Londonban. Egyszersmind felhasználja összeköttetéseit annak érdekében, hogy a német, olasz és amerikai sajtóban közlemények jelenjenek meg Blanqui börtönbüntetésének súlyos feltételeiről és szabadon bocsátásának követeléséről.

kb. május 20–23 Engels Londonban meglátogatja Marxot, aki részletesen tájékoztatja őt németországi útjának eredményeiről.

június 10 Max Friedländer felkéri Marxot, írjon a bécsi „Presse" számára egy cikket az amerikai polgárháborúról és egy tudósítást az angliai helyzetről. Marx a tervezett cikk megírásához Engelstől kér felvilágosítást az akkoriban kitört amerikai polgárháború katonai problémáiról. A cikkeket csak akkor akarja beküldeni, amikor elválik, hogyan foglal állást a lap az osztrák Schmerling-kormánnyal szemben.

1861 június közepe–1862 november Az Egyesült Államokban végbemenő politikai eseményekkel összefüggésben Marx és Engels a polgárháború kirobbanásának okait vizsgálják, s az amerikai sajtó és egyéb források gondos tanulmányozása alapján arra a meggyőződésre jutnak, hogy az amerikai polgárháború fő tartalma a rabszolgaság kérdése. A négerek rabszolgasága elleni harcnak nagy jelentőséget tulajdonítanak és cikkeikben, tudósításaikban hangsúlyozzák az északi államok háborújának haladó jellegét.

kb. június 18 Marx Berlinből értesítést kap arról, hogy porosz állampolgárságának visszanyerésére vonatkozó beadványát a rendőrfőkapitány elutasította.

július 2 Dr. Watteau levélben Marxhoz fordul egy Blanqui érdekében kiadandó brosúrához szükséges pénzbeli támogatás ügyében, s közli, hogy Blanqui melegen megköszönte Marx és a „parti prolétaire allemand" (német proletár párt) együttérzését.

július eleje A bécsi „Presse" kormánypárti magatartása miatt Marx egyelőre nem küldi be a kért cikkeket.

július 2–22 Marxot szemgyulladás akadályozza az írásban és olvasásban.

1861 augusztus –1863 július Marx másfél évi megszakítás után folytatja munkáját tervezett nagyszabású gazdaságtani művén, amelyben a kapitalista termelési mód egész problematikáját szándékozik megvizsgálni és egyben bírálat alá venni a polgári közgazdaságtant. Marx kutatásai és kivonatai „A politikai gazdaságtan bírálatához" c. terjedelmes kézirattá duzzadnak, mely 23 füzetből áll és folytatása az azonos címmel Berlinben 1859-ben megjelent első füzetnek.

augusztus–december Gazdaságtani munkájával összefüggésben Marx részletesen tanulmányozza a pénz tőkévé válásának, valamint az abszolút értéktöbblet termelésének problémáit; hozzáfog a relatív értéktöbblet kérdésének tanulmányozásához.

augusztus vége–szeptember első fele Marx Manchesterben tartózkodik Engelsnél. Onnan közli a bécsi „Pressé"-vel, amely időközben felhagyott a Schmerling-kormány támogatásával, hogy most hajlandó tudósításokat küldeni. Részt vesz egy tudományos egyesület közgazdaságtani és statisztikai tagozatának ülésszakán.

szeptember 18 és 21 Marx ismét küldi tudósításait a „Tribune"-nak, amellyel 1861 januárjában megszakadt a kapcsolata. A beküldött két cikk (az amerikai polgárháború angliai visszhangjáról és a brit gyapotkereskedelemről) az október 11-i és 14-i számban jelenik meg.

október 3–október vége Engels a szabadságát Németországban tölti rokonainál.

október 5 és október 12 Marx két cikket ír a „Tribune"-nak, amelyekben leleplezi a Palmerston-sajtónak az amerikai eseményekre vonatkozó torzításait. „A londoni »Times« és Lord Palmerston", továbbá „A londoni »Times« az Amerikában tartózkodó orléans-i hercegekről" c. cikkei az október 21-i és a november 7-i számokban jelennek meg.

kb. október 15–20 Marx megkezdi munkáját a bécsi „Presse" számára: két cikket küld az amerikai polgárháborúról. Mindkettőben a történelmi materializmus álláspontjáról vizsgálja a polgárháború előfeltételeit, jellegét és rugóit. A cikkek a „Presse" október 25-i és november 17-i számaiban jelennek meg.

október 29 Marx értesítést kap Friedländertől, aki jelzi az első cikk megjelenését, s egyben közli, hogy a bécsi „Presse" Marxot november 1-től kezdődően állandó londoni tudósítójaként alkalmazta.

november–december eleje Engels további két cikket ír a „Volunteer Journal" részére. Az „Önkéntes tisztek" és „Az amerikai háború tanulságai" c. cikkek a november 22-i és a december 6-i számban jelennek meg.

november Marx mintegy 15 cikket ír Anglia gazdasági helyzetéről a „Presse" számára; ezek közül a lap csak hetet közöl: a franciaországi pénzügyi válságról, a

mexikói intervencióról, az Egyesült Államok belpolitikai helyzetéről és a „Trent" hajóval kapcsolatos angol–amerikai konfliktusról szóló cikkeket.

november 7 és 8 A Franciaország, Anglia és Spanyolország mexikói intervenciójáról írt két cikket, melyekben Marx leleplezi az akció gyarmatosító jellegét és a Palmerston-kormánynak az intervenció megindításában játszott szerepét, a „Presse" november 12-én, a „New York Daily Tribune" november 23-án közli.

november–december Marx állandó pénzszűkében van; a „Vogt úr" hátralékos nyomdai költségeit *nem tudja kifizetni, ezért perbe fogják; támogatásért anyjához, más rokonokhoz* és Siebelhez fordul.

november 10 Marx átutalja Dr. Watteaunak azt a pénzt, amelyet német munkásemigránsok gyűjtöttek a Blanqui-perre vonatkozó brosúra kiadási költségeire. Watteauhoz írt levelében Marx a francia proletár párt kiváló vezérének nevezi Blanquit.

kb. november 28 Lassalle értesíti Marxot, hogy porosz állampolgárságának visszanyerésére vonatkozó beadványát a porosz belügyminiszter végleg elutasította.

november 30–1862 január 11 Marx három cikket küld a „Tribune"-nak a Trent-üggyel kapcsolatos angol közvéleményről. A cikkek a lap december 19-i, 25-i és 1862 február 1-i számában jelennek meg.

december Marx mintegy 15 cikket ír a „Presse" számára. Ezek közül a lap csak hat cikket jelentet meg: öt cikket a nemzetközi érdeklődés homlokterében álló Trent-üggyel kapcsolatos angol–amerikai konfliktusról és egyet, amely kereskedelmi kémkedésről szól és „Egy rágalmazási per" címmel a „Presse" december 24-i számában jelenik meg.

december 12–kb. december 24 Dronke meglátogatja Marxot és Engels kötelezvényére ad neki 50 £-et, melyből Marx *kifizeti adósságainak egy részét.*

december vége Eichhoff értesíti Marxot, hogy a „Kölnische Zeitung"-ban támadó közlemények jelentek meg a bécsi „Presse" ellen azok miatt a londoni tudósítások miatt, amelyekben Marx az amerikai polgárháborúval kapcsolatban leleplezi a rabszolgatartó déli államok szecessziójának reakciós, antihumanista céljait és kimutatja a rabszolgaság-ellenes Észak igazát és haladó törekvéseit.

1862

január–február Marx az „Értéktöbblet-elméletek" c. munkáján kezd dolgozni; ebben kritikailag elemzi a politikai gazdaságtan történetét a XVII. század közepétől kezdve. Ezzel összefüggésben vizsgálja a tőkés újratermelés kérdéseit, kritikailag elemzi „Smith dogmáját", megfogalmazza az újratermelésre vonatkozó elméletének alapvető tételeit, amelyeket később a „Tőke" második kötetében részletesen kifejt.

január–március Marx gyakran hetekre kénytelen megszakítani gazdaságtani művének írását gyermekeinek betegsége és anyagi gondjai miatt.

január Marx a „Presse" részére több cikket ír, amelyek közül csak öt jelenik meg. Az angol–amerikai konfliktusról, londoni munkások egy békegyűléséről

(ebben Marx kiemeli az amerikai polgárháborúval összefüggő gyapothiány miatt ínséget szenvedő angol munkásosztály önzetlen magatartását az angol–amerikai konfliktus kérdéseiben) és az angol kormány politikájáról stb. szóló tudósításai a „Presse" január 5-i, 18-i, 21-i és február 2-i, 4-i számában jelennek meg.

január 7 Friedlander értesíti Marxot, hogy cikkeinek egy részét a „Presse" azért nem közli, mert közönsége részére nem alkalmasak, felszólítja, hogy a fogalmazásnál „legyen tekintettel az osztrák burzsoá olvasóközönségre"; egyben 15 £-et küld tiszteletdíjként.

február Marx több cikket ír a „Presse" számára, a lap csak hármat közöl: „A gyapotválságról", „A felirati vita a parlamentben" és az „Amerikai ügyek" a „Presse" február 8-i, 12-i, március 3-i számában jelenik meg.

február–június Marx élénk levelezést folytat Wilhelm Eichhoff Liverpoolban élő német emigránssal, aki a „Hermann" c. német hetilapban polemizál a kispolgári demokrata Kinkellel. Marx anyagot küld Eichhoffnak, valamint Wilhelm Webernek Neustadtba, s támogatja őket a németországi Kinkel-kultusz elleni brosúrájuk megírásában, amely részleteket közöl Marx „Számkivetés nagyjai" c. kéziratából (ez utóbbi művet lásd sorozatunk 8. kötetében).

február 15 Marx cikket ír a „Tribune" részére a mexikói intervencióról. A cikk – Marx utolsó írása a „Tribune"-ban – „A mexikói bonyodalom" címmel a március 10-i számban jelenik meg.

kb. február 26 Marx levelet kap Johann Philipp Beckertől, a német forradalmi mozgalom Svájcban élő veteránjától, aki arra kéri Marxot, legyen segítségére a Németország egységesítésével foglalkozó „Hogyan és mikor?" c. brosúrájának kiadásában. Marx lépéseket tesz Becker kérésének teljesítése érdekében.

február vége Marx ír a „Presse" részére egy cikket a cári Oroszország távolkeleti hódítópolitikájáról, de a lap nem közli.

március Az amerikai polgárháború katonai akcióiról Engels cikket ír, amely „Az amerikai háború" címmel a „Volunteer Journal" március 14-i számában jelenik meg. Marx a cikket lefordítja németre és kiegészítve bekuldi a „Pressé"-nek, amely „Az amerikai polgárháború" címmel a március 26-i és a 27-i számban közli. Ebben a cikkben Marx és Engels a háborúval kapcsolatban kifejtik katonai-stratégiai elgondolásukat és azt a meggyőződésüket fejezik ki, hogy a háborút az északi államok meg fogják nyerni.

március 30–kb. április 25 Marx meglátogatja Engelst Manchesterben, ahol Eichhoff-fal közösen megbeszélik, hogyan járjanak el Kinkel ellen. Ugyanakkor Engels kiállít Marx részére egy 50 £ összegu váltot, melyet Borkheim leszámitol.

kb. április 11 Dana értesíti Marxot, hogy a „Tribune" tulajdonosai Marx angol tudósításainak beszüntetését kérik, minthogy az utolsó két hónapban csupán két cikkét tudták közölni. Dana egyben megírja, hogy ő maga is ki akar válni a szerkesztőségből.

kb. április 27 M. Friedlander felszólítja Marxot, hogy csak egy cikket írjon hetenként a „Presse" számára, ugyanakkor felkéri, hogy a május 1-én megnyíló londoni világkiállításról kulontudósításokat küldjön, de ezt az ajánlatot Marx a kiállítás látogatásának költséges volta miatt elutasítja.

április 28 Marx kéri Engelst, kommentálja rendszeresen a polgárháború legfontosabb eseményeit, hogy hadászati magyarázatait a „Presse" részére írandó cikkeihez felhasználhassa. Lassalle „System der erworbenen Rechte" (A szerzett jogok rendszere) c. művéről folytatott levélváltásuk során Marx felhívja Lassalle figyelmét Vico jogfilozófiájára. Egyben felkéri Lassalle-t, írjon „A politikai gazdaságtan bírálatához" első füzetéről ismertetést a Brockhaus által kiadott „Unsere Zeit" c. folyóiratban.

április vége–május eleje Marx szorongatott pénzügyi helyzetben van; nem tudja kifizetni a házbért, sem kiváltani a család elzálogosított ruhaneműjét. Marx megkapja Kollertól a „Vogt úr" megmaradt 330 példányát.

május 5 Engels az indiai bennszülött hadsereg szervezetét tanulmányozza, s kéri Marxot, szerezze meg neki az idevonatkozó parlamenti jelentést és hadügyminisztériumi anyagot. Marx kérésére rendszeresen figyelemmel kíséri az amerikai polgárháború katonai eseményeit és részletes leírást küld Marxnak a corinthi csatáról, valamint a virginiai harcokról.

május 16 és 18–június 14 Amikor New Orleanst, a rabszolgatartó Konföderáció egyik fontos politikai és katonai centrumát az északi államok csapatai elfoglalják, Marx megírja „Az angol sajtó és New Orleans eleste", „Szerződés a rabszolgakereskedelem ellen" és „Angol humanitás és Amerika" c. cikkeit, amelyek a „Presse" május 20-i, 22-i és június 20-i számaiban jelennek meg.

május 23–25 Marxnak írt egyik levelében Engels részletesen leírja a legfontosabb amerikai hadszínterek helyzetét. Ezt az anyagot Marx alapul használja fel „Az amerikai hadszíntér helyzete" c. cikkéhez, amely a „Presse" május 30-i számában jelenik meg.

május–augusztus Marx a földjáradék kérdéseivel foglalkozik.

június Marx Rodbertus járadékelméletét tanulmányozza és Lassalle-hoz írt egyik levelében kritikailag elemzi Rodbertus és Ricardo földjáradék elméletét.

június–július Marx családja súlyos nyomorban van, mivel a „New York Daily Tribune" részére küldött tudósításait be kellett szüntetni, a „Presse" pedig még heti egy cikket sem közöl tőle. Jenny Marx eredménytelenül próbálkozik férje könyveinek eladásával. Végül Engels segítségével sikerül adósságaik egy részét törleszteni.

kb. június 6 Steffen, Bostonban élő német emigráns értesíti Marxot, hogy a „Pionier" c. folyóiratban a polgári demokrata Heinzen támadja a proletár forradalmárokat. Steffen anyagot kér Marxtól Heinzen korábbi politikai tevékenységére vonatkozólag, hogy a támadásra válaszolhasson.

június közepe Malthus reakciós nézeteire vonatkozó bírálatával összefüggésben Marx újra elolvassa Darwin „A fajok eredete" c. munkáját és megállapítja, hogy Darwin elmélete megcáfolja a malthusianizmust.

június vége Engels megírja „Az amerikai polgárháború és a páncélos és koshajók" c. cikkét, amely a „Presse" július 3-i számában jelenik meg.

kb. július 5 Marx találkozik Schweigerttel, az osztrák hadsereg egykori kapitányával, aki Olaszországban Garibaldi alatt harcolt, s értesíti Marxot Rüstow német

tisztnek Németország felszabadítására szőtt terveiről, amelyeket Marx kalandos jellegük miatt élesen bírál.

július 9–augusztus 4 Lassalle a világkiállítás megtekintésére Londonba érkezik, és sűrűn találkozik Marxszal és családjával. Megvitatják Lassalle államszocialista terveit, azt az elgondolását, hogy a német munkások körében az általános választójog bevezetése és a porosz állami segítséggel kiépítendő termelőszövetkezetek érdekében folytassanak agitációt. Marx élesen elítéli ezt a reformista programot és taktikát.

július 16 Marx a „Pressé"-nek cikket ír az angol kormány reakciós külpolitikájáról. A cikk a július 20-i számban jelenik meg „Az elfojtott mexikói vita és a szövetség Franciaországgal" címmel.

július 30–november 17 Marx és Engels élénk figyelemmel kísérik az amerikai eseményeket és levelezésükben kicserélik nézeteiket a polgárháború kilátásairól. Engels az északi államok katonai szervezetében balsikerekhez vezető súlyos hibákat lát, de Marx a politikai tényezőket és az északi államok ipari fejlettségét figyelembe véve szilárdan meg van győződve az Észak győzelméről. Ezt az álláspontját „Az amerikai viszonyok bírálatához" c. cikkében fejti ki, amelyet a „Presse" augusztus 9-i száma közöl.

augusztus 2 Engels jelen van egy önkéntes katonai szemlén a Manchester melletti Heaton Parkban. Erről beszámolót ír, amely az „Allgemeine Militärzeitung" november 1-i és 8-i számában jelenik meg.

augusztus 3 Marx eltitkolta Lassalle előtt súlyos anyagi bajait, Lassalle kérdezősködésére azonban felfedi válságos pénzügyi helyzetét és megállapodnak egy váltókölcsönben.

augusztus 9 után Marx felajánlja közreműködését az „Evening Post" c. New Yorkban megjelenő abolicionista újságnak.

augusztus 22 Marx cikket ír a négerrabszolgaság azonnali megszüntetését követelő erők növekedéséről és tömörüléséről; a cikk „Abolicionista megnyilvánulások Amerikában" címmel a „Presse" augusztus 30-i számában jelenik meg.

augusztus 27 Mint a „Presse" tudósítója állandó belépőjegyet kap Marx a londoni világkiállításra.

augusztus 28–kb. szeptember 7 Marx anyagi támogatásért Zaltbommelba utazik nagybátyjához, majd anyját keresi fel Trierben. Hazatérőben találkozik Kapp-pal, az 1848–49-es forradalom részvevőjével, aki az Egyesült Államokból tért vissza Németországba és tájékoztatja Marxot arról, hogy sok német forradalmi emigráns harcol az amerikai polgárháborúban az északi államok oldalán.

szeptember Az „Értéktöbblet-elméletek"-ben Ricardo felhalmozási elméletének kritikai vizsgálatával kapcsolatban kifejti Marx a tőkés felhalmozásra és a gazdasági válságokra vonatkozó elméletét. – Marx nyomasztó anyagi helyzete miatt arra kényszerül, hogy egy angol vasútvállalatnál tisztviselői állásra pályázzon; az állást azonban rossz kézírása miatt nem kapja meg.

szeptember 11 Eichhoff arra kéri Engelst, terjessze a német emigránsok között Wilhelm Weber egyik brosúráját, amelyet Németországban betiltottak és amelyben a szerző bírálja a kispolgári demokraták állásfoglalását Németország egyesítésének kérdésében.

szeptember 11–30 Marx három cikket ír az angol textilmunkások súlyos helyzetéről, melyet az amerikai polgárháborúval összefüggő gyapotválság idézett elő, valamint a Garibaldi érdekében rendezett angliai népgyűlésekről. Ezek a cikkek a „Presse" szeptember 17-i, 27-i és október 4-i számaiban jelennek meg.

szeptember 12–29 Engels Belgiumon és Luxemburgon át Németországba utazik pihenni. Beutazza a Mosel és a Rajna vidékét, valamint Türingiát, majd meglátogatja rokonait Barmenban és Engelskirchenben.

október eleje Marx kap 20 £-et unokafivérétől, August Philipstől.

1862 október első fele–1864 szeptember Az emigrációból Németországba visszatért Wilhelm Liebknecht rendszeresen tájékoztatja Marxot és Engelst a németországi munkásmozgalom állásáról. Marx útmutatásokat ad Liebknechtnek ahhoz, hogy gyakorlati tevékenységében miképp terjessze a tudományos kommunizmus eszméit a német munkásság köreiben.

október Marx négy cikket ír a „Presse" részére, de a lap csak kettőt közöl: „Az észak-amerikai eseményekhez" c. cikkében, mely a „Presse" október 12-i számában jelenik meg, Marx üdvözli Lincoln proklamációját a rabszolgaság eltörléséről; az angol sütödék szörnyű munkakörülményeiről és a gépi, nagyüzemi kenyérgyártás bevezetéséről szóló cikket a „Presse" „A kenyérgyártás" címmel október 30-án közli.

október második fele Victor Schily, az 1848–49-es forradalom egyik részvevője, Párizsból visszatérőben felkeresi Marxot.

november 4–29 Marx a „Pressé"-nek öt cikket ír, amelyekben megvonja az amerikai polgárháború első szakaszának mérlegét. „Az észak-amerikai helyzetről", „A déli Konföderáció felbomlásának tünetei", „A választási eredmények az északi államokban", „McClellan leváltása" és az „Angol semlegesség – A déli államok helyzetéről" c. cikkek a november 10-i, 14-i, 23-i, 29-i és december 4-i számokban jelennek meg. Ezzel befejeződik Marx közreműködése a „Pressé"-ben. – Marx Engelshez fordul segítségért súlyos anyagi helyzetében: nincs pénze se tüzelőre, se élelemre.

kb. november 10–13 Legszűkebb baráti körében Marx gyűjtést rendez a szörnyű nyomorban sínylődő Eccarius részére.

kb. november 18 Az „Allgemeine Militärzeitung" azt az ajánlatot teszi Engelsnek, hogy az addiginál nagyobb számban írjon cikkeket, amelyeket a „Katonai levelek Angliából" c. rovatban közölnének. Egyben felkéri a szerkesztőség Engelst, tájékoztassa a német olvasókat Anglia haditechnikai vívmányairól.

december Marx elkészíti a „Tőke és profit" c. fejezet első fogalmazványát, amely tartalmilag a „Tőke" későbbi harmadik kötete első három részének felel meg.

kb. december 5–13 Marx néhány napot Manchesterben tölt Engelsnél, majd Liverpoolba utazik Wilhelm Eichhoffhoz.

december 17–23 Marx felesége Párizsban tartózkodik, ahol Marx új gazdaságtani művének francia nyelvű fordítását készíti elő.

december 28 Marx részletes levelet ír Ludwig Kugelmann német orvosnak, az 1848–49-es forradalom részvevőjének, aki Freiligrath útján érdeklődött „A politikai

gazdaságtan bírálatához" folytatásának megjelenése iránt. Marx közli, hogy az első füzet folytatását „A tőke" címmel külön könyvben szándékozik kiadni és „A politikai gazdaságtan bírálatához" csak alcímként fog szerepelni. Egyben kéri Kugelmannt, hogy tájékoztassa őt a németországi politikai helyzetről. Ettől az időtől kezdve Marx és Kugelmann rendszeresen leveleznek egymással.

1863

január A „Presse" részére végzett tudósítói munka megszűnése után a Marx család nyomorúságos anyagi körülményekkel küszködik; hiányt szenvednek élelemben, tüzelőanyagban és ruházatban. Engels jelentékeny anyagi segítséget nyújt. Marx befejezi munkáját az „Értéktöbblet-elméletek" főszövegén, amelyet később a „Tőke" befejező, történelmi-kritikai részeként szándékozik kiadni. Egyben kidolgozza a „Tőke" első és harmadik részének tervét; e részek később a „Tőke" első és harmadik kötetéhez szolgálnak alapul. Az első részben a tőke termelési folyamatát, a harmadik részben a tőke és a profit problémáit akarja vizsgálni. Technológiai tanulmányokat folytat, részt vesz Willis prof. gyakorlati tanfolyamán, s elsősorban a gép és a szerszám viszonyát igyekszik megismerni.

január 6 Engels felesége, Mary Burns meghal.

január 7–26 Időleges feszült hangulat Marx és Engels között, mivel Marx súlyos anyagi helyzete következtében látszólag részvétlenül fogadja Mary Burns halálának hírét.

január 28 Marx elolvassa Lassalle „Munkásprogram"-ját, amelyet Engelsnek írt egyik levelében a „Kommunista Kiáltvány rossz vulgarizálásának" minősít.

február első fele Az állandó túlerőltetéstől Marx szemgyulladást kap; ez munkaképtelenné teszi.

február közepe Marx és Engels a lengyel felkelés alkalmából a londoni Német Munkás Művelődési Egylet nevében proklamációt szándékoznak megjelentetni, továbbá egy brosúrát, amelynek diplomáciai részét Marx, a katonai részét pedig Engels vállalná. Marx az angol, a francia és a német sajtóból összegyűjti a szükséges anyagot. Reméli, hogy „ezúttal a láva keletről nyugatra gördül", s kéri Engelst, kísérje figyelemmel az orosz forradalmi emigráció „Kolokol" c. lapjának a lengyel felkelésre vonatkozó közleményeit.

február második fele–május eleje Marx és Engels a tervezett brosúrához kivonatot készít újságokból és Lengyelország, Poroszország és Oroszország történetére vonatkozó könyvekből. Az összegyűjtött anyag alapján Marx kidolgoz két vázlatot, amelyekben részletesen vizsgálja Poroszországnak és a cári Oroszországnak Lengyelországgal kapcsolatos hódító politikáját és a Hohenzollern-dinasztia felemelkedésének történetét. Marx májbaja kiújul, betegsége miatt a brosúrát nem tudja elkészíteni.

március–július Marx a British Museum könyvtárában végez kutatómunkát. Gazdaságtan művének, a későbbi „Tőké"-nek már megírt részéhez kiegészítésül a politikai gazdaságtan történetére vonatkozó könyvekből kivonatokat készí- amelyek 8 füzetet töltenek meg. Ezt az anyagot felhasználja az „Érték többle

elméletek" kiegészítésére, történelmi-kritikai karcolatok, kivált a Pettyről szóló részletes jellemzés megírásához.

március 26 Marx részt vesz egy munkásgyűlésen, amelyet a londoni szakszervezeti tanács rendezett avégből, hogy kifejezésre juttassa az angol munkásosztálynak az észak-amerikai államokkal érzett szolidaritását.

kb. március vége – július 6 Marx 250 £ összegu újabb anyagi támogatást kap Engelstől.

1863 április eleje–1864 szeptember első fele Marx és Engels továbbra is behatóan foglalkoznak a németországi munkásmozgalom fejlődésével. Liebknechtnek írt leveleiben Marx lefekteti a proletár forradalmárok taktikájának alapjait és kifejti álláspontját Lassalle tevékenységéről. Marx és Engels, mivel fontosnak tartják Lassalle-nak azt a célkitüzését, hogy agitációjával a német munkásokat a polgári haladó párt befolyása alól kivonja, elhatározzák, hogy egyelőre nem lépnek fel nyilvánosan Lassalle-lal szemben. Németországi híveik, elsősorban Liebknecht segítségével igyekeznek a Lassalle által alapított Általános Német Munkásegyletben befolyásra szert tenni és az ott szervezett munkásokat forradalmi irányba vinni.

kb. április 8 Engels természettudományi kérdésekkel foglalkozik; Lyell és Huxley munkáit olvassa.

április–május Marx folytatja Lengyelország történetére vonatkozó tanulmányait, különös tekintettel a diplomácia történetére.

május Engels megint tanulmányozza a szerb nyelvet és olvassa Vuk Stefanović Karadžić népdalgyujteményét.

június Engels elolvassa Kinglake-nek a krími háborúról írt müvéből a nyomtatásban megjelent első két kötetet és recenziót ír róla az „Allgemeine Militarzeitung"-nak. A kézirat befejezetlen maradt.

június–július Marx matematikával foglalkozik; a differenciál- és integrálszámítás kérdéseit tanulmányozza.

július 6 Engelsnek írt hosszú levelében Marx részletesen kifejti és grafikusan ábrázolja a tőke újratermelési folyamatát.

1863 augusztus–1865 december Marx, mivel elhatározta, hogy gazdaságtani munkájának elméleti részét rendszeresebben fejti ki, hozzáfog az új változat kidolgozásához. E munka folyamán szuletik meg a három kötetes „Toke" új kézirata.

augusztus 21 Marx találkozik Lapinski lengyel ezredessel, aki a harcoló lengyelek támogatására alakítandó német légió ügyében Londonba érkezett. Marx segítséget nyújt Lapinskinek a német emigránsok körében folytatott pénzgyűjtéshez.

szeptember vége Engels megtekinti a liverpooli kikotőt, ír egy cikket a páncélos flottáról és az amerikai polgárháborúban szereplő tüzérségi fegyverekről; a cikk nem jelenik meg.

október közepe Engels Németországban tartózkodik anyjánál.

október 16 Liebknecht beszámol Marxnak Brass-szal történt szakításáról (Brass, a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" alapítója, eladta a lapot Bismarcknak),

valamint Lassalle és Schulze-Delitzsch berlini tevékenységéről. Válaszában Marx óvja Liebknechtet attól, hogy Lassalle-lal túlságosan szoros kapcsolatba kerüljön és nyilvánosan fellépjen mellette.

október vége–november A londoni Német Munkás Művelődési Egylet megbízásából Marx proklamációt ír, amelyben felhívja az Angliában, Németországban, Svájcban és az Egyesült Államokban élő német munkásokat, gyűjtsenek pénzt a lengyel felkelés részvevőinek megsegítésére, mivel „független Lengyelország nélkül független és egységes Németország" sem lehetséges. A proklamációt egyesületi tagok, többek közt Bolleter, Lessner, W. Wolff, J. G. Eccarius aláírásával különnyomatként adják ki és elküldik a londoni német emigráció képviselőinek. Az Általános Német Munkásegylet titkárának kérésére és Marx megbízásából 50 példányt Németországba küldenek Liebknechtnek az Általános Német Munkásegylet szervezeteiben való terjesztés végett.

október–november Marx súlyosan megbetegszik.

november 30 Marx anyja Trierben meghal.

december 3 Engels tájékoztatja Marxot arról a szándékáról, hogy a schleswig-holsteini kérdésről brosúrát írjon, és kéri, hogy találjon számára Németországban kiadót. Engels terve nem valósul meg.

december 7 Anyja halála miatt Marx Trierbe utazik.

kb. december 19 Átutazóban Marx egy napot Majna-Frankfurtban tölt a rokonainál.

1863 december 21–1864 február 19 Örökségének ügyében Marx Zaltbommelban tartózkodik nagybátyjánál, Lion Philipsnél, anyja végrendeletének végrehajtójánál. Itt újból megbetegszik, rokonai ápolják, majd gyógykezelés végett kétnapi amszterdami és rotterdami tartózkodás után visszatér Londonba.

1864

1864 Marx betegség vagy utazás okozta megszakításokkal egész éven át a „Tőke" első teljes kéziratának elkészítésével foglalkozik.

1864 eleje Engels az „Allgemeine Militärzeitung"-nak megírja „Az angol hadsereg" c. munkáját, amelynek kézirata befejezetlen marad.

február első fele A német–dán háború kitörése alkalmából Engels megírta „A Schleswigben harcoló hadseregek ereje" c. cikkét, amely a „Manchester Guardian" február 16-i számában jelenik meg.

február közepe Kertbeny Károly Mária (családi nevén Benkert), ebben az időben Brüsszelben élő magyar–német író és műfordító felkéri Marxot, hogy a magyar mozgalomra vonatkozó írásához szolgáltasson neki életrajzi adatokat Bangyáról. Marx február 21-i levelében felvilágosításokat ad neki.

kb. február 24 Marx visszaérkezik Londonba.

február második fele–április Marx betegsége miatt munkaképtelen.

március Marx megkapja örökségét Trierből és új lakásba költözik: 1, Modena Villas, Maitland Park, Haverstock Hill.

március 12 Marx néhány napra Manchesterbe utazik Engelshez, hogy tájékoztassa őt németországi és hollandiai útjának eredményeiről.

április közepe A londoni Német Munkás Művelődési Egylet felszólítja Marxot, írjon üzenetet Garibaldihoz és vegyen részt egy hozzá kuldendő deputációban. Marx a megbízást nem vállalja.

április 21 Marx meglátogatja a „Free Press" londoni újság kiadóját, Colletet, akivel megvitatja a schleswig-holsteini kérdést.

május 3–19 Wilhelm Wolff, Marx régi hu barátja és harcostarsa súlyosan megbetegszik, ezért Marx odautazik hozzá, Manchesterbe. Wolff május 9-én meghal; 800 £-et hagy Marxra. Manchesterben Engelsen kívul Marx beszél Eichhoffal, Strohmmal, Dronkéval, felújítja barátı kapcsolatát Ernest Jonesszal, majd Engelsszel együtt visszautazik Londonba.

május 13 Legjobb barátaikkal és harcostársaikkal együtt Marx és Engels részt vesznek Wolff temetésén; a sírnál Marx tartja a búcsúbeszédet.

május 22 Rovid londoni tartózkodása után Engels visszautazik Manchesterbe.

május vége–június Marx összeállítja Wolff életének és munkásságának adatait, azzal a szándékkal, hogy megírja életrajzát. Elsnertől, a „Breslauer Morgenzeitung" szerkesztőjétől kéri a hiányzó adatokat, az életrajz megírásának tervét azonban nem tudja megvalósítani.

június 1–16 Fritz Moll és Julius Melchior solingeni munkásemigránsok, akik az Egyesult Államokban akarnak letelepedni, meglátogatják Marxot Londonban. Tájékoztatják őt a Rajna-vidéki munkásmozgalom állásáról és az Általános Német Munkásegylet tevékenységéről. Marx a két munkásemigráns amerikai útjához pénzgyujtést szervez és ajánlólevelet ad nekik a New Yorkban élő Abraham Jacobi német emigránshoz.

június 3 Engelsnek írt levelében Marx bírálja Lassalle „Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch. . ." c. konyvét, amelyet a „Bérmunka és a toke" plágiumának tart.

június 27 Engels az „Allgemeine Militarzeitung"-nak cikket ír „Anglia fegyveres erői Németországgal szemben" címmel. A cikk a július 6-i számban jelenik meg.

június vége–augusztus első fele Marxot betegsége akadályozza a „Tőke" írásában; ezalatt természettudományi tanulmányokat folytat. Carpenter, Lord, Kolliker, Spurzheim, Schwann és Schleiden munkáit olvassa.

július 7 Engelst a manchesteri német politikai emigránsok Schiller-társaságának vezetőségi tagjává választják.

kb. július 20–augusztus 10 Marx Ramsgate-ben udul.

szeptember 8–október első fele Engels rovid ideig Londonban tartózkodik Marxnál, majd Ramsgate-ben udulő anyjánál. Ezután Schleswig-Holsteinbe utazik, ahol tanulmányozza a politikai helyzetet és az osztrák–porosz hadsereg állapotát.

kb. szeptember 12–14 Lassalle halála után Liebknecht az Általános Német Munkásegylet számos tagjának kérésére felszólította Marxot, jojjon Németországba és vegye át a Munkásegylet vezetését. Marx Liebknechtnek írt szeptember 12-i levelében kozli, hogy bizonyos feltételek mellett hajlando az elnok teendőit átvenni.

Mutató

*(Nevek – idézett művek; hatóságok közleményei, újságok és folyóiratok)**

A

ABD EL KADER, Uled Mahiddin Szidi el Hadzsi (1808–1883) – Algéria emírje 1830–1847; 1832–47 az algériai–marokkói szabadságharc vezére; 1847-ben a franciák elfogták; 1852-ben III. Napóleon engedélyével és magas francia nyugdíjjal Törökországban telepedett le. – *105 153* (115)

ABDUL MEDZSID (1823–1861) – török szultán 1839–1861. – *136–138* (111)

ABERDEEN, George Hamilton-Gordon, (1814-től) Earl of (1784–1860) – angol politikus, tory; 1846-tól a peelisták vezére; 1828–30, 1841–46 külügyminiszter, 1834–35 hadügy- és gyarmatügyi miniszter; 1852–55 a koalíciós kormány miniszterelnöke. – *52* (279)

ABOUT, Edmond-François-Valentin (1828–1885) – francia író és publicista; bonapartista – *62 99–105* (59 60)

– *La Prusse en 1860* (Poroszország 1860-ban), Párizs 1860. – *62* (59)

ADAMS (XIX. sz.) – angol haditechnikai feltaláló, a revolver tökéletesítője. – *198*

ADAMS, Charles Francis (1807–1886) – amerikai diplomata és politikus; a Köztársasági Párt híve, 1861–68 londoni követ. – *366 372–373 421–422 426–427 432* (383)

ADAMS, John (1735–1826) – amerikai diplomata és államférfi; a függetlenségi háborúban (1775–83) a polgárság mérsékelt részének vezére; 1785–88 az Egyesült Államok első londoni követe, 1797–1801 az Egyesült Államok második elnöke. – *286*

ADOLF (1817–1905) – nassaui herceg 1839–1866, luxemburgi nagyherceg 1890–1905. – *60*

ALBERT, szász-koburg-gothai herceg (1819–1861) – Viktória angol királynő férje. – *51–52 59 443 590* (48)

»*Allgemeine Militärzeitung*« (Általános Katonaújság), Darmstadt–Lipcse. – *511 577* (106 143 392 397)

Almanach de Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique pour l'année, 1861 (Gothai Almanach. Genéalógiai, diplomáciai és statisztikai évkönyv az 1861-es évre), Gotha. – *223–224* (141)

ALMONTE, Juan Nepomuceno (1804–1869) – mexikói diplomata és tábornagy; két ízben hadügyminiszter; washingtoni, majd 1857-től párizsi követ; a mexikói emigránsok reakciós klikkjének vezetője, támogatta a franciák mexikói intervencióját (1862–67); 1862-ben

* Az idegen nyelvű szövegeket itt és mindenütt – nyelvi sajátszerűségeiket érintetlenül hagyva – mai helyesírásuk szerint adtuk. Ami a művek kiadási adatait illeti, lehetőség szerint a Marx és Engels által használt kiadást jelöltük meg.

diktátor; 1863-ban a mexikói császárság régenstanácsának elnöke; 1864-ben kormányzó. – *495*

ALVENSLEBEN, Gustav von (1803–1881) – porosz tábornok; I. Vilmos császár bizalmasa, 1861-től főhadsegéde; 1866–72 hadtestparancsnok. – *59*

ANDERSON, Robert (1805–1871) – amerikai katonatiszt; 1860 dec.–1861 ápr. mint őrnagy Sumter-erőd helyőrségének parancsnoka, majd tábornok az északi államok hadseregében. – *310*

ANYICSKOV, Viktor Mihajlovics (1830–1877) – orosz katonatiszt és katonai író. – *562–564 567*

– *Der Feldzug in der Krim* (A krími hadjárat), I. köt., Berlin 1857. – *562–564 567*

ARAGÓNIAIAK – aragóniai (katalóniai) királyi család 1035–1516; szicíliai királyok 1282–1516; nápolyi királyok 1442–1516. – *40*

ARMSTRONG, William George, (1887-től) Baron Armstrong of Cragside (1810–1900) – angol feltaláló és fegyvergyáros. – *32–34 555*

»*The Army and Navy Gazette*« (A hadsereg és a haditengerészet közlönye), London. – *65 213, 553–557* (65)

ASHBURTON, Alexander Baring, (1835-től) Baron (1774–1848) – angol bankár és politikus, tory; a londoni Baring-bankház cégfőnöke; 1834–35 kereskedelemügyi miniszter. – *392 433* (261)

ASHWORTH, Henry (1794–1880) – angol gyáros és politikus, szabadkereskedő; a Gabona-törvény-ellenes Liga egyik alapítója; a parlament tagja – *436*

Atlas historique et topographique de la guerre d'Orient, en 1854, 1855 et 1856 (Az 1854, 1855 és 1856-os keleti háború helyrajzi és történelmi atlasza), [Párizs] 1859. – *564–566*

AUMALE, Henri-Eugène-Philippe-Louis d'Orléans, duc d' (1822–1897) – Lajos Fülöp francia király negyedik fia; hadosztálytábornok, részt vett Algéria meghódításában; 1847–48 Algéria főkormányzója; az 1848-as februári forradalom után Angliába emigrált. – *162 306* (178)

– *Lettre sur l'histoire de France, adressée au prince Napoléon* (Levél Napóleon herceghez Franciaország történetéről), Brüsszel 1861. – *306* (178)

AURELLE DE PALADINES, Louis-Jean-Baptiste d' (1804–1877) – francia tábornok, 1841–48 részt vett az algériai háborúban, majd hadosztályparancsnok a krími háborúban 1854–55. – *564 566*

B

BAKER, Robert – angol tisztviselő; az 1850-es és 1860-as években gyárfelügyelő Irországban és Anglia egy részében. – *70 77–80*

BALLANTINE, William (1812–1887) – angol jogász, 1856-tól magas rangú védőügyvéd. – *400–401 440–441*

»*Baltische Monatsschrift*« (Balti havi folyóirat), Riga. – *53–54* (51)

BANCROFT, George (1800–1891) – amerikai történész, politikus és diplomata; 1845-ben tengerészetügyi miniszter; 1846–49 londoni, 1867–74 berlini követ; demokrata; a polgárháborúban az északi államok híve. – *398*

– *The History of the United States* (Az Egyesült Államok története), I–X. köt., New York 1834–74. – *398*

BARING, Thomas (1799–1873) – Lord Ashburton unokaöccse, 1848-tól az angol Baring-bankház cégfőnöke. – *308*

BAROCHE, Pierre-Jules (1802–1870) – francia bonapartista politikus és jogász, az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; rendpárti; 1850–51 belügyminiszter, 1851–52 külügyminiszter; 1852–63 több ízben miniszter és az államtanács elnöke. – *11*

BATTHYÁNY Lajos, gróf (1806–1849) – az utolsó rendi országgyűlésen a főrendi ellenzék vezére; 1848 ápr. 7–szept. 11. az első felelős magyar kormány elnöke; dec. 31-én az országgyűlés békeküldöttségének tagja; 1849 jan. 8-án letartóztatják, okt. 6-án kivégzik. – *217*

BAZANCOURT, César, baron de (1810–1865) – francia regényíró és hadtörténész; bonapartista. – *566*

– *L'expédition de Crimée jusqu'à la prise de Sébastopol. Chroniques de la guerre d'Orient* (A krími expedíció Szevasztopol bevételéig. A keleti háború krónikája), I–II. köt., Párizs 1856. – *566*

BAZLEY, Thomas (1797–1885) – angol gyáros, politikus; szabadkereskedő, a Gabonatörvény-ellenes Liga egyik alapítója; 1845–59 a manchesteri kereskedelmi kamara elnöke, a parlament tagja. – *436–437*

BEALES, Edmond (1803–1881) – angol jogász, polgári radikális; 1855-ben a parlamenti reform előharcosa; az amerikai polgárháború idején az északiakat támogató Brit Rabszolgafelszabadítási Társaság tagja; 1865–69 a Reformliga elnöke. – *431–432*

BEAUREGARD, Pierre-Gustave Toutant de (1818–1893) – amerikai tábornok, 1846–47-ben részt vett a Mexikó elleni háborúban, a polgárháború idején, 1861–62, a déli államok virginiai és mississippii haderejének parancsnoka, 1862 szept.–1864 ápr. Charleston, 1864 ápr.–okt. Richmond védője, majd főparancsnok. – *310 378 473 477 479 497*

BECKER, Nicolaus (1809–1845) – német hazafias költő, a Rajna-dal szerzője. – *101*

– *Der deutsche Rhein* (A német Rajna), 1840. – *101*

BEECHER-STOWE, Harriet Elizabeth (1811–1896) – amerikai írónő; abolicionista, a „Tamás bátya kunyhója" szerzője. – *285 287–288* (147)

BELL, Sir George (1794–1877) – angol katonatiszt, 1854–55-ben mint százados részt vett a krími háborúban. – *569*

BENNETT, James Gordon (1795–1872) – amerikai újságíró; a Demokrata Párt híve; a „New York Herald" alapítója és kiadója; a polgárháborúban kompromisszumra törekedett a déliekkel. – *454 537*

BENTINCK, George William Pierpont – az angol parlament tagja; tory. – *456–457*

BERGER – Londonban élő német emigráns, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet tagja; az 1863–64-es lengyel felkelés résztvevőinek támogatására alakult bizottság tagja. – *549*

BERKELEY, George Cranfield (1753–1818) – angol tengernagy; tory; a parlament tagja. – *419*

»*Berliner Reform*« (Berlini Reform). – *547* (385 386)

BERNARD, Simon-François (1817–1862) – francia politikus, republikánus; Angliába emigrált; 1858-ban a francia kormány megvádolta, hogy F. Orsini bűntársa volt a III. Napóleon elleni merényletben, de az angol bíróság felmentette. – *521*

BERNER (XIX. sz.) – német katonatiszt, haditechnikai feltaláló. – *185*

BERRY, Hiram George (1824–1863) – amerikai tábornok, 1862–63 a Potomac-hadsereg dandárparancsnoka. – *478–479*

BETHELL, Richard, (1861-től) Baron Westbury of Westbury (1800–1873) – angol jogász és államférfi; liberális; 1852–56 főállamügyész; 1856–58, 1859 és 1861 koronaügyész; 1861–65 lordkancellár (igazságügyminiszter). – *107*

Biblia. – *1 518* (3 362)

BILLAULT, Adolphe-Augustin-Marie (1805–1863) – francia politikus és jogász; orléanista, majd bonapartista; 1854–58 és 1859–60 belügyminiszter, 1863 államminiszter. – *352*

BIRNEY, David Bell (1825–1864) – amerikai tábornok; abolicionista. – *479*

BIXIO, Girolamo (Nino) (1821–1873) – olasz polgári demokrata; részt vett az 1848–49-es függetlenségi háborúban a Római Köztársaság védelmében, Garibaldi 1859–60-as dél-itáliai hadjáratában; 1862-től tábornok. – *141 144*

BLOOMFIELD, John Arthur Douglas, (1871-től) Baron Bloomfield of Oakhampton and Redwood (1802–1879) – angol diplomata; 1844–51 szentpétervári, 1851–60 berlini követ, 1861–71 bécsi nagykövet. – *52*

BLÜCHER, Gebhard Leberecht, (1814-től) Fürst von Wahlstatt (1742–1819) – porosz vezértábornagy, részt vett a Francia Köztársaság elleni 1793–94-es hadjáratban; 1806-ban és 1813–15-ben vezető szerepe volt a Napóleon elleni felszabadító harcokban. – *552* (202)

BOLLETER, Heinrich – londoni német emigráns; a londoni Német Munkás Művelődési Egyletnek, az 1863–64-es lengyel felkelés részvevői támogatására alakult bizottságnak és 1864–65 az Internacionálé Központi Tanácsának tagja. – *549*

BONAPARTE, *Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul le prince Napoléon; prince de la* Montagne (Plon-Plon) (1822–1891) – Jérôme Bonaparte fia, III. Napóleon unokafivére; a második köztársaság idején nemzetgyűlési képviselő; 1854-ben a krími háborúban hadosztályparancsnok; 1858-ban algériai és gyarmatügyi miniszter; 1859-ben az itáliai háborúban hadtestparancsnok. – *171 306 514 564–567* (125 178)

BONAPARTE, Joseph (1768–1844) – I. Napóleon testvérbátyja; nápolyi király 1806–1808, spanyol király 1808–1813. – *540*

Bonaparte, Louis *lásd* Napóleon, III.

BOSCO – nápolyi tábornok, 1860-ban a Garibaldi dél-itáliai forradalmi osztagai ellen védekező nápolyi hadsereg parancsnoka. – *110 142*

BOSQUET, Pierre-Jean-François (1810–1861) – francia tábornagy, 1834–53-ban részt vett Algéria meghódításában, 1854–55 hadosztály-, majd hadtestparancsnok a Krímben. – *564–567*

BOUAT (megh. 1859) – francia tábornok, 1854-ben a krími háborúban dandárparancsnok. – *564–565*

BOURBONOK – francia királyi család 1589–1792 és 1814–1848; spanyol királyok 1700–1808, 1814–1868 és 1874–1931; nápoly-szicíliai királyok a spanyol ágból 1735–1861, pármai hercegek a spanyol ágból 1748–1802 és 1847–1859; etruriai királyok a pármai ágból 1801–1807; luccai hercegek a pármai ágból 1818–1847. – *40 120 140 343 350–351* (33 81 125 209 223)

BRAGG, Braxton (1817–1876) – amerikai tábornok, a polgárháborúban a déli államok hadseregének parancsnoka Kentuckyban és Tennesseeben. – *531–532 534*

BRECKINRIDGE, John Cabell (1821–1875) – amerikai politikus, a Demokrata Párt híve; a déli rabszolgatartók felkelésének egyik vezére; 1857–61 az Egyesült Államok alelnöke, 1860-ban elnökjelölt, majd szenátor; a polgárháborúban tábornok; 1865-ben a déli Konföderáció hadügyminisztere. – *311 317 323 498*

BRIGANTI (megh. 1860) – nápolyi tábornok, 1860-ban Dél-Itáliában harcolt Garibaldi forradalmi osztagai ellen; nápolyi felkelők ölték meg. – *142 144–145*

BRIGHT, John (1811–1889) – angol gyáros és liberális politikus, szabadkereskedő; a Gabonatörvény-ellenes Liga egyik alapítója; több ízben miniszter; a 60-as évektől a liberális párt baloldalának vezére. – *373 388–389 408* (16 273)

BROUGHAM AND VAUX, Henry Peter Brougham, (1830-tól) Baron (1778–1868) – angol jogász, író és államférfi; az 1820-as és 1830-as években a whigek egyik vezére; 1820 koronaügyész; 1830–34 lordkancellár (igazságügyminiszter). – *501*

BROWN, Sir George (1790–1865) – angol tábornok; 1814-ben részt vett az amerikai háborúban, 1854–55 hadosztályparancsnok a Krímben; 1860–65 írországi hadseregfőparancsnok. – *566 568*

BROWN, John (1800–1859) – amerikai farmer, az abolicionisták egyik vezére; 1854–56 Kansasban részt vett a rabszolgatartók elleni fegyveres harcban; 1859-ben Virginiában kísérletet tett a néger rabszolgák felkelésének megszervezésére; bíróság elé állították és kivégezték. – *291* (162)

BROWNSON, Orestes Augustus (1803–1876) – amerikai író és kiadó, demokrata; Bostonban, majd New Yorkban katolikus folyóiratot adott ki; a polgárháborúban az Unió mellett szállt síkra. – *326* (200)

»*Brownson's Quarterly Review*« (Brownson negyedévi szemléje), Boston, New York. – *326* (200)

BRUCE, Sir Frederick William Adolphus (1814–1869) – angol diplomata; 1858–65 pekingi, 1865–69 washingtoni követ. – *487* (343)

BRUTUS, Marcus Junius (i. e. kb. 85–42) – római praetor és hadvezér, a Julius Caesar elleni összeesküvés egyik részese. – *500 515* (255 350)

BUCCLEUCH AND QUEENSBERRY, Walter Francis Montagu–Douglas-Scott, Duke of (1806–1884) – angol államférfi, tory; 1842–46 lordpecsétőr, 1846-ban a Titkos Tanács lordelnöke. – *491–493*

BUCHANAN, James (1791–1868) – amerikai politikus, a Demokrata Párt híve; 1831–33 szentpétervári követ; 1845–49 külügyminiszter, 1853–56 londoni követ; 1857–61 az Egyesült Államok elnöke, politikája a rabszolgatartók érdekeit szolgálta. – *289–290 312–314 322–323 326 359 384 404 454 460 535* (157 189 251)

BUELL, Don Carlos (1818–1898) – amerikai tábornok; 1862-ben az északi államok csapatainak parancsnoka Tennesseeben és Kentuckyban. – *452 462 466 531–532*

BUGEAUD DE LA PICONNERIE, Thomas-Robert marquis, (1844-től) duc d'Isly (1784–1849) – francia tábornagy; orléanista; 1834-ben leverte a párizsi köztársasági felkelést; 1840–47 Algéria főkormányzója; az algériai és marokkói hódító háború egyik szervezője; több katonai mű szerzője. – *227–236 277*

– *Aperçus sur quelques détails de la guerre, avec des planches explicatives* (Megjegyzések a háború néhány részletéről, magyarázó szövegrajzokkal), III. kiad., Párizs 1846. – *227–236 277*

»*Bullier's Correspondence*« (Bullier Tudósítója), Párizs. – *42* (35)

BURDETT, Sir Francis (1770–1844) – angol polgári radikális politikus, a parlament tagja, 1837-ben a tory párthoz csatlakozik. – *443*

BURNSIDE, Ambrose Everett (1824–1881) – amerikai tábornok; haditechnikai feltaláló és fegyvergyáros, a Köztársasági Párt híve; a polgárháborúban 1862–63 a Potomac-hadsereg parancsnoka. – *398 541*

BURY, William Coutts Cappell, Viscount (1832–1894) – angol liberális politikus, a parlament tagja; részt vett a szabadcsapatok szervezésében. – *245–246 249*

BUTLER, Benjamin Franklin (1818–1893) – amerikai ügyvéd, politikus és tábornok; a polgárháborúban New Orleans bevételénél az északiak expedíciós hadseregének parancsnoka; 1862-től New Orleans katonai kormányzója. – *452 482–483*

C

CAGLIOSTRO, Alessandro, conte di (Giuseppe Balsamo) (1743–1795) – olasz kalandor. – *5*

CAIRNS, Hugh McCalmont (1819–1885) – angol jogász és államférfi; tory; 1858–66 főállamügyész; 1866–68 koronaügyész; 1868 és 1874–80 lordkancellár (igazságügyminiszter), a parlament tagja. – *107*

»*Calcutta Price Current*« (Kalkuttai Árlap). – *296* (166)

CALHOUN, John Caldwell (1782–1850) – amerikai államférfi, a Demokrata Párt egyik vezére; a rabszolgatartó oligarchia ideológusa; 1817–24 hadügyminiszter; 1825–32 az Egyesült Államok alelnöke; 1832–44 és 1845–50 szenátor; 1841–45 külügyminiszter. – *291 316* (163)

– *Works* (Művek), R. K. Crallé kiad., New York 1854. – *291 316* (163)

CAMBRIDGE, George William Frederick Charles, Duke of (1819–1904) – III. György angol király unokája; 1854-ben hadosztályparancsnok a krími háborúban; 1856–87 az angol hadsereg vezénylő tábornoka, majd főparancsnoka. – *91 263 267 566–567 569–572*

CAMERON, Simon (1799–1889) – amerikai politikus, a Köztársasági Párt híve; 1861–62 hadügyminiszter; 1862 szentpétervári követ; 1872–77 a szenátus külügyi bizottságának elnöke. – *395 398 452 454*

CAMPBELL, Sir Colin, (1858-tól) Baron Clyde (1792–1863) – angol tábornok, 1859-től tábornagy; a krími háborúban dandárparancsnok; az 1857–58-as indiai szabadságmozgalmat leverő angol csapatok főparancsnoka. – *571 580*

CANITZ UND DALLWITZ, Karl, Freiherr von (szül. 1812) – porosz diplomata, 1859–63 római követ. – *168*

CANNING, George (1770–1827) – angol államférfi és diplomata, tory; 1796–1801 külügyi államtitkár, 1807–09 és 1822–27 külügyminiszter; 1814–16 lisszaboni követ; 1827 miniszterelnök. – *8 351 445*

CANROBERT, François-Certain de (1809–1895) – francia tábornok; szenátor; 1856-tól tábornagy, bonapartista; 1835–50 részt vett Algéria meghódításában; az 1851 dec. 2-i államcsíny egyik szervezője; 1854 szept.–1855 máj. a Krímben a francia hadsereg főparancsnoka; az 1870-es német–francia háborúban hadtestparancsnok. – *564–567 569*

CARLYLE, Thomas (1795–1881) – angol történetíró és publicista, idealista filozófus; tory; romantikus álláspontról bírálta a burzsoáziát; 1848 után a munkásmozgalom nyílt ellensége; a német irodalom angol fordítója.

– *Oliver Cromwell's Letters and Speeches* (Oliver Cromwell levelei és beszédei), I–III. köt., II. köt., London 1857. – *453*

CARNARVON, Henry Howard Molyneux Herbert, (1849-től) Earl of (1831–1890) – angol konzervatív politikus; 1858–66 gyarmatügyi államtitkár; 1866–67 és 1874–78 gyarmatügyi miniszter. – *482*

CARNOT, Lazare-Nicolas-Marguerite (1753–1823) – francia tábornok és államférfi, a modern geometria egyik megalkotója; katonai szakértő; polgári republikánus; a francia

forradalomban először jakobinus, Franciaország védelmének megszervezője, majd részt vett a thermidor 9-i ellenforradalmi államcsínyben; 1800-ban hadügyminiszter; 1814-ben Antwerpen kormányzója; 1815-ben I. Napóleon belügyminisztere; a restauráció után száműzetésben élt. – *353*

CASS, Lewis (1782–1866) – amerikai államférfi, tábornok és diplomata; demokrata; 1831–36 hadügyminiszter; 1836–42 párizsi követ; több ízben szenátor; 1857–60 külügyminiszter; a polgárháborúban az Unió mellett szállt síkra. – *326*

CASSAGNAC, Bernard-Adolphe Granier de (1806–1880) – francia publicista és történetíró; a júliusi monarchia alatt orléanista, majd bonapartista; a törvényhozó testület tagja; a „Constitutionnel" munkatársa, az 50-es években a „Pays" főszerkesztője. – *352*

CASSIUS, Gajus Longinus (i. e. kb. 85–42) – római politikus, a Julius Caesar elleni összeesküvés egyik részese. – *515* (255)

CASTLEREAGH, Robert Stewart, (1796-tól) Viscount Castlereagh, (1821-től) Marquess of Londonderry (1769–1822) – angol politikus, tory; közreműködött az 1798-as ír felkelés leverésében; 1799–1801 az ír ügyek államtitkára; 1802–05 az indiai ügyek minisztere; 1805–06 hadügy- és gyarmatügyi, 1807–09 hadügyminiszter, 1812–22 külügyminiszter. – *482* (337)

CATHCART, Sir George (1794–1854) – angol tábornok; a napóleoni háborúkban Wellington hadsegéde; 1854-ben hadosztályparancsnok a Krímben, Inkermannál elesett. – *566–567*

CATO, Marcus Porcius (sen., Cato Censorius) (i. e. 234–149) – római államférfi; i. e. 198-ban praetor, 195-ben consul, 194-ben Hispania helytartója, 184-ben censor. – *305 411 430 481* (285)

CATO, Marcus Porcius (jun., Cato Uticensis) (i. e. 95–46) – római államférfi; sztoikus filozófus; az arisztokrata köztársasági párt vezére; i. e. 62-ben néptribun, 54-ben praetor; Caesar győzelme után öngyilkos lett. – *480* (330)

CAVALLI, Giovanni (1808–1879) – olasz katonatiszt, 1860-tól tábornok; haditechnikai feltaláló. – *27–28*

CAVOUR, Camillo Benso, conte di (1810–1861) – olasz politikus, liberális monarchista; 1850–52 a Szárd Királyság kereskedelmi és tengerészeti, 1851–52 pénzügyminisztere; 1852–59 és 1860–61 miniszterelnöke; a Szavojai-ház alatt „felülről" egyesítette Itáliát; 1861-ben az egységes Olaszország első miniszterelnöke. – *81–84 169–171* (72 126)

CECIL, Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, (1868-tól) Marquess of Salisbury (1830–1903) – angol politikus, tory; 1866–67 és 1874–78 az indiai ügyek minisztere és miniszterelnök, majd több ízben külügyminiszter. – *458*

CESENA, Amédée-Barthélemy-Gayet de (1810–1889) – francia publicista, a második császárság alatt bonapartista; a „Constitutionnel" munkatársa, 1852–57 főszerkesztője. – *352*

CHARTRES, Robert-Philippe-Louis-Eugène-Ferdinand d'Orléans, duc de (1840–1894) – Lajos Fülöp francia király unokája; 1861–62 részt vett az amerikai polgárháborúban az északiak oldalán. – *305–308* (179)

CHATEAUBRIAND, François-René, vicomte de (1768–1848) – francia költő, író, filozófus, államférfi és diplomata; 1815-ben külügyminiszter; 1820–21 berlini követ, 1821–22 londoni nagykövet; 1822–24 külügyminiszter; 1828–29 római nagykövet. – *343 350* (209)

CHEETHAM, John (szül. 1802) – angol gyáros; liberális politikus. – *437*

CHEVALIER, Michel (1806–1879) – francia mérnök, közgazdász és politikus; eleinte Saint-Simon követője, később szabadkereskedő; támogatta és propagálta III. Napóleon gazdaságpolitikáját; államtanácsos, majd szenátor. – *11*

CHODASIEWICZ, R – *562 564–566*
– *A voice from within the walls of Sebastopol* (Egy hang Szevasztopol falai mögül), London 1856. – *562 564–566*

CIALDINI, Enrico, (1870-től) duca di Gaeta (1811–1892) – olasz tábornok; 1854-ben dandárparancsnok a Krímben, 1859-ben hadosztályparancsnok, 1860–62-ben hadseregtábornok és nápolyi helytartó, majd Szicília katonai diktátora, 1866-ban vezérkari főnök. – *169*

CICERO, Marcus Tullius (i. e. 106–43) – kiemelkedő római szónok, író és államférfi; eklektikus filozófus. – *40*

CLARENDON, George William Frederick Villiers, (1838-tól) Earl of (1800–1870) – angol politikus, whig, később liberális; 1833–38 madridi követ, 1839-ben kanadai főkormányzó, majd főpecsétőr; 1847–52 Írország alkirálya; 1848-ban vérbefojtotta az ír felkelést; 1853 és 1870 között több ízben külügyminiszter. – *404 444*

Clyde *lásd* Campbell, Sir Colin

COBBETT, William (1762–1835) – angol politikus, író és publicista; a kispolgári radikalizmus prominens képviselője; küzdött Anglia politikai rendjének demokratizálásáért. – *418*

»*Cobbett's Weekly Political Register*« (Cobbett heti politikai tudósítója), London. – *300* (169)

COBDEN, Richard (1804–1865) – angol gyáros, liberális politikus, a szabadkereskedelem híve; a Gabonatörvény-ellenes Liga egyik alapítója, 1847-től a parlament tagja. – *11–12 388–389 408 517* (16 273)

COCHRANE (Cochran), John (1813–1898) – amerikai tábornok és politikus, a Köztársasági Párt balszárnyához tartozott, 1857–61 kongresszusi tag; a polgárháborúban az északi államok oldalán vett részt. – *395 398*

COLINS, Jean-Guillaume-César-Alexandre-Hippolyte, baron de (1783–1859) – francia kispolgári közgazdász. – *2*
– *L'économie politique : source des révolutions et des utopies prétendues socialistes* (Politikai gazdaságtan; a forradalmak és az úgynevezett szocialista utópiák forrása), I–III. köt., Párizs 1856–57. – *2*

COLOMB, Peter von (1775–1854) – porosz tábornok és katonai író; 1813-ban egy szabadcsapat parancsnokaként részt vett a Napóleon elleni háborúkban; 1843–48 a poseni hadtest parancsnoka. – *480*

COLT, Samuel (1814–1862) – amerikai ezredes és fegyvergyáros, a revolver feltalálója. – *198*

CONNINGHAM, William (szül. 1815) – angol liberális parlamenti képviselő; részt vett az 1861 decemberi brightoni gyűlésen, amelyet azért hívtak össze, hogy Angliának az Egyesült Államok elleni intervencióját megakadályozzák. – *412–414*

»*Le Constitutionnel*« (Alkotmányos Újság), Párizs. – *50 90 224 352* (47)

»*The Cornhill Magazine*« (Cornhill Képesújsága), London. – *87* (77)

Correspondence relating to Persia and Affghanistan (Levelezés Perzsiát és Afganisztánt illetően), London 1839. – *301* (26 170)

Correspondence relative to the Affairs of Mexico (Levelezés a mexikói ügyekről), 3 részben, London 1862. – *447–451 494–496* (26 297)

Correspondence respecting the Affairs of Italy from the Signing of Preliminaries of Villafranca to the Postponement of the Congress (Levelezés az itáliai ügyekről, a villafrancai előzetes békemegállapodás aláírásától a kongresszus elhalasztásáig), London 1860. – *37 46* (26 44)

COSENZ, Enrico (1820–1898) – olasz tábornok, 1860-ban Garibaldi dél-itáliai hadjáratában hadosztályparancsnok; 1882–93 az olasz hadsereg vezérkari főnöke. – *140–141 144–145*

»*Courrier du Dimanche*« (Vasárnapi Kurír), Párizs. – *348* (212)

COUSIN-MONTAUBAN, Charles-Guillaume-Marie-Appolinaire-Antoine, (1862-től) comte de Palikao (1796–1878) – francia tábornok, bonapartista; 1860-ban, a harmadik ópiumháború idején az angol–francia expedíciós csapatok parancsnoka Kínában; 1870-ben hadügyminiszter és miniszterelnök. – *469* (313)

COWEN, Joseph (1831–1900) – angol politikus és újságíró, polgári radikális, a chartisták híve; a Garibaldi tiszteletére rendezett newcastle-i gyűlés (1862 szept.) egyik szervezője. – *513–515*

COWLEY, Henry Richard Charles Wellesley, (1847-től) Baron, (1857-től) Earl of (1804–1884) – angol diplomata; 1848–51 berni, 1851–52 frankfurti követ, 1852–67 párizsi nagykövet. – *11 449–451*

CRAMPTON, Sir John Fiennes Twisleton (1805–1886) – angol diplomata; 1860–69 madridi követ. – *449*

CRISPI, Francesco (1818–1901) – olasz politikus, polgári republikánus; részt vett az 1848–49-es forradalomban és Garibaldi dél-itáliai hadjáratában; a 60-as évek végén az alkotmányos monarchia híve lett. – *83–84*

CRISPI, Rosalia (szül. Montmasson) – F. Crispi felesége; betegápolónőként részt vett Garibaldi 1860-as dél-itáliai hadjáratában. – *83*

CRITTENDEN, John Jordan (1787–1863) – amerikai jogász és politikus, az amerikai whig párt tagja; szenátor; 1827–29 államügyész; 1848-ban Kentucky kormányzója; 1841–42 és 1850–54 igazságügyminiszter. – *287* (153)

CROMWELL, Oliver (1599–1658) – angol államférfi; az angol polgári forradalom vezetője; Anglia, Skócia és Írország lordprotektora (államfője) 1653–1658. – *453* (247 303 327)

CROSWELL, Edwin (1797–1871) – amerikai újságíró és politikus; a 30-as és 40-es években New York állam Demokrata Pártjának egyik vezetője, az 1854-ig fennállott ún. demokrata régensségnek, a párt irányító csoportjának tagja. – *395*

CUCHEVAL-CLARIGNY, Philippe-Athanase (1821–1895) – francia publicista, bonapartista, a „Patrie" és több más lap munkatársa, az 50-es években vezető pozíciót tölt be a „Constitutionnel" és a „Pays" szerkesztőségében. – *352*

CUNARD, Sir Samuel, (1859-től) baronet (1787–1865) – angol hajótulajdonos, az Anglia és Amerika közti postaforgalmat lebonyolító gőzhajózási társaság alapítója. – *370*

CURTIS, Samuel Ryan (1807–1866) – amerikai tábornok és politikus, a Köztársasági Párt híve; 1851–61 kongresszusi tag; a polgárháborúban 1861–62 az északi államok csapatainak parancsnoka Missouriban és Arkansasban. – *291 498*

CSERNISOV, Alekszandr Ivanovics, (1825-től gróf, 1841-től) herceg (1779–1857) – orosz tábornok és államférfi; részt vett a Napóleon elleni hadjáratokban; 1828–52 hadügyminiszter és vezérkari főnök, majd miniszterelnök. – *480*

D

»*Dagbladet*« (A Napilap), Koppenhága. – *221* (140)

»*Daily Dispatch*« (Napi Sürgöny), Richmond (Virginia). – *474* (322)

»*Daily Express*« (Napi Futár), Petersburg (Virginia). – *474* (325)

»*The Daily Intelligencer*« (Napi Híradó), Atlanta (Georgia). – *474* (324)

»*The Daily News*« (Napi Hírek), London. – *373 408 418 421–422* (241)

»*The Daily Post*« (Napi Posta), Liverpool. – *433–434* (293)

»*The Daily Telegraph*« (Napi Távíró), London. – *245 248–249 366 372 408 472* (144)

DANTE ALIGHIERI (1265–1321) – olasz költő. – *171*
– *La Divina Commedia* (Az isteni színjáték). – *519* (363)

DAUGLISH, John (1824–1866) – angol orvos, új kenyérsütési mód feltalálója. – *529*

DAVIS, Charles Henry (1807–1877) – amerikai admirális; 1862-ben az északi államok flottillájának parancsnoka a Mississippin; 1862–65 tengerészeti miniszter. – *486*

DAVIS, Jefferson (1808–1889) – amerikai politikus, a Demokrata Párt híve; a déli rabszolgatartók felkelésének egyik szervezője; részt vett az Egyesült Államok 1846–48-as mexikói háborújában; 1853–57 hadügyminiszter; 1861–65 a déli Konföderáció elnöke. – *291 322 393 397 479 504–505 525 535–536* (152)

DEÁK Ferenc (1803–1876) – államférfi és közjogász; 1848-ban a Batthyány-kormány igazságügyminisztere; kiemelkedő szerepe volt az 1867-es kiegyezésben. – *217*

DEANE (XIX. sz.) – angol haditechnikai feltaláló, a revolver tökéletesítője. – *198*

DELVIGNE, Henri-Gustave (1799–1876) – francia hadmérnök és haditechnikai feltaláló. – *153 186–190 205*

DÉMOSZTHENÉSZ (i. e. 384–322) – görög politikus, híres szónok. – *360*

DENTU, Edouard-Henri-Justin (1830–1884) – 1849-től a francia Dentu kiadócég tulajdonosa; bonapartista. – *99*

DERBY, Edward George Geoffrey Smith Stanley, (1851-től) Earl of (1799–1869) – angol államférfi, 1835-ig whig, majd a tory, később a konzervatív párt egyik vezetője; 1830–33 az ír ügyek minisztere, 1833–34 és 1841–45 gyarmatügyi miniszter; 1852–68 több ízben miniszterelnök. – *10 443–446 517–518*

»*Deutsch-Französische Jahrbücher*« (Német–Francia Évkönyvek), Párizs. – *599* (409)

DICKINSON, Daniel Stevens (1800–1866) – amerikai jogász és politikus, a 40-es években a Demokrata Párt egyik vezére; a polgárháborúban az északiak híve. – *395*

DIONÜSZIOSZ, I. (az idősebb) (i. e. kb. 431–367) – Szürakusza türannosza kb. 406–367. – *40*

DISRAELI (D'Israeli), Benjamin, (1876-tól) Earl of Beaconsfield (1804–1881) – angol államférfi és író; tory; a 40-es években az „Ifjú Anglia" csoport tagja; később a toryk egyik vezetője; 1852, 1858–59 és 1866–68 pénzügyminiszter, 1868, 1874–80 miniszterelnök. – *12 14 301 392 444–446 456 492–493*

DIX, John Adams (1798–1879) – amerikai államférfi és tábornok; az északi Demokrata Párt tagja; szenátor; 1861-ben pénzügyminiszter; a polgárháborúban az északi államok virgi-

niai csapatainak parancsnoka; 1866–69 párizsi követ, 1872-től New York állam kormányzója. – *395*

DOLGORUKOV (Dolgoroukow, Dolgorukij), Pjotr Vlagyimirovics, herceg (1816–1868) – orosz publicista és történész, liberális; 1859-ben emigrált, a 60-as években több ellenzéki újság és folyóirat kiadója, Herzen „Kolokol" c. lapjának munkatársa. – *89*

– *La vérité sur la Russie* (Az igazság Oroszországról), Párizs 1860. – *89*

DOUGLAS, Sir Howard (baronet) (1776–1861) – angol tábornok, katonai író; több művet írt a tüzérségről és az erődépítésről. – *31 34*

– *A treatise on Naval Gunnery* (Értekezés a haditengerészeti lövegtanról), London 1820. – *34*

DOUGLAS, Stephen Arnold (1813–1861) – amerikai politikus, az északi Demokrata Párt vezére; a rabszolgatartókkal kötendő kompromisszum híve; 1847–58 a territórium-ügyek szenátusi bizottságának elnöke; a Kansas–Nebraska Bill (1854) szerzője. – *288 311–312 314–315 317*

DREYSE, Johann Nikolaus von (1787–1867) – porosz gyáros, haditechnikai feltaláló. – *199–200*

DUGUAY-TROUIN, René (1673–1736) – híres francia tengerész, 1728-ban altábornagy. – *229*

DUNLOP, Alexander Colquhoun-Stirling-Murray (1798–1870) – angol jogász és politikus; liberális; a parlament tagja. – *301*

DUNNE – angol ezredes, részt vett Garibaldi 1860-as dél-itáliai hadjáratában. – *112*

DUNS SCOTUS, Johannes (kb. 1265–1308) – angol ferencrendi skolasztikus, a nominalizmus képviselője. – *368* (234)

E

ÉBER Nándor (1825–1885) – hírlapíró, politikus; 1849-ben a külügyminisztérium elnöki titkára, az emigrációban a „Times" tudósítója (a krími és az 1859-es itáliai háborúban); 1853-ban Fuad pasa vezérkari főnöke; 1860-ban Garibaldi szicíliai hadjáratában dandárparancsnok; a kiegyezés után hazatért, s országgyűlési képviselő lett. – *141*

ECCARIUS, Johann Georg (1818–1889) – német szabó; az Igazak Szövetségének, majd a Kommunisták Szövetségének tagja; az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1867–71 titkára; később a trade-unionistákhoz csatlakozott; emigrációban élt. – *549*

»*The Economist*« (A Közgazdász), London. – *14 114–115 146–148 285–287 289–292 302–304 309 335 343 358 390–391 410 419 434–435 518* (17)

ELLET, Charles (1810–1862) – amerikai hídépítő mérnök, haditengerészeti feltaláló; a polgárháborúban az északiak oldalán vett részt. – *484–485*

L' Empereur Napoléon III et l'Italie lásd La Guéronnière

ENFANTIN, Barthélemy-Prosper (Père Enfantin) (1796–1864) – francia mérnök, utópikus szocialista; a saint-simonista iskola egyik vezetője; a 40-es évektől mérnökként működött több kapitalista vállalkozásban. – *11*

ENGELS, Friedrich (1820–1895). – (1 106 133 138 143 146 183 284 310 327 366 387 393 397 408 409)

ENGLAND, Sir Richard (1793–1883) – angol tábornok; 1854–55 hadosztályparancsnok a krími háborúban. – *566–567 570*

EÖTVÖS József, báró (1813–1871) – író, liberális politikus; 1848-ban vallás- és nevelésügyi miniszter; az emigrációból visszatérve a kiegyezés után (1867–71) újból vallás- és nevelésügyi miniszter; 1866–71 a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. – *217*

ERICSSON, John (1803–1889) – svéd származású amerikai mérnök és haditengerészeti feltaláló. – *484 533* (339)

ERNŐ, II. (1818–1893) – szász-koburg-gothai herceg 1844–1893. – *60*

ESSEX, Robert Devereux, Earl of (1591–1646) – angol tábornok és politikus; presbiteriánus; 1642–44 a polgári forradalomban a parlamenti hadsereg főparancsnoka. – *453*

EUSTIS, George (1828–1872) – amerikai diplomata, J. Slidell titkára. – *367*

EVANS, Sir George de Lacy (1787–1870) – angol tábornok, liberális politikus, a parlament tagja; 1854-ben altábornagy és hadosztályparancsnok a Krímben. – *566–568 570 572*

»*The Evening Post*« (Esti Posta), New York. – *500* (351)

»*The Evening Standard*« (Esti Lobogó), London. – *408 472–473* (281)

»*Evening Star*« (Esthajnalcsillag), Washington. – *453* (304)

»*The Examiner*« (Ellenőr), London. – *285–288 291–292 309 409* (150)

F

FARINI, Luigi Carlo (1812–1866) – olasz orvos, politikus és történész; részt vett az 1831-es és 1843-as forradalomban; 1848-ban a pápai belügyminisztérium vezetője; 1851–52 közoktatásügyi miniszter, 1860-ban a Szárd Királyság belügyminisztere; 1862–63 olasz miniszterelnök. – *169*

FARRAGUT, David Glasgow (1801–1870) – amerikai tengernagy, 1862-ben New Orleans bevételénél az északi államok hajóhadának parancsnoka. – *473 486*

FAVRE, Gabriel-Claude-Jules (1809–1880) – francia ügyvéd és politikus; az 50-es évek végétől a polgári-republikánus ellenzék vezére; 1870–71 az ún. nemzetvédelmi kormány alelnöke és külügyminiszter; Thiers-rel együtt a Párizsi Kommün hóhéra. – *90 116*

FERDINÁND, VII. (1784–1833) – spanyol király 1808 és 1814–1833. – *8*

FERDINAND, Philippe-Louis-Charles-Henri, d'Orléans, duc d' (1810–1842) – Lajos Fülöp francia király legidősebb fia; 1830–42 trónörökös; 1835–40 részt vett Algéria meghódításában. – *26 152–153*

FERENC, II. (1836–1894) – Szicília és Nápoly királya 1859–1861; apjáról, a Messina 1848 szeptemberi ágyúzásáért Bomba-királynak nevezett II. Ferdinándról, Bombalinónak is nevezték. – *41 81 119–120 139 142 168 342* (33)

FERENC JÓZSEF, I. (1830–1916) – osztrák császár és (1867-ig koronázatlanul) magyar király 1848–1916. – *2 61 91 118–120* 171 *177 215–218 222* (26 83 119 129)

FITZGERALD, Sir William Robert Seymour Vesey (1818–1885) – angol konzervatív politikus; 1858–59 külügyi államtitkár; 1866–72 Bombay kormányzója; a parlament tagja. – *495*

FLAHAULT DE LA BILLARDERIE, Auguste-Charles-Joseph, (1814-től) comte de (1785–1870) – francia tábornok és diplomata, bonapartista, majd orléanista; 1812-től I. Napóleon hadsegéde, 1813 hadosztálytábornok; 1831 berlini követ, 1841–48 bécsi, 1860–62 londoni nagykövet. – *449*

FLORES – nápolyi tábornok, az apuliai kerület parancsnoka. – *140*

FLOTTE, Paul-Louis-François-René de (1817–1860) – francia tengerésztiszt, demokrata és szocialista, Blanqui híve; részt vett az 1848-as franciaországi mozgalmakban; 1849–51 a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1860-ban részt vett Garibaldi dél-itáliai hadjáratában, a solanoi ütközetben elesett. – *141 144*

FLOYD, John Buchanan (1806–1863) – amerikai politikus, a Demokrata Párt híve, 1850–53 Virginia kormányzója, 1857–60 hadügyminiszter; a polgárháborúban (mint dandártábornok) a déliek oldalán harcolt. – *465 535* (251)

FORCADE-Laroquette, (Forcade de la Roquette) Jean-Louis-Victor-Adolphe de (1820–1874) – francia politikus; bonapartista; 1860–61 pénzügyminiszter, szenátor, majd az államtanács alelnöke; 1867–69 földművelés-, közmunka- és kereskedelemügyi, majd belügyminiszter. – *352*

FORSTER, William Edward (1818–1886) – angol gyáros és liberális politikus; a parlament tagja; 1865–66 gyarmatügyi államtitkár, 1880–82 az ír ügyek minisztere. – *304 457–458*

FOULD, Achille (1800–1867) – francia bankár és politikus; orléanista, majd bonapartista; 1849–52 és 1861–67 pénzügyminiszter, 1852–60 államminiszter; szenátor. – *1–2 336–337 352–355 357–358*

– *Pas d'assignats!* (Nem kellenek asszignáták!), Párizs 1848. – *353*

FRANCIS, Sir Philip (Junius) (1740–1818) – angol publicista és politikus, polgári radikális; több vitairatot írt III. György ellen. – *382* (246)

– *Letters of Junius* (Junius levelei), I. köt., új kiad. London 1788. – *382* (246)

«*The Freeman's Journal and Daily Commercial Advertiser*« (A szabad polgár lapja és napi kereskedelmi közlöny), Dublin. – *123* (103)

«*The Free Press*« (A Szabad Sajtó), London. – *389* (257)

FRÉMONT, John Charles (1813–1890) – amerikai katonatiszt, politikus és felfedező, a Köztársasági Párt balszárnyához tartozott; a polgárháborúban az északi államok csapatainak parancsnoka, 1861-ben Missouriban, 1862-ben Virginiában; 1878–83 Arizona kormányzója. – *288 315 326 359–360 395–396 398 454* (198)

FRIGYES, I. (1826–1907) – badeni régensherceg 1852–1856, nagyherceg 1856–1907. – *59–61*

FRIGYES, II. (Nagy) (1712–1786) – porosz király 1740–1786. – *46 201 277*

FRIGYES, VII. (1808–1863) – dán király 1848–1863. – *63 219* (171)

FRIGYES KÁROLY porosz herceg (1828–1885) – tábornok, majd vezértábornagy. – *201 551*

FRIGYES VILMOS, I. (1688–1740) – porosz király 1713–1740. – *46*

FRIGYES VILMOS, I. (1802–1875) – hessen-kasseli régensherceg 1831–1847, hesseni választófejedelem 1847–1866. – *47–48*

FRIGYES VILMOS, III. (1770–1840) – porosz király 1797–1840. – *46*

FRIGYES VILMOS, IV. (1795–1861) – porosz király 1840–1861. – *18 36 42* (25 121)

FÜLÖP, II. (Ágost) (1165–1223) – francia király 1180–1223, keresztes hadjáratot vezetett. – *99*

G

»*The Gardeners' Chronicle and Agricultural Gazette*« (Kertészeti krónika és mezőgazdasági újság), London. – *123 501* (102)

GARIBALDI, Giuseppe (1807–1882) – olasz forradalmi demokrata, az itáliai nemzeti felszabadító mozgalmak és az Itália újraegyesítéséért folyó harcok szervezője és vezére. – *50–51 55–58 81–84 110–113 119–120 124 139–145 169–171 219 501–502 513 515 521 527* (33 52 71 72 73 123 124 126 356)

GARRISON, William Lloyd (1805–1879) – amerikai publicista, az abolicionisták egyik vezére; 1833-ban megalapítja a Rabszolgaság-ellenes Társaságot és harcol a négerek felszabadításáért. – *503*

GIBSON, Thomas Milner (Milner-Gibson) (1806–1884) – angol politikus, szabadkereskedő, liberális; 1846–48 kereskedelemügyi államtitkár, 1859–66 kereskedelemügyi miniszter. – *106 388 392*

GILPIN, Charles (1815–1874) – angol politikus, szabadkereskedő, 1859–65 kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter. – *427–428*

GLADSTONE, William Ewart (1809–1898) – angol államférfi és író; tory, majd peelista, később a liberális párt vezére; 1843–45 kereskedelemügyi, 1845–46 gyarmatügyi, 1852–55 és 1859–66 pénzügyminiszter; később több ízben miniszterelnök. – *7 11 21–24 91 106–107 388 392 443 492 536 542* (24 379)

»*The Globe and Traveller*« (Földkörüli Utazó), London. – *408 422* (280)

GOETHE, Johann Wolfgang von (1749–1832) – német költő és tudós. – *Faust.* – *482* (335)

GOLUCHOWSKI, Agenor, Graf von (1812–1875) – lengyel származású osztrák politikus, konzervatív; 1849–59, 1866–67 és 1871–75 Galícia helytartója; 1859–60 belügyminiszter. – *217*

GORCSAKOV, Alekszandr Mihajlovics, herceg (1798–1883) – orosz politikus és diplomata; 1841–51 stuttgarti, 1851–54 frankfurti követ, 1854–56 bécsi nagykövet; 1856–82 külügyminiszter. – *37 89 171* (38)

GORCSAKOV, Pjotr Dmitrijevics, herceg (kb. 1790–1868) – orosz tábornok; 1854-ben hadtestparancsnok a krími háborúban. – *561 571–572* (393)

GRANDGUILLOT, Alcide-Pierre (1829–1891) – francia publicista, bonapartista; 1859-től a „Constitutionnel", 1863–65 a „Pays" főszerkesztője. – *352*

Granier de Cassagnac *lásd* Cassagnac.

GRANT, James (1802–1879) – angol radikális publicista és író, 1850–71 a „Morning Advertiser" szerkesztője. – *407*

GRANT, Ulysses Simpson (1822–1885) – amerikai tábornok és államférfi, a Köztársasági Párt híve; a polgárháborúban az északi államok csapatainak parancsnoka Kentuckyban és Tennesseeben, 1864-től hadseregfőparancsnoka; 1867–68 hadügyminiszter; 1869–77 az Egyesült Államok elnöke. – *464 466* (310)

GRANVILLE, Georg Leveson-Gower, Earl of (1815–1891) – angol politikus; whig, majd a liberális párt egyik vezére; 1851–52, 1870–74 és 1880–85 külügyminiszter; 1852–54 a Titkos Tanács lordelnöke; 1868–70 és 1886 gyarmatügyi miniszter. – *9*

GREGORY, William Henry (1817–1892) – ír politikus, liberális, a parlament tagja. – *456–458 482*

GREY AND RIPON, George Frederick Samuel Robinson, Viscount Goderich, (1859-től) Earl of Ripon, majd Earl of Grey and Ripon, (1871-től) Marquess of Ripon (1827–1909) – angol liberális politikus; 1859–63 több ízben hadügyi államtitkár; 1863–66 hadügyminiszter; 1866–68 az indiai ügyek minisztere; 1868–73 a Titkos Tanács lordelnöke; 1880–86 indiai alkirály; 1886–92 tengerészeti, 1892–95 gyarmatügyi miniszter, 1905–08 lordpecsétőr. – *267*

GREY, Henry George, (1807-től) Viscount Howick, (1845-től) Earl of (1802–1894) – angol politikus, whig; 1835–39 hadügyminiszter; 1846–52 gyarmatügyi miniszter. – *6–8 10*

GRICELLI, Jacques-François – korzikai származású nápolyi államhivatalnok Szicíliában; bonapartista rendőrügynök. – *81–84*

GRIFFITHS, Frederick Augustus (megh. 1869) – angol katonatiszt, katonai író. – *175* – *The Artillerist's Manual, and British Soldier's Compendium of Infantry Exercise. Sword Exercise. Artillery Exercise, Equipment etc. Fireworks. Fortification. Mathematics. Gunnery* (A tüzér kézikönyve és a brit katona gyalogsági gyakorlatainak összefoglalása. Kardgyakorlat. Tüzérségi gyakorlat, felszerelés stb. Tűzszerek. Erődítés. Matematika. Lövegtan). II. kiad., Woolwich 1840. – *175–176*

GROSVENOR, Hugh Lupus, Earl of (1825–1899) – angol politikus, liberális, a parlament tagja; részt vett az önkéntes mozgalomban. – *249*

GUIZOT, François-Pierre-Guillaume (1787–1874) – francia történész és államférfi, orléanista; 1832–37 közoktatásügyi miniszter; 1840 londoni nagykövet; 1840–47 külügyminiszter; 1847–48 miniszterelnök; a finánctburzsoázia érdekeinek képviselője. – *352 599*

GYÖRGY, III. (1738–1820) – angol király 1760–1820; hannoveri választófejedelem 1760–1814, hannoveri király 1814–1820. – *70 382* (246)

GYÖRGY, V. (1819–1878) – hannoveri király 1851–1866. – *60*

GYULAI Ferenc, grófi (1798–1868) – magyar származású osztrák táborszernagy, 1848–49-ben részt vett az itáliai forradalom leverésében; 1849–50 hadügyminiszter; 1859-ig (a magentai vereségig) az osztrák hadsereg főparancsnoka Itáliában és a lombard-velencei királyság főkormányzója. – *278*

H

HABSBURGOK (1780-tól Habsburg-Lotaringiaiak) – osztrák főhercegi, majd császári család, német-római császárok 1273–1806, magyar királyok 1437–1918, spanyol királyok 1507–1700, portugál királyok a spanyol ágból 1580–1598, toszkánai nagyhercegek 1765–1859, mexikói császár 1864–1867. – *40 43 45 48 166 178*

HALLECK, Henry Wager (1815–1872) – amerikai mérnökkari tiszt és jogász, a Köztársasági Párt mérsékelt szárnyához tartozott, a polgárháború idején tábornok, a Missouri katonai körzet, majd a Mississippi-hadsereg parancsnoka, 1862 júl.–1864 márc. az északi államok hadseregének főparancsnoka. – *395 452 454 462 464 466 473 479 498 539–540*

HANNOVERIAK (1917-től Windsoriak) – német és angol uralkodócsalád; szász hercegek 1181-ig, braunschweig-lüneburgi hercegek 1692-ig, hannoveri választófejedelmek 1692–1814, hannoveri királyok 1814–1866, angol királyok 1714-től, indiai császárok 1826–1947. – *382* (193)

»*Hansard's Parliamentary Debates*« (A parlamenti tárgyalások Hansard-féle kiadása), London. – *6–10 14–15 21–24 64–65 107 351 443–446*

HARVEY – a 60-as évek elején angol konzul Ningpóban (Kína). – *487–489* (343)

HAUTEFEUILLE, Laurent-Basile (1805–1875) – francia jogász, bonapartista; tobb konyvet írt a nemzetközi tengerjogról. – *458*

HAVELOCK, Sir Henry, (1857-től) baronet (1795–1857) – angol tábornok, 1838–42 részt vett az angol–afgán és 1845–46 a szikhek ellen háborúban, majd az egyéb indiai szabadságmozgalmak leverésében is. – *414*

HAXTHAUSEN, August Franz Ludwig Maria, Freiherr von (1792–1866) – porosz titkos kormánytanácsos és kozgazdasági író; a porosz Alsóház, majd a Felsőház tagja; elsőnek írta le az oroszországi parasztí foldkozosséget. – *563*
– *Studien uber die innern Zustande, das Volksleben und insbesondere die landlichen Einrichtungen Russlands* (Tanulmányok Oroszország belső viszonyairól, népéletéről, kulonos tekintettel falusi intézményeire), I–III. kot., Berlin 1847–52. – *563*

HAYNAU, Julius Jakob, Freiherr von (1786–1853) – osztrák táborszernagy; az ő nevéhez fűződik az észak-itáliai és a magyar forradalom leverése utáni terror. – *419* (289)

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) – német filozófus. – *526* (373)

HEINE, Heinrich (1797–1856) – német koltő és író. – (409)
– *Neuer Fruhling. Prolog* (Új tavasz. Előszó). – *385* (252)

HEINTZELMANN, Samuel Peter (1805–1880) – amerikai tábornok, részt vett a mexikói háborúban, 1862-ben a Potomac-hadsereg hadtestparancsnoka. – *478–479*

HENNESSY, John Pope (1834–1891) – ír konzervatív politikus, a parlament tagja. – *301*

HERBERT, Sidney, (1860-tól) Baron Herbert of Lea (1810–1861) – angol politikus; tory, majd peelista; 1841–45 tengerészeti államtitkár, 1845–60 tobb ízben hadugyminiszter, 1855–59 gyarmatugyi miniszter. – *33 64 94–95*

HESS, Heinrich, Freiherr von (1788–1870) – osztrák tábornagy; 1848–49 részt vett az észak-itáliai forradalom leverésében; 1849–59 vezérkari főnok, 1854–55 a magyarországi osztrák csapatok főparancsnoka, 1859-ben az osztrák hadsereg főparancsnoka Itáliában – *118*

HINCKELDEY, Karl Ludwig Friedrich von (1805–1856) – porosz kormányhivatalnok, 1848-tól berlini rendőrfőnok, 1855-től a belugyminisztérium rendőri osztályának vezetője. – *38*

HOHENZOLLERNOK – német uralkodócsalád 1191–1918, nurnbergi várgrófok 1191–1415, brandenburgi választófejedelmek 1415–1701, porosz királyok 1701–1918, német császárok 1871–1918. – *36 48 178–179 305* (121)

HOHENZOLLERN-SIGMARINGEN, Karl Anton, Furst von (1811–1885) – porosz tábornok és politikus; 1858–60 miniszterelnok. – *59*

HOOKER, Joseph (1814–1879) – amerikai tábornok, abolicionista, a Koztársasági Párt híve; 1862-ben a Potomac-hadsereg hadtestparancsnoka, 1863-ban főparancsnoka – *540–541*

HOPE, Sir James (1808–1881) – angol tengernagy; 1859–60 a kínai katonai expedíció parancsnoka. – *10*

HORATIUS, Flaccus, Quintus (i. e. 65–8) – római koltő.
– *Epistula ad Pisones* (Levél Pisóékhoz). – *407 456* (275 306)
– *Epistulae* (Levelek). – *490* (345)

HORNER, Leonard (1785–1864) – angol geológus; 1833–59 gyárfelugyelő; a gyermekmunka-bizottság tagja, a munkások érdekeinek védelmezője – *70*

HORSMAN, Edward (1807–1876) – angol liberális politikus; 1855–57 az ír ügyek minisztere. – *92*

HUDSON, James (1810–1885) – angol diplomata, 1851–63 torinói követ. – *501* (352)

HUMBOLDT, Alexander, Freiherr von (1769–1859) – német természettudós és felfedező. – *38* (29)

– *Briefe an Varnhagen von Ense aus den Jahren 1827 bis 1858 etc.* (Levelek Varnhagen von Enséhez az 1827–1858-as évekből), Lipcse 1860. – *38* (29)

I

»*The Independent*« (A Független), Wexford. – *123* (104)

ISTURIZ, Don Francisco Javier de (1790–1871) – spanyol liberális politikus; részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820–23-as forradalomban; 1822–23 és 1838–39 a Cortes elnöke; 1836, 1846 és 1856 külügyminiszter és miniszterelnök, 1847–48, 1850 és 1858–62 londoni követ, majd az államtanács elnöke, 1863–64 párizsi követ. – *447–448*

IVES, Malcolm – amerikai újságíró, demokrata, az 50-es évek végétől a „New York Herald" munkatársa. – *454–455*

J

JACKSON, Andrew (1767–1845) – amerikai tábornok és államférfi, a Demokrata Párt alapítója (1828); az angol–amerikai háborúban (1812–15) New Orleansnál döntő csapást mért az angolokra; 1821-ben Florida kormányzója, 1829–1837 az Egyesült Államok elnöke. – *359* (164)

JACKSON, Claiborne Fox (1806–1862) – amerikai politikus, demokrata; 1860–61 Missouri állam kormányzója. – *322*

JACKSON, Thomas Jonathan (1824–1863) – amerikai tábornok, a polgárháborúban (1861–63) a déli államok virginiai csapatainak parancsnoka; a Bull Run-i ütközet után nevezték el Stonewall (Kőfal) Jacksonnak; Chancellorsville-nél elesett. – *292 310 498 525* (382)

JAMES, Sir Henry (1803–1877) – angol katonatiszt, 1857–70 a hadügyminisztérium helyrajzi-statisztikai osztályának vezetője. – *577*

JAMESON, Charles Davis (1827–1862) – amerikai tábornok; 1861–62 a Potomac-hadsereg dandárparancsnoka. – *479*

JÁNOS (1801–1873) – szász király 1854–1873. – *60*

JECKER, Jean-Baptiste (kb. 1810–1871) – svájci bankár, 1862-ben felvette a francia állampolgárságot, a bonapartistákkal állt összeköttetésben; részt vett a Mexikó elleni francia intervenció szervezésében; 1871-ben a kommünárok agyonlőtték. – *470 496*

JEFFERSON, Thomas (1743–1826) – amerikai államférfi és író, a felvilágosodás híve; a függetlenségi nyilatkozat szerzője (1776); 1779–81 Virginia kormányzója; 1784–89 párizsi követ; 1790–93 külügyminiszter; 1801–1809 az Egyesült Államok elnöke. – *286 288 311 368 382 431 504*

– *Memoirs, Correspondence and private Papers* (Emlékiratok, levelezés és bizalmas okmányok), I–IV. köt., London 1829. – *368*

JENNISON – amerikai katonatiszt, abolicionista; a polgárháborúban ezredes az északi államok hadseregében. – *395–396*

JOHNSON, Andrew (1808–1875) – amerikai politikus, a Demokrata Párt híve; 1853–57 és 1862–65 Tennessee kormányzója, 1857–62 szenátor; 1862–64 dandártábornokként részt vesz a polgárháborúban az északi államok oldalán; 1864–65 az Egyesült Államok alelnöke, 1865–1869 elnöke; síkraszállt a déli ültetvényesekkel való megegyezés mellett. – *321*

JOHNSON, Samuel (1709–1784) – angol író, költő és nyelvész; az első angol szótár szerzője. – *388*

– *A Dictionary of the English Language* (Az angol nyelv szótára), I–II. köt., 2. köt., London 1755. – *388*

JOINVILLE, Françoise-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie, d'Orléans, prince de (1818–1900) – Lajos Fülöp francia király harmadik fia; 1843-tól altengernagy; a 40-es években részt vett Algéria meghódításában; az 1848-as februári forradalom után Angliába emigrált, 1861–62 az északiak oldalán harcolt az amerikai polgárháborúban. – *94 305–308* (179)

– *Notes sur l'état des forces navales de la France* (Jegyzetek Franciaország haditengerészeti erőinek állapotáról), Párizs 1844. – *94*

»*Journal des Débats politiques et littéraires*« (Politikai és irodalmi viták lapja), Párizs. – *347* (211)

JUÁREZ (Garcia), Benito Pablo (1806–1872) – indián származású mexikói államférfi; az 1858–61-es polgárháborúban a liberálisok harcát vezette a reakció ellen; 1861–67 sikerrel harcolt a francia intervenció ellen; 1858–61 Mexikó alelnöke, 1861–1872 Mexikó elnöke és diktátora. – *342 398 470* (204 314)

Junius *lásd* Francis, Sir Philip

JUVENALIS, Decimus Junius (kb. 60–140) – római szatíraköltő. – *356 490*

– *Satirae* (Szatírák). – *356–357 490* (222 344)

K

KARAMZIN, Nyikolaj Mihajlovics (1766–1826) – orosz történész és író; I. Sándor cár kinevezett történetírója. – *165*

KÁROLY, I. (Nagy) (kb. 742–814) – frank király 768–814; római császár 800–814. – *103*

KÁROLY, II. (1630–1685) – angol király 1660–1685. – *492* (247 398)

KÁROLY, VIII. (1470–1498) – francia király 1483–1498. – *513*

KÁROLY, XII. (1682–1718) – svéd király 1697–1718. – *46*

KÁROLY, XV. (1826–1872) – svéd és norvég régensherceg 1857–59, király 1859–1872. – *63*

KATALIN, II. (Nagy) (1729–1796) – orosz cárnő 1762–1796. – *403* (272)

KEARNY, Philip (1814–1862) – amerikai tábornok, részt vett a mexikói háborúban; 1861–62 a Potomac-hadsereg dandárparancsnoka, majd lovasságának parancsnoka. – *478 540*

KENT, James (1763–1847) – amerikai jogász és politikus; a Columbia Egyetem tanára; a New York-i főtörvényszék kancellárja. – *367 386*

– *Commentaries on American Law* (Kommentárok az amerikai joghoz). I–IV. köt., New York 1826–30. – *367 386* (230 254)

KINCAID, Sir John (1787–1862) – angol hivatalnok; 1850-től gyárfelügyelő Skóciában. – *70 73–74 77*

KINGLAKE, Alexander William (1809–1891) – angol történetíró és liberális politikus; ügyvéd; 1857–68 a parlament tagja. – *495 561–573* (393)

– *The Invasion of the Crimea ; its Origin and an Account of its Progress down to the Death of Lord Raglan* (A Krím elleni támadás; kezdete és lefolyásának története Lord Raglan haláláig), I–VIII. köt., I–II. köt., Edinburgh és London 1863–87. – *561–573* (393)

KIRJAKOV, Vaszilij Jakovlevics – orosz tábornok, 1854-ben hadosztályparancsnok a Krímben. – *561 565–566* (393)

KOSSUTH Lajos (1802–1894). – *171 217* (126)

KRÜGER – német emigráns, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet és az 1863–64-es lengyel felkelés résztvevőinek támogatására alakult bizottság tagja. – *549*

KVICINSZKIJ, Onufrij Alekszandrovics (1794–1862) – orosz tábornok; 1854-ben hadosztályparancsnok a krími háborúban. – *561 571–572* (393)

L

LA FARINA, Giuseppe (1815–1863) – olasz liberális politikus, publicista és történész, 1848–49-ben a forradalmi mozgalmak egyik vezére Szicíliában; 1860-tól Cavour megbízottja ugyanott; 1860–61-ig a szicíliai helytartó tanácsadója. – *81–84 170* (72)

– *Storia d'Italia dal 1815 al 1850* (Itália története 1815-től 1850-ig), Torinó 1851–52. – *82*

LAFAYETTE (La Fayette), Marie-Joseph-Paul-Yves-Rock-Gilbert Motier, marquis de (1757–1834) – francia tábornok és politikus; részt vett az amerikai függetlenségi háborúban; 1789-ben és 1830-ban a párizsi nemzetőrség főparancsnoka, 1792-ben emigrált; 1830-ban elősegítette Lajos Fülöp trónrajutását. – *307* (181)

LA GUÈRONNIÈRE, Louis-Étienne-Arthur Dubreuil-Hélion, vicomte de (1816–1875) – francia publicista és politikus; az 50-es években bonapartista. – (80)

– (Névtelenül:) *L'Empereur Napoléon III et l'Italie* (III. Napóleon és Itália), Párizs 1859. – *42*

LAJOS, III. (1806–1877) – hesseni nagyherceg 1848–1877. – *59–61*

LAJOS, XIII. (1601–1643) – francia király 1610–1643. – *360*

LAJOS, XVI. (1754–1793) – francia király 1774–1792. – *120 353*

LAJOS FÜLÖP, I. (1773–1850) – 1793-tól orléans-i herceg; francia régensherceg; francia király 1830–1848. – *116 152–153 224 337 352–353 357*

LAJOS FÜLÖP ALBERT, Párizs grófja (1838–1894) – Lajos Fülöp francia király unokája; 1842–48 trónörökös; trónkövetelő; 1861–62 az amerikai polgárháborúban az északiak oldalán harcolt. – *305–308* (179)

LAMORICIÈRE, Christophe-Louis-Léon Juchault de (1806–1865) – francia tábornok és politikus, mérsékelt republikánus; a 30-as és 40-es években részt vett Algéria meghódításában, 1848-ban az ő nevéhez fűződött a júniusi felkelés leverése; 1848 jún.–dec. hadügyminiszter; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; az 1851 dec 2-i államcsíny után száműzik; 1857-ben tér haza; 1860-ban az Egyházi Állam hadseregfőparancsnoka. – *139*

LANDI – nápolyi tábornok; 1860-ban Garibaldi forradalmi osztagai ellen védte Szicíliát. – *56–57*

LANDSEER, (1850-től) Sir Edwin Henry (1802–1873) – angol festő és szobrász. – *439–442*

LANZA, Ferdinando – nápolyi tábornok; 1860-ban Garibaldi forradalmi osztagai ellen védte Dél-Itáliát. – *50–51*

Laroquette *lásd* Forcade-Laroquette

LASSALLE, Ferdinand (1825–1864) – német író és politikus; részt vett az 1848-as forradalomban; az Általános Német Munkásegylet alapítója; támogatta Németország „felülről" való egyesítését; a német szociáldemokráciában az opportunista irányzat első képviselője. – *595 606 608–609* (386 407)

LA TOUR D'AUVERGNE-LAURAGUAIS, Henri-Godefroi-Bernard-Alphonse, prince de (1823–1871) – francia diplomata; weimari, firenzei és torinói követ, 1860–62 berlini, 1862–63 római, 1863–69 londoni, 1870 bécsi nagykövet; 1869–70 külügyminiszter. – *51 60*

LAYARD, Sir Austen Henry (1817–1894) – angol archeológus és politikus; polgári radikális, majd liberális; a parlament tagja 1852, 1861–66 külügyi államtitkár. – *495*

LEDRU-ROLLIN, Alexandre-Auguste (1807–1874) – francia ügyvéd, publicista, a kispolgári demokraták egyik vezére; a „Réforme" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány belügyminisztere és a végrehajtó bizottság tagja; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja (hegypárti); az 1849 jún. 13-i tüntetés után Angliába emigrál. – *353*

LEE, Robert Edward (1807–1870) – amerikai tábornok, 1846–48 részt vett a Mexikó elleni háborúban, majd az 1859-es J. Brown-féle felkelés leverésében; a polgárháborúban a déli államok virginiai seregeinek parancsnoka, majd hadseregfőparancsnok. – *531*

LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm, Freiherr von (1646–1716) – német matematikus és filozófus. – *439*

LEMAÎTRE, Frédérick (1800–1876) – francia színész, egy szomorújáték szerzője. – (97)

és Benjamin, ANTIER, SAINT-AMAND (Jean-Armand LACOSTE): *Robert Macaire.* – *108* (97)

LESSNER, Friedrich (1825–1910) – német szabó; a Kommunisták Szövetségének tagja; részt vett az 1848–49-es forradalomban; a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik vezetője; az Internacionálé Főtanácsának tagja; Marx és Engels barátja és harcostársa. – *549*

LEVY, Joseph Moses (1812–1888) – angol laptulajdonos, a „Daily Telegraph" egyik alapítója és kiadója. – *408*

LEWIS, Sir George Cornewall, (1855-től) baronet (1806–1863) – angol államférfi és író; whig; 1855–59 pénzügyminiszter; 1859–61 belügyminiszter; 1861–63 hadügyminiszter. – *388–389 392*

LIEBIG, Justus, Freiherr von (1803–1873) – német kémikus, az agrokémia megalapítója. – *79*

LIMAYRAC, Paulin (1817–1868) – francia újságíró, bonapartista; 1861–68 a „Constitutionnel" főszerkesztője. – *352*

LIMBURG, W. – német cipész; a londoni Német Munkás Művelődési Egylet, az 1863–64-es lengyel felkelés részvevőinek támogatására alakult bizottság, és 1868–69 az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *549*

LINCOLN, Abraham (1809–1865) – amerikai politikus; a Köztársasági Párt egyik alapítója, 1861–1865 az Egyesült Államok elnöke; a polgárháború alatt több fontos polgári

demokratikus reformot hajtott végre és áttért a forradalmi hadvezetésre; 1865 ápr. 14-én a rabszolgatartók által szervezett merénylet áldozata lett. – *286–287 290 311 318 326 341 350 359–360 404 452 454 472 498 500 503–506 524–526 533 538–541 543* (148 151 195 198 346 347 372)

LINDEN – német emigráns, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet és az 1863–64-es lengyel felkelés résztvevőinek támogatására alakult bizottság tagja. – *549*

LINDSAY, William Shaw (1816–1877) – angol hajótulajdonos és kereskedő; a parlament tagja; szabadkereskedő. – *458*

LIPÓT, I. (1790–1865) – belga király 1831–1865. – *102*

»*Lloyd's Weekly Newspaper*« (Lloyd Hetilapja), London. – *399–401* (271)

LOË, Heinrich Friedrich Walther Degenhardt, Freiherr von (1828–1908) – német katonatiszt, később vezértábornagy, I. Vilmos szárnysegéde. – *59*

»*The London Gazette*« (Londoni Újság). – *426* (291)

»*The London Review and Weekly Journal of Politics Literature, Art and Society*« (Londoni szemle és politikai, irodalmi, művészeti és társadalmi hetilap). – *257* (145)

LORENZ, Joseph, Ritter von (1814–1879) – osztrák katonatiszt; feltaláló, a vontcsövű elöltöltő puska mechanizmusát fejlesztette tovább. – *194 196*

Louis Bonaparte *lásd* Napóleon, III.

Louis-Napoléon *lásd* Napóleon, III.

LOURMEL, Frédéric-Henri Lenormand de (1811–1854) – francia tábornok; 1854-ben dandárparancsnok a Krímben, Inkermannál elesett. – *157 564–565*

LOVEJOY, Owen (1811–1864) – amerikai lelkész és politikus; abolicionista, kongresszusi tag. – *431*

LOVELL, Mansfield (1822–1884) – amerikai mérnökkari tiszt, tábornok, a polgárháborúban a déliek oldalán harcolt, 1861–62 a New Orleans-i helyőrség parancsnoka. – *473*

LOWE, Robert, (1880-tól) Viscount Sherbrooke (1811–1892) – angol államférfi és publicista; whig, majd liberális; 1843–50 New South Wales ausztráliai állam törvényhozó testületének tagja; 1852–55 az indiai ügyek államtitkára, 1855–58 kereskedelmi és közoktatási államtitkár; a 60-as években a „Times" munkatársa; 1868–73 pénzügyminiszter; 1873–74 belügyminiszter. – *299 407*

LUCANUS, Marcus Annaeus (39–65) – római epikus költő.
– *Pharsalia.* – *480* (330)

LÜTZOW, Ludwig, Adolf, Wilhelm, Freiherr von (1782–1834) – porosz tábornok, a róla elnevezett híres szabadcsapat parancsnoka a Napóleon elleni háborúban. – *480*

LYONS, Richard Bickerton Pemell, (1858-tól) Baron, (1881-től) Viscount, (1887-től) Earl of (1817–1887) – angol diplomata, 1858–65 washingtoni követ. – *373 410 426–427*

M

MACAULAY, Thomas Babington, (1857-től) Baron Macaulay of Rothley (1800–1859) – angol történetíró és politikus; whig; 1830-tól a parlament tagja. – *453* (301)
– *Critical and Historical Essays* (Kritikai és történelmi tanulmányok), I–III. köt., (1. köt.,) London 1870. – *453 539* (301)

McCLELLAN, George Brinton (1826–1885) – amerikai tábornok; az Ohio és Mississippi vasúttársaság elnöke; a polgárháborúban az északi államok hadseregének főparancsnoka (1861 nov.–1862 márc.), majd a Potomac-hadsereg parancsnoka; 1864 elnökjelölt. – *378 452–455 466 477–479 497–498 504–506 538–541* (299 355)

McCOOK, Alexander McDowell (1831–1903) – amerikai tábornok, az északi államok hadseregében dandártábornok. – *531–532*

MacFARLAND – amerikai diplomata, J. M. Mason titkára. – *367*

MACHIAVELLI, Niccolò (1469–1527) – olasz politikus, történész és író; a feltörekvő olasz burzsoázia ideológusa. – *171*

MAC-MAHON, Marie-Edme-Patrice-Maurice, comte de, (1859-től) duc de Magenta (1808–1893) – francia tábornagy; bonapartista; részt vett az algériai, a krími és az itáliai háborúban; 1864–70 Algéria főkormányzója; 1870-ben Sedannál 100 000 főnyi hadsereg élén kapitulált; 1871-ben a Kommünt vérbefojtó versailles-i csapatok parancsnoka; 1873–1879 köztársasági elnök. – *96 219*

»*MacMillan's Magazine*« (Macmillan Képesújsága), London. – *409* (283)

McMURDO, William Montagu Scott (1819–1894) – angol ezredes, a 40-es és 50-es években az indiai angol hadseregben szolgált; 1860–65 az önkéntes csapatok főfelügyelője. – *64–65 97 249–252 268 507–508 510–511*

MADISON, James (1751–1836) – amerikai államférfi; 1775–83 vezető szerepet játszott az észak-amerikai gyarmatok függetlenségi háborújában; 1801–09 külügyminiszter; 1809–1817 az Egyesült Államok elnöke. – *391* (260)

MAGOFFIN, Beriah (1815–1885) – amerikai jogász és politikus; a déli Demokrata Párt híve; 1859–62 Kentucky kormányzója. – *322*

MAGUIRE, John Francis (1815–1872) – ír liberális politikus, a parlament tagja. – *95*

»*The Manchester Guardian*« (Manchesteri Figyelő). – *65 97–98 518 550* (64)

MANLIUS (Capitolinus), Marcus (megh. i. e. 385) – i. e. 392 római konzul. – *513* (357)

MANN, Ambrose Dudley (1801–1889) – amerikai diplomata, 1861–62 a déli Konföderáció képviselője Londonban. – *368 376 407 417 431 456–458*

MANTEUFFEL, Edwin Hans Karl, Freiherr von (1809–1885) – porosz tábornok, 1857-től a katonai iroda főnöke, 1861-től I. Vilmos főhadsegéde. – *59*

MANTEUFFEL, Otto Theodor, Freiherr von (1805–1882) – porosz államférfi; 1848–50 belügyminiszter; 1850–58 miniszterelnök és külügyminiszter. – *38 47 600 603* (139)

MÁRIA, II. da Gloria (1819–1853) – portugál királynő 1826–1828 és 1834–1853. – *8*

MARIO, Alberto (1825–1883) – olasz politikai író és publicista; 1860-ban részt vett Garibaldi dél-itáliai hadjáratában. – *84*

»*The Mark Lane Express, and Agricultural Journal* (Mark Lane híradó és mezőgazdasági újság), London. – *501* (353)

MARQUEZ, Leonardo (szül. kb. 1820) – mexikói tábornok; a liberális kormány ellen kitört ellenforradalmi felkelés és a Konzervatív Párt egyik vezetője; 1862–67 támogatta a francia intervenciót és Miksa császárt. – *342 398*

MARTIN, Sir Samuel (1801–1883) – angol jogász; a Court of Exchequer (pénz- és hitelügyi bíróság) bírája. – *441*

MARX, Karl (1818–1883). – (1 6 14 15 24 57 60 71 124 132 183 184 214 255 279 284 310 327 333 352 370 373 386 387 407 408 409)

MASON, George (1725–1792) – amerikai politikus; vezető szerepe volt az 1775–83-as függetlenségi háborúban. – *382*

MASON, James Murray (1798–1871) – amerikai politikus, rabszolgatartó ültetvényes; a szenátus külügyi bizottságának elnöke; 1861-ben a déli Konföderáció diplomáciai megbízottja; 1862–65 a Konföderáció londoni képviselője; George Mason unokája. – *367–370 376 382–384 387–389 406 413 419–420 430–431 434 444 456* (287)

MASSÉNA, André, (1808-tól) duc de Rivoli, (1810-től) prince d'Essling (1758–1817) – francia tábornagy, a napóleoni háborúk hadvezére. – *232*

MATZRATH – német emigráns, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet és az 1863–64-es lengyel felkelés részvevőinek támogatására alakult bizottság tagja. – *549*

MAYNARD – amerikai katonatiszt, a polgárháborúban a déli államok ügynöke. – *453*

MAYNE, Sir Richard (1796–1868) – 1850-től londoni rendőrfőnök. – *268*

MAZZINI, Giuseppe (1805–1872) – olasz polgári demokrata forradalmár; az itáliai nemzeti felszabadító mozgalom egyik vezére; 1849-ben a Római Köztársaság ideiglenes kormányának elnöke, 1850-ben Londonban az Európai Demokrácia Központi Bizottságának egyik alapítója; az 50-es évek elején III. Napóleonnál keresett támogatást, majd határozottan szembefordult vele. – *82–83 169–170 430*

MEDICI, Giacomo, (1877-től) marchese del Vascello (1817–1882) – olasz tábornok, részt vett az 1848–49-es szabadságharcban, a Római Köztársaság védelmében és 1860-ban Garibaldi dél-itáliai hadjáratában. – *81 110 140 144*

MÈGE-MOURIÈS, Hippolyte (1817–1880) – francia élelmiszervegyész, a margarin feltalálója. – *529*

MEJÍA, Thomas (1812–1867) – indián származású mexikói tábornok; részt vett az Egyesült Államok elleni háborúban és a liberális kormány ellen megindult ellenforradalmi felkelésben, 1862–67 támogatta a francia intervenciót és Miksa császárt; a republikánusok Miksa császárral együtt őt is kivégezték. – *342*

MELENDEZ – nápolyi tábornok, Dél-Itáliát védte Garibaldi forradalmi osztagai ellen. – *142 145*

MENSIKOV, Alekszandr Szergejevics, herceg (1787–1869) – orosz diplomata és hadvezér; 1831-től Finnország főkormányzója; 1836-tól tengerészeti miniszter; 1853 konstantinápolyi rendkívüli nagykövet; 1854–55 a krími szárazföldi és tengeri haderő főparancsnoka; 1855–56 Kronstadt kormányzója. – *565 572*

MERIVALE, Herman (1806–1874) – angol közgazdász és liberális politikus; 1848–59 gyarmatügyi államtitkár; 1859–74 az indiai ügyek államtitkára. – *533*

METTERNICH-Winneburg, Klemens Wenzel Lothar, Graf, (1813-tól) Fürst von (1773–1859) – osztrák államférfi és diplomata; 1801–03 drezdai, 1803–06 berlini követ, 1806–09 párizsi nagykövet; 1809–21 külügyminiszter; 1821–48 kancellár; a Szent Szövetség egyik megalkotója. – *61*

MIGUEL (Maria Evaristo), Dom (1802–1866) – portugál régensherceg 1826–1828, király 1828–1834; trónkövetelő 1834-től. – *8* (11)

MIHAIL NYIKOLAJEVICS nagyherceg (1832–1909) – I. Miklós orosz cár negyedik fia; tábornagy, a Kaukázus helytartója. – *567*

MIKLÓS, I. (1796–1855) – orosz cár 1825–1855. – *91 481*

MIKSA, I. (1832–1867) – mexikói császár 1864–1867. – *450–451* (204)

MIKSA, II. (1811–1864) – bajor király 1848–1864. – *59*

Milner-Gibson *lásd* Gibson, Thomas Milner

MINIÉ, Claude-Étienne (1804–1879) – francia katonatiszt; a róla elnevezett lőfegyver feltalálója. – *19 189–193 203*

MIRAMÓN, Miguel (1832–1867) – mexikói tábornok, a Konzervatív Párt egyik vezetője; a liberális kormány ellen folytatott ellenforradalom vezére, 1859–60 a felkelők kormányának elnöke; 1862–67 támogatta a francia intervenciót és Miksa császárt, a republikánusok Miksa császárral együtt őt is kivégezték. – *470*

MIRÈS, Jules-Isaac (1809–1871) – francia bankár, tőzsdespekuláns; több lap, köztük a „Pays" és a „Constitutionnel" tulajdonosa; 1861-ben csalárd tőzsdei spekuláció miatt ötévi börtönre ítélték. – *469–471* (311)

MISSORI, Giuseppe (1829–1911) – részt vett az itáliai szabadságmozgalmakban, a 60-as években Garibaldi osztagaiban harcolt. – *141 144*

MITCHEL, Ormsby MacKnight (1809–1862) – amerikai csillagász, 1845–60 a cincinnati obszervatórium igazgatója; a polgárháborúban 1861–62 tábornok az északi államok hadseregében. – *473*

»*Mobile Advertiser*« (Mobile-i Közlöny). – *534*

MOLÉ, Louis-Mathieu, (1809-től) comte (1781–1855) – francia államférfi, orléanista; 1813 igazságügyminiszter, 1817–18 tengerészeti, 1830 külügyminiszter; 1836–39 miniszterelnök, az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, a rendpárt egyik vezetője; 1840-től az Akadémia tagja. – *352*

»*Le Moniteur universel*« (Általános Értesítő), Párizs. – *1–5 133 347 352* (1 396)

MONROE, James (1758–1831) – amerikai államférfi és diplomata; 1817–25 az Egyesült Államok elnöke; 1823-ban nyilvánosságra hozta az Egyesült Államok külpolitikai elveit tartalmazó, róla Monroe-elvnek nevezett doktrínát: Amerika az amerikaiaké! – *343 351* (210)

MONTAGU, Lord Robert (1825–1902) – angol konzervatív politikus; a parlament tagja. – *301 491 494–496*

Montauban *lásd* Cousin-Montauban

MORGAN, John Hunt (1825–1864) – amerikai tábornok, 1846–48 részt vett a Mexikó elleni háborúban, a polgárháborúban a déliek oldalán harcolt. – *532*

»*The Morning Advertiser*« (Reggeli Közlöny), London. – *372 407* (239)

»*The Morning Chronicle*« (Reggeli Krónika), London. – *373–374 407* (243)

»*The Morning Herald*« (Reggeli Hírnök), London. – *366 373 392 408 419 533* (228)

»*The Morning Post*« (Reggeli Posta), London. – *341 345–348 366–367 372 374 393 407 417–419 421–422 426–427 450 472 533* (206)

»*The Morning Star*« (A Hajnalcsillag), London. – *373 408 418 421–422 517–518 522 541–542* (242)

MORNY, Charles-Auguste-Louis-Joseph, comte, (1862-től) duc de (1811–1865) – III. Napóleon féltestvére; az államcsíny egyik szervezője; 1851–52 belügyminiszter; 1854–56 és 1857–65 a törvényhozó testület elnöke; 1856–57 szentpétervári nagykövet. – *496*

MORRILL, Justin Smith (1810–1898) – amerikai politikus, köztársaságpárti, 1854–67 a képviselőház, 1867–98 a szenátus tagja; 1860-ban beterjesztette az 1861-ben elfogadott védővám-törvényt. – *292 310 339 429 436* (164)

MOZART, Wolfgang Amadeus (1756–1791) – német zeneszerző; *lásd még* Schikaneder. – Don Giovanni (Don Juan). – *319* (192)

MÜNCHHAUSEN, Hyeronimus Karl Friedrich, Freiherr von (1720–1797) – német katonatiszt, az orosz hadseregben szolgált; nagyotmondásáról legendássá vált. – *389* (259)

MURAT, Napoléon-Lucien-Charles, (1853-tól) prince (1803–1878) – francia politikus, bonapartista; III. Napóleon unokafivére; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1849–50 torinói követ; szenátor; 1855–60 nápolyi trónkövetelő. – *41 514*

N

NAPIER, Sir Charles James (1782–1853) – angol tábornok és katonai író; 1808–11 részt vett a Pireneusi-félszigeten a Napóleon elleni, majd 1813–15 az amerikai háborúban; 1842–43 a Szindet meghódító hadsereg parancsnoka, 1843–47 szindi rezidens az afgán háború alatt; a Kelet-Indiai Társaság igazgatója. – *508 579*

NAPIER, Sir William Francis Patrick (1785–1860) – angol tábornok és hadtörténész; 1809–14 részt vett a Pireneusi-félszigeten a Napóleon elleni háborúban. – *378 577 579*

– *History of the War in the Peninsula and in the South of France, from the Year 1807 to the Year 1814* (A spanyolországi és dél-franciaországi háború története 1807-től 1814-ig), I–VI. köt., (I. köt.,) London 1828–40. – *378*

Napóleon herceg *lásd* Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul

NAPÓLEON, I. (1769–1821) – francia császár 1804–1814 és 1815. – *25 40 48 61 101 112 151 226 272 276–277 356 378 420 462 540 552* (7 23 37 56 58 99 116 202 223 231 233 308 318 329 405)

– *Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène, par les généraux qui ont partagé sa captivité, et publiés sur les manuscrits entièrement corrigés de la main de Napoléon* (Emlékiratok – adalékok a Napóleon alatti Franciaország történelméhez; írták Szent Ilonán a tábornokok, akik megosztották vele fogságát; a Napóleon által saját kezűleg javított kéziraton alapuló kiadás), Párizs 1823. – *272*

NAPÓLEON, III. (Louis Bonaparte) (1808–1873) – I. Napóleon unokaöccse; 1848–52 a második francia köztársaság elnöke; francia császár 1852–1870. – *1–6 11 14 16 26 37–38 41–43 45–46 51 59–63 67 81–82 90–91 94 96 98–99 108–109 118 120 124–125 152 157 166–167 169–171 209–210 218 221–222 224–226 281 305–308 340–341 344–345 352–358 376 385 393 409 414 449 469 483 495 502 513–516 521 538* (5 6 8 14 19 26 34 45 53 54 55 57 71 80 83 89 99 119 120 173 174 180 182 203 204 284 338 352 358 365 381 396)

»*Nationalzeitung*« (Nemzeti Újság), Berlin. – *42* (34)

NEINDORFF (XIX. sz. közepe) – porosz katonatiszt, haditechnikai feltaláló. – *192*

NEMOURS, Louis-Charles-Philippe-Raphaël d'Orléans, duc de (1814–1896) – Lajos Fülöp francia király második fia; részt vett Algéria elfoglalásában; az 1848-as februári forradalom után Angliába emigrált; 1871-ben visszatért. – *102*

NESSLER – francia katonatiszt, 1857-ben újfajta puskalövedéket talált fel. – *192*

»*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*« (Új Rajnai Újság. A demokrácia orgánuma), Köln. – *596* (408)

»*Newcastle Daily Journal*« (Newcastle-i Napi Újság). – *521–522* (364)

NEWCASTLE, Henry Pelham-Clinton, (1851-től) Duke of (1811–1864) – angol államférfi, peelista; 1852–64 több ízben hadügy-, ill. gyarmatügyi miniszter. – *8–9*

NEWMAN, Francis William (1805–1897) – angol közgazdász, történész, nyelvész és matematikus; polgári radikális. – *542*

NEWTON – Newcastle városi tanácsának tagja, a Garibaldi tiszteletére (1862 szept.) rendezett gyűlés elnöke. – *513 515 521*

»*New York Daily Tribune*« (New York-i Napi Híradó). – *81 146 478 595* (1 6)

»*The New York Herald*« (New York-i Hírnök). – *290 303 360 454–455 473–474* (161)

NEY, Michel, (1805-től) duc d'Elchingen, (1812-től) prince de la Moskova (1769–1815) – francia tábornagy; részt vett Napóleon hadjárataiban, így az 1808–11-es spanyolországi háborúban; Waterloonál a centrumot vezényelte; kivégezték. – *232*

»*Le Nord*« (Az Észak), Párizs, Brüsszel. – *52 393–394*

»*The Norfolk Day Book*« (Norfolki Napló), Norfolk (Virginia). – *474* (323)

NOTHJUNG, Peter (kb. 1823–1880) – német szabó; a kölni Kommunisták Szövetsége és a Kölni Munkásegylet tagja; 1852-ben a kölni kommunista-per egyik vádlottja. – *44–45*

O

»*The Observer*« (Figyelő), London. – *408* (282)

OLDHAM, Williamson Simpson (1813–1868) – amerikai jogász és politikus, a Demokrata Párt tagja; részt vett a déli rabszolgatartók felkelésében; a déli Konföderáció kongresszusának tagja. – *536*

OLLIVIER, Émile (1825–1913) – francia ügyvéd, író, szónok és politikus; mérsékelt republikánus; 1857-től a törvényhozó testület tagja, a 60-as évek végén bonapartista; 1870-ben miniszterelnök, igazságügy- és kultuszminiszter; Liszt Ferenc veje. – *90*

»*L'Opinion nationale*« (Nemzeti Közvélemény), Párizs. – *171* (127)

ORLÉANS-OK – a Bourbon-ház oldalága, a főág trónfosztása után a francia királyi trónon 1830–1848. – *90 108* (81 125 223)

Orléans-i hercegek *lásd* Joinville; Lajos Fülöp Albert (Párizs grófja); Chartres

ORLOV, Alekszej Fjodorovics, (1826-tól) gróf, (1856-tól) herceg (1786–1861) – orosz tábornok, politikus és diplomata; 1856-ban meghatalmazott a párizsi kongresszuson; 1856–58 miniszterelnök és a birodalmi tanács elnöke. – *51*

ORSINI, Felice (1819–1858) – olasz polgári demokrata, republikánus; részt vett az Itália felszabadításáért és egyesítéséért vívott harcban és összeesküvésekben; 1858-ban merényletet kísérelt meg III. Napóleon ellen; kivégezték. – *515 521–522* (365)

OUDINOT, Nicolas-Charles-Victor, (1809-től) duc de Reggio (1791–1863) – francia tábornok, orléanista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1849-ben a Római Köztársaság elleni expedíciós hadsereg főparancsnoka. – *514*

P

Palmer, R. *lásd* Selborne

PALMER, William (1824–1856) – angol orvos; megmérgezte a feleségét, fivérét és a barátját, hogy megkapja a biztosítási összegeket; felakasztották. – *373 407*

PALMERSTON, Henry John Temple, Viscount (1784–1865) – angol államférfi; eleinte tory, 1830-tól a whigek jobbszárnyának egyik vezére; 1809–28 hadügyminiszter, 1830–34,

1835–41 és 1846–51 külügyminiszter, 1852–55 belügyminiszter; 1855–58 és 1859–65 miniszterelnök. – *6–9 22 46 52 87 91 106–108 295 299–304 340–341 345–347 349–351 372–374 384–385 387–390 392–393 404–409 415 417–420 422 426–429 434 437 445–446 470 481–483 496 517 542* (11 206 276 286 338 365 391)

Papers, 1858–1860, respecting past or apprehended Disturbances in Syria (Okmányok, 1858–1860, a Szíriában lezajlott vagy fenyegető zavargásokról), 4 részben. – *89* (26 78)

Párizs grófja *lásd* Lajos Fülöp Albert

»*La Patrie*« (A Haza), Párizs. – *341 343 345 352 394 410 418* (207)

PATTERSON, Robert (1792–1881) – amerikai kereskedő és vállalkozó; a polgárháború kezdetén az északi hadsereg tábornoka, a Bull Run-i csata után (1861) felmentették parancsnoki tisztétől. – *454*

»*Le Pays, Journal de l'Empire*« (Az ország, birodalmi újság), Párizs. – *305–306 352 418* (174)

PEEL, Sir Robert (1788–1850) – angol államférfi, a mérsékelt toryk (a róla elnevezett peelisták) vezére; 1810–12 gyarmatügyi államtitkár, 1812–18 az ír ügyek minisztere, 1821–27 és 1828–30 belügyminiszter; 1834–35 és 1841–46 miniszterelnök; 1846-ban a liberálisok támogatásával keresztülvitte a gabonavámok eltörlését. – *210* (93 134 243)

PÉLISSIER, Aimable-Jean-Jacques, (1856-tól) duc de Malakoff (1794–1864) – francia tábornagy; 1830–52-ig részt vett Algéria meghódításában; 1855–56 a krími hadsereg főparancsnoka; 1858–59 londoni nagykövet; az 1859-es itáliai háborúban a nancyi megfigyelősereg parancsnoka; 1860–64 Algéria főkormányzója. – *20*

PEREIRE, Isaac (1806–1880) – bátyjával, Jacob-Émile-lel kezdetben saint-simonista és a „Globe" szerkesztője, utóbb bonapartista spekuláns; 1852-ben megalapították a Crédit mobilier-t. – *11 337 353* (6)

PEREIRE, Jacob-Émile (1800–1875) – francia bankár; 1825–31 saint-simonista, majd bonapartista; öccsével, Isaackal a Crédit mobilier egyik alapítója és igazgatója. – *337* (6)

PERPONCHER-SEDLNITZKI, Wilhelm, Graf von (1819–1893) – porosz diplomata; 1860–62 nápolyi, 1862–63 müncheni, 1863-tól hágai, majd brüsszeli követ. – *168*

PERSIGNY, Jean-Gilbert-Victor Fialin, comte, (1863-tól) duc de (1808–1872) – francia politikus, bonapartista; 1849–51 a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; Louis Bonaparte 1851-es államcsínyjének egyik szervezője; 1852–54 és 1860–63 belügyminiszter; 1855–58 és 1859–60 londoni nagykövet. – *99 108 125 335 337 352* (89)

PÉTER, I. (Nagy) (1672–1725) – orosz cár 1682–1725. – *46 101* (90)

PÉTER, I. (Dom Pedro de Alcántara) (1798–1834) – brazil régensherceg 1821–22, császár 1822–1831; IV. Péter néven portugál király 1826-ban, de lemondott leánya, II. Mária (da Gloria) javára; régens 1833–1834. – *8*

PÉTER (Remete Szent Péter, Amiens-i Péter) (kb. 1050–1115) – francia szerzetes és hitszónok; az első keresztes hadjáratban (1096–99) a parasztseregek egyik vezére. – *99*

PETRIE, Martin (1823–1892) – angol tengerésztiszt. – *577*

– és Sir Henry JAMES: *Organization, Composition, and Strength of the Army of Great Britain* (Nagy-Britannia hadseregének szervezete, összetétele és ereje), London 1868. – *577*

PEZA-Y-PEZA, Carlos – részt vett az 1858–60-as mexikói ellenforradalmi felkelésben; a felkelők kormányában pénzügyminiszter. – *470*

PHILLIMORE, Sir Robert Joseph (1810–1885) – angol jogász, mérsékelt liberális; 1852–57 a parlament tagja. – *386–388*

– *Commentaries on International Law* (Kommentárok a nemzetközi joghoz), I–III. köt., (III. köt.,) III. kiad. London 1885. – *386–388*

PHILLIPS, Wendell (1811–1884) – amerikai politikus és szónok; az abolicionisták forradalmi szárnyának egyik vezetője; az Amerikai Rabszolgaság-ellenes Társaság elnöke; a 70-es években önálló munkáspárt létrehozásáért harcolt; 1871-től az Internacionálé tagja. – *503–504*

PIERCE, Franklin (1804–1869) – amerikai politikus, a Demokrata Párt híve; 1853–57 az Egyesült Államok elnöke; részt vett a mexikói háborúban; a rabszolgatartók érdekeit képviselte. – *359 384 454*

Pierre d'Amiens *lásd* Péter (Remete)

PINDAROSZ (i. e. kb. 522–442) – görög költő. – *436 526*

PITT, William, Jun. (1759–1806) – angol államférfi, tory; 1782–83 pénzügyminiszter; 1783–1801 és 1804–06 miniszterelnök; a francia forradalom és a Napóleon elleni intervenciós háború egyik szervezője; 1798-ban elnyomta az ír felkelést; számos intézkedést foganatosított a kialakuló munkásmozgalom ellen. – *7–8 429*

PIUS, IX. (1792–1878) – pápa 1846–1878. – *90 119–120 165 514–515* (26 80 352)

Plon-Plon *lásd* Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul

PLÖNNIES, Wilhelm (1828–1871) – hesseni katonatiszt és haditechnikai feltaláló; több könyvet írt a lőfegyverekről. – *192*

PODEWILS, Philipp, Freiherr von (1809–1885) – bajor altábornagy és haditechnikai feltaláló. – *192*

POLK, James Knox (1795–1849) – amerikai ügyvéd és politikus; a Demokrata Párt híve; 1845–49 az Egyesült Államok elnöke; az 1846–48-as mexikói háború egyik szervezője. – *359 384* (250)

PONCHARRA, Charles-Louis-César du Port, marquis de (1787–1860) – francia katonatiszt és haditechnikai feltaláló. – *153*

POPE, John (1822–1892) – amerikai tábornok; a Köztársasági Párt híve, 1862-ben az északi államok csapatainak parancsnoka Virginiában és Mississippiben. – *454 540*

POTTER, Edmund – angol gyáros és politikus; szabadkereskedő, a 60-as években a manchesteri kereskedelmi kamara tagja; a parlament tagja. – *436–437*

PRATT, Frederic Thomas – angol jogász; több művet írt a nemzetközi tengeri jogról. – *367*

– *Law of Contraband of War* (A hadi dugárura vonatkozó jog), London 1856. – *367–368* (232)

PRÉLAT, Joseph (szül. 1819) – svájci fegyvermester, 1854-ben tökéletesítette a Miniéféle lőfegyvert. – *191*

»*Die Presse*« (A Sajtó), Bécs. – *309* (183)

PRICE, Sterling (1809–1869) – amerikai tábornok, Missouri kormányzója; a polgárháborúban a déli államok hadseregének egyik parancsnoka. – *454 534* (377)

»*Punch, or the London Charivari*« (Paprikajancsi, vagy a londoni zenebona). – *407* (274)

R

RAGLAN, Fitzroy James Henry Somerset, (1852-től) Baron (1788–1855) – angol tábornagy; 1808–14 és 1815 Wellington hadsegéde a Napóleon elleni háborúkban, majd 1827–52 katonai titkára; 1854–55 a krími angol hadsereg főparancsnoka; kolerában halt meg Szevasztopol előtt. – *561–573*

RANELAGH, Thomas Heron Jones, Viscount (szül. 1812) – angol katonatiszt; részt vett az önkéntes mozgalomban. – *245–247 268*

RATTAZZI, Urbano (1808–1873) – olasz államférfi, a liberális-monarchista polgárság képviselője; 1855–58 és 1859–60 a Szárd Királyság belügyminisztere; 1862 és 1867 olasz miniszterelnök. – *502*

RECHBERG UND ROTHENLÖWEN, Johann Bernhard, Graf von (1806–1899) – osztrák konzervatív politikus és diplomata; 1859 miniszterelnök; 1859–64 külügyminiszter. – *171*

REDGRAVE, Alexander – angol kereskedő, gyárfelügyelő. – *70 73 77*

REICHENBACH, Georg von (1772–1826) – bajor katonatiszt; haditechnikai feltaláló. – *27*

RENÉE, Lambert-Amédée (1808–1859) – francia bonapartista publicista és történetíró; 1857-ben a „Constitutionnel" és a „Pays" c. lapok ügyvezető igazgatója. – *352*

RENO, Jesse Lee (1823–1862) – amerikai tábornok; 1861–62-ben az északi államok virginiai és marylandi seregeinek parancsnoka. – *540*

Report addressed to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, relative to the Grievances Complained of by the Journeymen Bakers (Jelentés Őfelsége a királynő belügyminiszterének a péksegédek panaszairól), London 1862. – *528–529* (26 375)

Report of the Comissioners appointed to consider the Defences of the United Kingdom, together with the Minutes of Evidence and Appendix etc. (Az Egyesült Királyság védelmi berendezéseinek szemléjét végrehajtó biztosok jelentése, valamint a szemléről felvett jegyzőkönyv és függelék stb.), London 1860. – *85–88 94–98* (74)

Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the Half Year ending 30th April 1860 (A gyárfelügyelők jelentései Őfelsége belügyminiszterének az 1860 április 30-ával végződő félévről), London 1860. – *70–80* (67)

»*Revue contemporaine*« (Jelenkori Szemle), Párizs. – *458* (307)

»*Revue des deux Mondes*« (A két világ szemléje), Párizs. – *162* (118)

REYNOLDS, George William MacArthur (1814–1879) – angol író és politikus; kispolgári demokrata; a „Reynolds's Newspaper" kiadója. – *289*

»*Reynolds's Newspaper. A Weekly Journal of Politics, History, Literature, and General Intelligence*« (Reynolds újsága. Politikai, történelmi, irodalmi és általános hírközlő hetilap), London. – *289 417 430 492* (159)

RICASOLI, Bettino, barone (1809–1880) – olasz liberális-monarchista politikus; 1859 toszkánai belügyminiszter, 1860–61 a Szárd Királyság belügyminisztere; 1861–62 és 1866–67 olasz miniszterelnök és külügyminiszter, majd belügyminiszter. – *502*

RICHELIEU, Armand-Jean du Plessis, duc de (1585–1642) – francia államférfi; 1622-től bíboros; 1616–17 hadügyminiszter; 1624–42 XIII. Lajos miniszterelnöke, a királyi tanács feje; 1630-ban Bretagne hercege és kormányzója; a Francia Akadémia alapítója (1635). – *359*

»*Richmond Enquirer*« (Richmondi Kutató), Richmond (Virginia). – *534* (378)

»*Richmond Examiner*« (Richmondi Ellenőr), Richmond (Virginia). – *535–536 542–544*

»*Richmond Whig*« (Richmondi Whig), Richmond (Virginia). – *534*

ROMANOVOK (1762-től Romanov-Holstein-Gottorpiak) – orosz cári család 1613–1740 és 1741–1917. – *62*

ROSECRANS, William Starke (1819–1898) – amerikai tábornok, a polgárháborúban az északi csapatok parancsnoka; 1862–63 a nyugati hadsereg főparancsnoka; 1868–69 mexikói követ. – *532*

ROSELIUS, Christian (1803–1873) – amerikai jogász és politikus, az amerikai whig párt tagja, a Louisiana Egyetem tanára; az Unió megtartásáért szállt síkra. – *324*

ROTHSCHILDOK – nemzetközi bankárcsalád. – *308 335*

ROUHER, Eugène (1814–1884) – francia bonapartista politikus; 1849–52 több ízben igazságügyminiszter és miniszterelnök; 1855–62 kereskedelmi, mezőgazdasági és közmunkaügyi miniszter. – *11*

ROUSSEAU, Jean-Jacques (1712–1778) – francia felvilágosító; kispolgári demokrata. – *63* (61)

– *Du contrat social; ou principes du droit politique etc.* (A társadalmi szerződésről; vagy a politikai jog vezérelvei stb.) Párizs 1762. – *63* (61)

RUSSELL, Lord John, (1861-től) Earl of Russell of Ardsalla (1792–1878) – angol politikus, a whigek vezére; 1835–41 belügyminiszter; 1846–1852 és 1865–66 miniszterelnök, 1852–53 és 1859–65 külügyminiszter; 1853–55 a Titkos Tanács lordelnöke; 1855 gyarmatügyi miniszter. – *37 42 44 46–47 52 99 319 341 345 348–349 373 392 408 418 421–422 426–428 445–451 482–483 495–496 500–501 513 515 521 542* (276 287 352 376)

RUSSELL, Sir William Howard (1820–1907) – a „Times" haditudósítója. – *397*

»*Русскій Инвалидъ*« (Orosz Invalidus), Szentpétervár. – *135–138* (109 393)

RUTHERFORD – angol lelkész, 1862 szeptemberében részt vett a Newcastle-ben Garibaldi tiszteletére rendezett gyűlésen. – *515*

S

SACCHI, Gaetano (1824–1886) – 1860-ban részt vett Garibaldi dél-itáliai hadjáratában; 1862-től tábornok. – *111*

SAINT-ARNAUD, Armand-Jacques-Achille Leroy de (1801–1854) – francia tábornagy; bonapartista; részt vett Algéria meghódításában; Louis Bonaparte 1851-es államcsínyjének egyik szervezője, 1851–54 hadügyminiszter, 1854-ben a krími hadsereg főparancsnoka; az almai csata után kolerában meghalt. – *564 566* (396)

SÁNDOR, Nagy (i. e. 356–323) – makedón király i. e. 336–323. – *544* (384)

SÁNDOR, I. (1777–1825) – orosz cár 1801–1825. – *46* (58)

SÁNDOR, II. (1818–1881) – orosz cár 1855–1881. – *6 37 46–47 61 90–91 165 171* (28 55 119)

»*The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art*« (Szombati politikai, irodalmi tudományos és művészeti szemle), London. – *285–286 290 309–310 408 419 526 533* (149)

SCARLETT, Sir James Yorke (1799–1871) – angol tábornok; 1854–55 egy lovasdandár, majd az egész lovashadsereg parancsnoka a krími háborúban; 1865–70 az aldershoti kiképzőtábor parancsnoka. – *247*

SCHIKANEDER, Emanuel (1751–1812) – német színész és színigazgató; W. A. Mozart számára szövegkönyveket írt.
– *Don Giovanni* (Don Juan). – *319* (192)

SCHILLER, Johann Christoph Friedrich von (1759–1805) – német költő.
– *Don Carlos, Infant von Spanien* (Don Carlos spanyol infáns). – *354* (220)
– *Das Lied von der Glocke* (Dal a harangról). – *455* (305)

SCHLEINITZ, Alexander, Freiherr, (1879-től) Graf von (1807–1885) – porosz junker politikus; 1848, 1849–50 és 1858–61 külügyminiszter. – *37 44–48 51–52 60 169 171*

SCHMERLING, Anton, Ritter von (1805–1893) – osztrák liberális politikus, 1848 a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobbközép); 1848 az ideiglenes birodalmi kormányban birodalmi belügyminiszter, majd miniszterelnök és külügyminiszter; 1849–51 osztrák igazságügyminiszter, 1860–65 belügyminiszter; 1865–91 a legfelsőbb törvényszék elnöke. – *217*

SCHWARZENBERG, Felix Ludwig Johann Friedrich, Fürst zu (1800–1852) – osztrák politikus és diplomata; 1838–46 torinói, 1846–48 nápolyi követ; 1848-ban altábornagy; az 1848 októberi bécsi felkelés leverése után 1848–52 miniszterelnök és külügyminiszter. – *47*

SCOTT, Dred (kb. 1795–1858) – amerikai négerrabszolga; 1848–57 sikertelenül próbálkozott az Egyesült Államok bíróságai által felszabadíttatni magát. – *288 313* (157)

SCOTT, William, (1821-től) Baron Stowell (1745–1836) – angol jogász, tory; a nemzetközi tengeri jog „atyja", 1798–1827 a legfőbb tengerészeti bíróság tagja. – *367 374 386*

SCOTT, Winfield (1786–1866) – amerikai tábornok és katonai író; 1812–15 részt vett az angol–amerikai háborúban; 1841–61 az Egyesült Államok hadseregének főparancsnoka. – *394* (251 263)

SELBORNE, Roundell Palmer, (1872-től) Earl of (1812–1895) – angol jogász és politikus; peelista, majd liberális; 1861–63 főállamügyész, 1863–66 koronaügyész; 1872–74 és 1880–85 lordkancellár. – *458*

SERRANO Y DOMINGUEZ, Francisco, (1858-tól) conde de San Antonio, (1862-től) duque de la Torre (1810–1885) – spanyol tábornok és államférfi; 1843-ban hadügyminiszter; 1847 granadai főkapitány, részt vett az 1854-es zaragozai felkelésben és az 1856-os államcsínyben; 1857-ben párizsi követ; 1859–62 Kuba főkapitánya; 1862–63 külügyminiszter; 1865-ben a szenátus elnöke; 1868–69, 1871 és 1874 miniszterelnök; spanyol régens 1869–71. – *448–449*

SEWARD, William Henry (1801–1872) – amerikai politikus; a Köztársasági Párt jobbszárnyának egyik vezére; 1830–38 szenátor; 1839–43 New York állam kormányzója; 1849–61 ismét szenátor; 1860 elnökjelölt; 1861–69 külügyminiszter; a Lincoln elleni merénylet egyik súlyos sebesültje. – *359–360 368 376 404 410 418–419 421–422 426–428 434* (225)

SEYMOUR, Horatio (1810–1886) – amerikai politikus, az északi Demokrata Párt egyik vezére; 1853–55 és 1863–65 New York állam kormányzója; a polgárháborúban a rabszolgatartókkal kötendő kompromisszumért szállt síkra. – *537 539* (380)

SHAFTESBURY, Anthony Ashley-Cooper, (1851-től) Earl of (1801–1885) – angol politikus tory majd whig; 1834–35 tengerészeti államtitkár; a tízórás törvényért folytatott arisztokrata-filantrop mozgalom egyik vezetője. – *285 407* (147)

SHAKESPEARE, William (1564–1616) – angol drámaíró. – *439*
– *Julius Caesar*. – *500* (350)
– *King Henry IV* (IV. Henrik). – *473–474* (320 321)
– *Macbeth*. – *515* (360)
– *A Midsummer-Night's Dream* (Szentiványéji álom). – *11* (15)

SHEE, Sir William (1804–1868) – ír jogász, liberális politikus; a parlament tagja. – *400*

SHELLEY, Sir John Villiers (1808–1867) – angol politikus; szabadkereskedő; a parlament tagja. – *491*

SHERMAN, Thomas West (1813–1879) – amerikai tábornok; 1861–62 az északi államok expedíciós hadseregének parancsnoka. – *395 452* (310)

SIBLEY, Henry Hopkins (1816–1886) – amerikai tábornok; a polgárháborúban a déliek oldalán vett részt a New Mexicoi csapatok parancsnokaként. – *536*

SINGLETON, Otho (szül. 1814) – amerikai politikus, a déli Demokrata Párt tagja; kongresszusi tag; 1861–65 a déli Konföderáció kongresszusának tagja. – *291*

SLIDELL, John (1793–1871) – amerikai politikus; a szenátus külügyi bizottságának tagja; 1861-ben a déli Konföderáció diplomáciai megbízottja; 1862–65 a Konföderáció képviselője Párizsban. – *367–370 376 382–384 387–389 406 413 419–420 430–431 434 444* (250 287)

SMITH, Gerrit (1797–1874) – amerikai politikus, az abolicionista mozgalom forradalmi szárnyának egyik vezére. – *503*

»*The Spectator*« (A Szemlélő), London. – *292–294 409* (165)

SPENCE, James – angol kereskedő; a polgárháborúidején a sajtóban ismételten állást foglalt a déli abszolgatartók mellett. – *370–372*
– *The American Union; its Effect on National Character and Policy, with an Inquiry into Secession as a Constitutional Right, and the Causes of the Disruption* (Az Amerikai Egyesült Államok; hatása a nemzeti jellegre és politikára; a kiválásnak mint alkotmányos jognak és a szétválás okainak vizsgálatával), London 1862. – *370 372*

SPRATT – részt vett a déli államok 1861 februári kongresszusán Montgomeryben. – *311*

»*The Standard*« (A Zászló), London. – *366 373 392 472* (229)

STANTON, Edwin McMasters (1814–1869) – amerikai jogász és politikus, a Köztársasági Párt balszárnyához tartozott; 1860–62 igazságügyminiszter, 1862–68 hadügyminiszter. – *452 454 497*

STEADMAN – az Egyesült Államok elleni angol intervenció megakadályozására 1862 januárjában Londonban tartott munkásgyűlés elnöke. – *430*

STEPHENS, Alexander Hamilton (1812–1883) – amerikai politikus, a Demokrata Párt híve; részt vett a déli rabszolgatartók felkelésében; 1843–59 és 1874–82 a Kongresszus tagja; 1861–65 a déli Konföderáció alelnöke. – *311*

STEPHENSON, Robert (1803–1859) – angol mérnök (az apja által feltalált lokomotív tökéletesítője) és politikus, tory; a parlament tagja. – *423*

STEVEN – angol mérnök; tésztakészítő gépet talált fel. – *529*

STEVENS, Edwin Augustus (1795–1868) – amerikai vállalkozó, mérnök és feltaláló; ő javasolta először a hadihajók páncélozását. – *484*

STIEBER, Wilhelm (1818–1882) – rendőrtanácsos, a porosz politikai rendőrség főnöke; a kölni kommunista-per egyik megszervezője és koronatanúja. – *38* (29)

STONE, Charles Pomeroy (1824–1887) – amerikai tábornok, 1861-ben az északi csapatok parancsnoka; a Balls Bluff-i vereség miatt hazaárulásért elítélték, 1862-ben szabadon bocsátották; 1870-től egyiptomi szolgálatba lépett. – *454* (227)

Stonewall *lásd* Jackson, Thomas Jonathan

Stowell *lásd* Scott, William, Baron Stowell

STRAFFORD, Thomas Wentworth, (1628-tól) Baron, (1638-tól) Earl of (1593–1641) – angol politikus, 1628-tól I. Károly tanácsadója; 1632-ben Írország helytartója; az abszolutizmus buzgó védelmezője; 1641-ben kivégezték. – *179* (131)

»*Strassburger Korrespondent*« (Strassburgi Tudósító). – *54*

STRATFORD de Redcliffe, Stratford Canning, (1852-től) Viscount (1788–1880) – angol diplomata; 1810–12, 1825–27, 1831–32, 1841–51 és 1853–58 konstantinápolyi ügyvivő, majd követ, illetve nagykövet. – *89*

STUART, William – angol diplomata, 1862-ben washingtoni ügyvivő. – *500–501*

STUBBS and Comp. – fizető- és hitelképesség megállapításával foglalkozó londoni cég tulajdonosa. – *399–401*

»*Stubbs' Weekly Gazette and List of Creditors*« (Stubbs hetilapja és hitelezők névsora), London. – *399–400*

SUCHET, Louis-Gabriel, (1812-től) duc d'Albufera (1770–1826) – francia tábornagy; részt vett a napóleoni háborúkban. – *228*

SULLA, Lucius Cornelius (i. e. 138–78) – római hadvezér és államférfi; i. e. 88 konzul, 82–79 diktátor. – *10* (14)

SUMNER, Charles (1811–1874) – amerikai politikus; a Köztársasági Párt balszárnyának egyik vezére; 1851–74 szenátor; 1861–71 a szenátus külügyi bizottságának elnöke; az északiak győzelme után síkraszállt a négerek politikai jogaiért. – *397–398 476* (268 326)

»*The Sun*« (A Nap), London. – *372* (240)

La Syrie et l'alliance Russe (Szíria és az orosz szövetség) [Edmond About], Párizs 1860. – *99–105*

SZAVOJAIAK – olasz uralkodócsalád: szavojai grófok 1032–1416, hercegek 1416–1713 piemonti hercegek 1419–1713, szicíliai király 1713–1720, szárd királyok 1720–1861 olasz királyok 1861–1946. – *82*

SZÉCSEN Antal, gróf (1819–1896) – konzervatív politikus, 1848–49-ben a bécsi udvar tanácsadójaként a szabadságharc leverését szorgalmazta; az abszolutizmus idején a forradalom előtti rendi alkotmány visszaállítását pártolta; 1860-ban részt vett az októberi diploma kidolgozásában; 1860 okt. 20–1861 júl. 1. tárcanélküli miniszter; 1885-től főudvarnagy. – *217*

SZEMERE Bertalan (1812–1869) – államférfi és publicista; 1848-ban a Batthyány-kormány belügyminisztere, 1849-ben miniszterelnök és belügyminiszter; a forradalom leverése után emigrált, 1851-ben in contumaciam halálra ítélték; élesen bírálta Kossuth emigrációbeli magatartását. – *217*

SZOPHOKLÉSZ (i. e. kb. 497–kb. 406) – klasszikus görög tragédiaíró.
– *Οἰδίπους τύραννος* (Oidipusz király). – *352* (215)

SZTRABÓN (i. e. kb. 63– i. sz. kb. 20) – görög geográfus és történész. – *101 104*

T

TAMISIER, François-Laurent-Alphonse (1809–1880) – francia ezredes és politikus; haditechnikai feltaláló. – *28 189*

TATSCHKY – a londoni Német Munkás Művelődési Egylet és az 1863–64-es lengyel felkelés résztvevőinek támogatására alakult bizottság tagja. – *549*

TAYLOR, Tom (1817–1880) – angol színműíró és publicista; több időszaki lap munkatársa, a „Times" művészeti kritikusa, 1874–80 a „Punch" szerkesztője. – *65 97*

TEMPLE, Sir William, (1666-tól) baronet (1628–1699) – angol diplomata, politikus és író; 1667–70 és 1674–79 hágai követ; III. (Órániai) Vilmos bizalmas tanácsadója. – *384 419*

THACKERAY, William Makepeace (1811–1863) – angol író.
– *The Memoirs of Mr. C. J. Yellowplush* (C. J. Yellowplush úr emlékiratai). – *417–418* (288)

THIERS, Louis-Adolphe (1797–1877) – francia történetíró és politikus, orléanista; 1832–36 belügyminiszter, 1836 és 1840 miniszterelnök és külügyminiszter, 1871 miniszterelnök; 1871–73 köztársasági elnök; a Kommün vérbefojtója. – *352 561* (47)

THOUVENEL, Edouard-Antoine (1818–1866) – francia diplomata; bonapartista; 1848–50 athéni, 1850–51 müncheni követ; 1852 és 1860–62 külügyminiszter; 1855–60 konstantinápolyi nagykövet; 1856-tól szenátor. – *61 341 345 352 451 495–496*

THOUVENIN, Louis-Étienne de (1791–1882) – francia katonatiszt és feltaláló. – *188–190 205*

»*The Times*« (Az Idők), London. – *64–65 86 94–95 99–105 242 248 289–290 299–302 305–311 337–342 345–350 353 355–358 366–369 372 374–375 393–394 397 406–408 413–414 417–419 427 431–432 435 437 440 447 450 456 472–473 487–489 491 500–506 518 526 533–534* (62 184 263 294 298 343)

TIMMERMANS, Charles-Frédéric-Théodore (1800–1865) – belga katonatiszt, haditechnikai feltaláló. – *192*

TOOMBS, Robert Augustus (1810–1885) – amerikai politikus, a Demokrata Párt híve, 1861 a déli Konföderáció külügyminisztere; a polgárháborúban tábornok a déli hadseregben. – *291 316*

TOTTI – korzikai születésű nápolyi államhivatalnok Szicíliában; bonapartista rendőrügynök. – *81–84*

TOUPS – a londoni Német Munkás Művelődési Egylet és az 1863–64-es lengyel felkelés résztvevőinek támogatására alakult bizottság tagja. – *549*

TREMENHEERE, Hugh Seymour (1804–1893) – angol tisztviselő és publicista; több ízben tagja a munkások munkafeltételeit vizsgáló kormánybizottságoknak. – *528–529* (375)

TREUILLE DE BEAULIEU, Antoine-Hector-Thésée, baron (1809–1886) – francia tábornok, haditechnikai feltaláló. – *28*

TURGOT, Anne-Robert-Jacques, baron de l'Aulne (1727–1781) – francia államférfi és közgazdász; fiziokrata; 1774–76 pénzügyminiszter. – *353–354*

TURNER, James Aspinall (1797–1867) – angol gyáros és politikus, tory, a 60-as években közel állt a liberálisokhoz; a parlament és a manchesteri kereskedelmi kamara tagja. – *371 436*

TÜRR István (1825–1908) – katonatiszt; 1849-ben Piemontban magyar légiót szervezett, részt vett az 1848–49-es németországi forradalomban, a török és az angol hadseregben harcolt a krími háborúban; 1860-ban Garibaldi vezérkari főnöke, majd Nápoly kormányzója; 1867-ben, a kiegyezés után hazatért. – *140–141 170–171* (124 126)

U

»*United Service Gazette, and Naval and Military Chronicle*« (Egyesült szolgálati közlöny, és haditengerészeti és katonai krónika), London. – *553*

URQUHART, David (1805–1877) – angol diplomata, publicista és politikus, tory; 1847–52 a parlament tagja; a Palmerston-kormány cárbarát keleti politikájával szemben Törökország mellett lépett fel. – *388–389* (255)

V

VAILLANT, Jean-Baptiste-Philibert, comte de (1790–1872) – francia tábornagy, bonapartista; 1854–59 hadügyminiszter; 1859-ben hadseregfőparancsnok Itáliában; 1860–70 a császári ház minisztere. – *353*

VALLANDIGHAM, Clement Laird (1820–1871) – amerikai politikus, az északi Demokrata Párt egyik vezére, 1858–63 kongresszusi tag; több összeesküvést szervezett a déli rabszolgatartók érdekében. – *538*

VAN DORN, Earl (1820–1863) – amerikai tábornok; 1862-ben a déli csapatok parancsnoka Mississippiben. – *534* (377)

VARNHAGEN VON ENSE, Karl August (1785–1858) – német irodalomkritikus és diplomata. – *38*

VATTEL, Emmerich von (1714–1767) – svájci jogász, a nemzetközi jog specialistája; 1849-től berni szász követ. – *388*

– *Le droit des gens, ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains* (Nemzetközi jog, vagy a természetjog alapelvei a nemzetek és uralkodók kormányzására és ügyeire alkalmazva), I–II. köt., Neuchâtel 1758. – *388*

VAY Miklós, báró (1802–1894) – konzervatív politikus; 1848 nyarán a Batthyány-kormány erdélyi főkormánybiztosa; ezért, bár 1848 végén visszavonult birtokára, először halálra, majd királyi kegyelemmel 4 évi börtönre ítélték, de 8 hónap múlva kiszabadult; 1860-ban udvari kancellár, tisztségéről Schmerling alkotmányellenes kísérlete miatt 1861-ben lemondott; a kiegyezés (1867) után a főrendiház tagja, 1888-tól elnöke. – *217*

VEILLARD – francia vállalkozó; 1862-ben csődbe ment. – *527* (374)

VERGILIUS Maro, Publius (i. e. 70–19) – római költő.

– *Aeneis*. – *305 407* (177 278)

VÉRON, Louis-Désiré (1798–1867) – francia orvos, újságíró és bonapartista politikus; 1831–34 a párizsi Opera igazgatója; a „Constitutionnel" c. lap tulajdonosa; az 1851-es bonapartista államcsíny után kormánypárti képviselő. – *352* (216)

– *Mémoires d'un bourgeois de Paris* (Egy párizsi polgár emlékiratai), I–VI. köt., Párizs 1853–55. – *352* (216)

VIALE – nápolyi tábornok; 1860-ban Dél-Itáliában harcolt Garibaldi forradalmi osztagai ellen. – *141 144–145*

VIKTOR EMÁNUEL, II. (1820–1878) – szárd király 1849–1861, olasz király 1861–1878. – *51 61 82–84 139 168–169 335 337* (119 352 356)

VIKTÓRIA (1819–1901) – angol királynő 1837–1901, India császárnője 1876–1901. – *6–7 51–52 59–61 64–65 96–97 369 385–388 416 443 446 449 482–483* (48 236)

VILMOS I. (1781–1864) – württembergi király 1816–1864. – *59 61*

VILMOS, I. (1797–1888) – porosz régensherceg 1858–1861, porosz király 1861–1888, német császár 1871–1888. – *36–37 46–47 51 59–62 90–91 164 168–169 171 177–180 221 305* (28 48 53 83 119 139 173)

VOGT, Karl (1817–1895) – német természettudós, vulgáris materialista, kispolgári demokrata; a giesseni egyetem tanára; 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); 1848-ban Stuttgartban az ideiglenes birodalmi régenstanács tagja, majd Svájcba emigrál és 1852-től genfi egyetemi tanár; III. Napóleon titkos ügynöke. – *61*

»*The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire*« (A lancashire-i és cheshire-i önkéntesek lapja), London, Manchester. – *213 239 267 277 363* (106 143)

W

WAHRENDORFF, Martin, Reichsfreiherr von (1789–1861) – svéd gyáros, haditechnika feltaláló. – *28*

WALDERSEE, Friedrich Gustav, Graf von (1795–1864) – porosz tábornok és katonai író; 1854–58 hadügyminiszter. – *270–281*

– (Névtelenül:) *Die französische Armee auf dem Exercirplatze und im Felde. Mit einem Rückblick auf den Feldzug in Italien im Jahre 1859. Von einem alten Offizier* (A francia hadsereg a gyakorlótéren és a harcmezőn. Egy öreg katonatiszt visszaemlékezése az 1859-es itáliai hadjáratra), II. kiad., Berlin 1861. – *270–281* (146)

WALEWSKI, Alexandre-Florian-Joseph Colonna, comte de (1810–1868) – I. Napóleon és Walewska grófnő fia, francia politikus és diplomata; az 1830–31-es lengyel felkelés londoni képviselője, a felkelés bukása után Franciaországba emigrált; 1849–50 firenzei, 1850–51 nápolyi, 1851 madridi követ, majd londoni nagykövet; 1855–60 külügyminiszter; 1856-ban a párizsi kongresszus elnöke; 1860-tól államminiszter, 1865-ben a törvényhozó testület elnöke. – *352*

WALKER, John (1732–1807) – angol színész és nyelvész. – *388*

– *A Critical Pronouncing Dictionary and Expositor of the English Language* (Az angol nyelv kritikai kiejtési és értelmező szótára), Dublin. – *388*

WALKER, Leroy Pope (1817–1884) – amerikai politikus, a déli Demokrata Párt híve; 1861-ben a déli Konföderáció hadügyminisztere. – *310–311*

WALKER, Timothy (kb. 1802–1856) – amerikai jogász. – *386*

– *Introduction to American Law* (Bevezetés az amerikai jogba), III. kiad., Boston 1855. – *386* (253)

WALSH, Sir John Benn, Baron Ormathwaite (1798–1881) – angol politikus, tory; a parlament tagja. – *482*

WASHINGTON, George (1732–1799) – amerikai hadvezér és államférfi; 1775–83 az északamerikai hadsereg főparancsnoka a függetlenségi háborúban; az Egyesült Államok első elnöke 1789–97. – *286 311 382 431 526*

WEBSTER, Daniel (1782–1852) – amerikai államférfi, ügyvéd, kiváló szónok, az amerikai whig párt egyik vezére; 1841–43 és 1850–52 külügyi államtitkár. – *392 433* (261)

WELLINGTON, Sir Arthur Wellesley, (1814-től) Duke of (1769–1852) – angol hadvezér és államférfi, tory; 1806–07 az ír ügyek államtitkára; I. Napóleon legyőzője, 1827–28 és 1842–52 hadseregfőparancsnok; 1828–30 miniszterelnök; 1834–35 külügyminiszter. – *23 249 552 581 588* (202 405)

WETHERALL, Sir George Augustus (1788–1868) – angol tábornok, 1860–65 Anglia északi katonai körzetének parancsnoka. – *128*

WEYDEMEYER, Joseph (1818–1866) – német forradalmár, volt tüzértiszt, a Kommunisták Szövetségének tagja; Marx és Engels barátja; részt vett az 1848-as forradalomban; 1849–50 a „Neue Deutsche Zeitung" szerkesztője; 1851-ben Amerikába emigrált, az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban; a marxizmus első propagátora az Egyesült Államokban. – *532*

WHEATON, Henry (1785–1848) – amerikai jogtudós és diplomata, 1827–35 koppenhágai, 1835–37 berlini ügyvivő, 1837–46 berlini követ. – *386 388*
– *Elements of International Law* (A nemzetközi jog elemei), II. kiad., Boston 1863. – *386 388*

WHITE, James – angol liberális parlamenti képviselő, 1861 decemberében részt vett a brightoni gyűlésen, amelyet az Egyesült Államok elleni angol intervenció megakadályozására hívtak össze. – *412–414*

WHITNEY, Eli (1765–1825) – amerikai mérnök és gyáros; a gyapotmagtalanító gép feltalálója. – *328*

WHITWORTH, Sir Joseph, (1869-től) baronet (1803–1887) – angol mérnök és gépgyáros; haditechnikai feltaláló. – *32–34 201–207 257–262 507 554–556*

WHYNNE – az 1862 januárjában megtartott londoni intervenció-ellenes munkásgyűlés egyik résztvevője. – *431*

WILBERFORCE, William (1759–1833) – angol politikus; a parlament tagja; az angol gyarmatokon folyó rabszolgakereskedelem és rabszolgatartás elleni harc vezére; e harc eredményeként a brit birodalomban 1808 jan. 8-án megszűnt a rabszolgakereskedelem. – *433*

WILD (XIX. sz.) – svájci hadmérnök; haditechnikai feltaláló. – *185*

WILKES, Charles (1798–1877) – amerikai ellentengernagy és felfedező; a polgárháborúban az északi államok oldalán vett részt; 1861-ben a „San Jacinto" hadihajó kapitánya. – *369–370 376 382 387 390 417–419 426*
– *Narrative of the United States Exploring Expedition around the World, during the Years 1838, 1839, 1840, 1841, 1842. With Illustrations and Maps* (Beszámoló az Egyesült Államoknak 1838, 1839, 1840, 1841, 1842. évi földkörüli felfedező expedíciójáról, képekkel és térképekkel), I–V. kot., (1. köt.,) Philadelphia 1844. – *382*
– *Western America, including California and Oregon, with Maps of those Regions and of „The Sacramento Valley"* (Nyugat-Amerika, beleértve Kaliforniát és Oregont; e területek és a Sacramento-völgy térképeivel), Philadelphia 1849. – *382*

WILKES, John (1727–1797) – angol publicista és polgári radikális politikus; a parlament tagja; tobb vitairatot írt III. György abszolút uralma ellen. – *382* (246)

WILKINSON (XIX. sz. közepe) – angol fegyvergyáros és haditechnikai feltaláló. – *194*

WILLIAMS – angol tengerésztiszt; 1861-ben a „Trent" hajó parancsnoka. – *369 372–373 388 416*

WILSON, James (1805–1860) – angol politikus és közgazdász; szabadkereskedő; az „Economist" alapítója és 1843–59 szerkesztője; 1852–57 pénzügyi államtitkár, 1859–60 az indiai kormány pénzügyminisztere. – *67 117 146 437*

WOLFF – a londoni Német Munkás Művelődési Egylet és az 1863–64-es lengyel felkelés résztvevőinek támogatására alakult bizottság tagja. – *549*

WOOD – angol munkás; 1861 decemberében részt vett a brightoni gyűlésen, amelyet az Egyesült Államok elleni angol intervenció megakadályozására hívtak össze. – *412*

WOOD, Sir Charles, (1866-tól) Viscount Halifax of Monk Bretton (1800–1885) – angol politikus, whig; 1846–52 pénzügyminiszter; 1852–54 és 1859–66 India-ügyi miniszter; 1854–58 tengerészeti miniszter. – *107 117*

WOOD, Fernando (1812–1881) – amerikai politikus, az északi államok Demokrata Pártjának egyik vezére; 1854–58 és 1860–63 New York polgármestere; a déli rabszolgatartókkal kötendő kompromisszum híve. – *397 537* (267)

WOOL, John Ellis (1784–1869) – amerikai tábornok; abolicionista; a polgárháborúban 1861–62 az északi csapatok parancsnoka Virginiában. – *395*

»*The World*« (A Világ), New York. – *326–327* (201)

WYKE, Charles Lennox (1815–1897) – angol diplomata; 1861–62 mexikói követ, 1862–63 különmegbízott Mexikóban. – *451 495–496*

Y

YANCEY, William Lowndes (1814–1863) – amerikai politikus, a déli Demokrata Párt tagja, 1861–62 a déli Konföderáció képviselője Londonban és Párizsban. – *368 376 407 417 431 456–458*

YATES – a Londonban rendezett 1862 januári intervenció-ellenes munkásgyűlés egyik résztvevője. – *430–431*

Z

ZEDLITZ UND NEUKIRCH, Konstantin, Freiherr von (1813–1889) – berlini rendőrfőnök. – *595–604 608–609* (407)

ZOLLICOFFER, Felix Kirk (1812–1862) – amerikai újságíró; 1853–59 a Kongresszus tagja; a polgárháborúban a déli államok csapatainak parancsnoka Kentuckyban. – *463*

ZULOAGA, Felix (1814–1876) – mexikói tábornok; a Konzervatív Párt és az ellenforradalmi felkelés egyik vezére, 1858–59 a felkelők kormányának feje. – *470*

Földrajzi nevek*

Apulia	Puglia
Austerlitz	Slavkov
Benaresz	Banaras, Banárasz, Varanasi
Bengália	Bangál, Bengál
Bombay	Bambai, Mumbai
Boroszló	Breslau, Wrocław
Dappental	Vallée-des-Dappes
Delhi	Dilli
Dzsamná	Jumna, Jamuna, Tunona
Fiume	Rijeka
Gangesz	Ganga, Gangá
Hongkong	Hsziangkang
Hunkjar Szkeleszi	Hunkjar Iszkeleszi
Kalkutta	Calcutta, Kalkatá
Konstantinápoly	Bizánc, Sztambul, Isztambul
Kurland	Kurzeme
Lahore	Láhaur
Laibach	Ljubljana
Lakhnau	Lucknow, Lakhnú
Madras	Madrász
Meuse	Maas
Montenegro	Crna Gora
Nyemen	Memel, Nyeman, Nemunas
Olmütz	Olomouc
Ostende	Oostende
Perzsia	Irán
Sund	Öresund
Szatlédzs	Sutlej
Szavoja	Savoia, Savoie
Szentpétervár, Pétervár	Leningrád
Szind	Sind, Szindh, Szindhia
Teplitz	Teplice
Toszkána	Toscana
Troppau	Opava
Varsó	Warszawa
Visztula	Wisła
Waadt	Vaud

* A jegyzék felsorolja a szövegben előforduló földrajzi fogalmak közül azokat, amelyek neve különböző alakban vagy írásmóddal használatos, illetve közli nemzeti nyelvű változatukat vagy mai alakjukat.

Súlyok, mértékek és pénznemek

Súlyok

Angol kereskedelmi súlyegységek (avoirdupois-rendszer):

ton (*t*) = 20 hundredweight	1016,05 kg
hundredweight (*cwt*) = 4 quarter	50,80 kg
quarter	12,70 kg
barrel	88,90 kg
bushel	25,40 kg
font (*pound, lb*) = 16 uncia	453,59 g
uncia (*ounce, oz*)	28,35 g

Angol nemesfém- és gyógyszer-súlyegységek (troy-rendszer):

font (*troy pound*) = 12 uncia	372,24 g
uncia (*troy ounce*) = 12 pennyweight	31,01 g
pennyweight = 24 grain	1,56 g
grain	0,065 g

Mértékek

Hosszmértékek:

tengeri mérföld	1854,95 m
mérföld (*[statute] mile*) (angol)	1609,33 m
londoni mérföld	1523,99 m
league = 3 mérföld	
yard = 3 láb	91,44 cm
láb (*foot*) = 12 hüvelyk	30,48 cm
hüvelyk (*inch*)	2,54 cm
mérföld (*Meile*) (német)	7420,44 m
rőf (*Elle*) (porosz)	66,69 cm

Területmértékek:

acre (angol) = 4840 négyzetyard	4046,8 m²

Űrmértékek:

quarter (angol) = 8 bushel	290,79 l
bushel = 8 gallon	36,35 l
gallon = 8 pint	4,54 l
véka (*Scheffel*) (porosz)	54,96 l

*Pénznemek**

Angol	
font sterling (*pound sterling*, £) = 20 shilling	20,43 ℳ
korona (*crown*) = 5 shilling	5,10 ℳ
shilling (*sh.*) = 12 penny	1,02 ℳ
penny (*d.*) = 4 farthing	8,51 Pf
farthing (*f*)	2,12 Pf
guinea (régi angol aranypénz) = 21 shilling	21,45 ℳ
garas (*groat*) (már csak számolási egység) = 4 penny	0,34 ℳ
Amerikai (Egy. Áll.):	
dollár (*dollar*, $) = 100 cent	4,20 ℳ
Francia:	
frank (*franc*, *fr*.) = 20 sou = 100 centime	kb. 0,81 ℳ
Orosz:	
rubel (*rubly*) = 100 kopejka	2,16 ℳ
imperial (aranyérme) = 15 rubel	32,40 ℳ
Német	
garas (*Groschen*)	0,12 ℳ
tallér (régi ezustpénz kulonböző értékben es kulonböző néven) általában	kb 3,00 ℳ
Holland:	
gulden	kb. 1,70 ℳ
Osztrák.	
krajcar (*Kreuzer*)	kb 0,04 ℳ
India	
Aranyrupia (*rúpája*)	kb. 30,00 ℳ
Ezustrupia	kb. 2,00 ℳ

* A márkára való átszámítás az 1871. évre vonatkozik, 1 márka (ℳ) = 100 pfennig Pf) = 1/2790 kg színarany.

GARIBALDI 1860. ÉVI HADJÁRATA DÉL-ITÁLIÁBAN

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT Budapest, 1967-603-68.

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK A POLGÁRHÁBORÚ ELŐESTÉJÉN 1861–1865

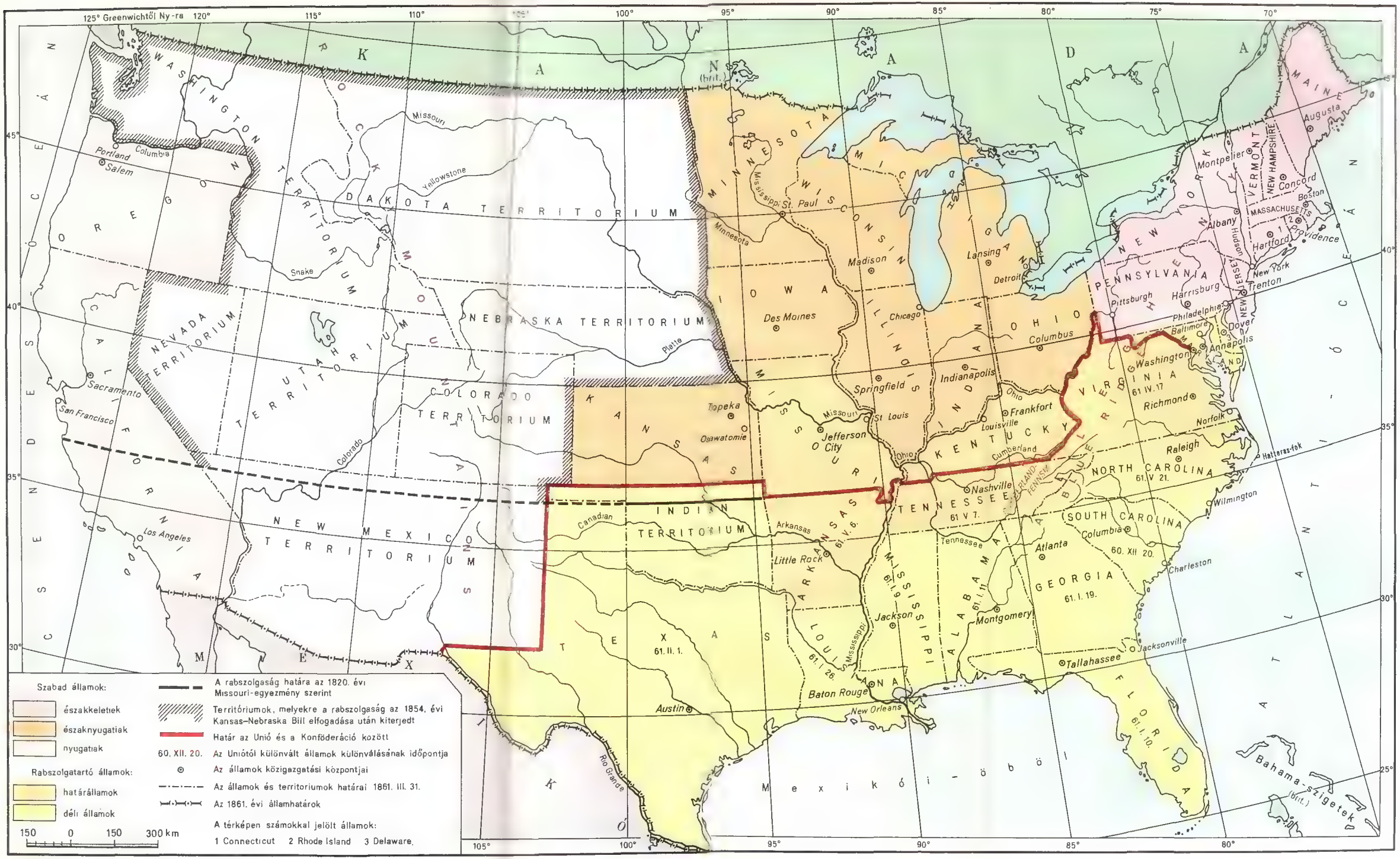

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT Budapest. 1967–603–68.

AZ 1861–1862. ÉVI HARCI CSELEKMÉNYEK LEFOLYÁSA AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

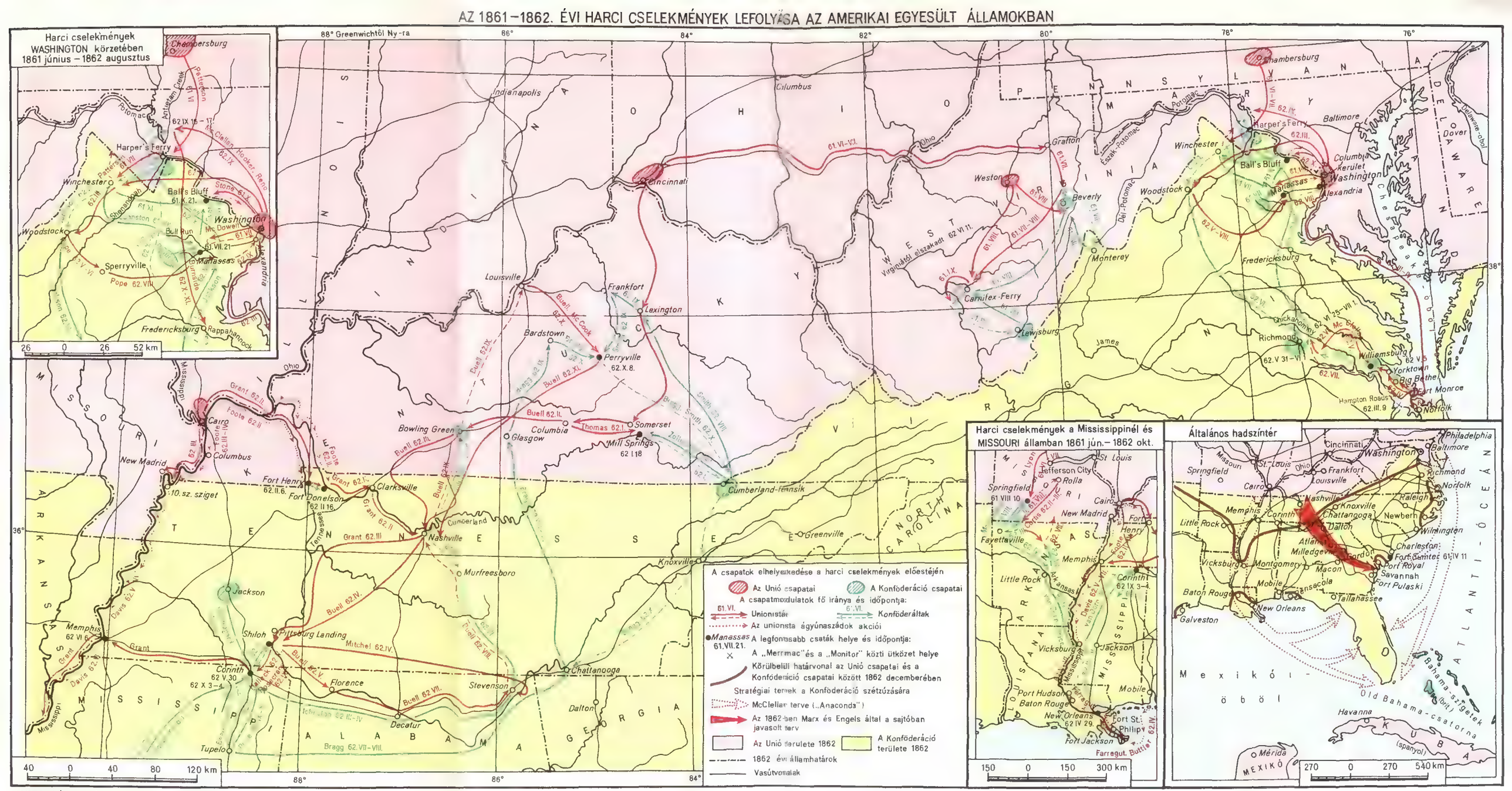

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT Budapest, 1967-603-68

Tartalom

Előszó az tizenötödik kötethez V

Karl Marx: Franciaországi ügyek 1

Karl Marx: Angol politika 6

Karl Marx: Az új angol–francia szerződés 11

Friedrich Engels: Katonai reform Németországban 16

Karl Marx: Az angol költségvetés 21

Friedrich Engels: A huzagolt csövű ágyúról 25

I 25

II 28

III 32

Karl Marx: A közhangulat Berlinben 36

Karl Marx: Szicília és a szicíliaiak 39

Karl Marx: Napóleon jövendő rajnai háborújának előkészületei 42

Karl Marx: Garibaldi Szicíliában – Poroszországi ügyek 50

Friedrich Engels: Garibaldi Szicíliában 55

Karl Marx: Érdekes hírek Poroszországból 59

Friedrich Engels: A brit önkéntes csapatok 64

Karl Marx: A brit kereskedelem 66

Karl Marx: A brit gyáripar helyzete (I) 70

Karl Marx: A brit gyáripar helyzete (II) 77

Karl Marx: Érdekes hírek Szicíliából – Garibaldi viszálya La Farinával – Garibaldi levele 81

Friedrich Engels: A brit védelem 85

Karl Marx: Zavargások Szíriában – Az angol parlamenti ülésszak – A brit kereskedelem helyzete 89

Friedrich Engels: Lehetséges-e, hogy a franciák ostrommal bevegyék Londont? 94

Karl Marx: Az orosz–francia szövetség 99

Karl Marx: A papíradó – A császár levele 106

Friedrich Engels: Garibaldi hadmozdulatai 110

Karl Marx: Az új szardíniai kölcsön – A küszöbönálló francia és az indiai kölcsön 114

Friedrich Engels: A beteg Ausztria 118

Karl Marx: Az európai termés 122

Friedrich Engels: Az angol önkéntes lövészek szemléje 126

Karl Marx: A gabonaárak – Az európai pénzügyi helyzet és a háborús előkészületek – A keleti kérdés 133

Friedrich Engels: Garibaldi előnyomulása 139

Friedrich Engels: Garibaldi Calabriában 143

Karl Marx: A brit kereskedelem 146

Friedrich Engels: A francia könnyűgyalogság 151

I 151

II 154

III 158

Karl Marx: Oroszország felhasználja Ausztriát – A varsói találkozás 164

Karl Marx: Porosz ügyek – Poroszország, Franciaország és Olaszország 168

Friedrich Engels: Az önkéntes tüzérség 173

Karl Marx: Háborús készülődés Poroszországban 177

Friedrich Engels: A vontcsövű puska története 181

I 183

II 186

III 189

IV 191

V ... 194
VI ... 197
VII ... 201
VIII ... 205
Karl Marx: Feszült helyzet a pénzpiacon ... 209
Friedrich Engels: Az önkéntes műszaki csapatok ... 211
Friedrich Engels: A forradalom fejlődése Ausztriában ... 215
Friedrich Engels: Mozgolódás Németországban ... 219
Friedrich Engels: A francia haderő ... 223
Friedrich Engels: Bugeaud marsall a harc erkölcsi tényezőjéről ... 227
Friedrich Engels: Előszó az „Értekezések önkéntesek számára" c. brosúrához ... 239
Friedrich Engels: Az önkéntes tábornokok ... 240
Friedrich Engels: Brighton és Wimbledon ... 245
Friedrich Engels: A századgyakorlatozás ... 252
Friedrich Engels: Puskák és puskalövészet — A Lancaster- és az Enfield-puska ... 257
Friedrich Engels: Aldershot és az önkéntesek ... 263
Friedrich Engels: A hadügyminisztérium és az önkéntesek ... 267
Friedrich Engels: Waldersee a francia hadseregről ... 270
Friedrich Engels: A newtoni szemle katonai bírálata ... 282
Karl Marx: Az amerikai kérdés Angliában ... 285
Karl Marx: A brit gyapotkereskedelem ... 295
Karl Marx: A londoni „Times" és Lord Palmerston ... 299
Karl Marx: A londoni „Times" az Amerikában tartózkodó orléans-i hercegekről ... 305
Karl Marx: Az észak-amerikai polgárháború ... 309
Karl Marx: A polgárháború az Egyesült Államokban ... 319
Karl Marx: Az angliai válság ... 328
Karl Marx: A brit kereskedelem ... 332

Karl Marx: Közgazdasági széljegyzetek 337
Karl Marx: A mexikói intervenció 340
Karl Marx: A mexikói intervenció 345
Karl Marx: Monsieur Fould 352
Karl Marx: Franciaország pénzügyi helyzete 355
Karl Marx: Frémont elmozdítása 359
Friedrich Engels: Önkéntes tisztek 362
Karl Marx: A „Trent"-eset 366
Karl Marx: Az angol–amerikai viszály 369
Karl Marx: A legújabb hír és hatása Londonban 372
Friedrich Engels: Az amerikai háború tanulságai 377
Karl Marx: A „Trent"-dráma főszereplői 382
Karl Marx: Viszály a „Trent"-ügy körül 385
Karl Marx: Növekvő rokonszenv Angliában 390
Karl Marx: Válság a rabszolgakérdésben 395
Karl Marx: Amerikai hírek 397
Karl Marx: Egy rágalmazási per 399
Karl Marx: A washingtoni kabinet és a nyugati hatalmak 403
Karl Marx: Az újságok véleménye és a nép véleménye 406
Karl Marx: Francia hírszédelgés – A háború gazdasági következményei 410
Karl Marx: Amerikabarát gyűlés 412
Karl Marx: Az angol közvélemény 416
Karl Marx: Az eltitkolt Seward-féle sürgöny történetéhez 421
Karl Marx: Statisztikai észrevételek a vasútügyről 423
Karl Marx: Lord John Russell államcsínyje 426
Karl Marx: Egy londoni munkásgyűlés 429
Karl Marx: Intervencióellenes hangulat 433
Karl Marx: A gyapotválságról 436

Karl Marx: Angolok 439
Karl Marx: A felirati vita a parlamentben 443
Karl Marx: A mexikói bonyodalom 447
Karl Marx: Amerikai ügyek 452
Karl Marx: A szecesszionisták barátai az Alsóházban – Az amerikai blokád elismerése 456
Karl Marx és Friedrich Engels: Az amerikai polgárháború 460
Karl Marx: Egy nemzetközi Mirès-ügy 469
Karl Marx: Az angol sajtó és New Orleans eleste 472
Karl Marx: Szerződés a rabszolgakereskedelem ellen 475
Karl Marx és Friedrich Engels: Az amerikai hadszíntér helyzete 477
Karl Marx: Angol humanitás és Amerika 481
Friedrich Engels: Az amerikai polgárháború és a páncélos és koshajók 484
Karl Marx: Kínai ügyek 487
Karl Marx: Egy botrány 490
Karl Marx: Az elfojtott mexikói vita és a szövetség Franciaországgal 494
Karl Marx: Az amerikai viszonyok bírálatához 497
Karl Marx: Russell tiltakozása az amerikai gorombaság ellen – Gabonadrágulás – Az itáliai helyzethez 500
Karl Marx: Abolicionista megnyilvánulások Amerikában 503
Friedrich Engels: Egy angol önkéntes szemle 507
Karl Marx: Gyűlés Garibaldi mellett 513
Karl Marx: Munkásnyomor Angliában 517
Karl Marx: Gyűlések Garibaldi mellett – A pamutipari munkások ínséges helyzete 521
Karl Marx: Az észak-amerikai eseményekhez 524
Karl Marx: A kenyérgyártás 527
Karl Marx: Az észak-amerikai helyzetről 531
Karl Marx: A déli Konföderáció felbomlásának tünetei 534
Karl Marx: A választási eredmények az északi államokban 537

Karl Marx: McClellan leváltása 539
Karl Marx: Angol semlegesség – A déli államok helyzetéről 542
Karl Marx: A „Berliner Reform" szerkesztőségéhez 547
Karl Marx: A londoni Német Munkás Művelődési Egylet proklamációja Lengyelországról 548
Friedrich Engels: A Schleswigben harcoló hadseregek ereje 550
Friedrich Engels: Anglia fegyveres erői Németországgal szemben 553
Friedrich Engels: A kézirati hagyatékból 559
Kinglake az almai csatáról 561
I 562
II 564
III 566
Az angol hadsereg 577
I 577
II 579
III 584

Mellékletek

1. Marx beadványa porosz állampolgárságának visszaállítása végett 595
2. Marx nyilatkozata porosz állampolgárságának visszaállítása kérdésében 596
3. Marx nyilatkozata porosz állampolgársága visszaállítására vonatkozó beadványának elutasításáról 599
4. Válasz Marxnak porosz állampolgársága visszaállításáról szóló beadványára ... 605
5. Marx beadványa honosítás és berlini lakhatási engedély tárgyában 606
6. Marx levele von Zedlitz rendőrfőnökhöz 608

Függelék

Jegyzetek 613
Életrajzi adatok 659
Mutató 676
Földrajzi nevek 714
Súlyok, mértékek és pénznemek 715

Képmellékletek

Az „Értekezések önkéntesek számára" c. brosúra címlapja 237
A „Berliner Reform" szerkesztőségéhez írt levél fogalmazványa 545
„Az angol hadsereg" c. kézirat első oldala 575
Garibaldi 1860. évi hadjárata Dél-Itáliában (térkép) 716/717
Az Amerikai Egyesült Államok a polgárháború előestéjén 1861–1865 (térkép) 716/717
Az 1861–1862. évi harci cselekmények lefolyása az Amerikai Egyesült Államokban (térkép) 716/717

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
A MARXIZMUS-LENINIZMUS KLASSZIKUSAINAK
SZERKESZTŐSÉGE

68/2155. Franklin Nyomda, Budapest. Felelős: Vértes Ferenc igazgató.

HIBAIGAZÍTÓ

	A szövegben :	*Helyesen :*
63. old. 16. sor	őfenségének	őfelségének
177. old. 7. sor	alkotmányán	alkotmány
195. old. 21. sor	követ	követel
221. old. 19. sor	fanatizmusra.	fanatizmusra.'